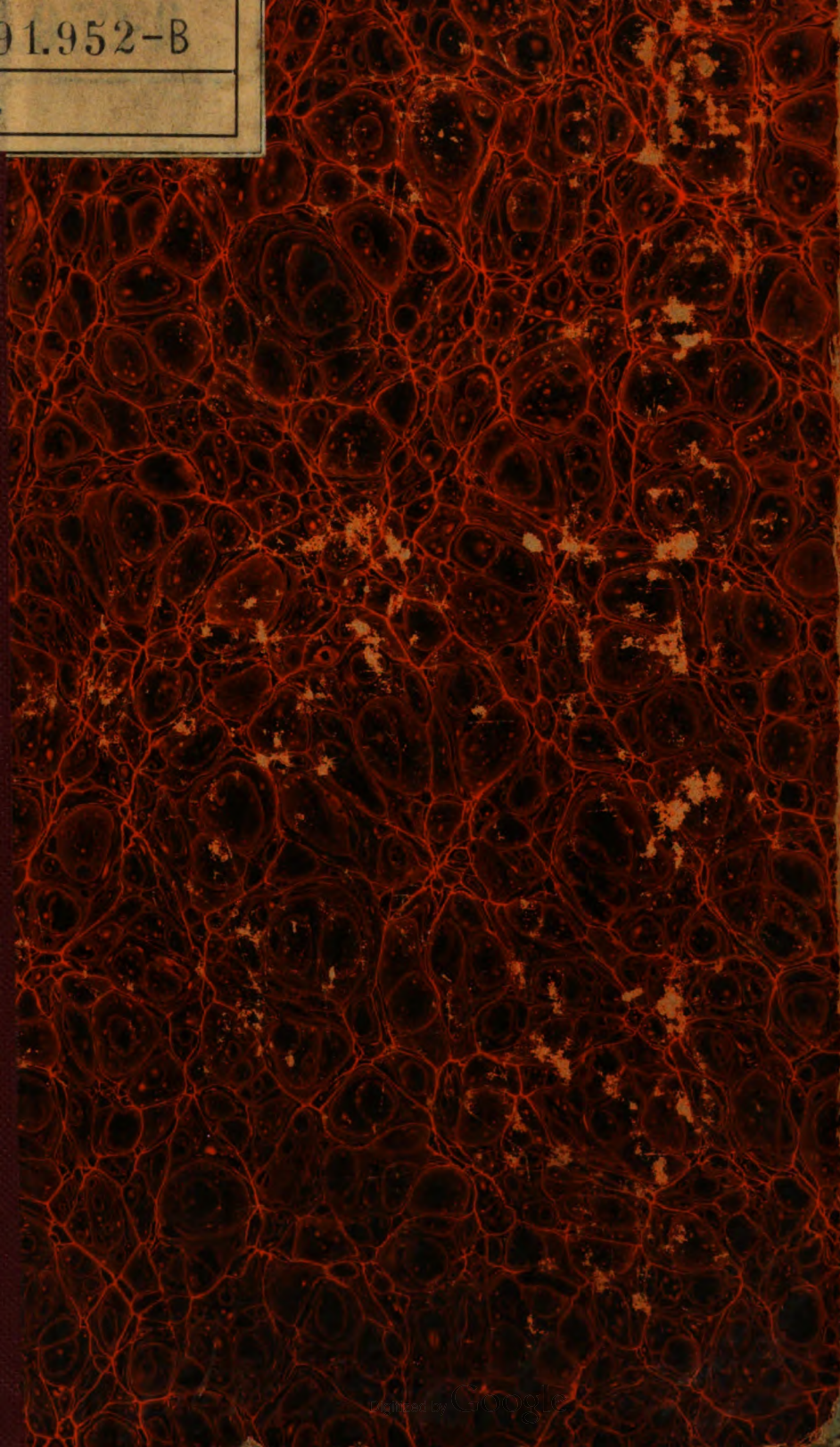
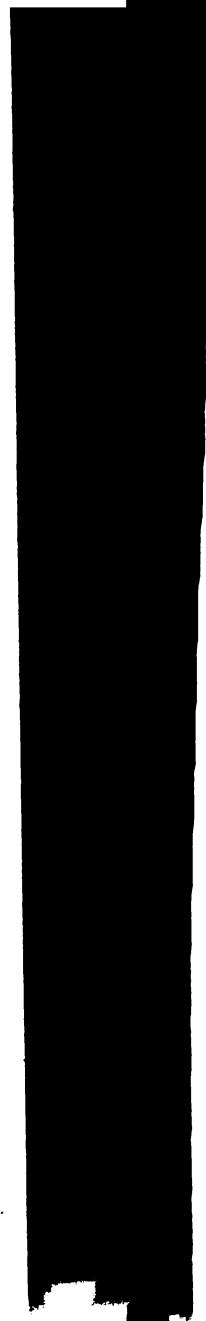

91.952-B

~~F. S. 573.~~

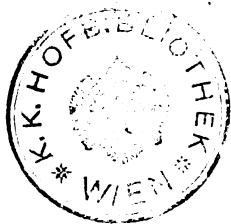

391952-B.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z256705001

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Особинських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (писерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ВІД РЕДАКЦІИ.

391.952-B

1874

З сим н-ром розпочинаємо VII-ий рочник нашого часописьма. Заложене було воно у 1867 р., у найсумніші часи для народної партії. Противники єї, після прускої війни и етнографічної вистави в Москві набравши відваги, скинули з себе маску руского патріотизма и заявили виразно свое ренегацтво; старші из щирих патріотів-народовців замовкли и майже ніхто не смів енергічно вступити против нових „Русских“, котрі всякого, хто не йшов з ними, виставляли яко Ляхомана або пустого фантаста. Навіть молодіж, котра передше майже без внемок горіла найчистішим патріотизмом, уміли в значній часті здеморалізувати, надячи її тут грішми а посадами в Росії.

Народня партія, по упадку Мети в 1865 р. (и Русалки в 1866 р.), не мала ніякого органа печатного, здавалась розбитою и на скору смерть засудженою. Аж на весні 1867 р. схаменились рускі академки у Львові, зібрали свої сили и стали видавати яко орган руских народовців Правду. Від того часу Правда спершу яко письмо тільки літературне, опісля ж по півтора-річній перерві (1870—71) яко літературно-політичне боронила завсїгда и всюди народної справи, поставивши собі девізою безсмертні слова найліпшого сина Руси-України: В своїй хаті своя й правда и сила и воля!

Від часу, коли Правда була основана, обставини багато змінилися. Тодішні молодці нині вже мужами, котрі становлять сам цвіт рускої інтелігенції и по всіх сторонах нашого краю и на всяких становищах працюють для добра народу. Тодішні розбитки нині зорганізовані сильно в кілька товариств, з котрих именню Просвіта узискала добру славу вже и по за границями нашого краю, а и ново założене товариство имени Шевченка, хотя

на менший кружок обчислене, принесе, надійсь, також немалий хосен нашій справі.

Сей нр. виходить в новій друкарни нового товариства имени Шевченка, в друкарни нашій, позаяк нашим е сее товариство. Про що ми еще перёд роком хиза туряли але майже й надії на те не мали, се вині стало фактом: щедрою жертвенністю руских патріотів, жертвенністю, котрої наш народ поки жити ме ніколи не забуде, численними замовленнями на друки руских книжок, на котрі подавано и значні залічки, наконець кредитом нового товариства станула руско-народня друкарня. Справа просвіти простого люду, розвій рускої літератури, а тим самим и цілого руского народа, повинні тепер пійти, коли тільки кожний свое діло щиро робити ме, о много скоршим и певнішим ходом.

Правда буде й дальше, як и до тепер, єдиним печатним органом нашого стороництва. Сподіємось, що письмо наше, котре через тільки літ потрафило власними силами удержатись, и дальше знайде симпатію и добрий привіт у нашої публики.

Щоб Правду еще більше піднести що до цінности єї змісту, удалась редакція до знаменитших наших писателів, як Галицьких и Буковинских так закордонских, з просьбою о підмагане єї своїми творами. На сей наш зазив надіслано (або приобіццано) нам много цінних матеріялів як до части беллетристичної и наукової, так и політичної, з котрих деякі тут наводимо.

- А) Поезія. Пан Өадій, переклад з Міцкевича (Pan Tadeusz) 1. и 2. книжка, Кузьми Волинця. Переклад 12-х книг Іліади и 1-ої книги Енеїди, також оригінальні поезії Ст. Руданского.
- Б) Беллетристика. Одно оповіданне и оден роман автора „Лихий попутав.“ Два переклади з російського И. Білика.
- В) Література, исторія и т. и. Література російська, великоруска, українська и галицька Українця, ч. III. література українська, и ч. IV. література галицька. Народня освіта и література на Україні, Українця. Біографія Кулика з деякими недруваними еще поезіями сего поета, Торчина. Світогляд українского народа, И. Нечуя. Розправи о рускім язичі, Е. Сакуна, дра Омел. Огоновского и Нетяги. Переклади дуже интересних розправ Костомарова и п., — и многі дрібніші статті. Також багато вістей літературних.
- Г) Статті політично-соціяльні. Критичний огляд стану южпоруского народа. Аналіза дуже цікавої статті поміщеної в Петербурекім Вѣстник-у Европы „Русекіе в Галицін“ и п.

Вже з сего короткого перегляду можуть наші вп. чита-
тели побачити, що дотеперішній об'єм *Правди* є за малий.
Належало б его конче бодай на стілько розширити, щоби за-
мість в дво-аркушевих виходила в три-аркушевих ви-
пусках два рази на місяць. Узнаємо однако и се, що многим
з наших передплатників прийшлося би тяжко, більшу ніж до
тепер ціну за неї платити.

**Заявляємо отже, що, коли згелоситься достаточне число пе-
редплатників, ми готові без підвищення ціни об'єм *Правди* о по-
ловину, с. є. о оден аркуш на кожний випуск побільшити.**

На теє треба нам однако доконче 700 правильно пла-
тятьмих пренумерантів. Чи тая сума знайдеться — се буде
становити критерію сили нашої партії и єї жертвенности,
любви и привязанности до нашої справи, єї патріотизму.

Потребу *Правди* яко органа нашого сторонництва не
станемо доказувати. Ані будити и скріпляти духа народного
в нашій інтелігенції, ані заступати справи наші и заявляти
їх перед світом — ні яке з наших товариств ні *Просвіта* ні
товариство имені *Шевченка* на се не вистарчить. Сего може
доказати само тільки часотисьмо.

Правда не побирає ні з відки запомоги. Тим більша
її вага єї, що стоїть власними силами. Не досить однако сто-
яти на однім місци, треба усе поступати наперед. Ми пря-
муємо до того, щоби наше письмо чим раз більше розвивати
и розширяти. Скілько се можливе, покаже число наших перед-
платників; — воно покаже, як велика громада наша и як ве-
ликий вона чоловік.

Просимо отже надсилати як найскорше передплату (най-
лучше за поштовим переказом); другий бо пр. розішлемо вже
лише тим, котрі до сего часу зложать пренумерату.

Сеї пр. висилаємо на оказ. Хтоб не хотів передплатувати,
просимо звернути нам его назад. — Ми з виданєм его о місяць
спізналися, бо чекали на отворене нової друкарні. Страту, якої
через те зазнали наші вп. передплатники, ми більшим об'ємом
кількох н-рів нагородимо.

Передплата виносити ме як и до тепер: на рік 6 зр., на
нів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Редакція и адмі-
ністрація *Правди* на улиці *Оссолинских* під ч. 12.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПАН ОАДІЙ.

Переложив Кузьма Волинець*).

Книжка I. - Господарство.

Повертка панича. — Перша зустріч в кімнатці а друга при вечери. — Важна на-
тячка Судді о ввічливости. — Підкоморього політичні помітки о різних модах. —
Почин суперечки о Куцога и Сокола. — Жалістні споминки Військога. — Опішній¹⁾
Возний литовского трибунальського суду. — Погляд на тогодію політичну стату²⁾
Литви тай Європи.

Мила мов здорова отчизна Литва,
А ниньки дорожша ще опісля втрати:
М'ні мріє величність єї хороства...
Крізь сльози ймусь пісню сумнійшу співати!

Маріє святая! твориш в Ченстохові
И у Острій-Брамі ти чуда без ліку,
А Новгородські башти теж замкові
Від ворога крилась єще з передвіку;
А як пред чудесну твою образину,
Щоб страшну недугу з мене изняла,
Тендітна нянька мя хирну дитину
З молитвой й надією в серці несла:
Мене ж відволодала поміч небесна,
Що хутко вже силу знайшов я и сам
До пішої мандрівки, о мати чудесна!
З покірної молитвой в свячений твій храм.
А ниньки на Тебе, Пречиста, вповаю,
Що склизне недоля, мов сірий туман;
В Литовщину вернеш, до ріднього краю,

¹⁾ Переклад сей 1-ої и 2-гої книжки спорудив ш. автор після Варшавського ви-
дання Мерибаха, дозволеного росейською цензурою, єще у 1870 р.. Ще перед тим ви-
готовив був переклад Конрада Валенрода. — Може бути, пише в листі до редакції
Правди, що не зміг я докладно віддати сили виражіння у творі так знаменитого майстра;
я хотів доказати, пізнавши докладно всі чотири виводки мови наших батьків, що єя
мова так богата, що при щирій праці коло неї незабаром буде могла стати на рівні
з иншими язиками славянєкими.... Коли сей переклад мій сподобасться, то я виготовлю
и дальші книжки.

²⁾ Опішній, поліське слово, значить: послідній, останній ²⁾ Стата, чи-
гиринське слово, = стан.

Нас всіх безталаних, невтішних прочан.
 Теперечки ж вістку об нас послали
 Над синешній Німан, в зелені дуги —
 Колишеться з вітром там темрявий гай,
 В полях ширачаться далекі стяги.
 А жито хвилясте все лоском хилиться
 И в случную пору уже половіє,
 Попри срібній гречці рінак залищиться
 Таї рясна пшениця повз-край золотіє.
 Розсілися груші денеде по взбочи,
 А так червоніє там дялиці квіт,
 Мов в гарної кралі румянець дівочий
 Гарцює на личку на провесні літ.

За полем в байраці течя дзюркотіла:
 Невдаль з старовіку стоїть на кургані
 Шляхоцька домівка из дерева ціла,
 Лиш в призьби й в основу вмуровані камні;
 Зелені тополі їй захист дають
 Від північних вітрів, при білості ж стін
 Так гарний малюнок виказують тут,
 Що любо дивитись, тільки оком кинь.
 Господа не пишна, издби огрядні
 Таї клуня простора невподаль при домі,
 А в поруч повз неї три стоги пашні,
 Котрій вже невімітно було у хоромі.
 И видно від разу, що хліба доволі
 Та округа родить: бо в літній порі
 Там густі копи шарами у полі
 Лищать, як по небі вечірнім зорі.
 Попри жовтій стерни землі чорнота,
 В загінчики скірпана дрібно ріля;
 А виріб так щілький, плугів многота —
 Чому ж під засів так оруть за рая?
 Се ч'я притаманность? Я б враз доумівся,
 Де добре хозяйство, притьмом тее знать,
 Що пан з своїм скарбом там дуже розжився,
 А всюди царює достаток и лад.
 Но чом при порядку стоїть на встежай
 Одзяпана³⁾ вішниця у наших вельможних?

³⁾ Одзяпаний = (недбало) отворений.

До дому свогого бач щирий хозяѣ
Запрохус в гості усіх подорожних.

Із шляху почувся вже грукот їзди,
Двокінна хвндюрка⁴⁾ під ганок заходить;
Стрибнувши швиденько із неї виходить
Покинувши коні панич молодий.
В дворі було пусто, зачиняно двер ·
На зацінку щілко, де ганку поріг, —
Турнули як вішниці коні тепер
І там зупинились, щоб смикать моріг.
Не бігши на підвірок жемкий панок,
Щоб в челяди ониту ся допитати,
У кімнату входить відперши замок
І якби тутешній став все розглядати.
Мов з розстаня з давним знакомим встався,
Тендітно на стіни старі він зглянув —
Бач в місті далекім був в школу вписався,
Аж скінчив, літ много у дома не був.
Тіж шпильярні стіни, сиряти тніж самі,
З котрими він змалку игратися звик,
Не мрілись так гарно йому пред очами,
Бо, звісно, вже світом нудивсь чоловік.
О небо орлячі очі піднявши,
Підмоги просивши до славних подій,
В чамарці, за шаблю обіруч схватавши,
Там в образі здрівся Костюшко ґадій.
А в кунтуші поруч похнюпивши вид,
Стрімцем все до серця звертавши ягтан⁵⁾,
Бо згибшої Польщі не міг пережить,
Читав жизнь Катона в портреті Рейтан.
А тамже Ясінський, хоробрий воляк,
Хоч молод, зугарен, завжди пак смутний;
Невподалі рицар Литовский Корсак,
Товариш, приятель його невідступний.
А навіть зигарок, котрий як в давнішних
Роках бив годинку й на шаці стояв,
Панич за шнурок поторкнув, щоб в колишніх
Літ спомин мазурку Домбровского грав.

⁴⁾ хвндюрка = потаскуха, карьолька. ⁵⁾ ягтан = книжал (jatagan).

По домі шмигляє панич, бо вже тамки
 Вступити, де десять літ жив тому, хоче.
 Зглянувши на стіни здалося не втямки
 Йому, що привілля було тут жіноче.
 Хтоб був там? бач дядько старий, нежонатий,
 Тітка в Петербурзі давно вже сидить,
 Издба щоби ключниці — те й не гадати,
 Бо и фортеп'ян там при стіні стоїть.
 А дальше и книжка в поти, музиканська,
 Все жужмом — но розтичня звідкіль така?
 Тай білая сукня стирчить там паняньська
 На кріслі, десь свіжо узнята з кілка.
 При вікнах у глечиках пахли квітки,
 Хвиленьщики, рожі, астри, горищвіт,
 Старунок се білої, дівоцької ручки:
 Згадавши те, й безлад той мило глядїть.
 Панич зирк крізь вікна — новні бач дива,
 Бо гарні там ниньки побачив квітки:
 В городі, де перше росла лиш кропива,
 Мистецьки⁶⁾ теж зроблян плоток в каблучки.
 Повз рожі високої малні мов дітки
 Там стрілочки гарні росли близь плота,
 При зелени трав золотїли нагїдки
 Тай Аглицька рясна пахуча мята.
 Де ж квітничка ділась? Де білий пісок,
 Побачити можна натоптаний слід
 При фіртоці шталтних и босих ніжок,
 Знать швидкий и шпаркий сі був ухїд!
 Вона из нечевя мов пташка фільнула,
 Бо мало натоптаний слід зоставляла,
 Бігла то й землею ледь-ледь що торкнула,
 Ніхто не згадас, куди вмадрувала.

Задумавшись в вікно панич поглядав
 Любуючись пахощами від квітків,
 И біля фіялки кущів пантрував
 Він поворот дрібних незвісних слідків.
 Тут назирцем очи його позирнуть
 К тину — молодес дівча там стояло:

⁶⁾ Мистецьки = штучно, некусно.

Лебедяча шия ей видна по грудь,
 Лиш білес плати стаи гнучкий вкривало.
 Литовочка тільки ся так одягає
 З рання, пред мушцискими скрившесь очами,
 И хоч вона свідка тепер не згадає,
 Все в поміч одежи закрилась руками.
 З сі кучерами буй-вітрик не грає,
 Но ясне волосє в папірих стручках
 На білому чолі так гарно сяє,
 Мов би то корона в святих образах.
 Личенька не видко, бо к полю звернула,
 З низу когось ждавши веміхнулась, знать рада,
 Плеснувши в долоні як пташка злинула
 З плоту, де зелена тягнулась левада,
 Тай мчала корчмаи. Опісля ж приткнувши
 К вікню деревину, так любо швирнула
 В іздбу, мов би місяць з за хмари лєнувший.
 Не бачить молодця, за сукню ханнула,
 Вигойкус пісню, то в зеркало сміло
 Зирк, аж одежина из рук сі впаала.
 На хлопця виду так як жар зажеврїло,
 Панинка ж из ляку враз блідная стала.
 Як пажмурок рання зустрівши зірницю
 Панич соромливий похнюпивсь, склонився,
 Бажав опрощєня просити дівицю,
 Відзватись хтів, знишкнув, з путя мов избївся.
 Почав відступатись, бо дівча крикнуло,
 Аж тьохнуло серце молодця спльий;
 То знов подививсь, а воно лиш майнуло,
 Слїду допитатись не можна об нїй.
 Як з давньої виїшов іздби він своєї,
 З умом все водився, ні в сих став ні в тих:
 Що ж знагодить доля з зустрїчи тієї,
 Чи радощиу втіху, чи сором, чи сміх?

Така поведєнція, як хто пришвирне
 З гостей, на підвірку увагу звертали,
 А коні у стаїню завівши давали
 Овес їм и сіно вдовіль істовне.
 Вже заморекїй звичай нялись переймати
 Денеде, щоб челядь из кіньми в корчмах

Тинялась, а гостя лиш в дому прохати:
 Ладно тут, не так як по ничих дворах.
 Не з раці лежнівства або химери
 До гостя ще жоден не вискочив двіреклїй,
 За домом всі ждали, біля бач вечері
 Як поравсь, еще не одягся пан Війський.
 Приятель се дідича й дальний був свій,
 Прпізжих завсїгди навик забавляти,
 Из півдірку гостя уздрівши хутчій!
 Біг передигнутись, бо був у халаті
 З полотна; а ниньки одежу, що в свята
 Носилась завсїгди, на себе прибрав,
 В сей день на вечерю гостей так багато
 З всього він сусїдства сюди запрохав.

Лишєнь подорожнього Війський уздрів,
 То вхресть свої руки к йому протягнув,
 О любій бувальщині гуторку звів,
 То замовкши к серцю молодця горнув:
 Розмова в вздыханях, казках п вєкличках!
 Став Війський о сїм дні вїєсля говорити,
 Один мов другому в коротких словах
 Час розстаня довгий хтїв би сновїєстити.
 „Ой добре,“ стар каже, „Θадїю“ (имя
 Мав те що Костюшко паннич, бач родивєя
 В саме набучнїйше воснеє время),
 „Я рад, що ти ниньки сюди пригодивєя.
 За обміжку будуть нас з графом судити,
 На суд сей зберетьєя чимало гостей;
 Твій дядько гадає тебе одружити,
 Багацько там гарних побачиш панней.
 Прибув Підкоморїй з жїнкою, дїтками,
 А всєньке жїноцтво, старці тай дїтва
 Тогдї як молодці пїйшли з рушницями,
 Шмггнули у поле глядїти жинива.
 Є там Підкоморього цїла сїмя,
 Стрїльців виглядають, я так єя надїю,
 Що єсть там панянки, жїнки тай Судья.
 В гай пїйдем, цїлу там вздримо компанїю.“

З собою балакати стали немало
 Пан Війський з Θадїєм в гущавину йдучи.

При заході проміні сонце пускало
 Менш сильні як в підвдень, хоч дужче й лискучі
 И більше красніло, як з досвітком раннім
 Днесь земю прощавши гадало вертати:
 Мов з видом би повним, гладющим, румяним
 Ишов кремязний кметь из праці до хати.
 Йде мрака з низу, перечорний бір став,
 Що дерев очима нельга розглядіти,
 Як терем заклятий вдалі миготав,
 Над верхом котрого пожар став горіти:
 Бо искряво тамки над лісом звишки
 Засяло сонце, в гілях миготало,
 Мов свічка крізь віконниць шкалублинки,
 Аж в дальньому неба краю вже запало.
 Серпи, що продзенькували серед поля,
 Граблі пак, що ними сіна громадились,
 Залишані: пана Судьді така воля,
 Роботи хазяйські щоб з днем всі кінчились.
 Як довго робить час, небесний Цар знає,
 И тра горепашникам з поля вертати,
 Як сонце, робітник його западає:
 Так дідич, Судья наш, навикнув казати.
 Окомону чесному панскії стали
 Слова вже законом: як сонце склизає,
 Підводи снопами вантажить кидали —
 Рад віл, в легкоті що віз в клуню вертає.
 Тут з ліса верталась уся компанія,
 За бакаляром школярі у постріб^{?)},
 Веде Підкоморку за руку Судья,
 Після підкоморський ишов весь засіб.
 При старших панни, молодці же у боці,
 Як к речі приходить, о пять ступенів,
 В людей розважнійших щоб бути на оці.
 Ладу хоч ніхто там не постановив,
 Но кождий з приїзжих легко навикав;
 Домашні к порядку були теж привичні:
 Прецільно завжди Судья варовав
 У домі бач всі звичаї предковичні.
 Унятлива гостеприймінь тутешня.

^{?)} в постріб = високом, прижком.

Пан завжди придумав и дав тому раду,
 Щоб шана заслушна була и справдешня
 Для роду та й віку, освіти й уряду.
 Тим всі ся управи й краї підмагають,
 Як старшим є шана, а навіть в засобі
 Живуть тихомирно, гаразд з того мають.
 Тим робом усенькі домашні особи,
 Рід дідича, гості котрі приїзджали,
 И челядин кожен, що з тим вже изжився,
 Та й ті, що в сусідах в дворі пробували,
 Приймали той звичай, що вже вкоренився.
 Судья ся коротко з ґадієм витав,
 Чоломкнув лише раз його у головку
 И руку свою цілувать йому дав,
 Та й з ним не балакав, з гістьми мав розмовку.
 Судья від братанича ждав вже тепер,
 Що той йому помочи в старість сподія;
 Те видко — бо контушем сльози обтер —,
 Як щиро, сердечно любив він ґадія.
 Бо знав той, яка для старших шаноба
 Була приналежна.

Тимчасом чимала

Громада людей та й численна худоба
 З господарем разом из поля вертала.
 Тирольських помалу телиць череда
 Йде з брязкалом з наші хазяїну в слід,
 Як він ся до дому вертав из труда.
 Чуть бекотною овець, отари нил мчить,
 З покошених дись сїножатеї вертає
 Там кінськеє стадо вперед з жеребцем;
 А стадник, щоб жагу вгавать ім, зливає
 Водицю в корита тягши журавцем.

Судья, хоч в день много зажив неспокою,
 Старавсь до колодязя враз поспішати.
 Худобу найліпш би вздрів при водопою,
 Повинність хтів дідича пильно сповняти:
 Щоб лад був зовсіля, побит се найлуччий,
 Що всюди господар свій згляд второчає,
 Та й приказка каже, що коні товстючі,
 Як панськеє око на них наглядає.

Из Візнім Протазієм Війскій сварився
 И дуже щось жваво з собою верзли:
 Без Війского Візній бач розпорядився
 З вечерої, щоб винести з дому столи
 Тайком там, де звалини замку в узліссі.
 Се на що? Пап Війскій розвередовався.
 Що ж зробиш, час каже початись утісі;
 Судью перепрохував, той здивувався:
 Сказавши, пора вже поставить бенкет,
 Просить опрощеня за вещь таку марну,
 Столи крить у скатерти й много сервет,
 Гостей звербовавши в таку пустагарню.
 У купі пшовши дорогою в полю
 Пап Візній човити те вже Війскому смів,
 Чом так перейначив хазяйську волю:
 „Не можна, бач, ставити в домі столів,
 Світлиці обширної не ма там такої,
 Щоб змістити достоповажних гостей
 Так много; у замку просторі покої.
 Хочай недостача там вікон, дверей,
 Крива трохи стіна: но стеля ще сильна,
 Те літом не вадить, близенько темник⁸⁾ —
 Вернись де хоч; челядь тут буде довільна.“
 Отсе перебендяв прехихий⁹⁾ язик
 Сутяги. Очима заблимав прихирно,
 Оскиривсь¹⁰⁾, хирхільний¹¹⁾ був сміх на устах:
 А можна подумать и надитись вірно,
 Що Візній в умі якийсь криє замах.
 (*Дальше буде.*)

НАТАЛІЯ.

Оповіданне.

I.

Батько мій з Миколою Верещаком ще хлопцями дуже любився, — над них не було вірніших приятелів. Було їде куда батько мій, дивись, вже й Микола біля нього; виїшов куди Микола,

⁸⁾ темник — пивниця, погреб. ⁹⁾ прехихий — насмішливий. ¹⁰⁾ Оскирився — сміється з прісією. ¹¹⁾ хирхільний — лукавий.

вже й батько мій иде за ним. І все вони вкупі, оба разом чи вчаться чи на прогуляння йдуть, чи так що роблять — оден без одного не обійдуться. Оба разом и школи покінчили, а як вже повнучувались: батько мій на священника, а Микола на урядника, то на роз'їзді своїм ув останне дали собі слово, що, хоч би доля їх Бог зна' куди світами розкинула, вони оден до одного хоч раз в рік в гостину заїзджати муть.

Не раз буває, що чоловік в старших літах своїх тільки зо сміхом згадує свою молодість, висміє свою молодечу буйність, а далій вже й перестане згадувати про свої молодечі мрії та помаленьки почне й забувати про них, поки зовсім не забуде. Звичайно, змінються часи, змінються й люде в них. Але ж не такі були мій батько та Микола Верещак; їх приятель була щира, а дане слово тверде та вірне. Літами вже и старілися вони, а серцем ще молоділи молодстю. Хоч и розкинула їх доля далеко по світі, а думками своїми були вони завсїгди близько, взлітали своїми гадками до себе из далекої далечини. Вже оба й поженілися, вже батько мій священником в К* — а Микола урядником в Чернівцях, обох поблагословив Господь діточками, оба мають свої клопоти та журби, а все не забувають свого вірного приятельства, не забувають даного слова, щорік хоч раз знаходять на стільки часу, щоб одвідати оден одного та погоститися у свого вірного приятеля хоч тиждень, хоч кілька день.

В перших літах, буваю, вертає батько з гостини від Верещака, то дивись, на другий день або що, іде Верещак до батька. Опісля вже трохи не так велюся, и батько мій частійше заїздив в гостину до Верещака, як Верещак до батька. Не знаю, від чого воно так повелюся, але стало на тім, що мій батько рік в рік що літа до Верещака в гості вибирався.

II.

Вже, мабуть, десятий рік ишов мені, як одного разу вбрала мене моя неня в нову червону сукеночку, нові штанията та чоботята, підперезала гаршим пояском, на голову наділа мені солом'яну кришаню з снібною китайкою, а батько сказав: „Павлуно, поїдеш зо мною до Черновець до пана Миколи — він вже давно бажав тебе у себе бачити.“

И хто ж був щасливійший від мене? Неня того разу не їхала з нами. А я тішвся та радів дитячою радістю та маячив

собі Бог зна' що. Я оставався у моїх родичей єдиною живою дитиною, и вони раділи зо мною та втішалися моїми дитячими мріями. И справді мав я на що надивитися, мав я чим забавитися в Чернівцях. Життя моє у пана Миколи здавалося мені таким життям, про яке тільки в казках розказують; що дня бачив я щось нового, що дня бавила мене якась нова забавка.

Пан Микола був дуже привітний для мене, а его єдина дочечка, Наталя, трохи молодша за мене, здавалася мені ще привітнішою. Вона гасала та гуляла в окрузи мене, наче те веретінце крутилася, мов те марево миготливе, а поперед усього запитала мене: „Павлуню, а бачив ти мою нову ляльку?“ И піврала мене за підбоки та повела до своєї ляльки, и я мусів її подивляти и ляльчині сукиї, що вона щодня инші вбирала, и ляльчине ліжко, и столик и крісечка. Тільки Наталя вже другого дня забула на свою ляльку, а вселилася до мене, и я став у неї замість ляльки. Мушу признатися, що и Наталя для мене замість ляльки стала. Вона любовалася моїми кучерями, вдивлялася в мої очи, вчила мене гуляти, а я за тее вчив її воювати, стинаючи прутом зілля по городі, та стріяти з великого кия наче з рушниці. Раз у раз були ми обоє в купі, від рана до вечера без перестанку вганяли, гасали, бавилися та чикотали між собою, як ті скреготливі сороки.

— „Старий,“ заговорив раз при вечері пан Верещак до мого батька, „гарні наші діти!“

За снй словом споглянув я на Наталю — бо я ще й досі їй не приглянувся —, чи гарна вона. И справді, єї чорні коси переплетені червоною китайкою, кругленький вид, чорні, швидкі та веселі очи, як коралі червоні уста, та й сама єї шпарка постать — все тее здаюся мені таке гарне, таке гарне, аж приманливе.

— „Тату!“ зашебетала Галя, наче сумуючи, „коли б то я таке гарне волюся та такі очи мала як Павлуньо, отсе було б мені гарно!“

— „Старий!“ говорив дальше пан Микола и байдуже собі про Наталише щебетанне: „наша приязнь мусить перейти ще й на діти наші и на дітей діти. А що за гарна пара була б з них! Немов собі суджені!“

Батько тільки всміхнувся, та, піднісши чарку з вином, доторкнувся до чарки пана Миколи и випив до дна. Сего всего не розумів би я, до чого воно сказане, коли б Наталя не розсвітила мене своїм питанням:

— „Татунечку!“ защебетала вона. „Ви хочете, щоб Павлуно був моїм мужем? О як же ж се буде гарно! А я его дуже любити му. Зробіть так, татунечку! А ти, Павлуно, рад сему?“

Всі розсміялися на всю хату.

Другого дня гралися ми в мужа и жінку. Розуміється и весілля справляли и шлюб брали. В саду між гиястими сливами стояло дві молоді акації — там була наша церква, а лавочка, що між сими акаціями стояла, за вітвар, — сусідний хлопець, знакомий Наталі, старший за нас обоє, був нам за священника. До сього приладила Наталя всего: дістала десь два оловяні перстені, и їх мусіли ми перед вітварем переменяти.

— „Тепер же годиться тобі мене поцілувати,“ сказала Наталя після шлюбу; „алеж бо з тебе волуйковатий чоловік!“ — И я поцілував Наталю та счервонівся, бо завстидався через Наталин докір. Після сего зайшли ми в кутик города, де був стіл и лавочки, и там ми обідали: їли родзинки, мигдали, пили молоко з малесеньких чарочок Наталиної ляльки та закусували сухарками. Після сего обіду в нас, молоді пари, вже й дитинка була — лялька. Наталя в радости розпливалася. Я мусів дитину колисати и колисав з такою повагою, як батьковн годиться. Але ж на танці — найважнійше на весіллях — забули ми. Тоді вже згадала Наталя, и ми покинули дитину в колисці та й взялися гуляти. Гуляємо обоє, а сусідній хлопець у нас за музику — потягує прутом по руці наче смиком по скрипці, а губою немов грає.

Але ж бо нащо тут всі наші дитиньства оповідати? Досить: дві неділі перелетіло мені, неначе сон переснився. А при відъїзді, що то було плачу та лементу! Обнявшися з Наталею, плакали ми та ридали, и кричали, щоб нас не розлучувано. Родичі наші сміялися, потішали та розважали, так нічого не помагало, мусіли нас розірвати, обіцюючи, що швидко знов побачимося.

III.

Не так то швидко изнов іхалося до Черновець, як обіцювали и мені бажалося. В дома здавалося мені всюди пусто, глухо та тихо. И нераз плакав я за Наталею та наперався іхати до пана Миколи. Вже відвик я від свого батьківського дому; — в тім тихім саду, в тім веселім селі здавалося мені якось непривітно. И зрадів я дуже, як згадали мені про школу и повезли до сусіднього міста на науку та поставили на станцію у давного знакомого пана професора, старого та дуже ученого чоловіка. Мати плакала

гіркими слізми, як я відїзджав. В мою скриньку покладала мені шмаття, мою одїж, та положила оден колач и пару перїжків з маком. Я знайшов ще на стїльки місця в скриньчї, що помїж шматтем змістився и оловяний перстїнь шлюбний від Наталї. Добра моя неня обвинула его папером и берїжно заховала на самий спїд.

Спочатку якось менї не привїтно було з моїм ученнм паном професором. За теж до душі принала менї глота хлющїв в школі. И швидко учився я числити, деклінувати, писати — на тїм сходив менї час. Ще й часто бував я в батьківскїм дому, бо моє родиме село недалечко було від нашого міста. И се було у мене найбільше свято, як я мїг хоч через пару день в батьківскїм дому оставати. О нене! о тату! який же щасливий був я, як зайшов на тее місце, де я перше грався.

Мїй пан професор був поважний чоловік. Я его любив и шанував як мого другого батька. Через свою ученїсть здавався він менї чимось висшим. З мїщанами сего місточка не дуже вдавався він, найлюбїйше було ему вчитуватися в духа старосвітчини та розмовляти з своїми молодими школярями. „Бо — мовляв він — там бачу я доконаїсть, а ви тїльки що доходите до сего. Тїльки ж не на однім з вас заведеться моя надїя; але декотрі засияють в свїті помїж людьми ясним свїтлом.“ Провчившися граматики, зайшов я до святинї старосвітчини. Охочо читав я Гомера и Курція а надї всіх Плотарха. Я маю не плакав за пропацим великим свїтом старини. Якими ж то нужденними здавалися менї люде нашого часу! Неначе тї барбари, що на них ще добачити можна слїди права сильнїйшого, крїпацтва та розбїшництва. Я читав, толкував, поетизував — и був щасливий, як кождїй, що в науці свою щасливїсть знаходить.

З їзди моєї до пана Миколн зробилося ніщо, хоч мїй отець не покидав свого старого звичаю. Менї було байдуже про сю їзду. А про свою маленьку жїнку забув я зовсїм; и єї оловяний перстїнь був би вже давно загубився, коли б я его не заховав до ящика разом з шнїшими моїми дїтячими забавками; там спочивав він собі довгі часи и не тиканий. А підчас вакацій любїйше було менї побувати з моїми шкїльними товаришами, чи то в батьківскїм дому, чи поїхати до них.

Минали літа. На двацятїм році узнано мене за здїбного, перейти на унїверситет. Треба було вибратися на довшїй час, бо не швидше як по році можна богословам дістатися до дому, — и гірка була ся роздука. Бо тяжко приходило менї розставатися з тим високоповажним мужем, що виобразував мого духа та

положив підвалнну до мого внутрішнього щастя; ще важше приходило мені покидати рідний дім, батька, матір, и далеко—за сорок миль жити. Тепер стало мені все тее дорогим, що я дитиною завсїгди мав и любив. Ще раз навідав я всі мої місця, де я малим хлопцем грався; а збираючись в далеку дорогу, взяв я з собою и сей маленький ящик з забавками своїми та заховав его разом з Гожером и Горацієм, а там був и оловяний перстїнь від Наталї.

Хотяй я и вірші робив, и місяць, зорї и сонце, серце и любов до них приміщував, але про Наталїн перстїнь чогось мені й на думку не впадало у своїх віршах згадувати. Любїйше мені було заглядати в очн гарних панянок, и про тїї карї та сивї очн хоч кілька сонетів склеїти; але и се діялося у мене со страхом и трепетом. Признаюся, що сі гарні оченята не раз блискали на мене мов блискавиці, але й разу не загрїли мене, не розбудили охоти, хочби найкоротшу оду написати. Я бажав чогось иншого, але й сам не знав, чого я бажав.

IV.

Мицув перший рік богословія, и вже вибрався я до батьківського дому на вакації. И хтож не знає, яка то радїсть обгертає богослова, що перний раз їде на вакації, висидївшиє цілий рік в семінарицких мурах, мов у тюрмі; хто не знає, які думки, яка радїсть обнимає богослова, з якими плянами, з яким поглядом на світ божий виходить він помїж людей? Швидко збрався я їхати, шукав фіри, прощався з товаришами моїми; аж тут дістаю лист від батька мого, щоб їхати не до дому а до Черновець до папа Верещака, а там застану и моїх родичей. Чудно волю мені здалося, зїздитися в перші мої богословські вакації з моїми родичами до папа Верещака! А там же ж єсть Наталя, панна, а я богослов.... Я поїхав. Дорогою думка моя сходила и на Наталю, тїльки чогось не привїтна була мені ся думка, и я непаче соромився згадувати собі давні наші дитячі літа. Вже вона мабуть и чимала впросла — думав я — мабуть и гарна стала. Але по що там заїхали мої родичї та ще й мені казали приїздити? Мабуть, чи не задумали вони з нашого дитинства правду вчинити? Бо по що ж нам всім зїздитися до папа Верещака, а особливо мені? Я запрягся, що з сего нічого не буде! Але щоб було з чого пожартувати и посміятися, я взяв з собою и сей перстїнь оловяний.

З такими думками приїхав я до дому папа Верещака. и вїтаюся з всіма и обнимаюся; коли ж розглядаюся по хаті, а передо мною стоїть панночка, гарна, гарна мов те сонце на сході, станом тоненька, личком біленька та рум'янька, хоч води напийся, а очи блискотять як зорі, що їй зглянути годі. И хто ж би то була ся панянка? Тільки сподомінілася та опустивши очи в землю, немов присіла и мене поздоровила. Як же ж мені з нею розвїтатися, як їй відклонитися?....

З того неприятного положення виратували мене обїмання и затїтування моїх родичей и їх приятелїв. Я мусїв відповідати, и мало по малу прийшов я до себе.

Тимчасом питається пан Верещак у гарної незнакої: „Наталю, готова вечеря?“ — Гм! — думаю собі — се ж має бути Наталя? Чогось аж страшно подумати, що ся красавицка колишня моя маленька жінка; така думка здавалася мені наче богозневажливою.

Прийшов час и до вечері. Пан Верещак взяв мою матір попід руку, мій отець паню Верещакову, а мені оставало подати руку Натали. Несміливо підступив я до неї и подав їй свою дрожачу руку; ми йшли разом.— „О Господи! якіж ви вирости; я б вас ніколи не спізнала,“ заговорила Наталя до мене.

— „А я, а я,“ закивавшись, промовив я, „я бажав би, щоб ми ще малими дїтьми були!“ Се вимовив я мов плачучи. А се була найбільша дурниця, чого я забажав. Бо котраж з сімнацяти- або вісімнадцятилітніх дївчат хотїла б бути маюю дитиною!

— „Чому ж то бажаєте ви сего?“ запитала Наталя здивувавшись.

— „Тоді був я такий щасливий, о такий щасливий, яким я тепер вже не буду и не могу бути.“ Наталя мені на теє не відповіла. Мабуть встрілив я знов якусь дурницю. И встидався я себе самого.

Тимчасом при вечері йшло весело. Я навик до Наталиного погляду, ба навіть дуже розсудно відповідав їй. И чим більше вдивлявся я в неї, тим красшою здавалася мені. Другого дня була вона ще красшою, а третього ще красшою. Очевидно, се було очарованне. Я жалував, що так передчасно заприсяг собі, и постановив собі свою присягу на сей раз зломити.

Вечером четвертого дня випало якось так, що ми обоє були самі в городі. Я міг їй вже давно де з чим обявитися, але по правді їй не знав я, що казати та як почати. Ми прийшли до гілястих слив: я памятав на них добре. „О якіж то вирости сі дві акації,“ сказав я.

— „Ще пам'ятаєте сі деревця?“ запитала Наталя.

— „Міг же ж би я позабути на свою щасливість?“ відповів я. „Та як часто взлітав я думкою сюди! А ви не раз туди и проходили, и не згадали на малого Павлуня, того, що при від'їзді своїм за вами стільки наплакався.“

— „Що того не забули-сте?“ запитала Наталя тихим голосом.

Ми стали під акаціями, тінь окривала нас. Я обглянувся. Весь світ молодости розбудився в мені. Наталя мовчала, опустивши свої очі в землю. Я взяв її за руку, Наталя покрасніла.

— „Тут колись була наша церква,“ сказав я.

— „А там,“ відповіла Наталя, вказуючи на зеленій кущ, „там був наш вітвар. Я ще все тее пам'ятаю.“

— „Пам'ятаєш? — и справді? о Наталю!“

— „О Павлуню!“ прошептала вона.

И вже більше ми не розпитувалися, вже не розвідували; наші уста сплилися разом. А як опам'яталися ми, були ми знов як діти и кликали себе Ти, Наталю, Павлуню, але завжди трохи инакше було між нами, бо я вже не був таким волюйковатим чоловіком як колись то. Я вийняв олов'яний перстень: „Пригадуєш собі его Наталю?“ Як же ж побачила вона сей перстень, закрила собі очі. Потім взяла его и довго, довго оглядала та й сплала: „Той самий!“ сказала и знов розглядала его и цілувала и до грудей притискала и плакала та говорила:

— „Павлуню, о ти лучший за мене!“

Успокоївшись трохи, здійняла з свого пальця золоту обручку та вложила на мій палець, а на свій мій олов'яний. „Я на віки твоєю, а ти Павлуню, мій?“

Розуміється, відповів я їй те, що двадцятилітній поет міг відповісти. Ми присягали собі и клялися сонцем, місяцем, зорями, небом та пеклом, що одно одного любити ме и перед и за гробом. Алеж бо нащо вам все отсе так просторно розказувати? Бо хтож з вас не знає, як то коханки свого часу гоїнують вічністю, небом та гробом? Кохання становить нас изнов посеред сего раю, що втратили Адам и Ева. И збігли нам три неділі щасливости невинної нашої та зникли, як той сон зникає. Тут говорять про від'їзд, а мені здається, наче я вчера приїхав. И дивно мені дуже, що наші родичі на тім не пізналися. Коли б то вони знали, що то в наших серцях діялося! Наші очі, що так пильно себе шукали; наші руки, що мов магнесом себе критягали; наша розмова, повна святобливної мистики: все тее очевидячки здраджувало, що у нас правдою стало те, в що ми перед десятима роками тільки як діти

галися. Тільки якось аж чудно здавалося, що при жадній вечері не впало на думку пану Верещакови, як перед десятима літами, піднести склянку з вином та сказати до мого батька: „Старий! наша приязнь мусить перейти ще й на діти наші і на дітей діти; а була б з них гарна пара.“

Не мав я відваги освідчатися при родичах, та про заручини і таке ніше пахтувати. Все те здавалося мені зневажаючим нашу святу любов. Мені здавалося, що наші родичі о сім вже наперед умовилися.

Тимчасом наступив і день розлуки нашої, сей сумний день, що ми вже его три дні наперед оплакували. Отець мій вже довше не дався затримати. Раєнько, ще перед сходом сонця, були ми обоє з Наталею в городі між сливами, щоб ще раз наговоритися та свої чувства взаїмно виляти. При слезах і обітницях відновили ми свою святу звязь. І знов замінилися акації в церкву а лавочка між ними в вітвар. Ми повклякали і молячися до Бога відновили нашу присягу. Я приобіцяв Наташ, зараз повернувши до дому з моїм батьком о сім поговорити, і знов вернути до Черновець та просити в єї родичей єї руки для себе і заручитися. На прощання обняв я її, вона сполюмнілася — і яка ж гарна була вона тогді! Смирно склонила своє обличчя на мої груди і тільки прошептала: „Мій єдиний Павлуно!“

І так ми розлучилися, ще святочнійше як я надівався.

(Далше буде.)

ЛИТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

III.

Обертаючись тепер до розбору питання про українську літературу у Россії, ми мусимо поперед усього заявити читателям, що де в яких пунктах ми будемо говорити зовсім догадочно из за недостачі матеріалу историчного, по которому можно б було з вірністю судити про відносини українських писателів і літератури до громади: так ми майже не маємо матеріалу для характеристики зачатків українського націоналізму у XVIII-ому в., та й внутреше житте українських кружків у Харкові, Києві і т. д. 1800—1847 рр. доси звісно мало, — бо переписка не тільки Квітки і товаришів, але й самого Шевченка доси не зібрана; мемоарів напечатано мало, біографій теж.

З сих причин ми наперед бачимо, що стаття наша буде не повною: теж, що ми знаємо з фактів про наш сюжет, мусять знати і наші читателі; — для того стаття наша мусить бути більш теоретичною, ніж історичною.

Ми поставимо два питання: 1) що таке була и есть українська література що до ідей, т. е. які потреби и які обставини соціально-політичні викликали до життя сю літературу и давали їй той, чи другий напрямок и характер? 2) що таке була и есть література по єї матеріалу. Розібравши сі питання, ми дозволимо собі зачепити третє: які шанси може мати для будучого розвитку українська література и яка, при тих обставинах, у котрих вона находиться, може бути дорога, котрою мусить йти ся література, щоб розвинутись, одвічаючи тим потребам и цілям, що її викликали, и щоб послужити на користь нашому народови.

По першому питанню, ми думаємо, факти свідчать, що українська література зачалась, жила и росла під впливом тих самих ідей и потреб, которі давали життю и російсько-європейській и великорускій літературі: другими словами українська література є дитина Россії XIX-ого в. и через те мусить жити и рости, поки Россія є Россеєю. Ся теза наша не подобається щирим централістам, — але ми знаємо, що проти сього стануть де хто и з українських автономістів. Перший закид, которого ми ждемо од своїх друзей автономістів, — се такий: „але й сама російська література теж росла під впливом ідей и потреб європейських, однакж ви даєте більш широкє поле літературі російській, ніж українській.“ *) На се одвічу, що справді ті самі напрямки, що збудили українську літературу, як то: сентименталізм, романтизм, націоналізм (славянофільство), демократизм — се напрямки усеєвропейські, а не тільки російські, — але Українці добували сі європейські ідеї и напрямки не стільки прямо з європейських літератур, скільки через російську літературу. Так стоїть діло й доси, так стоять ме воно й довше, коли не на віки. А через те не можна сказати, що українська література появилась серед європейських прямо, — ні! вона появилась у середній російській.

*) Такого закиду усього скоріше можна ждати од Галичан, — и у них він зовсім понятний, бо вони не мають можливости слідити за російською літературою, про котору и доси мають звістки найбільш од Німців и Польків, т. е. або ніякі, або тенденційно вменшаючі силу російської літератури. Од сього я не дивуюсь, коли хто з Галичан подума, що я дуже вже вбільшую розвите літератури російської. Таку думку я бачу и у тому примічанню до моєї першої статті, у котрому ред. Пrawdи дуже вже через край лестно сказала про мене. — але мов побоялась признати або-

Щоб в'ясни́ти те, що ми зараз сказали, ми мусимо коротко переглянути, у які часи и при яких обставинах громадского життя у Росії піднімалась українська ідея и українська література. — Сліди нового українофільства, звісно, можна находити у XVII-ім и XVIII-ім в., и од того дуже жалко, що література Київского періоду XVII-ого в. мало висліджена що до народних ідей, — бо нею, окрім покійного Некаарского (которий у своїх роботах шукав тільки звязку київської літератури з реформою Петра В.), займавсь тільки духовні писателі, як митроп. Евгений и др. Особливо мемоари, драми и комедії, інтермедії XVIII-ого в. интересні, яко початки того літературного напрямку, который у XIX-ім в. виявився у українофільстві. Але мемоари малорускі XVII — XVIII-ого в. ще не всі й видані, и дяка п. Бодянскому, редактору „Чтеній въ П. Московскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей“ и Київській археографічній комісії, що хоть головніші з них напечатані, — літературна ж критика їх ще desideratur. Драматичною ж літературою малорускою XVII — XVIII. в. серьезно займавсь тільки Великорус, московский проф. Тихопратов, — и нашим молодим українофілам на сей час можно побажати хіба б того, щоб вони покористувались и розібрали з свого погляду те виданне пам'ятників сієї літератури, яке наготовив п. Тихопратов к юбилею Петра В.

Але як не мало ми ще знаємо вірного про дух громади и про стан національних и народних ідей на Україні XVII — XVIII-ого в. — не думаю, щоб я помилувсь дуже, сказавши, що именно тог-

---

лотно широке розвитте російської літератури, а призната його у порівнянню тільки з малорускою. А між тим маємо такі факти — окрім приведених у II. статті, — що и пр. книгу Бокля стали переводить у Росії раніш (? ред. Правди), ніж у Германії и Франції, що два послідні діла Дарвина переводились у Росії з рукописи, що „Капітала“ К. Маркса появилсь у Росії з корректур, що деякі статті и пр. Герб. Спенсера переводяться у Росії вже два роки назад, тогді як у Франції тільки тепер почали його переводити, що интерес до нового будовання науки о оці ології у Росії майже чи не більший ніж у Германії и т. д. Сі факти свідчать, що російська громада спінить узяти часть в усіх найважнійших питаннях наукових и культурних, которі займають громади передових європейських народів. Що до Українців, то як би хто не дививсь на будучиість української літератури, а ніхто не може з них одректи того факта, що тепер оєвічена громада на Україні звязується з життям європейским нічим другим, як літературою російською. — а сей факт не може не обмежувати ходу української літератури и на будуще. — Треба замітити, що Галичина, як руска так польська, стоить и по своему географічному стану и по своему провінціалізму особливо невигідно, щоб знати про Росію, невигідніше, ніж Варшава и самий Відень: бо у Краків и Львів не тільки не заходять журнали, газети и книги про Росію, але й книги и статті серьезных чужинців, як Гальстон, Леже, Рамбо и т. д.

ді, як автономія козацької України усе більш піддавалась загальному строю російської імперії, тоді на Україні склались основи для того, щоб виявивсь народній українофільський напрямок з його народною літературою. Як не багато мала у собі гарних зерен доброго громадского строю казацька Україна XVII-ого в., як не важка була московско-остзейська централізація, під котору попада Україна у XVIII-ому в., а усе таки треба признатись, що тільки у XVIII-ому в., під державою російскою, на Україні зникли ті перепони, которі не давали до тих часів розвиватись там освіті и літературі порядковим прогрессом. Так тільки конечно завоювання Криму и берегу Чорного моря за Катерини II. зробило Україну безпечною для життя мирного економічного и культурного. А з другого боку світська, державно-європейська культура російської імперії „Петербурського періоду“ висвободила українську освіту из узких рямок церковних, которі задержували и вплив народної мови у літературу, а світські школи, которі стали множитись на Україні (хоть через централізацію державну и не так скоро, як би то було потрібним и можливим) и світська література російська нанесла ті ідеї європейські, літературні, політичні и соціальні, которі помічні зросту народолюбства у літературі и політиці. Петербурска література, Харківська колегія, потім перероблена у університет, лицей у Ніжині, університет у Києві — ось де настоящі батьки українофільского народовства, которе через них годується тим духом, що панує у Європі з XVIII-ого в. и которий упав на слабі прояви свідомого патріотизму и народовства, які держались у українській громаді у кінці XVIII-ого в. Реакція псевдокласицизму, котора усилювалась на Україні реакцією провінціального духу вкусам столицним, попхнула Котляревского на його знамениту пародію „Енеїда“, котора пішла ще дальше од „Душеньки“ Богдановича; сентименталізм, що дав російській літературі „Бѣдную Лізу“ Карамзина, „Сбитеньщика“ Аблесимова, родив „Наталку Полтавку“; пані и адміністратори, як Трощинський, Куракин, що заводили на Україні двірки на взгляд петербурского двору, викликали потребу театру, для которого Гоголь батько и Котляревський поставляли пєси, мішаючи комічну манеру інтермедій XVIII-ого в. з новомодним сентименталізмом à la Карамзин. И треба признатись, що, як побит сьельської шляхти України не так відірвався тоді од народнього, як се було з придворною шляхтою у Великої руси, а з другого боку як простонародний побит український більш був уточнений, ніж великоруский, — то и сентиментально-комічні оперетки українські усе таки мали більш реальности ніж сучасні ім аналогічні

твори великорускі, а здоровий гумор український внісив на плечах и крайні карикатури „Енеїди,“ — так що и доси, з гріхом по полам, а читаються и дивляться на сцені пєси Гоголя-батька и Котляревского, тогді як Карамзина Бѣдная Лиза, Аблесимова Сбитенщикъ, Жуковского Марыну Рошу теперішній читатель з пошаною одсува' на бік.

Скоро чисто дилетантске, беллетристичне діло Котляревского и Гоголя-батька взмоглось ще одним елементом, теж маючим тісний звязок з ідеями, ходившими по усій Росії у кінці XVIII-ого в. и началку XIX-ого в. Массонскій містицизм, у которому брали добру долю ті з української шляхти, що вертілись у столицях (як Гамалія и т. д.), на Україні приняв більш народню форму у філософії Сквороди, которий теж на свій лад клопотаваь об освіті и народі, як и Новиков и його приятели. Коло Харкова и Полтави пішла охота заводити школи, и серед підготовлених Сквородою поміщиків харківско-полтавских більш опертербуржений и обвєвропеений Каразин став пропагувати ідею про університет, которий и був заведений у 1807 р. на гроші на половину державні на половину дворянські. Каразин пропагував и ідею про еманципацію крестян, а также и славянофільські ідеї, розвиваючи оригінально и без обскурантноі примішки сі ідеї, которі висказував на Великоруси заштитник „старого слога“ Шишков. Каразин думав и харківський університет зробити всєславянским. И справді, сей університет, которий завели українські дворяне и російський уряд по ініціативі сербо-українского „Маркіза Пози“, університет, у которому першим куратором був Поляк Северин Потоцкій, був першим у Росії розсадишком ученого славїзму: він дав з учеників своїх Боданского, Григоровича, Мєтлинского, Костомарова, він мав велике впливє на Срезневского. Під сими впливєнями найвєне, дилетантске українофільство Котляревского стало приймати більш серьозну форму, яку бачимо у повістях Квітки, у виданнє журналів Українскій Вєстник, Славянин, — пісєнь українских ки. Цертелева, граматикки Павловского, исторії Малоросії Б. Каменского; українські традиції почали звязуватись з ліберальними ідеями „соединєнаго общества Славянъ“, „союза благодєнствія“ и т. д. Свідєцтвом настрою визначаюущихся людей української громади того часу може бути почавша тогді ходити частійше по рукам Історія Руссовъ псевдо-Кониского. Провінціалїзм а потім реакція після 1825 р. придержала ширший прогрєс українского славянофільства и народолєбія, — одначе перечислені нами твори літературні и прояви соціальні не останись без наслідків

не тільки для української громади, але й для усїєї Росії, як то можна бачити по Пушкіну, котрий дуже любовався Історією Руссов, по Рилєву, по Нарєжному, Гоголю, про которого звязь з харківсько-полтавським українофільством ми говорили доволї. Му-симо нагадати, що література у Росії до самих „Записок Охотника“ Тургенева не мала нічого, що б так реально и симпатично малювало простионарній побит, як Квітчинї повісти. Упять бачимо, як природні обставини побиту и традицій України зробили те, що український сентименталїзм и романтизм, як и українське славянофільство дали щось реальнїше, научнїше и симпатичнїше, ніж Світлани Жуковського, „Размышленїе о старомъ слогѣ“ Шишкова и т. д., хоть на Україні тільки розвивалсь тїк самї теми, що и у Великоруси.

У 30-ті — 40-ві роки ми бачимо впять, що рух моральнїй на Україні теж живе одними идеями, що и на Великоруси — при чому бачимо, що в силу процессу централїзації де у чому Україна живе тільки одкликом руху великоруского, або російського, хоть усе таки власні обставини и тут виводять багато оригїнального, українського, у варяції загально-російських напрямків. У сю епоху ми бачимо, що поезія у Росії живе під впливнем дуже обнаціоналізованого Пушкіном и Гоголем романтизму, котрий чим дальш, усе більш склоняється до національного натуралїзму; а обїк з сим бачимо у найблизшїй до поезії сферї науковї охоту досліджування власної старини и побиту и історії народів славянського щепу. Се епоха видачі літописів, актїв, пісень народнїх, епоха закладу катедр славянських мов через міністра Уварова, епоха зьорганізованя московського славянофільства з обривків шишківської реакції и лібералїзму александровських часів. (Дивись про се подрїбно у Пипина — у „Очеркахъ умственнаго движенїя отъ 30-хъ до пятидесятихъ годовъ“). На Україні се епоха видання пісень Максимовичем, Лукашевичем, Срезневським, поезій Бодянского, Гребінки, Метлинського, Костомарова, а наконець Шевченка, учених творів як начатки славянської фїлології Максимовича, його ж старїйший перїод історії літератури рускої, про народню славянську поезію Бодянского, про руску Костомарова, про славянську митологію, що видав Костомаров церковно-славянськими буквами, — епоха, закінчившася кївським брацтвом кирило-методїевським. Характернїй представитель сїєї епохи — Шевченко, котрий одначе прибавив багато свого оригїнального до загального російського, що жило на Україні, и до сучасно-українофільського. По літературнїй школі Шевченко належить до романтиків, не тільки таких,

як Пушкин у ранніх поемах або Гоголь у Тарасу Бульбі, але часом нагадує Жуковського и Козлова. Тільки українська родина, а особливо мужицька, давала окрему окраску Шевченковому романтизму. Український романтик, як и другі, обертався до старини, — але та старина була не за горами (у сему Шевченко, як и Гоголь, мають аналогію тільки з Вальтер Скотом, котрий теж виріс на свіжих ще традиціях феодальної Шотландії), як у других; сю старовину не треба було одшукувати по архивам и бібліотекам: могола, пісня, казка — нагадували про неї. Од сего Шевченко у своїх козацьких поемах являється часто реалістом, яким не часто вдавалось являтися романтикам, — хоть и не таким, и по роду таланту и по силі знання, як Вальтер - Скот, сей єдиний історичний романіст, як Шекспір, єдиний історичний драматург. Та ще треба додати, що характер козацької старини и мужицька природа Шевченка зробили те, що романтизм и сентименталізм Шевченка зразу став на соціальну дорогу, у чому Шевченко не має собі аналогії ні у якій літературі європейській, теж оригінальний, як оригінальне українське славянофільство. Се славянофільство уже у одних его наукових представителів, у Максимовичу и Срезневському, а особливо у Бодянському, Григоровичу и Костомарову стоїть окремої студії, и ми дуже жаліємо, що п. Пипин, у своїх статтях про московське славянофільство, не зупинивсь кілька хвиць з своїм спокійним и острим аналізом на представителях українського славізму и панславізму у науці. Чисті ж українофіли новітніх часів не дуже то часто згадують наукові праці названих учених, одчисляючи їх, по язиковому доктринерству свому, до сусідньої і словесности, — таї не дуже то прихильні до славянофільства и руссофільства у загалі, не бачучи по доктринерському узглядству, яку міцну основу робить се славянофільство и руссофільство и самому українофільству. Ми думаємо, що не дуже помилились, коли скажемо, що перевага позитивно - наукових ідей над фантазіями и тенденційністю робить одну з характерних ознак українських славістів старого покоління; до сего треба додати, що у них не має клерикально-національної антипатії до Захода, Польщі, ні такої ж тенденційної симпатії до Візантії. Надіємось, що колись то, рівняючи Шевченкове славянофільство з Коляровим, Хомяковским и т. д. — и не-Українці замітять, що Шевченко співав не про воїнів (хоть и він тішивсь може без міри славою козацькою) и царів, не страхав світа величненною силою славянства, котора колись у свій черед запаанує на світі, кровю оддасть за пролиту кров свою ворогами, — а узяв своїм

героєм на Славянщині еретика — Гуса, та бажав, „щоб усі Славяне стали такими еретиками и синами сонця правди и подарували мир мирові.“ Так то Шевченком романтизм и славізм український подавав руку до того ліберального стану російського „западництва“, котрий пробивав собі дорогу у після-гоголевському періоді літератури, періоді соціальному. Так то до 1847-ого р. йшла історія українських тенденцій, — при чому вони завсігди вязались з ходом мисли и науки у Роснії, но завсігди давали оригінальні варіанти черпаючи їх з місцевого ґрунту, и часом опереждали аналогічні їм напрямки и прояви у Великорусі, иногді гонючи и саму Великорусь, хоть вона и держала у собі столиці — натуральні центри культури. Се єсть найлучший доказ натуральности и законности зросту українского напрямку и найлучший показ цини його не тільки для України, але й для усїєї Роснії, — як то каже и біограф п. Куліша у Правді 1868 р.

Але після 1847 р. ми не бачимо такого прогресу в українській, якого б можна було ждати по таким початкам, и бачимо, що він вже не тільки майже не має колишнього впливня на Великорусь, але ледви плететься за прогрессом науковим и літературним не тільки російським, але й почасти великоруським, — хоть, як то ми трохи зачепили кажучи про Гоголя, великоруський народній напрямок у літературі и науці мабуть чи не треба признати одголоском українского 1820 — 30-х років, а в усякім разі він виявивсь пізнійше українского. Причиною такої переміни був, безспорно, той погром, який потерпів кружок кирпю-мєєодієвський у 1847-48 р., зсылка Костомарова, Куліша, Шевченка и н. Зсылка ся прибила талант Шевченка и задержала його на однім ступені літературного розвитку; вона одірвала Костомарова од катедри у Києві, де він, на місцевім ґрунті, міг би укоренити наукову працю над Україною у молодших поколінь и породити школу историко-єтнографічну; погром 1847 р. перебив карєру Куліша, яко академіка славянських мов, до котрої його виводив приятель Гоголя Плетнев. Через се усе злучилось так, що з молодшого покоління на Україні, котра так славно и з такою пригодою для усїєї Роснії дебютувала на полі славяно-руської єтнографії, фїлології и исторії, з молодшого покоління після 1847 р. не появилось ні одного ученого з академічною підготовкою, окрім, и то вже в остатні роки, Потебні и Антоповича.

Од сього виходить те, що дальнійше українофільство зоставляє майже зовсім без наукових підстав, — окрім тільки робіт старшого покоління, особливе Костомаровських. И се тогді, як за

працю над великорускою народністю прийнялись люде з такою щиростю и з такою европейскою вичукою, як Буслаев, Даль, Гільфердинг, Рибніков, Худяков, Міллер, Веселовский, Шапов, Аванасьев и т. д. Але окрім погрому 1847 р. и його послідків и одголосків и сили централізації, котра робила, що у Києві, Харкові не було до остатнього часу таких інституцій, як географічне товариство, Моск. общество любителів літератури (що почало видавати пісні Кір'євского, Рыбникова, словар Даля и т. п.), централізації, котра робила, що катедри у Києві и Харкові або пустували, або заміщались великоруссами, часто такими, що не знаходили собі місця по столицям, що чим дальше усе більш одливали українські вроженці од столиць и од літератури, — у сій науковій и літературній одсталости України після 1847 р. почасти винні и деякі основні ознаки українофільства часів Шевченкових.

(Дальше буде.)

Літературні звістки.

— У парискій *Revue Critique* у Жовтні надрукована **стаття про брошуру п. Україно** — Il movimento letterario ruteno in Russia e Galizia. Критик, називаючи сю брошуру серъозною студією, жалкує, чому автор обійшовсь тільки бібліографічним переглядом літератури малорускої. „Шевченкови“, каже критик, „п. Україно дав більш місця, але усе таки мало; а Шевченко заслугував би цілого тому, — так він може бути інтересний европейській публиці.“

— Літом того року появился у Петербурзі третій том важного **збірника малоруских етнографічних матеріалів**, которого I, III. и VII-й томи, вийшовші ранійш, були спіжнені у Правді (а европейській публиці про них доложила *Rivista Europea* у Маєвій книжці статтю *Le recenti pubblicazioni della societa geografica Russa*), именно „Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русской край снаряженной императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ. Югозападный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собраныя д. чл. П. П. Чубинскимъ. Томъ третій. Народный Дневникъ, изданный подъ наблюдениемъ дѣйств. чл. Н. И. Костомарова.“ Сей досить обширний том (486 стор.) має у собі описанне обрядів, а також пісні, вірші, повіря, привязані до празників и инших періодичних днів у году. Особливе багатий відділ у ньому весняних ігр, веснянок и колядок. По багатству матеріалу се одно з найважнійших видань не тільки у Славянщині, але й в усій Европі, у котрій народні перекази и поезія тепер звертають таку велику увагу. Для

історії руских народних традицій виданне п. Чубинського дає неоцінений матеріал, над котрим надовго буде праці ученим людям. Дуже інтересні у йому колядки, котрі можно поділити на пять категорій: 1) такі, у котрих задержалась память або у загалі сліди старого героїчно-княжеского побиту, котрі нагадують про походи по Дунаю, найми на службу у Царгороді (якогді сього имени не ма у варянти, а стоїть просто „у доброго пана“), про осади ріжних городів (Львова, Камінця и т. д.), про походи на три землі, про полон чужого князя або короля (часто називаного турецький цар), про полон княжати Иванка (може Иван Берладник), про збори на поход у землю угорську, про суди боярські (у Судоморі) и т. д.; 2) такі, у котрих задержались сліди культу рільничо-антропоморфічного (Бог або Петро або Илля орють ниву и т. д.); 3) такі, котрі нагадують якийсь круг идей висчий од первобитно-митологічного, але не православно-богословський (основанне світа двома голубамь, будуванне церкви з трьома вікнами, котрі — трійця, олицетворенне Христа — птахом, рибою, евангелие-квіткою и т. д.); 4) вірші семинарські и з богогласника; 5) гумористичні колядки.—Що у збірнику п. Чубинського надзвичайно інтересні варянты зібрані на границі Галичини, и що у Правді 1868 р. були надруковані дуже інтересні колядки з 3-ої категорії, то ми звертаємо увагу галицьких збирателів з народних уст на галицькі колядки и просимо досилати їх у редакцію Правди. Ми або надрукуємо їх у себе, або пошукаємо для них місця другого. Ось де одно таке місце, которе можно певне вважати вірним, що до видання етнографічного матеріалу малоруского:

— **Київський відділ імператорского російского географ. товариства** обернувся, між иншими славянськими виданнями, и до редакції Правди, просячи допомогти йому у зборі матеріалу для етнографії Полудневої Русі и обмінюватись з ним виданнями. Нам дослані виділом обширні програми для збирання етнографічного матеріалу.—Покладаючи велику важність для досліджування етнографії и переказів народних Галичини, Київський відділ вибрав, як довідуємось, своїм членом п. Юрія Федьковича.

— Петербурска газета Недѣля дає интересну корреспонденцію з Києва про **надзвичайний збір київского відділу росс. географ. товариства** при многочисленній публіці, у которому один з немногих кобзарів українських (которого коротка біографія и переписка з п. Кулішем була надрукована кілька років назад у Правді), Остап Вересай, привезений председателем виділа п. Галаганом, співав думи про втеки трьох братів з Азова, про смерть Хведора безродного, про Правду и Неправду, гумористичню пісню Шлюб Щигля, Гусарска жінка, а також грав кілька народних козачків. Перед співаннем Ве-

ресая заступаючий місце секретаря п. Русов прочитав біографію співця, записану стенографічно з його власних розказів, а у середині співів член товариства п. Лисенко прочитав дуже інтересний реферат про музику Вересая и про українську народню музику у загалі, порівнюючи її з великорускою и сербскою. Увесь репертоар Вересая з рефератами пп. Русова и Лисенка виділ постановив надруковати у своїх Записках. З нетерпеливістю ждемо сього важного видання.—Про згадані співи Вересая у кнівському виділі и у загалі про діяльність виділа надрукована також допись проф. університету у Києві п. М. Драгоманова у лондонському журналі Athenaeum (29. Nov. 1873) під заголовком: The Kief section of the Russian geographical society and the last minstrel of the Ukraine.

— У Вѣстнику Европы за Вересень и Жовтень надрукована стаття п. М. Т-ова **Литературное движеніе въ Галиціи**. — Автор, котрий вже переглянув у тому-ж Вѣстнику (Січень и Лютий 1873) політичні діла галицькі з 1848 р., тепер перегляда' літературний рух у ній, сі літературно-культурні партії, и показує симпатію до „народної“ партії, говорить з похвалою про діяльність „Просвіти“, хоть вказує на де які недостатки сі видань; з противної партії автор хвалить діяльність о. Наумовича, але при тому жаліє на старосвітекість и клерикалізм його поглядів и ідеалів и сміється над тим, як невірною він малює перед своїми читателями Росію. Говорючи про відносини галицьких літературних партій до літератури російської, п. М. Т-овъ доказує, що партія „Слова“ ні по мові, ні по сюжетах літературним, ні по ідеям, не може бути признана „руською“ або російською, а є бурсако-рутенська, — и що „українська література у Галичині не є конкурентом літератури російської, котрої у Галичині не було й не ма, а тільки польської и рутенської,“ — од чого старі рутенські літератори и ненавидять так українську літературу, при чому зовсім несправедливо ховаються за прапор общерускости. П. Т-овъ показує, що молода галицька партія, котора пішла за українскою літературою, стоїть ближче до літературних ідей и вкисів у Росії, ніж стара, — бо українська література живе одним життем з новою літературою у Росії, и стане ще ближче, коли ще більш стане реальною и народною, скинувши з себе послідні остатки клерикалізму и рутенства, котрих п. Т-овъ запримича' чимало навіть и у недавніх літературних творах молоді партії. У пост-скринтумі п. Т-овъ одвіча' на „Письмо из Львова“ п. И. Л-на, котрий у „Голосі“ було обізвавсь проти перших статей п. Т-ова (Русскіе въ Галиціи), що дуже остро критикували галицьких політників, именно політників Св. Юра. Не змігши виставити фактів проти критики п. Т-ова, львівський дописуватель заду-

мав обвинити перед російською публікою сотрудника Вѣст. Европи, бу-
 щім то він „краківський єзуїт и Поляк,“ або „українофіл.“ П. Т-ов
 сміється над такими інсинуаціями и що до українофільства каже, що
 „у Россії, де літературні и наукові праці Квітки, Метлинского, Макси-
 мовича, Бодянского, Костомарова, Шевченка, Куліша, М. Вовчка и др.
 поважаються як малорусскою, так и великорусскою публікою, україно-
 фільство зовсім не може вважатись за staatsgefаehrlich,“ як то думав
 И. Л-нъ, которий „про усі уряди судить по польській школьній раді.“
 Що до симпатій, которі мов би то мають до Россії Львівські „Рутенці,“
 то п. Т-овъ показує, як вони не одно пишуть до „Голоса“ и до Neue Freie
 Presse и Allgem. Zeitung, и радять „Голосу“ прикладати до своїх га-
 лицьких лестників туж саму мірку, котору він приклада' до аналогіч-
 них ім обскурантних и ретроградних та ташкентских елементів у Рос-
 сії, которих „Голосъ“ не дума' жаліти.

Як справді одходять вкуси літературні у Россії од вкусів редак-
 ції „Слова“ навіть у тих кружках, до которих леститься се „Слово“,
 можно бачити з того, що ті самі повісти Сахер-Масоха, которі „Сло-
 во“ переводить у себе з похвалами, „Голосъ“ недавно назвав „нелѣ-
 постями,“ т. є. дурницями.

— Биржевыя Вѣдомости пишуть, що у Москві зроблено **пере-
 клад на великоруску мову Назаря Стодолі Шевченка**, що до його
 вже готові музичні нумера пісень и танців, и що незабаром ся драма
 буде поставлена на сцену театру Московского. Се ще один примір, як
 цінять и у Великоруси твори Шевченка и українску музику, у стид
 нашим псевдо-русским Рутенцям.

— Кієвлянинъ, офіційальна газета російська виходяща в Кієві,
 помістила переклад друкованої у Правді 1868 (а відтак и в окремім
 виданню) повісти **Н. Нечуя Гориславска ніч або Рибалка Панас Круть**
 на великоруский язык. Може ще появиться який переклад Нечуя на
 польський язык (що по такій оцінці як п. Władysław-a Ordon-a), зга-
 нений и в 16. нрі Правди м. р., є дуже можливе), то тогді будуть мати
 и наші галицькі Русскіє и Рутенці спосібність познакомитися з твора-
 ми сего хахлацкогo писателя. — У тімже Кієвлянині друкується у ори-
 гіналі малоруска повість п. н. „Не можна бабі Парасці за лихими су-
 сідями на селі прожити.“ Повістка має бути дуже гарна; ми, скоро
 її дістанемо, передрукуємо її для Галицьких читателів у Правді.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА

Огляд на рік 1873.

I.

„Дав Бог народам жива. Вийшли на поле, звиваються, кожда нива стелиться уже снопами. Тільки на одній ниві Русина стоїть жито нежате, бо Русин — заснав. Вже й полудне минуло, заким пробудився. Протирає очі, видить других далеко на переді, а его нива широка! Однак не тратить надії, бере серп до руки, жне з цілої силн, хоч сонце пече и піт лється з чола, и — заким вечір прийшов, нива вже була зжата, а ті, що були випередили Русина, тепер по заду осталися и пізнійше скінчили.“

Сю притчу сказав був пок. митрополит Яхимович еще в 1848-ім році. Від тогді вже більш четвертини століття минуло, чималий час в віку залізниць и телеграфів; — другі народи в наших очах роблять величезні поступи наперед, кожда десятка, кожда п'ятка літ, кождий рік виказує у них великий прогрес в політці, науці, літературі и и. Чи и у нас так? чи ступає Русин за другими народами, чи догонить їх? Такі питання треба нам собі завсїгди ставити, а именно з кішцем кожного року здавати собі справу: що ми за сей рік вдіяли, чи ужили ми его так и чи зробили стілько, як було можна?

Переглядаючи нині нашу діяльність у 1873-ім році ми ограничимось на самих Австрійских Русинів, надіючись, що о українских Русинах напише хто з самої України, вірнійше и докладнійше ніж би се ми змогли.

Отже ж Австрійські Русини живуть у 3-х коронних краях, а у кождім живуть ишим життем. Еще ж Буковинці мають досить взаємин з Галичанами, але угорских Русинів відділили Карпати зовсім. Галицькі Русини з'юсяться з угорскими стілько, що з Угорщини приходить до Галичини 2 екземплярі „Карпата“ и 1 екс. „Газети для народних учителів“, а з Галичини в Угорщину йде кілька екс. „Слова“ та „Правди“, котра там однако передплачується найбільше заїзжими Галичанами. Часом заблукаєся и яка допись з Угорщини до „Слова“. Не багато сего всього, але досить, щоби пізнати загал угорских Русинів. Географічно найблизші вони з всіх Русинів до западу, але морально відділені від того западу якимись Гімалайскими горами. Те, за чим

другі народи так побиваються, а що для угорських Русинів, не маючих, крім священників з поняттями якого XVI-ого в., майже жадної інтелігенції, є питанням животним, просвіта люду, за те там ніхто не дбає, лишаючи се — малярському рядови. Ціла діяльність угорських Русинів обмежується на дрібних спорах між собою найбільш клерикальної натури, и на вироблюванню окремої літератури, котра по своему духу а навіть и по формі, язикови, не має собі подібної в світі.

Ближші Галицьким Русинам и тісніше з ними сполучені суть Буковинські Русини. Але й там значного поступу не видно. О дивигене народа світські люде зовсім не дбають, а й священники мало тим клопочуться. Духовенство православне в великій частині навіть чуже народови. Адже ж Русини становлять більшість жителів у Буковині! адже ж до недавна руский язик — попри німецьким — був язиком конвєрсацийним по містах! адже ж руский елемент не має там так небезпечних суперників, як н. пр. в Галичині (польський) або на Україні (великоруский), бо Ромуни народець малий и не високо розвинений, а Німців не так то там дуже багато. А однак руский елемент, руский язик не зискує поля, а скорше тратить — и се не тільки насупротив німецького, але навіть и ромунського! А більшість тамошньої рускої інтелігенції провадить високу політику з Німцями, та маючи у себе таких писателів як Юрій Федькович, Данило Млака, Наум Шрам, тратить час и сили у купі з Галицькими Рутенцями на вироблюванне язика и літератури, котра тільки у кількадесятьох або кількохсот людей може на якийсь час прийнятися.

Однак найбільша часть Австрійських Русинів живе в Галичині. Галицькі Русини переважно впливають и на Буковинських, и наконечний розвій Буковинських а навіть и Угорських Русинів залежати ме від того, як розіветься Русь Галицька. Вже й матеріально Русь Буковинська и Угорська залежать від Галицької. Маленька Буковина н. пр. не в силі для потреби самих Буковинських Русинів видавати окремі учебники и розвивати окрему літературу (як скоро упала „Буковинская Зоря“!) — отже мусить заповжчатися у Галичан. Тим тяжший обовязок на Галицьких Русинах, и тим більше повинні між ними приятелі поступу и волі напружати всі сили, щоби борба, котра в цілій Європі точиться між прогресом и реакцією, у Австрійської Руси випала на користь першого, щоби руский жнець, идучи все за иншими на перед, дігнав їх в кінци и зібрав багаті плоди з своєї ниви.

Борба, котра від кількох літ, а властиве ще від Маркіяна Шашкевича ведеться між рускою інтелігенцією у Галичині, в минулїм році не притихла, а скорше ще більш закипіла. Щира охота партії народної а навіть поодинокі намагання деяких людей з другої партії (як о. Лукашевича на зборах Рускої Ради) розбивалися и довго ще будуть розбиватися о опір проводирів наших противників, бо тії бояться за наступленням згоди втратити свої впливові становища батьків и проводирів Руси! И справді, такий н. пр. о. Кульчицкий, чоловік з маленькими здібностями а великою пристрасністю, може не довго міг би грати такої великої ролі, коли б в кружках, де він верховодить, знаходилися и Українофіли! — Тим менша ся охота до згоди у наших Русских и Рутенців тепер, коли послїдні вибори до Ради державної випали по їх гадці. Дарма! ми сего результату ніяк не можемо вважати доказом vzростаючої сили. Ніхто не скаже, що Поляки в Познані стоять тепер сильнійше як передше, а однак сего року, по упадку „Тельюса“, вибори до німецького парламенту випали у них так добре як ніколи! И у нас гієрархічна організація перемогла, але союз з Жидами заміняє сю побїду в моральне поразенне. Не задя розбудженого самопізнання вибирив наш нарід кандидатів Рускої Ради, але задя недостатку самопізнання — о виємках, розуміється, не говоримо. Нехай він набере більше світла, більше самопізнання — а не вибирати ме він ані гр. Красіцких и Гневошів, ані Павлівких и Ковальских, але Качалів и єму подібних. „Рускіє“ и Рутенці нехай радуються результатом виборів — для них він без користи не останеться; ми, яко незаангажовані в них, досить рівнодушні, и той оден лише видимо з них для нашого народа негативний хоєн, що через вибір отця А. або отця Б. не вибраний Поляк У або Z. Що впрочім Русини своїм поступованнем в Раді державній у нікого симпатії не зискали, се явно, бо Німці-централі, що часом усміхаються ласкаво до нпх, в душі гордують ними, и хто знає може при першій якій небудь нагоді заявлять знов голосно сю свою погорду до тих людей, котрі, по своему власному признанню, служать безусловно кождому рядови, централістичному и федеральному, ліберальному и реакційному.

Оцінивши так успіхи наших Русских и Рутенців в політиці, перейдім до дальшого розсмотрювання їх діяльности у минулїм році. Літературна їх діяльність ограничалася на видаванню „Слова“, котрого фелетони стоїть старанно хоронити для наших потомків, яко цікаві куріози дивного упадку смаку и мови, щоб колись чудозабуся їм так, як чудуються Німці своїм поетам и писателям

XVII-ого и початку XVIII-ого в., своїм Опіцам та Льогенштайнам та Готшедам. Відкидаючи українську літературу а не розуміючи великорускої, вже чим раз більше занехують и вироблюванне хочби власної рутенської беллетристики, бо, як казав оден дописуватель „Слова“, чи ж наші женщины не мають що читати? не мають Слова, Рускої Ради, Учителя? (!!!) Из публицистики рутенсько-рускої тільки одно „Слово“ устоялося до кінця року, „Учитель“ (стараючийся впрочім писати менше „твердим язиком“) в середині року перестав виходити, а так само и „Страхопуд“, котрий виступав остро и против власної партії.

Для просвіти народа рутенсько-русскі покровителі его в минувшім році ніщо не зробили: Матиця як спала давнійше, так не далася пробудити и тепер. Голова еї, Яновский, занятий каженнем Німцям, и хіба о. Лепкий видасть від часу до часу який Молитвослов або Требник. Дармо хотів о. Наумович гальванізувати трупа. Его „Золота Книжочка“, котру мав еще перед півроком Матици передати, доси не побачила світу Божого, и зреформованне „Галицко-русской Матици“ на „Матицю люду“ також не удалося. Оден Наумович працює много: політик слабій, з противниками не щирій (бо пишучи статті за згодою руских партій в Галичині майже рівночасно писав клевети на народовців), але популярний писатель з знаменитими здібностями, котрий оден більше вдіяв для народа ніж ціла его партія. Если декуди по селах закладаються читальні, нарід набирає охоти до читання и просвічується: то се в великій части заслугою и о. Наумовича. Тільки на що придадуться нашому народови такі статті як в тогорічній „Науці“ про Ломоносова або навіть и про др. Кя. Ганкевича (котрої другої статті наш нарід для самого предмета зовсім не може розуміти)? А и о. Наумович, як нам видиться, еще все тої гадки, що св. письмо и молитви повинні народови подаватися тільки в мертвій церковно-словенській а не в живій рускій мові.

Так успіхи наших рутено-Русских у минувшім році в політиці суть, що найменше, проблематичні, у літературі жадні, на чолі просвіти народної — ділом и заслугою одного чоловіка.

Але, правда! еще двома успіхами можуть почванитися наші Рутенці: узискали концессию на банк рустикальний, котрий або буде або не буде, а як буде, то велике питання, чи принесе хосен нашому народови, як се висказав сам о. Наумович. Другим великим успіхом наших Рутенців єсть, що — Рускій Бесіді відобрали займовані нею комнати в „Народнім Дамі“. Але й ся радість не була без гіркої примішки: бо не удалося ані Просвіту

зафантованнем всіх єї книжок знищити, ані Рускій Бесіді запомогу на театр відобрати! И Бесіда и Просвіта и театр ще стоять, а всі заходи и интриги Рутенців и Русских не довели до нічого. Ба Українофіли заложили єще й власну друкарню!

Що паредня партія зробила у минувшому році, об сім поговоримо в послідуючим нумері.

Русини в Галичині.

(Вѣстникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

Під падиписом „Русские въ Галиціи“ помістив найзнаменитший російський журнал „Вѣстникъ Европы“ в Січевім и Лютовім випусках 1873 р. довшу статтю, о котрій ми в своїм часі коротко згадували, а з котрою тепер хочемо близше познакомити наших читателів. Стаття ся звернула на себе увагу не тільки в Росії, але й журналістика загранична займалася нею живо; між иншими н. пр. Neue Freie Presse помістила в літі м. р. в обширнім фелетоні витяг из неї. Тим интереснійша ся стаття для нас Русинів Галицьких, котрим, коли вже в загалі цікаво знати, що говорять про них другі люде, то тим цікавійше знати, як судить о нас більшість просвіченої громади у тому краю, в котрім живе 12 міліонів наших братів.

Від 1867 р., именно від етнографічної вистави в Москві, а єще й від переселення многих священників руских з Галичини до Холма, а учителів и кандидатів на учителів (класичної філології) до цілої Росії, від часу коли деякі люде у нас, замість глядіти полущеня долі Галицьких Русинів у власній праці, зачали виглядати нашого спасенія з Росії, стала и просвічена громада а особливо журналістика російська більше займатися справами Галицької Руси, и від часу до часу появлялася яка стаття — особливо допись з самої таки Галичини — в „Московских Вѣдомостях“, „Биржевых Вѣдомостях“ або в „Голосі“. Тії статті, о скільки вони на те годилися, передруковувало зараз „твердорусское“ Слово яко голос опінії публичної у Росії, и многі з Галичан, натурально, стали думати, що справді ціла Росія таке о нас гадає и що незабаром, вже з найблизшою весною, двинуться непереглядні війська з Росії для забору Галичини, сеї „другої Венеції.“ А коли хто у нас спімнув про нашу самостійність народню, про окремішність нашої мови, нашої літератури: то наші Галицькі „общеруссы“ насміва-

лися з сего як з пустої мрії дитинячих голів, а в згаданих повисше газетах російських денунціювали всіх оборонців малорускої народности (українофілів) яко небезпечних сепаратистів, яко союзників Польщі.

Наша часопись, боронячи завжди окремішности нашої народности як від польської так від великорускої, указувала також від давна, що далеко не всі Россіяне гадають о малорускій справі, а именно о руско-народній (українофільській) партії у Галичині так, як наші Галицькі „общеруссы“, що значна більшість просвіченої громади у Роснії не тільки не глядить насмішливо або неприязно на Галицьких народовців, але противно обертається з маловаженем до наших „общеруссов“, помимо всяких їх криків про єдність з Россією. И такий погляд у просвіченої и ліберальної Роснії бере чим раз більше верх, о скільки чим раз більше упадає там вплив Каткова и ему подібних російських централів. Найзнаменитші и найбільше впливові газети и журнали, именно С. Петербургскія Вѣдомости и Вѣстникъ Европы, у борбі „Українофілів“ з „общеруссами“ в Галичині, стають (хотя, розуміється, не ві всіх точках) рішучо по стороні перших против других, а се тим більшу має вагу, що так поступають тіж самі Россіяне, до котрих наші „общеруссы“ так сердечно заліцяються.

Автор статті „Русскіє въ Галиціи“ п. М. Т-овъ вже звісний нашим читателям, бо в Правді за 1872 р. поміщена була анализа давнійшої статті его „Восточная политика и обрусеніє“, надрукованої також у Вѣстнику Европы за 1872 р. Коли вже тотя стаття, збудивши впрочім великий интерес у польських и німецьких часописях, представляла багато цікавого для нас: то сподіємось, що ся новійша розправа, яко о еще близшім предметі, бо таки о нас самих, Галицьких Русинах, трактує, ще більше займе увагу наших читателів.

В переднім слові п. Т-ов найперше говорить об тім, що помимо, а може й задля всіх криків деяких кружків як в Роснії так в Австрії о „єдинстві“ славяно-русских*) интересів, у більшости російської просвіченої громади є „ледовий холод“ до славянских справ, раз задля того, що Россіяне мають надто багато своїх домашних діл, як щоб могли много займатися справами близьких їм тільки „по расі а не по внутренним задачам“ братей, а в друге від того, що всі бесіди о славянскім посланництві Роснії настали и усилилися в неконче добрі часи и вяжуться еще

*) Слово „русскій“ як звісно, уживається Россіянами тільки в значіно загальнорусскій, а не велико- и малорусскій.

часто з не конче добрими тенденціями для внутрешнього розвою Росії. От хочби, каже п. Т-овъ дальше, и пограничя нам Галичина: від 1867 р., від часу звісного славянського з'їзду, у нас надруковано о ній не мало корреспонденцій и передових статей. Але майже всьо надруковане — се тільки варячні двох трьох фраз, що „нешасні братя наші, відорвані від нас, страдають тяжко під польсько-німецьким гнетом и рвуться до нас, крім кількох зрадників народа руского, підкуплених або отуманених Поляками.“ Фактичних однакo відомостей о Галичині ті, що так кричать про неї, не подають ні яких, а тільки манять Галичан пустими надіями на поміч Росії, так як би на те досить було одного потягу пера и то навіть цілком приватного чоловіка. Практичних же результатів всі такі бесіди зовсім не мали, хіба що привели деяких Галичан до еміграції у Росію. Еміграція тая однакo, судячи по деяким признакам, не побільшила симпатії Росіян до Галицьких Русинів.

П. Т-ов коли гадає говорити о Галицьких Русинах, то задля того, що „не належить зовсім игнорувати життя сторони, з котрою ми (Росіяне) уже злучені одною прямою желізницею а скоро злучимось другою. Крім того, не тільки масса народа в Галичині належить до одної народної групи з нашою, але й справи Галицькі стоять в деяких взаєминах з нашими, позаяк Галичина, замешкана Русинами, Поляками и Жидами, представляє в мініятурі наші западні губернії (Малороссію) и царство Польске; проте у Галичині ми можемо наглядати діяне многих тих самих елементів, що и у нас.“ П. Т-ов упереджує читателів, що говорити буде о Галицьких Русинах не уводячись фразами о руско-славянській єдності, а стараючись на основі фактів виложити літературний и політичний стан Галичини и оцінити Галицькі справи не після субєктивних поглядів але задивлюючись на них из становища інтересів галицько-руского народа.

В Росії є по часті звичай жалуватися на безпомочний стан Галицьких Русинів, душених „польскою нитригою,“ и тим самим посередно звивати російську суспільність, коли не ряд, виступити до борби за них. И дійсно, каже п. Т-ов, в положенню Галицьких Русинів, є не мало горестного. Відколи в Австрії заведена система конституційна, ряд центральний (Віденський) все менше а менше дбає о Русинах, а ряд провінціяльний (у самій Галичині) чим раз більше переходить в руки Поляків. Надто еще, коли б запанувала у Австрії федерація, так користна для всіх Австрійських Славян и захвалювана й самими російськими опікунами га-

лицько-руського народу: то ся федерація еще більше віддала би Русинів під політичне пановане Поляків. Але хотя нинішня конституційна система в Австрії и тіи форми, в які вона може перейти у найближшій будущеї, мало догідна Русинам на дорозі політично-адміністраційній: то таяж система, розширюючи поле приватної и суспільної діяльності, дає Русинам могуті орудія для борби за свою народність. Помимо своєї матеріяльної бідности Галицькі Русини удержують руский театр, рускі часописи, а помимо конкордату Баха у Галичині виховались такі тверді оборонці „чистоти восточного обряду“, що російський ряд призвав їх до Холма, де унія прибрала зовсім католицкий и польський характер. И так можна би много фактів навести, що суспільна борба за освободжене коренної національності від панованя польської меншости, помимо того, що політично-адміністраційні власти суть в руках Поляків, ведеться в Галичині з далеко більшим успіхом ніж в малоруских частях Росії, и на всякий спосіб не стоїть так безнадійно, як часто говорять о тіи наші (російські) публицисти. Если же з розвоєм конституційного порядку в Австрії політичне значінне Русинів, через вплив на репрезентацію провінціональну (сойм Галицький) и центральну (раду державну Віденьську), замість того, щоби взростати, еще вменшалоя: то причина тому не стілько ворогованне німецько-мадярської партії, правлячої політикою в Австрії від 1866 р., до руского народа, як о тіи часто пишуть у Росії, скілько власна політична неспосібність и нерозвитість тих кружків, котрі репрезентували в політиці и літературі галицько-руський народ від 1848-ого року.

На тіи кінчить п. Т-ов своє передне слово, а приступає до описування руху літературного и політичного Галицьких Русинів. Ми будемо дальше подавати его статтю або у перекладі або у витягу, минаючи дрібні неточности, які не-Галичанину конче декуди мусіи приграфитись. Де ж у важніших річах наш суд не буде годитись з судом п. Т-ова, там подамо свої окремішні замітки.

I.

У Поляків довго була поговорка, що „Русинів вигадав“ у 1848 р. гр. Стадіон, намістник в Галичині, для парализування польських ліберально-революційних прямоваць. Тую поговорку зачали в останних літах заступати другою, що Русинів видумала вже „московско-схизматицка интрига“ для того, щоби вдертися

в послідній остаток ліберальної Польщі и погубити Австрію, а з нею майже и всю западну цивілізацію (Автор ссидяється при тім на галицько-польські газети и на „дуже характеристичний роман Захаряевича Święty Jur“). Треба знати, що у польських публицистів и політиків „схизма“ и „московські рублі“ грають таку саму ролю як у наших „польска интрига“, — а ми замітимо по тому поводу, що се дуже догідний спосіб позбутися всяких трудних соціальных питань... Але не об тім дію! Но правді Русшів гр. Стадіон не вигдав, ино єму прийшло в голову вивести на політичну арену кружки галицько-руських священників и літератів, котрі вже й перед тим нечужі були національним идеям и прамовам, нав'язаним так званим славянским відродженням, а тільки самі не зміли добре сформуловати своїх идей, а особливе своїх практичних прамовань. Крім священників, котрі перед всім прив'язані були до своєї церкви и у котрих яснійше розвинулась тільки идея захоронення и очищення по старим книгам одкритого ними „восточного обряду“ — рускі патріоти були „стихотворці“, котрі не знали навіть, якою би їм мовою писати: чи тою, котрою писались вірші и духовні книги в Малороссії и Литві в XVII — XVIII в., и котрий, приймаючи все більше польські, німецькі и латинські елементи а деколи и заблукавшися російські, дожив до останних днів в духовних семінаріях Галичини; чи „російскою“, у котрій доходили до Галичини так гарні для єї літератів оди Ломоносова, Державіна и т. д.; чи малорускою, у котрій зайшли у Галичину думи, видані Максимовичем, поезії Метлинского, повісти Квітки, и котрий був так близький до народного галицького (хлопського), що п. Максимович, котрого правопись приймалась у Галичині, радив Галицьким літератам тою власне мовою писати и свої твори. Немногі філологи и археологи Галицькі складали також релятивно не малу часть рускої інтелігенції. Вони знаходили в старих книжках руский нарід, руску историю и мову, — та тільки були в клопоті найти все тее в теперішности, бо руского виділи у себе тільки, як говорили Поляки, *rodów i sędorów*, и подібно Полякам встидались признати хлопів справдешнім руским народом, а бесіду їх тою понукованою ними мовою; а відтак коли вони загадували писати руску грамматику на спосіб пинних грамматик зв'єсних в школьно-ученім світі, то занесли у неї всіякі форми, зачавши від церковно-славянских, коби тільки не хлопські! А коли ті філологи або археологи хотіли поділитися своїми працями з публікою, то писали або по німецьки, або по польски, або деколи „по російски.“ Виємку становить хиба Маркіян Шашкевич (1811-

1843)*), котрий не тільки збирав народні пісні і сам творив пісні на їх лад, але й думав о вихованню народа, перекладав на его мову евангелія и своєю привязанністю до „хлопів“ вбудив навіть невдоволення многих власних земляків. Але М. Шашкевич скоро вмер, многі з его письм и перекладів, між тими й евангелія, остались у рукописах, та и ему самому не приходила в голову можливість політичної акції, опираючоїся на масі народа. . . . А от як відносився до народу оден из часто славлених и у нас діячів недавньої галицько-руської літератури, историк Денис Зубрицкий, чоловік справді трудящий и учений. Насамперед написав исторію Львова по польськи а потім исторію княжества Галицько-Володимірського по російськи, и от що говорив він вже у 1855 р.: „Есть мрачны изступленники, или скорѣе низкіе невѣжды, въ лѣтъ досель проживавшіе, прецеребравшіе всякую науку собствениаго языка, употреблявшіе чуждое нарѣчіе, прислушивавшіеся только простонародному и разговору собственихъ слугъ и работниковъ и желавшіе теперь, чтобъ мы писали свою исторію на областномъ нарѣчїи галицкой черни. Странное требованіе! Исторіи пишутся для образованнаго и образующагося класса народа. Для простолюдина довольно молитвенника, катехизиса и псалтиря.“ В наведених словах ми вважаємо характеристичними особливе підчеркнені. Що народ в них ціниться не багато, сього, бачиться, не треба й роз'яснювати, — ясно, що таке відношення до народу вело за собою и погорду до его бесіди. Без опори ж на живий народ можливі археологія, а навіть впрочім и віршотворство (бо пишуть вірші и мовою померлих народів), але неможливі жива поезія и беллетристика, а еше меньше народно-політична діяльність.

(Дальше буде.)

Перегляд часописей.**)

Славно звісний німецький публицист Шуселька помістив у своїм тижневім часописемі die Reform, виходячим в Відні

*) Нашим читателям не потребуємо згадувати, що крім М. Шашкевича до 1848 р. а навіть якийсь час и опісля, більшість галицько-руських писателів була однаких гадок з Марціном; правда однако, що ні у кого думка народня не була так яка як у нього. — Ред.

**) В тій рубриці будемо від часу до часу помішати переклади або короткі витяги статей великих, часописем, именно таких статей, которі трактують о Русинах.

а редагованим в дусі федералістичним, у 6. нрі с. р. статейку п. н. „Korrespondenz der Reform. Zu den historisch-politischen Individualitäten Russlands,“ котру подаємо тут у дослівному перекладі.

„У 3-ому нрі нашого письма“, каже п. Шуселька, „в статті Ческе питанне а Россія ми зганули, що и в Россії є исторично-політичні индивидуальности, котрі не тільки перед злученнем з царским государством мали окремішні права, але й при злученню одержали гарантію сих прав. Яко такі исторично-політичні индивидуальности ми навели німецькі надбалтицькі провінції Россії, т. є. Курляндію, Лівондію и Естляндію, а відтак и належавшу колись до Швеції Фінляндію; дотично ж Польщі ми вважали потрібним зробити окремішню примітку. Притім ми піднесли, що ці краї навіть під теперішнім неограниченим правлінням мають відвагу вступатися за свої давні права, и тому ми uznали можливим, що колись в Россії була заведена конституційна система, згадані краї пішли б за приміром Чехії. В наслідок того ми одержали від одного шановного приятеля „Реформи“ з східної Галичини отсю допись, котра висказане нами простує и доповняє:

„Згадуючи у 3-ому н-рі Реформи за исторично-політичні индивидуальности у Россії и наводячи яко такі Курляндію, Лівондію, Естляндію и Фінляндію, Ви відай через помилку занехали навести Україну (або Малорусь) яко таку исторично-політичну индивидуальность Россії. Україна єсть краєм, в котрім живе около 12 міліонів Малоруссів (Русинів). Ці Малорусси, споріднені з великоруским народом, становили воєнну республіку козацьку, котра, злучена з Литвою, в Любелській унії 1569 р. припала до Польщі. Задля гнету польского правління настали в Україні численні бучі, аж наконець гетьман Богдан Хмельницький відорвав її від Польщі и в договорі Переяславскім 1654 р. злучив з Россією. В тім договорі права и слободи України були гарантовані; але пізнійше чим раз більше віднимано їх, особливо Петром В., аж наконець Катерина II. маніфестом в р. 1775 козацьку республіку розвзала и на Україні завела зовсім російські порядки. Тим однако, по моїй гадці, право державне України не затратилось; вона належить також до исторично-політичних индивидуальностей Россії и коли б Россія стала конституційною, вступиться навірно за свої права.“

„Ми вдячно приймаємо се интересне донесенне, предмету котрого ми справді собі не приганули, и поділаємо також радо гадку й надію, що Малорусси не забули на свої давні права и слободи и що в данім злучаю зареклямують їх. Споглядаючи на исторію складо-

вих частей російської держави, знайдеться може еще більше исторично-політичних індивідуальностей, котрі передше становили самостійні держави а котрим при злучуванню з Росцією їх давні права більше або менше були гарантовані. Можна проте, хочби се тепер й як дивно виглядало, досить на певно. передсказати, що Россія, коли-б стала державою вольною, була б споводована и навіть примушена узнати принцип федеральний.“

Перегляд політичний.

Галицький сойм краєвий по двократній перерві розпочав свої засідання наново дня 1. (13.) Студня. На сім и посліду-ючим засіданнях ухвалено потребу побільшення числа трибуналів I-ої инстанції з повною компетенцією в справах цивільних и карних, що найменше о стілько, щоби кождий з давнійших округів Галичини мав оден такий трибунал; заким же се наступило б, ухвалено конечність помноження етату судіїв в истнуючих трибуналах. На найблизшій засіданню прийшов під нараду внесок кн. Юрія Чарториского що до ухваленя Радою державною безпосередних виборів (гл. н. 20. Правди з 1873). За впливом міністра дра Зємляковського и намістника гр. Голуховського освідчились — крім селян-Мазурів — 29 послів з интелігенції польскої против сього внеску, — а що против нєму голосували и рускі селяне и священики, то відкинено его дуже значною більшстю вже при пер-вім читанню и не відослано навіть ні до якої комісії. Німецькі централістичні газети оказували велику радість з такого поступка сойму, однакож цілу заслугу приписували и вдячність за тее заявляли лиш Полякам, а о Русинах-централістах навіть и не згадували! — Клуб селянський, о котрім ми в передостатнім и-рі з м. р. зганули, поставив також кілька своїх внесків, з котрих найважнійший був внесок п. Коциловського, поставлений на 12-ім засіданню з 20. Студня, щоби знести ради повітові. Хотя п. Коциловський, мотивуючи сей внесок, застерігався против тому, будьто би він хотів підкопати автономію, то однако всі Поляки (з интелігенції) голосували против внеску и не відослали его навіть до комісії. На тім самім засіданню узнано истнованє вільного від оплати мита округа Бродського, за шкодливе для краю и рішено завізвати ряд се знесенє перевести. — На 15: засіданню з 30. Студня прийнято предложєнє рядове о захованню и внутрєннєм уладженню ґрунтових (гіпотечних) книг, після котрого замість одної краєвої

табулі має бути в кождім повіті заведена повітова табуля. — На 17. засіданю руский посол-селянин Андриївський и товариші внесли інтерпеляцію до рядового комісара що до способів против п'янства у нашого народа. Комісар одвітнв, що рад займається тою справою, однак до сеї пори еще не окінчив сього предмета, бо він оказався дуже трудним. Рад бо мусить при обробленю проєкта до такого закона вважати на основі закони, торговельні и особисту свободу. На тім самім засіданю одвічав комісар рядовий на інтерпеляцію о. Лісевича: чому на Львівській гімназії Франц-Йосифа, удержуваній коштом ряду, не ма викладів руского языка. По словам п. комісара рад не міг ввести руского языка яко предмета науки, бо ведя основних законів державних не можна нікого силувати до науки другого краєвого языка, а родичі учеників гр. к. обряда (чи всі?? ред. Правди) на польській гімназії застерегли собі в дирекції, щоби їх діти не училися навіть релігії в рускім язичі, а тим самім родичі сі не хотіли, щоби їх діти ходили на виклади руского языка. Впрочем, сказав дальше п. комісар, навіть розпоряджіне конєпторске припоручає гр. к. катхитам, приймати від учеників гр. обряду польські одвіти з релігії.

На 18. засіданю з 3. Січня 1874 ухвалено підвисшенє платні для урядників и слуг в віділі краєвім, а на 19. засіданю з 10. Січня ухвалено заложити школу господарства лісного у Львові и поручено віділови краєвому, щоби приступив до зреалізованя краєвої позички в суммі 5.200000, призволеної м. р. а з котрої віділі лише часть ужив для підмоги околиць діткнених голодом. — На 20. засіданю з 12. Січня ухвалив сойм реформу закона громадского; рускі послы священники и селяне и мазурскі селяне в часі нарад над тим законом опустили салю соймову. Відтак вибрано тогож самого дня членом віділу краєвого из сільської курії на місце виступившого Гресса дра Верециньского більшстю 5 голосів против дра Антоневича (Давнійше курії сільські вибранили завсїгди Русина, однак в 1870 р. партія рутено-русская на місце Лавровского, котрий був передше членом віділу краєв., поставила Ковальского, хотя Лавр. тогді еще до одного з нею клубу належав; тим однако лише сталося, що не вибрано ані Лавровского ані Ковальского, а вибрано — Поляка, и від того часу членом віділу краєвого з сільської курії все Поляк). — На 21. засіданю з 14. Січня о. Заклинский поставив дві інтерпеляції до рядового комісара. Перша відносилає до забороненя старостою повітовим в Жолкви гр. Баденім уживаня кореспонденції в рускім язичі громаді Бутини. В другій запитувано, для чого в учительских семінаріях не викла-

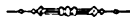

даються декотрі предмети по руски, як се розпоряджено було міністерством. — На 22. засіданю з 15. Січня рішено призволяти для руского театру, стоячого під зарядом „Рускої Бесіди“, на р. 1874 запомогу 3000 з. Коли прийшло під обраду поданє товариства „Просвіта“ о запомогу 3000 р., вніс о. Красіцький, щоб „Просвіті“ уділити лише 1500 з. а редактору „Науки“ о. Наумовичу и редактору „Учителя“ п. Клемертовичу (котрі оба також подали о субвенцію до Сойму), запомоги 1000 з. и 500 з. Однак по бесідах именованіх посла Савчинского, о. Качали, котрий впрочім не противився уділеню запомоги Науці и Учителю а тільки виступав против зменшеню запомоги для Просвіти, також Петрусского и и. признано тільки Просвіті 3000 зр., „Учителю“ відмовлено, бо вже мав раз запомогу и стратив, а „Науці“ відмовлено, бо редакція приложила до петиції тільки оден нр. часописьма, з котрого о доброті видання трудно судити.

На 23-ім засіданю з 16. Січня сойм заявив рішущо, що нафта, смола земна и віск земний мають остатися приватною власністю, а не належати до застережених в мисль загального гірничого закона мінералів, як сего домагався внесок ряду. — На 24-ім засіданю з 17. Січня прийшов під нараду внесок о. Павликова и и., котрий домагався введеня з початком 1875-ого шкільного року руского язика яко викладового ві всіх 4 висших класів академічної гімназії у Львові. Комісія едукацийна, вибрана в соймі в ціли розсмотреня того внеску, вносила єго прийнятте; опиралися однако тому п. Хржановский з Кракова и Скварчинский из Львова. За внеском промовляли головно, крім о. Качали, котрий висказав, що Русини мають низшу руску гімназію від ряду а не від сойму и що жадаючи тепер висших клас руских доказують, що єще вірять більшости соймовій, також Поляки п. Савчинский и князь Адам Сапієга. Значною більшостью голосів рішено, щоби руский язик вводився яко викладовий в згаданій гімназії від 1875 р. поступенно, т. є. що року в одній класі висше. Другий внесок о. Павликова, щоби в так званій гр. к. образцевій головній (народній) школі у Львові був введений також викладовий руский язик, сойм відкинув, за для того, як мотивував Черкавский, що ся народна школа удержувана коштом міста Львова, а після закона о викладовім язичі в школах не удержуваних коштом ряду має становити той, хто удержує школу. На тім самім засіданю одвічав комісар рядовий на интерпеляцію о. Заклинского и тов. що до наложєня ц: к. повітовим старостою в Жовкви грошевої кари на громадский уряд в Бутинах за те, що сей поважився пе-

реписуватися з ним в рускій язиці. Комісар рядовий признав в своїм одвіті, що староста поступив собі незаконно, однако примитив, що ряд о тім нічого не знав. Коли б покривджена громада була внесла в своїм часі скаргу на згаданого старосту (гр. Баденія), то ряд був би єго укарав. В прочім, додав ц. к. комісар, сего старости вже не ма в Жовкви, а єго наслідник приймає и рускі письма. На интерпеляцію ж, чому в семінаріях учительських ві Львові, Станіславові и Тернополи по при польскім викладовім язиці не єсть введеній и руский, також на деякі инші ц. к. комісар не одвітив, бо задля пізнього внесеня іх не міг належито поінформуватися. Єще ж ухвалено на тім самім засіданю на внесок п. Кржечуновича основи, на котрих має бути уложений проєкт до викупна пропинаційного права.

На тім скінчилася сесія соймова, дня 17. Січня о 11. год. в ночі.

НОВИНКИ.

— **Нове товариство імени Шевченка**, которого статут подаємо в остатнім и-рі Правди з м. р., уконституовалося тимчасово в той спосіб, що члени-основателі вибрали з поміж себе головою о. Ст. Качалу, а заступником дра Корн. Сушкевича. До сего часу приступило до товариства до 20 членів. Наконечне уконституоване наступить тогді, коли достаточне число (дійсних) членів приступить и діла товариства, пменно друкарня, будуть могли зовсім уладжені передатися загальному зборони и вибраному тимже виділови. Завідуючий тепер всіми справами товариства уряджуючий комітет, зложений з 9 членів-основателів, згромаджується на засіданя що Вівтірка о 6. год. вечером в локалу товариства (Крива улица нр. 2). Хотячі приступити або в чім віднестися до товариства зволять удатися до заступника голови дра Корн. Сушкевича, ц. к. секретаря в прокуратуріі скарбу, на улиці Оссолинеких під ч. 12.

— **Друкарня товариства імени Шевченка** вітворена, по одержаню потрібної на те концесії, в другій половині Січня с. р. Крім великого вибору черенок руских, польских и німецьких, має друкарня одну ручну а одну посишну прасу (машину), може отже великі замовленя добре и на час виконати. З часописей друкуються в ній „Правда“ и „Рускій Сіоп.“ Крім завідателя zatrudняє до сего часу 5 зецерів, 1 машиністу, 2 дівчат до машини и 2 слуг. Ось се и нове місце, де не одна руска дитина може приміститися и знайти навіть вигідне удержанє, заміць щоби по польских закладах тудилася та відчужалася своїй народности. Локаль друкарні находяться в кам'яниці Гіпотечного банку на пляцу Маріяціім напроти готелю Жорка. Вхід або з Маріяцкогo пляцу або з Кривої улицы.

— **Руска Бесіда** у Львові дала снх мясниць в своїх комнатах дві забави з танцями. Між тим як сѣгорічні Львівські балі в більшій части не удавалися задля недостатку учасників, обі забави, а именно друга, випали дуже добре. До танців стапуло 40 и кілька пар и бавилися дуже охочо до самого ранку.

— **Загальні збори руского ремісничого товариства у Львові „Побратим“** відбулися, по затвердженю пових статутів (згаених у 18. нрі Правди 1873), дня 4. Січня 1874 в ціли нових виборів. Вибрано головою товариства Михайла Димета, обивателя міста Львова; кураторами: дра Корнилія Сушкевича, секретаря ц. к. прокураторії скарбу, Маркила Желехівського, учителя гімназіяльного, дра Олександра Огопівського, доцента університету, и Якова Савчинського, обивателя міста Львова. — До виділу вибрано: Андрея Горонцога, підмайстра мулярського, и товаришів професії шевскої: Івана Пуздеркевича, Теодора Бернацкогго, Івана Царя, Данила Возняка, Іосифа Борого, Петра Садового (всі замешкали у Львові). До контрольної коміссні вибрано: о. Амврозія Шанковського, професора гімназіяльного, Павла Мартинова, майстра професії шевскої, и Юськевича, товариша професії шевскої. — Виділ конституючися вибрав заступником голови Андрея Горонцога, скарбником Данила Возняка, секретарем Петра Садового, контролором Теодора Бернацкогго, а бібліотекарем Іосифа Борого.

— **Товариство „Побратим“** мало в р. 1873 слідуючі приходи и розходи:

А) Приходи.

		готівкою	паперами
1) каса з кінцем р. 1872	71	зл. 59 кр.	125 зл. 32 к.
2) вступи и вкладки членів дійстних	38	" 10 "	— " — "
3) вкладки членів почесних и добровільні дари	344	" 40 "	— " — "
4) звернені позички членів дійстних	83	" 60 "	— " — "
5) капитал з щадниці піднятий	120	" — "	— " — "
6) відсотки	5	" 98 "	— " — "
7) за гру на білярі товариства	3	" 5 "	— " — "
8) книжка щаднича на капитал товариства	—	" — "	120 " — "
9) Змінки на позички зятягнені через членів дійстних	—	" — "	163 " 14 "
разом	666	зл. 72 кр.	408 зл. 46 к.

Б) Розходи.

1) Позички уділені членам дійстним	162	зл. — кр.	— зл. — к.
2) запомоги членам дійстним дані	8	" — "	— " — "
3) за локаль товариства, услугу, освітлене и опал	245	" 37 "	— " — "
4) на стемілі и порта	8	" 80 "	— " — "
5) справленя річей належаних до инвентаря	20	" 31 "	— " — "

6) до щадниці вложено	120	"	—	"	—	"	—	"	—	"
7) щадничу книжку до змі- няня видано	—	"	—	"	—	120	"	—	"	—
8) заплачених змінків звернено за	—	"	—	"	—	83	"	60	"	—
разом	564	зл.	48	кр.	203	зл.	60	к.		

Порівнявши прихід з розходом *остало з кінцем р. 1873 в касі Товариства 102 зл. 24 кр. готівкою и 204 зл. 86 кр. змінками.*

Переписка редакції.

Вн. М. М. Г. в Україні. Нарікаєте, Добродію, що наш одвіт на „Лист одкритий з України“ не зовсім Вас задоволив, що наше становище в питаннях лібералізма и прогресса там не досить ясно назначено, що ми и людей з однакими гадками що до питань національних вважаємо своїми, помимо того що вони в питаннях релігійних и н. не поступовці а консерватисти, и що ми задля однакості наших поглядів в питаннях національних идемо з такими людьми разом навіть и в тих питаннях, в котрих ми ріжнимося. Тут Ви нас уже зле зрозуміли, хотя ми, думаємо, досить ясно виразилися. Повторяємо отже ще раз: Загал нашої партії є ліберально-прогрессивний у всіх питаннях, однакож можуть и деякі люде належати до нас, котрі в однім або другім питанню н. пр. релігійнім, суть иншої гадки. Ми їх не виключаємо з поміж нас, бо у нас на первім пляні єсть питання національне, а в сім суть наші прогляди однакі. З того однако зовсім не виходить, щоби и в питаннях, в котрих ми не згоджуємося, ми всі мали йти разом, т. є. загал за поодинокими! Противно в таких справах кождий иде собі своєю дорогою, загал дорогою лібералізма и прогрессу, а ті, якою хотять. Той хвилиевий розділ нам однако нічого не шкодить, бо, як кажемо, лучимось в справах, котрі в теперішній хвили для нас важнійші, в питанню національнім. Впрочім все що ми тут сказали, сказане єсть тільки на злучай, коли б дійстно які консерватисти між нами появились; доси однако ми з таких єще майже нікого не бачимо, и хто знає, чи багато їх и появиється.

Єще раз просимо наших вн. передплатників, щоб зволили простити нам значне опізнєнє сього н. Нова різно отворена друкарня не могла сго, обіймаючого 3 аркуші, так скоро виготовити. В давнійшій же друкарні видати оден або два н-ра вже задля передруків, котрі робляться з деяких статей Правди, було неможливо. Просимо и що до II-ого н-ра о терпеливість, коли б трохи мусів спізнитися. Шкоди однако через те наші вн. передплатники не будуть мати жадної.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні товариства имени „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Сарніцкого.

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передилати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

Марко королевич и Лютиця Богдан *).

(З сербского. В. С. Караджіч, т. II., л. 219, н. 39.)

Идутъ ранком воеводи сербскі
Од Косова по приморю краснім:
Один з трѣх був — Марко из Прилипа,
А другий був — Реля из Пазара,
А що третій — Милош из Почера.

Зупинились по-край винограду,
Винограду Лютиці Богдана.

Вигравае конпченьком Реля,
Розігнався серед винограду,
Розъигрався — дамле буйні лози.
Йому й каже Марко из Прилипа:
— „Гей, втікай-но з винограду, Реле!

*) Не помішасмо в сім вірі дальшого перекладу „Пана Фадія“, бо поміщення одной частини его у I-ім вірі не сподобалося декотрим из наших ш. передплатників. Тим менше ж нагадуємось пійти тут за волею хобчи й не дуже многих, що й ми самі не гадали більше як дві частини сего перекладу помістити. Ми подали его більше яко пробу першого перекладу Мицкевича на язык руский и в доказ, як маѣстерскі твори чужих літератур дадуться навіть и провінціоналізмами нашої мови вірно оддати — так богатий матеріал языковой нашого народа! Безперечно сей переклад — хотя не дорівнує первотворови у згляді поетичнім — має свою стійність у згляді языковім.—
Ред.

Як би знав ти, чиї топчеш лози,
 То далеко б обминав їх верхи —
 Виноград сей Лютиці Богдана.
 Я и сам давно-колись ним їхав,
 И ламав розкішні ёго лози;
 Коли се де взявсь Богдан Лютиця,
 На арабській, на кобилі лётній:
 Не насмів я надіждать Богдана,
 Дременув по красному приморю,
 А за мною Лютиця Богданко
 Давай гнатись на кобилі лётній;
 Наздігнав би певне мене, брате,
 Та спаси-Біг Шарцю січовому:
 Що-хвилини Шарець прудче скаче,
 А кобила одстає все далі...
 Як побачив те Богдан Лютиця,
 Замахнувся булавою тяжко,
 Нею кинув через поле в мене:
 Черкнуло держалном желізо
 Мене, брате, по шовковім пасу,
 Та й унало Шарцеві на шию,
 Ледве й сам я на сідлі усндів,
 Ледве втік по красному приморю.
 Сёму, брате, років сім минуло,
 Але й доси памятаю добре!“ —

Ще ж вони розмови не скінчили,
 Коли се по рівному приморю
 Покотилась курява на лози.
 Озпрунулись сербські воєводи
 Трое всі, аж то Богдан Лютиця,
 А за ним дванацять воєводів.
 Як уздрів те Марко короленко,
 Обіззався до Реля й Милоша:
 — „Ой, чи взнали, побратими любі, —
 То біжить до нас Богдан Лютиця:
 Всі ми три тут животи положим...
 Нуже, миттю утікаймо далі!“

Одрікає Милош из Почеря:
 — „Побратиме, Марку короленку!
 Живе й доси поговір и слава

Межи людьми, що не ма юнака
Наді трѣх нас, сербских воєводів.
Краще ж нам усім трѣм тут погинуть,
Ніж страотно утікати з поля.“

Як зачув те королевич Марко,
До обох їх обізвався в друге:
— „Побратими, слухайте обоє,
Треба ж нам їх поділити між себе!
Ви-б кого на себе взять хотіли:
Чи Богдана, чи дванацять воїв?“

Одрікають и Милош и Реля:
„Ми-б хотіли Лютицю самого!“
Ледве слово їх дослухав Марко,
Як Богдан тут наче уродився;
Вптяг Марко булаву тяженну,
Потурив дванацять воєводів,
Наче хвилю по рівному полю;
Всіх дванацять позбивав из коней,
Ім скрутив на спині білі руки
Та й погнав отарою по лозах.
А на зустріч Лютиця Богданко
Йому жене Релю и Милоша,
Руки теж ім скручені за спини.

Як уздрів те Марко короленко.
Так злякавсь, як ще ніколи з роду,
Взира', куди-б ёму втікати?
Але тут ёму на думку спало,
Що вони ж брат брату присягали:
Як один хто попаде в неволю,
То другі повинні ратувати.
От здавив желізами він Шарця,
Сиву шапку заложив на-бакир,
Ще й насунув аж на самі брови,
Вптяг шаблю в щире злото куту,
Й на Богдана поглядає грізно.

Зупинивсь Богдан край винограду,
Як поглянув в чорні очі Марку;

Як побачив запальні ті очи, —
Під Богданом одубіли ноги.

Погляда' Богдан на того Марка,
Позира' и Марко на Богдана,
Але жоден не насміє битись.
Обізвався вже Богдан Лютиця:
„Слухай Марку! помиримось краще,
Ти пусти дванацять воеводів,
Я пущу тобі Милоша й Релю.“

Ледве вчув те королевич Марко,
Одпуска' дванацять воеводів,
А Богдан пуска' Милоша й Релю.
Марко зняв попопу з свого Шарця,
Потім веі до гурту посідали
Пить вино червоно-золотее,
Заідати виноградом стиглим.
Як вина окутали по малу,
Поведали воеводи сербскі
И на добрих посідали коней.

От Богдану Марко тогді й каже:
— „Ну, щасливо! Лютице Богданку,
Дай же Воже, щоб були здорові,
Та ще стрілись за вином червоним!“

Одрікає Лютиця Богданко:
— „Прощай-но, Марку короленку!
Та бодай же нам не зустрічатись.
Так мене ти налякав тут, брате,
Що не хтів би тебе й в очи бачить!“

Геть поїхав Марко по приморю,
А Богдан зостався в винограді.

Гетьманець.

НАТАЛІЯ.

Оповідання.

(Дальше.)

V.

Як тільки приїхав я з моїми родичами до рідного села, зараз з першої спосібности скористав я и говорив з батьком, виявляючи перед ним всі свої бажання и маячення. Ще дорогою докучали мені Наталею и батько и мати. И се дало мені повід висповідатися перед ними.

Отець мій, розважливий та розсудливий чоловік, слухав мене спокійно та терпівливо. Бо ж то й треба було терпливости переслухати усю мою мову, бо я говорив майже цілу годину, щоб належито виповісти мою звязь з Наталею.

— „Сину“ — заговорив мій отець опісля — „я не маю нічого против сёму. Я шаную чувства ваші. Любо мені, що ти кохаеш Наталю. Гадка про неї оберегати ме тебе не від одної неправедної мисли и чувства. Тільки ж раджу я тобі в сій хвили не поспішатися. Ти ще молодий, ще в науках, и тільки способишся до свого стану. А стан свій треба попередати мати, бо се перша підстава женитьби. Ще розваж и тее, що твій стан священство, такий стан, що треба буде бодай спочатку бідити. Наталя вправді богата; але якось то не годиться жіночим маєтком жити, и може треба буде ёго зовсім пропустити. Я тобі тільки мало помагати можу; а все тее не зможе покрити всіх тих потреб, які в Наталі оказатися можуть и мусять; бо вона з міста а не з села, та й не священничого роду. И власне тая обставина може бути причиною, для чого тобі у пана Верещака подали б гарбуза. А ще до сёго приложи невеличку але важну обставину иншого роду: вік вас обоіх майже однаковий; се здається нічим, а воно при виборі дружини великої ваги бути повинно.“

Менше-більше так говорив мій отець. И кождий пізнає, що воно зовсім не так. Я доводив, що воно инакше буде и дуже дивувало мене, що моїх доводів отець не понимав. Я звернувся до матери.

„Павлуню, ти добре кажеш“ — казала мати. „Ти правду кажеш. Галя то янгол. Лучшої невістки не бажати мені. Але й отець правду каже. Я тебе люблю, и як мати, котра своїй дитині добра бажає, нічого иншого тобі сказати не можу, як тільки те повто-

рити, що отець сказав. Най тебе Господь потішить, моя дитино!⁴
Сказала мати и поцілувала мене.

И се було нашою щоденною розмовою, щоденною нарадою. Ніколи не дійшли ми до кінця. Я перетерпів много. Ще дві неділі оставалося з моїх вакацій, аж тут прийшов лист від пана Верещака до мого батька. Пан Верещак лементував и жалився на Наталю, що по моїм від'їзді засумувала, затужила, мов збожеволіла, и аж занедужала. Тепер їй легше. Але закликає мене, на тепер, коли я ще без стану, та щоб себе не осмішити, щоб я й не гадав о звязку з ёго дочкою и до них не загощав. Через те міг би я тільки-що пригоєні рани Наталині знов розранити. Він же ж повтарає мені те, що и своїй дочці казав, що против нашого злучення нічого мати не буде, если я тільки до свого стану добюся. А ще що: він нічого не має против сёму, если я буду до Наталі листи писати в відвет за нашу розлуку. Прочитавши сей лист, спочатку не знав я, що почати. Я сердився й злютився, що єсть ще такі люде варварські та терроризливі, поки аж не знемігся — и успокоївся. Тоді аж почав я спізнавати, що пан Верещак дуже розумно пише, и ще більше признає мені, як я надивався з батьківського представлювання. Я вже почав тріюмфувати, та благословити Верещака. Я постановив собі бути терпівливим и Наталю здобути собі аж по укінченю богословія. Позволеннем переписуватися покориставсь я в сей час. Я написав до Наталі лист в три аркуші, а до пана Верещака, повний чувств и вдячности, трохи менший.

Пан Верещак був світовий чоловік. Він знав людске серце и не хотів буйний наплив молодечих мрій силою вспиняти. Наплив був би тільки буйніший та сильніший. Тепер же розливалися тії мрії тихше. И я не їхав вже до Черновець, а поїхав до Львова на другий рік богословія. Розлука з любезними родичами, перші заняття науки удержували мене в спокою.

Я учився и працював над собою, и рад би був одного дня все богословіє вивчити, та дуже завидував тим, що свої науки кінчили. Які ж то вони щасливі, чому я не такий! Тільки ж и тут чимале горе спіткало мене. Моя добра мати розпрощалась з сям світом, а в кілька місяців опісля и мій отець. Остався я сиротою, круглою сиротою, як тая билина серед поля, одинокая самая. И шійшли у мене жалі за жалями, туги за тугами.

И довго, довго сумував я та тужив, але переписки з моєю любовою Наталею не залишав я. Тільки ж и відради, тільки й потіхи моєї, що ся переписка. И сего першого року не менші листи пи-

сав я, як в три аркуші. В другім році нашої переписки зменшилися мої листи вже тільки на два аркуші, я в третім році попереставав я вже й на однім. Однакож наше кохання не вгасало.

За той час вже кількох засилало старостів до Наталі. В моїх листах полилися жалі, чому я вже не укінчений, чому мені не можна стати на тім становиску, на якім стоять вже другі. Наталя писала, що єї родичі щораз більше налягають на неї, щоб не чекала, ишла за муж, бо вже в літа вганяється та зближається час, коли о неї не так дуже набивати муться, и старою панною звати муть.

Що раз лучше пізнавав я, що правду казали мої родичі. Тільки ж еще раз, порозумівшись з Наталею, просив я пана Верещака, зізволити мені з Наталею заручитися и так, опевнившись, спокійніше доходити до свого стану, котрий вже и так не далечко передо мною стояв, бо я вже був на третім році. Пан Верещак не хотів мене розуміти, и знов відказав мені Наталину руку до якогось часу, а заразом дав мені порозуміти, що я нещасливою роблю ёго дочку своїм передвчасним сватанням, — та як вона, перейшовши вже двацятку, швидко до трицятки близиться.

„Сей чоловік правду каже“ — подумав я собі після сёго листу, и набрав на стільки духа и відваги, про се и Натали написати. Написав я до Наталі, що я ще й тепер не добачаю сієї хвилі, коли б я міг, яко гідний, до неї сватів засилати; тому ж то, нехай вона не тратить марно найкрасших своїх літ. Я єї не менше любити му, хоч би вона и жоною иншого стала, а моє щастя взбільшає, як побачу її щасливою.

Се дало повід до нової горячої переписки, котра майже півроку трівала. Ми хотіли одно одного перевишити в кохання и великодушности. Але в конєць була побіда по моїй стороні, а властиво час привернув сю побіду на мою сторону. Наталя лічила вже двацять чотири роки — число літ не дуже схлібне дівчатам.

Тимчасом дістаю лист з Черновець з руки мені незнакомі. Судовий раддя, якийсь Валович, дякує мені дуже сердечно за мою великодушність, бо Наталя стала вже ёго жоною; при тім просить мене дуже, бути ёго приятелем. Наталя додала від себе кілька слів при листі свого „любезного мужа“ — як вона ёго назвала.

Читаючи сей лист, здавалося мені, мов я з хмари злетів, мов всі чари опали з мене. Я жалував, що так передвчасно стався великодушним, и нарікав па Наталине невірство. Але що ж тут було почати? Натали було вже двацять чотири роки. Не зовсім не по правді зробила вона. Помимо сёго я задростив дуже, а ще більше,

як в пару місяців помер Наталин отець, и я свої науки докінчував. Коли б мені було хоч місяць-два підодати! Але тепер було вже все за пізно. Я не писав до неї більше вже й одного слова. А вона до мене також ні. Ми розійшлися, мов и не зналися.

Я був вже и укінченим богословом. И розглядався я вже свіднійше поміж нашими красавичками, то щоби пімститися за Наталине невірство, то щоб себе хоч трохи розірвати. Пишні як рожі, гарні як зорі попадайки цвили та спяли в округи мене. Одна красша від другої. Сватав би я и сю и ту, так сі проклятуші гроші! Я був безпомощним сиротою, — треба собі якоїсь помочи шукати, бо яке-ж то положенне молодого священника?!

Однако ж згадка на Чернівці, на Наталю збивали мене з пантелику, хоч и силувався я забути свою минушість. И не чував я про Наталю, тільки люде доповідали мені, що єї „любезний муж“ вже пристарковатий, підтоптаний шляхтич ромунський, богач, покинув уряд та живе собі з свого мастку; а Наталя весела та гуляща, — в крути неї вються гульвіси та хабалі. Я не вірив сему, щоб добра Наталя так дуже забувалася, и вважав сі поговори тільки поговорами бабськими та славою и людскою осудою молоді, веселої молодички.

VI.

Поки се да те да оне, заїхав я якимсь чинном до мого школьного товариша до Черновець. Вже три дні гостив я у него, а до Наталі не звідуюся, хоч охота збирала мене, одвідати свою давну приятельку. Аж тут одного дня доручають мені якийсь лист. Читаю: „Шановний пане! Так то Ваша колишня приятелька аж від чужих людей довідуватися мусить, що Ви приїхали до Черновець. Великим гнівом віддячу Вам, як не прибудете сєго вечера до мене розірватися в добірнім нашім товаристві. — Ваша Наталя Валович.“

Розуміється! И як же ж понехати такі запросини та ще й на вечірки, на забаву? Тільки тон запросин не сподобався мені. Я падавав ся иншого привіту. Якась тривога и острах обгорнув мене, як згадав я, що не годиться відказатися и конче треба одвідати свою приятельку — бо єще щось більшого як приятельку. Наша многолітня розлука, жаль и нежаль про зміни сєго довгого часу, наше старе кохання, сі акації, сливовий садок, переміна в нас обоїх — все те переняло мене якомсь дивовижно — неначе туга, неначе неспокій опанували мною.

Вечером зібрався я и пішов до дому колись то Верещакового. Серце затовклося, забилося сильнійше в грудях моїх. Над дверима сего дому був якийсь герб в каміни вибитий. Середина дому відновлена, украшена, що й не спізнаєш старого мешканця Верещакового. Два локаї, в ліберії убрані, вказали мені дорогу в покоях, и я ввійшов до широкого та веселого салону, повного гостей. Господиня дому вийшла мені на зустрічу до порога и привитала мене як годиться. Се була Наталя. Хоч и не девятнайцятилітня дівчина цвітучої краси, а все ж принадна собою молодичка. Так се Наталя, але й не Наталя. Я ледви зміг пару слів промовити в першій хвили. Її очі блищали, лица рум'янілися, мов висказували розбуркане розчарованне. Однакож швидко опанувала собою и так привітно звитала мене, що й в мене вступив дух и, схаменувшись, взяв я її попід руки та повів в салю до веселої громади. Там представила вона мене своїм гостям яко свого колишнього приятеля, що вже довгі літа з ним не бачилася.

Швидко прочував я серед веселої громади. Наталя з всіма розмовляла, з всіма жартувала, всіх бавила — як годиться господини дому. А як тільки знайшла спосібність зо мною на особности говорити, перше було єї питанне: „И як же ж давно маємо щастє, Вас тут витати?“ А потім: „Отсе ж гаразд! Тож заповідаю Вам раз на все, як довго тут забавите, на весь той час будьте моім *cavalierе servante*.“

Я питався про єї чоловіка, щоб мені єго представила.

„Mon Dieu,“ кликнула Наталя по хаті, „або я знаю, куди він волючиться? Мабуть чи не поволикся куди за паном секретарєм. А *propos*, а ви ж жонаті?“ додала вона цікаво.

Забава йшла весело. Ми гуляли, співали, жартували, а сміхи розлягалися по великих хатах. Наталиного чоловіка не було.

Другого дня, більше з цікавости побачити Наталиного чоловіка, прийшов я знов. Він був вже в п'ятдесятих роках, дуже привітний, огладжений чоловік; але хирявого здоров'я, сухий та тонкий. „Не правда ж, мій пишний пане!“ сказала Наталя до мене при своїм чоловіці: „Ви против мого вітряка стоїте, як весна против зими, та впокоряєте потрохи мене и мій вибір. Але завірте мені, що мій чоловік помимо всего того з душі, з серця добрий чоловігя!“

Хоч и не понутру було мені Наталине поведженнє, а все ж здавалася вона мені такою любово; єї веселість, жартобливість, єї дотепність вязали мене до неї зарівно сильно, як знов спомин на давнину та порівнаннє теперішности з колишніи мене від неї від-

тручувало. Я побачив, що вона и тепер для мене може небезпечною стати, мимо тої єї розтріпаности и світовости.

— „А щасливі ж ви тепер, пані добродійко?“ спитав я раз при спосібности на самоті.

— „А що ж ви звете щастем?“ відповіла вона.

Я взяв її за руку и, стиснувши сердечно, відповів: — „Тее зову я щастем, що вже раз моє серце від вас зазнало. Чи щасливі ж ви?“

— „Сумніваєте ж ся о тім, пане Павле?“

— „То й я щасливий, як ви правду кажете!“

— „Правду кажете? Як то, пане Павле, хіба ж ви ще й доси не перестали маячити? Та воно вам ще й пристоїть. Але ж бо й не забувайте, ще пора перед вами сповідатися. А коли вже ви такі цікаві, то прошу вас на завтра до снідання!“

Я стиснув її за руку и обіцявся прийти. „Однаково я вас завтра попрощаю — пора мені до родини відіхати.“

Другого дня рано зайшов я до Наталиного дому. Вона єще спала и я довго мусів чекати, поки вона вийшла. Вона була в свій поранній убір вбрана, але тим гарнійшою здалася мені. Тепер же то прийшло до сповіди, як вона казала. Вона повідала, що, хоча вже й перейшла чаруючий дівочий вік любови, то вже шукає свого щастя в солідних річах. Вона вдовільна своїм чоловіком, власне тому, що досить розсудливий и не збороняє їй уживати світа. Думки, що в молодости своїй всисаємо, самі з себе десь зникають, як прийде розум. Правда ж бо, вона не відпералася, що вона свого чоловіка не любила так, як мене; а—додала з дивовижним усміхом — стара любов не вмирає; „я ще тепер до вас ласкава; але ж, — з вас був би красший коханок як чоловік.“

Я говорив багацько против сёму; але вона на все мені зосміхом відповідала. Тимчасом прийшла служниця и попросила до снідання. Наталя подала мені руку. Ми йшли до саду добре мені знакомого.

Але того саду я и не пізнав. Колишній зільник десь не знать де подівся; а натомість росли купи заграничних кущів та дерев в так званім англійськім густі між зеленою муравою. Повиструговані стежки вилися по між них. Акації розрослися в препишню хинску святиню та кидали від себе темну тїнь. Ми ввійшли під них; се була найкраща будова в світі. Замість колишнєї зеленої дерев'яної лавки стояла там пишна м'ягка софа, а перед нею застеляний столик, де стояла кава, чоколяда и варення.

— „О ви пишні, святі акації, — се ж то наша церква, ваш вівтар, наша дитяча щасливість — о де ж то все поділося!“ промовив я, и поглянув на Наталю жалібно.

— „Чи ж то щасливість від акацій залежить!“ відповіла вона усміхнувшись. — „Я гадаю, що ви для мене вже тільки о половину такі ласкаві як перед десятима літами, бо я вже не тую саму сукню на собі ношу як перше!“

— „Алеж бо Наталю — так, нехай теє місце прислужить мені ще раз вас так звати!—хйба ж у вас не святими сіє памятки щасливих хвиль життя? Ось хоч би отсей ваш перстїнь, що ви мені перед десятима роками оттут на мою руку вложили — я ношу єго завсїгди яко святощі.“

— „А я для вашої слави, хоч при сім сніданю, взяла відомий вам оловяний перстїнь!“ сказала Наталя и простягла руку до мого лиця. „Бачите як він почорнів, а всеж ховаю єго між мої золота та ювелі, мов ювель дорогоцінний.“

Побачивши перстїнь, якесь дивовижне чувство опанувало мною. Я взяв пишну ручку и обцілував її сердечно. Наталя пірвала дрожачу руку від мене и промовила: „Павле, чи ж ти ще той самий невгамований фантаст? Геть же від мене!“ И хотїла вставати, а тимчасом нагнулася над мене и обняла мене й поцілувала мої горячі лиця: „Так Павле, я з тобою щасливіша була б.“ Наталїні поцілуї, єї рухи, вчарованне обезпам'ятели мене зовсїм. Изнов пригорнув я її до свого серця.

Після снідання, жартуючи та сміючись, витрутила мене из сеї альтани та наживуючи пальцем, сказала: „Пане Павле, пане Павле! перед вами не ма що по правді сповідатися.“

Вона жартувала, баяндраси строїла и визначила мені пору до мого прощання.

(Конець буде.)

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

III. *)

(Дальше.)

Можна сказати, що тільки за сіє часи українофїльство перестало бути чисто-инстинктовним, а стало самосвідомим. Але за те зараз же воно стало схожим з західним славянофїльством, ческим, поль-

ским, сербским, т. е. стало націоналізмом¹⁾). Як ми вже казали, через се українофільство стало зовсім на другу дорогу, ніж та, у основі космополітична дорога, по котрій йде більшість освіченої громади у Росії. Націоналізм сам по собі не дуже то марессурсів для багатой літератури, а тут еще, на Україні націоналізм не міг дати и того, що дав він у Чехів, Сербів, Поляків, — бо як не крути, а усе таки Україна не у таких відносинах до Росії, як Чехія до Германії, Сербія до Турції, и т. д. Українским націоналам через те не хватало сили не тільки на те, щоб одірвати хоть морально більшість своєї громади од Росії, але й щоб ясно формулувати свою програму — не у стихах, а у прозі. Як

*) Ми вже в II-й часті статті вл. автора в наших примітках заявляли нераз, як де в чім одмінні наші погляди від его поглядів. В сій же часті не будемо наших приміток давати, лишачоци висказати свої одмінні погляди самим Українцям, про котрих річ ведеться. — Ред.

¹⁾ Я дуже боюся, щоб термін націоналізм, своїм дуже широким буквальним зміслом не затемнив того, що я хочу ним сказати, тим більше, що самі національні напрямки у наші часи дуже змішуються з тим, що я хотів би одрізнити терміном народовство, — и що терміни ці не в усякій мові можна виразити одмінними словами (у романських мовах такі є ріжниця nazionale и popolo, хоть Романці, особливо Італіянци, и менш усього діляться на класи, більш других демократичні, так що там до popolo належить и аристокрація більш ніж де небудь). Націоналізм появилсь наперед у Французів, коли вони стали найдужчою нацією у Європі, потім він піднявсь у Німців, котрі захотіли й собі бути такою, а дальш у Славян. Націоналізм — се привязанність у власному народі до того, що робить его найбільш уражаючу ознаку, значить я до того часу історії, коли народ imponував другим, до того устрою, культурного и соціального, який був тогді, як народ найменш підпадав впливню других. Націоналізм має собі підставу у тих інстинктах, котрі виробили у вехідних народів жидівство, китаїзм и т. д. От од чого націоналізм и у наші часи дуже легко зростається з воєнним духом. От од чого націоналізм у Французів и Німців зростається в імперіалізм и Drog nach Osten (хоть би иногді и з примісками „индей 1789 р.“, або воЛЬНОГО духу Тацитовой Германії и культуртрегерства, а з другого боку од клерикалізму, як бачимо по Жозеу Деместру, або по Шлегелю), у Італіянцив ріднився в поклонах римській імперії а то й самому папству (Неолівельфізм), у Поляків и Венгрів з олігархізмом, у Великорусів з паризмом и т. д. Коли нація яка попалає у неволю або стратила власну державу, то націоналізм зростається з поривами до волі, становиться більш демократичним, — и се тільки й дає йому прогрессивну силу у XIX. в.; але й то, коли Болгарии згадує Крума, Сербии Лазаря, Словак Святополка, або й наш брат Українець Хмельницького, то не тільки од того, що за часів їх не було Турка, Німця, московского (?) пана и чиновника з царем у горі, — а од того, що тогді й наші „чуби другим голіли.“ як нам тепер голять. Коли хід історії зробив те, що ознаки національні вдержались найбільш (а се майже скрізь так), або виключно у простому народі — як се переважно злучилось у Славянщині — тогді й націоналізм становиться ще більш демократичним. Але ми маємо приміри, що демонстративна симпатія до деяких мужицьких ознак становиться тільки одним з додатків націоналізму воюючого

ми бачили з приміру епілогу до Чорної Ради Куліша, з „Двох руских народностей“ Костомарова, з усієї „Основи,“ що печатала більшу часть статей своїх по російському — самі передові націоналісти українські не доводили до послідніх консеквенцій свого націоналізму, навіть и літературного. А між тим національна формула *ad instar* Чехів, Поляків и т. д. усе таки заявлялась на Україні, для неї усе таки одшукувались „історичні права“ у старій козащині, — и се усе тільки збивало молодіж українофільску з практичного погляду на роботу для народу и освіти, а поверхностний поділ літератури у Росії по мові тільки, поділ, которий усе, що не було писано українскою або ново-українофільскою мовою, за-

и зовсім не обов'язує націоналізм до правдивого демократизму, до підняття прав мужика. Так Німка Катерина П., з радости що стала „північною Семірамідою,“ завела при дворі форму для єрейліи — великоруский сарафан кокошник, що не забороняло їй роздавати в крещавто мужицьких ві ориґіналів; так польські балагули в українських костюмах їздючи до України били добре батогами українського хлопа и т. д. У наш вік націоналізм — ся дуже стара пісня, як розібрати її — часто зв'язується з новою про волю и про демократію, народоправство. Але справдешній народовець не може бути націоналом. не може бачити ідеалу позаду; не сила и слава ёго національності, а добро ёго народа — ось ёго ідеали. А сі ідеали — космополітичні, и час для зреалізованія їх — попереду. — Народовець може поважати історичні форми життя національного тільки тогді, як вони мали або мають зерна ёго космополітичних ідей, може будити почуття національні тільки такі, которі ведуть до зросту волі и обичаїв мас народу, — він може любити родину свою тільки яко місце, де він найлегше може працювати для чоловіка.

Українофільству, т. є. націоналізму серед народу зовсім хлопекого, усе ёго б легше стати не націоналізмом, а тільки одною з форм космополітичного народоветва, — так воно й буде, надіємось; вже Шевченко дає право такої надії. Але й українофільство не могло утекти од общої части всіх національних напрямків. У 40-ві роки воно мало дуже багато шляхецкого. — було чимало Мазепинским гетьманщинофільством, як то можно бачити и в сатиричних заміток самого Шевченка у „Посланню до земляків“ в явшому. У новітші часи воно стало яенійшим народоветвом, хлопоманією, — але ва те багато з потомків старшини мазепинскої, що було вже типидись костюмами українськими а навіть перепиувались з українськими літераторами по „свому“, а не по „московському“, — одлетіли у табір п. Каткова и стали писати статті о неможливости української літератури, давати субенції святоюрцям и т. д. Але при усе́му „хлопоманстві“ новітшого українофільства, ми б сказали, що и нові Палії — як и старий — не дуже то розірвали з старим Мазепою и брали часто форму, історичний націоналізм, за суть діла, за прогрессивно народоветво, — через що й самі вмевьщили свою оґлу, як то ми хочемо показати у тексті.

В Галиччині, здавалось би, ще менш є підстав для історичного націоналізму, бо віки державної самоетійности и воєнної слави Галиччини були так давно, що народ вже забув про них. бо усі класи повпеші, которі у минувшому носили у собі силу національно-державну, не дбають зовсім про ділетне добро народу, — одначе й тут на першому плані у патріотів ми бачимо скарги, що „потомки князів стали жебраками, що шляхта не дба про величність церков и т. п.“

писував у чужу „сусідню“ словесність, зробив те, що українофі́ська молодіж стала холодна до наукової літератури російської, хоть би в ній говорилось и про народ українский. (Я минаю такі послідки, як реакція против українофі́льства у Великокорусів через ёго претенсійність и нетерпимість мало одвічаючу ёго силам и праці). Стала холодіти ся молодіж и до літератури російської и великорускої саме як раз тогді, як ся література пішла в гору, — и покинувши на віки сентименталізм и романтизм Жуковського и раних Пушкіна и Гоголя з ёго легким народнім колоритом, пройшовши об'єктивно-артистичну школу пізнёго Пушкіна и особливо натуральну школу пізнёго Гоголя и Лермонтова, а потім з широкими свободними європейськими ідеями соціальної школи Герцена, Тургенева и др., принялась малювати побит народний так живо, як се бачимо у Некрасова, Островського и молодших белетристів. Українська ж література або живуща без критики, інстинктивно, або тільки з критикою з погляду націоналізму, — не могла вслідити за сим прогрессом російської и великорускої літератури, — и то плетучись за віком, більш інстинктивно, ніж свідомо, потрапляла в такт новішому соціальному реалізму, то знов закидала не тільки романтизмом, але й сентименталізмом а la Карамзин, — то кидала грязюкою на Котляревського и самого Гоголя за їх „панський“ погляд на народ (чим показувала брак историчного змислу), то знову зводила буцім то реалізм до арлекінад часів Котляревського.

Через се усе українофі́льство и після нового свого збудження у 1859—63 рр. не викликало собі симпатії громадської навіть у самій Україні у такій силі, як мусіло би и могло би, — а потім не змогло з честю пережити и тих невеликих перепон, які ёму зустрілись знов на дорозі, після 1863 р. Добра доля української громади, навіть молодіжи, и часто ті, хто тягся до ширших політично-соціальных и наукових інтересів, люде енергічні, хто рвався зараз до соціальної праці — ті сторонились од українофі́льства, не знаючи, як їм приладити до своїх тенденцій сей старомодний, слабосильний, але претенсійний напрямок. Українофіли сердились на таких людей, звали їх космополітами, думаючи, що се не знать яка нечесть, и вважали сих космополітів за первих ворогів своїх, тогді як з ідеї політикування або з бажання завести „историчну шляхту“, „національний клір“, часом дуже кокетували з адміністраторами, багатими панями, благочинними и архієреями, — поки сі всі скоро не показали своїх зубів після двох-трёх статей Каткова, поки не сталось так, що в літературі за українофі́льство

тільки чуть було голоси так званих космополітів, котрим иноді приходилось терпіти більш ніж чистим українским націоналам. (В Полтаві н. пр. усі найголовніші з українофілів zostались щілісінькі, а космополітів розвезено у Вятку и Архангельск и т. д., и при сему розумнійшого з них, которому довелось не мало потерпіти ганьби од українофілів, обвинено и в українскому сепаратизмі: corpus delicti був український буквар, ним зроблений. У горячийших українофілів такого corpus delicti не знайшлось!)

Ся уся одсталість українофільства и всі єї послідки, сі усі недорозуміння пішли именно з того, що в українофільстві дана була перевага формальному боку, націоналізму, партикуляризму, и за ними не замічена була та середина, котора давала ёму силу од Котляревского до Шевченка включно. А ся середина у тому и залежить, що українська муза тогді тільки давала свіжі и дужі твори, коли завдавалась загальними європейско-россійскими ідеями и напрямками, сентименталізмом, романтизмом, охотою до простонародности и т. д., — що українські національні ідеї и традиції тогді тільки користувались симпатією громади, коли вони підходили під сі загальні тенденції, що самого Шевченка сильнійший бік не у тому, що він плаче за колишними „бунчуками и булавами,“ а у тому, що він рветься до „волі и науки,“ не у тому, що він лає Ляхів и Москалів, а що кляне панів и своїх, которі гірше чужих розпинають меньшого брата. Не у тому також саме перше діло науки на Україні, щоб конечно полуукраїнскою мовою, хоть як не будь скомпонованою, писати розправи, про що попало, — а у тому, щоб знала публіка и на Україні и по за нею, хоть на готовій мові, що то за край, що за народ, що є чоловічого у ёго історії, побиту, мові, що треба з ними робити, щоб добрі елементи ёго пішли на користь ёму и другим. И до такого погляду не трудно дійти було, переглянувши те, що зроблено для науки про Україну хоть и на російській мові писаними творами Максимовича, Бодянского, Костомарова, Куліша и т. д. — которі, идучи одною дорогою з великорусами, и про своє розказали и других навчили, — творами, за которими не пішли праці молодших щирих націоналів українских, що, задумавши виробити окрімну од російської науку, не тільки других не навчили, але й самі не навчились тому, що вже було зроблено, и довели діло до того, що и другі забули про те, що було зроблено старшими, що було признано у ті часи, як ще не ставилась різко українська сепаратистично-національна програма²⁾.

²⁾ У 1860-і роки часто доводилось замічати, що, то з недостатку нових видань старих українских праць, то з реакції против українізму, багато де чого про мову

Поаяк—між инчими причинами — націоналізм збужив и обезсилив українофільство и прогрес української літератури після 1847 р., то потім вона, коли піднімалась и посувалась хоть трохи уперед, то ще більше силою прогресса загально-російського, ніж місцевими, чисто українськими елементами. А сей факт з одного боку говорить против крайних автономістів, а з другого боку ще більше мусить свідчити перед централістами про фатальну конечність українського напрямку.

Всхідня війна 1854—56 рр. підняла у Роснії по переду національно-державний патріотизм, которий, після неудач, перейшов у народно-реформаторський. Як той, так и другий зачепив и Україну. Після погрому 1847 р. кілька років не появлялось навіть ні стрічки по українському, и збірник пісень Метлинського лежав у типографії у Києві, поки на силу ёго випустили у 1854 р. А тепер здавалось натуральним самій адміністрації збудження старих, козацьких традицій, тільки б вони направлялись против Турків. Гулак Артемовський и за ним инші пішли писати „Сидить Абдул, губи набув“ и т. д. Не велику літературу, а ще меньше моральну цінну мають сі вірні; але у свій час вони послужили збудженню української ідеї, як и формування „Погонців“ и „Козаків малоросійських.“ Вони поміщались наївною провінційальною публікою и школярами у тетрадьках рукописних творів коло поем Шевченкових, — и усе таки подавали образчик, що українським словом можно говорити и про сучасні діла, которі були в усіх тогді на гадці. Се був первий, хоть дуже недокопальний образчик практичної української літератури³⁾. Воєнні неудачі 1855 р. показали патріотам у Роснії, не тільки западничого опозиційного стану, але й національного, славянофільського, потребу реформ, народнїї освіти, потребу знати народний побит. Славянофіли московскі стали вступати яко національно-ліберальна партія. Під крилом и у згоді з московським сла-

українську, про пісні, про старовину кїївську, про Слово о Полку Игорєві и т. п., що вже у 1840 р. висказувалось як аксіома; зовсім було забуте.

³⁾ Занятно, що теж саме ми бачимо на недавніх примірах у провінційальних літературах у Франції, де слугам Наполеона III. приходилось переводити Марсельську на бретонську мову, а бретонскі и провансальскі поети почали писати у 1870 р. воєнні пісні а далі машієсти, політичні брошури, а далі й популярні наукові статті и книжки, окрім того идилічного и віршопієного дилетанства, яке панувало у них до війни 1870 р., та романтичних згадок про колишню славу. Дивись Armana Prouvençau 1871—1872 р. и статтю Gaidoz'a „La poésie Bretonne pendant la guerre“ у Revue des deux Mondes 1871, 15. Décembre.

вянофільством виступило у лиці п. Куліша п українофільство. Лід, котрий прикривав українське слово и козацькі традиції, був проламаний: після „Абдула“ виплинули „Записки о Южной Руси,“ которі найбільш розкупувались у Москві славянофільствующою публікою, „Чорна Рада,“ которі перевод з памятным епілогом поміщались у „Русській бесѣді“ рядом з „письмами о древности и са-мобытности малороссійскаго нарѣчія“ и „Временами года Українскаго простолюдина“ Максимовича, — а „Проповіди Гречулевича“ викликали рецензію Хомякова, котрий бажав швидче побачити „слово боже“ на простонародних мовах у Росії. Нове видання Гоголя працею п. Куліша за помочю московських кружків знову збуджало інтерес до хуторів українських и козащини. „Народное Чтеніе“ почало печатати малорускі стихи з переводами великорускими. Російська громада ждала еманципації крестян, и стрітила через те з ентузіазмом „Народні оповідання“ М. Вовчка. Ні одна ще книга українська до того не мала такого успіху, як сі оповідання. Тому причиною був час єї появи, коли селяне були в усіх на думці, а окрім того ще й те, що ні поперед, ні опісля не було української книжки — не виключаючи и Шевченкових творів, часом глибоких по ідеям и дужчих талантом —, котора б так була спосібна видержати критику літературну у Росії після Гоголя и Бѣлинскаго, як сі „Оповідання.“ Як не щиро-українським духом повні сі оповідання, але усе таки ми мусимо признати, що на них видна школа „Записок охотника.“ Так як українська критика тогді ще меньше истнувала ніж тепер, и так як писателі пізнійше М. Вовчка появившіся (та и сам М. Вовчок у дальних випусках оповідань) повертали не раз на стару дорогу романтичну, маючи сельську идилію (Три доли), або передаючи безцільно сельські легенди (Сім братів и т. д.): то ми й не можемо у тому факті, що перший випуск „народних оповідань“ М. Вовчка доволі одвіча, принципам натурально-соціальної школи російської літератури, не можемо признати, буцім то література українська консеквентно и безповоротно усвоїла собі сі принципи. Ми мусимо бачити у „Народних оповіданнях“ більш жимовольний рефлекс російської літератури школи Тургенева, хоть и доволі оригінальний як оригінальний ґрунт народного життя на Україні, ніж чисто самостійну прояву прогресу українських ідей и літератури. В усякому разі поява и успіх оповідань М. Вовчка тісно вяжуться з тим ентузіазмом до крестянства, з тим духом протесту против крестяцтва, який опанував російську літературу у часи перед 1861 р. Сей же ентузіазм збудив загальну симпатію и до Шевченка, котрого тепер кинулися переводити

російські поети и вивисувати критики, забувши на сей раз авторитет Бѣлинського⁴⁾.

На сѣму обнявшому усю Россию интересі до народу, волі, освіти ёго, на симпатії до усѣго опозиційного старому порядку и через те й до усѣго автономного и федеративного, на симпатії до старо-русского, киево-новгородского, и земско-московского „народоправного и вѣчевого“ и піднялось українофільство часів „Основи.“ Але треба признатись, що українофільство показало себе низче тії ролі, котору ёму дав тогдішній дух громади у Россії, а вже далеко низче тієї, на котору воно заявило претензії. И низче воно показалось именно через те, що не зрозуміло, що ёму дало силу, и виявило претензії зовсім не на те, у чому могло мати силу. Українофіли, за всім хіба п. Костомарова, не поняли, що силу їм дає народовство, але не націоналізм, оригінальні варяцї все-російского демократизму и автономізму, а не сепаратизм, хоть би и літературний, — и пішли, або лучше хотіли піти по дорозі Поляків, Чехів и т. д., заявляючи претензії „історичної національності.“ Одно з перших питань, которі вони підняли, було питання про розміри літератури української, при чому замість того, щоб попередити виповнити ті узенькі з поверхносного погляду, а на ділі дуже широкі рамки „літератури народної,“ „літератури домашнього обходу,“ котору признавали за ними и їх противники, українофіли ударились жалуватись „на ворогів,“ на „зажерность московску,“ та обмежуватись од „сусідній,“ „московської“ літератури; замість того, щоб дивитись більш під ноги и докладати працю для будущего, українофіли, як усі націоналісти, дивились більш у минуше, звертаючи на ворогів, на сусід усі бідні сучасного. Таким жалкуванням, таким претензіям зовсім не одвічала фактична ціна творів нових українських писателів. Ми вже сказали, що по літературному характеру українські твори и після-Шевченкової епохи одмінюються своєю неконсеквенцією и одсталістю у порівнянню з російськими и великоруськими після 40-х років. Російська и великоруська беллетристика и поезія сих часів не задавалась вже якими небудь узкими, національними ідеалами: вона старається висліджу-

⁴⁾ Добролюбов, наслідник Бѣлинського, при першому після амністії виданню Кобзаря одвітив на питання, чи можлива українська література: „чому ж не можлива, коли українські писателі, як Шевченко и М. Вовчок, так гарно малюють побит народний,“ — и вказував українській літературі практичну дорогу: книги для народної освіти, которих, як каже Д., не ма ні для Великоруси, ні для Малоруси на рівні. З той пори як перемишлялась ся пропорція! Скажуть: усе через „Московське ненажирство.“ А на що ж „конституційна Австрія?“

вати натуру, як вона є, виставля', як стрій и принципи такі або інші життя чоловічого вилились у побиту чи то висших клас, чи то великоруского народу, у сім'ї, у хазайстві, громаді, — и виводить живі типи, найбільше борючись против деспотизму в усіх його формах и проявах, протестуючи не голими фразами, а картинами, типами. Сфера беллетристики и поезії усе розширяється, багатство фактичне усе росте, а національність — сама собою йде за картинами и типами, узятими з національного жерела. Щоб зробити безспорним те, що ми пишемо про російську и великоруску літературу з 40-х років и виставити паралельно слабкість українських творів новітніх часів, коли українська література стала виходити з інстинктивного періоду, нам треба було б написати багато, особливо подрібно розібрати хоть важніших українських писателів.

На сей час ми не візьмемось за таку обширну працю, а скажемо кілька коротких заміток про деяких писателів для того, щоб наші слова не були вже зовсім безосновними*). Думаємо, що мало хто стане боронити од нашого приговору українську поезію віршовану після Шевченка. — Мішанина напрямків од сентименталізму (приторні любові) и романтизму (баллади на теми народніх легенд, або переводні) до сухої деклямації або аллегорії (сієї могили поезії) на ліберальні теми (вічне засівання ниви), водяниста довгота, переспів по кілька раз одних и тих-же тем, мала оригінальність (так що усю нову українську лірику можна признати за макулятури Шевченка) — ось де літературні одміни нової української поезії. У ідеях видна бідність и неясність: родина, вороги, вороги, вороги, — слава козацька — воля — а яка? и як? . . . засівання ниви, а як? угроза помстою, народнім або божим судом якимсь а la псалми, плач на горе, которе привелось терпіть за родину, за Україну, горе далеко не таке велике, як те, що терпить усякий простий чоловік од експлуаторів, — а у кінці опротивилі до нудности жалоби на „долю“ — ось що бачить у українських ліриків читатель привикший до реалізму и соціального аналізу нових європейських літератур. И се усе виходить не тільки од малого поетичного таланту українських віршотворців, але й од того, що вони хотять національничати або народничати, підмазуючись під народні пісні.

*) Про надто песимістичний погляд ш. автора на цілу українську літературу після Шевченка ми вже згадали у минушому роцнику Правди; тут додамо лише, що и чужі нераз менш строго судять, именно про нашу беллетристику. Очевидно, таким острым судом хоче вп. автор заохотити тільки до тим ревіційшої праці, а також и завернути українську літературу з фальшивої дороги, на яку, по его гадці, після Шевченка ступала. — Ред.

Більш свіжого знайдемо у белетристів. Лишаючи М. Вовчка, которий чим дальше усе слабшав, як український писатель, найбільш повістей написали у остатні 10—12 років п. Куліш (найбільш по російському), п. Стороженко, а у нові часи п. Нечуй. Літературний талант п. Куліша, здається нам, вірно оцінив Гоголь, у письмі свому до Плетнева, ще як тільки був напечатаний „Михайло Чернишенко.“ Він признав п. Куліша більш етнографом и историком, ніж поетом. Историчні романи п. Куліша, особливо ёго „Чорна Рада“, вказують велику начитаність, тонкий аналіз, уміння сконпонувати ход дії, але мало живого, дійсного поетичного таланту— уміння родити живі типи. Та таки про историчні романи, коли вони не беруть темою такі близькі епохи, як романи Еркмана-Шартріяна, треба тепер сказати, як каже Пушкін: „умчался вѣкъ эпическихъ поемъ!“ Публіка, „почтительно поскучавши“ над „Чорною Радою“, перейшла до дневного порядку. Більш живі повісти п. Куліша из сучасности, що печатались у „Русскому Вѣстнику“ и „Основі.“ Але з сих повістей „Потомки Гайдамак“ — є мішанина заміток про старину, годних для „Запис. о Южной Руси“, з сентиментальною любовною исторійкою з немотивованими перешкодами и *deus ex machina*. „Майор“ є повість, котору автор обробив, як видно, з найбільшою любовю и у которій він почасті хотів впожити свої идеали. Але тут у основі теж бачимо идилію, сватанне з перешкодою, без усяких нових оригінальних психологічних варянтів, тільки приправлену окремішним не стілько народолобієм, скільки „народностелюбієм“, которе вводиться в програму для української молодежи. „Народностелюбие“, етнографічне дилетантство має свою ціну, як первий початок реакції нерівности соціальної, як романтична форма симпатій до народу, — але ставити идеалом, щоб получивший европейську освіту народолобець бив поклонн перед 10000 церемоніями мужицького побиту, так само ложно, як заковувати чоловіка и у „салонні приличія.“ Нехай народолобці беруть собі розумних жінок між сельськими дівчатами (п. Куліш не рішився однако зробити милу Сагайдачного зовсім чорноробочою мужичкою), але, коли вони не постараються зразу підняти їх освіти на рівні з собою, то такі пари завсїгді будуть фальшею, якою по більшій часті и бувають пари панско-селянські, хоть би на самих романтичних основах зроблені. Основна идея „Майора“ — се етнографічний дилетантизм на жанжаковській темі, ще смішнійша у наші часи, ніж идея яких небудь „Циган“ Пушкіна. Націоналізм або етнографічне доктринерство п. Куліша навело ёго тільки на один сюжет повісти, справді зачіпающій важний и соціальный

интерес: се „Совсѣмъ другой человекъ,“ у которому, хоть и не ярко и не живо, більш аналітично ніж колоритно, а все досить ясно представлено, як такі верстви народу, як салдати (додай писарі, усякі полупанки) робляться ні сим ні тим — тратять усяку душу и стають якимись автоматами, у сути діла нещасними, однинаючими „цвіт життя“ и у близьких з ними. Сієї теми ніхто не міг би розвити так ясно перед публикою у Россії, як українські писателі, — а ся тема має інтерес для усієї Россії, як для землі сельско-крестянской. Але, щоб зачерпнути усю глибину сього поважного морального питання, треба стати не тільки на національний погляд, що, мовляв, уся біда через те, що змосковивсь чоловік, а поставити перед собою сю тему як загальну психологічну задачу про інтереси и цвіт життя сельского и міщанского, наївного и такого, що наївність стратило а свідомости и широких ідей не набралось.

(Дальше буде.)

Дещо в справі народнього языка*).

Призвольте, ш. пане Редакторе, и міці в сій важній справі народнього языка голос забрати и свою гадку вповісти. Я у повні годжуся з засадою Вп. Сакуна, що „нам треба задля розвою нашої літератури писати Українською**) мовою а не яким небудь з Українських говорів — ми не повинні тіснити натовіу провінціалізмів в нашу літературню мову, а повинні дати повну свободу в літературній річі провінціалізмам завжди (завсігди) народнім й оригінальним, як це робила Оскова, що видавалася в Петербурзі.“ На перший погляд, здаєцца, и п. В. в своїй статі: „в справі народнього языка“ притакує за п. Сакуном та повідає: що в нашім літературнім язиці „потреба прийняти в головнім оден говор; — язык літературній може вважатися головною рікою, котру засіляють наречія — ніби притоки“. Але зараз домагаєцца п. В. в літературній мові завести певну одностайність в формах, а сказати б словами п. Сакуна, домагаєцца „вигнання провінціалізмів“ з літературнєї мови и надання її ідоформного характеру.

*) Гл. Правда, 1873, нр. 10 и 14.

**) Назві Україна, Український надаю теж саме значення, що й Южна Русь, Южноруський. Так розуміли и розуміють майже всі Закордонці, здаєцца, и пан Сакун. — Прим. Нетяги.

Нема що в тім перечитися. Очевидно ж бо, правда по стороні п. Сакуна, и на доказ своєї правди вказує нам на старосл-линську літературу, що так пишним цвітом зацвіла в старосвіччину та й в найновіших часах не знаходить собі рівні. А чим же узасаднить п. В. свою гадку, хіба тим, що „випадає уважати на теє, що вже загально від письменників прийнятим зістало“? А хто ж більшим авторитетом, чи народ, чи письменники? А може п. В. схоче вказати нам на німецьку літературу? А тоді, хіба ж не зійдемо на того дивогляда — витворюванне всім Славянам вспільного літературного язика?

Виходячи ис своєї засади, п. В. домагаєщя вживати в літературній мові форму „один“, а форми „іден“ не хоче припустити до уживання, дарма, що п. Сакун форму „один“ вважає схожою до московського. И справедливо. Бо форма „один“ побіч „еден“ и „іден“ вживаєщя тільки за кордоном, де московська мова певний вплив мала. В Галичині ж, де сєго впливу не було, між народом форми „один“ майже нігде не чуємо; чуємо тільки „оден“ або „еден“. Коли ж ми форму „еден“ вважаємо схожою на ляцьку (хоч вона поправді тільки старшою формою від „оден“, котра при впливі ляцької мови не могла перетворитися на форму „оден“), то тоді належало б не форму *один* але чисто народню „оден“ в літературній мові вживати. По при сій формі „оден“ не перечуся за вживанне форми „іден“, бо и вона форма чисто народня та ще й оригінальна. Звук *і* улюблений в Українській мові, и він витворився спочри інших (н. пр. з *а*, *я* (*а*), *о*, *ы*...) с старославянського звука *є*, хоч те витворенне єсть двоєке: зуповне и не зуповне. Для тогож то чуємо в народній мові не: *ей*, *єі*, *єще*, *Києв*, *осенний*, *Матвей*, але *ії*, *ій*, *іше**), *Київ*, *осінний*, *Матвій*. Тим то и форма „іден“ не носить на собі нічого такого, щоби не дозволяло її в літературній мові вживатися.

Дотично ж вживання форм *ся*, *сей*, *ся*, *се*, *сесь*, *сеся*, *сесе* замість *ця*, *цей*, *ця*, *це*, *цесь*, *цеця*, *цеце*,**) розріжняю. Коли ж

*) В Галичині — особливо па Поділля и Полісєю хоч рідше але вживаєщя *іше*, зате частійше *йше* або *ше*. — Пр. автора.

**) В яких письменників вичитав п. В. форми *цесь*, *цеця*, *цеце*, не вгадаю. Я знаю тільки, що закордонські письменники такої форми не вживають. Хіба може хто з галицьких молодих письменників, що забралися писати, мовляв, по українській, неперевчивши гаразд мови а тільки витворюючи собі дивоглядні форми, писали навіть: *церце*, *цело*, *сповідаця* замість: *серце*, *село*, *сповідавля*. Я ж гадаю, що п. В. не схоче розбірати таких мазанин. — Пр. автора.

бо *ся* особно стоїть від часівника (иншаж бо річ писати: вони *годяця*, так *здаєця*, а инша вони *ся годять*, так *ся здає*), а *сей*, *ся*, *се* в значенню *dieser*, *diese*, *dieses* приходить, зарівно як и гірське *сесь*, *сеса*, *сесе*, тоді по мойй думці не годиця писати *ця*, *цей*, *ця*, *це*, *цесь*, *цеця*, *цеце*, бо такі форми не мали б тоді філологічної підстави. Инша ж бо річ вживати *ця* в такім злученню с часівниками як *здаєця*, *годяця* або *цей*, *ця*, *це* в значенню *dieser da*, *diese da*, *dieses da* намість *оцей*, *оця*, *оце*, бо в таких випадках *с* с попередіучим *т* злилося в народній вимові в *ц**). Та й в загалі, в народній вимові не тільки *тс* але и *дс* злилося в звук *ц* и се зліяння становить важну, типичну характеристику нашого языка народнього. Для того ж то не повинні виганятися з літературної мови сі чисто народні форми: *цей*, *ця*, *це*. *здаєця*, *годяця*, а такі форми як *громацький*, *свіцький* не *громадський*, *світський*, бо їх и по всій Галичині не инакше чуємо вимавляні. Иншого ж бо писання домагався тільки батько етимологів п. Максимович, називаючи наш спосіб писання какографією, та п. Метлинський, боячись затемнити значення слів.

Лишаючи иншим разом поговорити, як ш. Редакція позволить, и про вирази й форми пропоновані п. В. до вживання як и загално о душі нашого народнього языка, скажу тут на закінченне лещо про форму род. множественного числа сушників закінчених на *иє*: на пр. *прямованій*, *пересвідченій* замість *прямовань*, *пересвідчень*. Не знаю, для чого п. В. домагаєця родител. мн. ч. на *ній*. Причини я не бачу. Та же ж *пересвідченне*, *прямованне* а *насіне*, *зілля* однаково склоняюця, и ми нігде в народі нечуємо форми *насіній*, *зілій*, а тільки *насінь*, *зіль* а отжеж и *прямовань*, *пересвідчень*, и я за вживанням тільки таких форм, бо вони народні та й стоять на певности філологічній. Есть вправді и в нашій народній мові форма родительного м. ч. на *ній*, але то тільки в таких словах, що ввійшли в народ за впливом церковного языка, и задержали закінченне церковного языка на *иє*, н. пр. *чтеніє*, *спасеніє*, *воздвиженіє*, *благовіщеніє*, *зачатіє* и т. д. В таких словах и в народній мові задержуєця форма родительного м. ч. на *ній* — отже: *чтенній*, *спасенній*, *воздвижений*, *благовіщений*,

*) А таку вимову чуємо не тільки в Полтавщині, Харківщині, Київщині, на Поділью и Волиню за кордоном, але чуємо и в Галичині особливо в Броцькім під границею, як села Кутище, Яенище, геть аж попід Збараж. де села Красносілля, Селягівка, а потім в Чортківськім, як село Городенка, аж попід Гусятин. В Галичині правда рідше чути таку вимову, а за кордоном майже не иншу. — Пр. ав.

зача́тий. Але и тут, як тільки народ падає тим словам своєна-родне закінчення в именит. єдин. ч. на *иѣ*, вживаєща и в род. м. ч. народне закінчення на *ь*, н. пр. *спасєннє* — *спасєнь*, *воздвиженнє* — *воздвиженъ*, *благовіщеннє* — *благовіщєнь* — и т. д.

Стоячи ж на тій твердій засаді, що народ и його мова найбільший авторитет и перед тим авторитетом мусить всякий письменник навіть геній чолом бити, повинні ми в письмі нашім (себ то в літературі) тільки такі слова и форми вживати, що суть народніми, а не вишукувати и виковувати собі и слова и форми навіть и не схожі на духа народної мови. — Прощайте!

М. Петля.

Літературні звістки.

— Петербурский „Голосъ“ при кінці минушого року напечатав досить довгу статтю професора консерваторії Петербурскої п. Лароша про **збірники пісень українских пп. Рубця и Лисенка**. П. Ларош кінчить свою статтю такими словами: „Оба збірники надзвичайно важні вклади у скарбницю русскої музики. Обидва багатіють мелодіями високо оригінальними и часто разящо красними. (Тут п. Ларош вичисляє такі нумера из збірок п. Лисенка и Рубця). В сих мелодіях так богато оригінального, свіжого, разящо здорового, що не можна не побажати їм як найбільшого ширення у наших музичних кружках. Деякі мелодії поучаючі для теоретика и историка музики. Так и пр. п. Лисенко подав кілька примірників пісень, що основані на мадярскому тетракорді, т. є. на звукоряді з двох малих секунд и одної вбільшеної, що замітен у народніх піснях угорских и звісний публіці з рапсодий Ліста. Сюди слідують важні нумера: Туман, туман по долині (II, 30), Ох вииду я за ворітечка (II, 33), По горах, по долинах (II, 35). Але окрім усяких етнографічно-музичних дослідів, пісні, що видані двома працівитими и совістними збирателями, дуже часто мають чисто-артистичний интерес, которий підніма' їх з сфери тісної ерудиції у сферу вольного творчества, которе є власністю загально-чоловічою.“ (Голосъ, 1873, н. 252.)

— У Одесі вийшов недавно **Українский Словник** п. Фортуната Пискунова, але дуже неповний.

— Друге видання **Де-що про світ божий** з 1872 р. розійшлось вже ціле на Україні (в Галичині суть еще немногі екземпляри, котрі мож дістати в канцелярії Просвіти), и незабаром вийде третє. Великоруский

переклад сеї популярної книжки вийшов недавно вже третім виданням у Петербурзі.

— Довідуємось, що на Україні зроблено переклад з великоруского популярної книжочки Александра Иванова **Разказы о землѣ и небѣ**. Есть то перша книжочка з ряду книжок того-ж автора (Р. о землѣ и небѣ, Р. о силахъ земныхъ, Р. о жизни человѣческой, Р. о царствѣ Бовы королевича). Перші розкази — то щиро великоруска форма публичних лекцій для народу, що колись то читались у Полтаві А. И. Строинином, и з великим талантом популярности передані в них короткі основи астрономії фізичної, географії и фізики; але далеко не так удачні дві послідні книжочки, у которих автор хотів розказати основи науки про громаду (соціологію). П. А. Иванов говорить у третій книжці про віри, науки, умілости, уряди, стани, домові порядки, про війни и народи и т. д. у системі досить гарній, и хоче провести у популярній формі идею прогрессу в исторії, — але шановний автор, що до исторії народів східних, держиться часом застарілих поглядів, ставлячи сі народи тільки як ступень до Греків и Римлян, а в нарисі ново-європейского життя прикладає мало критики. Ще меньше вдалась п. А. Иванову послідня книжка, у котрій він, привязавшись до популярної у Великорусн казки про Бову королевича, розказує мов би то нестайущий кінець єї: як правив царством Бова, — и розказом, як по черзі виганялись з царства бояре, кушці, селяне и т. д., хотів передати основи політичної економії. Але автор не пішов дальше Мененія Агрятини у виводах у своїй казці, се-б то дійшов тільки до того, що усе, що є у сучасному економічному строю, так и мусить зоставатись без переміни. Переклад на українську мову з деякими одмінами першої и другої книжки п. Иванова завсе може мати ціну; — и третя книжка, але з гаразд більшими одмінами, теж була б у пригоді українському народови, поки не появляться другі, трохи обширніші популярні книжки по соціології. Ми радили б через те перекладчикови не застановлятись тільки на першій книжці.

— Коли б яку книгу ми бажали бачити переложеною у Галлчнині на руску мову, так недавно вийшовшу у Петербурзі **Н. Костомарова „Русская Исторія въ жизнеописаніяхъ ея давнѣйшихъ дѣятелей**. Первый отдѣлъ: Господство дома св. Владимира. Выпускъ первый: X-ое — XIV-ое столѣтія.“ Есть то початок загальної картини исторії руских племен, котору задумав дати п. Костомаров не для спеціалістів, але для усієї громади, — и треба було, щоб у автора зібрались до купи такі спеціальні знання и такий талант оповідання, як у п. Костомарова, щоб з під пера єго вийшла така учена и жива книжка, як сей випуск Р. исторії. Тут ми бачимо Володиміра св., Ярослава I., Феодосія Печерского, Волод. Мономаха, Андрія Боголюбского, Мстислава Удалого, Да-

яла Галицького, Александра Невського, Московських Даниловичів, Сергія Препод., Дмитра Донського, Соловецких святих — як живими, а з ними як живу стару Русь Київську, Галицьку, Новгородську, Суздальську, Московську, з їх вічами, боярами, монастирями, борами, степами, дома й на війні з степовиками, Уграми, Ляхами и и.

— В остатні часи у Київській місячній виданню „**Університетскія Извѣстія**“ напечатано було кілька цінних праць для історії Малої Русі, між которими первенство має Княженіє Даниїла Галицького, по русскимъ и иностраннымъ извѣстіямъ. Сочиненіє студента Дашкевича, удостоєнное золотою медалю. (Ун. Изв. 1873, нр. VI, IX, X.) То дуже цінна, найповніша досп монографія про так важний час и таку характеристичну особу, як Данило Галицький. Цінні також и праці: „Письмо архієпископа Брунона къ германскому Императору Генрику II-му. Стаття посторан. слухат. Оглоблина“ (Ун. Изв. 1873, нр. VIII), „Путешествіє Гильбера де-Ланоя въ восточныя земли Европы. Стаття студента Емельянова“ (тамже), „Путешествіє Шардена въ Персію. Стаття студента Дьяконенка“ (Ун. Изв. 1873, нр. IX), „Къ вопросу о сношеніяхъ Польши съ Козаками въ 1657—1659 годахъ. Стаття студента Стрельчевскаго“ (тамже), „Путешествіє и дѣятельность барона Тотта въ качествѣ консула въ Крыму въ 1767 году. Стаття студента Татарчевскаго“ (Ун. Изв. 1873, нр. X). Статті сі дають матеріали для історії (Малої) Русі з чужосторонних жерел, а стаття п. Стрельчевскаго є переклад з поясненнями дуже интересного акту з Київського центрального архиву, записаного в Луцькій городській книзі в 1683 р. під заголовком: „Информация облята услуги ку Рѣчи Посполітой Его Милости пана Криштофа Перстятковича.“ У сѣму акті пан Перстяткович, добиваючись собі прав шляхецтва, розказує багато закулісних злучаїв, пояснюючих історію договору Гадацького. — Окрім збагачення науки про історію Русі, названі висше статті мають велику ціну, бо свідчать про ту увагу, яку звертає тепер Київська університетська молодіж на історію рідного краю и про здібність сїєї молодежи до науково-літературної праці. Будемо надіятись, що поименовані автори-студенти не зупеняться на сих працях, а підуть далі и поведуть своїм приміром и других.

— Як звіща' „**Київлянинъ**“, у Київському університеті по покійному **Михайлу А. Максимовичу** була панахида, а Київський виділ географічного товариства на зборах 19. Падолиста (1. Студія) 1873 пошанував память Максимовича кількома промовама: говорили пп. Борисов (товариш предсідателя), Драгоманов, Антонович, Житецький и Левченко про заслуги покійного для науки и літератури. Виділ постановив випросити імператорське дозволенне збирати гроші на премію имени М. А. Макси-

мовця за лучші роботи по етнографії, філології, археології і географії Южної Русі.

— В Петербурзі у 1873 р. вийшла книжка п. н. „Путевыя записки Ериха Лассоты, отправленнаго римскимъ императоромъ Рудольфомъ II. къ Запорожцамъ въ 1594 г.“ Діло се переложене з німецького „Tagebuch des Erich Lassota von Steblau,“ вид. д-ром Шоттінном в 1854-ім, а другий раз у 1866-ім р. Перекладчик Ф. Брун подававав много приміток, чим діло се, и так вже для нас дуже цікаве, набрало еще більше цінности. В додатку поміщені після німецького оригіналу два документи: „Des Zaporosischen Kriegszvolcks schreiben an die Kayserliche Mayestat“ и „Der Zaporosischen gesandten Volmacht.“

— Накладом товариства Просвіта вийшла невеличка книжочка п. в. „Руски церковни и народни Коляды и щедрівки, для охоты и забавы усѣхъ рускихъ колядникѡвъ, а Богу в честь и славу! Зладивъ Юрій Федьковичъ.“ Ся книжочка містить 4 коляди церковні, 4 коляди уложені самим автором під польскій голос (щоби задля красного голосу декотрих польскихъ коляд не кортіло нашихъ людей по польски колядувати), 8 коляд або щедрівок, написаних на лад народний, и такі самі 3 пісні Іорданські.

— У Львові в друкарни Ставропигійского Института накладом Ст. Гучковского вийшла недавно книжочка під загол.: **Калина, збірник поезій И. Вєрхратского.** Ся книжочка містить в собі 48 поезій патріотичних, любовних, байок и н., по найбільшій часті еще нігде не друкованих, крім кількохъ поміщених в „Литературно-науковѡмъ Сборнику галицко-русской Матицы“ и в Ластівці, газетці п. Клемертовича. Автор славно звісний з своїхъ літературно-науковихъ праць всімъ нашимъ читателямъ, тож навірно будуть цікаві, як представляється ямо поет. Поручаючи пичасом се дільце нашій публиці, застерігаємо собі докладніший суд висказати пізнійше.

ОБВІЩЕНЬЕ.

В 1873 р. видав в Петербурзі п. В. Д. Черкасов в мові великорускій буквар під заголовкомъ „Наглядная азбука для обученія грамотѣ“ з рисунками в тексті, и переслав письмо своє до виділу товариства „Просвіта“ wraz з тою книжочкою, просячи, щоби хто з-поміжъ галицкихъ Русинѡвъ схотівъ заняти-сь приспособленіемъ того букваря до язика мало-русского. Авторъ обовязуєся рємунерувати працю такого перекладу и бере на себе виданє сего діла. Виділу товариства „Просвіта“ зважає отже се многоповажнимъ землякамъ, особливо-жъ писателямъ рускимъ з-за-того, щоби хто з нихъ зволивъ заняти-сь тимъ приспособленіемъ букваря велико-русского до нашої мови, и відтакъ зголосився зглядомъ блякихъ близькихъ инструкцій до виділу „Просвіти.“

Від виділу товариства „Просвіта.“

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Огляд на рік 1873.

II.

Галицькі Рутено-Русські, котрі в загалі або не добре розуміють інтереси нашого народа або — то з рівнодушности то задля власної користи—не дбають про них, не могли й вдіяти и справді не вдіяти багато для нєго у минувшому році. Для себе ж самих зазначають той рік одною великою побідою — результатом виборів до Ради державної.

Для народної партії, яко матеріально слабшої, потреба безустанного поступу наперед є й далеко більша. Русські могли б навіть и заложити руки та тільки ждати, поки—як еще й доси декотрі з них гадають! — не прийде Россия та не забере східної часті Галичини;—але для народовців, котрі вибрали собі труднійшу задачу, дивгнути народність малоруску з єї теперішнєго упадку и поставити на рівний ступень з иншими просвіченими народами, всяка стагнація—є смерть їх партії а безконечна шкода для цілого народа.

Рускі народовці в Галичині тим перевищають противну партію, що вибрали собі красну, високу ціль и до тої цілі ступають доброю дорогою. Тому майже кожний крок, зроблений на тій дорозі, кожний хоч дрібний поступ має більшу ціну и вагу для цілого народа, ніж часто величезні на око успіхи партії противної. Але инше діло, чи народня партія робить тільки, скільки би могла, чи поступ відбувається так скоро, як би сєго конечно треба. Отже ж що до того, мусимо сказати, що народня партія у минувшому році багато, дуже багато зробила, але далеко не те, що зробити була могла и що зробити було потреба.

Найменші суть успіхи народної партії на поли політики. По смерті Лавровского, котрий впрочім, именно у останних часах, задля надмірного свого нахилування к Полякам не мав загального довірія у народної партії, не мала ся партія чоловіка, котрий би міг більшу акцію політичну провадити. Вправді ниньки народня партія високою політикою еще не потребує займатися: закладанне шпихлірів громадских и кас позичкових по селах, ремісничих товариств по містах, читальнь по селах и містах, виданне добрих книжок популярних и великий покуп їх, дальше значнійший розвій літератури красної и ученої, виданне доброго часописьма в шпро-

ких розмірах, нової доброї книжки и т. и. мають для неї більшу вагу ніж вибір кількох послів до сойму краевого або до Ради державної; — однако зовсім відсунутися від політики в теперішних обставинах, де ціла культура з політикою тісно є сполучена, и народній партії не можна, тим більше, що на кождім кроку оказується konieczність заявити перед світом, що політиці мнених репрезентантів Галицької Руси народня партія зовсім єсть чужа. Отже ж, хотя народня партія не потребує нині кількадесятх репрезентантів в соймі а кільканацятх в Раді державній, то потребує однако и тут и там бодай одного-двох людей, яко своїх репрезентантів.

При виборах до Ради державної в минушім році народня партія окремішніє акції не розпочинала, — и тим ми в загалі не хочемо їй дорікати. Але що за мало розвинула акції, щоб przeprowadити бодай один вибір, о. Качали — се була хиба не мала. Звісно, що наші противники не перебирають в способах: народня партія в Галичині єсть їм солею в оці, и вони навіть з Земляковскими злучаються против неї, зъжитковуючи своє становище в Раді державній. Тож треба їй чоловіка, котрий би всюди против їх махінаціям виступив, а справ свого сторонництва (тим же самим и правдивого интересу цілого народа) боронив. Вправді опісля о. Качала вибраний був в західній Галичині, але народня партія того вибору не могла предвидіти. А впрочім, коби о. Качала був вибраний Русинами, не було би его теперішне становище так надзвичайно трудне; не був би потребував вступати до польського клубу и піддаватися — хочби й не в чисто народних справах — рішенням его більшости....

Невеликий був поступ народної партії и на поли літературнім. Крім кількох книжочок (як Поезні Партицкого, Вітка Бозу Верхратского) появлялися тільки видання Просвіти, а часопись и політична и літературна виходила одна-однісінька „Правда.“ Вправді від II-ого кварталу м. р. розширила вона свій формат, але далеко еще не стілько, скілько б треба — и не була еще на стілько розширена в краю, щоб зовсім мала значінне, належаче органу народної партії.

Далеко більше зробило народне сторонництво у минушому році для просвіти народної. Заходом товариства „Просвіта“ вийшло 7 книжочок для народа, 5 книжок шкільних для гімназій, а 1 книжка господарска. Заслуги Просвіти узнали навіть противники народного сторонництва, з котрих деякі и приступили до неї яко членн, а такий знаток як о. Наумович в своїй газеті високо захвалив єї популярні видання. Але и Просвіта ще не зовсім одві-

чала своїй задачі. Популярних книжочок своїх видала 7, а належало найменше одну що місяця видати; видавала їх звичайно у 3000 екземплярх, а се число за мале для потреб нашого народа. Суть многі околиці в рускій части Галичини, де книжочка Просвіти ніколи не дісталася. При ліпшій адміністрації а більшій ревности народній партії могли були вже в минувпім році популярні видання Просвіти що найменше у 5000 екс. видаватися и скорше розходитися, а тим самим и народови и самому товариству більший хосен и в матеріяльнім згляді приносити. Через те як и через правильніше вплачуванне вкладок членами товариства могла б Просвіта сильніше забезпечитися на той злучай, сли б Галицькому сойму — чого не надіємось, що однак можливо — прийшла коли охота відняти уділювану ним підмогу.

Інші руско-народні товариства в м. р. не оказали великого поступу, хоч и держалися досить сильно. Руска Бесіда у Львові помимо програного процесу з Домом народним не упала, хоч того на певно надіялись єї противники. И Побратим, до заложення Помочи в Підгайцях (також за ініціативою руских народовців) єдине міщанско-ремісничє товариство руске в Галичпні, також не упав, хотя того відай бажали Рутено-русскіє, коли за заходом des wackeren Kowalski Ставропігія відняла єму заpomогу передше давану. Однако и народовці не так дбають о Побратима, як треба: кілька разів порушувано потребу відчитів для него, чим и теперішні члени єго просвічували б ся и укріпляли б ся в патріотизмі, и нові члени знадчувались би; однако годі було знайти много охотників до таких відчитів — и тому товариство се не розвинулося стілько, скілько би було могло.

Найважнійший успіх народного сторонництва у 1873 р., котрим справедливо може величатися, єсть завязанне товариства имени Шевченка и заложенне власної друкарні. Се факт, котрий може мати дуже велику вагу для цілого сторонництва (а тим опять и для цілого народу), більшу ніж котрий небудь инший в діях руско-народного сторонництва в Галичині. У купі з товариством имени Шевченка буде могла Просвіта ціду руску Галичину и Буковину засипати рускими книжками популярними. А и твори для просвічених верств призначені будуть могли в більшій числі появлятися, між тим як до тепер вже матеріяльні трудности видання знеохочували неодного від зладження якого більшого діла. Заходом нового товариства будуть могли появитися твори всіх наших найлучших писателів, котрі, розкинені по краю, нададуть більшої поваги нашої літературі, не одному вняснят єї

значінне и несвідущих або обаламучених завернуть на праву дорогу. Однак як скоро и в якій мірі ся ціль осягнеться, се покажеться аж в сім році: перед всім новому товариству треба численого проступлення дійсних членів и складання вкладок, щоби друкарня могла чим скорше зовсім уладитися и розвинутися.

Причини по часті не зовсім достаточного розвою и поступу народного сторонництва у минувшому році зганемо тепер лиш коротко, бо до сеї теми прийде нам нераз еще вертатися. Поминувши перепоны ставляні від противників, одною причиною єсть певна холодність, певна апатія до справ патріотичних, народних, апатія, котра впрочім появляється скрізь у Галичині, також у Рутено-Русских и у Поляків. Найяснійше оказується вона у молодежи: між нашою молодіжю, університетскою и гімназіялною, не ма вже того духа патріотичнёго, тої ревности, того горячого запалу до справ народних, які були еще перед кількома роками. Коли заложена була „Правда“ у 1867 р., підтримувала її з початку головню руска молодіж; у минувшім році молодіж складала лиш маленьку частъ еї передплатників. До руских викладів в університеті горнулася молодіж товпою; тепер на найинтереснійших викладах мож побачити ледве кількох. Передше молодіж, крім своїх спеціальних наук, з замилованнем робила студіи руского язика, літератури, исторії, збирала пісні и казки народні и т. и.; нині тим всім интересується мало а час пропускає бездільно. Але и старші люде за мало оказують охоти до праці народної. Кількох або кільканацятёх є всіх людей в сторонництві народнім, котрі щиро и ревню посвячають свій час и свої сили загальній справі; але дуже, дуже переважна більшість суть тільки фігуранти, котрі задовольються тим, що причисляються до народного сторонництва, а декотрі часом еще й виступають з острою критикою ділання тих, котрим вони зовсім не дають жадної помочи в їх працях. Менше можемо за таку бездільність укоряти тих, котрі вже положили заслуги для нашої справи; але не можемо не виразити нашого жалю, що відсуваються від діла, до котрого вони самі так много причинилися, и відсуваються тогді, коли власне чим раз більша є надія дїждатися овочів з їх праці. Де нині н. пр. ті люде, що тільки причинилися до розбудження духа народного видаваннем Вечерниць, Мети, Ниви, Русалки? Де Шашкевич, Климович, Згарский и и.? Замовкли, и не чути про них!

Другою дуже важною причиною не досить скорого розвою народного сторонництва єсть недостаток організації в нім. Є кілька народних товариств — старших и молодежи, в краю и за гра-

ницею (в Відні, в Цюриху); але по найбільшій часті ані у внутрі тих товариств не ма доброї організації — поділу праці —, ані товариства ті з собою не стоять в таких взаєминах, щоб справді сполученими силами працювали для спільного добра. Також не ма такої тісної звязи н. пр. між Львовом а провінцією: то тут то там, як де хто ревіційший, працює, але сам для себе, без достаточного спільного порозуміння. А той недостаток організації цілої партії и недостаток тіснійших взаємин у кождім згляді наносить превеликі шкоди. У політиці, розуміється, всяка акція є неможлива. Між тим як Русскіє мали при виборах до Ради державної свою гієрархічну організацію, так само и Жиди, а Поляки свої комітети повітові: руско-народня партія не мала жадної організації, не знала навіть, котрі люде до неї належать и де вони пробувають. Так само для розширювання часописьм и книжок, для ширення просвіти народної, для ширення идей сторонництва народного и позискування для нєго нових людей, конечно єсть добра організація єго — а що такої у минувшому році не було, то и не поступила народня справа стільки на перед, скілько могло було се статись.

Закинуть нам може, що суд наш за острый, що треба волятися и тим немалим успіхом, який народне сторонництво таки осягнуло, що не треба виявляти публично своїх слабих сторін и що надто великими вимогами знеохочується людей. Ми не так гадаємо: ми, признаючи важність того, що узискалося, але враз виказуючи, як много ще не осягнуто такого, що можна було осягнути при ліпшій волі и ліпшій ужитку сил, гадаємо тільки заохотити тим більше до щирої, невтомної а добре улаженної праці, — бо коли вже тепер мож було стілько осягнути, скілько дасться узискати тогді, коли діла наші поведемо як слід? Коли тепер ми оперлися противникам, буде ж нам тогді трудно їх побідити?

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

(Дальше.)

„Зрозумно після сего — веде дальшу річ автор —, що коли люде, відносившіся до народа як Зубрицкий, покликані стали подіями 1848 року на політичну сцену, то не багато вчинили для

народа, и ддятого наконець осталися зовсім без підпори перед новими повівани в урядових сферах. Найважнійше, що після 1848 р. вчинено ддя народа в Галичині, то знесенне останків кріпацької завислости руских селян від польских дідичів; та се діло було доконане виключно через центральний ряд, без усякої не тільки практичної але й теоретичної помочи и участья рускої інтеллігенції. „Ба и в загалі до найновійшого часу, з незначними висемками, представителі галицько-рускої інтеллігенції практичними соціальними питаннями народного життя не займалися. В довгий період часу, від 1848 до 1866 року, коли центральний ряд заявляв заміри піддержувати Русинів, представителі сих останніх майже нічого не діяли, як тільки заявляли свою відданість рядови, и підпирали его в усіх питаннях в соймі галицьким и віденьским. Представителі ж сі були по більшій часті духовні, котрі якогось часу навіть прилюдно заявляли, що то власне вони складають „нарід“ руский, а не „хлопи“. Коли були які ясно свідомі прямовання у тогдішніх галицьких духовних, особливо у голови їх, львівського митрополита барона кир-Яхимовича, то отсе — замір утвердити „чистоту восточного обряда“, що уважалося за рівносильне з укріпленнем рускої народности, и ддятого — вихованне в такім дусі кандидатів на духовні посади, та обезпеченне положення духовних в економічній згляді, аби поставити їх в більшу независлість від дідичів-Поляків.“

Тут мусимо замітити, що ш. автор милиться допускаючи у духовенства ясну свідомість прямовання під зглядом привернення чистоти восточного обряда. Хто був очевидцем розвою тої справи, той знає, що її порушили и публіцистичним способом неперестанно розбирали кількоро людей, особливе о. Наумович. Знаємо також, що митрополит Яхимович зовсім противний був подібному трактованню тої справи, и власне по тій причині перестав грошевою запомогою піддержувати „Слово“, котре по дружнім відносинам свого тогдішнього редактора п. Дідицкого з о. Наумовичем и иншими моторами тої справи, свої стовпці обрядовим статтям беззглядно, дуже різько и визиваючо писаним отвирало. Не перечимо, що у самих моторів тої справи була ясна свідомість прямовання, но прямованне те мало собі за ціль не видову народности малорускої и скріпленне єї в Галичині, тільки розповсюдненне теорії о єдности народно-рускій, аби тим способом гадку о розвиванню народности власної малорускої спаралізувати. Підчас Бахового правління, коли Русини замість осущення даних ім давнійше обітниць, поставлені були під дозір поліції, деякі з Русинів уважили ту пору

за зовсім відповідну, аби, користаючи з загального незадоволення, виступити з теорією о народній єдності Руси, вводячи в письменности галицькій язык так званий „общеруский“. Діло тогді не вдалося. „Зоря Галицька“, котора в 1848 році мала до 2000 передплатників, під редакцією п. Дідичкого видавана в язиці „общеруским“ зійшла на 120, а під редакцією Шеховича на 40 пренумерантів. В році 1854, коли „Зоря Галицька“ зачала виходити в язиці народнім галицько-руським, мала знову до 500 передплатників.

Теорія о літературній єдності Руси, як видно, лічила тогді не багато прихильників межі галицькими Русинами. Діяльність пропагаторів тої теорії не принесла для народа ніякого хісна; на відвороть, принесла шкоду, бо тогдішня полемика, не вяснивши нічого, тільки попутала поняття, и визвала реакцію зо стороны правління, кульмінуючу в знесенню обовязкової науки руского языка в середних школах и в звіснім атентаті на руску азбуку. З обновленнем конституції в 1861 році визнавці народної єдності Руси взялися до иншого способу, аби своїй ідеї промостити широкий шлях межі Русинами галицькими: вони сим разом піднесли гадку очищення обряду церковного від примішок латинских, котора просто вела до розвивання теорії о церковно-обрядовій єдності Русинів галицьких з українскими, а Малої Руси з Великою. Гадка отся заинтересувала духовенство, тому що воно до рішення подібних питань уважало себе єдино компетентним, и по тій причині пропаганда обрядова охватила широкі круги межі духовенством: а навіть шкільна молодіж руска була якийсь час під єї впливом.

Отся пропаганда визвала знову реакцію правління, и не довела ні до яких практичних результатів, окрім того одного, що „Слово“ згромадило около себе велику громаду сящеників, котрим в кільколітнім курсі викладало, зразу осторожно а потім чим раз смілівійше, теорію о єдності Руси, аж наконець виступило з заявленнем становним, що галицька Русь є частиною великої 60-мільонової Руси — а помимо того заявлення єго фаянга не розсипалася, а навіть не мала дезертерів. Така солідарність, котора при инших вимінках могла для народного діла принести великий хосен, в отсім злучаю сталася причиною того, що австрійський ряд центральний рішення питання о тім, чи Русини в Галичині истнувати мають, позіставив галицькому соймови, де більшість польска, по поводу беззглядної оппозитції и завзятої борби Русинів против Поляків, як найгірше для них стала настроена, а по крайній мірі свою историчну неприхильність для Руси теперішнєю враждою єї на позір оправдати могла.

Зовсім удачним находимо суд автора о діяльності тої партії, и наведемо его дословно: „Годі заперечити, що з формальної и негативної сторони діяльність митрополита Яхимовича и духовно-уніятської, так називаної „святоюрської“ партії мала певну заслугу для ідеї рускої народности в Галичині; але отся заслуга була формальна и уємна: політичні круги в Австрії привикли знати, що в Галичині, окрім польського, є елемент руский; а духовенство уніятське, в тоці певного часу добирає в однім дусі, зложило перві організовані кадри руского народного правління. Но дуже помилуються галицькі и наші захвалачі тих часів, коли святоюрська партія истнувала яко досить многолічне, єдине и нероздільне тіло, если не добачають всеї недостаточности и односторонности єї діяльности, котрі и привели наконець до розділів и до теперішної політичної нічогішности тої партії. Зьосередивши всю свою увагу на ділах церковних, не маючи иншого компаса політичного, окрім бажання діяти в усім на перекір Полякам и в рабській послушности центральному правлінню, святоюрська партія не приготвила собі ніякої кріпкої опори в краю, ні в народі, ні навіть у верствах приближених до духовенства. Не мовлячи о політиці, навіть література и школа, котрі цілком були в руках святоюрців, не далеко посунулися в часі їх процвіту. „Руска Матиця“, котрої цілю було обявлено розвитте рускої літератури и образования, для народного образования властиве зовсім нічого не вчинила, помим того, що має капитал в 20 тисяч золотих. Не дуже більше було зроблено нею для уложення учебників для шкіл середних и для університетского курса, хоч на Львівскім університеті були основані три рускі катедри, и сам цісар обіцяв розширити уділ руского язика в викладах на тім, як сказав цісар, „рускім“ університеті.

„1860-ий рік вніс трохи життя в святоюрську партію в наслідок оголошення конституції в Австрії. Святоюрські правлящі круги завбачили конечну потребу заложення постійного періодичного органа в рускім язичі и основали „Слово.“ (Тут замітимо, що тогді, в першій хвилі загального ентузіазму, святоюрці и народовці не ставали відрубно, а само заложенне Слова, яко первого независимого органа, всі Галицькі Русини повитали радо; — правда, що в скорі побачили, куди Слово веде.—Ред.) Але люде, котрі довго були послушним оруддєм реакційно-абсолютистичної бюрократії німецької, не могли оказатися добрими політиками. Як тільки ряд заявив намір скликати парламент державний, и еще не було звісно, який статут одержить Галичина, а вже Святоюрці уложили адресу довірїя до міністерства Шмерлінга, з котрою депутация Галиць-

ких духовних поїхала до Відня. Між тим статут виборовий для Галичини уложений був так, що Русини завсїгда остануться в меншості, хотя після австрійської системи репрезентації інтересів Русини яко платящі найбільше податків повинні мати більшість. А що святоюрські політики не приготували почви до своєї політичної сили, навіть в тих границях, котрі давав їм закон, то и могли держатись в Львівській соймі лиш так довго, як того хотїла бюрократія, маюча в Австрії великий вплив на вибори.

„В перших літах після 1860 р., коли бюрократія піддержувала Святоюрців, мали Русини над 40 послів, котрі часто становили більше ніж третину присутних депутатів в Львівській соймі и, хотя самі для себе не могли нічого важного вдїяти для народа, за те могли служити сильною запорою для прямовань польських послів, и посадаючи 10 — 12 членів до Віденської Ради державної могли доставляти досить чутливий контингент для німецько-централістичної партії. У Галицькій соймі було на перших зборах також немало послів-селян з западної, польської части Галичини, а селяські кляси и тут не дуже то були проникнуті офіційним польським патріотизмом, в них еще далеко не утасли ті чувства, що виразились у великій різні 1846 р., котра, просимо вважати, відбулася не в руских, але чисто польських округах. Се певно, що, коли б рускі послі взялися зразу до питань елементарних — до економії, шкіл и т. и., то могли би знайти піддержку и у польських селян. Але такі питання уважались Святоюрцями за надто хлопськими, и не звернули достаточної уваги на себе. И у Львові и в Відні Святоюрці займались тільки опозицією *quand môme* Полякам, — а враз з тим и Мадярам, наконець и самим Чехам, коли и тіі заявили против Шмерлінговської конституції, т. е. всім розмаїтим конституційно-федеральним партиям в Австрії, що конечно ніяк не згоджувалось з тими славянофільськими ідеями, котрі стали проникати и в Галичину. Ми би впрочім не судили так остро діяльності святоюрців, коби та їх поміч німецько-бюрократичному а опісля буржуазно-централістичному елементови не оказувалась цілком платонічною. Ми бачимо дуже добре, що в Австрії, особливе між Славянами, всі розговори о єдності, систематичности, а навіть — о горе! — о честности и згоді чинів з лібералізмом — суть не що инше як фрази, а дійсно кожде племя хапає за всяку нагоду, за всяку партію, коб лиш собі що небудь здобути. (Автор пригадує, як недавно Дальматинці, за обітницю кількох уступок, опустили табор державно-правної опозиції, після падення міністерства Гогенварта). Але ходить о те, що святоюрці

хиба для себе здобули декотрі посади, а для свого народу не здобули нічого своєю услужливістю бюрократії і Німцям.

„Ми, розуміється, не станемо, подібно Полякам, дорікати Святоюрцям за їх опозицію против Полякам в засаді: борба Русинів з Поляками до звісного степеня є зъявищем зовсім природним, позаяк у східній Галичині Поляки становлять елемент привілегований а Русини пригнетений, — але сліпу опозицію, будь що будь, против Поляків, зарівно як і сліпу віру и службу німецько-централістичному елементови не можемо не назвати проявою політичної неспосібности, невміння станути на независимім становищі—а за наш закид грімко говорить безплідність тогдішнєї парламентарної діяльности руских політиків. Налякані релятивно немалим числом руских послів в соймі а притім и їх позірним значіннем у центрального ряду, Поляки готові були на уступки Русинам. По крайній мірі, коли 1861 р. князь Юрій Любомірський (славянофіл — Ред. Пр.) поставив внесок о виключенню з адміністрації Галичини німецького язика, Поляки голосували з тим, щоб він був заступлений не тільки польским але и руским. Крім того польські послы умовились з Русинами, що з сих виберуть депутованими до Відня тих, кого самі Русини захотять. Очевидно, що рускі послы, коли б становили партію людей, розуміючих справи народні, ставлячих їх висше особистих и — що найважнійше — спосібних держатися независимо, могли би, заявивши прямо свої засади и ціли, входити в компроміси в поодиноких квестнях з розличними партіями як в соймі так и в Раді ддржавній, добуватися, крок за кроком, розширення прав свого народа. Але рускі депутовані за надто привикли служити и вислугуватися — и віддалися цілком німецько-бюрократичній партії, вибравши замість дороги парламентарної — систему адрес и петицій просто до міністерства. Наведенне деяких питань, о котрих в богатий на адреси період 1861—1863 р. подавали петиції рускі послы, и порівнянне просьб з результатами їх покажуть яснійше справедливість нашої оцінки політичних здібностей руских політиків. Скількість петицій о предметах потріб народа, поданих, поміж иншими, рускими послами в 1861—63 рр., дуже невелика; ургованне и ходженне за такими петиціями еще менші, а результати тих заходів у центрального ряду рівнаються нули. Так в 1861 р. рускі послы завважали, що питання о сервітутах було рішене зовсім не в хосен мужиків, т. є. більшоости руского народа, в ту пору, коли німецька адміністрація, як бачилось, прихильна була Русинам и коли політичні провідирь Русинів покладали всю надію на цісарску адміністрацію.

Задля того у 1861 р. рускі депутовані вислали петицію до Відня о пересмотр питання сервітутового, але петиція не мала зовсім ні яких наслідків. В тім самім році Русини просили о переклад на руский язык законів, — але одержали одвіт Шмерлінга, що з тою справою треба заждати, бо ряд не має тепер грошей на виданне такого перекладу. Таким способом у Шмерлінга, котрому Русини втували безумовне довірие, не найшлося для них з якої тисячки гульденів. Очевидно, що не варто було розходитися з Поляками, котрі предложили ввести в краєву адміністрацію замість німецкого языка руский и польский, щоб одержати такий одвіт. Просьба о виданне Русинам гімназий також не були вислухані. Навіть просьба о підвищення платні священникам не була сповнена. Тільки просьба о відступленне институтови Ставропигийскому права друкування и продажі руских учебників для шкіл народних була сповнена, хотя и після Шмерлінга, — але, як всяка монополія, ся уступка була хосенна не стільки народови, скільки самому институтови Ставр. Из просьб, котрі ряд обіцяв сповнити и тим водив за собою руских політиків клерикалів, більшу часть становлять такі, як н. пр. о установленню епископства в Станіславові, о вибудованню дома для рускої капітули у Львові, о заведенню інфулатури при кірах у Львові, о наданню митрополиту титула тайного совітника и т. и. (Ш. Автор забув, що між *Wünsche der ruthenischen Bevölkerung Galiziens* були еще такі, як: *Ernennung des Kreisgerichtsrates Kowalski zum Landesgerichtsrate in Lemberg* и и.) Але найголовніше питання, задля котрого рускі послы пролили стільки поту и чорнила при писанню адрес и петицій від 1861—1871 р., було питання о адміністративнім и політичнім поділі Галичини. Дійсно в 1848 р., по знесенню тогдішньої конституції, Галичина й була поділена, але вже від 1850 р. зачало міністерство знов злучувати обі части, а після Жовтневого диплому 1860 р. и Шмерлінгової конституції 1861 р. ціла Галичина з Краковом узнана одним коронним краєм. Змінити тее сполученне тепер вже корона не могла своєю властею без призволення Ради державної (и сойму краєвого), позаяк тепер статути краєві вже не можуть бути октроєвані, як було у 1860-ім и 1861-ім рр. Не знаємо, в яким степені мож приписувати Шмерлінгови маккіявелізм, але установляючи в 1861 р. єдність Галичини він красенько послужив интересам централізма: розділені Русини и Поляки заняли б ся кождий нарід своїми ділами и скорше дійшли б до идей федеральних; злучені — вони гризуться між собою, а Русини, боячись пановання Поляків, голосували за централістами,

а задля панування над Русинами те саме у 1867 р. зробили и Поляки. Розуміється, що Поляки, яко елемент аристократичній, все таки вспіють більше дістати и від федералістичних и від централістичних сил в Відні, а Русини все відходять з нічим, хочби й як вірно служили віденьским бюрократам. При теперішних обставинах ряд австрійський не має вже ні якого права ділити Галичину — ні корона, ні сама Рада державна не рішиться на таке діло, котре зробить з Поляків непримиримих ворогів одноі и другоі —, так що Русинам до часу далеко практичнійше було би и не підіймати того питання, а оставалось тільки, путем політичної борби на підставі истнуючих установ, добиватися відгородження своїх національних інтересів и, що найважнійше, притотовляти свій нарід до свідомоі и енергічної участі у політичній життю. З часом, маючи за собою весь свій нарід, мож буде погадати и о поділі Галичини.

(Дальше буде.)

Перегляд часописей.

С. Петербургскія Вѣдомости, найзнаменитша газета російська, помістили в 24. нрі з 24. Січня (5. Лютого) с. р. про Галицких Руснів, именно про поступованне їх в Віденьській Раді державній, статтю, дуже важну для нас особливо тим, що з неї на ново дізнаємось, як задивлюється ліберальна и поступова Росія на партіі рускі в Галичині. Витяг из сеі статті помістили Львівска Gazeta Narodowa и Віденьский Vaterland, а русско-рутенский клуб послів до Ради державної, прочитавши его там, уважав потрібним против одного донесення сеі статті торжественно запротестувати в „Слові.“ Мнимоходом сказавши, „объявленіе клуба“ було непотрібне, бо С. Пет. Вѣдом. не писали, що „клубъ“ побирає грошеву заемогу від славянского благотворительного комитета в Москві, але що побирають тую заемогу „галицко-русскіе клерикалы,“ до котрих и „клубъ русскихъ пословъ державной думи“ належить. Що „клубъ“ яко такий побирає заемогу, се можуть вірити хиба галицко-польскі газети; але що галицкі Рутено-Русскіе, а в їх числі може и деякі из послів до Ради державної, заемоги від згаданого комитета або побирали або й еще побирають, се річ за надто явна, як щоби и десять подібних „объявленій“ в Слові могло її закрити.

„З помежи наредів сусідній нам Австрії — пишуть С. Пет.

Вѣд. — не може не звертати нашої особлившої уваги народ галицько-руський, складаючий часть нашого малорусского народа. — Один з наших корреспондентів ознакомив наших читателів достаточнo з тим становищем, яке заняли ріжні партії галицько-руської інтелігенції насупротив питання о виборовій реформі. Не оспорюючи, що безпосередні вибори дадуть Русинам можливість вислати більше заступників до Ради державної, де будуть могли перед центральною властею виступити яко оборонці своєї народности, корреспондент наш укоряв проводирів галицьких клерикалів за їх „беззавѣтное, или лично-своекорыстное раболѣпіе“ перед централістичним міністерством, котре приймає між себе ..... Земалковського саме тогді, коли проводирі Рутенців співають єму гимни о довірію и піддержують его в борбі з славянскою оппозицією. Судячи по таким поступованню червоно-руських клерикалів, корреспондент наш не ожидав добра від присутности їх в більшій або меншій кількості в Раді державній — а між тим ціле питання о політичній достійности поступовання галицько-руських клерикалів залежить не стілько в тім, що вони заявили за централістичною системою виборів в Райхсрат, скілько в тім, що вони діяти муть в тім Райхсраті.“

Відтак критикують С. П. В. остро поступованне вірно-конституційних Русинів в голосованню над утратою мандатів чеських послів, над 80-мільоновою позичкою*), сервілістичне заявленне одного з проводирів Рутено-Русских в Слові — и виказують, як за те ряд Віденьський не тільки Русинам нічого не дає (н. пр. в справі підвиснення дотації для руского духовенства в Галичині), але еще їх и мало важить. Сю часть статті переходимо коротко, бо всі ці факти розказані и оцінені зовсім так само у 20-ім н-рі тогорічної Правди. Дальше згадується в сій статті о завязанню окремого клюба селянского в Галицькім соймі, о бесіді митрополита в комнаті панів за конкордатом и о пастирскім посланні митрополита в часі виборів, надрукованім в Слові, „поддерживаемомъ нашимъ славянскимъ комитетомъ.“ Наконець згадують С. П. В. о „противній Святоюрцям партії, котра називає себе партією народною, хотя не тільки в політичній но и в літературній діяльности єї еще не досить прав до такого названія. Партія тая має

*) Gazeta Narodowa, поміщаючи недавно витяг з С. П. Вѣд., помістила за ними и „ганьбляще слово“, за для котрого нр. 20 Правди з м. р. ц. к. прокураторією був сконфіскований. Чи истнують окремі права для Gaz. Nag. и для Правди, або чи може ц. к. прокураторія опісля сама розгадала, що властивої причини до конфіскати не було?

тільки одного політично діяльного чоловіка, о. Качалу. Але хороший оратор и у многім хосенний чоловік (автор популярних брошур, основатель фонда для популярної літератури), о. Качала яко політик, замість того щоби виложити засади чистої народно-рускої політики, прилучився, яко противник централістів-святоюрців, до так званої „державно-правної“ опозиції з всіми єї не тільки національно-федеральними, але и клерикально-консервативними ідеями. В такім зміслі він рекомендувавсь руским виборцям Скалатского околу и висказав свої ідеї в двох брошурах Н. Загірного „Безпосередні вибори до Ради державної и Русини“ и „Політика Русинів“, котрі були розіслані в додатку до органу народної партії „Правда.“ Централісти поставили против о. Качали дуже популярного и єдиного серед Святоюрців діяльного священника Наумовича, видавателя популярних часописьм „Наука“ и „Рада Руска“ в Коломиї, и о. Наумович одержав більшість голосів.....

„Виборова борба двох галицко-руських партій має для нас ще той інтерес, що обі партії часто покликувались на інтереси руского народа в Росії — то всего руского племені, то в частности малоруского. Святоюрскою партиєю и у нас звісна часть публицистики опікується яко буцім-то „общерусскою“, а автор брошури „Політика Русинів“ назвав свою партію українскою. Розуміється, такі факти, що партія, котра себе так рекомендує як Святоюрці, може представляти себе хоч часами и називатися у нас кількома органами „русскою“, солідарною з нашим образованим товариством, а з другої сторони те, що Галицкий автор, викладаючий ідеї о конечности взаїмного піддержування між католицкою церквою а державою, и конкуруючи з Святоюрцями на право називатися консерватистом в Австрійскім зміслі слова, називає себе „українским народовцем“ — все те показує глибоке незнання Галичини в Росії, а Росії в Галичині. Ось чому ми вважаємо дуже хосенним се роз'яснюванне о сучасних ідеях образованого товариства в Росії в загалі, а в Малоросії в частности, яке зроблене було недавно в „Правді“ по поводу виборової борби обох галицьких партій, — роз'ясненне в формі „письма з України“ (Одкритий лист з України до редакції Правди в ч. 19 з я. р. — Прим. ред. Правди). Ис змістом того интересного письма ми не залишимо вскорі познакомити наших читателів.“

Як видимо, російська ліберальна газета, осуджаючи як найостріше поступованне наших Рутенців и Русских, не виражається еще цілком прихильно и о народній партії. Але се далеко не за-

для того, що руско-народня партія з Галицькими Русскими и Рутенцями не хоче йти одною дорогою — тільки задля того, що єї дорога дорозі тамтих здається Петербурській газеті бути еще занадто близькою. С. Пет. Вѣд. узнали б поступованне народної партії тогді цілком добрим, коли б сеся, зірвавши зовсім з противниками, цілком радикальний, анти-рутенський и анти-(общє) руский але чисто-народній руский вибрала напрямок...

На конець не можемо не зганути о способі, в який „Слово“ дало собі раду з сею статтею С. Пет. Вѣд. Після „Слова“ С. Пет. Вѣд. 1) о Русинах Галицьких знають лише те, що довідуються з *Gazet-и Narodow-oi!*—безстидно говорять, 2) що клуб руский в райхсраті дістає якусь субвенцію від славянського благотворительного комітета, що 3) тільки Русини а не Поляки голосували за 80-мільоновою пожичкою и в кінці, 4) розуміється, прославляють Качалу и Поляків!

Не наше діло боронити С. П. В. против Слова; скажемо лише коротко: С. Пет. Вѣд. від давніших часів подають докладні вісти о ході справи рускої в Галичині, докладніші и вірніші ніж „Биржевые Вѣдомости“ и ім подібні письма, з котрих противно Слово єдино бере свої відомости о Росії, не узглядняючи власне найчисленнішої части російської інтелігенції, котрої органами суть С. Пет. Вѣд., Вѣстникъ Европы и и. Що до субвенції, говоримо о тім повисше; о скільки о. Качала славиться С. П. Вѣд. ями, видко из того, що ми — дословно — навели; а о тім, що Поляки не голосували за 80-мільоновою пожичкою и о якім небудь прославлюванню Поляків в С. П. В. не ма ані слівця — се по просту звичайна брехня „Слова.“

Перегляд політичний.

Засідання Ради державної в Відні, перервані обрадами соймів краєвих, розпочалися знов 21. (лат.) Січня. На тім засіданню вніс міністер просвіти и віросповідань 4 проекти конфесійні, т. є. о урегульванню взаємин між державою и католицкою церквою. В I-ім з тих проектів зноситься конкордат и говориться о способі обсаджування церковних урядів и пребєнд. Коже обсадження повинно податися до відомости ряду и евентуально може бути рядом засистоване. Єпископи обовязані свої окружні послання (листи пастирські) рівночасно з оголошеннєм подати до відомости

ряду. Если церковні розпоряджіння, дотичащі богослужень, супротивляються взглядам публичного добра, мають заборонитися. Рівночасно регулюється вплив ряду на адміністрацію церковними майнами. II-ий проєкт уставу дотичить законних відносин церковних корпорацій, для оснoвання або поселення котрих вимагається призволення ряду и статутів тих корпорацій. Проєкт няводить злучаї, в яких позволенне можна відмовити або цофнути а корпорацію закрити. Если член корпорації обявить перед політичною властю, що з корпорації виступає, належить офіціально признати єго яко неналежащого до неї. Настоятелі корпорацій мають що року рядови предкладати спис виміреных дисциплінарных кар. Фундації, даровизни и легати в хосен церковных корпорацій можуть послідувати тільки за позволеннем ряду. Урядова визитация монастирей може відбуватися тільки в наслідок підозріння є противзаконні поступки. Заграничні корпорації можуть осісти в краю тільки за дозволеннем ряду. III-ий проєкт регулює датки з церковного майна на релігійний фонд для покриття потреб католиків. Датки ті мають служити и на удлучшенне доходів священників и на покритте видатків, поношених до сеї пори державою. IV-ий проєкт містить в собі виїмки, під котрими не признані до сеї пори віросповідання можуть бути признаними. Признанне те наступить, коли в устрою тих віросповідань не буде нічого противного публичним законам и обичаям, и коли віросповіданне не має имени ображаючого другі віросповідання. — Др. Копп, начальник т. з. прогрессивної партії райхсрату, вніс, щоби вибрати комісію для тих проєктів конфессийных, котра комісія мала б однако повномочие и від себе нові проєкти в тім ділі предкладати. П. Розер поставив внесок що до способів против взмогаючійся дорожні; петиция віденьских журналістів домагається знесення стемпля від газет и инсератів (що до посліднєго, міністерство й само внесло, щоб знести від 1. Липця с. р.), а петиції многих руских громад з Галичини домагаються ревізні справ сервітутових. Наконєць узнано на тім засіданню важним вибір бар. Піна, краевого президента Буковини, помимо того, що федералісти Буковинські, а именно бувший міністер бар. Петріно, виступили з множеством рекримінацій против нєго. В обороні Піна виступали, крім централістів Буковинских, міністер Ляссер и о. Павликов, котрий сказав, що „Руска Рада“ піддержувала той вибір. На тім засіданню появились вже и чєско-моравські декляранти, крім бр. Белькредія, котрий рішився враз з чєскими деклярантами до Ради державної не вступати. На місце чєских деклярантів, котрих мандати Рада державна на засіданню з 10. Студня 1874 узнала була не-

важними, розписаний був між тим новий вибір; а що „молоді“ Чехи (котрих проводирі суть Сладковский и Грегр, а орган Narodni listy — партія менше вправлена в політиці, але більш поступова и цураючася альянсу з ультрамонтанами и фєдвалами) по поводу питання, чи вступати до союму краєвого чи ні, поріжнились були з „старими“ (партією Рігера и Паляцкого — котрих органами Rokrok и Politik): то „старі“ вимазали з лісти кандидатів на послів всіх „молодих“, и за помічю духовенства „старі“ побідили так, що на 27 тільки одного „молодого“ Сладковского незначною більшістю гогосів вибрано.

На засіданню з 26. Січня рішено проєкти конфесійні вислати до окремої комісії з 24 членів (до котрої вибрано — опісля — з Галицьких послів шп. Ковальского и Грохольского, з інших же клубів райхсратових самі тільки менші знаменитости). П. Штайдель (демократ) вніс, щоби вступ на наради комісії економічної, вибраної на внесок п. Лінбахера, щоб вислідити причини біржевого „траскоту“ и предложити способи против нєго, був вільний всім послам; але се внесенє партією біржевою (92 голосами против 82) відкинено. Як далеко сягають наслідки „траскоту“, видко з того, що, задля деяких страт понесених па біржі, 28. Січня застрілвся в Цириху генерал Габленц, один из найзнаменитших австрійських полководців. — На засіданню з 29. Січня признано важність заквестіонованих виборів Яновского, Качали и Наумовича. — На засіданню з 3. Лютого зложив обіт посольський п. Юліян Черкавский, вибраний на місце др. Земляковского, зрезигновавшего на вибір у Львові а задержавшого собі мандат від сєльських громад на Мазурах (в Білі). П. Черкавский зложив свій обіт в язиці рускім, за що партія Земляковского в Галичині, именно Dziennik Polski, котрої кандидат Збишевский помимо підмоги Жидів упав ві Львові значною скількістю голосів против Черкавского, підняли на те дуже великий крик, — котрий не устав навіть тогді, коли показалося, що п. Черкавский тільки задля того приняв ролю Русина, щоби міг в Раді державній уходити за репрезентанта Русинів. Коли бо польський посольський клуб радив над новими статутами, др. Юл. Черкавский дуже рішущо виступив за тим, щоби клуб не називався польським, бо він повинен маніфестуватися и яко репрезентант Жидів и Русинів, живучих в Галичині. Однак по великих борбах більшість приняла названє „клуб польський.“ — На засіданню з 10. Лютого міністер торговлі предложив, між иншими, проєкт до закона о вимінках и хосенности для акційного товариства Львівско-Черновецької желізниць

в цілі дальшого єї ведення из Львова ик граници до Томашева; також предложив розходи на постробненне желізничі Тарнів-Мелюхів виносачі на р. 1874 — 8,800.000 зр.

Из рішень ріжних комісій, вибраних Радою державною, мають більшу вагу для Русинів особливе дві резолюції комісії бюджетової. Одною, рішеною на внесок проф. Зіса (Stüss), завзивається ряд, щоби в гімназіях всхідної Галичини по при польскім язиці введений був и руский яко викладовий, після населення народностей. Другою, прийятою на внесок о. Юзичинского, взивається ряд, щоби постаравсь о те, щоб „викладовий язык в учительских семінаріях ві Львові, Станіславові и Тернополи був улажений в спосіб, відповідаючий интересам рускої народности и духови основних законів.“ Очевидно, що Полякам обі резолюції дуже не подобаються; але ніхто ж сему не винен, як вони: коби Галицкий Сойм більше увзглядняв права руского языка в школах, не потребувала би Рада державна в те вмішуватися. Впрочім обі резолюції, а именовано перша, далекі ще від того, щоб мали реальній хосен; бо рішати о викладовім язиці в школах середних мають доси власть тільки сойми краєві, а ряд, се-б то міністерство, могло би хіба лиш поставити в Галицкім соймі відповідний внесок, котрий польска більшість може або прийняти або — відкинути. — На засіданню бюджетової комісії з 21. Лютого вніс польський посол проф. Дунаєвский, щоб знести руску семінарію в Відни, котра тільки єсть розсадником шизми и панславизма, заддя чого инші народи (Мадяри) відобрали звіттам своїх питомців. Семінарії боронив о. Юзичинский між иншими тим, що там питомці виховуються також в прихильности до централістичного ряду. По сих словах комісія рішила и дальше истнованне семінарії (Barbareum).

На засіданню з 13. Лютого внесено між иншими петицію віденських робітників. Робітники жадають політичної рівноправности всіх обивателів держави, прямують до загального рівного и безпосередного права вибору до всіх репрезентацийних корпорацій, — вдоволяються однак на разі, до часу введення загального голосовання, тим, щоби ві всіх округах торговельних кожнат на спосіб тихже введені були комнати робітників. Дальше жадають, щоби держава ве пригнітувала періодичної печати; жадають знесення кавціи и стемплів від газет и свободи кольпортерії, — а наконєць ревізії теперішнєго закона о товариствах и зборах. — Міністер фінансів предложив проекти о реформі податків. Первий проєкт дотичить податку дошового. Процент сєго податку має означуватися в дорозі законодавчій; перебудовання и добудовання мають 12 літ,

а мешкання для робітників 15 літ бути вільні від рядових податків. Деякі будинки, між тими особливо призначені для рільничого господарства, мають від податків цілком бути вільні. Другий проєкт дотичить податку доходного, котрий має ся оплачувати від 600 зр. звиж а поступенно підноситися, основууючись на податковім єдинстві. Третій проєкт дотичить податків від ренти з жерел майна, не підлягаючих иншим податкам, також від пенсій емеритальних, процентів від публичних фондів, державних облігацій, краєвих, повітових и громадских позичок и и. Четвертий проєкт що до податку заробкового обіймає заробкові передприйми, приносячі занятте и дохід. Сей податок розділяється на три класи: перва обіймає в загалі заробкові товариства, обовязані складати публичні рахунки; друга инші передприйми, а третя доходи побирані яко пенсію або заслугу. — На тім самім засіданню єще призволено на набір рекрутів в 1874 р., а наконєць рішено петиції многих руских громад о ревізію сервітутів відступити міністерству до одвітного поступовання.

ПОВИНКИ.

— „Слово“ розголошує у 15. н-рі з 19. Лютого (в Новинках), що нова друкарня товариства имени Шевченка заложена за нерускі гроші. По дотеперішнєму способу поступовання „Слова“ против народної партії ми знали наперед, що така вість в „Слові“ конечно появиться, и тільки чекали, коли се станеться; як и в кожній хвили мож предсказати на певно, що, колиб н. пр. котре народне товариство закупило дім, Слово зараз написало б, що се за польскі гроші. Заявляємо коротко, що друкарня товариства имени Шевченка не тільки за рускі гроші заложена, але яких-небудь неруских грошей (чи то польских чи яких инших) и одного крайцаря ніколи не дістала, а навіть роботи від Поляків має досп менше як н. пр. друкарня Ставропигійска. Донесенне „Слова“ єсть отже тільки дальшим тягом тих безчисленних брехень, котрі воно на народню партію подає, єсть дальшим підлим маневром тої здеморалізованої кліки, котра тільки стоїть ложею и клеветою.

— **Св. Юр и Слово** порізнилися між собою! Слово наводить навіть курренду видану св. Юром до духовенства, в котрій припоруцається клірови не читати Слова з причини єго способу трактовання питань релігійних, а за те читати Сіон. У відвет Слово виступає остро против крил. о. Малиновского, а Сіону закидає, що в єго статтях находяться єреси! Нам, приглядаючимся сему спорови, приходить на гадку польска пословиця: *Kruk krukowi oka nie wukole*. Не перший се раз така сварня між ними; говорено вже було навіть, що св. Юр хоче відобрати кавцию Слово и видавати свій окремиий політичний орган; Слово

знов не хотіло допустити вибору о. Малиновського до „Управляючого Совѣта Народного Дома“—між тим о. Малиновский був вибраний, а Слово кавці не однято, и були мир и згода на рутено-руській землі. Як звичайно так и сям разом Слово „смириться“, що наступить відай тогді, коли именованне о. Малиновського инфулатом — чи як там се по руски назвати — стане фактом доконаним. Ми пригадуємо собі, як Слово зачало було виступати и против Ковальського, коли тойже, заким зівстав апеляційним совітником, виступив з виділу Рускої Ради. Але лише прийшла его номінація, вже настала и згода. Обі сторони за надто близькі собі ідеями и інтересами, як щоби хвилеве непорозумінне могло перейти в постійний роздор.

— **Gazeta Narodowa** и нова руска політична часопись. Під надписом: *Jakiego dziennika potrzeba Rusinom?* помістила *Gaz. Nar.* в 52 врі з с. р. статтю, котру ми би може й мовчки поминули, як би не критика газети на народну партію, котра в ній знаходиться. Згадавши насамперед о обіжнику митроп. Консисторії, відраджуючим читанне Слова, висказує *Gaz. Nar.*, що тепер була би пора поставити против Слово який инший політичний дневник руский, котрий би знайшов читателів між масою Галицьких Русинів, коли б живо, ясно и практично розбирав животні потреби нашої суспільности и містив як найбільше коротко поданих вістей позитивних о тім, що діється в світі, без додатку непотрібних дискусій. Вправді повставали вже політичні письма рускі у Львові, але не могли удержатись, бо були редаговані людьми недовідченими и замість позитивних вістей подавали скучні розправи або довгу полеміку з Словом (як „Русь“). *Młoda Ruś* (се-б то народня партія) *psuła sobie także kredyt u ludzi praktycznych swojemi marzeniami o Ukrainie i o kozaczyźnie. S ł o w o* drwi niemiłosiernie przy każdej sposobności z ukrainofilstwa tych panów, i drwiny te znajdują posłuch między Rusinami na prowincyi — bo koniec końców trudno na seryo brać w XIX. wieku takie ideały jak Sicz zaporożka, za fundament jakiegokolwiek programu politycznego. Закид такий робили руско-народній партіи звичайно Слово et comp. (хотя вони властиве самі не знали а мабуть и доси не знають, чи ліпше ім виставляти нас Козакоманами-фантастами чи Ляхманами), — а народня партія досить часто и досить ясно опрокидувала его. Досить буде, коли вкажемо на 1-ий нр. Правди при єї пернім появленню (у 1867 р.), де на самім чолі поміщений неначе программа отсей вірш О. Я. Кониського:

Не обскурант я, що не плачу
 За тим, чого не ма,
 Що вже минуло, и мина' —
 Я України долю бачу
 Не в бунчуках, не в булаві,
 Не в скарбах схованих у скрині,
 Не у гетьманській голові,
 Не в Запороскій Україні;
 Не в тім, щоб вибившись на волю
 З Ляхами знову воювать,
 Та кров славянску проливать
 И трупом засівати поле...
 Я даром сліз не проливаю — и т. д.

А перед роком, на музикально-декляматорськім вечері в XII-ї роковини смерті Шевченка, на котрім відай були и члени редакції „Слова“ и *Gazet-и Narodow-oi*, др. Ом. Огоновский у вступній річч сказав ось які слова: . . . „коли возьмемося до щирої и безкористної праці та й за проводом Тараса станемо засівати убогу ниву народну зерном здоровим и домашнім, тогді лише довідається світ, що рускі народовці — то не фантасти химерні, котрі хотіли б назад привернути Україну козацьку. Устрій середнєвічний, відповідаючий потребам свого часу, мусів митись и уступитись перед намаганем нашого часу, в котрім цілі народи, а не поодинокі касты, своїх природних прав добиваються. Русь поняла своє завдання и виповнить ёго...“ Отже ж по тих и инших, так ясних и недвозначних висказаннях, поновленне закиду о фантастерії и козакоманії треба вже приписати не чому иншому як лихий волі (Пр. о сій самій бесіді др. Огоновского писало „Слово“, що вона виражала „Еремїєвъ плачъ за козачизною!“) А годі против лихої волі!

Наша партія, коли називає себе також иногді й українскою, то не задля того, що у козацькій Україні бачить свої идеали, а тому, що уважає Русинів австрійських за оден нарід з Русинами українськими и хоче разом з ними-ж розвивати руску народність, а именно руску мову и літературу головню на підставі того, що до сего часу зроблено для них в Україні. О приверненню козаччини ніхто у нашій партії ніколи не думав, — а коли б и справді жалували за нею які молоденькі люде, то ім'їх мріяли найменше повинні дорікати Поляки, котрих мрії о *odbudowaniu Polski w dawnych granicach* не много більше мають реального вартости від привернення козаччини... — Козацька Україна згадується вправді досить часто народною партією, але се тільки яко період, оден з найсвітліjších, нашої історії, котрим и кождий инший нарід, як би ёго був мав, величав би ся. Коли в XIX-ім віці козаччина була би крайнім анахронізмом, то у XVI-ім в. вона насупротив западнєго фєвдалізма а и польскої шляхетчини була прогрессом. Тільки в такім змислі, яко про історичну споминку чогось світлого але безповоротного, згадують рускі народовці за Україну и козаччину, а розвивати дальше свою народність хотять на основі ідей XIX-ого в.

Що до проєктованої *Gazet-ою Narodow-ою* нової політичної часописи рускої — котра справді, як ходять слухи, мала б небавком зачати виходити — шкода Вашого заходу и Ваших грошей, панове! Ми цікаві, хто буде читати таку газету, о котрій всі знали би, що виходить за ініціативою польскою? Рускі народовці, як запротестували в 1867 р. против „Руси“, так стануть супротив подібних проб и тепер. Тверді ж Руськіє не покинуть „Слова“, хоч би и десять таких курренд видала консисторія, а мягші, коли з страху перед консисторією відрекуться Слова, то не возьмуться и до якої небудь „Руси“, бо ж преді на таку „Русь“ консисторія також не буде милим оком споглядати. Чи може останки так званих *Gente Rutheni natione Poloni*, котрі колись багато шуму робили, а, як бачиться, и тепер мали б знов відограти ролю? Але для тих *Gazeta Narodowa* мильша ніж яке небудь часописьмо руске, хочби й в єї духу видаване. Так, панове, перестаньте дурити себе и світ... *Przez z marzeniami!*

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні товариства імені „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Серніцького.

Виходять вину-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссольських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

МОСКАЛЬ У ПЕКЛІ*).

(Байка).

Раз в поході москалеви
Вмерти прилучилось,
То й пішов він у *безсрочний*,
Хоч и не жогілось.

Пшов на той світ, сердега,
Шукати квартирі,
Темно, холодно як нічю
У степу в Сибірі.

Ходив, ходив наш служивий,
Ноги поморозив,
Ні корчми він, ані хати
Нігде не знаходив.

Трудно стало Москалеви,
Мусів пропадати;
Коли глянув — аж за лісом
Стало щось блищати.

Він зрадів та *біглим шагом*
Припустив на світло,

Бо вже ёму на морозі
Тинялись огидло.

Прибігає, аж будинок
Стоїть превеликий;
В тім будинку вогонь пала'
И галас великий.

Над дверима написано:
„Ввійдеш — не вернешся.“**)
А служивий був письменний,
Прочитав, сміється:

„Ото злякав! чи я ж дурень,
Щоб еще й вертався!
На такий *постой* я зроду
И не сподівався.“

Ввійшов, дивиться: чортяки
Сидять, в карти грають,
Горілку пють та знай у піч
Дрова підкладають.

* Москалями на Україні зуть жовнірів. **) Lasziate ogni speranza voi ch'entrate.

Ставить москаль ружже в куток,
Роздягатись має:

„Якого пана будинок?“
У чортів питає.

„Ні, будинок се не панський,“
Вони одмовляють —

„Хоч и гірші од чортяки
Ті пани бувають.

„Правда, тільки не панского
Пекло и зосталось;
Усе вони загарбали,
Усе ім досталось.

„Ще не панський се будинок,
А се наше пекло!“

А москаль не розуміє:
„Бачу й сам, що тепло!“

От ёго чортяки стали
З пекла виганяти,
Бо й самі чорти бояться
Іх к собі пускати.

Бо недаром про кацалів
Люде добрі кажуть:

„Не дружи из Москалями,
Бо одурють, вражі!“

Стали ёго виганяти,
А він не вважає
Та, як в себе дома, в стіну
Цвяхи забиває.

„Отсе, каже, цвях на рамець,
А се на шинелю,
Сей на шапку, сей на шаблю,
Сей на муніцею.“

Оттак собі порасться;
А се зразу чує —
В казані якась то страва
Ключем телесує.

Пита' чортів: яка страва?
„Та то грішні душі!“

Аж підскочив наш служивий —
„Та не вже галуші?“

Миттю кинувся до фляшки,
Випив добру площку,
Та тогді й до казаночка
Та й виймає ложку.

„Ну й москалі,“ кажуть чорти,
„Поїдять и душі,
А не тільки“ — А служивий
Трощить ті галуші.

Тут розсердились чортяки,
„А ну, рушай з хати,
А то ми тебе не довго
Станемо прохати!“

А служивий до них каже:
„Та піти не довго,
Тільки ви вперед идіте,
Покажіть дорогу!“

Згодились на се нечисті,
Вийшли из будинку,
Він заперся тай на печи
Ліг для одпочинку.

А на дворі мороз лютий,
Померзли чортяки.

„От прийдеться пропадати
За понюх табаки.“

Бідкаються и не знають,
Що ёго й почати.
Коли се якась то баба
Стала наблизатись.

Ну, а де не втне чортяка,
Кажуть добрі люде,
Пошли бабу, то по ёї
Зараз усе буде.

Розпиталася та й каже:
„От дурні чортяки,
И сёго вже не зуміють!
Он, возьміть собаку,

Обдерить її, салдацький
 Барабан зробіте,
 Вдарте в него та ще й в сурми
 В поход затрубите.“

Обідрали цюцька, зразу
 В барабан забили
 Та ще й в сурми салдацькі
 В поход засурмили.

Почув Москаль та из печи,
 Мов кавун, скотився,

Та за рамець свій, за шаблю,
 За ружже вхопився.

Вибіг з пекла, а нечесті
 Ну в пекло скакати!
 Зачинилсь, не пускають
 Москаля у хату.

Чуха' москаль потиляку:
 „Ну та й мудрі в ката!
 Догадалися, чим треба
 Викликать салдата.“

1873 року 1. Берез.

А. В. К.

НАТАЛЯ.

Оповіданнє.

(Конць.)

VII.

Довго розбирав я собі, чи не понехати сього Наталлиного за-
 прошення на прощаннє. Виступивши після снідання з під акацій,
 згасла в мені и остання іскра старого кохання, а все ж чув я
 в собі, що Наталя и тепер ще може бути для мене небезпечною.
 Наконєць прийшла означена пора, и я відважився еще раз пійти
 до Наталі попрощатися. И яке ж то було прощаннє наше, — зо-
 всім не теє, що перед п'ятьми або п'ятнадцятьми літами. В Наталі
 гуляли, пішла весела забава, музика грала. Перегулявши з нею ко-
 ло мийки, почав я прощатися. Наталя відвела мене до дверей та
 крикнула за мною „Adieu mon ami!“ держачи иншого гуляку за
 руку.

Аж легче отало мені на серці, як почув я себе далеко від
 того місця, де було стільки тривоги та неспокою для мене. Пере-
 їздаючи яри, дуги, степи, села та міста, туряв я свобідно про
 свою будучину, взлігаючи на легких крилах фантазії попід небеса.
 И якже ж то обридла мені минувшість и згадка на Наталю! Як-
 же ж то все переменяється з тим часом! Довга їзда, чотиродневна,
 вже наскучила мені, а ще більше, що до сього часу якось без жа-
 дного випадку обходилося. Аж на остатнім дні лучилася мені
 пригода.

В однім селі раненько став мій візник перед коршмою коней попасти. Я зліз з воза и пійшов до коршми; чую, там сварня. Шинкар и якийсь грубий паний візник, що також свій віз перед коршмою поставив, перемовляються. А молоденька, гарно вбрана панна, в рожевій сукни, сиділа на лаві коло стола и плакала. Вчинився галас и крик — візник сеї панни не хотів туди їхати, куди вона повідала, що він згодився, шинкар вставлявся за панною и сварив та даяв візника. Я довідався, що ся панна є дочкою сельського священика недалеко від сего місця, куди я їхав. Се було мені на руку; я потребував тільки трохи збочити, щоб сю панну відвести до дому. Я перервав сварку и крик, и запропонував панні їхати зо мною. Вона вагалася; аж я сказав, хто я и звідки та куди іду — тогді вона пристала на мою пропозицію.

Дорогою ми про всячину розмовляли. Її голос був милий, ніжненький, єї рухи невинні, янголські. Я ще не бачив такого ідеального виду, невинного, привітного та ласкавого, як єї. Я довідався, що вона зветься Христиною, їздила из своїм братом дострия в однім місточку. Певно зайшло там з єї візником непорозумінне — а теє справило мені велику приємність, бо тепер мав я таку товаришку в дорозі. Христина була добродушна, але притім завсігди чогось побоювалася, неначе лякалася. А як приїхав я до села и віддав її батькови, сивому але ще дужому веселому дідусеві: тогді ж як кинулася вона до свого батька, як защебетала до нєго, як же янголски привиталася з ним! Як же мені забажалося на місце єї батька стати! Жаль обгорнув мене, чому я довше з ними оставати не міг, бо який же-ж то привітний та милий дідусь був єї батько. Я обіцявся незабаром одвідати їх, але що-ж, коли ся обіцянка не дотрималася. За справами своїми перебуваючи нераз и в прикрих положеннях — я й забув на свою обіцянку. Аж на одній забаві в пару місяців після того, бачу я якусь панну молоденьку, гарну як поранок весняний, пишну, чудову як той пуплянок рожевий тільки що розцвітений, та румяну як зоря до схід сонця. Перша була вона між всіма паннами на тім балі, а молодці як ті мотилі до пишного цвіту так и линнуть до неї. Серце в мені аж палало, аж тєхкало, як повернула вона свої ясні блискучі очі та зглянула на мене, а теє не раз и не два повторилося — аж дивно мені здавалося, неначе я тую пишну та чудову постать вже десь бачив. Вивідоюся цікаво, хто б се вона була? Аж ось се Христина! Розуміється, що в балєвій сукни инакше виглядає як в подорожній. И годі ж вже довше повздержатися. Як тільки вона після останнєго танцю трошки присіла, підлетів и я

нов той мотиль до сѣго пишного цвіту — и вона спізнала мене. Ми гуляли. Я розвідувавсь про здоровя старенького єї батька, жалівся, що мої обставини доси не дозволили мені єго одвідати — розуміється, що се була брехня, але перед сим янголом треба було очиститися — и обіцявся як найскорше виповнити свою обітницю. Привітно та розумно запевняла мене, що моє одвіданне справить велику радість для єї батька.

Ся забава страшно переіменила мене: я стався знов поетом. Цілу ніч не міг я заснути. Я тільки бачив ясне, зоряве небо, гуляючі серафими, а між ними Христину. Тільки ж дивувало мене, до така гарна, невинна та люба дівчина до сѣго часу ще не віддалася. Єї батько такий чесний, такий добрий, вона така гарна; але щож, коли убогі! В кілька день після одвідав я старого священника; другого тижня заіхав я знов в гостину и третєго — а так став я вже їх домовим гостем. Христина випоминала мені, як я раз, обіцявшись на певний день приїхати, та не приїхав. А одного разу аж слѣзи стали їй в очах, як я сказав, що може їй булоб милійше, як би я не так часто в гостину до них заїздив. Ми вже два рази їй посперечалися, щоб було защо перепрошуватись; а раз перепрошуючись поцілував я її, а вона за теє не сварила на мене. Вона мовчала, а обличчя єї палали полум'ям. Коротко сказавши, я любив її, а вона мене. Я попросив о руку Христини в батька. Старенький звів раменами та їй каже: „Вона ж не має скарбів, золота та срібла, але має серце, честноту та добре вихованне; але хто знає сѣму ціну дати, той посідає великі скарби, більші як золото або срібло.“

Як тільки зацвили перші весняні квіти, стала Христина зо мною під вінець. Старенький батько поблагословив нас шлюбом в сільській церкві и ми звязалися на віки. Аж тепер при моїй любій, пишній, молоденькій жінці був я щасливий — щасливіший за всіх. Швидко поблагословив нас Господь діточками, любими, милими. Христина ставала з дня на день красшою, любійшою, молоденька мати розуміється любійша, як чудова, чаруюча дівчина. Христини чиста душа облагороднила мене. Бо-ж то чоловік тільки тогді щасливий, як має силу бути чесним. Перед женитьбою думав я тільки, як би то більше придбати, маєток зложити. В кілька літ після нашого весілля бачив я, що при господарности Христини нам нічого не хибує, що хоч би и які маєтки втратив, я з нею вщасливим не буду.

Аж тепер пізнав я, що правду казав мій покійний батько, відводячи мене від Наталі, навіть и що до літ; бо коли Наталя

в сорок літах вже була старою бабою з зморщинами на чолі, з фадкованим лицем, моя Христинна в тридцяти роках сияла красою пишної молодиці. — Тільки дуже рідко чував я про Наталю. Про писання листів між нами не було й гадки. Проїзжі запевняли мене, що вона вже звітшала, але завсігди ще не перестає у себе мати хабалів, поетів та учених, котрим єї приймання лучше до душі припали як єї лице. Від инших довідався я, що єї чоловік вже небіщик; поети, що в єї домі перебували, вже перейшли в фантастів та містиків, а Наталя віддалася зо всею силою романтиці, и кілька стихів єї напечатано в одній найновійшій часописи.

Якось раз випадала мені шильна орудка до Черновець, треба було конче їхати. А саме тогді надійшов лист від Наталі, в котрім розказувала про свій процес з своїками свого покійного мужа и питала мене о пораді та просила о заступництво. Треба ж вдову поратувати — християнський обовязок велить. Я зібрався и поїхав за своєю орудкою до Черновець та при тій нагоді зайти й до Наталі.

VIII.

Я був вже в сорокових літах, Наталя тож. Тепер вже не могла вона мені бути так небезпечною, як колись. Тепер, приїхавши до Черновець, ввійшов я до єї дому без тѣхкання серця. Я казав ся оповісти, щоб знати, чи можна з нею видітися. Бо повідали мені в місті, що з нею рідко коли можна бачитися, що вона завсігди в товаристві між поетами забавляється, фантазує, або з вітрогоїнами сидить за столиком та грає в карти и то з великою пристрастю. Єї давні товариші и товаришки покидали її, бо з нею годі було жити. В цілїм місті знана вона своїм язиком, з цілїм світом в сварці, а як тільки яких вістей хто дізнатися бажає, нехай лише до пані Наталі зайде. Тее чув я від двох колишніх єї приятелів, що за життя єї чоловіка в єї домі бували. Гм! думаю я собі про тих єї приятелів — та то и ви колись були молодші, та тепер вже постарілися и маєте, здається, трохи склонність до обмови.

Вечером зайшов я до Наталі и застав її дома. Слуги казали мені, що пані в саду в товаристві. Я пійшов. Ох ти саде, згадко моїх молодих літ! Щоб було чим подражнитися з Наталею, взяв я єї золотий перстїнь, що вона мені ще перед двадцятьма роками за оловяний перемїняла. Так отже сад, перстїнь, сі акації — все те якось дивовижно на мене вплинуло.

— „Чи пані сама?“ спитав я по дорозі служащого.

— „Ні — суть гості, кілька осіб.“

Я вступив в альтану. Тут за двома невеличкими столиками сиділи так сильно задумані над картами, що и не чули, коли я війшов. Наталя пізнала мене. О якаж то в ній переміна! Як же то час усе нівечить! Але ж небезпечною вона для мене не була! Тихо-та спокійно згадав я на Христіну.

Наталя задумалася над картами, що тільки поздоровила мене та попросила хвилюк пождати, щоб партію скінчити. Після ж тої партії знялася з місця та обсипавши мене всякими запитаннями та привітаннями, казала мені подати чай, а мене попросила до карт. Я відказався, що не умію грати. „Ах Господи!“ скликнула вона, „чим же вбиваєте той нудний час, коли ви в карти не граєте? Я ж того поняти не можу та дивуюсь, що такий мужчина такої розривки цурається!“

Вона сіла знов до карт. Грали мачка. Перед банкером лежала ціла купа грошей, лежали купами гроші и перед гравцями. Хвиля минула, и всі гроші гравців лежали вже перед банкером. На палениючих лицях гравців малювалися всі страсти, їх очи блищали, уста дрожали. Банкер радістно всміхався. — „От я вас и до чиста спліндрую,“ сказав він. „Ви говорили мені передше про мій коштовний брилянт“ — и вказав на свій блискучий перстінг —, „я ёго ставлю на програє; кладіть же ви всі свої перстені.“ Жадібно та местно глянули всі на блискучий брилянт. Прийнято пропозицію банкера. Наталя сказала: „При гранню заваджають мені перстені; я з собою не взяла жадного. Але“, обернулася до мене, „дозвольте, друже, будьте ласкаві, позичте мені вашого на хвилюк.“ Я здіймив Наталин перстінг з пальця и подав їй: „Придивіться до него, пані, забули-сте на него? Се ж ваш!“

Вона тільки глянула на него тай каже: „Тим лучше!“ и кинула ёго в шкатулку и почала розглядати брилянти. Але и всі ті перстені пропали. Банкер виграв. И той святій перстінг першої любови пропав, на тім же самім місци, де я ёго плачучи на свій палець вкладав. Ох всемогущий часе, чого ж ти все так нівечиш!

Попросили до вечері. Тільки декотрі з гостей були в добрім гуморі. Наталя силувалася бути веселою; а тее надавало їй старому зморщеному обличчю щось відражающого. Приговорювано до фляшок, до вина, щоб тільки гумору набрати, але вони не були й через тее веселійші, тільки балакливійші. Почалися новинки міські; перетрушувано та обсуджувано знакомих, видобувано якісь

тайни з їх життя и розказувано дуже обширно. Забаві не хибувало дотепу, але хибувало любови ближнього. А на диво мені Наталя показала в собі найбільше злосливости. Вона не надумувалася навіть своїх гостей добре щіпнути. Ох, чи міг же ж я колись и подумати, що тая невинна істота в сорокових літах такою незною станесе? Я почав скучати, бо якось аж обридло мені сидіти в таким товаристві. Після вечері забиралися знов всі до грання в карти. Я почав прощатися, и аж тогді попросила мене Наталя до другої хати, та почала де в чім радитися о своїх клопоті. Там мав я спосібність близше їй приглянутись. Її лице зморщилось, постарілось, але видко було, що вона ще хотіла уходити за молоду, бо вся була парожована. Я удав, неначе я сёго не доbachаю. Наталя почала пригадувати нашу колишність, а через свої міни аж обрида мені. В сій розмові вилетіло мені слово про наші сорокові літа, а Наталя аж видивилася на мене. „Чи не сниться Вам, пане Павле?“ сказала. „Ваша память перед часом старіється. Як ми пізналися, було вам десять, а мені пять літ; ще тогді я гралася лялькою; я собі все теє дуже добре пригадую. А десятилітній панні вже не лялька в голові, а щось поважнійше. Так отже тепер мені певно тільки що трицять пятий рік. А між нами так сказати, можливо, що я ще й замуж вийду. Оден дуже честний чоловік, перший між нашими поетами, вже давно сватається до мене. Всі ёго вірші до Мадонни, до Розп'ятого, всі ёго святі легенди аж тхнуть тим солодким огнем чистої любови до мене.“

Я пожелав їй до сёго „солодкого огню чистої любови“ щастя и був щасливий, як виїхав за міські брами до моєї Христини, моїх діточок.

IX.

Чоловік тільки тогді бачить, що старіється, як приглянеться знакомим з молодих літ лицям, знищенням сим пустошливим часом. Будучи тепер в Наталі, я при ній старшим здавався, ніж дійсно був. Але як вернув я назад до дому, як обняла мене люба жінка, як обскочили мене мої діточки, а я кождому з них вийняв гостинця — я відмолоднів між ними. Де в семьї невинність и любов панує, там и молодість вічна.

Правда, не оден випереджає нас з пробігом літ и переселяється в красший, тревалійший и висший світ, а серце щемить.

Але власне тая розлука робить для нас важнішим и життя и світ, лучить тутешність и тамтешність в нашім серцю твердійше та надає щось духового, висшого нашим чинам, мислям и бажанням. Дитина вдоволяється и квіткою, гарним каміньчиком, маленьким кутиком та своєю забавкою, и байдуже їй про великі запобігання людей. Хлопець або дівчина маячать собі про всячину далеко и широко; для них за вузка дитяча хата, куточок з забавками, їм бажається більше. Вони шукають, глядять, все добре на землі хотять загорнути для себе. А на кінець и тее не вдовольить їх. З літами розширяється життя и погляд на життя. Молодця и дівчини квітка ні красний каміньчик не вдовольали; чоловіка й жінку в старшій віку вся слава, весь маєток не заспокоить; на землі для духа за мало; він сягає рукою до висшого світа, и багне в має вічність.

Так говорив до нас отець Христини, лежачи на смертній постелі. Ми плакали по нім; але ми любили покійного правдивою святою любовю, и в ній самі себе освящували. Христина и я дожили-смо високого віку и між нами а вічністю ріжницї не було, бо ми мали кого любити и на тамтїм світі як и на сім.

Найкраща ж втіха були для нас наші діточки. Свого найстаршого сина я сам відвіз до Львова на університет, а се була для нас найбільша втіха, як згадаємо собі, що от настигне час и єго благословити. Вже и для Христини приходила старість, прийшли сорокові літа и правда, не була вона такою идилічною, як при першій нашій спізнанню, сидячи на возі коло мене; але все ж сияло єї лице якоюсь достойністю, є іпостать привітною та повагою. Єї серце завжди молоділо. И тепер кохав я її першим коханням. Єї пишне румяне лице, ні якою пристрастю не знівечене, не потребувало жадного малёвання, щоб бути приятним та милим.

Вона знала о моїх відносинах з Наталею и бажала конче її пізнати.

X.

Якось раз заїхали ми обоє до Черновець. Довго шукав я Наталі, поки знайшов. Нам сказано, що вона вже не має жадного товариства, жне собі сама одна и стала тепер на старість так само скупю, як перше гоїною. Ся переміна сталася з нею через те, що була так загорілою картяркою, доки ставало на таке гайнованне. Тепер же нігде єї не видати, хіба в церкві на службі божій, бо вона вже від кількох літ віддалася на услугу Богови.

Як я її перший раз одвідував, лучилося, що я її знов в саду відшукував. Вже в хатніх сінях бачив я кілька образів святих на стінах. Сад ріс дико як дикий бір, росла тернина та бузина там, де ми колись з Наталею дитьми бігали та з лялькою гралися. Акації були зрубані, здається, щоб в печи запалити; альтана заросла бурянами та пообсовувалася, але завсігди ще стояв там столик, на столику стояв образ Матері Божої, а перед образом святий хрест. Після сього догадувався я, що и в хаті в неї мов в церкві.

Так воно и було. Вступивши в хату бачив я на стіні вівтарик, там стояв хрест, а коло хреста горіла свічка негасаюча. Отсе-ж п'ятдесятьлітня Наталя; дуже убого матронічно вбрана, тільки що встала від молитви, виїшла против мене, держачи в руці пацёрки та щось шепчучи.

Тихо стояв я перед нею. Вона спізнала мене и здавалося, що рада мені. Я стояв мовчки а потім показав на сю капличку та й кажу: „Наталю! як там акації стояли, де ми в щасливій молодості наші оловяні перстені міняли — як ми тут десять літ опісля, я хлопцем а ви панною будучи, поцілуями першого невинного кохання мінялися и перед Господом собі присягали....“

„Прощу вас, не гадайте вже більше на тую дитячу пустоту, забудьте о тім!“ перервала вона мене.

„Ох Наталю! не так то було вже, як ми в сій альтані снідали; а ще гірше, як я тут золотий перстень, памятку щирого кохання, до якогось фараона програв, а тут тепер капличка!“

„Мій пане!“ сказала Наталя — „тепер донерва приходжу до себе після сього захмелення світового и сеї світової пустої охоти. Ви раните наново моє серце такими споминами. Чи ви прийшли мене висмівати? Як вам дорога ваша щасливість, послідуйте мому прикладови: научіться відказатися від сего фалшивого світа и призовіть святих Божих собі на поміч.“

Як вернувся я до дому, каже Христина: „Ні, моє серце, не йдімо ж вже до неї! Я її не знаю. Вона жебрачкою стає. О, що то час може!“

(Після німецького написав М. Н.)

ЛІТЕРАТУРА

російська, великоруска, українська и галицька.

III.

(Дальше.)

Стороженко виявив талант поетичний більш яркий, ніж у п. Куліша. Се, може, самий дужий природний талант у українській літературі за останні 20 років. Але марно ми б стали шукати у нього яких би то ни було руководних идей його літературної праці. Там-сям проглядають у нього запороскі симпатії, — але що тепер зробиш на світі з запороством? II п. Стороженко сходить на безцільне жартування, приправлене хіба наївною опозицією народніх анекдот, гідною для часів Котляревського, як „Вуси“, або на пересказ старинних анекдот про чудасіїв и самодурів, як „Голка“, або на переробленне старих легенд ще чудніших, ніж „Страшная Месьть“ Гоголя, забуваючи, що часи Гофманівщини не вертаються („Убогий Марко“). — II. Нечуй, молодший з белетристів українських, показав у первих своїх повістях (Дві Московки, Опанас Круть), що його більш усіх, окрім М. Вовчка, торкнула, хоть може мимо волі, школа Тургенєвска, и намітив три правдиві типи з українского народнього побиту, — але, як тільки захотів вийти з наївного натуралізму, у „Причепі“ зараз став не тільки тенденційним, але сів на дуже небезпечного коня тенденційности, націоналізм (ще й епіграф узяв з старозаконної літератури!), которий довів його до узкоглядства доволі крайнього, которий поспував йому вірно задумані характери у його повісти, одявши у них усякий індивідуалізм, а поробивши з них кукли з загальними етикетками — шляхтич, шляхтянка, поляк, полька, — и заставив безосновно зовсім вже ідеалізувати волинське попівство перед шляхтою, та ще те ж бити поклони перед 10.000 етнографічних церемоній побиту Лемішок, а то й перед „самодурством“ старого Лемішки (дивись н. пр. сцену гашення свічок). У „Новому чоловікові“, ¹⁾ у которому автор зняв опалу з „московских університетів“, признавши що й вони спосібні давати „нових людей“, п. Нечуй по переду виявив було, правда годів на 5—6 запізнившися знаомство з „Отды и Дѣти“ Тургенєва, а особливо з ро-

¹⁾ Говоримо тільки про те, що напечатано у „Правді.“

манами Слѣщова и Михайлова, которі не дуже то з великим талантом виводили „нових людей“, — але по переду зробив свого героя трохи комічним, заставляючи ёго у дорозі носити у кешені цілу бібліотеку заборонених книг и у бесіді не давати нікому слова вимовити, а у дальших главах зішов зовсім на старий шлях любові, прибавивши до них хиба внять етнографічний дилетантизм.

От и майже усе, що дала українська беллетристика після М. Вовчка, именно з того часу, як заявлена була идея про широку національну літературу українску! Ніхто, я думаю, не скаже, щоб се було багато. И се тогді, як перед українськими беллетристами падало крѣпцтво, заводився новий сельскій устрій, нове земство, йшло польске повстанне, а за ним „обрусьніє“, з їх трагі-комічними епізодами, коли одна судова реформа відкрила массу матерялу психологічного з побиту народнёго, семейного и соціального! Ей-ей, ми б оддали охотно усе напечатане новою українофільською літературою за стенографічний протокол 20—30 сцен у мирових судей, которі (сцени) показали б нам нашого селянина з паном, попом, жидом, чиновником, „кулаком“ — кацапом, з жінкою, батьком и т. д. Націоналізм українскій виказав себе на тільки поверховним, не намічаючим, що він не показавсь здібним вичерпати и таку тему, як крѣпцтво, як економічна неволя народу, хоть сі теми и прямо вяжуться з лементом про „долю и волю.“ А щоб заглянути у психологію сімбі народної так, як заглянув у неї Островскій н. пр. — про се й гадати нічого. Против Островского ми маємо — оперетки, розводячі й доси методу Котляревского! Тогді, як російська и великоруска література ишли дорогою вигодуваною українськими піснями и казками Гоголя, усе розширяючи її, Українці думали, що йдуть справді дорогою Шевченка, коли не розличали, що є у посліднёго осповного, а що побічне, що сильне, а що слабе и старе.

Мало радісного побачимо, коли од поезії обернемось до наукової прози українскої за остатні 10—15 рр. Ми бачили, що оборонці українскої літератури, як Добролюбов, вказували на горячу потребу популярно-наукової літератури українскої. Перша проба єї, „Граматка“ Куліша, була, не гляючи на єї дорогу ціну, принята дуже симпатично публікою на Україні и скрізь у Росії (тільки пани польскі настояли на тому, що вона була заборонена у югозападному краю, — але се забороненне було більш формою). Перший тогді популярний журнал у Росії „Народное Чтеніє“ печатав малоросійскі вірші, и печатав би и прозу, як би вона була ёму досилана. Як ми бачили, теж симпатично усі однесли до

Проповідей Гречулевича. Одриті після 1859 р. недільні школи викликали горячу потребу педагогічних українських книжок: майже скрізь по городах на полудни Россії, де були сі школи — а були вони скрізь, де були гімназиї и дворянські училища (прогімназиї), котрих ученики и учителі учили по неділям народ — йшли бесіди найбільш по українському. Тоді ще у Россії не чули про французські и прускі идеї державно-національного централізму, а толкуючи про народню освіту, держались тільки педагогічних поглядів, з котрих нічого не можна було сказати против української мови в народних школах, и педагогічні авторитети у Россії и на місці сам Н. И. Пирогов признавали, що вчити в українській народній школі прямо по російському не педагогічно, — а у правобічній Україні, з реакції Полякам, котрі виставляли свою мову яко краєву тии дужче говорено про українську мову, як дійсно краєву. Дивись „Замѣчанія на проектъ устава среднихъ и нижнихъ учебныхъ заведеній по киевскому учебному округу“, видані мініст. нар. освіти, стор. 157; мнѣніе совѣта 2-й кievской гимназиї, стор. 196; мнѣніе инспектора Чалаго, стор. 200; мн. совѣта полтавской гимн., стор. 313, 314; мнѣніе директора Вольнск. дир. Пристюка (тепер директор учит. семинарії у Чернигові), стор. 396; мн. учит. Барскаго, стор. 9; мн. Ровенской гимназиї и дир. Теодоровича стор. 26, 27; стор. 114 мн. Новгород. гимназиї; стор. 80, 81 мн. черниговской гимн. — и порівняй з мн. кам.-подольской гимн. и директора Бякстера про Muttersprache и польскій язык, стор. 51, 54, 64, — и учителя Ржондковскаго про те-ж стор. 156. Звісно, що поименовані педагоги не одрікали потреби и російского языка в українских школах.) То був час кувати залізо: вистав тоді українофіли популярно-наукову бібліотеку и книги поступенно переходячі од українского до російского, — и школи народні zostались би за ними. Але рідко хто з них становивсь на педагогічний погляд, більшість стояла на національному. Вона кинулась на спір про ширину української літератури. Тоді, як не було зовсім книг педагогічних українских, підписувались петиції до комітета грамотности, заходились у міністерстві про офіціалне узнання української мови у школах, про те, щоб и „Положеніе о крестьянахъ 19. Февр. 1861 г.“ було переведено на українську мову (що кажуть, и задумувалось, — але не виконано через те, що самі голови українофільскі не поладили між собою про мову переводу: тоді, як одні думали, щоби зробити „Положеніе“ практично (педагогічно) зрозумілішим для народу, переложивши ёго на ёго мову, як вона есть, другі хотіли зробити

се „Положеніє“ памятником національної юридичної мови української, увівши у не́го терміни з актів старих и доповнюючи їх новими виробленими. В листах з Києва в „Основу“ докоряли лучших профессорів університету за те, чому не читають лекції по українському. (Потребу української мови в викладі у народніх школах можна було вяснити з безспорних педагогічних принципів, чого по меньшій мірі не можна було сказати про заміну понятної усім гімназістам и студентам на Україні мови наукової російської проектованою ще українскою). Треба признати, що п. Куліш, хоть и висказував крайні ідеї українского націоналізму, але усе таки підходив доволі близько до настоящего, дужого боку українского напрямку, н. пр. у статті „о простонародности украинской литературы“, усе таки и своєю „Грамоткою“ и виданням „Хмельниччини“ показав охоту працювати для елементарної освіти народу, а не тільки для демонстрації прав національності української. Але діяльність п. Куліша була так розмаїта, що він не міг спеціалізувати єї на народній освіті. Що до других, особливо молодших українофілів и тих, которі стояли ближче до діла, то вони вдовольнялись демонстраціями в хосен самостійности національної у найширших розмірах. Треба признати, що перша проба українского видання педагогічного, приспособленого до нових методів и потріб заведених недільних шкіл, переклад на українську мову букваря (по звуковому методу) Золотова була зроблена (у Полтаві) п. Строниним, которий, як звісно, не тільки не належав до українских націоналів, але ще й терпів од них укори, як „космополіт.“ Друге було „Таблицы“ для читання п. Горячковского, члена подольської недільної школи у Києві, теж уважаної зараженою язвою космополітизма, т. є. признававшою в українофільстві більш педагогічний ніж національний змісл. Таблиці и буквар п. Шейковского з більш національного українского табора були вже третєю пробою, — за которою пішов буквар п. Яценка, а потім Арифметика п. Мороза. Сим до самого 1862 р. и кінчилась педагогічна література українська. Між тим и петербурскі українскі націонали бачили потребу дати народови українську бібліотеку, хоть, як видно по усёму, не вважали се за саме важне діло у порівнянню з другими „висшого“, як думалось, порядку. Але чи для того, щоб не братись за нову працю, чи з свого етнографічного и поетичного дилетантства, задумали вони вдовольнити сій потребі виданнями у маленьких брошюрах готових поем, казок, повістей з Шевченка, М. Вовчка и др., з Записок о Южной Руси и т. д. Початок зробила „Казка про дівку семицїтку“, котора, нігде правди діти, не раз

робила скандалу у школах; не мало скандалу наробила и „Очаківська біда“, про котору потім говорили, що сим росказом українофіли хотять пропагувати ту идею, що Москаля треба одурювати. Правда, у сій „сельській бібліотеці“ були речи симпатичнійші, ніж сі казки, або „Сіра кобила“ и „Нів-Півника“, — але усі вони були педагогічно негідними для шкіл, которі вимагали спеціально для них зробленої бібліотеки, а у загалі треба було більш наукового и утилітарного, ніж казочного и навіть поетичного елемента, которого доволі є у самих селян. Так шлю діло, поки у 1862 р. п. Костомаров зробив своє завізвання до земляків, у которому признав безплідним для народа поетичний диметантизм, а жадав наукової и утилітарної літератури для простого люду. Але тільки у 1863 р. появились послідки сього завізвання: у Петербурзі 1-й вип. „Оповідань з св. письма“ о. Опатовича и слабенька Арихметика п. Камінецького (?), у Києві 1-й вип. „Де-що про світ божий.“ Діло збирання грошей на сі видання велось дуже з великим шумом, демонстративно: зібрано через те, правда, кажуть до 5 тисяч рублів, — але у таких грошах зовсім не було погребі: можна було видати цілу серію книжочок за менші гроші и з меншим шумом. Між тим сей шум, у звязку з другими причинами — про которі я росказував у статті „Народня просвіта и література на Україні“ — привели до того, що діло видання педагогічних українських книжок було задержано адміністративним порядком. У свій час українофіли боронили се діло слабо. На се було багато причин, між ними и та, що бібліотека народня була більше у проєкті, ніж у руках видавців. Але й тут попереду національні, а не утилітарно-народні идеї передових українофілів були винні. В оборону свого заміру, звязаного з заміром добитись обовязкового офіціального введення в школи української мови, петербурські українофіли доставили записку, що була напечатана у „Журналі Мініст. Нар. Освіти“, про окремішности малоруского язика, де на першому пляні стояли слова Миклошича про ёго самостійність и з них виводились идеї про самостійність малорускої „літератури“ против „ворогів сі.“ Педагогічна ж сторона діла, роля народієго елемента у школі, хоть би й при державному, зовсім не була вияснена українофілами; про се говорили тогді більш чужі, але педагоги, як Ушинський, Бессель, Водозов, — поки й вони замовкли, бо діло се було не їх близьке діло. Українські націонали так налякались адміністративною задержкою, або так увійшли у ролю „пасивної опозиції“, що цілих 8 літ ніхто не надувався поспробувати, чи не минула вже сила задержки 1863 р., аж поки у 1872 р. не однесли у Києві у цензуру „Де-що про

світ Божий“ — и побачили, що воно любісінько пройшло и явилось другим виданнем. Одначе ось вже більш року — дальших випусків не бачимо.

Не дуже більше втішну картину побачимо, коли глянемо на плоди цвіту українського націоналізму на полі науковім. Не тільки нічого не появила цінного українська наука на українській мові у ті часи и після того, як з таким громом були виголошені права єї на широку самостійність, але мало бачили ми и цінних творів про Україну хоть би й на російській мові. Ні словаря ні граматики, ні зводу історії України, ні етнографії, ні статистики, ні навіть видання народної словесности — окрім Приказок п. Номиса, про которі не маємо й доси повної критичної статті окрім в усякому разі шановного очерка п. Нечуя; не бачимо ми навіть повної біографії ні одного українського писателя, ні компендії літератури української (окрім праць великорусів Прижова и Пипина), ні навіть повної характеристики самого Шевченка. Багато з сього, що бракує нам, и не можна написати, ставши на виключну національну українську точку погляду: яка н. пр. вийде Історія Южної Руси, коли ми усе до Хмільницького и після ёго запишемо чорною тінню як царюванне Аримана? Яка вийде історія культури, або статистика України, коли ми за українську громаду признаємо тільки сельський народ, а за українську культуру тільки 5—6 писателів, писавших ёго мовою, и т. д. — Правда ми маємо цінні праці п. Костомарова. Але п. Костомаров усёго меньше націонал український: він всеросійський народовець, тільки вирісший на українськім ґрунті київський руссофіл и славянофіл. Правда, п. Костомаров сказав багато интересного и нового про Україну, — але через те що він розуміє єї ролю в усёму рускому світови; він змів вловити багато интересних одмін одні рускої народности, але він постиг ціну и другої и важність їх взаємин для обох и для усїєї славянщини. Од того то ніхто, окрім Шевченка, не зробив стілько для пропаганди українських симпатий, як п. Костомаров своїми „російськими“ монографіями. Як не бушували після 1863 р. у публицистиці централістичні противу-українські доктрини: — а у науці, у освіченої громади ідеї п. Костомарова все брали верх, йшли вони и у школу, бо на усякому учебнику географії Росії, на усякій географічній або історичній хрестоматії, видні сліди творів п. Костомарова (дивись н. пр. „Отечествовъдвнїе“ Семінова, у которому цілком наведені тиради з „Двох русских народностей.“) Більше б нам таких „російських“ або, як недавно помидивсь один шановний товариш наш по праці у Правді, „москов-

ских“ монографій, як п. Костомарова, про історію, етнографію, культуру, літературу України, — и ми не бачили б тої рівнодушности до неї, яку часто бачимо тепер у самих єї дітей після так голосного крику про єї національну самостійність! Але п. Костомаров один був, один и зостається! Хто ж заступить єго?!

Малость наукової праці про Україну — ось де причина, од чого, як замовкли демонстраційні статті „Основи,“ то публіка у Росії и на Україні самій майже забула про українську ідею. „Основа“ ж (основана на гроші великоруса) змовкла, треба замітити, не од того, щоб її адміністрація задушила, а через безпорядок у редакції. Її мусіли замінити галицькі журнали, особливо „Правда“. Галицькі журнали подали кілька цінних статей, з котрих між чисто-українськими видаються статті пп. Куліша и Нечуя. Але галицькі журнали не мали сили на Україні, де про них мало хто и чув, — а „Мета“ и „Слово“ 1863—64 рр. мали швидче недобрі, ніж добрі послідки своїми демонстративними виходками. „Правда“ майже не має сєго демонстративного елемента — але українські приятелі єї так увірили себе, а далі й других, що вони щось роблять конспіраційне и страше вже одною працею у Галичині над українською літературою, що майже й не пробували ширити „Правду“ на Україні, — хоть усякий раз, коли хто хотів привозити и виписувати галицький журнал, він пропускавсь російською цензурою вольно. Треба було, щоб мимо волі українських патріотів заведені залізничі між Україною и Галичиною зробили взаємини між українцями и галичанами частішими, щоб и „Правда“ стала більш ширитись у Росії. Але при єї малому форматі їй ще далеко, щоб мати силу, особливо наукову на Україні¹⁾, Науковий и артистичний інтерес з усєго появившогося на Україні після 1863 р. — окрім видань археографічної комісії, котрих судьба не зависить од приватних лиць и которі, по своему характеру, не можуть мати великого ходу між публікою, и окрім спімнених „Приказок“ п. Номиса — мали „Казки“, видані п. Рудченком, и „Пісні“, вид. п. Лисенком. Про перві треба сказати, що видання їх, явившєся дуже на часі, бо вже не тільки у публіки, але й для спеціялістів не було у продажі старих збірників української народної мови (у послідніх випусках граматики Миклошича

¹⁾ Та треба сказати, що після свого поновління Правда не дала ні одній науковій статті и навіть и етнографічного матеріалу, окрім Сави Чалого, — а між тим багато народніх пісень и казок по меншій мірі не ширче и як літературні твори, ніж оригінальні писання наших беллетристів и поетів.

майже усі приміри українські приведені по казкам Рудченка), зовсім не має демонстративного націоналізму. Се тім більша хвала п. видавцеві, що він не зостав на віршечках и жаях на те, що Україна гине, а узявсь за спокійну наукову працю, котора послужила и ідеї народній. Тільки мусимо вказати, що перший випуск казок сих вийшов у 1869 р., другий у 1870, и з тієї пори усе читаємо на ёму, що III-й готовиться до печати. Не дуже то поспішалося и виданнє пісень п. Лисенком, которе, як ми знаємо, задумано ще з 1863 р., — и з тієї пори вийшло тільки два доволі дорогі випуски по 40 пісень, та й то з таким антръактом, як од 1869 до 1872.

Отже як не низько спустились після 1863 р. акції українофільства, а усе таки воно не загинуло. Мало того, воно стало явно підніматись у остатні часи, — и ми мусимо ждати, що скоро воно підніметься ще більш у гору. И підняло ёго и підніма' не стільки власна праця и воля самих українских націоналів, скільки те колесо прогрессу, которе тягне усю Россию що до ідей народности, Славянщини, демократизму, народнєї освіти, добробиту, науки и т. д. Так упять ми бачимо фатальну незнищимость українофільства у Росії, а з другого боку ёго тісну звязку з загальним ходом прогрессу историчного усїєї Росії.

Часи після 1864 р., коли у Росії вже не безсвідомо, як попередю, а систематично висказувались и мали силу на уряд ідеї національного централізму по приміру пруского, коли зложилась система „обрусенія окраинъ“, здається, були страшно неприязні українству, которе три-чотири сильних газет голосно кликали „измѣною“, продуктом „польскої интриги“. Правда, гіркі години приходилось не раз переживати щирому українцеві, бачучи, як невіженні руки, усякі „ташкентці“ то з великорусів; то з своїх брались, як казано, „чистити“ народність малоруску, буцім то засквернену полонізмом и тим тільки й одріжняючися од „чистої-рускої“, т. є. великорускої. Але заглянувши скрізь поверхність, треба признатись, що система „обрусенія“ фатально мусіла скріпити основу для українского напрямку, хоть, звісно, трохи не таку, яка бажалась українофілам, — почасти од того не таку, що вони без потрібної енергії боронили свої далекосяглі ідеали. Вже один наділ землі крестянам у Холмщині и у Київській, Волинській, Подольській губернії — се така закладка для підняття народу нашого, котора не може не датись в знаки у близькій будучині. Те доволі велике число учеників з селян у гімназиях білоцерковській, острожській, у семінарії педагогічній коростишевській, которим мусіли опі-

куватись „обрусителі“, теж факт, котрий не зостанеться без по-
 слідку. Як там, так и там — се справдешний народ український під-
 нимається у гору, а він підносить и народність. Потім, як не кри-
 чали невіженні обрусителі про нечистоту народности українскої,
 а вони ж мусіли заявляти и про те, що край западний — щиро,
 издавна руский, вони имовольно запутувались и мусіли поклика-
 тись на традиції українські, краєві. Поляки, которі брали иніція-
 тиву у гоненнях на українство до 1863 р., з котрих деякі, по
 злости на хлопоманію, швидче готові піддержувати полицейский цен-
 тралізм, ніж сю хлопоманію, тепер мусіли роздуматись (а наперед
 це більше роздумаються), що українство — се одна з перепон
 тому централістичному потоку, котрий хоче знести и поль-
 ску народність и там, де вона має усе право жити. Ми думаємо,
 що ті симпатії, которі иногді на злість „Москві“ виказує преса
 польска у Галиччині українофільству, поки що фразеологія, або не-
 доладний розщот: українофільство хоче жити и працювати для себе,
 для свого народу, а не для повертання Польщі 1772, або ще й
 1654 р., — а на таку ціль українофільства теперішня генерація
 польських політиків так само мало спосібна згодитись, як и на „змо-
 сковленнє“ Польщі. Але й фразеологія oblige, й фразеологія за-
 тягує людей у діло, — и тепер польські національні ідеї, которі,
 як и треба було ждати, після першої апатії по 1863 р. знов під-
 нимаються на правому березу Дніпра, мусять зводити счоти з укра-
 їнськими. Ми ждемо ще багато клопоту з польським елементом у сё-
 му краю: не раз и не два ще побачимо тіж самі клевети, интриги,
 що й до 1862 р.; але по усёму мусимо ждати, що на сей раз
 з польскої молодіжи ми бачимо більший численно приплід для „хло-
 поманії“ и українофільства, ніж до 1863 р. З другого боку, під-
 нятте польского прапору мусить знов заставити и самих обрусителів
 прихилитись и до українского, а показана за 10 років без-
 плодність адміністративно-централізаційної реакції полонізму на полі
 моральнім, облича' перед мислящими людьми у Росії и з націо-
 нального табору, що и тут тільки піднятте власних краєвих мо-
 ральних елементів поможе конечно знеутралізувати чужі сепарати-
 стичні елементи и привчить поборників єдинства Росії до мисли,
 що не може бути, щоб органічне єдинство стало одномертвою одно-
 стайністю. З третєго боку той звязок системи „обрусенія“ з по-
 літичною и культурною реакцією, який виявивсь по 1863 р., му-
 сів звернути увагу усєго ліберального табору у Росії на загальну,
 а не тільки провінційальну важність українофільства, як одного з звен
 „нової“ Росії, хоть и опирающогося и у старих традициях.

Се усе більш готувиться для будущого, але вже й тепер ми бачимо доволі яркі покази ёго. Такими показами вважаємо маніфестацію перед Европою и з сторони російського уряду и польскої опозиції фактів української історії, маніфестації тенденційні, але кінчається тим, що світ починає визнавати їх, як вони є. Другим поважним фактом ми вважаємо постронне пам'ятника Хмельницькому у Києві, після того, як один невіженний, хоть и займавший поважне становище в учебній адміністрації обруситель з татарского роду, не пустив у книгу для шкіл київського округу дуже уміркованої статті про Хмельницького через те, що там те й діло натикаешся на такі речі, як: рада, козак, гетьман. Третім показом ми вважаємо те, що російське географічне товариство у часи, як про „западный край“ стали говорити з політичного погляду, винарядило етнографічну експедицію туди, и тепер печатає VII томів, або 10 книг матеріалу, по котрому можно буде зробити собі образ українського народу. Логічним послідком цієї експедиції було відкриття у 1873 р. відділу географічного товариства у Києві, котрий, так само як заведена у звязку з противу-польскою реакцією після 1830—39 рр. археографічна комісія, має заложити наукову етнографічно-статистичну для народнього напрямку українського, як та комісія заложила її працею історичною. Четверту прояву ми бачимо у тому, що поважнійший журнал російський*) напечатав цілий ряд статей, у котрих показав, яку важність має українофільство у звязку з питанням про „окраїни Росії“, з питанням про порозуміння з Поляками, од чого між инчим зависить и сила держави російської перед німецькою, — про автономію країв и народів у Росії у загалі, про демократизм, без котрого не може прогрессувати мужицька земля-Росія, и т. д. Статті ці пішли против усієї системи „обрусенія“, — и одначе у одній часті пресси російської вони визвали похвали, а друга, котра так багато поламала списів за сю систему, мусіла або мовчати, або дуже несміло и не консеквентно полемізувала.

(Дальше буде.)

---

*) „Вѣстникъ Европы“ з р. 1872. — Ред.

РУСКИЙ СТЕП.*)

Прехороший степ Побережанский! Яке розділле задля ока! Безкрая рівнина зеленого моря, обчеркнута блакитно-ясним південним шатром неба. Під сією чистою банею, як лампадки, висять жайворінки в повітрі, роблячи надземельний хор, котрого слухав би та слухав, впиваючи сь живущої свіжости, що віє з відусюди.

Подумаєш: задля чого сее все таке гарне? Мабуть, задля того, щоб користувати сь, кохати сь у ёму. Та й згадаєш, що багацько пролило ся крови на сім степу; багато де-кому бажало ся відняти сюю осолоду від тамошнёго руского чоловіка — та не вдало ся! Сим красним степом котить теперя потяг, еднаючи північних братів з південними, привозячи з собою що-дня плоди цивілізації — моральний та економічний поступ Русина!

Химера! Увійшовши до воза з таким ідеальним настроєм й шукаючи очима північних братів, побачив-єм навкруги не руского типа, не руского, и навіть не християнского погляда, почув-єм не руску мову, а якийсь вражаючий чутте, не схожий на чоловічу мову, доводячий до ричання жаргон. Се люде другої планети, задля котрих нічого не истнує на землі, опріч їхніх огурних інтересів: „кербелех“ та „кербелех“ за кожним словом; надутий, апатичний погляд на усякого, опріч свого, то-б то „руссаго — еврейской в'ьры“. Гладенезні, більшою частиною з явними прикметами розкошування й разом нечепурности, незмутимий спокій від учуття тупої самовдовольности, економічнёго найкращого стану й сили своєї корпорації — вони явно панують в возах; молоді жидки вештають ся без жадної потреби з місця на місце, лізуть кожному на ноги, на плечі, штовхають ся, галасують, розсідають ся з пихою на лавках, гризуть нігті й возять ся раз в раз з носом. Се, як я замітив, їхня расова прикмета. — Тамошній Руский десь та не десь сидить найбільш самотою, мовчазний, и огурно дивить ся на сих нежданих старших братів своїх, жнучих плоди рускої цивілізації, не розуміючи хаоса їхніє річи або здаєє плечима, підморгуючи з дивуванням своему знаёмому й не сміючи вимовити слова про свое важке вражінне, щоб не бути скривденим. Оден не молодий пан з кокардою на картузі сказав

*) Звертаємо увагу наших вп. читателів на сю статтю, малюючу живо и вірно відносини нашого народа на Україні до Жидів. Вона дуже поучаюча буде и для нас Галичан и заставить може не одного глибоше подумати над тим страшним раком, що точить тіло нашого народа. — Ред.

жидови, що сів на ёго складену сукню, що так не звичайно робити, и сее було причиною таких кривд ёму, що страшно було за ёго не кріпке здоров'є. Син шинку й усіх ёго добродійств став глузувати з ёго школярським робом, передражнюючи ёго слова и тон голоса; згряя ж жидів піддержувала ёго сміхом и безсоромними острыми слівцями на своїй шарбалам-барабурничній мові.

„Гой“, себ-то робітник на сій землі, є предметом кепкування молодих жидків в возах, від нічого робити, а також син виражає ся кращість їхня над бідолашніх гоїв, що годують їх. Коли входять сі, зашмалені на сонці, припали пилом, в простій старенькій одежинці, з порепаними губами, з торбинами з хлібом за плечима — гої: зараз жидки підіймають лемент: „дальсе! дальсе! — тут занято.“ Напоследок ті, як вовки, що забрели до села, йдучи далі, переходять останній віз, дивлять ся вниз на колії, але й тут кричать ім: „дальсе“ з безсоромним сміхом, показують ім місце під лавками, й ті сердешні готові залазити туди. И сее роблять так звані загально „порядочные люди“, то-б то одягнені в трико й маючі годинник. — Нагледівши одного чудненького гоя, котрий мусів бути не зовсім дурним, бо їхав з паном своїм до Одесси, щоб поправити молотильню, жидки задурили ёго до того, що він, після довгих спорів и фальшивих закладів з ним, скинув чоботи, доказуючи, що в ёго не дванайцятєро, а десятерє пальців. — Їхній сміх нагонив не виразну тугу на мене. Я доглядав ся часто, як поводяться жиди з убогими своїми, каліками або дурнуватими, — тамки вони не ті, тамки вони джентельмени, можна сказати, християне до своїх. Се показує всі незлічимо ушкодні їхні тямки про своє коханє, віддаюче пахом, плєме и від того гордуваннє усіма другими племенами. Мав-єм на Кавказі багацько справдєсних побратимів між Черкєсами за самого розпалу війни з їхнім племен; але чи ж може хто сказати, що мав безкорисно до себе прихильного жиди, не воювавшого ніколи з рускими, хиби в шинку?

Спиивши сь на станції Новоукраїнці, поїхав-єм по ділу в бік. — Знову степ обхопив мене своїми чарівничими обіймами. Їхав-єм великим чумацьким шляхом, що йде з півдня — Одесси, Міколаєва в Київську губернію. Мене віз колишній воєнний селянин слободи Новоукраїнки, старовір, маючий вже унуків вівчариків. Їхали-смо саме перед світом, дивуючи сь розкоші природи. Густа, висока трава розстилала на всі боки безкрай свій килим; найбільшча уклоняла сь нам, примусєна перелітаючим унуком Зефира; навіть на шляху, за коліями, трава була по коліна коням. Хаврашки свистіли на вкруги, здаючи сь стовбчиками вздовж шляху,

раз в раз віпрнаючими в землю; инчі, прилігши над нірками, дивились на нас розумними оченятами. Все картинне, малєвниче! Під кінець я побачив оддалеки мажі над шляхом и осторонь курінь або, по тутешньому, будку. Підїздючи до сих предметів, побачив-ем, що з того боку швидко зчезала трава, як звичайне бува' на толоці. Мій поганяйло сказав мені, що степ, по которому ми ідемо, належав до Українського уланского повку, а як ёго не стало, то віддає ся на оранду, и що теперя рандарує ёго жид з торгів по карбованцю з гедзником за десятину, й роздає ёго окільним селянам їхнєї слободи, також колишнім кріпакам „вонь того пана, что хорошій домишко виднївется — А...ашева“ й инчим. — „По чому віддає?“ — „По сорок карбованців клітка — десять десятин, а як добра трава — пятьдесят и більше.“ — Добрі мусять бути публичні торги, подумав я, даючі змогу бідасі-жидові заробляти 300 відсотків на свій капітал за оден місяць, поки він попрацює над рускою землею — роздасть її руским гульвісам: — витанцєвуйте по ній ціле літо! А на капітал по закону має ся за доволі шість відсотків за рік! Ось воно, від чого у кожного жида такий колір обличчя, золотий годинник, гордий вид и т. и., через які небудь десять років! А скільки мільйонщиків, що судились за фальшиві гроші! И ось від чого такий гіркий, болістний вид у користного діяча — руского хлібороба, посеред такої розкоші природи!

Кажуть, що було багацько жалувались на сей випадок, що оден великий пан з Петербурга, заїхавши сюди, питав ся селян, чом вони не беруть землі з торгів? На се ёму відказав мировий посередник, що він мав думку узяти невеличкий клаптик землі, та й ёму не вдалось сего за жидами: вони всесильні.

Вичерпуючи користь до останнього шага, той же таки жид відрізав по кілька десятин землі біля шинків та будок в степу, яко пасовиська чумакам, йдучим шляхом, и бере з кожної пари волів, маючих більш осолоду прогулятись по спашеній сто раз траві, а ніж що ззісти, пятайцять копійк. Коли гаразд знати усю працю чумакову, зимування волів та невеличку ціну ёго товару, наприклад, соли — найпотрібнішої страви: то й бачиш, що він, узявши з Криму по двайцять коп. за пуд соли, починає розкладати її пудами сливе біля кожного шинку або будки, а вірніше — жидівскої удки, на користь щасливому племю, на безголіве народові, уживаючому сіль, се-б то кожному чоловікові.

Худенезні, яснорєбрї воли, які стрічав-ем від першої до по-сїднєї мажі серед безкраїх степів, покритих прехорошою свіжою,

пахущою травою, и похмурі обличчя людей, сидячих статуями на возах, голосять не за користь торгу, економічного побуту й иншого схожого, про що говорять ся звичайно ідеально, розтягом людьми прогресса. А виною усєго того найбільш кохані, пахущі наші гості — володарі. Жиди завжди вносять з собою скрізь монополію, яко каста чужа интересам краю, и відкривають факультет ві задля тубильців. Усі папи віддають ім з охотою в оранду землі, бо вони згожають ся на зажадану велику ціну; при такій оранді можна сливе також розкидати гроші за границею, як за блаженої памяти кріпацтва. Від того кріпацтво тільки змінило форму, бо деряби жиди-рандарі, безконтрольні посеред степів та сел, вернуть „сторицею“ свої орандні гроші, візьмуть усе, що тільки можна взяти з праці хлібороба.

„Ось яке житте наше“, казав мій поганяйло: „поки жидів не було, можна було жити. Перш чумаки в нашій стороні тижнями випасали волів біля шляхів, та пісень співали, ніхто не боронив; и воли ж за те були — рога не дістанеш! А тепер, бач, на шляху трава — и не займуть: борони Боже випрягти волів або коняку, хиба зломить ся що, а то пять рублів штрафу, щоб везли до будок гроші. Учора біля станції „Плетеній ташлик“ випріг чоловік на шляху волів, а жид и забери їх. Щож, сердешний лазить, колінкує перед нехристом, а той и не дивиться на ёго!“

Здає ся й не змінена 435 ст. X. т. ч. 1. Зак. граж., в котрій говорить ся: „Для подшожнаго корма прогоняемаго скота, владельцямъ дачь, прилегающихъ къ большой дорогѣ, запрещается скашивать и витравливать (випасати) траву, растущую на пространствахъ мѣрной дороги.“ — Ся стаття закона фундує ся на загальній великій потребі вбогої и користної кляси люду. Шлях, по котрому я іхав, такий широкий, що усі чумаки могли б, здає ся, випасати на ёму гаразд й без жадної заплати своїх волів, але жид, сей сегочасний лицар степів, проглинув и шляхи, лежачі по ёму, не дивлячи сь на прямиий стям чоловічного закона, котрий, здає ся, важко й минути. — Якого ж економічного поступу ждати більш? Я не знаю навіть, як назвати сей економічний процес? обрусінем жидів, чи що?

Мій любий поганяйло виводив мене з сумної задуми, що опанувала мене, одняла від мене усю красу степу, нагадала мені вік колонізації. Назустріч нам іхало багацько підвод: „біда сердешному жидові“, казав дід, „утомить ся, бравши гроші з людей.“ Выхалисмо в посад Глодоси: „Ондечки! сидять рядочком, свята щоднівні Бог дав жидам“, казав він. И справді уся головна юлиця сего по-

сада була окрита жидами, котрі не мають жадної праці, а видають, як казав дід, усіх окільних гусей, та сидять в єдвабах. Маненьке, не більш як трохлітнє жиденя йшло з закладеними руками в кишені. „Наше, пане, хлопя ніколи не закладе рук в кишені; ще вдосвіта — ціпом у руки, торбинку на плечі — скотину пасти, босеньке; а сім що! забавляються собі, сонечко гріє їх: у їх и так є все.“ Одна руска дівчина мазала хату, біля другої хати руская дѣва біль стерала, а господарі-жиди цілими семьями стояли, як кажуть, у їх над душею й дивились. Сумні рускі картини! — Сей безхитросний нарід йде в які завгодно сіти, не бачучи, як вони розкидаються кругом ёго. Замість одного, двох панів, від котрих ёго визволила царска воля, він наживає собі двісті панів, годує, зодягає їх своєю працею — и спаси-Біг не ма: „гой, мужик, свиня“ — ёго завждечасні епітети.

Се ж частиною можна сказати й про панів, котрих землі переходять славне що-дня до рук ловців руского чоловіка сітями з ниток усяких колців.—Зупинив ся я по ділу в м. Янополі, у селянина власителя — и тутки тіж самі видовиська: другу хату сёго селянина наймає бідний жид, вчитель дітей. Не дивлячи сь на те, як я визнав, ні жінка того вбогого, ні мати єї, жадного разу не видіи своєї корови, а доять ім що-дня господиня хати, або невістка єї — рускі. „За яку ціну?“ питаю. — „Так, обіцяли купити хустку, та на їхні обіцянки мало надії. А теляти їхнёго як не випустимо, то стояти ме до обіду; та ще сердять ся на нас жидівки: Як ви Бога не боїте сь? кажуть. — Ми носили ім воду торік, за три карбованці, та хай ім пусто буде, прийдуть, та ще в нас з бочки усю виберуть. А раз приходимо з поля — спека невимовна! Йшли після роботи верств пять, з дітьми на руках, а стара жидівка біжить до нас у хату, роззявила рот від спеки, просить принести їй води, а сама ж то цілісінський день сиділа дома, не принесла. Ми навіть вилаяли її: ти нам би дала душу промочити — ледви дихаємо. Теперя вони що-дня сидять з кухлями біля порога та й стережуть; — тільки хто несе воду, вони й наберають, а самі ні за що не принесуть.“

Сі невеличкі трапи я пригадав, як незмінну характеристику жидівської касты, котрої метою має ся володіти краєм, де вона живе; задля чого не треба знизати сь до праці, а треба вигадувати способи життя, не зупиняючись перед жадним. Се трошки теж саме; що дворянин не мусить допускати себе до низької роботи. Тепер же: скільки до панів, що раз в раз бідніючи, вертаються в давнє своє доно — масу руского народу, прибавляє ся з усіх місць и роз-

плодоє ся що-дня Єрусалимских дворян, котрих нічим не повернеш в массу Руснів! Се сарана, котра з'їсть усі плоди рускої праці, як се вже сталось в Білорущині, и нічого довго шукати причини загальної нелюбови до їх.

Куди ни одвернеш погляда, усе тіж самі гидкі малюнки. В сім же таки містечку орандує жид виннищо, що стоїть біля греблі, й ставок, щоб ловити рибу. На сій основі явля' ся очам наглядача оден з таких ескізів: Іде валка возів з каміннем греблею, наїд в шлу п дѣгті йде за ними. На другім фоні, на педесталі млинових підмостків стоїть, гордо взявши сь у боки лівою рукою, жид, що зараз викупав ся, й показним пальцем правої руки лічить мажі й бере з трудовників по пятаку; а як вони напоять скот з ставка, то ще по дві копійки з пари за руску воду. З жида и в загалі з досить доброго екипажа не бере ся нічого. — Проїздить валка пустих возів, той же жид, дивлю сь, біжить, хапає за роги волів, бе їх по морді, хоче перевернути воза, ловить рукою за шапку, лає непокірного гою, не маючого може пятака. На яким законі основані сі мита, не відомо; тим більш, що гребля, про котру кажу, підчиняє ся громадою, а водою в величезнім ставку можна б напоїти усіх жидів, що живуть в Роснії. — — Переїздити греблі по містах й по селах, а тим більше поїти товар треба кілька разів на день. Де ж узяти бідному чоловікові грошей за кожний зроблений ім ступінь по рускій, широкій, розкошній землі? Й на чню користь? На користь захожих, чужинців, людей инчої віри, котрі своїми руками не збудували жадної хати, навіть задля себе, на рускій землі, не провели, можна сказати, жадної борозни, щоб посіяти собі хліба; а потрачені урядом на се міліони не зробили жадного з них користним хліборобом. Вони скористували сь землею, котрою їх щедро наділили, наймаючи її руским людям, а самі порозлазили сь по містах, заводячи розпусні домн, шинки et cetera. Вибудовані урядом задля їх будинки порозвалювались. Під кінець, коли минув льготний час, за котрого вони не тягли ніяких налогів, чим не користувала сь жадна кляса народа в Роснії, — вони, як крилата сарана, зчезли.

Я поїхав назад в Янополь з знаємим моім С.....ским. „Ось тутечки в долині“, сказав він, „весною була велика калюжа; біля неї пасли сь воли й ходив жид, рандар землі. Потомлені мої коні потяглись до води, через що я спитав жида: чи можна напоїти коней? — Як заплатиш, то напоїш, сказав добрий жид. Я подумав: Щоб ти братові твому, що в пеклі, приснив ся! не даєш води на дорозі в степу — й погнав бідних коней.“

Чуючи сі страшні слова, коли ми спинились на шляху серед степу поправити упряж, я бояв ся прилягти на травичку, що так прямино манила мене до себе. Мені здавалось, що ось зараз зъявить ся грізний володар степу — званий жидом, и сполохне мене соромно, як зайця, з трави, и навіть візьме з мене мито.

Прощай, прехороший руский степе!

Увійшов-єм знову до воза й побачив-єм дивовижий контраст: В кутку спав якийсь пан з пришитим до жупана срібним значком. Ми з ним були-смо тільки вдвох у возі. Нудьги ради, як кажуть, став я читати „Новоросійській телеграфъ“; сего часу увійшов неговіркий кондуктор до воза й обяснив мені причину мого дивування одним словом: „шабаш.“ Читаючи далій „телеграфъ“ набіг я межи инчим на слова Маколей, казані одному англійському ораторові, не допускаючому рівних прав жидам в Англії, де їх — оден на 1800, здає ся, чоловік и де Англичанин володіє усім. Маколей нагадує своєю річчю славі діла предків жидівських назад тому за тисячі років, й доказує, що сім потомкам героїв треба дати рівні права, конечно, в Англії. Спасиб-Біг! А що б сказав Маколей, побачивши в Англії в возі потяга двох чоловік? „А де ж другі 38 чоловіка Англичан?“ спитав би він, и ёму сказали б „шабаш!“ Ось воно, що значить приклад чужих річей до своїх діл. Приклад, може, й користний, та не задля всіх.

„Що показує сей значок у вас?“ спитав-єм свого прокинувшогось сусіду. — „Се „артельное право“ на перевозини краму залізницею, що я що йно купив в Одесі у товариства.“ — „Що заплатили-сте?“ — „Чотиреста карбованців!“ — „Не дорого ж се?“ — „Як таки можна! коли б допустили жидів, було б чотири тисячі!“ — „Чом же їх не допускають?“ — „Не можна встергтись від їхнього мошенства: трохи-трохи не збанкротилось товариство! Ось и постановлено: усіх приймати, опріч жидів.“ — „Нашадків героїв“, подумалось мені. Не погано було б вдивитись, таким побутом, в їхні героїчні діла и в бездольний руский степу!

П. Голуб.

Літературні звістки.

— Доносять нам з України, що одшукались и остатні 12 пісень перекладу **Іліади Ст. Руданского**, хотя у першій ще не зовсім обробленій формі. Так наша література мала б вже цілий переклад **Іліади**.

(Перша пісня сього перекладу була надрукована у Правді за р. 1872.) Також знаходиться між оставшими по пок. поеті паперами крім зганеного вже нами перекладу 1-ої книги Енеїди и досить многих оригінальних поезій переклад „Демона“ Лермонтова.

— У Києві давано в городскім театрі кілька разів нову оперу **Лисенка „Різдвяна ніч“**, до котрої текст після повісти Гоголя уложив М. Стариченко, звісний перекладчик казок Андерсена. Хотя співали не оперні співаки, тільки любителі, успіх представлення був великий. Текст опери виданий и друком.

— Пишуть нам из Києва: До Києва вже надійшла **форма бюсту Шевченка, роботи п. Забіли**, $\frac{3}{4}$ натурн, и гіпсові ксні продаються по 2 р. 20 коп. (Про сей бюст була звістка у „Правді“ з 1872 р., нр. 4 и 6). Бюст дуже гарний, такий що н. пр. й порівнувати ёго не можна з тим, що стоїть у Львівській Бесіді.

— „Газета для народних учителів“, видавана кор. угорским міністерством народної просвіти у Будині, перестала з кінцем 1873-ого року виходити. Се письмо заложено було перед 6 літами за ініціативою покійн. міністра бар. О. Етвеша, и виходило у 7 язиках; учителі народних шкіл могли ёго діставати дармо, під вимінкою, щоби заховували ёго яко власність школи. Тепер же угорске міністерство видавати буде сю газету тільки на мадярскім язиці, головно, здається, задля клопотів фінансових. Руске виданне сеї газети виходило в перших роках в язиці до великоруского зближенім, а в остатних роках з правописсю фонетичною, в язиці намаганім виправді на лад народній, однак нераз дивовижнім и з формами язиковими Бог зна' якими. Редактором сеї газети був Макс. Майер, як видно вже з имени, чоловік не руского роду, котрому отже годі дорікати недокладним знаннем руско-народного язика, а противно узнати належить добру ёго волю.

— „Славянское обозрѣніе“, письмо двотижневе, посвячене справам цілої Славянщини и виходивше у Празі спершу в російскім и в чеськім язиках, при кінці кинувшого року стало виходити тільки в язиці чеськім (Slovancky Obzor). Помимо свого позірно панславистичного (або всероссийского) напрямку, письмо се увзглядало и прямовання поодиноких славянских народностей. Подавало нераз вісти не писані несприхильно и о партії народній в Галиччині; по смерті п. Лавровского помістило в дословнім перекладі цілу статтю о нім з Правди, а опісля подало в изводі написаний хоч не без польскої тенденції але в загалі досить безсторонний довший артикул *Gazet-y Toruńsk-oi: Ukrainofilstwo czyli idea samodzielności Rusi a Polacy.*

— Инше часописьмо, посвячене справам всеславянскім, **Slavjan**, виходяче в Ціловцю (Klagenfurt), поміщає дуже часто статті и вістки

(після „Правди“) в душі прихильнім малорускому народови, отже и народній рускій партії. З великою похвалою згадувало в минувшім році о брошурах Ник. Загірного, долучених до Правди, а вже сёго року привитало дуже прихильно завязанне товариства имени Шевченка, подаючи майже цілу статтю з Правди (1873, нр. 21) про се товариство и наводячи важнійші §§. з ёго статутів.

— З початком сёго року появился у Чернівцях „Буковинско-руській Мѣсяцословъ“, виданий тамошнією Рускою Бесідою. Межи статтями „часті поучительної и забавної“ того календаря находяться також деякі поезійки проф. Изидора Воробкевича (Данила Млаки), котрі и надаютъ ёму цінности.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІЯЛЬНА.

Открытій лист з України

до редакції „Правди“.

У 19-ім ярі Правди (1873) надруковано „Открытій лист з України до редакції Правди“ и відповідь редакції. Яко Малорусини, котрим есть дороге усе, що доторкається нашого народу, як у Галичині так и на Україні, ми вважаємо нашим обовязком и правом, подати и собі голос що до непорозуміння викликаного брошурою пана Загірного „Политика Русинѣвъ“, и просимо шановну редакцію „Правди“ дати місце и нашому слову.

1. Нещасливі историчні пригоди, а найбільш недостача ясної національної самовіжі у висчих верствах руского народу, позбавили нас прав, належачих нам яко народови историчніму. Страта тих прав, у своїй дальшій консеквенції, звела наш нарід у найнижчий соціяльний стан на власній землі своїй и була причиною ёго вікової недолі. Маючи перед очима нашу минувшість, узнаючи й з приміру инших народів, що тільки на лоні народности вільної у своїй діяльності, не скаліченої чужою силою, можуть розвистись и зреалізуватись найкрасчі поступові засади, як життя розумового так и матеріяльного, на правдиву несфальшовану користь народови, а вбачаючи нашу народність, и за нашого часу, у великім небезпеченстві винародовлення у Галичині як и у нас (з другого боку), ми не можемо не прилучити нашого голосу до слова редакції

Правди, що нашою „головною цілею єсть хоронене своєї національности и розвій свого народа, окремішнёго як від польского так и від великорусского“, и що тій головній цілі повинні підклонятися усі інші питання нашого розвою и поступу, позаяк усі наші поступові бажання можуть оправдатися тільки під умовою досягнення головної цілі.

2. Розбуджене самовіжі и рух народности пригніченої и позбавленої своїх природніх прав вже, яко протест, самі у собі носять зерно свободи и поступу. Поступові засади у боротьбі за народність зростаються органічно з народнім духом, а не беруться, як подарунок, з рук гегемона. Нічого-ж нам турбуватися про те, щоб галицька народня партія не звернула з поступового шляху, ані накидати їй кабинетні теорії, замість того щоб добре оглянутись навкруги самих себе. Оглядаючи діяльність народньої партії у Галичині, ми знаходимо, що вона покликалась на симпатії Українців до розумового и соціального руху галицько-русского народу и вона мала на те право — бо симпатії суть. Але ж ми нігде не знаходимо, щоб народня галицька партія покликалась на симпатії України до яких небудь ретроградніх цілей. Ото-ж нам здається, що галицькі народовці можуть и надалі безпечно покладатись на симпатії українских патріотів, а коли те буде їм потрібно, покликуватись на них. Той тільки, хто узнає свою народність за матеріял гідний не на що більш як на послугу цілям (або й хиерам) чужинців, як далеких так и найблизчих — той най не покликається.

3. Ми не бачимо у брошюрі п. Загірного досить важного поводу до колективного протесту, бо вона зовсім, як каже Правда, „не єсть маніфестом засад партії“, але виразом гадок самого автора, хоча й значного члена своєї партії. Тим менш можна бачити у словах автора замір приписувати свої гадки українській освіченій громаді у Росії. Усякому ясно, що прозиваючи свою партію українскою, п. Загірний розуміє саму народню партію у Галичині, и ту назву уживає з причини, що народню партію так прозвало противне галицьке сторонництво. Як нам здається, брошюра п. Загірного була не більш як виразом виборової боротьби и часової політичної ситуації. Автор відступає де у чім від загальних поступових засад. Щож! Чи не бачимо ж ми, що не тільки поодинокі громадські діячі, але й цілі партії, силкуючись досягнути головної цілі и почувавши себе слабійшими, мусять часом давати своє вотум тому, що відкидають у засаді. Остро ставляти самі чисті принципи може або сильний, або теоретик. Брошюра могла дати нагоду до критики поглядів автора и навіть до горячої полеміки, але не могла

(коли спокійно зважити) бути підхопленою, як претекст до маніфестації. Таке поступованне може стати на перепоні усякій поєдинчій ініціативі; з такого поступовання міг би повстати розбрат, коли б з другого боку не зайшлося досить патріотизму и тверезого погляду, — розбрат, против котрого ми не можемо заздальгідь не протестувати усіми нашими силами, узнаючи ёго згубним у будучині, як для головної цілі, так и для реалізації тих-же поступових засад, котрі виголошує „Одкритий лист.“

Стоїмо далеко від поля боротьби; за діяльність народнєї партії у Галичині ніхто на нас вини не покладе; ультрамонтанством и конкордатом нам, належачим до восточної церкви, ніхто дорікати не може. Отже налягаючої потреби колективно „відсторонити непорозуміння“ — не бачимо. Не приписуючи „Одкритому листови“ нічого більш того, що у нєму строго знайти можна, будучи готовими признати у нєму найкрасчі заміри, ми також „вважаємо обовязком, щоб відсторонити на далі близьчі непорозуміння, виголосити“, що: яке ні було б поступованне народнєї галицької партії у боротьбі за народність, хоронимо собі право критики и дружнєго совіту — не більш; гасити симпатії, рвати духові звязки з патріотичнєю інтелігенцїєю значної частини нашого народу, ні з яких побічних причин — не хочемо, не можемо.

4. Не можемо також зрозуміти цілі бажання, щоб інші славянські видання перепечатали „Одкритий лист.“ Не дозволяємо собі бачити у тім бажанню апеляцію до опінії чужих, хоча й би побратимчих, народів, з поводу нашого „хатнєго“ непорозуміння. Не можна не згадати, що межн славянськими народами суть два, у котрих єсть партії, що нас негують як окремішню народність, — партії далеко більше впливові, ніж ті поодинокі поступові особи, котрі, як нам бажалося б вірити, можуть признати наше право. Славянам, як и иншим народам, вільно и без того критично відноситись до діяльності наших партій. Ліпше ми готові бачити у тім яку-сь потребу виголошення засад, котрими повдяться освічені українці в Роснії. Але-ж бажалося б бачити таке profession de foi у формі не маючій характера роз'єдинення, а просто як вираз свого переконання. Галицькі народовці певно прилучилися б до засад усім відомих, недостачою котрих до сєго часу ніхто не дорікав нашому народному напрямкови.

5. Не даючи великої ваги сєму непорозумінню, не маючому у собі нічого, що повело б нас до справжнєго роз'єдинення, ми сподіваємось, що наші народолюбці як у Галичині так и на Укра-

іні не відступляться правила слабих: „unitis viribus res parvae crescunt.“

Лист сей з лівобережної України, з 24 підписами, дійшов нас ненадійно, — и тим більше нас зрадував. Коли в попереднім листі з правобічної України симпатії наших Українських братів висказуються условно — хоч и вимінки там поставлені зовсім не суть того роду, щоби симпатії спиняли —, и пробивається трохи недорозуміннє, вимогаюче доперва вияснювань: сей лист є наш повним доказом, що значна часть інтелігенції українскої не тільки симпатизує безумовно з руско-народною партією у Галичині, але й розуміє наше положіннє, наші прямовання так добре, як тільки бажати б, щоб усі сини одної матери Руси-України розуміли. З цілої душі, з цілого серця пишемося на остатній уступ нинішнього листу: геть усякі непорозуміння! сполученими силами!

Мусимо враз однако висказати, що не тільки розвєднєння але й якого небудь більшого непорозуміння не боїмося. Як в обох листах з України, так и в поглядах и прямованнях руско-народної партії у Галичині зовсім не ма значної ріжницї: всі ми хочемо розвивати нашу малоруску народність; всі ми й годимося, що се тільки може статися дорогою прогрессу; всі ми стоїмо за свободою як поодиноких лиць так и цілих народностей — за демократизмом и федералізмом; а що в дрібнійших питаннях є деякі ріжницї, а навіть що одні сю а другі иншу справу кладуть наперед — се зовсім природно. Таж ні в одній партії — а тим менше у цілому народі — не ма єдности всіх а всіх гадок: бувають гадки ріжні, але котора гадка прийметься більшостю, за тою піде и меншість. Згідність же в питаннях підрядної ваги не належить ставити непотрібно, яко *conditio sine qua non* приналежання до партії, а навіть важнійші питання ставляться так тільки тогді, коли стануть нагячними, и мусять доконче сейчас рішитися.

Поки ж що, переводити будемо згідно ті діла, що до котрих ніяка ріжниця гадок між нами не заходить. Обміна гадь однако є в усіх питаннях важна, и ми тільки вдячні будемо нашим братьям Українцям, коли ві всіх справах висказувати будуть свої гадки. Ми не залишимо, коли буде треба, и наші гадки висказувати и всякими радами по можности хіснутися.

Русини в Галичині.

(Вѣстникъ Европы 1878. Январь, Февраль.)

(Дальше.)

Еще одну причину, чому австрійська бюрократія не дуже рада була ділити Галичину и через те скрішляти руский елемент, як також чому ся бюрократія в загалі з недовірчивостю глядить на розвій Русинів, видить п. Т-овъ у тому, що вона боїться свояцтва Галичини з Россею. П. Т-овъ докоряє за те централістам-державникам, котрі „не можуть зрозуміти, що національність тільки тогді єсть вимінкою для державного сепаратизму, коли яка народність терпить ущерб в своїх політичних правах або стисненне свого духовного и національного розвою. Адже ж як хто, то се понимати повинні б Австрійці, котрі видять в сусідстві у себе Італію и Швайцарію, видять н. пр., що Венеція відорвалася від Австрії до королевства Віктора Емануїла, а Тессинский кантон в Швайцарії (також італійський) и не думає прилучатися до Італії задля одного тільки етнографічного споріднення, як и Женевский кантон до Швайцарії.“

Звісно, ми далекі від особлившої якої прихильности до австрійської бюрократії, — однако не можемо її по части не оправдати, по крайній мірі що до погляду на Австрійських Русинів по 1866 р. Як би були Русини зав сїгди признавалися до однородности з народом великоруским, могли б Австрійські державники еще успокоюватися аналогією Швайцарських Італіянтів и Французів, хотя ся аналогія не повна, бо сїж Італіянци и Французи в Швайцарії зросли з давна з швайцарскою державою и розлуку од їх братів в Італії и Франції винагороджує їм швайцарска свобода и инші користи. Але Галицькі Русини, як сам п. Т-овъ дальше говорить, в 1848-ім році виразно и кількократно виреклися єдинства з великорускою народностю, а в 1866-ім р. нараз се єдинство демонстраційно заманіфестували!... Не дивниця ж, що власти центральні и найвисші сфери од того часу не довіряють Русинам, припускаючи, що так само в догідній хвили готові Русини освідчитися и за політичним єдинством з Россею, вирікаючися тільки разів висказаної ними лояльности австрійської....

П. Т-овъ говорить дальше, як неясні були до 1848-ого р. и опісля поняття Святоюрців о своїй народности. „На питання австрійської адміністрації: що таке „Рутени“, тогдішні представителі галицької інтелігенції свідомо одвічати не могли, тому що

вони самі не знали свого народа та ніколи о нім серйозно не думали. По вихованню, по мові, на котрій думали, старі галицькі літерати, що верховодили у 1848-ім р. в „Головній Рускій Раді“ у Львові, були властиве Поляки и Німці, а не Русини. Ми вже висше виділи, що Зубрицкий писав спочатку по польски, по польски ж писали грамматики Лозинський, а Левицкий в книжці, написаній по польски о рускій літературі в Галиччині (*Listy dotyczące się piśmiennictwa ruskiego w Galicyi. W Przemyślu, 1843*) жалувався навіть на намагання Шашкевича, Головацкого и Вагилевича писати по народно-руському, обороняючи по польски церковне письмо яко „стародавнє, прийняте 50-ма мільонами“, и хвалить ряд за те, що не дозволив явитися альманаху спімнених літератів „Русалці Дністровій“ (1837) у тому виду, в яким загадав її „тріювіра“, — а між тим по загальному признанню всіх, котрі скілько-небудь поважно писали о літературі рускій в Галиччині, власне од тої Русалки зачинається руске відродженне в сім краю. З осіб, котрі опісля грали ролю в політиці и літературі в Галиччині, п. Дідицкий терпів навіть кару за участь в польських революційних намірах; пп. Наумович и Білоус... до 1848 р. вважали себе Поляками, як говорилося тогді, *gente Rutheni, natione Poloni*. Перед 1848-ім р. рускі священники и літерати семінарського виховання на свій нарід гляділи як на хлопів, знали ясно тільки про се, що вони люде „грецько-католицького обряду“ и в сім змислі Русини т. є. не-Поляки; чували, що и в Росії живуть люде того самого обряду, з тим самим церковним язиком; чували, що в Росії є и література російська, з котрої крім Ломоносова и Державіна и т. п. вони й нічого не знали та и поняти не могли; чували, що в Росії є початки и малоросійської літератури; читали в класифікаціях народів у славянських філологів, що Галицькі Русини належать до племені руского, а в нім до галузи малорускої, — але чим відрізняється мова руска (с. є. великоруска або російська) від мови церковної, сього не могли докладно означити не тільки загал священників у Галиччині, але навіть и ті, котрі там писали граматики язика „руского“, „малоруского“ и т. д., — граматики, по філологічним ідеям не одрізняючія од творів XVIII-го віка. Достаточно й такого приміра, що Левицкий наводив в своїй граматиці яко примір малорускої мови вірші — Державіна!“

Отже ж — каже п. Т-овъ дальше —, коли людей з такими неясними поняттями „труслива и педантична австрійська адміністрація“ у 1848-ім р. питає: „що ви за нарід?“ — вони знають тільки й те: *wir sind Ruthenen*, додають однак: *wir sind aber*

keine Russen.. Більше знакомі з славянською філолого-етнографічною термінологією, не забувши споминок „тріумвірата“ Шашкевича и деколи находившіся в взаєминах з малорускими філологами, н. пр. з Максимовичем, додали до слова Ruthenen еще и статистичні дані, що той народ в скількості 15 мільонів жиє там и там в Австрії и Росії. Таким способом зложився одвіт патріотів Головної Рускої Ради: „Ми Русини, самостійне славянське племя, розличне від Поляків и Россиян (Великоруссів).“ (П. Т-овъ наводить тії слова в німецькім оригіналі из 3-х маніфестів тогдішньої Рускої Ради). Если формула Галицьких Русинів 1848-ого р. мала яку вартість и хосен, то тільки негативну: „ми не Поляки“ — отсе одно тільки и було ясно. А додаток: „ми часть племені малорусского“ взміцняла значінне тої негативної формули и становила одвіт тим Полякам и псевдо-Русинам, як н. пр. Добржанський и п., котрі против Головної Рускої Ради зібрали свою раду руску („Руский Собор“), заявившу, що Галицька Русь входила з давен давна нераз в склад польської держави, з котрою в XIV-ім віці наконецно злилася, и що Русин, Русняк и т. н. народні названія в Галичині становлять тільки инший рід Поляка, як Мазури. Покликанне на Малороссиян и признание, що Галицькі Русини становлять частину їх, було хосенне яко одвіт на такі теорії, — позаяк, найперше, Малороссияне самі скинули з себе польське панованне, а по-друге жиють и в таких землях, котрі не тільки ніколи не належали до Польщі, але и не входили в склад так-часто споминаного але й так-же мало понманого Поляками, так званого „вільного союзу Польщі, Литви и Руси“, як н. пр. Малороссияне в губерніях утворених из Слобідської України и в краях чорноморських.

Але ві всіх тих переговорах и поясненнях з рядом австрійским и з Поляками на тему: що таке галицькі Русини? була одна суцественна хиба, се — звязуванне питання о національності Русинів з внішніми політичними відносинами, через що на будуще не тільки державні питання, як справа устрою Галицького краю, але и всі чисто домашні справи Галицьких Русинів, їх література, навіть саме письмо, їх етнографічні ідеї — все те набрало значіння питань політичних, в котрі позволяли собі вмішуватися політичні а навіть адміністративні власти. Пише чоловік громадянкою (п. Т-овъ відай хотів сказати: на лад російский) — staatsgefährlich на одну сторону! пише другий кулішівкою — staatsgefährlich на другий бік! каже оден, що він „руський“ — москвофільство! каже другий, що він „русський“ — українофільство! чи-

тає Пушкіна — відступник! читає Шевченка — революціонер! вважає земляком св. Володимира — „схизматик“, и відтак знов відступник и революціонер! почитає Казимира В. и Міцкевича — полонофіл, и відтак революціонер на другий спосіб! и т. д. . . .

На всякий спосіб у 1848-ім р. Русинами даний був одвіт австрійському рядови ві всіх взглядах, бачиться, вдоволяючий; die Ruthenen називалися *das treueste Volk, die Tiroler des Ostens*. . . Австрійський ряд „благодѣтельствовав“ галицко-руський нарід, знесши панщину, але дуже умірковано, — він далеко, щоб кривдив и властителів більших посіостей (Поляків), лишивши їм сервітут и пропінацію. Отворено трохи шкіл руских, котрі, позаяк панував тогді у Австрії клерикалізм, попали в руки духовенства, чим натурально галицкі патріоти зовсім були задоволені; осторожна адміністрація признала офіційяльним письмом для руских шкіл церковне (кирилицю), бо гражданка, що зайшла була з Роснії через Котляревського и Максимовича, видавалася австрійському начальству, як в впрочім и руско-уніятському, підозріною. Тим церковним письмом, або бодай правописом стала й писатися нова руска література. Галицкі літерати стали писати, як трафилось, перекладаючи свої гадки з німецкої и латинської семінарщини, з польского на мову, котру кождий з них міг називати російською, рускою, малорускою, галицко-рускою, и т. д., після вкусу и симпатії, але котра не подобала на жадну чоловічу мову. В галицких виданнях „Зоря Галицка“, „Семейная бібліотека“, по недостатку свого матеріялу стали передруковувати и статті, вірші и оповідання, друковані в Роснії. Етнографічне своцтво, память о формулі 1848-ого р. и п. Шашкевичу, котрого имя стали шанувати яко отця літератури, рада п. Максимовича, все те було причиною, що передруковувано по більшій часті малоруске; але злучай и московскі славянофільскі ідеї, заходивші впрочім найбільше через Прагу, занесли в Галицкі видання и вірші Хомякова, а враз з ними и „Мичмана Поцьбуева“ и т. д. Який-такий свідомий вибір зробити чи з російської чи з малорускої літератури Галицкі літерати не здержували. Оден з них, більше наклоний до народного елементу, говорив еще в 1848-ім р. на зборах „Матиці“ о Шевченку, але в загалі сейже перед 1861—62 р. в Галичині був незнакомий: він за надто був „хлопський“ та и зовсім не для „всхідного Тиролю“ писатель. Що в російській літературі 40-их и 50-их років мож було вибрати також щось ліпшого від „Мичмана Поцьбуева“ — розуміється само собою. Але російської літератури и до сеї пори не знають в Галичині, а старі єї літерати — ті й зовсім не могли

поняти інтересів російської літератури після Гоголевого періоду, тому що особливе від половини 40-их літ вона стала дуже відзначатися „хлопством“. Як злучайні були відносини галицьких видавців и літератів до російської и малорускої літератури, видно з того, що видавець „Семейно-і Библиотеки“ п. Шехович друкував у себе оповідання Основяненка „Сердешна Оксана“ в великорускім перекладі. В найновішій часі п. Шехович зачав писати по польски (и по руски латинськими буквами — ред. Ір.).... Тоді відай крім *що* и *что*, *якъ* и *какъ*, Галицькі літерати не знали иншої ріжниць між великоруским и малоруским язиками: для них всё одно, чи в великорускій чи малорускій мові писати, було чистою мукою. Розуміється, їм хотілося сейчас зрівняти свою літературу з польскою. Про народню просвіту, про гімназьяльну навіть, вони й не гадали: чей же для народа досить було й псалтиря, як казав Зубрицький, а гімназії тоді були німецькі... Галицьким літератам осталося писати розправи філологічні, філософічні, историчні, памфлети політично-національні, и конечно — не по хлопски ж їх писати. Як хто не міг знести муки перекладати свою мисль на роблений язик, той брався до німецького або навіть знов до польского. У инших явилася гадка звернутися просто до великоруского, — але тільки оден Зубрицький пішов тою дорогою и написав „Исторію Галическо-Русскаго Княжества“ (1852—1855) досить чисто по великоруски. В приватнім же и родиннім житю знов, після короткого періоду національного ентузіязму, цілком запаував польскій язик и польска література.

Австрійска бюрократія, частина духовенства уніятского зачала неспокойно глядіти и на той розвій світської літератури в Галичині и на тую маленьку звязь еї з Россеєю, яка проявлялася в передруках хочби й з малороссийского. Розуміється, що Поляки не залишили роздувати підозріванне бюрократії, и фраза, котра тоді була в ході у Поляків, що „Русин може бути тільки або Поляком або москалем“ стала вчасно впливати и на австрійську бюрократію. Офіційна газета, Віденьскій „Вѣстникъ“ зачав проводити гадку про окрему народність руску (рутенску), одільну и від Малорусів, а не тільки від Россіян. Гр. Голуховскій загадав був знести в Галиччині не тільки гражданку, але навіть и кирилицю, заміняючи її латинскою азбукою на ческо-польскій лад. Займався тим з гр. Голуховским враз и Чех Іречек, тоді урядник в міністерстві, опісля член міністерства гр. Гогенварта. В загалі Чехів було тоді багато в Галичині між урядниками и педагогами: вони з початку помагали германізації, а потім стали помагати колонізації. Впрочім

через опозицію літератів, особливе духовенства галицького, кирилиця була уратована...

1860—1863 рр. були літами, коли „нова“ Россія, після почину реформ, звернула на себе велику увагу за границею. Між іншими в той час одним з проявів „нової“ Россії було досить сильне розбудження малоруської історіографії (по російськи) и беллетристики (по малоруски). Тее розбудження відбилось и на Галичині, куди проникли від того часу друковані в Петербурській „Оснoвi“ статті, вірші, розправи Костомарова, твори Шевченка, Куліша, М. Вовчка и т. д. з їх світським духом, з різким демократичним и тому антипольським и не дуже приязним бюрократизмови духом. Заложена в 1861 р. гримми Святоюрців газета „Слово“ стала явно висказувати українофільські ідеї, передруковувати статті з „Оснoви“ („Двѣ русскія народности“ и и.), хотя и з переробленням на свій язиковий лад, и навіть висказуватися симпатично за борбу Малороссиа з унією (се вже ж не за для симпаті з українофільством! — ред. Пр.). Заложена молодшим поколінням галицьких літератів тижнева газета „Вечерниця“ йшла еще дальше в тім напрямку. З тогдішних польських газет в Галичині мож зробити багато витягів, котрі показують, як Поляки жалувались на тую українську хлопоманію, на московську „шизму“, під видом українізма розширювану в Галичині. Доноси на Русинів из Львова в Відень, котрі вже передше були зачалсь, тепер еще збільшились: Віденській адміністрації доносили, що die ruthenische Literatur hat eine staatsgefährliche Richtung angenommen. Віденський „Вѣстникъ“ перестерігав галицьких літератів від „українського болота“, и ще ревнійше став розвивати, насупротив малоросійської формули „Головної ради“ 1848 р., науку о окремішній 3-мільоновій галицько-руській народности, котрої не лише адміністративні, але и етнографічні границі лежать на р. Збручи, відділяючій Галичину від російського Поділя — національности, котра не має нічого спільного з Українцями, що завсїгди супротивлялися унії и оказували непокірний демократичний дух. Діла стали так, що чи український чи російський напрямок приймала галицька література — вона зарівно видавалася Полякам „москалѣвською“ и „схизматичною“, а австрійській бюрократі — „сенаратистичною“, staatsgefährlich.

(Дальше буде.)

Холмські уніати и „Московскіе Вѣдомости.“

В 54. нрі „Московскихъ Вѣдомостей“ напечатана дуже интересна и розумна стаття з поводу безпорядків, які були недавно в Холмській єпархії царства Польського. „Пролита кров“, каже газета п. Каткова; „чисто-русский, покірний урядови народ, доказавши свою вірність у часи остатнього повстання польського, приведений до бунту; вороги Росції обрадувані“.... И за тим обертається до поводів, з за которих вийшла уся біда: кажуть, що унія у холмській єпархії прийняла дуже багато латинства у свої обряди и що восточний обряд мусіли там очистити, бо навіть и папські були того вимогали. „Але“, каже московска газета, „по-за-як ми не приймаємо унії, не признаємо начальства папи и думаємо різно з римскою церквою у деяких догматичних питаннях, то для нас, членів православної церкви, для уряду, которий її обороняє, не мають ніякого интересу обряди, яких держаться однаві од нашої церкви частини нашого народа. В ділі віри сі люде стали нам чужими, и ми не маємо ніякої потреби мішатися у їх діла и наглядати чистоту їх обряду. Нехай турбується про се папа без помочи наших воєнних команд. Уніати оддали свою душу Римови, и на що-ж нам мертво тіло їх обрядів.“ З політичної сторони, кажуть далі „Московскіе Вѣдомости“, держава мусить тільки глядіти, щоб у церкви уніятські не заходила польска мова замість рускої. Як тільки сѣго не ма, держава не має що робити з уніятскими церквами.—Але єпископ холмський Куземський навів державну власть на похибну дорогу. Він подав меморіал, що, мовляв, унія у Холицьчині повертається на лад латинський, щоб потім народ руский спольщився.

Привівши дословний витяг з меморіалу єп. Куземського, „Моск. Вѣдомости“ говорять так: „Що уніятські храми стали більше або меньше подібні до латинських, се не має для нас ніякого интересу, и ми не знаємо, од чого преосвящений Куземський зве уніятську церков рускою. Сам же він нагадує, що уніати належать до одної з латинянами римської церкви. Нам здається, що не ма нічого дивного, що приклонники римської церкви усвоюють собі римські обряди, и урядови тут входить нічого... Урядови не ма діла до того, якого письма икони поставлені у тому, чи у другому храму уніятському. В уніятських храмах, як би вони не були устроєні, тільки мова мусить бути рускою. Ось погляд, який пристойть державі. Як скоро народність руска забезпечена од політичної польської пропаганди, то и латино-польське міссіонерство, про которе пише єп. Куземський,

тратить свою силу, бо зникає інтерес польської партії латинізувати уніятів. Для Росії навіть було б не без користі, щоб римско-католицький, але руский люд послужив живим посередником и примиряючою звязкою між польським людом, ёму одновітним, и руским, однокровним. Холмска епархіальна консисторія и краєвий ряд зрозумів діло инакше. Вони підняли війну против органів та дзвінків и стали ревни строїти в уніятських церквах глухі иконостаси з царськими воротами — и злучилось те, що бачимо тепер. Як буває завсїгди, гоненне породило фанатизм. Переслідовання органів зробило органолатрію. Народ смирний, которий, яко корінний руский, міг вважати себе у своїй релігійній свободі забезпеченим, попавсь у стан бунтівників...“

Звертаємо увагу „Слова“ и инших хвалителів еп. Куземского и Попеля и місні галицьких ревнителів чистоти восточного обряду у Холмщині на сю статтю „Московскихъ Вѣдомостей.“ Се не хто инший так показує їх шкодливість для народу и держави, як п. Катков, до которого вони так лествяся.

Перегляд політичний.

Засідання Ради державної. На засіданню з 20. Лютого вибрано комісію з 36 членів для рядових внесків о реформі податків; из Галицьких послів входять в неї З Поляки и о. Юзичинский. Відтак приступлено до розправ о знесенню газетового стемпля. Комісія, вибрана до розсмотрення дотичного внеску п. Фукса, предложила цілковите знесенне стемпля від календарів и газет. За внеском комісії, т. е. за знесеннем стемпля промовляли горячо, крім декотрих німецьких лібералів з клуба поступового, також Чехи (з Моравії) и Словінці, підносячи яко користі знесення можливість більшого просвічування простого народа, задля чого Славяне з радістю сей закон приймуть, а дальше більший розвій провінціоноальной пресси, именно народніх органів, котрі до 35⁰/₀ (brutto) мусять оплачувати державі. На внесенне демократа Кронаветтер голосовано поименно и — проект комісії, против котрого освідчилося міністерство, 129 голосами против 114 відкинено. Против знесення стемпля а за міністерством голосувала між иншими польска партія Земляковского (польські федералісти, а також оо. Качала и Наумович в часі голосування вийшли з сали) и — наші Рутено-Рускіе, котрі знов, як при голосуванню

над 80-міліоновою позичкою, перекинули поїду на сторону міністерства, хотя до послідній хвилі надіянося, що будуть голосувати противно. Против міністерства а за знесеннем голосували Німці з клуба поступового и демократи, Славяне-федералісти и партія Гогенварта. Пресса Віденьська задля такого результату була дуже розлючена на Раду державну а особливо на міністерство; домагалася навіть уступлення міністра фінансів.

На засіданню з 23. Лютого був на дневнім порядку внесок п. Фореггера о ревізії уставу прасового, котрий домагається, щоб в законі ясно було висказано, коли має ся конфіскувати газету, и щоби на злучай неоправдані конфіскувати; котра тепер зависить тільки від ряду и есть чистою поліційною мірою без границь, застережено було винагородженне шкоди. Внесок сей передано окремії комісії з 9 членів; тільки міністри — не всі — голосували против. — Горячу дискуссию викликав на тім самім засіданню внесок демократи Штайдля о знесенню консумційного податку в замкнених містах. Комісія бюджетова, пересмотрювавша сей внесок, внесла відступити его міністру фінансів з завізванням, щоби постарався о управильненне, зглядию обниженне а тільки що до декотрих предметів о цілковите знесенне консумційного податку. П. Штайдель и демократи тим не були задоволені и виступали з остримі бесідами, що „для підтротання поодиноких підприєм найшлося 80 міліонів, а для знесення стемплів від газет не стало средств“ и т. п.

На засіданню з 28. Лютого прийшло під нараду справозданше легітимацийної комісії що до вибору о. Павликова, котрий одержав сертифікат від намістника краевого, помімо що ц. к. комісар рядовий розпорядив був тісніший вибір, при котрім більшість голосів отримав ц. к. суддя повітовий Фр. Лукасевич (Поляк). Комісія вносить узнати вибір крил. о. Павликова важним, до причині, що о. Павликов вже при первім голосованю одержав абсолютну більшість голосів, отже ж не належало приступати до тіснішого вибору. Після довших дебат, в котрих из сторони Рутено-Русских забирали голос пп. Геровский и Ковальский, из сторони Поляків Грохольский и др. Юліян Черкавский, комната приняла внесенне легітимацийної комісії и узнала вибір о. Павликова важним. Найцікавішою, але не конче щасливою була промова п. Ю. Черкавского, котрий виступив в роли Русина и говорив о пацлавістичних и російських агітаціях в Галичині, в доказ чого між иншими наводив, що о. Павликов властиве називається Павлик (дійстно и деякі виборці голосували на тее ім'я), але змінив своє

им'я, щоб зробити єго подібним до имен Горчаков, Суваров и т. д. Се відправ в своїй річі п. Ковальський, заявляючи, що крил. о. Павликов вже в своїй метриці записаний Павликов, а не Павлик.— На тім самім засіданню прийнято внесення комісії петиційної, щоби ціле міністерство а особливо міністерство торгівлі висідало у міністерства (спільного) війни відміни в оффертах, розписуваних в ціли забезпечення доставки мундурів и інших потреб для війська, на користь дрібнішого промислу.

На засіданню з 4. Марця відчитано одвіт ческих деклярантів (и 1 Моравского, гр. Белькреді) на завізнанне президента комнати послів д-ра Рехбауера, щоби явилися в Раді державній. Чехи покликуються на своє попереднє заявленне (з 23. Падол. 1873), котре тільки повторяють и на ново потверджають, задля того, що комната послів ані не увзгляднила наведених ними поводів ані винінок, під якими вони об'явилися склонними до правно-політичної угоди. Комната відкинула внесок начальника моравских деклярантів дра Пражака, щоби заявленне ческих послів поручити окремії комісії до розсмотру, и рішила їх посольські мандати узнати неважними. — Відтак раджено над знесеннем консумційного податку. Помимо горячої промови демократів Кронаветтера и Штайдія за знесеннем, комната їх внесок відкинула. Мусимо тут зробити увагу, що маленька партійка демократів, хотя часто висмівана псевдо-ліберальною партією буржуазною, ревно и не без таланту боронить справ простого народа, именно міського; бажати б тільки, щоби посліи, вибрани сельским народом руским, з такою ревністю справ сельского народа боронили.

Дня 5. с. м. зачалися в комнаті послів Ради державної дебати над проєктами рядовими до законів конфессийних. Справозданне о них помістимо в найблизшому нрі.

Ізда Е. В. Цісаря до Россії, хотя уже давно як відбулася (цісар вїхав 11. Лютого, а приїхав 27. Лютого), достарчає все єще багато матеріялу ріжним часописям до всляких політичних комбінацій. Безперечно ся изда має и свою політичну вагу, як видко вже й з того, що з Е. Величеством Цісарем їздили и гр. Андраши, барон Бравн, шеф секції Гоффманн и и. Не без політичного характеру були и тоасти, внесені монархами на великім обіді в Петербурзі. Император Россії в своїм тоасті між иншими сказав, що в приязни обох цісарів з цісарем Вільгельмом и королевою Вікторією видить запевненне спокою в Европі. До 22. Лютого пробував цісар в Петербурзі, як найторжественнійше гощений; відтак вїхав до Москви. На увагу заслугоє передова стаття

„Московских Вѣдомостей“, посвящена сему приїздови, в котрій між иншими сказано: „Ізда ся є знаменем мира и добрих взаємин на тепер и опісля. Россія не бажає ані потребує розширення своїх западних границь. Загальна славянська держава є політичною мрією, о котрій поважно не можна й думати... Ніколи, навіть в хвилях найбільшого охолодження взаємин и в хвилях непорозумінь, які були між обома державами, ніколи російські помисли не дотикались прав Габсбурскої династії, не шукали приязни з жадною партією „измінників“, сли такі були коли в краях Австрії... Наші симпатії ніколи не мали політичного характера, ніколи не годились з заборчими мріями.“ Помимо сих слів газети, котра до недавна найнеприятнійше виступала против Австрії, „Слово“, наводячи різні комбінації політичні, які роблять часописи по поводу тої їзди, згадує таку комбінацію, котру воно чуло, що Е. В. цісар Австрії умовився з Е. В. цісарем Росії о заміну рускої часті Галичини за Варшавську область! — Крім політики пересправлювано и о улекшенню взаємин торговельних; ближші переговори об тім мали небавком зачатися в Петербурзі. Розуміється, що також з обіх сторін роздано много орденів и т. п.

НОВИНКИ.

— **Тринацяті роковини смерти Тараса Шевченка.** Як за давніх-давен літ, так и сего року святкували Львівські Русини роковини смерти Тараса Шевченка (9. лат. Марця) музикально-декляматорским вечером. Кошти и захід уладженя сего вечера взяли сим разом на себе наші товариства „Просвіта“ и нове товариство „имени Тараса Шевченка“, а яко відпоручник іх заявляв устроєннем вечера проф. Нат. Вахнянин. Як давнійше так и сего року удаванося до комісії Народного Дому о відступленне салі, котра власне тогді була не занята и стояла цілком без ужитку; однак председатель „управляющего совіта“ крид. о. Кульчицкий одвітив, що він таким демонстраціям (!!!) противниці (о. Кульчицкий, святоюрєць *par excellence*, котрого поручаємо нашим повістьярям, щоб яко тип святоюрця передали єго й будучині, туряє, здається, ще все про блаженні часи Вахівщини); коли ж уданося письменно до „управляющего совіта“, сей не „благоизволил“ навіть увідомити о своїм рішенню. Сей факт нехай буде наукою для тих добродушних людей из нашої партії, котрі все еще гадають о якійсь згоді: Святоюрці радо прийняли, коли ім народовці помогли уладити вечер в 25-літній ювілей пановання Е. В. цісаря, и при другій такій нагоді знов готові запросити до участя, але з своєї сторони навіть на оден вечер салі не хотять відступити.

Отже ж музикально-декляматорський вечір відбувся в великій ра-тушеній салі, котра битком була заповнена. Поміж гостями зауважали-смо намістника Галичини, маршалка сойму краювого и и. знаменитости. Було також немало священників з околиць Львова. Вечір розпочався вступною річчю п. Б., у котрій (впрочім сильно ц. к. поліцією обрізаній) виводиться, чому мп память Шевченка так як ні кого иншого святкуємо. Відтак по програмови виконала орхестра полку бар. Яблонського увертуру з „Семіраміди“, а за тим відспівав п. Н. Вахнянин арію з опери „Купало“ своєї власної композиції. Коли давніше знали-смо п. Вахнянина яко знаменитого співака, від 2—3 літ пізнаємо его и яко даровитого композитора; поодинокі частини з опери „Купало“, котрі при різних нагодах чули-смо, побуджають нас висказати бажанне, щоб могла ся опера як найскорше ціла бути виготовлена и представлена. По тій арії відограла на двох фортепянах пп. Іосиф Вагнер и Стан. Скибінський три прелюдії И. С. Баха. П. Скибінський знаний вже давніше у Львові артист, котрого гра відзначається особливо великим спокоєм, певністю и знаменитою технікою; противно ж игра п. Вагнера, молодого, недавно у Львові пробуваючого артиста, відзначається силою и огнем. Мусимо додати, що п. Вагнер єсть родом Українець (з Василькова у Київській губернії) и говорить дуже красно рускою мовою. — Дуже мило було прийнятий публікою и 2 рази повторений сольовий квартет на мужескі голоси Юл. Оттона „Тиха ніч“, виконаний панами Цетвінським, Новотним, Вахнянином и Прогаскою. Відтак п. Скибінський відограв „концерт С-дур“ И. Мошелеса на фортепяні з супроводом орхестри. Після того п. Вол. Шухевич виголосив балляду Т. Шевченка „Причинна“; трудна ся деклямація віддана була зовсім відповідно. Вечір закінчило „дуо на 2 фортепяни оп. 128“ Ф. Калькбренера, виконане п. І. Вагнером и Стан. Скибінським. — Що до артистичного виконання сей вечер перевищає може всі инші, які коли в память Т. Шевченка були у Львові устроені; мусимо однако висказати наше бажанне, щоб на таких вечерах менше було продукцій Бахів, Мошелесів и т. д. — котрі на якім небудь концерті можна чути —, а більше нашого, Лисенків, Рудців и и.; дальше щоби музикальна часть, зрозуміла докладніше почасті лиш для знатоків, була трохи ограничена, а за те розширена часть вокальна и декляматорска; щоби в загалі не так дбати о виставність, як о те, щоб більше було чогось для серця и духа руского, для піднесення народного чувства. — В павзах між поодинокими продукціями відчитувано телеграми, котрих по поводу того вечера надійшло из всіх сторін, де Русини проживають, 16 (деякі спізнившись надійшли аж на другий день), именно: 1 від молодежи Бережанської, 1 від молодежи Тернопільської, 2 з Самбора: від гімназьяльної молодежи и від Самбірских Русинів; 1 від Перемирської молодежи; 2 з Станіславова від тамошньої молодежи (котра надіється, що з заложеннем друкарні товариства имени Шевченка настане нова доба народного життя и літератури) и від пп. Льва Шанковського, 2 Целевичів, Лугового, Ничая, Ружицкого, Желехівського, Прокпичиці, Заячківського и Бучинського; 1 від Рогатинских Русинів, 1 від товариства „Поміч“ в Підгайцях; 2 з Черновець від молодежи и від Русинів Черновецьких, 1 від Русинів в Садагурі, 1 від Краківских Русинів, 2 з Відня від товаришів Січи и від питомців Віденьских, 1 з Цу-

риха від Руского Кружка. Листовно також надійшли привіти від братів Українців.

— **Загальні збори Рускої Бесіди у Львові** відбулися дня 13. с. м. Из справоздання за минувший рік 1873 замічасмо, що членів має Руска Бесіда 70 (до 30 бо бувших членів то з причини перенесення из Львова виступили, то задля неточного вивопнювання обовязків виділ вичеркнув). До нового виділу вибрані: др. Володислав Сроковский, секретар ц. к. прокураторії скарбу; др. Корнило Сушкевич, секретар ц. к. прокураторії скарбу; Максим Любович, директор поміщичих урядів ц. к. краюї дирекції скарбу; Теофіл Мерунович, комісар в ц. к. намістництві; Изидор Громницький, учитель гімназияльній; Богдан Пюрко, учитель гімназияльній; Володимір Гузар, авскультант судовий; Петро Лінинский, практикант судовий; Володимир Шухевич, кандидат на учителя гімназ. Контролором рахунків вибрав загальний збір п. Уляна Медвецкого, професора академії технічної. — Ново вибраний виділ опісля уконституовався так, що вибрав з поміж себе головою дра Сроковского, заступником голови дра Сушкевича, господарем п. Громницького, а секретарем о. Пюрка. — *З 1. лат. Цвітня переноситься Руска Бесіда, а wraz и канцелярія Просвіти, на ул. Підвалле нр. 7. в кам'яници наріжній напротив Волоскої церкви.*

— **Судова пересправа з претвердим Русским в польскім язиці.** Дня 24. Лютого ставав перед судом краєвим у Львові оден з корп'єів наших Рутено-Русских, о. І. Пелех, парох з Мацошина, обжалований о сфалшованне книги метрикальної. Суд узнав єго невинним, однак ц. к. прокураторія застерегла собі рекурс до вишшої инстанції. На особлившу увагу заслугоє, що наконецна пересправа з о. І. Пелехом, бувшим послом сойму краєвого etc. etc., велася за єго волею не в рускім, але в польскім язиці, помимо того, що и суді и ц. к. прокуратор руский язык знають и нераз вже на нїм вели пересправи.

— **Дя дружнього Лихваря** зложили ви. пп.: Мих. Димет 30 зр., др. Корн. Сушкевич 5 зр., Мел. Бучинский 1 зр., Инп. Коцовский, ученик VIII. кл. гімн. в Бережанах, 50 кр.; ученики Перемискі: Негребецкий, Козій, Мазікевич по 1 зр. 50 кр., Копис 50 кр., а инші дрібними датками 3 зр., разом 8 зр.; Ив. Літоровский 25 кр., Арсенци и П. К. по 10 кр., на надзвичайнім загальнім зборі зібрано 88 кр.

Витяг из протоколу засідань товариства „Просвіта“, почавши від 1. січня 1874.

I. засіданє з дня 3. січня 1874.

Присутні члени: др. Ом. Огоновский, проф. Романчук, инжинер Барановский, проф. Партицкий, др. Корн. Сушкевич, проф. Желехівский, проф. Вахнянин (секретар).

Приято до відомости, що п. В. Д. Черкасов, видавши в Петербурзі в мові великорускій буквар під заголовкою „Наглядная азбука для обученія грамотѣ“ з рисунками в тексті, переслав письмо своє до виділу товариства „Просвіта“ wraz з тою книжочкою, просячи, щоби хто з-поміж галицких Русинів схотів заняти-сь приспособленем

того букваря до языка мало-русского. Автор обязується ремунерувати працю такого перекладу и бере на себе видане сего діла. Відтак ухвалив виділ товариства, помістити в „Правді“ зазив до земляків особливо-ж до писателів руских, щоб хто з них зволив зайняти-сь тим підприємством букваря велико-русского до нашої мови.

II. засідане з дня 24. Січня.

Притомні члени: др. Ом. Огоновский, сов. Ильницький, др. Ганкевич, проф. Романчук, проф. Бічай, проф. Желехівський, инжин. Барановский, др. Сушкевич, проф. Вахнянин.

1. Принято в члени товариства „Читальню громадску“ в Денисові.
2. На прошене пп. семінаристів руских у Львові, щоби Просвіта закупила популярні книжочки чеські и польські для бібліотеки товариства, в цілі приновреленя содержания сих книжочок для потреб нашого народа, рішено поданий пп. семінарїстами спис вручити до перегляду др. Ом. Огоновскому. Огоновский перегляне той спис и рішить, котрі книжки канцелярія Просвіти має закупити.
3. Рішено обходити пам'ять смерті Т. Шевченка вечером декляма-торско-музикальним. Уряджене поручено проф. Вахнянину.
4. На прошене отця Омеляна Левицкого, пароха в Тартакові, щоби товариство братству церковному дало в розпродаж книжки, видані Просвітою, з відповідним рабатом, котрий має обернутись на будоване мурованої церкви тамже, — рішено прихилитися в цілости до прошеня, призволяючи двадцять п'ять (25)% рабату. Книжки мають ся висилати за реверсом отцю Омеляну Левицкому.
5. Рішено передати до друку Минералогію проф. Верхратского и Граматіку німецку проф. Калужняцкого.
6. Рішено, щоби др. Ом. Огоновский переписав ся з редакцією „Conversations-Lexicon-a“ Маїтера в справі исправленя тамже дат исторично-літературних о Русинах.

III. засідане з дня 12. лютого.

Притомні члени: др. Ом. Огоновский, проф. Романчук, др. Ганкевич, проф. Бічай, проф. Желехівський, проф. Партицкий, проф. Вахнянин.

1. Рішено, вислати всеч. Іосифу Вітошиньскому для Читальні в Денисові, почта Городище, по одному примірникови з усіх популярних книжок, виданих Просвітою.
2. Рішено прийняти всеч. Михайла Торбу, священника в Чернихівцях, и всеч. Николая Темницкого, адміністратора парохії Лосяч, в члени товариства.
3. Рішено просити редакцію „Сіона“ о поміщене оповістки, які книжки находять ся в канцелярії товариства до розпродажи.
4. Рішено закупити до бібліотеки товариства популярні книжки для ужитку п. п. семінаристів, ведля залученого спису (гляд. засід. з 24/1 ч. 2.).

5. Рішено до Справоздання о ділах Просвіти, котре небавком має ся печатати, подати відомости аж до найновішого часу.

IV. засіданє з дня 21. лютого.

Присутні члени: др. Ом. Огоновский, проф. Партицкий, проф. Бічай, проф. Романчук, проф. Савіцкий, др. Ганкевич, инжин. Барановский.

1. П. Барановский предкладає працю проф. Бічая „Практична наука о господарстві сельскім, II. часть“, и вносить, щоби Виділ приділив її референтам до оціненя и зданя справи, чи товариство Просвіта се діло своїм накладом вдатти може. — Принято и приділено до реферату п. п. Барановскому и Савіцкому з порученєм, щоб на однім из найближих засідань справу здали.
2. Ухвалено запросити о. Головацкого, пароха з Кавского, щоб розпродажею книжок Просвіти у своїх сторонах заняв ся. Поручено сю переписку проф. Партицкому.
3. На внесок п. Партицкого поручено надзір магазину книжок популярних проф. Бічаю, книжок шкільних др. Ганкевичови, а комісових (чужих) проф. Савіцкому.
4. На внесок проф. Партицкого ухвалено, щоб обрахунок з канцелярією робили економи и передавали гроші касиєрови.
5. Проф. Романчук вносить, поручити проф. Партицкому, касиєрови и економам, щоб утворивши комісією урадили уліпшеня адміністраційні. Внесок сей принято.

V. засіданє з дня 28. лютого.

Притомні члени: голова Ив. Федорович, др. Ом. Огоновский, инж. Барановский, проф. Бічай, др. Ганкевич, проф. Желехівский, проф. Романчук, проф. Вахнянин.

1. П. Барановский здає справу з порученого єму дільця п. Бічая „Практична наука о господарстві сельскім.“ Критик є зовсім задоволений. Марускрипт передасть п. Бічай до перегляду проф. Савіцкому.
2. Др. Ом. Огоновский дає до відомости освідченє п. Ом. Дейніцкого, що тойже из ремунацій, котрі одержить в цілости за свої учебники гімназіяльні, відступати буде третю часть єї на цілі народні. Виділ приймає се освідченє з подякою.
3. Проф. Вахнянин відчитав письмо „Руского кружка“ з Цюриха до Просвіти, в котрім сей именує товариство своїм членом надзвичайним. Виділ рішає подякувати Кружкови письменно. Поручено се секретарєви проф. Вахнянинови.
4. Вахнянин предкладає плян устроєня вечера Шевченка. Плян прийнято.
5. Проф. Романчук вносить, щоби увійти в пересправи з комісією Дому Народного в справі відступленя салі Дому Народного на вечір Шевченка. Поручено сю переоправу проф. Романчукови и Желехівському.

VI. засіданє з дня 7. марта.

Присутні члени: Голова Ів. Федорович, др. Ом. Огоновский, сов. Ильницький, проф. Бічай, проф. Желехівський, инжн. Барановский, др. Ганкевич, проф. Савіцький.

1. П. совітн. Ильницький вносить, щоби взглядом ремуерації шкільних книжок виділ Товариства безпосередно до ц. к. Міністерства удав ся. Принято.
2. Проф. Савіцький здає справу з переданої ему рукописи діляця проф. Бічай о господарстві, и вносить, щоби віддати его назад п. Бічасви за-для доповнення деяких конечних уступів, и ради упорядкованя цілої рукописи.
3. На прошенє всеч. отця Чировского прийнято читальню громадску в Купчинцах, почта Городище, в члени Товариства.
4. Голова відас до архіву товариства копію листу до Міністерства угорского, писаного взглядом видавництва товариства.
5. Принято всеч. отця Левіцького з Тартакова в звичайні члени товариства.
6. П. Барановский просить, щоби з причини, що він на довший час из Львова виїзждає, на его місци поставити кассиєра. Рішено, просити др. Сушкевича, щоби занявся веденєм діл кассових на час неприсутности п. Барановского; також ухвалено, на місце контролора, котрим до тепер був др. Сушкевич, упросити проф. Савіцького.
7. По-за-як наша публіка о ділаях Просвіти не має відомости, вносить п. Партицький, щоби місячно подавати справозданє дотичне в журналі „Правда.“ Принято и поручено сю справу др. Ом. Огоновскому.
8. Принято до відомости, що п. совіт. Ильницький манускрипт свій „Фізика популярна“ дарує Просвіті, за що Виділ ёму подяку складає.

ПОДЯКОВАНЬЕ.

Непощадна смерть забрала нам дорогу дитину и сестру *Ярославу*, упокоївшує по тяжкій недозі в 15. році житя своего. — Діткені так великою и безповоротною стратою, погружені в печали, дякуємо прилюдно В. Пр. ОО. Лопатиньскому, Рейтаровскому, Бачиньскому, Ткачуникови, Дру Левіцькому и всім пп. питомцям за їх труди, що зводили до торжественнішого обходу похоронного причинитися. Дякуємо всему Панетву присутвующим на похороні яко и всім Панам, котрі, не лякаючись слоти, на раменах своїх віднесли тіло дорогої Ярослави аж на місце вічного сну.

Яко сироти не зможемо инакше віддячитися всім згаданим добродіям, як лише спаси-Біг Вам ВПр. Отці и Вам, Честне Панетво, що незабули-сте на сироту бідну и в так молоденькім віку згаслу Ярославу!

Львів дня 20. Марця 1874.

Теофія Лудкевич

з дітьми.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні товариства имени „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Серніцкого.

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
н. 12. на улиці
Оссолинских.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

НАУКА.

Дочекався я
Свого святонька:
Виряжала в світ
Мене матінка;
Виряжала в світ
Мене рідная,
И промовила
Мені бідная:
— „Нехай, сину мій,
Ми працюємо,
Нехай цілий вік
Ми горюємо;
Нехай сохну я,
Тато горбиться:
Ти ж на світ поглянь,
Що там робиться.
Та не всі ж, як ми,
В землі риються,
Може є й такі,
Що и миються!
Та не всі ж, як ми,
Димом куряться,
Може є й такі,

Що не журяться.
Коли найдеш їх,
Милий синочку,
Ти оклони себе,
Як билиночку,
Простели себе,
Як рядниночку.
Спина з похилу
Не искорчиться,
Чоло з пороку
Не изморщиться; —
За те ступить пан,
Та й подивиться,
За те ступить пан
На покірного
И прийме тебе,
Як добірного,
И в годиночку —
На драбиночку.
И підеш тогді,
Милий синочку,
И з панамі сам
Порівняєшя,

В сріблі, золоті
Закупаєшся,
З полем батьковим
Розпрощаєшся!⁴

Але сталося
Друге святенько,
Виряжав у світ
Мене батенько;
Виряжав мене,
Путь показував:
— „Видиш, сину мій,
Як горюємо;
Кожний на світі
На те родиться.
Не дивись на світ,
Що там робиться; —
А на пчіл поглянь:
Е робучні,
Але й трутні е
Неминучі.
Так и на світі:
Одні риються,
Другі потом їх
Тільки миються.
Будь ти проклятий,
Милій синочку,
Як нагнеш таким
Свою спиночку!

Як нагнеш таким
Свою спиночку,
Як простелишся
На рядничку!
И чоло тобі
Нехай зморщиться,
И хребет тобі
Нехай скорчиться!
Ти тікай від них,
Як від гадини,
Ти не жди від них
Перекладини;
Ти не жди від них
Перекладини, —
Ти у світ иди
На оглядини!
Ти у світ иди,
Милій синочку,
Ту усе спізнай —
И билничку!
Тоді з світом ти
Порівняєшся,
В добрі-розумі
Закупаєшся;
В добрі-розумі
Закупаєшся,
З полем батьковим
Привитаєшся!⁴

Ст. Руданский.

НАРІЖНА КАМЯНИЦЯ.

(О. Корженевського.)

Було то при кінці жовтня 185... р. Втомлений порожнім дунаєм и гляданєм басні, котра наспіти не хотіла, вийшов я раз вечером на улицу. Вже мергасло¹⁾, дрібний дощ порошив з-вільна, и через якусь вохку мраку пробивались світла реверберів, котрі що ино позапалювано. У многих вікнах було ще темно, де-не-де лише перві повношено свічки, а тут и там видкі були тіни, ви-

¹⁾ Мергаснутя (уж. коло Дрогобича), пр. падє дощ та й мергасло = стало темно.

значуючися на шибах, котрі враз з світлом переносеним з покою до покою зникали. На улиці небогато було людей, а хто ишов, йшов спішно втікаючи перед дощем и охороняючи капелюх обережником²⁾, о котрий нераз я потрутив головою, бо звичаєм варшавским ніхто его не підноси́в стрічаючись з тими, що мали рівне право до тротоару. Так перейшов я через Краківське передмістє, через улицю Медову и Довгу, а звернувшись ик Білянській прямував до дому, не найшовши, розуміється, чого гядав, шкода бо мучити голову, коли не хоче продуковати и потребує відпочивку. В тягу тої прогульки ніщо мене не вдарило, що би стояло запримітити. В одній лише наріжній камяниці бачив я усі вікна освічені. На долні́й був sklep повний людей, з другої сторони шинк, з відки роздавались співи и крики. Перве ядро ясніло від огня ламп и кинкетів, а в вікнах маяли впряжені головки панянок и фризовані голови апікантів; на другім ядрі також було ясно, але при вікні стояла якась постать жіноча в чорному, о скілько міг побачити, вбраню, держачи хустину при очах, допевне плачущих. У віконцях же виглядаючих з даху, а також ясних, бачив жіночі голови нахилені и руки їх підносячіся правильно, відай з иглою, котра їх живила. Поюстояв перед камяницею часинку, подивив, подумав, що так всюда укладаєсь жите верствами: тут заходливість, там безмысленне гайнованє часу, дальше радість, дальше смуток и плач, а над всім верхуюча праця и журба о насущник. Та думки сі зникли скоро з голови моєї, коли віддалився від дому, котрий їх насунув; а коли вернув до свого мешканя, зискав лише від журливої о здоровлє моє родини насварку за непотрібне вечірне волоченє, а наслідком вохкості и дощу сильний пароксизм кашлю, котрий мене з півтора години перемучив.

Не можучи нічим усмирити терпіня, на котре медицина не вміє довідно порадити и тому не називає его хоробою, як топлящійся, що имаєсь бритви, приняв я кілька крапель laudanum, котрі найшов під рукою. Середник сей полівляв нераз в моїх пароксизмах; але понеже той остатний був сильніший від інших, бо мої руки дрожали а очи заходили тіню від нагального потрясеня, мусів я пересадити дозу и взяти ліку трохи більше, ніж належало. Правда, и тепер пароксизм устав, але голова начала ваготіти а очи клонились ніби до сну, ніби до якогось маяченя, котре не було прикростю. Я усів проте в фотелю, опер голову на подушці, а прижмуривши очи и не можучи кермувати думками, котрі без ладу товпились, зволив ім буяти самопас.

²⁾ обережник = парасоль.

Маячив про тоє, и в тїм станї полу-сну полу-чуваня, зда-лось мені, що-м ишов перією³⁾ якоюсь широкою и довгою ніби в Варшаві, ніби де инде, бо місто здалось мені якесь більше, доми виспі, а люде якісь не такі, як у нас. Хоть товпа була велика, мрака густа и дощик падав, проходив я швидко и легко не находячи жадної завади. Женщини були не такі широчезні и не калічли мені ніг желізами своїх спідниць, молоді уступали з дороги жен-щинам и людам старшим від себе віком, кождий підносив обере-жник над головою того, з котрим стрічався, вояки не давали в бік стусанів проходим, а школярі не йшли, взявшись під руки в трох або чотирох, и не спихали в розтіки⁴⁾ людеї сановитих и поважних. Так перейшовши одну перію и другу, опинився на якійсь великій площі, неподібній до жадної, які тут маєм в Вар-шаві, а однак пригадуєчій всі, як коліби з кожного з них взята була якась часть, якийсь дім, якийсь помяник, якась ліхтарня и усе те зуоставлене було разом. Там помітив перед одною нарижною ка-мянищею значну громаду людеї, збитих в купку и задивляючихся на єї вікна, котрі всі були освічені. Задержався проте и я и під-няв очи на предмет, на котрий усі позирали. Камяниця була о кіль-кох пядрах, а єї вікна, виходячі на площу и на улицу, котра з неї тягнулась глибоко так, що єї кінця не мож було досмотрити, що раз инші представляли сцени. Видко, тоє, що мене на хвилю остановило в дійсній моїй вечірній прогульці, пригадалось и в ма-ячни та переключалось чудно з иншими образами, котрих тогді не бачив. Здалося мені відтак, що на долині розвивано и складано в склепі освіченим якісь матерії, що до того склепу тиснулись строевіті пані, а мужчини якісь з дірами на ліктях, напевно му-жове тих пань, розпачливо тягнули їх за поли, та не успіли від-тягнути; що в винарни, котра була побіч, находилось кіль-канайцять молодих людеї, держачих в одній руці то нутн, то смичок, то кистку⁵⁾, то перо, а в другій повний пугар, ко-трий підносили в гору, викликуючи якісь имни славословня один одному, котрих я не міг зрозуміти; що з вікон первого пядра била музика, а в одних ясній построєні голови и румяні лица панночок, всміхаючихся до кавалерів, держачих в руках якісь увясла⁶⁾, блестіючі мов брилянти, в инших же було бачити ста-риків, з примітним пятном орієнтальним а оздоблених звіздами, до котрих тиснулись старші вже а рівно красні женщины и при-

³⁾ перія (уж. в Тернопільщині) = улица. ⁴⁾ Розтік (уж. коло Борислава; кор. тек) = рившток. ⁵⁾ Кисть, кистка (Гал.) = пензель. ⁶⁾ увясло = клейнод; оздобина, котру для украси навішуеться.

наджували їх споглядом и усміхом; на висшій пядрі така сама женщина в жалобі, яку бачив дійсно в моїй проходці, стояла в вікні, але не плакала, лише шептала щось из стоячим побіч неї молодцем, котрий з усміхом указував на кількох мужчин, стоячих в другім вікні, нараджуючихся з собою, mezi котрими здавалось мені видіти лице знакомого мені лікаря; на остатнім пядрі спостеріг я в однім вікні якогось молодика з найженою чуприною, котрий держав в руці пістоля, а в другім мліючу дівчину, котру другі, видко, ратували; в третім же якусь хорошу головку нахилену над роботою и руку підносячуся з иглою.

Коли-м приглядався тим сценам щоденщини и навіть в маяченю пригадав собі, що-м тое все десь бачив, потрутив мене з легка ліктем якийсь стоячий біля мене мужчина. Діткненє се, хоть и не сильне, так мене однакож вдарило, як вдарє пруд гальванічний, що-м увесь стрясся и підніс голову на того, що мені завдав таку біль. Був то високий якийсь елегант, в капелюсі насунутім на очи так, що видко лише було поліскууючі окуляри. Лице его повисше носа заслоняла піднесена пола чорного завивистого плаща, котру держав худою рукою в жовтих рукавичках; лакеровані чоботи лоцали на его ногах, а кожда часть убраня, котру мож було видіти, яко то: капелюх, рукавички, плащ и чоботи, була новісенька, чиста, ясна матерією и одмічалася елеганцією форми.

Бачучи, що окуляри его звернені як мені, але мене не перепрошує за се, що мене торкнув, рік-єм:

— Чого Вам треба?

— Хотите побачити близше тое все, що нас ударє з далеку, то ходіть за мною! — одповів якимсь дивним голосом, на котрий задрижав-єм, и не ждучи мого одвіту, пішов наперед. Не міг-єм собі здати справи, для чого мене голос сей так прошиб и не міг-єм опертись якійсь потайній силі, котра мене за ним попхнула. Поступив про тое и разом ввійшли-смо до магазину, котрий був перед нами. Заняте там було велике. Женщини прицінялися, умовляли, просили безмал⁷⁾ з слезами в очах. Продавички бачучи, що ім дуже хочеся, не уступали, а дух спокуси сидів на канторі и сміявся з тих пань, котрі би були тогді присвятили все, щоб лиш одержати цілє свого забалу. В кілька хвиль по тім, як ввійшли-смо, одна з тих пань, котра оказувала найбільший запал до якоїсь модної матерії и туряла допевне о тім, як у ній буде виглядати, спозрівши може злучайно як нам, ухопилася за голову, потім

⁷⁾ безмада, безмал, безмай (коло Дрогобича) = майже, трохи не, мала що не.

поклала руку на серцю и кликнувши: слабо мені! усіла на кріслі, що побіч неї стояло.

— Ходім! — сказав тогді до мене мій товариш. А коли-м не зараз его услухав, взяв мене за руку худими и твердими як щипці пальцями. Я тогді учув знову таке саме болісне стрясенє и не можучи не повинуватись его волі, слідував ему.

Товариш мій докоснув дверей вишарні, котрі тихо відчинились. Ввійшли-смо, и коли ніхто нас не помітив, може за дія занятя, яке всіх огорнуло, станули-смо супокійно и дивили з боку. Молоді сі люде, котрі наповняли кімнату, а здавалися бути повними сили и здібности, були вже всі кругом п'яні. Нути, смички, кистки, краски, папери, пера, рукописи и книжки лежали на столі межі бутильками и кухлями. Они сиділи очертом з найкшим волосем, без хусток на шні, в помятім и политім вином одіно, з роз'ясненим оком и паленіючим лицем. Гам був великий, кождий говорив и ви-кликував, кождий держав в руці повний кухоль и потручався ним з другими. Серед тої гуторки и сміхів и брязку склянок, розрі-знити мож було лише ті вирази: за твоє здоров'є Мейербер! до тебе Паганіні! віват Вернет! шій Каляме! най живе Гете! — ⁸⁾ Най живе! повторили всі. Дурень, хто не не за здоров'є віщуна віщунів! И всі крім одного спорожнили кухлі, котрі услужливі дівчата наповняли знову. Чому наш віщун нам не дякує! кликало кількох. Хто тут єсть віщун над віщунами? кликнули всі. — Тогді повстав оден молодий чоловік блідий, з розбуреним волосем, в діравім и витертім сюртуку, и вклонившись, прорік: „Дякую вам, братя в Аполлоні! возлюбленики слави! діти искусства и поезії! Сей, котрого викликаєте, єсьм я. Визнано вашому одвічу. Перед блеском слави, якою вкриюсь, поблекнуть усі захвалки. На сто томах випишу моє имя вперед, нім полиціє моє чоло, нім посвіє волос.“ — Віват геній, многая літа! — кликали всі спорожняючи кухлі, а геній підніс его також до уст, щоб випити, але пучи спозрів их нам и останувився. Помітив-єм тогді, що окуляри мого

⁸⁾ Майербер Яков, звісний славний композитор опер Роберта-біса, Гуго-тотів, Пророка и п. — Паганіні Николай, оден из найменитших скрипників новочасних, умер 1840 р. в Нікеї. Уже в 9-ім році життя грав концерти на скрипках. Найславнішим его утвором єсть Карнавал Венецький. — Верне Гораций (Veruet) ум. р. 1863 в Парижі, творець нового напрямку штуки в малярстві фран-цускім. Покидає бо нерозумне наслідованє стилю класичного, а зображає сцени за-черпнуті з непосредних вражіній діетного життя. — Калям Александр (Calame), оден из найгеніяльніших пейзажистів сучасних, виготовив також багато літографій и мідєрїтів, ум. в р. 1864. -- Молодики тут на сцену введєні називають себе, не придумуючись довго, до-разу именами самих славних мастерів и геніїв.

товариша звернуті були на лице молодого чоловіка, котре еще гірше поблідло. За час молодець поставив недопитий кухоль, дивив як нам млавим оком, а витягаючи руки з восклицком: бачу тебе, бачу, за рано прийшлась, геть марюко! упав на крісло. Коли похилився и заплющив очи, а піна з его рота виступила, сміх загальний піднявся в цілм товаристві. Спився геній, кликано, віщун над віщунами не додержав поля!

Я задрожав на сей вид, обмерзіє и жаль проняли мене на гадку, що тут марнуєсь тільки сил и здібности. Тоді товариш мій закликав: — Ходіть дальше!

В тоні его було щось так повелюющего, що сейчас відвернувся я від тої сцени, що мене так сильно болюю проняла, и вийшов за ним. Пішли-смо на перве пядро. Там служба увивала ся, але ніхто нас не задержав. Двери від салона були розімкнуті. Ввійшли-смо про тоє, де гуділа музика, де рядні пари увивалися в околу, де гамір розговорів и сміх нагорожающий помисли дотепників, котрі бавили групи пань сидячих на канапах и громадки мужчин, котрі цікаво ззирали на найкрасші женщины, що раз бійшав. Застановило мене тоє вельми, що ніхто на нас не зважав, що нікого тоє не вдарило, що товариш мій був у плащи и в капелюсі, котрого не здоймив. Станули-смо в головнім салоні. Побіч нас було двох молодих мужчин. Один з них з оком палаючим від гніву, хопив колегу за руку и рік до нєго:

— Диви, диви, як вона его слухає, як солодко на него глядить. Перед місяцем говорила мені, що богацтва и почести суть для неї шихом, котрого сияєє єі не зведе. Думав, що мене любить, уявляв собі рай на землі з тою чудесною истотою, котрої кожний рух прелестю, кожний погляд лучем звізди, кожде слово музикою. Тим часом лучився старцун з титулом и міліоном, и відвернулась від мене, котрий маю лише серце и голову. И бач, вона ему подає руку, лице єі ясніє тими надіями ліпоти, значіня, збитків, строїв и пирів, де буде могла сняти обсипана брилянтами и узивана княгинєю. Вона ему прирекла! — закликав зжимаючи сильно руку колеги.

Чуючи се я звернув очи як тій парі, о котрій молодий чоловік говорив. Достоту⁹⁾ здавалось, що немолодий вже мужчина, на котрого голові яснів сивий волос а на грудях блестіла звізда, освідчався панні прекрасній. Вона его слухала ввічливо, єі лице красніло, як цвіт під оживлюющею рососою. Кивнула єму на останку

⁹⁾ Достоту (Корчин, коло Стрия) — словно, дійсно.

головкою и подала рученьку; а коли старий притиснув єї долоню до грудей, вона, мов соромлячись, відвернулася. Може в тій хвили єї око глядало молодого чоловіка, котрий стояв побіч нас, але пало на нашого товариша. И нагло зблідло єї рум'яне личенко, опали руки и тота негота, повна надії и життя, що мрила¹⁰⁾ о благополучности и щастю, похлиплась мов лугія підтяга и склонила на руки тих, що побіч неї стояли. И знову в тій самій хвили учув я голос, так добре мені звисний и так переможний:

— Ходіть дальше!

Хотів, було, остати, щоби дізнатися, що з нею станеться; лякаючись однак бути непослушним, швидко лише спозрів-єм на звишену головку панни, и уносячи в ушах проймаючий крик молодого чоловіка, що мимо єї зради укасився єї упадком, виїшов-єм за моїм товаришем, котрий вже був в сінні и звернув к сходам на друге пядро.

Там було тихо. В куті лише близько дверей входних стояли дві слуги и плакали.

— Такий добрий пан — говорила одна.

— Що буде з дітьми — додала друга — вона певно за муж піїде, бо їй лише мизкане¹¹⁾ на думці. А пан Валерій вже там єсть и обое ждуть лише, аж старий заплющить очи.

Двери перед нами самі відчинилися; ввійшли-смо, зблизилися до того покою, де лежав хорий, а ніхто на тоє не звернув уваги, як колиби нас не бачено. Станули-смо так, що-м міг чути розмову пані, стоячої при однім вікні з молодиком, котрий и справді виглядав смерти єї мужа. При другім вікні було двох лікарів нараджаючихся, а третій стояв при ліжку, одною рукою держав за пульс хорого, а в другій держав годинник, на котрім числив удареня.

— Бог змілувався надо мною и зіслав на него тую хоробу — рік молодий чоловік, стискаючи незначно єї руку.

— Не говори так — одвітила жена, стрепенувшись на тії слова и гледючи в очи юноші — бо то мисль лукава. Я дрижу вся и сама не знаю, чоґо желати, чоґо бажати.

— Хиба, що мене не любиш, як говорилає! — сказав молодик, нахилиючи лице своє до єї лица. — Але не біється, вони зго не вилічать и будеш на-останку моюю.

¹⁰⁾ Мрити (Гал.) = малчити, турати, пр. мрять о щастю; також затемнювати, пр. дощ мрить = дощ мерчить; мрий = темний, тусклий, понурий. — ¹¹⁾ Гляди „Поевні Т. Шевченка“ видавнє Львівське том I. стор. 211., стр. 6. Чи з ким иншим мизкавсья, стр. 17. Коло тебе мизкаюєя.

В тій самій хвили лікар, котрий стояв при ліжку, закликав голоснійше до колегів:

— Пульс підноситься, рука огрівається!

— Добра приміта — відказали оба и рушились з місця, щоби підойти до ліжка. Пані, також ударена тими словами, відвернулась від молодого чоловіка. Але єї очи стріли окуляри мого товариша. Вражине було рішуще и страшне. Йойкнула глибоко, хопилася обома руками за голову и закликавши:

— Ах, то я помру! впала при ногах коханця.

Оден з лікарів приступив до неї, взяв її за пульс и звертаючись до колегів, рік:

— Умерла.

Зворушились лікарі, відступили хорого, а мій дивний товариш, присунувшись до мене, закликав:

— Ходіть!

Тоді я дрижучи увесь, тронутий тим, що-м доселі бачив и чув, вибіг до сіней и почав втікати. Але нім збіг з другого пядра, вже той чоловік, котрого сам вид зачав мене побирати страхом, а котрого діткнення боявся я як удареня грому, був при мені.

— Не хочете ити дальше? — рік заступаючи мені дорогу.

— Не хочу — відказав-ем, назад відступаючи — и пе пійду. Не знаю, хто Ви, але наближене Ваше мене болить.

— Не бійтеся еще — відказав сміючись так якось чудно, що кров в мені застила, — впрочім бачили-сте досить, можемо вернути.

Так говорючи прийшли-смо на перве пядро. Там вже було пусто и темно. Ані сліду гостей и балю. А коли одчинились двери так гунних перед тим салонів, а з них вийшов лікар и священник, рік первий до другого.

— Прийшов-ем вже за пізно. Атак не трівав як кілька минут и вже було по ній.

Священник покачав головою, а ми пішли дальше. В винарни горіла лише одна свічка. З оттих буйних и веселих гостей, котрі її вподавно наповняли окликами віватів, не було жадного. Лише віщун над віщунами, що мав сто томів написати, лежав без житя на емлі, а при нім стояв лікар и урядник поліцейний, котрого відя зараз возвав наляканий господар. В склепі також пустім, де оди лише лампа догорювала, побачив-ем лише отту паню з перевишею через рукійму крісла головою, з блідним лицем и сціпним

тілом, а при ній клячав якийсь мужчина з дірами на ліктях, цілував єї зимні руки и плакав. Усе те дало мені такий заворот голови, що сам не знав, де я. Хитаючись, вийшов на площу; там не було вже живої душі, мрака лише густійше прилягала до землі, дощик дрібний сіяв мов маком, а ревербер, що стояв побіч, побликував¹²⁾ якимсь мріючим світельцем, як колиб скоро мав потухнути. Коли-м в околу отлягнувся зрушений и розгадував, куди поспішити домів, побачив изнов при собі мого товарища. Его окуляри пронимали мене, а він відхилиючи не много плаща рік:

— Ціть тепер спати, до Вас прийду пізнійше.

— Хто ж Ви такий? закликав-єм з ужасом.

— Чи ж Ви того не бачите? одвітив насмішливо, що єсьм метр танця, до котрого запрошуюю людей тогді, коли собі того найменше желають, и коли о мені найменше думаютъ. Не чиніть так як вони, а я прийду тогді, як будете готові. Добраніч Вам!

И одкинув плащ, и переслав мені рукою в жовтій рукавиці цілованє від уст, а радше від зубів вишкірених и дивно сміючихся. Тогді ревербер блиснув сильнійше, а я помігив, що постать ся без тіла, мала лише кости одіті елеганцким, але овислим одінем, а під капелюхом була мертва голова в окулярах, через котрі переразливе меркотлю світельце.

Тогді прочнувся я ввесь дрижучий и зимним потом облитий; а прийшовши дрібку до себе и бачучи побіч стоячу жінку, котра мене наклонювала, щоби-м положився, услухав єї мовчки, а змовивши молитву, думав довго над тим, що би міг значити сей особливий привид. Але не можучи з него добути толку, дав-єм покій и уснув. На другий день вже мене зовсім те не занимало. Однакож коли-м вийшов на прогульку и побачив дім так положений, як той, котрий бачив в маяченю, нагадав собі страх, якого тогді дізнав. Вражине тоє повгорювалось многократи и так в мені усилилося, що від того часу, коли ино побачу наріжну камяницю, пригадаю собі оттого метра в окулярах и жовтих рукавичках, и змічаю себе, чи уже готовий до танця, до котрого мене леда день може возвати.

(Переложив И. Вергратский.)

¹²⁾ бликати, блимати — на переміну слабше то сильнійше поблискувати (оогни, світлі).

ЛІТЕРАТУРА

російська, великоруска, українська и галицька.

III.

(Далше.)

Дуже, на первий раз гляючи, шкоднів були українофільству ті панславістичні маніфестації, которі були послідком прускої сили и Бейстової політики у Австрії. Ось, глядіть, могли сказати и казали українофілам: глядіть, ви хочете виділитись з російської літератури, аж ось старі, культурні народи славянські, самі Чехи кинулись вчитись по російському, а ваша кість од костей, Галичане, ті самі, що, як „Слово“ колінь, кидали громи на „неситу Москву“, тепер питаються: „быть ли малорусскому вопросу?“ — и одвічають: „не быть!“ На перший раз демонстрація була против українофільства — дуже вразлива, и п. Стебельський у „Бояні“ кричав злорадно: „тільки Поляки и Українофіли не прийшли під знамя Кирила и Меєодія“, — на що п. Русский у додатку до „Правди“ (1867) сказав з повним правом: „а під сим знаменем стоявші забули одного гарячого панславіста, автора Послання до Шафарика!“ Але хто спосібний був поглянути трохи за туман хвилиних криків и скоробігучих обставин, той, бачивши перед собою у московському етнографічному музею моделі малоруссів и галичан, слухаючи серед панславістичних концертів и малорускі пісні, которих не можно було минути, бачучи, як у Роснії и західній Славянщині зачинали перебирати факти про взаємини славянских народів у минувшости и сучасности, про близость мов люду славянського: той мусів додуматись до таких річей: „Е, братця, не обійдеться ся славянска хвиля без українофільства! Нехай вчать ся Чехи російській мові, нехай читають Чехи и Галичане російські книги и журнали: вони й там зустрінуть українські ідеї, вони встрігять ідеї народовців українских и у щирих великорусів, у писателів, которих поважає вся Роснія! Вчіть ся історії, етнографії Роснії—ви там знайдете и Україну; вчіть ся, Росніяне, мовам западных Славян, слухайте їх пісні, дивіть ся на їх костюми—ви там побачите и почувете багато такого, на що без уваги глядіи на нашій Україні. Толкуйтесь про братання з Славянами — дійдете до федералізму и хлопоманії.“ — Справді, не на те наша Україна стоїть посеред славянства, щоб який небудь славізм, а особливо панславізм обійшовсь без українофільства!¹⁾

И щож ми бачимо після усєго того, як Славянофіли у 1867 р. у Росії, Чехії и Галиччині засудили українофільство, яко „изміну“, яко диссонанс у славянському хорі? Чехи, которі у „Научному Словнику“, у корреспонденциях в Zukunft-i и т. д. говорили так строго про українофільство, мусіли недавно признатись, що тільки та партія у Галиччині, котора має оратором о. Качалу, стоїть на щирославянській основі. „Голосъ“, „Московскіе Вѣдомости“ мусіли або мовчки ковтнути, або коротко похвалити таку пігулку, як промова п. Качали. Славянофільска „Бесѣда“ у Москві стала печатати статті п. Костомарова про українські пісні, — и наготовилась було у 1-ому нрі за сей рік (1873) печатати статтю про українску и галицьку літературу, прислану сотрудником „Правди.“ Невольний кінець „Бесѣди“ не дав виповнитись сєму заміру, — але не може бути далекий той час, коли впять українофілів побачуть у московському славянофільському журналі, особливо у такому, которий, як „Бесѣда“, заявив, що він хоче бути органом чистої славянофільської ідеї без псевдославянских, на самому ділі реакційних примішок. Вже одні жалоби централістів у Галиччині и Росії на галицких народовців звернули на них увагу у Росії и українців и великорусів; а братні долоні, которі простягають галицькі „ташкентці“ до Россіян з Відня, Львова и т. д., заставили послідних придивитись до братів своїх у себе и у них, — нові залізници помогли сєму. И щож? — Ми бачимо, що молодіж не тільки з України, але й з Великоруси охотно братається з молодіжжю „Січи“, — а ся послідія у книгах и журналах, виходячих у Петербурзі и Москві, знаходить нове оружжя, щоб обороняти свої ідеї од своїх реакціонерів не по праву надівших на себе клобуки панруссистів и панславистів. (Дивись статті п. Пипица и єго Історію славянских літератур). Поживемо — побачимо ще й не те!

Сі усі причини роблять те, що українофільство в остатні часи знов піднімається видимо, — чого ознакою стають не тільки статті про Україну в російських журналах, але й не мало книжок на українській мові, появилшихся у остатні 2 роки. Правда, послідній зріст більш квантитативний, ніж квалітативний (бо цінних діл маємо

¹⁾ Як з іменем Києва звязується невольню щось панславістичне, видно хоч би у тому, що, як тільки назначено було зібратись російському зъезду археологів на 1874 р. у Києві, так натурально явилась ідея, щоб туди покликати и западно-славянских учених и зробити там виставу славянских древностей (до XIV в.). Було б дуже жалко, як би галицькі учені з народної партії не явились на той зъїзд и не помогли тій виставі досилкою річей, фотографій и т. н., з которої може заосноватись у Києві музей, що буде свідчити про місце України, або лучше Київської Руси у Славянщині.

тільки 3: „Повісти Нечуя“, „байки Глібова“ та „Де-що про світ Божий“¹⁾); але він усе таки свідчить, що є люде, котрі мають потребу говорити по українському печатно. Остається тільки, щоб розумна и холодна критика справила сю потребу на таку дорогу, щоб вона стала на користь народови и не розстріляла своєї праці на вітер. Ми думаємо, що исторично-критичний погляд на минувші прояви українофільства и той спір, котрий ми хочемо викликати нашими хоть и не зовсім може вірними у кінці, але зложеними, як думаємо, у консеквентну систему поглядами, поможе справити на міцну основу ту працю, котра знов піднімається над українською літературою и народністю.

Ми бачили, що у своєм у прогресі українська література завсїгди йшла одною дорогою з російською и великорускою, — то забігаючи трохи уперед, то отстаючи, но завсїгди варюючи тільки по місцевим обставинам ті напрямки, котрі у Росії звертали увагу на народ, на старовину, на славянство. Всякий раз, коли українофільство хотіло виділитись зовсім з сєго процесу, воно давало мертві плоди, слабїло. Се є пересторога и на будуще, показуюча, що цілю українофільства мусить бути не виділятись з Росії и навіть єї загальної літератури, — а старатись, розвивши свої народні елементи рядом з великорускими, унести їх у загальну російську культуру и силою єї, силою Росії піднимати свій народ и через Росію, через російську літературу и культуру подавати свій голос и у Славянстві и Европі. На иншу, безпосередну ролю ми, при обставинах етнографічних, географічних, культурних, не маємо сили, и сили внутреннєї, а не тільки побічної. Усі обставини ставлять нам дилемму, або вибирати сю, усе таки досить шановну ролю, або бути заставленими одкректись од усякої и, не схотівши стати українськими Россиянами, стати великоруссами, або, коли інтеллігенція українофільська, забувши реальні нужди народу, потратить усі сили на літературний дилетантизм, — то й спуститись до пасивних білоруссів. Яку дорогу вибрати, щоб не тільки дати вихід духови українському у російську культуру, але задержати и розвити и слово українське, сю видиму ознаку індивідуальности, — се, думаємо, можно вивести, розібравши друге питання в исторії української літератури, которе ми намітили висче, а именовно: які роди літературні писались доси з найбільшим успіхом по українському?

Не трудно бачить, що сі роди були майже виключно: а) пое-

¹⁾ Стаття ся писана еще в первій половині р. 1873. — Ред.

зня и беллетристика, маююча побит сільсько-народній, або тих часів, як життя на Україні усіх клас мало піднімалось над сільсько-народнім, т. є. за часів козаччини; б) елементарно-наукові книги для сільського люду. Виключінь не багато, — та й не вони роблять дужчий бік української літератури. Так у Шевченка Сон, Кавказ, Неофіти, по часті Гус — виходять за сі границі, — але за те треба сказати, що в усіх сих речах намішано міцного з слабим, и міцне є именно те, де поет український говорить за селянина; а часом, як в Неофітах, він прямо так розказує свій сюжет, що зовсім не розбереш, про кого йде діло: про українців, чи Римлян, — од чого пєса не виграє у ціні своїй. Про дві три комедійки, навіть про деякі сцени у „Причепі“, або про деякі проби п. Куліша писати критики и передмови по українському говорити нічого. Скільки небудь ѓбширні статті учені по українському — се „Перший період козаччини“, та Нечуя „Світогляд українського народу“. Але у обох сюжет мало виходить з кругу народно-українського, — та, як придивитись до мови їх, то видно, що вона часто більш правописю та фонетикою одрзняється од російської, — на котрій, очевидно, думали автори, як писали. В усякому разі очевидний факт, що поважніші статті учені и публіцистичні статті українських писателів (Костомарова, Куліша и т. д.), навіть и ті, котрі говорять про Україну и висказують українофільські ідеї, писались и пишуться по російському, — чисто же по українському ми маємо майже виключно тільки народню беллетристику и поезию та початки народнє-педагогічної літератури.

И нам здається, що се на довго зостанеться так, бо се одвіча' усім обставинам, серед котрих живе Україна и жити ме довго. Але нам ще здається, що держатись сієї дороги — є одно вірне, которе може зберегти за українскою літературою живость, народність, дати їй практичну силу, а через те й забезпечити и саме єї існування и прогрес. Я знаю, що багато з друзей наших крикне против моїх слів: се, скажуть, впять та література для домашнєго обходу, котору нам з милости зоставляв славянофільський „День“, — ще впять второстепенна роля простонародної літератури. — Проти посліднєго у принципі боротись не трудно: ми питаємо, від коли се, панове, стало обидно для народолюбців працювати над простонародною літературою? Простий народ у нас — се 90% народу, коли не більш. Опишіть єго побит, навчіть єго, се вам праця на 20—30 років. А там побачимо, що треба робити далі. Як не здається узкою рямка простонародної або домової літератури, — а хиба ми наповнили сі рямки? Хиба

не діло першої практичності наповнити ці рядки и так повести діло прогрессу української літератури — з низу у гору? А по мірі того, як ми будемо визнавати сам народ наш и його мову, и розширяти з її помоччю ідеї нашого народу, ці рядки самі собою будуть розширятись природно.

Та й тепер рядки простонародної української літератури не дуже то узкі, праця над нею потребує таланту и знання не малого — пожалуй більшого, ніж як попало мішаною мовою написати публицистичну статтю, або й учену спеціальну монографію, які пишуться на других, старих мовах або перевести яке попало діло з німецької и т. и. мови на импровізовану українську. Хіба мало треба талантв, щоб вичерпати усі типи народні у сучасности и у недавньому минулому? Нагадаєм, що лучші комедії и драми у Роспії (Островского), лучші з нових повістей за 10 літ (Рѣшетникова) — простонародні. А нам здається, що українська література не побіділа б, як би придбала собі хоть по одному Островському и Решетникову, — а праці простий народ нам задасть и на десять. Окрім того писання по українському простонародній літературі, т. є. такого, що тепер можно без натяжки и живо розказати мовою, котрою говорить народ, співа' пісні, каже приказки и казки, обнима' собою досить широку систему ідей, которі роблять мабуть чи не основне и у літературі повисших клас. Народ наш не так то бідний, коли не на ідеї, то на запрос на них, не так то бідний психологічним аналізом, естетичним почуттем, — мабуть, чи не багатший деяких з тих українских літераторів, що у недавні часи посипали сіренькими книжечками віршей про кисленькі и солоденькі сюжети. Й ми думаємо, не пошкодить, коли усякий прикликаний до себе музу українець представить собі, беручись за перо, публику з 2—3 мужиків середнього розуму и подума': чи буде їм потрібно и интересно те, що я збираюсь написати? Думаю, що у таких злучаю ми менше будемо мати недозрілого, дилетантского, многословного, а зовсім не узкого по ідеям. Так ми думаємо и. пр., що узавши за точку одходу для літератури української простонародні пісні и казки, можна буде перевести образці лучших епосів народних до самого Гомера; з Шекспіра можна буде перевести Лира, Макбета, Гамлета, Ричарда III., Тимона Атинского, з Шіллера Орлеанску Дівчину, Дон-Карлоса, Вільгельма Теля, з нової літератури романи Еркмана-Шартріяна, де-які з Різдяних повістей (Коляди) Діккенса, з Шварцвальдских повістей Авербаха. Добрий матеріал

можуть доставити и провінціяльні літератури других аналогічних нашому напрямків (Гебель, Клявс Грот, Консцієнц и т. д.), тільки треба з великим вибором зостерегатись дуже идилічного, а то й ретроградного романтизму, котрим часом одзначаються так звані народні поети и напрямки у Европі ще більш од українофільських. — Так ми здобудемо цілу немалу поетично-белетристичну бібліотеку на простонародній, т. є. живій мові.

Немала праця настане, щоб виготовити потрібну народови бібліотеку наукову. Ми думаємо, що те, що тепер у Росії офіційно не допущений язык українский у школу, має свої вигоди. Сим часом можно покористуватись, щоб наготовити українську популярну енциклопедію не гляючи на офіційні програми, а гляючи на потреби чистої науки. Ми думаємо, на скільки знаємо народ наш з власних зустріч и з таких статей, як п. Куліша про кобзарів або п. Костомарова „Воспоминаніе о двухъ малярахъ“, що у нашого народа „Перебендя“ живий тип, так що він способен був би прийняти з науки не тільки шматочки, або одні грубо-утилітарні статейки (спаси-Біг хто й те подає), а стиснуту, але систематичну науку, викладаючи закони життя природи и чоловіка теоретично и слободно. Для того ми думаємо, що одно з первих діл української молодежи мусить бути: написати популярну енциклопедію по системі позитивізму; арифметику и геометрію, механіку и астрономію, фізику й хімію, геологію з біологією, антропологію и соціологію, на скільки, конечно, можно її тепер вложити. (Про сей плян, одначе, ми надіємось поговорити особно.) Сю енциклопедію, звісно, треба написати тоном спокійним, об'єктивно, без демонстрацій, але твердо и ясно провести скрізь метод свободного розуму, котрий покладається тільки на себе, и більш ні на що. Таку енциклопедію написати — потрібно буде не мало праці и праці спеціальної, щоб вибрати не рутинні, а самі характерні, та ще й приспособлені до місцевих обставин факти, покриваючі теоретичний скелет наукових законів. Особливо потреба праці и учености для викладу антропології и соціології, котора умістить у собі и так звану історію. Про сю працю ми можемо сказати з Гамлетом: „що така річ достойна бажання гарячого!“

Такого роду література поетична, белетристична и наукова, в які небудь 5—10 літ, систематично розпускаючися, не може не ствердити симпатію до малоруского діла у громаді освіченій у Малоруси, и у народі підніме повагу до мови малорускої, и стане твердійшою основою для малоруского напрямку, ніж усякі романтичні згадки про те, як „було колись“ — та „більше не буде“,

ніж плачі на „долю“, ніж маніфестації прав малорусів на повну національну самостійність, маніфестації, практичний заповід котрих розбивається обставинами, у котрих живе край, а и сам край по части до них холодний. Без голосних та безплідних фраз, без маніфестацій прав, котрих не ма сили запровадити, котрих навіть не завсігди можна й боронити теоретично (бо партія централістів на Русі усе таки не безсила и на Україні и у Галиччині), без зачіпання тепер вже існуючих живих інтересів, котрі ваяються зо всім устроєм державним и культурним на Русі — зросте жива и міцна, народови потрібна література українська, котора пробе собі дорогу й до шкіл офіціальних.

По нашій системі, опираючійся на факти існуючі, и од них идучій дальше, треба, щоб українська література и у своїй народній сфері показала можливі уступки и шанування російському державно-культурному елементу, з котрим народови нашому приходится мати діло и прийдеться мати ёго ще більше, бо колонізація на Україну великорусского елемента, підстави державної центротляжної сили, може тільки вбільшуватись з часами и особливо у Новоросію, котора може чи не буде мати більше ваги у будучині Полудня Русі, ніж середнє-дніпровська Україна. Ся пошана мусить консеквентно проводитись а) и у *матерялі* української літератури, бо нудно було б, як би вона говорила народови тільки про спеціально-українске и не розказувала б нашому народови про краї великорускі, про устрій держави, про загальні ціли и інтереси Росії, котрі так торкаються щоденного життя и Українця; б) у *правописі* и в) у *мові*. Не кидаючи принципу фонетичної правописи, українским писателям не треба однако гнатись за графічною оригінальністю, котору тепер часто змішують з фонетичним принципом у правописі, бо, видумуючи без конечної потреби нові їх комбінації, ми тільки утруднимо нашому народови, котрий учить на російських книгах у школах, читанне наших видань, утруднимо допуск наших книг у народні школи, которого зовсім не трудно добитись, коли ми всвоїмо сю систему, котору я стараюсь тепер виложити; коли б же ми, що дуже невіроятно, й добились виключного пановання нашої грамоти у школах (дятого треба б скорого и широкого зросту літератури української и зросту національно-українских ідей серед краєвої громади такого великого и скорого, которого без чуда ми не можемо придумати), то дуже одрубна графіка українська утрудняла б нашому народови а громаді доступ до російської літератури, котора все таки має більше шансів бути багатшою од української.

Пишучи и саму популярну енциклопедию, або викладаючи народови ідеї, виходячі з кругу сільського побиту, ми підходимо до питання про українську термінологію. Якої системи держатись при сьому ділі? Націоналісти по переду усєго будуть ставити одрубність, оригінальність, — и для сєго або будуть стояти за те, щоб видумати усі терміни зовсім народні (як зробили Чехи, або и як то хотіли зробити петербурскі славянофіли часів Шишкова), або одшукувати слова архаїчні по актам, або брати терміни у чужих народів, дальших од того, од которого хочеться оборонити автономію свою. Всіх сих замірів початки ми бачили й бачимо серед українофілів. Між инчим послідній робить те, що Українці, коли пишучи зустрічаються з терміном, которого не ма в українській сільській мові, то аби не брати російського слова, беруть польскі, а на виворот Галичане, которі, по понятним причинам, не мало заносять у свою річ колонізмів, иногді, щоб одрізнитись од Поляків, беруть терміни російскі, а часом ті и другі, щоб не сказати не по польському ні по російському, кажуть по латинському, або й по німецькому. Од сєго новоукраїнська, або лучше українофільська мова літературна кидається у очи своєю пестротою: що рядок, то зустрічаєш: *вплив* (замість *влияніє*, которе усе таки близче до українського и вірнійше переводить *influence*, бо задержує корінь лити, а не пливти), *розвій* (у которому простий Українець, та, думаємо, й філолог почує корінь — *віяти*, тогді як *розвитіє* усе таки близче до українського, бо й сей має: розвиватись — дивись пісню: розвивайся, луже!); *запада* вм. *основа*, котора однаково гарно и для Великорусів и для Малорусів; *справозданнє*, *сторона* (коли в чистійше українське — *бік*), *мнїннє* (коли можна б *скадумка*); а то й *анкета*, *ситуація*, *опінія*, *артикул* (з которим рядом бачимо и *стаття*, слово которе у остатні часи Галичане охотнійше вживають ніж Українці, бо *артикул* вживається Поляками; *стаття*, здається, й старе українське слово), *алїянти*, *шкіці* и т. д. У часи „Основи“ деякі одшукували й такі слова з XVII в., як *студей*, коли й наш народ зовсім привик до більш правильного слова *студенти*. Виробка термінології и вповненнє мови народної — се діло, которе вимогає великого знання (которого нам з браку словаря нашої народної речі не достає), — тут можуть стати у пригоді й одноплемєнні мови, и перевод слов, и виробка нових од народного кореня, а часом потрібне буде зоставити и слова романскі або германскі, коли вони вже вжились скрізь, увійшли у громадську мову, прийняли народню фонетику и дали од себе походні. Але, окрім таланту и знання, треба, щоб

вироблячі термінології завдалися правильною системою, и ставили первою ціллю не те, аби, що б то не стоїло, виробити термінологію одрубну, але понятну народови, практичну. Отже поглядаючи на обставини, у котрих живе більшість українського народу, ми знаходимо практичним, щоб усякий раз, коли не можна знайти або придумати українського слова, у которому б корінь був видний ясно и понятний (а часом окрім народнєго з малоруских губерній тут може стати у пригоді и мова староруска, або народні нарїччя великорускі, которі мають багато характерних слів дуже близьких до українських) — щоб брати термін російський, которий часто виходить и церковно-славянський, або й старо-малоруский, або досить вірний перевод на славяно-руські корені переміну романского, або германского. (Ми думаємо, що при такій системі українська термінологія, не втративши своєї цїни для України, послужила б не мало у користь и самим Великорусам, коли б вони звернули увагу на зближення теперішнєї термінології до народнєї мови).

(Конець буде.)

З НАРОДНИХ УСТ.

I.

У однім селі жив пш та попада; біля їх рядом жила одним одна бабуса. Бабуса та була вбога, тільки й худібчини в неї, що мала вона курочок. А попада возьми та й зачни красти тих курочок. Все що ранку вийде бабуса та й не долічується.

Плохенька була бабуса: вона знала, хто курочок у неї брав, та ніколи не нарікала, все було: „Бог з ним! нехай бере, ёму більш треба.“ А попада бере та й бере курочки; дійшло вже до того, що зостався один півник. На другий день вийшла бабуса раночком годувати півника, аж не ма вже й півника; вона впять: „Бог з ним! нехай бере, ёму більш треба.“

Ото діждали Великоднє; — пш пішов до утредні, одправив утредню, а поки задзвонять до служби, пішов до дому. Коли приходе до дому, а попаді не можна й пізнати: уся обросла пірам. Він злякався, пита' її: що се з тобою сталоось? от вона ёму тоді й призналась. Оттак, каже, й оттак, — покрала я курочок у тієї бабусі, так воно видно Бог мене за те й покарав.

Пш тоді до бабусі:

— Христос воскрес, бабусю.

— Воистину воскрес.

— У вас либонь тут кража лучилась?

— Ні, Бог милував, у мене все ціле.

— Як ні? я чув, що в вас курочки пропали.

— Та забрало щось, батюшка, та Бог з ним: ёму, може, більш треба.

— Як же таки так бабусю? воно вас обидило, а ви й мовчите!

— Та Бог з ним, батюшка; я, дасть Бог, діжду літа, та куплю курочку, то впять собі розплоджу.

— Та як таки можна, бабусю, ви вже ёго за те хоч налайте!

— Та Бог з ним, батюшка!

Не хоче бабуся й налаяти. Уже передзвонили й до служби, а піп усе просе бабусю, щоб як небудь налаяла свого злодія, поки таки виміг, що сказала: „та цур ёму пек!“ Піп тоді подякував їй, та й пішов до дому. Приходе, аж попадає така стала, як треба, без піря. Тоді вже піп так радіє та дякує тій бабусі, а після служби послав їй усячини істи: крашанок, ковбас, сала и инчого.

II.

У одного батька був син, та такий же тобі, що ні крихти батька не поважа'; було й батьком не зве, а все Кирилом. Що ёму за се батько ни робив, так усе: Кирило та й Кирило.

Раз іздили вони в ліс, набрали там на вози хамла и везуть, батько попереду, а син ззаду. Коли се хамло й перекинулось на сина тай надушило ёго; пручавсь він, пручавсь, не видізе; давай тоді на батька гукати: Ей, брате Кирило, поратуй! не видізу з під хамла. А той собі іде дальше, ніби й не чує, а сам дума': Постой же, чортів сину! доти не поратую, поки таки назвеш батьком. От той и догадавсь, чого ёму хочетьця, та й давай тоді гукати: батьку! батьку! поратуй! Той тоді вернувся, вислобонив ёго, поміг зложити хамло и поїхали. От на дорозі батько й каже: А що, сучий сину, хоч раз таки за 20 років назвав батьком! А син ёму и одказує: Е, брате Кирило, коли хамло надавило, то хоч на кого треба казати батьку.

III.

Один раз москаль стояв у селянина на квартирі, діждали святвечора. Стали вечеряти, страва була добра и в волю, чого москалеві на квартирі не часто трапляєся: він допавсь и обвівся. Полягали спати; москалеві не дає й заснути, — качається, не влеже (живіт болить). От він тоді й питається селянина: „Хазяинъ, что у васъ дѣлають быку, когда объестца?“ (Бач стидно казати, що сам обвівся та не влеже.) А селянин и каже: „визьмем батіг та добре прогоним, то воно усе

й пройде.“ Москаль тоді й каже: „нї лязя ли хозяинь и мнї такь одї-
лать?“ — „Чом нї лязя?, можна ходім на двір!“ Узяв селянин батіг,
вийшли на двір, тоді давай чистити москаля по жижках так, що той
аж підскакує. Як же вже москалеві дойняло добре, то він тоді: „хазя-
инь, ты не бїй, а только помахивай, я й сам буду бїгать!“

(Записано у Зінькові.)

IV.

Назнала лисичка медок, та що дня туди й ходе. От иде вона, її
й питають:

— А куда се ти, кумо?

— Та нїду, пїду.

— Та куда ж ти пїдеш?

— Та в куми просять.

Пїшла собі. Приходе, її й питають: — а як там звуть’?

— Та Початочок.— На другий день упять иде:

— А куда се ти, кумо, йдеш?

— Та пїду, пїду.

— Та куда ж ти пїдеш?

— Та кумою просять.

Пїшла собі. Приходе, її знов питають:

— А як там звуть’?

— Серединкою.

— На другий день знов иде лисичка, її знов питають:

— А куда се ти?

— Та пїду, пїду.

— Та куда ж ти пїдеш?

— Та кумою просять.

Пїшла впять. От приходе, її знов питають:

— А як там звуть’?

— Перекинь та й вилижи.

Коли огляділись до липівки, що на горищі з медом була, аж вона
перекинута й вилизана.

(У Полтаві).

V.

Варив у полі один мужик у вечері кашу; було так під осінь, на
дворі холодно, мокро; коли се приходе циган не одягнений, змерз як
собака, помок, поздоровкавь и сїв біля вогню грїтись, а далі й пита’
мужика:

— Що се ти, дядьку, вариш?

— Вечерю.

Трохи згодом циган и каже:

— Оце дядку звариш та будемо вечеряти?

— Будем, та не воі, каже мужик.

Зварились галушки; от мужик здійма' казанок, а циган все таки, щоб він як небудь прийняв ёго до гурту, й каже:

— Так оце вже, батечку, й істи мемо!

— Істи мемо, та не всі, каже мужик.

Зняв ото він казанок, сів та й вечеря', а циганові не дає. Циган бідний, та тільки слинку ковта', а істи хочетьця; дивниця за день добре виголодавсь. Попоїв мужик, наївсь, а потім посміявшись з цигана дав и ёму. Галушки були добрі, накидано густо, сала теж чимало положено, так що циганові з голоду такими показались, що мов він нічого такого смашного й зроду не ів. Ото добре наївшись, подякував а потім дума': тривай же, нехай и міні жінка зварить такого, тільки ж як воно зветьця? От він и пита' мужика:

— Що се ми батечку іли?

— Се ми іли, цигане, балмус! сміючись каже мужик. (Балмусом звуть як що небудь дуже густе, щоб то не було, — а як густіше ніж ёму слід бути, от и балмус. Так ото и мужик назвав балмусом галушки, що були густі дуже.) Циган почувши, що балмус, зрадів, и на другий день раненько гайда до дому; иде та все, що ступне ногою, та й каже: балмус, балмус, балмус, щоб не забути.

Люде ёго стрічають, сміютьця, а він усе: балмус, балмус, балмус! а далі дійшов до потічка, став переходити, підкачав штани, роззувсь, забрав на оберемок и иде через потічок та заклопотавшись поки роздігся, та як й через воду йшов, то все остерегавсь, щоб не замочитись, и забув про балмус, що треба казати що разу як ступне. Перейшов на той бік, одігся, став ити по сухому, ступнув та й здумав, що він щось казав що разу ступаючи, поки аж дійшов до потічка, а перейшов потічок, ёго и не стало, значить: загубив у потічку. Ну, не довго думаючи роздігся и давай бродити по потічку шукати загублі: топчився, топчився, не найде. Коли се иде якийсь пан, дивниця, що то циган там робе? пита' ёго:

— Що то ти, цигане, робеш?

— Та тут, паночку, загубив таке, що хто ёго зна' й яке.

— Та що ж ти загубив?

— Та не знаю, паночку, що воно й є; тільки щось дуже гарне.

Що він згубив? дума' собі пан. А підіть хлопці, на своїх людей, пошукайте, що там циган загубив. Ті схопились, пороздягалися и давай усі топтатись та шукати. Топтались, топтались — не ма. Годі, кажуть пане, то мабуть він або дурний або з глузду зсунувся! взяли повико-

дили, поодягались, стали сідати, а кучір и каже: „Через ёго біса тільки загаїлись. Коній з потічка можна було б напоїти, ато воду збовтали, и на воду не похожа, така як балмус.“ Як же почув се циган, як схоптьця, як попре до дому, та все балмус, балмус, балмус, и чобіт не набував, вхопив на оберемоқ, щоб швидче добігти та балмусу не забути. Прибіг до дому, до перелазу, став перелазити та й забув упять. Увійшов тоді в хату такий сердитий та понурий, та й напавсь зараз на жінку. — Звари міні та й звари!

Та пита': чого тобі зварити?

— Та того, чого міні хочетьця.

— Чого ж тобі хочетьця?

— Та вари міні, матері твоїй се та те!

— Та чого ж тобі зварити?

— Вари міні зараз сяка та така! Та не довго думавши її в ухо, а далі в друге, давай товкти; та бідна закушилась, плаче, а дівчинка років п'яти сидить на полу, дивитьця та звісно жалко стало ёму матері. От вона й плаче та й каже: „И, Боже, Боже! побив тато маму зовсім на балмус.“ Циган тоді перестав бити, та як закричить: бач сяка та така! тебе и беш, а ти дурна; он мала дитина та зна', а ти не знаєш... Звари міні балмусу.

VI.

Щоб миші не їли соломи або хліба, то туди кладетьця трава та, котрою на клечаних святках посипали у церкві.

VII.

На Великдень, поки з церкви випустять, гріх не тільки чоловікові їсти, а й скотині давати. Один чоловік, чи не знав сего, чи не вірив, та ранком на Великдень так, що ще й до служби не дзвонили, узяв та й пішов товарів давати, та хотів набрати соломи на вила та й стромив вилами, а в соломі спав менчий брат, от він ёго й настрожив и підняв у гору на вилах. Так Бог сей гріх на місяцеві й начертав. Як придивися на місяць, то й видно, що брат брата на вилах держить. Як хто каже, що се держить на вилах Каїн Авия.

(Записано у Зінкові.)

Г. Забадько.

Літературні звістки.

— У 1-ім и 2-ім нр. Вѣстника Европы за сей рік надрукована дуже интересна стаття п. М. Б. Де-Пуле „Харківської університетъ и Д. И. Каченовскій. Культурный очеркъ и воспоминанія изъ 40-хъ годовъ.“ У статті сій знаходимо між иншими характеристики славних у 40-і роки профессорів Харківських Великорусса Лунина (исторіі) и Поляка Валіцкого (грецької літератури), а також Гулака, Метлинского и н. Первого малое п. Де-Пуле дуже несимпатичним, офіційно-матеріальним чоловіком, дбавшим о ордени, чини и гроші, а Метлинского напротив чоловіком безкористним, щиро любячим народ и науку про него. На покійному Каченовскому п. Де-Пуле показує, як український Харків наложив свою окраску и на Великорусса, который так полюбив Малороссию (дивись про се у некролозі Каченовского, що був надрукований у „Правді“ 1873, нр. 3.). — В сій статті п. Де-Пуле прогляда' прихильність до культурної автономії провінцій у Россії. „Літературна децентралізація“, каже автор, „нам (Россії) потрібніша, ніж кому иншому... Провінційна література... мусить стати органом цілих великих країв, як Україна (правобічна), Малороссія, Білороссія, Новороссія; у слові мусять мати можливість виразитись усі одтінки російского типа, котрі не покраяні по одному шаблону; така література не тільки не сушить, а напротив — годує загальну літературу. Бачити у ній сепаратизм по меншій мірі чудно; бо з погляду Малорусса и Білорусса и московске славянофільство, ім непоятне, буде теж сепаратизмом, або вірніше — провінціалізом.“

— У Вѣстнику Европы за Марець надруковано між иншими: п. Куліша — „Польская колонизація югозападной Руси“; п. Драгоманова — „М. А. Максимовичъ. Его літературное и общественное значеніє.“ — Ми постараємось из симп, яко и в загалі з всякими поважними розправами, трактуячими о наших справах, ближе познакомити наших читателів.

— У Києві вийшов в половині Лютого 1-ий том **Записокъ Югозападнаго Отдѣла Императорскаго русскаго географическаго общества. За 1873 г.** — У сѣму томі, окрім протоколів засідань товариства, напечатані реферати членів: а) Кюссовского — „Нѣкоторыя данныя для климатологии Кіева“; б) Роговича — „Опытъ словаря народныхъ названій растѣній Югозападнаго края“ (з деякими повірjami и легендами); в) Волкова — „Списокъ растѣній съ народными названіями, доставленныхъ г. Семеренкомъ;“ г) Антоновича — „О промышленности югозападнаго края въ XVIII ст.“; д) Яснопольского — „Измѣненія направленія хлѣбной торговли въ Малороссії съ проведеніємъ желѣ-

знихъ дорогъ“; е) Чубинского — „Село Сокиринцы и сокир. ссудосберегательное товарищество“; є) Волкова — „О сельскихъ ярмаркахъ и кустарной промышленности въ Малороссіи“; ж) Чубинского — „Нѣсколько народныхъ историческихъ преданій“; з) Руссова — „Остапъ Вересай, одинъ изъ послѣднихъ кобзарей малорусскихъ“; п) Лисенка — „Характеристика музыкальныхъ особенностей малорусскихъ думъ и пѣсень“; і) „Думы и пѣсни, исполняемыя Вересаємъ (съ нотами)“; к) „Пѣсня о панцинѣ съ замѣткою о лирикахъ въ Подоліи, студ. Бѣлинскаго.“

— Сими днями ввійшло з друкарні Рудольфа Екгардта у Чернівцяхъ дільце п. з. „**Короткій начеркъ психологій**, для ужитку въ школахъ середнихъ легко понятнымъ способомъ написавъ **Дрѣ Климентъ Ганкевичъ.**“ Авторъ звисний з своїхъ праць и розправ науковихъ в німецькѣмъ язичі (Grundzüge der slavischen Philosophie и и.), а читателямъ Правди звисний ще и з статей писанихъ по руски а поміщуванихъ у давнійшихъ рочникахъ Правди. Не входячи теперъ глубше в наукову стійність сего найновішого твору п. Ганкевича, зганемо тілько коротко, що книжка написана дуже легкимъ и понятнимъ способомъ и черезъ многі приміри и займаючий спосібъ представлення спосібна була б и в ширшихъ кругахъ знайти собі читателів. Одного тільки не можемо поняти, з відки взявся у п. Ганкевича такъ твердий языкъ, котрий ще до того в своїй твердості не має и належитої консеквенці? Такъ само и правописъ не держиться ніякої граматики, хотя ш. авторъ у „предисловію“ пише, що за для призначення книжки „для учениковъ школъ середнихъ“.... „мусѣлъ задержати правописъ приписану.“ В Чернівцяхъ у школахъ може й справді уживається незнана прочому світови кривописъ о. Глібовицкаго та п. Браніка, але ж в Чернівцяхъ рускихъ викладів в гімназії не ма, а в Галичині, де з часомъ бодаѣ у академічній гімназії у Львові буде подаватися наука и психології в рускѣмъ язичі, приписана правописъ по крайній мірі о. Осадці. Если ш. авторъ гадавъ тимъ язикомъ и тою правописою дати більше ходу своїй книжці и у рутено-рускі кружки в Галичині и Буковині, то причина ся зовсімъ недостаточна: книжки Просвіти розходяться тисячами и сотками екземплярівъ, хотя писані чистимъ народнимъ язикомъ и правописою виправді етимологічною але віддаючою вірно характеръ нашої мови. Такою уступчивостою що до язика и правописи для тихъ людей, котрі окремішність и самостійність нашого язика заперечують, п. Ганкевичъ тілько, нічого або лишъ дуже мало зискавши, відійвивъ багато стійности свому творови.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Дебати конфессійні в Раді державній и Русини.

I.

Найважнішою неперечно працею правodawчою австрійскої Ради державної у сій каденції суть закони конфессійні. Важність тих законів та вплив, який вони на відносини в цілій австрійській державі у своїх наслідках мати будуть, видно вже з напруженої уваги, з якою у всіх краях австрійських за їх Генезою сліджено, и з горячої полеміки, котру днівники всіх народностей и партій як и відтінків їх з причини тих законів вели, а також и з того, що до генеральної дебати над законом порядкуючим внішні відносини католицької церкви до держави аж 68 бесідників зголосилося, и що так у тій дебаті, як и в дебаті спеціальній над згаданим законом и законом о маєтку церковнім, проводирі усіх партій голос забирали.

Загальний інтерес, який закони конфессійні збудили, дуже понятний: вони мали вдоволити потреби теперішности, реформуючи в душі понятний нинішнього часу закони, о скільки вони були впливом давніших понятний релігійних або становили о відносинах, стоячих з релігією в якій небудь звязи. Що реформа тих законів була потрібна, се почував кождий чоловік, стоячий на висоті образования нинішнього часу. Що т. з. злочинство відступлення від християнської віри, злочинство богохульства, збороненне женитьби особам християнської віри з особами віри нехристиянської и такі інші забитки нетолеранції середньовічної були в віку 19-ім, віку свободи мисли и сумління, анахронізмом, признасть кождий мислячий чоловік. Правда, що новіші закони, видані від 1861 а властиво від 1866 року, усунули де-що із тих дивоглядів правodawства, тільки-ж сі закони яко часткові лишили все еще дуже багато такого, що в душі часу змінити було конечно. Для того-ж то и привитали всі справді ліберальні люде радістно звістку об тім, що ряд зладив закони реформуючі вже не частково поодинокі инсти-туції права, а усю область відносин правних стоячих у якій небудь звязи з вірою.

Ряд предложив дійсно при поновнім отвореню сесії Ради державної комнаті послів після свят різдвяних чотири проекти до устав конфессійних. Два з них ухвалила вже комната послів, поробивши

в первобутних проєктах ряду важні и у своїх наслідках далеко сягаючі зміни, а останні 2 проєкти оброблює ще виділ конфессийний, котрий має задачу дововнити їх ще в многих дуже важних зглядах. Тільки-ж люде справдєсно ліберальні, приятелі поступу, завелися у своїх надіях: бо переглянувши так предложення ряду як и уста-ви, вийшовші з під обрад комнати послів, не знаходять вони того, чого їм бажалося.

Стоячи на становищу справдєдливости и гуманности, мусіли вони осудити протегованне одної віри перед другою; поняття о перкві пануючій (ecclesia dominans) и церкві тільки толерованій (ecclesia tolerata) не відповідали їх поняттям справдєдливости. Стан, утворений конкордатом, був в Австрії майже ще більше разячий як де инде, з причини, що у тій державі є більше ніж у якій небудь иншій ріжних конфессий, против котрих всіх держава повинна бути однаково справдєдлива. Не менше аномральне а навіть шкодливе було збороненне женитьби між ріжновірцями, бо через те утримувалися в краях з людністю мішаною що до віри касти и незгода. Полученне з одної сторони функції адміністраційної ряду з обовязком протектора и заступника одної віри (се-б то католицкої) а з другої сторони уряду церковного з урядом державним в особі духовних, а через те и неналежний вплив тих духовних не відповідав також поняттям державноправним нинішнєго часу. Поступові люде сподівалися про те, що держава яко така стане на боці від всяких вір та сект, лишаючи їм свобідний розвій та самоуправу а нормуючи їх внішні взаємини о стілько, о скілько вони дотикають прав держави або прав приватних, и що вона видасть норми загальні для всіх однакі, коротко сказавши, що держава поставиться так против корпораций релігійних, як поставилася против корпораций инших, виймаючи тільки предмети до корпораций тих належачі а в круг прав приватних або публичних входячі, як шлюби и т. и. з під виключного впливу дотичних корпораций релігійних. Тим часом не знаходимо сего усєго в предложенях ряду. Замість норми загальної для всіх релігій, видимо тільки почастну норму для церкви католицкої, а про таку важну справу, як шлюби, и згадки у них не має. Отже предложення рядові не вдоволили и саму партію вірноконституційну и тая мусіла дати їх до скомплетованя виділови конфессийному. — Виділ конфессийний предложив два закони, котрі комнатою послів вже ухвалені суть, а над иншими працює ще доси.

Перейшовши з увагою перший из згаданих законів, становлячий о взаєминах церкви католицкої з державою, помітимо перше,

що не нормує він сих взаємин из становища безсторонного, друге, що не нормує его в душі справделиної свободи, а третє що не єсть він зовсім оригінальний, т. є. приновлений до потреб жителів нашої держави. В сих хибих лежить причина угруповання партій при голосованню над сею уставою в комнаті послів, в них знайдемо ключ до розв'язання загадки, для чого именно партії так угруповались.

Хто знає обставини австрійські, вже и по поверховнім перечитаню сеї устави спізнає, що вона є більше впливом теперішнієї ситуації політичної, ніж ділом поступу и потреб нинішнього часу. Особливо з кінцевих єї параграфів віє аж надто дух партійности, оказуєся охота пануючої партії прибільшити собі впливу, щоб на нинішнім своїм становищу утриматися. Що держава яко така має право порядкувати відносини корпорацій релігійних до держави и до других корпорацій, сего ніхто не заперечить, хто без упереження на сю справу задивлюється и кому вільно у сій справі власним розумом правитися. Що церков яко корпорація в державі истнующая підлягає уставам тої держави, не можна не признати, бо инакше було б у одній державі дві суверенні власти, що те саме значить: не було б ніякої власти. Що до питання о компетенції, именно чи до упорядкування внішних відносин корпорацій релігійних Рада державна, чи сойми краєві повинні бути покликані, се річ ще нерішена, з причини, що австрійські закони основні що до сєго предмету границь компетенції ясно не означили. Однакож самі взгляди на компетенцію не були б викликали такої спільної опозиції против сеї устави, яку вона знайшла в комнаті послів. Причина до сеї опозиції єсть по части чисто політичної натури, де оппонентам ходило, щоби противний їм ряд и систем будь що будь обалити або бодай захитати, а по части лежить в самій уставі. Знайти її дуже легко. Устава ся попадає против дотеперішньому станови в другу противну крайність. Як доси церков католицку держава протегувала, вспомагаючи її и матеріально и морально, удержуючи офіційально повагу єї органів и надаючи тим органам власть и вплив на діла світські, як до недавня на публичне вихованє и т. н.: так устава висше згадана надає тій самій перше протегованій католицкій церкві становище ексцєпціональне, виємкове, тільки ж що воно виємкове під зглядом контролі державної и впливу держави навіть на внутрішні справи католицкої церкви. Застереженнє державі именованія священників, лишаючи духовній власті тільки формальне потвержденнє а властиво прийаттє до відомости, відбиває тим більше, що протестанти а навіть жиди

своїх духовників самі вибирають, хотіли діяльність сих останніх значно менше явна и проте контролі держави більше потребує, як діяльність священників католицких.

Нічого би не було незвичайного в тім, якби держава духовних всіх конфесий именувала, тільки нехай буде для всіх однаке право (а найліпше — хотя се тепер ще трудне до переведення у Австрії — було би, як би духовники не потребували бути тим самим вже й урядниками державними с. є. провадити метрик и т. д., а за те держава не мішалась до вибору духовних лишаючи се самим вірним кожної конфесії). Як се постановленне парціальне а про те несправедливе, так ще гірше у своїх наслідках право ряду скидати духовних католицких из урядів за для їх політичного пересвідчення, котре право надає рядови згаданий закон. Ся установа супротивляєся вже прямо поняттю свободи и сильно тхне державою поліцейскою минувшого віку, роблячи из численної класи свободних обивателів послушне орудє ряду, не сміючих мати своєї волі, свого пересвідчення. — И у якім контрасті стоїть ся установа з установою независимости суддів, котрі, будучи урядниками держави, не можуть за політичні пересвідчення бути до одвічальности потягнені! — Ще дивнійше се из тої причини, що загальні закони, обезпечаючи порядок и пошанованне для власти и для постанов законів, вистарчають против всіх клас суспільности, а не мали б вистарчити против одних духовних, и що против тих треба аж окремих спеціальних мір превенційних, яким навіть урядники адміністраційні не підлягають. Взввши на увагу часті зміни системів політичних в Австрії, взввши на увагу борбу національну, котра ще довго вестп меться у Австрії, аж поки всі народности принадлежащих ім прав собі не виборють, зможемо представити собі, до яких надбужитій може повести згаданий закон и як деморалізуючо вплине він на наше духовенство католицке. — Из тих мір, не відповідаючих зовсім лібералізмови ані свободі обивательській, бачимо, що цілий сей закон зміряє тільки до того, щоб убезвладнити духовенство, маюче всюди ў Австрії по селах ще дуже великий вплив, и зробити єго в політці для пануючої централістичної партії нешкодливим. — Що духовенство могло стягнути на себе неприязнь централів, се понятно, бо стануло воно в опозиції до него, сполучившися — хотя по части для своїх спеціальних интересів — з національною опозицією и боронячи відтак враз з нею прав народностей покривджених як и жадань автономічних поодиноких країв. Отже ж за се и відплатили єму централи згаданою уставою. З тої причини стала против згаданої

устава ціла народна и правнополітична опозиція в комнаті послів, а за нею голосували тільки Німці-центри, молоді Словенці та Рутено-Русські. Одно тільки чудно у тій цілій справі, що Поляки голосували против устава, а Рутено-Русські за уставою. Не дивний сей факт тому, хто не знає обставин в Галичині та думає, що тут правлять так само центри-Німці, як в Чехах або у Австрії. Але нам, котрі на свої очі бачимо, що, як то кажуть, Бог високо а міністерство далеко, а гр. Голуховский таки тут у Львові намістником, нам, котрі на нашій, мовляв, таки шкірі досвідчили, що в Галичині править дійсно більшість польська а не Німці, що хотая Німці и приказують, а все таки в адміністрації органами виконувачими Поляки, бо Німців зо всім не ма' а Русини від часів автономії до урядів політичних майже не йдуть, побачивши як давніших урядників з відтам прогнали — нам сей факт чудний та непонятний. Якби Поляки, котрі сею уставою власть арбітральну над руским духовенством дістають у руки, були голосували за нею, а Русини против неї, було би се для нас річю зовсім ясною. Мало того, що наше духовенство зависіло доси від польських панів коляторів, котрі ёго деморалізували, мало того що терроризувала іх доси гієрархія: треба ще, щоб воно зависіло и від уряду и щоб який небудь староста мав *jus gladii*, священника, котрий ему не сподобається, ні сію ні пало відсунути від уряду. А що значить юрисдикція власти адміністраційної, знають се ті священники, котрі в намістництві мали яке діло, хотая доси намістництво малий вплив мало.

Стан се особливо дуже сумний для нас, бо наша інтелігенція складається переважно з духовних, а по селах духовні — се інтелігенція майже єдина, маюча стичність з народом и вплив на него. Яким же приміром стане для народа та інтелігенція духовна, як зможе вона збудити в народі почутте обивательське, почутте прав и обовязків, які кождий яко член держави, яко член суспільности має, коли ся інтелігенція з причини своєї зависимости від всіх мусить що найменче під взглядом обивательським знікчемніти, здеморалізуватися. — Вправді ухвалено на внесок п. Ковальського резолюцію, домагаючуся утворення трибуналу духовно-адміністраційного, але легко може ся резолюція піти в кіш, а юрисдикцію ще довго адміністрація буде виконувати.

Не зі взгляду проте, що згаданою уставою знесено формально конкордат, не зі взгляду на упадаючий вплив римського престола и гієрархії ми незадоволені з устава о відносинах церкви католицкої до держави: знесення конкордату и перепровадження

рівноправності релігійної як и відлучення церкви від держави та усунення забитків середньовічного всемогущого впливу церкви на справи держави а навіть на відносини приватно-правні; ми, хотя конкордат и т. д. у нас в Галичині менше давався в знаки и потреба знесення его тут не так нагляча була як де-инде и хотя про те ми, коли-б діло уладження всіх відносин нашого краю и народа від нас самих залежало, не так зараз еще взяли б ся були до урегулювання справ конфессийних, — однако, коли ся справа вже раз прийшла па порядок дневний, — то ми из становища лібералізма и поступовости рішення сего питання в душі нинішнього часу, отже и знесення конкордату и переведення рівноправности релігійної и т. д. не менше, як котра небудь ліберальна партія, сердечно бажали б. Оультрамонтанство або клерикалізм нас певно ніхто на якій небудь реальній підставі посуджувати не зможе. Сею же уставою ми невдоволені яко люде дійсно ліберальні, яко люде поступові, позаяк вона є тільки махінацією політичною для цілей одной партії и позаяк гнет той партії мусить викликати борбу з церквою, а що більше мусить деморалізувати цілу дуже численну клясу обивательства, ціле духовенство, відбираючи ему и сю крихту самостійности, яка ему під зглядом обивательским доси була лишилася, и роблячи его повільним сліпим орудєм ряду, як се видимо в поліцейско-мілітарних Прусах, з відкля наші Німці и взяли собі взорець для своєї незручної копії. — Зі взгляду дальше на шкодливий вплив той устави на наші народні справи, беремо голосованне за нею за гріх політичний нашим послам, вказуючи ім на Поляків, котрі против сеї устави голосували, хотя вона ім в руки віддає руске духовенство, — голосували против неї тямлячи, що устава ся є мечем обосічним, котрого вістрє против них самих звернутися може.

Про другу уставу поговоримо в числі слідуячому.

Бесіда О. Качали

голошена на засіданню палати послів дня 14. Марта 1874 при §. 60., посліднім I. проєкту конфессийного.

Кодя просив я о голос, то й зовсім не в надії осягнення яких змін у тому параграфі: знаю бо, що давно вже рішена доля

*) Помішаємо сю бесіду задля важного становища, яке о. Качала між нашою партією займає, и задля важности самої бесіди. Розуміється однако, що ся бесіда не може вважатися програмою народной партії, котра в справах релігійних лишеа кождому повну свободу. Наші гадки висказуємо в окремії статті.

так цілого проекту, як и кожного поодинокого параграфу; рішення-ж не наслідком бесід за и проти во голошених, а просто тільки наслідком аритметики виборчої ординації. (Брава из правиці.)

Забираючи голос, мушу висказати, за-для чого проти во сёго закону голосувати мушу. — Товариші мої из тамтої сторони палати (руські священники на лівици) висказали свій погляд и голосували за законом; я однакож кажу, що закон сей саме проти во нас вимірений. Коли би внесений був закон сей в Львівськім соймі, то знаю, що панове тамті руками и ногами боронили-б ся проти во него; коли же він из Відня виходить, так голосують за ним. — Мої панове, закон буде родом из Відня, але тиї, котрих завдачою буде виконуване ёго, тиї будуть из Галичини, а тогді зазнають наслідків закону самі тиї, котрі ёго найменше провинили. Отсе-ж и одна причина, за-для котрої видати не хочу галицького духовенства на паству власти.

Друга причина стоїть в тому, що в тім проєкті ані сліду не ма вільности церкви: проєкт той єсть просто посміховиском вільности и правної держави (Rechtsstaat). Уже рядові мотива висказують, що іозефінізм уважав церков яко інституцію державну и зробив ёго слугою держави: тиї самі мотива висказують нам однак заразом, що в мірі, як входила вільність до Австрії, також и церков визволювана була з тої неволі. Дуже зле свідчить відтак о вільности нове в тім взгляді повернене проти во церкви, нові намагання, щоб-то ще більше повільною її зробити державі: и дійсно треба питати: чи лібералізм єсть вільністю? Найліпше пояснить те проєкт отсей, а найдобитнійше той власне §. 60.

Мої панове, не хочу відчитувати того параграфу: що значить він однак иншими словами?—Значить ні що иншого, тільки те, що виконане сёго закону лежати має виключно в руках власти адміністративної а не судової. Голосять о правній державі, мовлять що хотять мати державу правну; єсть воно однакож засадничим знаменем правної держави, щоб о майні и вільности обивателів виключно тільки суддя рішав. Тут же так майно як вільність обивателів віддається на самоволю адміністрації. (Брава из правиці.) Об майні и вільности обивателів рішати має тут не суддя, полагаючий на законі, звязаний законами и незалежний, але урядник адміністративний, залежний від ряду, усувальний зо свого уряду. Те ж, мої панове, єсть знаменем поліційної держави, а не держави правної, хоть то об ній и голоситься: и для тої-то причини вже зовсім неможливо воно мені голосувати за законом.

Можно-б, що замітить хто: се виїмковий стан тільки в предметі діл церковних. Ні, мої панове, той виїмковий стан єсть всюди, також и в ділах політичних; всюди так тут, як там, маємо вільність в засаді, а стан виїмковий яко правило (браво из правиці); а коли могли би ви, панове, замічати мені противне, що не маю рації, то вже хоць на кілька річей поверну вашу увагу.

В засаді маємо вільність друку, а в практиці самі конфіскати, именно в прасі опозиційній. Так, мої панове, праса, як чули-смо тут від компетейтноі сторони (лівиці), підлягає все еще законнови насторошеному самими кручками поліційними. Конституція дала нам суди присяжних, лібералізм однак обдарив нас заравом делегованем судів, и тим способом винято обивателя из під власти ёго принадлежного судді. (Так єсть! из правиці.) — Чи можно теж мовити у нас о вільнім праві виборчим, коли тут и там уживають ассистенції жандармерії, як те вказано що до Буковини? Право згромаджень истнує теже тільки для лібералів, бо опозиція находить всюди перепону в виконуваню того права. (Браво из правиці.) Або-ж чи маю нагадувати ще артикул XIX., узнаючий рівноуправлене народностей и язиків? Практика вказує нам всюди тільки пановане рас. — Отсе-ж то, мої панове, єсть вільність лібералізму, вільність придавлюваня инших, вільність панованя над иншими; а хто в почуттю правдивоі вільности тому опирається, того зовуть ультрамонтаном, февдалом, и Бог зна' вже як.

Спитав би хто, чомуж то власне в тій справі шукають средств так строгих? А, кажуть, бо державі грозить велике небезпеченство від опозиції, конечний отже и закон за-для упевненя миру державі! Ліберальні намаганя, мої панове, кидаються так на поле церковне, щоби ущасливити народи Австрії драконічними законами конфессійними. Коли-ж опісля запитаємо: звідкіля рація? то одвічають: Ба, хочемо сконсолідувати державу на підставі вільности. Але, розумно, під сконсолідованем не мають тут ніщо иншого на гадці, тільки стислу централізацію, для котроі посвятити належить права краю, права народности, а в кінці и права церкви! Доплучи так ногами всякі права, мовлять, що хотять заложити державу в дусі права и вільности. Навіть мій товариш Наумович означив вільність тим, що вона ограниченем єсть самоволі. На те згодив би-м ся; але, мої панове, приглядаючись тому параграфови, видимо саму тільки самоволю; самоволи на оствір отвираються двери и брами, а вільність пригнетена, придавлена. (Щира правда! из лівиці.)

Мої панове! коли ми вже у кінця розправи над тим проектом,

то може не було б від річи, споглянути ще раз в зад на цілий проєкт и на те, що тут говорено.

Говорено тут именно много о б. п. цісарю Іосифі II., підношено ёго заслуги, покликувано ёго памятники и всякі всячини об нёму. (П. Сіс описував, як була у Відни вівіска „під цісарем Іосифом“, доки жив сей цісар; а коли по смерти его завів вітер анти-іозефіньский, шинкар замаював ёго и охрестив вівіску „під св. Іосифом“, з часом однак сползнула верхня фарба и вийшов изнову цісар Іосиф.)

Мої панове! Могу сказати, що и я високо поважаю б. п. цісаря; знаю бо дуже добре, що одовжені ёму ми Русини; мимо того прецінь не в одному не могу погодитися з ним, а коли тут головно підношено, що цісар Іосиф инавгуровав таку-ж саму політику, яку сёгодня обрати нагадують, то не злишним буде відсвіжити собі де-не-що память в тім взгляді.

Не знаю еще Відня и улицу сёго міста на стілько, щоб міг я вам проводити в них памятники, як те противна сторона робила, за те однак тим пильнійше радився я історії.

И що-ж розкаже мені історія? — Розкаже, що цісар Іосиф, именно що до політики своєї внутрішньої, зовсім не був щасливий; дальше, що все те неповоджене цісаря вийшло из одного похибу кардинального, котрий врешті походив у нёго тільки из пануючої на той час прилюдної думки, а то, що він на истнуючі засадничі різниці в натурі и історії розмаїтих народів зовсім ніякої уваги не покладав. Всі ті різниці мали бути вирівнані, все истнуюче мало бути знесене, мав истнувати один язык, один систем шкільний, один систем податковий и один интерес; а тіі много мільони людей пятнацяти розмаїтих народностей, из котрих кожда мала свій питомий язык, свої закони, обичаї и звичаї, мали зречися того всёго, а склонити и нагнутися під одно мірило...

Заступник президента, барон Шілерсторф (котрий саме перед бесідою О. Качала заняв був місце п. Рехбавера) перериває бесідникови: — Мушу п. бесідника просити, щоби держався предмету розправи, и не виходив знова на поле розправи загальної. Ходить тепер о прийняте кар на злучай, коли-б органи церкви переходили по-за свій обшар діланя; п. бесідник вертає однак за-всїгда до попередних параграфів, до цілого закону и до загальної розправи: прошу не відходити від річи.

П. О. Качала: Сказав-єм владне, що може не було-б від річи, відсвіжити собі память; врешті не довго вже задержуся. Коли зачав-єм вже тую історію (веселість), то мушу-ж в кінци еще

хоть те запримітити, що можливо воно из неї порозуміти, чого бажав цісар Іосиф, а то: централізації; що однак не осягнув тої ціли, бо неможливости и осягнути неможливо; що в кінци и ми, наміряючи с'єгодня до тої ціли, такі-ж самі результати осягнути мусимо. Тоді викликано незадоволенє, а воно и с'єгодня мусить наступити.

Історія нам розкажує, що, коли цісар лежав на смертельній постели, держава уже на краю загиби стояла, а наслідник Леопольд II. не мав теж пильнішого діла, як по конечности зносити єго розпорядження одні по других. — Коли стою вже при §. 60 — а параграф той становить, можно сказати, корону цілого закону—, то мушу тут ще нагадати, що закон той предложено тільки из тої причини, понеже узнавано, що виточити належить церкві таку саму війну, яку ведуть уже в Німеччині. Війна тая, мої панове, яку в Німеччині и в Прусах піднято, и строгість, з якою тамки поступають, а котра и тут в §. 60 нам подана, не єсть зовсім новою борбою, и не ведеться вона з причини церкви, — то борба політична, бо й служити має тільки політичним цілям. Там заложено нову державу и піднято намагання за новими добичами; сказано бо: *So weit die deutsche Zunge klingt....* а тут єдність держави ще надто єсть слабою, щоб виходити можно на нові єще добичі. Всюди єще рушається провінціалізм; видимо єго в Познанському, в Данії, в Альзато-Лютарингії. Автономії бажають також держави полуденно-німецькі, а єдиних спільників находять вони у народностей придувлених и у церкви. Католицизм боїться, щоб в централізованій державі протестантській не остався в меншости, а при автономії націється для себе збереження яких-таких прав. Провінціалізм и католицизм ставляють відтак опір, а щоб Пруси не остали самими в тім ділі, то втягають проте и Австрію в борбу, а саме наслідком того маємо отсей то проект и той §. 60.

Як було колись-то втягнуто Австрію в війну з Данією, щоб повалила Данію и Шлезвик-Гольштин для Прусів здобула, опісля-ж сама поваленою зістала: — так само має Австрія и тепер допомочи до зломання провінціалізму в Німеччині через війну з церквою в Австрії, щоби опісля утратила власні свої провінції. Мої панове, не хочу вам досказувати, чи побіда, яку ліберальня партія обходить, єсть щастем для Австрії; але оппозиція, котра боронить прав церкви як и прав народностей и країв, боронить заразом сили и бити Австрії, загорожених власне тим законом.

Тепер, мої панове, приступаючи вже до самого проекту, рад

би я порушити ще один заміт, який зазвичай роблено церкві православної в загалі, а именно церкві російській, голосячи, що там світський монарх заразом головою єсть церкви. В Росії править церквою синод; у нас же, після сього проекту и ёго §. 60, має бути далеко красше, а то в часах лібералізму.

У нас станути має п. міністер просвіти головою церкви, він рішати має, що належить до релігії християнскої, рішати, котре віросповіданє єсть християнске, означити обєм діланя церкви: він означає, котрі діла церкви внутрішні а котрі внішні, він має право наглядати вихованє духовенства, право, приходи не тільки роздавати але и відбрати, навіть тогді, коли провинна не успіла до чину підпадаючого під закон карний. Доложим до сього, мої панове, елястичність вислову „чин кари достойний“, „чин небезпечний для держави“, або и тиї провинни походячі „із наміру зиску“, то-ж питаю вас: чи не виставлений тут кожний духовний на неустанні денунціяції? Чи урегульовані у нас *jura stolae*, — а коли священник зачислить пару дутків більше, чи не можно би при такому стані річи сказати, що він зачислив се „в намірі зиску“?

Мої панове, укажіть тут одного немплгого священника, котрий, маючи нещастє бути католиком, був би безпечним на тогді від кари. Не ма ёго після тої засади, яку чули ми тут из уст п. міністра: „Дай мені одно слово твого письма, а заведу тя на шибеницю.“ (Браво из правниці.)

Розважмо-ж еще зміну рядів в Австрії; сёгодня маємо ряд такий, завтра инший; на якуж то непостоянність наражене буде духовенство! — Щоб ужити и тут слів пана міністра, мушу сказати: „що сёгодня єсть рибою, мусію-б завтра бути мясом“, и відворотно. (Браво из правниці.)

Прошу-ж, мої панове! чи гідним єсть такий закон, такий проєкт — держави цивілізованої, якою зовуть Австрію? Я дуже сумніваюсь.

Ніхто из оппозиції не домагався тут привилегій для церкви католицкої. Хотять тут тільки рівного права для всіх, за чим и я обставав би-м: але що-ж висказує справозданє? — От воно: понеже католики становлять знамениту більшість: то-ж и не можно дати їм прав рівних з иншими! — Мої панове, до сёго не посувався навіть іозефінізм; іозефінізм бо був вже хоть на стілько справедливим, що, коли брав кого в курателю, то брав в ню всіх зарівно, що не пригнетав одного більше инших. Тут же наважено тільки на католицьку церков. — Голошено, що ходить тут тільки о урегульванє католицької церкви: але-ж регуляцію тую винайдено

тільки на те, щоб визути державу из релігії (голоси из правиці: щира правда!) и мушу сказати: працюється над тим силою паровою и в прасі и школі, и як ми те чули, и в війську. На жаль мушу признати, що й далеко вже доведено в тому: нагадаймо собі тільки голоси, які голошено, резолюції, які ухвалювано. Мої панове, голоси ті не походять из ультрамонтанского Пншпруку, ані из февдальной Праги, ані леж з клерикального Львова або Кракова. Суть то, мої пп., голоси ліберального люду градецкого, котрі ми тоже и в Відні чули. И які-ж то голоси? — Не хочу займати вам часу відчитуванем тих резолюцій: але ви домагаєтесь знесеня науки релігії в школі, знесеня узнаних конфессий, ба идете навіть дальше, бо жадаєте знесеня міністерства віросповіданя и ин.

И шож те значить, мої панове? Чи не значить воно: Проч из релігії? — Отсе-то квіти лібералізму, а овоці не минуть. Сёгодня кричать: проч з міністром віросповідань, проч з релігії, проч з вітварями Бога! — а завтра скажуть: проч з власністю, проч з троном монархів! (голоси из правиці: щира правда!)

Отсе-то дорога лібералізму, и так тож річи поведуться; правдою остане бо на віки: що, хто релігію підкопує, хоча-б и не свідомо, то помагає до виверненя порядку не тільки християнского але и монархічного.

Коли вже так много ризикується, то и дия чого-ж властиво видаємо такий закон? — Мовлять, що то копечність парламентарна, що домагається сёго більшість отсеї вис. палати; але-ж чи більшість тої палати єсть також и більшостею краів — те инше питанє.

Заступник предсідателя барон Піллерсторф прориває: Прошу еще раз держатися предмету и не повертати завсідни до загальної розправи. — П. Бернфейнд (сеіянин из горішної Австрії): Але-ж бесідник держиться власне предмету!

П. Качала: Так єсть, в тих стосунках. — Коли, мої панове, еще на хвилю задержуся, то тільки щоб одвітити на заміт, який ми чули из лавки міністрів. — Заміт той словить: „Ряд не може призволити, щоб из слуг церкви ставалися мандатары правно-політичної оппозиції.“ Противо того мушу запротестувати в имя вільности.

Мої панове, одно из двоіх: Духовні або суть або не суть обивателями держави. Коли суть, то й мусять посідати всі права обивательські, а як видимо, посідають їх, бо можуть виберати и бути вибраними. А коли вже теє право мають, то й мусять держатися тої політики, яка відповідає їх переконанню, хотьби переходила и

в оппозицію. Коли-ж міністерство зборонити хоче сего духовним, то просив би-м наперед о видане закону позбавляючого священників їх права обивательского. (Браво из правиді — веселість на лівици.)

Русини в Галичині.

(Вѣстникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

(Дальше.)

II.

„Ось задля яких-то именно причин австрійска бюрократія не дуже була склонна заспокоїти такі жадання галицко-руських політників, як жаданше адміністративного поділу Галичини, — а питаннями ближе дотичащими народного життя ті політики не займалися. Так простояли справи на однім місци аж до самого 1866 р., помимо того, що Шмерлінг стілько разів обіщював, що die politische Teilung Galiziens wird den Ruthenen als eine reife Frucht in den Schoss fallen. Вже міністерство Белькреді, при его федералізмі, оказалось склонним зробити уступки автономічним жаданням Поляків, а після пораження Австрії під Садовою и централістично-конституційна партія в Відні увиділа конечність таких уступок. На жалоби Русинів в Відні одвічали, и за Белькредію и за Байста, або загальними фразами, або радою старатися перевести свої жадання законною дорогою через провінцияльний сойм. Іменованне гр. Голуховского в другий раз намістником Галичини в 1866 р. оказало, що ряд лишає руску партію адміністративної підмоги — и від тої пори число руских послів в Львівскім соймі все маліло, а штучним устроєм виборів до Ради державної число Русинів в тій послідній звелося майже на нулю. Гербст просто сказав Полякам: Wir haben ihnen die Ruthenen aufgeopfert. Руским політикам осталося, крім базовощних протестів и адрес до цісаря — пошукати ще другого способу, щоби піддержувати свої жадання. Яко такий спосіб було вибране заявленне в Газеті „Слово“: що Русини становлять часть однорідного великого народа російского (русского, т. є. що Русини, Малорусси, а Москалі, Великорусси не два а оден народ — ред.), котрий має у Росії свій національний ряд, могучу літературу и національно-успособлену суспільність, котрі — т. є. и ряд и суспільність, не лишуть безпомочними своїх братів в Австрії, відданих на пригнетенне Поля-

кам, Мадярам и Німцям. Позаяк галицькі публіцисти перед всім археологи и філологи, то и новий політичний маневр вони також убрали в археолого-філологічну форму. Вони стали писати розправи доказуючі повну тожсамість всіх племен руских в старині и їх нарічій тепер, непотребу всяких намагань писати иншим руским нарічьем, як тільки тим, котре принято в літературі в Росії и котре, по їх словам, идентичне з їх власним. Язык, котрим говорять в Росії, висказав оден галицький публіцист в журналі „Боянъ“, є наш галицький літературний язык! Кождого, хто би держався иншої гадки або хоч би й иншої правописи, галицькі публіцисти партії „Слова“ прозивали зрадникам руского народа, польським запродащем и т. и.

„Було се в сам час, коли в наших (российских) журналах піднялися звісні крики о сепаратизмі, польській интризі, „обрусеніи“, славянских братах и т. и. — и тому так скорий зворот тих самих людей, котрі еще недавно самі писали статті против „неситого московского централізма, неприязного Австрії, під котрої покровом свобідно розвиваються всякі народности,“ — так скорий и рішущий зворот не міг не бути піднесений нашими (российскими) обрусительними публіцистами. А зворот був повний: п. Дідицький видав брошуру: „Въ одинъ часъ малорусину выучитись по-великорусски“ — и в ній доказував, насьупротив граматики одного з головних проводирів Матиці etc. п. Головацкого (котрий тепер також зовсім инші висказував гадки — ред.), що Русь галицька, угорська, київська, московська, тобольська и пр., ві всяких зглядах одна и тая сама Русь. — Австрійські Русини писали жалоби нашим публіцистам, захвалювали нас, висмівали Австрію, — а наші потішали їх обітницею близкої помочи.

Розумний чоловік серед російської публіки міг находити догани и похвали дуже пересадними, надії надто вітряними, а обітниці надто легкописними або бодай легковажними (відай, в самім ділі, редактори наших Газет не могли видати війни Австрії ані навіть объявити гр. Голуховському „виговоръ со внесеніємъ въ формуляръ“). Але и уміркований чоловік у нас (в Росії) міг почувствовати якесь вдоволення на тую гадку, що наші австрійські родимці бажають підкріпитися нашими духовними плодами до борби за свою народність, до свого морального розвою, — або хоч на тую гадку, що вони заявляють охоту познакомитися з нами, нашою літературою и єї языком. Що-ж? — нехай виучаться єго и в $\frac{1}{4}$ години, коли можуть, нехай пишуть на нім, тільки щоб писали діло, тільки щоб з всього того вийшов хосен и діянас, а особливо для них.

„Для нас (Россиян) ні який хосен не вийшов з признання галицькими патріотами (т. е. „общерусскими“ патріотами з Галичини — ред.) єдності їх літератури з нашою: хто з вас, читателі, знає в сій хвили хоч пять стрічок, написаних пером галицького писателя, котрі могли би бути причислені до творів скілько-небудь вбогачаючих нашу літературу? Помимо всіх реклам и штучної піддержки, котру робили наші звісні органи и кружки всім тим „Словам“, „Боянам“, „Страхопудам“, „Зарям“ — вони не могли найти собі в Росії и п'ят'ох добровільних передплатників. Кілька галицьких літератів переселилися до нас в остатні часи, що наробило багато шуму в Газетах наших и австрійських (в галицьких Газетах еще спеціально наробило шуму наданне одному з них високого чину — поязак що до чинів и орденів наші галицькі брата зовсім Німці и Австрійці), — але се переселенне людей, котрі иногді у себе и дуже відзначувались, не зробило зарівно ніякого впливу на-нашу науку и літературу. О них у нас не много людей и згадує та й вони самі не дуже-ж то часто нагадують за себе. Така безнаслідність для нашої літератури заходу до нас кількох галицьких патріотів клерикального и полуклерикального напрямку зовсім природна: щоб її зрозуміти, читатель, не видавши сам галицьких часописей и книжок, нехай виобразить собі, що воскрес би Симеон Полоцький и захотів написати що цікавого для читателів якого-нибудь нашого журналу... Розуміється, що такий новітній Симеон Полоцький сам, подумавши трохи поважно, зачав би від того, що нічого би не написав, або, як б и написав, то не найшов би багато читателів. Один з галицьких літератів перед кількома роками надіслав до петербурскої дирекції театрів драму „Роксолянну“, заявив навіть, що не шукає ні якого зиску, а хоче тільки, щоби ёго п'еса була представлена в театрі у Росії, в Петербурзі або в Москві. Розуміється, що дирекція знайшла Роксолянну неможливою до представлення, — и навіть сама редакція „Современной Лѣтописи Московскихъ Вѣдомостей“ повторила таку гадку, помимо того, що вона в тім часі дуже браталась и обнималась з тими кружками в Галичині, що в них повстала „Роксоляна“, — котра, замітимо, в своїм часі давалась у Галичині з превеликим успіхом, вихвалювалася в „Слові“, и навіть викликала бурю в польських Газетах з-за того, що автор виставив Русинкою, а не Полькою, героїню, полонену Галичанку, що в неволі у Турції сталася султанкою. Адже ж, так сказавши, усі письма політичні а навіть учені всіх тих панів, котрі свої рамена витягали до Росії, були в своїм роді Роксоляни,

Де-ж їм збудити інтерес, а тим більше помножити багатство літератури у нас, котрі, хоч и не Бог-зна' як далеко дійшли, а все-таки виховались на Гоголи, читали найлучні твори з європейських літератур то в перекладі, то в першовторі.

Не більше хісна принесло тее братанне галицьких святоюрців з нашими публицистами и для самих Галичан. Зачати б від того, що воно не дало навіть тих наслідків, яких перед всім мож було ожидати від того братання, а именно ознакомлення Галичан з нашою літературою и суспільністю, котру вона виражає. Тут изиов просимо читателя виобразити собі, що Симеону Полоцкому прийшло би писати кореспонденції з нинішнієї Россії, вибирати передові статті з російських Газет в галицькі, книжки для читання в Галичині и т. и., — и відтак увобразити собі, яке понятте міг уложити о Россії и російській літературі такий толкуватель. Шовіністичні статті „Голоса“, реакційні клики „Московських Вѣдомостей“, культурно-историчні афоризми п. Погодина, компіляції з приправами, на сей час пожаданими, в роді „Чеха Яна Гуса изъ Гусинца“ якогось Бильбасова — ось чим кормили галицьку публику ті, що взялися нодати їй взорці літератури и мисли російської. Тут зганемо про одну розмову Россіянина з Сербом, котрий питався, чи є в Россії світска література, тому що ані сербські Руссофіли, ані наші Славянофіли о мнших творах російської літератури, крім духовних, сербській публиці не говорили. Від часу тої розмови минуло вже з десять літ; від тої пори самі московські Славянофіли значно „разимшиковались“, — а все таки и до нині и. пр. „славянській благотворительный комитетъ“ в своїх посилках російських книжок западним братам руководиться тенденціями, доволі відзиваючимися духом своїх прародичей, а иногді бере для розширювання у братів таке літературне смітте, котрого у нас ніхто не читає и котре автори, наскучивши держати у себе на складі, жертвують славянському комітетови. Тому-то наші западні брата о нашій теперішній літературі властиве не мають поняття: имя п. Погодина и. пр. всі знають у наших братів, а за Білинского ніколи не чули — вже й не говорити про Добролюбова и ему подібних. Між тим и найбільший прихильник п. Погодина мусить згодитися на те, що имя Білинского належить поставити рядом з именами Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Тургенева и т. и. людей, котрих коли-б не було, вид російської літератури и суспільности був би якийсь инший — між тим як без п. Погодина .... не було б хіба „норманского періода въ русской истории.“ Чи ж дивниця відтак, що и. пр. навіть ческі ліберали чу-

дуються, як Росіянин міг написати „Димж“; а у Славян висказуються гадки, неначе всі, що критично відносяться до російської дійсности и що находять, що нам, заким би „учити и спасати других“, треба б самим учитися много и спастись від многого — що всі ті нігілісти, с. є. Німці (!) и вороги руского (великого и малоруского) народу, — а тим кружкам у Славян и у Німців, котрі неприязні зближенню Славян з Росією, щоби напугати свою публику послідяю, щоби виставити; що в Росії висказують ся лиш самі шовіністичні та ретроградні мисли — потреба тільки указати на ті самі добутки, котрі виставляють на вид наші Славянофіли и з ними зносящіяся кружки у наших западних братів.

Але те еще пів-бідя, що братання звісної партії посеред галицьких патріотів з нашими шовіністами не привело за собою навіть ясних представлїнь о нас в Галичині; найголовнїше лихо — и именно з точки погляду інтересів руского народа у Галичині — се то, що в наслідок так сказати еміграційного настрою галицьких патріотів політичне положення руского питання в Галичині сильно погіршилось, та не получилось и положення самих патріотів, крім хіба особистого положення тих, котрі перенеслися на посади в Росію. Перед всім в тих зверненнях очей галицьких патріотів на Росію була завсїгда свого роду дволичність, або бо-дай не було прямоти и консеквенції. А в політичній и національній борбі гляданне за помочю по-за границями якої держави тогді тільки й приносить хосен, коли воно діється отверто и консеквентно и коли за границею є сила дійсно спосібна и готова доставити торжество елементови, котрий обертається до неї за помочю и з надїями. В такім роді були н. пр. відносини до Венеції Австрії и Італії до Венеції: Венеціанці просто висказали, що не хотять бути в Австрії, и, за явною підмогою Італії, могли зносити тую застою всякого роду позитивної діяльности жоральної и матеріальної, котра конечно супроводжає стан протеста и небачиї, а особливо фізичної або жоральної еміграції. Але так звані галицькі „Москвофіли“ не мали в минувшости ні яких ні Манїнів ні Мацїніх, — вони вийшли из *treustes Volk* и ніколи не переставали писати до Відня найсердечнїші вірнопідданчі заявленя у німецькій мові, в котрих заявляли, що руский нарід в Галичині ожидає добра тільки від цїсаря з Відня. А в той сам час у своїх виданях, як в „Слові“, так и в популярних „Лїстах до громад“ галицькі літерати говорили о Росії, яко о єдиній державі, де руский нарід може хїснуватися тим майже райским станом, яким вже тепер хїснуються мешканці Росії, о „рускїм“ цїсарі яко о єди-

нім царі всего руского народу и т. д. (Яко примір, до якого степеня привичка до „низкопоклонства“ перед централістичними елементами в Австрії укоренилася в святоюрських кружках, наводить п. Т-овъ вісний факт, що по поводу вінчання архикн. Гізели Інститут Ставропігійський, Народний Дім, Матиця и Руска Рада вислали адреси тільки по німецьки, між тим як товариства народної партії вислали адреси по руски и по німецьки.)

„Ще в 1848-ім р. на нещасте питання о національности, мові и літературі Галичан набрало ві всіх своїх подрібностях політичного значіння и звязалося з питанням о вірнопідданстві. Задля того зганене повисше заявленне Слова и Листів до громад о єдності рускої народности и літератури від Карпат до Амура мало також політичне значінне, особливе ще через дуже прозористі намеки, котрі завсігди супроводжали подібні заявленя. Ще більше політичний характер додали тим заявленням слова о. Наумовича в соймі, де той дуже ревний діятель и талантливий бесідник виразився в таких зміслах: ми були вірні формулі 1848 р. о нашій народности и працювали щиро над розвитком літератури виключно на народних підставах (формулі 1848 р. о самостійній 15-мільонній рускій народности держанося тільки в словах, а на ділі трібовано літературу и и: зблизити до великорускої; над розвитком літератури виключно на народних підставах працювали зовсім немногі и то в опозиції до святоюрських кружків — ред. Правди), — але за те нам заплачено відданем нас Полякам, а Поляки не хотять признавати нашу народність; тепер ми повинні переіменити свої погляди на свою народність и літературу и шукати собі підпори в 60-міліоновім рускій народі.

(Дальше буде.)

Перегляд політичний.

Рада державна зчала наради над проєктами до законів концесійних дня 5: (лат.) Марця. Дебат сих ожидаю з великою цікавостю в цілій Австрії, а чим дальше тягнулися, тим більше еще росла загальна увага. До генеральної дебати над 1-им проєктом о реґульванню внїшних відносин католицкої церкви записалося 68 бесідників, по більшій часті из опозиції, з котрої виступали найбільші єї знаменитости, між тим як вірноконституційні вислали лише своїх *dii minorum gentium* (винавши хиба одного Зіса). В загалі показалося вже зараз при перших дебатах, що сторонництва за сими законами и против уґруповалися після по-

літичного свого становища а не після більшої або меншої ліберальности и поступовости своїх засад. И так клуб гр. Гогенварта, Поляки (крім 3 скрайних приверженців дра Земляковського) и Моравські Чехи голосували против, всі вірноконституційні за проєктами. Між вірноконституційними не хибували и наші Рутено-Русські, хотя и самі центральні-Німці не мали з-разу на те надії, задля духовного стану найбільшої части їх. Мусимо додати, що дух у рутено-руських послів (не виймаючи и світських шп. Ковальського, Яновського и и.) є скрізь клерикальний; — п. Ковальський н. п. є звісно чистий Святоюрець: коли раз найшов у одній книжці шкільній написано И сус замість І и сус, післав сю книжку до св.-юрської консисторії, щоб рішила, чи се не ересь, а Побратима, ремісничого руского товариства у Львові, не хотів узнавати задля того, що воно не є брацтво церковне! Дуже б отже помилився той, хто би голосованне Рутено-Русських за конфессійними проєктами вважав ознакою їх ліберальности. — противно, се доказ їх сервілізма. Як доси ми бачили, що вони у кожній справі безумовно идуть за міністерством — чи се з користю для руского народу и з честю, чи ні —: так и у сій справі голосували яко вірні мамелюки міністерства за проєктами, бо за ними було міністерство. Се не сама тільки догадка наша — се заявив вразно один из корифеїв їх партії у „Слові.“

Генеральну дебат у отворив гр. Гогенварт: він вказував, що після §. 15 основних державних законів церков підчинена загальним державним законам, сей же проєкт надає їй якесь виняткове становище; відтак державний трибунал міг би признати его нарушенням політичних прав обивателів. Дуже остра була мова кс. Грейтера против проєкту, котрий закінчив тим, що мешканці Тиролю, з котрої провінції він вибраний, ніколи не признавати муть конфессійних законів. Уміркована була бесіда кн. Чарториского, котрий Раду державну не вважає компетентною до постановлення сих законів, а и з змістом самих законів не годиться, хотя згодив би ся на повний розділ церкви від держави, як є у Америкі. Вірноконституційні депутовані указували на надъужиття, яких допускала ся католицька церков, и тим мотивували потребу сих законів.

На засіданню з 6. Марця говорили против проєкта именно п. Лінбахер, котрий назвав проєкт зломаннем договору и видить в нім грозьбу державі, оснований на законах, пожадану тільки псевдо-лібералам, и Пражак з Моравії, відмовляющий Раді державній компетенції до рішення конфессійних законів. За про-

єктом говорив именно проф. Зіс, котрий характеризував діяльність гієрархії кат. церкви в останніх 3 віках и полемізував против п. Лінбахера. Демократ Дітгес заявив, що він и єго приятели будуть при спеціальних розправах ставити доправки, а коли ті не узглядяться, то в 3-ім читанню голосувати муть против проєкта. — На засіданню з 7. Марця говорили єще многі бесідники за проєктом и против, а наконєць прийнято внесок заключити Генеральну дебатну, а прочі записані до голосу послн вибрали собі генеральних мовців, дра Коппа и бар. Джіованелі.

На засіданню з 9. Марця закінчено генеральну дебатну. Из бесіди п. Джіованелі важне було заявленне, що він и єго товариші не возьмуть участи в спеціальних розправах; також сказав бесідник, що Тироль не прийме сих законів, а коли-б вони були санкціоновані, то ряд в небезпеченстві и біді не буде міг рахувати на услуги Тирольців, як було до сеі пори. Референт комісії др. Вебер старався доказувати, що проєкт рядовий в нічім не нарушає прав церкви; найбільшу часть єго бесіди становила полеміка з гр. Гогенвартом. Відтак промовляли єще міністер-просвіти и віросповідань п. Штремаєр и міністер президент кн. Аверсберґ. П. Штремаєр між иншими сказав, що ряд ніколи не гадав кривдити кат. церкви, не може однако позволяти, щоби релігія надживалась для шкодливих державі махінацій. Ряд не може допустити, щоби духовенство було мандатором нравно політичної опозиції. Ряд хоче уладити відносини церкви так, щоби могла свобідно ділати в своїм властивім крузі, однако щоби не переступала в ненарушені права держави. Бесіда кн. Аверсберґа була скрізь політична и полемічна против ґр. Гогенварта. Міністер-президент заявив міністерство боронителем истнуючої конституції, захвалював свого колеґу п. Ляссера, закидав делікатно ґр. Гогенварту, що він хотів конституцію знести, що спроваджував собі дорадиів з-за гравиці (мін. Шеффле) и закінчив на грозьбу опозиції не допустити введення в житте сих законів одвітом, що ряд має подостатком енергії для забезпеченя шаноби законам. — Відтак в именніім голосованню прийнято проєкт 244 голосами против 71.

Спеціальні дебати на 1-ім проєктом конфессийним зачалися 10. Марця. Против §§. 1 и 2 говорили польскі послн Козловский, Кржечунович и Грохольский, а за тими §§. Демель и Наумович, котрий в конфессийних законах видить духа Іюсифа II., висвободившого — як вже и мати єго Марія Тересія — руску церков и руский нарід з під польского гнета. Оба §§. прийнято після внесків комісії. — На засіданню з 11. Марця прийнято

дальші §§. 1-ого проєкта аж до §. 8 після внесків комісії; поправку проф. Зіса, щоби єпископи складали присягу на вірність цесареві и послушність законам, за котрою поправкою промовляв між иншими и Гербст, після промови мін. Штремаера против неї відкинено. — На засіданню з 12. Марця прийнято §. 8. до 23. то по внескам комісії, то після внесків раду, §. 14 в основі, внесеній пр. Зісом. Горячіша дебата була при §. 8, при котрім п. Ковальський вніс, щоби проєктованому рядом и предложенному вже палаті панів адміністраційному трибуналові признати компетенцію рїшати спори між властею церковною и державною. И сей §. прийнято після внесення комісії.

На засіданню з дня 14. Марця закінчено спеціальні дебати над 1-им проєктом конфесійним, відкинувши всі поправки ставлені именно Поляками, а також оо. Павлюковим и Наумовичем, а прийнято цілий проєкт з резолюцією п. Ковальського, заповідженою при §. 8. До §. 60 забирав, між иншими, голос о. Качала, котрого бесїду подаємо повисше в повні. — Справозданне з розправ над 2-им проєктом помістимо у найблизшому н-рі.

НОВИНКИ.

— **Нові вибори до рад повітових** розписані для селських громад на день 16. (лат.) Цвітня, для міських громад на 20. Цвітня, для групи найвисше оподаткованих з категорії промисла и торгівлі на 22. Цвітня, а для більших посіlostей на 23. Цвітня. Сподїємось, що сі з наших родичів, котрі дійсно бажають добра народові, всіми силами будуть старатися, щоби ті вибори винали народові на користь. Що ся цїль не досягнеться через лучення з такими елементами як жидівский, именно тут, де не ходить о високу політику, а о домашні справи, о піднесення добробита и просвіти між народом, котрого жиди суть найбільшими ворогами — се зовсім ясно.

— **Загальні збори товариства „Просвіта“** відбудуться в Маю; день зборів означитьс я докладнійше у найблизшому н-рі. — Також в Маю відбудуться перші загальні збори товариства имени Шевченка, на котрих основателі, завідуючі до тепер справами товариства, зложать свою власть в руки товариства. Бажати б тільки, щоб нові члени як найчисленнійше приступали. Сором був би для народного сторонництва, якби не знайшлося в нім хоч 50 людей на стілько патріотичних, щоб не жалували посвятити 10 або 20 злр. на рік на цїля народні. Чим більше членів приступать, тим більше очевидно процвітати буде товариство, а також и тим більше книжок буде могло видавати своїм накладом, від чого мати ме хосен и література и самі члени товариства. Друкарня товариства имени Шевченка розвивається гарно — має

вже не 5, але 7 зецерів, а крім того ще 3 хлопців —, и мож надіятись, що розвиватись буде ще гарнійше, коли и само товариство більше розівється и ще більше буде людей, живо интересуючихся тим ділом.

— На фонд стипендії Тараса Шевченка зложили Самбірск-Русини 6 зр. 12 кр., а именно вп. пп.: Д. Гладилович 1 р., Колянковский 1 р., М. Мальчевский 1 р., Подолянка 50 кр., Кипріян Львович 30 кр., Иван Кич 30 кр., Гр. Мариняк 30 кр., Н. Волянський 30 кр., Василь Яворський 50 кр., Остап Іванович 30 кр., Фед. Паталяк 12 кр., Осип Білінський 20 кр., Лев Левицкий 15 кр., Зенон Козаневич 15 кр.

— Для Дружнього Лихваря зложили пп.: Собель, Остап Івановіч, Н. Собель, Иван Кич по 15 кр., К. Подолянка 30 кр.; Василь Яворський, А. Завадський, І. Білінський, Лев Левіцкий, Никола Волянський по 20 кр.; Кипріян Львович, Н. Когн, А. Сінкевич, Федір Паталяк и Антін Струсевич по 10 кр.; в. о. Ляторовський з Сапогова 25 кр., за що виділ товариства всім дателям всенародно подяку складає.

— В „витагу из протоколу засідань товариства Просвіта“, поміщенім у послідньому (3-ому) н-рі Правди, пропущено в протоколі з засіданя з 24. січня отсей уступ:

7. Принято до відомости виступлене дра Корн. Сушкевича з виділу товариства. Др. К. Сушкевич мотивував своє виступленне тим, що занятий багато в виділах других товариств, а именно дуже много прибуло ему праці в ново завязанім товаристві „имени Шевченка“. Виділ складає п. Сушкевичеви подяку за его щирю и довголітню працю для товариства и покликуює на его місце проф. О. Свицького, котрий межи вибраними заступниками на загальних зборах одержав найбільше голосів.

Переписка редакції.

Вп. авторови „Критичного огляду сучасного стану южноруского народа.“ Просимо о надісланне дальших частей Вашої статті; ми станемо її поміщати незабаром, як тільки скінчимо аналізу статті „Рускіє въ Галиціи“, або еще й передше. Просимо однако о скільки можна надати їй тон такий, щоби могла мати усюди вільний хід: тим бо більша єї вага буде, коли всюди її будуть читати. — *Вп. авторови ріжних розправ літературних, историчних и п.* Простіть, Добродію, що Ваші статті так довго чекають на поміщенне. Як бачите, місця у нас небагато, а не можемо поміщувати другої статті, не скінчивши першої. Ми будемо старатися, о скільки можна, статті всіх авторів на переміну поміщувати. Ми далекі від того, щоби ми тенденційно котрого небудь автора на некористь других протегували. Просимо задля того на нас не гніватися и не забувати на нас и дальше. — *Вп. Е. Сок. в Ст.* Вашою бажанню, щоби подати взорці друків друкарні товариства имени Шевченка, вдовольти друкарня в той спосіб, що книжечка з такими взорцями розішлеться небаком враз з „Правдою.“

ВІД РЕДАКЦІЇ.

З сит н-ром кінчатся 1-ий чвертьрік VII-ого роцника *Правди*. Виявши те одно, що кождий нр., и сей еше, вишов трохи спізнений, наші ш. передплатники не мали ніякої шкоди, бо замість 6-х н-рів по два аркуші подали ми їм 4 н-ра по 3 аркуші.

Що до змісту ми старалися надати нашій часописи більше розмаїтости, вбогачуючи часть літературно-наукову рубрикою „Літературні звістки“, а часть політично-соціалъну „переглядом часописей.“ Крім того еше часть політично-соціалъна досить значно була розширена.

Одно, про що наших ш. передплатників мусито просити прощенья, се—беллетристика, котра не була така, якої наша публіка могла надіятись и мала право вимагати. Дотичні статті, зганені у 1-ому н-рі, нам ізразу не були еше надіслані. Однак ми постаралися по можности о осуненне сеї хиби, и вже в послідуючім н-рі подамо оригінальну гумореску Івана Нечуя.

Н-ра 5-ий и 6-ий виддуть знов по 3 аркуші, замість 3 по 2 аркуші, так що з 1. (13.). *Мая Правда* стане вже точно в означених днях виходити. Від участі ж нашої публіки залежати ме, чи и о скілько розширимо обьем нашого видавництва, чи задержимо дотеперішній. Коли б до теперішнього числа наших передплатників хоч трохи еше прибуло, то зможемо обьем бодай на стілько розширити, що від *Мая* замість в 2 аркуші станемо видавати кождий нр. в $2\frac{1}{2}$ аркуші. При значнійшій збільшенню числа передплатників розширимо нашу часопись, як се оголосили-смо у 1-ому н-рі с. р., аж до 3-х аркушів, без підвисшенія ціни.

Ціна передплати и на дальше останеться така сама: на чверть року 1 зр. 50 кр., на пів року 3 зр., на $\frac{3}{4}$ року (с. е. до кінця 1874) 4 зр. 50 кр. а. в. — Ново приступаючі передплатники можуть и н-ра з 1-ого чвертьроку по звичайній ціні (1 зр. 50 кр.) отримати.

Місцеві передплатники звольт відбирати „*Правду*“ в канцелярії друкарні товариства имені Шевченка в кам'яниці Гіпотечного банку на пляцу Маріяцкім напротив готелю Жоржа. (Вхід або з Маріяцкого пляцу або з Кривої улицы.)

Просимо передплату надсилати як найскорше.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні товариства имені „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Сарціного.

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
н. 12. на улиці
Оссолінских.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ЕНЕЯНКА.

Пісня перва.

(В. 657—756.)*

Но тут Кнөөрея задумує серцем хитрощі новії
И новії думи, щоб Купидон вид свій и лице змінивши
Замісто Асканья пійшов до Дидони и тими дарами
Розпалив царицю и влив їй у кости вогонь полюбовний: 660
Ї було страшно непевного дому и зрадних Тирійців
Ї гнівної Юонии, не спить и старунку й нічку не кладає.
И з-за того страху вона до Кохання крилатого мовить:
„Сину, моя сило! моя ти єдина, великая владо!
Тебе не обходять и стріли Тифойскі найстаршого батька — 665
До тебе вдаюся я на твою божість надію складаю.
Ти відасш, сину, як твого Енея рідного по морю
Ненависть Юонии гнівної темнежить по-над берегами,
Ти відасш, сину, и не раз зо мною болів еси білью.

*) Поміщасмо яко пробу перекладу Віргілієвої Енеїди отсих 100 віршів, остатних І-ої пісні. По нашій гадці сам переклад гарний, тільки що автор без потреби відступив від форми первствору, дактилічного гексаметра, котрий дав би ся дуже добре ужити в нашій мові. — Для пояснення змісту подаємо отсе: Еней, загнаний бурєю насланною ему від неприязної богини Юонии, добивається до міста Кареагїни, де цариця Дидона єго из товаришами яко гостей радо приймає. Однакко Венера (Кнөөрея), непокоячися о сина Енея, вигадує хитрощі, котрі дальше розказуються. — Ред.

От ёго й прийняла Дидона Финицька и ёго висщас
 Милими словами; но все мені страшно, чим кінчиться тая
 Юнонина щпрість; бо вона на сему не останеться.
 Так мені здається, що й нам не залишне на хитроці взятися
 Й обдати царицю подумям, щоб часом вона не змінилась,
 Но щоб вона разом зо мною любила рідного Енея. 670
 А як се зробити, так ти вже послухай моєї поради:
 Царская дитина по наказу батька рідного готова
 У Сидонске місто ити — се мое вже такеє старане —
 И Троянські дари нести, що вцілили од вогню и моря;
 Так я ту дитину сонную схопивши вкладу її спати 680
 Або на Клеєрі або в Идалії на святому кріслі,
 Щоб хитроців наших ёму и не знати и не одкривати.
 А ти не на більше як на ніч одную зміни своє скусно
 Лице и дитина ти прийми на себе дитячую постать,
 И як тебе тільки радаю Дидона возьме на коліна 685
 Посеред обіду царского и чарки текучого Лия,
 До себе пригорне и ротиком милим тебе поцілує:
 Ти дихай на неї вогнем потаєним и розлий отруту.“
 Щирее Коханя не перечить слову матери своєї,
 Одкладає крила и Юловим ходом иде, поспішає. 690
 А жвава Венера в Асканьєві жили тихую дрімоту
 Кладе и до лона ёго притуливши несе на високі
 Ліси Идалійські, и там несмертельник мягкими квітками
 Ёго обіймає и холодком милим дихає на ёго.
 И йде вже Коханя, як мати казала, и царські дари 695
 Несе до Тирійців; и Ахат иде з ним, ёго провожає.
 Прийшли; а цариця у пишних будинках уже положилає
 На золоте ліжко и по середині як раз помістилась;
 Далі и сам батько Еней и край ёго молодці Троянські
 Усі позбиралсь и на розстеленім килимку уклались. 700
 Подають дівчата руки умивати, кошиками носять
 Хліб святій, підносять ручники столові из мягкой вовни.
 Пятьдесят особо дівчат и у сих є особа робота,
 Вони довгим рядом страву розкладають и курять Пенатам;
 А ще одна сотня дівчат и така-ж хлопців однолітків, 705
 Що на столи страву готовую ставлять и чарки підносять.
 Було там немало й Тирійців, що поріг веселий перейшли,
 И ті примостились з розказу цариці на крашаних ряднах.
 Дивуються люде и дарам Енея, дивуються й Юлу,
 Любязному виду божка и розмові ёго ніби справжній 710

И опанчі тії и тії намітці шафранного цвіту.
 А найбільше тая не знаючи лиха, яке жде на неї,
 Не може нещасна серця вдовольнити, дивиться й палає
 Бідная Финичка; дар и дитина не дають покою.

А воно Енея тільки обійняло, на шії повисло, 715
 И до свого батька несправжнього ласку великою вдавши,
 Иде до цариці. А та и очима и цілою грудью
 Тулиться до ёго, к лону пригортає; не знає Дидона,
 Який на нещасну божок засідає. Божок памятає 720
 Материнске слово и мало по-малу виводить у неї
 З памяти Сихея и живим коханям силиться підняти
 Стільки літ у неї остилую душу й розвиклеє серце.
 От коли вже учта тая закінчилась и столи спрятались,
 Слуги подають ім великі чаші, вина наливають. 725
 По цілому домі говор переходить, широкі покої
 Голос одбивають; спускаються свічі на золотих шнурах 730
 Звішані и світло каганців веселих ніч перемагає.
 Тогді и узяла цариця тяжкую жемчугом и золотом
 Виложену чашу, що з єї и Бел пив и Белові діти,
 Вина зачерпнула и, як стало тихо по хатах, сказала: 735
 „Юпитере! кажуть, що ти дав закони гостей шанувати:
 Дай же, щоби день сей за одно був милий и нашим Тирійцям
 И гостям Троянам, и щоб ёго внуки наші памятали.
 Прибуди и ти, Вакху, що нам даш радість, и добра Юноно;
 А ви, громадяне всі мої, Тирійці, щиро празникуйте.“ 735

Мовила цариця и чесний початок по столу пролила,
 Пролити початок вона лиш до губи ледви дотулила,
 И зараз у руки Вітієви дала; а той схопив живо
 Спіняную чашу, до дна золотую вихилив од разу;
 За ним стали пити другі отамани. А Іупай 740
 Грає ім на гусях золотих, навчений великим Атлантом.
 Грає и співає про місячні ходи, про сонцеві дії,
 Як на світі взялися люде й худоба, з чого дощ и громи,
 Арктурові зорі, дощеві Гіяди и двойні Тріони;
 Чого тее сонце у зимнюю пору так живо спішиться 745
 Зійтись з Океаном, або чого ночі довгії такіі.
 А ёму в долоні плещуть и Тирійці плещуть, и Трояни.
 Бідній Дидоні уже не до того; вона ніч тягнула
 У різній розмові и в себе вливала довгее кохання,
 Много говорила з ними за Пріяма, за Гектора много, 750
 То як син Аврорин на війну виходив у якій збруї,

То які коні були в Діоміда, то який Ахилло.
 А далій и каже: „То що уже, гостю, розкажи нам лучше
 З самого початку и бої Данайські и твою пригоду
 И твое блуканя, бо мені здається: вже семеє літо,
 Як ти усе блудиш по цілому світу и цілому морю.“

755

В Січкн 1865 р.

Степан Руданский.

Не можна бабі Парасці вдержатись на селі.

(Гумореска И. Левицкого.)*

Ой люде добрі! що мені на світі божому робити? Не можна, не можна за лихими сусідами на селі вдержатись. Хоч зараз спродуйся, пакуйся — та й на Кубанські степи. Дав же мені Господь сусід! нічого казати. Але ніхто мені так не допик аж до живих печінок, як та капосна баба Палажка Соловьіха. Та що й говорити! Хиба ж ви єї не знаєте? Чи є ж така не то що на селі, але и в цілому світі? Боже мій! так уже іі обминаю, обжожу десятою улицею; отже ж зачепить! Як би я під землею лежала, вона б мене капосна й там знайшла. А я, собі на лихо, вдалась добра. И Господи! я б іі до віку не зачепила, як би вона мене не зачіпала. Ще на біду й чоловік мій Омелько вдався вже геть-то гнучкий, як батіг з клоччя. Та що й говорити! Од такої баби, як Палажка, не тільки я з Омельком, але навіть дві люті собаки не одгризлись би. На мое безголовя и хати наші на однім кутку, и поле наше поруч.

Отсе що божого дня міряє Палажка свою різу, як не хворостиною, то поясом, таки в-двох з своїм чоловіком Соловейком. Міряє, міряє, а піде жати, то й вріжеться на ступінь, або й на два, в чужу різу. Хиба ж раз люде одбирали снопи з єї різи? А се сєго року набуть зовсім здуріла: захопила мою різу та й вижала аж пів-копи. Вихожу я з серпом на своє поле, дивлюсь, аж полукіпок уже стоїть! Скинула я пояс, перемеряла свою різу — моя різа, а полукіпок стоїть, як стіжок. Ой ти Боже мій! крикнула я до Соловейків, хто ж отсе крав мое жито? А Палажка до мене: „не кричи, бо я помилилась: думала, що моя різа; або заплати мені за пів-копи грішми, або дай спіп.“ А не діждеш ти, щоб я тобі гроші платила, або злодієви святий хліб давала. Хиба

*) З „Кієвлянина“, 1874, N. 11.

в мене чоловіка не ма? Була б и сама з Омельком вижала. Не дам, кажу, тобі заслиняній ані снопа жита. Чую, вже моя Палазя хвалиться всім на кутку: отсе, помилилась, не переміряла добре різи, та й нажала дурнісінько отій Графині пів-копи жита.

От другого дня вихожу я жати свою різу. Коли дивлюсь, а Солов'їха вже й заняла постать саме коло моєї різи. И вона жне, й дочка єї дівка жне, и чоловік єї з пасинком коло неї жне; бо вона вже за другим чоловіком. Вже й не знаю, як вона сподобалась тому Соловейкови! Ой Господи! Як говорить, то тільки плює словами, а не говорить: пху, пху, пху! та й обплює свою погану морду. А як иде, то запаска на ній так й роз'їдеться спереду на обидва боки, аж об землю черкається; волоче по землі, неначе пририта гуска крила.

От вони жнуть, а я йду та й наскочила на їх. Иду я така сердита, та й слова до їх не промовила. А Солов'їха до мене: „Чого се ти, Графине, не скажеш мені й Боже поможи? Нажала тобі дурнісінько пів-копи жита, а ти й добрий-день не скажеш.“ Я плюнула та й стала поруч з Соловейками жати, та все мовчу. А Палажка знов до мене: „Графине, Графине! та хоч обізвись бо до мене.“ Я взяла та й зайняла постать серед різи; думаю: цур тобі, пек тобі! лучче я оступлюсь од тебе. А вона надійшла до моєї різи та знов до мене: „Графине, Графине! попова сучко! Хиба ж я не знаю, що ти вже ходила до попа на Соловейків брехати, бодай тобі добра не було! Нажала я тобі, Графине, дурнісінько пів-копи.... Графине, Графине! та хоч обізвись до мене.“ — Ой Боже мій! не лиха ж отсе людина! думаю я, та все мовчу, аж зуби сціпила. Взяла я, оступилась на самісінький край різи. А Соловейко не втерпів та й каже дівці: „ти б узяла грудку землі та заткнула своїй матері рот.“ В мене трохи слізи не закапали з очей, коли вже Соловейко за мною оступається. Я не втерпіла: підвелась, и, тільки що роззявила рота, щоб крикнути на Солов'їху, та й полетіла в рів, бо саме коло нашої різи був глибокий рівчак з маленькою криничкою. Покотилася я в рів, а кісточка в носі хресь. Зломила ж я, думаю, ногу! От тепер, думаю, як би прибїгла Солов'їха, то на-віки побила б голову серпом з-верху. Напилась я з криниці води та на-силу вилізла з рову. Иду я по різі та шкутильгаю. А Солов'їха вже и рота роззявила: „о, ба, Графине! покарав тебе Господь, бодай була и другу ногу зломила!“ Я таки й до дому не дійшла; один чоловік, спаси-Біг ёму, привіз мене. Другого дня, як ишла на поле, то вже рисувала через дві

різі: як своє лихо, так Соловейків обминала, щоб тільки не було між нами тії гризи, тії змажки та лайки.

Зве мене Палажка поповою сучкою, а сама побігла скаржитись до попа на свого чоловіка та на пасинка. Прийшла, впала на коліна, склала руки на грудях та й нявчить, наче свята та божа: „Отсе побили мене чоловік з пасинком... так побили, так побили, що й Господи! А все то через ту Параску, що все підмовляє мого пасинка й чоловіка. Пасинок склинув з мене очіпок та тягав двома руками за коси, а чоловік третєю рукою скуб за коси, а четвертою бив. Так мене побили, так покалічили!“ Еге! хиба ж я не бачила й не знаю, як воно було! Хоч я й сліпа на одно око, але добре бачу, де що діється и як діється. Сидить пасинок на присьбі, а вона з сіней штурх ёго рогаєм в спину. Він не втерпів та й зачепив якомсь очіпок. А вона тогді як визвіриться на свого чоловіка: „ти, сякий-такій сину! Чом ти не звяжеш рук своєму синові? Чом ти не проженеш ёго з дому? Ой люта ж я, люта! Бий мене? ой бий же мене!“ та все підставляє ёму щелепи. Соловейко не втерпів, — та дусь її в щелепи, а вона, як стояла, так и покотилась по картоплі. Качається, качається, та голосить и кочергу в руках держить; всю картоплю витолочила. Соловейко вискочив з хати, зняв руки до Бога та й каже: „Господи милосердний! або мене прийми до себе, або нехай вона згине.“ А чим тут чоловік и пасинок винні? То вона одна винна. А ще каже, що її за коси скубли три руці, наче в неї на голові копиця сіна, або куделя вовни... Та в неї поганої не гурт було, як вона дівкою була! Було заплете ті косицята, наче кішка позасмоктує, та й вертить лесою, залізаною головою перед хлопцями. Та тепер у неї голова лиса, як облизаний макогін! хиба б на три руці стало по одній волосині.

Свята вона та божа! до церкви ходить, Богу моляться, ще й других навчає. Отсе як хоче який хлопець втікти з церкви, то вона ёго хап за потилицю та на-зад; а як котра дівка стоїть та не хреститься, то вона студить її пальці та й перехрестить: „он, дивись де святі окна! отуди кланяйся й хрестись!“ А се як иде пасинкова жінка до церкви, то вона розставить руки поперед неї та й загородить їй дорогу: „не пушу! не підеш до церкви: не ма в тебе дітей, не ма тобі божого благословення!“ А як вийде до жінок, то вже й чваниться: „щоб я до служби божої топила й варила як другі жінки! Чи то ж так годиться? Хоч я й нагрішу за цілий тиждень, за те ж одмолюсь, як прийде свята неділенька.“ Знаємо, яка вона свята! Кожного року йде в Київ говіти на Ве-

ликдень, що-року ість паску на печерях.... Йде в печері до Києва, то ходить по кутку, кланяється, зо всіма прощається: „простіть, Христа ради, в чому я винна!“ А йде з Києва, то ще за селом роззявить рота, готова всіх поїсти; ще за селом аж язик висолопить, готова вже лаятись. А вже де обід, де хрестини, вона й там, хоч и непрохана! Сяде на покуті, неначе вона голова в селі, розпустить язика, роззявить чорного рота та й навчає: „трапезуйте, люде добрі, трапезуйте! бо се трапеза не людська, а божа: що наварили, то треба все до-чиста вїсти, Трапезуйте, люде добрі!“ А я сижу, мов дурна, не можна мені за нею и словом похопитись. Вона старша, та й годі, неначе її хто настановив навчати громадян. Сидить вона мені отгуг у печінках. Я ж кажу, хоч зараз пакуйся та й на Кубанські степи!

Або отсе хиба ж не кумедія? Раз мій рябий підсвинок уліз у Соловейків город, а мене тогді на біду не було дома. Прихожу я до дому — дивлюсь, а мій підсвинок висить на тину, привязаний на задні ноги, та ракотицями дереться об хворост. Я до ёго, а Соловіха вже й вибігла з хати на поріг. Як роззявить рота, як покаже залізні зуби! „и-сяка-така, и бодай твое порося вовки ззіли, й бодай ти вечора нє дїждалась, як твій підсвинок поїв мою цибулю.“ — А бий тебе сила божа! Ще не чула, одколи живу на світі, щоб свині цибулю їли! Глянула я на свій город, а моєї цибулі коли-б тобі стебло: чисто всю вирвала Соловіха, вже й жидам продала. Я кинулась до неї, а вона стоїть на порозі та сичить, як гадюка: „ой люта ж я, люта! Не підступай, бо голову провалю кочергою та й на Сибір піду. И я пропаду, але й ти пропадеш!“ И цур тобі, пек тобі, осина тобі и з твоею цибулею на тебе й на твого батька! Не втерпіла таки я: пішла до попа та все — чисто розказала про Соловіху. З того часу коли не вийду на город до криниці по воду, вона вже й вибігає на поріг, вже й верещить: „попова сучка! на цюцю! уджга! кис, кис! уджга! попова сучко!“ Сама вона попова сучка, бо як побє Соловейко, то вона й біжить до попа скаржитись. И сестра єї була така відьма, як и вона. Хиба не знаємо, як Василь Лобань піймав її в ночі під коровою, та живцем виколов око залізкою. И тітка єї була відьма, и завод їх такий поганий. Та й сам чоловік єї злодій. Хиба ж давно витрусили в ёго клуні в засторонку копу чужої пшениці, що перевіз у ночі з чужого поля? И брат Соловейків злодій; украв сивого вола у Кайдаша та й загнав на злодійський ярмарок у Жашків. Еге! адже ж Палажчина мати була родима відьма. Розказують, що ніколи зроду було не піде купатись

из дівчатами, а все залізе в лози, та й купається сама. Але раз дівчата засіли та й підглядали, що в неї з-заду хвіст; хоч невеличкий, завбільшки на два пальці. Вона вміла и клубком качатись під ноги, доїла молоко просто з стріхи, ніколи з-роду не клала горсток навхрест, як мочила коноплі. Йй-богу, боюся жити на однім кутку з Палажкою. Не буду я Параска, коли вона не зведе мене з світа, а як не мене, то мого Омелька. Хоч продавай хату и Грунт та перебирайся на другий куток. Не можна, не можна ж мені через ту Солов'їху на кутку вдержатись. Піду в волюсть, попрошу громаду, щоб дала мені поле про мене и на десять верстов од Соловейкової різи. А як ні, то хоч зараз опродуй воли, хату й Грунт, пакуйся та й на Кубанські степи!

Але раз трохи не сталося диво: я трохи не помирилась з Палажкою. Стрічаю я Солов'їху; йде вона з церкви така свята та божа, згорнула руки, губи тісно стулила, аж запишалась. „Добрий-день тобі, Парасю!“ промовила до мене Солов'їха, аж губи облизала. А я з того дива до неї на сміх и собі тихеньким голоском: „доброго здоров'ячка, Палазю!“... „З неділенькою святою будьте здоровенькі!“ промовила вона ще солодке й уклонилась. „Спаси-Біг, будьте й ви здорові, Палазю!“ промовила я, та й собі підсолодила голос, не знаючи, до чого воно йдеться. „Чи з церкви йдете, Парасю?“ спитала вона наче на сміх, бо я йшла проти неї. „Ні, серце Палазю! Нехай уже ходить до церкви хто присвятився, а ми люде грішні.“ — „И чого б нам пак гніватись? Я отсе стояла в церкві та все об тім думала: Правда моя, Парасю?“ промовила вона аж з медом та з маком. „А вже ж, Палазю! ваша правда, бо в вас неправди й заводу не ма,“ кажу я. „Простіть мені; чого нам сваритись!“ каже вона, аж плаче. „Про мене, кажу: як би мене ніхто не зачіпав, я б до віку нікого и пальцем не зачепила б.“ — „Прощайте, Парасю!“ нявкнула вона. „Прощайте, Палазю!“ промовила й я тоненько та любенько. Понявчали, понявчали солодким голосочком, та й розійшлись. Того ж таки дня в вечері йду я до куми городами та бурянами, йду та думаю то се, то те. Вихожу стежкою на крутий горбок, чирк! па зустріч мені з-за горбка Палажка; так и висунулась, неначе козак з маку. Стала, як стовп, чорного рота роззявила, неначе її хто віжками спинив. Бий тебе сила Божа! Я злякалась, аж назад одслонилась. Стали ми обидві, як укопані, та й стоїмо, дивимось одна на другу, неначе з-роду не бачились. Вона мені не каже „добрий-вечір“, и я їй не кажу: нехай таки вона буде менча, нехай таки моє буде з-верху! Жду я, що вона от-от промовить до мене; не дурно ж нявчала так любенько у ращі.

А вона мовчить та витріщає на мене баньки. Дивлюся я, вона мене їсть очима; чую я, вже й мене бере злість. Стояли ми, стояли, дивились одна на другу, надивились, кивнули головами: я плюнула на один бік, а вона на другий — та й розійшлися з того горбика. От тобі Палазя й Парася! думаю я. Помирились так, що миру не стало й до вечора. Треба, щоб у лісі щось дуже велике здохло, щоб ми помирились.

Коли б я пак була хоч трохи зла, хоч на десяту часть мала такі залізні зуби, як у тисі Солов'їхи! Може б я ще й одбилась, одгризлась од неї. А то я жінка зовсім плоха, ще й не добачаю на одно око. Як би пак у мене такий язик, та такі очи, як у Солов'їхи, я б з нею справилась. Та й чоловік мій, як з ключця батіг, сказати правду. Отсе крикну на ёго: „та піди бо та прочитай молитву Солов'їсі! Хіба ж ти не бачиш, що вона мене їсть як иржа залізо, що вона на мене кричить, тільки вийду на город до криниці: „попова сучка, та попова сучка“! неначе мені піп так ймення дав.“ А Омелько почухає потилицю та й не посміє через Соловейків перелаз перелізти. Вже щоб не говорила Солов'їха про свою добрість, скільки б не ходила до Києва молитись, а я все-таки добрійша од неї. Я б нікого й пальцем не зачепила, аби мене ніхто не зачіпав. Тільки я й согрішила на віку, як у корчмі пробила залізною кочергою дякови голову.... Я спокутувала свій великий гріх, и одхрестилась, и одмолилась. А все таки не я була винна, а сам дяк; и не так дяк, як дячиха. А Солов'їха и свого носа туда таки сунула: без неї, бачте, нігде вода не освятиться. Яка ж погана наша дячиха! Я вродилась й охрестилась, а такої поганої не бачила. Вже баба Солов'їха далеко красча од неї, хоч и в Солов'їхи ніс, як за сім гривен сокира. А дячиха, чорна, чорна, хоч чеплай на спину веретена та решета та в циганске шатро; ніс як ключка, очи витрішкуваті, як у сови, брови, як шацоки; як говорить, то сопе, наче ковальський міх; а морда, неначе сажою обмазана. Куди! вже дякова чорна сучка з білими бровами далеко красча. А до мого чоловіка все вишкіряє ті зубища, де не встріне. Певне нагляділа ёго очи, карі, темні як терен. Було замолоду як поведе ними, та моргне чорними бровами, то я аж умліваю. Та цур ёму! що я згадую. Ще добре, що не чує Солов'їха, а то б зараз рознесла по всьому селу....

Раз тягнеться мій Омелько шляхом по-під городами, а дячиха ходить на своєму городі та й зачепила ёго; сперлась на тин та й вишкірила до ёго свої білі циганські зубища. Я беру воду з криниці та все чисто бачу з-за куща калини. Дивлюсь: мій капост-

ний Омелько задивився на неї та й собі показує їй зуби, ще й начав любенько балакати з нею. Вже й не знаю, де в ёго та мова взялася. Як до мене говорить, то тягне ті слова з рота, неначе з-під землі викопує, а до дячихи десь слова взялися! Терпіла я, терпіла, та таки не втерпіла; бурянами та по-за коноплями прийшла до їх близенько та й упала в гушавину, аж уха пожалила собі кропивою. Дивлюся я, а дячиха до Омелька: ги, ги, ги! та все показує Омелькови зуби. Мій Омелько й собі раденький, що дурненький, та все до неї через тин: ги, ги, ги! и собі показує зуби. Дивлюся я, що з того буде. Вони мене не бачать, а мені їх обох видно як на долоні. Мій же Омелько такий гарний, чорнобривий, хоч уже й не молодий; отсе як засміється, псяюха, до теї циганки, то й шморшкі на лиці порозтягуються. А вона стоїть, напнута білою хусточкою: морда, наче сажею обмазана, а зубища проти сонця блись, блись! Вже, сказати правду, й я не молода, але й дячиха красуля! нічого сказати. Знайшов же красу мій Омелько! Коли я дивлюся, мій Омелько приступає ближче, та морг на неї бровами, а далі морг вусом. Я догадалась, до чого воно йдеться. А ти стара лубе! думаю я, та й не втерпіла: встала з буряну й руки згорнула. Коли чирк! з другого боку з конопель підводиться дяк, неначе стовп. Стоїмо ми в чотирёх та очима дупаємо. Дячиха ні в снх, ні в тих, поздоровкалась зо мною, а далі з дяком. А Омелько все чогось шукає, та шукає по-під тином очима; бачить дячиха, що пропшпетилась; повернулась до мене спиною, вирвала лопушину та й потягла спідницю просто по грядках, прохолоджуючи пику лопушиною, неначе справді пані. Я показала Омелькови кулак, та ніби пішла мовчки до криниці. Вхопила я відра, однесла швиденько до хати, а думка моя й очі мої все летять назирці за Омельком. Дивлюся я: Омелько вже балакає з дяком, а далі знялися з місця та й пішли мовчки до шинку. Я за ними, та крадькома шусть у шинк, та й притаїлась за дверима. Слухаю я, вони посідали за столом та мовчки почали горілку пити. Глянула я через щілину: Омелько пе та супитьсь, аж шмарки понабігали ёму на лобі, а в дяка зуби й губи дрижать. Чарка так зазвеніла, як черкнулась об ёго зуби. Коли се як схопитьсь дяк з місця, як ухопить мого Омелька за чуприну! Так счепились обидва, мов півні. Я кинулась між їх, щоб розборонити, вхопила залізну кочергу та й торкнула помаленьку дяка по голові. Ій-Богу моєму, що тільки торкнула! Вже й не знаю, як той череп увигнувсь. Мабуть біс батька зна' який череп на дяковій голові. Не встигла я озирнутись, аж и Палажка Соловїха стоїть тут коло дверей, не-

наче з стіни зійшла. Я з-пересердя пхну їй у очі! бо знала, що вона рознесе зараз по селу, як сорока на хвості. Ще я не встигла до дому дійти, а вже мене люде перестрічають та й розпитують про дяка та про Омелька. От виріс язик у роті! довший ніж у корови! И де вона, в гаспида, взялася в корчмі? И хто її кликав? От уже де не посій, то вродиться Солов'їха. Зазнала я таки и того гласного суда! Розсипала я на ёго чимало карбованчиків, ще й мусіла свій гріх у церкві спокутувати. А Солов'їха и тут навчає: „Кайся, сестро Параско, кайся! піди в Лавру та одмолись за свій гріх!...“ Не було в мене тогді в руках залізної кочерги. Ій Богу, що не побоялась би тогді й гріха! Коли б ще Солов'їсі пришлось покуштувати того гласного суда, щоб знала, як підсвинків на тину вішати, чужу цибулю красти серед дня. Я ж кажу: не можна, не можна мені з Солов'їхою на однім кутку жити. Хоч сёгодня пакуйся, та й гайда на Кубанські степи! Отсе піду, нападу на свого Омелька, нехай продає воли, землю й хату, бо не вдержу. Такі капосні люде на кутку, що мені не можна з-роду, з-віку на селі вдержатись. Хоч и сёгодня на Кубанські степи!

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

III.

(Консь.)

З такими основами и з такою практичностю виготовлена література белетристично- и науково-народня знайде собі дорогу и в школи українські, для которих, одвічаючи нашим принципам, ми проектуємо читанки українско-российські, по идеям педагогів школи Песталоцці. Такі читанки, як и така література, допоможуть не втратити нашому народови свого суцтвенного, користувавшись російским.

По тим же принципам мусять бути упорядковані цілі круги літератури педагогічної для гімназій, и ряд академічних праць. Замість того, щоб видати по українському яку небудь тригонометрію, або логіку Мілля и т. и., що зостанеться ізолованим и безплодним: важнійше для української идеї, щоб и Українці, беручи висшу науку в гімназіях и університетах, знали, що таке Україна, и Ве-

ликоруси знали, що таке Україна у Росії и у Славянщині, т. є. значить, яка єї мирова роля. Показати се можна тільки йдучи тою дорогою, яку проложив п. Костомаров, пишучи Богдана Хмельницького, Послѣдніе годы рѣчи посполитой, Двѣ русскія народности, Стеньку Разина, Сѣвернорусскіе народоправства, Черты народной южнорусской исторіи, Мысли о федеративномъ началѣ въ древней Руси, — розказуючи, що таке Україна и народ єї у своїй природі и у звязку з народом великоруским, що її вяже з старою Русью, з усією Русью народоправною, яка єї роля серед держави польскої и Московскої, и яка єї значить може бути роля у новому європейському союзі народу русского, Росії, и у готовлющомуся такому чи другому союзі славянско-народному. Се усе вияснити громаді и на Україні и у Великоруси (при холодности або при неприязни котрої українске самопізнанне не може йти успішно) можна тільки через мову и літературу російську. Сим то дужим оруддем мусять покористуватись українскі патріоти у цілому ряді праць академічних, педагогічних и спеціальних. Нехай українскі філолози видадуть Граматику и словар малоруский, — та нехай вияснять відносини мови малорускої до церковно-славянскої и нових славянских, до старорускої и до народних наріччій старих земель білоруско-великоруских; нехай историки-українскі вияснять відносини исторії українскої, періоду козацтва ди старої Руси Київскої, нехай вкажуть на всеруску важність исторії Руси Литовскої и самого Польского періоду исторії Западної Руси, на культурну важність Виленско-Львівско-Київскої Руси XVI — XVII в., на звязок єї з Росією XVIII в., на політичну важність козацкої України у загально русскому питанні про Чорне море, у так званому „восточному питанні,“ питанні всесвітнєї важности, на культурно-державну важність малоруских переселенців у Московщину XVII—XVIII в., на вклад Малороссіян од Дмитрія Ростовского до Гоголя и Костомарова у літературу и науку Росії; хай етнографи малорускі вияснять, що є високо-чоловічого у характері, поняттях малоруского народу про світ, про сімю, громаду, — вияснять, які таланти він має у собі. Тоді ми побачимо, чи так холодна буде українска и великоруска громада до українофільства, як вона холодна тепер до українского романтизму, або сепаратистичної фразеології. Популярность, яку має п. Костомаров в усій Русі, в таборі космополітів, як и націоналів, дає нам право ждати найлучших результатів од ряда учених праць Українців, зроблених по єго дорозі. Додайте до сєго працю артистичну, скульпторів, живописців, музиків, співців Українців, которих не маю є по Росії, которі, по харак-

теру краю и своєї роботи не можуть не держатись столиць, и там або не можуть слідити за українськими тенденціями, коли вони скриваються по провінціальним кружкам, коли вони не в'яжуться з широкими народними и культурними інтересами Росії, або, як співці, не можуть не збувати з себе українство, коли українських музиків або не ма, або вони мало що роблять. Хай тільки українські артисти не ганяються за поверхностним демонстраційним або костюмним націоналізмом, як то роблять Поляки, що бють у перше на те, як би побільше намалювати Понятовських та Силізмундів, та кунтушів, як би виставити своїх цяцею, а чужих какою*). А нехай завдаються загальними чоловічими питаннями психологічними, шукаючи для них фактів в українському життю и исторії. Три-чотири скульптурні Групи, картини, опери на теми з пісень народніх, на сюжети, як Маруся Богуславка, Хмельницький, Немирич, Дорошенко, Палій, Данило Братковський, Сава Чаллий, Гонта и т. и., и з-разу буде звернута увага усєго світу на українське искусство.**);

У звязку з працею науково-артистичною над українським матеріалом мусять стати учебники для середніх шкіл, которі б теж вводили у сознание усїєї Росії, що то таке Україна. И позаяк справді Україна жила по своему усїми тими моментами життя соціального и культурного, що и другі краї Росії, — а позаяк варячі українського життя на загально-російські теми були завсїгди оригінальними и яркими: то у розумно и науково

*) Які историчні неправди намалював Матейко у „Стефані Баторії“ н. пр., думасмо, розказувати нічого не-Полякам и не німецьким центральцям. А у Відні виставлена картина другого не безтаданного живописця польського — на яку тему, як би ви думали? Рихард Вагнер дає концерт при дворі королеви Боня, а слухають єго у костюмах ХVІ-ого в. Моцарт, Бетховен, Лїст и т. д.

**) Ми маємо тепер вже трєх музиків, которі виявили себе виданнями українських пісень. Се п. Лисенко у Києві (2 вип.), п. Рубець проф. консерваторії у Петербурзі, що окрім 3 вип. пісень видав недавно ще 216 мотивів и організував у Петербурзі хор співців, п. Чайковский, проф. консерваторії у Москві, що упорядкував 1 вип. дитячих пісень великоруських и малоруських. Од сих пп. ми можемо надїятись коли не опер українських, таких як Глинка зробив з великоруських мотивів, то хочь основи для них. З „Кієвлянина“ бачимо, що п. Лисенко написав музику на куплети у оперетах Рїздвяна ніч и Чорноморекій побит. (Стаття ся. як вже згадано, написана ще в першій половині р. 1873; між тим, як звісно, появилась вже ціла опера „Рїздвяна ніч“ з текстом п. Стариченка. — Ред.) Добрий се може буде початок, — але се усє таки играшка, усє дорога Наталки Полтавки, а не поважна опера. По усєму видно, що музикам-українцям бракує лібрет, — бо драматична література на Україні не цвіте а у Росії тепер композитори майже прямо беруть драми Пушкіна, Мєл лібреттом

упорядкованих учебниках русскої філології, географії, історії, літератури — знайдуться логічні рубрики, куда можна вставити усі характерні факти про Україну, усі прояви єї духа и життя. Так історичні граматики рускі мусять бути вироблені так, щоб в них найшла собі місце и характеристика старого книжного западно-руського язика, которий мав впливне и на теперішній російський літературний язик, и теперішнього народнього українського. В історико-літературних хрестоматиях мусять бути показані звязки мови літописної, мови и характеру Слова о Полку Игореві и усїєї літератури Руси удільно-вічевої з малорускою народною мовою и поезією. Багата, хоть доси не зачеплена ні одним Українцем (бо про се писали доси тільки Великоруси пп. Пипин, Тихонравов, Веселовский) література повістей XVI—XVII в., багата, але зовсім не займана з літературного боку література мемоарів малоруских XVII-ого и XVIII-ого в. — знайдуть собі місце коло таких-же повістей великоруских редакцій, и вкажуть, як малорускі редакції були ім образцем, — коло біднійшої мемоарної літератури (ми кажемо про мемоари до половини XVII-ого в.) великорусскої. Література релігійна періоду перед унією и після неї, помістившись рядом з літературою ґрупууючоюся коло Стоглаву, справу книг, розколу и єресей великоруских, покаже, на скільки український період „возрождения наук (renaissance) и реформации“ був близче до європейського, ніж московський, и вяснить дучше ту ролю, яку грали и у Москві Українці перед и у часи так званої реформи Петра В. Теж саме з другого боку вяснить аналіз української драматичної літератури, котору Дм. Ростовський и Теофан Прокопович пересажували у Великорусь серед реакції чисто-великоруского кліру. Само собою розуміється, що пісні українські и думи мусять поміститись коло пісень, билин и козацьких пісень великоруских, — и, конечно, не програють од

для опер. Ми провидимо ще одну трудність для української опери: се питання про мову лібретта, особливо од того, що у Петербурзі и Москві (а там тільки є великі трупи співців, та й завжди подобает пророку явитися в Іерусалимі) український текст був би не зовсім можливий. (Як музика буде добра, то переложуть єєй текст на великоруский язик. — Ред.) Так як у опері діло головне музика, то ми б подали голос за російський текст українських опер, щоб тільки дати ім ширшу ходу. Але треба сказати, що у столицях дуже люблять українські пісні и оперетки, и такі старомодні, як Наталка Полтавка, ще недавно грались у артистичному клубі у Петербурзі, — а недавно з С.Петербур. Вѣдом. ми побачили, що прімадонна російської опери у Петербурзі з великим мастерством співає українські пісні, которими робила фурор на двох концертах у Варшаві. Се усе показує, що для опери української є и співці и публіка, — не ма тільки опери.

такого сусідства, а покажуть, що дійсний розвитий історичний епос має руский народ тільки на Україні. Так само нова українська література поміститься у тих главах, де буде річ про приклад сентименталізму, романтизму, славянофільства, руссофільства, соціалізму до живописання побиту народнього і старини у Росії Великій і Малій. Так-же розмістяться факти історії політичної і гео- і етнографії української у курсах історії і етнографії Росії. Самий метод сей не буде новиною: і тепер поважні учені і педагогі російські, не тільки Малоруси, як Максимович, але й Великоруси, як Шевиревъ, Буслаєвъ, Тихонравовъ, Галаховъ, Иловайскій, Семеновъ и т. д., робили се у своїх монографіях і курсах; новий зовсім у нашому програмі тільки увод літератури новоукраїнської у курс історії літератури у Росії. Треба признати, що названі учені і педагогі Великоруси говорять завжди з великою повагою і симпатією про історію, мову, поезію, культуру України, — тільки, по неволі, дуже коротко (дивись н. пр. Галахова курс літератури р.). Українці, натурально, мусять сказати про се усе подрібнійше. Тільки, коли ті педагогі, що у молоді літа свої, у 1859—63 р., так українофільствували в Києві і Харкові, а особливо у Петербурзі, і доси не наготовили курсів, написаних по такій системі: то причиною тому, окрім провінціально-української ліни, ще й національний сепаратизм, котрий иноді так гарно може прикривати лінь і брак енергії і науки. По нашій думці, історії культури на Україні не можна написати науково з одрубно-національного українофільського погляду: вона вийде дуже уривочна і одностороння; історія наукова мусять розказати усі факти, котрі мали вплив на життє краю і народу, а таких фактів більшість спільна Україні з Великоюроссю. Але хто би стояв и на погляді узко-українським, ми того питаємо: чи практична така дуже вже пасивна опозиція, в силу котрої не тільки з учебників, писаних bona fide Великоюроссами, але й з уст учителів ех- чи тайних українофілів, малоруска молодіж виучується знати, куди скочив кінь Іллі Муромца з села Карачарова, зацікавлюється справді інтересним Котошихиним, бере за історичний факт легенду про Сусаніна и т. д., — а не знає нічого про думи українські, не чує про Самовидця и Величку, про Данила Братковського, не чує наукової критики Квітки и Шевченка, т. є. критики основаної на історії культури XIX-ого в. у Європі и у Росії? Чи не помогаємо ми самі тому, щоб виростити на Україні правдиво вже не Руских, а тільки Велико-русів? А сего зовсім не треба не тільки з українського, але

й з російського, з славянського погляду. Та система, которую ми викладаємо тут, именно захоронить нас од такого „омосковлення“, не торкаючи у русизмі того, що є у ёму основаного на справдешних фактах и интересах краю и народу.

Сю систему ми вивели не з фантазії, не з суб'єктивних поглядів и бажань, а з холодного розбору фактичного стану літератури и культури у Росії. Ми мусіли прийти, як бачив читатель, до таких виводів, що у Росії є не дві літератури, московска и українска, з котрих одна держить геґемонію тільки б то через офіційний гніт, а друга старається з під неґо вибитись, — а є три літератури: а) обща — русско-европейска, и б) и в) дві народних, місцевих, великорусска и малорусска. Сей вивод ми визнаємо фактом, з которого мусимо итти у будуще. З минушого и теперішнёго ми гадаємо и о будучому и виводимо систему діяння для нас а) яко граждан великого союза народів переважно славяно-руських, Росії, которими ми перестати бути не можемо и не хочемо, бо ми б утратили більшу половину своїх моральних интересів и одреклись би од своєї світової роді, и б) яко сини українского народу. Ми думаємо, що у будуще нам треба йти свідомо, так само, як ишли ми доси фатально, инстинктивно, — т. є. не одриваючись од Росії не тільки політично, але й морально, не кидаючи російської літератури, и у приязни й до великорусської розвивати народню малоруску, — бо ціли народу великорусского такі-ж самі, як и малорусского, а до сих цілей иде й та дуже одностайна интеліґенция русска чи російска, котора складається з Великорусів и Малорусів и котора нові европейські идеї приклада' на службу мужицькій нації рускій — Малорусам и Великорусам.¹⁾ Виложену нами систему діяння ми вважаємо не тільки практичною, але й такою, котора може захоронити правдиву живость и народность літератури української, принести правдиву

¹⁾ Ще раз спитаймо; од чого „Основа“ мала тільки 800—1000 підписчиків, а „Современникъ“ 4000—5000? Од того, що Основа говорила тільки про діла українці — та й то більше про минуше, ніж сучасне — а Современникъ про усю Росію и Европу. Отже життя самої України зависить од такого чи другого ходу культурного, соціального, політичного усїєї Росії, — а сей звязується з життям Европи. Ніхто не скаже, щоб треба Українцям усім залізи тільки в романтично-літературні интереси, — усякий признається, що навіть самий зріст и. пр. української літератури и школи зависить и. пр. од закону про печать, од сили земских и громадских прав у Росії и т. д. Значить Україні конечно затягуються в літературу и політику всеросійську, значить українский журнал, щоб мати такуж широкую публіку як всеросійські, мусить давати такіж статті по всеросійським и всесвітнім питанням, як

користь народови, збудити нам симпатію громади на Україні и у Великоруси; — з сією системою ми, не перестаючи бути Українцями, не стратимо тієї сили, яку дає нам російська держава и культура, сили бути у пригоді своєму народови, славянству и світу. Ми збільшаєм ще сю силу, збудивши у Росії друге жерело народнього Генія, не меншого од великорусского, которому на теперішню добу історія дала перевагу у Росії.

Друга система, націоналізму українского, здається простішою и через те вірнішою и буцім то легшою. Але усі системи, вироблені у кабінеті, прості, — та чи вірніші и легші? Як би я не боявсь наложити грубо палець на недавні факти, на живих и близьких людей, я міг би не мало розказати фактів з недавньої практики українофільства, *quaeque ipse miserrima vidi et quorum pars magna fui*. Помінаючи такі факти, як те, що початком національного відродження и пропаганди українофільства було збудження расових ненавистей (признаймось нелицемірно у сьму хоть серед себе)¹⁾: я зупинюсь на таких фактах, як праця над словарем російсько-малоруским, коли не ма малоросійского, при чому йшли спори про те, чи треба перенести у малоросійську мову усякі аббаси, аббати, абстракти и т. д. без переводу, чи видумати на усяке таке слово своє; — згадаю про переводи — усе для збагачення мови українскої и літератури, маючих такі-ж самі права, як и „московска“ — чого попало з Байрона, Гейне (найбільш з переводів, навіть и не французских, а прямо російских), а то й Пушкіна, а то й Фета и т. д. Коли вказувалось з чієго боку про мішанину, пестроту и мертву неорганічність нової українскої мови, про дилетанство, безсистемность, одривочность літературних праць, про нікчемність їх — бо їм не ма публіки: на се одказувано: так починались усі літератури, а и сама російська у XVIII-ому в.

и „Современник“, „Вѣстникъ Европы“ и т. п. А тут конечно и злучиться те, що и злучиться завжди з Українцями ученими и літератами: близька и готова мова одтягне їх од праці над виробкою нової, хоть би колись и ще близької до українскої народної, и українский журнал фатально стане $\frac{2}{3}$ російским а $\frac{1}{3}$ українским и по матеріалу и по мові. Можно плакати на се. — та що-ж, коли „ниъ законъ протівуюющъ во удѣхъ нашихъ.“

¹⁾ Недавно хіба ми не читали примітку до слова райя: що так и Москалі звуть Українців хахлами, — се-б то відносив Малорусів до Великорусів рівняються до сербо-турецких? А то, що я на Україні Великорусів звуть кацапами, то я нічого! Те й діло, коли зайде річ про самостійність мови и літератури українскої, читаємо фрази: „Москалі кричать“ и т. п. А хіба Даль и сам Лавровскій, хіба Чернышевскій, Добролюбовъ, Пыпинъ, А. Григорьевъ и не Москалі?

Правда, так починались, коли не усі, то багато національних рухів, багато літератур. Але чи усі дійшли справді до того, щоб стати своїм народам у пригоді, чи усі задержали хоть свої народности од смерті? Правда, так починалась російська література у XVIII-ому в. Але раз то був XVIII-ий в., а тепер XIX-ий, а у-друге там література почалась яко потреба держави и йшла дальше у низ, розширяючи свою сферу, — та й то стала живою и кріпкою, коли торкнулась зовсім до хлопского низу, держучись руками за европейский демократизм. А де наш двір, наша держава, навіть наша українська аристократия и буржуазия? Хто ждати ме у нас 100 літ, поки ми діждемось Пушкнінів и Тургеневих од наших Тредьяковских? Ми заявляємо права наші именем народу, хлопства; ми жадаємо освіти на ёго мові для того, що він не розуміє мови російської, що вона для ёго мертва. Так и не будем же починати нашої літератури з виробки нової мертвої мови, а приложім наші сили прямо до хлопської літератури на живій хлопській мові.²⁾ Коли исторія зоставила нашу народність тільки в хлопстві, а ми зведемо себе народовцями, так и приймемо чесно те имя, котрим думали вразити нас вороги: признаймо себе чесними хлопоманами. Будем працювати поперед усёго, як українські хлопомани. А така праця не тільки не вимогає розриву, але веде к союзу з великорусскою хлопоманією и з европейско-рускою демократією, котрих орґанами служать великорусска и російська література. Праця для самого хлопства, праця учена над елементами українского духу в мові и исторії, — ся праця, з котрої ми тільки и можемо набрати арґументів у піддержку и для пропаґанди нашого напрямку, займе нас по меншій мірі на 15—20 літ. За остатні двадцять-трицять літ всеросійська культура дуже набрала великорусского елемента; за двадцять літ, коли ми будемо вести розумно и систематично свою працю над українским елементом, вона може прихилитись и до нашого. Та за двадцять-трицять літ, хто знає, де ще стане центр культури у Росії? що станеться

²⁾ Недавно заявлена у Правді идея п. Сакуна про те, що треба вибрати з діалектів українских форми (логічно також и слова) найдобріші од великорусских, в свого рода прогрес перед доктриною, по котрій для нової української літератури брано слова, форми и т. п. польські, славянські, а й латинські, аби тільки виробилась ориґінальна мова. Але й пан Сакун ставить на першому плані ориґінальність мови, а не єї зрозумілість, т. є. пряму вигоду — народови. Можна и з живих діалектів вибрати такі форми и слова, що в суммі вийде мова мертва и непонятна; се не буде мова — більшість мови більшости народу, — а коаліція меншостей. И п. Сакун націоналізм а tout prix ставить висче нужд и пригоди народу.

з теперішню Россиєю и Славянщиною? — Будем же працювати для свого хлопа, у братерстві з другими, хто для своїх працює, — а там далі підемо, куди нас поведуть воля и интереси нашого — коли б ми мали сю честь сказати: нашою працею просвіченого и вольного хлопа!

Українець.

В СПРАВІ НАРОДНОГО ЯЗИКА.

Озиваючи-сь в справі народного язика я з самого почину висказав, що дуже радий, що п. Е. Сакун не бавить ся в пусте говіркане — як то к жалю великому в Галичині и на Україні часто діяло-сь и діє-сь, а різко, означено говорить, чого бажає, що пропонує. Не всюда я согласен з думками п. Сакуна, однакож де не соглашаю-сь, подаю *причини*. Заразом виявив я горяче желане, щоби знавці руского язика в тій справі забирали прилюдний голос, а „поучающим ся взаимно, гнів на воцарить ся між нами, бо ж прецінь одна нас думка голубить.“ Ждав я нетерпливо, коли появить ся голос в справі дорогій кождому Русинowi, у котрого любов до рідного. Розуміє ся, що надіав ся, що ціла тотя річ трактовати ме ся об'єктивно. Тим часом на ділі вийшло инакше. В ч. П. сегорічній „Правди“ вичитав я малесеньку допись „В справі народнього язика“ пана Н., котра завела мої дожданя.

В моїй статті я писав так: „Для обміни словесної потреба прийняти в головнім один говор. Язык літературний може уважати-сь головною рікою, котру засиляють нарчія — ніби притоки. В літературнім язичі треба завести *певну* одностайність в формах.“ Гадка, яку виповів, удійстнилася-сь у многих-многих літературах европейских. Де лише успів виробити-сь язык літературний, прийнято в головнім один говор чи одно наріче, котре стало тою головною рікою, яку засилювали другі нарчія того-ж самого язика, гей побічні ріки. Тим часом звісно, що навіть и одно наріче має часто різні відтінки. Так пр. наше наріче *гірське* має лиш у Галичині три підрічя, именно *лемківське*, *бойківське* и *гуцульське*. Скажу більше: Часто навіть в окрузі заледви кількамилевім суть різні говори. И так в декотрих селах коло Дрогобича говорять *був*, *була*, *було* (*бути*), в других сусідуючих с первими *быв*, *была*, *было*, (*быти*). Дивно, що селяне тих сторон, хоть яко сусіде зносять ся дуже часто з собою, таки стоять твердо и неуступчиво одні при своїм *був*, *була*, *було*, а другі при *быв*, *была*, *было*. Подібно на Поділю, як по сторонам, уживаються форми: *хочут*,

хотє, хотєт, хтєт, хцут (чи з мазурска? *chca*), *хочу, хцу*.
 Форми *можу* и *можуть* уживані скрізь на Україні и переважно в Галичині; тут однакож суть села, мов острови, в котрих говорять: *могу, могут*, а за тім уживають форми (граматично) правильнішої (пр. в Яснисках и Страчу коло Львова).

Розуміє ся, що в язиці літературнім не може и мови бути о допусканю *зарівнім* усіх форм, а мусить бути тут певний урегульований *систем* що до форми, инакше вчинила-сь би сумішка, пестрота, котра-б стала поводом, що ніхто не міг би язика вивчити-сь. Постали-б любовники провинціоналізму, а кождий писав би говором околиці, де родив ся. И подибати-б тогді у писанях як до авторів: *тою дорогою, тов дорогов, том дорогом, той дорогою*; *ріпиця, ріпице, ріпиці*; *до танцю, до танцу*; *хлопец, хлопець*; *близенький, близейкий, близойкий*; *молочко, молейко, молейко*; *господаронько, господарейко*; *волошки, волойки*; *віл, вуел; кіт, кут; сесь, цесь, сей, сой, сєся, сося, сєсе, сосо*; *ма, моя; ме, мое; миx, моїx; мим, моїм; будєш, бєш; будємо, будєме, бєме; будєте, бєте; чєш, чєш; знимє, знима', знима'т; читає, чита', чита'т; зажегє, зажега', зажега'т; робить, робит, роби, робе; ходять, ходят, ходють, ходє; що, што, шє, шо; ужє, вжє, уж, юж, ю и пр. и пр.* Тогді-б не було одноформности чи, як п. Н. каже: „ідноформности“ а свобода, хоч прямо в рай! Не було-б чоґо и бояти-сь за вигнанє провинціоналізмів.

Що таке *провинціоналізм*? Через провинціоналізм розумієм а) виговор локальний, або також б) окінчання форм місцеві, одмінні від форм загально уживаних и принятих, а на-останку с) всякі вирази и вираження, котрі лише тут и там уживають ся, а масі народа мало знакомі або и зовсім незвісні. Що до а) и б) кождий розгадивий чоловік рішучо признаєть, що в язиці літературнім ні виговор локальний, ні форми локальні, часто дуже похитні и неправильні (гл. Правда р. 1872, ч. VIII. стор. 373 *ми некім (!) хлєб, поробіл, лєд, мєд, вєдаю, дєсь, влєз*) узглядняти-сь не можуть. Всюди и завсїгди у літературі соглашано-сь на певні форми, котрі всі письменники загалом прийняли. Розходить ся о тое, котрі форми? Що до того не єсть се ділом одинокого чоловіка, сказати так або сяк. Тут рішає загал. Часто неправильна форма запанує в літературі, коли переважно уживана и людом и письменниками, пр. *можу, можуть* місто *могу, могут*; *течуть* місто *текуть* и пр. Всюди и завсїгди раз приняті форми зберігають ся а не змінюють самовольно и без потреби. Однакож навіть и виговор локальний и форми локальні можуть и у писаних творах мати свое

призначене, именно тогді, коли представляє-сь образець з життя дотичних місцевостей. В такому случаю в уста лиць яко дійці приведенних вкладає-сь бесіда дотичних сторін з всею відрізнію від загально принятого язика літерацкогго, що тому-ж зовсім не шкодить, а підносить колорит подібних творів и надає їм особливу вартість для лінґвіста, граматикаря, лексикаря и етноґрафа. Що до с) вповів я вже перше, що всі слова, які-б они и були, мають по крайній мірі лексикальне значіне. Однакож усіх слів, які у люду подибле ся, *без розбору, скрізь* тикати у річ літературню єсть *absurdum absurdissimum*. Найлучше те побачити на примірах. И так говорить люд в Опаци коло Дрогобича *тувальня* (хустка), коло Красного в околиці Калускій *цубірка* (вивірка), *банєник*, *сугарник* и *церковник* (воробець), коло Берлогів в Стрийщині *фостацки* (грушки), коло Садок в Чортківщині *фуберня* (заверуха), в Небиліві коло Перегінська *бубачка* (болячка), на Підлясю *зюць* (сюдою), *скуць* (звідкиля) и пр. пр. Якби се виглядало, коли-б притьмом хотів напихати подібні слова у язик літературний и их місцеве уживане, яке вже Богом-природою мають, розширяти и узагальняти лише на тій підставі, що они людові и ориґинальні?

Инша річ з провінціональними виразами, котрі, хоть лише декуда уживають ся, та виражають понятя, на які не легко або и зовсім не ма иншого виразу. Такі „провінціонализми“ годяться, щоби їх увисшити до значіня загально літературного; так пр. на польскій вираз „*uszczyknać*“ не ма инших виразів лише „*вчичнути, відчичнути*“, тоті слова (уживані первістно лиш декуди у Стрийщині) ввійшли у річ літературню. Вираз *вызвѣдѣти ся* (о небі) уживаний декуда в Стрийщині, именно коло Калуша, не має нігде синонімного виразу, а так вдатний и хорошиий, що з легкостю прийме ся в язичі літературнім. Подібно слова *первітний, повітний* (коло Дрогобича) зовсім правильні, синонімів до них не легко найти, можуть також ввійти в загальне уживане. Декотрі провінціонализми дуже пожадані для відтінкованя вираженій, так н. пр. *übereinstimmen, sich einigen, einig werden, übereinkommen*—согласити-сь (Укр.), згодити-сь (Гал.), токмити-сь (також *bedingen*), потокмити-сь (коло Журавна в Стрийщині; староруск. *тожмо*—*тільки* уживане декуди в горах). Як вже сказав у статті поміщеній р. 1873 в „Правді“, я не противен провінціонализмам, єсьм за уживанем місцевих виразів з всіх нарічей южноруского язика, але бажаю, щоб у тім всім був „який-сь реґулятор“, розумний вибір, а не безпорядочний „натовп“, як того хоче п. Н. Я не бажаю, як мені втирає п. Н., писати виключно певним тільки говором, противно я желяю, щоб писано *язиком* южноруским,

беручи з усіх нарічій те що найкрасше, найправильніше и найодвітніше, але придержуючи-сь в головнім визначних форм найкрасшого и найбогатшого говору в згляді граматичнім, и всюди, де лише лучилось мені виступовати прилюдно — в практиці доказно обявляв я сю гадку.*) Так есьм за одноформністю — розуміє-сь в певній мірі, есьм за тим, що яко добре и одвітне узнали просвіщені народи Європи. Геть з мріями якоїсь пустої шатанини языкової! Не рівняймо-сь з народами віків давно минутих, про котрих обставини одмінні від сёгочасних ми и не вспеємо судити гаразд, а рівняймо рух нашої літератури з прямованями у инших літературах живучих: а побачим, ще раз кажу, що скрізь, де лише література змогла підняти-сь на висший ступінь и збудила загальний в народі інтерес, зачали в письменнім язиці форми усталювати-сь, появили-сь відтак граматикарі, що помічали закони языка на творах лучших писателів и на говорах людских, ті ж закони збирали у систем и вислідки свої уділяли другим — учили їх языка, одним словом зъявляли-сь *регулятори*. Через те язык народній не зійшов „на двогляда“, противно усилив ся, укріпив ся и пишно зацвів в літературі.

Що до мого висказу: „випадає уважати на тоє, що вже загально від письменників прийнятим зістало“, п. Н. обертає ся на-смійшливо. Однакож п. Н. фактів, котрі я подав, не збив и збити не може, от пр. що до слова „жайворонок“, и піднімає лише на сміх гадку справедливу, котра в практиці у нашій літературі давно вже по части осушила-сь и удійстняє-сь дальше и тепер в наших очах. Справді належить нам будувати на *людовій підставі*; *се найкритична підвалина нашому языку*; однакож думати, що люд и лише тільки люд в тій фа зірозвитку, в якій він е тепер (бо те розуміє п. Н. через „авторитет народа“), цілину становить, а все проче порікати и з гори називати ложью, *єсть такий же екстрем, як напрям пок. Зубрицького и єго товаришів нехтуючих и презираючих малозвучке и богате слово нашого люда*. Сам люд не становить ще народа, то лише корінь народа. Письменність южно-руска не зродила-сь за наших часів, а тріває більш ніж тисячу років. Що було зроблено перше, не все пристає до вимог часу, до нашого теперішнього языка; однакож з того ще не слідує, щоби зовсім кидати те, що вдіяли наші отці и праотці, що добре и може

*) Иншими словами говорить и п. Сакуя тов самое. „Від цього я взяв за фонд Подніпряньський говір.“ Як бачити, я согласен з п. Сакувом що до самого принципу, а розходимо-сь лише в декотрих подробицах. И. В.

бути славою и окрасою для нашого язика еще и тепер. Всі писателі Українські, закордонські (котрі відай на велику досаду п. Н. прийняли в головнім річ Чигрино-передєславску, а відтак завзятуші одноформці!) поняли добре, що в язичі людювім *тепер* багато потеряло-сь слов або замінені зістали своїскі слова чужими*), тож обертало-сь все до старословінського и староруского и принимали багато з відсель виразів. И слушно. Брали из свого, своєрідне а не чуже. Язык старословінський, плеканий Русинами, в плині часу зміненний и зрущений, наш письменний язык староруский, то також святощ для правого Русина, як живучий язык людю. У всіх наших писателів декотрі вирази зачереті з тої богатої скарбниці, котра засилує, мов та любляча мати діти, и другі літературні язики Слavian (в згляді лексикальнім). Возьмім на пр. писаня П. Куліша, одного из головних моторів літератури людювої, а побачим, кілько з церковного и староруского уживає сей муж многозаслужений. Тут виписуємо декотрі вишніті з брошюри: „Григорий Квітка и ёго повісті. Слово на новий виход Квітчинних повістей. Написав П. Куліш. Санкт Петербург. 1858.“ И так листок за листком подибуем: *восторжествує, огласити, труждається, возмужало, глаголати, обладає, внушити, неписувати* (підозрівати, думати) *о грїхах, возлюбити, возревновати, поприще, вопль, создатель, совершеньство, современник, содержатъ, облєклись, присконяятні, блаженьство, торжество, благотворящий, художество, исповідь, источник, вознегодовав, Бруховецький и ёго прєзмики, возмутившись, возгласилось.*

А то само и у Галицких писателів. И так пр. староруске слово *луч* в теперішній мові людю загинуло. Есть лише *лушня* = *łuczyno, Kien, Kienholz, луна* (м. лукна) *Feuerschein; Wiederhall*. Однакож в літературнім язичі слово *луч* живе, частю виширає навіть тепер скрізь уживане „промінь“, именно у Галицких народних писателів; у Українских рідше. У Шевченка:

(До Слави:) Де ти в ката забарилась

З своїми *лучами*? (гл. виданне Львівске т. I. стор. 211.)

Тому то належить узгляднити и шанувати тоє, що вже многими письменниками прийнятим зістало. Тую гадку уповодовав я належно вже и перше, а п. Н. питає-сь, чим „узасаднить“ п. В.

*) Коло Корчина в Стрийщині щироруске слово *провідіне* не уживає-сь; намісто того кажуть там „божа *провіденція*“ (providentia).

свою гадку? але аргументів наведених в первій моїй статті не збиває.

Форми „*один*“ уживають усі лучші писателі нам звісні, писателі Українські Шевченко, Куліш, Вовчок, Стороженко и др. — и ми-б мали кидати усвящену переважною масою люду и лучшими нашими писателями уживану и загально прийнятү вже форму, а взяти похапцем, попудом „*іден*“? П. Н. очевидно дуже слабу силу приписує нашому людови, коли думає, що мільйони омоскалили-сь до того ступня, що вже мов „по указу“ говорять *один*! Що форма *один* єсть южноруска и має аналогію з иншими словами подібно зачинающими ся, ствердив я доказно приводячи приміри. О моїх примірах и моїм виводі п. Н. и не згадує (бо аргументи такі, що іх кожний признати мусить), а наводить и собі приміри, де *і* повстало з старосл. *є*; однакож слова ним наведені (*ї*, *ій*, *Київ*, *осінній*, *Матвій*) жадної не мають аналогії з словами як *один*, *озеро*. Що до „*іше*“ примічаю, що я подибував у лучших писателів Українских форму *іше* місто *єше* (зрив. німецьке *itzt* и *jetzt*). Форма „*іден*“ в добавок наводить двоєзначність, без чого з хісною можна обійти-сь. *Ід-е-н* прич. страд. з минувш. вр. від *істи* старосл. *яд-е-нъ*. Від *іден* утвор. *ідінне* (зрив. старослов. *ядениє*, *яденіє*). Форми „*ідіння*“ уживають на Україні; „*ідінє*“ чув я також у люду кодо Дрогобича. [В Галичині творять прич. страд. мин. вр. також після четвертої класи: *іджен* (*іди-е-н*), відтак аналогічно була б и форма „*ідженє*.“ Однакож богато вештаюни-сь межи нашим людом в цілі вислідования материньского язика, нігде не доводило-сь мені чути „*ідженє*“.] То поводи, для котрих перше виступовав и тепер виступаю против уживаня форми „*іден*“ в значіню *unus*. П. Н. кінчає свою річ що до того слова: „форма *іден* не *носить* на собі нічого такого“, т. є. думав по німецьки *an sich tragen*, відай се значить, „не має у собі нічого.“

П. Н. дивує ся, у якій книжці українській вичитав я *цесь*, *цеця*, *цеце*. Питанє зовсім не потрібне. Не було и бесіди об тім. Я сказав „Українцями часто уживані“, через що не розумів лише Українских писателів за кордоном, але також и прихильників Українищини в Галичині. Не раз був притомен горячим спорам о те, як належить писати, чи *ся*, *сей*, чи *ця*, *цей*. Як аргумент важний кладено те, що в декотрих сторонах Коломийщини справді кажуть *цес*, *цеце*, а декотрі молоді люде з опалом кинули-сь писати и говорити *цесь*, *цеця*, *цеце*, *обнижуця* — думаючи, що у тім вся сила и краса Українского слова! Що *ся* одільно в тій формі и на Україні подібує-сь, видко з приміра наведеного „Ой як *ся* маєш“

etc. Розрізняє форм *сей* dieser и *цей* dieser да невеликої стійності. В сторонах бо, де говорять *цей*, не говорять *сей*, и на відвороть. *Цей* тоє самоє, що *сей*, лат. *hic*. *Отсей*, *сесь* єсть лише скріплене *сей*. Тому то и подібати в Українських книжках *отце* и *отсе* без ріжниць в значію. — Яке помагай Біг, таке и бодай-здоров! Я запитаю п. Н., де, в якому царстві та государстві він чув або бачив написані форми: *церце*, *цело*, *сповідалця* замісто: *серце*, *село*, *сповідався*?

П. Н. подає тут яко „новину“, що у Бродщині говорять подібно до Українського *робиця* и т. д. Ту мушу замітити, що и справді в Бродщині многі визначки бесіди, як форма, акцент, склад в многих зглядах схожі з Українским. Однакож замітка п. Н. надсаджена трошки, переборщена, невірна. В виговорі бо жителів коло Бродів чути вправді злите *т* и *с* при глаголах и *ся* (котре там завсігди кладе-сь по глаголі: *робиться* а не *ся робить*), однакож оно не так визначне и різке, як чув у бесідующих Українців (закордонських). Також не говорять у тій часті Галичини ні *цей*, ні *оцей*, а все лиш *сей*, *отсей*. П. Н. так велику вагу кладе на фонетичне злитє *т* и *с* в *ц*; але ж годі все лиш на фонетику уважати. Чистофонетичніє правописи досі ніхто єще не уложив. Если-б однакож сподіяло-сь те чудо, тогді-б вільно було писати: *гупка*, *лопка*, *фторий*, *фнасти*, *фхлібі*; *гиткій*, *лехко*, *ніхті*, *лошка*, *тяшкий*; *лапка*, *любов* и пр. пр.

При формах „*питаний*, *прямований*“ etc. п. Н. розрядив против мене цілу батерию електрично. Наперед каже „сущники закінчені на *не*.“ Мусимо вияснити, що окінченє тих сущників єсть *е* (властиво *ъе*, *іе* в старосл.: *зачатъ + ие*, *зачатиє*, пізнійше стрічають ся також форми *зачатиє*; *весель + ие*, *веселиє*, *веселіє*, *вє-слє*; *зело + ие*, *зеліє*, *зеліє*, *зілє* и др.). Далше говорить: „не знаю, для чого п. В. домагавця родит. мн. ч. на *ій*.“ Уперше окінченє родит. пад. не єсть *ій*, тільки *ій*. В друге. Скрізь у церковнім и староруским подибуєм форми род. пад. мн. ч. тих сущників на *ій*. П. Н. признає, що многі слова з церковного *народ переняв и уживав у таких слів окінченя на „ій.“* Власне то говорить за мною: видно, що *та форма и тепер єще не чужа народови.**) Обернім ся ж відтак до найлучших наших граматик. У Головацкогo Граматиці на стор. 77: „У именъ съ мягкимъ закінченьемъ т. е. на (*ъе*) и (*е*) уживає ся вставка самогласной

*) П. Н. пише *спасений*, *воздвиженій*, котрі то форми єуть причастями мн. врем.

(*e, i*) наконечної съ доданьємъ полугласної *й*, н. пр. оружье, оружей (*ій*), подвѣрье, подвѣрей (*ій*), копье, копій, намѣренье, намѣреній.“ — У Осадці, видане друге стор. 57: „Имена съ мягкимъ окѣнченьємъ на *ье* (вм. *іе*) мають въ родит. пад. множ. числ. звичайно *ій*: шитье, шитій, подвѣрье, подвѣрій, намѣренье, намѣреній, оружье, оружей и пр.; весьлье має весьль.“ (В добавок скажем, най посилкує ся п. Н. утворити форми: *шить, подвѣрь, тернінь, страдань, понять* від *шитье, подвѣре, терніне, страдане, поняте!*) — Далше загляньмо, яких форм уживають наші літерати. У галицких писателів переважно лучають ся форми на *ій*, як *реченій, моленій* и т. д. Загляньмо до книжок Українських, виданих за кордоном, именно у згадану в горі брошюру: Григорій Квітка и ёго повісті п. Куліша. На стор. V. на самій долині подибуємо: „а далі покажу, въ чому сила и краса ёго *писаній*“; на стор. XII. и XIII. „Примушавъ вінъ себе иноді до найважшихъ *послушаній* чернечихъ.“ — Відтак подивім ся у „Хату“, альманах виданий п. Кулішем р. 1860 стор. XV.: „панъ Вовчокъ не появилъ нічого нижшого одъ первихъ своїхъ *оповіданій*.“ Протое бачимо, що форми на *ій* не тільки у Галицких писателів уживані, але також и у Українських и не ма жадної причини, щоб їх кидати.

П. Н. говорить о формахъ „*насінь, зіль*“, котрих у люду не подибати. *Насіне* и *зіле* (подібно як *волося, листе, колосе, кіле, пуче*) яко зборові (collectiva) заключають вже в ед. числі понятє многости, тому то люд и не творить від них мн. числа. Форми однакож „*насіня, зіля*“ яко pluralis стрічають ся в устах рускої интелігенції в декотрих наших книжках, тому то треба и подумати о тім, як в другім падежи мн. ч. мати муть сі суццики. На путь справить нас аналогія. *Насіне* подібно як *писане* буде мати *насіній, зіле* подібно як *весіле, зіль*. (Відтінок значіня такий: *насіня* plur. = Samenarten; *зіля* Krautarten, Pflanzenarten. У люду чув я все лиш *зелю, зела, зел; зіле, всіяке зіле; ріжне насіне*). П. Н. каже: форми *оповідань* etc. „стоять на певности филологічній“, однакож того реченя близше не пояснив и не уповодовав. При кінци пригадав собі п. Н. на слова взяті з церковного и сей час творить притьмом число множественне (sic!) від *спасеніе, спасенія, спсєний* (das Heil, des Heiles, plur. die Heile, der Heile?? !), але и тут не забув п. Н. про „своєнародне“ закінченє „*спасєнь*“!

П. Н. веде далше: „народ и його мова найбільший авторитет.“ Велика правда у сѣму висказу, тільки п. Н. чудно-дивно притулює ся до нѣго. Відай думає, що тим авторитетом він сам, круг ёго понятій и знаній. Ремствує дуже на се, щоби „не ви-

шукувати и не викувувати собі слова и форми навіть и не схожі на духа народнїї мови“ (се нова загадка; може п. Н. розумів: „не згодні з духом язика“ або „противні духови язика“?). Тут містить ся страшенна погроза против многих слів и вираженій мною вперве введених у річ літературню. Я заявляю, що всякі слова и вираженя, котрих уживаю, суть або живцем взяті з уст люду або утворені мною на лад инших народних виразів, власне в дусі народного язика. Есьм готовий відперти всі заміти не пустим говірканєм, загальнями, а подаючи спеціальні, певні и точні дані.*)

Иван Верхратский.

Літературні звістки.

— Коштом и заходом товариства Просвіта вийшла: „**Книжка для вправы въ нѣмецкомъ языкѣ д-ра Яноты**, призначена для 1. и 2. класы шкѣлъ гимназіяльныхъ. На рускій языкъ переложивъ и для молодежи руской приладивъ **Амвросій Шанковскій**, ц. к. професоръ гимназіяльный.“ — До недавна еще в 4-х низших класах ц. к. академ. гимназіи у Львові, де викладовий язык є рускій, не було—крім исторії Піца — ні одной шкільної книжки рускої; ба навіть рускі читанки були майже зовсім непридатні. Відколи ж Просвіта знялася зарадити сему недостаткови, декотрі класи мають вже майже всі книжки рускі, а до року може й одной книжки не буде хибувати. Розуміється, що в найбільшій часті ці книжки суть переложені, именно з учебників німецких; але раз що вибрано звичайно найліпші ориґінали, а відтак лиш сим способом так скорє видавництво книжок було можливе. Впрочім не инакше — и зовсім справедливо — робили и Поляки.

— Також накладом Просвіти що ино вийшла з друку популярна книжочка п. з.: **Байки**, написав **Павло С.** На двох аркушах великого формату (такого як всі популярні книжочки Просвіти) поміщені тут близько 200 баєк, писаних в більшій часті віршом, декотрі прозою. Деякі з сих баєк вже знані з давнійших популярних видань Просвіти, именно „Зорі“, або з ріжних шкільних читанок. Відзначаються именно дуже користо легкостю и складностю представлення.

*) Поміщаючи розправи пп. М. Нетяги и И. Верхратского, ми враз мусимо висказати бажанне, щоби велика полеміка велася цілком холодно, без непотрібної або й нічим не узаasadеної дражливости. Тільки такому бо, зовсім об'єктивному способу писання можемо давати місце в наших часописьмі. — Ред.

— Сими днями вийде видане, виділом Просвіти **Справозданє з до-теперішної діяльності Просвіти** (від часу єї заложення). Справозданє єє, котрого виданє ухвалено на остатних загальних зборах, отримають и передплатники Правди, тому не подаємо тепер докладніше єго змісту.

— И Галицко-руска Матиця здобулася на шкільну книжку для гімназій, именно накладом єї вийшла у Празі: „**Зоологія съ образками**. Для низшихъ клясъ середнихъ шкѣлъ сочинивъ Д-ръ Алоїзій Покорный. Перевѣвъ на рускій языкъ **М. Полянскій**, професоръ при ц. к. академ. гімназій во Львовѣ.“ Се перва зоологія, котра виходить в рускім язиці, — а по-при Ботаніці п. Верхратского, виданої також недавно, Просвітою, перва книжка з природної исторіі; бо учебники д-ра Воляна, видані перед 20-ма роками, не заслугують навіть на назву руских книжок. Хотя що до языка де в чім не годимося з ш. автором, однако не можемо и в языковім згляді заперечити сій книжці знаменитой стійности, яку має и ві згляді дидактично-педагогічнім.

— Недавно появился у Львові: „**Первоцвіт, кадрили з руских пісень**, уложив Николаій Кумановскій.“ Половину доходу призначив ш. автор на народні ціли. — Дістати мож в канцелярії Просвіти.

— Друковані в минувшім році в Правді оповідання **И. Нечуя Новий чоловік и казка Запорожці** вийшли також в окреміи книжочці, п. н. *Оповідання Івана Нечуя*. — Дістати їх можна в канцелярії товариства „Просвіта.“

— **Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. Syntax, Міклошіча** — вийшла з друку, и можна її дістати у Braumüller-a, Wien, Graben am Eck. Звертаємо на се діло увагу як всіх філологів и любителів нашого языка в загалі, так особливо тих наших людей, котрі займаються укладаннем учебників, именно грамматики новочасних, а особливо клясичних языків на язиці рускім.

— В Австрійско-угорскій монархії виходить сєго року **7 часописьм** більше або менше **руских**, а се: 1) *Правда*; 2) *Наука*, популярне письмо о. Наумовича, виходить раз на місяць в 3 аркуші в Коломиї; 3) *Руская Рада*, політична газета для народу, виходить також в Коломиї, 2 рази на місяць в $\frac{1}{2}$ арк. або в 1 аркушу; 4) *Рускій Сіонъ*, часопись церковна, виходить 1 раз на 2 тижні в 2 арк. у Львові; 5) *Учитель*, газетка для учителів народних, виходить у Львові під редакцією М. Клемертовича 2 рази на місяць в $\frac{1}{2}$ арк. враз з *Ластівкою*, додатком для дітей; 6) *Слово*, політична газета, виходить 3 рази на тиждень у Львові; 7) *Карпатъ*, „общественная, церковная, науковая, литературная и экономическая газета“, виходить раз на тиждень в Унгарі.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО - СОЦІАЛЬНА.

Дебати конфесійні в Раді державній и Русини.

II.

Если не могли-смо ві всім згодитися з принципіями першого закона конфесійного, то суд наш о другім законі конфесійнім „про заряд церковного майна“ мусить випасти далеко не так строго.

При осуді сёго закона треба мати на оці дві обстанови.

Провідною гадкою при сім осуді мусить бути засада, що кожде товариство, чи воно собі зовсім приватне, чи політичне або релігійне, повинно самостійно и незалежно від всяких впливів чужих, внішних завідувати своїм майном, мусить бути засада самоуправи, за котру ми все стояли та стоїмо, и котру усе нішнє поступове товариство за єдино справедливу та користну вважає.

З другої сторони треба однакож розважити, чи церков католицка в Австрії стоїть у таких взаєминах з державою, щоб засада самоуправи и невмішування держави в завідуваннє єї майном була справедливою, т. є. чи стоїть церков у таких відносинах до держави як инші, приватні товариства, котрі повну самоуправу мають и котрим така належиться, инакше сказавши, треба узгляднити, о скілько идея самоуправи в конкретних відносинах церкви католицкої в австрійській державі справедливо та користно осущити дасться.

Другі товариства, маючи цілі державним цілям не противні и державою одобрєні, осущають ті свої цілі власними силами, звичайно не жадаючи и не отримуючи від держави помочи матеріальної. Як скоро однак таке товариство стане побирати підмогу від держави, надає тим самим державі право надзору над завідуванєм свого майна. Приміром най послужать акційні товариства же-лізниць, котрим держава певний дохід від їх акцій забезпечила.

В Австрії заняла церков католицка з давєн давна таке становище до держави, що не можна її було вважати товариством чисто приватним, тільки мала вона и мусіла мати характер бодай шівофіціальний, коли вже не зовсім офіціальний. Вже тота одна обстановка, що держава забезпечує духовним побирані платні (уділяє так званий *titulu: mensae*), поставила церков під взглядом

завідування єї майном в зависимість від держави. Правда, що духовні побирають платню свою передовсім з фонду релігійного; однакож що з фонду релігійного на оплату всіх духовних не стане, мусить держава зі свого, т. є. з податків и інших престаций обивателів доплачувати. А принявши обовязок сей на себе, не може держава не вглянути в завідване церковного майна вже из за одвічальности, яку має взглядом своїх обивателів платячих податки. Як би вона сього не робила, могло би легко статися, що майном церковним завідували б орґани церковні зле, держава мусіла б більше доплачувати, а через те й більші тягарі на обивателів накладати. — Помимо того, що стосунок сей є зовсім несправедливий, особливо в Австрії, де в кождім краю коронним знаходяться різні релігії та конфессії, и проте обертати доходи держави членами усіх тих різних конфессій складані в части на цілі одної конфессії а другим конфессиям казати свої видатки конфессійні приватно из фондів власних покривати, значить те саме, що кривдити всі другі конфессії на користь одної протегованої: помимо того всього лишила перша конфессійна устава, про котру ми в попередущім числі нашого часописьяма говорили, ті неприродні и несправедливі відносини католицької церкви в Австрії до держави. Правда, що відносини сї виробились исторично за часів нетолеранції середновічної, де церков и держава зливалися в одно, або, инакше сказавши, церковна и державна власть були після поняттій тогочасних тільки дві сторони, два різні поля діланя одної и тої самої від Бога установленної власти. Після обставин виступала тільки в ходу исторії то одна то друга сторона тої єдиної власти на перший плян и затіяла другу. Правда и се, що відносини такі, виробившіся з ходом часу, зрослися майже з житєм нашим публичним и що єго нараз розірвати годі. Однакож ми не видимо в повійших уставах и кроку поступу у тім ділі до лучшого, до становища, на яким стоїть теорія нинішнього віку и на яким уже стали Сполучені Держави північної Америки.

Позаяк церков не тільки не противилася и не противиться тим своїм схибленим відносинам до держави, то мусить приймати також консеквенції того становища, бо, як то кажуть, „що громадці то й бабці“, що вважаємо справедливим против приватних товариств, те мусим вважати справедливим також против церкви. Право мусить бути однаке против усіх, не може робити задля нікого різниці, котра в самім ділі не мала б основи. Надзір держави над завідуванєм церквою майном своїм стався ще природнійшим після нового конфессійного закона „порядкуючого внїшні відносини церкви като-

лицької до держави“, котрим законом духовні з автономічних урядників релігійної корпорації, якими доси вони бодай в часті були, суть поставлені в ряд з урядниками держави, а становище їх против держави майже зовсім зрівнано зо становищем урядників, и про око тільки та ріжниця між ними лишилася, що при именованю духовних власть церковна дає своє формальне ніякого впливу не маюче потвердження.

Так бачимо, що засада висказана у другім законі конфессийнім, засада, що церков завідує майном церковним під доглядом держави а по части навіть держава майном церковним завідує, є тільки наслідком неприродних відносин церкви до держави, котрі виробилися давно а котрих новіший у попередущому числі зганений закон конфессийний не усунув, а тільки ще погіршив. Принявши раз перший закон яко факт, впливає другий яко природна консеквенция того факту и вже нікого здивувати не може.

Згодившись раз на те, щоб держава забезпечувала, а, як потреба покажеться, зо своїх фондів виплачувала платню духовним, дійшла церков католицька в Австрії до того, що стратила самостійність в завідуню майном своїм на користь держави.

Хотай ми сих відносин, як кажемо, зовсім похвалити не можем, и раді би-смо були, щоб церков зістала зовсім на рівні з иншими товариствами приватними поставлена, щоб отримала повну самоуправу и зреклася підмоги побираної від держави: то не можемо зо становища справедливости дорікати комнати послів за ухваленє закону о завідуню майном церковним, як довго церков своїх претенсий до скарбу девжавного не зречеся, и мусимо вважати надзір держави над завідуннем майном церковним за оправданий конечністю та обовязком держави против єї обивателів и платячих податки.

Принявши що тільки висказаний погляд за основи нашого осуду, не можемо вважати и поодиноких мір и потрібностей, які устава про заряд майном церковним установила, несправедливими, а противно мусимо признати, що вони впливають логічно яко наслідки з прийнятої засади, бо суть тільки средствами до осягнення ціли, контролі и доброго заряду маетком церковним. Зовсім природним є проте, що доходи опорожнених парафій и висших урядів духовних мають припадати фондови релігійному, що за високо дотовані уряди оплачувати мають надвижку доходів до фонду релігійного и що ті гроші ужитися мають на подіпшене дотация урядів церковних зле дотованих. — Ся остатня установа тим справедливійша, що дотация урядів церковних була доси на стільки

разящо нерівною, що, коли доходи деяких духовних урядників ишли на десятки та сотки тисячів, інші духовні особи не могли лихо из своїх доходів жити.

Тільки переведене сеї остатнєї міри дуже тяжке. Установлене правила, після котрого можна би справедливо осудити, яка дотация єсть для дотичного уряду церковного достаточна, и способу, в який дохід того уряду повинен бути справдженний та обчислений — се річ дуже тяжка, и на трудности винайдєня тих правил може розбитися воля законодавця: спровадити більше розмірний и справедливий поділ доходів з майна церкви між поодиноких урядників духовних. И так не зовсім можемо згодитися з постановленєм, що підставою до обчислення доходів має бути капітал фундаційний дотичного уряду, а яко дохід того уряду приймається певний процент від того капіталу и дочислюєся інші доходи з сим урядом сполучені. Правило се не конче добре, бо не всякий капітал дає в загалі дохід, а дохід не всюди однакий. Задля того може оден уряд з капіталом більшим (а меншим доходом) давати взглядю більше до фонду релігійного, як другий уряд з капіталом меншим, котрий капітал однако більший дохід приносить, як капітал більший першого уряду.

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

II.

(Дальше.)

„Декотрі из осіб, маючих більший вплив між Русинами, яко совітник апелляційного суда и вице-маршалок сойма п. Лавровский и крил. о. Павликов, хотіли протестувати против відрєчення своїх товаришів від формули Головної Рускої Ради 1848 р. и удалися до крил. Куземского. Се був той сам Куземский, котрого потім назначили уніятским єпископом до нас в Холм, де він и захвалюваний був и нашими и галицкими часописями яко ревний очиститель унії від ультрамонтанских елементів, а потім знов з якихсь нерозъяснєних причин (заграничні Газети писали, що буцім-то в наслідок тайних зношеній з Римом, де він жалувався на насильні дїйсва нашого ряду) опустил Россию. Того-то Куземского й просили тогді склакати „Головну раду“ для протесту (Головної Ради тогді не було,

бо давна „Головна Рада“, з 1848 р., в кілька літ по сім році була розвязана, а нова „Руска Рада“ завязалася аж в р. 1870, се ж діялося в р. 1866; сей протест мав би був походити від истнующих тогді товариств, Матиці, Народного Дому и и. — ред. Правди). В Відни поняли заявленя „Слова“ и о. Наумовича яко визов Австрії. Гр. Байст сказав: Wenn die Ruthenen Russen wären, so müsste ich es bedauern; da es aber nicht so ist, so muss die Regierung in den neuesten Manifestationen derselben eine Oesterreich feindliche Richtung erblicken und kann unmöglich sie unterstützen. Mein Rat wäre: umkehren, ehrlich umkehren; wenn das Wohl der Nation ihnen wirklich am Herzen liegt. Головну Раду, зі взгляду на важність положення, зібрати було конечно, для того, щоби або відкинути формулу виголошену в Газеті, котра служить орґаном Института Ставропигійского, Матиці и Народного Дому, або потвердити її або объявити, що всякого роду думки Русинів о своїй етноґрафічній народности и літературі не мають нічого спільного з політикою и питаннем про їх відносини до Австрії. В сім або тім злучаю діло було би ведено ясно и чесно, — але тут то й біда, що політики-крилошане не хотіли ясности, раз тому, що все таки мало чули її в своїх головах, а в-друге тому, що ясність перешкождала б їм вести двояку або трояку гру в Відни у Німців, ві Львові у Поляків, и в Россії у наших Славянофілів и обрусителів, котрих тогді за границею вважали партією, керуючою навіть и нашим рядом. Ось чому крил. Куземский відповів, що заявлення приватних гадок журналістів не заслугоують на те, щоб против них протестувати. Така дволичність в поступованню галицких політиків була стільки-ж вирахована, скільки й натуральна, тому що не могли вони не видіти хоч часами, коли шрака Газетних фраз трохи розступилася, що Россия зовсім не так відноситься до Галичини як Италия до Венеції, що и Галицкий нарід зовсім не так настроєний як венецианский, що и суспільність у нас дуже холодна до галицких „родимців“, будучи аж надто занята своїми домашними ділами, — и що проте борба за народність руску в Галичині повинна вестися на внутрєннім поли, внутрєнними средствами, в вимінках австрійского політичного устрою, а не заграничного, и що відтак не мож було зривати зовсім з Австрією. *Але чи-ж не було практичнійше цілком и не кричати про поміч зо вні, коли на неї мала була надія, и займатися своїми справами, справою підняття моральної и матеріальної сили свого народа?* — при тім кождий міг мати об етноґрафічних відносинах руского народа таку

думку, яка впливала з его наукового пізнання и розвідування, и розвивати літературу відповідно тим ідеям етнографічним и філологічним та літературним вкусам.

„Тепер же се нове звязуванне питання о народности и літературі галицко-руській з політикою а притім нещирість и дволичність поступовання руских літератів и політиків після 1866-67 р. стягнули на Русинів — и, що найважніше, на невинний ні в чім народ — всі лхї наслідки опозиції а не дали ні одної користи, яку веде за собою отверта опозиція, котру поважають и бояться єї и з котрою проте мусять рахуватися и договорюватися. Центральний ряд не тільки лишив питання о взаємних Русинів и Поляків галицкому соймови, але навіть, як виразився Гр. Байст, соймови тому, т. є. польській більшості его, оставлено було рішити, ob und wie fern die Ruthenen in Galizien zu bestehen haben. Поляки очевидно не робили церемоній з Русинами, всюди, де мож було, поставили урядниками Поляків, ввели польський язик в адміністрацію, в суд, відкинули права руского язика в школах. Центральний ряд давав призволенне на всі тії шкодливі для Русинів установи Львівського сойму. Відтак дволичність, за котру ми говорили, мала зовсім шкодливий моральний вплив на особистости и характери в рускій суспільности, старій и молодій, — а особливо, коли після зміцнення Поляків в соймі ся дволичність у декотрих замінилася в трилічність, позаяк в центральних кружках Віденьських не покинули давної тактики ведля часу страшити Поляків Русинами, а Поляки, як деколи, заявляли, що вони не противні робити уступки и Русинам, тільки щоб єї не дружили ні з „Москвою“ ні з Німцями.

„Вже и попередня конституційна практика австрійських народів не була спосібна розвивати чесність и мужество, особливо у Русинів, — а тепер стан слабости, дезорганізації и розділів в рускій суспільности отвірив дорогу всякого роду еквілібристці, експлоатації на користь особистих інтересів, запутаности суспільних справ и т. и. В тих еквілібристичних вправах в ловленню риб в мутній воді особливо відзначувались тії кружки, з попереднєї більше компактної святоюрської партії, котрі попередною політикою покорности успіли висунутися на перед, — а на самім переді їх наслідник Яхимовича, митрополит Литвинович. Насупротив двох неприємних для польської и німецької бюрократії привидів, революційно-гайдамацкого українофільства и сепаратистичного москвофільства, митрополит и его близькі приверженці заявляли висшим сферам, що тільки вони можуть удержувати порядок в краю и приналежність

его до монархії Габсбургів. Парламентська казуїстика — подавання адрес, вздержанне від голосовання, вихід з салі засідань и т. п. — ось чим заповнювалася діяльність політичних кружків руских, від 1866 особливо зближених до митрополита, котрих стали звати „політиками.“ За кілька літ Литвинович умер, престол митрополичий через якийсь час був опорожнений, престол єпископа також, и святоюрська партія, в котрій замітна була вже й перше деморалізація и розділ, тепер зістала навіть без видимих голов. Між тим у Відни, очевидно, шанси Поляків все йшли в гору: хто б небудь взяв верх, чи централісти, чи федералісти — в однім и другім злучаю Поляки мусіли отримати жадані ними уступки; Русини ж оказувались за слабії, щоб з ними уговорювались не тільки Німці, але й самі Чехи. З другої сторони ставало очевидним, що и на Росію не було що надіятись. Вона й не гадала вмішуватися в внутренні справи Австрії, и крім передових статей в Газетах та кількох сот рублів декотрим з галицких проводирів и редакції „Слова“, присланих славянским благотворительним комітетом, з Росії нічого не являлося в Галичину. Одні гадали, що Росія задля того холодна, що и Галичане ще не досить ревні в заявлюваню своєї прихильности, що „Слово“ ще за мало усвоює собі літературний язык російський, — и жадали в петербурских „Биржевыхъ Вѣдомостяхъ“ радикального розриву як з австрійским рядом так и з тим літературним языком, який все таки уживався в святоюрских виданнях, а деколи навіть наївно називався справденим чистим літературним языком, уживаним в Росії. Не знаємо, які би практичні наслідки повело за собою усвоєнне такої радикальної політики, чи много би людей пішло за такою программою, чи много би читателів в Галичині знайшла література языком и духом не відрізняючися від петербурскої и московської. (Цілком зірвати з австрійским рядом значило б виставляти руску народність в Австрії на затрату, бо доля Русинів австрійских почиває ще й тепер в дуже значній часті в руках ряду; за такою політикою пішло би хйба кількох людей, не маючих нічого до страчення, а пішли би в тій цілі, щоби змушені були уходити до Росії, де яко мученики російської справи надіяли б ся добрих посад; література дійсно російська знайшла би ледве кількадесять читателів, бо одні відкидали б її задля языка другі задля духа — ред. Правди), — але се певно, що и така программа політична и писанне у Львові живим языком, яким говоримо и пишемо ми в Росії, були би, як то кажуть, „щось“, така программа була би по крайній мірі понятною. Але ж для такої програми у Святоюрців не ма ані характера

ані знання: вони ж пишуть не тільки до себе але навіть и до нас: „поздравьте“ замість „пожелайте здоровья“ и т. д. Де-ж ім видавати Газети таким самим язиком як „Голось“ або „Московскія Вѣдомости“? Наконєць, ще одна сорта людей серед Святоюрців, видячи що Поляки все ростуть в силі, що и пр. навіть міністром-президентом став Поляк Гр. Потоцкий, и що Полякам (а ще більше центральному рядови — ред.) однаково не подобається ні „москвофільство“ ні „українофільство“ (народовство) консеквентно переведені, надумались повернути до пропалованої вже передше Віденьским „Вѣстникомъ“ строго „рутенскої“ програми, випливаючої з ідеї, що Галичане не частина 15-мільйонного народа малорусского, як обьявила в 1848-ім р. Рада руска, ані частина 60-мільйонного „народа русскаго“, як говорило від 1866-ого р. „Слово“, — але окремішній 3-мільйонний нарід „Рутени.“ До тої програми и передше и тепер найбільше скланялися чистої крови клерикали-унїяти и т. з. „політики“, — и не мож не бачити, що рутенська програма подає найбільше шанс до добрих відносин з правлящими властями, які б вони не були. Висше духовенство в Галичині, т. є. крилошане, игумени, сам митрополит, найбільше наклоняються до такої „політичної“ и „рутенскої“ програми. Тепер вони гадають о заложеню Газети з рутенско-клерикальним напрямком під названєм „Святий Юрій.“

„Розуміється, що такі розділи и хитання в рядах осіб, правлячих галицко-руською політикою, не дуже спосібні посунути галицко-руський нарід на-перед на поли політичнім.“ П. автор наводить „для характеристики галицких обичаїв и відносин наївне оповіданне одного из найстарших и найревнійших діятелів з духовенства гакицкаго“, о. Качали, о тім, як він їздив в 1868-ім р. до Праги и що з того вийшло. П. М. Т-овъ наводить в дословнім перекладі майже ціле оповіданне о. Качали (з Львівскої „Основи“ 1871) о поїзді его на зїзд славянскій в Прагу, при закладаинах театру ческого, на котрий зїзд поїхав без позволення митрополита Литвиновича, а поїхав тому, щоби не дати заступати Галицких Русинів самим тільки п. Дідицкому и Павлевичеви. Сі два панове умовились з проф. Ламанским, Великоруссом, щоби він и за них в имени галицких Русинів промовляв при обїді. О. Качала ж не дав себе заступити п. Ламанскому, но говорив сам, яко Русин, за єдністю Славян при рівноправности кожної славянскої народности. За тую его їзду митрополит Литвинович докоряв єму, на що він їздив? „що скажуть Поляки (котрих Газети дуже лютились на сей зїзд) и Голуховскій?“ и — скинув о. Качалу з деканства...

„При таких відносинах“, каже п. Т-овъ, „які рисуються в кождім слові наївного оповідання о. Качали, чи-ж дивниця, що галицько-руський нарід не далеко зайшов в політиці, маючи таких політнків (як митр. Литвинович, о. Кульчицкий, о котрім також згадується в оповіданню о. Качали и т. д. — ред.) провидирями и представителями?“

(Дальше буде.)

ДОПИСЬ.

З України. (*Секта штундистів.*) Люд наш українский по всіх явах життя свого більш прихильний до духу ніж до форми; то-ж и в питаннях віри ніколи не зостановлявся над одним обрядом. Через цілу історію нашого люду ми не вбачаємо одщепенства в вірі.

Яко поединчий злучай ухилу від благочестя, котрий заворушив був наш люд, була унія з римско-католицкою церквою; та й ту, як звісно, заведено було у нас силою, через підводники, и простий люд наш виставив против неї своє завзяте и криваву розплату. На підставі такої минувшости Українського люду маємо змогу и право а ргіогі доводити, що й за нашого часу не можлива річ про одщепність у вірі серед люду за для форми, обряду, чи то букви ради. Не диво ж, коли поява нової за десять останніх років секти у Полудневій Россії, що словлять назвищем *Штунди*, и котра скоро шириться и приверта' за малий час багато прихильників, — не диво ж кажу, що така поява звертає увагу и побуджує вельми значний интерес. Послушних до сієї секти за такий короткий час налічують тисячі; а з сёго ми певне можемо завважати, що хутко до неї привернеться більша частина українского люду.

Поспитаємо, що так верне й прихляє народ до Штунди? Од чого залежить притягаюча єї сила? Одповідь на сі питання виявиться сама, коли пізнаємо як історію, так и саму вдачу сієї секти.

Штунда зъявилась в історії давно. Брацтво Штунде завязалося в Німеччині. Заложив ёго у перве Пилип Яків Шпенер, котрий помер у Берліні 1705 року пробстом (благочинним). Він зъїд-нав у міцне товариство самих побожних християн своего приходу. Метою зъїднання було збagnути гаразд ґрунту християнскої правди,

уложити розумні и справедливі відносини до самого Бога. Таким побитом зложене брацтво, яким завязав ёго Шпенер, не було ні сектою, ні одщепом. То була спілка чоловіків и жінок, не вважаючи на літа, котрі що разу більш прихилились до християнського життя. На той вчинок Шпенера подала голос уся протестанска Германія, де й саме прозвище Stunde (час, година) з'явилося за для того, що брацтво сеє збиралося в колишні часи. З Німеччини Штунда поширилася по з'єднаних Американских Державах, по Англії, Франції, Швайцарії, Голяндії, Данії, Швеції, поміж вихрещених Індів у східній Индії и Негрів у західній Индії. Од часу до часу одбуваються величenni зібрання всесвітнєї Штунди, під прозвищем „Евангелицької спілки.“

1817 року колонія штундових з Віртемберґа перейшла на Чорноморске побережжя, и з того часу Штунда почала прудко ширитися помеж Німцями колоністами в полудневій Росії. На своїх зібраннях, дозволяних від російського церковного закону, штундисти читають святе письмо, співають духовні вірші, слухають проповідей. Зібрання сі мають своєю метою порозумілі відносини до Христової науки и ствердження в християнах чистої и правдивої християнської моральности. И справді вони доходять сієї мети з великим поспіхом. Прихильники Штунди се найкрасчі люде спомежи німецьких колоністів: більш од других вони освітні, правдиві, щедрі; до тогож вони и найзаможніші хозяї.

Саме головійше пристановище тепер Штунди в колонії Рорбах, Одеского повіта, Херсонської Губернії, а головний єї діяч пастор теї-ж колонії Бонекімер, чоловік вельми освічений, з'їздив цілу Европу, ще й прожив пять літ в Америці. Настановлений пастором в Рорбахівській парафії, Бонекімер взявся палко за працю евангелского проповідника, а при сему звернув увагу прихилити до Штунди Українців. Піднести моральність нашого люду, зменшить убожество, що походить від нерозумного та недбалого життя, — такими, на наш погляд, думками поводився Бонекімер, коли приймався за се діло. Справедливо було сподіватись и на українській ниві такої користи від Штунди, яку мала од неї й німецька. Жодних соціальних або государственних замірів ми не вбачаємо в цілій Бонекімеровій діяльности, бо тут не ма ім рації й бути; яко пастир німецької колонії він міг проповідувати Українцям тільки підстави німецької Штунди, а Штунда німецьких колоністів вся фундується тільки на ґрунті християнської морали. Ми не думаємо и того, що проповідник мав бажання вчинити поміж православними християнами розраду, бо й штундові з німецьких колоній не сек-

танті, а тримаються міцно та поважають свою віру, ходять до своєї церкви й разом з другими щиро моляться Богу.

Щоб зрозуміть з сього боку характер праці Бонекімера, дуже правдивим нам видається письмо Чпгиринського єпископа Порфирія до Київського митрополита про штундових, де він пише, що по звісткам, котрі він зобрав, Бонекімер радить простому українському людови не кидати православної віри, котра не перешкодить їм бути високо моральними християнами; коли ж вони, завважавши одіну поміж догматами и обрядами православними и лютеранськими, питали ёго про се, тогді він їм одказував яко богослов и пастор лютеранський.

Перші од других з українського люду повернули до Штунді ті, що жили в околиці колонії Рорбах, а звідси Штунда розширилась по Одеському повітові, та перейшла в сусідні повіти — Ананевський и Елисаветградський; незабаром прихильники Штунди зъявились в Київський Губ. в Таращансьім та Звенигородсьім повіті.

Перейшовши на український Грунт Штунда ухилилась од шляху, на який було вивів її проповідник рорбахський. Розбужений, захищений розум, прихильний до питань релігійної стати, довів українських штундаків до того, що вони стали одрікатись од обрядків православної віри. Вони одкинули церковні перекази и всі таїнства, — тож пости и свята; а образи святих зовуть идлами и більшу частину молитов за дурницю лічать; службу вони правлять уже не в церквах, а в простих будинках и окроюють її яко жога більш; до православних церков не ходять, дітей не охрещують, дорослих не вінчають, а мерців самі ховають. Вони всю свою науку віри и моральности фундують на євангелії, котре лічать за єдину справедливу підставу.

Дуже дивно, що, так далеко одійшовши од православної церкви, Українці штундові не поробились фанатиками нової віри, ні ворогами тих, що держаться православної, тільки зневажають православних пошів. Вони відкинули геть церковні обряди, бо завважали їх непотрібність; про те не пішли далі в запалі, и заховали в собі ту віротерпність, навіть байдужість до других вір, що так одрізняє Українців од других людей.

Кінчивши з поглядами штундових на питання віри, глянемо на їх моральні и громадські підстави, — и тут знайдемо велику честність и моральність и вельми розвинутий проміж ними громадський дух. Штундак не зломить свого слова, в грошах не знає обману; пянство, непотрібство, жорсткість до других у них забо-

роняні, а в підставу життя лягла праця. Тих братчиків, що не хочуть робити сёго всёго, вигоняють з гурту.

До сего всего в штунді всі братчики лічаться рівними поміж себе; тут тільки є „брати та сестри“, тут всі, яко мога, допомагають один другому в своїй тяжкій праці. Штундовий гордиться тим, що він одділився од православної церкви, гордиться своєю вірою, котру він підносить в-гору своїм правдивим життям та добрим вчинками.

Як же дивляться на штундових ті селяне, що держаться православної віри? Часто можна почути, як вони міркують собі так, що не може бути ледачою та віра, котра зробила з своїх прихильників честних, правдивих, та працёвитих людей в селі; що й ті навіть, котрих біда та бідність ще заперше зробила була злодіями та розбишаками, прихилившись до нової віри, стали з ворогів добрими товаришами людям и помагають не то що своїм, але й чужим не-штундовим.

Велика честність штундових, їх міцно розвинутий громадський дух прихиляє до них український люд; тільки ж все таки найголовніша причина їхнього прудкого розвою лежить у економічній потребі. Он що здобули урядові слідителі. Одна стара баба розказувала: чогось їй не можна було піти до причастя два-чи три роки, а в той час єї дочка пішла сповідатися до попа; піп, знавши добре великий гріх матери, вимудрував, що з дочки такої грішниці тра взяти за сповідь три карбованці; мати, почувши од дочки, що піп запроваив за сповідь таку велику ціну, одраяла дочці ходити до сповіди, та незабаром обидві й пристали до штунди. Другий приклад. Селянин прийшов до попа просить поховати мерця; піп теж захотів дві шкури зідрати. Доки бідолаха ходив та торгувавсь з попом, мрець почав тліти; отже й тут вирятували бідолаху штундові — поховали мерця. И сей незабаром пристав до штунди.

Таке попівське здирство трапляється дуже часто. Недавним часом в останнє Єлисаветградське земське зібранне, волосні подали туди суцліку, щоб уряд сам назначив, скільки тра платити попам за їх треби, бо инакше попи доведуть народ до великої бідности. Земське зібрання, одсилаючи сю суцліку до уряду, писало, що велике здирство духовенства є головніша причина, через яку так сильне шириться штунда. Та й принада не мала. Тра тільки пристати до штундового брацтва и вже не ма потреби кликати попа, ні хрестити, ні ховати, ні вінчати, и кишеня бідаря хоч трохи захиститись од здирства. Хоча в штундовім рушенні економічній протест проти попів можно бачити ясно, але не можно сказати,

що штунда, яка вона тепер єсть, протестує и проти других станів громадских. Де-які корреспонденти силкуються навіть доказати, що штунда має своєю метою на стільки революційний напрямок, що жадає переробу усіх государственных и громадских порядків. Та сему галасови не можна дати жодної віри, бо ні урядовий ні сторонній дослід до сего часу не знайшов нічого такого в штундовім рухові. Та й сі-ж самі корреспонденти не довели сего галасу нічим поважнішим, окрім одного крику, а через се то самі дали порозуміти, яка в них на душі думка; думка ся: заставить уряд задавити силою той рух, що так сильно спустошив широкі попівські кешені.*)

К. .... ій.

Перегляд політичний.

Ряд угорский и кирилиця. В остатних днях минушого року угорский міністер просвіти переслав епархіяльним урядам Мукачівському и Пряшівському рескрипт, в котрім поставлене до осудження и рішеня таке питанє: „чи не було б порадно, земліинским шкільним підназирателем Іосифом Чосином з мадярского на угоруске нарїче переложені Читанки и в загалі всі учебники для народних шкїл, замість уживаної до сеї пори угорскими Русинами кирилиці, дати друковати буквами латинскими?“ Яко мотиви сего проєкту подає п. міністер, що „Румуни и Серби як и Болгаре лиш від того часу суть в стані в своїм ріднім язиці чисто писати, відколи, особливо два послїдні, відкинувши мниму старославяску но на ділі московску правопись и замінивши кирилівські букви латинскими, присвоїли собі в правописи принцип фонетичний;“ дальше, що „видавані угорским рядом для угро-русских народних

*) Що духовенство на Україні морально и интелектуально далеко нише стоїть від Галицкого, се звістно, и ми не потребували б за те и згадувати, коли б ми не мали причини боятися, що де-хто посудить нас, за-для таких, як тут, слів о священниках, о неприязне настроєнне против духовенства в загалі. Закидувано бо нам навіть, що ми (у 4-ім н-рі с. р.) помістили казку народню, в котрій оповідаєся, як попадає крапа кури!! Скажемо отже, що ми стан духовний шануємо не менше кожного иншого, а, о скільки духовні сповильють достойно своє високе званне, то й більш инших, але за-для того самого не можемо не вступати против таких між священниками (які як у кождім стані так и між духовним єуть и бути мусять), що становище своє зъжитковують не для добра людскости и народа, але тільки для власних користей. — Ред.

нікіл учебники повинні бути уложені в чистій и вірній мові и свобідно від всяких буцім-то старославянских, а властиво московских орфографічних и синтактичних форм, що дало би ся осягнути тільки в той спосіб, коли-б при уживаню латинских букв в правописи поступовалось після принципів фонетики.“ Як правдою єсть се, що сербский язык и сербска література зачали розвиватися від введеня Караджічем правописи фонетичної, и що учебники, особливо для народних шкіл, повинні бути написані в живій, народній мові: так дивною єсть гадка п. міністра, що до фонетичної правописи в рускій мові треба конче латинских букв! Правда, що така фонетика, як виходившої до нового року в Угорщині „Газети для народних учителєв“ (де замість „учителів, від“ писалося учителєв, вод“), не захоронювала чистоти народних форм, — але чи-ж тому язбука винна? — Що могло угорского міністра де сего фалшивого кроку побудити, не знаємо. Поминувши саму шкодливість проекту для розвою руского языка и рускої літератури на Угорщині, котрі через те втратили б всяку звязь з рускою літературою в Галичині и в Росії, а зискали б звязь хіба з чужими ім словацкою або й мадарскою літературами: то вже сама політика повинна б була п. міністрову наказувати в сім ділі осторожність. П. міністер чейже знає, що кількократні проби в Галичині введення латинских букв до рускої письменности (о. І. Лозиньским в р. 1834, 1846, п. Іречком и Гр. Голуховским в р. 1859, и наконець Радою шкільною и п. Северином Шеховичем в р. 1871) не тільки зробили комплетне фіяско, але й викликали сильну оппозицію всіх Русинів всіх партій (окрім лише таких, що суть gente Rutheni, a natione Poloni). Такий крок ряду отже мусить мати лише противний резульат від того, який був задуманий: він не щоби зломив той напрямок у літературі, котрий ряд вважає для себе шкодливим, але ще й зміцнить єго. Коли б угорске міністерство дійсно дбало о розвій руского языка на Угорщині и о добро угорских Русинів, то най се окаже иншим способом: Нехай постаратсья о зібранне цілої живої народної словесности Русинів угорских (пісень народних, казок, пословиць и т. д.), яких-то збірників до сего часу не ма; з такої устной словесности вичуться и просвічені угорскі Русини своєї рідної мови, котрої по більшій части не знають, и на такій підставі мож буде уложити читанки рускі для шкіл народних живим, народним языком. Як збірники устной словесности так и читанки повинні друковатися кирилицею (resp. гражданкою), и правописом не конче зараз фонетичним (позаяк фонетикою фактично ніхто з Русинів угорских не пише), але вірно виражаючим всі форми

народного язика. Такий початок аб ово буде міг відтягнути угорську письменність и від псевдо-московского язика, якого вона тепер уживає, и з часом злучити и з письменністю галицкою и українською, позаяк покажеться наглядно, що мова народня єсть в загалі одна в цілій Малій Русі. При тім же нехай угорске міністерство старається о закладанне як найбільше шкіль між руским народом и о руский викладовий язик в тих школах: тим докаже свою дбалість о просвіту руского народа и о розвій рускої письменности. — На рескрипт міністра просвіти одвітили Пряшівський єпископ и учебна комісія Мукачівської єпархії відмовно, єпископ же Мукачівський не має бути проектови противний. Замітно, що в одвіті єписк. Пряшівського признається виразно, що 500.000 Русинів угорских „по язику и народности належать до того племені, котре в 9 полуднево-западних Губерніях Росії, дальше в Галичині и в Буковині розпросторенене числить до 15,000.000 душ, а в найновішій часі звісне під именем „Малорусини“ або у декотрих „Рутени“ (!)...

Рада державна. *Для 16. Марця* зачалися в комнаті послів розрави над 2-им проектом конфесийним, котрий вимогає, щоби на всі церковні и монастирські маєтки, перевисшаючи потребу єпископів и монастирей, наложені були податки, котрі впливали б в касу релігійного фонда и мали б ужитися головно на підмогу низшого духовенства. Против проекта промовляли в Генеральній дебаті Чех Межнік з Моравії из становища автономії краєвої и розумної політики податкової, а відтак Гр. Гогенварт из сторони фінансової; найбільшу часть єго знаменитої бесіди становила оборона єго політики за часів свого міністерства и репліка против бесіди кн. Аверсберґа, виміреної против него и кілька днів передше висказаної. По єще кількох бесідах против проектам, з котрих деякі відзначалися великою пристрастністю, на *засід.* з 17. *Марця* зяклучено Генеральну дебатув, при котрій в обороні проекта забирав єще голос міністер просвіти Штремаєр, а наконець — досить слабо — мін. Ляссер за неprisутного міністра-президента кн. Аверсберґа против Гогенварта. Дня 18. *Марця* скінчилися и спеціальні дебати над 2-им проектом конфесийним, в котрих партия Гр. Гогенварта вже не брала участі, и цілий сей проект після внесків комісії прийнято. — *На засіданню з дня 20. Марця* зачалися в комнаті послів дебатув над бюджетом, котрі тревали аж до 2. *Цвітня*, почім з причини свят великодних засідання перервано.

НОВИНКИ.

— Виділ товариства „Просвіта“ має честь просити всіх вп. членів на загальні збори, котрі відбудуться в Четвер дня 2. (14.) Мая о 3-ій годині з-полудня в комнатах Рускої Бесіди. (Ул. Підвалле, нр. 7, на-протів Успенської церкви.)

— **Вибори до Рад повітових з сільських курій** випали в загалі лучше ніж перед 3-ма літами, однако далеко не так, як міг би був хто надіятись по результаті виборів до Ради державної. В многих сторонах, де нарід при виборах до Ради державної голосував за кандидатом Рускої Ради, тепер вибрані кандидати польські або бодай не вибрано нікого з рускої інтелігенції. Як у Поляків так и у нас алітації не всюди було багато. На всякий спосіб виразно видко упадок польского елементу; по кількох літах автономічного (с. е. польского) правління Поляки далеко слабші ніж за часів неприязної ім Шмердін/овщини. Жиди в більшій части голосували з Поляками. — Про сі вибори поговоримо еще докладніше.

— **О. Качала и польский клуб в Раді державній.** Польські часописи, „Слово“, а за ними й інші газети подавали розличні и суперечні вісти про виступленне о. Качали з польского клубу. Для роз'яснення сеї справи поміщасмо отсю частину з листу самого-ж о. Качали, писаного до одного з наших людей: „Питасте мене, як ся річ має з моім виступленнем з „польского кола“, и котра газета писала правду? На тее кажу коротко: о скілько мені відомо, жадна. Я не вважав відповідним справляти те, що писав Dziennik Polski, Gazeta Narodowa, або що розмазувало и своїми додатками в лихім світлі представляло „Слово“. Річ ось малася так: Ухвалено солідарність Кола ві всіх питаннях окрім конфессийного. Вільно однакож усунутися від голосованя. Не вільно ж забирати голосу, тільки кому Коло або комісія парламентарна позволить. Тут зробив-ем увагу: що „е для мене справа рівно важна а може и важніша від справ конфессийних, а тою єсть справа народности рускої. Не гадаю я тут витягати, сказав-ем, на арену спорів домових; але если вони появляться по причині лихої політики красевого сойма, то може ані голосувати згідно з Колом ані усуватися від голосованя не буде мені вільно, если не схочу виставлятися на справедливий тогді заміт ренелата руского, чого и виборці мої жадати від мене не могли б. Не могу бо допустити, щоб зрадникови власної народности повірjali оборону прав своїх и краєвих. З тих причин мушу жадати увільнення від солідарности, аби-м мав свободу ділати из становища, як мені річи представляються, и се єсть вимінка, чи могу належати до Кола польского чи ні.“ В одвіт сказано мені, що з важних причин Коло увільняє від солідарности своїх членів. Пізніше однакож таке увільнене заострено в той спосіб, що воно тільки більшостою двох третин голосів уділене бути може. — При бюджеті появляються звісні резолюції о більшій увазглядненню руского язика в гімназиях и учительських семінаріях в Галичині. З того powodu жадаю увільнення від солідарности и то через пару разів. Завсігди не було то часу то комплету, и так річ зволікалася. Задля тих причин я поставив річ загално, аби-м в квестиях народности рускої був вільний від солідарности. Більшість Кола була за тим, але що тая більшість не становила двох третин, жадане мое

упало, а я перестав приходити на наради Кола.“ — В тім самім листі пише дальше о. Качала: „Ліберали німецькі внесли інтерпеляцію до ряду в справі укараня руских делегатів духовних митрополитом. Ряд, здається, не одновість нічого, аж буде мати устави санкціоновані. Тоді и послы и клір руский увидять, по чому локоть, що річ не так ся має, як її представляють в „Слові.“ Наші делегати подібні до чоловіка, котрий сказав: Вибери мені око, ино аби-сь вибрав и мому противникови.“

— **Митрополит Сембратович и послы-священники до Ради державної.** Як звістно, рутено-руські послы в Раді державній голосували за проектами конфессийними, котрі католицьке духовенство вважало покривдженням прав католицької церкви. Німецькі ліберали довгий час не мали надії, щоб наші священники в сій справі голосували з ними. Сі ж з-разу мабуть самі не знали, що робити; наконець коли „отъ стороны архипастыря не представлено ніякої директивы“ а вони зміркували, що „если бы были пошли съ оппозиційно-ультрамонтанскою партією, законы были бы безъ нихъ рѣшены, вѣрноконституційныи бо партіи поступали въ томъ вопросѣ весьма солидарно“ (Слово в нрр. 27 и 34): рішилися и дальше поступати не після свого пересвідчення, котре е скрізь клерикальне (хоч зовсім не ультрамонтанске), але, яко вірні мамелюки міністерства, голосувати за рядом и за централістами. Між тим в остатній хвили митрополит, особливо по конференції з другими епископами австрійськими, рішився виступити енергично против конфессийних проектів; тому и візнав підвластних собі послів-священників, щоби против них голосували. Однак вже було за пізно! Коби пок. Лявчинич еще жив и був митрополитом, той енергичний муж був би скоро дав собі раду; але лагідного и тихого виросв. Сембратовича не виділи причини болять, и голосували як звістно. За те ж Е. Виросвещ. референтам консисторским крил. оо. Петрушечичу, Шведицкому и Павликову відобрав реферати, до котрих від кількох літ прилучена була платня по 400 зр., а о. Крижановському и реферат и префектуру в духовній семінарії у Львові, назначаючи его зате другим проповідником в церкві св. Юра. Тим же послам-священникам, котрі були деканами (Галька, Озаркевич) відобрано деканати. Однак страти наші крилошане не мають при тім жадної, бо міністерство буде ім и дальше по 400 зр. платити, хотя референтами вже не будуть. Так виїшли еще з зиском, бо мають и гроші и увільнилися від праці, и еще здобули собі вінци мученицькі, що може мати свою вартість у міністерства и централів.

— **О. Павликів в бесіді своїй, виголошеній в Раді державній** при дебаті над резолюцією комісії бюджетової зглядом викладового языка в лімназиях Галичини, сказав між иншими ось що: „Сотворено учителей“ (наводимо після „Слова“ и ёго-ж язицієм, щоб нас не посуджено о невірний переклад), „которые въ якомъ-то украинскомъ нарѣчїи, вводящежъ для насъ совѣмъ новыи слова и формы языковыи, могущи намъ самымъ Русинамъ омерзити русское, и тѣмъ способомъ сдѣлати Русинамъ настоящее и собственное образование народнаго языка невозможнымъ.“ Звісно давно, що наші Рутено-руські народовці Галицких (Українофілів) о много більше ненавидять ніж самих Поляків; звичайно бо чоловік найгірше ненавидить того, котрого хочби вже сама екзистенція вічно пригадає ему злу совість або глупоту... Якби не Украй-

нофіли Галицькі, наші Рутено-руські могли б забути, що вони також колись признавалися до 15-мільйонного малоруского народа, и що вони аж у 1866-ім р., в часі самої пруско-итальської війни, задурені деякими шовіністами російськими, в пересвідчення, що Австрія вже розпадається а Галичину забирає Россия, вивісили нараз прапор панрусизма.... А нині о. Павликів сміє виступати в Раді державній против українсько-руського языка! Припустім впрочім, що язык, з котрого Боденштедт перекладав свої *Kleinrussische Volkslieder*, з котрого и літературних творів не оден є переложений на німецький язык (н. пр. деякі оповідання Стороженка, Куліша), язык Шевченка, котрого твори переложені на всі славянські и на німецьку мову, справді не подобається о. Павликову: чи місцем против него виступати є Рада державна? Таке поступованне нам тільки нагадує старинну, еще грецьку приповідку: кого Боги згубити хотять, тому розум відбирають.... Вправді ходила давно чутка, що рутено-руські депутовані в Раді державній приготовляють якийсь замах на Українофілів, але щоби се в такий спосіб статись мало, на те ми приписували за много чести и розуму нашим противникам. — Що „український“ язык може омерзів о. Павликову, сему ми не дивуємось: такому знатокови языка, як о. Павликів, котрий в своїх проповідях а навіть и в бесідах в Раді рускій виголошуваних, уживає множество таких слів як „*зупелное заубианіє, ущупленіє, звлациа, юж, вєнц, грош публічний*“ и много-много подібних, „український“ язык, котрий о тих словах и знати не хоче, мусить бути „мерзким.“ Ми же скажемо о. Павликови те, що сказав один німецький критик поетови, котрий питав его о суд над своїми поезіями: „Ваші поезіи“, сказав критик, „будуть люде тогді читати, коли Шіллера и Гетого давно вже забудуть.“ Так и Ваше язичіє и Ваших товаришів, о. Павликів, зананує у нас тогді, коли язык пісень народних и Шевченка забудеться. — Жаль тільки мусить брати кожного щирого патріота на гадку, що таким людям як о. Павликови рускій нарід повіряє своє заступництво!...

— Уніятські священники з Холма, котрі, не могучи погодитися з плянами и найновішим поступованнем адміністратора холмської дієцезії о. Попеля, змушені були переселитися в Галичину, мають тут, як довідуємось, бути поставлені учителями народними и в тій цілі ходять до учительської семінарії у Львові прислухуватися способови наукування в галицких народних школах. Як із становища гуманности не можемо не бажати хочоби и найлучшого забезпечення долі згаданих священників, так против такого призначення їх, о яким мабуть гадає наша Рада шкільна краєва, мусимо рішучо застеречися. Кваліфікація на священника Холмського еще далеко не єсть кваліфікацією на учителя народного в Галичині, можна бути и найліпшим священником в Холмщині, а не знати того, що кождий учитель народний в Галичині знати мусить; дальше ж, очевидно Рада шкільна поставила б Холмських священників учителями в рускій часті Галичини, сумніваємось однако дуже, чи знають вони рускій язык так, як того у нас треба: вони у себе привыкли до польського языка, про руску (малоруску) народність и рускій язык зовсім не дбали и не знали, а більше вже мабуть знають російський язык. Се наші сумнівки. Чи Рада шкільна ж має право людям, котрі не єуть обивателями австрійськими и не мають жадної кваліфіка-

ці, надавати посади учительські — се вже діло самої Ради Шкільної в ряду.

— Члени руского ремісничого товариства у Львові „Побратим“ і сего року, як і тамтого, за старанем кількох живих людей святкували руский Великдень і гостилися спільно у кімнатах Рускої Бесіди. Посвящене паски відправив в великодню неділю рано о. Стефанович; відтак забавлялися члени Побратима в присутности членів почесних і інших людей з рускої інтелігенції весело, охочо, і по щиро-руски. — Товариство Побратим впрочім, помимо конкуренції таких матеріально і морально сильно спомоганих товариств польських, як Gwiązda і Stowarzyszenie czeladzi katolickiej, розвивається все і вже тепер подібати мож у Львові кількох щирих руских ремісників, котрі стели Русинами через Побратима. Однак жалість бере за серце, коли споглянути, як сі люде щиро горнутья до рускої неньки — а як мало руска інтелігенція звертає на них уваги!... Що Рутено-руським бай дуже про Побратима, сему не дивниця; але народовці, котрі его заложили, повинні б щирше і ревнійше дбати про его розвій: особливе заохочуванем і просвічуванем. Багато могла би в сім ділі зробити наша академічна молодіж, — але деж вона?...

— Статтю нашу поміщену в 3-ім н-рі п. з. **Холмські уніяти і Мошковські Вѣдомости** збужиткували майже всі польські часописьма, однак в більшій часті не знаючи самі, з відки її взяли. Найчуднійше бо в сім ділі, що польські Львівські газети довідалися за неї аж з *Gazet-y Toruńsk-oi!* Отже ж Торунські Поляки ліпше знають руский язык і більше займаються рускою справою ніж Львівські! Справді, з Правди зі *Львова на Торунь* до *Gazet-y Narodow-oi* і *Dziennik-a polsk-ogo* до *Львова* се трохи далека дорога!

— **Поправки і доповнення до статті „В справі народного язика.“** На ст. 213 стр. 13 з дол. замість *повідний* має бути *новітний*; стр. 5 з дол. зам. *нарічей* м. б. *нарічій*; на ст. 214 стр. 8 з гори зам. *минутих* м. б. *минутих*; стр. 13 з дол. зам. *фа зрозвитку* м. б. *фазі розвитку*; стр. 9 з дол. зам. *малозвучне* м. б. *милозвучне*. На стор. 217 по стр. 8 з гори додати: (Я. Головацький в овоїй граматиці згадує за провинціональний виговор *цело* (§. 19), однакж не подає місцевости.)

Переписка редакції.

Вн. Ом. Один у Львові. Поезії Ваші, хотя не „перед більше як трѣма місяцями“, ми отримали. Поетичний талант в них видко, переклад Шіллера *Klage der Sereş* досить легко написаний, тільки треба Вам ще більше вправи і більших студій язикових, н. пр. між иншими треба вистерігатися форм не руских. Що до маніпуляції в редакції Правди, виображаєте її собі цілком фалшиво. Редакція Правди переховує старанно і найменшу статейку, нераз навіть таку, котра з гори не призначена до друку, чого — і зовсім справедливо — жадна инша редакція не робить.

— *Вн. Макс. Нетяга.* Думаємо, що наша публіка дуже радо прийме

зганені Вами переклади з Бульвера; тим більше, що по Вашім перекладі „Косове поле“ и по тім, що Ви самі у однім з Ваших листів яко вимогу перекладу ставите, можна и вірного и що до чистоти язика викінченого перекладу від Вас ожидати. Виготовляйте їх лиш скоро, а о видрукування вже постаремось.

ВІД РЕДАКЦІИ.

З сим н-ром зачинається 2-ий квартал VII-ого роцника „Правди.“ З причини, що видавництво нашого часописма все еще спізнється, видаємо замість 3-х н-рів (2-х за Цвітень а 1 за першу половину Мая) по 2 аркуші — два нумери по три аркуші: слідуючий т. є. 6-ий нр. вийде до 13-ого Мая, а відтак буде Правда вже в означених часах, 1. (13.) и 16. (28.) кожного місяця, правильно виходити.

Від участи ж нашої публки залежати ме, чи и о скілько розширимо об'єм нашого видавництва, чи задержимо дотеперішній. Коли б до теперішнього числа наших передплатників хоч трохи еще прибуло, то зможемо об'єм бодай на стілько розширити, що від Мая замість в 2 аркуші станемо видавати кождий нр. в 2 $\frac{1}{2}$ аркуші. При значнійшій збільшенню числа передплатників розширимо нашу часопись, як се оголосили-смо у 1-ому н-рі с. р., аж до 3-х аркушів, без підвищення ціни.

Ціна передплати и на дальше останеться така сама: на чверть року 1 зр. 50 кр., на пів року 3 зр., на $\frac{3}{4}$ року (с. є. до кінця 1874) 4 зр. 50 кр. а. в. — Ново приступаючі передплатники можуть и н-ри з 1-ого чвертьроку по звичайній ціні (1 зр. 50 кр.) отримати.

Місцеві передплатники звольть відбирати „Правду“ в канцелярії друкарні товариства имени Шевченка в кам'яниці Гіпотечного банку на пляцу Маріяцкім напротив готелю Жоржа. (Вхід або з Маріяцкого пляцу або з Кривої улицы.)

Просимо передплату надсилати як найскорше.

ЗБІРНИК СТИХОТВОРІВ ИВАНА ВЕРХРАТСКОГО

під заголовком

„К а л и н а“

мож дістати по ціні 30 кр., з поштовою пересилкою під бандеролею по ціні 34 кр., у переплетчика М. Спожарского ві Львові, ул. Зацерковна (Мала руска), нр. новий 4.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні товариства имени „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Серіцького.

Виходить випусками в 2 арк. 1. (13.) и 16. (28.) кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и адміністрація під в. 12. на улиці Оссолинских.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (інсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на степель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

З НЕКРАСОВА.

Подаючи ниньки дві поезії з Некрасова, поета вельми любленого в Росії, вважаємо потрібним помістити по-переду и коротеньку звістку про сього поета, переслану нам самим перекладчиком, котрий обіцяв ще більше перекладів поезій Некрасова передати до „Правди.“

Некрасов належить до гурту лірико-демократичних поетів великоруских; його муза — муза помети и туги — опанувала була всю молодь од 1850 до 1863 р., випестила ціле покоління північних народовців; для то й має він, яко поет, велику вагу. Некрасова, по його музі, можна прирівняти до Шевченка, хочай останній був талантливійший, и глибче захоплював як соціальні, так и політичні питання: оба вони стоять за простий, ошуканий и окривжений люд, за темну глоту, оба вони узброюються проти ненадного панства й уряду. Не вважаючи на те, що сам Некрасов походить з великих панів з-понад Волги, надособні обставини його молодости загартували душу поета. Некрасів батько був заковилий свавольник-деспота; під його залізною, непохилою волею тремтіла уся сімя и двірня. Багато страшезних картин хижачтва промайнуло перед очима поета: його мати, найкоханьша людина, станула в скруті як свічка, а наймильша сестра примушена була за нелюбом потопити свої молоді літа.... Так то: лютість, прислування, слези й стогнання кріпацького люду, та смерть найріднійших — оточили молоду душу и мали темряву похлиню на розвиття талану його. Сам поет каже про себе в своєму поспіві „Муза“:

Ні, опанувала мене вельми зрана
Муза неласкава, муза некохана,
Товаришка хворих, журної голоти,
Що й на світ родились задля сліз, скорботи;
Зігнута од праці, скрутою забита,
Вона голосила.... и була повита
Еї пісня жалем, тяжкою нудьгою....
А не то — й ридала часом наді мною!
Уражалось болем молоде серденько,
И я сам за нею заливавсь ревненько.....

В Петербурзі, куди Некрасов молодим ще утік, пробували саме тогді — Білінский, Добролюбов, а потім и Писарев, вельми дужі по розуму и душевному ґрунту люде; вони своїми критичними роботами мали нехпбиу похляню на сучасніх писателів, и виховали цілий рій соціально-демократичних идей, якими и тепер великоруска література може сміливо гордувати. Ото-ж під іх крилом вияснився и зміцнився талант п. Некрасова; але й саме петербурське життя, з ёго кривдою та недужністю, з свого боку теж кладе карбіж на ёго утвори. Некрасов почав писати з сорокових років в „Современнику“, а через який там час сам стає ёго редактором и скупляє круги себе найкрасчих передущих людей: так що впродовж більш 20 років журнал сей мав найбільшу вагу в російській літературі, аж поки ёго урядом не заборонено. По знищенню „Современника“ Некрасов стає редактором „Отечественныхъ Записокъ“, де и понині веде свою поетичню роботу.

В поезії Некрасова виявились три головні напрямки: строго народній, де він, виставляючи на очи горе и скруту бездольців, живописує типи народні и здійснюється до щиро-художньої сили; петербурський, де поет скорбно малює недужі сторони тамошнього життя, суворо й помстливо здійснює голос против кренацтва й зверхнього гніту, часом сягає до правдивої сили, але иногді й фальшує в малюнці; третій сатиричний, де він злобливо кепкує над лицемірим панством, — шкода тільки, що инколи тут впадає він до ненатурального стану. Из приложених тут перекладів, перші два можуть бути зразком художньо-народнього напрямку, третій петербурского, а четвертий сатири (сі два подамо у будущому н-ру).

I.

МАРИНА, САЛДАТСКА МАТИ.

Ледве-ледве в глузу ніченьку
З подлювання ми поверталися,
Хвала Богу, до торішньої
Хоч ночівлі добіралися.

„—Ось и ми! Магай-біг, тіточко!
Що звело вас, мов бабусеньку?
Чи про смерть уже задумали?—
Киньте на бік тую думоньку!

Чи нагнула вас біда лютая?
Роскажіть нам, — може злегшає!“
И Марина нам оповідала
Своє горенько сердешнее.

— „Вісім год синка не бачила,
Чи живий він — ані писано.
Не гадала уже й бачитись....
А син — в хату несподівано,

Повернувся по безсрочному.
Затопила я свою піченьку,
Напекла млинців, вареників,
Ему змила я голівоньку.

Та недовго були радощі.
Повернувся син хворесенький:
В ночі кашель бе москалика,
У крові платок мокресенький.

Каже все: „поправлюсь, матінко!“
Помилвся — не поправився:
Деять день хворав коханий мій,
На десятий — переставився“....

Знишкла, змовкла, не добавила
Більш до того ні півсловонька.
— „Та з чого-ж так причеплася
Козакови та хворобонька?

Чи слабій був у вас з малечку?“
Стрепенулось серце ненецьки:
— „Був Михайло не козак-орел,
Як дубочок ріс прямесенький!

Чудувався генерал старший,
Дивлячись на мого сокола,
Як в рекруцькому присутстві
Розібрали ёго до-тіла.

На хатинку око вінець складав,
Ставив сохи сам дубовії....

Красувались в чорнобривого
Пишні кучері шовковії.“

Знов замовкла безталанная.
— „Не мовчіть, розважте тугоньку!
Що зломилло сина любого, —
Певно визнали ви думоньку?“

— „Не любив казати, паночку,
Про життя він на Московії:
Людя гріх душі показувать,
Що заручена вже Богови.

Каже: „Тим гнівити Господа,
А нечисту силу радувать;
Тепер ліпше про все змовчати,
Ніж на ворогів досадувать!

Німота перед сконаннячком
Подобає християнину!“
Господь знає, які мученьки
Силу витягли Михайлину!

Я й сама вже не питалася.
Ні на що не нарікаючи,
Говорив він речі тихії
Та розважні, помираючи.

Було ходить все з сокирою
По подвірю він тихесенько;
Весь город заплів оборою,
Хатку злагодив старесеньку.

Перекрити ще й хліви хотів...
Не справдились ёго мисльоньки:
Ліг, та за день перед смертею
Тільки й знявсь на свої ніженьки!

Позирнути забажав ще він
На рідну свою стороньку, —

Як весна пиша' садочкамп,
Як радіє усе сонічку.

Забажав—пішла з Михайлом я:
Попрощавсь він ото з хатами,
Попрощався з Кудлаєм старим
И з дрібними овечатами.

До дугів ми за село пійшли:
„Прощавай вже, сіножатонько!
Я косив тебе ще парубком!“
Та й заплакав мій Михайлонько.

Пісня в лузі розлягалася....
Підхопив він її, голосну:
„Не одна в полі доріженька!“...
Та затхнувся, вшав на борозну.

Не стояли ёму ніженьки,
Голівонька нахиллася....
Журно тѣхкав соловейко нам,
Як до до дому поверталися.

Ох и тяжко в ніч останню
Стало: пам'ять мов стерялася;
Все ёму перед сконаннячком
Ота муштра увижалася.

Ходить, чистить амуніцію,
Паси вибілив салдацькіі,

Язиком грав якісь пригравки
Та співав пісні ненаськіі....

Викидять щось став рушницею,
Аж хатинка пішла ходором;
Як бузѣк стояв на ніженці
Витягав другу козирѣм.

А се зразу... застогнав притьмом,
В ноги — нуць! ридас, кається:
Ой, не бійте!... благородіе
Ваше! бацу — вже затхається...

Я—до ёго: стих, послухався—
Ліг на лаву. Я молилася,
Чи не дасть нам Бог ратуночку?
Світом пам'ять мов зъяенилася,

Шепотнув: „Прощай ріднесінька!
Знову ти сама зісталася!“
Над Михайлом я схиллася,
Похрестила, попрощалася. —

И погас він, немов свіченька
Воскова, перед-господня...“
Мало слів, а горя річенька,
Горя річенька безодня!

Гетьманець.

II.

* * *

Саме в розпалі живіяна годинонька...
Доле ти, доле жіноча! Единонька
Туга по нашій землі.

Диво, що вянуть ти рано примушена,
Вельми винослива, тяжко намучена
Мати у рускій сімї!

Спека страшенна. Площина безлісяна;
Тирса, лани та широкість блакітяна;
Сонце нестерпно пече.

Жінка бідарка пз сил вибивається,
Туча над нею мопки коливається,
Ість їй и вид, и плече.

Пить потяглася до кухля, та — лишенько!
Якось серпом перекраїла ніженьку,
Часу не ма завязать:

Вчулось, немовби хтось крикнув за копами,
Жінка — туди... геть укрилася косами —
Треба дитя вгамувать!

Щож ти схлипла безрадісно голову?
Пісню ёму про терпливість без спочиву
Мати терпляча співай!

Очи червоні, мов з вітру навіяні,
Краплі росисті у неї над віями, —
Слѣзи, чи піт — угадай!

В кухоль, накритий поверх долушиною,
Капнуть рівно!... безталанна з дитиною
Жадно припала лицем

Ї кухоль взяла в наболілі долононьки....
Що? чи смачні пак солоні ті слѣзоньки
Навпіл з гірким серівцем?!

Гетьманець.

СКРИНКА АКАЖЕВА.

Сказочка фінська.

(Написав L. Leduc, перел. И. Верхратский.)

В Жигороді, в Фінляндії, мешкав Гульденій, багатий купець. Мав він много кораблів, котрі дальні моря в шир и в довж перепливали и ёму кави, цукру, имбіру, мушкатних оріхів и множество других рідких и цінних річей доставчали до ёго бивних складів-товарових. Було, завсігди ті кораблі щасливо причалили до при

стані, один лише, Нептун, нагружений золотим піском и перлами, підчас бурі був затопився, а з ним и капітан, не хотячий его мимо видючого небезпеченства опустити. Прокови же людей, що були на кораблі, удалось спастися.

З причини тої втрати розъярився Гульденей и задумав всю вину зіпхати на капітана. В своїм угніві вивів він тяжбу против жени капітана, щоби її принудити до уплати за понесену шкоду. Така тяжба, розумієся, була несправедлива. Та Гульденей був багатий, а удова бідна. Тож найшлися ввічливі судії, що справу рішили в его користь. Несчасна жена була змушена дїм и все майно потеряти; але и ся жертва не виставала, щоби все заплатити.

Гульденей був вдівцем. Одного дня пійшов він до неї и сказав: „Моя любезна пані, не могу того перенести, щоби Ви за провину Вашого чоловіка мали спокуювати и до-стоту вилетіти на улицу. Тому я рішив Вас поняти за жену; думаю, що будете раді з тої почеси.“ Гульденей був певен побіди. Удовиця же нехтувала тою честю, якою хотів її пошановати. Знала вона добре, що він скудій, скряга, а окрім скнарости єще и норовистий; также знала добре, що стараючись о єї руку, дїє тое в намірі, щоби его мали за великодушного. Єї положенє однакож було вельми сумне и безнадїєне; мала хлопця, для котрого не було инших виглядів в тих обставинах, хіба лиш ходити прошаком, и з любви до свого дитяти на-останку согласилась.

Капітанша виїхала за Гульденія и мешкала відтак з своїм малим Максимом в домі багатого купця. Однакож щастє, якого надїялася для дитяти, не так скоро мало удїстнитися. Гульденей мав від первої жінки сина, именем Мойсея, котрий був найгіршим чоловіком в світі. Отець в кождім згляді розпещав его; все давав ему скуських сухарнків и микдалового молока, убирав его дуже хорошо и вдоволяв усім его забагам. Проти Максима же був зовсім инакший. Той діставав лишє разового хліба за ідію, а води за напій, а сукні з найгрубшої матерії. Мимо те ріс шпарко та вибрався з него хороший хлопець, а й надто, що головне, був чемний, пильний и до всєго дотепний. Так звичайно розвиваються ударовані натури серед твердих изпитаній молодости. Тому то властиво, мож би сказати, Максим дістав одличне вихованє від свого отчима, хотяй той об тїм и не здумав. Однакож жите Максимови було майже не виносиме, за для того, як з ним Мойсей поведився. Той огидний хлопчище всю вину, коли скоїлось яке лихо, спихав на Максима и сміявся лукаво, коли Максим терпів з причини его клевет. Максим часто задумовав опустити тихцем

дім отчима; однакож гадка, щоби бідну свою нььку там мусів лишити, спиняла его в звершеню замисла.

Було, раз літом Гульденій звелів розпустити вітрила у одного з своїх статків и поїхав з обома хлопцями до Штокгольма. Максим мусів кебину доглядати, каюту замітати и посудину чистити, а навіть мусів люльки батька харити. А Мойсей лежав собі лежнякою або читував романи.

Одного разу коли Максим власне вичищував люльки, прийшов до нєго Мойсей, и крикнувши: „Най, ти того не умієш робити, як слід“, рвонув з его рук дуже красну, з піниці морської зроблену люльку, в котрій собі Гульденій вельми любовав. Хотів відтак сам її вихарити, та поведився при тім так незгарно и неспосібно, що люлька сховзнула з его рук и впала в море. Оба хлопаки напудились тою притичиною. Однакож Мойсей, місто признатись до вини, поспішив до вітця и обжалував Максима. „Власне що-м хотів вихарити твою люльку,“ казав до него, „аж ту приходить Максим, трутив мене, а люлька впала у море.“ Гульденій велико розсердився. „Нездарний хлопчище!“ скричав, „все лиш шкоду робить; ні, довше не стану дармоїда у себе держати!“ Те кагучи ступав на чердак, поручив спустити малу чайку и звелів Максимови в ню вийти; відтак кинув єму бохонець чорного хліба, перетяв лишву, на котрій чайка до корабля була приспелена, и відринув її геть на море. „Так,“ кричав до бідного отрока, „гляди люльки, що загубив!“ — Вони находились на круглім морю, вітер дув у вітрила, и здавалося, що сильна піднімаєся буря.

Максим думав з першу, що его вітчим жартує, однакож коли филі що раз дальше его чайку від корабля уносили, так що той видавався єму згодом-перегодом еще лише яко біла точка на виднокрузі, стратив відвагу и почав плакати. Попоплакав яку там часину, аж ту голод почав єму доскуляти; узяв твердий, чорний хліб, що єму Гульденій кинув, и г'одав як міг. Ся пісна пожива таки покріпила его охлявші сили. „О Боже,“ молився, „я бідний, малий хлопчина, моя рука слаба и безсила против грозливим филям; але Ти еси великий и могучий, сильніший ніж бушуючі филі. Буря слухає Твого веліня, та ні ніч ні смерть без Твоєї волі мені не пошкодять. На Тебе полагаюсь; стережи мене Твоїми світлими звіздами и низпошли Твоїх святих ангелів, щоб мене осінили своїми крилами; тогді спати му супокійно и безпечно як дожа в ліжку!“ Так помолившись, ляг Максим на дні чайки и заснув.

У сні пересувались ему образи мов великого плеса засіяного зеленими островами. Були то плаваючі острови, зачаровані острови, садиба старого Рукку-Матті, доброго духа. Максим плавав якийсь час філями уношений біля них. Рукку-Матті забачив єго; миттю викинув ливну, на котрій присилена була удочка так дуже тоненька, що її ледве мож було измітнити. Удка упляшлася сильно у чайку, котру Рукку-Матті відтак полегки притяг до свого берега. Потом посипав, як то був увик чинити, малому хлопяти очи піском, овів єго лице своїми м'якоперстими руками, втягнув єго в глуп своєї печери и увів в світлицю, котра як сріблю вилискувала. Рукку-Матті положив відтак єго на ліжко з самих цвітів рожевих; тут причаровували єго тисячі принадливих, унятливих сніщ, котрі коло него мов золотисті мотилики літали. Максим не знав, чи се все у сні, чи на яві. Ніколи не бачив тільки блеску и богатства. В порівнаню тереме духа Рукку-Матті и мешканє вітчима з шовковими меблями и красними свічадами видались мов царска палата проти сільскої хати. Він не міг відорвати очей від тих скарбів, перел, диямантів и звід; милозвучна музика, спів тисячей птахів приводили єго у восторг, а образи займиві пересовались перед єго очима. Згодом, коли вже кілька хвиль був випочав, наближився до него високий старець. Мав він на собі довгу завивисту шату з пуху лебединого и широкий черес з сивого аксамиту. Стеля світлиці була дуже висока, але старець трохи що не доставав до неї головою. Коли похожав, блестіли дияманти и рубіни около нєго яко звідни на погіднім небі вечером коло місяця. Наближившись до малого хлопця рік: „Не біійсь Максиме, я тобі поможу.“ Максим те почувши подумав, мабуть се старий Нор, про котрого згадують наші пісни, що він добро діє людям. Старець казав дальше: „Завтра ранесенько, коли прочнешся, памятай перед всім на молитву, потом дивися пильно на море, а побачиш на нїм великий корабель без щогол; покерлуй туди, виходь на чердак и там возьми собі три вещи: живуче сотворіне, бохонець хліба и скринку. Потом сідай у твою чайку опять и відчали чим скорше, — а як будеш все як тепер боговійний и пильний, то обіцяю тобі, що Бог тебе хоронити ме.“ Старець звільна удалився, потом піднялася стеля світлиці, в котрій Максим находився, висше и висше, аж на небі зовсім зникла; стіни розширились и розплились в синявій пучині. Підлога утонула и уступила морю. Дияманти и кристалі, котрі около него сияли, потускли, легка рожева ослона окрила всі предмети, а вскорі лише лунав чудовий спів в дали, та докола чути було запах приятно дшущих цвітів. Мак-

сим почув, що ему зимно в голову; розняв віка и счудований спозирав кругом себе. Ліжко з рож, світлиця з срібла зникли, понад ним було небо, під ним море, вколо него свіжий воздух ранишній; він лежав у чайці, вітер звів его шапку в воду. „Здаєся, мені снилось,“ сказав до себе, коли собі тото пригадав, що чув и бачив перед тим; „але я прецінь те учиню, що мені радив старець. Уперш дякую Тебе, Господи Боже милосердний, що-сь мене у ту бурливу ніч так чудесно охороняв, и молю Тебе о благословене на дальше, та щоби-сь заступав мою добру матір від усякого лиха.“ И Максим помолившись боговійно, добув останків хліба, котрий ему Гульденій кинув, и зачав кушати. Але як велико він здивувався, коли поглянув на море и побачив неподалік великий корабель, з котрого зняті були щогли, на морю колихаючийся. Тепер не мав він сумліня, що его сон мусить усправдешнитись, и повеслував мов блискавка ик кораблеви.

Був то корабель купецкий, котрий неподавно перед тим був розбився. Щоби улегчити киль, знято з корабля щогли; застряв був до половини на дні моря, а люде зовсім его опустили. Максим був наближився до него и дав гасло моряцке. Ніхто ему не одвітив. Чим скорійше виліз він на чердак; той був окритий якорницями, всіляким платем, товарами, орудями ремісничими, деревом и иншим рапунем; все лежало помішане в неладі а нігде и духу людского. Максим перешукав сподівку корабля, але не було нікого. Вже знепокоївся був та теряв відвагу, аж тут учув жалісне бмеяне з передної части корабля. Була то коза присилена до стовба, котру лишили. Стояла вона по шию в воді. Максим квапно її відсилів, взяв еще бохонець хліба, що плавав поверхи, и опять вернув у чайку. Але погодіть! не казав же ему сон еще про третю вещь, про скринку? Вернувсь тому чим скорше назад, ввійшов у кабіну, котра вся майже була під водою занирена и ріжно-родними предметами наповнена, котрі вода сюди-туди пересовувала. Максим и не дивився на ті всі предмети, бо и побачив саме при вході кабіни малу скринку акажеву плаваючу, котру поспішно витяг, почім вернув у чайку. Що сила веслючи, відчалив чим скорше від корабля. И добре вдіав, бо ледве відплив на яких 20 стіп, як властивий шум обився о его уши, а як обернувся, великий корабель пропав під філями, и не оставив другого сліду по собі на морю, як вир, котрий навіть в такім віддаленю крутив малою чайкою мовби легонькою скалькою.

Максим плив на морю через два дні живлячись хлібом, котрий узяв з корабля, а з того наділав и козу, котра в нагороду

давала ему молока, инакше був би умер из спраги, бо морскої води не міг він ніяким способом пити. Гульденей теж и думав, що загине хлопчина без питної води, коли ему кинув кусень чорного хліба. Максим не потеряв відваги життя, и не перестав уповати на Бога, а тое уповане не завело его, бо третєго дня стрінувся з кораблем шведским, на котрий всів и поплив ним до Штокгольма. „Но, хлопче,“ рече капітан, „де тебе завести?“ — „Нігде,“ одрік Максим, „я хотів би на вашім кораблі остатись, вступити в вашу службу и навчитись ділу корабельскому. Опісля як дійду до слухних літ и мати му свій корабель, поспію в Жигород, щоб взяти мою любу матір від огидного вітчима.“ — „Добре,“ сказав капітан, „від сеї хвилі приймаю тебе до служби и буду о тебе мати старане. Не потребуеш троскатися о твою козу, я відкуплю її від тебе; гроші вистануть, щоби-сь купив собі нову шапку.“

На другий день рано пішов Максим до великого міста Штокгольма, щоби купити шапку. На кону одної улиці бачив багато людей товплячихся, котрі якусь оголоску читали; він станув и собі та поспитав, що такого. „А дид!“ сказав один моряк, взявшись по-під боки, „коли вже такі хлопята ціказі! Чуєш, хлопче, річ иде про те, що тебе не обходить; великий нан обіщое суму грошей тому, котрий ему поверне малу скриньку, що осталась на статку потрощенім. Но, иди до дому, та учись катихизма, то ліпше тобі личить, ніж тут стояти та витришки продавати!“ — „Має слухність,“ подумав Максим, „кажучи, що тота річ мене не обходить; але погоди, таж я забув про малу скриньку акажеву, котру в кораблі був найшов.“ Він повернув чим скорше на корабель; скриньку кинено під ліжку сполом не старими чобітьми и білєм. Максим витягнув її, а не маючи терпеливості дождити капітана, котрий був тогді на суходолі, взяв скриньку під паху та й на беріг. Відтак прямував як помешканю нана, що велів оголоску розліпляти. З пів дюжина лалонованих служників заповнювало передню кімнату. „Де хочеш, урвиголово?“ закричали всі в одні голос, як побачили его входячого. „Геть з відси, тут жебракам нічого не дають!“ — „Від вас и не жадаєсь грошей, хочби навіть и золотих,“ одвітив Максим з живостою, указуючи пальцем на скриньку. — „Що се таке?“ закликали служники нараз розцікавлені, „дай нам ту скриньку, а завтра прийди по нагороду.“ — „Не такий я мудрий!“ сказав хлопець, кріпко держачи свій скарб в руках. Найдужший и найбільше суровий из служників хотів ему видерти скриньку: „Пусти, урвителю, злодію, віддай, що-сь нам

укравав.“ — „Ажеш так погано, як великий єси,“ рік Максим, а придержуючи скринку з усеї сили, почав кричати. — „Хто дозволяє собі таких криків в моім дому?“ прорік сильним голосом пан в аксамитнім шляфроці, відчиняючи двери покою. — „Просимо ласки вельможного Пана,“ одказали служники, „той хлопець, що укравав скринку, а ми хочемо єму її відобрати.“ — „Прошу ласки вельможного Пана, не вірити їм,“ одрік Максим, „то лож огидна; я не крав ніколи ні скринки, ні чого иншого!“ — „Ходи и покажи, що маєш, хлопча,“ сказав пан остро. Максим трохи змішався, як вступив в богатий терем; але чого-б єму боятися, єму, що не вдіяв нічого злого? — Ледве не зирне пан на скринку, як не скликне з радощів: „Мій скарб! мій дорогий скарб!“ Взявши скринку з рук хлопця, потис о пружину, віко відскочило, а як Максим нахилився, щоби побачити, що єсть у скринці, увідів к великому свому зъумленю — нічо як кілька пачок паперів, котрі часом уже споловіли. „Тобі се дивно, не правда, мій хлопча?“ сказав именитий пан, „що за сі обветнілі папери приобіцяв я бочку золота; але се не видається тобі чудним, коли тобі скажу, що за-посередю тих паперів виграю процес, котрий мені найменше десять бочок золота принесе. Розкажи мені прецінь, яким щасним побитом ти найшов скринку.“ Максим розказав все до чиста; именитий пан усміхнувся и сказав: „Дуже мій, ти зуслужив чесно тую нагороду, бо чи тобі снилось, чи ні, тоє діла не мішає. Гроші, що тобі належаться за найдене, дам на твоє пмя до банку, а тут єсть від сеї хвилі твоє право посідання з моім власноручним підписом.“

Впридоблений тим цінним папером, вернув Максим у корабель; він не скакав, ні, він летів так прудко, що прохожі гляділи за ним дивуючись. Капітан, чоловік чесний, дуже тішнввся з великого щастя свото любімця. „Но,“ рече до него, „певно не дуже подумаш об сім, щоби з нами гарувати, бо жити меш великим паном.“ — „Певно ні,“ одказав Максим; „якби-м покинув робити, и тим вдовольнявся, мої гроші розкотити, то після коротшого або довшого часу було-б по них; праця стала би тогді для мене важкою, бо бим увик до дармованя и вигідного жптя. Ні, буду працювати, доки житя мого; перейду через усі ступні, аж внавансую на капітана. Коли так далеко доведеся допроводити, тогді ужию моїх грошій на закупно корабля и двину у Жигород та возьму до себе матір.“

Максим и дійсно служив свому капітанови дуже шльно. По упливі трѣх літ зістав щотоводцем, в три роки відтак керманичем,

а опісля по трьох роках — капітаном. Максимови минуло тогді 21 літ, а був він повнолітнім; проте нічо не перепиняло ему гроші взяти з банку; до них додав єще и те, що ошадив за час своєї служби, и купив великий, хороший корабель, котрим відплив у Інггород.

Коли приплив до пристані, зробив велике вражіє. Ніколи бо небачено там подібного корабля. Усі щогли и обивки корабельні були з міді, що до сонця мов золото вилискувала, на тильнику корабля сяяло дороге свічадо в золотих рамах, на переднику був бюст представляючий госпожу з чистого срібла, вимощений дорогим камінем; був то образ Дияни, від котрої имя мав корабель. Ціє місто виспало, щоб побачити диво. Помежи цікавими був також Гульденій и єго син Мойсей. Оба немного були змінилися, хиба що первий став єще суровійший и лукавший. Наблизились чайкою до корабля и просили Максима о дозвол побачити нутро. „Дуже радо,“ одказав капітан Максим, котрий до разу обох був пізнав. Вони ж ніколи б були и не здумали, що потужний мореплавець став з малого Максима, котрого перед літами на море висадили. А Максим дуже берігся, дати себе пізнати, він лише казав, що приходить з Штокгольма и що задля розривки цілу наміряє оплисти землю. Гульденій и єго син не переставали подивляти ліпоту корабля и неоцінені багатства властителя. Коли вже наситили цікавість свою, запросив їх Максим на обід, при котрім найдорожші вина бивно плинули; бо Максим, котрий звичайно жив просто и умірено, хотів тим разом показатися, щоби своїх нужденних родичів укарати в той спосіб, щоб в них збудити заздрість. Оба Гульденії гризли уста, так ім завидно стало, бо мусіли в духу признати, що жаден з їх статків, навіть красній Аполлон, не під пару кораблю Максимовому, и що вина, котрі тут спивали, ані що до доброты, ані що до вартосты не могли міратись з їх напитками.

Коли по скінченім пірі гості мали відходити, поспитав Максим ніби злучайно, чи живе єще пані Гульденієва и чи не має вона ще другого сина? — „Так, так, живе бідна кобіта,“ одрік Гульденій, „але ніколи не виходить, опякує свого сина з первого подружя, ледаря, що перед дванацятьма майже роками утопився в морю.“ — „Чи панове певні, що він утопився?“ тягнув Максим дальше; „мені видить ся, я чув, що він живе єще.“ — Оба Гульденії вельми заклопотані глянули на себе. „Те бути не може,“ одказали, „філя єго з чердака унесла, и від сего часу нічого ми об нім не чули.“ — „Мені розказувано, що се инакше сподіялось,“

говорив Максим спокійно; „я чув, що бідного хлопця несправедливо зьобиджено, бо єго прискаржено, що загубив хорошу люльку — відтак висаджено єго в малій чайці на кругле море. Прибавлено, що він чудом спасся, що виріс дужий и сильний и знаміряє тут прийти, щоби пімститися за злодіяне против него вмірене.“

Отець и син значно поблідли. Не могли поняти, звідкіль той чужинець так точно о їх злих ділах освідомлен, а совість указувала ім вже кару Божу. В переляку не знали, як собі поради́ти, таї́ нуж цілу ту річ представляти яко неправдыву. „Той, що пану капітанови сю исторію розказав,“ говорили, „збрехав як злодій, а ми єго за дія очернення потягнем до одвічальности.“ — „Ах, справді. Ви єго визиваєте,“ закричав Максим громовим голо-сом; „думаєте, що море все задержує, що захлане, и що справедливости Божої не треба опасуватись, коли через девять років не далась почути? Нужденники, даром заперечаєте ваше злочинство. Той, котрого Бог заслоняє, не має боятись загибели, навіть коли-б падлюки, ниці гомніці єго без провідника, без помочи в бурливу ніч на широке поверли море. Я тим Максимом, котрого перед 9 роками хотіли-сте погубити, але спас мене Господь и об-сипав богацтвами. Що-ж би ви на тоє, коли-б я прийшов тут, вироковати вам заслужену кару?“ — Оба Гульдені́ були поражені, бліді мов смерть упали до ніг капітана Максима. „Помилуй, помилуй,“ кликали, любий Максиме, помилуй ради твоєї матери!“ Максим через кілька хвиль не одвітив нічого. „Встаньте,“ рік на-останку поважно, але без гніва — „чи міг би я, котрий за все, що маю, одовжен милосердю Божому, чи міг би я милість Господню узнавати серцем жорстоким у непримиримим? Ніт, втихоми-рїтьсь, не мав я ніколи наміру мститися. Прощаю вас від сер-ця и єсьм готовий моє щасте и мої богацтва з вами ділити, коли мені повернете матір мою, щоби я міг о ній старати ся на єї ста-рости-літх.“

Гульдені́ и Мойсей не знали, чи ушам власним довіряти. Они увикли других судити після себе, а понеже зло ім нанесене ніколи не пускали безкарно, то и не могли зрозуміти такої бла-городности; думали, Максим хоче наставити на них лапку, и се-ред многих перепрошуваній и дякуваній чим скорійше подули до-мів. Максим пішов небавом за їх слідом. Він казав своїй матери повісти, що богатий чужинець жєлає з нею поговорити, щоби їй розказати про судьбу сына, котрий небавом до неї має приїхати. Потом и пішов до неї; природа говорила за сильно, щоб улуда

довго мала трівати; мати пізнала его сейчас, а син опинивсь в її обіймах. Було то по раз первий від довгого часу, що луч щастя озарив її самітне, безпотішне житє.

Гульденій, непокоєний заздростю, носився лише з гадками, яким побитом Максим став так богатим. В кінци знетерпелився и дав молодому чоловікови зрозуміти многими огородами и приго-ворками, щоби єму було дуже приятним, колиб про се міг ясно вивідатись. Максим не дав себе довго просити и розказав свому вітчмови все, що сталось, які пригоди стрітив в подорожи мор-ській, як наспів до зачарованих островів, про ради, котрі єму дав старий Рукку-Матті, а на-останку дивну приклучку ис скринкою. „Чому-б и я не мав такого щастя?“ сказав в духу до себе Гуль-деній, але він берігся тую гадку виповісти голосно. По якімсь часі Максим, кинувши дім для матери и все уладивши так, щоби їй до добробиту нічого не хибувало, попрощався з нею и удав-ся на корабель.

Ледве поїхав, оба Гульденії прийнялись за діло; опарусили одно из старих своїх суден и поїшли як сторони, котру девять років перед тим одвідали. Одного хорошого вечера викинули якор на круглім морю и готовились пробовати щастя.

Старий Гульденій старався, щоби пробіг подій був подібний, як тогді з Максимом. Він велів тихцем люльку з фальшиві піпці укинути в море. „Старий Рукку-Матті,“ мізковав собі, „не змі-тить обману.“ — Потом притворився, наче-б дуже сердився за-для тої шкоди на сина; сильно нагрімавши на него, відвзав ша-люпу, звелів єму в ню пійти и відтак полишив его на морю.

Видко з того, що Гульденій духа Рукку-Матті мав за ча-рівника морского и хотів введати его ходатайство для сина свого Мойсея.

Гульденій дав свому синові на дорогу запас біленького хліб-ця, хорошого голяндского сира, удженин, озорів ренових, лосо-сів, руму, пива и ишпаньского вина первого сорта. Те було до-сить на одну ніч. На дві шалюпи дав собі Мойсей вимостити дуже вигідне ліжко з чотирёх подушок, трёх матраців, двох про-стирал и шовкової, грубо ватованої ковдри. Надто узув добрі чоботи и надів плащ вовками підбитий та покурював на довгій люльці найлучший тютюнець. Так виряджений пустився він в путь.

Перед спанєм помолитись Богови и его святим ангелам ува-жав Мойсей за лишне, мав бо все, чого потребував, під достат-ком. Скусно попоївши та напившись пивця и винця так, що аж за-шуміло в голові, ляг він спати. Але сон мав дуже неспокійний.

Філі ударили о шалюпу, вітер гонив нею на всі сторони. Мойсей від часу до часу розплющав очі и поглядував на темне небо. „Мабуть уже прийде той дурний чарівник,“ прошептував до себе. Чарівник не дав довго на себе ждати. Вітер сильніший ніж перше поніс Мойсея и шалюпу поблиз зачарованих отровів. Из верховини печеристого побережя позирав злий дух Мара*) своїми випуленими, котячими очима, від котрих сияв блеск зелений, висмотрюючи здобичи. Він помітив бідолашного Мойсея, котрого борея загнав на его сторону. Миттю викинув знак гарпуни и притяг его до себе. Узяв его в свої косі руки и звільна запровадив до своєї чорносинїї, вонючої печери. Темнь залягала там скрізь. Мара положив Мойсея на ліжку з кропиви жалачої зробленім; тіло біднягн розжеврїлось вскорі мов жар; він чув гадюки докіль себе шиплячі, видів, як тигри витріщали на него очі пламенисті, и чув, як великі, гидкі павуки з жегучими ногами лазили по его ліжку. Хотів піднятися, але не зуміг. Чарівник скотпв оловяне качало на его віка и серце, а як пізнав, що найстрашеніші муки Мойсея гоноблять, кинувся на его грудь, топтав его, драпав и дер острими кігтями. Все тіло Мойсея стало мов чорною раною. Мара зареготався так сильним, демоньским сміхом, що козяча шкіра, в котру був загорнувся, лопнула и роздерлась на шкаматє.

На-останку, як вже думав, що его досить вимучив, поволік его за волосє путею, ломачем и камінями заваленою, о котрі він заєдно товкся, аж до шалюпи, котру далеко від узберїжя відтрунув. Тим часом піднялась буря. Шалюпа Мойсея була велика и сильна, але на круглім морю не більше вартовала, як легкий човен. Буря шалилася. Мойсей роплющив очі и спозирав докола, здалось ему, якоби мав зле снище, але справденність, що перед ним розвивалась, не була того рода, щоби его забув. В розпуці приложив фляшку вина до уст таї почав чмолити; але за першим ликом дуже скривився, чарівник бо лікер заступив морскою водою. Розв'язав мішча з запасом, а ди! — хліб був перемінений в камінь, сир в жовті губи. Мойсей збпвся зовсім з путя. Через якийсь час блукав, філями метаний сюди-туди. Наконєць побачив таки недалеко від себе судно без щогол. — „А,“ сказав до себе „тепер буде мені такеє-ж щастє, як Максимови, на тім кораблі певно найду таку цінну скринку.“ Повеслував ик ко-

*) Зрівняй рускі вирази: мара, мрака, морок, мрїти, мерчить (о дощи), морча (мерча паде = дрібонький дощ); мерчачка (коло Калуша) — düsteres Wetter; споріднені суть: мерти, смерть, море.

раблеви, ускочив на чердак, все було там в найбільшій безладі, видко було звити прехороших футер, дорогоцінних матерій и скрині з товарами в-около плаваючі. Мойсей и не думав про те їх ратовати, єго думки заняті були лише трёма вещми: скринкою, бохонцем хліба и козою. Тое надіявся найти. Але він не найшов ні скринки, ні хліба, ні кози, але намісто них малу шкатулу, твердий блинець з темної муки житної и kota. Мойсей думав, що нахід сей такий добрий, як Максимів, попудом позбирав сі спадки, и чим дужше удалився з корабля, боячись, щоби єго філі не захланули; але корабель недвижно стремів на скалі, на котру єго закинула буря.

Як повечоріло, зів Мойсей половину свого блинця и сховав другу половину на другий день рано. Даром мизався кіт, щоб одержати кілька окрушин, Мойсей був без змилування. Кіт пімстився и в ночи вишком пролиг останок запасу.

Наспів ранок. Мойсей чув голод, не менше як кіт, але нічого не було попоісти. На морю вчинювалась буря. Мойсей нарікав, кіт нявчав. На послідку по трёх днях Мойсей полумертвий зістав взятий на байдак, що з деревом плив до Штокгольма. Патрон судна обіцявся Мойсея за добрі гроші повезти у Жигород. Ледве ввійшов Мойсей до покою свого вітця, зачав єму робити гіркі попреки, що єго так безпощадно лишив на морю. „Цить! любий сину,“ говорив Гульденій плачучи, бо о слёзи було легко у нёго, коли ишло про втрату грошей; „стережись побільшати єще мій смуток. Тої самої ночі, як ти пійшов у шалюпу, піднялась так страшенна буря, що принуджені були-смо, спустити вітрила, але мимо тое застряли ми на скалі. Мали-смо ледве єще часу о собі подумати, и з трудностю успіли ми спасти житє. Ах, мій красний статок! Ах, мої величні, дорогі товари! Але розкажи мені, сину, як тобі довелось?“ — „И я не мав більше від вас щастя,“ одрік Мойсей гірко: „мов мяч був я киданий сюди-туди, щипаний, топтаний, дряпаний, гоноблений, а то все через проклятуцього чарівника. Мій товариш подорожний ошукав мене що до поживи. Трохи не вмер я з голоду; але що мене втішає, єсть те, що напевно знаю, що стану так богатим, як Максим, коли не богатшим від нёго.“ — „Що ти говориш, мій сину?“ одказав Гульденій змулений. — „Так, Максим буде біднягою в зрівнаню зі мною. Мушу тобі сказати, мій отче, що я, подібно мому братови, найшов — вправді не скринку, але шкатулу, котра певно три бочки золота вартує, бо єсть три рази так велика, як неоказна, мала скринка Максима.“ — „Ке сюди той скарб,“ рік Гульденій, рот собі обтираючи. — „Тут він и є,“ и Мойсей витягнув

вдоволений картон з під камізельки. Гульденій подивився. „А нещаснику!“ кликнув руки згортаючи. „Ти був на чердаку нашого судна.“ — „На нашій судні?“ — „Так, ослуго, так; ти не спізнав моїх футер и моєі . . .“ — „Я справді бачив там хороші річи . . .“ — „И ти нічого не виратував більше, лиш тую шка-тулу?“ — „Нічо, тільки шкатулу, не єсть же вона золотом на-повнена?“ — „Золотом! о певно, розтвори та подивися!“ — Мойсей заклопотався. „Хто знає впрочім,“ сказав до себе, „що за порошкою заяця?“ И отворив бережно шкатулу. Що-ж побачив він там, милий Боже? Стару перуку свого батька. Сумне відкритє, треба признати! Мойсей дуже похнюпився, але найбільш єго сер-дило, що отець при всій неудачи не міг повздержатись од сміху. „Погоди,“ подумав, „запачу я тобі такою самою монетою,“ и ка-же: „Але, мій отче, я еще уратовав одно из футер.“ — „А дій-сно? За те треба тобі подякувати! Чи футро з тих сірих?“ — „Так, так!“ — „То дуже добре, бо сі футра найдорожші. Де-ж воно, мій сину?“ — „Ось воно, що скаче на ногах!“ и Мойсей пока-зав на ката, котрий в тій хвили играв близько дверей. — „Той кіт?“ — „А кіт.“ — „Ах ти сліщуне, урвители!“ скричав Гульде-ній, за палюгу, тай добре креше Мойсея. Мойсей кричить, кіт нявчить, Гульденій не перестає бити, а може и тепер еще бє.... бо тут вже и кінець казці, котру ми мали розказати, про того дуже честивого вітця и не менше честивого сина.

А Максим оплив в своїм краснім кораблі всю землю довкола. Хоть був ще молодий, вельми єго тішило проїзжати незнаємі краї. Коли однакож прийшов у літа більше доспілі, почув, що Фінлян-дия, єго отчина, милійша єму ніж всі другі сторони. Тому повер-нувши до неї, уладився хорошо, и замешкав з своєю старень-кою матірю и з жінкою, котру появ був в Астралії, прехороший діи на бережю ріки Кумо. Тут занимався лівкою риб, имаючи мно-жество блискучих окунців и препишних лососів. Єго діти були в ласках у доброго Рукку-Матті, котрий іх обсипував добродій-ствами а також охороняв іх бравого вітця.

Обьяснене декотрих слів.

Акажеве дерево або кирочник, Anacardium occidentale L., поїх d' Asajou, Asajoubaum з родина терпентинців (Terebinthaceae); деревно ніжно жилочкованє служить на вироби, малі фасольковаті оріхи усадо-влені на сокавих, грушковатих черенцях. Ті черенці зьідомі и служать яко волок (ярина); в шкаралупі оріхів єсть остро гризучий олієць, ко-трого уживають до чорнення (барвлення на чорно) и до значеня біля.

Блин, блинець = Fladen.

Гомиця (Кор. гж), Amphibium, elendes, kriechendes Wesen.

Достоту (Корчин, в Стрийщині), формально; точно; слово.

Жигород, перетолковане из Björneborg.

Качало (Гал.) = блок, Rolle.

Кебина (з англійського Cabin), буда, шатро.

Кін (Укр.), риг, Еске. (Конь + ьць = кінець, Ende).

Лізати (Підлисе коло Олеска), лазити = (до 5 відд. 1 розр., праев. лізаю, пр. мурашки лізають).

Моряк = Matrose.

Нагрузити = завдати набір, befrachten.

Оголоска = афіш, обвіщена.

Опарусити (корабель) = впридобити парусами, щоб був готовий к одплитю.

Піниця морска (Meerschaum) = мінерал той звичайно легший води, тож плаває по ній мов піна (з відти то имене!).

Подути (провінціоналізм; ужив. в Стрийщині, пр. коло Калуша), скоро шійти, поскорити пр. подув до церкви (вираз досаднійший).

Попудом (коло Дрогобича) = похапцем, скоро, квапно.

Пороша (Укр.) = слідниця (Стрийщина) Fahrte.

Присилити (в Коломиїщині) = привязати, пр. присили корову в стайни; *відсилити* = відв'язати.

Прік = останок, Rest.

Рапуте (Закомари коло Ожидова), гурієсіе, graty, Gerümpel, зрів. старосл. ропать, delubrum, капище; в літ. Несторовій о Владимирі В. Святославицю, „яко ходихомъ въ Болгары; смотрихом, како ся покланяють въ храмъ, рекше въ ропати, стояще без пояса. — По водвореню віри Християнскої слово „ропать“ приняло значіне позорне.

Родич = consanguineus, Verwandter.

Свіцядо (в казках українських вперве записано п. Жемчужниковим, гл. Записки о Южной Руси, т. II., ст. 16.) = зеркало.

Скалька (звнч. plur. скальки, Чортків.) = Muschelschale.

Сподівка (у корабля и пр.) = слідна часть, спідняк.

Сумліне (Гал.) = сомніне, Zweifel. Безъ сумліня = zweifelsohne; Совість = Gewissen.

Тяжбу вивести = вивести процес.

Урвитель (коло Дрогобича) = урвиголова, ледар.

Чердак = der Raum unter dem Dach (гл. Словар російсько-німецький Павловського); уживаю виразу „чердак“ на означенє нім. Verdeck, польск. pokład, росс. палуба, опираючись на таких місцях дум народних як пр.

Тоді Кушка Самійло, гетьман запорожский

Чогось одгадав,

Сам на чердак виступав etc.

Щотоводець = щотник, Rechnungsführer.

Якорниця = кабель, Ankertau; лива (канат), до котрої приливають якор.

ЛІТЕРАТУРА

російська, великоруска, українська и галицька.

(Дальше.)

IV.

Вияснивши, що таке на фактах є література російська, великоруска и українська у Росії, чим вони різняться одна од другої, и у чому звязуються, я могу гадати, що звалив з своїх плеч саму важку гору. Тепер застається сказати про відносини до них Галиччини, при чому могу тепер говорити коротко, позаяк факти своєї історії читателі галицькі, звісно, знають краще мене.

Ми бачили, що на відносини літератури російської и української не можна дивитись, виходючи тільки од фактів чисто етнографічних и диялектичних, бо літературу робить уся совокупність життя історичного. Од сієї причини виходить, що література українська є тільки різновидністю культури російської. Од сього ж виходить, що література галицька зовсім не таке одно з українською, як думають одні, и ще менше одно з російською и великорускою, як бажають другі. Українці — граждане Росії, Галичане — Австрії, а у ній Галиччини, а се не одні тільки географічні имена, а соціяльно-культурні типи, доволі один од другого одмінні: російський українофіл навіть близький по усьому моральному складу до освіченого великорусса, ніж до галицького народовця; про галицьких святоюрців вже й казати нічого.*)

В ті часи, як святоюрські патріоти галицько-руські у перший раз виступили скільки небудь зьорганізованими у літературі и політиці и признали себе частю українського народу у 15 мільйонів, вони не були українцями; так и після того, як вони обьявили себе частю 60 м. русського народу, вони не стали россянями. Як п. Дідицький не походив на Шевченка и Костомарова, так не походить він и на Пушкіна або на Тургенева и Герцена. Уніятство, за қоторе галичане держаться й доси, як за одміну їх національності, переважно — а колись виключно — церковня освіта, вихованне по семинаріях и на теологічному факультеті, сила польських, а потім німецьких ідей, найбільш бюрократично-

*) Глибоке почуття народної єдності перемагає по часті ті різниці, які випливають з одмінних соціяльно-культурних обставин, особливо при щораз більшім взаїмнім пізнаванню. Впрочім з часом и соціяльно-культурні різниці щораз меншають. — Ред.

австрійського складу, одірваність од народу мабуть чи не тричі, вихованне без усякої рускої мови, а особливо без своєї народної (бо церковщина, польщина, латинь я німеччина давши од галицько-народної мови ніж російська од української) — ось де обставини, серед котрих зроста галицька інтелігенція старшого покоління, серед котрих піднялась вона — и то не стільки сама по собі, скільки підгонювана другими (німецькою бюрократнею), яко національна партія, коли зачалась галицько-руска література. А ці обставини діло не посліднієї важности, у тім числі и те, що галицька література не держиться своїми силами: колись вона держалась силами святоюрського кліру, підпираного бюрократнею, — тепер припадають їй окрухи од славянського благодетельного комітета; часами не обходилось и не обходиться и без польських або зависящих од Поляків грошей (Русь? — ред.). Важне діло и те, що галицька література висунулась, або була висунута, яко ознака національно-політичної борби, — а як ся борба унять таки ведеться не стільки власними силами, скільки зависить од побічних політичних комбінацій, то од сього тим більш література галицька прийняла не стільки культурно-соціальний, як російська, великоруска и українська, скільки національно-політичний, або, сказати б, публіцистичний характер, — од чого и виходить та перемінчивість усякого роду, навіть и наукових поглядів, коли переміняються політичні обставини з боку Галичини и без її волі, міняється вітер політичний.

Сі усі обставини, при котрих почалась и живе й доси література и політика галицька старшого, або святоюрського, або рутенського табору, не могли не одріжнити її од російської в усіх трьох видах посліднієї. Коли хто любить шукати аналогії, той, пожалуй, знайде у Росії аналогію святоюрсько-рутенському націоналізму хиба у славянофільстві часів Шишкова, т. е. першої чверти нашого віку. Тільки до „старого слогу“ и клерикально-національних ідей благочестивого адмірала треба додати ті одміни, які накладаються сусідством з єзуїтами и ультрамонтанами, та послідки конституційної формалістики, — бо трудно що либонь инше винести з конституції, не самим краєм виробленої и даючої зразу людям сього краю и народности підначальний стан, який дає австрійська конституція Русинам. Одних и то полувимовлених демонстрацій за єдність з Росією після 1867 р. не було доволі святоюрцям, рутенцям, щоб стати Росіянами, тим більш, що вони водяться, и з ними хотять водитись у Росії хиба ті, що самі близьче стоять до Шишкова, чим навіть до самих Аксакових. Од сього усякі фрази навіть про літературну єдність з Росією, як

були, так и zostались фразами. Правда, мова, и то одного „Слова“, у остатні роки більш стала походити на російську, але тільки лексиконом своїм, а не усім своїм складом, — бо усе таки вона осталась такою же неконсеквентною, неорганічною мішаниною. Не знаю, як видаються в святоюрських кругах ті книги и журнали, которі переважно чита' Россия, — коли тільки вони доходять до Галиччини (бо славянський комітет не особливо дотепен вибирати книжки для одсилки братам закордонним). Але Россияпина тільки за кару можна б було заставити читати „Слово.“

Як вже казав я у першій статті, галицькі народовці, їх тенденції и література ближче до російських. Тому причина те, що вони усе таки більш стали мати діло з українською літературою, котора, як було говорено, живе одним духом з російською; а ще більше причина сього у тому, що народовці, як молодші, маючі більш світске, більш новоевропейске вихованне, ближші до Українців и Россиян університетських у загалі, од чого, може, виходить и те, що народовці й до української літератури стали прихильніше, ніж старі рутенці. Але ся близость галицьких народовців до Українців и до Россиян виходить не стільки з їх народв'єго споріднення, скільки з того, що и ті другі більш або менш ново-європейці. Одначе се спорідненне не виключа' и великих різниць, так що' братерство Галичан з Россиянами, навіть и з Українцями, на довго зостанеться шитим білими нитками. Скільки раз було, що те літературне діло, которе подобається у Галичині, не подобається нікому на Україні и на виворот? Естетичні погляди, теми поетичні и наукові, которі вибирають для своїх праць Галичане и Українці, далеко не рівні між собою. Окрім різниць краввих інтересів и обставин тут багато діє й те, що Галичане учаться у школі німецькій, живуть під переважним натиском культури німецької, та ще й австро-німецької. Про сі тонкі одіни трудно говорити, а особливо перед тим, хто сам не мав злучаю рівняти одних з другими, та ще й по тому, що кожний чоловік у дрібних культурних ознаках життя дуже прихильний до суб'єктивізму. Однако, коли про се вже зайшла річ, то не можемо кинути єї, щоб хоть не виснити, що ми хочемо сказати.

Так Россиянам и по части Українцям кидається в очи хоть би у літературі галицькій прихильність до тем археологічних, и в загалі далеких од життя сучасного або вже прямо утилітарних, у політичних заявліннях монархізм, хоч и серед конституційної держави, добра доля клерикалізму, приклонність перед високими чинами, в тім числі и церковними, перед орденами и декораціями,

любоз до церемоній, зборів, про которі тільки й можна сказати, що одбулось гарно, ganz gemüthlich и т. д.*)

Я задержавсь на сѣму усѣму, щоб показати, що не тільки ті з Галичан, що говорять про єдність з Росцією, але й ті, которі справді більш близькі до Россиян, и ті так багато мають окремих інтересів, так одмінюються психологічно, що, як я казав у першій статті, хоть би й хотіли иначе, а не можуть не виробляти окрімної літератури и од Россії и од самої України. Хиба — захотять зовсім нічого не писати, нічого не робити (що, як довідуюсь, де хто з святоюрців з розпуки, що до Россії не пристануть, а до свого народнього теж не можуть або не хочуть, и радять робити), але се буде теж дуже оригінальна одміна и од Россії и од України.¹⁾

Перша одміна Галиччини од Россії и України — та, що у Галичині на першому пляні стоїть и не може зійти з него питання національне, которе навіть не може зовсім розірватись и з релігійним. А се дає переважно національний характер літературі галицькій, которого не може мати російська, од того, що не така єї місія и у Россії, и од того, що ні великорускій народній, ні російській політичній національності ніхто не грозить, — ні навіть и українська, бо реакція національна російщині на Україні зовсім не сильна и що дня слабіє, а Поляки, яко національність, не тільки роздавлені в малоруских краях, але и загрожувані у самім царстві Польскім, так що Українцям замість того, щоб наступати на Поляків, як на національність, скорійш треба, як одному з переважних центробіжних елементів у Россії, подавати голос за їх неодмінні права у Царстві, що не виключає борби соціальної з польским панством у западнім краю. Питань релігійних для Россії усяких мастей не ма вже, окрім хиба борби против звязку церкви з державою, борби за віротерпимость. У Українців релігійних одмін од великорусів не ма, католицизм же сам тільки

*) Ш. автор трохи за надто песимістично намалював характер Галицьких Русинів, — се дається виправді сказати о галицьких Рутенах и Русских, але народонці и пр. в загалі досить далекі від клерикалізму або якогось особливого почитання високих чинів, орденів и т. п., від чого нераз навіть докорювано народовцям. — Ред.

¹⁾ Щось подібне недавно висказав один галицький кореспондент „Голоса“ (нр. 167), в р. 1878), боронячи стару галицьку партію од укору Вістника Європи: чому вона не дбає о народній освіті. Тому, каже, що усі школи оддані у руки Поляків(?) — за не доліці проведорів галицьких нехай лучше народ буде у невіжестві, ніж деморалізується національно и морально (?) — Спитаємо: чи є лучша основа для деморалізації, як невіжество?

що держиться в українських землях. Політичні задачі, способи, якими йде соціальний поступ у Галичан и у Росії, різні. Школи побудовані не однаково. У національних, у політичних, соціальних, літературних інтересах Галичане розійшлися з Поляками так, що назад вже вернутися їм не можна. На всі ці інтереси вони мають свої окрімні права и институції, которі занедбати їм не можна, и не честь. Се не те, що на Україні, де соціально-політичні інтереси одні з російськими, де исторія не виробила переважно, або виключно українських институцій и не одрізнила зовсім и українських національно-культурних інтересів, бо хоть вони й не зливаються з великоруськими и не покриваються зовсім російськими, а усе таки и передові патріоти українські не виділились не тільки по побічній але й по своїй волі з російської політики, літератури и науки.

По сьому усьому нерозумно поступав би той Галичанин, которий з поводу єдности з Росією одрікся б од праці краєвої для своєї народности и народу, для краєвої літератури, науки, політики, у тих формах, на тій мові, яка виходить з краєвих обставин.*) Як би яка небудь партія або кружок и подумали у Галиччині одректись од такої краєвої праці, то усе рівно природа висупула б другі кружки, другі партії, которі б робили сю природню працю. Святоюрці й самі тепер бачуть плоди своєї моральної або більш демонстративної еміґрації у Росію після 1867 р., хоть вони тепер своєю службою перед централістами німецько-жидівськими доказують, що у них так-же мало такту в покаянні, скільки мало було ёго „во грѣсѣхъ.“ Еміґрація ж фактична з Галиччини у Росію пошкодила двічі галицьким інтересам: вона ослабила сили інтеліґенції галицько-руської и підорвала симпатію російської громади до Галиччини саме тогді, як святоюрська партія знайшла потрібним опертись на поміч Росії. Од того усякий приятель рускої народности у Галиччині, хоть будь він панрусист у ідеалах, мусить казати спаси-Біґ таким людям, як товариство „Прогрессива“, що вели вперед діло літератури и педагоґії рускої в Галиччині на власних краєвих основах и зберегли край од конечної деморалізації, а руску идею національну од гибелі. Тепер мусить бути усякому не-сліпому ясно, що діло, которе проводиться „Прогрессивом“ и їй аналогічними институціями у Галиччині, зупенити не можна, и не треба, а враз з тим вкріпляться и культурно-на-

*) Краєві обставини зовсім не стоять на перешкоді, щоб література у Галиччині розвивалась на одній мові з українською. — Ред.

ціональні одміни Галичини од Россії, — бо в результаті вийдуть не тільки одмінна література для шкіл елементарних, але й для гімназій. До сього прибавити треба оригінальну літературу публіцистичну, наукову, виклад в університеті на язичку одмінному од російського. У Галичині може виробитись тип образованих Русинів одмінний од російських, — так що тут зовсім натурально явитись таким романам, як Тургенева, Гончарова и т. п., тільки не тією мовою писаним. Словом, по скільки Галичина не Россія, по стільки у Галичині виробляється и виробиться одмінна од російської школа, література и культура у загалі, — и, звісно, коли вона змусить бути живою по духу и формі, вона мусить стати близько до народу галицького; коли ж ні, то стане церковною, святоюрскою, а усе ж таки не російською. По усёму видно, що література и культура галицька вийде середня між народнєю и святоюрскою. И у такому виді вона не останеться без ваги и для Россії и для України, хоть прогрес культурної літератури у Галичині ще більше одрізнить її де з яких боків од України, — бо усе таки ново-ростуча галицька література и культура не може обійтись без польско-німецьких одмін, которі, будучи не похожі на народно-руські, коли їм не противупоставлять тих реалентів, про которі скажемо низче, ще більше натиснуть и у народню мову и у народній характер чужої неорганічної мішанини, ще більш обезличать оригінальність народню, ще вбільшать моральну пасивність народу, під поверхностною покришкою націоналізму.²⁾ Коли прибавити до сього малочисленність Галичан и те, що політично-соціальні обставини життя Галичини засудили руский народ там на второстепенну ролю, а елементи чужі, польський, німецько-жидівський узброїла новітніми удоконаленими оруддями експлоата-

²⁾ Ми боїмось, що хто небудь з противників „Просвіти“ підхопить наші слова и скаже: „От бачте, які послідки праці вашої вказує сам ваш приятель.“ На се скажемо, що такі ж самі послідки ще гірші були б, як би зовсім ніяке руске товариство не взялось за руску освіту у Галичині, — а школи у ній зостались би у руках Німців и Поляків; ще гірші послідки були б, якби школи и літератури вклучно були у руках святоюрців. Бо вони ще більша етнологічно-язичкова мішанина, ще більш носять у собі польського и німецького, тільки из старішого. Ні культури, ні мови російської вони б не завели у Галичині не тільки через те, що сього б не дали їм Німці и Поляки, але через те, що вони самі до того не здолві. Партія „Просвіти“ усе ж заведе світеку просвіту и школу, близьку до народного галицько-руського духу и мови, и вже по сим двом причинам близьку й до самого російського, як се не чудно здається. Окрім того ми говоримо про такі послідки, тільки поставивши на перек, що спеціально-галицька інтелекція не буде у взаєминах з українскою и російською, — чого, як побачить читатель, не може бути.

ції народу: то трудно надіятись, щоб сама по собі галицько-руська культура и література дійшла до потрібної широти идей, багатства и самої народности.³⁾ — От тут то и може и мусить стати Галиччині у пригоді Україна, на котору тепер плюють рутенці-общерусси, забуваючи, скільки вони пили з сього колодязя од самих старинних часів и до М. Шашкевича и братів Головацьких включно, и не розуміючи, скільки ще може дати живої народнєї води родина Мономаха, Острожських, Хмельницького и Шевченка, — а за нею и Россия, которой знать не хотять галицькі народовці-українофіли.

Навіть и святоюрці не можуть одректи, що перві ідеї рускої літератури, первий підпих національному одроженню у Галиччині дан був, у часи М. Шашкевича, з України, не можуть одректи тієї ваги, яку мало для Галиччини познакомлення з Шевченком. Не можуть вони одректи й того, що сама по собі історія Галиччини од самого XIV-ого в. не має примірів навіть в пориву до національної особности, тогді як на Україні, на Русь Київській не тільки бачимо такі прориви, але ще й основані на руху мас народу до слободи, — народу, сього найміцнішого носителя и одмін національних. Од сього оживити археологізм своїх національних тенденцій можуть Галичане навіть и святоюрского табору тільки покликком

³⁾ Характерний примір того, як життя галицьке виробляє моральні одміни зовсім окрімні од російсько-українських, можна бачити на виданнях „Просвіти“ для народнєго читання. „Зорі“, окрім хіба по части VI кн., Життя и Пісні о св. Николаю, Юрію, Фармазони, которі визвали горячу хвалу од обох партій галицьких, хоть и написані мовою досить близькою до української, одначе самому широму українофілови здаються то методом своїм, то матеріалом чимсь до того старосвітським, до того найвим и не похожим до того ідеалу, який мають передові люде у Росії (и на Україні) для народних книг, що самий ширий українофіл скоріш дасть хлопцеві дальшу по мові великоруску книжку про Географію, фізику и т. и., ніж сі гарненькі по мові, але дуже легенькі по внутренности своїй книжки Галицькі. Як несамостайно односяться у Галиччині до німецької и навіть польської культури, видно вже з того, як копіюють Галичане уся і культурні терміни у їх німецькій, польській, або латинській формі, насилуючи власну фонетику и граматику (телеграм, деклямація, факта, студія наукові, урліп и т. д. Такі поверхні знаки свідчать и о слабости внутреннєї самостайности. Авт. — Просвіта старається книжки свої укладати практично, одвітно потребам народу. Перша потреба: нарід піднести морально, и до того служать такі книжочки, як Фармазони, Житє св. Николая и и.; друга потреба піднести нарід інтелектуально, и тому також зараджують по части книжочки Просвіти, в котрих суть и статті з Географії, фізики и т. и. — Що до слів и форм наведених ш. автором, то деякі справді можуть видатися Українцям дивними, задля того, що вони беруть, як Галичане сі слова безпосередно з латинського, грецького и т. д., так вони через medium великоруского языка. Який спосіб лучший, не хочемо тут рішати. — Ред.

на Україну. З другого боку, трудно споритись против того, що у літературі и у искусствах має силу над більшістю тільки дуже близьке, у першому разі рідне. Так, скільки б не хтіли галицькі науруся покликатись на Іванів Московских, хоть на самого Петра В., — а усе таки традиції и приміри не тільки московського царства, але й нової російської історії не можуть бути так живі для Галичини, як українські імена Сагайдачного, Могили, Хмельницького, Палія и т. д. Коли обернемось до того у культурі, що має найбільш силу над громадою, до поезії и искусства, которі скрізь найбільш показуються ознакою національного духу и будять ёго в массах: то побачимо, що великоруска поезія, живопись, навіть сама музика для Галичан доволі далека матеріалом и характером; російська теж само далеко матеріалом, — характером же коли може бути интересна и навіть пригодна для збуження у Галичині більш реального, новосвітського напрямку, то усе зостанеться абстрактною и од того на половину мертвою. Хай н. пр. хто возьме найлучші романи Тургенева Рудинъ, Дворянское гніздо, Наканунъ, Отцы и Дѣти, и покаже у Галичині типи, которі б одвічали тамошнім — а сі типи, як можно пересвідчитись, у Росії стільки ж великорускі, як и українські.... та не галицькі, бо Галичане не були у тій лабораторії, котора їх виробляла — у Росії.⁴⁾ Зовсім не ту силу може мати поезія, живопись, музика українська, котора буде передавати у Галичину тіж самі ідеї, що й великоруска и російська, тільки у близьких, живих для Галичини образах.

⁴⁾ На тому, як не зможуть приладитись до Тургенева святоюрські прихильники російської літератури, можна бачити найлучшу піддержку наших слів. Чули у Львові, що се найбільше люблений у Росії з живих беллетристів, — бачуть, що треба б познакомити з ним публику галицьку, коли вже раз пішла розмова про єдність літератури з Росією. А що з ёго вибрати, ніяк не знають, а виберуть, так як раз попадуть на слабійше и як раз поминуть найлучше, найхарактернійше и найлюбленійше у Росії. Так названих романив Тургенева святоюрці не можуть оцінити, раз через те, що типи народової громади у Росії чужі Галичині, а друге и не можуть бути симпатичними клерикалам, для которих не тільки Базаров (Отцы и Дѣти), до которого суб'єктивну симпатію недавно (у мемоарах) заявив сам Тургенев, але й Рудин и навіть Лаврецький (Дв. Гніздо) покажуться страшеними нігілістами. З другого боку не можуть святоюрці знайти смаку и в тих повістях Тургенева, у которих він малює простий народ (Записки Охотника, Муму, Постоялый Дворъ) — и котрі багато критиків у Росії вважають навіть за найлучші твори Тургенева: се буде хлопство, ненавистне святоюрцям! От вони и вибирають хіба таке зовсім плохе діло, як Жидь (у Бояні), — або хіба-хіба, як Первая Любовь, що тепер печата' „Слово“, що хоть и лучше од Жидя, але усе таки одна з слабійших повістей Тургенева, — бо не має ні одного широкого характера, ніякої соціальної ідеї и навіть по самим психологічним фактам нічого місцевого, руского, того именню, чого ніколи не зрозуміти Рутенцям.

Од того Галичане, коли хотять справді стати общеруссами, мусять сприяти українству, а не ворогувати з ним. *Без українства вони не стануть общеруссами, а тільки зостануться австро-рутенцями*, т. є. не здобувши широти ідей общерусских, стратять, або лучшє—не живуть ніякої органічності, ніякої народнєї живости. Найлучшим доказом за вірність сєго, що ми кажемо, служить література „общерусскої“ партії у Галиччині и іх політика після 1866 р. На своємү верху, у двох-трєх писателїв, ся література лексиконом трохи, правда, приближилась до російської, але не усвоїла ні одні з тих ідей, которими поступає громада російська, не проявила аж нічого ісінько ні у науці, ні у поезії, що б нагадувало хоть трохи науку и поезію російську, навіть сама мова галицко-рускої літератури як була, так и зосталась неорганічною мішаниною, до которой не прибереш ні словаря, ні граматик,—як була, так и зосталась рутенскою. Якого ще треба нагляднїшого примїра на те, що у „Слова“ не збудилось и після 1866 р. чуття реально-народнєго у літературі, як те, що воно печатало повісти Сахер-Масоха, которі заставляли як Великоруссїв, так и Українцїв здвигати плечами и смїятись над наївною редакцією *Revue des deux Mondes*, що друковала у себе сі *Recits de la Galicie et de la Petite Russie*? Але що для французкої редакції наївність незнання, то для галицкої ознака нерозвитости до того крайнєї, що після сєго, як би хто написав новозеландську повість з галицкими іменами, то львівський журнал и напечатав би. Що таке и у політиці значить послїдній поворот до святоюрцїв німецких централїстів, як не той-же самий поворот з общерусскости, з общеславянства до узкого и безплідного у корені австрорутенства? И коли не всі російські журнали голосно и постоянно порицають сей поворот, то тільки через те, що не всі звертають увагу на Галиччину, та через те, що деякі жаліють виступити з прямиими докорами недавним приятелям. Але явно пробували було, и то на час, боронити львівських централїстів тільки „Московскіє Вѣдомости“, — а потім и вони и „Голось“ тільки звиняли політику сих централїстів, яко політику розпучливої реакції Полякам. У загалі ж усі, як ліберальні, так и національні, и панславїстичні дневники у Росії стоять за систему федеральну у Австрії, за систему Гр. Гогенварта, котору недавно и „Моск. Вѣд.“ признали яко одну спасенну, одну природну для Австрії. Що таке сей союз львівських общеруссїв з німецко-жидівскими централїстами, як не союз з тією партією у Австрії и Германії, котора є злїщій ворог и славянства и самої Росії, як народу у нїй так и держави? Коли ж добавимо до сєго,

що краєві у Галиччині елементи сієї партії, жиди — самий явно-експлоататорський елемент, прямі вороги народу: то вийде, що рутенська політика не тільки не общерусська, не російська, та ще у добавок и противу-народня. Та инако бути не може, бо славяно-народній напрямок у культурі и політиці зовсім зливається з прямими интересами и Росії и кожного з народів славянских. Галичане ж, як не можуть стати славистами, так не можуть бути й общеруссами, одірвавшись од українства т. є. од вародно-автономного напрямку.

(Дальше буде.)

Літературні звістки.

— Третє виданнє „Де-що про світ Божий“, про котре ми у 2-ім н-рі згадували, вже вийшло в Одесі.

— У Києві вийшли брошурками: 1) Нечуя — Не можна бабі Парасці вдержатись на селі; 2) Иванова — Розмова про небо и землю (гл. нр. 2-ий с. р. Правди).

— Данский переклад Нестора. Недавно опубликовані в Копенгаген п. Шмідтом переклад літописи Нестора на данську мову и інші праці про чеську літературу. П. Шмідт, надпорядочний доцент в копенгагенскім університеті, учить славянских мов.

— В Петербурскім місячнім журналі „Отечественныя Записки“ за Марець почав виходити роман у 3-х книгах п. П. Боборькина „Докторъ Цибулька.“ Сей др. Цибулька є „брат-Славянин“, котрий видає себе то Чехом то Галичанином и приїхав у Петербург робити карєру через протопіців (о. Раєвокого?) и славянских благодотворителів. Прожерливі инстинкти д-ра Цибульки, єго комічна чесько-польско-галицько-российска мова, єго хвастлива дрібна вченість, показувана на салонах, и єго життє и забави серед Венгерок и Німок у *chambres garnies*, незнання „блатворителів славянских“ про Славян и т. п. — се усе намалєвано п. Боборькиним дуже остро. Між иншиими находимо дві сторони посвячені „Слову“, на котрє дуже сердиться др. Цибулька за те, що воно підводить єго з своїм російським язиком, в котрим доктор тільки смішить людей у Петербурских салонах. (Мусимо додати, що п. Боборькин перед кількома роками був у Відні, де єго члени товариства „Основа“ и деякі чеські студенти просили, щоб їх учив типати по великоруски и познакомляв з російською літературою, але, як розказував п.

Б., не найшов у наших Русских ні одної книжки із творів, котрі скілько-небудь читаються у Росії, — так отже п. Б. більш інших способен малювати наших карєристів російських, пізнавши їх не тільки в Росії, але и в Австрії.

— Звісний вже нашим читателям флорентийський журнал **Rivista Europea** (з котрого статтю *Il movimento letterario rutheno in Russia e Gallizia* ми мин. року подали у обширній аналізі), поміщає під загол. *Nottizie litterarie slave* звістки п. L. L. (Louis Leger) по французки про літературну діяльність майже в усіх землях славянських; часом тамже бувають літературні кореспонденції польські п. A. W., українські и російські п. Україно, п. М. Д. и и., так що *Rivista Europea* тепер майже чи не більше від всіх видань дає славянських бібліографічних звісток. Ми будемо уперед вибирати інтересніші з сих звісток и доповняти їх тим, що найдемо у Лондонському *Athenaeum* и у С. Петербурзьких *Вѣдомостяхъ*, и будемо подавати читателям „Правди.“ Про галицько-руські часописи п. L. L. (котрий — кажемо се для відомости особливо наших Галицьких Рутено-Русских — пише щомісячні кореспонденції у С. Петербурзький „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“) ось як каже (*Riv. Eur.* 1874 Marto 162): тепер в Галичині виходить 6 часописей руских, тільки одна „Правда“ пишеться справдешнією краєвою мовою (*un seul Pravda i escrit en veritable dialecte du pays*).

— **Новий бюст Шевченка.** Недавно (у 3-му н-рі) ми доносили про бюст Т. Шевченка роботи п. Забіли, тепер польські газети звіщають про новий бюст Шевченка, роботи п. Таддея Баронча. П. Таддїй Баронч, артист-різбяр из Львова, пробував 2 літа в Італії, а тепер повернув до Львова. Роботи п. Баронча славить високо п. Т. Ленартович, звісний польський поет и різбяр, котрий и наводить похвальну критику про них п. Cavalucchi, директора флорентийської академії, поміщену в часописьмі *La Nazione*. Між иншими, пише п. Ленартович — „виконав п. Таддїй пречудовий бюст Шевченка, руского поета, котрий наміряє випадати в глині,“ а дописуватель *Dz. P.* додає, що бюст вже випалений и є тепер на виставі в Варшаві.

— **Нове и повне виданнє письм Томи Падурри** (ур. 21. Студня 1801 в Іллянцях в Україні, ум. 20. Вересня 1871 в Козятині на пограничу Поділя и України) що ино появилося у Львові накладом книгарні К. Вільда під надписом: *Pyśma Tymka Padurru. Wydanie posmertne z awtohrafijw.* Яко мотто поставлені на заголовнім листі слова, котрі оден лірник в Калника мав о молодім Тимку оказати: *Se bude dusza zarogozka.* Се виданнє містить в собі: 1) *O życia i pismach Tomasza*

Padurru на 66 сторр. 2) Поезні Padurru, з котрих більша часть у перший раз появляється на світ; поділені вони по волі самого поета на: Ukrainky, Dumy, Mandriwky, Burlaczky, Monhołky и Riżności (між ними суть особливо поезні по польски або на половину по польски и по руски написані, переклади з Міцкевича и и.). 3) Obrusy historyczne, се-б то 4 розправи сторичні в польській мові: Kozaki ukraińskie, Bogdan Chmielnicki, Jan Sierko, Jan Mazera. 4) Приписки поета до своїх поезій в польській мові. По-при поезіях по-міщених всюди вірний переклад польський. Як в давніших виданнях так и в сім найповійшим ужито азбуки латинскої и польскої правописи. — Ми не належимо до тих, котрі зовсім не хотять приймити Падуру до нашої літератури; тому ми и раді, що появилося раз повне видання єго творів. Однако, хотя ми еще не змогли и добре переглянути сєго видання, вже при поверховнім погляді нам здається, що поет за ближшим познакомленнем не зискав, а скорше стратив.... Лишаємо собі еще погогорити про се пізнійше.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Перед виборами.

В короткім часі мають в товариствах наших „Просвіта“ и „имени Шевченка“ відбутися вибори нових видів. Вибори ті суть незаперечно великої ваги для згаданих товариств, але вони набирають и значія політичного з причини, що межі галицкими Русинами суть прихильники чисто-народної літератури майже за-всїгди заразом прихильниками окремішнїї на народних підставах опираючоїся політики, що члени товариства „имени Шевченка“ належать виключно а члени „Просвіти“ майже виключно до сторонництва народно-русского, котре, не маючи товариства політичного, велику часть своєї діяльности концентрує в згаданих товариствах и за посередництвом тих товариств стремить до морального піднесення руского народа. Випадає нам проте на сім місци застановитися над зближаючимися виборами.

Товариство имени Шевченка, котрого справами завідували до тепер основателі, приступить по раз перший до вибору свого виділу, товариство же Просвіта, истнующее вже від довшого часу, може и повинно, приступаючи до нового вибору, зріло розважити

всі добрі и слабi сторони своi дотеперiшнiї органiзацiї; оба же товариства повиннi при нових виборах схiсновати з досвiдiв, якi члени народного сторонництва мали спосiбнiсть зробити при дотеперiшнiм заводуванню справами всiх наших народних товариств.

Дотеперiшнiй досвiд учиць нас, що нашi товариства розвиваються найкрасше тогдi, коли заявляють найбільше щирої и розумної працi, що як свої так и чужi, як прихильники так и противники нашi, менше дивляться на те, хто в видiлах наших товариств засiдає, як на те, що тi товариства роблять. Мiж тим як нашi противники розпоряджають значними маєтками народними, мають за собою всiякi протекцiї: ми можемо на тепер їм противставити лиш щирий патрiотизм и витревалу працю.

Вибираймо отже до видiлiв наших товариств з наших патрiотiв лиш людей працi, то є таких, котрi и хотять и можуть справам нашим тiльки часу и працi посвятити, кiлько добре веденє тих справ вимагає. Коли межi такими людьми працi знайдеться чоловiк займаючий в суспiльности значнiйше становиско, то тим лучше, але вистерiгаймося покликувати до видiлiв людей для самої лише репрезентацiї. Не вiд того бо, чи видiл якого товариства складають люди социяльно висше або низше поставленi, залежить бiльший або менший розвiй товариства, але вiд того, чи сi люди в бiльшiй або меншiй степенi мають здiбнiсть, добру волю и можливість працювати для добра товариства. Люди, котрi не мають одпої або другої з сих власностей, можуть мимо своi вiлi бiльше нашiй справi пошкодити як помочи, бо н. пр. вiдтяганє вiд працi одного видiлового знеохочує других, а може навiть (пр. декомплетованєм видiлу) спиняти всякий поступ на перед. Не о особи повинно нам ходити а о рiч саму. Коли добре поведєся наша справа, коли видiловi витревалою працею здобудуть який хосєн для нашого народа, то кождий буде шанувати репрезентованi ними товариства, не питаючися, хто засiдає в видiлах; а противно коли би-смо як найбільше людей репрезентацiї до видiлiв повибирали, то тi без працi нiчого би не вдiяли и не додали би жадного блиску нашим товариствам.

Вибiр яких там членiв задя самої репрезентацiї мiг би тiльки тогдi мати певну основу, коли б вiн принiс товариству якi дiйснi користи, н. пр. протекцiю и пiдмогу из сторони ряду и т. и. Однако и тогдi така матерiальна користь є звичайно сполучена з моральною стратою: бо, спускаючися на чужу помiч, загинається звичайно руки и не працюється так радо и так широко, як коли хто на власнi сили ограничений. Впрочiм коли переглянеш навiть списи

членів обох наших товариств, то не найдем там жадних людей, котрі би, при вимогах нинішнього віку и при поглядах рішаючих сфер чи то у Відни чи у Львові, без праці самим лиш своїм становиском и своїми впливами могли принести яку небудь реальну користь товариству.

Дальше повинні-смо при виборах уважати, щоби праця в громаді була належито поділена, щоби отже не вибирати до всіх виділів одних и тих самих людей. Коли нас було менше, було се конечно, нині маємо уже межі ким вибирати.

Стараймося також покликати, о скільки можна, найбільше нових людей до виділів, тим бо способом познакомяться ближше из справами наших товариств и ширші круги громади. З відступаючих же виділових, котрі в наслідок такого відновління виділів не будуть наново вибрані, не зможе тим жаден уразитися. Противно кождий повинен ся в таким разі тішити, що найшлися в громаді люде, котрі суть в стані его місце заступити. Поминене якого з дотеперішних виділових при виборі могло би лиш тогді злі наслідки мати, коли би-смо на его місце вибрали чоловіка неприхильного нашій справі, — але о тоє при теперішнім складі річей не ма чого боятися.

Тільки що до вибору виділових. Розважмо єще, кого вибирати головою в однім и другім товаристві.

Увзглядяючи и політичне значене, яке оба товариства, хотяй не суть політичними, фактично мають, належало би бодай в однім вибрати головою голову народного сторонництва, о. Качалу. Тою гадкою керувалися основателі товариства имени Шевченка, вибираючи сего заслуженого мужа головою уряджаючого комітету. — При виборах однакож до виділів, а взглядно голови, не можемо ставляти кандидатури сего мужа, по тій простій причині, що о. Качала не живе у Львові, а статуту одного и другого товариства вимагають, щоби як голова так и виділові мали постійно своє мешканє у Львові.

Мусимо відтак оглянутися за иншими кандидатами. Хто небудь буде однакож вибраний, то, хотяй вибір сей не буде мав значіня всказаня голови народного сторонництва, а все таки буде він як в однім так и в другім товаристві великої ваги, буде він завсїгди вибором людей, котрі в справах нашої народної партії суть обовязані важне становиско зайати.

Після нашої гадки може як в однім так и в другім товаристві бути добрим головою лиш щирый патріот, перенятий скрізь ідеями нашого народного сторонництва, котрий би міг и хотів справами

повіреного ему товариства як своїми власними зайнятися, котрий би міг в діла товариства без перерви вглядати и бути душею товариства, котрий би був готов на своїм становиску и в найприкрийших хвилях витривати, а де okaже ся потреба, в обороні прав народних перший до борби стати, котрий би в загалі був готов не лиш словом але и ділом и добрим приміром наших виділових до точного вповнюваня принятих обовязків заохочувати. Такими засадами повинні після нашої гадки панове громадяне поводитися при зближаючихся виборах.

Ми ограничаємося на всказаню загальних засад, а встримуємося від поименного ставляня кандидатів, уже по тій причині, що уважаємо еще незамкненою дискуссию, яка в справі згаданих виборів в нашій громаді завелася. Ми радуємося тою дискуссиею, бо вона є доказом, що наші громадяне для так важної справи не суть байдужими, бо всказує вона на жите в громаді. — З другої же сторони ми єсмо певні, що дискуссия ся не доведе до жадних непорозумінь в громаді, бо-ж не ходить тут о вибір меж кандидатими наших полгядів и кандидатами виступаючими против нашого сторонництва, — а о вибір меж людьми, котрі всі до народного сторонництва зачисляються.

Ведім же тую дискуссию дальше оглядно и предметово, а коли в рішучій хвили приступимо до виборів, то не огладаймося на взгляди якоїсь високої політики, котра, почавши від 1848 р., на нашу народність тільки біди напесла, але згадаймо висше наведені засади и голосуймо на тих кандидатів, котрих кождому з нас совість вскаже яко найліпших!...

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

(Дальше.)

III.

„Тільки після довгих досвідів — каже п. М. Т-овъ дальше —, Русини наконець замітили, що не ма що більше покладати надій на ряд центральний, тим менше на Россию, и тогді між галицкими проводирями стала вкріплятися идея, що опори для патріотичної діяльності треба шукати під ногами, у власнім краї. Тая идея по-вела до глядання нових доріг, нє все удачного, але мало по малу

стали з неї впливати и такі дїйства, котрі подають надїю на лучший кiнець борби за руский народ и народнїсть в Галичині, нїж ті, які ми бачили до сеї пори. Щоб вийти з якого небудь положення, потрібна перед всім свідомість сього положення. В тїм згляді ми вважаємо дуже важними слова віце-маршалка, сов. п. Лавровского, о результатах его спостереженій над положенєм національного питання в Чехах и Галичині. „Коли я в 1871 р. був в Празі, мав я нагоду розговорювати з чеськими політичними діятелями. Чехи говорили: „Ви, Русини, хочете їздити на кони високої політики, а рускі виборці вибирають Поляків послами. До такого ступеня вони не мають почуття своєї народности! В чім же ваша сила? Поки ми, Чехи, на нарід наш не могли напевно рахувати, ми не вели опозиції против Німців. Ми просили: дайте нам школу; а давали нам одну, ми жадали другої. Так ми добивалися раз сього, другий того, и старалися перед всім просвітити наш нарід. Тепер ми вже сидимо на кони високої політики, але у нас Чех Німця не вибирає, а и бит матеріальний у нас не такий як у вас. Так и вам треба старатися сили ваші вкріпити просвітою народа и піднести его добробит.“....

„Отсе ясне пізнанне своєї політичної безсилности и безплідности їзди на кони високої політики в протягу 23-х літ, побудило в 1870 р. кількох из більше впливових послів руских уговорюватися з Поляками о вимінках згідної політики в питанню про відносини Галичини до держави. (Ходило не так о згідне поступоване цілого краю супротив держави, се-б то о сполученне Русинів и Поляків супротив Німцям-централам, як о уложене *modus vivendi* між Русинами и Поляками в Галичині, щоб одні и другі, замість тратити час и сили на борбу між собою, могли супокійно займатися працею в своїх справах. — Ред.) На переді тих послів станули п. Лавровский, котрий завсїгди належав до уміркованих, и о. Наумович, котрий належав до так званих: „твердих,“ и на „бокал“ котрому, в знак сочуття за его різкі бесїди против Поляків и вираження надій на Россию, у нас збирали в р. 1866—67 гроші. Впрочім Наумович більше других старався о нарід, видаючи для него газети, укладаючи сільско-господарскі статті и брошури, хотя и церковною азбукою и правописю, але чистим народним язиком (и такому чоловікови бокал хотїли піднести ті самі люде, котрі прозивали п. Костомарова орудєм польскої интриги за намір видавати в тїм самім язичі книжки для народа в полудневій Россії!). Проект пп. Лавровского и Наумовича підписали впрочім 30 послів, т. є. майже всі рускі послы в Львівскім соймі. В имени тих по-

слів предложив п. Лавровський в 1869 р. цілий, проект вимінок, на котрих рускі послы годяться не протестувати против звісної резолюції Львівського сойма о автономії Галичини. Вимінки ті дотичать головно уживаня рускої мови в урядах и судах околів чисто руских и мішаних (то є таких, в котрих Русинів не менше $\frac{1}{5}$), а особливо уладженя народної просвіти в рускій мові.“ Відтак п. Т-овъ, привівши докладно всі жаданя проекту дотичащі язика викладового в школах, говорить так дальше: „Ми нарочно привели суцественні статті з предложених рускими послами вимінок, задля того, що декотрі наші виданя, не познакомивши нашу публику з самою суцністю сих вимінок, кинули тїнь на тую пробу угоди Русинів з Поляками тільки з-за того одного, що се — угода. Наші політики звісного рода за словами „згода з Поляками“ сейчас бачуть „польску интригу“ и притім вимірену против Россиі, — и відтак вони и осудили пробу тої згоди и звернули її на Українофілів. Якби Русини й не мали нічого робити лиш спорити з Поляками! и притім платонічно, без всякої користи для себе, як було до сеї пори, и якби Русини перед всім жили не для самих себе, а для такої або иншої системи прийнятої зглядом Поляків в Россиі! Замітимо при сїм, що, хто бажає добра національним прямованям Русинів в Галичині, той именно перед всім повинен вистерігатися їх взаємини в Галичині з Поляками и взаємини наших з Поляками в царстві польскім ставляти в зависимість між собою. У нас кн. Черкасский, в одвіт на бесїду Рїґера в Москві в 1867 р. о конечности згоди Россиян з Поляками, сказав при оплесках присутних Москвичів, що исторія рїшила безповоротно о повнім зляню царства польского з Россиєю, але если Поляки хочуть згоди з Россиянами (русскими) в Россиі, так нехай зачнуть від признаня прав Русинів (русских) в Галичині. В дусі сих слів у нас пишуть дужі многі з орґанів печати (ба, були и є и у нас, в Галичині, люде, що так писали и говорили! — ред.). А між тим в сих словах находитья не тільки різке противорічє, але и небезпечне именно для Русинів супоставлене, — бо и Поляки можуть з своєї сторони сказати, що не признають прав Русинів, поки не будуть признані права Поляків в Россиі, и можуть не тільки не годитися на такі на всякий спосіб важні уступки, котрі суть виложені в повисше зганенім проекті згоди, але навіть, щоби зробити положене Русинів в Галичині одвітним положеню Поляків в царстві польскім, цілком усунути руский язик из шкіл народних, гімназий и університета Львівского и заступити єго польским (сєґо таки не мали власти и сили зробити — ред.). Жаль, що именно поста-

*

власне взаємини Поляків и Русинів в Галичині в зв'язь з взаєминами Поляків и Россян в Росії мало по части вплив на неуспіх проєктованої в р. 1869 згоди. Спочатку сейм Львівський прийняв и за-снаді згоду, и щоби показати готовість заспокоїти духовні потреби Русинів, призначив запомогу 3000 зр. рускому театрови, котру відкавав був в 1865 р., и крім того товариству Просвіта 1000 зр., и Газетці „Учитель“ 500 зр. Впрочім з поступованя сейму в за-галі не видко було, щоб він зовсім був передсвідчений о конечно-сти значнійших уступок Русинам. Розсмотрене предложеніи руских послів було поручено сеймом видлови краєвому, котрий мав зложити коміссію з компетентних людей, Поляків и Русинів. До тої коміссіи призвано 8 Поляків, послів сеймових, профессорів уні-верситета и директорів середних шкіл, и 7 Русинів: пп. Лавров-ского, Шараневича, Петрушевича, Павликова, Ільницького, Сушке-вича и Вахнянина.

„Скоро показалося, що ані у Поляків не було волі дати уступки Русинам ані у Русинів не відійшла ще охота їздити на кони високої політики и високих питань, и — що еще гірше — Русини заявили крайній недостаток того політичного такту, ко-трий н. пр. в таких високих ступени оказували ческі партії. Ми вже по части згадували о розділах між Русинами на партії, з ко-трих визначаються найяснійше дві партії ріжно називані: старих и молодих, духовних и світських, твердих и мягких, святоюрців и народовців, москалєфілів и українофілів и т. и., и скажемо даль-ше за те ще кілька слів. А тепер замітимо, що роздраженне між партіями таке, що „старі“ в 1870-ім р. голосували за Поляками, (в Стрию — ред.), щоб тільки не вибрано послом до сейму п. Лав-ровского, котрий в тім часі прилучився до „молодих.“ Коли вне-сеній був 30-ма рускими послами проєкт угоди з Поляками, зда-валося, що всі партії рішилися піддержувати его єднодушно. „Слово“, узнаний орган Інститута Ставропигійского, Рускої Ма-тиці и св. Юра, говорило о проєкті в таких словах, котрі ми на-рочно приведемо в ориґіналі, щоби наші читателі виділи на примірі, яку міну треба надавати думкам самого „Слова“ и протєкуючих его наших газет о літературній єдности Галичини з Россією: „Дуже ошибаються тін ізън аших родимцовъ, которы думають, що выступленіє г. Лавровского и Наумовича въ 3-мъ засѣданіи сейма съ предложеніємъ поразумѣнія съ поляками послѣдовало за вы-разаемъ препорученіємъ гр. Бейста, приклоннаго, якъ извѣстно, не только польскому дѣлу, но и польскимъ мечтамъ. На счастье дѣло стоить совершенно инакше. Наши руски послы помяли

важность нынешней ситуации, как належитъ, и прѣйшли къ тому заключенію, що отъ цислятанскаго правительства и отъ г. Бейста народъ рускій никакой защиты надѣяться не можетъ: противно..... Мы можемъ имѣти нашу будущность, если не угадаемъ подъ ноги иноклеменникамъ, но яко одинъ мужъ ставемъ вразъ съ другими славянскими народами въ защитѣ единоспасительной для Австріи федеративной системы. Потребу поровуждѣнія съ поляками выразила еще Русь подъ днемъ 18-го юнія сего года въ своемъ протестѣ въ „Словѣ“ противъ празднованія дня любви люблинской, но она ждала, чтобы инквизитива вышла отъ поляковъ. Польскій журналъ „Часъ“ выразно жалѣе, що инквизитива не вышла отъ поляковъ... Съ поляками мы уже довольно навраждовалися, и шоужъ маемъ изъ той вражды? Нѣмцамъ централистамъ мы наслужилися такожъ больше, якъ довольно, бо до омерзѣнія, и якуюжъ надгороду маемъ за нашу вѣрну службу? При поразумѣніи съ поляками, що нѣтъ стратимъ? Гольий розбою не боится, но зыскати можемъ много, если твердымъ компромисомъ, забезпечивши себѣ права индивидуальности нашей народной, пойдѣмъ вразъ съ ними и другими славянами противъ равно всѣмъ намъ погубной нѣмецкой централизаціи.“ („Слово“, 1867, нр. 76).

„За якийсь час „Слово“ налякалося статтями про тую згуду, появившимися в „Биржевыхъ Вѣдомостяхъ“, „Голосъ“ и „Варшавск-ім Дневник-у“; гадало бо, по звичаю заграничної печати так шкодливому и для Россіи и для западныхъ Славян, що голоси газет такого напрямку виражають думку не тѣлько суспѣльности але и ряду в Россіи, а покинути надіи на помѣч послѣдней все таки трудно було „Слову“, котре так много о тѣм читало и писало. Тому вже в н-рі 80-ім „Слово“ заявило, що воно не приняло вісти о проєкті п. Лавровскаго (о о. Наумовичу вже не згадується) з радостю, а в н-рі 82-ім заявило невдоволене з маленькости жадань рускихъ послѣв и з бесѣди п. Лавровскаго, котра, ведя слѣв Львівскої газети, „указывала, яко бы рускій (тепер знов з двома о) народъ въ Галиціи изнемогъ до такой степени, что его существованіе зависить только отъ польской милости“ и т. д. — а за якийсь час „Слово“ вже не щадило слѣв противъ комиссіи, назначеної видѣломъ краєвиш, и проти єї проєктів. Воно в тѣм часѣ подѣлило Русинів на „твердыхъ“ и „мягкихъ“, називаючи твердыми тѣльно овоія, и так розклясифікувало рускихъ членів згаданой комиссіи: „три отъявленныхъ украинофиловъ, два середину (?) держащихъ (Шараневич и Лавровский) и только двое, „твердыхъ русиновъ,“ и-

скреннихъ приверженцевъ Руси коренной“ (оба повисли зганені крилошане); а потім орґан „твердих Русинів“ став представляти и цілу справу угодову интрибою „Українофілів“, не вважаючи на те, що в комісії всі рускі члени, т. є. и оба крилошане, подавали голоси за однакові предложєня. Полєміка орґана стілько важних у Галичині институцій против праць в комісії для згоди Русинів з Поляками, розуміється, ослабила вагу єї в очах Поляків, а відкликуваня „Слова“ на російські газети, неприязні истлюваню польскої народности, давали Полякам, не бажаєшим широї згоди з Русинами (бажала єї тільки невелика партія, так названа краківска, и демократи-федералісти під проводом Смольки, а не бажала партія Земляковскоґо, то є бюрократично-аристократична більшість польскихъ послів), — давали повод говорити про небезпечність робити Русинам уступки, котрі поведуть тільки до „омоскаленя“ Галичини. Проба довести до згоди и між партіями посеред Русинів, котрої ініціативу взяв на себе митрополіт Сембратович, не привела до нічого: з початку обі партії заявили готовість до згоди, и „молоді Русини“, котрі мали вже більшість в „Бесіді рускій“, вибрали на знак згоди до виділу єї и кількох членів из „старих“, — але скоро старі виключили молодих з товариства „Руска Рада“, в котрій становили більшість.

(Дальше буде.)

Д О П И С Ь.

З-під Творимірки (*Дещо про жидів*). Читаючи в 3. ч. *Правди про Рускій Степ*, здавалося, що сі сумні картини читаємо не з України, але з Галичини зняті; точнісенько ж бо так у нас в Галичині водиться. И аж сум бере дивитися, як наш народ рускій по всіх краях руских поневіряється ба и нівечиться через Жидову, що мов яка каста упривілегована розгнізджується так за кордоном, мовляв у *руській* державі, як и у нас в Галичині, що ввійшла в склад держави, мовляв, *права*, де право для всіх рівне бути, а слабих против підступам сильніших боронити повинно. Але пожалься Боже всього, що у нас на папері писане стоїть, бо не так воно водиться у нас в практиці. Жидова підступами, страшною лхвою, ошуканиною приходить до посіlostей в Галичині, виганяє наших людей з хати, городів, піль, та засідає цілими каґалами на

руській землі; рускі люде переходять на останню нужду, не раз позиваються з Жидами, та що-ж з того, коли жид завсїгдн скорше дасть собі раду. Прийде-ж до суду наш чоловік мужик, то судді обертаються до него грубо, грізно, зневажливо, звивають ёго: *chłopem, mudiem, chamem*, не беруться зараз до ёго справи а кажуть чекати на підсінках, и не раз чекає той хлоп на підсінках в голоді и холоді цілий день, а потім відпускають ёго до дому, віддаючи візванне ёго, та назначають термін на завтра або на инші дні — и байдуже, що тому хлопови 2—3 милі до суду ити треба, тому хлопови, що тільки з рук праці своєї живиться. А як явиться жид до суду, то пан суддя витає ёго ласкаво, звиває *паном, добродієм*, садить на кріслі и т. д. Се — по-при иншім — найбільш причиною, чого жиди бутніють, и не лякаються ошукувати, підступами и лихвою обдерати и нівечити наш народ, бо до еёго піддають ім смілости.

Що я сёго не вигадую собі, а щиру правду повідаю, наведу Вам, споміж багацько фактів правдивих, хоч пару, которі в моім сусідстві приключалися.

В селі М. під Зборовом позичив оден господар в жиди 50 зр. вторік перед жнивими. „До другої Пречистої я вам віддам; а яку провізію дати Вам?“ питав господар жиди. — „Що то провізія! от дасте мені по крайцару від ринского на день,“ казав жид. „Але щоб я був певний, ви зробіть табуляцію — я знаю, що ви господар, що ви віддасте мені гроші, не схочете моєї кривди, але ми люде нині жиемо, а завтра гинемо,“ говорив жид и повів господаря до Зборова до нотаря та там зайнтабулювався на весь маєток господаря: на хатв з городом, одноморговим, и полем до 8 моргів. До другої Пречистої наростло провізіні 50 зр. Треба отже було жидови віддати 100 зр., а наш господар стягнувся тільки на 50 зр. и приніс іх жидови. „Добре, що ви мені принесли гроші, мені іх так треба,“ говорив жид. — „Та приніс, але не всі, ось вам 50 зр.,“ казав господар. — „50, то провізія,“ каже жид, „а позичені 50 ще зістають у вас, — колиж іх віддасте?“ питав жид, „ах тож то мені іх потрібно.“ — „Коли? на Рїздво віддам вам,“ говорив господар. — „На Рїздво? а щож мені за провізія буде?“ говорив жид. — „То хйба вже така буде як перше була, по крейцарови на день,“ говорив господар. — „Так, по крейцарови? а мені іх тепер треба, то на-то-мість позичити собі мушу и також провізію платити, а я ж звідки возьму? дасте мені по два крейцарі, то добре, а ні то віддайте всі,“ говорив жид. — „Так, кажу-ж

Вам, що до Різдва почекайте, всё відам.“ — „До Різдва, по крейцарови провізія? а мене-ж не шкода, тож мені не кривда?“ говорив жид. — „Ну то масте по 1½ крейцара на день.“ — „Ну, ну! нехай и так буде, але на Різдро віддайте, бо мені треба.“ — „Чогож ви так боїтеся, хіба ж я не табулювався!“ — „Ну, ну, я знаю, що ви чесний господар, що ви на Різдро мені віддасте!“ На Різдро приніс господар 50 зр. и віддав жидови. — „Як то, а деж всі? мені ж без сего ще 80 зр. належиться.“ — „Не маю тепер, зачекайте трохи.“ — Жид чекав ще до 20. лютого и що дня наперав віддавати — та грозив судом. При кінци лютого с. р. викидав жид господаря з жінкою и дїтьми з хати и осів там яко интабулєваний на сій посілости. А господар валяється тепер, ходить за жебраним хлїбом, ніхто єго не порадить, ніхто за него не вступиться, бо де-ж приступити нашому мужикови з големи, мовляв, руками? А тут треба заплатити, щоб хто написав скаргу, а ще и за прихильність щось піднести в дарі. На раду тамошного священника господар, як зачуваю, вдається в сій справі до суду; але як той суд випаде? може за пару років ще кінця не буде — може з голоду и рід сей виуре до сєго часу.

В другім селі Г. тож під Зборовом инша пригода сталася. Посессор тамошній жид Preiss в осени 18. Вересня привів 50 волів и між сими волами вибухла зараза, а дня 22. лежало 3 воли. Се були самі свята жидівські. 23. встали з свят жиди — а 24. дали знати до Зборова и Золочева. Тоді лежало вже 7 волів чи й не більше. Коміссія повинна була на 25. зїхати; тимчасом коміссія зїхала 27. в Суботу вечером — тоді вже лежало 21 волів — и наказали війтови на завтра вигнати 50 хлопів фоси копати на воли. Другого дня наступила свята Неділя. Рано дзвін до церкви християн зливає, а жандар з війтом людей до фос виганяє. Треба знати, що село Г., як в Золочівскім звичайно, сільце мале, всего на всего 483 душ лічить, не виїнявши и малесеньких немовляток, а фоси копалися через Неділю, Понеділок, Вівторок и Середу. А се була пора сівби и зяблі. Додати ж треба до сєго, що в селі є 50 жидів окрім дітей. А жиди и пальцем не дїткнулися до сєї роботи. Даремна була и скарга громади, за те що вони самі всё робити мусять а фільварок до ніякої роботи не тикається, бо пан староста відповів, що ім буде платно за тее. Сєго тягару, який громада християнска в часі сєї контумациї поносила, и не описати, згадаю тільки, що цілих три неділь християне наші працювали, то закопували воли, то стайні, кошари, гноївки відчищували, гній на поля вивозили та на полях приорювали, а все те коло жидівських

водів, жидівських фільваркових стаєн, гноівок та поля — не коло свого, а всякий пізнає сей великий тядгар. Наш терпеливий народ був однакож тим вдоволений, що зарази в селі не було. И от минала контумация — варті еще стояли всюди, не вільно було товару з стаєн випускати, не то що. На самого Димитра раненько, вартівники, що стояли на варті від сторони села М., пішли до церкви на утреню, лишивши хлопчину на варті. А тимчасом з села М. вигнав жид 32 штуки товару; хлопчина, що стояв на варті, боявся спинити; жид ввігнав товар в село: саме тогді виходили люде з церкви по утрені та, вздрівши товар, почали питати, що се за товар. Им сказано, що се посессор переганяє з М. до горальні. Вартові зляклися та давай товар за село завертати. Жид збороняв и почалася скварка та лайка. Жид звичайно по своєму почав лаяти люде: злодіями, розбійниками, пияками, хамами, мудями. Не зважаючи на жидівску лайку, люде завертали товар назад за село. Жид розъярений пірвав прута и бив люде; люде розъярилися на жида ще більше и почали собі лаяти. На сю колотнечу зъявився вїт и почав розпитувати, що сталося? „Як то що, мені товар вільно перегнати, а вони бунт чинять!“ говорив жид; „а що-би-сте знали, пане вуйце, що мені вільно перегнати товар, от вам письмо від п. Старости.“ И подав письмо в німецькім язиці, в котрім було дійсно позволено перегнати товар. Вїт взяв письмо до рук, та его не читає, бо не то німецького але и ніякого письма не вміє читати, и нагрозившись людем порозганяв їх, як вони сміли. Жид всмілившись тим загрозив людем скаргою — и дійсно всьмох господарів заскаржив за Ehrenbeleidigung до Зборова. Еа одну Пятницю 9. Грудня дістали оскаржені и пан посессор завізвання ставитися перед суд. Обі сторони явилися на час. Пан суддя М. переслухав якогось шварботання жидівського, казав господарям на підсінку чекати, бо ще часу не має — а жид забрався и пішов Бог знає куди. Чекають наші господарі в голоді и холоді від рана до полудня, від полудня до вечера, та навідуються до пана Судді раз по раз — а він все таки часу не має. Аж під вечер віддає пан суддя завізвання господарям и каже ім в Понеділок еще раз явитися. Люде розъярені тим, що цілий день втрапили без найменшої причини, на понеділок не явилися, а п. Суддя надав засуд в користь жида, засудив люде на 8 доб арешту. Люде зарекурсовали проти сєго засуду. Однакож и тут без переправи засудили люде на чотири доби арешту, котрий и відсидіти лусіли, бо нікому вставитися за сим темним народом, его всі голюблять и гонобити помагають. Як-же хто, особливо який свя-

щеник, и вступиться за ним, то и на сього жиди кидаються, чого міг бим також не оден примір навести.

Так в тім же селі Г. єсть мій знакомий священником; з великою ревністю працює тамже в винограді Христовім. Багацько налогових п'яниць пошлюбовало на тверезість, багацько задовжених у жидів вже позбулося за єго порадою довгу и виратували свої посідости від жидівського забору. За все теє не могли жиди чіпати сього священника. Однакож тепер недавно виступив він з проповідями до народу; в котрих учить, що гріхом єсть виставляти свою віру християнску на зневагу и непошановання, особливо через службу у невірних. Єго наука вплинула так, що слуги жидівські почали покидати службу жидівску и шукають собі иншої служби. Особливо до сего підпомогли науки єго постні, пригтовляючи нарід до великої сповіди. И вже почалася сповідь великодня, аж тут дістає сей-же священник лист від тамошнього посесора-жида, котрий тут наводжу в дословнім відписі: „Wielmożny Panie X. Proboszcz.*)..... X. Proboszcz przy spowiedzi czeladzi folwarcycznych wspomina, że oni przez tak długo będą w żydów służyć, dopuki samy żydzi nie zostani, nie wiem z jaką prawą P. X. Proboszcz to sobie zaczyna, bo jeżeli zaczniemy się prawować, niewiem jak nam przyjdzie potemu jakby prawo pokazało, że nie można w żydów służyć, to zapewnie N. J. Monarchy niedał żydom być popuchaczami, ale że Naj. Jas. Monarch pozwolił żydom być possesorami i Dziedzicami to zapewnie i pozwolono jest onych służyć jak wydać wszędzie i zapewne X. Proboszczowi nie zabroni i nie mogą i prawa nie mają zabronić i radził bym X. Proboszcz. ażeby w takich rzeczach nie wdawać, której nie mogą poprawić ale psuć. Zostaje życzliwyj na zawsze Preiss Dzierżawca Dbr. H. i M.“

До чого тепер ще доходить буде, здогадатися можна. Я тут стільки скажу, що теперішні часи мимо волі пригадують нам часи польского пановання в наших краях, коли наші церкви були жидам заарендовані, коли тільки за дозволом жида можна було до церкви вступити и сі молитви и відправи відправляти, на які жид зіволів. Сеж мимоволі нагадує нам сю Козачину и сю Січ, що відсікала весь руский народ від такої нахаби, хоч Gazeta Narodowa в нр. 52. так дуже нам каже забувати и богатьську Січ и Козачину. Ми мусимо тут згадати, що наш руский народ пережив вже давно такі конституції, сейми и сеймики та справу

*) Подаю без всякої зміни сей лист, пропустивши початок сюди неналежний.

wyznaniowe під формами *Уній*, и тим то ми яко такий народ мусимо заглянути и до нашої минувшости, шукаючи нашої програми політичної, бо тільки така программа може нас зберечи яко народ и на будуще: ріжниця тут заходить тільки така, що ми мусимо взяти собі за зброю науку и освіту а не самопали и шаблюки, бо идея Січи запороскої и лицарської козаччини, яко идея народна, мусить перейти и в програму нашу теперішню, инакше ми станемося негідними потомками батьків наших и станемо забувати, *чи ми діти, яких батьків и чия кривда*; на тогді ми Русини перестанемо бути Русинами. А ся идея Козаччини и Запорозької Січи яко идея станеться в нашій народній програмі маґнесовою голкою, котра вічно стояти буде на народі и показувати нам дорогу ві всіх каламутних хвилях — а ми певно не зібемося з простого шляху.

Перегляд політичний.

Рада державна. Дня 20. Марця зачалися в комнаті послів дебати о бюджеті на р. 1874. В генеральній дебаті промовляв з галицких послів деп. Ляндав з Бродів, кандидат Шомер-Израиля; він порівнював положене Чехів насупротив Німців з положеннем не-Поляків в Галичині насупротив Поляків, и ударяв на те, що в Галичині школа стала оруддем національної пропаґанди. Демократ Штайдель вносив, щоби вичеркнути з бюджету 40.000 для 2 міністрів без портфеля (Унґера и Земляковського), вважаючи їх непотрібними, але сей внесок не був навіть попертий. Дня 21. Марця окічено дебати над бюджетом міністерства внутренних справ, и відкинено внесок п. Юл. Черкаського, щоби визначити більшу сумму для Галичини на управильнеє рік, як и подібні внески послів інших країв. На засіданю з 23. Марця прийнято резолюцию бюджетової комісії, жадаючу уменшеня епископств в Дальмації, помимо опору п. Навліновича, которий, як завсігди, в сербо-хорватскім язиці боронив дотеперішнєго стану. На тім самім засіданю депутатований полудневої (италіянської) части Тироля бр. Прато вніс, щоби ся часть від північної (німецької) відділити. Помимо того, що федералісти (именно Пражак з Моравії) признавали компетенцию до рішани таких питань тільки соймам краєвим, централістична більшість, котра протєґує полудневих Тирольців, яко вірноконституційних, насупротив ультрамонтанских північних, по промові Гербста рішила сей внесок передати окремії комісії з 15 членів. Від способу,

в який Рада державна рішить сю справу, залежати же, чи можуть и Русини надіятися поділу Галичини. — Горяча дискусія була в комнаті послів дня 25. Марця над теологічним факультетом в Инсбруку, у котрім всі професори суть єзуїти. Коммісія бюджетова ухвалила була, щоби від будучого шкільного року не дати більше фондів на удержуванє сєго факультета, и крім того щоб зажадати від ряду знесєня сєго факультета від 1. Серпня с. р. Міністерство тому внескови рішущо противилося, однак пп. Гербст, Гіскра и Зіс горячо за внеском промовляли, и міністерство так мало надії мало, що комната сей внесок відкине, що прихилилося вже до посередничашого внесення п. Бера, — коли ненадійно оба сі внески упадають а переходить внесок ряду (від котрого вже сам ряд готов був відступити), щоби на удержанє теологічного факультета в Инсбруку сумму 8.400 зр. призначити. Побіду на користь ряду рішили послы Рутено-Русскіє.

На засіданню комнати послів з дня 26. Марця при розправах бюджетових коммісія бюджетова внесла резолюцію, щоби заложити оден новий університет, на що годиться и міністерство. По тому поводі послы ріжних країв жадали кожний заложєня університета в своїм краю; між иншими жадав п. Томащук з Буковини університета в Чернівцях, раз тому, що від часів сполонізованя Краківського и Львівського університетів Буковина втратила духовну звязь з німецьким образованием, а відтак и для того, що з Черновель, міста найбільше на всхід положєного, могла би культура німецька а тим и вплив Австрії ширитися по сусідних краях (Румунії и т. д.). Міністер просвіти одвітв, що ряд сам єще не визначив міста на університет, однак внесе туя справу палаті на слідуєчій сессії. При позиції „технічна академія у Львові“ вніс п. Шарикід, щоби на будову техніки тільки тогді дати призначєних на сей рік 250.000 зр., коли Галичина (сойм Галицький) зречеться права законодавства о ній на користь Ради державної. За сею резолюцією говорив именно проф. Зіс, которий указував, що и инші краї зреклися такого-ж свого права; против промовляли п. Дунавський, мін. Штремаєр и Земляковський. Сей послідній сказав, що прийятєм сеї резолюції Поляки за признанне доконаного факта реформи виборової, за безпосередні вибори до Ради державної були би укарані віднятєм грошей на ціли просвіти; рішенє бюджетової коммісії вважає п. міністер образою Галицького сойма. Однак мимо тих оборон 2 міністрів більшість комнати, роздражєна на міністерство по свіжім пораженню в справі єзуїтів теологічного факультета в Инсбруку, сю резолюцію прийяла.

На засіданню з 27. Марця ведися розправи о видатках на школи середні. Моравські Чехи жалувалися на недостаточне узглядненне чеського язика, однако їх дотичні внески відкинено. При розправах над видатками для середних шкіл в Галичині внесла бюджетова комісія резолюцію: „Взивається ряд, щоби поводував на удержуваних державою галицьких середних школах такі зміни що до язика викладового, яких вимогає справедливість зі взгляду на розличні части краю.“ П. Мізес вніс, щоб слова „частей“ змінити на „жителів“, и додати слова: „именно же забезпечити німецькому язикови те принадлежне узглядненне, якого вимагає важність єго знання.“ Наумович жалувався, що польська більшість соймована не узглядняє потреб руского народа, для котрого истнує лише одна руска Гімназія; вносить додати слова: „в мисль основних законів.“ Мечнік вносить, щоби тую резолюцію приноровити до всіх країв, де єсть більше народностей. Др. Евз. Черкавський виступив против способу порушення сеї справи, якого ужили рускі послы, з котрими польські депутовані не хотять точити битви в Раді державній, бо „не хотять показувати зібраним тут послам всіх країв мало приятне позорище братнєї сварні.“ Дальше указував п. Черкавський на те, що після законів конституційних краєвий закон (о викладовім язичі в Галицьких середних школах) може бути змінений тільки краєвим законом, а не державним. Геніґсман говорив за резолюцією бюджетової комісії и жадав забезпеченя більшого поля для німецького язика в галицьких школах. Павликов толкує широко о шкільних відносинах в Галичині, при чім підніс, як руска народність була покривджена. Мендельсбург (жид з Кракова) заперечає п. Геніґсманови право говорити о 500.000 польських жидях, котрі не суть нічим иншим як Поляками жидівської віри. П. Каллір (з Бродів) виступає против Галицької Ради шкільної, що вона мало дбає о німецький язик. В кінци прийнято резолюцію комісії бюджетової з додатком о. Наумовича: „в мисль основних законів державних“, поправки ж Мечніка и Мізеса відкинено.

На засіданню з 28. Марця п. Розер поставив внесок, щоби єзуїтів видалити з Австрії. При розправах над видатками для учительських семінарій в Галичині прийнято резолюцію бюджетової комісії (поставлену там о. Юзичинским), щоби завізвати ряд, аби востарався о узглядненне руского язика яко викладового в учительських семінаріях ві Львові, Станіславові и Тернополі.—Тогож дня вибирали послы кожного краю своїх репрезентантів до спільних делеґаций. З Галичини вибрала польська більшість Чартгориского, Дунаєвского, Грохольского, Кабата, Зибліковича, Смаржевского

и Смольку. — На засіданню з 29. Марця прийнято резолюцію п. Кронаветтер що до реформи адміністрації податків и дві резолюції бюджетової комісії, одну взиваючу ряд, щоби як найскорше занявся ще більшим обниженем ціни соли, а другу жадаючу знесеня малої льотерії. На засіданню з 30. Марця прийнято бюджет в другім и третім читанню, по чім засідання з причини свят великодних відрочено до 14. Цвітня.

НОВИНКИ.

— Виділ товариства „Просвіта“ має честь просити всіх вп. членів на загальні збори, котрі відбудуться в Четвер дня 2. (14.) Мая о 3-ій годині з-полудня в комнатах Рускої Бесіди. (Ул. Підвале, нр. 7, на против Успенської церкви.)

— Дня 23. Мая (4. Червця), в Четвер, відбудуться загальні збори товариства имени Шевченка, в комнатах рускої Бесіди у Львові (ул. Підвалє нр. 7.), на котрі основателі сього товариства всіх вп. членів запрошують.

— Ново заложена друкарня товариства имени Шевченка, е, як и мож було надіятись, солею в оці нашим Русским. Ще й тепер не можуть освоїтись з єї істнованнем. Найбільше ж розлючені на тих, котрі дають яку роботу до сєї друкарні, особливо если то суть такі Русини або рускі інституції, котрі вони вважали своїми. „Слово“ не знає вже навіть, як вилити цілий свій гнів на д-ра Сильвестра Сембратовича за те, що свою газету „Рускій Сіонъ“ став від нового року видавати в друкарні товариства им. Шевченка. В однім з остатних н-рів посулулося своїм звичайним способом до брехні, що о. Сембратович задля того перенісся з Ставропигійської друкарні, бо мав в ній значний довг за друк Сіона, котрий не заплативши забрався до друкарні товариства им. Шевченка, взявши з собою ще и шематизм, котрий завсїгда друкувався в Ставропигії. Коли ж найкомпетентнійша сторона, бо сам управитель Ставропигійської друкарні, здементував се донесенне „Слова“, воно, як то кажуть, обернувши kota хвостом, одвітило, що ему зовсім не о те ходить, а лиш о тее, що о. Сембратович дає друкувати „Сіонъ“ в (ненавистній Слово) друкарні тов. им. Шевченка!

— Руский театр. Розділ рускої інтеллігенції в Галичині впливає шкодливо и на розвій руского театру. Як звісно, заложив руский театр пок. Лавровский, котрий вже тим одним більше прислужився рускій народности, ніж всі корифеї Рутенців и Русских. Театр стояв під зарядом Рускої Бесіди у Львові, и процвітав найкрасше власне в самих початках свого істнованя, т. є. тогді, коли майже виключно твори самих українских писателів на нім представлювано. Поводи за-

чали Рутенці вмішуватися в справу театру: фонетичну правопись заступлено етимологією, а „українське болото“ зачато „заступлювати“ рутенською „ліготою“. Розуміється, театр зачав упадати, особливо коли ще й виділ краєвий з початку відмовив для нього підмоги. Нині ся підмога вже є, але Рутенці и Русські, именно Львівські, хіба на стілько интересуються руским театром, що трібували сеї зими своїми интригами підкопати руский театр и позбавити Руску Бесіду и концессії на даванє драматичних представлєнь у Львові и запомоги уділюваной виділом краєвим. Однак сеї махінації не удалися, а п. Моленцкий, котрий, може мимо своєї волі, даєся ужити до них, сам найбільше стратив, бо его труппа нині розвязана. Руска Бесіда заключила відтак контракт з п. Теоф. Романович, котра по кількох представлєнях у Львові зібрала труппу и виїхала на провінцію. До сего часу давала представлєня именно в Снятині, и навіть корреспондент самого неприяного всім Русинам в загалі Dziennik-a Polsk-ого хвалить сей театр и описує, з якою прихильністю приймає его ціла снятинська, и руска и польська, публика. Театр є не тільки виключно національною институцією, але має и загально-чоловічі цілі; тож повинен знаходити завсїгди не лише у людей одной партії або одной народности, але загально у всіх, котрі лиш мову драматичних представлєнь розуміють, прихильне прийматє и щирий привіт.

— **Секта шолопутів на Україні.** Ми згадували в попереднім н-рі Правди о Штундистах на Україні; тепер довідуємось из російських газет о новій секті „Шолопутів“, котра появилася въ Константиноградскім околі в Полтавській губернії. Шолопутство перейшло у сей окіл, здається, из богатого на всілякі секти пограничного Новомосковского околу, Катеринославской губернії. В середині шістдесятих років в однім селі Константиноградского околу появилася *босоножці*. Вони вважали ношене обува гріхом и навіть в зимі ходили босо. Осередок шолопутства має бути в селі Поповці. Шолопути звертають на себе увагу тим, що не уживають горячих напоїв и не відвертаються від письменства. И старші навіть люде, нераз и п'яниці, кидають горівку и беруться до письма. Се и найлучша сторона тамошнього шолопутства. Признаки приналежности до шолопутства, котрі може побачити всякий, суть, що шолопути, бючи в церкві поклони, дуже сильно ударляють головами, а женщины не носять цвітної одежи и инших украшеній. В ночах шолопути збираються для читаня церковних книжок по домах возможных из своїх братів. По читаню и співі господар обовязаний всім зібраним поставити вечерю. Така вечеря стоїть далеко висше звичайної кухні мужиків. Хліб мусить бути конечно білий, пшеничний, страви солодкі, приправлені, и вино церковне в достаточній скількості. Вечері тії впливають шкодливо на економічний бит селян; утощенє до 30-х людей по кількя разів на місяць приходить патронам шолопутства не дешево. По вечерах, в найлучшім разі, присутні (мущини и женщины) розходяться до своїх домів; але буває, як розказують, далеко гірше — огонь гасне и наступає скотска утіха при священних словах: „Возлюбим друг друга. . .“

Переписка редакції.

Вп. М. Нетяга. Зробимо по Вашій волі; просимо тільки задля малого об'єму нашої часописи и з причини, що многі розправи вже від дуже давного часу чекають на поміщенє, зібрати всі Ваші гадки в одну — не надто довгу — статтю. — *Вп. Б. у Ст.* „Думка старого кобзаря про Україну“ Скеді показує ширій патріотизм и сердечне чуття, але мимо того не можемо єї помістити. Нехай се однако не знеохочує молодця, тільки противно побуджує его до щирої праці, щоби свій талант еще більше виробив.

НАДІСЛАНЕ.

Отвертий лист яко спростоване до Преподобного **о. Дзеровича**,
пароха в Товмачи.

Не надіявсь я, кодеканальний мій по чину колего и близький сусіде, вичитати у Ч. 31 львівського „Слова“ Ваш истинний „плач Суздальський“ на мене, що, пишете, „я був зачинщиком того вотум недовіря, которе мої кодеканальні (які ж се люде, и якої віри, Ваші кодеканальні, коли ми в однім деканаті?) єдинодушно, на соборчику у Пу-жниках, дали о. Заклинському, Станиславівському, пожалує Боже, депутату.“ Запитаю Вас, до чого сей донос здався? Чи мині він завадить? Чи Вам він поможе, або чи заратує о. Заклинського, а чи може стане публіка велико дивуватися Вашому високому тактовни політичному, що розбухнує по Газетах факт „даного недовіря“, сей вираз загальною обурєня, повірте, на шкоду о. Заклинського, и бл. п. сліпої солідарности, не менше, о. Дзерович, и Вашу. Бо сей же такт предивний велів голоє Вам забирати против мене в справі и ухвалі, которой Ви були участником знаменитим, так що кодеканальне духовенство єдинодушно Вам поручило, Вам самому, о. Дзеровичу, и Ви під словом „чести“ піднялися, згаданий засуд недовіря екзеквувати, т. є. завізавши підгірські деканати до підписів, вислати скорійше мандат до клябу депутатів. Вірте, можна бути вирозумілим на щирости особисті, які лиш можете мати для старозавітних поборників програми о. Заклинського, але ж не можна від людей жадати, щоби були вирозумілі, бачивши, як не тільки повірений мандат проевіриться, як у о. Заклинського, так и у Вас що до нашого мандату, а ще и красується се проевіре перед лицем сонця, сміливо у Газетах, у згаданім нападі на мене, которий Ви повним именем підписали. Повірте, о. Дзерович, що непохибно, ні я ані наша публіка не позавьдує Вам „смілости“ такої.

Олеся 1. (13.) Цвітця 1874.

Авдія Шенарович,
парох.

З сими (6-ими) н-рем, виданням, як всі попередучі з сего року, в 3 аркуші, Правда стає вже правильно в означених днях виходити; нр. 7. отже вийде 16. (28.) Мая. В сім 7-ім н-рі помістимо частину из повісти Нечуя „Чорні хиари“ в. н. „Ексамен“, а опісля будемо або оригінальні повісти поміщати, або переклади з найзнаменитших повістарів європейских, як Тургенєва, Діккенса и т. н.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні товариства книжн. „Шевченка.“ — Під зарадок Фр. Сервіцького.

Виходить випу-
скамив 2¹, арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Осолопнських.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

І НЕКРАСОВА.

III.

* * *

Чи часом блукаю у нічку беззору,
Чи чую, як фула лютує сумна —
Дружино бездольна, убога та хвора!
Зненацька твій образ коханий зрина',
На серці гадюка заветься неначе.
З дитяцтва терпіла ти тяжку біду:
Твій батько суворий мав серце ледаче,
Відав за нелюба тебе, молоду;
Літа свої красні, не знаючи долі,
Зносила; тебе не пестив він а бив....
Так ти-ж не зігнулась, втекла у неволі —
Та й то не на щастя зі мною Бог звів!

Чи ти пам'ятаєш той день, коли хворий,
Голодний я руки з несила зложив?
Стогнала страшна хуртовина на дворі
По пустці холодній аж вітер ходив.
Чи ти пам'ятаєш — уже сутеніло,
И темрява лізла у нашу тюрму;

Син плакав у тебе; даремне ти гріла
 Диханням рученьки задублі ёму.
 Точилась тяжка, невиносна хвилина....
 Кричав якось хрипло недолець малий....
 Наплакалась добре й умерда дитина.
 Мой безталанна! Пекучих не лий!
 Від голоду може до ранку й ми самі
 Закриємо очі и стулим уста;
 Хозяїн промовить прокляття над нами
 За збитки, й положуть нас вряд, без хреста.

Спділи ми нишком. Страшенну я думу
 В очах твоїх темних, як північ, вбачав:
 Знялася ти з місця маною, без шуму
 Знялась.... Я, безсилий, в дрімоті кунав....
 И мовчки убрання ти виняла з скрині,
 Немов на весілля прибралась, пішла
 Кудись-то.... а згодом в маненькій трунині
 Убогу вечерю назад принесла.
 Не мовлячи слова, ми голод заїли,
 Поставили світло на мерзлий поріг
 И сина прибрали, в труну положили....
 А хто-ж нам и за що, дружино, споміг?
 Без грошей, даремно не жалують люде,
 Та й Бог нам из неба не скине шматка!—
 Від слёз твоїх тяжких холонули груди,
 Від лютого жалю здіймалась рука....

И де ти тепера? Чи з горя, з бідоти
 Втопившись, на віки спочити лягла?
 Чи може загрузла в поганім болоті
 И людям жіночу красу продала?
 Та хто-ж приголубить тебе й обороне?
 Блукати меш нишком сама коло стін!
 В моїм тільки серці блисне й захолоне
 Безсилий та марний проклін!

Гетьманець.

IV.

МОРАЛЬНИЙ ЧОЛОВІК.

Живучи сам з моралію згодливо,
 Нікому ще я кривди не вчинив.
 Жона моя, закрившись полохливо,
 Смерком раз—щасть—в покій де милий жив;
 З квартальним я їх там накрив на шкоді....
 Він звав на герць.... а я не дурень—годі!
 Пі ж докір та сором в ліжку звів,
 Та од гризот п вмерла мовчазливо....
 Живучи сам з моралію згодливо,
 Нікому ще я кривди не вчинив!

Приятьель в час не повернув позички;
 Я натякнув тихесенько ёму
 И на закони здавсь—без сварки, без правіжки:
 Закон завів приятеля в тюрму.
 Там він п вмер, не заплативши й гривні,—
 И я мовчу, не бідкаюсь на злидні!
 Навіть вину тогді-ж таки простив,
 И згадую приятеля почитиво....
 Живучи сам з моралію згодливо,
 Нікому ще я кривди не вчинив!

У кухарі оддав я хрестянина;
 На щастя йшло: удався до пуття;
 Та тільки от — лиха ёму година —
 Мав до книжок велике спочуття,
 Та до того ще став гоноровитий;
 Ну хлопц—зась! И я, хоч несердитий,
 Сальця ёму за шкуру трохи влив....
 А він узав, повісився на диво....
 Живучи сам з моралію згодливо,
 Нікому ще я кривди не вчинив!
 Я мав дочку: в студента закохалась

И думала піти за бідаря;
 Ну, похваливсь проклоном: излякалась,
 Та й вийшла вже за діда-дукаря.
 Господа в їх була, як повна чаша....
 Не знаю й чом вже стала сохнуть Маша?

Та через год и вік єї згорів,
 Длшнвши нас без зіроньки журливо....
 Живучи сам з моралію згодливо,
 Нікому ще я кривди не вчпипв!

Гетьманець.

ЕКЗАМЕН. *)

Настав останній рік академічного курса. Воздвиженський почав дуже часто записуватись в Лавру до Пещер, щоб показати ректорови свою віру. Він ставав на молитвах осторонь од других, сам один, и инспектор бачив, що він не пропускав ніколи молитов. На молитвах він крестився, кланявся дуже низько, бив поклони и так лицемірно підіймав очи до Бога, що инспектор навіть подумав, чи не пострижеться часом він в ченці. Він ходив до церкви на ранню службу навіть в буденні дні и прикладався до чудовної икони Братської Богородиці, де ректор читав акафист. В той час він уже став зовсім иншим чоловіком, не молився Богу в ночі, але вважав лицемірство за дуже користну річ для себе. Перед професорами гнув спину, кланявся низенько ченцям, бо знав, що вони те дуже люблять, и все терся коло тих професорів, котрі мали багацько дочок. Репутация про ёго пішла все в гору та в гору, дуже вигідно для ёго.

Студенти видержали вже екзамен у професорів. Настав день останнього екзамена для старшого курсу, в котрому були Воздвиженський и Дашкович. Той екзамен робить митрополіт, повіряючи екзамени по всіх науках разом. Приїзд митрополіта оповістили в десятій годині. Всі студенти, одягнувшись в свою вже професорську форму, зібрались в велику саю в старому корпусі. Саля та велика на два етажі, з двома рядами вікон, з хорами. Вона вся розмалёвана в класичнім стилі. Великі стіни обвішані портретами всіх вчених старої Київської Академії и портретами нових руских імператорів. Проти самого митрополічного крісла висів великий, на цілий зріст, портрет Петра Могили, чорнявого, з гарним грецьким класичним лицем, хоч и трохи аскетичним, в архиерейській мантиї и з жезлом. З инших золотих великих рям у два ряди виглядали лица и в клобуках, и в митрах, и простоволосі. Там виглядало не гарно широке лице Коніського, з веселим усміхом и з здоровою

*) Частина из повісти „Чорні хмари.“

бородавкою на носі. Там дивилось на салю повне, гарне, з червоними ситими губами лице Теофана Прокоповича, котрий неначе тільки що випив и в смак закусив. З другого боку дивився святий Димитрій Туптало, митрополіт Ростовський, намалёваний святим, протоєрей Леванда з тонким орлиним носом, Гизель, Смотрицький, всякі київські митрополіти. Тільки нігде там не було видко портрета ні одного українского гетьмана, навіть Богдана Хмільницького и благодворителів монастиря и академії Конашевича-Сагайдачного и Мазепи!

В десятій годині ректор и всі професори в орденах вийшли до брацької дзвіниці, стали на східцях під гарячим літнім сонцем и ждали митрополіта. Вже минула година, а митрополіта не було! У де кого з професорів заболіли ноги, а найбільше у старих. Сонце шкварило, як огонь. А митрополіта не було! Коли аж через годину з Александровської улиці вилетіла митрополіча карета, запряжена чотирма сірими жеребцями, блискучими и гладкими, як печи. Професори стріли митрополіта цілуючи ёго в руку. Два архимандрити взяли ёго попід руки и повели до конгрегаціонної салі. Митрополіт був здоровий кремезний дід з червоним лицем, але йдучи на сходах він удавав такого вялого, такого старого, такого аскета безсильного, що здається, ёго архимандрити не вели, а мусіли нести.

Митрополіт вступив у салю. Студенти и хор півчих проспівали „Царю небесний.“ Митрополіт поблагословив членів конференції и студентів, и потім сів на першому місці. Вся конференція, з скількох десятків духовних и свіцких осіб, довгенько постояла, поки митрополит кивнув ім рукою сісти. Архимандрити и протоєреї сіли кожен по чину, неначе хто ім порозписував місця, а свіцкі професори, хоч дакеко розумнійші од їх, тулились позаду, як школярі. Секретар висипав на стіл купу білетів, митрополіт почав викликати до стола студентів. Він так тихо промовляв ймення, так розтягував слова, неначе зовсім навіки спостився. Ректор мусів голосно промовляти ті ймення, обертаючись до студентів.

Студенти почали виходити, брати білети й говорити, що кому припадало. Всі ченці, и професори, и митрополіт слухали, понангянавши голови. И на стінах давня Академія дивилась на все те своїми тіннями, поважними и сумними. Але мало по малу митрополітови все те опротивило: він позіхнув и почав жаргувати, перериваючи одвіти студентів и балакаючи про сторонні речі. Голос

єго був тогді зовсім не слабій, не аскетичний, він реготав зовсім по людски!

— Ану виходьте экзаменуватись мої земляки! Гей Туляки! виходьте! викликав митрополіт вже не по списови. На середину салі вийшло чоловік пять студентів, и між ними, як колос родоский, Воздвиженский.

— О! промовив митрополіт до Воздвиженского, одвічай по-перед усіх.

Воздвиженский взяв білет. Ему випав Геґель. Він почав розказувати єго систему дуже темну и почав збиватись.

— Годі! годі! промовив митрополіт. А розкажи, як учив Геґель про Христа и християнство?

Воздвиженский почав розказувати, що Геґель мав філософію за найвисчий ступінь абсолютної ідеї, и почав знов збиватись.

— Ну чоґо-ж ти плутаєшся? сміявсь митрополіт. Аґже-ж Геґель був єретик?

— „Єретик, ваше високопреосвященство!“ потакав Воздвиженский, „ще й великий єретик.“

— Значить він був дурень!

— „Був дурень! ваше високопреосвященство.“

— От и добре! За се одно я тобі запишу найбільший бал. — И митрополіт и справді записав єму найбільший бал.

— А молитву Христову знаєш? питав далі митрополіт.

— „Знаю.“

— От де найвисча філософія! А ваші Німці Геґелі, Канти, Шеллінґи, все то єретики, все то легкодуми! промовив митрополіт, обертаючись до профессора філософії.

— „Геґель був останній філософ ідеального прямування“, знов почав одвічати Воздвиженский.

— Останній! перервав єго митрополіт, — ну слава-ж тобі, Господи, що останній! Коли б їх уже більше и не було. И чи вмер він уже?

— „Вмер....“

— Вічний покой єго душі, коли вона того заслужить, промовив митрополіт, засміявшись, и за ним засміялась конференция, а за нею и студенти. И Кониський, моргаючи своєю бородавкою на носі, з золотих рям, здається, сміявся своїм чудним лицем з тієї конференції. И Теофан Прокопович, своїми ситими губами, неначе сміявся разом з конференцією и студентами. А Петро Могила грізно и гнівно дивився на ту сцену, роблячи своїм аскетичним лицем

великий контраст з академічною конференцією. Їго лице неначе аж зажурилось.

В той час ректор нагнувся до митрополіта и почав ёму шептати. То він хвалив Воздвиженского за ёго набожність и розказував, що він дав обіцянку йти пішки на богомілля в Почаївську Лавру. Лице митрополіта просіяло. Він дуже ласкаво поглянув на свого земляка.

— Буде з тебе! Добре, дуже добре! промовив митрополіт.

— А ну, хто там еще? прославляйся по єврейски.

Студент узяв єврейську книжку и розгорнув хто ёго зна' й навіщо. Він зовсім не вмів читати по єврейски и держав книжку до гори ногами.

— Ану прочитай и переложи!

Студент почав. Профессор єврейского языка приступив до ёго, заглянув у книжку и засміявся. „Він, ваше високопреосвященство, держить книжку до гори. Певне так трудно читати.“

— А переверніть ёму книжку! може він и прочитає. Книжку перевернули, одначе все таки він не прочитав. За ёго сяк-так прочитав ёго товариш.

— Що-ж з тебе такий поганий гебраїст! А попробуй по грецький! говорив митрополіт; дайте й мені книжку! Профессор грецького языка подав митрополітові грецьку книжку; ректор й собі взяв грецьку книжку и хотів слідити за читанням, але довго придивлявся и не міг розібрати й слова. Коли зирне на листок, аж він держить книжку до гори ногами. Їму стидно було перевернути, и він так и держав її до кінця, ніби слідячи за словами, та все затуляв книжку широкою рясом. Краска виступила на ёго щоках и піт на лобі.

— Буде з тебе по грецький. Бери-ж білет по другій науці. Студент витяг білет по церковній археології и почав розказувати про старинні будовання в Азії и Європі, назвав їх кельтицькими и циклопськими и собі на біду прикинувши ще кілька научних німецьких заграничних термінів!

— И яких ви Кельтів познаходили в древности, коли найстаріший народ на світі — євреї. Нащо вам брати ті вигадки німецькі! Нащо вам ті заграничні терміни.

Студент мовчав и профессори мовчали. Митрополіт грізно окинув оком молодих профессорів, як лібералів, надувся и почав до чогось добиратись, чогось чиплявся, сердився. Він побачив, що старий класичний дух академії вже починає падати, що туди вла-

зить дух європейський, одначе розбалакався, розвеселився и ви-кликав першого студента. То був Дашкович. Він дуже добре и розумно розказував свій білет, а митрополіт розхвалив и академію, и профессорів и студентів.

Вже довгий літній день наближався до вечера, а митрополіт держав еще на екзамені, бо посидавав пізно й добре, а всі умирали з голоду. Всі потопились, були бліді, а екзамен все тягся, та тягся. Вже на вечернім опрузі знялись всі з місця. Студенти и півчі проспівали молитву, и митрополіта знов ледве поволокли попід руки до ректора, де був готовий обід. Велика академічна сая опорожнилась. Тільки на стінах з золотих рям виглядала вся стара Київска Академія на опорожнені кресла, на стіл, де валялись на столі й під столом помяті білетики. Дуже сумно и грізно поглядав Петро Могила, закладач Академії. Ёго тінь, прикована до полотна, ніби думала: и що то за люде прийшли и виїшли з моєї академії? и на яким язиці все те говорило, екзаминовалось, жартувало и виявляло научну темноту? Чи то Орда налетіла, чи то Литва набігла и запанувала моім ділом, моім твором? И чорні очи Могили ще грізнійше, ще смутнійше поглядали на просторну саяю, куди вже вибігли миши, и шелестіли меж помятими папірцями. Широко одслоняні очи св. Дмитрія ніби дивувались, чи не грали всі ті люде якоїсь чудної мистерії, чи комедії? Всі тіни значних учених давнєї Академії, всіх писателів, всіх оборонців українського народа, ёго віри й народности цілими рядами смутно недоумівали, що то за люде тут говорили, жартували, держали книги до гори ногами и ніби й справді діло робили!

У ректора був розкішний обід для митрополіта и конференції, куди пішла не одна копійка з студенцьких сум. Вино лплюся річкою. В одчипяні вікна вже запахло вечером, засяли зірки на небі, а за столом все пили, їли, та ще пили. Вже пізно встав митрополіт з за стола, и всі заспівали ёму: „не пола ети деспота!“ При світі ясных зірок вніхали гости з Брацтва. Пізній захід блищав на стінах церкви, на золотих верхах. Тополі й липи стояли тихо и мліли в благодатному теплі, не ворущачи ані листочком. И брацтво, и корпус Академії, и з ёго вікоп грізні и сумні очи давніх українских учених дивились на той чудний поїзд и чудувались, що там, де вони колись були свідками боротьби за віру и Україну, там тепер хтось чужий справляє сатурналії, справляє комедії на науку й просвіту. Тільки небо та земля були такі чудові, як и за давніх часів; так само сяли зорі в небі, и в пові-

трі віяло теплом и пахло квітками и тополями... Тільки гори кивські стояли так само, як в той давній козацький час; так само заглядали в широкий Дніпро, як за давніх минувших часів.....

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

IV.

(Дальше.)

Тоді, як ся одірваність, се ворогування львівських общерусів против народно-українского напрямку, з powodu непонятої їм общерускості, привели до так нерадістних послідків у літературі и у політиці: усе що є, що діється живого, народу пригодного у Галиччині з боку самої святоюрської партії, те усе діється по дорозі, проложеної у часи, як еще стара галицька партія не ворогувала з українством, а старалась ним користуватись, и діється прямо по тим принципам, которі виставили українофіли. Характерно, що недавно галицький кореспондент „Голоса“ (Н. 167), П. Л-нъ, которий узявся полемізувати проти статей М. Т-ова в Вѣстнику Европы „Русскіе въ Галиціи,“ зовсім не понявши ні замірів, ні идеї статей сих, признавав, що Поляки з того часу, як Галичане стали грати на своїм театрі не тільки пєси писані, як він каже, на „мѣстномъ жаргонѣ,“ а и пєси українских писателів, — що з того часу Поляки почали гніватись на галицько-русский театр. На що ж апологіст святоюрских „проводирів“ инсинує публіці у Россіи на українофільство (*troppo tardi, santo padre, troppo tardi!*), коли виходить, що именно воно основало у Галиччині живий руский театр, страшний Полякам, бо він будить національну идею? Марно спекулює п. Л-нъ на те, що публіка у Россіи не догадується, що пєси „мѣстнаго издѣлія на простонародномъ жаргонѣ“, которим Поляки готові були и кидати милостиню, як їм не страшним, именно и єсть пєси „проводирів“, а „мѣстный жаргонѣ“ и єсть зовсім не простонародна — бо се б значило українска —, а именно мова сих проводирів. Коли українска література и мова виступали в Галиччині з конкуренцією чому нибудь, то — окрім польської — именно сѣму „мѣстному жаргону“ и єго літературі: другої бо літератури и другої мови, у тім числі и російської, у

Галиччині не було и не ма перед українскою. И „проводирі“ галицькі зовсім марно покликаються на російську літературу и общерусску мову, — бо єі и доси не ма у Галиччині; а „мѣстный жаргонъ“ и ёго література усёго менше може вважатись представителем російської літератури. Так и Поляки, коли можуть бачити чому небудь серъозну собі конкуренцію, то, звісно, у літературі, котора числить у себе Квітку, Шевченка, Костомарова, М. Вовчка, Куліша, Нечуя, — а зовсім не у літературі „мѣстнаго жаргона“. Були часи, що п. Дідицкий бачив епоху для Галиччини у тому, що и у ній появилсь писатель, который вольно пішов на дорозі української літератури що до матерялу и мови — Ю. Федькович, и характерне діло, що сей самий талантливий и самий живий з писателів галицьких не повернув за своїм видавцем, а зоставсь вірен народно-українському напрямку, и узявсь за діло народнєі освіти и літератури для сельского люду, тогді як те діло занедбали, и од мови „хлопської“ одвернулись, „проводирі“. Теж характерно, що самий щирий приятель народу з усіх „проводирів“ старої галицької партії, п. Наумович, иде тієюж дорогою — не гляючи на усі ёго зверти —, и *de facto* являється українофілом и народовцем. Чи не розумнійше ж було би свіжим людам з всерускої партії не боротись, не зводити клевет на українофільство, а користуватись ним, — що не тільки не пошкодить їх звязкам з російским життєм, а именно вкріпить їх. А рядом ніхто ім не перечить общатись з російською широкою літературою, коли вони те зділють.

Народовцям у Галиччині нічого толкувати про потребу звязки з Україною, коли вони часто самі себе звать українофілами, од якого титулу одрікаються хиба иногді ті „політики“, що бояться, як або Поляки и Німці, або и власні рутенці назвуть їх сепаратистами (од Австрії) и революціонерами, або панславїстами або схизматиками у роді українофілів. Одначе треба б забажати, щоб и народовці звернули увагу на Україні и у літературі українській на той бік єі, который є дужчим и характернійшим, т. е. не на историчний націоналізм, а на порив до волі моральної и соціальної. Перше діло, которе у Галиччині без усяких удержок, які у Галиччині ставить вольному слову *censura togum* и хвилевих політичних відносин ще більш, ніж иногді поліцейска цензура, передає систематично основні ідеї українского руху, — в діло п. Партицкого про Шевченка, на біду зупенившєся на первому випуску. И п. Партицкий не розлича' стєпени важности націоналізму и демократизму у характернійшого писателя України, — але у ёго хоть посліднійший бік Шевченка не тільки не затемня-

ється, але досить ясно обрисовується. Чим логічніше нова українська література ступить на чисто хлопську и вольнодумну дорогу, тим більшу силу вона буде мати у Галичині, яко одна з остеріг не тільки од крайностей націоналізму, але и од того, щоб у малій землі, серед народности, затягнутої у національні питання, якими переважно займаються австрійські народи, уся робота патріотична не звернулась зовсім більш на поверхно-національну, ніж на реально-народню. Окрім того українська література, живописуючи переважно чисто-народній побит, говорючи переважно з сільським людом, буде для Галичини скарбницею чисто народнєї мови. Українська література вже и доси града таку ролю у Галичині, принісши у 1860—63 р. живу народню мову, збудивши живійші, світські, більш народні питання, ніж ті, національно-клерикальні, которими тільки з реакції Полякам и католицизму займались переважно проводирі старої партії після 1848 р. Тим самим українська література, хоть сама трохи хора недугом, незбіжно слідуочим за націоналізмом, усе таки для Галичини була тим, чим бувають літератури, у которих поверхні питання націоналізму мають безмірно меншу ціну, ніж інтереси реальні: вничення побиту громадского и думки, як би ёго встроїти по идеям науковим, общечоловічим, якими літературами бувають тільки літератури народів великих и которих національности ніхто не грозить. Україна, збуваючи у Галичині разом з національним, а особливо національно-клерикальними, чисто літературні и соціальні питання, діяла тут, як частина такого великого політично-народнєго тіла — Росії.

Сказавши се, ми вже намітили увесь ряд идей, которий треба нам виложити, щоб вказати на важність и прямих відносин Галичини и сі літератури до Росії и російської літератури, и навіть и до великорускої, и до искусства російского и великоруского, особливо до музики. Скажу упяць, що одректись од своєї літератури для російської Галичане не в силах, и сєго їм не посовітує ні один навіть и всеруский патріот, коли він хоть трошки серьозно вдумається в діло, а особливо вдивиться в ёго на місци. Але галицька література може стати дуже виключною, дуже узкою по интересам, дуже провінціоальною, коли буде годуватись тільки з власних жерел. Україна одна пособити не може, — бо, як би там не було дальш, а на тепер, а значить и на довго, Україна сама бере широкі идеї и интереси російської літератури, у ній бачить образці сєговічні — наукові, педагогічні и поетичні. Галичина, правда, має під боком велику літературу німецьку, з которою звязки трудно, щоб порвались у всіх австрійських народів, — и я наперед бачу, що сю то лі-

тературу мені и вкажуть галицькі автономісти. И як, звісно, що тепер література Німців, як старішого народу, багатша російської, то тут мені и трудно буде одстояти свій тез. Одначе попробую, хоч наперед знаю, що пробити ті австро-німецькі окуляри, которими дивляться на Россию усі Славяне австрійські, навіть и ті, що тепер симпаті їй виказують, трудно буде. Перше, против чого прийшлося би мені споритись, — се идея, буцім то усе культурне, що має Россия, є тільки проста копія западного, а особливо з німецького. Я вже привів деякі факти, которі, не одрікаючи того, що наука и література у Росії иде по за западом, показують, що багато у чому вона иде оригінально, а особливо не иде як холоп за яким небудь одним народом, особливо не за Німцями. Щоб доказати се, я мусів би розказати історію наукової праці у Росії над народньою поезією, почавшуся раніш (Чулков 1787, Цертелев 1819, Максимович 1827, 1834, Сахаров 1838), ніж у Німців (О. Вольф 1830, Ерлах 1834-37, Фірменіх 1843), а особливо у Французів и Італьянців, — вказати на те, що реальна школа у белетристиці у Росії запанувала хіба пізніше однієї тільки Англії (Гоголь раніше Ж. Занда, Ауерсбах и т. д.), що народня новеля у Росії (Гоголь, Квітка) появилася раніше ніж у Франції (Ж. Занд) и Германії (Ауербах), що народня драма, як Островского, так само як и така народня поезія, як Шевченка, не має собі аналогії у бюрґерській середній Европі, що Бьлінський и Добролюбов дали приміри оригінальності у критиці естетичній и соціяльній, которі заслугоють більшої уваги ширшого світа, що Герцен виявив талант публициста и агітатора першої величини, и окрім того розсипав по своїм творам массу идей політичних и соціяльних, которі можуть бути не в меншій пригоді для соціолоґічно-наукової праці, ніж идеи Конта, Прудона, Маркса и т. д. Та довго про се усе треба б говорити. Я вкажу тільки на те, що, живучи в звязках тільки з німецькою літературою, Галичане були б подавлені силою німецьких форм сієї культури, которі часом сховали б од них и більш широкі идеи загальні. Щоб зберегтись од такої німецької узости, Галичанам прийшлося би обергатись до літератур французкої, англійської, італьянської. Але до сього здольні тільки дуже не багато людей. Російська ж література, черпаюча з усіх европейських — у послідні годи, та й завсїгди маюча найбільшу прихильність до англійської —, могла б дати Галичанам на мові, котору вивчити майже ніякої трудности їм не ма, могла б дати ріжні форми идей для порівняння з тими, которі дає німецька література. Мушу додати, що усе таки славянському

уму близькі способи думати и форми идей російські, ніж німецькі, Галичанам же вони ще близькі уже по тому, що у праці над культурою Росії завжди мали и мати муть не малу частину и Українці. Знаємо наперед, що усєго сказаного нами мало, щоб поставити галицького читателя на наш погляд; але на сей раз годі. Ми скажемо тільки тому, хто не вірить нам: прийдіть и дивіться! Прийдіть и дивіться хоть ради України, з котрою хочете ж жити, як з своїм близьким. А ся Україна живе у Росії не тільки географічно, але й морально. Погляньте ж на Київ, Одесу, Харків, — подивіться и на Петербург и Москву; прочитайте Гоголя, Тургенева, Герцена, Некрасова, Бєлинського, Добролюбова, перегляньте журнали и газети, киньте хоть оком на переводну літературу, зупеніться над педагогічною, — а потім дома подивіться критично на галицькі розправи, драми, повісти, вірші, на їх сюжети, форми, идеи, порівняйте популярні книжки галицькі з книжками Ушинського, Водовозова и т. д.: то й побачите, що ближче до Азії, до Візантії и до середніх віків — Галиччина, чи Россия? Одною біднотою усієї цієї ріжниці не оправдиш, як не оправдиш и того, що більшість студентів галицьких иде у теологи, що всі мови, письма галицькі скаржаться на те, що „мало, або не ма людей“, що усі справи идуть черепашачою ходою и т. д. Тут мусять бути ширші причини: одсталість — через провінціоналізм, брак широких идей — од націоналізму, брак оригінальності, віри у свої сили и енергії — од нагніту чужої, польської та німецької школи. Оттут то и може помогти конкуренція російської літератури, єї широких європейських идей, переданих оригінальним славяно-руським методом, українським аналізом, з прибавкою великорускої сміливости. Тепер, коли чотири желізниці йде з Галиччини у Росію и коли житте у Росії починає приливати до западної границі, од такої конкуренції не втечеш. Лучше ж, вглядівшись розумно у нову идущу на нас силу, зрозуміти, чим можна покористуватись з нею, чим можна и на неї повліяти, ніж вихваляти її, не користуючись з неї нічим добрим, та ще й її саму псувати, як святоюрці, або, заплющивши очи, „противу рожна прати“, як галицькі українофіли!*)

*) Годимося зовсім з ш. автором, що російська література має велику вагу и може користь привести и Галичанам, однако не зовсім годимося на ті єго преміси, котрими дійшов до сеї конклюдзи. Н. пр. не видимо у літературі російській стільки вєшности над западними або її оригінальності, скільки представляє п. Українець. На велику вагу поезії народної вказав в Німеччині вже Гердер, видавший и збірничок пісень народних у р. 1778—79. Перший же великий збірник видали Брентаво и Арнім в 3 томах в р. 1806—1808. Після Гердера зєрстав свою увагу на пісни народні Гете,

Я старавсь доси обходити питання політичні і говорив тільки про літературні послідки взаємин Галичини з Україною і Росією. Але літературні і культурні взаємини не можуть зостатись і без політичних послідків. Та мало того: взаємини між Галичиною і Україною і Росією можуть привести до свого роду солідарности між ними і політичної, котра так-же легко може між ними зробитись, так-же на користь кожному з країв і усій Славянщині, як і розумна, у формах одвічающих потребам кожного, і літературна солідарність. — Я знаю, що, зачіпляючи се питання, я становлюсь на дуже слизьку дорогу. Але що ж робити, коли сюжет и лобіка обов'язує торкнутись и до сього боку нашого діла!

Попереду усєго однакж я одстороняюсь од усяких толків про такі, або другі переміни державних границь, не задля того, щоб я мав перед ними який небудь теоретичний страх, щоб вважав за щось sacrosanctum границі поставлені без волі народів: а просто для того, що усякі розмови такі дуже легковажні, коли йдуть од людей з такою узкою сферою діяльности, як ми і наші читателі. Положимо, що й на віки Збруч зостанеться границею між Галичиною, Україною і Росією, що, при деяких других обставинах, може бути зовсім и нешкодливим для обох країв. Але усе таки культурна солідарність (NB. солідарність, а не одностайність) Галичини з Україною і Росією може мати дуже не малі

котрий, хоч не збирав але писав деякі поезії зовсім в дусі и на лад народних пісень, и дійсно се єму зовсім удалося. Не можемо и з тим годитись, буцім-то Галичане, живучи у зв'язках тільки з німецькою літературою, не познайомилися б ся з широкими ідеями загальними. Сли котра література не є вузка, то німецька, котра безперечно буде найбагатша на переклади з усіх мов и літератур, які є на світі. Пишучи о літературі російській ш. автор вказував на багатство єї перекладної літератури и на те, що російські переклади майже рівночасно виходять з оригіналами (Ми там оспориювали твердження ш. автора, що російський переклад Боккля появилася раніше німецького; отже тепер поміщавмо дату, подану нам ш. автором, що сей-же переклад появилася у „Oтчетвенныхъ Запискахъ“ від 1860 р.; в тім-же році виїшов, як ми вже перше писали, німецький переклад Боккля): але не тільки з кожного важнішого діла англійської, французкої и ш. літератури є по кілька перекладів німецьких, але й число авторів и творів переданих з чужих мов на німецьку переходить, о скільки ми літературу російську знаємо, далеко число творів, переданих на російську мову. Отже ж, коли ми знанне літератури російської вважамо дуже користним для Галичан, то се не задля того, щоб познакомитися з широкими ідеями загальними, але з ідеями самої Росії, котрі для нас, яко так близьких їй и географічно и етнографічно и т. д. суть дуже важні. Але не тільки що до ідей, але й що до сюжетів, що до форм, а навіть и що до язика знакомство російської літератури може велику користь принести и літературі галицькій. -- Ред.

послідки політичні, особливо для Галиччини, котрій вона дасть і більшу політичну силу у Австрії, і може вліяти на підняття соціального стану народу галицько-руського. Тепер впять я жду того ж самого недовіру читателя з галицько-автономного табору, який піднімався, як я говорив про широту інтересів російської літератури. Сей недовір упять таки виходить з того, що у Галиччині не знають Росії і дивляться на неї крізь німецькі окуляри. А по німецьким голосам у Росії не ма нічого, окрім „брутального абсолютизму“, котрий викликав яко реакцію таку-ж „брутальну неґацію!“ Так Россия и зостається и будучність єї хитається між двома полюсами: кнут та нігілізм, — так як ёго розуміють німецькі бюрґери; и тільки одні Німці могли б направити сей колос на добру дорогу. Позаяк Німці завсігди кінчать сією посліднєю идеєю, позаяк німецька печать завсігди зъявляється солідарною именно з самими реакційними мірами у Росії (як н. пр. против печати, против женского вчення в університетах), позаяк ще недавно у Відні виставили книгу Вюрстембєрґера (Russlands volkswirtschaftliche Zustände), котора доказувала, що принцип еманципації крестян у Росії був попсован наділом крестьянам землі, т. є. тим, що одступлено од принципу еманципації у балтійських ґуберніях, де крестьяне Латвіи и Ести дістали од Німців птичу волю без землі та ще й з податками и з панскою поліцією, и т. и.: то вже одно се, та ще й близьке знаомство з тим, як трактують Німці усякий ступень Славянина, щоб вибитись из під німецької опіки, з єї усюди одинаким непотизмом, мусіли б одкрити очи Галичанам на те, як багато правди у тому, що Німці розказують про Россию и єї громаду. Але брак фактів, брак книг, журналів и ґазет російських у Галиччині, орґанічна привичка вважати Німця авторитетом вдержує Галичан од критики німецьких поглядів на Россию. А до того ще й видима ріжниця статутів конституційної Австрії и самодержавної Росії. Яку, скажуть мені, можна мати користь з Росії народови, живущому у конституційній Австрії?

Щоб порівняти, як слід, односну ціну австрійських статутів для Галиччини, ми мусіли б пуститись у порівняння дійсного стану суда, шкід, податків, наділу крестян землею, громадского строю, земства и повітових рад, багатства народнєго и т. и. Ми б раді узятись за таке порівняння, та на горе галицька література не дала навіть и статистики свого краю и народу. Однако, коли порівняємо Галиччину и Россию, хоть з самого слабого боку посліднєї, народнєї освіти, то побачимо, що у Галиччині ще менший процент грамотних, ніж у Росії; додамо, що у повітових радах галицьких

народ сельський менш представлений, ніж у земстві у Россії, особливо в Малороссії, що у Галиччині не ма суда присяжних и т. д.*) Про женску освіту, у котрій Россія випережає навіть и багато земель з старою цивілізацією (дивись н. пр. статтю проф. Rambaud у Revues des deux Mondes 1873, 15 Mars: L'éducation des filles en Russie et les gymnases des femmes, — и п. Dino Padelletti — Le donne alle università di Zurigo ed. Edimburgo у Nuova Antologia, 1873, V), здається говорити нічого. А женска освіта и женска рівноправність — се одна з найдужчих підстав демократичного строю громади, так що и тут „хлопска“ Россія показала вже свою дорогу, куди вона прямує. Не дурно ж и аристократична реакція у Россії так накинулась на студенток, не дурно и у западній Европі буржуазно-німецька и шляхетско-польска преса ще лютіїше кинулась на них, ніж російські реакціонери. А головна одміна Австрії од Россії — се та, що хоч би Австрія мала й багато більш усякого добра, ніж Россія, та Австрії доля далеко менш зависить од неї самої, ніж Россії, у котрій хочби яка невігодна для неї катастрофа военна може одібрати тільки хиба Царство Польске по Вислу, та й то од сього втратять більш Поляки, ніж Россія, бо в усіх других краях, не виключаючи и остзейского, $\frac{9}{10}$ народу явно стоїть за Россію проти $\frac{1}{10}$ части сепаратистичної. Статути австрійські часом добрі, але кожний з них (1860—61, 1867) давався після межинародної катастрофи, — а у 1870 р. єдино розумна система для Австрії, система Гр. Гогенварта, упала не стільки через нутренню опозицію, скільки через гніт з за границі, з Германії, з котрою так зблизилась найенергічніша и найосвіченіша часть австро-німецьких країв, що й уперед усякий поступ Австрії у ділі державно-правнім буде зависіти не стільки од Австрії самої, скільки од Германії. Та ще мало: нехай статути австрійські гарні, нехай вони й виходять з власного нутреннього процесу життя австрійского, — але вони не видумані Славянами, до Славян не прикладаються, часом видумані прямо проти Славян, и Славяне їми користуються

*) Припустивши, що все се так дійсно й є, як ш. автор представляє (хоч. н. пр. суди присяжних тепер вже суть и у Галиччині): то все таки Галичина тим одним є у користнійших обставинах, що має конституцію (як некористна вона и не була б для Русів), а відтак в певній мірі єї доля, єї розвій від неї самої залежить. Впрочім ми далеко од польських або й „німецьких“ поглядів на Россію, хотя не всі Німці однако задивляються на неї. По крайній мірі погляди, які висказує у своїх брошурах др. Валькер, бувший доцент університета Харківського (н. пр. в новійшій брошурі Die gegenwärtige Lage Russlands. 1873), не суть так дуже невірні. -- Ред.

тільки тоді, як де небудь попадеться у них пролазки, яких звісно у XIX. в. не може не давати усяка конституція. А найменш звязку з австрійськими статутами має галицько-руський народ, найменш користується він готовими статутами, найменш покористується и тими, які можуть змінити їх у близькому будущому. Хай и гарні статuti у Австрії, та не од Галичан вони вийшли, не для Галичан зроблені, не Галичанами прикладаються до діла. Од того то й виходить, що у конституційній Австрії рускі газети конфіскуються за саму мягку критику Школьної Ради, що мітинги рускі закриваються, що товариства рускі забороняються, або по меншій мірі мусять леститись перед сильними міра сего, що у кінці кінців для Славян складаються у конституційній Австрії, а особливо у Галиччині, такі перепони, которих часом не ма и у самих абсолютних державах, та ще у добавок більш деморалізуючі громаду, — и що хіба тільки и зостанеться одна міцна звязка Славян, а особливо Галичан, з державою, що вони несуть свої гроші у державну кассу. А коли добавити, що у Галиччині самий енергічний представитель австрійської ідеї — Німці и жида що-дня усе більш вихвачують землю з під ніг сільського народу: то й вийде, що Галичане у Галиччині стаються не тільки не хазяїнами, але трохи не илотами.

Ось де реальна причина, од чого по усіх славянських племенах у Австрії, у тому числі и у Галичан є партія, що шукає помочи за границею, и коли вона обертається до Росії, се зовсім натурально. Яка б не була Росія (а я, звісно, не стану малювати її раєм), — але вона єсть и буде навірно: се усякий чує. Як не живе вона, а живе вона для себе, по собі. Що не має вона, а має вона се через власну працю, працю власної інтелігенції. Усякий прогресс єї — вбільшує силу єї, організує силу єї народа, а не других. Од того можна сердитись на те, що хто небудь не так проводить ідею звязку з Росією (ми самі перві знаходимо, що Чехи, Галичане так проводять сю ідею, що тільки шкодять собі и Росії), — але не можна не признати натуральности єїєї прихильности и надій на Росію у принципі.¹⁾ А до того, навіть політичний інтерес Росії сходиться з інтересами борби славянських народів за своє життє, — а інтерес державний сходиться з інтересами демосу

¹⁾ Що тепер вже в Европі люде безсторонні дивляться на се діло, як и ми, об єму можна пересвідчатись, прочитавши книгу п. Louis Leger'a *Le Monde Slave* (Paris, 1873 Didier), а особливо стр. 49—55. Та тепер вже и у Поляків (особливо у Варшаві) переменяються погляди, особливо у молодіжи, на Росію, — т. є. освічену громаду и літературу у Росії. Ся переміна йде паралельно тому, як Варшава ста-

у великому краю од Дніпра и Пейпуса до Ельби и Адриатика, — демосу латиского, естонского, литовского, білорусского, малорусского, навіть польского, а далі й галицького, и других західно-славянских. Ось де й уся причина тієї „мудрости“, тієї „дально-видности російської політики“, котору, послухати німецьких професорів и публицистів, буцім то Россия наслідувала од Византії. Мудрость ся у тому тільки и є, що навіть и тогді, коли Россия почне працювати и для чужих інтересів, и проти своїх — як се було після того, як Россия пристала до консервативної коаліції у часи французкої революції аж до 1854 р. —, історія працює за Россию: історія бо сама розорила Польщу, підточила Турцію, — Росії тільки досталось підбирати те, що само падало. А мудрі професори, що плачуться на хитрость Росії, не бачать, що Поляки зробили з Москви Россию, притиснувши до неї Україну, що Турки, англійські купці, бонапартисти, грецькі попи, а тепер німецькі шовіністи и струсберлісти піддержують симпатію до Росії у балканских Славян, що венґерска шляхта и німецька бюрократична и біржева сарана перші пропагатори панславизму у Австрії, а польска шляхта панрусизму у Галиччині, — що гр. Бисмарк з'явивсь ініціатором згоди Поляків з Росією и вніс панславизм и симпатії до Росії у Познань, и т. д. и т. д.

И се усе робилось и робиться, коли и Славяне и Россия водились и водяться більш інстинктом, ніж системою, коли ні ті, ні другі, маючи у голові більш національно-державні ідеї, думаючи про те, як би зновити корону св. Вацлава або розширити „землю государеву“ и т. п., ніж як уладити у ній всенародній добробит, — коли ні славянські приятелі Росії, ні приятелі Славян и державної сили у Росії не знали ясно, у чому найголовніша сила Росії, и своїм шовінізмом, консерватизмом тільки одпихали од славянської ідеї лучші сили у Європі и самій Росії! Але вже після восточної війни 1856 р., коли у часи реформ вийшли на перед демократичні напрямки з російського западництва и з славянофільства, коли почала висказуватись ідея, котра стала пануючою ідеєю лучших голов у Росії и стає вже потроху, на перекір домовим, польським

новиться центром правдиво ліберального напрямку у польській пресі. Інтересно, що *Warszawski rocznik literacki* (1873), один з органів сього напрямку, назива' з поводу комедії Краковянина Наржимского „*Pozytywni*“, Галиччину гнилою, а Краків запіснівшим містом, до которого ніякі здорові ідеї не прививаються. — Ще раз замічу, що галицько-польска громада и преса не може не мати сили и у Русинів, між котрими вона держить неправі ідеї и о Росії, ві громадї и культурі.

и особливо остзейским оліархічним ретроградам и консерваторам, провідною ідеєю внутрішньої політики у Росії, а именно, що сила Росії найголовніша у крестянстві, т. є. у народоправстві, — з того часу виявились и принципи нової, більш народної и у той же час и більш свідущої політики и заграничної, положені зерна и новому славянофільству у Росії. Ся політика — союза Росії з прогрессивними и навіть революційними ідеями, з масами народів однокровних и у загалі сусідніх, з народностями малими, доведеними воєнною и феодальною історією до стану хлопского. Перший ясно виложив теорію сієї політики, зливаючої лучші ідеї т. зв. западників або космополітів у Росії з лучшими ідеями славянофільства, московского и українского, Герцен, виложивший у цілому ряді статей про Европу, Росію, Славян, Польщу, славянофільство, ті ідеї, котрих зерна до того можна було знайти у творах Шевченка про пняхту, Поляків та у посланні до Шафарика.¹⁾ И як по видимому мало сходиться з сими ідеями політика російського уряду и ідеї петербурско-московських централістів після 1863 р., а усе таки не мало Герценовского и Шевченковского прийшло и в систему так званого „обрусенія“ и дало скільки небудь живу силу сій мішанині пруских ідей на московско-византийській запорі. Тепер вже видно усякій неотуманеній голові, що дальше йти Росії з такою мішаниною не можна, и ся система хоть проводиться ще, але більш по інерції, або через впливня німецько-остзейске, не без мовчальної піддержки самого феодального елементу у Польщі, которому лучше, щоб Росія тратила свої сили и популярність, ніж щоб народ и серьозні патріоти помирились з нею. Ті статті против сієї системи поверхностного обрусенія в заштиту правих інтересів польської народности, в заштиту усіх живих одмін невеликорусских елементів у Росії, які стали появлятись у журналах и газетах у Росії, як космополітично- або чисто-російського народнього напрямку, (Вѣстникъ Европы), так славянофільско-народнього (Бесѣда), и котрих

¹⁾ Вказуючи на Герценове славянофільство, я, звісно, не беруць ділити усіх деталей його ідей „про старий світ и Росію“, — з котрих багато було нанесено злобою для реакції 1849—59 рр. и стверджено гегеліянскими ідеями про ступенну зміну народів в історії (Stufengang). У Герцена важні не сі одміни славянофільства и руссофільства, а основні ідеї, примирючі славяно-руський демократизм з старославянским автономізмом и западно-європейскою свободою розуму, — которі знати не хотіли Московскі славянофіли, як и польскі, котрі у добавок не хотіли знати и демократіи.

основні ідеї то тогді, то иногді пробиваються и у орґанах самої системи „обрусенія“ (Моск. Вѣдом., Голось), показують, що не довго вже жити сій неорґанічній и мішаній системі. Тепер, коли чого остається бажати од російської інтеліґенції, так того, щоб петербурско-великорускі ліберали, не переставаючи бути по ідеалам космополітами, поменьш були „великорусскими сепаратистами“ у интересах, т. є. звертали більшу увагу на питання про „окраїни Росії“ и тісно звязане з ним питання славянське; вони тогді убільшили б свою силу, и давали б свій напрямок рішенню національно-державних питань и помогли б швидче тому, щоб Россия ясно поставила собі ціллю у політиці нутренній и заграничній стати „орґанізованим хлопством“ з незбіжною автономією країв и народностей, бо хлопство не має интересу ні в централізації, ні в винародовленню, и само носить у собі самі чисті зерна народности. Може стати питанням, коли и як завершиться сей процес, — але не може бути спору, що у Росії и серед космополітичного и серед національного табору вже дуже вкоренилась, багато людьми зрозумілась ся ідея; — а позаяк Россия сама пан своєї долі, то не можна спорити проти того, що з кожним роком вона буде посуватись до сього природного ідеалу. А се дасть їй велику силу у славянстві, хоть би воно зосталось на довго розділеним між трёма політичними землями, як тепер.

(Дальше буде.)

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Шесті загальні збори „Просвіти.“

Серед ожидань майже цілого нашого краю а навіть и сфер Віденьських відбулись у минувшім році, свіжо по смерті стілько заслуженого Лавровского, загальні збори „Просвіти.“ Одногосно вибрало товариство майже цілий виділ и нового голову п. Волод. Федоровича, а коли сей-же по своїм виборі виголосив свою знамениту бесіду, ціле народне сторонництво оживлене було найкрасшими надіями.

Сєгорічні збори мали инший характер. „Просвіта“ у минувшім році не показала ся таким важним фактором у нашім краю, як многі робили собі надії, по части конечно пересади — тому й не могли нові збори так великого интересу будити у чужих. Однак народне сторонництво интересувалося ними живо, займаючися ними вже знач-

ний час наперед, и в значнім числі, майже значнійшій ніж минувшого року, на них явилосся.

Перед зборами загальними відбулися єще передвиборчі збори дня 13. Мая у комнатах Бесіди. Дебатта велася о виборі нового голови (и нового виділу). Тут, як и на самих загальних зборах, не бачили-смо вже такої єдності гадок ані такого ентузіазму, як у минувшому році. Многі виділи себе заведеними у своїх надіях и висказували своє невдоволенє з малого успіху товариства, иншим ситуація представлялася неясною и жадали вясненя що до пересвідчень ставленого кандидата на предсідателя в таких питаннях, котрі справді нікому з народного сторонництва не можуть бути байдужими. Неприсутність бувшого голови була причиною, що справа не могла так скоро и докладно бути роз'яснена и дебатти тягнулися дуже довго. В кінци рішено вибрати головою и на будущий рік п. Волод. Федоровича; що же до вибору виділу, предкладано тільки різні списи кандидатів, однако задля пізної пори над ними не деатовано.

На другий день с. є. 14. Мая зачалися около 4-ої години з-полудня *загальні збори*, також в комнатах Рускої Бесіди. Всіх членів з'явилосся 61, між тими кільканайцять з провінції, именно священників. Збори одкрив голова *п. Федорович короткою промовою*, в котрій що до діяльности за минувший рік виділу в загалі ссилася на справозданє, маюче відчитатися секретарем товариства, що же до своєї власної діяльности згадував, що працював по змозі у внутрі (проводячи зборам виділу и и.) и на зверх (заступаючи справи товариства в міштерстві); наконєць що до своїх пересвідчень відкликався до засад виголошених в своїй бесіді минувшого року и висказав, що зробив крок безповоротний, зриваючи з сферами, між котрими виховався, и приступаючи до народного сторонництва, котрого справі посвятився цілою душею и цілим серцем.

Відтак секретар товариства, п. Вахнянин, відчитав *справозданє з діланя Просвіти у минувшому році*. Через весь час відбув виді 22 засідань. Перерва більша мусіла наступити в часі вакацій шкільних. На сих засіданях обговорював и рішав виді справи, котрі дотикали або 1) внутренніє організації и адміністрації товариства, або 2) виступованя єго на зверх. Що до 1) именно постарався виді перед всім о короткій нарис исторії розвою товариства від завязаня єго до посліднєго майже часу. *Справозданє* се розішле будущий виді своїм членам а також и ревнійшим патріотам руским, сподіючись, що огляд минувшої, досить

успішної праці товариства на полі просвіти пародніє загіє наших рідимців до дальшого витревалого діляня. — Товариство числить тепер 282 членів звичайних. Від послідних загальних зборів приступили 24 членів. — В справі популяризованя науки держався виділ сеї основи, щоби читаючий нарід в виданях Просвіти знаходив предмет и до науки и до забави. До редагованя популярних ділець ужавився виділ контрактом з п. Юр. Федьковичем, однак сей контракт не з вини виділу мусів розвязатися. З редакції п. Федьковича вийшли у сім році книжочки: Св. Юрій, Казки, Вечерниці и Коляди, кожда у 3000 екс., а приготовлене ест до друку цінне дільце о. Селецкого: „Жите чесного чоловіка“ и Основьяненка „Перекотиполо“. Наконєць вийшло еше господарске дільце Бічая „О навозах“, котрого тепер друга часть „О господарстві сільскім“ е приготовлена до друку. Дальше згадує справозданє, що мало людей з товариства брало уділ в популяризованю науки, хоч дуже багато чує потребу сєго.

В ділі розпросторєня видань популярних Просвіти виділ 1) упорядкував адміністрацію внутренню товариства, 2) позакладав нові аґенції. Уступаючий виділ в давнійшій адміністрації поробив зміни, котрі кажуть надіятися поліпшеня матеріяльної сторони Просвіти; именно а) відділено маґазин книжок від канцелярії; б) розділено маґазин на 3 відділи: відділ популярних книжок, шкільних книжок и книжок коммісових. Надзір над кождим відділом поручено одному членови виділа, котрий одвічає за поручений ему маєток, з поручених ему книжок тільки певну часть видає канцелярії на розпродаж, и залагоджує більші висилки на провінцію. Гроші від канцелярії и економів відбирає касієр враз з контролором и складають до каси замкненої на два ключі. Від часу до часу визначена коммісія робить шконтрум. — Нові аґенції заложено в Калуши через о. Стефановича, в Тартакові на руки брацтва церковного и о. О. Левицкого, в Вікні у п. К. Лепцишака, учителя народного. З сих аґенцій ревностю своєю відзначилась аґенція в Тартакові, розпродавши в кількох неділях популярних книжочок Просвіти на 50 зр.; по тому поводу вважав виділ своїм обовязком виразити о. Левицкому письменно подяку.

Більші успіхи показались в товаристві на полі видаваня шкільних книжок для шкіл середних; именно видані в минувшім році: 1) Читанка німецка для I. и II. кляси, о. А. Шанковского; 2) Ботаніка для низших кляс, И. Верхратского; 3) Арифметика для II-ої кляси Гімназ., О. Дейницкого; 4) Геометрія для I-ої и II-ої кляси Гімназ., О. Дейницкого; 5) Географія для I-ої кляси,

Н. Вахнянина. Друкуються: 6) Граматика латинська, д-ра Ом. Огоновського; 7) Арифметика для III-ої класи Гім., О. Дейницького; 8) Граматика німецька, И. Калужняцького; 9) Читанка німецька для III-ої і IV-ої класи, о. А. Шанковського. Готові до друку суть: 1) Арифметика для 4. класи, О. Дейницького; 2) Фізика для семінарій учительських, о. В. Ильницького, даром відступлена автором товариству; 3) Зоологія И. Верхратського, и н.

Крім сього залагодив виділ ще слідуєчі справи: а) Почтив память бл. п. Юліана Лавровського поминальною службою Божою и замовленем его портрета олійного; б) обходив 30-ті роковини смерті Маркіяна Шашкевича музикально-декламаторским вечером; в) брав участь в обходженю 25-літнього ювілея панованя Е. В. цісаря; г) обходив святочно 30-ті роковини смерті Тараса Шевченка враз з товариством сего имени. — З фонду запомогі для бідних учеників розділив виділ 29 зр. між 5 компетентів; — крім того давав нагороди за праці літературні и антиципації на ремунарації, маючі виплатитись з фондів державних за укладане учебників.

На зверх залагодив виділ отсі справи: 1) Віднісся через австрійське міністерство просвіти до такого-ж угорського, в справі лихо редакваной Газетки для учителів народних, видаваной коштом угорського ряду в Буда-Пешті. Виділ зробив угорському міністерству предложене, що постараеться о ліпшу редакційну силу для згаданой Газетки. 2) До сего-ж міністерства угорського віднісся виділ з просьбою, щоби у середних (и народних) школах Угорщини зволло завести учебники видавані Просвітою. На сі відозви не наспіла єще відповідь. 3) Виділ віднісся до краевого инспектора шкіл у Буковині п. Марка з просьбою, щоб зволли популярні виданя Просвіти припоручити бібліотекам шкіл народних на Буковині. В тій ціли вислав єму по 10 екс. кожного популярного дільця товариства. 4) З такою самою просьбою віднісся виділ також до Галицької Ради шкільної краевої. 5) „Наглядну азбуку“ Черкассова передав виділ о. Г. Рожаньському до переложеня на малоруский язик. 6) Товариству имени Шевченка дав виділ заличку 700 зр. на друк книжок Просвіти в друкарни того товариства. 7) Виділ віднісся до редакції конверсаційного лексикона Маєра в ціли справленя тамже дат исторично-літературних о Русинах. 8) Виділ віднісся до Matice lidu з предложенем давати собі в замін свої виданя популярні. 9) Виділ згодився на предложене Института Ставропігійського давати в замін книжки свого виданя. 10) Виділ удався з просьбою до міністерства просвіти о ремунарацію для пп. О. Дейницького, И. Верхратського и Н. Вахнянина за уложенє учебни-

ків для шкіл середних в загальній суммі 729 зр. 11) Виділ запоміг читальні в Стронятині (коло Куликова) и в Тужиліві книжками свого виданя.

Відтак касієр товариства др. Вол. Ганкевич (обнявший касієрство по виїзді из Львова властивого касієра Т. Барановского) здав справу з веденя діл касових и из стану майна товариства. Від 1. Січня 1873 до кінця Марця 1874 приходи и розходи були слідуочі:

Приходи за рік 1873:

1) Стан каси з кінцем 1872 р..	159 зр. 50 ¹ / ₂ кр.
2) З розпродажи книжок	1003 " 53 "
3) Вкладки членів	128 " 75 "
4) Відсотки капіталу уміщеного в щадниці	9 " 82 "
5) Підмога з фонду краевого	5000 " — "
6) " від ради повітової в Рогатині	30 " — "
7) Звернені залички за ремунарації	487 " 51 "
8) Ремунарації передані товариству в цілі виплачена авторам учебників	650 " — "
разом	7469 зр. 11 ¹ / ₂ кр.

Розходи за рік 1873:

1) Друк и літографія книжок	2920 зр. 80 кр.
2) Опрava книжок	258 " 60 "
3) Ремунарації за книжки популярні	604 " 20 "
4) Платня урядника	345 " — "
5) Услуга, видатки канцелярийні, експедиційні и т. и.	133 " 64 "
6) Мешкане	156 " — "
7) Книжки до бібліотеки и річи до инвентаря	50 " 94 "
8) Вечери декламаторські, телеграми, поминальна служба Божа	241 " 40 "
9) Підмоги иншим товариствам	155 " 55 "
10) Залички на ремунарації	948 " 53 "
11) Пожички	711 " — "
12) Ремунарації від міністерства авторам учебників	725 " 50 "
13) За книжки комісові виплачено	222 " 41 "
разом	7473 зр. 57 кр.

Остало з кінцем 1873 р. недобору 4 зр. 45¹/₂ кр., котрий покрито пожичкою з фонду запомоги для бідних учеників.

Року 1874 перший квартал. Приходи:

1) З розпродажи	225 зр. 48 кр.
2) З вкладок членів	31 " 75 "

3) Пожичено від фонду заповоги для бідних учеників и фонду стипендії имени Шевченка	74 зр.	9	кр.
разом	331 зр.	32	кр.

Розходи у I. кварталі 1874:

1) Ремуерації за корректу книжок	11 зр.	—	кр.
2) Услуга, видатки канцелярийні и експедиційні и и.	32	" 66	"
3) Платня урядника	60	" —	"
4) Льокаль	52	" —	"
5) Книжки до бібліотеки и річи до инвентаря	48	" 84	"
6) Вечер в роковини смерти Шевченка	44	" 44	"
7) Антиципації на ремуерації за учебники	10	" —	"
8) Покрите недобору за р. 1873	4	" 45 $\frac{1}{2}$	"
9) Виплачено за книжки коммісові	9	" 60	"
10) Ріжниця в рахунках давнійшого кассієра, п. Барановского	15	" 11	"
разом	288 зр.	10 $\frac{1}{2}$	кр.

Відтягнувши розхід від приходу, зістало з кінцем Марця 1874 в кассі готівки . . . . 43 зр. 21 $\frac{1}{2}$ зр. ав.

В фонді заповоги для бідних учеників з кінцем Марця 1874 було 34 зр., а в фонді стипендії Тараса Шевченка 167 зр. 10 кр. Стан инших фондів виказаний в нарисі діяльності Просвіти.

Теперішній стан маєтку в книжках:

В розпродажи у книгарів є книжок на	1571 зр.	49	кр.
" у членів товариства	1159	" 97	"
всіх книжок в розпродажи на	2731 зр.	46	"
В магазині є шкільних книжок на	4752	" 30	"
" " " популярних " "	1514	" 5	"
всіх книжок в магазинах на	6266 зр.	35	кр.

Отже має товариство всіх книжок, и в розпродажи и в магазинах, разом на 8997 зр. 81 кр., а крім того коммісових книжок на 1260 зр. 26 кр.

По відчитаню сих двох справоздань, з діяльності виділу и із стану майна, отворив голова дискуссию над ними. Забирали в ній голос: п. Підляшецкий, котрий в имени брацтва в Тартакові дякує за відступлений Просвітою з розпродуваних аленцією в Тартакові книжок 25% рабат на будову церкви. Відтак інтерпелює виділ, чому канцелярія Просвіти так мало коли отворена и чому вкладки членів так мало принесли? На першу інтерпеляцию відповів именем виділу секретар товариства, Н. Вахнянин, що канцелярія отворена тепер щодня від 9—10 и від 2—3, однак ви-

діл узнав потребу довшого отвореня и тому рішив розписати конкурс на урядника канцелярийного, котрий би — за дотеперішню платню — мав сидіти щодня 5 годин в канцелярії. На інтерпеляцію що до вкладок членів одвітив касієр п. Ганкевич, що уступаючий виділ в справі точнішого стягання вкладок в остатних часах поробив улущеня, котрі однако аж новий виділ буде міг цілком застосувати. — Забирали дальше голос п. Курилович, звертаючи увагу, що оправа книжок стоїть за много в порівнаню до коштів друку, що однак вияснив касієр Ганкевич; відтак інтерпелював п. Барвинский виділ, для чого святкував 25-літній юбилей панованя цісаря разом з такими товариствами, як Дім Народний, Рада Руска, котрі все найнеприятніше виступають против всіх товариств народного сторонництва, а Просвіту навіть анатемізували? Відповів п. Вахнянин, що народне сторонництво помимо такої неприяности хотіло заявити охоту до згоди, як се заявило и в своїм меморандум до митрополіта в одвіт на его завив до погодженя партій, що Просвіта сходилася тут з неприятними їй товариствами на поли зовсім неутральнім, и що наконець, обходячи сама сей юбилей, була б мала далеко більші видатки. Еще ставив інтерпеляцію п. Лінинский що до заложеня філії в Самборі, в котрій-то справі мали Самбірські члени Просвіти відноситися до виділу, однако ім не відписувано. Секретар п. Вахнянин одвітив, що виділ о пропозиції заложеня філії Просвіти в Самборі ставленій ему від тамошних членів нічого не знає; впрочім, де можливість и спосібність до заложеня філії є, то повинні члени в тій місцевости пробуваючі самі сим зайатися, увідмляючи об сім виділ, а не ві всім на виділ здаватися. По ще деяких інтерпеляціях меншої ваги приняв збор справозданє з діяльности виділу до відомости, а що до справозданя касового рішено на внесок касієра д-ра Ганкевича, позаяк торішній збор не вибрав був контрольної коміссії, передати маючій вибратися коміссії контрольній на рік 1874/5 до пересмотру и — евентуально — уділення абсолюторії и справозданє за р. 1873/4.

Ведля порядку дневного наступив вибір нового виділу и голови. По короткій перерві приступлено до голосованя (тайно картками), котрого результат був слідуючий. На голосуючих 55 отримали голосів: О. Партицкий 52, О. Савіцкий 51, др. Ом. Огоновский 50, О. Барвинский 47, В. Стефанович 47, А. Січинский 46, В. Гузар 43, В. Федорович 41, Ю. Романчук 38, о. В. Ільницький 31; сі отже абсолютною більшістю голосів вибрані до нового виділу. Однак що вибрано тільки 10, а п. Січинский зрікається вибору, то приступлено знов до вибору еще 2 членів, и на 40 голосую-

чих вибрано д-ра Ганкевича 28 голосами, а по 20 голосів пало на пп. Н. Вахнянина и Погорецького; при тіснійшій виборі між ними двома п. Вахнянин вибраний 23 голосами. Відтак вибрано головою товариства п. В. Федоровича 31 голосами на 40 голосуючих. До контрольної комісії вибрано пп. М. Коссака, А. Січинського и Т. Искрицького.

В часі коли відбувалася скрутинія и по доконаних виборах дискутовано ще над внесками виділу и внесками поодиноких членів. Виділ виступив з одним внеском, с. є. щоби загальний збор поручив виділови поробити відповідні кроки до прискорення санкції ухваленій соймом уставі о заведеню в Львівській академічній Лімназіі руского викладового язика поступенно ві всіх клясах (и в висших). Цікаве було в тій справі заявлене п. Громницького, котрий оповідав, які кроки в тім ділі вже поробив о. Качала. Іменно о. Качала представляв в Відні в часі каденції райхсратової послам рутено-руського клуба, щоби вони, яко *personae gratae* міністерству, старались узискати скору санкцію згаданій уставі. Відтак отже ходив до міністерства п. Яновский, де ему референт однако відповів, що в тій справі заходить ся трудність, що до тої уставі є прилучена резолюція о заложеню 4-ої (польскої) гімназіі у Львові. На те забрався сам о. Качала и пішов до міністра п. Штремасра, представляючи, що ся резолюція зовсім не стоїть на перешкодї санкціонованю уставі, и передав в такім змислі меморандум. Міністер відповів, що вскорі по замкненю засідань Ради державної займєся сею справою и буде старатись її в користь для Руси залагодити. По тім освідченю збор, узнаючи внесок виділу вправді вже не так конечним однако все таки не цілком злишним, прийняв єго по промові д-ра Ганкевича, виступавшого в имени виділу.

Из внесків ставлених поодинокими членами, прийнято слідуєчі:

- 1) Внесок д-ра Ганкевича: Членам дозволяється заляглі вкладки за роки минувші сплачувати ратами по змозі, під винятком що будуть платити правильно вкладки за р. 1874.
- 2) Внесок д-ра Корн. Сушкевича: Поручається будучому виділови приступити до застосованя §. 16 статутів (після котрого члена не платившого через рік вкладок по триразовім даремнім упімненню маєся узнати за виступившого) до членів, у котрих вкладки залягають.
- 3) Внесок п. К. Устияновича: Виділ Просвіти удасться з просьбою до дирекцій усіх желізниць, щоби вони членам товариства за явкою карти членівства оплату дороги на загальні збори товариства знижили. — Деякі інші внески ставлені поодинокими членами не при-

нято. Над внеском же п. Барвінського в тім дусі, щоби виді Просвіти не входив в компанію з товариствами неприємними народному сторонництву, присутній комісар рядовий не дав дискутувати, вважаючи сей внесок політичним. На тім скінчилися загальні збори о 9-ій год. вечером.

Одно, що нам не сподобалося на сих зборах, а особливо на передвиборчій зібранню, був спосіб трактованя справ, именно підношеня закидів против торічнёго виділу и також підношеня кандидатур, за надто пристрастний и тому деколи образливий. Сей спосіб трактованя був навіть поводом, що деякі члени, вибрані до виділу, зачали зрікатися сёго вибору, и аж опісля зі взглядю на патріотичний свій обовязок, вибір прийняли. Що же до того, що закиди всіякі підношено, сему в загалі не можемо як тільки раді бути. Не одна справа через те роз'яснилась, не на одно зробилося уважним, и мож надіятись, що в наслідок дискуссий, именно на передвиборчих зборах ведених, на будущий рік не буде причин ні з якими закідами виступати и що всі члени товариства цілому теперішнёму виділову в загалі и кожному членови его будуть могли заявити своє повне узнане и сердечну подяку.

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

(Далше.)

„Не прийшло до згоди між молодими а старими з-за того, що замість того, щоб говорити о практичних питаннях, у котрих обі сторони могли згодитися що до способу поступованя, обі сей-час и підняли все те нещасне питанне: що таке Русини? (У минушім році, коли йшов процес між Рускою Бесідою а Народним Домом, або коли о. Наумович підняв гадку заложеня Матиці люду, трібували народовці довести до згоди в практичний спосіб, оминаючи всякі теорії — але й се, як показалося, надармо. — Ред.) На завізанє митрополіта товариство Просвіта в имени „молодих“ предложило меморандум, в котрім об'ясняло, що головна причина розділу між рускими партиями є у тім, що кружок „Слова“ відступив від засади 1848 р., після котрої Русини суть частю 15-миліонового малоруского народа, и заявив тожсамість Русинів з Великоруссами, в противности як и попередним своїм словам так и гадкам о малорускій мові авторитетів філології, не тільки западно-славянських, як Мікловіч и и., и малоруских, як Максимо-

вич, и галицько-руських, як Головацький, але й самих Великорусів, як п. Лавровський. Представителі молодих признавали таким способом старих відступниками и жадали повороту до формули 1848 р. Алеж на такім синтетичнім поли згода нігде й ніколи не достигає, — а в Галичині, де властиво ніхто добре не знає не тільки того, що є Россия в загалі або Великороссия, але навіть и що Малороссия, тим менше. Русинам по просту належало взятися до своїх елементарних справ, в котрих вони могли погодитися. Але се станеться хіба тогді, коли Галичане або зовсім виїчаться з пристрасти високі и далекі матерії переносити над низькі и близькі, або лучше пізнають Россию и Малороссию, або хоч признаються, що їх не знають. Але до такого стану єще и тепер далеко Галичанам, а якийсь час назад було єще дальше, — проте усякі намагання погодження галицьких партій вели тільки до нових роздорів. В одвіт на програму Просвіти партія старих своєї офіційної програми не предложила, мабуть задля того, що одні вважали неполітичним в Австрії признатися до солідарности з філологічними ідеями „Слова“, — а другі, особливо з-посеред духовних, держаться строго рутенських ідей. Скінчилося на тім, що Слово напало на програму молодих, назвавши їх „мягкими“ и „змінниками руському народу.“ А и сам митрополіт и близько него стоячі не дуже брали до серця згоду між рускими партіями, з-поміж котрих вони до народівців и не мали великої симпатії, и поставили вимінкою згоди те, щоб обі партії признали митрополіта політичною головою Русинів, до чого особливо „молоді“ не мали великої охоти.

„Між тим згадана комісія поволи вироблювала проєкт згоди. Впрочім и комісія зачала роботу з кінця, котрий віщував мало доброго, а іменно від теоретичного питання: що таке галицькі Русини и в яких відносинах вони мають стояти до інших народів? Питане се підняли найперше Поляки. Якби Русини радикально виїчилились из пристрасти їздити на кони високої політики, то повинні були, особливо в переговорах з чужими, уникати всякої політичної синтези, а ограничитися на політичній аналізі, т. є. заявленю практичних жадань від польської власти, лишаючи собі и свому народови ужити ті уступки, котрі вони повинні були отримати, так, як самі и їх нарід вважав би се для себе догідним. На питане и Поляків: хто ви? — рускі політики, коли хотіли оставатись політиками, с. є. людьми практичними, могли одвічати тільки в такий спосіб: се нам знати, та в загалі людям спеціально занимаючимся етнографією, — а для вас досить и того, що нас стілько

и стільки и що ми, чувствуючи свою ріжницю від вас, бажаємо собі иншого положення, правового, окремих средств до просвічуваня и т. и.: так и будемо говорити о тім, скільки ви тепер можете уступити нам тих прав и тих средств, для того, щоби ми не виступали против ваших теперішних прямовань одержати автономію для краю, населеного вами и нами. (На таких вимінках о згоді або *modus vivendi* з Поляками годі було думати; впрочім кождий, хто з другим уговорюється, хоче и знати, з ким має діло; на скільки ж відступлене одної части Русинів від засади з 1848 р. мусіло збуджувати недовіря и о скільки се недовіре було управлене, ми вже висказали в 3-ім н-рі стор. 129. Хотя однако таким ділом дасться вяснити поступоване Русинів, то не дасться оправдати цілком поступоване Поляків, котре впрочім и осталося без практичних наслідків; хотя бо н. пр. о. Петрушевич голосував за формулою окремішности Русинів и від Великоруссів, то однако сеї засади зовсім не держиться. — Ред.) Але замість того, щоб просто приступити до осудження практичних жадань виложених в програмі руских послів, комісія занялася теоретичними питаннями: польський член єї, проф. Кабат, предложив яко 1 §. проекту угодового поставити речене, що „Галицька Русь признає себе на будуще одною и нероздільною частю з Краковом.“ Позаяк така формула дала повід до толковань в роді тих, які були в безъсловній силі у Поляків між 1848 и 1853 р. (и опісля ще—ред.), що Русин є тільки відміна Поляка, як и Мазур, и що властиво Руси не ма (німа Rusi): то очевидно, що Русини не могли допустити и мисли о згоді по прийнятю подібної формули, и відтак вона майже одноголосно (13 против 2) була відкинена комісією. Замість неї принята, 14-ма голосами против одного, формула 1848 р. в одвіт на питанє: що таке Русини? — а именно, що „народ руский признається за окремішне 15-мільйонове племя славянске, розличне від польского и московского.“ За тою формулою голосували не тільки ті члени, котрих Слово називало українофілами и середину держачими, але й ті, котрих воно звало твердими. Не будемо говорити о польских членах комісії (из сторони Поляків вже й то був великий поступ від 1848 р., що у них найшлися люде, котрі признали наконець, що Русь в Галичині є, и є віддільна від Польщі), — але не можемо не сказати, що рускі члени єї, як вносячи подібні формули так и голосуючи за ними, явили себе філологами и етнографами, але найменше політиками, якими вони тільки й повинні були бути в комісії, назначеній не ученим товариством, але політичною институцією, яко постійний комітет Львівского сойму.“

II. Т-овъ, у дальшій розправі розважаючи погляди обох стороництв галицких на відносини галицких Русинів до Россії, зовсім не годиться з Святоюрцями, не цілком однако годиться и з народовцями. „Чисто філологічні думки о самостійности и окремішности языка малоруского не ведуть за собою конечно не тільки політичних але й літературних наслідків;...окремішність політична, а навіть и літературна, зависить, крім етнографічних и філологічних вимінок, ще и від многих інших „историчних, релігійних, економічних, культурних, а головню від волі самого народа....“ Се тверджене трохи за далеко посунене: два народи можуть мати спільну исторію, однаку релігію, жити в подібних економічних и культурних обставинах, а однак становити окремішні навіть політичні індивідуальности, не то мати окремі літератури, на що можна би не одну аналогію исторії и статистики навести. Але й так навіть малоруский нарід різниться від велико-русского: исторія обох ані від самого початку ані пізнійше через цілий час не була спільна; хотя оба народи (Малорусини з виємкою більшої части австрійских Русинів) суть православної віри, то однак поняття релігійні одного и другого різняться дуже значно; а що до волі самого малоруского народа, то сей — в Україні — не бажає вправді цілковитого політичного розділу (як не можуть бажати и не бажують сього и самі українські патріоти, и дійсно хосенною була б нашому народови тільки автономія України, а не відірване єї від Россії); що же до літературної єдности, то факт, що окремішня від великорускої література малоруска виробляється и не упадає а шириться, є достаточним доказом дійсної потреби єї и волі народа.

Що до самих Галицких Русинів, каже п. Т-овъ дальше, то „о їх політичних відносинах до Великорусів тепер не ма що й говорити, тому що сих відносин не було від часів Володимірка Хитрого и Ярослава Осьмомисла. Для Россії в політичних відносинах не ма Галичан, а є Австрія, и крім бовтунів ніхто серьезно не думав, щоби Рѣссія старалася прилучити до себе Галичину.“ Що же до літератури галицкої, то „позаяк там дійсно язык народа є властиво нарічне малоруского, то все, писане живим малоруским языком в Россії, там приймається як своє, рідне: так видимо, що там початок театру положили малорускі песн Котляревского, Квітки и н., котрі и до сеї пори становлять більшість в репертоарі руского театру в Галичині; так сього року товариство „Просвіта“ набуло 500 екземпл. виданої в Россії популярної Географії фізичної „Де-що про світ Божий“ и т. н. Так, на відворот, писане в Галичині популярним языком може легко бути прийнято и в Мало-

россії. Але винятки історії и бита Галицкі від XVIII-го віка були на стілько не східні з житем в Малороссії, що всі відносини навіть в народі, а особливо в висших класах, більше тронуті політичною и суспільною історією, а не впливаючі тільки з етнографії, в Галиччині не похожі на малоросійські. А відтак и література галицка, виражаючи се жите більше історичних верств, далеко дальше від умів и інтересів просвічених Малороссів, ніж та, котра у Галиччині називається російською и великорусскою. Не кажучи вже про зміст, а навіть мова и. пр. самих українофільських журналів галицких образованому Малороссіянину часом навіть трудно понятна, між тим як той сам Малороссіянин читає, як своє близьке, який-небудь „Вѣстникъ Европы“ або „Отечественныя Записки.“

Ми привели и сей кусник из розправи п. Т-ова, щоб нас не посуджено о сторонність, що ми наводимо тільки те, що на нашу користь говорить, а пропускаємо противне. Очевидно, що ми не годимося з сею гадкою Петербурского журналу, котра впрочім, просимо зважити, послідуючими трохи дальше словами, котрі зараз наводимо, далеко менше представляється разячою. Що література галицка своїм змістом дальше відстоїть від умів и інтересів образованих Малороссів ніж російська, се можемо по часті признати. Жите бо в двох ріжних державах, в так дуже відмінних обставинах політичних, культурних, релігійних, соціальних и т. и., не могло не відбитись и в літературах. Але се ще зовсім не доказує, що література галицка є окремішня від українскої. Не менша була часами різниця між літературними творами поодиноких країв німецьких, и. пр. Австрії и Прус, Швайцарії и Німеччини: але проте нікому не прийшло на гадку говорити, що є кілька літератур німецьких (хотя знайшовся оден учений, котрий написав *Geschichte der katholischen Literatur in Deutschland*). Усякі різниці що до идей, сюжетів и т. и. щезають против тої звязи, яку дає єдність літературної мови. А така єдність літературної мови галицкої и українскої є вже й тепер, а буде ще чим раз більша, чим близьші взаємини стануть в загалі між тими обома землями. Коли образований Малороссіянин легче читає „Вѣстникъ Европы“ ніж яку галицку статтю и. пр. в Правді, то се не задля того, щоб язик галицький ріжнився від его найблизшого, українского, але по просту задля того, що той Малороссіянин більше привик до російского, ніж до рідного малорусского. Такому впрочім не тільки „галицький українофільський журнал“, але й и. пр. письма М. Вовчка або И. Нечуя труднійше буде читати ніж журнал російський. И у

нас в Галичині є люде, особливо з трохи старшої Генерациі, котрі німецьку книжку легче читають и ліпше по німецки пишуть, ніж по руски. И не дивниця, бо до того привикли и в школах и в товарискім життю, познакомились з німецькою літературою и т. д. Але конклюдий з того факту на некористь розвиваня власної мови и власної літератури чейже ніхто не буде робити.

„Ось сёго то именно факта и сёго закона, що літературу робить вся цілковитість життя, а не одні тільки етнографічно-філологічні вимінки, и не знають галицкі Українофіли, а відтак, як тільки підніметься у них питання літературне, сейчас забираються говорити в имени 15-міліонового руского народа (Галицкі українофіли звичайно говорять тільки в своїм имени яко частині 15-міліонового малоруского народа, а не в имени цілого сёго народа—ред.), з котрих 12 находяться зовсім не в тих жизненних вимінках, в яких живуть Галичане. З другої сторони галицкі „Москвофіли“, „Панрусисти“ и наші покровителі їх, в наслідок такого самого невважаня на закон, в таких злучаях зачинають говорити о єдиній літературі одного руского народа и языка, ссилаючись на інших філологів и етнографів, котрі називають Галичан частею великого 50—60-міліонового русскаго народа, а відтак и призначують ім одну з нами літературу, забуваючи, що, коли ріжність вимінок житя зробила таку ріжницю між суспільністю в Малороссії (Україні) и Галичині, то ся ріжниця мусить бути ще більшою між Галичанами и Великорусами, що и дійсно потверджується тим, що из змісту и языка письм п. Дідицкого сміються Великорусси, навіть и ті, котрі в Газетах похваляють панрускі прямиованя „Слова.“

„Кажучи се, ми не гадаємо засуджувати галицких Русинів, щоб на віки становили окремішній австро-рутенський народ, подібно галицким клерикалам;... ми не перечимо, що суть и тепер точки, де дотикаються моральні и соціальні інтереси Галичини и Малороссії, а навіть и цілої Россії, и думаємо, що скількість тих звязків буде з часом рости все більше, після діланя ступенів народного посвоячення, т. є. Галичина именно через Малороссию все більше прийде в звязь и зо всею Россією.

„Як ми бачили, крім одного польского члена всі прочі члени коміссії, и Поляки, и „Москвофіли“ або „тверді“ Русини, и „явні Українофіли“ або „мягкі Русини“, и „середні“ голосували за формулою, що Русинів вважається народом окремішним від Поляків и Великоруссів або „Москалів.“ Але скоро показалося, що саме підняте такого теоретичного питання було похибкою зі всіх сторін,

окрім, може бути, тих з Поляків, котрі хотіли тільки перетягнути діло розправами а не хотіли щирої згоди з Русинами. Кружок „Слова“ незадоволений був з противорічєй его новим етнографічним теорією и, виразивши справедливо жаль, що комісія замість того, щоби зайнятися розбором жадань 30-х послів, взялася сейчас до означеня різниці між Русинами и Москалями, пожадувавсь досить безтактно на те, що комісія не признала Галичан „коренними рускими“, — як колиб Малорусси, прями потомки тих „русів“, що положили основу и Россії, не такі самі „коренні рускіє“, як и Москвичі! Поляки зачали закидувати Русинам нещирість, вказуючи на те, що репрезентанти партії святоюрської голосують в соймі и в комісії за проєктом згоди між Русинами а Поляками, а орбан їх прассовий веде полеміку против него. Інші из Поляків виражали невдоволенє з формули, котра просто признала Русинів народом віддільним від Поляків, и говорили, що таким способом *de iure* признано поділ Галиччини, котрому вони завсїгда так супротивлялись, и що, якби виповнити проєкти комісії, котра пішла де в чім еще трохи дальше на користь Русинів, ніж предложене 30-ти послів, тоді сей поділ стане и *de facto*.

„Дефініція комісії, що Русини становлять віддільний народ и від Великорусів, зовсім не успокоювала и Поляків, з котрих многі говорили в соймі, що допустити руский язык в університет Львівський — значить отворити в нім „московські катедри“ (Dziennik Polski): позаяк для Поляків чи малоруский чи великоруский язык представляються рівно „московскими“ в тім змислі, в якім тее слово уживається у Поляків. Указуючи на те, що „Слова“ поділяє думки, які водяться у нас о обрусіню Польщі, Поляки тим більше говорили, що уступки Русинам — крок до знищеня Поляків и в Галичині. По поводу дефініцій комісії декотрі польські мовці и часть журналістики відновили давнійші скарги на українофільство галицьке и „хлопоманію“ Українофільв в Россії, — и в дефініції, що Галичане суть частею малоруского народа, взрїли и тую хлопоманію и сепаратизм від королівства Галицко-Володимірського и Великого княжества Кракова, отже ж и від Австрії. Рускі бесідники в соймі и заложена в 1871 р. підмогою від п. Лавровського и, здається, від міністерства Газета „Основа“, орбан партії „уміркованих“, трїбували успокоювати обави Поляків, але се помагало мало. Навіть ті з польских Газет, котрі промовляли за згодою з Русинами (як н. пр. Краї), все таки не ставали на пряму и отверту точку погляду. Не забуваючи Польщі в границях 1772 р., вони розуміли згоду з Русинами яко признає и зі сторони Русин-

нів тої Польщі, и відтак н. нр. в часі з'їзду Поляків у Львові в 1871 р. жадали, щоби Русини прислали своїх репрезентантів для привітання гостей з Познаня, Шлезії и т. и. „Основа“, правда, помістила статю, у котрій в загальних вираженнях наговорила ввічливостей и добрих бажань прямованям Поляків до національної свободи и незалежності, але не виразила ніяких обітниць из сторони Русинів.“

(Далше буде.)

Перегляд політичний.

Рада державна. *Комната панів* зачала дебати над проектами конфессийними 10. Цвітня. Против проектів виступали крім *Гр. Туна*, бувшого міністра просвіти и творця конкордату, головню єпископи, котрі ще 3 неділі передше, як тільки зачала дебати конфессийні комната послів, обьявили були письменно в комнаті панів, що вважають конкордат все еще законно истнуючим, що однако так довго будуть брати уділ в засіданнях, доки більшість не рішить приступити до спеціальних дискуссий. Из польских панів промовляв против проектів *кн. К. Чарториский* в дусі засади „вільна церкв в вільній державі“ и за системою американскою. З міністрів говорили за проектами *п. Штремаер* и *кн. Ауерсперґ*. Відтак 77 голосами против 43 рішено приступити до дискуссії спеціальної и прийнято 1-ий проект в такій формі, як установила комната послів, тільки з одною зміною в §. 8. На засіданню з 23. Цвітня прийнято без дебат бюджет на р. 1874 після постанови комнати послів; тільки 250.000 на будову Львівскої техніки признано безусловно, а відкинено вимінку постановлену в комнаті послів, се-б то щоб лише тогді дати тую сумму, коли сойм Галицький зречеться права законодавства о техніці на користь Ради державної. Відтак зачались дебати над 2-им проектом конфессийним, котрий и прийнято на засіданню з 24. Цвітня, однако не цілком згідно з комнатою послів, именно обнижено скало податків.

Комната послів зачала по двотижневій перерві з причини великодних свят свої наради дня 14. Цвітня. На тім засіданню предложив міністер справедливости проект до закона о зміні декотрих постановлянь судової процедури и проект о уладженю езекуційного поступованя. На засіданню з 15. Цвітня вислано внесок *п. Фукса* о прогнанню Езуїтів и інших їм подібних конгреґаций 148 голосами против 28 до комісії конфессийної. Дня 16. Цві-

тня приняла комната послів поправку комнати панів в 1-ім проєкті конфессийнім, а відтак велася дебата Генеральна над 3-им проєктом конфессийним трактуючим о признаваню реліійних товариств и орденів законними, котрий на слідоучім засіданю з 17. Цвітня в цілости принято.

На засіданю з 23. Цвітня комната послів займалася законами о гіпотечних книгах для Долішнїї и Горішнїї Австрії, Шлезії, Сальцбург'а, Моравії, и Каринтії, в котрих-то краях сойми відступили своє дотичне право Раді державній. Помимо опозиції моравских Чехів, котрі виступали против компетенції Ради державної рішати в сім ділі, приступлено до спеціальних дебат и принято закон о гіпотечних книгах для Долішнїї Австрії. На кінци того засіданя п. Гоффер и тов. поставили інтерпеляцію до міністерства, чи знає воно о укараню руских послів-священників митрополітом и що гадає зробити, щоби не допустити такого нарушеня обивательских прав членів комнати послів духовного стану. — Дня 24. Цвітня окінчено дебаты о книгах гіпотечних и принято закон о уладженю таких книг в повисше згаданих краях. Відтак приступлено до дискуссії о зміні в бюджеті, зробленій комнатою панів, именно о опущеню вимінки, під котрою мала би уділитися підмога 250.000 для Львівської техніки. За приступленем до ухвали комнати панів промовляли, крім референта Брестля, именно пп. Геніґсман, міністер Штремаєр и Ковальский. Послідній именно, котрий передше голосував против підмоги, заявив, що Русини хотіли за сею позицією лиш тогді голосувати, коли Галицкий сойм законодавство о технічних академіях відступить Раді державній, однако вони не скривають перед собою трудностей, які наступили б на злучай опущеня сеї позиції. Виразивши надію, що рад буде старатися, щоби и німецкий и руский язык в Львівській академії технічній були увзгляднені, заявив, що рускі послы будуть тепер голосувати за підмогою. И дійстно в голосуваню принято опущене вимінки (т. є. приступлено до постанови комнати панів) 116 голосами против 86, отже рішили сю справу на користь Галицкого сойма рутено-русскіє послы, ті самі, котрі попередним своїм голосованем рішили були її цілком противно! а рішили тепер инакше тому, бо — сєго хотіло міністерство, в котрім засідає др. Земляковский.

На засіданю з 25. Цвітня велась Генеральна дебата о 4-ім конфессийнім проєкті, трактуючим о вишніх правних відносинах монастирских товариств. Закон той назначає строгий надзір и контролю ряду над монастирями, утрудняє вступлене в монастир а улегшує висту-

плене, ограничає також придбане матеріяльних дбр. В Генеральній дебаті против проєкта виступав крім священиків з польських послів п. Кржечунович, референтом комісії був „молодий“ Словенець Раствял. Спеціальні дебати о сім проєкті відбувались 28. и 29. Цвітня и були дуже оживлені. Партия Гогенварта в них не участвовала, лівниця же виступала против предложеня ряду яко недостаточного и ставила многі поправки в радикальнім дусі, з котрих кілька важних и принято. Именно принято поправку Фукса, щоби новий монастир або орден міг бути заложений не за дозволенем самого ряду, але за призволенем Ради державної; також поправку Коппа, що монахами або настоятелями австрійських монастирів можуть бути тільки обивателі австрійські. Дальше принято поправку Русса, по котрій ряд буде мати власть в злучаю потреби монастир який знести, — поправку Маєргоффера, позволяючу виступившим з монастиря женитися. Міністер Штремаєр надармо опирався сим поправкам: міністеріяльна партия, в котру входять и рутено-руськіє послы, була в меншости. Наконєць принято на засіданю з 29. Цвітня поправку Фукса, що дисциплінарної власти церковної не можна уживати для діланя противного свобідному сповнюваню обивательських прав, и поправку Коппа, щоби від часу до часу візитувати монастирі, аби перестерігати сповнюваня законів серед монастирських стін.

На засіданях з 1. и 2. Мая принято відміну II-ого конфесийного закона після поправки в комнаті панів, відміну цивільної процедури, а 4. Мая резолюцію зглядом реформи Грунтового податку. Дня 5. Мая одвічав міністер фінансів на інтерпеляцію п. Вікгофа що до пануючої нужди в той спосіб, що держава не мала и не могла мати стілько сили, щоби не допустити кризи фінансової: вона старалась тільки и старається й дальше нести поміч будованем желізниць и т. и. Однакo як давнїше наносило шкоду перецінюванє економічнєй сили, так тепер шкодить надмірне малоціненє. — На засіданю з 5. Мая принято закон о будованю желізниці Львів-Петреба (Томашів); 6. Мая принято закон о обороні краєвій; дня 7. Мая узнано вибори д-ра Евсебія Черкаского и д-ра Юліяна Черкаского (Тернопіль-Бережани и Львів) важними; того-ж дня одвітив мін. Штремаєр на інтерпеляцію Гоффера що до укараня послів-священиків митрополітом Сембратовичем. Міністер сказав, що архієпископ одняв сим послам лиш такі функції, котрі ім був повірив по своїй власти, котрі отже в кождїй хвили міг ім одняти. Ряд не має тут підстави до интервенції; він постаравсь однакo, щоби укарані послы не дізнали страти в своїх доходах, и зробив в сім

злучаю все, на що дозволяли закони. У будучім ряд виступить в подібних злучаях зо всіма законними мірами. Сей одвіт міністра приняла комната прихильно, — чи и рутено-русскіе? Сего дня замкнено засідання комнати послів на неозначений час. — Додати еще маємо, що галичкі послы поставили внесок, щоб пожичку краєву для Галичини, ухвалену ще перед 2 роками соймом для будови доріг и т. и. и несена помочи нужді народа, Німці-централісти відкинули, хотя виді краєвий вислав свій дотичний меморіал нарочно не на руки якого Поляка, лиш п. Ковальского, *personae gratae* Німцям. За те в наслідок інтерпелляції польского посла Бавма, щоб не жадати від сельских громад в Галичині звернення уділеної їм в 1847 р. запомоги, Е. В. цісар дарував сю запомогу.

Комната панів 5. и 6. Мая приняла всі проскты ухвалені комнатою послів, між тими и третій конфессийний закон. Четвертий конфессийний закон (о монастирах) передала своїй конфессийній коміссії, котра вже внесе его аж в будучій сессії (в осени). Відтак відрочено и комнату панів до неозначеного часу.

НОВИНКИ.

— Основателі товариства имени Шевченка мають честь просити всіх вп. членів на загальні збори, котрі відбудуться в Четвер дня 23. Мая (4. Червця) о 3-ій годині з полудня в комнатах Рускої Бесіди. (Ул. Підвалле, нр. 7, напротив Успенської церкви.)

— Процес „Ради рускої“ протів *Gazet-и Narodow-oi*. Ми подали вже у минувшому році в 16-ім н-рі звістку, що Руска Рада видала процес *Gazet-и Narodow-ий*; отже ж сей процес відбувся дня 19. Мая перед судом присяжних у Львові. — Повід до сего процесу подала стаття *Tygodnik-a Niedzieln-ого*, додатку до *Gazet-и Narodow-oi*, в котрій було сказано, що ряд російский платить „Святоюрцям, засідаючим в Раді рускій у Львові“ річно 16000 рублів, на те, щоби баламутили нарід, и що дійсно сі Святоюрці працюють, щоб видати край Москалям. Сі слова узнав виді Ради рускої яко образу и за підмогою свого члена д-ра Мохнацкого, адвоката з Перемишля, видав процес. З обжалованих сам редактор п. Ян Добржанський не ставився, тільки автор статті п. Поліньский и, яко оборонець, адвокат др. Людвик Вольский. П. Поліньский заявив, що не хотів образити виді Ради рускої, а тільки мав на гадці тих „Святоюрців, членів товариства Ради рускої котрі, як се ясно випливає з цілого поступованя їх, служать интересам Москви и за те побирають від Москви гроші.“ Яко повід до написаня своєї статті подає п. Поліньский те, що один польский обиватель пере-свідчився актами в канцелярії дипломатичній генер. Берга, що Россія удержує 72 агентів в Галичині и що видає річно 16.000 рублів на ст.

Юра. Той обиватель розказав се редакторови *Gazet-и Narodow-oi*, а відтак и в самій *Gazet-i* а особливо в *Tygodnik-у* появилася згадана стаття. П. Поліський о правді своїх слів переовідчений, безпосереднього доказу квітами и асси/націями вправді не може и не потребує провадити, а для посереднього доведеня передав вже передше деякі письма и друковані статті, котрі тепер відчитано. Сі письма суть: 1) Передова стаття С. Петербургских Вѣдомостей з 5. Лютого (котрої аналізу ми подали у 2 н-рі о. р. „Правди“), де згадується, що галицко-руські клерикали и „Слово“ побирають запомогу від „слав. благотв. комитета“; 2) Київський календар на р. 1873, де находиться справоздане „Київського одѣла о/авянокаго благотворительного комитета“ за р. 1871, в котрім між иншими видатками виказано: 250 рублів „на поддержку газеты Слово“ (300 рублів Рускій Бесіді в Чернівцях, 305 товариству св. Василя в Ун/варі, и и.); 3) Допись „Слова“ з 1873, нр. 111 „Изъ восточной Галичины“, де жадається 10.000 рублів на „воспиталище для русскихъ дѣвочекъ“ и и.; 4) Статейку в Новинках „Правди“ 1873, нр. 16. (Н. В. Ся стаття „Правди“ написана против *Gazet-и Narodow-oi* и инших польских газет, котрі вже за надто всюди бацуть а/ентів російских и рублі, против Слово и его партіі, що звертається так попросту з жадами грошей до Россиі, и против тоїже партіі Слова (Рускої Ради), що впадає в неконсеквенцію видаванем процесса. — Однак ані снилося нам тою статейкою хотіти відвести Руску Раду від процессу, як толкує Слово! — П. Мохнацкий знов поясняв статтю „Правди“ тим, що редактор „Правди“ загниваний, що его виключено з Ради Рускої. Се чиста — неправда: редактор Правди ніколи ані не належав ані не старався належати до Ради рускої, проте не міг бути и виключений). Яко дальші докази предложив обжалований ще 5) передову статтю Слова 1874, нр. 26, о теперішних подіях в Холмщині и 6) Засуд в справі „одного из репрезентантів партіі Святоюрців“, о. Котлярчука. На жадане ж п. Мохнацкого відчитано одну статтю з польської газетки *Głos wolny* (виходячої у Львові), в котрій розказується, як одному сотрудинові *Gazet-и Narodow-oi* принію дистонош лист з рублями з Россиі а він не хотів до него признатися.

З бесіди обвинителя п. Мохнацкого підносимо що найважніші місця після справозданя *Gaz. Nar.* В де/ініції Святоюрців сказав п. Мохнацкий між иншими, що до г. 1867 *każdego, który popierał sprawę ruska, nazywano świętojurcem. Dopiero w roku 1868 nastąpił podział; pokazali się młodzi Rusini, ukraińcy i inni, a tamtych drugich, którzy pozostali przy dawnych zasadach, nazwano świętojurcami.* (Що сторонництво т. з. українске настало аж в 1868 р., се тенденційна лож, якою звичайно послуговуються наші противники, щоби представити утворене партіі української яко результат интри/ польских; — між тим добре всякому звісно, що тенденції т. з. українські, а з ними и названя „Україномани, хлопомани, Україно/іли“ появилсь вже в 1861 р. від виходу часописьма „Вечерниця“, и що відтак ще перед 1868 р. видавались „україно/ільські“ газети *Мета, Нива, Русалка*, а навіть и *Правда* вже в 1867 р...) — Приведені обжалованими докази так опрокидує п. Мохнацкий: *Świętojurcy przeprowadzili wybór 15 członków do Rady państwa, a Peters. Wiedom. gniewają się za to na nich, bo im to nie na rękę. Rząd rossyjski chciałby*

naturalnie, аżeбыśmy ту прyczинили ся до роздwojenia, до ослабienia Австрii, а гнева ся за выбór tych 15 послów, którzy Австрii wiernie слуга... Для наших читателів, котрі С. Петербурскія Вѣдомости знають, ці слова не потребують коментаря; ба далеко лишне зрозумів їх навіть боронитель Gaz. Nar., п. Вольскій! Цікаве, що репрезентант Рускої Ради приписує російському рядови тенденції знищити Австрію. — Говорячи о послідних виборах до Ради державної, зробив п. Мохнацкий між иншими ся справедливо увагу: Moskiewskie szpiegi noszą czamary i konfederatki i tych ona oplaca. Що до справоздана благотвор. комитета в Київскім календарі, каже п. Мохнацкий, то což w tem tak straszego? Може быć, że комитет словіанскій, który popierał pisarstwo словіанське, даł редакторowi Слова за то, że nakreca trochę język do moskiewskiego, tych 250 rubli. Що до статті Слова о подіях в Холмщині сказав п. Мохнацкий: Pożalowania godnem jest istotnie, że редактор Слова в obec ucisku księży unickich на так niewłaściwem stanął stanowisku, ale to nie ma żadnego związku z niniejszą kwestyą. Wszak редактор nie jest członkiem Wydziału Rady ruskiej. Наконець що до угнособолення супротив Россиі членів Ради рускої сказав заступник єї: Mogę panom poręczyć słowem uczciwego człowieka, że niema w Radzie ruskiej moskalofilów, bo i któżby mógł sobie życzyć z pod rządu konstytucyjnego pójść pod knut? Wszakże wolność osobista warta wiele... Któżby sobie mógł życzyć knuta? Przecież wiemy, że gdyby tamten rząd tu przyszedł, to wszyscy przyszliby pod jedną miarę.

Боронитель Tygodnik-a Niedzieln-ого п. Вольскій в своїм одвіті розводився широко над дефініцією Святоюрців, під котрими розуміє людей, którzy mową, piśmem i czynem dążą nie do tego, аżeby Ruś jako Ruś utrzymać, lecz którzy usiłują wydać ją Moskwie; дальше говорив о настроеніу Świętojurgów против Поляків, о агітації „Слова,“ орґану Святоюрців и Ради рускої, увіряв, що кождий мусить мати моральне пересвідчене, що многі Святоюрці суть платними агентами російського ряду, и т. и. — По репліці п. Мохнацкого, в котрій представив редактора Слова яко чоловіка зовсім нешкодливого (*simplex servus dei*), котрий не гадає тепер ні о якій прошаланді, бо цілком занятий будованем каміниці, и по відповіди п. Вольского и обороні п. Полінського, трибунал поставив присяжним до рішення 6 питань о вині п. Полінського и 6 о п. Добржанського. На всі ті питання всі 12 присяжних відповіли одногolosно ні, се-б то узнали обох обжалованих невинними; тільки на питане, чи п. Добржанський винен занеханя тої уваги, при котрій міг би був не допустити поміщення згаданої статті, одвітили так. На підставі того вніс п. Мохнацкий укаране п. Добржанського пенею 20 до 200 зр. Однако суд не узяв єго винним тої кари. Против сего засуда вніс заступник Рускої Ради рекурсе.

З сям н-ром зачинаємо „Правду“ видавати в 2½ аркуші (пересічно), в означених днях с. с. 1. (13.) 16. (28.) кождого місяця. — До сего н-ра долучаємо яно надзвичайний додаток „Справозданє з дотеперішньої діяльности „Провісті.“

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

В друкарні товариства авені „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Сарциного.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (інсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком — з долученєм 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщенє.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ИВАН ЯЧМІНЬ.

(Щісля Burns-a.)

Колись, давно вже, три царі,
У купі царювали, —
Розлютувалися за щось
И грізно приказали:

Най згине той Иван Ячмінь!
Беріть, цінами бийте,
Калічте, нівечіть, давіть,
На смерть ёго забийте!

Взяли Ивана Ячменя,
Цінами добре били,
И каменем терли и пекли,
И кров з ёго давили.

И у барила, у кадки
Червону кров точили:
Помер, помер Иван Ячмінь!
Всі люде говорили.

И кров ёго пили з склянок —
Хто з вѣчера, хто з рана —
Помер, помер Иван Ячмінь,
Та більше вже не встане!

Поліз Иван Ячмінь у верх,
У голові бушує,
И мозгом крутить й веселить,
И язиком панує.

Злякались три царі й кричать:
„Народ щось галасує,
Воскрес, воскрес Иван Ячмінь,
И наш народ бунтує!“

А божий люд все це та пе,
Та весело гукає:
Нехай живе Иван Ячмінь
И нас розвеселяє!

Василь С. Кулик.

СПОМИНКИ МОЛОДИХ ЛІТ

Миколи М.

ЯКОВ ЯКОВЛЕВИЧ.

(Повість П. Куліша.)

I.

Перше моє знаомство з Яковом Яковлевичом.

З попереднього оповідання*) знає вже читець, чого заіхав я до місточка Н., літ сорок, а може и більше тому назад. Роскажу ж тепер дещо про школу та про учителя Якова Яковлевича.

Мене привели до класи и посадили до лавки рядом з другими школярами. Увага моя розстрілилась на багато нових предметах, що всі разом впали мені в очи и не давали ні над чим застановитись. Спершу поглянув я по рядах пестро прибраних школярів; опісля зайняли мене останки пообдираних тапет, що разом з виглядаючими з-поза них голими стінами творили дивовижні фігури, похожі на суходіл и море на мапах; дальше переглянув я побіжно червоним олівцем рисовані голови в чорних рашцах, з написами: *Ганншбалъ, Ерманъ, Несторъ Лвтописецъ*; а там и почав пильно приглядатись учителеви, що ходив по класі то сюди, то туди.

Учитель був чоловік літ пятьдесяти з сірим, майже сивим волосям, в сірим фраку запшатиім на чорні кістяні бузики, в сивих штанах и в чабанах (великі чоботи-ботфорти). Крій ёго фракa з переду коротелького, а з заду довжезного, ёго ходи, рухи, а навіть голос — все те ріжнило ёго від інших людей. Кругле, сніде лице Якова Яковлевича, ёго плоский ніс, надуті „нарочито“ (як писали в старих книгах) величелні губи, сірий стрій старосвітський и, видно, вже нераз поновляний новими латками, що чинило Якова Яковлевича сорокатиім, вконець повільні, тяжкі, одностайні рухи — все те ибилось в моїй пам'яті з такою силою, що я вернувшись до дому сей час нарисовав олівцем ёго портрет з профілію, хоч був я тільки рисовник-самоук.

Переїшовшись кілька разів по класі, Яков Яковлевич сів за столик, вийняв з шапки спис учеників и розпочав поименний переклик. Кождий відповідав: *тут!* а як кого не було в класі, то кілька голосів відзивалось: *не ма!*

*) *Теплуся*, у Правді 1870 нр. 1 и д.

„Тихше, хлопці!“ говорив Яков Яковлевич и продовжав переклик. Іноді розвідувався, чому сей або той ученик не прийшов до школи. На те найчастіше відповідали: *не має чобіт*, и се, видно, вважалось найважнішою причиною неприсутности.

Спершу дуже здивувала мене така убогість; але ж опісля довідався я, що Яков Яковлевич найбільш завіряв справедливости „чоботового“ (як ми називали) оправданя. Другому ж учителеви Іванови Андреевичови говорили про того-ж самого ученика: *живіт бо-лить*; Іван Андреевич сам частенько запепадав на живіт и про себе ніколи не похибувався о справедливости такою заявленя. Се називали ми нашим школярским язиком: „животним оправданєм.“

Понемешний переклик, здалося мені, був для школярів великою втіхою, кождий вижидав тільки нетерпеливо свого имени, щоб грімко крикнути: *тут!* а як приходило відповідати *не ма*, то се було для багато школярів правдивим торжеством. Іноді украшавсь одностайний переклик одвітом *hier*, намість *тут*. Не знаю, в кого перейняли ученики се слово; — мабуть у товаришів висших клас, де Яков Яковлевич вчив початків німецького язика. Тільки ж Яков Яковлевич приймав се очевидно з гнівом. „Тож то я тобі гіркну!“ говорив він грізно глядючи на вишоватого; а як хто ще опісля поважився сказати *hier*, то Яков Яковлевич, сказуючи пальцем в кутик, казав: „А йди по клячіти, червяче!“

О як живо представляється мені перший день мого школярства! Наче на картині бачу перед собою Якова Яковлевича, а перед ним круглу ёго шапку, здавна вже безволосу — витерту; виджу навіть, як сонячне проміння грає на чорнім ляку (вже ж не була се смола!), котрим заліплена була діра в тій шапці. Що більше! Я тепер ще прочислив би, скільки верстов реміня в підшвах ёго чабанів — одна на другу нашитих —, и скільки латок на тих старих, як и сам Яков Яковлевич, чабанах. Так наче б се учора й діялось! Яков Яковлевич виймає з свого довгополого фрака тетрадь з синією окладкою папіряною, встає від стола, підходить до таблиці и пише крейдою арифметичну задачу. Дуже добре собі пригадую, що се було множене простих чисел. Ученики вписували її в свої тетради в слід за числами, як їх Яковлевич на таблиці гарно вписував. Скінчивши задачу, Яков Яковлевич обертається до лавок — я би ёго нарисував в тій постаті — и голосить з протягом и поважно: *Молодцы! остановитесь и послушайте учительскаго объясненія!*

Іменно ті, а не інші слова виголошував він кождого дня и за кождим разом, коли тільки що-небудь прописав для нас на

таблиці, и все одним и тим самим голосом, не додаючи и не представляючи ні одного слова. А учительське об'яснене було таке, що на голос перемножив множимок всіма цифрами множника. При тім говорив він тільки задачу, а розв'язку мали говорити всі ученики разом. Ось прикладом — він говорив: *п'ять рази шість*, а ученики відповідали *трийцять*; *чотири рази п'ять*, а ученики *двайцять*, и так дальше. Для браку інших розривок дуже се мене зайняло.

Першого дня мого школярства був я свідком одної школярської сваволі, котра повтарялась кілька разів и опісля, завсідги забавляючи публику. Се було от-що: школярі, після відважних відповідей, швидко забували табличку множення, так що Яков Яковлевич, вимовляючи на приклад *два рази шість*, затримувався з крейдою, готовий написати 12, и стояв через хвилинку, дожидаючись відповіді. По дурноватім виразі лиць моїх товаришів я зараз догадався, що се жарти; однак ж він був ще простодушніший. Він повторяв ще раз и чекав ще через пару хвиль. Не отримавши и за сям разом відповіді, Яков Яковлевич обертався до школярів и підповідав їм тихенько початкові букви відповіді: *два....* Всі мовчать. *Дван-и-и....* каже, вимовляючи голоснійше. Ні, не догадуються. *Дванай....* каже ще голоснійше. Тоді школярі хором гримнуть: *цять! дванайцять!* „Гарно, хлопці! дванайцять!“ повторяє Яков Яковлевич, протягуючи голосом, непаче нічого незвичайного не сталося, и пише цифру й продовжає множене, поки на школярів не найде новий туман; а вони тільки зглядаються та сміються. И мені було смішно; однак ж я боявся й ворухнутись, як повернеться до мене Яков Яковлевич.

Тільки ж, швидко пізнав я, що нічого мені боятися Якова Яковлевича. Він був острій, правда, та не до всіх, и не в кождо пору року. Чий батько в ёго, як мовилось в городку Н., „з почтением“, сей міг собі багацько позволяти в ёго присутности: Яков Яковлевич нічого не бачить и не чує. Я мав щасте бути сином батька старанного, а товариші, довідавшись від мене, що він *був* „з почтением“ в Якова Яковлевича, об'яснили мені мої привилегії. Тільки ж и привилегіюваним треба було берегтись Якова Яковлевича, як надходив час, коли розпускали школярів на вакації. Тоді найзвичайніший шум в класі обуряв ёго, а він завсідги говорив: „Гей, чого забжиніли, мов бжолі? Бжиняють, бжиняють, та меду не несать!“ Або: „Ох ви вітряки! мелють, мелють, та муки не ма!“

Не знаю, чому Яков Яковлевич полюбив особливо муку. Було, котрий школяр, щоб ёго для себе приискати, вийде на коритар та й питається: „Яков Яковлевич, татусьо пишуть, чого вам прислати на свята, чи меду, чи муки?“ — а Яков Яковлевич каже: „Муки, хлопче!“ Ніколи не бачив я ёго веселішого, як, було, після свят прийдеш до нёго з торбиною муки. Аж всміхається, що, думаю, не зовсім було по ёго вдачі.

Найчастіше заставав я ёго в таких випадках на подвірю з лопатою або з мітлою в руках. Він не тримав слуг, а сам замітав своє подвірє, одягнувшись в якийсь кафтан аж сорокатиї від різноцвітих латок. Ёго сестра, Мартуся, відбувала ролю ключищиці, кухарки й покоївки. Більш нікого й не було у нёго дома, не личивши корови, що називав *коровичкою*, та презлющої ланцюгової собаки, що називалась *собачкою*.

Оповідання про домове житя Якова Яковлевича становили для школярів найважнійший предмет до розмови. З нёго був звісний скрипра. Поговорювали, що він після кожного роз'їзду школярів продавав багацько школярської муки купцям в крамарі и увесь гріш ховав до шкатули, що він живився тільки кашкою а мяса ніколи не їдав. Се обурювало нас чимало, нам здавалось, що на світі не ма нічого гіршого від такого скрипрства, як ми се називали.

Дивно, що мешканці місточка Н. дивились на Якова Яковлевича також не дуже добре, хоч він належав чи не до найлучших горожан. Він нічим нікого не обиджав, а обиди других зносив дуже терпеливо. Раз був Иван Андреевич, що учив латинського язика и исторії, такий веселий, що, отворивши двері з инної кляси, хотів був посміятись над Яковом Яковлевичом, и здивував нас через те чимало а разом и розвеселив. Однакож Яков Яковлевич зараз упійнув ёго короткою відповідю: „Не гарно, Иване Андреевичу! не смішіться!“

Тільки ж не так легко було нас успокоїти. Иван Андреевич вже давно сховався за двері, а ми все таки сміємось, присідаючи за лавками. „Ох, ви мушкатери!“ крикнув розсерджений Яков Яковлевич и не одного витавши з-за лавки клячіти. Що значило „мушкатери“ в прикладі до нас — я ніколи не розумів и тепер не розумію. Яков Яковлевич частенько у злости називав нас так всіх загалом, в числі многіи, а поодиноких в єдиничнім, и часто викрикував ще „капшук!“ або „червяк!“ а иноді додавав „капустяний червяк!“

На зважаючи на сі невеликі напади Якова Яковлевича, особливо на свавільних або таких, що не приносили ёму муки, був се че-

ловік дуже добрий. Чогож переслідував ёго городянський осуд? хіба задля одної скупости? Та й з чого ж догадувались ми ёго скупости? Чи з сёго, що він тільки одною кашою живився? Се було тільки похвальне уміркованє. Чи може з сёго, що ёго шапка була ляком заліплена? годі ж бо, все ж була се шапка, а не шкіряний капелюх, в котрім Іван Андреевич бадёрився; а Яков Яковлевич у своїх чоботях и в тій шапці здавався поруч свого малого товариша в нанкиновім сурдуті з мідяними лузиками — поважною особою. А хіба може через те, що він сам своє подвіря замітав? и се безпідставне: є ще гірші запятя, та не взбуджають ні чнёго осуду. Словом Яковлевич був, коли не лучший, то вже ж не гірший від багато шших достойних людей.

II.

Початок мого зближеня до Якова Яковлевича.

Минув майже рік після пам'ятного дня мого вступу до Н-скої школи. За той час зміг я багацько досвідчити, о чім читець вже по часті знає. Тимчасом пійшов я до висшої класи, вивчивши все до посліднёї цифри, що було паписане для першої класи в арифметичній тетрадоцці Якова Яковлевича, котру він звичайно *Арифметочкою* називав и приказував вписувати в тетрадочки „найчистішим Петербурским почерком.“ Але в висшій класі Арифметичка Якова Яковлевича заговорила таким непонятним язиком, що я знов нічого з неї не розумів и очутився в числі послідних учеників. А се тому, що перші чотири арифметичні операції були мені відомі ще дома, в хуторі: опісля не тяжко було мені вникнути в таємничий язик синёї тетрадочки. Як же ж прийшло до дробів, то Якову Яковлевичови міг тільки оден мій товариш Денис у повні відповісти, вивчивши й усі цифри, перемішані з текстом не знати по якому, и міг, не зупиняючись ні на хвилину, переговорити від початку до кінця всё, що було написано в Арифметичці. Я замолду не відзначався памятю, и для того був у Якова Яковлевича не в добрій славі.

Як виходив я до таблиці и мені диктували ряд цифер та й питалися, як робиться, прикладом, множене або ділене дробів, то я не міг так, як премудрий Денис, крикнувши сміло „слідуючим способом“, записати всю таблицю непонятними для школярів рядами цифер, — а Яков Яковлевич тільки похитував головою та й каже з-провола: „Ох, М., М.! що то з тебе буде!“ Він виголошував ті слова з таким чутєм, з таким щирим жалем, що я сам почав

уважати себе за найневторопнійшого хлопця. Мною запанувала цілковита безпечність, и я не то що дома не учився Арифметички, але й перестав її вписувати на папір так, як Яков Яковлевич вписував для нас з своєї тетрадки декотрі заданя крейдою на таблиці. Ціле моє заняття під час школи було, щоб розглянути Ромуля, що висів проти мене, або зміркувати склади калосів Якова Яковлевича.

А в Якова Яковлевича — треба вам знати — були чудові калосі, яких я вже ніколи и ні в кого з того часу не бачив. А чудові були тим, як вони у ёго на ногах трималися. Яков Яковлевич, як ви вже самі примітили, був економічного характеру. Ёго чабани були — як я тогді думав — ще батьківські, тільки він від часу до часу направляв їх; але склад калосів винайшов він сам. Се були широкі, грубі піхви на поги, не до зносу; тільки ж, боячись щоб не зробити їх тісними, перемудрував вже: вони не трималися самі на ногах. Се заклопотало би кожного; але для Якова Яковлевича нічим було взяти кілька аршинів батога и обмотати ним калосі навкруги так, що вони становили з ботфортами одну нерозлучну цілість. Я підозріваю, що у Якова Яковлевича и тут не обійшлося без економічного вирахованя: батіг забезпечав підшви від тертя, так що Яков Яковлевич тим способом міг їх далеко довше поносити.

На ті калосі звертав я через якийсь час завсігди свою увагу. Мені захотілося знати, як Яков Яковлевич оперує, привязуючи їх до чабанів, и скільки часу потребує він, щоб обмотати и розмотати своє обува. „Здається, немало“, думав я, коли „він їх не здіймає, а так сидить через цілий час в класі!“ Приличність домагається, щоб зняти се по найбільшій часті заболочене обува; однакж все, що він тільки робив задля якоїсь приличности, ограничалось на тім, що переходив від дверей до стола незвичайно великими кроками, так що на підлозі лишалось не більше як півдесятка знаків з ёго підшев, або, лучше сказати, з батога, що їх вкривав. А сівши за столом, простягав ноги на перед и, дотикаючись підлоги тільки запятками, тримав ботфорти з калосами носками до гори. В таким положеню приглядавсь я їм, дивуючись розумови Якова Яковлевича та придумуючи, як би то змусити ёго, щоб він їх розв'язав. Багацько зъужив я часу на сі роздумуваня; вконець блиснула у мене от яка думка, тай зараз сповнив я її.

Школа наша стояла під головним надзором директора Гімназії, чоловіка старого та ученого, котрого ми дуже боялись. Кождий ёго приїзд був для нас памятний. Яков Яковлевич, завсігди на три

Лудзика запятій, в таких випадках бажав сховати не то що свій сорочатий жилет, але й цілого себе, в сірий свій фрак; и як барани тремтять від переполоху свого проводиря, так и ми, не знати чого, перестрашувались, двіялись на міняється лице Якова Яковлевича.

Се прийшло мені на думку при розмишлюваню о калосах Якова Яковлевича. И сталось так, що в ту саму хвилю хтось переїхав коло вікон, стукаючи подібно як директорський екіпаж. Я поглянув швидко в вікно, потім нахилився до уха свого товариша, и шепнув „Директор!“ так голосно, що всі мене почули. Школярі зашевелились, стали пригладжувати волося, а малічне слово *директор* чути було в усіх кутах. Воно діткнулось и слуху Якова Яковлевича. Яков Яковлевич швидко піднявся з свого місця и, відбивши як найменше стоп на підлозі, сховався за піч та став озязвизувати свої піхви, гідні віршів Гомерових. А ми, чуючи ёго крихтанне,

. . . . . сміх несказаний підняли . . . . .

як в старовину боги на Олімпі, тому, що я зараз оповів товаришам про свій підступ. Наш сміх перервав тихе заняття Якова Яковлевича, и я ще ніколи не бачив ёго такого сердитого, як тепер — ніколи, тільки одного разу, як привіз до него один школяр в подарок, намість пожаданої муки, живого зайця. Заяць впрвався з рук доброхітного давця, пирхнув у вікно, вибив шибу и шез як мара. Гнів Якова Яковлевича був неописаний и рівнявся тільки сему, що я в нім збудив.

Треба було бачити, як скочив Яков Яковлевич в однім калосю — другого ще не встиг він здійняти —, як ухопив прут и кинувся на мене, забувши в сю хвилю про всю мою муку, що до того часу вибавляла мене від караня! Тільки ж я не був такий простодушний та й не такий відважний, щоб тільки чекати на вараня. Я скочив на лавку и побіг через хату, переходячи з одного одділу до другого, мов ті Гомерові Мирмидонці, що обороняли свої чорнобокi човна. А він, наче роздражнений Вулкан, куліючи задля неоднакового обува, гонив за мною з прутом в руці, піднявши ёго в гору, — та дарма: отворені двері послужили мені так, що Яков Яковлевич не важився за мною аж за двері бігти, боячись представити для цілої школи дуже займаючу картину.

Пригода ся сама по собі займаюча, не заслуговала б на подрібний опис, однакож привела вона мене и Якова Яковлевича до дуже важних наслідків.

Хутір мого батька лежав кілька годин їзди від города. Через два дні після моєї сваволі в втеків перед Яковом Яковлевичом, приїхав батько, и перше ёго слово було — про сей випадок.

Посваривши на мене, скільки треба було, за мою сміливість, зягчів він и по-приятельски питався, через що я знов попсувався и з пильного та чемного хлопчика зробився лінивцем та гільтаєм? Я відповів отверто, що причиною всего — Аритметичка.

„Як то Аритметичка?“

Тут розповів я отцеві о трудности тої науки, або, лучше сказати, тої тетрадки — наука тогді представлялась мені не инакше, як в виді тетрадки, або книжки, котру вивчи й будеш мудрий.

Батько вислухав мене пильно и, не відповівши на те ні злого ні доброго, післав мене до школи. Як вернувся я на квартиру — се було по обіді —, казав мені уратися в новий, що ино тепер привезений сурдут, и повів мене... куди ж? до Якова Яковлевича. Мене би се дуже затрівожило, коли б в обходженю батька зо мною не обявлялась якась прихильність, котрої я собі тогді не міг витолковати и порозумів її аж опісля.

(Дальше буде.)

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

IV.

(Дальше.)

Як би не далеко було до зреалізовання сєго идеалу (ми думаємо, що не дуже то далеко, але в усякому разі у таких ділах не можна лічити на місяці та й на роки, — важнійш усєго, щоб сознавались и висказувались провідні идеї): ми мусимо признатись, що боїмось не стілько за те, щоб російска громада не зрозуміла єго, не здоліла появити нового народоправного и краєправного патріотизму російского и славянофільства, скільки за самих Славян западних, особливо Австрійских, которі можуть задержати и патріотизм и славянофільство у самій Росії у старій єго формі. Судимо так з приміру Чехів, которі доси не раз називали ліберальну партію у Росії німецькою, хоть самі виявили не раз самі німецькі погляди на Росію, думаючи про себе, а то и кажучи голосно, що Росія сама не способна до культури, и збираючись у Росії грати роль культуртрегерів німецьких. И вони справді узялись за неї, т. є. вбільшують бюрократично-ташкентскій еле-

мент на спосіб остзейських Німців. Чехи не хочуть зрозуміти ту правдиво патріотичну партію у Росії, котра ставить реальні інтереси внутрішнього поступу и добробиту народу висче демонстрацій панславістичних и народного державно-воєнного величчя; Чехи водяться без розбору з ретроградними елементами у Росії, котрі иногді примішуються до славянофільства, але на ділі мало мають спільного з ідеями кращих славянофілів, — чеські авторитети не одобряли українського руху, а похваляли святоюрський непросвіщений централізм, так само як у себе Чехи ставлять ідеї соціально-культурного народнього прогресу низче ідеї про корону св. Вацлава, водяться з ультрамонтанами и феодалами, централістично глядять на Словаків и т. д. Про другі, менш розвинті народи серед австрійських Славян и їх національні партії и говорити нічого.¹⁾

Однако ми маємо усе право надіятись, що такі незгоди, як та, яку терпить тепер чеська опозиція, такі факти, як те, що

¹⁾ Ми вже раз казали, що справдешню російську літературу, справдешню російську просвіщену громаду, жерело усього поступу, що вбільшує и силу державу Росії, хоті и не кричить про те, робить та література и громада, котра виїшла з так званої колесії партії западників. До цієї літератури належить и Пушкін и Лермонтов, критик цієї літератури Бєлінскій оцінив первий и вяснив Гоголя, котрого згубили псевдопатріоти, — з кружка западників виїшов Тургенев, Герцен и нова після-Гоголевська література, критик котрої Добролюбов вяснив и самого народнього з писателів великорусских, теж не раз попадавшогось у славянофільські доктрини Островского. Западники вказували на ахиллесову п'яту Росії, рабство, тогді як, перед восточною воєнною и у часи єї, псевдопатріоти и українофіли кликали Російського орла на Драву, Мораву и т. п., — або перекладали у стихи (Языков, кн. Вяземский и т. и.) и у прозу (Погодин) салдатську поговорку: шапками задидаєм! — наша матушка Расія всему світу голова и т. и. — Чия виїшла правда, яка Росія стала дужча: до-реформенна, чи послі-реформенна, думаємо нічого питати. Без спору, и між Славянофілами були люде, як К. Аксаков, П. Кирѣовскій, Хомяков, которі часами бачили ту ахиллесову п'яту, и молодші славянофіли (Ив. Аксаков, Гильєрдинг, Самарин и др.) чесно послужили новіи Росії у часи еманципації крестян, — але їм ніколи не удалось одірватись коєчно од обскурантної, холопско-шовіністичної партії, котра колесії заявляла себе реакційними мірами Шишкова, Магницкого и др., самодовольними річами Погодина, котра заставила Гоголя одрестись од своєї лучшої слави и видати Черешку и т. д. Од того и теєр до славянско-благотворительних комітетів примазується багато реакціонерів, обскурантів, бюрократичних ворогів реформ у Росії и самі бюрократичні виродки колишнього западництва, як кружок Каткова, котрий колесії так сміявся над славянофільством и од котрого хотів так одрізнитись чесний Ив. Аксаков. — Сі усеї примазки до славянофільства у Росії зовсім закривають ті добрі зерна, тих чесних и освічених людей, тих правдивих славянофілів, правдивих любителів народу у Росії и у Славян, які є и тепер між членами славянских комітетів; єї примазки и безрозборна дружба западно-славянских патріотів з сими комітетами є

Чехи побачили у Галиччині на своєму боці тільки охаяну їм українську партію, що п. Паляцкому прийшлося полемізувати з публицистами їм же окриленого централізму російського, що у Роснії антипатія до чеської імміграції у педаґоґи стала майже загальною и росте навіть и серед членів славянського благодетельного комітету, котрий сього року рішив не давати субсидій іммігрантам славянським, що комічна історія з греко-руською церквою у Празі (у котрій один з кандидатів у чеські міністри тішивсь тим, що переробив св. Вероніку на св. Варвару) и з дзвонами, подарованими Московскою городскою думою, стала посміхом у Роснії ще раніше и більше, ніж у Австрії, — що те усе поведе чеських патріотів до більш логічного народоправного поступовання, початок которого ми вже бачимо в більшій енергії, котору заявля' тепер перед старими Чехами молодоческа партія. Аналогічні прояви ми бачимо и серед других Славян: Словішців, Галичан, — треба тільки сим молодим партіям стати поміж собою у солідарність, и привести свої погляди у логічний звязок з передовими соціально-

причною опозиції, яку ведуть правдиві представителі російської літератури и політики проти славянофільської пропаганди у Роснії и за границею, — и не хотять оцінити, яку силу може мати славянофільство, як и питання про „окраїни“ Роснії для пропаганди народоправних и красправних ідей у Роснії. Вина тут обосторонна, — але більш на боці захадних Славян, ніж сих російських захадників, котрих неправо звуть Славяне захадниками, а то и німцефілами, и котрих правдивіше було б назвати справдешними ультраросійськими, або й великоруско-петербурськими сепаратистами. Правда, щоб се усе зрозуміти, треба добре знати історію літератури и громади у Роснії за остатній вік, але кому ж би й знати се, як не приятелям Роснії у славянстві? Багато и тепер без великого труда можна зрозуміти про сі діла з Герценової книги *Du developement des idées revolutionnaires en Russie*, з статей п. Пипіна „Характеристики“ и пр., з розбору річей п. Погодина у Вѣстнику Европы за 1872 р. и т. д. Будемо надіятись, що українці заповнять ту порожноту, яка ділить славянофільство од захадництва, захадно-славянських націоналістів од великоруско-петербурських прогресистів: Київ самою природою поставлений не тільки свого роду вікном з Роснії у Европу, як и Петербург, але й свого роду серцем Роснії, як и Москва, — и се йому признача' особливо важну місію у Роснії и Славянщині, котору він и одправляв не раз, хоть більш инстинктивно, здається, ніж свідуючо. А свідуюча місія його стане великою, коли Українці почують себе Українцями, з'організують свою силу, — але піймуть и те, що Київ не тільки центр України, але один з центрів усієї Руси. — Еге, панове, Київ обліге и централістів, але й сепаратистів, и у Роснії и за Роснією. Хто раз його признав, той підорвав московський національний партикуларизм, петербурський державний централізм, той признав українофільство, — але у той-же час заніс руку и на партикуларизм український, и, на скільки Галиччина не хоче відриватись од України, то й на галицький. — Ми маємо одначе кріпку надію, що „чесний“ Київ перемеле усі непорозуміння у добре європейсько-славяно-руське борошно!

культурними ідеями нашого віку. Се буде новий правдиво-освітний и народний славiзм, на змiну тому романтичному славiзму, що вже одслужив свою службу, а часом и шкодив славянському дiлу, бо він увесь вкладавсь у слова, которі ще у минувшому столiттю сказав лужицко-сербський фiлолоґ Френцель: *Si par virtuti Slavis fortuna fuisset, orbis adoraret Slavica sceptra tremens.* А такий новий, народний, мирно-освітний славiзм не може не здружитись з Россею новою, на других мiцнiйших началах, ніж ті, на которих хотів здружитись з старою Россею старий романтичний панславiзм. Сей новий панславiзм мусить вбiльшити сили кожного славянського племена и пiдняти силу Славян перед свiтом, як перед тим, що не хоче випустити з залiз своєї експлоатації славянські племена, так и того, що радий би бачити Славян самоправними, та боїтьсь, що славянська сила послужить не волі и свiтлу, а темноті и неволі. Перед сим питашиям, про се, як би подавленим тепер на власних землях Славянам и через те одставшим у культурі од других народiв, пiднятись, яко людям освiченим и вольним, при сочутних голосах передових партій у других народiв, — перед сим основним дiлом те питашия, чи буде три, чи два, чи один політичних союзiв з Славян, є дiло меньшої ваги, и ми ёго не доторкуємсь. Але що и у повiй еносі славiзму Россія з єї літературою буде мати не малу силу, — се можна проректи, поглядаючи на те, що и тепер у кожній землі славянській є прихильники Россiї, що вона не мало зробила для влегшання чужого гiшту над Славянами полуденними, що народ російський найчисленнiйший, а интеліґенція ёго вже и тепер замишується в усi великі питання, які займають громади передових європейських народiв, що чужищі звертають тепер найбільшу увагу з усiх славянських племен и літератур на Россію и єї літературу, найбільш вчатьсь російської мови.

Українцям у Россiї, а Галичанам у Австрiї може предстоять велика будучиість, — а Галичанам особлива користь стати посередниками між Россею и западним, особливо австрiйским славянством, не втрачуючи у власній ориґiнальності того, що є дійсно пригодного у ній для власного народу. Сказати, що Українцям и Галичанам лучше занятись тільки дiлом власного краю, розвивати власну ориґiнальність, — буде більш фразою, ніж дiлом: Українці мають мало шансiв видiлитись з Россiї не тільки політично, але й культурно. Про політичний сепаратизм, як звiсно, Українофiли говорять тільки рiдко у дiрничних покликах, — а серьозно и у прозі вони завсiґди одрiкаються од усякої тiнї

політичного сепаратизму. Отже літературний сепаратизм, при тому, що усі реальні обставини тягнуть к солідарности з сусіднім, одноименним, близькомовним народом, — се щось таке чудо невидане, которе для своєї зреалізації потребує такого язикового дилетантизму, которого ні один народ, ні одна жива громада на світі ніколи не проявляла. Скорійш би була можлива федерація політична при одній мові — як се бачимо у Америці —, або й повна самостайність політична при одній мові (як се бачимо у одрубности З'єдн. Амер. Держав од Англії, що може повторитись и Сибірю), ніж така унія при двох так близьких мовах, з котрих одній ще треба з'організуватись. Інше діло ніж сепаратизм національний, політичний й літературний, се рух до самоуправу земель Українських (а не усієї централізованої України) у согласю з таким же рухом земель великорусских, рух до народоуправства и до підняття з народа у культуру таких елементів, котрі можуть її вбагатити, не псуючи и не розриваючи того багатства и сили, яка вже нажита у кулі великоруссами и малоруссами. Інше діло стати, у Роснії, як автономний и демократичний елемент, як племя Географією, мовою, історією, соціальними цілями близьке до Славян западних, — стати посередником між Славянами всхідними и западними, між народами меньшими, не маючими власної держави, и народом великим, зложившим національну державу.*) Українці сини

*) Ш. авторови ходить, бачиться, найбільше о те, щоб Малоросен не зривали цілком з літературою великорусскою, чи, як її він називає, російскою, але щоб користувались нею, не залишаючи при сїм вироблюваня своєї найближчої, малорускої. Отже ж нам здається, що спір о те, чи Малоросен мають зовсім зирвати з літературою російскою чи ні, є поки що спір чисто теоретичний. Бо з тою гадкою ш. автора, щоб наша література, именно на Україні, розвивалась поступенно, зачинаючи од долу, не будуть чейже не годитись в загалі и сі, котрих би ш. автор може причислив до сепаратистів. Але хто ж може вини сказати, що література малоруска (українська), розвинувшись до певного степеня, на тім вже и стане? Нам здається противно, що, коли література українська стане більш ніж тепер власністю цілого українського народа, и розвій її буде далеко скорший, и потреби покажуться далеко більші. Нині -- на Україні — в загалі вистарчить, щоб були книжки для народа, книжки педагогічні и беллетристика в народній мові. Але як се усе вже буде в подостатку, як народ и інтелігенція з народа вироблюючися привикне мати початки просвіти в своїй мові, чи не забажає и дальше сю просвіту на тій-же мові продовжати? Як будуть книжки елементарні, чи з часом не окажется конечно потреба и книжок для шкіл середних и т. д. — Не говоримо вже о Галиччині, де обставини значно відмінні. (Скажемо лиш при сій нагоді, що ш. автор за мало прикладає ваги до націоналізму. Адже ж, коли ми, Русини в Галиччині, нині розвиваємо нашу мову и літературу, то ми се винні ідеї націоналізму. И ми передше розвивали враз з Поляками одну літературу, але поставивши раз ідею одрубности (сепаратизму) од Поляків, ми покинули польську мову

тих Руссів, що жили автономними краями и народоправними городами хоть у наївному, та усе таки федеральному союзу, — Українці, прилучившись вольно до Москви, дали їй перевагу над Польщою и, значить, рішили питання всеєвропейської важности, кому достанеться первенство на сході Європи, начепили Москві місію боротьби з Турками, звязали її з западом Славянщини и Європи, — український народ у остатні роки своїм держанням у польськім повстанню вказав урядови російському, що подавити сепаративні тенденції на западних окраїнах можна тільки політикою, помогающею підняти корінним массам народів. Хай же тепер Українці возьмуть на себе місію служити опорою усьому автономному, усьому народному серед ріжних народів и країв у Роснії, їх адвокатом перед центротяжними силами у Роснії, яко самий більший з автономно-народніх елементів и у той-же самий час самий рідний центротяжному, великорусському, беруший часть з Великоруссами у загальній роботі над культурою російською*), сією найміцнішою ниткою, звязуюющею окраїни з центром. Така праця дасть важність Українцям серед великих и малих народів у Роснії, и дасть їм силу ще лучше працювати для власного краю и народу, ставлячи сю працю у широкі рамки не тільки російських, але й світових інтересів.

(Конець буде.)

и польську літературу, а розвиваєм свою. Коли успіхи наші не суть так великі, як би сьго бажати, то головною виною тому се, що не всі Русини в Галичині суть на добрій дорозі, и що розвиваються дві або три літератури рускі у Галичині: при єдноєсти літературній ми б зайшли далеко дальше. Однак в Роснії, де обетавини цинні, не потребує конче розвій малорускої мови и літератури діяньє в неприязни до великорускої (а навіть не потребує діяньє з загаданою з гори ціллю цілковитого сепаратизму); бо ж Українці не мають зовсім ціли потітничного сепаратизму од Великої Русі, а великий розвій автономний України у нутрі Роснії, у єї границях, не тільки не шкодливий для Роснії але й хоєсний). — Впрочім и цілковитий сепаратизм од Великорусен не видаєтьє нам зовсім таким чудовищем, як ш. авторови. Коли бо може бути федерація або й повна самостійність політична при одній мові, то тим більше, здаєтьє нам, можливе се при двох мовах, хочби й собі близьких. Припустім же, щоб се дієсно було щось невиданого, що не має собі нігде аналогії, — то й в загалі у відносинах Славян між собою є багато зовсім відмінного від всіх прочих народів на світі. — Ред.

*) Українці можуть враз з Великоруссами старатись розвивати культуру, але кождий з тих народів може се робити у свій власній мові. И з тим годимось, щоб Українці, дбаючи перед всім о себе и працюючи для себе, не перестали при тім дбати и займатися оправами цілої Роснії. — Ред.

Літературні звістки.

— Недавно появилсь „Труд-івъ этнографическо-статистической экспедици въ западно-русскій край, снаряженной Географическимъ Обществомъ“ — „Томъ V-й, изданный подъ наблюденіемъ Н. И. Костомарова.“ Сей том містить в собі багато народних пісень, поділених на чотири головні відділи: любовні, семейні, дієві и шуточні. Число пісень доходить до 2000; в них висказується народній погляд на розмаїті предмети: на чувства, на відносини родинні, на п'янство и т. п. Сюжетом одних пісень є любов, других зрада, третих положене жєнщини, четвертих козацтво, и т. и. Під кождою пісєною означене жєрєло, з-відки вона взята, т. є. або чий рукописний збірник або село, де пісня записана. Матеріали зібрані не в самих тільки т. з. юго-западних, але у ріжних губерніях, де встрічається народ малоруский, від Воронежскої и Харківскої до Подільскої, Волнискої и Гродненскої.

— В сім-же році появилсь I-ий том „Записок югозападнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества.“ В сім томі поміщений ряд статей з фізичної географії, з етнографії, и о економічній жизни краю. З спеціальних статей заслугують особливо на увагу: розвідка о Київскім климаті, з котрої показуєся змінність сєгож климату, бо за 49 літ пересічна температура річна винослячи 5,54°, хиталася в протягу сєго часу між 3,42° и 6,9°. З статей змісту економічного вказуємо на розправи п. Антоповича о промислі (на Україні) в XVIII-ім в., Яснопольского о напрямку торговлі збіжевої на Україні и значіню для неї ново будуєчихєя желізниць, Волкова — о сельских ярмарках и п. Наконєць з етнографії поміщено в сім томі немало історичних переказів и пісень, статя про кобзаря Остапа Верєся и статя о музикальних властивостях дум и пісень, сніваних тим кобзарем.

— Згадуваного вже нами нового діла Костомарова „Русская исторія въ жизнеописаніяхъ єя главнѣйшихъ дѣятелей“ вийшов вже IV-ий випуск, обіймаючий епоху, послідуєчу за т. з. смутним часоми містячий чотири біографії, з котрих для нас особливо важна є біографія *Київского митрополита Петра Могили* (Прочі три суть: „Царь Михайль Θεодоровичъ“, „царь Алексій Михайловичъ“ и „Патріархъ Никонъ.“) Вже в перших випусках исторії п. Костомарова були біографії таких щирих малоруских осіб, як Волод. Мономах, Данило Галицький, К. Острожский, — тепер бачимо Петра Могилу; дальше повинні бути Хмельницький, Дорошенко и п. Ми радили б молодим силам літературним в Галиччині и Україні приложити працю до перекладу сих біографій на малоруску мову. Видані брошурами вони могли б мати велику публику. — Ось що кажуть С. Петерб. Вѣдомости про сі біографії: „Распространяются о томъ, что

четвертый выпускъ, какъ и предъидущіе, обнаруживаютъ глубокое и всестороннее знаніе авторомъ русскої исторіи и что онъ написанъ весьма талантливо, даже художественно — мы не будемъ; укажемъ только на одну сторону труда г. Костомарова, а именно на то, что г. Костомаровъ умѣетъ превосходно группировать черты общественнаго и частнаго быта, не прерывая разсказа о событіяхъ. Наши историки обыкновенно излагаютъ ходъ политическихъ событій отдѣльно, и также отдѣльно затѣмъ предлагаютъ читателю характеристику нравовъ, обычаевъ и міровоззрѣній общества въ данный періодъ, отъ чего страдаетъ объективность изложенія и полнота характеристикъ. Г. Костомарову удалось вполнѣ избѣжать этого недостатка, что при увлекательности изложенія и живости разсказа дѣлаетъ его книгу интересною, какъ для специалистовъ, такъ и вообще для просвѣщенной публики... Особенно хорошо г. Костомарову удаются такіе разсказы, содержаніе которыхъ доставляетъ случай изображать картины умственного и нравственнаго состоянія общества и отдѣльныхъ лицъ; поэтому и въ настоящемъ выпускѣ первенство принадлежитъ разсказу о Петрѣ Могилѣ и разсказу о Никонѣ.⁴ С. Пет. Вѣдомости виказуютъ відтак свое бажане, щобъ „Русская исторія въ жизнеописаніяхъ“ заведена була в середних школах у Росії, на місце дотеперішних досить сухих и небогатих в культурі парнеп учебників.

— Російська газета **Недѣля**, виходяща 1 раз на тиждень у Петербурзі, поміщає нераз и статті дотичащі справ малоруских; так с. р. помістила між иншими: *Неприступный городъ* (письмо из Харькова), *Бандуристы Версай*, и п.

— На р. 1874 появился у Харкові „Харьковскій календарь“, виданий губерским статистичним комітетом, цікавий задля того, що має багато дат місцевих. Однак досвід учить, що такі провінціональні календарі у Росії, призначені для одной губернії, не виплачуються, як видно з того, що „Кіевскій календарь“ на р. 1873, виданий п. Борисовим и Чубинским, на сей рік вже не випшов, хотя містив дуже багато и дуже цінні відомости. По нашій гадці належало б видати оден календар для цілої Малої Руси — чи у Києві, чи у Харкові, чи в Одесі —, котрий отже, яко для більше ніж одной губернії призначений, мав би ширшу ходу, и залишаючи надто спеціальні місцеві справи, подавав би річи, котрі для кожного Малорусина зарівно интересні.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Перші загальні збори ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Дня 23. Мая (4. Червця) с. р. нове товариство руско-народне, товариство имени Шевченка, відбувало перші свої загальні збори. Ціль, котру се товариство собі поставило, „спомагати розвій рускої словесности“, є тим тяжша до осягнення, що яко головне и конечне средство до неї є поставлене заложене власної друкарні. При бідности нашого народу в загалі, а особливо народного сторонництва, се здаше здавалось з-разу надто тяжке, а навіть майже неможливе. Іїні щедра жертвенність патріотичних людей перші труднощі усунула: перша народня друкарня заложена, — але багато еще трудностей треба буде перебороти, заким нове діло з самої матеріальної сторони вскріпиться так, щоб можна цілком приступити и до переведеня моральних цілей.

Наймолодше руско-народне товариство поставило собі подібні ціли, як заложене кілька літ перед ним рівно руске и народне товариство „Просвіта“. Які мають бути відносини нового товариства до Просвіти, се ми висказали вже минушого року, коли звісталисмо про заложене товариства имени Шевченка и подали его статут. Воно має бути доповненям Просвіти и помоцю ії. Коли Просвіта займається видавництвом популярних и шкільних книжок, товариство имени Шевченка має займатися особливо видавництвом книжок для рускої інтелігенції и тим способом розвивати нашу літературу. Враз же має и помагати Просвіті в достиганю єї цілей тим, що уможливить через свою друкарню значно дешевше видаше книжок Просвіти. Послідне діється вже тепер, а буде діятись в чим раз більшій мірі, коли товариство имени Шевченка, а именно друкарня его, більш розвишеся. Тоді ж зможе се товариство и власну діяльність літературну, видаванє книжок для нашої інтелігенції, ширше розвинути.

Про важність нового товариства не станемо говорити. Вже само заложене друкарні може народне сторонництво вважати майже епохою для себе, коли о. Наумович у минушім році одиому тільки закупленю нової машини друкарнею Білоуса в Коломиї при-

писував таке-ж значіне для галицько-руського народа в загалі. И сю важність нового товариства народне сторонництво поняю. Вість о єго zaloженю привитало ві всіх сторонах краю з радостью и надією, и заявило сю надію именно в день роковин смерти Тараса Шевченка в численних телеграмах. И помимо тяжких ви-магань, яке ставить статут товариства имени Шевченка для своїх (дійстних) членів, приступило до нєго вже тепер 33 осіб, від чого мож надіятись, що в не довгім часі приступлять всі члени народ-ного сторонництва, кому можливо, в члени дійсні, кому можливо, в члени спомагаючі.

На перші загальні збори зійшлося — крім членів спомагаючих и гостей — 20 дійстних членів товариства, між тими деякі та-кож з провінції. *Збір отворив* о 4-ій год. по полудни голова уря-джующего комітета о. Качала короткою промовою. Бесідник указав перед всім на ціль товариства, виражену в §. 1. статута, т. є. спомагати розвій рускої (малорускої) словесности; ся ціль осяг-неться, коли буде ся видавати много книжок и дешеві книжки. Щоби ж се було можливе, треба перед всім розвинути добре дру-карню, и се буде найпершим заданем нового виділу. Не мале се діло, особливо в початках, тим більше, що друкарня має довги и буде мусіла для доповнення свого инвентаря може єще нові довги зятягнути, — але при щирій и розумній праці и ті труд-ности переборються. Подібне товариство, як имени Шевченка, вже истнує, с. є. Просвіта; з тою нове товариство піде разом, рука в руку, — спільно працювати муть для добра руского народу.

По сій промові нашого ветерана-патріота др. Корнило Суш-кевич, заступник голови, відчитав *сравоздає* з діяльності уря-джующего комітету, котре за для єго важности приводимо тут в цілости:

Високоповажні панове!

Кілька літ тому подали деякі члени руского народного сто-ронництва гадку zaloження у Львові другої, руско-народної дру-карні.

Гадку сю повитав кождий щирий народовець прихильно, кож-дий признавав велику вагу єі осуцєню, кождий чувствовав, як дуже причинило би ся zaloженє нової рускої друкарні до ширєня просвіти межи нашим народом, до піддвигнення того народа; мало однакож було таких, котрі би по крайній мірі на той час вірили в можливість переведєня сєго діла.

При таких обставинах притихли на якийсь час розправи о новій друкарні, але раз подана гадка не була залишена. Занималися нею люде дбаючі о свій парід, а межи п'ятнадцятьма мільйонами того народа найшлися особи переняті горячим патріотизмом, котрі заявили готовість причинитись значними жертвами до осуцнення так важного народного діла.

Готовість до жертв, готовість до праці оказалась найбільшою власне в хвили, коли по викиненю народних товариств Рускої Бесіди и Просвіти з дому, збудованого для народних цілей тяжко запрацьованим грошем нашого народа, здавалося деяким, що народно-руске сторонництво хилиться до упадку. Власне в тій хвили мусіли ми більше як коли инде прийти до пересвідчення, що лише добре з'організованою працею и напруженем всіх сил наших зможемо добитися становища, на котрім би-смо таку діяльність могли розвинути, щоби о хосенности для народної справи всказаної через нас дороги и ті пересвідчилися, котрі нині нас запізнають.

В такій отже хвили ми обчислилися, и оказалось, що зложені и приобіцяні патріотичні дари наших родимців вистарчать на закупню перших потреб друкарні, що зиском з друкованя діл и оглядним уживанєм кредиту зможемо недостаюче доповнити, що отже зможемо приступити до осуцнення горячого бажаня, до заложеня нової, народної друкарні. Кільце людей, займаючесья переведенем гадки о заложеню народної друкарні, пізнавало великі трудности, на які особливо в початках розвій нової інституції мусить натрафити; люде ті не могли проте жадати, щоби котре з истнуючих уже товариств народних спускало хотьби лиш на короткий час з ока ціл, котру собі яко головну статутами поставило, и займалося заложенєм інституції, вимогаючої значних коштів закладових, котрої доходи в перших роках при даних обставинах мусять бути конечно ужиті на доповнене инвентаря. Рішено відтак основати нове народне товариство, котре би в цілі придбаня средств до морального піднесеня нашого народа занялося заложенєм друкарні, а по заложеню єї и належитім розвиненю причинилося своїми фондами до піднесеня нашої літератури и до ширеня просвіти межі народом.

До заложеня такого товариства під именем нашого народного Генія Тараса Шевченка приступили яко основателі: о. Стефан Качала, посол сойму краєвого и Ради державної; Михайло Димет, обиватель и радний міста Львова; др. Корнило Сушкевич, секретар ц. к. прокураторні скарбу; др. Омелян Огоновский, професор університету; Михайло Коссака, обиватель и радний м. Львова;

Доплін Лукашевич, начальник Львівської репрезентації асекурації Паза; др. Олександр Огоповский, доцент університету и редактор „Правди“; Юлиан Романчук, учитель гімназійний, и Теофіл Барановский, інженір.

Уложенийими тимис основателями статут зіваст затверджений рішенем ц. к. Намістництва з дня 11. Грудня 1873 Ч. 61241, а відповідно до постановлінь статуту уконституовалися згадані основатели яко уряджующий комітет, вибираючи тимчасовим головою товариства о. Качалу, а его заступником др-а Кор. Сушкевича.

З вкладок основателів и приступающих членів и з дарів руских патріотів утворено капітал, котрий подав можливість приступити до осушення гадки, споводуванної засноване нашого товариства, до заложеня народної друкарні. Замовлено потрібні машини и прочі приряди друкарські в Лісерні Масра и Шляйхера у Відни, напята локаль на друкарню в домі банку гіпотечного під ч. 2 при улиці Кривій (контрактом на три роки за ціну в пернім році 950 зл., в другім 1000 зл., в третім 1100 зл., яко релятивно найдешевіший и найдогіднійший з тих, котрі на той час у Львові можна було дістати), виеднано концессію на заложеня друкарні, котру Намістництво рішенем з дня 27. Січня 1874 ч. 1410 уділило, а по надісланю и упорядкованю замовлених букв и прирядів друкарских и по уставленю машини відкрито нову друкарню з кішчем Січня с. р., поручаючи технічний заряд еї Францінку Сарпіцкому.

Зараз по відкритю показалося однакож, що наша друкарня, аби могла витримати конкуренцію з прочими друкарнями у Львові, потребує в многих зглядах доповнення. В ціли такого доповнення замовлено в Лісерні Майера и Шляйхера недостаючи матеріяли, виеднавши у нїго піврічний кредит. При тих замовленнях, як и при першій, ограничуванося на найпотрібнійші предмети, без котрих друкарня ніяк не могла обійтися. Що до паперу, то спроваджено потрібні засоби, виеднавши в дотичащих фабриках тримісячний кредит. Пині доповнений инвентар нашої друкарні на стілько, що потреба нових доповнень може оказатися хіба в разі заневнення значійших замовлень, котрі би на довний час стало затруднили нашу друкарню, для котрих отже оплатило би ся поносити кошти на збільшеня инвентаря. В ціли придбаня таких замовлень починив уряджующий комітет потрібні кроки и надіється, що такі будуть мати пожаданий успіх.

Кошти, які дотеперішні доповнення инвентаря и придбаня засобів паперу, фарби и т. и. за собою потягали, покривано векслями

акцептованими через уряджуючий комітет в імені товариства. Многі з тих векслів уже сплачені и стягнені, кілька же доси не стягнених западає до заплати в часі від Червня до Жовтня с. р.

Понеже деякі предмети потрібні конечно до скомплетованя инвентаря не можна було шпакше набути як лиш за готові гроші, а крім того видатки при урядженю друкарні и видатки біжучі в першій місяцю, коли то ще годі було рахувати на які небудь доходи, вилагали до покритя більших фондів від тих, котрими товариство розпоряджало: затягнув уряджуючий комітет дві позички, одну у о. Качали на 500 зл., другу в касі заличковій банку гіпотечного на 1000 зл., сю послідню на 10% и на сплату в 12 місячних ратах, почавши від Мая с. р., за особистою порукою п. Лукашевича, Димета и К. Сушкевича. На сплату тих довгів буде можна обернути по части сподівані вкладки членів, по части же доходи за друки викопані уже через нашу друкарню а доси не сплачені, або за такі, котрі суть на укінченю, або в будучности викопані будуть.

Що до друків викопуваних через нашу типографію замічаєся, що друкуються в тійже часописьма „Правда“ и „Рускій Сіонъ“, а крім того видруковано або друкуються кілька книжок шкільних и популярних накладу товариства „Просвіта“, Шематизм гр. к. епархії Львівскої, польске діло „Słownik rytowników polskich“ и инші меньші діла.

Ціни за друки обчисляє наша друкарня дешевше ніж другі типографії тутешні, а се в ціли придбаня замовлень, а и з тих дешевих цін опускає ще значний процент при виданях товариства „Просвіта“, так в ціли вспираєя високих и з нашими згідних цілей сєго товариства, як и для відвзаїмненя за прислугу, яку товариство Просвіта нашому висвідчило, уділяючи зараз при заложеню друкарні квоту 700 зл. яко задаток на друки, з котрих значну часть наша друкарня вже виконала.

Ділами нашої друкарні займаєся до тепер уряджуючий комітет, технічне же керовництво провадить, як вже згадано, Францішок Сарніцький, котрому яко винагорода платиться річно 800 зл.; крім того працюють в нашій друкарні один машиніст за тижневих 13 зл., один зецер за сталу платню по 16 зл. тижнево, 5 зецерів за тижневу платню після заробку, двоє дівчат при машині, з котрих одна 14 зл. друга 12 зл. місячно побирає, два паробки один за 4 зл. 50 др. а другий за 4 зл. тижнево, и 4 зецерських учеників, з котрих один 6 зл. а один 5 зл. місячно побирає. З заві-

датедем друкарні зроблений контракт на один рік, всі прочі працівники в друкарні мають застережене двотижневе вимовлене.

В цілі утримання евіденції в ділах товариства и друкарні провадяться слідуєчі книги: 1) протокол засідавань; 2) книга членів дійстних; 3) книга членів вспомагаючих; 4) книга касова; 5) книга контів; 6) книга замовлень; 7) инвентар; 8) виказ термінів западости змінків своїх и чужих; 9) два конта паперу, одно завідателя друкарні, друге машиніста; 10) книжки для зецерів, в котрі записується виконана через кожного зецера робота.

Найголовнішу часть діяльності своєї звернув урядуючий комітет на заложене и утримоване друкарні. До безпосередного занимања справами літератури не міг комітет доси приступити, однакже старав ся и на тім поли придбати матеріали для будущего віділу. Іменно відіісся комітет до Києва в цілі порозуміня зглядом виданя накладом нашого товариства гарного перекладу на нашу мову Іліади, доконаного через Руданьского, а від о. Теофана Глиńskiego узискав комітет цінну розправу о касах щадничих, котру в своїм часі буде можна друкувати. Також святкував комітет враз з товариством „Просвіта“ 13-і роковини смерти Тараса Шевченка.

На підставі постановлінь переходових статута займався комітет урядуючий також приймованєм нових членів до нашого товариства. В тій справі старався комітет, щоби вість о заснованю нашого товариства дійшла до відомости всіх членів народного сторонництва, обвіщаючи статут в „Правді“ и доручаючи тойже, нароком або при спосібности, поодиноким особам. Комітет вистерігався однакж шумними відозвами або налаганями вербувати членів, будучи пересвідчений, що для щирого патріота, котрому є можливо виповнити вимоги наших статутів, повинно би бути вистарчаючими запросинами доручене тих статутів. Впрочім узгляднив комітет и те, що при строгости наших статутів випадає кождому лишити свобідний час до розважаня, чи зможе він важкі обовязки, які ті статути на членів вкладають, виповнити.

Першими членами дійстними нашого товариства суть після статута основателі, числом 9. Крім основателів приступили до нашого товариства в порядку, в яким будуть відчитані, слідуєчі особи: 10) Евгений Желехівский, професор лімназіяльний; 11) Мелітон Бучинский, авскультант судовий; 12) Володимір Шухевич, кандидат на учителя лімназіяльного; 13) о. Василь Ільницький, совітник шкільний; 14) Гнат Рожанский, священник; 15) У. Медвецкий; 16) др. Изидор Шараневич, професор університета;

17) Пулой Иван, професор Гімназійний; 18) Микола Січинський, укінчений богослов; 19) Теофіл Глиньський, гр. к. парох в Городниці; 20) товариство „Січ“ у Відні; 21) Михайло Подолінський, укінчений слухач філософії; 22) Володимір Гузар, авскультант судовий; 23) Дамян Савчак, правник; 24) Изидор Громницький, учитель Гімназійний; 25) Северина Сушкевич, жена секретаря прокуратурії скарбу; 29) др. Петро Сушкевич, лікар головної больниці; 27) Маркил Желехівський, учитель Гімназійний; 28) Петро Огоновський, слух. університета; 29) Дамян Гладилевич, професор Гімназійний; 30) Володимір Колянковський, учитель Гімназійний; 31) Мирон Мальчевський, авскультант судовий; 32) Адольф Нарольський, концепіст фінансовий; 33) Боромір Нарольський, урядник асекурації.

Крім того прийнято в члени спомагаючі 7 осіб.

З членів дійстних зложили повну вкладку по 100 зл. о. Качала, п. Димет и Корнило Сушкевич; прочі сплачують свої вкладки ратами.

Що до маєткового стану нашого товариства, то мали-смо в часі від основаня єго до 31. Мая 1874 слідуєчі приходи и розходи:

А. Приходи:

1) З вкладок членів дійстних	653—
2) З добровільних дарів, зложених членами и прихильниками нашого товариства	9025·42
3) За друки виконані и сторонам віддані вплинуло	1526·79
4) Яко задатки на друки розпочаті	1005·5
5) З позичок	1500—
6) З зворотів	2—
разом	<u>13.712·26</u>

Б. Розходи:

1) На закупно предметів належачих до инвентаря видано готівкою	9143·96
2) На оплачене належитостей фрахтових и инших за привіз инвентаря до Львова и спроваджене до локалу друкарні	716·58
3) За папір и фарбу взяті за готівку	169·84
4) Чинш за локаль друкарні (заплачений до кінця Червня с. р.), на опал и освітлене	608·10
5) Завідателеви, машиністі и прочим працюючим в друкарні товариства, за праці при урядженю друкарні и по отвореню єї	1898·84
6) на сплату векслів акцентованих за доставлені приряди	

друкарські п папір и на силату рат довгу зятягнуеного в банку гіпотечнім	766·47
7) На податок	26·82
8) На уміщенє нисератів о заложеню друкарні, на почтові, стемпальні и инші, дрібні видатки	148·32
разом	13.478·93

Порівнавши прихід з розходом було з кінцем Мая с. р. в касі готівкою 233·33 зр.

Друкарня виконала від 27. Січня до кінця Мая с. р.:

1) Діл накладу товариства в ціні	78·—
2) діл чужого накладу уже окінчених и відданих в ціні	2271·27
3) укінчені часті діл чужого накладу ще не віддані в ціні	226·40
разом проте роботи в ціні	2575·67

Що до маєтку, який товариство на дню 31. Мая 1874 по-сідало, тойже складався:

1) З предметів належачих до инвентаря в вартості	11.229·17
2) з готівки касової	223·33
3) з вірительностей за друки окінчені и сторонам віддані (сі вірительности суть належито забезпечені и мають бути сплачені в Червню и Липню с. р.)	744·48
4) з вірительностей за роботи укінчені але сторонам ще не віддані	226·40
5) з запасів паперу и фарби в вартості	960·—

вартість всього маєтку виносила проте на дню 31. Мая 1874 р. . . . . 13.393·38

Довги же, повставші через уживанє кредиту при за-купшї инвентаря и засобів паперу и фарб и зятягненє више згаданих позичок, виносили з кінцем Мая с. р. . . . . оумму 4.124·31
платну частями в ріжних термінах від Червня 1874 до Цвітня 1875.

Нічим не обтяжена вартість маєтку виносила проте 9269·07

Той маєток передає відступаючий комітет світлому зборови до дальшого заряду.

Найтяжшій час для нашого товариства уже минув, час, в котрім що дня треба було поносити нові видатки на урядженє друкарні, не маючи з неї жадного доходу. Але и надходячий час буде еще прикий. Треба бо буде сплачувати згадані довги, а коли придбаємо більше значійших замовлень, що для належитого затрудненя друкарні єсть конечне, то треба буде и о нових доповнєнях инвентаря подумати.

Відступаючий комітет не таїть перед Вами, Панове, заходячих трудностей. Члени бо его суть пересвідчені, що цілею справоздання не може бути викликане підношенням самих лише світлих сторін хвилевого задоволення, але вірним представленням фактичного стану річей подати членам збору можливість причинитися своїми радами до як пайліпшого розвою справ товариства. Відступаючий комітет старався зробити всё, що при даних обставинах в короткім часі урядованя зробити було можна. Підстава до заложеня народного фонду, котрий до ширеня просвіти, до піднесеня нашої літератури послужити має, є вже заложена и упорядкована; від оглядности будучого виділу, від уділу членів товариства и прочих щирих народовців буде залежати скорє укінчене будови, яка на приготованій підставі стати повинна. А що вона дійсно стане, о тім можемо бути поресвідчені, судячи по жичливости, яку всі щирі народовці для нової народної друкарні заявляли и заявляють.

Закінчаючи на тім нинішнє справозданє, упрашаю в имени відступаючого комітету світлий збір о принятє сего справоздання до відомости, замічаючи, що контрольна комісія, котру панове нині виберете, має після наших статутів також до тепер ведені рахунки справдити.

По відчитаню сего справоздання голова отворив *дискуссию над ним*. Голос забрав тільки п. Савчак, котрий поставив внесок, щоби загальний збор урядуючому комітету через повстанє виразив подяку за ревне и щире веденє діл товариства. Се и сталося. Однако именем урядуючого комітету відповів др. Корн. Сушкевич, що сейже приймає сю подяку тільки для фундаторів друкарні. — Коли відтак ніхто не забирав голосу, загальний збор справозданє урядуючого комітета прийняв до відомости.

Ведля порядку дневного мали наступити *вибори виділу и голови* товариства. Задля того проводящий перервав засіданє на кілька мінут, щоби члени могли між собою що до сих виборів порозумітись. По сій перерві приступлено до тайного голосованя, картками, причім проводящий покликав на скрутаторів шп. Громницького, Гузара и д-ра Петра Сушкевича.

В часі скрутинії збори відбувалися дальше. Именно *урядуючий комітет поставив отсей внесок*: Загальний збір ухвалить: „Хотячі приступити яко дійсні члени до товариства, мають з тим удатись до виділу, котрий обовязаний іх враз з своєю опінією представити найблизшому загальному зборови.“ П. Романчук, ставлявший сей внесок именем урядуючого комітета, читывував сто

тим, що після статута має право приймати дійсних членів спершу уряджуючий комітет, а відтак лиш загальний збор. Отже-ж, що до способу приступованя и прийманя, котрий в статуті не є близьше означений, порадо було би установити так, щоби хочачі приступити яко дійсні члени не зголошувалися прямо до загального збору, котрий може часто кандидата не знати и мусів би навіть нераз доперва довгу дискуссию над ним вести, але щоб найперше зголошися до виділу, котрий по докладнім розпізнаню кандидата представить его — чи то з внеском на прийняте чи на неприняте — загальному зборови. — Над сим внеском розпочалася довша дискуссия. Деякі були нераді з того, що кождий, хто схоче приступити яко дійсний член, буде в непевности що до свого прийнятя аж до загальних зборів, отже нераз близько цілий рік. На се одвічено, що так мусить бути задля статута, котрий справедливо приписує осторожність в прийманю дійсних членів, що однако на злучай конечної потреби можна и надзвичайні загальні збори в кождім часі скликати. Один з членів поставив внесок трохи одмінний од внеску уряджуючого комітета, имено такий: Виділ має право осіб зголошующихся до прийнятя в дійсні члени товариства, провізорично приймати або не приймати; дефітивне прийняте або відкинене належить до загального збору. Внескодатель мотивує своє внесене тим, що хоче, щоб кождий приступающий мав зараз до певного ступеня певність, чи буде прийнятий чи ні, щоб в першім разі міг зараз и вкладки вносити; через таку установу буде и більша охота до приступованя; неприняті ж виділом можуть ще відкликатися до загального збору. — При голосованю прийнято більшостою голосів внесок уряджуючого комітета.

Між тим скрутинія закінчилася, а скрутатори оголосили слідующий результат: Голосуючих 20, абсолютна більшість 11. Вибрані: др. Корнило Сушкевич 19 голосами, Михайло Коссак 19 голосами, др. Олександр Огоновский 19 гол., Изидор Громницький 19 гол. и Маркил Желехівский 12 гол. (Крім того одержали 8 гол. п. Савчак, а 3 гол. Ю. Романчук.) — Відповідно статутам приступлено тепер до вибору голови товариства з поміж виділових и до вибору заступників двох виділових. Голосовано знов тайно, картками.

Тим часом, коли відбувалася скрутинія, велся дальше дискуссия, а имено на порядку дневнім стояли *внески членів*. Савітник о. Ильницький бажає докладнійшого сформулованя §. 12-ого, котрий є неясний, а може розумітися так, що вкладку 100 зр. кождий член дійсний обовязаний зложити конче в однім році, хоч

и в 10 ратах; між тим, як показується, значить він, що можна зложити вкладку в 10 літах, в ратах по 10 зр. на рік. Др. Корн. Сушкевич одвічає, що статут здається йому бути досить ясний, а и досвід показує, що єго звичайно добре розуміли; впрочім не порадио и не догідно статут для сеі одної причини змінати. О Ильницький згодився, щоб статута не змінати, щоби однако сей § вияснити и теє виясненє подати до загальної відомости, — що и ухвалено.

Відтак забрав знов голос сов. о. Ильницький, щоб висказати деякі гадки не яко внески, але яко зерна до розваженя на будуще. Бесідник тішиться, що założено нове руско-народне товариство, и бажає, щоби таких товариств було як найбільше. Розуміється, що всі такі товариства повинні взаімно себе спомагати. Що до товариства имени Шевченка, то має воно на тепер перед всім старатися, щоби друкарню як найбільше піднести и щоби багато нових членів придбати. Друкарня піднесеться, коли не тільки буде друкувати, що хто передасть, але й сама видавати не книжки своїм накладом. Однакже на тепер повинна видавати перед всім такі книжки, котрі приносять зиск матеріальний, а аж опісля книжки, котрі тільки літературі приносять хосен. Що до придбаня нових членів, то добре би було, як би новий виділ вибрав підкомітет, котрий би спеціально тим займався. Позисканє багато членів є діло важне, але й трудне, бо хочючи бути (дійстним) членом товариства им. Шевченка, треба на те посвятити и гроші и працю. Бесідник кінчить повторенєм свого бажаня, щоби всі люде и всі товариства одної народної гадки взаімно себе спомагали.

Відтак забрав голос п. Желехівський: Друкарня має 4000 зр. довгу, и сей довг мусіа зробити, бо самі жертви патріотів на справленє всіх потреб не вистарчили. Ще тепер друкарни много недостає и не може всяку роботу приймити, не може отже и рентуватися так як повинна. Щоби друкарня всяку роботу могла приймити, именно н. пр. банків, асекурацій и т. и., котрі несуть найбільше пожитку, потребує ще много черенок справити; тому и не треба надіятись, що довг друкарні до другого загального збору сплатиться: противно, він ще зросте.

По короткій еще промові п. Романчука, котрий пояснює, що звичайних руских черенок друкарня — крім кирилиці — має досить, а також и німецких, и що нестас лиш латинского письма, особливо букв титулових, плякатових и оздобних, заключено на внесок п. Романчука дискуссию без ставленя внесків.

Тимчасом скрутатори оголосили результат голосованя на голову и заступників. На 18 голосуючих вибрано головою д-ра Корн.

Сушкевича 17 голосами, а заступниками виділових Даміяна Савчака 17 гол. и Юліана Романчука 17 гол.

Місце проводящого зборам заяв тепер ново вибраний голова, при чім дякуючи за довірне заявив, що в товаристві суть люде старіші и заслуженіші від нѣго, однако ж коли одні з причини, що не пробувають постійно у Львові, після статута не можуть бути вибрані, а другі тільки інших заявний мають, що не можуть посвятитися товариству, то він сей вибір приймає и старати меться по силам се довірне оправдати.

На дневнім порядку стояли еще *вибір контрольної комісії*. В тайнім голосованю вибрано майже одностайно членами сі др-а Изидора Шараневича, сов. о. Шльницького и п. Боромира Нарольського.

До ставлення внесків зголосився п. Гузар, котрий поставив такий внесок: Загальний збір припоручить виділови, щоби до певного часу (найдалше до 3—4 місяців) приступив до видавництва яких літературних діл накладом товариства. Внескодатель всказав, що підмаганє розвою рускої словесности є головною цілею товариства, а піднесенє друкарні є тільки головним средством. Довгів лякатися не треба; кождий передприєм стоїть також кредитом, а такий наше товариство має. Хоч би довги и о яких парусот зр. через те побільшилися, за те буде користь моральна. Впрочем власне задля того, що друкарня, не маючи єще достатком черенок, не може багато роботи приймати, то пехай робить що може и черепками які суть. — Против внеску говорив п. Коссак: Головним задаєм виділу є піднести друкарню, и се праца так велика и так важна, що досить буде як виділ її одну сповнить. Тим самим, що товариство им. Шевченка друкує книжки Просвіти о много дешевше як кожда инша друкарня, уможливлєся більше видавництво книжок и спомагаєся через те и розвій літератури. Щоби ж сам виділ займався ділами літературними, сѣму бесідник зовсім противиться. Як друкарня колись вже цілком сильно стане, тогді буде могла авторам отворити кредит и через те причинитися до розвою літератури. — За внеском п. Гузара в засаді освідчаєся Романчук, однако не хоче ставити виділови певного речинця, а тільки хоче, щоб виразити загально: в короткім часі. Піднесенє друкарні як не є властиво самою цілею товариства, так и не може бути єдиною задачею виділу. Члени можуть за свої вкладки домагатися видавництва книжок, и через те розвиваня літератури. Однако тепер лиш такі книжки видавати треба, котрих наклад не вимогав би великого капіталу и не приніє би страти товариству, але може єще и зиск. Тим

позискається и більше нових членів. — По довшій дискусії внесок п. Гузара відкинено и таким способом лишено до розсудження самому виділові, чи и коли маєя видавництвом діл літературних занятя.

Задя пізної пори не ставляно більше внесків и збір закрито коло 9-ої години вечером. — В часі зборів відчитано 2 привіти від Русинів в Станіславові и в Відпи. Русини Станіславівські такий надіслали привіт: Місто телеграму кличем до Вас, милі Громадяне, робітничим зазивом: Господи допомагай! Духу Святий! (Підп.) Желехівський, Бучинський, Ружицький, Целевич Юл., Ничай, Заячківський, Гапичак, Яхно. — А з Відня надійшла така телеграма: „Розпочали ви діло велике; скільки сил, помагати мемо и ми — Товариші Січи.“

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1873. Ляварь, Февраль.)

(Дальше.)

„Наставше около того часу міністерство Гогенварта розбудило наново надії Поляків, котрі хотіли перед рядом, оппозицією и познаньскими гостями показатися одиодушними и предложили и „фракції Лавровского“ взяти уділ в зьїзді. (П. Т-овъ помінавш тут зьїзд познанских гостей з р. 1871, маючий заманіфестувати єдність всіх частей давньої Польщі, из зьїздом „політичних знаменитостей“ самої Галиччини в 1870 р., в котрім ходило тільки о назапаченє політики, якої має держатися Галиччина супротив монархії, и на сей-то зьїзд запрошено п. Лавровского и 7 инших Русинів з народної партії, — ред.) Але п. Лавровський и инші запрошені на зьїзд (пп. Ильницький, Партицький, Сушкевич, Вахняниц, Романчук, Климович) одвітили, що Русини не фракція, але національність, а проте и не можуть приймити уділу ні в якім політичнім акті, поки не буде в дійсности признана рівноправність обох народів в Галиччині..... Но все таки оживленє політичних надій у Поляків побуджувало їх не дражити Русинів, и відтак декотрі польські Газети пераз вертали до теми згоди з Русинами, але мирні фрази тих Газет сполучувались з перекручуванєм исторії и, що найважнійше, з явним недовірієм и майже відверпенєм від руского народа. Газета Край н. пр., позволяюча собі частійше ніж инші польські Газети відступати від ортодоксії польско-національних фраз, хотя и виступала за конечністю згоди з Русинами, однако, звер-

таючись до подій з 1862—1863 р., розповідала небувалі історії, як по братньому заявлялась польська молодіж до українського народа и як той нарід відплатив Полякам невдячністю. Видко Русини, именно пародня партія, дуже добре понимали всю вартість таких фраз, и тому не дуже вірили в обітниці Поляків зробити уступки рускому елементови на основі проектів згаданої комісії „межи-народної“, особливо після того, як центральний ряд признав автономію Галиччини на підставі звісної резолюції, котру міністерство Гогенварта объявило в певній мірі программою ряду в Галичкім питаню.

„Таким способом заключене згоди через уступки Русинам відложилось на пізнійший час. Відговори Поляків, що вони не можуть нічого ані дати ані обіцяти на певно, поки не знають на певно, що будуть мати самі, не можуть бути признані щирими, позаяк многі жаданя Русинів, пр. що до Гімназій, не виходять з границь компетенції Львівського сойму. Між тим и міністерство, не бажаючи нічого діяти на користь Русинів без Поляків, не тільки не робило нічого в границях своєї власти, але й не виконувало точно свого розпорядження о рускім викладі половини предметів в мішаних учительських семінаріях у Львові, Тарнополі и Станіславові. Поляки вірили, що и без згоди з Русинами добуються свого, як не від федералістичного міністерства Гр. Гогенварта, то від централістичної опозиції, котра в злучаю впадєня сього стане рядом.... При такій нещирости Поляків навіть партія народовців у Галиччині, котра було признала головою своєю п. Лавровського а орґаном „Основу“, стала оказувати своє невдоволенє з надто вже „політичного“ (дипломатичного) поступованя тої Газети, котра всіма силами старалася піддержувати згоду між Русинами и Поляками и увірити первих, що права своєї народности вони скорше узискають від Львівського сойма ніж від німецких централістів и штучного Віденьського райхсрата. Се послідне було говорено и справедливо, коли б було сказано з деякими оговорками: Віденьські централісти так тільки й кормили Русинів обітницями, — але-ж и Львівска польска більшість робила те саме, або єще гірше, приймала міри, особливо через Раду Шкільну, на шкоду Русинів. Відказатися від надій на Віденьських централістів було хосенно,— о одну надію на чужі сили менше значить все таки близше мисли, що треба надіятися тільки на себе; зьосередити ж борбу у себе в краю, у соймі — хосенно задля зьосередження праці. Але ж все таки для отриманя результатів патріотичних намагань треба зміцнити свою працю и прийти до пересвідчення, що и тут и в своїм

краю, в его соймі тільки тогді зискаєш уступки, коли придбаєш більшу силу ніж тепер, коли число руских послів стане більше, и т. д. Так отже руский орбан, котрий завзивав Русинів покинути надії на Віденських централістів и не супротивлятися признаню автономії Галиччини, повинен був виступити з більше енергічною внутрешньою программою, менше дипломатизувати, менше покладати надії на милосердіє польскої більшости и на дуже сумніву прихильність части польскої аристократії в східній Галичині до рускої справи, до утвореня чогось в роді „історичної шляхти“ чеського сойму, ніж се робила „Основа“ и патрон єї п. Лавровський. Тому и енергічніша часть народної партії стала нерадою „Основи“ и „дипломатам.“

„Що дотичить партії святоюрської, то вона, давно вже висказавши через свій орбан „Слово“ повше недовіре до того, щоб автономія Галиччини могла послужити на користь Русинам, тепер при новій зміні міністерства ще раз попробувала звернутися безпосередно до центральної власти. Заложене в тім часі політичне товариство „Руска Рада“ (з 500 членів) вислало депутацію до міністерства Гогенварта з адрессою против резолюції Галицького сойма яко „шкодливої рускому народови“ и (знов таки!) ослабляючої силу и єдність монархії. Для задоволеня руского народа Рада просила: пересмотру конституції 1861 о репрезентації соймовій, безпосередних виборів до райхсрату и закона о національностях. Впрочім крил. Павліков, котрого виділи-смо членом комісії угодової, и котрий тепер стояв на переді депутації „Рускої Ради“, зачав свою бесіду до Гр. Гогенварта від дивного заявленя, „що Русини мають довіре до міністерства и его програми“ (тогді як Гр. Гогенварт виражав гадку, що приймає польску резолюцію яко міністерску програму), и що, позаяк міністерство стоїть по над партіяма и бажає мира внутрешнього и переведеня §. 19. конституції (т. є. рівноправности народностей), то и руска програма гармоніює з прямоваєм міністерства. Гр. Гогенварт одвітив: *Es freut mich ungemein, dass Ihr politisches Programm mit unserem im Einklang zu stehen scheint, und es wäre mir sehr lieb, wenn ich Ihre Wünsche erfüllt sehen könnte.* Хотя з иших міністрів Шефле и прямише висказав, що міністерство бажає рівноправности всіх народностей: але в конєць кінців Гогенвартівске и Ірчіківске *scheint* и *wenn ich könnte* в реальнім змислі рівналося кули, бо, сля міністерство обіщувало піддержувати автономію Галиччини на основі резолюції соймової, то очевидно від себе не могло нічого зробити на користь Русинів. Сю нулю заправляю

впрочім досить резонною радою: добивайтесь своїх прав в галицкім союзі, — але се було те-ж саме, що Русини вже чули від фєдераліста Белькреді а потім від новоконституційних централістів школи Байста, котрі готові були кинути Полякам автономію, щоб лиш відтягнути їх від союзу з иншими Славянами.

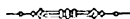
„Пійти против міністерства Гогенварта — але перед всім не в звичаю крилошан ити против правлячої власти; по-друге, се значить вже явно відступити славянське племя (на се більша часть Святоюрців мало дбає, доказом їх найновіиша політика від введеня безпосередних виборів — ред.), а по-третє, все такп протест слабой партії пі до чого не веде. Тому, коли зачались переговори гр. Гогенварта з Поляками и Чехами, „Слово“ обявило, що хотя Русини и не ждуть пічого доброго від автономії Галиччини, але и протестувати більше не будуть, мемоарів и адрес ані міністерству ані короні ані Раді державній подавати не будуть, що, мовляв, досить подавалось таких адрес, та хісна з них Русинам не було. (Се говорили вже перед тим народовці, але Рутсиці та Русскіє за те назвали їх „изъѣшниками“; так и кілька разів повтарялося, що коли народовці яку гадку що до політики висказали, противники їх як найсильніише се збивали и висмівали, а потім в якийсь час самі, навчені досвідом, тую гадку, яко щось цілком нове, висказували, — правда, що у них наука звичайно не довго тревас, и за леда якою нагодою вертають на давню дорогу — ред.) Се значило признатися, що 23 літа політичної діяльности рівні нули. Се сознанє неприяте, але по всякий спосіб хосенне, як всяке сознанє факта и відкиненє „насъ возвышающихъ обмановъ“, — хотя б се сознанє ще й не потягнуло за собою приніятя ясної програми до виходу з теперішнєго невтішного положеня. Впрочім, поки що святоюрська партія держиться тільки одной негативної стороны згаданого сознания; вона вдержувалась від опозиції міністерству Гогенварта, але до сего часу и не вступила опять на дорогу піддержуваня централістичної партії, взявної верх після паденя того міністерства (се було тільки в самих початках теперішнєго міністерства — від того часу, звісно, заявились наші Рутено-русскіє виразно — ред.), тому що и централістична партія сейчас вступила в переговори з Поляками, хотя все таки до сеї пори питанє про автономію Галиччини не рішене в Віденськім райхсраті. Деколи німецко-централістична прєсса, нарікаючи на за-великі жаданя Поляків, згадує о Русинах, яко о елементі, котрий не дуже прихильний польській резолюції, але таке наріканє не веде до практичних наслідків на користь Русинів.

„Мало того, говорячи о елементах не-польских в Галиччині, Віденська централістична преса и бесідники райхсрату згадують, яко „народність“ гнетену Поляками, крім Русинів ще й Жидів. И справді Жида, після нових виборів, дійсно виступають яко нова „народність“ в Галиччині. Політика Жидів всюди одна и тая сама: стати на стороні сильного, для того, щоб в тім союзі перепроваджувати свої інтереси, котрі, по самій сущности діла, ніяк не можуть бути інтересами звістних політичних, національних и т. н. теоретичних начал. До сеї пори Жида в Галиччині були на стороні польскої аристократії, котрої пановане помагало їм експлуатувати и нарід руский и польский и саму аристократію. На стороні Русинів вони не були ніколи, та и не можуть бути, позаяк Русини довго еще будуть політично слабі и позаяк всяка руска партія, *volens volens*, більше або менше, але все мусить бути демократичною, а підняте „демоса“ є вменшене можливости експлоататції его Жидами. Але мало по малу ві всіх славянских землях Жида стають союзниками німецької партії, по мірі того, як тая партія стає рядовою, — а німецька партія очевидно рада прийати в себе хитре и по німецьки говоряче племя. Тому-то галичкі Жида, опановуючі, в наслідок гнету польскої аристократії над народом як руским так и польским, в наслідок нерозвитости народа, результату того гнета, тверду позицію в Галиччині в формі шинків, аренд и в многих місцях закушна землі в селах, тепер зачинають користати з конституції и свого положеня в Галиччині, щоб дістатися и до сойму (а особливо до Ради державної — ред.), и звертають на себе увагу політиків и публіцистів німецько-централістичної партії, містячої вже в собі не мало жидівського елемента.

„Яко спосіб против усякого федералізма, партія централістів видумала безпосередні вибори до Ради державної. Поляки бояться сих виборів, лякаючись в такім злучаю зміцненя Русинів. И дійсно, позаяк вибір послів до райхсрату не буде залежати від польскої більшости в Львівскім соймі, то число руских депутатів в Раді державній повинно збільшитися. Але щоб воно збільшилося, особливо в первій порі, дуже значно, на се мало віроятности: коли рускі хлопці вибирають часто польских панів до Львівского сойму и притім, як говорять згідно обі рускі партії в Галиччині, дають свої голоси за горівку, то не є невіроятно, що вони посилати муть Поляків и до Віденского райхсрату. (Коли на ділі вишло не зовсім так, то тут однако ніяк не можна дорікати авторови, що помилився або хибно судив: результат теперішних виборів до

Ради державної був, як ми се виказали, наслідком сходу злучаючих обставин, а не виможені значно сили Русинів, обставин, котрі за другим и третим разом можуть не вернутися — ред.) Правда, степень політичного розвою Русинів може з часом підійнитися, але тоді и в Львівській сеймі будуть інші відносини числа и якості руских депутатів до польских. Притім Русини — з котрих не тільки „старі“ але и „молоді“, бачиться, трохи за багато покладають надії на безпосередні вибори а відтак и на Віденьских централістів („Правда“ за безпосередними виборами не виступала ані не покладала надії на райхсрат, противно від давна указувала, що, як за Шмерлінґа 13 руских послів в Відні нічого не зробили, хотя між ними були такі Литвиновичі, Куземські, Могильницькі, так и тепер, хочби їх и 17 було, нічого не вдіють — ред.) — годяться на безпосередні вибори, винайдене централістів, враз бажають и закона о національностях, такого самого, який виробили Чехи з ґр. Гогенвартом для земель чешкої корони (для Німців в тих землях — ред.). Але такому закону супротивляться не тільки Поляки, але и Німці, тому що не хотять его ані для Чехії з Моравією, ані для Сирії и земель, де Німці помішані з Словінцями, ані для полудневого Тиролю італійского, так що, навіть при сприяючих обставинах, хіба не скоро и райхсрат, вийшовший з безпосередних виборів, послужить Русинам и иншим слабим народностям. За безпосередними виборами виступають Жиди в Галичині (пр. Геніґсман при посліднім виборі у Львові до сейму). Такою бо політикою вони зискують піддержку централістичної партії а враз и голоси Русинів, и мабуть вони досить певні, що безпосередні вибори послужать ім. Вступлене Жидів на політичну арену у Галичині навірно змінить способи ставлення політичних питань, які до сеї пори були у Русинів и Поляків. Що до руского народа, то се вступлене ще тільки вбільшить его політичне пригнетене, и повинно ще більше побудити руских політиків змінити спосіб своєї діяльності, скерувавши її прямише на паріє.

(Конець буде.)

Перегляд політичний.

Спільні делегації зачали свої засідання 20. Цвітня. Австрійська (долітавська) делегація вибрала президентом д-ра Рехбавера, а заступником президента ґр. Альфреда Потоцкого, угорська прези-

дентом Горове. Дня 21. Цвітня обі делегації представлялись в Будині Е. В. цісарю, котрий на бесіди обох президентів одітив, що відносини Австрії до заграничних держав не змінили мирного характеру, виразив пересвідченє, що до давних Гаранцій покою прийшли нові цінні Гаранції, и назвав захованє покою найважнійшою будучою задачкою ряду. Фіансове положенє, сказав дальше цісар, узгляднено в рядових предложениях и ограничено видатки до найконечнійших потреб. — Гр. Андраши предложив обом делегаціям т. з. червону книгу, с. є. межинародні дипломатиччі документи Австрії, котра одшак с. р. містила в собі так мало важнійших справ (тільки такі, як о репрезентації австро-угорських інтересів в Іспанії, о Либанскім питаню, о Суескім каналі и и. п.), що члени делегації були нею дуже невдоволені, поки Гр. Андраши не успокоїв їх. — Из справ трактованих на засіданях делегацій для нас важнійші найперше інтерпелляції д-ра Шафта по поводу папської енцикликки против конфессийних справ; Гр. Андраши відповів (9. Маа), що міністерство справ заграничних вислало з причини тої енцикликки ноту до Папи, в котрій пояснювало, що закони конфессийні не тикають долматів, а тільки основуються на всемогущім праві законодавства держави; ряд буде старатися не робити нічого, що визивало би колізію між державою а церквою; се одшак тільки тогді буде можливим, сли замість енцикликки дана буде єпископам рада покоритися законам; коли б клір не підчинявся конфессийним законам, ряд буде заховувати права держави и надіється, що єму удасться придбати законам повне значінє. Відтак на завізване д-ра Гроса схарактеризував Гр. Андраши відносини Австрії до інших держав и європійске положенє: Гр. Андраши не видить небезпечности недалекої війни, и не знає ряду в Європі, котрий думав би нарушити покій; одшак неоспоримі антагонізми між поодинокими народами не дозволяють вважати покій на довше зовсім обезпеченим. Відносини Австрії до всіх держав суть зовсім задовольючі. — З дебат бюджетових цікавійше було вичеркнене на сей рік рати на будованє кріпости в Перемішли, мотивоване клопотами фіансовими.

Конфессийні закони (1., 2. и 3-ий) одержали вже цісарку санкцію, а в міністерстві просвіти заняті виробленєм інструкції до всіх політичних урядів, як мають стеречи захованя сих законів. Клір католицкий, здається, буде в части, помийо санкціонованя їх, їм супротивлятися. Австрійскі єпископи вислали, сще перед рішенєм законів конфессийних, письмо до Папи, в одіт из єго енцикликку, в котрім між иншими кажуть: В нашій декларації

переданій міністру просвіти и віросповідань в комнаті панів, ми заявили: *Сли закон о внїшних правних відносинах кат. церкви одержить санкцію, тогді лиш о стїлько буде підчинятися его приписам, о скїлько він буде згідний з постановами конкордату; ніколи однако не будемо сповняти приказів, котрі не дадуть сполучитися з добром церкви.* — Крім рутено-руських священиків голосував в Раді державній за законами конфессийними и бр. Прато, священик з полудневого Тиролю. Отже ж его єпископ зажадав недавно від него, щоб відкликав те своє голосованє, инакше за-суспендує его a divinis. Бр. Прато, так загрожений, відкликав своє голосованє, рівночасно ж зложив мандат посольський. Газети Віденьскі загнувані за те на ряд, що допускає єпископам нарушати свободу посольску, враз же висказують потребу не вибирати священиків послами.

В справі холмських уніятів вистосував Папа під днем 23. Мая письмо до руских єпископів, видане на имя митрополїта Сембратовича. В сім письмі говориться, що пани завсїгди були Русинам прихильні и признавали рівноправними властивости восточного обряду, що однако не належить відкидувати и деяких церемоній з латинского обряду, коли вони природно ввійшли и злялися з обрядом східним. Найбільше повстає папа против „псевдо-адміністратора“ Поцеля, котрий давно вже uznаний недостойним єпископского престолу; окружник о. Поцеля обявляється неважним и не истнуючим, також віднимастся ему всяка церковна власть, позаяк ані законний єпископ ані папа не поручили ему адміністрації. Письмо кінчиться горячим зазивом до руских уніятских єпископів, щоби обряди св. престолом затвержені, або за его відомостю и без протеста введені, свято хоронили, всякі бо новаци цілком забороняються, — щоб в загалі священики держались канонів замойского собору и щоби всякі відступства в самім зароді були найтяжшими карами обложені, бо незаконні відіиня наражають на небезпечність католицьку віру и св. унію Русинів.

НОВИНКИ.

— **Руский викладовий язик** в ц. к. академічній Гімназії у Львові буде вже введений и в вищих клясах. Дотична ухвала Галицкого оймю з минушого року одержала наконєць санкцію. Залежить тепер тільки від Ради Шкільної, щоб се введенє наступило вже з початком будучого року, инших бо перепон не ма жадних.

— Для товариства Побратим зібрано на весілку у о. Шараневича в Камени 11 зр. 50 кр. (именно зложили пп.: Моляк, обиватель міста Станіславава и майстер кравецкий 1 зр., и зьобовязався що року по 1 зр. давати; Стедінський, обиватель міста Станіславава, 1 зр., Копертинський 1 зр., Шараневич 1 зр., декан о. Матіів 1 зр., Штангенберг 1 зр., Штум 50 кр., о. Вірський 50 кр., о. Вінтоняк 50 кр., о. Мацілиньський 50 кр., Чечкевич, почтмайстер 50 кр., Окімчиц 1 зр., Шульц 1 зр., о. Рожанський 1 зр.); о. Р. Ч. в Ход. 2 зр.; п. М. Січинський 1 зр.

— На стипендію Франц-Іосифа прислали громада в Вікні и свлященик о. И. Ганкевич до редакції Правди 12 зр., котру-то квоту редакція переслала коміссні Народного Дома.

Витяг из протоколу засідань виділу „Просвіти“, почавши від 1. січня 1874.

(Про засіданя I.—VI. звіщено в Правді ч. 3.)

VI. Засідане з дня 21. марця.

Присутні: голова Федорович, пп. о. Ильницький, др. Ом. Огоновский, Вахнянин, Романчук, Савіцкий, Партицкий, Желехівский, др. Ганкевич, Бічай.

1. Рішено вислати просьбу до міністерства о ремунерацію за слідуєчі книжки: а) за Ботаніку п. Ив. Верхратского, б) Геометрію Ом. Дейницького, в) Аритметику Ом. Дейницького, г) Географію проф. Вахнянина. Уложением того прошения має заняти-сь Вахнянин.
2. Рішено передати касу Волод. Ганкевичови, а економат товариства п. Желехівскому.
3. Рішено печатати „Байки“ П. Св.... в 3000 примірниках.
4. О. Стефанович вносить, щоби Просвіта увійшла в взаємини з товариством „Matice lidu“ и зажадала від неї виданя єї в заміну за власні виданя. Принято.
5. П. Савіцкий здає справу з манускрипту о. Селецкого „Жите чесного чоловіка“, и вносить, щоби дати єго до друку. Проф. Вахнянинови поручено, приготувити сесю рукопись до печатаня в 3000 примірниках.
6. Рішено призволити на вижичанє книжок ученикам з бібліотеки „Просвіти“ за реверсами підписаними проф. Вахнянином.
7. Рішено давати Ставропигийскому Институту по одному примірникови всіх издаваних товариством книжок в замі.

VII. Засідане з дня 13. квітня.

Присутні: голова Федорович, пп. о. Ильницький, Савіцкий, др. Ом. Огоновский, Романчук, Партицкий, Бічай, Желехівский, др. Ганкевич.

1. Рішено спорядити картковий каталог для лекшої контролі вкладок членів.
2. Принято в члени о. Михайла Карачевского, релістранта конспісторії Львівської, и о. Богдана Кордубу, учит. Лич. в Тернополи.

3. Рішено прийняти для Просвіти урядника кавціонованого. Висказано, які він мати-ме обовязки. Конкуре має бути розписаний в Правді, в урядоній Газеті Львівській и в Слові.
4. Рішено загальні збори скликати на день 2. (14.) мая.

IX. Засіданє з дня 2. Мая.

Присутні: голова Федорович, пп. Партицкий, Вахнянин, Романчук, др. Ом. Огоновокий, др. Ганкевич, Бічай, Желехівский.

1. Рішено післати о. Рожанському в Краснім відпис листу Черкасова и дільце „Наглядная азбука“ з причини, що сей пан-отець заявив охоту, приноврвити її до научаня язика руского.
2. Принято в члени „Просвіти“ Петра Огоновского, слухача філософії, Володимира Крупку, слух. техніки, Петра Погорецкого, правника, и Андрія Павлиша, правника.
3. Рішено поставити на загальних зборах именем виділу сей внесок п. Ганкевича: Товариство поробить відповідні кроки, щоб ухвала союму о заведеню язика викладового в вищих клясах академічної гімназії у Львові одержала санкцію. Внесенє реферовати буде др. Ганкевич.
4. Рішено вислати о. декану Ом. Левицкому, пароху в Тартакові, подяку від виділу за сго ревне старанє около розпродажи книжок „Просвіти“, и зганути про сю его заслугу в першім популярнім виданю товариства.
5. Рішено, п. Кассияну Лещишакови, учителеви в Вікні, почта Грималів поручити агенцію розпродажи книжок, виданих товариством, за работом 15%.
7. Рішено, п. Спожарскому, нитролігаторови ві Львові, поручити агенцію розпродажи книжок товариства.
7. Рішено печатати „Перекотиполе“ Квітки, одначе з малими змінами, котрі будуть потрібні для улєкшеня впрозуміння повісти.

X. Засіданє з дня 9. мая.

Присутні: голова Федорович, пп. Ильницький, др. Огоновский, Савицкий, Романчук, Партицкий, др. Ганкевич, Бічай, Желехівский.

1. Принято в члени о. Шюрка, учит. гімназ., и Олександра Ванчаровского, емерит. урядника дирекції скарбової.
2. П. Романчук в имени товариства „Шевченка“ просить о заличку на конто книжок, що там друкуються (чотири шкільні и дві популярні). Виділ делегус проф. Партицкого до порозуміння з виділом товариства Шевченка. Рішено в засаді дати заличку пятьсот золотих.
3. Принято внесок п. Федоровича, щоби зглядом розпродажи книжок и ліпшої організації товариства порозуміти ся з п. Корнилом Устиновичем. Діланє его, яко головного агента Просвіти, було-б звернене лише на провінцію.

XI. Засідано з дня 13. мая.

Присутні члени: голова Федорович, пп. Партицкий, Романчук, Вахнянин, Ом. Огоновский, Савіцкий, Бічай, Желехівський, Ганкевич.

1. Секретар читає оправоздане з діяльності віділу за минувший рік.
2. Скарбник читає справоздане з фінансової и економічної сторони товариства.
3. Принято в члени: п. Михайла Подолінського, кандидат на учит. лімназ., Михайла Балтаровича, правника, Юліана Дольницького, акад., Ероніма Лукашевича, правника.
4. Громаді Стронятин (почта Куликів) на сі прошене рішено дати до читальні по одному примірникови з популярних книжок.

Засідання нового віділу вибраного на р. 1874/5.

I. Засідано з дня 16. мая.

Присутні члени: голова Федорович, пп. о. Ильницький, др. Ом. Огоновский, др. Ганкевич, Вахнянин, Партицкий, о. Стефанович, Савіцкий, Гузар (Романчук недужий).

1. П. Партицкий передкладає нарис до регуляміну. Після того регуляміну секция адміністраційна и літературна сходять ся 1 раз на тиждень, а виділ 1 раз на 2 тижні. Виділ рішає потребу впробленя регуляміну и годить ся з головними точками того нарису. Секция адміністраційна рішила сходитись що середи о 2-ій год. з-полудня, а секция літературна що п'ятниці о 7-ій год. вечером; повний же виділ що 2-ої суботи о 7-ій год. в вечер.
2. Рішено печатати історію Піца, I. часть, перекладу сов. о. Ильницького в 1000 примірниках.

II. Засідано з дня 19. мая.

Присутні члени: голова Федорович, пп. о. Ильницький, Партицкий, Романчук, др. Ом. Огоновский, Вахнянин, Савіцкий, др. Ганкевич, о. Стефанович, Барвінський, Гузар.

1. Приступлено до уконституованя віділу. На 11 голосуючих вибрано 7 голосами д-ра Омеляна Огоновского заступником голови. Два голоси одержав директор Ильницький, два проф. Омелян Партицкий. Понеже др. Огоновский, мимо великих наляганій віділу, відказався від вибору, приступлено до поновленого вибору. На 10 голосуючих вибрано заступником голови проф. Омеляна Партицкого 9-ма голосами.
2. Вибрано контролором віділу проф. Савіцкого, кассієром д-ра Володимира Ганкевича, економом для популярних и комісових книжок катех. о. Стефановича, а для шкільних книжок проф. Романчука.
3. Вибрано секретарем товариства проф. Вахнянина, завідателем видавництва и генеральним кореспондентом п. Володимира Барвінського.

4. До комітету адміністративного записали-сь пп. Ганкевич, Савіцький, Стефанович, Гузар, а до літературного: пп. Ильницький, Вахнянин, Партицкий, Огоновский, Романчук, Савіцький, Барвінський.
5. Рішено дати Володиміру Березовокому, укіченому ученикови гімназ., запомогу в квоті 10 зр.
6. Рішено виплатити товариству имени Шевченка 500 зол. р. за відповідною порукою, яко антиципацію на друки.

III. Засіданє з дня 23. мая.

Присутні члени: голова Федорович, пп. Романчук, Партицкий, др. Ом. Огоновский, Савіцький, Вахнянин, др. Ганкевич, о. Стефанович, Барвінський, Гузар.

1. Принято до відомости, що комітет адміністраційний уконституувався в такий спосіб, що вибрав головою проф. Романчука, секретарем п. Гузара.
2. Принято до відомости уконститууване комітету літературного. Головою вибрано дра Ом. Огоновского, секретарем Вахнянина.
3. Поручено комітетови адмін. виробити бюджет на текучий рік, и дати такий до відомости всім членам виділу перед найближшим засіданєм виділу.
4. Рішено заложити в Станіславові аленцію на руки п. Мелітона Бучиньского.
5. Рішено віднести-сь до декана Денищака в Тулиголовах, щоб звелив прислати Просвіті свій манускрипт о способі закладаня кас заличкових громадских, сенипах и скленах.
6. На внесенє п. Барвіньского рішено порозуміти-сь з яким ксильографом в ділі ілюстрованя видань популярних. Голова Федорович приймив на себе обовязок порозуміти-сь з яким ксильографом у Відни.
7. Принято до відомости, що п. Федорович казав на свій кошт справити для товариства бюро.
8. Рішено в ділі печатаня „Перекотиполя“ перегляненє книжочки поручити п. Партицкому и Вахнянинови.

ТОВАРИСТВО „ПРОСВѢТА“

потребує урядника для воденя дѣлъ канцелярійныхъ.

Платня 300 зр. ав. рѣчно въ ратахъ мѣсячныхъ (зъ долины). Компетентъ має выказати ся знанємъ языковъ руского, польского и нѣмецкого и зложити кавцію въ квоті 100 зр. ав. Годинъ службовыхъ възначає ся 5 на день. Речиноць для подаць (до видѣлу Просвѣты) до дня 1. (13.) Липця 1874.

Одвічальний редактор: Др. **Олександр Огоновский.**

В друкарні товариства имени „Шевченка.“ — Під наданємъ Фр. Скаржинско.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолинських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Оден нумер стоїть 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ВЕСНЯКА.

Ой хотів я з журбою розстатись,
Та й пішов я в садок погуляти;
А в садочку музиченька грає,
Тугу родить и тугу вбиває.

Вечір тихий покрив землю яру,
Холодочком подув по ній з хмари,
Вівці-зорі по небу розкинув,
Кличе місяць в небес полонину.

А в садочку пляями-стежками
Добрі люде все ходять парами,
Та гуторять усі між собою,
Мов пісочок з водою шпаркою.

Ходить сад весь хотою-вздохами,
Пахне воздух маєм любощами;
А муріг аж паде, умліває,
Гляне — хлопець дівча обіймає.

„Люблю“ шепчуть всі квіти в розмаю,
В поцілуях и воздух розпливає;

„Люблю“ ходить від плаю до плаю
Аж до річки, и там не вшнився.

Лиш до мене ніхто не промовить
Слово „люблю“ — не маю я друга,
Ходжу, броджу нахмуривши брови,
Слѣзи кличе из серденька туга.

Чи я Каїн, розбійник страшений?
Чи я покидь творіня мерзена,
Що мя в серце ніхто не приймає
И дівчина мене обминає?

А у мене так серденько бється
И любило б, лиш зради боїться:
Не лукаве воно, не сердите,
А не має кого полюбити!

Ходжу, нуджу по серед розмаю,
И самотний домів повертаю,
А за мною муріг з деревами
Зареготавсь и каже словами:

„Було, дурню, на книзі не спати,
Було серцем за серцем вганяти,
И любви було не страхатись,
Було сміло єї здобувати.

„Поки серце не зжовкло за літом,
Щок не вздріло трутизни у цвіті,
Поки горя й журниці не знає,
Поки вірить а не розважає.

А теперя иди геть з відсіля!
Й не багни більш любви, весіля;
А заприся з твоїми книжками
И розкошуй з мапою — з гадками.

Корнило Н. Устиянович.

СПОМИНКИ МОЛОДИХ ЛІТ

Миколи М.

ЯКОВ ЯКОВЛЕВИЧ.

(Повість П. Куліша.)

ІІІ.

Я вхожу несподівано в дуже близькі взаємини з Яковом Яковлевичом.

Дім Якова Яковлевича стояв, як то кажуть, на відстороні. Перед ним був великий простор пустої землі, що належала до якихсь малолітніх наслідників; по обох боках тяглися улиці без домів, з заду глибокий, орішником зарослий яр, а далше виднілися луки и поля. Може бути, що ся пустиня рідного куточка була й причиною відлюдного характеру Якова Яковлевича. Яков Яковлевич, крім школи, нігде більше не бував. Навіть в неділю, як прийшлося йому вести школярів до церкви, завсігди водив нас до монастиря. А монастир був далеко від школи за широким пасовиском. Йдеш було туди в буддень — так не здибаеш нікогісенько, хиба якого небудь слугу з письмом на пошту, що для вигоди міщан містилась на хуторі почтаря; а в неділю не побачиш и живої душі. Яков Яковлевич унікав людських очей, а се, думаю, за для того, що виріс геть далеко від людей.

Але чим більше Яков Яковлевич старався укритись від цікавих очей, тим більше розцікавлювались мешканці місточка Н. при зустрічі з Яковлевичом. До школи пробирався він найбільше городами — добре закрившись стоячим ковніром бейкового плаща. А все ж таки вже здалеку показували на нього пальцями, а діти навіть по городах слідили за ним. Непристібність міщан для Якова Яковлевича була велика. Не раз, йдучи до школи, почув він поклик: „Бруль! Бруль!“ Прізвище Якова Яковлевича було зовсім не Бруль, але Яков Яковлевич знав, що сей поклик его дотичить, и чимало насердився. О, він дуже сердився! Раз мало що не побив мужика за те, що мужик, привізниши від когось мішок муки, спитав Якова Яковлевича, що стояв з лопатою на дворі: „Чи тут живе Бруль?“ Вже ж мужик в тім не виноватий — його навчили сусіди Якова Яковлевича. Яков Яковлевич й сам здогадався, як побачив за плотом кількоро сусідних дітей з вищиреними зубами.

Неприхильність міщан для Якова Яковлевича була очевидна, и ще більше віддаляла його від них, а привязувала до вітцівського

дому. Тут мав святий спокій; сестра Мартуся так його шанувала, так пестила, наче-б він не носив ні сірого, довгополого фрака з чорними лужиками, ні пестрої камізьелки, що на добру чверть виглядала з-під запятого фрака, ні вітцівських чабанів, ні величезних калошів, ні шапки заліпленої ляком, а може бути — як деякі говорили — и смолою від дратви, наче-б був він найщедрішим з людей, а мука не була неустанним його бажанєм, — словом, наче-б він зовсім був не тим, за що його переслідували и міщане и школярі.

Ось та сестричка Мартуся стрітила нас на дворі, в зеленій, сукняній спідниці з червоними мушками, в якімсь червоноволосім, мабуть вже дуже старім кафтані и білім паперовім колпаку без всякого иншого прибору на голові. Недобра собака розбрехалась на нас и рвалась з ланцюха, наче-б хотіла нас живцем з'їсти. Сестра Мартуся вгомонила собаку и так радісно привитала мого батька, як би я ніколи по ній був не сподівався, тим більше, що вона жила дуже самотно а пятьдесяток літ ясно вирився на єї лиць. Вона любила мого батька задля того, що він був сталий в своїх дарах, як природа, а може бути й задля того, що дуже поважав Якова Яковлевича.

„Чи дома Яков Яковлевич?“ запитав батько.

Се питанє видалось и мені и, здається, самому батькови дивним: де ж би міг бути Яков Яковлевич тогді, коли не ма школи? Він, як локомотива по залізници, ходив тільки в певну пору и в певнім напрямку; а хто його не бачив зрідка в монастирі, або по дорозі до школи, той и через ціле життя не побачив би його.

Але Мартуся відповіла: „дома“, таким тоном, наче-б єї братчик міг бути и на торзі и в гостях и всюди, де бувають инші люде.

„Прошу на сю сторону“ додала, а сама поспішила до другого виходу, щоб відчинити парадний вхід.

Заким ще скрилась з виду, двері від ганку відчинились и перед нами показалаь, якби на темнім дни картини, така постать, на котру треба би всіх красок, які лиш є на палеті маляря — сам Яков Яковлевич в кафтані, колись скрізь червонім, а тепер з найріжнійших латок як мозаїка. На голові мав тригранну шапку, дуже стареньку, поруділу, без форми — подібну до фільцових шапок, як у Білорусів. Осінне сонце спустилось що тільки по над вершки пожовклих садових дерев и світило просто в двері, так що Яков Яковлевич мусів закрити очі рукою, щоб роздив-

тись, хто такий заступив ёму дорогу; але в ту хвилию обернувся и счез перед нашими очима. Якби я був перед тим вже не видів ёго в кафтані и в тригранній шапці, та ще з лопатою в руках, я б думав, що перед нами явилась сонна мара. Для батька се було також не нове. Він навіть остро змірив мене очима, як заважав сміх на моім лиці. Я живо пригадав собі мою последню пустоту — и вже мені нічого було сміятись.

З такою думкою ввійшов я в слід за батьком до першої кімнати — гостинної Якова Яковлевича. Се була та сама, де приніс був раз оден школяр живого зайця. В вікні против дверей можна було доглянути ще сліди сеї події. Одна шибя на долі складалась з багато кусничків, котрі Яков Яковлевич старанно позбирав и в середині клейстром зіппив. Ся кімната ніколи мені не подобалась, а тепер ще менше припадала мені до смаку. Кафлєва, зелена піч, здалося, ще більше висунулась на середину и більш була похожа на яку будову, приміром индійські вежі. Цвіти и птиці рисовані Яковом Яковлевичом за молодих літ, порозвічані в чорних рамках по стінах, ще більше, мабуть, полиняли з того часу, як я їх бачив; стільці и столи з кривими ногами наче-б ще більше покорчилились від старости и кучного затвору в тій низенькій, темній, безлюдній кімнаті. Тільки кіт витягаючись на лежанці, здавалось, вдоволявся своїм положенем втішаючись мишами, що не цурались дому Якова Яковлевича. Звідкіля ж взяли б ся у нєго такі товсті боки? — вже ж не вигодував хозяйн. — Але ж чи погадав я тогді, що ся кімната буде моєю станцією, а сей кіт моім товаришем? А тим часом у батька була инша думка. Він привів мене до Якова Яковлевича, щоб поселити мене під ёго кривлею, и я скоро довідався о тій ёго думці.

Яков Яковлевич не забарився змінити свій стрій и вийшов до світлиці. Перше ёго питане було, чи отримав батько ёго лист. Батько дякував ёму вибірними словами, в чім старий був майстер. Мартуся стояла в дверях сусіднєї кімнати, а почувши, з яким почетом приходять до єї братчика, так любо усміхалась, як тільки змогло єї лице. Відтак звиняв батько мою пустоту тим, що я маю пустих товаришів а не маю доброго надзору, и закінчив тим, що бажає віддати мене під опіку Якова Яковлевича.

Тяжко сказати, як поразив мене сей оборот річей. Не страшила мене строгість Якова Яковлевича, ні! а боявся я, що заморить мене голодом. Оден хиба кіт, думав я, може бути ситий в тім домі, тай то задля того, що миші нічого не стоять хозяйна.

Якже мені жити з тими двома зимними, зачерствілими, тяжкими істотами, оддалік від товаришів! Вже ж ніхто з моїх товаришів не загляне до мене, так наче б я був під тісною сторожею! Життя моя знов посумніла, поблідла, як цвіти й птиці Якова Яковлевича; воля моя змаліла, як просторонь сеї кімнати, — сеї низенької, темної й кучної кімнати, де кожний стіл глядів на мене з страдальною гримасою! — Сам я — наче-б постарівся і став малим Яковом Яковлевичом. Словом, мене обійняв такий жаль, який тільки може перейняти дитину.

Але батько не зважав на те, що діється зі мною, і вів дальше розмову з Яковом Яковлевичом. Я без мисли дивився в вікно, де вітер неперестанно налітав на грушу и обривав послідні еї листя: так кожда фраза батька нівечила мої дитинячі радощі, мої любі привички, мої веселі жарти и забави з товаришами. Я тепер рівнявся старцеві, що доходить границі свого истнованя и з жалём оглядається на минувші пориви серця, яких вже більше не буде.

Наконець замовк батько, вижидаючи відповіді Якова Яковлевича, и промінь надії заблиснув для мене, як завважав я, що Яков Яковлевич дуже заклопотаний просьбою батька.

„Я рад би вчинити вашу волю“, сказав (Яков Яковлевич виражався по части книжним язиком з минушого віку), но извольте, як видите, ось я и моя сестриця жительствоуем все одні. Мирно, спокійно у нас. Все на своїм місци, все ціло, як було при моїм родителю. А ось зо три рази в рік заглянуть до мене отті червяки и нароблять біди. Там теля випустять на улицу, тут принесуть зайців намість муки, перебють шкла. Через півроку не прийдеш до себе після такого поздоровленя з празником.“

„Але, Яков Яковлевич“, сказав батько; „на діти єсть узда. Картайте Микольця моєю рукою...“

Яков Яковлевич глянув на мене и мені здалося, що він вже веде мене на розправу за мою провину з калошами.

„Воно то й так“, сказав він, „але справді мені якось то тяжко подумати о постояльцю... Як тобі здається, Мартусю?“

„А що ж, Яков Яковлевич“, відповіла сестра: „чи ж багато потреба такому постояльцеві? А най би то и у нас на дворі щонебудь гомоніло.“

В еї словах почув я стілько доброти, що я поглянув на неї з подивом.

„А якже буде з твоїми грядками, Мартусю?“ сказав Яков Яковлевич.

„Е! що тим клопотатись!“ відповіла. „Я й сама прожену мальця з города хворостиною.“

Мені живо представилось, як Мартуся гонить мене хворостиною, а Яков Яковлевич стоїть на дворі, в тригранній шапці, з мітлою в руках и говорить: „Диви, який капустяний червяк!“ Картина зовсім не манлива!

Але й в голові Якова Яковлевича рисувалась, видно, також якась немила картина, щось на лад мальчика, що лазить по деревах, або брикає по столах — так, що він похитав головою и сказав до батька:

„Ні, Иване Карпович, не можу..., з душі би рад, але не можу згодитись на вашу просьбу.“

„Але ж подумайте, Яков Яковлевич“, відповів на те батько, „що ви для одних можливих неприємностей цураєтесь значних вигод.“

„А яких же, приміром?“

„Скільки ви маєте жалованя?“

„Триста пятьдесят рублів ассигнаціями на рік, а на місяць двадцять-девять рублів, шіснаццять и дві третини копійки!“

„Хочете, я дам вам третю часть тої сумми на рік за Миколку, а ріжних припасів зо сто рублів?“

Яков Яковлевич заклопотаний поглянув на сестру.

„Що ж ви дивитесь на мене, брате?“ сказала вона. „Се ж ласка Божа. А мальчик таке-ж телякко: як з ним не справитись?“

„Скільки пудів зволите ви доставляти мучиці?“ спитав Яков Яковлевич.

„Та хочби й сто. Ну, меду пришлю вам зо два, зо три пуди, круп, масла, солонини, домашних припасів...“

Яков Яковлевич не міг устояти против всіх тих покус и згодився наконец заризикувати на свій спокій.

Батько умовився з ним: перейти зі мною з самого початку другу часть арифметики, а також вправлятись в німецькім язиці (Яков Яковлевич мав осібну тетрадку, звідкіля диктував нам німецькі слова и розговори) и займатись рисованнем; а над усе пильнувати, щоб я не водився з пустими товаришами и не тратив дармо свого часу. Яковлевич обіцяв сповнити свято всі ті услівя. „Ну“, подумав я, „дістанеться мені тепер поспробувати затворничої жизни!“

Мого жалю не осолодив и чай поданий Мартусею в старосвіцких чарках, на стародавній таці: мені здалося, що се парена трава; й справді дізнався я опісля, що Мартуся робила чай з ріжних цілющих ростин, впевняючи, що такий чай не тільки користнійший, але й приємнійший від купного.

На другий день, коли я сидів в школі и слухав „учительського пояснення“ Якова Яковлевича, перевезено моє манатя до ёго дому. Тепер мав я вертати вже не по старій дорозі, через базар, де я часто запасувався в медівники и инші „сладости жизни“, — а разом з Яковом Яковлевичом через городи по стежочках. Я наперед уявляв собі, як мені дадуть кусничок хліба и тарілку кашки на обід и як Мартуся увіряти ме, що такий обід не тільки користнійший, але и приємнійший від м'ясних страв. В школі ще ніхто не знав о моім новосіллі, и як мені було стыдно, коли Яков Яковлевич, вдягнувши свою зелену байкову шинелю, сказав до мене: „Підем, молодче!“ Мені здалося, наче-б мене віддано в рекрути: так совістно було мені йти поруч з Яковом Яковлевичом, моім невідступним тепер ментором. Мені здалося, що тепер вже не оден а два Якови Яковлевичі на світі, що я чи борше чи пізнійше буду мусів носити такий же фрак, таку ж стару шапку, такі ж чабани и калосі, що мати му також таку лисину и твердити му хлопцям о мучиці.

Я дуже заклопотався переміною мого житя, мене согласувано, так би сказати, в однім роді, падежі и числі з Яковом Яковлевичом и підведено разом з ним на оден знаменник: такими именно фразами думав я сам про себе, пробираючись вслід за моім бригадіром через городи, и задля того уживаю їх и тепер, як би ні старими видались вони читцєви.

IV.

Дивні відкритя, які я роблю на Якові Яковлевичу.

Підчас дороги Яков Яковлевич поглядав на мене скося, чи не покривляюся я ёму з-заду, як то нераз лучалось ёму дізнати від инших пустяків; але я був покірний як вівця. Думка про жизнь у Якова Яковлевича зовсім мене подавила. Ще недавно я з сміхом прислухувався оповіданям других школярів, як Яков Яковлевич нараджується щоденно з Мартусею, що обійдеться дешевше, „кашица з крупою, чи ушица з мелюзгою (юшка рибяча з рибками)“. А тепер приходилось мені неустанно прислухуватись таким нарадам, що мене вже ні крихти не бавило. Нудьга, одна

вудьга и туга чекали мене в домі Якова Яковлєвича. Я йшов за ним якби на упоні и махиально приглядався кожному слїдови, які оставались на грязкій осінній дорозі від батога обкрученого на ёго калошах. Ось ми вже й коло ворітцят, вже и на подвірю.

Яков Яковлєвич мовчав через цілу дорогу як би не свій; якже ж ввійшов на своє обійстя, язик ёго розвязався. Він привитав недоброго цербера такою ласкавостю, якої я по нім ніколи не сподївався; назвав ёго морданьчиком, горланьчиком и сим подібними ласкавими словами. Потому переходячи коло корови, погласкав її по лобі и дав полизати свою руку; з сестрицею поцілувався, а кота взяв навіть на руки, положив собі на груди и так щиро гласкав ёго по спині, що аж чути було трїск електричний. Все те видалось мені у Якова Яковлєвича невластивим и дивним.

И зо мною Яков Яковлєвич обходився дома якось не по шкільному. Він говорив мені, щобим не церемонився, а був так як дома; віддав мені до рук кота и назвав ёго мушкатиром, а се значило у нєго стілько, що шибеник. Опісля казав мені здїяняти сурдут, повісити на кілочку, щоб дома дармо не поневїрявся, и остатися, так як він, в самій камізелці. Як же дивовижним видався він мені без свого сірого фрака! Як же здїяняв ще з себе чабани и остався тільки в довгих аж по колїна панчохах, то ёго постать сталась ще забавнійшою и дуже пригадувала постать когута.

Яков Яковлєвич вбрався в якісь черевики замість чабанів — був готовий до обїду. Мартуся, називаючи мене Микольцем, прикликала мене до столової. (У Якова Яковлєвича був я все ще такн „молодець“).

Я наперед смакував вже усю гіркість голоду, як Гарнізон запертий в крїпості. Мнимо то все в домі Якова Яковлєвича, до найменшої дрібниці, будило мою цікавість. Можу навіть сказати, що цікавість моя була сильнійшою, як мій голод, задля того, що при послїднім дійствувала тільки животна сторона моєї истоти, а там глядїв я очима цілої школи. В моїх ушах роздавались уже безчисленні питання, на котрі мав я відповідати вернувшись до школи; и тому цїм зглянув я на кашницю з круппою, чи ушицю з мелюзгою, чи що там було на столі, я перше окинув очима кїмнату, де мене покликали на обїд.

Се була друга з трїх кїмнат, де мешкав Яков Яковлєвич. Вона була ёму спальнею, кабїнетом и музеєю. (Третя була кухня и належала виключно до Мартусі.) Я сказав: музея, и не без причини. Тут крїм ёго чабанів, калошів, круглої новїшого фасону

и старенької тригранної шапки, котрі могли б здобути славу для якого антикваря, висіло на сам перед ружя його батька, дальше тесак и портупея, наконець походна шинеля, в котрій колись ходив Яков Яковлєвич.

Значіще всіх тих предметів и исторію кожного з них довідався я опісля; тепер я міг тільки чудуватись тому дивному зборови різних збруй разом з пилою до дров, величезними копитами до шптя чобіт и пучками дратви — украшаючими стіни столової.

Я став серед хати и глядів то на ружя то на Якова Яковлєвича підв'язуючого свої довжезні шерстяні панчохи, то на шевський приряд, то знов на Якова Яковлєвича — глядів и прикладав в мисли оден предмет до другого, виображаючи собі свого почесного ментора то в ролі мушкатора, то в ролі архитекта власних чобіт и калошів. Та я був певний, що ніхто инший не міг би зробити що небудь подібного до його обува. Я тож само думав и о його фраку и о ціім строю. Але нім ще я застатовився над можливістю того факту, мисли мої відірвало м'явканє ката в иншу сторону. Кіт, занюхавши запах принесеної Мартусею страви, кинувся з лежанки до столової и вдарився мордою о мої ноги. Се мене чимало здивувало, и він видався мені дуже дурним звірятем. Рівночасно кликнули Яков Яковлєвич и Мартуся протяглим голосом: перший „сидись молодець“, а послідня „сїдай, голубчику Микольцю“, и я сів разом з ними за стіл.

Стіл був накритий чистою, хоч дуже грубою скатертю: але на ній замість зупової чарки, стояв горщик, правда що поливаний и троха закопчений, але все таки горщик. Я поглянув на него квасним поглядом — и згодився б, здається, був на те, щоб черепяна покришка прикипіла до нього на віки. Мартуся, не догадуючись моїх думок, відкрила горщик. Кіт ще голоснійше замявчів як перед тим, але тепер вже він не був у мене дурним. Я сам готов був разом з ним замявчити: так несподівано втішив мене запах страви з того горщка. Пара стовпом знялася у гору з горщка, Мартуся зачала деревяною ложкою черпати, и я переконався, що ся страва менше-більше ніщо инше, як тільки дуже смачний росі з курки.

Я поглянув на Якова Яковлєвича и на Мартусю крізь теплий туман, що з легка закривав їх почетні лица, и росі з куркою видався мені ще більше з ними незгідним, як ружя з Яковом Яковлєвичом, а шевські копита и дратва з Мартусею, — або на оборот. Але Яков Яковлєвич спокійно чекав на росі, а Мартуся ще спокійнійше наливала його до тарілок. Я зовсім не завважав,

щоб в очах Якова Яковлєвича виражалась яка небудь жадність за лакомою стравою; в руках ёго сестри не було дрощу скупости, що оцінює и перемирює розділяну страву на готові гроші. Я сам більше непокоївся як вони, и уступив в тім тільки одному котови, що мурликаючи ласкаво тягнувся до мене на коліна и випускав, в знак своєї симпатії до супи, пазурі так, що я аж вздрогався від болю и відганяв ёго під стіл.

„Добре зробив твій батько, Микольцю“, проговорила Мартуся, відомуючи для себе шишку хліба, „що помістив тебе у нас; а то було и страви не було для кого варити. Все тільки ушниця та кашниця. Яков Яковлєвич не любить м'ясних страв.“

„Чому ж се?“ спитав я вважаючи, що зі мною хочуть вести розмову.

Уста Мартусі були в той час зайняті шишкою и за неї відповів Яков Яковлєвич.

„Ти питаєш, для чого?“ (Яков Яковлєвич все клав наголос на для). „А для того, що я з молоду привик до такої страви.“

Се були перші слова, що проговорив Яков Яковлєвич до мене домашнім способом; але я все ще таки слухав уважно: для мене було дуже дивно и займаючо з ним розмовляти. Я наскорі пікнув ложку горячого росолу и сейчас запитав:

„Як же ж то, Яков Яковлєвич?“

„А так, молодець“, відповів тим самим тоном, яким було говорив: „молодці, остановитесь и послушайте учительського пояснення“, — „так, що мій покійний батько був в низькім військовім чині, як я родився на світ. На сім місци стояла убога хатинка...“

„То Ваш батько був воєнним!“ вскрикнув я з протягом, поглянувши на ружя и тесак, а там и на копита и дратву.

„Якже, молодець? воєнний!“

„Задля того й у Якова Яковлєвича“, завважала Мартуся, „воєнна стать.“

Я поневолі глянув на Якова Яковлєвича.

„Ну, ось, молодчику мій“, продовжав Яков Яковлєвич, „и жили ми в тій хатині. Батько служив в гарнізоні капралєм; діставав на місяць чотири пуди мучиці, кварту круп, та рубля и вісім алтин грошей. Тим и треба було кормитись. Чи ж розумієш, як міг мене виховати мій батько? На сніданє сухарики з водицею та трошки соли, на обід кашниця з крупою, а на вечеру цибулька з хлібцем; ось и вся розкіш. Так, молодчику мій, провів я цілу молодість до дев'ятнадцяти літ и так навик до такого житя, що

й кращого собі не внобравав и не жадав. Ось тому и не здоров, як попоім мяса, а краще, коли я ім ушицю, юшку або кашицю.“

Се оповідане о сухариках з сіллю, о хлібі з цибулею и так дальше, дуже мило вплинуло на мене, тим більше, що я тепер з смаком заїдав росіл Маргусі; сам Яков Яковлєвич видався мені иншим чоловіком. Я глядів на него майже так само, як в перший день нашого знакомства, — так непохожим, так новим и відмінним видався він мені в своїй домашній жизни від того Якова Яковлєвича, що говорив: „молодці остановитесь и т. д.“, або твердив „о вітряних млнах“, що „мелють, мелють, а муки не має.“ Там був він острым шкільним наставником; тут являвся він добродушним и ласкавим чоловіком, котрого я не менше полюбив як и старушку Хлопотову. Тепер вже не глядів я в нім одних смішностей; я хотів пізнати ёго з другої сторони, и для того прислухувався з великою увагою ёго розмові з сестрою.

Яков Яковлєвич и Маргуся про себе тішилися, що мають з ким побалакати, и почали пригадувати різні події свого житя, більше авб менше для мене цікаві.

(Дальше буде.)

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, украинска и галицька.

IV.

(Конець.)

Не одрікаючись од своєї оригінальности и єї виразу — мови, не розриваючи звязок вироблєних життем, але яко близькі спільники україно-российского народоправного и краєправного славянофільства являться в Австрії Галичане. И тогді голос їх буде мати не таку ціну у очах других, як тепер. Самі по собі, при самій щирій праці для краєвих интересів, пад краєвою літературою з народніх елементів, для народної освіти и добробиту, праці, котора, правда, тільки може бути міцною основою и для більш широкої місії, — самі по собі Галичане не можуть увійти далеко: вони для того дуже малочисленні, та ще у добавок дуже пригнічені Поляками, Німцями, жидами. Я не стану, звісно, говорити проти чесної праці, яку веде хоть би товариство „Просвіта“, п. Наумович, проти таких чесних замірів, які висказують люде, як п. Качала у своїй політичній програмі, проти початків, як товариство „Побратим“

и т. д. Без праці над народнєю літературою, організацією народу у товариства, галицько-руському народу зовсім прийдеться загинути. Але трудно ж не бачити, що Русини обділені усіми статутами австро-галицькими, вигнані з повітових и городских рад, засуджені на меньшість в соймі, загублені серед чужих людей и чужих інтересів у райхсраті, забувані або зневажані и централістами и федералістами и Німцями и Славянами, не пускані (або ледве терпимі) у школи, випихані з посідання землі, — самі далеко не підуть. Поки потроху, збираючи мале збіжжя або випрохуючи собі крихти з доходів од податків власного ж народу, будуть працювати патріоти галицькі над літературою, котора одна ще не однята у них, чужі елементи усе будуть розростатись, и народови галицькому прийдеться або у кінець стати наймитом на своїй землі, або звернути надію на кроваву революцію. Щоб допомогти собі и скорійш вдержати той процес, которий випиха' Галичан з власного краю, треба галицьким патріотам вбільшати свою силу, взяти такий голос, щоб ёго не могли не важити тепер маючі власть у Галиччині Поляки, Німці и Жида. Одні поклики на „правду“ не допоможуть: — експлоататори стида не мають! Поклики на народ не мають теж сили, поки народ не з'організований и не розвятий, — а експлоататори именно не дають патріотам організувати и розвивати народ: теперішні конституції так же дають багато способів задержувати роботу народолюбців, як и самодержавні монархії, та ще у добавок неутралізують усі добрі заміри, могуті бути у династії, переносючи усю державну силу у руки парламенту, т. є. більшости сильних елементів, елементів експлоататорских.⁸⁾ Поклик на Україну и поміч України багато не допоможе Галиччині, поки на Україні вона буде мати за себе тільки кружки дилетантів, любителів української або й псевдоукраїнської прози и поезії,

⁸⁾ Навіть самі Поляки иногді признаються, що народ галицький не бачить старая про себе од урядових елементів. Так недавно Dziennik Poznański, з поводу неспокоїв коло Тарнова, наговорив попереду звичайних фраз про московских агентів, а потім сам мусів признатись, що у при-Тарновскім краї завівсь дійсний голод, не глядячи на багатий врожай, и що dla ludu, Bogiem a prawdą mówiąc, gzeszywiście nie się nie robi. — З другого боку та скорість, з якою галицькі партії звертають надії на різні побічні елементи, як Москва, Відень, польські малнати, вказує не тільки на одну малу розвятийість чуття самостайности у галицькій громаді, — але й на те, що усім у Галиччині ясно, що одних власних сил не стане, щоб оборонити руский народ и народність у сім краї. Усі згодяться на те, що треба шукати помічника. Біда тільки у тому, що більша часть співників, до которих прихильються Галичане, така, що дума' тільки покористуватись ними, а ім користи не приносить, бо не має у своїх принципах нічого прихильного до народу галицького.

або кілька хоть би и чесних фантастів. Ми бачимо, що тепер Поляки раді сказати кілька демонстративних фраз за Україну, але тільки щоб покричати проти „Москви.“ А на ділі сі фрази не ведуть ні до чого. Правда, що не багато виграє галицький народ и од того, що кілька клерикалів и літераторів то кричать у меморандумах або у Neue Freie Presse про свою лояльність и вірність чужій конституції у Відни, то напишуть у „Голось“, що Галичина плаче за Росцією, як дитина, одірвана од матери. Тепер у Галичині одні покладають надію на централістів, другі на федералістів. По всему видно, що німецькі централісти не дадуть Галичанам нічого, а жидівські и польські постараються одібрати и те, що єсть. Уже од сього одного, та ще й од того, що славяно-федеральна партія хоть у принципі признає право усім народам жити по своєму, не можна не признати, що Галичанам достойнійше йти з федералістами, ніж з централістами. Але трудно надіятись, щоб Галичане, як народність, покористувались и од польських федералістів чим небудь більшим, ніж одна-дві школи, тисячка-друга Гульденів на книги: за два-три голоси у соймі, за демонстрацію, якою єсть союз Галичан з польськими федералістами, більшої плати, широких прав — не дають. Що ж до народу галицького, то єму мало буде користи, як з буржуазно-жидівського централізму, так и з маґнатського федералізму.⁹⁾ Для помочи народу треба, окрім прямої домової праці для народу (се наше *ceterum censeo*) ще союзу з народними ж напрямками, — а таким може бути и е уже по части російсько-українська демократія. З нею то у союзі мусить

⁹⁾ Ми не сміємо вказувати нікому політики у деталях, и звісно, вважаємо принципи рускої федерально-славянської політики, як іх виложили п. Качала и Загірний, більш достойними Славянина и чоловіка, ніж ті, котрих держаться святоюрські централісти — у загалі и у ділі виборної реформи по части. Але ми боїмось, що п. Качала и єму подібні більш гарячаться для других, ніж для себе, и думаємо, що народній партії у Галичині було б лучше, виявивши свої принципи теоретично, на практиці усунуться поки од усякої алітації політичної, поки ся партія не вкріпить свої сили працею над народом через товариства и поки не зьорганізуються коло неї напрямки и партії, которі будуть зовсім рідні по идеям тому напрямкови, которий отверто вискаже галицька народня партія. Инакше, вона усе буде більш для других працювати, ніж для свого народу, як и святоюрська партія. Мені здається, що Русинам обох партій було б достойнійше, замість того, щоб тільки працювати для чужих інтересів и споритись між собою з за чужих форм федералізму и централізму, достойнійше б було, усунуться од усякої ініціативи по таким загальним питанням, а поседавшись и висгавивши програму своїх потреб, налягти на виборну алітацію, добути собі як найбільше депутатів, которі б чи у соймі чи у райхсраті (куда, як видно тепер, придуть и федералісти), потребували б своєму народу єго природних прав.

виступити галицьке народовство, — и тогді за кілька часу воно буде говорити именем мільйонів організованого и проведеного європейско-российскою інтелігенцією хлопства. Час сей ще не наступив, але наступа, — и треба готувитись до нього, треба спізнати, де можуть бути вірні, природні союзники галицькому народови.

Ми думаємо, що, коли б галицькі народовці и тепер виступили, яко самостійний, але тісно звязаний з другими член російско-української демократії, то й тепер би тільки вбільшили свою силу. Нічого боятись криків на „нелойальність“: тепер вже не ті часи, щоб хто був наївно лойальним. Та усе одно ті, кому се треба, давно вже прокричали про нелойальність Русинів. Тому виною не одні тільки святоюрські симпатії до „Москви“. Чи давно и українофільство вважалось в Австрії „нелойальною гравітацією до московскої, або до революційної України?“ Хиба й Поляки й Німці и самі Рутенці не закидали сієї вини народовцям? Хиба ще недавно Neue Freie Presse не писала, що, коли „altruthenische Führer“ розірвали усі звязки з московськими панславістами, то — народовці взяли у Києві од славянського комітету гроші для панславістично-федерального орбану, т. є. „Правди?“ Таких криків, таких докорів усе одно не втечеш! Пора ж говорити, як слід вольним, поважающим себе людям, що шукають собі союзу и помочи на працю для свого народу, де хотять, де є природні союзники. Пора сказати голосно перед німецьким світом, що, не думаючи шкодити правдивим интересам народу німецького, ніякі Славяне не можуть же йти проти загальних славянських интересів. Перед Поляками ж Галичане можуть виступити, яко союзники тієї партії у Роснії, котора рішила не дати більш у неволю руского народу польському клерикалізму и шляхецтву, але не тільки не ворогує з природними правами польскої народности у краях чисто-польських, а готова подавати голос за права сі, та ще й готова помагати самому польському народови, скинути з себе пута клерикалізму и шляхетчини. Явне виголошенне таких идей буде, повірте, мати більшу силу у очах серьозних патріотів польських, коли не на тепер, так на близьке будуще, коли не зараз у Галиччині, де старовірска партія дужча, ніж у Познані и у Варшаві, так поперед у сих землях, а потім и у Галиччині, — ніж та часом зъявляющатася, двозмисленна хвилева приязнь галицьких народовців з польськими патріотами, у которій Поляки думають бачити згоду з їх теоріями про Польщу 1772 р., а Русини tacitum consensus на їх зовсім противні теорії, и Поляки и Русини не вірять

одні другим.¹⁰⁾ Звісно конечно також, що у заяву таких чесних поглядів на права народности польскої и рускої у Росії и у Австрії, — буде більш моральної сили и користи для народности галицько-рускої, ніж у тому, як „Слово“, після скарг на спольщення Галиччини, начне втіпати себе, и страшити Поляків обрусенням Польщі и навіть Германізацією Познани, тогді, як консеквентним прикладом демократично-національних идей и до Галиччини и до Західного краю Росії и до Польщі, галицький журнал міг би стати и тепер посередником між російськими и польськими націоналами и здержувати ті перескоки за границі права, які роблять тепер обидва боки, и од чого приходиться більш усєго терпіти галицько-рускої народности и галицько-рускому хлопцу.

Свідуща солідарність Галичан з українськими и російськими демократичними лібералами мусить не тільки підперти національні жадання Русинів у Галиччині, але вбільшати и їх сили на борбу проти панскої и жидівскої експлоатації, проти котрої одна малочисленна галицько-руска інтелігенція и народ галицький не можуть виставити сильної організації: тогді як у Росії вже и тепер надії крестянські, устами про торг горілкою у селах и більш численна інтелігенція демократичного напрямку суть підстави дужчої організації соціального демократизму. Звісно, що на сєму дію не стане, и конечна організація Росії, яко мужицької держави — чи з таким, чи з иншим політичним строем — не дасть на себе довго ждати. Така то Росія буде сильною підпорою народного напрямку у Галиччині, которий, коли захоче стати практичним, то не може не зробитись соціально-демократичним. — Упять скажу, що говорючи так про характер народовства у Галиччині и про відносини его до Росії, я не пишу ніякої політичної програми у деталі, — такі програми міняються з часами: треба тільки намітити те, що не може не бути постійним, бо воно є природним. А таке природне — єсть єдність інтересів народу руского у Галиччині, Малоруси и Великоруси, — єдність ціли передової інтелігенції

¹⁰⁾ Галицькому читателеви нічого приводити багато примірів того, що польські газети, коли не ворогують проти української и народної партії у Галиччині, то говорять про неї як про таку, котора має надію на розвиття своєї народности тільки з поміччю Поляків, которі прямо хочуть повернути стару Польщу 1772 р. А як дивляться передові українці у Росії на сю Польщу, видно з слів Шевченка: „була колись шляхетчина, вельможная пані, — була колись, та що з того“, — або з статей „до Поляків“ у Основі п. Куліша и Костомарова, которий у монографії „Послідніє годы Рѣчи Посполитої“ прямо признає розділ Польщі з боку Росії самим правим ділом з подібних єму у історії.

галицької, української, великоруської і русько-європейської. Од того досить їм буде взнати сю єдність, — і тоді вони з'являють знайти собі форми для неї, з'являють обернути у користь руському народови усяку форму політичну, вироблену історією.

Коли звести коротко до купи усе, що було сказано нами у характеристиці минушого і с'єгочасного стану літератури російської, великоруської, української і галицької і у тих виводах, що ми хотіли зробити на основі с'єго стану для діяльності української і галицької народної партії: то вийде, що ми мало що сказали нового, а хіба систематично зложили те, що вже не раз висказувалось, що ми систематизували *status quo*. Та інакше й бути не могло, бо с'єй *status quo* зложивсь хоть інстинктивно, але тим не менше органічно. Ми бачили, що у Росії є справді література *всероссийська*, *руська*, бо є життя і інтереси, громада, справді *всероссийські*; окрім неї є й *великоруська народня* і *малоруська народня*, бо окрім спільного життя і інтересів європейсько-російської громади є маса народу великоруського і малоруського, для котрих та мова, що для змішаної громади *всероссийської* жива, є мертвою. Ми бачили, що Галиччина не може жити виключно російською літературою, бо Галиччина не живе життям і у обставинах Росії, і те, що живе для Росії, часом зовсім мертво для Галиччини. Значить не може не бути і літератури *галицької*. Однак Галиччина, не кидаючи своєї літератури і піддержуючи у Росії автономний український елемент, може користуватись літературами, що виробляються у Росії: найбільш усього українською, як самою близькою і мові і матеріалу, а потім російською, як хоть і одмінною по матеріалу, та цінною по широті ідей, по реальности методу, як найблизчою з усіх великих європейських літератур по мові і по духу, і як представителем громади соціально-політичних інтересів і ідей, котрі найблизчі до інтересів галицько-руського народу. Таким образом виходить, що кожна з чотир'ох живих літератур у руському світові має свої природні круги, свої сфери діяння, як внутрішнього, так і виходячого, — і що їм замість того, щоб поїдати одна другу, природнійше йти у згоді і працювати кожна у сфері свого діяння. Щоб не збитись кожній з її природної дороги і щоб, перепутавши з-за суб'єктивних узких доктрин і кружкових інтересів кожній свої сфери з другими, не порвати і не розстроїти згідної праці: треба представителям кожної з сих чотир'ох літератур завсїгда, при кожному частному непорозумінні, повірять ідеї

и интереси суб'єктивні, частні, кружкові, которі можуть здаватися національними, повіряти ширшими и всевітними интересами — освіти и народу, ёго волі и добробиту. Отже при усякій праці, особливо серед меньших літератур, української и галицької, треба себе частійше питати: чи те або друге викликується интересами освіти и народу, чи стане на пряму користь освіти и народови? Задавши тепер таке питання, ми конечно прийдемо до такого програму праці для української и галицької народної партії: праця над народньою літературою, освітою и добробитом *з низу у гору*. Правда, через се на довго, коли не віки, виділяється горішня сфера діяства — для російської літератури.*) Але се й без того так, — а окрім того ідеї цієї літератури не тільки не стоять проти принципу нашої праці для народу, але ще й можуть дати матерьял для неї, — а політично-соціальні интереси громади, которі ся література є голосом, не тільки не против интересів народу нашого, а ще можуть піддержати ёго своєю міцною и широкою організацією. Сі ідеї и ся організація у додаток є тільки варяцями тих ідей, тільки одною з кадр тієї організації, що обнима' увесь цивілізований світ, що зветься наукою и народоправством. Се та конечна звязка, що звязує усі чотири літератури и громади рускі и що вяже їх з всевітними через саму широку. Так и будемо ж працювати над своїм народом, найпрактичнішим методом з низу у гору, з узкого до широкого — дивлючись більш у перед, ніж назад. Sieh' vorwärts, Werner, und nicht hinter dich!

Поки будемо держатись сього принципу, не буде незгоди між Галичанами, Українцями, Москвофілами, Українофілами, Руссофілами, Полякофілами, Славянофілами, — а буде спільна праця и боротьба тільки проти обскурантів и експлоататорів, як би вони не звались, хотьби вони брали яку небудь из перечислених патріотичних фірм.

Українець.

1873, 4-ого (16.) Липця.

---

*) Ми вже кілька разів висказували одмінні наші погляди від поглядів ш. автора. Тут ще лиш одно додамо: Галичина, як признає сам п. Українець, не може прийняти цілком літератури російської. Література російська ніяк не може стати знакомою цілій інтелігенції у Галиччині. Чого-ж вона буде держатися? польської чи німецької? Чи вироблювати зовсім окрему галицько-руську? Адже ж легше вироблювати спільну літературу 15 мільонам, ніж окрему 3-м. Годимося зовсім, кажемо ще раз, щоб працювати з долу в гору: але працювати будемо охотнійше з такою гадкою, що 15-мільонний парід мажорусквій дійде колись в літературі бодай до такої самостійности, як менші народи Поляків, Чехів або Сербів. — Ред.

ВПЛИВ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЗАХІДНЬОЇ ЄВРОПИ на Україну при кінці XVI-ого віку.

(Після М. Костомарова.)

Кінець XVI. віку був час перелому й перестрою громадської життя в Речі Посполитій. Польща пнялася стати на рівні з Заходом и силувалася заціпити в себе освітаність романських та німецьких народів и по своєму переробити. Україна пнялася стати на рівні з Польщею; вона почувала недостачу своєї старосвітської життя: жажда обнови обхопила її — Україна багла освіти. Для неї, яко злученої з Польщею, можлива була тільки така освіта, що годилася з звичками, обставиною біту, норвами та пересудами висшої верстви народа. В темній громаді народа не було навіть зароду похопности до иншого способу життя, до инших понятій, до иншого виховування. Громада поділялася на *урожоних* и *простих*, а між урожоними були такі, що стояли висше своєї братні — привилеїованої верстви, між простими ж були простіші и менше прості. Освіта стала потрібною тільки урожоному чоловікови, бо тільки урожоному було можна розширяти круг своєї діяльности та ознакомлятися з освітанішим миром понятій и діяльности; тільки чоловік урожоний, беручи участь в політичних и громадських ділах, міг почути конечну потребу більшого знання й розуміння, як до тепер в нього було, та й жити відповідно розширеному колову понятій. В кого не було освіти, в сього и походження тратило свою вагу; його герби та грамоти могли статися смішними; помимо його знатности, помимо всіх його богатств, не міг він відограти значної ролі; йому не годилося ні в чім важнішим довіряти; він не міг подати доброї ради на громадській зборі; ним цуралася и в приятельських сходинах для того, що він не вмів себе ні гаразд повести, ні з освітаними людьми бесідувати.

Польща була освітаніша від України, а Україна була злучена з Польщею: природно отже було Україні зміряти до однакової освітаности з Польщею, и от швидко обхопила Польща своїм норовственным и умисловим впливом всю Україну. Польща поборювала Україну своєю цивілізацією. Королі Ягайлового роду, будучи чужинцями в Польщі, підпали єї перевазі. Ще Жигмонт I., як свідчать старі діди, що так сердечно про нього довгий час згадували після його смерті, вірний був литовско-українському походженю своїх предків, Німців не терпів як собак, Ляхів не любив за їх хитрість, а за те любив сердечно Україну и Литву. Не так

озивалися сі дідугани про ёго сина Жигмонта-Августа. „Его“, мовляли вони, „не годиться и між добрих людей злічати. Німеччина припала ёму до душі більше як ми; що давні королі наші придбали, теє нові — а він перший між ними — Німцям роздали.“ Оборонці старосвітчини, невдовільні прилученням України до Польщі, мовляли про Жигмонта-Августа, що він Волинь и Полісся перевів в нівець, називаючи себе Ляхом. Те, що побуджало дідуганів XVI. віку до недобрих поговорів про Жигмонта-Августа, те становило загальні признаки їх дітей и внуків. Українська шляхта з потреби просвіти почала всіма силами намагатися бути похожою на шляхту польську, а через те саме в певних мірах и на Німців, т. е. в загалі на західних Европейців. Поляки почували, що для них настає пора, на Україні відгравати ролю цивілізаторів, и цілими гурмами валилися до краю для них на стільки гостинного, на скільки Польща була гостиннею для західних Европейців. Сказати можна, що Поляки не підпадали невольничо сёму впливови західної Європи, але ж сёму підпомогла, окрім свободної форми правлення, звязь з Україною: в Україні вважали себе Поляки чимсь висшим від других, а в народі передо всім підтримується національність власне через тую можливість оказувати свій вплив на иншу народність, як тільки нійде така думка, що отся инша народність стоїть низше своєї під зглядом розвою. Лях для Українця стався чимсь висшим, та й вважав себе таким. Богаті пани — литовські й українські — приймали в себе по дворах зайшлих Ляхів-цивілізаторів; одні служили у них в роді *дворяни* (шляхти) або оршака, инші в низшій значіно слуг або *барви*. Але слуга Лях не був те, що слуга Українець або Литвин. „Давай ёму“, мовляли прихильники старосвітчини, „фалендишову сукню, годуй ёго добре, а про яку небудь послугу й не питай в него, — тільки в него й ддя, що, убравшись рижнокрасо, на високих закаблуках скаче коло дівчат, та тягне з великого кубка вино. Пан за стіл, а слуга собі; пан за борщ, а слуга за добрий шмат мяса; пан за фляшку, а слуга за другу, та й то держи міцно, а то ще з рук тобі вйдре. А як пан з дому, то пильнуй добре, а то ще й до жінки твоєї підсунеться.“

В домовім пожиттю, в гостинах, в норових, все, що тільки становило признаки української старовини, сталося, після тогдішніх змятих, признаками грубости и невіжі; а всё польске и західне служило обявою образования и доброго повождення себе. Старосвітські українські однорядки та корзни стали безобразними та недогідними; їх почали перемінювати на одяг, що Поляки перейняли

у Німців, Угрів, Іспанців та Італійців під назвами цуґ, кабатів, стратедок, делій, кітель и т. д. Всі отсі одяги були надзвичайно різновидні після вподоби та забаганки кожного, то довгі аж по землю, то куці тільки що за пояс сягаючі, то зовсім без ковніря, то знов з таким величезним ковнірем, що годі було розібрати: чи ковнір пришитий до плаття, чи платтє до ковніря, та ще до того з різновидними пасами, Лузиками, вишиваннем, нашиваннем, кутасами, тороками, стрічками, плетінцями, шнурками... Хто тільки де-що підглянув, так и тягнув на себе. У всіх народів був свій народній одяг — мовить Рей —, тільки у Поляків не було свого, и хтось, малюючи народні одяги, нічого відповіднійшого не знайшов для польского одягу, як тільки намалювати Поляка з кавалком полотна. Ся різнообразність одягів, що так разила кожного одвідуемого Річ Посполиту в ХVІ. віці, відповідає що до крихти внутрішньому строеви польских понятій, вірувань, виховання и нормів. Годі було тогді сказати, яка віра панує в Польщі, тям більше, що там терпніми були и розвивалися всякі можливі науки и секти; годі було видати суд о степені образования сєго краю, бо там можна було стрітити взорець и найбільшої учености и навіть півдикої невіжі, наймякшої лагідности и чоловіколюбия и найрізшого варварства, найвисших понятій о свободі и правах людської особистости и найгрубшої самоволі, невольничого наслідування чужоземщини и гордого підтримування свого краевого. Поверхність буває завсїгди виразом сего, що у внутрі, а польска одежа справедливо була обявою внутрішнєї жизни краю. Отся пестрота змінила тогді в Україні однообразність и простоту старосвітської української одежі. Дарма упевняли добрі старики, що старосвітський убір и спокійніший и красший нового; іх довгі балахони, іх дяко виростаючі волосся й бороди на сміх підіймали елеанти з підголеними головами та гарно підстриженими борідками та испанками; и старики самі вистерігалися являтись в товаристві в прадідівскім виді, вони убиралися так тільки для себе дома и називали тєє: *убратися по домовому*, и втішалися тим, що, коли молодіж сміяти меться над старосвітчиною, то бодай іх добрі старушки жінки натішаться та надивляться, як попередягаються в одежу, що нагадує ім часи молодости. Непристойними для шляхоцкого стану здавалися старосвітські будинки української шляхти: се були деревяні доми покриті дубовими ґонтами, з величезними сіньми по середині та світлицями по обох боках сіней, де по білих стінах не було иншої окраси тільки образи,—там стояла зелена поливана піч, та не було инших меблів тільки лавки в округи стін та прості немалє-

вані столи, прикриті цвітистими вкривалами. Старики любили жити простірно, але поодинокі; в декого було на подвір'ю кілька невеличких домків, тільки ж всі відзначалися харністю а не багатством. Аж ось почали будуватися пишні палати, збудовані та прибрані після найможливішого смаку Європи. Вже не вдоволялися українські дворяне угощати своїх гостей борщем та кашами. На їх бенкетах появилися вигадливо вироблені льви, слоні, люде, дерева, виготовлені з всякими вимислами західно-європейського куховарства, надзвичайно красі, розмалёвані, повизолочувані та нездорові, тим більше, що, після замітки ровесника¹⁾, виготовлялися в п'ятницю, а на стіл подавалися в неділю. Старосвітські наливки на краєвих ягодах та прадідівські меди уступилися перед угорськими та іспанськими винами. Пани для своїх виїздів почали уживати розкішних вимисних коляс, лектик, брошок з багатими цвітистими коверцями, з вишитими бархатними подушками. Жінчини, як завжди буває в такі часи, з поривом кидалися на новину, кидали простим міщанкам доношувати недогідні українські літники, опашні, та почали приманювати серця до себе італійськими та іспанськими бретями, ферешами, фальбанами, фордигалами; після західного звичаю почали знатні українські пані ходити з довженими хвостами, що за ними носили хлопчики. З початку було отсе смішно, але опісля освоїлися з тим и Українці, толкуючи собі, що сёго вимагає добрий тон и образованість. Жонота липла до Ляхів-цивілізаторів, и не оден муж переплатив семейним щастем сим просвітителям краю свого.

Вся отся поверхня різнообразність була, як ми казали, обявою внутрішнього перестрою. Шляхоцка Україна чула потребу виховання. Щоб мати образование, треба було або віддавати дітей до польських закладів, або тримати дома учителів Поляків и чужинців. В обох злучаях молодий Українець виховувався на кошт своєї народности. Все, що становило круг образования: поняття о горожанстві, праві, о літературі, о науці, все приймалося и все становилося в противорічності з українським життям-битом. — Мова українська підпала сильному впливови польскої, и їй загрозив на будуще неминучий упадок, бо вже при кінці XVI. віку найревнійші Українці говорили та писали по польски охотнійше, як по своєму. Сему підпомагали женитьби; де тільки ввійшла Полька в український дім, за нею вводився в семью, запановував язык польський. Тоді був звичай у Поляків, після укінчення наук в отчині виїздити на кілька літ за границю задля висшого образо-

¹⁾ Rey, Żywot poczciwego człowieka.

вання, слухати курсів в заграничних університетах та приглядатися битови образованих народів. Отсе ввійшло так в звичай, що в Польщі майже нікого такого не було, хто-б був значного роду та з багатого дому, а не звідував за своїх молодих літ всяких європейських країв, особливо Італії та Франції. Поляки не любили Німців (Германців), заховуючи супротив них вроджену славянському племені вражду, и з погордою відкидали від себе всё, що вважали німецькою вигадкою.*) Українські пани йшли за сим прикладом, тільки ріжниця заходила така, що Поляки, з запасом ріжносторонного тогдішнього образования, повертали до дому частійше ще Поляками, хоч би були не остали такими, якби перейняли чужоземщину від чужосторонців, що їх край звідували, — для України ж такі подорожі були тільки втратою своєї народности, для того, що вони, початково вже виховані по польски, виїзжали за границю вже не Українцями але Поляками.

Виховані чужосторонцями, набравшияся просвіти не в питомій формі, Українці навикли швидко ві всім, що становило суцність їх старої умственной жизни, видіти протиположність просвіти. Рідні обичаї, український спосіб домового життя вони попокидали; рідний язик покидали та забували. Лишалась тільки своя українська православна віра. При спливі обставин и вона не була така сильна, щоб устоятися протип напіраючого навалу чужої цивілізації, ломлячої все українське, особливо як на неї нападе котра небудь из західніх вір — чи то католицтво чи протестантизм. В сі часи ще не панували в науці нові язики. Всюди ще було тогді таке поняття, що наука повинна викладатися на язичі пережилім, на язичі, котрого форми вже б не змінялися, а притім на язичі спільнім для всіх учених сторін — на язичі латинським, а не на живих говорах, понижаних вульбарною річчю черни, відомих тільки в однім котрім краю. Православна Україна, в суцности, и передше придержувалася того ж засновку: все, що носило в неї признаку умного труда и мысли, виражалося не на звичайнім щоденнім, але на богослужбнім ученім славянським язичі. Сей був для неї язиком науки, умного труда. Як же ж столкнулася Україна лицем в лице з європейською західньою цивілізацією, и науковий язик України — славянсько-церковний язик — столкнувся з язиком науки Заходу, з латинським, то латина, з своєю багатою письменністю, з роскішними воспоминками старинного світа, оказалась надто великою супротив славянського язика. Латина

*) Piasecki, chr. 40.

побивала своєю величавістю и в ніщо поборювала бідне Славянство своєю ніби-то висшністю. Учені погордливо усміхались, як хто заговорив до них про літературу славянського язика; єзуїт Скарла розгрімав його, називав його жерелом и причиною темноти и невіжі української. „Ще не було“ — повідає він в своїм утворі о Jedności wiary — „на світі академії, де б філософія, богословіє, лобіка и інші вольні науки викладалися по славянски. З таким язиком годі статися ученим. Та й що ж то за язик, що тепер ніхто не знає й не розуміє на нім писаного? В тім язичі не ма ні граматики, ні реторики, и бути не може. Попи українські на нім відправляють богослуження, а й самі не в силі объяснить, що вони в церкві читають, ба навіть примушені бувають у других допитуватися обяснень по польски. У них з славянским язиком и вся наука в тім, щоб вивчитися читати сляк-так: от и все їх духовне совершенство. Ось звідкіля й невіжа и облуда; з снм язиком виходить на тебе, що сліпий сліпого веде.“

Славянський язик з своїми архаїзмами ставався смішним и для самих Українців. Навіть православні ревнителі не могли в його оборону нічого такого сказати, що примирювало би з ними виникнуту потребу наукової просвіти. „За диявольским напровадженням,“ говорить один чернець того часу, „славянський язик *обрід* многим: його не люблять и зневажають; але він єсть найпроднійший и найлюбійший Богу язик людський власне за те, що на нім не ма ні граматики, ні реторики, ні диалектики, ні інших вигадок диявольського пустославія; сей язик приводить до Бога через просте пильне читання без всяких хитрувань: він взбуджає в нас простоту и смирність.“ Західня просвіта чванілася тогді багатством умового розвою та сміялася над убожеством Славянства, а православіє не відпералося в тім, та своєю чергою вказувало на літературу й науку, мов на грішне діло. „Оберегайте,“ говорить сей-же чернець, „оберегайте дітей ваших від отрути. Правду ж я вам говорю: хто з духом любови приляже до сих поганих малячливых догматів, сей навірно погрішить вірі и відпаде під благочестія; що ж з вами діється, як ви тільки почали лакомитися на латинську принадну огидь. Не краще було б тобі вивчити часословець, псалтню, октоїх, апостол, євангеліє та інші церковні книги и бути простим богоугодником та приискати собі вічність, як похопити Аристотеля, Платона та прослинити в сім життю мудрим філософом, а потім пійти в геєну? Зміркуй сам: чи ж не краще и аза не знати та до Христа достигнути, а Христос любить блаженну простоту и в ній обитель собі творить и упокоївається.“

Як тільки православні духовники, поводячись вимаганнями віка, зверталися до західної науки, зараз обвиняли їх сторонники старо-світчани: „Ось,“ кричали вони, „замість євангельської проповіді та апостольської науки коріняться погані учителі: Аристотелі та Платони та такі інші машкарники та комедійники.“

(Дальше буде.)

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

(Конецъ.)

„Таким способом — каже дальше п. Т-овъ — показала ся хибність поступоваия обох партій, и клерикальної, котра гляділа опори для себе не у себе дома, в народі, але далеко в Відни або Москві, котра не гляділа на політику яко на служенє народови, але яко на вислугуванє бюрократичному рядови, — и другої, більше світської и більше молоді части галицких політиків, складаючоїся особливо з урядників, тої части, котра, пересвідчившись о безплодности надій на сили позакраєві и увидівши, що у самої бюрократіи бере перевагу польска аристократія — обернула ся за опорою для національних прямивань в свій край, але ж знов поклада надії не стілько на свій народ и на повільну, але певну працю над своїм народом, скілько на уступчивость чужого польско-аристократичного елемента. Не багато виграв руский парід в Галичині з завзятої борби Святоюрців з Поляками и їх ревної служби Віденським централістам, але небагато виграв він и з толків про згоду з Поляками и лавірованя перед послідними міністерствами в Відни и польскою більшою у Львові галицких „дипломатів“, в роді п. Лавровского. Властиво єдиними реальними уступками, яких добився п. Лавровский від Поляків в 1870 р., були згадані висше запомоги для театру руского, Просвіти и Учителя, та ухвала сойма о уступленю Русинам и 4-х висших клас академічної Гімназіи у Львові, котру ухвалив сойм по предложеню п. Лавровского в 1871 р., хотя и звязав її з предложенєм о спольщеню німецької Гімназіи. Правда, що сознанє передчасности ізди на кони високої політики, до котрого мусіли прийти по 25-літній безплідній політичній еквилібристці розумнійші між рускими діячами — є на всякий злучай важне хоч и дорого куплене

придбане. Правда також, що народні школи, три катедри в університеті, одержані Русинами за вірну службу від міністерства Баха и Шмердінґа, театр, заложений в 1863 р. приватними середствами, наконець Гімназія ві Львові и рускі класи в інших Гімназіях в східній Галичині (сі, звісно, тільки на папері — ред.) — все те немаловажні оруддя для борби за національність, для розвитку народа и для приготвлення лучшої опори и політичної сили, ніж та, котрої шукали галицко-руські політики до сеї пори. Правда також, що австрійска конституція дає и інші средства для роботи в хосен народа и народности, крім борби в соймі и райхсраті, а именно свободи печати, право сходин и твореня асоціацій, — и ми бачимо именно той пожиток з парламентарних и політичних неудач галицких політиків, що сі неудачі побудили мислячих людей з-посеред Галичан звернути більше серйозну увагу на інші оруддя борби за народність, через підняте умштвенного и матеріяльного добробиту народа, оруддя, які кидали їм то німецка бюрократія, то польска аристократія, и які дає їм австрійска конституція. Вже й тепер видно, що, взявшись щиро и ревно за ті оруддя, Русини вспіють більше, ніж вспіли до сеї пори парламентарною и публіцистичною еквілібристикою, и приготвляють собі ліпшу почву и для парламентарної діяльности.

„Хотя не тільки „Основа“, але и „Слово“ висказали, як бачили-смо, повне сознание безплodности давнійшої служби Русинів німецькій централістичній партії, однакж вступлене сеї партії — и притім именно тої, котра и „пожертвувала Русинів Полякам“ в ряд після ґр. Гогенварта потягнуло галицко-руських політиків знов на стару дорогу. В 1872 р. „Руска Рада“ визвала около 300 протестів руских сельских громад против польської резолюції — діяльність, яку одобрив и орґан „молодих“ „Правда.“ Вона, справедливо дорікаючи орґанови п. Лавровского „Основи“ за надто рожеві надії на Поляків, з своєї сторони знов виразила гадку, що коли б Русини енерґічнійше висказали свої жаданя в Відни, то „Німці“ казали би Полякам перше уладитися з Русинами, заким би згодилися прийняти польску резолюцію; між тим Німцям, т. є. централістам, тільки тому резолюція и не зовсім догідна, що може служити прецеденсом для інших країв, и коли б вони враз з Поляками знайшли таку форму, котра, даючи Полякам автономію, не непокоїла б геґемонію Німців в інших краях (що, здається, и наступить), то вони и не будуть опиратися уступкам для Поляків, а вже ж найменше журити муться Русинами. (Як довго Німці-централісти були дуже слабенькі, то готові були и зречися

майже цілком Галиччини, щоб лиш забезпечити собі панованнє в інших краях коронних та над иншими Славянами; але коли трохи набрали сили, то не хотять пустити з рук и Галиччину, де 700.000 їх жидівських братів витягає до них руки, а крім того знаходиться тут колонія німецькі, и більші посідости чим раз більше переходять в руки Німців, именно з Прус: на таких підставах опираючись, а при помочи — бодай через якийсь час — Святоюрців надіються з часом згерманізувати и сей край — ред.). Подаване петицій против резолюції польскої рускими громадами мож би було вважати небезхосенним ділом, не тільки яко заявленє перед політичним світом, що в Галичині иснують не самі Поляки, але и яко збуджене політичної критики в руских массах, особливо коли б тия критика зверталась до практичних питань и коли б політичні учители руских селян, передкладаючи народови підписувати протести против резолюції, торкали яке небудь живе для народу ділу....

„На послідних засіданях галицького сойму рускі послы що більш рішучо виступили на службу рядови централістичної німецької партії. Вони внесли проєкт о заведенє безпосередних виборів до Ради державної, т. е. о теє, що є тепер коником „вірно-конституційних“ Німців. Але під тим проєктом показалось всего 25 підписів (в сім числі и митрополита), а при голосованю против 101 польских депутованих, голосувавших, розуміється, против внеску, за проєктом показалось всего 19 голосів... Коли дебативно над проєктом адреси від сойму, котра мала пригадати рядови резолюцію. більшість руских послів виийшла из салі, обявивши неохоту брати участь в дебаті над проєктами, котрі идуть против єдності держави. И на сей раз число тих оборонців централізма було маленьке: з салі виийшло всєго на-всєго 15 люда. Як мало було Русинів в послідній соймі, але й серед того маленького числа показались ріжнї: Іо централістів, що виийшли з салі, не прилучились ин. Лазаровский и Качала, и кількох селян. Ін. Лазаровский и Качала вступили вказались однаго и против централізма своїх розвинів и вступив в досить ясного вираженя федералних идей в польській адресі котруй вони збудували протипроти з адресою, викладеною за Гр. Гольцварта. П. Лазаровский говорить, що Галичина може отримати вигоду и перевагу автономію тільки при загальній свободі всіх земель и вероє долетай; о. Качала розмовляє про можливість славянськой єднї о можливості солідарности між Славян и Австрією, виступив Подєзля, що вона стверджує участь з німецькими централістами нї з самостійною автономією, має тільки виступити вказуючи на те, що не виступи уступити Русским. - и в

буджають через те и Русинів кидатися в руки централістів, коб тільки не допустити немилої, педогідної їм автономії Галиччини; бесідник закінчив гадкою, що централісти не гадають дати певні уступки Полякам, а тільки затягають час, и що лише при загальнім федералізмі австрійських народів може утвердитися и автономія Поляків и Галиччини. З похвальними гадками пп. Лавровского и Качали згодився од части з-поміж польських бесідників оден тільки кн. Чарториский, котрий закидав своїм родимцям, що вони не мають жадних засад своєї діяльності. Одвічаючи на тії закиди, Поляк п. Зиблікевич розвив дуже характеристичну теорію, котрої держиться польська більшість сойму: він сказав, що не ма зовсім потреби тих засад загально-австрійської політики, яких жадає від польських послів кн. Чарториский, — головне діло: добитися своєї цілі, автономії Галиччини, а тої цілі можна добитися и без союза з австрійськими федералістами, з цілями котрих не зовсім сходяться цілі Поляків. П. Зиблікевич запитав: чи ви не возьмете автономії для Галиччини тільки задя того, що и Чехи и Моравія не дістають єї? — и (що ще важнійше) чи-ж и тепер (при панованю теперішнєї конституції) не вся земля колонізована?*

... Близька будучність Галицких Русинів представляється п. Т-ову сумною: судячи після всяких обставин, думає, що в конєць кінців таки наступить угода між Німцями-централістами и Поляками, а „вірні Русини“ ще раз остануться на леду. „И се буде цілком природно, бо хто годиться з 15-ми людьми, коли є можливість згоди з 100?

„Если висказане одного Англійця XVII-ого в., що для того, щоб справи пішли лучше, треба, щоб стояли гірше, має що-трохи правди в політиці, то послідні збори галицкого сойму (1872 р.— ред.) повинні подавати найкрасші надії на поліпшенє справи наших родимців в Галиччині. Ми виділи, як маленьке число руских послів, котрі виступали солідарно. Не менше сумний и степень такту, який вони показали. Виступленє з проектом о непосредних виборах — т. е. явна услужливість німецко-централістичній партії, є явне противоріччє тим славянофільским идеям, котрі висказувались галицкими політиками від 1866 р. и котрі позискували їм прихильність и наших славянофілів и націоналів. Тєє виступленє мусить визвати неприхильність к Русинам цілої партії федералістів и державно-правної опозиції в загалі, а особливо Славяп.*) И ся

*) Цікаве діло, що наші Славянофіли, привикші черпати відомости и думки о Галиччині виключно з „Слова“, хвалять и дальше галицко-руських політиків, репре-

партия, як и німецькі централісти, не дуже дбала о Русинів и во-діла притягати на свою сторону більш сильних Поляків, але все таки вона хоч деколи звертала ободраюче слово и до Русинів, але все таки в єї засадах находиться згода з всіми країями и народами Австрії, отже ж и з Русинами. Тепер же Русини самі зривають з нею, оказуючись самими впереджаючими слугами єї ворогів. Для польської більшости послідне предложене більшости руских послів є послідній и дуже догідний позір похоронити ціле питане о згоді з Русинами, т. є. відречися всіх обіцяних ім на злучай одержаня Галичиною автономії уступок.... Послідні збори Львівського сойму показали вправді досить симпатичну появу: се прямо федералістичні и славянофільські бесіди пп. Лавровского и Качали, — але й тіні бесіди представляють більш ріа desideria, ніж практичні політичні програми: у них не ма під ногами ґрунту. Іх бесіди для того покоління Поляків, котре радить тепер справами в Галичині, — голос зовущого в пустини; Русинів же, котрі б згодилися з тою програмою в соймі, крім самих обох бесідників, не ма (?—ред.). Самі братя-Славяне волять уговорюватися скорше з Поляками, ніж з Русинами. Славянофільство для славянофільства, братерство для братерства, федералізм для федералізма може займати двох-трёх дилетантів; для того ж, щоб яка небудь політична сила зробила з тих идей свою програму, треба, щоб вона виділа в тім для себе користь, — щоб хто-небудь вступив в спір з другим, треба, щоби той спір представляв практичний интерес. Що Поляки не оказують охоти, будь що будь зривати з Віденською Радою державною ради одного братерства славянського, се зовсім природно, позаяк Поляки и без сёго надіються добитися того, чого ім треба. З другої сторони, сли Чехи рішаються зовсім відкидати централістичну конституцію и Віденський райхсрат и можуть надіятися на успіх своєї оппозиції, то очевидно тільки тому, що від давна за-певнили собі більшу силу в своїй стороні и тая сила шукає по-за собою союзників також між сильними и, розуміється, Русинами интересується мало, — а добившись власти про них и не згане, коли вони будуть по давному слабі. Ось чому то одного красно-душия, одних без сумніву симпатичних бесід, якими суть послідні

зентованих тою Газетою, и в тім же часі не можуть нахвалитися и Чехів, котрі так упорно противляться всяким метаморфозам централізма. Цікаво також, що наші славянофільські Газети навіть и не зганули о бесідах и проєктах пп. Лавровского и Качали, позаяк єї панове не належать до тих, котрих вихвалює „Слово.“ А між тим, сли було на послідних засіданях сойма у Львові що-небудь славянофільського, так се, очевидно, бесіди п. Лавровского, а особливо о Качали. — Прим. автора.

бесіди пп. Качали и Лавровского, галицким Русинам мало. Чи при централістичній чи при автономічній конституції Австрії и Галиччини руским політикам треба найперше піднести и організувати силу свого народа, — а тоді вона визискає на свою користь всяку конституцію; тоді тільки мож буде серйозно говорити и о загально-австрійских програмах и о союзах з иншими силами.

„Таким способом останні літа галицького політичного життя привели, мож сказати, до повного банкрутства політичних проводирів галицько-руського народа. Квантитативна нічогішність, недостаток такту и дисципліни и в результаті безплідність всіх замислів и експериментів — от що виказав послідній час у галицько-руських політиків. Все теє було впрочім конечним наслідком політичної нерозвитости и культурної одсталости галицько-руської суспільности, — и в тім згляді тая повнота банкрутства галицько-руських політиків, котру ми видимо в остатні часи, має и свою потішаючу сторону. Се політичне банкрутство повинно навести все, що ще або вже є живого в галицько-руській суспільности, на гадки о конечности звернення уваги на инші сфери и способи патріотичної діяльности, о конечности приготовляючих праць до того, щоби з гідністю виступити на політичну сцену. На щастє, тіні слова розчарованя, які ми бачили у представителів ріжних галицьких кружків, розчарованя в давних дорогах політичних, вказують на те, що в галицько-руській суспільности наступила спасенна свідомість свого положеня, наступила криза; на щастє також австрійські установи державні, хотя и вироблені не Галичанами, при всій їх несправедливости зглядом Русинів, дають однакож поле до такої діяльности галицьких патріотів, котра обіцює більше успіха в будучности, ніж двацятлітнє політикуванє — без підстави в народі, без науки и без просвіти.“

Перегляд часописей.*)

С. Петербургскія Вѣдомости в н-рі 27-ім зъ 27. Січня (8. Лютого) с. р. помістили передову статтю о справі Галичан, а именно народної партії в Галиччині. Поводом до написаня сеї статті був „Одкритий лист з (правобережної) України до редакції *Правди*“,

*) Задля недостатку місця мусіли ми сю рубрику на якийсь час перервати; заповняючи її нині знов, не будемо минати и давнійших статей именно російської преси, котрі и нині не втратили своєї ваги и цікавости для нас. — Ред.

поміщений в 19-ім н-рі нашого часописьма з мин. року. С. Петерб. Вѣдом., подавши майже цілий сей лист, осуджаючи як найострійше політику наших Рутено-руських, однак закидаючи по части и народній нашій партії, що не зовсім держиться ліберально-прогресивних ідей ХІХ-ого в., так дальше про лист сей говорять:

„Такого роду роз'яснення и така критика діяльності австрійско-славянських партій — се велика рідкість в відносинах нашої публіки и печати до Славян, звичайно то байдужої для них, то добродушно протегуючої всякий славянський націоналізм, хотя б и фєвдальний, обскурантний, и котрий — кінець кінців — компромітує нашу суспільність и шкодить їй, проникаючи в неї під видом „славянських братів.“ Між тим, куди лиш поглянути в Славянщину, у Чехів, Словінців, Поляків, Русинів галицьких — всюди появляється різниця між „старими“ и „молодими.“ До сеї пори репрезентація славянської ідеї була в руках у „старих“, з котрих деякі (найбільше Чехи, найменше Русини) зробили не мало для збудження славянського партикулярного и загального самопізнання. „Старі“ и завели звязи у нас з славянофільськими кружками и відтак з тими класами людей різного роду (від реакційно-шовіністичної до честної народно-русофільської), котрі пристали у нас від 1867 р. до славянських благодотворительних комітетів. Між тим тепер, при взможеню в западно-славянських суспільностях роздорів між „старими“ и „молодими“, таке виключне зношенє наших другів Славянства зо „старими“, и на відворот, підкопує кредит славянофільства у нас и ідеї зношеня з Росцією у западних Славян. Сѣго тим більш шкода, що серед самих Славянофільів у нас истнують сильні різниці и що часто навіть ті, котрі в славянстві водяться и піддержують „найстаріших из старих“, що до внутрішних питань у Росції держаться досить „молодих“ принципів. Тому-то бажати б в нашій печати частійшого заявленя того безпристрастно-критичного відношеня до западно-славянських партій, якого примір представляє згадане письмо з України в „Правді.“ Не мож не замітити, що Южно-руссам, и по етнографічному характеру и по географічному положеню, найприроднійше було-б явитися посередниками між молодю російскою суспільністю и западно-славянськими, — и тому не мож не жалувати, що условия провінційальної пресси не дозволяють по-стати в Києві и Одесі поважним політичним часописьмам. Посередництво южно-руських орбанів було би особливо користне для Галиччини з єї острою борбою Поляків и Русинів, а також Русинів між собою: воно побудило б и галицько-руські партії привести свої засади и політику в дійстну гармонію з живими інтересами сла-

вянства и руского (се-б то велико- и малоруского — ред.) народа в загалі, а галицко-руского в частности, — гармонію, котрої тепер, на нещасте, еще не видко вповні не тільки в діяльності „старої“ галицкої партії, але и молоді, в котрій багато ще задержалось старого духа.

„Признаки того старого духа видко и в тих словах від редакції „Правди“, з котрими надруковано „Лист з України.“ Виразивши радість по поводу появи и змісту письма, яко доказу того, що „симпатії України и ліберальної Роснії суть на стороні галицьких Русинів-народовців“, редакция однакож не осуджає брошур п. Загірного (котрі и дали повід до написаня Одкритого Листу з України): вона находить, що ті брошури не маніфест партії, а написані „в одній певній цілі.“ На скільки мож зрозуміти тее оправданє, треба гадати, що цілею тою було — позискати духовенство для кандидата федерального... Але одно з двох: такі міри, як знесене конкордата, цивільні шлюбн и т. н. або пожиточні або шкодливі. Слн перше, то всє одно, хто небудь ввів їх, чи централісти чи федералісти, и закінчити сі міри треба федералістам, слн б вони обіймили ряд по централістах. Слн друге — то треба не тільки виборову алітацию, але и всю політику партії, називаючої себе народною, основати на засадах клерикалізма. Але орґан галицкої народної партії признає, хотя и в дуже загальних словах, що в більшости своїй вона держиться поступової програмнн. Тільки, говорить „Правда“, поступові засади не поставлені у нас так остро, щоб ми виключали из своєї партії всіх, котрі мають инші засади. Редакция „Правди“ заявляє дальше, що и в поступовім зміслі треба дійствовати поступенно. Останне безспорно, але поступенність зовсім не значить заявленє особами, належачими до партії, котра вважає себе поступовою, идей цілком реакційних. Практична поступенність в політиці є уміне означати, яку частину поступових идей може в даний час присвоіти суспільність; але при тім не мож спускати з ока конечну ціль руху и не належить ні в яку хвилю зміняти якісь заявлюваних идей. А чи ж можна сказати н. пр., що ми поступенно ведем народ до толеранції, заявляючи протест против супружеств між ріжновірцями, вже раз дозволених законом? Висказувана тою-ж „Правдою“ гадка о солідарности всіх, хто тільки признає звісні національні идеї, не менше „соблазнительна“, як гадка о поступенности поступу. Але при докладнійшій аналізі, гадка ся тратить свої „соблазнительні“ сторони. Національність не може бути сама по собі цілею, а тільки средством и формою, цілею ж може бути тільки просвіта и добро

народа, а прямуючи до сих послідних, суспільність конечно розпадається на партії. На тепер галицька народна партія яко парламентарський діяч майже не иснує, и може ділати тільки в школі и літературі. Сими двома оруддями вона може приготувити собі більшу силу. Тому то й бажати б, щоб вона явилась тут, в школі и літературі, дійсно народною партиєю, живою и поступовою, щоб вона говорила народови о реальнім ділі и вела нарід до просвіти... Так званій народній партії у Галиччині треба подумати серьезно над тим, щоб єї діяльність стала дійсно народною. Вона має таку інституцію, як товариство „Просвіта“; бажати б, щоб виданя сього товариства руководились не тою гадкою, що, мовляв, всяке письмо гарне, коли походить від особи, котра визнає самостійність галицько-руської народности, а щоби прямо були звернені на практичні потреби народа и прямо переносили в него європейські наукові ідеї. Задля того вони повинні менше носити на собі слідів того пітичного дилетанства, романтизму и клерикалізму, яким відзначаються до сеї пори. Для впливаня на суспільність через розвитє літератури галицькі народовці придбали недавно ще одну інституцію — літературне „Товариство имени Шевченка.“ Из статті о сім товаристві в Правді видко, що воно зачало свою діяльність отворенєм власної друкарні, що каже допускати достаточний капітал. Для небогатої Галиччини — се знак не маловажний. Але головню таки ходить о те, що буде друковатися в тій друкарні.... З такою бо літературою, яка тепер являється в Галиччині по части и серед народної партії, нове товариство, помимо имени Шевченка, далеко не зайде....“

Як видимо, ся стаття С. Петерб. Вѣдом., як и в загалі статті сього знаменитого часописьма російського, прихильна руско-народній партії у Галиччині. Мимо того підносяться в ній закиди против народного сторонництва, закиди, котрі власне задля того, що походять від жичливої нам сторони, хочемо бодай коротко пояснити, зсилаючись впрочім на те, що ми на ріжних місцях и при ріжних нагодах сказали (н. пр. при обох „Одкритих листах з України“, в „Переписці Редакції“ в 1-ім н-рі с. р. „Правди“, в замітках редакції до статті Українця „Література російська, великоруска, українська и галицька“ и и.). Отже що до поступовости кажемо ще раз, що щось само собою доброго може бути навіть шкодливе чи чоловікови чи народови, котрий ще не доспів до того. Н. пр. цікавита рівноправність жидів є діло зовсім справедливе, однако було б в інтересі нашого народа, щоб ёго були до того перше приготувили: тогді б наслідки тої рівноправности не були так

шкодливі, як суть тепер. Так само стоїть справа з многими иншими ділами: Німці накидають нам не одні устави задля того, що вони їм, именно їх містам, суть хосенні; але наш нарід не доспів ще до них, и єму перше треба хліба, а аж відтак ласощів. Однак з того ще зовсім не виходить, що ми — реакціонери; як бо вже в чім поступ зроблений, як щось поступове вже заведено, то ми того не гадаємо зносити, без згляду чи ми єго бажали чи ні. Примір наведений С. Петерб. Вѣдом. о протесті против шлюбів з ріжновірцями є невдачний, бо сі шлюби в Австрії ще не суть дозволені законом (не кажучи вже про те, що ми таким шлюбом не противні, а відмінна гадка висказана в брошурі п. Загірного не є гадкою партії). Ми навіть и не консерватисти, бо ми хочемо поступу як найбільшого, тільки ж ми хочемо поступу постепенного и основаного на твердих підставах, а не хочемо, щоб від разу накидувано нашому народови те, що німецькі доктринери вигадали яко ліберальне. За кількадесять літ, а може и скорше, коли наш нарід двигнеться и стане значно висше матеріяльно, морально и інтелектуально, буде час и для нѣго добиватися не за одним добром, котре єму тепер байдуже а часом навіть и шкодливе. И нехай нам не закидують, що нарід не може ступити наперед, коли не приймемо всіх идей поступових Европи: — бо чи ж наш нарід не може на тепер розвиватися дуже красно н. пр. и без цивільних шлюбів? Для чого ж маємо людей, котрі в таких справах, які для нашого народу *на тепер* байдужі, одмінні мають погляди, виключати з поміж нас, коли є тільки инших важних точок, в котрих ми сходимося? — Національність, кажуть С. Петерб. Вѣдом., не є цілею, тільки средством. Добре, але щоби осягнути ціль, треба мати и средство. Гроші н. пр. також не можуть бути цілею, тільки средством, але хто не буде мати грошей, не мати ме и тих вигод, які вони дають. Трудно тут вправді порозумітися з Россиянами, бо вони, котрих національність зовсім забезпечена, не чувствуют нашого положеня. Але ж ми, котрих національність зі всіх сторіл наражена на затрату, мусимо поперед усѣго її ратувати: ми хочемо бути просвіченими п т. д., але хочемо бути такими остаючись *Русинами (Малоруссами), а не стаючи Поляками, Великоруссами або Німцями.*

Перегляд політичний.

Зміни в міністерстві и намістництвах. Спільний міністер війни бар. Кун „на власне желане“ одержав диміссію и именованний командантом в Градци. На місце бар. Куна именованний міністром війни дотеперішній намістник и командант в Чехах, бар. Коллер. Дальше именовані: командуючий Генерал в Градци бар. Іон шефом головного штабу; намістник Моравії бар. Вебер намістником в Чехах, командуючий Генерал в Берні бар. Іосиф Филипович командуючим Генералом в Празі, а брат его, воєнний командант в Кошицях бар. Франц Филипович, фельдмаршалом и командуючим Генералом в Берні, и и. (Намістником Моравії именованний оісля п. Поссілгер-Хоборский, бувший штатгальтерай-лейтер у Львові.) Сі именованія наробили були багато криків и переполоху між Німцями-централами: так бо бар. Кун яко спільний міністер війни, як и бар. Коллер яко Губернатор Чех були у них *personae gratissimae*; при тім же сі зміни, именно диміссія бар. Куна, настали зовсім ненадійно, а именно недавно перед нею одержав бар. Кун, прийнятем жаданого ним бюджету воєнного, від спільних делегаций вотум довірія. З централістичних часописьм деякі висказували обави, що має наступити зміна в теперішній військовій організації, котрої автором був бар. Кун, — інші хотіли в сій диміссії и в именованях видіти зміну в цілій системі рядовій. Півурядові або близькі міністерству дневники старались успокоювати обави указанєм, що бар. Коллер є не менше вірноконституційний від бар. Куна, що бар. Вебер в послідній сессії сойму моравского також еперлічно виступав в обороні теперішній системи против оппозиції моравских федералістів, дальше що бар. Кун вже кільканацять разів подавав був о диміссію. На теє однако одвічають другі, що бар. Вебер боронив и системи Гр. Гогеварта за того-ж міністерства, а послідне подане о диміссію бар. Куна лежало через дві неділі в цісарскім кабінеті, и відтак бар. Кун міг гадати, що и тепер его диміссія не буде принята: між тим нараз межі п'ятницею а неділею рішлась его доля... Ціла ж ся справа аж до остатній хвилі була тайною всім вірноконституційним дневникам. Тепер вже трохи успокоїмся и видать причину диміссії бар. Куна в деяких чисто-військових справах. Именоване п. Поссілгера-Хоборского намістником Моравії (враз з наданєм достоїнности тайного совітника) вважають більше ділом неутральним, позаяк п. Поссілгер яко чисто урядничий характер не належить до жадної партії.

До чеського сойму розписані на місце декларантів, котрі в соймі консеквентно не являються, нові виборі. Опорожнено єсть около 80 мандатів посольських из сіл и міст. По поводу сих виборів закипіла завзята борба між т. з. старими Чехами під проводом Ріґера и Паляцкоґо, котрих найзнаменитішими орґанами суть чеський Pokrok и німецька Politik, а молодими Чехами, між котрими найзнаменитші особистости суть Слядковський и Греґр, а орґан їх Narodni listy. Молоді Чехи не вдоволені пасивною опозицією и агітують за тим, щоби чеські послы назад вступили до сойму. „В часі сих виборів чеський народ має рішити — пишуть Nar. L. — чи хоче ще довше остати без всякої репрезентациі в соймі, чи еще дальше бажає відати децизию о краєвих справах самим Німцям, або чи хоче наконець станути по при Німцях и всею силою свого права и своєї могучости сказати до них: Доти, ні оден крок дальше!“ Однако до Ради державної и молоді Чехи вступати не хотять, а Nar. L. навіть освідчили, що и до сойму молоді самі не вступлять, хиба разом з старими (тільки поодинокі кандидати на послів из молодих заявили своїм виборцям, що на всякий злучай появляться в соймі). Вірноконституційні закиднують молодим з тих причин неконсеквентність, а старі закиднують ім, що вони розбивають солідарність чеського народа, котра так імпонує противникам. Молоді из своєї сторони закиднують старим, що їх політика не довела ні до чого а тільки робить положенє Чехів чим раз прикрійшим, що пасивна опозиция в кінці мусить навкучитися народови и впливає навіть деморалізуючо, що старі не мають жадного позитивного пляну а навіть и жадних надій на успіх своєї політики, бо сам Ріґер мав освідчити, що цілу надію покладає на маючу наступити в 1877 р. ревізию угоди з Уґрами, а як ся надія заведе, то він не знає, що дальше робити. Наконець закиднують молоді старим, що сі лучаться з фєвдалами и ультрамонтанами, котрі чеської справи уживають лише яко средства до осягнення своїх властивих цілей, — указують н. пр., що ультрамонтани Туни, Шварценберґи и и. ніколи не появлялися в Раді державній в комнаті панів, котрої вони суть членами, коли ходило о интереси чеські, але явилися точно, коли велися дебати конфессійні. — В наслідок такого роздору між молодими а старими одні и другі поставили свою окремішню лісту кандидатів до сойму, тільки ж молоді не компетують як лиш майже в $\frac{1}{3}$ опорожнених місць. Сильнійша орґанізация, підмоґа духовенства и поваґа имен Паляцкоґо и Ріґера кажуть надіятись и тепер побіди старих.

НОВИНИ.

— **Закладане товариств кредитових.** (*Допись.*) Зачуваємо, що „Просвіта“ має намір зайнятися закладанем товариств кредитових (заличкових) по наших селах и місточках. Хочемо проте сказати тут кілька слів о таких товариствах.

Товариства сі опираються на засаді власної помочи. Ремісники або селяне лучається в товариство, котре на спільну, солідарну поруку всіх членів затыгає у третих осіб позичку яко капітал закладовий. Кредит, для поодинокого неможливий а що найменше з великими трудностями сполучений, вітвирається дуже легко для цілого товариства и, як досвід по інших краях учить, не було приміру відмови. Крім того платить кождий член від часу до часу маленьку квоту грошей, поки собі не наскладає певної статутами призначеної „участи“. Вибраний заряд (або виділ) уділяє відтак позички на малий процент членам сего жадаючим. З тих процентів и вкладок членів разом з дивідендами росте в касі масток особистий кождого члена, наче акція. По кількох літах товариство єсть звичайно в стані цілком заспокоїти свій довг, а значна часть капіталу переходить на єго власність. Хосен, який мають подібні товариства, єсть слідуочий:

Крім користи завсїгда вітвертого кредиту, кождому членови росте масток, до котрого би инакше не дійшов, або хоч не так легко. Кождий член такого товариства познакомляється, як то можна чесно и розумно робити добрий интерес грішми, привикає до ощадности, учить ся порядку и акуратности в сплачуваню, учить ся навикати до пошанованя опінії публичної, а тим самим стає провадити жита чесно, бо крім того чуєсь бути під сильним надзором — бо під надзором всіх членів. Товариства такі роблять з нєго доброго обивателя своєї вітчизни, бо образують в нїм инстинкт товариський, зближують людей, огладжують їх відносини, роблять їх добровільно залежними від товариства, надають позитю и справам їх ціху чесности и отвертости, цивілізують интереси матеріяльні, котрих неумолимий и грізний наклон робить без такого товариства чоловіка диким, цифрою, байдужим для других, байдужим на все, що по за єго зарібком, єго занятєм лежить. Ото суть користи матеріяльні, моральні и соціяльні!

Товариства такі суть під зглядом матеріяльним в порівнаню користнійші, вже не кажу від наших кас позичкових, але від кас щадничих. Каси бо щадничі не дають кредиту вносячим вкладки; суми в них поміщені суть недоступні для бідних, бо з них позичається тільки на певну гіпотеку або застав; крім того дають вони досить малі відсотки, дивіденди же в товаристві кредитовім дуже рідко коли сходять низше 10%.

У товаристві кредитовім и цілком убогий має кредит кождого часу, не платить лихви, бо той процент, який від уділеної єму позички платить, по заспокоєню коштів адміністраційних вертає до нєго яко дивіденда. Зиск в уділюваних позичок, доси монополь жидів капіталістів, иде до кешені членів. Забезпечене за уділені позички єсть особисте,

с. є. порука в знаній моральности, чесности, акуратности и ґаховій здібности. Коли жадана позичка перевиснає оуму, яку собі член на участь в касі товариства зложив, тогді мусить дати ручителів, хотяьби и не членів.

При таких товариствах єсть також каса щаднича, до котрої можуть так члени як и не члени складати собі гріш, хотяьби и в найменшій квоті. Така каса щаднича єсть дуже великої ваги для людей убогих, челяди и дітей.

(Замічаємо, що в канцелярії „Провітї“ можна дістати книжок до провадження рахунків товариств кредитових, закладаних після системи Шульца-Делітца. — Ред.).

— В Києві отбудеться с. р. в місяці Серпня археологічний з'їзд, на котрий присилають з за границі учепі товариства всілякі старожитности на виставу, котра має бути отворена з днем 1. (13.) Липця в будинку Київского університета. Добре було би, як би в від нас хто явився на сїм з'їзді. Помимо своєї близости Київ и Україна для нас ще в многих зглядах єсть terra incognita, о много більше и. пр. ніж Відень...

— Руский театр під дирекцією панни Теофілі Романович, впахавши зі Львова, давав, як доносили-смо в 6. н-рі нашого часописьма, представлєня в Снятині з добрим успіхом. Из Снятина удався театр до Заліщик, де однако руска публіка з околиці, пменно наше духовенство, далеко холоднійшими оказувались для сеї народної інституції. Похвальну внемку становив місцевий священник Заліщицкий. Из Заліщик перенеслася театральна трупа п. Теоф. Романович до Борщова. Інтерес оказуваний для театру знаменує в загалі інтелігентність, зрозумінє високого значіння театру; у нас же щире заняте театром є крім того патріотичним обовязком....

— Товариство Побратим до посліднього часу не мало щастя „наслаждатися покровительством“ „Слова.“ Заложено бо єго, не пигаючи „Слова“ о призволенє; а що заложили люде народної партії, котрі, як каже „Слово“, „не пользовались полнымъ нашимъ довѣріємъ“, так „Слово“ и нераде було сему товариству, не зважаючи навіть на те, що польскі часописи по заложеню „Побратима“ з найбільшою лютостю кинулись на него, називаючи єго moskiewskim. Аж недавно члени „Побратима“, представляючись ріжним руским особам и інституціям у Львові, зайшли и до редакції „Слова“, — и тепер нараз вже товариство „Побратим“ стало у неї и „благородне“ и „патріотическе“ и т. д., помимо що ані тенденції ані поступованє єго ніяк не змінилось. Отже ж „Слову“ ходило тільки о те, щоби удалися під єго „покровъ“, без него бо ність спасєннє.... и „если в послідних часах публіка менше дбала о Побратима“, то „безъ сомнѣнія причиною тому было наше молчаніє.“ Ми знаємо не одну справу, за котрою Слово кричало дуже голосно, а таки публіка руска була „недовѣрчива.“ Кілько и. пр. „Слово“ зібрало на фонд руского театру?... Так и тут, як не багато щокдиало мовчанє Слова, так и не великий хосєн з єго промови, хіба що через те пп. Площанский, Клемертович и Геровский зложили разом 3 зр. 50 кр. ав!...

— **Еще о уніятских священниках з Холма.** „Рускій Сіонъ“ пише: Его ВПреоув. митрополит, увзглядняючи з одной стороны нужду священників утікаючих в наслідок гонений з Холмскої епархії до наших дієцезій, з другої ж стороны видячи, що в наших епархїях не ма достатком упосажених місць для поміщення їх, удався під днем 1. Цвітня с. р. до нашого вис. ц. к. ряду просячи, щоб ряд зволив визначити ім яко запомогу яке таке удержане з релігійного фонду и щоб вони хоч яко надзвичайні сотрудники в душстаровництві могли бути ужитими. Але ц. к. міністерство розпорядженем виданим з 31. Мая с. р. ч. 207 одвітило, що не може тій просьбі вдоволити задля недостаточности релігійного фонда и законних вимогів у тих священників до ужитя їх в душстаровництві. Однакож щоби, увзглядняючи їх нужденний стан, допомочти ім п подати спосіб до житя, призволяє и розпоряджає Е. Ексц. міністер віросповідань и просвіти, щоби тії священники з Холмскої епархії, котрі від инспекторів краєвих народних шкіл будуть узнані за спосібних, могли бути ужиті яко провізоричні учителі народних шкіл в злучаю недостатку правно упособлених учителів. — Ми повторяємо ще раз, що сказали-смо у 5-ому н-рі нашого часописьма, що ми бажаємо священникам з Холма всього найлушого, ми й не маємо ничого против што ино наведеного міністерского розпорядження, а тільки домагаємось — чейже справедливо, — щоби розміщати священників з Холма після їх здібностей, т. є. не уміщати їх при руских школах, бо вони руского языка не знають.

— **Бережани** ²³/₆ 1874. Почтенна Редакция! Упрашаю о заміщене в ламах своєї часописи сих кілька стрічок:

Звичайно лучаєсь, що родичі, прибуваючі до Бережан в ціли записаня синів своїх до шкіл, не знають, де би їх відповідно умістити, а приїхавши нераз и з дальших сторін хотять для збереження часу у однім дню и умістити сына и записати до школи. Позаяк при записі значного числа учеників директор школи не має часу у тій справі з кождим вітцем з осібно поговорити, позаяк так родичам як и не меньше школі много залежить на тім, щоби школярі по за школою сумлінний и добрий дозір мали — завідомляю отсим, що відповідно до розпорядження вис. красвої Рады шкільної находится до перегляду в канцелярії лімназ. спис так званих „одвічальних надзорців домових.“ Коли родичі перед феріями той спис переглянути и тепер вже о маючим наступити уміщеню дітей своїх подумати схотять, охороняється на будуче и від непотрібних видатків на расне станцій через факторів и відповідно до своїх засобів умістять дітей в домах через власть шкільну до того за спосібні узнаных. — *М. Куровский*, ц. к. директор лімназ.

— **Молоді Словенці** алітують від якогось часу меж своїм народом в Стирії и Країні за введенем словенского языка замість латинского в богослуженю. Спершу алітация велася в тайні, однако недавно орган молодих „Словенский Народ“ помістив статтю, в котрій взиває духовенство, щоби прилучилось до алітациі за введенем словенского языка. — И у нас, хотя наш церковний язык більш зрозумілий нашому народови ніж словенскому латинский, однако все таки тільки надає він трудноостей, що навіть дуже многі священники его не розуміють добре и н. пр. для зрозуміня св. письма мають біблії польскі, — що ж вже казати о про-

стім народі! Вправді, при неохоті нашого духовенства, ще не мож гадати о переложеню всіх церковних книжок на язык живий, народній; але бодай треба зайнятися більше ширенем молитвословів и святого письма в народній мові...

— **Товариство Просвіта** видало сими днями: 1) *Фармазони*, 2-е видане в 5000 екземп., ціна 12 кр.; 2) *Перекотиполе*, Гр. Квітки (Основяненка), в 5000 екз. по 8 кр.; 3) *Житє чесного чоловіка*, о. Селецкого (після Естковского) в 5000 екз. по 10 кр.; 4) *Ластівка*, читаночка для сельських людей (на спосіб давнійших „Зір“), в 5000 екз. по 10 кр. а. в. Дістати можна сих книжочок в канцелярії Просвіти (ул. Підвале пр. 7, напротив Волоскої церкви) и в книгарнях краєвих и аленцих „Просвіти.“

— **Для „Дружнього Лихваря“** зложили вп. пп.: о. Терешкевич Осип з Лісковць 1 зр., Евг. Желехівський 50 кр., Т. М. 24 кр., Мальчевський 50 кр., Антін Добрянський 20 кр., А. Максимович и Щасний Клітинський по 10 кр., Иван Мариняк 8 кр., Иван Рило 30 кр. — за що виділ товариства щирю подяку складає.

— **Для товариства „Побратим“** зложили пп.: др. К. Сушкевич, секретар фінансової прокуратурі, (зъобовязавшись давати що року по 10 зр.) за 1874 рік 10 зр., др. Олекс. Огоновський 5 зр., Волод. Федорович, властитель більших посілостей, 3 зр., о. Ильницький, директор гімназії, 1 зр., Партицкий, професор, 1 зр., Романчук, професор, 1 зр., др. Волод. Ганкевич 1 зр., о. Стефанович 10 кр., о. Лукашевич з Старомійщини 1 зр., В. Площанський, редактор „Слова“, 2 зр., Клемертович, редактор „Учителя“, 50 кр., Юліян Геровський, адъюнкт фінансової прокуратурі, 1 зр., Винницький, адъюнкт в Сторожинцях, 2 зр., — за що товариство „Побратим“ подяку складає.

— **Поправка.** Через недогляд при коректі вкралася в нинішнім н-рі похибка, именно на стор. 372 ст. 12 з гори замість „паперовім“ має бути „перкалєвім.“

Переписка редакції.

Вп. Е. Ж. в С..... Згаданих Вами книжок ще не маємо. Що до перекладів — ні.

З сим н-ром кінчиться II-ий квартал VII-ого роčníка „Правди.“

„Правда“ виходити ме и дальше два рази на місяць, с. є. кожного 3. (15.) и 18. (30.), в 2¹/₂ аркуші. Ціна передплати на чверть року і зр. 50 кр., на пів року 3 зр. а. в.

Просимо о скорє надісланє передплати.

Можна еще дістати и перший півроčníк (1874) по ціні передплатній 3 зр., и роčníк VI-ий (1873) по ціні 5 зр. а. в.

Одвічальний редактор: Др. **Олександр Огоновський.**

З друкарні товариства книжк „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Сарнідного.

Виходять випу-
сками в 2¹/₂ арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
н. 12. на улиці
Осолодичеких.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Оден нумер стоїть 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

МОРОЗ

ПОЕМА НЕКРАСОВА.

Частина перва.

СМЕРТЬ ХРЕСТЯНИНА.

I.

Буланко в заметі загруз по коліна —
Дві пари задублих постол,
Та вкрита риденцем ялова трунина
Стирчать из убогих Гринджол.

Стара в чималих рукавицях
Буланка зійшла підігнать.
Бурульки у неї на віях,
Мабуть — од морозу, блищать.

II.

Навиклая думка поета
Попереду неї біжить:
Мов шатою білою вкрита
В селі ген хатинка стоїть....

В хатинці під шолом телятко,
 На покуті мрець під вікиом;
 Ленечуть дурні ще дрібнятка,
 Дружина рида' над шитвом, —

Готує мерцеві повинно,
 Не спиноє голки й разу;
 Як дощ той осінній, невпинно,
 Слѣза доганяє слѣзу.

III.

Три долі тяжкі колись мала доба:
 Та доленька перва — з рабом одружитись,
 Друга — бути матірю сина-раба,
 А третя — до смерти рабові коритись, —
 И всі отсі доленьки грізні лягли
 На жінку у руській землі.

Вік линув за віком, до щастя все билось,
 Не раз, не два в світі усе пошшилось, —
 Одну тільки, Боже, сєи залишив
 Ти долю сувору хрестянки:
 И всі на те згодні, що образ здрібнів
 Краси огрядної — Славянки.

Талан твій, чи жереб такий?
 Ти тихо, німотно страждала,
 Боролася в скрутї тяжкій,
 А світові скарг не давала;

Але-ж ти, дружино німа,
 Мииі шепотнеш їх на ухо.
 Ти вся — полохнеча сама,
 Ти вся — віковичняя скруха!

Й твоім безпросвітнім бідам
 Останок жита я оддам...

. . . . .
 . . . . .

IV.

Одначе ми річ про хрестянку
Зняли, аби вам довести,
Що образ величній Славянки
Ще можна й до-нині знайти.

Суть жінки у руськім народі —
Повага та спокій в лицю,
И рух лебедячий у ході,
Й краса пановлива в очу:

Хиба їх сліпий не пізнає,
Видючий же скаже в ту-ж мить:
„Пройде — немов сонце осяє,
Погляне — навик ошастить!“

Идуть вони тою-ж тропою,
Якою верстає й наш люд,
Але-ж між убожества й гною
До них не влипа' якое бруд.

Пишає красуня на диво,
Румяна, струнка, огрядна,
У всякім убрані вродлива,
У кожній роботі зручна.

И голод, и холод — все зносить
Без ремства, терпляче вона....
И бачив раз, як вона косить: —
Що мах — то й копиця одна!

Платок їй на бакір геть збочив,
От-от снадуть коси до пята....
Якийсь парубійко підскочив,
Й їх в-гору підкинув на жарт.

Важенні, русяві ті коси
На перса румяні лягли,
Укрили їй ніженьки босі.
Невидко, молодці, й землі.

Вона одвела їх руками,
 На парубка очи зняла;
 А вид їй величній, мов з рями,
 Ображеним гнівом пала'....

У будень не любить пустоти,
 Зе те-ж не пізнати її,
 Як слід працёвої турботи
 Їй усміх зжене на чолі.

Такого пак щирого сміху
 У пісні, и танця в танку —
 За гроші не купиш. — „Ну, втіха!“
 Гудуть чоловіки в кутку.

В граню — її й вершник не встигне,
 В біді — допомгти не схибне:
 Коня хоч на взаводи спинить,
 У полумя просто плигне!

Хороші та білі їй зуби,
 Немов тії перли блищать,
 Так сховно-ж червонії губи
 Красу їх од люду таять.

Вона усміхається зрідка....
 Нечас їй баляси точить,
 Не зважиться в неї сусідка
 Горшка, чаплії попросить;

Не шкода їй лодаря в латці —
 Було-б не гультаїти пак!...
 Лежить діловитости, праці
 И сили на їй якийсь знак.

У неї нехлибне дізнання,
 Що „з праці ратуночку жди“,
 И праця їй зносить надбання:
 Сімя не бідує в нужді.

Що-дня у них теплая хата,
Хліб — сонце, смашний сирівець,
Здорові н ситі хлопята,
Й про свято є те-ж буханець.

До церкви пде молодниця
По переду всеї сім'ї,
Двохрочня дочка повнолиця
Припала до лоня її.

Рядком шестилітнєго сина
Веде, сама в сукні святній...
И до-любу всім ся картина,
Кому руський люд дорогий!

V.

И ти пак красою світила,
Гнучка була й сильна в стану, —
Так горенько-ж, лихо зломило
Покійного Прокла жону!

Ти горда, ти плакати не хочеш,
Але-ж трунове полотно,
Дрібними ти мимохіть росиш,
Его шиючи похіпно.

З вій довгих слёза слёзу гонить
На руки проворні твої;
Так колос без шелесту ронить
Достиглі зерна свої...

VI.

На цвинтарі геть за хатами,
Де хула лютує, н гра'
З підбитими вітром хрестами,
Місцину дідусь вибіра.
Втомився, робота тяжка....
Тут трібна те-ж знала рука, —
Щоб з шляху був хрест на прикметі,

Щоб сонечко грало кругом —
Стремлять ёму ноги в заметі,
В руках ёго заступ и лом.

Од инею шапка лискує,
З морозу всі вуси в сріблі;
Стоїть нерухомо й міркує
Старий на високім горбі.

Надумавсь. Хрестом помічає,
Де буде він яму копать,
На небо хреста покладає
Й ну, заступом сніг одкидає.

Тут способи інші мались,
Бо цвинтарь не те, що поля:
Из снігу хрести викладались,
Хрестами лягала земля.

Зігнувши старечую спину,
Дід довго, зусильно копав,
Й руду закрижніхую глину
Сніжок незабаром встилав.

Ворона до ёго злетіла,
Потикала дзёбом, пройшлась:
Земля мов залізо давеніла —
Ворона з нігичем знялась.

Уже й домовина готова —
„Гадав я сю яму копать?“
(В старого зірвалося слово):
„Чи-ж Проклу-б у ій спочивать?“

„Не Проклу-б!“... Старий остунився,
Из рук ёму виклизнув лом
И в білу ту яму звалився:
Дідусь ёго витяг з нудом.

Пішов... По шляху шкандибає...
Туман ціле небо встила'...

Немов увесь світ помирає:
Сніг сипле; — затиша и мла....

VII.

В байраці, де плинула річка,
Дідусь свою бабу нагнав
Й спитався в старенької змишка:
„Чи добру труну обібрав?“

На се запитане старого
Уста шепотнули: „нічого!“ —
И знову понишкли вони....
Гринджоли так тихо склизили
Немов би втікали могили,
Неначе-б боялись труни...

Селитьба ще з далі й не мрілась,
А зблизьку вогонь миготить;
Бабуся з ляку охрестилась,
Кінь вдарився на бік, сопить —

Оброслий увесь бородою,
Без шапки, босоніж, з кійком,
Зненацька з'явився марою
Ім давній знаємий Пахом.

Він був у сорочці додільній,
Ланцюх з по-під неї дзвонив;
Зпипився мерщій божевільний,
Об землю кійком поповбив,

Промямрив щось з жалю та болю,
Й сказав: „Се не лихо — нудьга!
На вас поробив він у-волю,
Прийшла пак и ваша черга!“

Труну ненька сину кушила,
А батенько яму копав;
Жона-ж покривало пошила —
Всім разом вим праці завдав!“

Пробуркнув іще щось... а далі
 Крутнувся и повівавсь навадалі.
 Брязчали сумне ланцюги,
 Голісіньки литки блищали
 Й писавсь слід босої ноги....*)

VIII.

Лишили під хатою кришку,
 Звели до сусідоньки спать
 Задублх Марусю и Гришку,
 Та й стали синка знаряжать.

Поважно, суворо и тьмяно
 Чинилася справа сумна:
 Залишнёго слова не дано,
 Слѣза не змигнула й одна.

Втомивсь ти з житя працѣвого
 Й заснув, поробивши землі!
 Лежить він, байдужий до всѣго,
 На білім яловім столі.

Лежить нерухомий, холодний,
 И свічка горить в головах,
 Лежить у сорочці плосконній,
 В нових личаних постолах.

Покладені руки подвійне,
 Мозолі од праці и мук...
 Хороше обличе спокійне,
 Густа борода аж до рук...

(Дальше буде.)

---

*) У нас таких божевільних нема; в великій-Росні — чимало. Звуться вони — „юродивими“, божими людьми, и приймають зъумисне на себе покуту божеволівя; суміряючись розумом, мордуючи своє тіло, запобігають вони ніби божої ласки.

СПОМИНКИ МОЛОДИХ ЛІТ

Миколи М.

ЯКОВ ЯКОВЛЕВИЧ.

(Повість П. Кудіша.)

(Дальше.)

V.

Споминки Якова Яковлевича.

Яков Яковлевич найлюбіше згадував про свої дитинні літа и розказував о них з таким задоволенем, наче-б се були для него часи найвеселійших радощів. А все-ж таки я догадувався, що вже в ті часи почав у ёго вироблятись той боязливий, в самім собі замкнутий характер.

Між иншим розказував він яко дуже милу споминку, як то він ще хлопчиком ходив зимою скоро світ до „народного училища“, огріваючи руки при горячих бубликах, що ёму Мартуся клала в кешеню: — як оден школяр смикнув раз мимоходом у перекупки два бублики, и як вона, замість злодія, злапала Якова Яковлевича за ворочок с косою (тоді носили ще коси) и прозвавши ёго кашпуком відбрала ёму домашний сніданок.

Я виобразив собі маленького Якова Яковлевича с косою, перед бабою, що запустила руку в кешеню ёго довгого кафтана, — и так с того засміявся, що Яков Яковлевич и Мартуся в оден голос напінули мене, щоб я не трутив тарілки из стола.

Я схаменувся и мині жаль стало мого сміху перед Яковом Яковлевичем, — хоч се мині може хто й подивує.

„Так, любий брате“, проговорила Мартуся, стараючись виразити своє ніжне чуте, „ви були дуже пильним школярем. Бувало треба о півночи встати, щоб не опізнитись з бубликами; — тай то треба було вас майже кожного разу доганяти на дворі, щоб тикнути зо два бублики в кешеню.“

„Спасибі тобі, Мартусю“, відповів Яков Яковлевич; але ёго лице було знов безвиразне: „ти одна жалувала мене и леліяла.“

„А батько?“ сказала Мартуся.

„Батько леліав мене також, тільки на свій военний лад.“

„Як то на свій военний лад? спитав я.“

„А ось як, молодче. Вставши рано, вивчи вперш свою лекцію потомъ бери ружя та потверди весь артикул“.

„Як се, Якове Яковлевич!“ перервав я, „ви учились робити ружьям?“

„Так, молодче. Бувало, що тільки навчуся лекцію з Аритметики, з Німецьких Розговорів, з Краткого Начертанія Всемирной Исторії, так и сей час за ружя. Воно, хвату, здорово для тіла та притім недопускає — мовляв батько — до пустоти.“

„А правду сказати“, завважала Мартуся: „ви були завсіди скромні, як красна дівчина.“

„Так, Мартусю;“ потвердив спокійно Яков Яковлевич: „до сего часу я ни вчинив ще ні одного великого гріху.“

Між тим, на столі давно стояла молочна каша; але я нічого не бачив. Стіл з сино-малёваними тарілками, Яков Яковлевич, Мартуся, а навіть наприклавий кіт, счезли для мене. Передо мною рисувався маленький мушкатир с косою, в старенькім кафтані и з ружьям на плечах. Він повертався на право и на ліво, маширував, виконував ружьям „артикули“...

„Та притім“, продовжав Яков Яковлевич, не знаючи нічого о проявах мого виображення, „притім, молодче, батько спосовив мене до войскової служби. Ему хотілось тільки, щоб я покінчив усі науки в народнім училищі, и опісля задумав мене записати рядовим в той сам полк, де сам служив, нім вийшов капраєм в Гарнізонъ.“

„Щож сёму перешкодило?“ спитав я.

„Перешкодила, молодче, перешкода всіх діл люцьких — смерть. Ідж, молодче, кашу. Се моя любима страва.“

„Як же ви остались без батька?“ спитав я. Хто вам доставляв мучиці, круп и таке инше, чим було жити?“

„Батько лишив нам з Мартусею дванайцять десятин поля та поставив домок, ось як видиш,“ відповів Яков Яковлевич.

„То се він виставив!“ сказав я з подивом; „и деж він взяв стілько грошей? Также-ж він діставав на місяць чотири пуди мучиці, чверть крупъ, та рубля и вісім алтин грішми, як ви самі казали?“

(Всі ті слова Якова Яковлевича вбились так в моїй памяти, наче-б він їх записав там „самим чистим Петербуским почерком.“)

„Се був ёго паёкъ, молодче,“ відповів Яков Яковлевич; „розумієш? Се йшло на наше проживленє. Pokійник-батько мовляв,

що садацьким дітям досить жити по садацьки, и привчав нас до простої „Суворовської“, як називав він, страви. А що ёму припадало від роздачі солдатушкам провизні та амуниції, та що зібрав в походах, — бо знай батько побував з Суворовим далеко по чужих краях — то все те обертавъ на те, щоб забезпечити нас, як останимось сиротами.“

„Так у вас, Якове Якововлєвич“, сказав я, „мусить бути порядне майно?“

„Слава Богу, молодче. Я прибїлшив вітцівску спадщину своїм жалованєм. Ось вже буде трийцять літ, як відкладаю по триста по пятьдесят рубликів в мошенку та призбиравши грошенят и прикуплю нивку — другу. Так и дивись вже я побераю з моєї землі в пятеро більше проти жалованя.“

„Якже ви“ випитувавсь я дальше, „як ви попались з воєнної служби на учителя?“

„Дуже просто, молодче. Батько помер на самім виході моім з училища. Так про войскову службу не було що й думати більше. Одної сестри не можна було оставити дома. Так я почав ходити до суду. Я писав самим чистим Петербурским почерком. Судя полюбив мене, а опісля рекомендував на учителя. Так то, молодче, добре робити всяке діло с старанністю.“

„И вам вже більше нічого не треба“, спитав я дивуючись, як міг він вдоволятись своїм зовсім незавидним житям.

Яков Яковлєвич не відповідав на се нічого, тільки поглянувъ на Мартусю.

Мартуся зглянулась на Якова Яковлєвича з якимся дивним виразом, який я перший раз завважав в її нерухомих рисах. Зітхнула и хотіла щось сказати, але Яков Яковлєвич, наче-б знав наперед що вона скаже, відсунув свій стілець — и ми встали від обїду.

VI.

Я роблю ще дивніщі відкритя.

По обїді ляг Яков Яковлєвич спати, а я полінував тетрадку для чистописаня (се учив нас також Яков Яковлєвич) и пішов до школи. По дорозі вступив я до мого приятеля Дениса, того самого що знав всі цифри з аритметики на память. Сей Архимедес жив у свого дядька кушця Цапинского. Его кімната була пристроєна в бані при кінці саду. Тому то я так охочо відвідував ёго: він все показував мині, на котрих кушцах більше ягід, а на котрих

деревах більше овочів; и так минав нам час дуже мило, поки дзвіночок над школою не звістив нам, що вже час „остановитися“ и йти „слухать учительское объяснение.“

Відвідуючи Дениса, я часто видав в саді його тіточну сестру, дочку купця Цапинского. Се була миловида, черства дівчина, літ сімнадцяти або й більше. Не раз частувала вона мене склеповими лакітками, котрими торгував її отець. Як весело всміхалась вона тоді до мене, як любо глядів я тоді на гарненьку дівчину! Вона здавалась міні пишним цвітом серед садової зелені.

Може бути, що сей захват, котрого я нескривав, був и причиною, що вона май же кожного разу при нашій стрічі приносила міні фіги або виноград. Тепер я догадуюсь, що вона чинила се с тим самим задоволенем, якого досвідчається, кормлячи ласкавого котика. Але тоді було міні про се байдуже. Я втішався її угощеньям и майже залюбився в ній.

Проходячи тепер через подвіря до саду, я зобачив її на високім ганку и поклонився їй. З милою фаміліярністю післала вона міні ручкою поцілунок, чим мене дуже зрадувала. За хвилию була вже в саді, несучи у гору зняту галузку винограду. Я згів її скоро и через цілий час незводив очей з румянолиці дівчини. Вона була так цвітуча — як весна, як рожа з садового куща.

Мимо того відкрив я в її лицю відтінок якогось дуже поважного жалю. Я хотів навіть виповісти сю мою увагу, але мій товариш перешкодив міні.

„Знаєш, Катю“, проговорив він до своєї тіточної сестри вказуючи на мене, „де він тепер живе? — у Якова Яковлевича.“

„У Якова Яковлевича?“ спитала вона з незвичайною живостю, „у мого жениха?“

„Що ви говорите?“ сказав я, незнаючи як розуміти її слова.

„Так!“ potwierдила вона, „Яков Яковлевич мій жених.“

„Як же-ж се?“

„Він сватає мене.“

„Яков Яковлевич! наш учитель?“

„Сватався и то недавно.“

„Щож ви?“

„Батько відмовив.“

„А ви?“

„Я охочо вийшла-б за його.“

Я засміявся и Денис також.

„Справді, що я-б вийшла“, сказала Катя и зірвала без потреби з куща галузку, обсипану спілими ягодами.

„А Иван Теодорович? сказав Денис.

„З Иваном Теодоровичем не судилось міні жити.“

„Від коли-ж се?“

„Від того часу, як сватав мене Яков Яковлєвич.“

Під той час показався з-за дерев дуже гарний собою, ясно-волосий, молодий чоловік в синім сурдугі, з букетом цвітів в одній руці и з шапкою в другій. Се був Иван Теодорович, прикащик (субєкт) кушця Цапинского.

„Катю“, сказав він здалека показуючи їй прегарні георгинії, „що ти на се скажеш?“

„Не носіть міні більше цвітів“, сказала вона.

„Катю! Боже мій!“ сказав він з засмученим видом, підходячи до неї, „що се значить? Звідкіля взялося у тебе ви, и такі дивні каприси?“

„Хібаж я не вільна в виборі слів, и не маю права відречися ваших любощів?“ сказала вона сурово, дивлячись в сторону. Я поглянув на її уважно и завважав в її очах душевне взбуренє, котрого я ніколи не забуду. Вона видалась міні тогді ще більше чаруючою.

„Ви маєте право“, відповів Иван Теодорович з витиком, „вікречися и всього.“

„И відречуся: ми не заручені“, сказала вона щипаючи ягоди з галузки и кидаючи їх на землю.

„Дійсно!“ скликнув молодий чоловік взрушеним голосом.

„Мині не до жартів“, відповіла вона.

„Так прощайте-ж“, сказав він кланяючись їй. „Я не знав, що вам треба грошей, а то-б був необхідився так чесно з вашим батьком.“

И вийшов з саду.

Вона гляділа вслід за ним, поки він зник з виду.

Я переконався, що вона дійсно не жартує. Але-ж знов видалось міні якось дико, що вона готова вийти за Якова Яковлєвича, наче-б цвітам и на снігу рости.

„Кажуть, що у Якова Яковлєвича не аби яке майно“, сказала вона.

„Так“, відповів я: „він сам хвалиться, що поберає з своїх земель в п'ятеро більше проти жалованя.“

„Але він має ще й крім того гроші“, сказала Катя: „наш сусід, купець Чернобай, винен ёму значну суму.“

„Се, здається, вас дуже займає“, сказав я все ще їй дивуючись.
 „И повинно займати“, відповіла вона, „наколи маю замір
 вийти за него замож.“

„То ви маєте замір?“

„А так! Яков Яковлевич тихий, поважний собі чоловік. З ним
 можна жити щасливо.“

„А отець ваш?“

„Отець уступить. Він мене любить стільки ж, як и я його.“

„Тобі, Катю, влізли дива в голову“, сказав Денис. „Як тобі
 жити з Яковом Яковлевичем? Ти молода — а він старий.“

„Ось дурниці!“ відповіла вона проводячи галузкою по його
 устах. „Він буде мене леліяти и любити ліпше як молодий.“

„Та-ж се скупун! Хібаж ти сего не знаєш!“

„Я тому не вірю. Як заслабла його сестра, він прикликав
 лікаря и заплатив йому за лічене, так щедро, як ніхто в місті.
 Так не чинять скущі. Его ніхто не любить и він страхається
 людей. А я певна, що для любої жінки він всё готов вчинити.“

Мині також так здавалось. Я би навіть був поручив за те.

Між тим Денис коренив дальше свого наставника.

„Не вже ж ти, Катю“, говорив він дальше „не боїшся статись
 посмівиском міста? Мині и страшно подумати, як ти йтимеш під
 руку з чоловіком, в котрого шапка заліплена чорним ляком, а ка-
 лощі привязані до чобіт батогом?“

„Хіба ж ти думаєш“ відповіла Катя, „що він на все оста-
 неться таким чудаком. Нікому було досі за його взятись, так ні
 для кого було йому строїтись. Зобачивби ти, який чепурний при-
 ходив він до батька.“

„Він сам приходив?“ спитав я ще більше дивуючись.

Я не міг собі виобразити, щоби боязливий, осамочений Яков
 Яковлевич відважився на такий подвиг.

„Та сам!“ відповіла Катя „и говорив так любо, так основно,
 як тільки пристойить поважному чоловікови. Я переіначу його життя.
 У нас будуть коні, екипаж, и станемо такими, як и інші люде.“

Вона говорила так переконуючо, в її словах було стільки
 прелести, що в моїм виображеню на Якова Яковлевича повіяло за-
 чарованою молодостю. Він явився мині чистенько виголений, ро-
 жевий, а навіть (що надівсе було тяжко подумати) усміхався. Він
 провадив під руку молоду жінку, від котрої падав на него такий
 відблеск молодости и краси..... А як радісно проводила їх Мар-
 туся! Навіть школярі Н-ської школи тішились тою переміною свого
 наставника; їх батьки на перерив спішили переслати йому разом

з почитеннями мішками мучицю. Що тільки показався перший промінь щастливості Якова Яковлевича, а я вже маячив о його щастю. Яков Яковлевич стався наче-б моєю власністю: я відкрив його в його домі і тому так живо займала мене його судьба.

„Послухайте“, сказав я Каті: „наколи ви не жартуете, то позвольте міні передати Якову Яковлевичу все те, що я чув.“

„Я хотіла вас об тім просити“ відповіла вона „а що я не жартую, о тім може особисто переконатись. Завтра у нас неділя; Яков Яковлевич буває в неділю в монастирі. Я також буду з нянею. Як скінчиться обідня, ми підемо в гай, де похована моя мати. Я хотіла б побачитись з Яковом Яковлевичом. Перекажіть се йому.“

Я обіцяв сповнити її просьбу. Саме тоді роздався голос дзвінка на шкільнім даху, і ми з Деннісом забрали під пахи тетрадки і прописи та й пішли до школи.

„Скажи міні, прошу тебе, що все те значить?“ спитав я Деніса по дорозі до школи. „Що за каприс прийшов до голови твоєї Каті полюбити Якова Яковлевича? Я з душі бажаю добра для Якова Яковлевича, але, правду сказати, ледви ймив віри моїм слухам, як вона говорила, що любить його.“

„Хіба ж вона се говорила?“ спитав Деніс.

„Та як же ж? Вона готова вийти за його замож?“

„Се ще не значить, що вона його любить!“

„Як же ж се розуміти?“

„Зрозумієш дуже ясно, як вона вийде за него замож.“

Як ні домагався я від Деніса пояснення тих слів — але мій приятель мовчав таємничо і здалось, був чимся так само засмучений як и Катя. Я почасти й догадався о причині його смутку: рано багато о тім в школі говорено, що купця Цапинського окраджено де-сь то на ярмарку и що він незадовго збанкрутує. Все те не смутило моєї радості за Якова Яковлевича и я підскакував через цілу дорогу идучи до школи.

Товариші нетерпеливо очікували мого приходу и закинули мене всіякими питаннями; а декотрі кепкуючи радили, щоб міні купити булок, очевидно в тій думці, що я голоден. Але я з гордостю відповів їм, що Яков Яковлевич не такий як вони собі думають, и таємничо натякнув їм про те, що вскорі побачать його зовсім иншим чоловіком.

Розуміється, — мене не залишили прозвати маленьким Брулєм, — але те прізвище тепер зовсім мене не гнівало. — Я ні на хвилю не переставав думати про Якова Яковлевича, о Мартусі

и Каті, и всі ті три особи, як ні не схожі були з собою, утворили в моїй виобразній таку чудову — чаруючу картину, як стародавні руїни, обвиті молодим, свіжим повоем — блискучим від сонця.

Незадовго прийшов до школи Яков Яковлевич и почав, по своєму звичаю, переклик школярів. Але я так був розрадуваний, що не втерпів и крикнув при своїм имени hier! Яков Яковлевич підняв на мене очи и мовчки похитав головою. Сей докір однакже не смутив мене ні троха. Дивлячись на ёго думав я: „Ой коли б ти знав, що значить те hier! в ту саму хвилию счезла би хоч половина зморщин з твого лица и ти хотів би мене поцілувати!

Передо мною лежав екземпляр „С. Петербургскихъ Прописей“ награвированих в вісімнадцятім віку. (З цих то и взяв Яков Яковлевич свій „самый чистый Петербургскій почеркъ.“). Я мало що глядів до прописи: мої очи неперестанно слідили за Яковом Яковлевичем; він затаив ученикам пера ножиком, бережно переходивши що найменше через яких пятьдесят літ. Сей ножик разом з невеликим острилом обломаним з мармурової плитки, переходував він в шкірянім мішочку. Яков Яковлевич острив ёго неинакше тільки на одну сторону, щоб вістря не стералось на дармо. Таким способом переходував він той ножик аж до сёго часу майже в тім самім стані, як ёго роздобув батько Якова Яковлевича в Швайцарськім поході.

Я дивився на Якова Яковлевича, на ёго згорблений стан, на безцвітне, зморщинами покрите лице и думав о тім перевороті, який мав тепер з ними статись. Я так вірив в конечність сёго перевороту, як в прихід весни або иншої физичної прояви. А як смішним видався міні тепер Яков Яковлевич з своєю будденною міною — тоді коли саме приходив для ёго світлий празник! Він видався міні тепер богачом, що не знаючи про свої богатства в поті чола трудиться ради щоденного хліба, тож нетерпеливо вичікував я тої хвилі, коли сам-на-сам остануь з Яковом Яковлевичем. Ще ні оден ученик не увідомляв ёго о присилці муки з села з таким задоволенем, як я тепер о моїй новині.

Вконець вийшов я разом з ним через проломаний паркан, на город капустою засаджений, куди була нам найблизша, а бодай найвідлюдніша дорога до дому. Ми остались самі. Я міг тепер виповісти все те, що мене так сильно занимало. Але — о диво! — тепер захотілось міні затриматись трохи з моєю новинкою. Я почувся чарівником, про котрих я читав в „Тисяч и одній ночи“:

я владів маличним словом, котре, раз виголошене, перемінить Якова Яковлевича до крихти; и мині захотілось удержати при собі трохи довше сю чарівничу силу.

(Дальше буде.)

ДВОРЯНКА.

Українська лірницька пісня.

Дуже легко у нас побачити лірників и почути їх гру, але дуже не легко вишукати поміж ними такого, котрий тепер ще співав би старих пісень. Розвій жизни дає нові теми, нові мелодії, и хиба тільки в Чернігівщині або на Волині, де желізниці не прорізали ще землі, заносючи туди з новим поступом жизни и великорускі пісні, почувеш пісію про „Трёх братів з Азова“, про „Гайдамак“, про „Саву Чалого“, про „козаків“, и др. В наших містах де-коли трапиться надибати дуже вже старого лірника, щоб почути од ёго отих пісень; молоді лірники по більшій части не співають вже „багатирських“ — як вони кажуть — пісень, се-бо то таких, як на-приклад про „Коновченка“, — бо „таких пісень, бачте, не слухають навіть и самі старі люде“ — казав мині один з них, — „а молодим давай усе *козачків*, то оттаких, як ота *дворянка*, або що.“

— Які-ж пісні більш граєте ви старим та поважним людам? питав я.

„Псальми, як про Почаїв, або що.“

Таким робом репертуар молодого лірника складається з: 1) псальмів, 2) сатиричних пісень и приказок, та 3) з танців — більш усёго козачків. — Таких козачків, під котрі танцює молодіж на весілях, на ярмарках, або й просто під шинком у свята, знають вони дуже багато, и грають з великим искусством, оживляючи просту хоч и кручену мелодію, и ще простійшу гармонію, яку можуть дати три струни ліри, — відбиванем таких нюансів, о яких не знає ще дотеперішня теория музики*). Теми таких козачків беруться або з самих козачків, або й з пісень,

*) В самому малюнку мелодії, що співається, лірник Карпенко по азував мині. окрім трёх родів аподжіатури (початкова, середня викрутка, и викрутка на кінці) ще й декі другі сорти варіюваня мелодії; наприклад: *тпр. з-чирн в-кнз свелл и др.*

між котрини — нема де правди діти — зустрічається дуже багато великоруских пісень и танців. От які н. пр. програв мені один з таких лірників, *Юхим Шамрій* з Рогозова, Переяславского повіту, не більш як за годину часу, припам'ятовуючи усі що знав: „Простий козак“, „Польский“, „Роменский“, „Из гори козачок“, „Козачок до Марусі“, „Метелиця“, „Шутиця“, „Недоступ“, „Горлиця“, „Курчята“, „Чоботи“, „Гарбуз“, „Жалоба“, „Тетяна“, „Чумаєк“, „Дудочки“, „Вербунок“, „Судак“, „Край долини“, „Ой ти їхав, а я стала“, „У ворт“, „Дівчино моя Переяславко“, „Од Києва до Лубен“, „Дівчина моя люба“, „Чижик, де ти був?“, „Іхав козак из Дому“, „Камарницька“ (се-б то великоруский „Комаринській“, перекручений трохи на український лад), „По за гаєм“ гаєм“, „Захотіла душа Машенька гулять“, „Рукавички“ (се-б то циганска московска пісня „Ой жги, говори, рукавички!“), „По улиці мостовой“, „Вдоль по улиці метёлушка мететь“, „Ванька Таньку полюбив“ и др. Усі ті козачки граються найбільш у тонах E-dur, F-dur, G-dur, а з мольного строю — у E-mol, G-mol, ніколи не переходючи нижче тоники Мі и вище Sol. На тій струні, котра „лад дає“ (на середній) лірник вибирає причепурену ёго викрутасами мелодію пісні, а дві другі струни, котрі „вторять“, строються завше квинтою, и їх аккомпанімент однаковий задля усіх пісень и козачків, що знає лірник.

Що дотикається псалмів, — ми нічого не скажемо, бо сей род пісень дуже всім знакомитий, — хіба назвемо ті, що співає лірник, од котрого записали ми де-які пісні. От які вони: „Лазарь“, „Почаїв“, „Св. Миколаю“, „Св. Михаїлу“, „Св. Варварі“, „Матері Божій боговозбранній“, „Дивна твоя тайна“, „Плаче душа и ридає“, „Когда-б я знав свій послідній день“ и др.

Більш остановимося на піснях *сатиричних*, з котрих маємо тут подати одну; її часто можна почути, бо народ її дуже любить разом з піснею „Про тещу“, „Про міщанку“, „Про біду“, „Про Хому и Ярему“ и ще де-про-що. Загальний дух таких пісень дуже відрізняється од старих епичних пісень. Як у тих нема ніякого критицизму, и поспівач передає тільки безстрастно факти, так тут раз-у-раз виявляє народ свої суб'єктивні погляди на соціальний стрій, свої демократичні переконання, котрі заставляють ёго з юмором дивитись на все, що хоче коверзувати по пански.

Про демократичний стрій поглядів народу нашого нема чого казати: свого поета Тараса Шевченка не инакше він розуміє, як такого тільки чоловіка, що співав и співає пісні проти панків-Ляшків, и за простий народ стояв. От яку приказку чули ми

у селі Верещаках, недалеко від міста, де родивсь Шевченко; а розказував нам її мужик під опаскою, щоб його не засадили у тюрму:

„Тарас помер та й воскрес,
Та й зліз на хрест:
Як пісню запоєть,
То Ляшків усіх чорт заберець.“

— Чом же не Жидів? питав я.

„Ляшки, бачте, завше пани, а од панів простому люду було більше зла, аніж од Жидів, з котрих багато є таких же бідних, як и ми.“

Дуже народ не любить панів, — тим то й у нашій пісні дуже-дуже їм достається.

Як порівняємо на-приклад сю пісню про „Дворянку“ з дуже звісною у Галичині піснею про „Петруся“, котрого звелів пан втопити за те, що він кохався з його панією, то зараз побачимо велику різницю межи виходними пунктами сих двох народніх утворів. У галицькій пісні народ співає про панію и про пана, про слуг його и про хлопця з села, що дуже до вподоби прийшовсь отій пані; але у самому тоні пісні чутна ще стара епічна заправа її, котра не дає ані словом видати суб'єктивного погляду послівача на сей факт. У нашій же пісні два діячі тільки й є: мужик, та його жінка, що схотіла по дворянски жити; але у кождому навіть слові ви чуєте, як відноситься землероб-народ до тих вигадок жіночих, котрі тільки мають місто у панських салонах. Хто знає наш простий народ, той не здивується, що чоловік учив свою жінку таким дивним, на перший погляд, способом. Юмористичний напрямок народу нашого такі надзвичайні речі, як запрягане дурної жінки замість коняки, робить иноді ділом неможливим. У нас, у Києві, позаторік усі бачили раз на базарі таку жінку, що везла и чоловіка, и накупованого шм на базарі, и ще тоді, памятаємо, звістка про сей факт, надрукований у „Кієвлянині“¹, наробила багато сміху по городу.

Подаючи саму пісню, маємо ще сказати, що записали її ми у того-ж Юхима Шапрія, у м. Борисполі, Переяславського повіту; чули її ми и в Чернігівщині на Десні без варіантів од того тексту, що тут подаємо. Лірник де-котрі фрази після співу проказував голосно, не співаючи; такі фрази ми підчеркуємо; иноді він вставляв сам од себе де-які замічання. Такі ми ставимо в парентезах, те-ж підчеркуючи. Варіант, що ми передаємо, записан зі слів лірника правильно, що до мови и вимови слів и звуків.

бо записуючи ёго, ми нераз знов виправляли, прохаючи лірника повторять або де-які міста, або й цілу пісню знову.

Про дворянку.

1. А дворянська жона
Та гусарська жона, —
Вона из розумом жила;
Из розумом проживала,
Вином-медом шинкувала,
Кумпанію зазивала,
Своім мужем замишляла.
Загадала своєму мужу
Превеликую нужду:
10. — „Ой ти милий милесенький,
Голубонько сивесенький!
Та вводи-ж мою волю,
Та змилуйся надо мною, —
Продай воли, чабани,
Купи боги зелени;
Ще й фарботи чирвони;
Бо я панського роду,
Я дворянського вроду,
Не ходила боса зроду;
Не ходила то й не буду,
20. И далєбі що не хочу.
Буду тебе шанувать —
Що дня порції давать,
Що дня порції давать
За чуприну посмикать,
Під ніс дулями совать.“
— „Продай милий бички-невелички,
Купи мені черевички:
Бо я панського роду,
Я дворянського вроду
30. Не ходила по мужичи зроду;
Не ходила и не буду
И далєбі що не хочу.“
— „Продай, милий, дві телиці, —
Та справ мині дві спідниці:
Бо я панського роду,
Я дворянського вроду,
Не ходила в плахті зроду;
Не ходила и не буду
И далєбі що не хочу.“
40. — „Продай, милий, лошя и кобилу, —
Купи біяло и красило;
Продай, милий, дві корови, —

- Купи мині два платки нови,
 Щоб я 'д вітру не вчорніла
 И од сонця не вгоріла,
 Щоб я була господиня;
 Щоб я була господина,
 По дворику походила,
 Тебе, милий, звеселила, —
50. Що я в тебе господиня.“
 — „Продай, милий, вівці й ярку,
 Та справ мене як панянку;
 Продай, милий, дві кишечки,*)
 Та справ мині панчишечки:
 Бо я панського роду,
 Я дворянського вроду, —
 Не ходила без панчишек з роду.“
 Милий тес вислухає,
 За худобу, — та й ступає;
60. Всю худобу ізбуває,
 Та все милую зряжає;
 Та все милую зряжає,
 Ще й на милу поглядає, —
 „Чи не б'є, чи не лає,
 Чи хороша в мене пані?“
 Сидить мила, запаніла, —
 Чорт ма' дров — не поліна,
 Три дні хати не топила,
 Борщу-каши не варила
70. Малих дітей не кормила:
 „Трощи, милий, гребенице й днище,
 Зварим кашу ще й борщиче!“
 Милий волю їй вволяє,
 Взяв гребень та й ламає,
 Ще й на милу поглядає, —
 Чи за гребень не лає?
 Мила хату протопила,
 Борщу-каши наварила,
 Малих дітей покормила:
80. „А ти, милий, хоч и вибач,
 То й так будеш.
 Бери, милий, віжки,
 Та йди в ліс по дрова,
 Та вязкою принесеш.“
 Милий тес зачувєс,
 Та взяв віжки, та й ступає
 Та й у ліс уходжає
 И віжечки простілає,
 Сухі дровця избірає,

*) Кігочки.

90. Та до дому приношає,
Та під ніч підкладає
Та на лаву сідає:
„Ой ну, мила, ти не гайся,
Та на бенькет поспішайся!“
(це-б то: на бал, бо це по мужицьки)
А милий став думати — гадати,
Став возочок готовати, —
Що вості — дубови,
А підтоки — клинови,
(з легенькою, бачте, дерева усе)
А полудрабки — ясенови,
100. Оглоблі — вишнієви.
Миля в оконечко поглядає,
До милого промовляє;
„Ой, ти, милий — милесенький,
Голубонько сивесенький!
Що то воно з того буде?
На що нам те починати, —
В нас нічого запрягати.“
— „Ой, ти, мила милесенька!
Все в хазяйстві знадобиться.“
110. Став милий думати — гадати, —
Як до милої пристати;
Як до милої пристати —
Вельможную пані взяти;
Вельможную пані взяти,
В ліс по дрова поїхати?
Миля Богу благодарить, —
Взяв за коси, та й тахтарить:
„А ну, мила, не панися,
Та в оглоблі становися:
120. Лучше возом возити,
Чім на плечах носити;
Більш на возі привеземо,
Чім на плечах принесемо.“
До царини доїзжає,
Вже й на діда та й гукає:
„Ой ну, діду, не торохай,
Мойй милий не сполохай:
В мене миля полохлива
З роду в возі не ходила, —
130. Щоб воза не побила,
Мині шкоди не зробила.“
Ще милий не доїхав до ліса,
Зробив милу хуже біса.
Гей у ліс уїзжає
З оглобель випрягає
Та до дуба припинає:

- „Тиру, стой, моя люба,
Край зеленого дуба,
Щоб ти дуба не вломила
140. Сама себе не прибила.“
Сам по лісу походить,
Спри дровця избірає,
Вишше дуги накладає,
Тай на милую гукає:
„Та й ну, моя мила, та й не гайся,“
В оглобелки наряджайся,
Щоб я в лісі людей не остався, (*)
Щоб я вовка не зляквся:
Бо вже сонечко низенько, —
150. Мині іхать не близенько:
Двацять п'ять верст.

Де на гору — то сідає,
А де з гори — там встає,
Дубиною потягає.

- До дому приїждяє,
З оглобель випрягає,
До яселок припинає,
Гречаної підкладає.
А на милу смага впала,
160. Мила перед милим на колінцях впала:
„Ой ти, милий-милесенький.
Голубонько сивесенький!
Та вволи-ж мою волю,
Та змилуйся надо мною:
Продай білило и красило,
Купи лошя и кобилу,
Щоб я в возі не ходила,
Щоб я дров не возила,
Щоб я людей не смішила:
170. Бо я панського вроду,
Я дворянського роду,
Не ходила в возі зроду,
Не ходила — тепер буду,
Тебе, серце, не забуду,
Поки в світі жива буду.
Буду твої ноги мити,
Буду твою юшку пити,
Аби мині, серце, в возі не ходити.
Продай, милий, два платки нови,
180. Купи, милий, дві корови,

*) Роспитували ми про сей синтаксичний оборот и одібрали од лірника таку відповідь, що „людей“ тут кращо, аніж „без людси“.

- Щоб я рано уставала
 До череди проганяла;
 Щоб по дворах не ходила
 Собак чужих не дражила,
 Сироватки не просила,
 Щоб я людей не смішила
 Щоб мене люде знали
 И хазяйко звали.
 Продай, милий, дві спідниці, —
190. Купи міні дві телиці;
 Продай, милий, черевички, —
 Купи бички невелички;
 Продай, милий, панчишечки, —
 Купи міні дві кишечки,
 Щоб я по хаті з диркачем не ходила,
 Щоб я мишей не гонила,
 Щоб я людей не смішила.
 Буду тебе шановать-миловать,
 Білесеньку постіль слать,
200. Близенько пригортать,
 Ціловать-миловать,
 По батюшки звеличать:
 „Іван Василєвич.“

Шановний читатель бачить зараз, чим відрізняється отся пісня од старих епичних пісень по своєму строю и змісту; добавимо тільки, що и мова, яку ми тут маємо, вживається и в других піснях того роду. Слова: муж жона, хуже, чім, покормити, замість: чоловік, жінка, гірш, аніж, нагодувати, и др. або фонетичні вимови: нужда, походить замість нужда, походить и др., — усе отсе показує великоруский вплив на пісні нашого народу. Такий вплив більш усєго, як казали ми вище, можна запримітити по містах, де йде желізниця. На бангофах наших так саме рідко почувеш мужицьку народню мову, як и на галицьких, з тою різницею, що по наших бангофах польска мова замінена великорускою. Чистійшу мову почути можна десь далі од желізниці, та й то там, де нема ще шкіл, чи людвих, чи гимназий.

Таки мисли и звістки добавляємо до тексту „Дворянки“, не розбираючи докладно її змісту. Як-що поважній редакції „Правди“ и її читальникам до вподоби прийдуться отсі наші строки, то може пізнійш подамо цілу серию таких сатиричних пісень (про „Міщанку“,

про „Москаля“, про „Паламаря и Попа“, про „Попадю“, и др.) з котрих можна буде бачити весь погляд народа нашого на різні ступні и відміни соціального життя у нас на Україні.*)

В. П.

ВПЛИВ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЗАХІДНЬОЇ ЄВРОПИ на Україну при кінці XVI-ого віку.

(Після М. Костомарова.)

(Дальше.)

Ся черта тодішніх понять вказує, що українська національність, з її головнішою признакою — православ'єм, шшла на супроти вимаганням віка. Західня наука все ще вертілася около богослов'я; се були часи боротьби и пановання то сих то тих віроисповідних понять. Мислячі люде ділилися після науки віри; вони називалися: католиками, лютеранами, кальвинами, арианами; після сих назв судили: які б то були їх переконання та поступки ві всіх галузях люцького знання та люцької умної и норовственної діяльності. Всяка наука ставала тоді під яке небудь віроисподне знамя. Православ'є не могло роспустити ніякого знамени. Просвіта була тоді панскою; тільки чоловік висшого походження вважав себе правним чувствовати потребу бути образованим; образованість злучалася з блеском, роскошею, богацтвом, зі всім тим, чим міг пан виказатися. Західня норовственність не була так строга супроти світових увеселень, як норовственність всхідня; церква західня величалася признаками земської власти, сили и величавости. „Ось“ — повідали латинники — „подивіться на нас: коли б наша церква не була правдива, ми б не були так численні, и св. отець не володів би такою силою; могуті царі и великі народи покоряються волі папи. Богацтва спливаються до тих, хто сповідує нашу віру.“ Католицька Ишпанія дивувала тоді світ своїми невичерпаними маєтностями та незмірними землями Нового Світа. Росширення її володіння було росширенням католицької віри. Успіхи навернення Американ представлялися Європі в великанских образах. Втрати, що понесло католициство від протестантизма в Європі, здавалися нічим супроти сего, що воно призискало в Америці и Азії. Сі успіхи, ся зем-

* За так займаючі статі подібного змісту, редакція „Правди“, котрій збиранє матеріалів до наукової етнографії нашого народа не байдужне, буде ш. Авторів дуже вдячна, а з нею надійсь и ш. читателі „Правди“. — Ред.

ска могутина служила для католицтва свідоцтвом ласки, опочиваючої на церкві західній. При такім погляді розумно, що католицтво уображалось с всіма признаками панства, величавости и пановання. Коли ж протестантизм неміг похвалитися такими побідами, то, після духа своєї догматики, ще більше приманював чоловіка до земскої щасливости. Протестантизм увільняв чоловіка від сих вяз повздержування, посту, духового труда, молитви, смирности розуму, котрі католицтво тільки ослабило після зниження, але не дозволяло зовсім від них увільнитися. Хоч и були різні види протестантизму, то вони згоджались між собою в сім, що прихилилися до землі.... Одна всхідня церква стояла на дорозі до неземского; вона не могла похвалитися ні многознанням ні педантизмом протестантизму, ні земскою могутиною, як римска церква; се була церква смирности, мовчання, духового понизження, щасливого ницедушия. Православне чернецтво на Україні не було похоже на західне. Вже по своїй одежі, похожій на мішок, український чернець здавався страшном; ёго клубок, ёго довге волосся, нерозчесана борода аж надто ставили ёго не похожим на польского ксендза з виголеним підборідком, гарно та штуцерски одягненого в пишній суган. Поверхній вид польского ксендза походив більше на вид тодішних світських штуцерів в гарних магерках с пір'ями. Невитерті, дегтем намазані чоботища українского духовника стукали, що аж в ушах лящало тим, що навикли походжати в шовкових башмаках на тоненьких підшвах, з високими дзвінкими підківками. Ще більше відвертало від свіцьких образованне тодішних українских чернів та попів. „Український духовник“ — повідали вони — „все одно що хлоп: не знає себе держати в добрім товаристві; тай побалакати з ним ні о чім.“ За теж розходився православний чернець проти свіцьким блескам, як посміхалися свіцькі люде з ёго невитертих черевиків та чоботищ. Він відповідав їм: „я в своїм чоботищі стою твердо, а ти, кривоногий башмаче, на своїх тоненьких підшвах перекидаєшся з боку на бік, а особливо як стоїш перед паном: а то задля того, що у тебе в носиках загнених догорп, біс сидить. Чернець с тобою не вміє бесідувати, бо нема о чім: ти честности вчився в прелестниці, до благочестия навикав у шинкарки; що ж ти чував мудрого від дудки та скрипки? С ким ти міг річ повести про духа та духовні річи? с трубачем, сурмачем, пищальником, шамайником, органістом, регалістом, інструменталістом або бубністом? Хто тебе вчив богословия? стрільці, собачі пастухи, або скакуни, або куховарня та піріжки?“

Правда, більша часть духовних, як чорних так и білих, не відзначалися на ділі тою постницькою строгостю, яку похваляли по книжках. Чернці, як люди, піддавалися покусам — на згіршення свіцьких, котрі, підглянувши що небудь, хочби мале, не понехували спосібности розказати підглянене. „Чернці користолюбці“ — кричали свіцькі — „вони пожимають нам гроші, а беруть величнний приріст. Вони нам о пості твердять; а самі по монастирях бенкетуються, напиваються, та запиваються до впадого, а декотрі то й по коршмах валяюся.“

— Що ж — відповідали їм чернці — буває и з нами гріх; трапляються бенкети и пятики; та за те ж не буває в нас проклятої музики; а хоч и напється коли чернець, тай не перебірає тай не вередує, чи гірке чи солодке попадеться їму, чи пиво, чи мід, все одно, аби тільки хмільно та весело було, то й то буває хіба в великі празники; за те ж в пості дуже повздержуються, живляться капустою та редькою, поживом покаянія гідним, а у вас, що середа — то *різдво* для вашого черева, що п'ятниця, — то *великдень*, весіле, празник жидівський справляєте. По старосвіцькому звичаю зійшовшися на балаки, попоїсти, попити, повеселитися — то ще половина гріха: прадідівський звичай заховується; чоловік не пристращається до світовости; — але ось вигадувати способи увеселення та пировання — отсе перший гріх. — Та хіба ж ти не знаєш — повідає православний оборонця старосвіччини до свіцького любимця роскоши — в сих сірих, червоних, білих поливках та юшках, в сих дорогих угорських винах, аликантах, мускателях, мальвазиях, ревулах, медах, пивах воїляких — кінець благочестю и гибіль душі. — Ревнителі православия в той час боліли над станом церкви, спізнавали недостачу її заряду и не знаходили можливости обновити її впливом всходу. Тимчасом висші духовні сановники української церкви, будучи в стороні, политично злученій с католицькою стороною, переймали такі черти, що були звичайні в середнє-вічній історії західній церкви, а чужі та згіршаючі для православия. Походячи с шляхоцького роду, вони не відзначалися смирністю и простотою давних українских пастирів и заховували під архиерейскою одежою свіцькі привички. Замість щоб, відповідно православним звичаям, перебути в монастирі через довший час школу повздержання й посту, вони отримували посади не після проби, але після звязи и покровительства сильних, часто через підкупства, призискавши для себе королівских придворних. Після правил святих отців, єпископи, при виборі, повинні були предкладати свідоцтво о своїй гідности. „А за вас хто свідчив?“ питається ровесник —

„Свідчили о вас румяні червінці та білі великі талярі, та півталярі, та орти, та четвертаки, та потрійники, що ви давали знатнійшим секретарям та рефередарям, лестникам та потайним дурникам ёго королівського величества, и вони свідчили, що ви гідні панувати та своєволити над маєтками и селами, приналежними до єпископських посад... Обвинете в паперці червінчики, тому в руку всунете — сему всунете....

Мішечки с талярами и тому и сему й третёму... Хто поважнійший.., а писарі то й потрійниками та грошами не цурають ся — беруть та деруть: ось ваші ходатаї!“ Архиєреї вступали до духовного звання тільки тому, бо так годилося, и зараз були поставляні в звання єрархів, заряджували церковними маєтками з всіма правами й ознаками суду світського й світської своєволі, мов старости, тримали вони при собі гурмами слуги та збройні ватаги и не раз нападали на сусідів, як то звичай водився у світських володарів, що посварившися дозволяли собі самоуправности. Їх норовствєнність недоброї була слави. Поступки Гедеона Балабана львівського владыки дають нам на теє ясні доводи Львівське брацтво при Успенській церкві оскаржило ёго передъ патріархомъ Ерємїємъ саме тоді, як и інші брацтва церковні пооскаржували своїх владык. А як хотів патріарха все теє поладити на соборі, то митрополит зумисне проволікав сей собор за прозьбою владыкъ, бо вони почувалися в своїх грїхах. Гедеон недожидаючи собору, явився в Замостю передъ патріархом та оскаржував перед ним владыку луцького Кирила Терлецького, що ёго народ оскаржує за напади, убійства, неморальність, роботу фалшивих монет. Гедеонові хотілося в недобру славу ввести луцького владыку перед патріархомъ. Аде патріарха, замість покоритатися сими звістками и повзяти собі який присуд про Кирила, як то бажалося Гедеонові, завіззав Кирила до себе и звів око в око. Тоді Гедеон вже й не оскаржував Кирила, а запевняв, що все теє, що говорять про него в народі — клевета, вихваляв святе життя луцького владыки, и в притомности патріарха обходився з ним по братерски и приятельски. Патріарха відпустив Кирила ласкаво. Гедеонъ, після сего, користаючи, що патріарха не вміє читати й писати по українски й по польски, підсунув ёму до підпису письмо, де було оскарженнє Кирила. Патріарха спізнав опісля, що ёго одурено, написав до Кирила оправдаючу грамоту, де казалося не вірити тому, що передше написано було на Кирила, и що ёго одурено, а взнак свого особливого благословєнства назвав луцького владыку своїм екзархом або намісч-

ником на будучім соборі, котрого він довше не міг дождати. А Гедеона, на котрого повстало львівське брацтво, заставив патріарха під клятьбою до покаяння. Гедеон удався тоді до львівського католицького владика Соликовського, кланявся ёму и говорив, що патріарха пригнітує владик, бажаючи з них дещо потягнути, та нараджувався якимби чином вибавити українську церкву з неволі, та як би то гарно було підклонити папі українську церкву. Однакож и Кирило Терлецький не міг похвалитися доброю славою. До нас дійшло кілька жалоб, оскаржуючих ёго в гідких переступках, н. пр, в звалтованню дівчини проїзжої через ёго маєтність; сусідні владільці з ёго церковними маєтностями у володимирськім повіті жалілися на ёго дурноту. Родина Синевських жалілася, не начеб то Кирило, з гурмою людей до двох соток збройних з гаківницями, півгаками, рушницями та сагайдаками, та с своїми людьми забраними від плуга, напав и захопив чужу землю. Інший сусід, Ян Жоравицький, в своїй прозьбі поданий до владики в суд, розказує, що велебний отець напав на него с своєю дворовою челядію, складаючоюся з угрів, сербів, волохів, з гарматами оружипани та сокирами. Правда, ні по одній жалобі не оскаржили Терлецького, а оден священник, що подав на него скаргу, при кінці зізнав, що владика хоч и поступив з ним остро, але справедливо після ёго провини; однакож можливість багацько подібних родів жалоб на духовного сановника, показує, що владика не визначався такими гідностями, що, по духу церкви православної, ставили пастирів висше земських страстей. Хотя Кирило стався й правим перед польским судом, а отсе не свободить ёго від підозріній після суду исторії, длятого, що польські суди не відзначалися сумлінною безсторонністю, як тільки заходили справи між сильними та слабами. Самі ровесні поляки різко отсе висказують. Нехай — повідає Рей — прийдуть до суду оден в баранячім тулубі, другий в лисячій, третій в соболевій шубі, то завсіди лис переможе барана, а соболь лиса. Православні недруги Кирила оскаржували ёго в потайних убійствах. „Пощупай тільки свою лису головку пане ксенже бискупе Луцький“ — повідає в своїм оскаржуючій посланні до тодішнёго духовенства: — „скільки ти вислав до Бога живих людей за часи твого священства; сих сокирою, тих топельництвом, а инших зігнав ти с світа огнепальною смертю. Згадай и Пилипа маляра грошевитою; де поділися ёго румяні червінці після ёго невольного сходу с світа сего? в чий темниці сидять вони?“

(Конець буде.)

Подоріже.

од Полтави до Гадячого.

Слівце до Редакції.

Я — невідомий, та ще й жіночого роду, бо я — душа. А се велика заручка для мене: невідомій душі можна брехати скільки схоче, несоромлячись; можна й правду гірку казати, пеболячись нічого; звісно, як невідомій, та ще й душі.

Через се я й засилаю до Вас своє „Подоріже“ нефамузно написане; бо скільки я (душа) ні бачила жіночок, дівчаток, паніїв, панночок, — усі такі гарні-хороші, найпаче панячки, такі білі-румяні з веселим очима, котрими вдивляється на світ божий тільки одно щастє людське; такі тоненькі, як оси; з рученьками — як мушачими ніжечками, з ніжечками — копотятками, а тендітні які? а хрупкі та ломучі? здається, одно легесеньке повітре жавового пахучого ранку зломле їх, як лепістки з тендітної квітки... Так кажу, скільки я ні бачила таких панянок, хороших, чепурних, а коли діло приходитьсь до писаня,... о, лишенько! (де того тільки лишенька небуває?), — ніжні тоненькі пальчики виводили такі нефамузні каракулі, які тільки зуміють написати грубі сорочі лани... Так вони усі нефамузно пишуть, так нечепурно!... Десять раз затерають одно й те... Не так, мов, — возьме тай замаже пером усе написане, та знову пише.

Оттак отсе и я (душа), — де нелітала, у кого немабералася сили красиво писати; пожичала й у легеньких метеликів їх хороших колірів, брала й у комарів тоненьких замахів їх тонкого голосу, — але все таки вийшло нефамузно; не чепурно: там ціла стрічка затерта, там слово замазане, а замість ёго ніче написане... Вибачайте! На те я жіночого роду.

Се-ж одно; а друге ще! Лихо мені з тим другим!... Як душа без тіла, без обличя, я не боюсь палиці дозорчого... А який він злющий, коли-б знали? Та ще й горілку, як воду, дме!... Я ёго боюся: ато не ёго, й не ёго палиці, а боюся ёго зітханя... Як дихне, бува', на мене, — учадію-ж я, омлію!... та й понесуся геть у небо.. А мені, ще молодій душі, як нехочеся туди, ох, як нехочеться!... И що я там буду робити? Літатиму од зірки до зірки, та буду їм дзвєнчати пісні про кохане... Ні! не проміню я свої землі на ясне небо. Воно хоч и ясне, и безкрає, та пустісіньке — холодне... а земля така люба, хоч и чорна, так гарно розмалєвана ланами, лісами, бистрими та ясними річками...

Вона мене споїла своїми сльезами, згодували тяжкими зітханями, колихала мене малую солодкими голосами своїх пісень любих, купала мене у вітрі буйнім. — Як же мині її кинути?... Ні!...

Я не боюся дозорчого, не боюся й ёго палиці, а боюся ёго зітханя!.

Не дбаючи про те, я наказала Вам у своїм „Подоріжі“ багато гіркого... Краще гірка правда, чим солодка кривда!... Коли не страшна вона — то надрюкуйте. Може знайдеться таке, що викличе зітханя дозорчого... Цур ёму! замажте, закрийте від очей людських!. Сіль ім у вічи и печина в зуби!

Сповістіть, чи „Подоріже“ доладне до дрюку, и чи не краще усі назви надрюкувати під титлами? Для Вас воно може и без титід добре, а для душі?... так вона тяжко боїться хмелю!

Подоріже.

Коли лучилося вам, шановний читальниче, іздити коли по наших поштових шляхах, як тута зоветься, на „перекладних“, ранніє весни або пізної осени, — то ви певне знаєте, яку тяжку муку приходиться виносити проїзжому. Коли не похмурі дощаві дні, та грязюки такі, що колеса по мотечини ріжуться, — то колоть, од котрої перекидає вас з одного боку воза на другий, товче и молотить ваші кістки, так, що прибувши на станцію, на силу розсправляете ви свою натружену спину; хапаєтеся за болячі боки, и кленете все на світі, — од машталіра, що гнав, як скажений, коней, до своєї волі и долі, що примусила вас вирватися у таку дорогу. Природа, коли несповита низим туманом, та дощовими тучами, якось сумно засинає, — як буває в-осени, — то прокинувшись раніє весни, ще не розвертає зеленої краси перед вашими очима, а потемнівши, розвертається як марюка, половими розлогими ланами, горовіє глибокими глинищами та ярами, або стає передь вами сумним лісом, котрий задер’ своє галузе у-гору, немов просить теплої дощової години.

Сумно у такі часи іхати... Сонце мов и любо сляє; а про те холодний и гострий вітер віє подем, и ви й не думайте вириватися у легкій одежині, а загартуйтеся добре у теплий кожух тай будьте безпечні. Кожух та свита, та й душа сита, — кажуть люде. Коли лучиться вам балакучий машталір, то й добре. Розбалакаєтесь ви з ним то про-се, то про-те; розкаже він важ то про свої згоди, то незгоди; пожалкує на свою лиху долю, що привела ёго гоняти, як вітер, од станції та до станції, часом и голо-

дному. Заведе він иноді вам п пісню.. Завзята хлопча натура сміється в тій пісні над дурною нерозумною дівчиною, що полюбила „Иванюшу — падлеца“; часом плач на свою безталанну долю, що привела „в чужих людей служити, чужим дітям годити“, неначе у жмені здавлять ваше серце, — так воно заболить од тяжкого машталірского співу. Просите ви тоді перестати співати, а погоняти боржій коні, и сидите, як у рот води набравши, аж до самої станції. А там знову на коні, знову в-дорогу, и знову те саме; иноді по шляху прийдеться переїхати яке село або містечко, де по проїзній улиці над дашками хат стоять жерстяні або-ж и дерев'яні вивіски з намалёваними шклянками та чарками, а часом и половина пляшки бовтається, високо привязана на хворостині, — ознака, де шиники. З одхилених дверей тих хат, або в розбите вікно, виглядає жидівська борода, в забовтаному драному балагані. Приязно вона дивиться на вас, а побачивши, що коні прямо простують шляхом, ховається, зачиняючи двері, або затикаючи розбиту шибку ганчіркою. Дамі ви бачите крадеться по-під тином, високо підперезана боса дівчина, несучи на плечех двоє відер води; там чоловік повагом переходить улицю; там молодиця, розтёпана коло пораня, біжучи за чим-небудь з хати в комору, стає серед двору, становить над очи руку од сонця, и дивиться на вас, буцім хоче пізнати.

Ось ви минули се все, минули село; у царині бачите піднімається сизий димок з самої землі, — то землянка громадянського чабана, якого небудь старенького діда, що немаючи ніде притулку-пристановища, став на старости літ за хліб громаді послужити. Коло землянки ваяються трюхлі пеньки, сухі корячки, — на топливо; коло самих дверей гордо лежить який небудь Сірко, або Жучко, котрий не допускаючи вас ще далеко до землянки, з-прожога кидається до кінських морд, забігає з усіх боків, гавкає, як у дзвін бє, провожає вас аж за ворота; погавкає ще, погавкає вам у слід, та й перестане... Ось ви знову у чистому полі, знову пішли стусани од нерівного шляху, сум од мовчаня машталірского, котрого ви ніяк не викличете на розмову, такий уже вдався; и тільки один дзвінок, як навіжений, дзвонить-завиває, та гуркоче біг воза у ваших ухах.

Се-ж коли стоїть година. Коли-ж замажуть небо сірі тучи укрене поле сірий туман та важка пара, піде дощ густий та холодний, не мов кріз сито сіє, — лихо тоді подоріжнїму! Коні ледве-ледве плугоняться по розбитому шляху; од машталіра, опріч посвисту та лайки до коней, нічого не почуєте; мовчить він, си-

дючи до вас спиною, як німий, и віддає на вашу волю шукати собі поради на вкруги себе. Шукати її — даремна праця: природа така-ж сумна й мовчазна, як и він; ховається вона під заклоною туману та дощу; заривається — загортується сама в себе. По-неволі приходиться й собі загорнутися у себе; заглянути у своє давне, переберати різні випадки. И встають вони перед вашими очима, немов на долоні; та тільки на самоті, при похмурому небі, нічим не звеселять вашого серця... Сумно... важко... Хочби лягти, задрімати, так дощ, що прямо сіє на ваш вид, не дає. Шалите ви раз-по-разу люльку, та кленете у душі дощову годину.

Отсе не-давнечко прийшлося міні проїздити од Полтави до Гадячого. Іхав я и в добру и в дощову годину, и звідав усего.

Збираючись у дорогу, мав я умову думку, роздивитися народній побут, познаємитися з народнєю таємною думкою, якою він живе; з ёго „случним часом“, яким він себе тішить и береже за ддя свого сина, або онука; з ёго вдачами и невдачами; з ёго злигоднями и щасною долею... Малась думка, та подоріже приборкало її. Іхати на поштових и знаємитися з народом — зовсі не підхоже діло. Провівши пів години на станції, поки вам перепряжуть коней, ви не вспієте ще й розбалакатися з незнаємим чоловіком, не те щоб прилучити ёго до себе так, щоб и висповідався він вам у своїх гріхах и таємних думках. Проїздячи-ж село, або містечко, ви хіба тільки оком накинете, чи побільшало люду, чи поменчало; то-б то, чи прибавилося нових хат, чи й ті, що стояли, розвалилися. Зостаються одні машталіри. Правда, вам приходиться сидіти з кожним дві-три години; в іх питаєте-роспитуєте скільки хочете; та все-ж, як люде незнаємі, вони криються од вас. Хіба вже наскопите на балакучого, та ще й такого, що в ёго й душа на опашки, — тоді вже ви щасливі, залізете аж у саму душу ёго; витягнете таки з ёго ту таємну сповідь, котра, хоч не зовсі, а все-ж, як людей близьких до народу, показує вам, чим живе він, чим боліє, и які надії має. Але се дуже рідко буває.

Одначе, подоріже моє надало міні и де-що цікаве побачити и почути, з котрим я, як чоловік, маючий язик не на привязі, й хочу з вами, читальники, поділитися. Люде кажуть, що то лихий чоловік, котрий сміє виносити на шлях; та що-ж уже ёго робити, коли смітя набралось стільки, що не дає вже дихати вільно?

Віздив я саме у страсну п'ятницю. На дворі стояла ясва година. Весняні дощі давно вже перестали; земля загускла, закам'яла, поріпалася, — буйний вітер мів шляхом сіру пилючу.

Узявши з станції коней, сказав я машталірові погонити їх до моєї квартири, бо треба було де-що ще узяти в дорогу. Машталір на мою долю випав здоровенний чоловіга, літ під п'ятьдесят, у драному під рукавом кожусі, у вибілчаних штанях, здоровених чоботах. По обличчю він видавав себе за кацапа. Довге, засмалене вітром лице, рідкі уси, рідка клином борідка, зпорошена вже просідою, ніс грецький, горбатий; очі глибоко запали під насупленими бровами. Чорне тільки волосся давало ознаку, що коли се и кацап, то полудневої сторони; а на ділі він виявив себе таким же „хахлом“ окацапленим, яких ви часто й густо стрінете тут.

— Увійдіть лишень в хату, — кажу я йому, коли коні стали коло моєї квартири, — та випийте чарку горілки.

— Спасибі, паничу! — одказав він.

— Чого? хіба може боїтеся гріха, що сьогодні страсна п'ятниця. Так се-ж у дорозі, а подорожньому все можна. — И почав йому розказувати, як одна баба на великдень, ще як тільки задзвонили до утрени, ухопила паску в руки, вибігла на улицу, снувала по ній то вдовж, то вишир, та знай, уберала паску. А тут люде идуть. — А що се, бабо, хіба вже посвятили? питають. — От и ще кажіть! хіба-ж ви не знаєте, людечки добрії, що подорожньому чоловікові все можна, — одказала баба.

Машталір лиш усміхнувся.

— Ні, я зовсі не пю, паничу, — одказує.

— Зовсі не пете? и не пили ніколи? здивувавшись, знову питаю його.

— Ні, я пив колись, — одказує він мені, розмошуючи солову на возі, — и здорово пив! Бувало цілими тижнями по шинках сновивав; місяцями люде не бачили тверезим; аж поки одного разу не приснився дивний придивний сон. Сниться миві, буцім сижу у себе в хаті, на лаві, на похмілі. Голова болить, як не розвалиться; за серце — ссе-тягне. От би, думаю, коли-б хоч пів чарочки, похмелитися. Коли — де не візьмись дівчина, вся в зеленому и сама зелена. Держить буцім пляшку и чарку в руках, и наливає миві в чарку; лис, а воно біжить щось густе, як олія, зелене як рута. — Налила. — Випий, каже. — Що-ж се, питаю, таке? — Горілка. — Що-ж воно за горілка, зелена та густа така? — Се, каже, ненаська горілка; з-далека ся горілка, аж з самого Єрусалиму, настоювана на перелках. — Я взяв и ви-

пив. Як випив — так мині увесь світ и пішов ходором. Крутиться мині усе в очех, та й крутиться; сижу й нічого не бачу. Не знаю де й дівчина ділася... Прокидаюсь, аж сонце вже високо; жінка коло печи порасться. — Спи, каже мині, спи, ще не доспав! — Мовчу я, тіло у мене дрежить, руки трусяться, голова — туманіє. Сяк-так підвівся, став; кістки, як поламані, болять. А про те, взяв шапку, та мерщій у шинок, щоб поправитися. Випив чарку, та як почав „рвати“, то трохи кишок не вирвав. И от з того часу — як рукою зняло! На горілку й дивитися гідко, а як зачую тільки дух її — так щось и підступить під серце, та давить-давить, поки не викидаєш з себе.

— Що се, питаєте ви самі себе, — чи правда, чи брехня? Чи справді се чоловік, котрого сам запій вилічив від запою; чи се одні тільки „шалопудські“ побрехеньки, один туман, котрий вони пускають свіжому чоловікові в очи?

Шалопуди, шалопуді!... Що за кумедне слово? спитаєте мене. Звідки воно? Чи се назва людска, чи назва звіряча, и що під сією наввою криється?

Шалопуди — се тутешні роскольники. Де-хто прирівнює їх до кацапських „скопців“, „безпоповців“, „людей божих.“ Але по правді, що се за така секта — ніхто не скаже. И форми и її принципи — коли й має вона ще їх — ще не дойдені. Люде сі різняться од православних тим, що горілки не пють, мольки не шмалять, з жінками не живуть, бороди не голять. Зберуться иноді де в хаті, а ні то й у лісі, моляться — святі пісні співають... Тільки всего знають тута про їх, и величають — шалопудами.

И шалопуди сі де-далі більшають, ширяться, й иноді накидають хлопоти тутешній адміністрації, котра в грізному образі станового набіжить на смиренних борононосців, накричить, нарепетується, загляне в кишені матиєстих штанів, — чи не ма там — тютюну? дознається, та й знову поїде на довго, на довго... А иноді (не знайшовши тютюну), назбира' цілу низку и чоловіків и жінок, та й жене батавою аж до міста, „свідітельствувати“, чи справді вони чоловіки та жінки, чи може звірі які заморські? И — дивно! Як лікарь не роздивляється, як їх не бадає, що з ними не робить, а виходить на ділі все-ж одно й те, що се чоловіки та жінки. Чому-ж у їх дітей нема с того часу, як стали вони шалопудами? — А тим, що шалопуди!... одкажуть, та й роспустануть людей по домівках; и знову слух про шалопудів затихне на довго.

Одначе, як же сі шалопуди пустили коріня в такому безсектаторському народові, як народ України? Пустили, вкоренилися й де-далі розрощуються?

Щоб хоч трохи вяснити се питанє, треба глянути ясними очима на народне жите, роздивитися дуже неодрадно картину єго побиту. А задля сего, покиньмо на час чудного масштаіра з єго чудовними ліками.

Перше всего, що вам кидається в очи, так се поділ народнєї маси на два стани, де народній тип, гартований не в однакових побитових постановах, вилився у дві ріжні форми. Се — горожане и селяне.

Перші, живучи під напливом у городи ріжних ненародніх елементів, — людей уряду, омосковленого панства, людей торгу й ремесництва, — й не маючи освіти, постановленої на народній основі, почали збувати свої народні типичні ознаки; стали з них глузувати, як з мужиччини, нетхувати — як лишню вагу на своїх плечех, и виродилися у перевертнів. Мова стала пародією московської мови; друп, сукна та ситці виперли з одежі сірячину, китайку, полотно. Може хто подума', що кажучи за одежу я шкодю заміною? — ні, — я тільки маюю вам перші ознаки з окола. Спустімось теперя в середину, загляньмо у душу. Що там? Може хоч там пораду знайдемо? Де вам! Гній, калюка невилазна; страта чести, правди, віри на слово; ошукуване одного одним, хвастоці сим, и до сего всего — п'яництво й п'яництво. Гірке заливне п'яництво! Пють не тільки чоловіки, жінки, — пють дівчата, діти. Чоловік несе од жінки до Гершка свою зароблену плату; жінка урве з свого убогого хозяйства, й те-ж несе; наймит або наймичка — й казати нічого. Все пе, все заливає очи й не соромиться одно одного. Батько не соромиться дітей, підняти п'яний бучу у хаті, побити вікна, миски, ложки, лави, скалічити свою жінку; жінка — п'яна валатися у рові; дочка — пригортати при батькові чи матері москаля; син — часом побити того й другу... Чи не здурів, чи не збожеволів, бува', народ? питаєте ви себе. — Постійте. — Ось виступають перед вашими очима два чисто городянські типи: „халамидник“ и „боска“. Перший — завсіди обірваний, обшматаний, всєго єго од горілки роздуло, зкалічило; очи як у божевільного мути, болізни; ніс — розбитий, пика — подрапана. Живе він день, зиму й літо, геть за городом, у пустці, як звір у берлозі, Спить там він, поки сонце зайде. Як сіло сонце, розправля' він тоді свої задеревяніі ноги, и плететься у город.. Стережися тоді, пізний гуляко, три-

май зиларка, або верхніє одежини, яко мога; бережися й ти, наморений іздою „Йванько“, не спи; а то як раз та два — прийдеться вести у руках коня до дому без уздечки.

(Дальше буде.)

Літературні звістки.

З відсоту о засіданях Петербурскої *Имп. Академії Наук*, Відділу російської мови и словесности, за першу четвєртину. с. р., поданого в „С. П. Вѣдомостяхъ“, виймаємо де-які уступи, маючі в собі близчий для нас інтерес науковий.

— Академик *Грот* вніс доставлений ёму від *И. Ф. Наумового збірника слів*, виймлених особливо з описань губерній, виданих департаментом генерального штаба, під заголовком: „Матеріялы для географіи и статистики Россіи.“ По розглядженю того збірника через *А. Ф. Бичкова* и заявленю ёго, що майже всі слова оказались такими, котрих нема в словарі *Даля*, и котрі для того будуть пожиточним до него доповненем, постановлено ввійти в зношеня с *п. Наумовим* про надруковане предложеного ним збірника слів в академічнім виданю вкупі з висемками з такого-ж иншого збірника, доставленого *п. Гротові* з *Варшави*, від *Н. В. Берга*.

— Академик *Срезневский* заявив, що від *Н. П. Барсова* дістав до розглядженя пергаменову рукопись, обіймаючу в собі оновна всю книгу „*Евангельскихъ чтеній*“ XIII-го віку, з запискою, в котрій впрочім випсовані букви, виражаючі рік, так що тільки по догадці можна означити їх читане — именно *6797—1288 рік*. Окрім старожитности, вона важна особливо за-для правописи, чи виражуваня вимови писців, и в отсім згляді заслугує уваги по зрівнаню з книгою „*Словъ Ефрема Сиріна*“, писаною перед 1288 роком, як одно из жерел, с котрих почерпувати треба відомість о *властивостях полуднево-руского галицького нарічя*.

— Академик *Грот* читав уложену ним, після засягнених в Швеції вістей, записку о відбувшімся в Стокгольмі 1869 року *ортографичнім зїзді*, в котрім на внесок професора университета в Християнії, *п. До*, участували вибрані від усіх скандинавских университетів представителі Швеції, Норвегії и Данії. Звістно, що мови шведска и данска (отся

последня панус и в Норвелні) визначаються одна від одної більш на письмі, аніж в устному уживаню, се-б то: для вираженя майже одних и тих-же звуків придумано в обох мовах різні способи писаня. Се трудняє одному народові вивчене мови другого, а наслідно и взаємну літературну обміну. Цілю з'їзду було введено більш одностайної правописи для всіх трѣх народів. Народи велюся пять днів під присідництвом унсальского професора Мальметрѣма. Кождий с трѣх відділів з'їзду, се-б то: данский, шведский и норвезкий, вибрав свого секретаря, и кождий секретарь видав відчот о принятих збором правилами для погодженя и упрощеня ортографіи трѣх мов.

За підставу була принята засада, що кожда мова заховує собі те, що в ній оказується незаперечно правильним, и що погоджене різностей меж поодинокими мовами повинно стояти на другому місцю. *За головний елемент правописи признано звукове начало* (фонетичний принцип), *тому що цілю письма єсть вірне виображенє знаками слуханого слова. Слівовиводам* (етимологні), *історичному началу и обичаєві даю второстайне місце.* Дальше, допускарні переміни розділено на два гурти: до первого відпесено легкі зміненя, котрі можуть бути введені зараз; до второго же такі, котрі задля своєї різкости мусять надибати більший відпір, и длятого можуть бути узнані тільки ступнево при дальшій розвою правильних вимагань ортографіи.

Викликана отенми внісками полеміка була ведена з особливим знанєм діла через найзнакомітійшого з ровесних скандинавских філологів, академіка Рюдквіста, котрий не учасував у з'їзді, и видав по поводу ёго цілу книжку під заголовком: „Закони звуків и закони письма.“ Діло отсе обудило енергичний відпір зі сторони секретаря у шведскім відділі з'їзду, п. Гацеліуса. Перед надрукованем свого відчоту об ухвалях конгреса він видав окрему книжку: „О засадах правописи в загалі, с приміненем до шведскої мови“, в котрій докладно розібрав ціле питанє о правописи як з теоретичної так и з історичної точки глядженя (Стокг. 1870). У слід за тим (1871 р.) появилося й друге ще обширнійше діло п. Гацеліуса: „Відчот о вишених через скандинавский ортографичний з'їзд змінах у шведскій правописи.“ В обох книжках автор дуже різко, але з винним уваженєм для свого ученого противника, и без нарушеня границь приличности, опрокидує заміти п. Рюдквіста. „Не вдаючися в подрібности сего цікавого спору“, кіпчить п. Грот. „згадаю тільки, що п. Гацеліос не без пристрастного пориву воює за перемаганє фонетичного начала, між тим коли п. Рюдквіст, также з деяким упередженем, боронить елементу історичного и звичаю. Полеміка отся одізваляся и в журнальній літературі, так що й до сего

часу ще у шведських газетах появляються статі о правописі, то в тім то в другім напрямку. Поки-що результатом з'їзду и сеї полеміки було тільки те, що у шведській правописі об'являється більше пестротн проти давнішого. Однакож де-які з внесень конгреса, наприклад, ухилене в певних случаях подвійних суголосок, прийнято майже всіми, и можна дожидатись, що наслідком розбужених питань у шведській правописі устанавляться де-які позиточні переміни. Такого-ж рода книжки, але не так об'ємисті, видані и секретарями других відділів з'їзду, данского и норвезкого, именно п. Люнбю в Копенгагені, и п. Лёкке в Християнії. Всі напечатані по сему поводу книжки и статі дуже поучаючі для застановлення над тим предметом в инших мовах, и я доконче покористуюся ними пізнійше при дальшій опрацёванню питань російської правописі.“

— Академик *Срезневский* заявив о виїстю в світ запримітного споможника до вивчення старини рускої и польскої, — о **Словарі старожитної актові мови** північно-західного краю (Россії) и королевства Польского, уложенієм через *Н. Горбачевского*, и виданієм накладом виленского учебного округа. Сей словарь обіймає в собі обяснене слів руских, польских и латиньских уживаних в діловій мові. Він міг би бути повнійший и значно багатший відсилками до жерел, але и в такім виді годен узнаня, и буде певно уживаний с пожитком.

— Академик *Грот* доніс, що займаючись дальше питанням о **областных нарічах** він звернув увагу на видану торік у Берліні брошуру професора німецької літератури в кількім університеті, Клауса Грота, під заголовком: „О нарічах и їх поетичній літературі“ (*Ueber Mundarten und mundartige Dichtung. Berlin, 1873*).

Автор, позискавший своїми поезіями на долишно-німецькім нарічю голосну звисність у всій Німеччині (їго „*Quickborn*“ мав кількоро видань), зібрав всі свої попередні статі в отсім питаню, и являється в них горячим захистником областних нарічій против тих, котрі признають ім дуже мало значеня в поспільній русі літератури. По гадці автора, загально уживана письменна мова єсть не більше, як саме-ж таке наріче, але тільки штучне, в котрім многі особливі и правдиві форми поповані невмістним усердєм и самоголою перетворювачів письменної річі. До гурту їх він залічує особливо Ошца и Готшеда и поприкає самого Якова Грімма за не зовсім правильне розумінє правдивих взаємин образованої письменної мови до місцевих нарічій. „Отсі нарічя“, каже автор брошури, „то вовсі не парістки, що помалу через цюванє

виготовлялись з одного цілого, а скорше показуються коренями, коли-б на письменну мову дивитись яко на пень; се природні жерела, що мусять завжди приносити поживу и достаток мові спільно уживаній. Вона знидіє, коли-б від неї відрізати нарічя, що доставляють їй годуючих соків.“

Дуже цікаві, в омовлюваній брошурі, звістки, подавані автором о розвитку, в послідне десятилітє, літератури німецьких нарічій, не тільки північних, давно вже оброблюваних, але й полудневих, що пробудились до літературного житя наслідком появи знаменитого Гебеля на початку нинішнього віку. Ёго поспівя на алемансьім нарічю знані від части й у нас із переводів Жуковського, доказали, що місцеві форми мови не можуть перешкоджати розширеню в образованім світі утворів запримітного талану. Гебеля залічають до заспільно-німецьких писателів, а віршам ёго дають місце в нестичних збірниках на ряду з віршами Гёте и Шиллера.

„Таким побутом“, закінчив академик Грот, „в Німеччині областні нарічя оброблюються не тільки в учених працях, котрих достаток показав я при иншій спосібности, але и в художній літературі. Коли від Німеччини обернемося до Россії, то побачимо, що в нас діло областних нарічій находиться у зовсім иншій положеню. *На широкій рівнині російській таке роздробленє нарічій зовсім не можливе, и літератури на них, з виезкою малоруської мови, ми знаємо.* Але що дотичиться наукового вивченя наших місцевих говорів, то в отсім згляді пожадано було-б видіти більше діяльности. По-перше, и в самім збираню и провіреню слів зібраних остається ще дуже багато зділати; по-друге, стілько-ж важне було-б вичувати наші нарічя в згляді фонетичнім и граматичнім. Те, що в нас до сего часу зділано в отсім предметі, занадто маловажне. Ми маємо всего дві, три статі о російських нарічях, та й ті повні недокладних, недостаточних и хитких відомостей. Дуже пожиточне було-би, коли-б межі розсіяними по наших губерніях викладателями російської мови пробудилась охота підслухувати особливости місцевих говорів, збирати, прирівнювати їх, и доставляти свої спостереженя Відділові.

З азначка. Часть соціально-політична, в отсім числі не заступлена, займе обширнійше місце в числі насліднім.

Одвічальний редактор: Др. Александр Огоновский.

З друкарні Товариства Наука Школьник. — Під надзором Фр. Сергійського.

Виходить випу-
сками в $2\frac{1}{2}$ арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
н. 12. на улиці
Осолиноких.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер стоїть 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

МОРОЗ

ПОЕМА НЕКРАСОВА.

Частина перва.

СМЕРТЬ ХРЕСТЯНИНА.

ІХ.

Поки умерця знаряжали
Навіть не зітхнули самі,
И тільки-но очи ховали
У-діл бідолахи німі.

Аж ось уже скінчено діло,
Нема чого критись з нудом,
И що на душі наболіло
Из уст полилось джерелом.

Не буйні по степу гуляють,
Не бучні гудуть весіля —
По Проклу то кривні ридають,
Голосить по Проклу сімтя:

„Голубонько наш сизокрилий!
Куди-ж ти від нас полинув?
По вроді, по зросту, по силі
Ніхто тобі в рівні не був:

Ох був ти родильцям порадник,
На полі робітником мавсь,
Був гостям привітник, ушадник,
У жінці, у дітках кохавсь....

Що-ж мало гуляв ти по світу?
Завіщо нас кинув, з'яси?
Обмислив ти мислоньку скриту,
Обмислив в землею еси.

Обмислив — а нас сиротами
Лишив на поталу бідам;
Тепер не водою — слёзами
Палкими вмиватися нам!

Умре твоя ненька по тузі,
Та й батько недовго стрива';
Як липа безверха у лузі,
Так в хаті без мужа вдова.

Не жаль тобі бідної жінки,
И діток нешкода?... Вставай!
З своєї закрівної нивки
Під осінь збереш урожай!

Поруш бо, коханий, плечима,
Шовком-кучерями трішни,
Поглянь, як орел той, очима,
Медові уста одімкни!

На радощах ми-б наварили
И меду, и пива мерщій,
За стіл би тебе посадили —
Зволайся, жаданий, рідний!

А сами-б насупроти стали —
Питима надіє сім'ї!

Очей би з тебе не здіймали,
Ловили-б всі речі твої....

X.

На се голосіне-розмову,
Находив сусідонёк ряд:
До образа всяк клав воскову,
Бив в землю поклона и знову
Вертався собі нишком назад.

Раз-по-раз та смутна гостина
Змінялась... аж ось и кінець,
Вечеряти сіла родина —
Капуста й з черствим сирівець.

Дід влади над кволим серденьком
Тій марній журбі не давав:
Підсівши до світла близенько,
Старі постоли він латав.

Зітхаючи голосно, важко,
На печі бабуся лягла,
А бідна вдовиця Одарка
Навідати діток пішла.

Цілісіньку ніч біля свічки
Читав над покійним дячок,
За ним тільки сумно з під пічки
Виводив цвіркун голосок.

XI.

Хурди/а ревла без устанку
Та снігом ліпила вікно,
И сонце, мов крилось в серпанку,
Бо свідком було того ранку
Сумної картини воно.

Буланий в гринджолах, бік тину
Господаря, сумно тривав;

Без зайвого плачу й помипу
Труну люд на санки поклав.

— Ну, з Богом, буланко! Рушай-но!
Натягуй міцніше вужі!
Служив ти господарю славно,
В останній разок послужи!...

В торговім селі Чистополі
Купив він тебе сисунцем,
И викохивсь ти на розволі,
Та й став таки добрим конем.

Упадливо ти з господарем
Святий хліб на зимоньку дбав,
Давався й дитині з отари,
Саму ів полову в кошарі,
А тіло добряче держав.

Як в полі-ж роботи кінчались
Й мороз ёго сковував в лід, —
З господарем ви виражались
З кошари до валки підвід.

И там зазнав лиха чимало —
Вагу тарабанів в санках,
У хулу жорстоку впадало
Не раз загубити и шлях.

З бича на боках твоїх бідних
Карбіж не єдиний лежить,
За те-ж по подвірях заїздних
Вівса наїдався ти в-сить.

Чував в поріздвяні ти ночі
Метелиці стогон и вий,
И звірячі сяйла — не очі —
Вбачав в гущині лісовій.

Зпочатку дубів був од жаху,
А далі — й страху вже нема...

Так, бачся, господарь, дав маху —
Й ёго долягла та зима!

ХІІ.

Раз трапилось в сніжнім навалі
ёму по всю ніч залагти,
А потім, то в трясці, то в палі,
Ще три дні за хурою йти.

В речений час хуру пригнати
Хапався небіжчик либонь.
Пригнав, повернувся до хати
Без гласу, а тіло — вогонь.

Матуся стара ёго вмила
Водою з сёми веретін,
У лазню горячу зводила,
Так ні — не очунює він!

Тоді знахарёк покликали —
И поють, и шепчуть... а тут
Все скверно. ёго протягали
Три рази кріз пітний хомут.

Топили коханого в проруб,
Під сідало кляли й віє —
Всёму він корився, як голуб,
Та дарма — не їсть и не пє!

Іще положить під ведмеда,
Аби той кістки розімяв, —
Ходун Сергачевський Нихтедя,
Що трапивсь, пораду давав;

Озарка-ж, дружина слабого,
Прогнала порадника пріч:
Ще зпробувать средку другого
Замислила бідна, й у ніч.

Пійшла в монастирь на болоні
 (Три милі він був від села),
 Де там у чудовній иконі
 Цілющая сила була.

Пійшла, повернулася з Святою....
 Так хворий без гласу вже бур,
 Прищачений, вбраний до столу.
 Побачив він жінку, зітхнув,

Та й вмер....

XIII.

Гей, буланко, рушай-но!
 Натягуй міцніше вужі!
 Служив ти господарю славно,
 В останній разок послужи!

Гудуть уже дзвони з надалі,
 Попи там тривають — ну, їдь!...
 Прибиті з журьби та печалі,
 Йшли мати з старим поперідь.

Сирітки рядком коло татка
 Сиділи, — ніхто не рида;
 А поруч, ведучи буланка,
 Їх ньенька нещасна, бліда,

Шлелася... запалп їй очи,
 И був не білший від щок
 На їй той смутковий жіночий
 Из білої хусти платок.

За нею сусідів, сусідок
 Плуганився поряд рідкий:
 Міркують, що ніби сиріток
 Тепер буде жереб тяжкий.

Що Дарці роботи надбуде,
 Що ждуть її злидні та нуд:

„Жаліти вже нікому буде!“
На тім увесь згодився люд.

XIV.

Як водиться в яму спустили,
Насипали горбик з землі;
Поплакали в голос, повили,
Сімейку жалем наділили:
Завдали мерцеві хвали.

И сам Голова, Иван Петрович
З бабами в пів-гласа загув:
„Покій тобі вічний, Прокл Львович!“
Сказав: „добросердий ти був.

„Жив чесно, а надто у строки, —
„Вже як тебе Богъ захищав, —
„Платив пану чинші, оброки,
„Й податки в казну постачав!“

Нестало тут слів ёму в річи
Промимрив він щось и додав;
„Ох, ось-які дні чоловічі!“
Та й шапку на голову взяв:

„Зваливсь... а був дужий на диво!
„Шкода! Не мине и наш брат!“
Ще раз похристившись поштиво,
Усі повернули до хат.

Високий німий, нерухомий,
Без шапки, весь білий як лунь,
Мов помник який марморовий,
Стояв на могилі дідунь!

А потім, узявши лопату,
Журливо почав бородач
Утоптувать синові хату,
Під стогон старої та плач.

Як кинувши-ж сокола-друга,
 В село дід з старою вхожав :
 „Чи бач, як хитає їх туга,
 „Мов пняних!“ народ промовляв.

XV.

Одарка-ж вернулася тихо
 До дому — діток накормить —
 Аж в хаті, як вь лёсі: Ох, лихо!
 Хапається піч затопить ;

Під припічок — зирк! — ні цурналка.
 Замислялась мати німа:
 Сиріток покинути жалко,
 Часу й приголубить нема, —

То й вибачуть діти на ласці.
 Звела їх до хати чийсь,
 Та зараз на тім же буланці
 По дрова й поїхала в ліс...

Гетьманець.

ВАСИЛЬ СТЕПАНОВИЧ КУЛИК.

(Біографічний обрис.)

Родина панства Куликів єсть давня Полтавська. Й досі одна частина міста Полтави, що розляглась по надвorskлянській низині, прозивається Куликами, де по-між зубожалим косацтвом можна знайти галузки родини Куликів. У старосвіцьких архивних шпательках Полтавського полку можна зустріти не-раз Куликів на різних полкових урядах пройшого й запройшого віку, але-ж як здається, вони ніколи не належали до так званого значного козацтва Гетьманщини; найвище — сотникували. Не знаємо коли одна галузка рода Куликів вихопилась у дворянство; мабуть, за царіці Катерини, коли урядове козацтво так жваво кинулось добуватися московських чинів, як би чуючи, що для всього безчиновного на Україні наступить, як сказав сам небіжчик Кулик, „столітня негода.“

Батька Василя Степановича застаємо вже дворянином з роду, невеличким панком, або як тут прозивають, полупанком, Полтавського повіту, володіючим кількома сотнями десятин з хутором по-над Ворсклом у селі Ковалівці, за кілька верст від Полтави. Там родився Василь. На тих надворсклянських берегах, геть посіяних зеленими левадами и річковими плесами, пройшли ёго дитинячі літа, и душа ёго прийняла перші поетичні уражіння. Ми не знаємо справжнє, у котрім році він родився, але-ж достеменно можемо сказати, що родини ёго упали на перші трийцяті роки сего віку. У розмовах з Куликом міні не дучилось розпитувати про ёго дитинячі літа, бо не приходило на гадку, що прийдеться писати ёго некролог. Знаю тільки, що він був старший син з лічної сім'ї старих Куликів. Брати ёго, подлившись, живуть и досі на останках підупалої фамилійної заможности. Молоденьким хлопчиком віддано ёго до Полтавскої Гимназії, котра, як звісно, дала Росії багато талановитих людей. Один з ёго товаришів розказує, що в меньчих класах Кулик був хлопець пустовливий, але вчився добре; коли-ж наступив ёго молодецький зріст, у старших класах, він став журливим, самотним, вчився аби-як, але-ж багато и з запалом читав, и любив цілими днями блукати по малєвничих околицях Полтави, виспівуючи Українських пісень. Що читав молодий Кулик, ми не знаємо, але-ж легко можемо догадатись. То був час, коли у Росії усе живе хапалося за Пушкіна, а потім за Лермонтова, а на всю Росію гукав тільки один журнал: „Бібліотека для Читенія“, з її, теперя вже позбувшись ціни, острим словцем п. Сенковського. Ніщо печатне не нагадувало молодому розумові и фантазії про Україну. Школа и література тягли їх на береги Москви-ріки, або Неви, и тільки полтавські народні обставини та вірний поетичний інстинкт могли задержувати молодий розум на землі батьків. За того-ж саме часу з'явилися оповідання Гоголя з українского побуту и не могли не зробити вражіння на душу палкого до читання хлопця, и не привернути ёго фантазії до національних образів.

Так-сяк скінчив він Гимназію и ступив до Харківського університету на медичинський факультет. Тогочасній стан напрямків сего університета був такий: ще истніли де-які останки и свіже памятався той романтичний літературний рух, котрий був початком українского письменництва. Ще доживали віку у Харкові Квітка и Гулак-Артемовський, а в академічній молодечі, по-між котрою тоді визначалися Костомарів и Метлинський, панував романтичний погляд на наше пройшло, и тільки-що зачувся, як чудовний диссо-

нанс, голос Шевченка з його громадською й національною тугою про нашу теперешину й будущину; и ся ява не могла зістатись без впливу на таку чутку натуру, якою був Василь. Але-ж йому не судилося довго зістатись під добрячим впливом університету. Економічний стан фамилії розхитався, — майно гинуло від нещасливих господарских операцій. Батько не видержав — помер, зіставивши удову з людиною, недорослою сім'єю. Василеві, як найстаршому, треба було рятувати від жидів-кредиторів достаток. Годі було з дворянским житєм: тогочасній молодий дворянин міг бути тільки офіцером, або чиновником; офіцерство трібувало кошту, а не багатило; чиновництво-ж з його здирством відвертало душу Василя. Кинутись буржуазним шляхом — у торги, або ремесництво ставилось паничеві за сором, и треба віддати Куликові у тому честь, що він не схибив, може й не без морального борюканя з самим собою. То була новинка у тогочасньому тутешньому паничівстві: під впливом потреби стати доробковим чоловіком. Разом з гуманистичними ідеями, він вибрав собі за професією аптекарство, хоча й, прихильна більш до поетичних мрій, натура його тому ділові була радикальне суперечна. За того часу аптекарував у Полтавщині й Слобідській Україні тільки Німець, або захожий шляхтич з-за Дніпра; тутешньому-ж паничеві, хоча-б и найбільшщому, ся професія була за встид. Не гляючи на те, жваво ухопився він за хімію и фармацію, нашвидку здав екзамен на провизора и, спродавши частину землі й дещицю з хозяйства, заорандував невеличку аптеку у місті Валках, на Слобідській Україні, и добуток повинен був віддавати матері на вихованє братів и сестер. Так пройшли років з пять чи шість тих дорогих літ, коли помилка, вільна чи не вільна, у виборі діяльности ставить ціле жите переверть. Як тільки фамилійні околичности сяк-так уладились, аптекарство йому огидо, а почати запово готуватись до другого діла було вже пізно. Поетичній склад фантазії тягнув його на Південь. Дніпрові пороги, Чорноморске побережє, Крим, Тамань, населені його фантазією вже минулими образами Запорожців и Гирейів, тягли його до себе. Здав він комусь инчому свою аптечку, и з невеличкими грішми, без жадного окресленого заміру, потяг у дорогу тими шляхами, на котрі степовий побут наших чумаків наклав поетичні коліри. Хортиця-сестриця, як він каже, де на майдані військової ради „мудрий Німець картопельку садить“, важко уразили його серце, и він не-раз у розмовах гнівно озивався на туу зневагу московского уряду до українских историчних памяток. За те здоровий образ побережанского степового косаря, безкраї там-

тепні пшенишні лани вирізались у ёго фантазії и вилились в поетичній формі. Тільки над усім тим панувала безконечна туга, якою повсюдне кріпацтво окривало Український нарід. У Бориславі, де сходяться з усіх сторін полудневої України чумацькі валки, простуючи до солоних кримських озер, залюбувався він на ті релієвні типи, котрі тутки збираються, як натуральний народній музей, и зіставався там чимало, забуваючи, що в кешені ставало все пустіще й пустіще так, що перебравшись за Дніпро у Таврїю, він без копійчини дотяг до Симферополя. Треба було знову прийматись за аптекарство, а в тій стороні знаючий се діло чоловік — як нахідка, — и Німець-аптекарь, радісно прийняв ёго до своєї аптеки. Років зо два пройшло, поки він виплутався з рук Німця, котрий дуже скупно експлуатував ёго працю. Житє у Симферополі не пройшло без слїду: новий для ёго, палачій всією спекою Полудня, жіноцький тип Гречинки не міг не зачепити чуткого серця, — там осягла ёго юнацька любов, и про неї-то вже у середніх літах любив він нагадувати у веселих розмовах. Добувши де-які середки, замість того, щоб вернутися до дому, потяг він до Бахчисараю, потім у гори, у Феодосію и Керч, а через Керченську прїрву у Тамань, де, як можна догадуватись, мрілось ёго фантазії, що він побачить „во очію“ образ старосвітського Запорожця. Але-ж Чорноморський козак, хоча й має в собі багато такого, що нагадує ёго праотця лицаря, дуже змінився під впливом московського муштрунку. Дальш Тамані и поблизших чорноморських хуторів ёму не вдалося дотягти геть до Кавказу, мабуть, також через недостачу грошей. Якими авантурами він звернувся з того краю, я не знаю, тільки на повороті застряг він у Самаршїні, де Панянка, запорозка фортеця в руїнах, дала ёму такий гарний вірш. Побїля початку шістьдесятих років він був уже дома, и тутки я з ним познаємився. Жив він, то господарюючи на хуторі, то кидаючись знову до аптекарства при Полтавській больниці, то заводячи у компанії з другими аптекарський магазин, що все, задля ёго непрактичності, не гаразд удавалося, и він, як кажуть, тільки перебивався, що не помішало ёму однак одружитися. И в тім він став не в зладі з пануючими дворянськими поглядами. Одна родина, з кріпаків багатї панскої фамилії Білух-Кохановських, працею здобула собі заможність и важкою заплаотою викупилась з неволі. Отся сімя, не вважаючи на свій плебейський рідник, високо становила освіту: діти виховувались у тутешних школах. Одна з панянок тієї сімї, Марія Михайловна, мабуть виперла з памяти Кулика симферопольську Гречинку, и він, не вважаючи на родичів

и знаємих, котрі дивились, як на mesalliance, на шлюб родового панича з дочкою кріпака, хоча-б и добре освіченою шкільною наукою, — одружився з Марусею Ісенківною.

Молода пані Куличиха була людина як-раз для такого чоловіка, яким був Василь: чутка до його поетичної натури, зважаючи хибні його характеру и практичні помилки. Вона собою відзначає найщаслившу годину його життя, тим більш, що на той час як-раз припали и наші щасливі громадські пригоди. У Росії прокинувся з кінця п'ятидесятих років якийсь-то ліберальний дух; тогочасні міністри Олександра II-го попускали волю тому рухові; об'явлено було знесенє кріпацтва, а під кінець, у Петербурзі, група наших патріотів замислила літературний часопис, повинний бути органом Українсько-національної ідеї. Тарас, умераючи, благословив сей початок. Радісно відозвалась на сей поклик з різних кінців України та частина інтелігенції, котра так довго складала в душі своїй тугу народові, котра пам'ятала

Про ту волю козацькою,
Що була, минула,
Що теперя як дитина
В сновитку заснула,

про котру та-ж пісня, сливе, безнадійно додає:

Довго вона буде спати —
Нема тих, що будять;
Живуть наші козаченьки,
Білим світом нудять.

Кулик щиро прийняв до серця зазиви редакції „Основи.“ З того часу почалися друкуватися його вірші, котрі, може, ніколи не побачили би світу, та його кореспонденції, сливе, найкращі в „Основі.“ Яким він був теперя щасливим! Яким видавався здоровим и веселим. Він почув, може, вперше, що його мрії, його потайні гадки, до чого небудь згодилися; що він притудив своє жите до якогось любого йому діла; що святі надії не пропали....

Завітав тоді на Україну П. О. Куліш, тільки-що визволений з вигнання, и завернув до Полтави. Шанували ми цеоціненного вигнанця-трудолобця, на злість місцевій регроградній адміністрації, публичним бенкетом в воксалі містового саду и публичними речами на всіх словянских мовах, повні добрих сподій на будущину. Яким здавався Кулик щасливим, як крутив свої довгі вуса, коли його обібрано на розпорядника того бенкету; як силкувався він збити приємними шановному гостеві тії хвилі сего виразу наших національних и словянских симпатій, у котрих тоді вже ясно ви-

голошувано було, супротив московско-панславистичнѣму, наш щиро федеральний словянський напрямок.

Скоро потім несподівано смерть Шевченка засмутила сі щасливі хвилини наших сподівань. Озвася Кулик на смерть кобзаря тим гарним віршем, у котрому скрізь вирази горя пробивається віра у нашу будучину, и рельєфніш аніж де небудь, кількома словами, вирисовуються історичні значини Шевченка:

Твое слово измалечку
 Повитвердят діти :
 Будеш з ними зеленіти,
 Український квіте!
 Тее жито, що посіяв,
 Зійде... жати будем...
 Розбудив еси нас батьку, —
 Тебе не розбудим!

(Осн. 1861 р. Червець стор. 17)

И не тільки-що віршем, але й ділом силкувався він до казати, що Шевченко не забудеться,

Поки буде рости-жити
 Козацька дитина.

Гаряче приймав він до серця усякі шкільні питання й заміри, що тоді всюди піднялися на Україні. Освіта тільки що визволенних кріпаків, щоб прирівняти їх до нових вільних прав, найбільш интересовала ёго. Допомогав він чим зміг розпочатій тоді роботі недільних Українських шкіл. Яке вражінє на ёго зробила кріпацька еманципація, видно з ёго вірша „Україна до синів“, читаного на публичному бенкеті у Полтаві, даному в день знесеня кріпацтва. (Осн. 1861 р. Авг. стор. 46.); а як відізвався той великий факт першої вори на самому пародові, ніхто краще не виразив, як Кулик у своїй кореспонденції до редакції „Основи“, де він класичним стилем малює Волю, в образі доброї богині, що завітала у нашу країну. Най читальник позволить нагадати ёму сей уривок :

„..... Ось иде вона — наша ясна панночка Воля — иде нашими нивями и селами, у зоряному вінку, сяючи небесною красою, ласкавими очима на нас поглядаючи, усміхаючись до нас, як до родичів, що довго, довго з ними не бачилась; перед нею квітки виростають, поперед неї біжить мале хлопя з розумними оченятами... туди куди вона перстом указує; пильно задививсь на неї чорнявий парубок; до її одежі прицала молода дівчина; вийшли з хати чоловік и жінка, щоб святити хлібом її привітати; подибали

ла нею старні дідуган и бабуся, щоб хоч перед смертю надивитися на її красу нескрмертельну; з піснями виходить село її на зустріч, далеко за околицю, з піснями й випровожує її, благословляючи... Будь же щаслива та плодюча на розум, моя рідна українська Ниво — пройшла по тобі блага богиня...

. . . . . Орися,
Ниво-десятино,
Та посійся не словами,
А розумом, Ниво!

(Осн. 1861 р. Ноябрь и Дек. стор. 103).

З щасливими громадскими обставовинами єднались тоді для єго и щасливі обставовини домові, яко мужа и отця, и він обставовив своє тодішне жите поетичнєю обставовою, що так стосувались до єго натури. Єсть по-над Ворсклом, нижче Полтави тихе, укрите садами, обквітчане горами село — Нижні Млини; тамечки оселився він, и тому затишкові винні ми за ті гарні поетичні твори, що часами друкувались в „Основі“, як напр. „Нєтяга“ (Осн. Берзіль, стор. 45), „Весна на Хуторі“ (Осн. 1861 р. Авг. стор. 48), „Весела удова“ (Осн. 1861 р. Окт. стор. 51), „Веснянки“ (ibid, стор. 56) и т. и. Там жив він серед темно-зеленого гаю, у невеличкому будинкові, обсіяному навкруги квітками, серед співу соловіїв, у шанобі й любові сусідів-селян. Скільки разів, заїхавши до Василя, заставав я єго на млині. Як тепер бачу сю картину: після денної спеки сонце спускається за гори, холодком віє від діброви и річки, млинові колеса гуркотять; купка селян и селянок сидить на порозі й на приступках млина. Підходжу — чую голос Василя; він читає ім або квітчину „Марусю“, або Тараса. Скінчено. Починаються розпитуваня, розмова ширшає. Місяць вплив високо на небо й купається у Ворсклянских водах, а ми з Василем довго ще, довго гомонимо з єго сусідами, не вважаючи ні на те, що другі, як кажуть, ніч розберають, ні на комарів, що цілими роями лізуть нам в очи.. Отсі сцени віддалились у єго поезиях. Одіслав він один дуже гарний вірш до редакції „Основи“, та єго тамєньки запропащено. У мене в памяти зісталося тільки кілька строк, котрі хоч трохи зможуть обрисувати єго погляд и погляди єго слухачів. Вірш сей у єго прозивається: „Після читаня Шевченкових Гайдамаків“:

. . . . . читаю
Щирого Тараса,
А козацтво слуха',
Кива' головами,

Де-коли й заплаче
Теплими слёзами.

Потім він вкладає в уста одному з слухачів такі слова:

Що-ж з того козацтва,
Що-ж з тих Гайдамаків,
Що шкварили жида,
Що били Поляків?

И идея поезиї виразилась такою гадкою, що вся наша кривава история не привела нас до щасливої долі, бо у самих во-
жаків не дістало елею добра и любови....

За річкою стоїть потонувший в зеленому гаєві хутір. Там и досі живе заможня старосвітська козацька родина. Дочку віддавано за-муж. Прийшли с шинками просити панства Куликів на весіле. Я був ёго гостем, то й мене запрошено. Переїхалисьмо річку в брід. Ось ми в хаті. Нічого списувати міні, — прочитайте сей образок в одній з ёго кореспонденцій до „Основи“, де він не забув ні „гарного чільця“, ні тієї гілястої груші, під котрою тупотять чобітки з підківками“ (Осн. 1861 р. Ноябрь и Дек. стор. 99). Житє живцем піддавалось у ёго писаннях... Весіле робилось по старосвітському закону з тими додатками, які бувають на козацьких весілях. Винесено старосвітську козацьку шаблю з комори, де вже вона висіла, мабуть, кілька десятків років, и світилка з шаблею стоїть коло молодої... Ось час розлуки з матірю; порушаюча пісня голосить... Молода високо на возі, на котрому скрині горою... Попереду Василь верхи з боярами гукає з рушниці на дорогу молодій парі... Такі сцени обставляли ёго тодішне житє и впливали на ёго поетичній настрій.

Наверталися частенько у той закуток то з Харкова, то з Києва університетські студенти з молодчої українофільської громади. И що то були за свіжі розмови, яка надія, яка віра в себе!... Одного разу запрошено нас в Харків. Тамтешні наші молодики злагодились на якесь артистичне національне свято. Поїхали ми з Василем. Весело верталисьмо з Харкова: запал молодчих підживляв и нас. Вертавсь з нами у купі один університетський студент. У екипажі під ногами ціла купа брошурок и книжечок українських, що друкували задля народу. Кулик був найзавзятшим розтикачем іх, и куди-б не іхав, завжди наберав іх з собою.

Я и студент кунялисьмо від денної спеки.

— „Стій!“ зразу крикнув Кулик: „злазьте, панове“.

Перед нами була ціла чумацька валка: мажі рядом; воли роспущені по степу, а люде, з люльками, купами на траві, в роз-

маїтих малєвничих поставах. Машинально ми потягли за ним. Весело й жартовливо умів він близько стати з людьми не знаєщими. Пійшла розмова про се, про друге, а далі дійшло до серйозних питань житя, а даді до грамоти, школи, до книжок, и скоро степ став великою читальнею під синім небом, де читаками були ми трое та де-котрі з грамотних чумаків; и так пройшло кілька годин. На прощанє гуртом заспівано, и роздано книжок чимало и до вподоби... „Наївна ексцентричність!“ скаже читальник. Так; але я й нагадав про неї задля того, що вона рисує характер щирого до всєго доброго нашого ексцентрика...

Завітала-ж на той час (1862 р.) до Полтави знакомита співачка, примадона Петербурскої опери, О. М. Леонова. Піснею на смерть Шевченка, проспіваною чудовним голосом, прихилила вона до себе людей українского напрямку. Кожен концерт, по більшій частині складений з Українских мотивів, приймався публикою з запалом. Співачку шановано оваціями, запрошувано до господи...

Я памятаю, як Кулик, сівши за поганяйла на колясі, в компанії веселих гостей верхи и в екипажах, помчав до свого поетичнєго затишку знакомиту співачку, де було приготовано їй селянско-національну учту... То були щасливі години єго житя, то була щаслива година й для України! то були родини української идеї у її сегочасній формі... Не диво-ж, що ми й уся українска молодіж віталисьмо новонарождену піснями „від чорного Богу до тихого Тору“, не сподіваючись нічого злого як немалисьмо нічого злого на серці. Щасливі години віри, надії й любови!

(Конець буде.)

Подоріжє

од Полтави до Гадячого.

(Дальше.)

А ось и „боска.“ Сидить вона день у свого хозяїна, най-більше жида-шинкаря, и куняє. Пика її споєна, висмоктана, у сянках; очи поїдпухали. Сидить вона, и те-ж дождає, поки сядє сонце; а там — причесалася, прибралася, вмилася, вибілилася, й понесла своє грішне тіло на широку улицю... Стоїть або ходить, не минає стрічнєго й поперецнєго, співає своїм охриплим голосом спрощні пісні; аж таки знайде свого знаємого, якого недоїдемого....

„чиновника-шибайголову“, котрому все одно, чи жити, чи вмерти, або викравшогося з казарми москалика-джебуна. Ось зійшлися, пішли... Трохи перегода, чуєте плач, крик... „халамиднику, (сякий) сину! ой, ратуйте! халамиднику! нащо ти мій платок береш? ратуйте!“... Далі гуп тіла на землю, лясканє важкої руки по щокках, плач, — лемент, крик — мов ріжуть кого... И все те несеється по сонних улицах городу, и не викликає нікого на поміч. Всі добре знають, що то, й хто то. Иноді на той крик обізветься свисток дозорчого (ознака, що ще не спить він); болізно він уріже ваше ухо, промчитья й затихне десь далеко-далеко на вигоні. Трапляється часом, що й тихо обходиться се. Тоді боска, як тінь яка, швидко крадеться темними улицями, за город, до самого крайнього шинку якого небудь Гершка або Лейби; несе свій убогий заробіток. Тут уже й подруги зійшлися; и вони принесли свої заробітки. Ось суне Иван, або Грицько; й вони несуть — хто зиларок, хто уздечку, шальку з вівсом... И все отсе при-добрий Гершко приймає, й розплачується дурманом настояною горілкою, гнилою рибою, або цвілими ковбасами. И Гершкові добре, и людям добре: Гершко купив усе за безцінок, люде — напилися й наїлися... Пішли співи, танці, вихилася, викрутася, лайка однакова що між чоловіками, що жінками. И тільки перед світом все те тікає у свої нори, у свої берлоги. Люде ночі, вони бояться дня, як сови, и чим дужче тікають од ясного світу. Буває часом, зморена боска, або халамидник, не зможе добратися до свого кубла, и в-ранці ви бачите, як колоди пороскидані у захистку під тивном, або-ж під деревиною у буряні, лежать сонні люде, — то вони. Идуть люде на базар — минають, не дивляться, не плюють и не сміються... З усяким таке буває!

Коли на городян, на синів зовсі инчих людей, начатки инчого побиту, инчих звичаїв, инчих хвиль побитових, — накладали свої сліди, вибивали й виковували свої зразки, и виродилася з того така не одрадня форма народнього перевертня-городянина; — то селяне, як стали на одному місці після козацької заверюхи, як уяглися ті лихі чвари у тихе незамутне житє, то так и досі зосталося; и досі, у неосвітнєму мороці, б'ються вони з своєю злиденною долею, холодом та голодом, а часом запивають те все „живицею-ледацицею.“ Ціле літо на роботі, або-ж серед свого поля, або чужого — на заробітках; цілу зиму то по печах лежучи, то по шинках сновидаючи. Гершко, носом чуючи свою поживу, підсунувся и сюди з своєю порадою та одрадою. И добре йому, — за безцінок має він и курей и гусей, и масло й яйця,

и всякі огородні овощі, и всяке полеве зерно; а часом закине удочку у чудну будочку, та й тягне, не кожух, так свиточку, — и все те незабаром помарширує у місто на базар... А Грицько, або Іван, виспавшись добре під лавою, устане, оглянеться кругом, — ні свити, ні кожуха, а іноді й грошей з гаманом, (коли були), кат має; почухає свою нечесану голову, удариться руками об кешені, та й поплететься до-дому слухати лайки жіночої, або-ж репету дитячого.

Оттак-то мене зла личина обмарудила! похвалиться через тиждень-другий, добре вилежавшись на печі, викачавшись од хмелю, — своєю сусідіві.

— А може-б ми тій личині та очи залли? сміючись одказує питанєм сусід; — одначе сёгодні празник.

— Та воно-б то й я не од тих грошей, каже неборака, чухаючи потилицю, — та...

— А що там то?... Ог погурай ім!... По маленькій! — лукаво грає по живій струнці сусідіві сусід.

И дивися — побралися по-підтиню прямисінько до Гершка. Там зберуться ще три-чотири. Випили, заїли, розбалакалися. Скаржаться на житє, шмалять люльки.

— Трудно стало жити, — ох як трудно! отсе скаже один, и сплюне.

— Бо людей наплодилося, що й землі важко, — уверне другий.

— Та й порядки!... процідить кріз зуби, не випускаючи люльки з рота, третій.

— Ще хоч би не моштаки; а то ті нас підсікли!..., забубонить четвертий.

По слові четвертого вам зараз робиться відомо, хто то розмовляє: козаки, казенні, тільки не колишнісь крепаки. Між тими й другими йде своя хатня ворожнеча; один одного ненавидить. За що? — питаєте. За те, що историчній потяг, розвизавши руки крепакам, круто повернув, як колесом переїхав, економічній побит народу, и почав троцтити ёго патрїархальний склад. Настало зразу тисяча тисяч вільних рук, без хати-оселі, без хліба, без грошей. Треба було щось ротам жувати, треба щось робити? Й от, сі роти й руки розбрелися по своєму й чужому краї, то в найми, то на заробітки: маючи надію незабаром стати й собі такими-ж хазяїнами, як стали їх брати вільні. Оттуда-то й почалася та боротьба за шматок хліба, за оселю, за сімю, за господарство. Усяк добре знає, що се за боротьба. Багато пропало зюду з чес-

ними замахами, з добрими замірами; жите учило, що без кривих и таємних шляхів не можна було вискочити. Й от крєпацький норів, уже й без того скалічений самим крєпацтвом, став ще дужче калічитися, зробився скучний, прониристий и шкодливий. Се все й дало їм більшу силу над козацтвом та казенними, котрі привчені були робити все повагом, по давньому споконвічнєму звичаєві, по батьківским показам; — и стали вони побивати свого вільного брата у всячині, хоча й кривими та таємними шляхами. Чесна козака душа, вирощена на волі, не знала такої зневаги, — й от вони ворогують між собою.

Через те козаки, як тільки зійдуться, зараз и беруться за те, що багато нашого брата наплодилося, трудно стало жити; моштаки світ завязали; — скаржаться на жите й идуть шукати простору за Кубань.

Крєпаки те-ж скаржаться, тільки инче. У їх першими припомани їх щастя не-те, що багато нашого брата наплодилося, а самий склад громадянського побиту!

— Що то земство? розмовляють вони, — тільки лишня драчка! А мирові? — Коли добрий пан — то добре й нам, він и розкаже и перекаже; а як лихий — то все рівно, що плюнь! Те-ж и волосні. Набіг посередник або справник, а в Старшини й язик одібрало; про писця вже й казати нічого, — той норівить тільки на нашу кешеню, як би з неї сороківку витягти за паспорт. Пявки! Що-ж ми зробимо, що ми скажемо — люде темні?

Як бачте, жите не веселе. Де-ж шлях той, яким би можна вилізти з-під гніту ёго?.. Козаки знайшли — за Кубаню, й потягли; бо їм можна туди, — спродав своє — та й на всі чотири сторони. Крєпакова доля не такої співає: у ёго ще нема нічого свого, у ёго казенне, за котре ще треба гроші сплатити. Через се ёму й не можна за Кубань... Й от хиріє собі так нарід, крутиться на однім місці, в одній ковбані. А душа? Й вона просить їсти, и їй хочеться хліба. А де-ж ти за-дя неї хліба виломиш? куди її притинеш, щоб не стерчала серед пустині, як та билина. одна самотою? От тут-то й ковина', та ще й не аби-яка... По троху — Гершко залива ту душу своєю заливкою, по троху — жите надсажує молоду силу; а по троху сама в себе заривається, шука' утіхи не навкруги, а в собі; то шукаючи — й окунеться у шалопудство...

Через се то й став для мене таким цінним мій машталір. Сама борода ёго; такий чудовний випадок, од котрого перестав

він й у рот брати, — малювали у моїй голові не кого нічого, як шалопуда, — хоча я й помилився.

Як сів я, й минули ми місто з ёго казенними будівлями, з ёго невеселими чорними плотами, почухравши, тільки видно, твердим засохлим шляхом, — то перше слово моє було:

— На що ви, діду, бороду носите?

— А так. Ніколи голитись. День у день ізда.

— А я думав, чи не старовір, бува'? (Я не назвав шалопудом, боячись уразити діда, бо слово се між своїми за лайку сливе.)

— Хто? я?

— Еге.

— Ні. Ось, бачте, зараз люльку буду курити; а вони-ж сего зіля не вживають.

Й почав накладати люльку, пустивши коней тихою ходою.

— От и добре, кажу я; покуримо, щоб дома не журились.

— Хм! усміхнувся дід. Не журяться!

— Чому?

Дід тільки хитнув головою.

— Ви сами тутешні? — питаю трохи перегода.

— Я такого-то (запам'ятав прізвище) пана.

— Сего-ж таки повіту?

— Ні. Костянтинівського.

— Хата є, сімя є?

— Є.

— Що-ж вас одірвало од сім'ї? Хіба землі немає?

— Та яка-ж у нас земля? Звісно, общеська!

— А все-ж за неї треба платити?

— То й платимо-ж. Жінка там трохи обробля', а я тута служу.

— И воно не кортить часом до-дому?

— Байдуже.

— Та все-ж такн жінка, діти? — Дід здихнув.

— Та як іздиш на той-край, то й забіжнш.

— Хіба не далеко од шляху?

— Недалеко. Зараз біля станції.

— А діти-ж великі?

— Дочці од першої жінки 17-й пішов, а то ще малі.

— То ви на другій уже жонаті?

— На другій, — глухо вимовив дід. А трохи помовчавши: — е-е, якби міні син був, та й ще од першої жінки, то

я-б и горенько покотив. Отсе-б ёму двадцять-третій пішов, — та Господь прийняв.

— А великим умер?

— Ні, малим. А се, що од сеі, не велика надія: синові восьмий тільки пішов. Куди то ёго притинеш? А в мене, як самі бачите, борода вже сивіє. — А все-ж другу жінку дівку брав, — усміхаючись жартовливо вимовив, придавивши на слові дівку.

— Еге! то ще й тепер жеребця зануздаєте? — жартую я.

— Ні вже... Хіба отакого, — та й указав пужалном на сухореброго коня на пристяжці, що йшов собі, голову похнюпивши.

— Ану! чого зажурився — гукнув він на ёго, стebнувши ба-тогом. Кінь рванув, другі собі підхопили й понесли нас по шляху, гуркотячи як по каміню.

— Жид у вас держить станцію? питаю.

— Жид.

— А що платить?

— Кому? мині?

— Еге.

— Шість рублів на місяць.

— На своїй чи ёго одежі?

— ёго тільки отсе сірячина, — показав на місце, де сидів.

— А харчі?

— Харчі ёго.

— А добрі-ж хоч?

— Та за харчі гріх слова сказати.

Поки курили, розмова наша стихла. Коні підтющем бігли, вітер ніс поперед їх шпарко сіру куру. Я оглянувся навкруги; поле сумне и чорне лежало за нами; у праву-руч, на Шведській могилі, стояла невеличка церковця; у ліву — над самим шляхом корчма. Білобока церковця, як дівчина у празниковій одежі, стояла собі коло високої могили (свідка колишнёгось побоїща), й приязно кидалась у вічи. За те корчма, як жидівска наймичка, обшпугована дощами, з побитими вікнами, болізно дивилася на проїзжого, немов милостині просила.

— И мабуть жид шинкує! питаю діда.

— Не знаю. Я од такого захисту тікаю.

— И краще.

— Правда ваиа. Що як подивлюсь я тепереньки на п'яного, хоч и свого брата, то аж верне.

— Та воно вашому братові — кажу ёму — не можна й не пити. Часом зимою хуртовина та лиха година заскочить в дорозі, — то ще й змерзнути можна.

— Одже-ж то все вигадки, паничу. Пив и я колись — то так казав; а перестав — то й байдуже. А то, що змерзнути кажете, то то таке: яку кому Господь смерть положив. Чи так умерти, чи змерзнути, — того й возом не обйдеш. А що наш брат пє, — то побий ёго лиха година! От недальше, як учора. Приїхавши так перед обідом — зараз и пішли. То так нализалися, що ледве гупої ночі до хати доїзли. До хати — то доїзли, а в хату — ні; не найдуть дверей. Почали гукати: діду! діду! відчини. Відчинив я їм, та вже й каюся; хай би на дворі вихмелилися; отже пожалів, а вони до самого білого світу не дали й очей зімкнути. Сказано, Ирод у їх поселився, — свистять, кричать, гукають, лаються; та так цілісіньку тобі ніч. А тут ще одному й черга прийшла їхати. Куди-ж ёму коней запрягти, правити, коли він язика в роті не поверне? Переминив уже ёго трохи тверезійший. За те-ж и досталося ёму од хозяїна на другий день.

— Як, бив?

— Та бити то не бив, а тільки лаяв, як (сякого) сина.

— Ну, то ще нічого.

— Та все не гаразд. Гульня гульнею, а служба службою.

— То так.

Проїхали з пів години мовчки.

— А коли, діду, вам краще було, — питаю, — чи як були у пана, чи тепер — на волі?

— Та воно бачте тепер и краще, що ніхто над шнею не стоїть, — та тоді було краще.

— Чого-ж так?

— А так. Тоді було одробився, та й лежи цілу зиму, нічого не знаючи.

— А тепер же?

— А тепер за цілий вік діла не переробиш. То, що на себе, то на себе, а то ще й на подушне, земушне, рекрутське. Все то те знає тягнуть. А де ёго взяти? З коліна не виколупаєш.

— Так тоді-ж було таке, що отсе не злюбили чим вас — зараз у двір, а там звісне жите — то лайки, то бійки, а часом и голодом попоморять, на ціпу поподержать.

— Та в лихого, та ще задля лихого, то воно таки такеньки й було; тепер, звісно, того немає.

— То-то-ж. Тепер, що не заробили ви, то все на вас и йде, на користь вашу; а тоді панові йшло.

— Та воно, паничу, ось що я скажу: що на волі добре,— чи пішов куди, чи зробив що — нікого не питаєш, сам себе знаєш; та одно біда — хліба гою, а подушне тяжко на сію. Притьмом уже дуже налягло.

— Потревайте трохи, ось як розложать на землі, то тоді вага ся спаде з вас.

— Чи воно ж таки коли буде се?

— Пишуть, та вже-ж до чогось донишуться.

— А чи не чули ви, бува', паничу, — у нас там на хуторі чутка йде, — що либовъ царь одбере усю землю од панів й од усіх, хто її багато має, та й поділить по-рівно на душі.

— Ні, такого не чув.

— То-то я й казав, що брехня. А у нас усі слезують об сему, та ждуть — недождуться.

Такеньки ми з дідом цілу дорогу розмовляш, аж поки не доїхали до станції. Станція стоїть собі серед поля, на супроти гостиниця, а більше кругом — ні хатинки.

Пересидівши трохи у непривітній холодній хаті, поки перепрягли мині коней, я виїшов сідати. Коло ланку стояв мій дід и нова тройка з новим жашталіром. Я сів у віз, подавши дідові плату. Машталір уже пробрав було й возжі, щоб погоняти, як дід ёго зупинив:

— Темохвію! гукнув він.

— Чого? озвався Темохвій, обертаючись до діда й показуючи мині свою сувору пику з білими усами.

— Ти-ж мині сего панича он як вези! Чув? Не жалуй жидівської худоби, бо се панич добрий!

Темохвій, не сказавши на се ні слова, підобрав до рук коней и погнав їх що сили.

(Дальше буде.)

ВПЛИВ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЗАХІДНЬОЇ ЄВРОПИ на Україну при кінці XVI-ого віку.

(Після М. Костомарова.)

(Конець.)

У владик и архимандритів були діти, братя, племінники, котрим вони роздавали церковні маєтности, и в загалі, владики ди-

видилися на свої єпархії и монастирі, як свіцькі люде на свої каштеляства та староства: вважали їх для себе доходивими артикулами. Бували приклади, що знатні шляхтичі випрошували собі в короля єпископії й игуменства, та були через багацько літ непосвящені, користаючись незборонно церковним хлібом, як тоді, мовлялося. „Правила святих отців“ — примічає ровесник — „забороняють приймати и посвящати на священників молодшого, як тридцятьлітнього від роду, а у нас допускали иншого в п'ятнадцятім році. Всякий знає, що тоді діялося, як у него на губах молоко не обсохло, а вже й пастирем його величають! Він ще й по складах читати не вміє, а вже й посилають його слово Боже проповідувати; він своїм домітвом не управляв,... а йому поручають порядок церковний!“ Розумно ж тепер, що за таких управителів діялися звичайно безлади по церквах. Так, замість нерозривности малженства, котру церква православна признає, ніде не було так багацько розводів, як на Україні, и на згіршення благочестивих, часто можна було здибати, що в декотрого дві три живі жінки побралися з иншими мужами, а він сам жив с четвертою жінкою. Уже давно завівся в православній церкві обичай, що на архиєреїв посвящалися черниці; за польского пановання сей обичай нарушено; холмський владика Денис Збируйський, пинський — Леонтій Пелчицький жили з жінками, перемиского владика Михайла Копистинського постановили владикою тоді, як в него була жінка — виголошує львівське брацтво про українских архиєреїв, подаючи отсе в списі в р. 1591 до константинопольского патріарха Єремія. Проти церковного права, священники були двоженні, а часом и зовсім не женилися, та жили з наложницями. Игумени прилюдно жили з любовницями: не таючись, мали й виховували дітей, и в них по монастирях дуже часто можна було бачити п'ятику та шумні ор'їи.

Роскішне життя, що позваляли собі духовні по своєму шляхоцькому походженню, примушувало їх потягати великі доходи из своїх церковних маєтностей, а се доводило до прігніту підданих. Ваші милости — повідає Іван з Вишні до українских архиєреїв, архимандритів та игуменів — забираєте воли та коні з оборбідних поселян, видераєте від них грошові данини, данини поту и труда, дупите їх, мучите, томите, гоните до кояг¹⁾ и шкут²⁾ зимою й літом в непогідню пору, а самі, як идоли, сидите на однім місцю, а коли би випало перенести ваші идоляські трупи з одного місця на друге, то перенесите їх в колясах, сидячи собі як в хаті а бідні піддані день и ніч на вас трудяться: и страждають; ви-

1) Чайки. — 2) Річні човна для перевозу хліба.

сисуючи з них кров, ви зодягаєте фалендишами, утрофимами та кармазинами своїх приставників та слуг, любуетесь їх убіром, а в бідних підданих навіть сірняги годящої нема, щоб було чим покрити свою паготу.

Безлад в церковнім строю взбільшався через самовольне вмішування свіцьких осіб. До чого доходила самоволя старостів — може послужити прикладом вражда Кирила Терлецького з луцьким старостою. Посварившись з владикою, староста не пускав ёго служити в соборній церкві, що стояла в замку, в самі великі дні страстної суботи и великодня, а для своєї потіхи завів музику до церковних притворів, и своєвільні гайдуки ёго стріляли до церковної бані.

Стан висшого духовенства був оплаканий. Владики обходилися з ними грубо, обтяжали їх налогами в свою користь, карали замиканням до тюрем и били їх, не даючи нікому с сёго справи. З монастирів, приналежних до архиерейських катедр, владики поробили собі хуторі и утримували там псярні. Духовні терпіли від самоволі старостів и владільців сих маєтностей, де були їх приходи. Пан прикакував приходському священникові їхати с підводами, брав ёго сина в свою службу, грався з ним и ёго сімъєю, и, по самоволі, угнітав налогами нарівні с своїм хлопом. Особливо же нужденний стан духовних був там, де пан був католик або протестант. Там шляхтичі обтяжали саме богослуженне податками; так священники мусіли платити по 2 и по 4 (як протопоп) золотих. Сёго — повідає ровесник — не переносили ні жицівські синьгобли, ні татарські мечети. Декотрий Українець, перейшовши на протестантизм, нищив церкву зовсім, а будинок церковний обертав на хлів. Православні, при своїй холодности, не заступалися за своїх одновірців.

Для священників не було де отримати виховання, відповідного їх званню; вони оставали в крайній невіжі, и не могло бути річі про поучення народа. До такої погорди дійшло звання презвитера — повідає православний письменник Захарія Копистинський — що честний чоловік встидався до нёго вступити, и годі було сказати, де частійше перебував презвитер: чи в церкві, чи в коршмі. Недивно-ж, що навіть саме богослуженне з незнання псовано так, що й єдності в обрядах не було. По більшій части духовні не мали на собі нічого більше священного, хіба одну одержу в часі богослуження, и саяк-так на шів з гріхом, відслужить обідню в котрій нічого не розуміє, бо нігде не мав спосібности вивчитися славянського язика, та мимовольно обясняв священник

єретичним способом незрозумілі слова письма. Один з речесників виражається про невіжу так вищого як и нижшого духовенства ось як: — Декотрі з наших пастирів розумного стада Христового чедво гідні бути пастухами ослів! Не пастирі вони, але вовки хищі, не вожаї їх начальники, а леви голодні, що пожирають вівці свої. О, нещасливе стадо! як може бути вчителем такий пастир, що сам нічого не вчився, й незнає, в чім він обовязаний Богові и ближньому, коли він з малку займався не вивченням св. письма, а невластивими духовному званню заняттями: дехто с коршими, дехто с панского двора, дехто з війська, дехто перевів час на дармованню, а як не стало що їсти ні в що вдягнути ся и нужда йому шию зігнула, тоді він почав благовіщувати, а й сам не знає, що то таке благовіщованне, та як до него взятися, Церква наша наповнена на духовних місцях хлопчиками, недоростками, грубиянами, бутними людьми, гуляками, обжирцями, підлецами, ненаситними еластолюбцями, святопродавцями, несправедливими судьями, обманцями, фарисеями, коварними юдами.

Тепер же розумно, що в віці загального прозелітизму, такі на дилектику хитрі проповідники, як єзуїти, не здибали годящого відпору, а перевертаних ними с православія нікому було підтримувати. „З духовних грецької віри“ — повідає ровесник — „не знайшлось би й десятка на всій Україні, щоб знали обяснити: що то таке таїнство, чистець, папска власть и пр., а як коли владики та игумени поривалися показати свою освіту, то взбуджали сміх, як яку небудь простонародню польську або українську примітку приписували якому небудь Солонові або Питагореві.“

При такім стані духовенства простий народ тільки по имени був християнским, а бували й такі, що без хресту жили цінний свій вік. Народ жив своєю старосвіцькою жизнью, нерозлучно від природи, без початкових уявлень про сущність христової віри. Як його предки перед вісімсот літами — сей народ при кінці XVI століття облічував час року и всю жизнь після поганских празників, и вони були ближші його серцю, як християнські. Празник Різдва — був для него празником коляд; новий рік він святкував поганским щедрим вечером; обряди з пирогами, похожі на старосвіцьке поганске богослуженне Святовита, на свято крещенія, були йому знаємші и ближше серця, як водосвященне церковне; на масляниці Україна святкувала поганского козла — зустрічу весни; Пасха Христова була народові дорога не оскресенням Спасителя, а шумним *волочінням* (тепер вже зникло): „виволочіть отсе прокляте волочіння з ваших сіл“ — повідає чернець тогочасний — „не хоче

Христос, щоб в дні ёго славного оскресенія був сміх и диявольске ругання“; в весняний день Юра народ відправляв шумне, веселе поганске свято в полях з гулянням, піснями, забавами, на прискорбіє св. Великомученика та на втіху диявольску — як то благочестиві виражалися. Троїчне свято знали тільки після звивання вінків; на Різдво св. Івана Предтечи, Україна втішалася поганим скаканням через огомь; на Петра й Павла — гойдалками, що православні люде називали вішалницями; по жнивях справлялися обжинки. Весілля, після народнёго поняття, відбувалося не вінчанням в храмі Божім, але старосвіцькими весільними обрядами и піснями; память покійників почиталася не церковними за них мольбами, але поставленням на їх могилі пирогів, яєць, та шумними орбіями на кладовищах — остатками поганскої тризни. Всюди и ві всім панував ще поганский стрій понятій и вірувань. Поняття про душі и загробове життя заховалися ще з давніх часів, и майже невідали про християнський рай та пекло. Український селюк зображав собі, що душі померших літають по деревах, перекидаються в дерева, в птахів, в звірів, блукають по лісах, по болотах, по полях, а потім забираються в далеку сторону десь на сході сонця; духовний світ наповнявся не християнскими ангелами и нетілистими духами, але тими безрозличними істотами поганского світогляду, що називалися лісовиками, домовиками, болотяниками. Божество малювалося в неограниченій картині верховної сили, без ясного знання, чи тая сила являється в однім, чи в багатько образах.

Між шляхтою грецької віри запанувала байдужість до отцівскої релігії и часто переходила в переконанне про досконалість инших християнских віроисповідань: православна церква неустанно тратила своїх членів шляхоцького походження. За часів Жигмонда-Августа, як в Польщі й Литві розширилася реформація, багатько покидало віру отцівску и приймало кальвинизм або ариянизм, инші, хоч явно й не переходили на чужу віру, але оставалися без всякої сердечної и норовственної звязи з своєю вірою и майже так само були їй чужими, як и ти, що перейшли на иншу віру; як тільки отримав український шляхтич вихованне, або тільки уображав собі, що він з вихованням, ёго поняття и чувства звертали до иншого світа, и він старався бути чужим православию. С того часу, як єзуїти накинули на Річ Посполиту свою католицьку сітку, Українці стали переходити на католицтво. Протестантизм и католицизм — одно и друге загрожувало православию; и, правду сказати, перед тим, нім єзуїти запанували над протестантизмом, сей протестантизм був страшнійший від католицтва для православия.

На Україні батькові родини не можна було знайти вчителя, щоб міг удіяти о законі Божім и початкові відомости, для того змушені були родичі віддавати свої діти на виховання чужоземцям, а тиї, по духу прозелітизму, всійного тоді всім сторонництвом, старалися своїм ученикам впоїти передпочитанне чужої віри. Такими вчителями часто бували кальвини, тому що були в добрій славі и самі, и їх поровствєнна діяльність. Князь Острозкий з пошанованнем відзивався про діяльність протестантів, у котрих були школи, типографії, заклади для убогих, больниці при молитовних домах, а пастори їх відзначалися християнскою моральністю; з сердечним боєм протиставив їм князь упадок церковного благочестия в українській церкві, невїжу священників, материяльну своєволю архипастирів, лїнєвїсть и рівнодушність свїцьких людей до дії віри. „Ми до віри зобягніли — повідає він — правила и устави нашої церкви в зневазі у всіх чужовірців, а наші не тільки не можуть стати за Божу церкву, але й самі сміються з неї. Нема вчителів, нема проповідників Божого слова, нігде нечутно слова Божого, всюди відступають від віри, ніщо не тішить нас; приходить сказати з пророком: „Кто дасть воду главѣ моеї и источникъ слезъ очамъ моимъ.“

Однакож сі слїзні лементи про запустїість православної церкви не перешкоджали тому самому Острозкому в однім письмі до свого внука Радивила назвати кальвинів послїдователями правдивого закону Христового (*wyznawcy prawdziwego zakonu Chrystusowego*). Ясно отже, що и найревнійший поборник православия мало надїї міг давати по собі, коли виголошував такі противні духові православия суди про исповіданне, котре, противно, з становиска православия, повинно було вважатися огидною ересю.

Острозкий запровадив в себе школу, типографію, и всю православну шляхту понуджував до такого діла. Але не було охотників з слїдом пійти за єго прикладом, бо й годі було. Вчителів ні звідки було набрати на всю Україну. Своїх не було; зі всходу їх потягати годі було; в Московщині була такаж сама невїжа; а закликати чужоземців — значило губити віру. Природно отже було піддаватися езуїцьким впливам и приступати мимовольно до гадки про злученне з римскою церквою: инакше розїло би протестантство до костей всю православну Україну.

Подає М. Н.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Чого нам ждати від Поляків?

Четвертина віку минула, як ми, галицькі Русини, по многих літах народного заневолення и поневільного мовчання, у перший раз знову голосною и всею свічною громадою завдали собі отсе питанє.

Було то 1848-ого року, котрий народам австрійської Монархії нагодив спосібність упізнатися о свої права. Поляки, не здригнувши ані ва хвилину від часу втраченя своєї політичної самостійности, не пропустили й сего случаю, щоб не відозватися з жадами про поліпшенє свого побуту в Галичині. В першій адресі до трону, видічаючи свої жади, речували тільки о собі самих, о краю польскім, о народности польській; о другій народности краєвій, о Русинах; не згадали ні словом, — промовчали.

Чи дивно-ж, що Русини, котрі вже те-ж не спали — бо савовіжа народна в просвіченій верстві Русинів зачала будитися вже з тридцятих років, а навіть ще й ранче, одночасно з пробудженєм духа и гадки о взаємности у инчих Славян — чи дивно, що Русини, після такого факта, наткнулись на питанє: „чого нам ждати від Поляків?“

В недобру годину поновилося отсе питанє... Поновилося, кажемо, бо воно старе, одвічне. В 1848-м році припадали як-раз 200-літні роковини „великої руїни“, коли Хмельницький из Запорозкої Січи виніс на Україну хоругву вселюдїєго повстаня, котре в наслідках своїх и Русинів до добра не довело, але й просто пагубне оказалось для Польщі — бувши почином її упадку. Знать вже тоді Хмельницький, а з ним ті сто-тисячі збройного руского люду, що гуртувались під ёго хоругвами, завдавали собі також отсе питанє, а розібравши ёго добре, дали одвіт желізом и потоками власної крови.

Сей раз одвіт Русинів на те питанє не був так страшний, бо Галичина була хиба тільки тим похожа на колишню Україну, що як тоді там, так тепер тут, збереглась у ширших кругвах савовіжа народня, и була змога дати їй якийсь вираз. Але все-ж таки Св. Юр не те, що Запорозка Січ, владика Григорий Яхимович не був Гетьманом Зиновієм, а духовні рускі, звісно, не носять козацьких шабель, не шаблею хрестять, а хрестом святим. Одначе як у XVII-му віку на Україні козаки (не о запорозких мова)

стан вільних руских людей, яко середній межі упривилєванним та ополяченим уже шляхтичем-паном з одної, а приборканим міщанином-крамарем, и селянином — просто невільником панским з другої сторони, — як козаки, кажемо, були справдешніми репрезентантами й оборонцями рускої народности, так само, при даних тут обставинах, стан духовних у Галичині, з ёго єрархнею, показувався яко єдиний и природний той-ж народности заступник. Треба признати, що руске духовенство и ёго єрархия зрозуміли тоді своє завданє и свій моральний обовязок; тої заслуги ніхто їм відмовити не сміє, хоч нехай собі що хто хоче небилічить о самозванних заступниках. Атже-ж тоді ми не мали ще тих октроєваних ординацій виборчих п. Шмерлинґа, після котрих виходять з вибору заступники рекомо правні... Заступав правно той, хто чув свій моральний до того обовязок, як учинили й ті люде, що без мандатів станули тоді в-передах польского руху у Львові. Ото-ж за почином від Св. Юра вислали й Русини адресу до трону, домагаючися в ній признаня прав рускої народности, о котрій Поляки в своїй адресі промовчали. Такий одвіт Русинів на адресу польску був чей-же гідний заступників народних. Русини галицькі, удаючись до трону поступили так само, як колись козаки, которі жалувались королеві польскому, закіль розпочали бороте с Польщею на жите й на смерть.

Хоч одвіт цісаря иначе звучав, ніж колись одвіт польского короля, хоч тільки обіцяно, що справедливі жадоби рускої народности будуть узгляднені, однакож се озлобило передовиків тодішнього польского руху так, що вони, в суперечности с правдою и свідоцтвом исторії польской, сміли в своїй другій адресі заперечити истнованє рускої народности в Галичині, а жадоби Русинів, виражені в адресі рускій, назнаменувати яко интриґу клерикальної партії.

Сим явним запереченєм було дане гасло до тої распрі, котра вже четвертину віку триває, й на шкоду обох народностей досі ще не загоджена. Після того бо запереченя, природним побитом, ще голоснійше мусіло озватись між Русинами питанє: чого нам ждати від Поляків? — а одвіт впливав просто з другої адреси польской: „нічого, як тільки винародовленя до решти, круглого ополяченя.“ Підтроволювачів одної народности против другої не забракло, бо в распрі двох завсіди знайдуть свій интерес люде третєї руки. Взаїмне роздраженє доводило противників до нових промахів, при чім с польской сторони не щаджено нових доказів, котрі тільки утвердити могли Русинів в повзятім раз переконзню зглядом Поляків.

Велику помилку начальників польського руху в р. 1848 старалися зараз направити люде польського сторонництва консервативного, репрезентанти аристокрації, историчної шляхти, котрі не зарікалися того, що предки їх були Русинами. Вони признали истноване рускої народности и прирікали їй повне рівноуправлене з народністю польською, — однакже діло не вдалось, бо Русини уважали се за хитрість, и покликувались на подібні хитрощі з исторії польського над Русю панованя.

Много літ минуло, а стосунок взаімного успособленя обох народностей в Галичині не змінявся. Настала знову конституційна ера, пробовано взаімного зближеня в Соймі краєвім — рівно-ж без успіху. Треба було аж такої капітальної помилки зо стороны передовиків руского руху, як тее ославлене заявлене о тотожности рускої народности з російською (великорускою), що заманіфестоване було 1866 р. в їх органі „Слово“ и ніколи не відкликане. Тоді зістала зірвана солідарність політична межі Русинами, а в кілька років потому бл. п. Лавровський попробовав угоди обох народностей в Соймі. Зразу позискав був для тої гадки усіх репрезентантів Русинів, котрих більшина однакже небавом потому відступила, а Лавровський, оставшися с кількома депутованими, заступав ту гадку до кінця свого віку, одзиваючись в имени народної партії Русинів, — хоч та партія, мимоходом сказавши, дуже незадоволена була з того, що соймова більшість той проєкт угоди сховала у довгу скриню.

Однакже від того часу при пересправах соймових над питаннями, дотичащими рускої народности, можна було видіти значну переміну в успособленю одной части репрезентантів польских до народности рускої, хоч більшина репрезентантів руских всіми силами працювала над тим, аби ті кращі успособленя Подяків не утверджалися и не приймали ширших розмірів. Ба, що більше, — консеквенція в переченю сутя рускої народности зістала перервана, коли соймова більшість, нераз без участя більшости репрезентантів руских, ухвалювала устави, в котрих обіймаються деякі уступки для рускої народности и рускої мови.

Дальше из таких пересправ, именно из позаторічної дебати адресової, коли зарисовалися в Соймі нашім дві партії, централістична и федералістична, стало явно, що ті репрезентанти, котрі до партії федералістичної належать, вже від самого внесеня проєкту угодового найбільше заявляли склопности до залагодженя тої справи; противно же ті з польских репрезентантів, котрим кожда уступка для народности рускої була завсіди солею в оці, котрі завсігди

в таких справах contra голосували, и з усею консеквенцією стояли на засаді первісного заперечення нашої народности, ті репрезентанти належать до партії централістичної. Партія та не хоче знати ні о яких спільних інтересах народів словянських в Австрії, ні о якій солідарности з державно-правною опозицією, и найохотнійше входить в транзакції з німецькими централістами, и піддержує їх геґемоничні прямованя, їх заміри до внародовлення ничих Словян, аби натомість виеднати у них и собі-ж як найбільше власти до геґемонизованя и внародовлюваня Русинів в Галичині. Вона думає, що через те зросте тут елемент польський у велику силу, якої доконче треба до так великанского підприємтя, як освободжене и відбудоване Польщи в давних границях. Отсе ключ до тайни, для чого польські полигачі віденьських централів до нинішнього дня або гордують Русинами, або по-просто перечать истнованє рускої народности, не пропускаючи ні одного случая, аби ті свої погляди не заявити прилюдно.

Віденьська Reform помістила сего місяця аж два письма, в котрих звісним способом говорить ся о Русинах; одно від якогось Поляка зі Ливова, а друге, як каже Reform, „від дуже знакомитого Поляка“ (von einem sehr notablen Polen). Автор першого письма (заміщ. в ч. 28) зачинає від подяки за те, що редактор Reform-и, п. Шузелька, був першим и єдиним, що колись зломав копіє за справу польську; дальше поприкає єго за те, що він завжди боронить Россию и її теперішню ніби реформаторську діяльність, а на решті винує п. Шузельку в тім, що він иноді згадує о преслідованях, яких Русини від Поляків зносити мусять, а не жадає від своїх дописувачів доказів на ті преслідованя. Але в дальшій тоці свого письма „Поляк зі Львова“ показав, що всі докази були-б лишні, скоро-б тільки було сконстатовано, що всі інші Поляки так на Русинів дивляться, як він. Виразивши свій погляд о неможливости введеня рускої мови в судах, урядах и школах для того, що Русини немають ані граматики, ані словаря, ані письменної мови, ані наукової терминології, и що найбільше з 20 урядників а з 10 образованих професорів між Русинами найти можна, кінчить своє письмо так:

„Се зісна клевета, що ми Русинів ненавидимо. Хто-ж вони, ті Русини? Хлопи та священники. Хлопа неможемо ненавидіти, бо то ще нерозумна худоба (unzurechnungsfähige Thiere) Також и священники, котрі не суть руссофилами, не можуть на нас жалуватись“...

„Знакомитий“ же Поляк у своїм письмі, (поміщ. у ч. 20. Ref.) неробить так много заходу; він просто перечить истноване рускої народности, коли повідає: „винайдений через Стадиона в р. 1848 рутенизм Гальванизує тепер Россия. Лічні ad hoc найшлені агенти стараються вмовити усему світові, що в Галичині є дві народности, що за чуби водяться“...

Не знавши, від кого ті письма походять, міг би кождий, хоч би найменче упереджений против Поляків, Русин впять запитатися: „чого нам ждати від Поляків?“ Але сєго тепер вже не буде — раз, що одна партія Русинів, партія „Слова“, давно вже найшла одвіт на се питанє, а не ожидаючи від Поляків нічого доброго, готова так само, як колись Хмельницький, кинути в наручя Росії; а по вторе, що друга партія Русинів, партія народня знає, що подібні голоси польські можуть виходити тільки з лона тої партії, котра, на перекір тим частим доганам, які — павіть и в письмі „знакомитого Поляка“ — дістаються руссофильській партії Русинів за її альянс з жидівством, и за вислугу Відневі, сама завсїди пактує и готова пактувати з німецько-жидівским централізмом на шкоду усіх Словянских народностей Австрії — а то єдино для того, аби с помочию того централізму могли винародовити Русинів.

Між тим звісно й отсе, що федералістична партія польска, хоч вона до нині ще в меншости находиться, осудила давно таке поступоване партії пактуючої з централізмом, яко пагубне передовсім и для самої-ж польської народности, — а поки так річ маєть, то не можна винувати Гадія за гріхи Матієві. Не Поляки то обізвалися в Reform-і против Русинів, а польські споможники централізму и лібералізму німецько-жидівского!...

П. Шузелька, поміщаючи ті письма Поляків в своїй газеті, дав зараз одвіт кождому з них зо свого становища, се-б то, беручи Русинів в оборону, не робить ніякої різниці межи обома партіями рускими, що нам не, конче сподобалося. На перше письмо відповів также один Русин з Галичини, котрий огранчився на спростованю ложних тверджень о низькім урівню просвіти и образованности у Русинів. Такий одвіт був на місці, особливо коли узгляднимо, що справа була виточена не дома, а перед німецьким світом, де о наших взаємних тутешно-краєвих и о стані народности рускої дуже мало знають. Подрібнійше відповідати на письма таких Поляків, се-б то, з такими поглядами на Русинів и народність руску, як автори речених листів до редактора Reform-и, уважємо нижче рускої чести. Гордуємо подібними людьми так

само, хоть може з більшим управненем моральним, як вони, по заявленю „Поляка зі Львова“, гордують нашими руссофилами. З більшим управненем — кажемо, бо переважна часть отсих сталися руссофилами власне диятого, що від многих літ — від 1848 року — на кождім кроці в житю, при всякій стичности з такими Поляками мусіли слухати їх експектораций, кепкуючих з усього руского, заперечаючих истноване Руси, шдирійше — значить, безгляднійше виявлюваних, ніж навіть отсі вивнутрення польских нехтовачів Руси в Reform-i. Справді, польскі полигачі централів німецьких — сливе, ліберали — що-до лібералізму свого не повстидаються перед своїми первовзорами, ба може й перейдуть їх, бо не дарма-ж величають себе „поступовими.“

Не будемо повторяти тут сего, що в одвіт авторам речених писем написали п. Шузелька, Русин из східної Галичини, и один Словенець-федерал из Стирії, бо знаємо дуже добре, що ті здорові ради, котрі в тих одвітах виражені, ледве аби від нас лучше потрапили до зрозуміня централістів — чи там „поступових“ — польских, аніж від Reform-и. Але не можемо відказати собі в тім, щоб не озватися з доброю радою — не до польских зжидовілих полигачів централізму віденьского, — а до Поляків сиравдешніх, розумних и чесних, до партії федералістів польских. Звістно, що партії тій прийде ще жваво поміратись з поступовими, аби взяти верх в краю, а зглядно в репрезентациі краевій, — а в такім случаю треба завчасу оглядатись за тим, щоб під хоругву правди и чести згромадити як найбільшу рать. Коли вже приходить до того, аби в краю нашім, замість дотеперішнієго твореня партий народних, утворилися для осягненя політичних цілей партії політичні, то треба збирати воєвників там, де їх найти можна — значить: и між Поляками, и між Русинами. Централістична партія польска на разі сеі конечности для себе не бачить, бо вона вже переконалася о тім, що в звісних случаях — н. пр. як замах на автономію краеву — будуть з нею одну руки держати ті, котрих вона не узнає, котрими гордує — имено Русини партії „Слова“. За те тим більше повинна дбати о скріплене сил своїх партія федералістична, и ослабити своїх противників там, де вони утрати не сподіваються. Звісно дальше и те — по крайній мірі для нас, — що межи партією „Слова“ (до котрої звичайно лічимо всіх людей, котрі ту газету читають и з нею в чім-небудь згоджаються) находится ще много людей непропащих, людей таких, котрі для милости „Слова“ не зрелися права дивитись на світ власними очима, судити о річах після власноєго розуму, одним словом: бузи истотами

розумними, а в наслідку того й добрими Русинами. Такі люде не могли не добачити того, що Русь, держачись політики „Слова“, и отців від Св. Юра, за вислугу централістам віденьским раз-по-раз дістає — чвирк; а переконавшись раз, що з них тільки глузують, вони при першій добрій спосібности готові обернутись против своїх дотеперішніх облудних патронів з тим руским, козацким завзятем, з яким передже обернулись були против польских неба-торів Руси.

Таку добру спосібність могли достарчити Поляки чесні, стаючи від свого лица против омовлених вище навітів зо стороны центра-стів польских, в обороні рускої народности, в найобширнійшій змислі її прав, щиро и недвозначно. Такий одвіт ми повторили би, бо він мав би для нас якесь значенє. — Тимчасом органи федера-лістів польских мовчать... Не вже-ж вони немають ніяких?.. Не вже-ж народна партия руска мусить ще раз наткнутись на питанє: чого нам ждати від Поляків?...

Перегляд політичний.

Найважнійшою подією в монархії нашій суть доконані сего місяця вибори в Чехах. Вислідок тих виборів оказався такий, якого по ческім народі ожидати належало. Нарід ческий показується не-втомний в заявляваню своєї волі через акти виборчі, хоч вірно-установники хотять завсїгда випрорєкувати наопак. Тепер же мусять и самі признати, що Чехи заявили знову дуже жваве учасє в ви-борах. Коли-б вірноустановнича людність так часто мусіла перено-сити труд виборів, то вона вже давно-б утомилася зовсім. Атже-ж органи її жалуються вже й тепер на дуже мале учасє при одиноких поновних виборах, и в-загалі дуже многі, а осо-бливо майже всі вірноустановничі вибори віденьскі, суть завсїди ви-борами меншости. Нарід ческий остався вірний своїм началам, а вислідок виборів є впять блислучим звитязтвом державноправної оппозиції. Поодинокі втрати, супротив цілости, немають зовсім ніякого значеня, а коли вони що означають, то хйба тільки без-сильність противників и їх протекторів. Можна би допускати яко за річ певну, що отсе понове заявленє волі ческого народа не занехає у належнім крузі зробити своє вражіне; одначе як ні було-б, а найстрожшим и найсвятійшим обовязком усіх Чехів єсть: держатись кріпко за руки для осягненя великої заспільної ціли. Всякий роскол був би у теперішню хвилю гріхом непростенним.

— Між-тим, коли в нижшій палаті угорського сойму пересправи над новелею до уставу виборчої точилися вже кілька неділь, и треба було 2-х або 3-х засідань для ухваленя одного §., нараз довідуємося, що на останнім засіданю ухвалено аж кілька-десять §§. Очевидно що Коломан Тиса додержав слова й усунувся з своєю фракцією від пересправ, а тим самим улегчив ті пересправи, и міністерству Бітто, котре з поводів трудних до зрозуміня насілося на те, аби ту нову уставу виборчу ще в отсій сесії ухвалити, учинив не аби-яку прислугу. Тиса споводований був до того кроку через ухвалене §. 12, в котрім сплачене податку поставлено яко варунок голосованя. Поминувши недоладність того варунку зо становища теоретичного, зо сторони практичної має він для Угорщини своє значенє. Нема, правда, держави в Европі, де не було-б залягостей податкових, але в Угорщині суть вони так високі, як нігде, и стяганє заляглих податків нігде не є так трудне, як в Угорщині, де найострійші способи примусові нераз найменшої не осягають ціли. Мадяре з лівиці станули в опозиції против того §. 12, бо він нікому так не зашкодить, як їм, тому що виборці їх належать власне до категорії обивателів, котрі не точно платять податки. Може и правліне, котре в вічних зістає хлопотах фінансових, числить на те, що наслідком розбудженя амбиції в виборцях, порожний скарб державний наповниться грішми? Але може бути й так, що перепровадженє нової уставу виборчої доведе до катастрофи, до великого замішаня, до явних неспокоїв.

НОВИНКИ.

— Знакомитий дар. Ми згадували вже о бюсті Шевченка, виготовленім через тутешнєго різбяря п. Тадя Баронча. Сей прекрасний утвір плястики, будучи виставлений на варшавській виставі красних штук, звернув на себе загальну увагу навіщателів тої вистави, а в справозданях о ній, заміщених в дневниках варшавских, находяться дуже похвальні відзиви критики о бюсті нашого великого поета. Запевне звісно буде ш. читателям нашим, що о тім предметі писали Kłosy, одна з варшавских газет у нас найбільше знаних,

Видко що даровитий артист, котрого так займало типичне, щирість словянської души виявляюче, обличє нашого великого поета, що вибрав собі те обличє за предмет художничого твору, мусів также сильно одушевлений бути идеалами єго щиро словянської, братолюбної, високолюдяної музи, бо до утвореня чудово красних діл штуки, окрім талану, ще й одушевленя потреба. Що ми в тім припущеню не помиляємось, що именно один з тих идеалів нашого Тараса — идеал братерства словянського — справді натхнув и словянську душу п. Баронча, о тім свідать єго прекрасний поступок.

Ото п. Баронч, идучи за шляхотним нахилом своєї души, уважав за добре той ціновитий утвір свого искусства, після того, коли йому дісталася широка звісність в естетично-образованім світі через похвальні відзиви критики, принести в дарі тій народности, из котрої вийшов той віщий, що послужив йому за предмет до одного з найкращих діл ёго, — и подарував той бюст нашому Товариству Имени Шевченка на власність, и з неограниченим правом репродукції п'ястичної, під умовкою, аби гріш узисканий з розпродажи тих кошій ужитий був на утворенє фонду для поставлення памятника Шевченка у Львові, — при чім застеріг собі, аби артистичне виконанє того памятника було поручене ёму. — Учинок так великодушний стоїть вище всякої похвали — він сам собі похвала найвища; а подяку на словах виражати уважаємо за лишне, знаючи, що в хвилі прочитаня отсеї звістки, чувство найдиршої подяки для великодушного дарителя мов святе поломя жертвенне запалає в серцях синів Руси, а пам'ять того учинку прекрасного пійде від роду в рід. Слава!

Подарований бюст небавом присланий буде з Варшави до виділу Т. И. Шевченка, а тоді поговоримо о нім обширнійше.

— *Народний руский театр* дає тепер оціненні представлєня в Чернівцях. „Слово“ в ч. 73. з дня 16. с. м. замістило допись из Черновець. в котрій говориться о тім театрі, и з одної сторони згадується дуже похвально о ёго представлєнях, з другої же виступлено з такими докорами супротив Виділу „Рускої Бєсїди“ львівської, котрі були-б за надто важкі, коли-б осноувувались на суцїй правді. Похвала з уст противника має нераз більше цїни, аніж похвала від прихильника, що иноді на вихвалку похожа; а знову докори неосновні, безпідставні, повинні найти належитий відпір. З того згляду вважаємо за річ доладню помістити перше зміст реченої дописи. „В суботу, 20. червця (11. липця) — каже дописовач — данє було перве представлєнє, складаючєся з жарту зо співанками *Пенсионерка*, комедїи *Жіночи тайни*, и народної оперетки *Бувальщина*. Игра артистів, з виємкою дуже нелічних (весьма нечисленнихъ) помилок в витинці голосу, які ми завважали у панни Камінської и п. Людкевича, випала, над наше сподіванє, дуже добре, за що сим разом дуже нелічно згромаджєна публіка нагородила наших артистів оплесками. Навіть що до уживаної на сцені мови повинні ми Дирекції театру за чистоту (?) тоїже виразити узнанє. Театральна труппа складається з 17-х осіб, зискавших собі своїм поведєнем уже в перших днях пробуваня свого в Чернівцях узнанє публіки кождої народности. Поставлєні в неділю, 30. червця (12. липця), дві комедийки, *Люби на мужа* и *Перші любові*, не могли также заняті публіки так, як учинили-б се які новіший утвори. Виділ театральний львівської *Бєсїди* оставляє собі (?) вже четвертий чи пятій рік (!) половину соймової субвенції для театру ніби на закупно декораций и гонорар за ліпші драматичні утвори. Первиим театр панни Романович ще достаточнo запашений, однакож що до вторих, то він зовсім не може спускатися на своїх протекторів з *Бєсїди*, котрі навіть ніколи (!) не розписують конкурсу на драматичні утвори, в надїї, що руска публіка задоволєна занадто вже знаною *Наталкою* и *Сватанєм на Гончарівцї*. За 1500 зол.

можна би що-року придбати окілька нових драматичних утворів з нашого народного життя.“

Що дотичиться похвалення игри и поведеня артистів руского народного театру, неменше задоволеня публики, то надіємося, що отся похвала вповні заслужена, и в добрій зірі висказана. Те саме можна би допустити о піднесеній дописователем „чистоті мови“ уживаної на сцені, бо репертоар нашого народного театру був під зглядом язиковим щільно и строго ревидований через осіб зі сторони Виділу *Рускої Бесіди* до того визначених, — коли-б отся похвала не виходила від одного з дописовачів *Слова*, котре звичайно під чистотою рускої мови розуміє таку форму тоїже, якої воно саме уживає. Одначе може бути й так, що дописовач *Слова* має инчий, аніж редакція тої газети, погляд на чистоту рускої мови, згідний з истотою річи и з судом язикової науки, и що він именно, в данім разі, судить о чистоті рускої мови так, як повинно бути, зо становища малоруского, — бо не можемо допускати, абы всі дописовачі и політичні прихильники *Слова*, бодай під зглядом суду язикового, не зміли або не хотіли станути вище низенького уривня поглядів тоїж редакції. Сяк чи так, а про чистоту мови, на сцені нашого народного театру уживаної, можемо бути супокійні, бо поминувши чесність характеру директорки ёго, панни Романович, котра певно такими штуками, як макаронизоване мови, прихильности у публики рускої заповідати не стане, маємо ще й иншу поруку за удержанє чистоти мови рускої на сцені рускій, о котрій тут, на тепер, толкувати не вважаємо за потрібне.

Инша річ, що касається важкого докору, учиненого Виділові *Рускої Бесіди*, именно, що Виділ той „собі“ (значить, на потреби *Рускої Бесіди*) задержує що-року 1500 зол. се-б то половину признаної Соймою краєвим субвенції, ніби (значить: під покривною) для закупленя декораций и на гонорар за ліпші драматичні утвори. — Насамперед треба ш. дописовачеві знати, що *Руска Бесіда*, маюча право до удержованя рускої сцени, и яко така побираючи краєву субвенцію для удержаня Руского Народного Театру, має рівно-ж и обовязок з заряду тої допомоги давати відчот авторимичній власти краєвій. Дальше, рахунки *Бесіди* бувають ревидовані контрольною комисією, вибраною на кождорічнім загальнім зборі, а зверх того кождому членові *Бесіди* прислугує право переглядати ті рахунки. До сего часу так автономична власть краєва, як и контрольна комисія, як и поодинокі члени *Бесіди*, находили ті рахунки зовсім в порядку, бо — були ознакомлені в ділом як треба. Ш. дописовачеві, як видко, того познакомленя не достає, и тільки тим (бо не хочемо допускати лукавого заміру) обянається можливість сего твердження, буцім Виділ *Бесіди* що року половину субвенції для Театру презиченої „собі“ задержує. О скілько він у тверденю тим помиляється, послужить за доказ вислідок рахунку театрального за рік 1873, належито документованого, предложеного Виділом *Рускої Бесіди* в. Виділові краєвому, після котрого то рахунку видатки театральні, именно видатки на самі потреби театру, в тім році вносили всего 3119 зол. 35½ кр., отже-ж більше аніж ціла річна субвенція вносила.

П. дописувач повинен дальше знати, що коли яка институція має право займатися якимось підприємям, а до того обовязана здавати

відсот із побраних на ту ціль грошей, то має вона зарівню й обов'язок керуватися при тім заряді правилами економічними, а ті правила вимагають иноді заощадження деяких видатків, аби потім, при догідній хвилі, можна учинити видатки більші, и з більшою користю. Отож коли Виділ Бесіди дотепер значну часть субвенції обертав на справлене декораций и костюмів, о котрих и ш. дописувач каже, що ними „театр панни Романович (властиве Руский Народний Театр, зістаючий тепер під дирекцією п. Р.) достаточо запашений“, то чинив се для того, бо знав, що для удержання нашої початкуючої сцени передовсім доконче є потрібне, и несумнінно так само знатиме, коли значну часть субвенції на визначене премій за написане добрих драматичних утворів ужити. А на послід треба знати, що й дотепер Виділ Бесіди не спускав з ока кочного догодження згаданий потреби. И так именно в торічній рахунку театральнім находиться и видаток 115 зол. за праці літературні для рускої сцени, а окрім того и видаток на закуплене сценічної бібліотечки від п. Моленцого, що так же сюди віднести належить. Конкурс на драматичні утвори так же був розписаний в р. 1870. Що утвори ті через авторів не швидко, аж недавно, до осужденя предложені зістали, то чей же не вина Виділу Бесіди. Для відомости щ. дописувача, и всіх, кого те займає, хочемо тут, закіль подається повний відсот в тій справі, тимчасом коротко згадати, що один з таких утворів, „Ярополк,“ оригінальна трагедия, удачно написана п. Корнилом Устияновичем, зістала узнана за гідну нагороди, и що половина признаної премії вже сего року виплачена зістала, а друга половина невагом, по осущеню деяких менших поправок, виплачена буде.

Наконець не можемо и сего поминути, що Виділ Бесіди вже сего року, хоч дотепер из субвенції на сей рік ще ані одного крейцаря не побрав, поніє уже значні видатки на цілі театральні, межі пишмих й на справлене костюмів — о чім ш. дописовач „Слова“ довідатись міг навіть від директки театру, коли-б йому ходило о почерпане вістей з жерела певнішого, ніж якась там може случайна поговірка осіб з ділом непознакомлених.

Огсі факти показують, надійсь, достаточо, що ш. дописувач черновецький безпідставно нарікає на „протекторів“ руского театру из Бесіди, хоч мабуть лиш по незнаню діла неправдивими вістями обслужив читателів „Слова“. Що редакция „Слова“ тих заміток ёго не спростувала, се для нас не дивниця. Слово звичайно не знає, або не хоче знати о ділах руских институцій народних, котрі находяться. так сказати, під боком, тут, у Львові, хоч нераз докладно знає о тім, що діється в якій небудь калузкій або костромській губернії. Таке вже воно собі вдалося!...

— Знаний по своїй музикальній даровитости автор прекрасних и дуже люблених у нас утворів вокальної музики, **О. Воробкевич** коли ваш Народний Театр давав представлення свої на границях Буковини, поспішив ёму в поміч своїм таланом, укладаючи без винагороди музику до деяких штук драматичних з співанками, котрі задля недостаці музики, без щедрої помочи ёго, не могли бути представлені. Довідуємося о тім загалом, не знаючи тепер докладно сказати, до котрих именно штук **О. Воробкевич** укладав музику; подрібну и обширнійшу

згадку зможемо подати либонь аж тоді, коли наша львівська публіка на представліннях театральних буде любоватися тими новими утворами ёго співучого талану. А поки-що вважаємо за свій обовязок заявити прилюдно патриотичному споможникові народної сцени, щирю сердечну подяку.

— Виділа товариства імени Шевченка відбуває свої засідани в комнатах Рускої Бесіди, що другої п'ятниці, почавши від 31. Маа (12. Червця) с. р.

— Доповняючі вибори членів до рад повітових в Галичині відбудуться 12 (26) серпня з громад сільських, 14 (26) серпня з громад міських, а 19 (31) серпня з більших маєтностей, іменно 4-х членів з сільської и 2-х з міської групи в Біберці, 1-го члена з міської групи в Бродах, 1-го члена з міста Дрогобича, 1-го члена з міської групи в Заліщиках, и 1-го з сільської групи в Збарзжі. Вибори сі відбудуться в містах повітових: о часі и місцю виборів завідомлені будуль виборці картами легитимацийними.

Переписка редакції.

Ш. п. Е. Ж. в Ст. Передана идиля буде відповідно ужита. Переклади частин из книжки *Self help*, не менше-ж и згадані статі, знадобляться. Присилайте.

НА ДІСЛАНЕ.

Дня 29-го рус. Червця на-віки попрацався з нами шкільний товариш наш Ипполит Коцовский, — один з найздібнійших між нами, один з найлучших — найдаровитійших. З душею ёго улетіло багато надій... могила засипала останки молодого чоловіка, котрий з усієї души, над усе на світі любив дорогу батьківщину нашу, Мати Русь-Україну. Для неї бажав тільки жити, и служити їй колись доброю та чесною працею... Та не недовелось ёму дожити того віку, — смерть раненько прикоротила ёго заміри... Прощавай же, товаришу дорогий! В памяти нашій останешся ти живий с твоім великим идеалом; у сердца наших зійде и надійсь зародить колись те зерно братерської доброї ради, що ти, молодий сівачу, засіяв. Прощавай, и поки-що прийми замість доброго вчинку отсю споминку и проліти горячі слёзи наші. Вічная тобі память — блаженний покій!

Бережани, 4 рус. Липця 1874.

Товариші-ученики.

ОБЯВЛЕНЄ.

В Книгарні М. Левченка и А. Ильницького в Києві:

Находиться склад мало не всіх українских книжок.

Прймається підписка на „Правду.“ Ціна за 1 рік без пересилки 6 руб., з пересилкою 7 руб.

Книгарям звичайна уступка.

1—3.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

3 Друкарні Товариства Імени Шевченка. — Під редакцією Фр. Суріцкого.

Виходять випу-
сками в 2¹/₂ арк.
3. (15.) и 18. (80.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
н. 12. на улиці
Осолинских.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер стоїть 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

На зорях.

Шниль високий Черногори
В хмари досягає, —
Відти оком Україну
Всю перелітаю:
Лічу доли, ріки, гори,
Степи и могили,
Й села, що аж ген до моря
Грудь землі покрили;
И пускаю на здогони
Діань мисль-сокола;
И в умі, мов на долоні,
Важу нашу долю...

Важка-ж, немов прокляте Боже,
Вона... В багрянцю криваву
Одіта, в ланцюгах ворожих,
Мов у намисті... Величава!
Коли на мене поглядить,
То душу рве и серце крає;
Коли заштую — мовчить...
Чи німсту думає-гадає?

А гори и доли, степи и слободи
 Пожуро ув очі міні заглядають,
 Аж виженуть душу у мислей безодні,
 У край, що без міри, без краю...

Чи вернеться-ж відти? Вернула, втомившись,
 Уста засніли небесним глаголом,
 Під думу свободи орган настроївши,
 Озвалась свободи псаломом!

„Чому ти не сядеш на хмару отсю?
 Чом огні небесні не возьмеш у руки?
 Чому ти не будиш родину твою
 Воскресним громом стогрюким?...“

И знову я душині важу глаголи;
 І, як сестричку, голоблю, вітаю,
 У слізи цілую, — однако-ж на слово
 Я словом ума одвічаю:

— О цить! мовчи, душе моя!
 Засни на хвилю сестро-доле!
 Дивись: у сні земля твоя
 Колишеться — не багне волі...
 Мовчи, бо огняні громи
 Не блиснуть кріз туман глибокий
 У серце темнее нікому, —
 Аж сонце ясности потоком
 Не прожене неправди тьму,
 И не освітить тварь йому!

Ти плачеш, сестро? — Цить же, цить!
 Упитий горем давнім, грізним,
 Упитий власними слізами,
 Утомлен під ярмом залізним,
 Забутий кращими синами, —
 Він сліз твоїх не вчує... спить,
 Народ твій спить, — та спить глибоко...
 И вірь, сестричко-душно: доки —
 Щасливий він, бо тьма и сон
 Їго єдиним є добром.

Не плач же, сестро!.. Подивись,
 Який спокійний та щасливий,
 Що відпочити положивсь...
 Не час ёму вставать ще, мила!
 А то, збудившись, лаять буде,
 Навіщо се ёго скорняли,
 Навіщо з віч ёго полуду
 Темноти и рабства здймали,
 Та — замість в поле на покіс —
 Дали до рук колюгу й кріс,
 И сёго добувать казали,
 Що вороги сподавна вкрали...
 Предасть тебе, — и закувать
 Він сам поможе спаса свого,
 И буде сам Пилатів звать:
 „Распни, распни, распни Святого!“...

Так цить, душе-жаро, — о цить,
 И сну не забирай нікому,
 Аж Бог своїм воскресним громом
 Народ не збудить, и навчить;
 Аж благодатня ярь-теплиця
 З души ёго не зірве кригу
 И семоцвітня косиця
 Великих дум блисне з-під снігу
 Що наче гробовим килимом
 Вкриває жизнь ёго... А нині,
 Сокоде-мисленько, гряди,
 Гряди и ти на сон з народом,
 Та спрагу огняну холодним
 Могильним вітром холоди,
 Аж доки сам тебе не збудить
 Той, що писав світам завіт,
 И серце клав у людські груди,
 А в серце волю, правду й світ.

Коркило Устиянович.

Думи при вельможних ганках.

З Нєрасова.

Ось вельможні ганки. По великих святѣх,
 Захирілий у рабській слабѣтї,
 Цїлий город в якійсь-то турбѣтї
 До дверей тих хапається — страх!
 Записавши наймєнїя и званнїя,
 Повертаються гостї назад —
 И кожнісінький так-то вже рад,
 Що подумаєш, — в тїм їх и вданнїя!
 А в будєнні пак днї сї бундючнї ганки
 Оточають знайбільше убогї:
 И пройдисвіт який, и безміснї панки,
 И вдова, и дїдусь безпомогий.
 Тут по ранках тудї и назад раз-у-раз
 Все з бумагами вершники скачуть;
 Инший звїдти иде и веселим гаразд,
 А другї-ж, повертаючись, плачуть, —
 Раз, я бачив, сюди надїйшли мужики,
 Бїдолашнї селяньскї люди,
 Помолились хресту, стали оддалеки,
 И голівоньки схилили на груди;
 Появився швайцар. — „Допусти!“ загули
 Якимсь порваним голосом з муки.
 Той оглєдїв гостей: непоказнї були:
 Вид спечєний, потрїсканї руки,
 Сїрячина на плєчїх в латках,
 По мїшечку на спинах зїгнутих,
 Хрест на шиї, та кров на ногах,
 В личаки саморобнї узутїх
 (Знаги тїпали довго вони
 З яких нєбудь далеких губерній.)
 Хтось гукнув до швайцара: „женї!
 Наш не любить обдєртої чернї!“
 И дверима той хряп! Потривали сумнї,
 Загорєваний брязнув з кешєнї...
 Так швайцар же не взяв; повернулись вони
 И пішли геть, на сонцї печєнї,
 Шєпотючи: „суди тебе Бїг!“

Безнадійно махнувши руками,
 И, аж поки я бачити зміг, —
 З непокритими йшли головами....

А палацу розкішного пан
 На перині пуховій ще спав....
 Гей, магнате! Чи відав ти жалоці?
 Тебе бридке облястя, та ласощі
 Й волоцюжство споїли цілком!
 Розбудись! є заласніша доленька:
 Заверни їх, бо ти їм споможенька —
 Так щасливі-ж не щедрі добром!
 Не лякають тебе кари Божії,
 А людські — ти тримаєш в руках,
 И несуть оті люди захожіі
 Нерозважену тугу в грудях.

Що тобі оте горе аалючее,
 Що тобі бідолашний той люд?
 При житті, що мов свято кипучее
 Без кінця, — й озирнутися в труд!
 Та й на-ві-що? Дурною оманною
 Ти народне пак щастя зовеш;
 Без ёго проживеш ти з пошаною
 И з пошаною виреш!

Мов проміння рожеві вечірнії —
 Тихо згаснуть натомлені дні
 На розкішнім повітрі Сицилії,
 Де-не-будь в холодку запашнім,
 Дивлячись, як червоне сонечко
 Порина' у блакитяне моречко,
 Золотячи країни скла,
 Заколисаний піснею тихою
 Любих хвиль, — мов дитина мала
 Ти заснеш між своєю родиною,
 На руках дорогої сім'ї,
 Що у вічі до тебе впадатиме
 (А на смерть твою заздро триватиме);
 Не дадуть и послідкам твоїм
 Там зотліти... до нас їх залізною

Притурять у розкішній труні,
 И ти, проклятий вишком стчизною,
 Бучно ляжеш в могилі рідній!

Одже, що-ж ми великого пана
 Для людців пак трівжим дрібних?
 Далебі, краще лютість на них
 Повернуть... Се од Бога сподавна
 Завелось... Та й велика біда,
 Як той хлоп чим-небудь постражда'!
 Він и звик. — У шиночку сіроми
 Все пропьють по кешнях до дна,
 И підуть, Христа ради, до дому,
 И застогнуть... О, земле рідна!
 Назови хоч одну ти країну,
 Я такого й кутка не вбачав,
 Де-б не тяжко було селянину,
 Де-б твій син и сівач не стогнав?
 Стогне він по полях, по дорогах,
 Стогне він по тюрмах, по острогах,
 Під землею в тяжких кайданах,
 Стогне він на степу коло стога,
 Стогне він коло воза важкого,
 Стогне він и по власних хатах,
 Навіть Божому світу нерадий,
 Стогне він по усіх городах,
 А знайбільш по переднях уряду!

Глянь на Волгу! Чи чуєш, несеться
 Який стогон з тієї ріки?
 Отой стогон в нас піснею зветься —
 То идуть на гужах бурлаки!
 Волго, Волго! У розлив весною
 Ти не так потопляєш поля,
 Як тією людською слезою
 Напилася вже наша земля —
 Де народ там и плач... Ох, петимий!
 Що-ж твій стогон вістить нескінчений?
 Чи прокинешся ти з кайданів,
 Чи, під гнітом тяжким бідування,

Ти вже все, що здолав, повершив, —
Зложив пісню, не пісню — стогнання
И душею на вік супочив?....

Гетьманець.

СПОМИНКИ МОЛОДИХ ЛІТ

Миколи М.

ЯКОВ ЯКОВЛЕВИЧ.

(Повість П. Куліша.)

(*Дальше.*)

VII.

Ми вернулись до дому. По приказу Якова Яковлевича здійняв я мій сурдут и повісив на кілочку. Він так само зробив и оставив тільки в камизельці в паски и в чабанах. Але з чабанями розпочалась того разу церемонія, котру стоїть описати.

Гласкаючи котика, що протягався під моєю рукою на лежанці, заглянув я припадково до музею Якова Яковлевича. Ту завважав я зовсім нове лице, очевидно, дуже навикле до сього дому. Се був старець невеликого росту, з одним оком, майже в таким самім строю як Яков Яковлевич; ріжниця була тільки в тім, що не мав він гальстуха, а намість чабанів мав щось такого ніби калоші на ногах. Він був сивий як сніг, але проворий и рухавий як крамар. Він подав Якову Яковлевичу низеньку лавочку и, міні здалося, що він скорше ніж Яковлевич сів на їй, здійняв вже з ёго чабани враз з привязаними до них калошами. В одну хвилию розмотав він батіг и почав навколо оглядати дивне обува з великою увагою.

„Хто се у вас?“ спитав я Мартусю, котра саме тоді ввійшла до моєї кімнати.

„Се, голубчику, наш сусід, Филимонович, відставний солдат, він служив разом з нашим покійним батьком.“

„Що ж він тут робить?“

„Хібаж не видиш? Він майстер шевський. Що суботи оглядає и направляє чабани и калоші Якова Яковлевича.“

Я аж засміявся, виображаючи собі на моїх ногах обува, подібне до обува Якова Яковлевича.

„Він живе тут за садом“, продовжала Мартуся. „Він у нас наче свояк. Гарний чоловік: Якова Яковлевича поважає як самого Суворова, під котрого командою служив.“

„А дорого платить ёму Яков Яковлевич за роботу?“

„Та нічого не платить.“

„Як же можна?“

„Кажу-ж тобі — що він у нас — свій. Мучиці, круп и всього, що ёму треба, ми для ёго не порухемо, — а грошей ёму зовсім не треба. Він сам — оден — то все заробить на келішок горілки. А що більше треба старому солдатови? Яков Яковлевич хотів зовсім переселити ёго до себе, так старикови жаль кидати хати, де родився. Тільки що він вже там більше не проживе як одну зиму: зовсім завалиться.“

„Ви, здається, ёго дуже любите“ сказав я.

„Як же не любити такого чоловіка?“ відповіла Мартуся: „він, голубчику, наша опора и защита в житю. Коли б не він, то діти геть обнеслиби наш сад; а то Филимонович береже ёго як свого. Та й без того всякий би злий чоловік нас скривдив без ёго; а тепер, гляди, так почаствує костями, що й своїх не пізнаєш.“

Все те видалось мені при тихім и боязливім характері Якова Яковлевича дуже натуральними. Але опісля пізнав я властиву и найголовнішу причину прихильности Мартусі и щедрости Якова Яковлевича для Суворовского солдата. Филимонович знав мого Ментора ще в тій епосі ёго житя, як смілива перекупка хватила ёго раз за косу и відобрала снідане, що ёму ніжна сестриця вложила в кешеню. Батько Якова Яковлевича не сподівався по своїм сині більшого аванзу, як на капрала, а відставний солдат вважав сей ступень верхом ёго будучих заслуг; аж ось невзначай Яков Яковлевич, котрого він певно свого часу називав капшуком и капустяним червяком (Яков Яковлевич, здається, перейняв сі слова від солдата, або ще від свого покійного батька) входить перед ёго очима в стан вищий — офіцерський. Филимонович не міг ёму завидувати: він з душі тішився вивищенням сина свого товариша під знаменами Суворова, и покровителя підчас инвалідської служби. Як радо називав він Якова Яковлевича „вашим благородієм!“ Мартуся майже невиділа ще нікого, хтоб віддавав почот її братчикови, — так Филимонович був для неї неоцінений чоловік, и не було дня, щоб вона не принесла до ёго хатини якої небудь каші, або мочка, або пиріжка на обід, так що Филимонович не потребував ніколи варити собі страви.

Що-ж до Якова Яковлевича, то була ще крім того особна причина, для чого він так любив Филимоновича. Літ десять або дванадцять тому назад заболіли очі Филимоновича так около півроку. А тим часом чабани Якова Яковлевича порозносились и почали місцями позівати. Яков Яковлевич посилав Мартусю з ними по всіх шевцях місточка Н. А їх було всього аж трьох; але ні оден не хотів взятись за наплавку. Оден жадав непомірну ціну, другий радив дати до холяв запятки, а третій реготався до роспуку, на скрізь оглядаючи величезне обува, поки Мартуся з нетерпячки видерла йому з рук чабани и побігла до дому. Яков Яковлевич доходив до роспуки. Але Филимонович успокоїв його. Він пораїв Якову Яковлевичу ніколи не ходити без калосів и, хоч тоді було літо, не здймати їх навіть в школі, и обіцяв, що як подужає, покаже цілому світові, що ті чабани можуть ще служити двайцять літ. И дійсно, як тільки Филимоновичови получшало з очима, приступив він до сповнення своєї обіцянки. Оттому то ссукав драгту в сильного прядива и намочив її в дегтю, переди чабанів обложив „союзами“ з свіжої нарочно у гарбоваря кушлепої шкіри, а підкови підбив новим, як желізо твердим ременем; а до того ще зроблено властивим способом чорнило, и рішено оглядати чабани до-суботи и направляти їх сей час, як тільки покажуться найменший слід зіпсутя. Все те сповнялось с того часу правильно и, справді, чабани тримались аж до мого знакомства. Правда, холяви пртріскані, без ліку полатані, були похожі на дубові, рапаві шні, але Яков Яковлевич був зовсім забезпечений що-до обува, и, здається, навіть не думав об тім, що йому придались би коли-небудь нові чоботи. За ту прислугу Яков Яковлевич не знав ціни Филимоновичови и любив його майже так само як и Мартусю.

О всім тім довідався я пізніше. Я був до не-наситу цікавий на все, що дотичило Якова Яковлевича, и що його окружло. При всякій спосібности розвідувався я, що було, а чого не було, начеб я причував, що міні суджено з часом статись житєписцем мого незабутого Ментора. Таким чином довідався я, що Филимонович має сімдесят літ, що він щоденно, вже по звичаю свіім, літом и зимою зливається зимною водою и звідтіля він такий чествий и живий в своїх рухах, и що сусіди прозвали його безсмертним шкелетом. Також дізнався я, що він старається вже віддавна оженити Якова Яковлевича, що и Яков Яковлевич вже здавна об тім думку снує, та тільки добачаючи всюди неприхильність для себе, боявся до сего часу посунути в свати до якої дівчини; що у Якова Яковлевича єсть нова ясно-сивавого цвіту шинеля, и новий

ясно-зелений фрак; що основане чабанів, так віковічно замоцований Філімоновичом, відноситься до того віддаленого переходу; що Яков Яковлевич чим більше побільшає своє майно, тим більше набере довіря до себе, и що вконець одна важна обставина спонукала ёго звернутись з предложеном до купця Цапінського (з ёго дочкою він не говорив, а видів її тільки раз в церкві, як Мартуся ёму її вказала).

В місточку рознеслась чутка, що Цапінський мав понести великі страти с причини банкруцтва одного купця, и скоро буде мусів сам оголоситись банкрутом. Яков Яковлевич зрозумів, що в тім випадку вирука з ёго сторони буде для купця вічним добродійством, — так и говорив з Цапінським зовсім свободно, як чоловік, що почуває свою могуту.

Але нім здобувся він на те предложене, образ цвітучої дівчини, після тої церковної стрічи, рисувався перед ёго очима день и ніч в невисказаній красоті. Все, що в нім спало, все, що було приголомшене тяжким, буденним, нудним життям, все ніжне в ёго серцю, що не порушено и не розвито вихованем, — все те проснулось в нім, піднесло голос и попросило життя. Яков Яковлевич в своїм сивім фраку, с своєю Арифметикою в руці и с своїм візванем до „молодців“ — був подібний до митологичного яйця східного світу, в котрім замкнений початок життя дожидав тільки призначеної хвили. Справді, як погадаю про того чоловіка, скритого в самім собі, придушеного окружаючим світом, з затаєною поезією и жизнею, и покритого зверху так немилу, рапаною оболочкою, як холяви ёго чабанів, — міні здається, що й він міг так ніжно чути, так горячо любити, так поетично відбивати в душі своїй події внішнього життя, и здвигати других до моральної досконалости, як би й оден з нас. Тому то ёго любов до незнаной ёму и незнаючої ёго Каті являлась міні зовсім не в прозаїчнім виді. Згадуючи про минуване, я люблююся ёго чувством, як люблюється маляр світом заходячого сонця; я перебераю в уяві всі моменти сёго посліднього відблиску довго безмовної душі ёго, як артист слідить за погасанем теплих соняшних красок в ясний вечер після хмарного, дощистого дня — и всякий раз згадка про Якова Яковлевича викликує в моїй душі таке тихе и ніжне взрушене, яке досвідчаємо при послідних, вдалі счезаючих нотах любой пісні.

Вертаюся до оповідання. Я слухав Мартусю, гладив респещеного кота и поглядав від часу до часу на Філімоновича; що зберав свої шевські приряди. Яков Яковлевич прикривав простра-

лом повішеною на кілочку одежу. Нараз обернувся Филімонович бистро до Якова Яковлєвича и сказав:

„Ех! ваше благородіє! що-ж ви не покажете мині свого постояльця?“

„А ось він,“ відповів Яков Яковлєвич: „Ходи сюди, хлопче!“ Я вийшов до кімнати с котом на руках, и придивлявся Суворовському солдатови з такою самою, коли не більшою цікавістю, з якою він мірив мене від голови до стіп своїм єдиним оком. Ми оба собі подобались. Він назвав мене славним хлопцем, а я, дивлячись на його сиве волосся, на незлічимі зморщини його, и на огонь, яким блискало його око, вже перенісся в уяві між Швайцарські гори, де він иройствовав з Суворовим, про котрого батько часто мині розказував. Я видів в нім живу казку, живу тисяча й одну ніч, и не помилився в тім. Филімонович був дивний оповідач. Без його Яков Яковлєвич не мавби ніякого поняття о світі, простираючійся дальше місточка Н. и о людях непохожих на тих, що він навкруги себе видів.

Що вечера приходив Филімонович до Якова Яковлєвича с своєю роботою, и коли Яков Яковлєвич відпочивав на батьківськім ліжку від учительських трудів, Филімонович, усівши на круглім триніжнім стільчику, видобував який небудь випадок з своєї молодости и пускався в безконечній розказ з властивою йому одному цікавістю. Він заступав для Якова Яковлєвича літературу, и я признаюся явно, що ні на однім літературнім вечері я не дізнав такого задоволення, як при оповіданях Филімоновича.

И так ми оден другому подобались.

„Вший, Филімонович“, сказав Яков Яковлєвич, лягаючи на ліжку, „виши їму черевики, щоб дармо не стирав дома чобіток.“

„Ладно, више благородіє, вже я як вишию, то як би з желіза видляв: ступай хоч по Швайцарських горах — умреш, не зносиш.“

„Не трудися, Филімонович“, сказав я: „батько доволі справив мині чобіт.“

„Батько! а дивіть, який червяк!“ кликнув без церемонії ветеран. „Та хіба-ж батько буде цілий вік тобі справляти обува? Пожди, прийдеться ще самому повертїтись по світу; ні батько, ні батькові гроші не вічні. Ось я тобі вишию гарненькі чобітки, як у його високоблагородія.“

Саме тоді Яков Яковлєвич, якби нарочно, виставив, лежачи против мене, широчезні підшви свого домашнього обува.

„Ні, ні, Филімонович“, повторив я, „не треба мині черевиків.“

„Е, та ти ще дурненький, голубчику!“ сказав він.

„Але підожди, поженеш між нами — ми тебе з его високо-
 благородієм переробимо.“

„Я скорше вас самих перероблю!“ відповів я.

„Що се ти, хлопче!“ проговорив недовольним голосом Яков Яковлевич, показуючи з-за підшов своє лице.

„Так, Яковлевич“, сказав я, „я хочу нині з вами док-
 зати чудо!“

„Яке чудо?“ спитав він, дивуючись все більше и більше моім
 словам. „Що ти шиєш, капшук?“

„В тім капшуку, Якове Яковлевич“, сказав я, торжествуючи,
 „хорониться такий скарб, що ви би скочили з ліжка, як би я вам
 сказав.“

„Що-ж там? батько прислав мучиці, чи що?“

„Ви все тільки про мучицю! Не мучицею тут пахне!“

„Та що ж таке, хлопче? Чи ти задумав турухтанити?“

(У Якова Яковлевича були дивні слова.)

„А диви який свавольник!“ сказав Филимонович. „Та ти
 сваволь, тільки не забувай, що слідує по команді: чин чина по-
 читай! Чи знаєш те?“

„Знаю, Филимонович!“ сказав я з запалом, якого по мині
 до сеї пори ніхто не сподівався. Тільки у мене єсть для Якова
 Яковлевича такий чин, що він вищого и незабажає!

„Та говори-ж, хлопче, що ти хочеш сказати! або ти справді
 дурієш?“ підніс голос Яков Яковлевич.

Але мині не хотілося так легко позбутись моєї тайни. Я хо-
 тів помучити щасливого Якова Яковлевича. Я ні трохи не боявся
 єго в ту хвилину: Я знав, що він все простить мині, за мою
 новину.

„От и не скажу!“ сказав я.

„Та як ти смієш не слухати, капустяний червче?“

„А ось як!“ сказав я, и вибіг з кімнати.

(Конець буде.)

Подоріже

од Полтави до Гадячого.

(Дальше.)

Іхали ми дуже добре, тільки Темохвій випав не балакучий.
 На скільки моїх питань він нехотя якось одмовляв, а иноді

й з серцем: не лізь, мов, у мою душу, я-ж у твою не лізу! Прийшлося більше мовчати и роздивлятися усяку веячину по шляху.

Ось стоїть капличка: хрест похилився, капличка почорніла, заросла піснвявиною. З дверей виходить чернець з чорним кашнульним, кланяється вам, дзвонить дзвоником, що коло держална висить.

Темохвій погнав коней.

— Не люблю я отсих ченців, тільки даремно хліб їдять, — сказав, як одйїхали з добру версту.

Далі показався коло небоспаду сизо-темний пояс. Оддаєки, — мов що куріло, туманом засноване здавалось.

— Що то? питаю, — ліс?

— Ні, то Будища, містечко.

Пояс той, чим далі ми їхали, все більшав и більшав. Ось показалася білою плямою церковця, далі будинки панські, а там хати й хатки. Стояли вони перед нами, немов виведені з карт. Де-з-яких димарів виривався сизий димок.

Ось ми вїхали й у село. Проїзжа улица пряма и широка. Хати всюди вибілені, попідводжені коло вікон и з низу присня жовтою глиною. У шинках же вікна були всюди червоні, а постоялі двори давали ознаку своїми росчиненими ворітьми и віхтями сіна, що моталося на ломачі, застромленій у лісу над ворітьми.

Минули ми се все, минули село. Пустилися в поле. Де-не-де шлях наш перерізували невеличкі гірочки, з котрих увітними поясами збігали поорані ниви у долини. Спустимося кус в долину, вихопимося на гору, — й упать рівнина; проїдено — знову забованіє невеличка гірочка, що заслонює од наших очей небосклон. По шляху манячать то голі дерева, то малївані версти. Сумно. Природа нерозбуркана спить, а тільки поверх неї холодний вітер віє.

Ось зглядимо на гору, й перед нами знову засинів пояс. То Опішня з своїми хуторами, та недалеко лежачими селами, синїла.

Опішня здоровенне містечко, укрите садками, де ростуть добре знаємі Полтавщині опішнянські сливи. Сливи ті з породи венгерок, або, як тут (та й краще-ж) зовуть їх, угорок, великі, мясисті, и пригодні для солива. У кождому повіту Полтавщини є своє село, котре славиться своїми сливами, то роди сушні, то роди наливок. Так у Гадацькому — Сори, и Миргородському — Попівка, у Лубенському — на увесь над-дніпрянський край — Мгарь. Коли викинути Мгарь, то зостанеться Опішня уславлена на всю Полтавщину. Її кожен знає. Знає й її люди високих, котрих,

що з здоровенними бочками солоних слив роз'їзжають усюди по ярмарках. Уславилася Опішня ще й своїми горшками, майже більше чим сливами. Горшки її й посуду розвозять гончарі у своїх заплетених возах по всьому чорноморському склони: знають її Херсонщина, Катеринославщина и инчі по-над-чорноморські краї. Коли Рашівка, Гадацького повіту, розпускає по всьому краї своїх шитанників, свої хури з начовками, лопатами, днищами й гребенями; коли Грунь, Зіньковського повіту, настає усіх своїми груньськими возами, — то Опішня своєю глиняною посудю. Роскинувшись по глинястих горах з здоровенними залежами глини, годящої для ремесла, вони почали ритися у тих горах, почали викопувати ситну глину, обертати її у горшки, миски, покришки, поставці и таке инче, а випаливши, й иноді й поливом обливши, розвозять їх по всьому полудневому краї.

Весело їхати Опішною. Було чим очі порадувати, серце звеселити, після трьох-годинного мовчання. Усюди видно достачу: хати рублені, високі, ясні й білі; огорожа скрізь добра, улицею — з остріпками; в огорожах — сіріють кошарі, чорніють загороди, хліви, хлівці; садки, двори вишетені, чисто. Рука достачі чепурить містечко; по шляху видно де-не-де й шинки, але не так вони приїтно кидаються у вічі, як по других селах; тут вони немов ховаються од людського ока.

У Опішні й станція, котру держить жид. А право то й станція краще од других з окола и з середини.

Як увійшов я у хату, то у грубі розводило огонь піддирубча у сірій казатці и таких штанях.

— Що се ти, хлопче, топити зберавшся?

— Еге-ж; бо нахололо в хатах.

— А коні є у вас гулящі?

— Є. Вам зараз?

— Та хоч и зараз; тільки хай там не дуже шпарко, бо трохи бажається спочити.

Я оддав подорожню; хлопець вийшов, а я розлігся на канапі Незабаром він вернувся назад.

— Стільки-то з вас, — каже оддаючи мені подорожню.

Я расплатився. Хлопець, сховавши гроші, присів до груби.

— Так ти тут за писаря, чи що? питаю його.

— Та я так, батче. Тут в нас є смотритель, а мене жид наймає їму у поміч.

— Хіба багато діла, що смотритель сам не вправиться.

— Багато. По пошті. Тута-ж и пошта приймається.

— Що-ж тобі жид платить?

— Пятьдесят на рік, ще й на моїй одежі.

— Мало.

— То-то й є, що мало. А роботи багато. Ще поки нас два було, то й нічого. А то як одійшов один, або не як и одійшов — прогнали, то на мене самого й накладно.

— Як прогнали — за віщо?

— А за те, щоб не крав грошей з пошти.

— Як з пошти?

— Так. Записував пошту, та двоє писем и підцябрив. А там аж півтора ста рублів. От він їх гаразденько взяв, та письма — в грубу, а гроші — в кешеню. Та як був тут батько у ярмарок, то він ёму й віддав. Каже — знайшов. Батько за 75 и волів зараз купив. Коли так через тиждень приходить бомага — немає двох писем. Де письма? де письма? А люде бачили, як він ходив у лавку, міняв сторублеву бумажку, та й сказали смотрителеві. Смотритель до ёго. Він тоді, ні в сих ні в тих, — батькові, каже, віддав. Тоді смотритель до батька. Той 75 віддав, а на 75 росписку дав. Так ёго вистрамили добре та й прогнали, а я тепер сам zostався.

— А ти-ж сам з-відки?

— Та я не-з-далека — з Будищ, з під самого монастиря.

— Козак?

— Козак.

— А вчився де?

— Тута-ж у Опішніму... А ось вам уже й коні дали, — перервав він розмову, зачувши дзвінок.

Як не хотілося мені ще їхати, як не хотілося полежати й побадакати з хлопцем, але не можна було; коні дані — треба їхати.

На моє щастя випав тепер не машталір, а машталіреня, хлопчик літ 15, невеличкий ростом, швидкий, шпаркий, з рожевим, як у дівчини, личком, з ясними очима, говіркий, веселий. Як тільки я усівся, він миттю підхопив у руки возжі, и шпарко погнав трояк ситих коней.

— Чорт ёго й думав, кажу ёму, щоб ти, такий невеличкий хлопець, та зумів так добре кіньми правити?

— Та я, паничу, ще з малих літ, причився на їх гонати, то тепера міні з сим трояком тільки гратися, а не правити.

— Де-ж ти з-малку привився?

— А в свого пана. У ёго цілий табун, та не таких миршавих, як отсі. А ну же ви, біси! гукнув він, цвіхнувши праворучого, — коні ще дужче помчалися... Там то були коні! Он які жеребці! Та й на тих гоняв, мов на хортах; а се що? погань!

— Скільки-ж тобі плати?

— Плати? 30 рублів на рік.

— Чого-ж так мало?

— Як мало? У нас ніхто більше й не бере. Один дід Онисько, що на платі приказчика, сорок бере, а то всі кучері по тридцять; є правда й менче.

— То ти, бач, ще на кращому місці?

— А ви думали? гордо запитав він мене. — Я був ні в сих, ні в тих.

— Та я, — кажу, — нічого не думав; я тільки питаю.

Тоді мій хлопець зашебетав як соловейко. У голосі ёго, хоча й почувалися хвастощі, але видно було в ёму багато розумного, хоч свого, хатнёго, з усякими забобонами, вигадками та видумками, а все-ж розумного. Далеко він відкочувався від своїх не тільки однодітців, а й старих людей: своєю розсудливістю, своїм побитовим розумом. До того ще надія на себе, віра у свої сили и геть-то були за ёго.

— Хіба як здоровий, то й путній, — ви думаете? запитав він. Здоровий, кажуть, дуб, та душлинаний! Іноді и здоровий, и старий чоловік, а не справиться й за мене. Він не так и коло коней упада', и грішки водяться за ним, — полива'. А я то нічого того не знаю. Мині тільки аби добрі коні були, — а там гулай собі! А погуляв, приїхав, — треба й скотині передихнути дати, треба її й нагодувати й пожалувати, — бо вона, хоч и скотина, а все рівно що й людина: и їсти треба, и пити треба, и передихнути треба. Он кажуть: пошануй худоби раз, вона тебе десять раз пошанує. Так и се. Через те в мене й коні найситніші и найкращі од усіх; а я ще більше своїми гоняю, ніж другі. Бо я знаю, де треба придавити, а де з повагом пустити. Е-гей, ну! гей ви уда-ці! гукнув він зичним молодим голосом, замахнувши батогом по всіх трёх, и поніс тільки видно глухою й кривою улицею.

— Чого се така крива й глуха улиця? — питаю, — хіба не поштова?

— Ні. Се на Заїчинці. Сюди ближче, хоч и гора буде, та ще й добра.

Заїчинці, Заїчинці... вертяться на умі.

— Се де Гнидка жив? питаю.

— Вони самі.

Гнидка — се трохи чи не на всю Полтавщину звісний розбишака; років два назад, як засуджений на каторжну роботу. Гнидка дуже цікавий суб'єкт, як задля етнографа так и психолога.

Як такий мирний пахарський побит з ёго поетичним почутем, з ёлюдяністю, викинув з себе такого злющого зарізоюку, котрому нічого проткнути ножем горло маленькій дитині, коли воно, прокинувшись, начало у колісці кричати; котрого організаторські сили були такі, що зумів за невеликий час згромадити цілу ватагу усского люду, и за швіроку вирізати з нею до двадцять душ в Зінковському, Полтавському, Миргородському, ще либонь й у Переяславському, повітах? Питане, на котре повинен одповісти наш етнограф. Які почутя водили руками сего розбишаки, коли він мив їх у горячій людській крові, так щиро кохаючи свою молоду жінку? Хай скаже наш психолог.

На мій погляд — Гнидка — безталанна дитина свого віку, зкалічений виводок свого побиту, — пригніченого усяким панством, зубоженого жидовою, — де все стало и стоїть нерухомо на однім місці, стояло, поки зачало гнити у самому корні. Де одно зогнива', там починається инче заражатись, и при вонючій духоті, яку розносить усе гниле, тяжке стає жите народженному, гірке воловодіне з увілю. И от починає вона боротьбу за своє місто, за своє право на жите; почина' розшукувати шляху. Де-ж ти знайдеш ёго без освіти, де ти знайдеш ёго у тому непроглядному мороці, який сповива' усе й усіх? А тут устає таке питане: не я задавлю, мене задавлять!... И кидається чоловік, як звірина, на все, купається у крові людській и знаходить в тім свою утіху, пораду для свого серця. Коли що кохає, то кохає усею силою своєї мочі (як Гнидка жінку); що зненавидить — як вітер змете з свого шляху, й дивує людей своїми божевільними вчинками.

И справді Гнидка здивував собою усю Полтавщину, сполохнув тихе пахарске жите од корня до самої верховини; меня ёго начало переходити од села до села, од міста до міста; а переходячи почало нарощувати собі таку славу, якої Гнидці може и не снилося. Так одні розказують, що Гнидка ще з-малечку, як підпасачем був, привчав себе до сего ремества. Пійма' бувало, ягня, обдере живцем з ёго шкуру, тай почне батіжком підганяти... Другі, — що як з своєї матері зпущався, — постановить на горячу сковороду, та й пече, щоб нікому нічого не розказувала... Треті —

як свою жінку кохав, що при їй тільки й зміг розказати свої перешкоди; розказує, а сам рясно-рясно плаче.

Так народна фантазія почина' обвиняти, хоч грізним, а все-ж поетичним, словом свого лютого ворога. И хто знає, хто пору-чтєся, що років через 20—30 Гнидка-розбишак не займе рідом місця з яким небудь Гаркушею, Засориним и инцими розбишакими після гайдамацької пори, котрі уславилися по всій Україні, яко боронителі убогих и безталанних од заздрости и пригніту богатих и щасливих?... Народ глибоко чує; він вибачає своїм самим лютим за-ізакам, часто й густо величає їх нещасними—безталанними; не вибачає тільки він своїм давнім ворогам, що гнітять та розорюють ёго беззахисне жите, — то нанству, та жидові. Про се голосно свід-чить задніпранске побоїще 1863—4, Одеске 1871, и Харьківске 1872 року.

(Конець буде.)

ВАСИЛЬ СТЕПАНОВИЧ КУЛИК.

(Биографичний обрєс.)

(Конець.)

Не так склалося, як ждалося. У наших столицях той лібе-ральной рух перевернувся, у молодчої частини великорускої інте-лігенції, у той сумний нигилистичний настрій идей, котрий не зі-ставляє чоловічій душі ніякої святині и, поваливши усі идеали, ли-шає тільки руїни. А за тим пійшли якісь революційні жаданя, якийсь кривавий фантом без цілі, без идеалу и без гуманности. Як далеко все отсе було від українского идеалу, видно вже з того, що наїздивші з столиць проповідники нигилизму зустрічали най-сильнійший відпір від Українофілів, и на лівім боці Дніпра Укра-їнска молодіж борюкалась також з великоруским червоним нигили-змом, котрий силкувавсь втягти и злити нас з їхнім все руйную-чим, нам, яко нації, нічого не обіцяючим соціалним напрямком, як на правім — з польскими претенсиями: зробити Український на-рід посередком задля своїх політичних цілей. Щоб зрозуміти ую рїжницю тодішніх напрямків у Россії, треба тільки прирівняти наші просвітні, навіть більш ліричні, бажаючі тільки мирного ре-звою нашого народу, тенденції, до тих диких, кривавих поривань, які, наприклад, були виголошені в одному письмі під назвою „Мо-

лодая Россія“, на котрому справдились слова Пушкіна, що московський народний рух може бути тільки „безсмысленнымъ и безпощаднымъ“. Уряд и публична опинія перелякались и, вже не розбираючи, налягли всією силою під гурт на всі напрямки, щоб пригнати усякий рух, усяке житє. Пожежі у Петербурзі, котрі несправедливо були приписані столичній ніби-б то революційній партії, накинуди біду и у провінціях на людей, навіть зовсім чужих усяким петербургским екстремам. Українофільство змішано з ниглізмом; під гурт почались арешти, и жандарми возили до Мезеню, Иртіша и Білого-Озера людей, котрі були межі собою найгаращіими супротивниками. Провінціяльні ретрогради з адміністраторів, котрі притихли перед здаючимся урядовим лібералізмом и дожидали свого часу, теперя підняли голови, щоб разом й уконтентувати свою жадобу пімсти за які-небудь власні перешкоди, и прислужитись новому урядовому напрямкові. Треба тільки було показати, що ось прогресист (се тоді було модне слово) и чоловік — без жадного суда пропадав „въ отдаленныхъ губерніяхъ“. Тим часом на правім боці Дніпра почалося польске повстанє. Здавалось, не важко було-б додуматись, що ми ёму не тільки симпатизувати не можемо, але навіть повинні бути нийкріпчими ворогами. Але-ж у столицях инак мірковано: коли обьявлявся польский сепаратизм, то повинні бути сепаратизми и де-інде, и от найвпливнійший московский публицист, як той Гоголів Вій, почав показувати пальцем урядові, де хапати той сепаратизм. Московский Вій перш усього ткнув на Україну, бо там забажали „создать особенную литературу“ и написали кілька книжок для дітей на своїй мові. Ми прохали-б знайти другий примір такого поступованя не тільки у цивілізованому, а навіть и в нецивілізованому світі, який показали, не кажемо вже уряд, але й преса, и найвище освічене московске товариство. Нам не дозволено и десятої долі того, що позволяли, наприклад, Чехам австрійські культуртребери за часів Метернихівщини, що позволяють цареградські папі, наприклад, Болгарам. Московским ліберальним публицистам не приходило у голову, що під державою королеви Вікторії живуть кільканадцять літератур, и ніхто з англійских публицистів не думав реґламентувати їх „задня домашнёго обиходу“, як теє зробили московські словянофили, котрі побачили в Українській народній школі щось „выходящее изъ разряда естественныхъ явленій“. Після таких відносин до нас преси, админістративні репресаді зробились ще сильніші. Хто міг, покидав домівку и ховався у якому небудь далекому затишку..

Кулика мало інтересував польський рух за Дніпром. Вирішив на лівому березі Дніпра, не бачивши своїми очима, яку вагу полонизм накладав на розвій Українського народу, він не мав великих антипатій до Поляків, и дивувався тому запалові, з яким київські Українофили змагались с полкскими молодими патріотами. У тому-ж западі, з яким полтавська молодіж кидалась у тії козацькі полки, що тоді збирав уряд „щоб бити Ляха“, він вбачав тільки „останню хвилю давнїї завірюхи.“ Коли ёму було нагадувано про польські домагання, „а що-ж?“ — відказував він — „у наново вибудованій Польщі (коли тільки теє збудеться) ми будемо більшість, як туди-ж прикинути Галичину и Одеське побереже, а до-того тая Польша не може статися инак, як в яких небудь конституційних формах, котрі дадуть нам змогу вільної боротьби за нашу національність. Та з Ляхами, як би прийшлося, то й поборюкатись можна — не первина!“ Такий легкий погляд па польське питанє можна було часом чути на лівім боці Дніпра, — ніколи на правім.

З 1865 року усякий громадский рух затих: зістався рух тільки у адміністрації, зісталась форма без духу — так и досі. В осени 1870 року повернувся я з Чорноморського Побережя в Слобідску Україну на батьківський хутір. Час був смутний: кривава війна межі двома найбільш цивілізованими народами Європи сумно віддавалась у душі кожного, хто вірував у поступ чоловічества; у Россії під административними репресаліями пропали не тільки що сепаратизми, а навіть и російський патріотизм. У новоросійському краю по залізницях німецька мова, підтримувана жидівским жарлоном, глушила російський „государственный языкъ“, а бисмарківський патріотизм, часом підтримуваний кулаком, заставляв замовкати несміливі російсько-патріотичні, не завжди прихильні до Німеччини, фрази. Подорожньому, не знаючому географії, легко можна було подумати, що се не єсть край, добутий словянскою кровю від Турції, а вазальний край Пруссії; так віяло з Петербурга. На сей раз и ми згожались з де-якими московскими мальконтентами, и, як вони, замикались мовчки по домівках.

Вернувшись до дому, я роспитував про знайомих. Про Кулика мині казано, що він вештався по всіх усядах, шукаючи спокійнішого притулку; що ёдо шановна Маруся померла, покинувши ёму малих дітей; що після кількох років бідолашнєго блуканя він нагадався знайти собі притулок и на сей раз нещасливий. Якась дохожала панна, у Роменському повіті, володіюча кіль-

жона сотнями десятин землі, бажала дістати за-разом и мужа, й слухняного економа. Василь забув, що він не на економа вродився, одружився з роменскою панянкою, але-ж через кілька місяців повинен був з дітьми вибератись з будинку своєї пані. Де він дівся, міні не казано. Жалко було Василя!

Зима була люта. Вістки приходили все сумніші та сумніші. Париж стояв у німецькій облозі, и республіканска Франція, як тонучий чоловік, даремне вибивалась з проваля, в котре її повалив le sauveur de la société. Сніг бився у мої віконниці. Степова завірюха гуляла и вила, як звір, на-вкрути хати. На душі було сумно... О півночі... Аж ось у сінях заскрипіли важкі зимові чоботи, почулось болістне кахикане, и що хтось стряхає сніг. Одчинено двері. Чоловік, геть загорнений у кожухи, увійшов у хату. Передо мною стояв Кулик, але-ж який! Схуділе, змаріпле лице, сиве волосє на голові и в бороді, й кахикане за кожним словом показали міні, що недобре жилося ёму за ті послідні роки... Сіли ми з ним поруч мовчки.

„Кажіть, добродію!“

— „Кажіть ви, добродію!“

Він усміхнувся. Розмова почалась, але-ж кашель перепиняв ёго річ, и я бачив, що він невільно хапався за груди. Я радив ёму лягти й відпочити, але-ж він не схотів: бажалось ёму вилити щось з душі; ну, и вилив. Безнадійно він теперя дивився у будущину; жите називав непроханим, гидким подарунком; але-ж не стратив він интересу и, як видко було з розмови, слідив за ходою сегочасної истории. Підупадок Франції уразив ёго так глибоко, що ніби-б з Францією погибали усі найкращі надії народів. Треба-ж сказати, що Кулик, по своєму вихованю, більш був під впливом французким, а ніж німецьким, хочай и французкої мови гаразд довчився вже в середних літах. И перше він часом нагадував чнісь слова, що для просвіченого чоловіка нашого часу истніють дві отчизни: одна та, де він родився, а друга Франція, отчизна ёго идей. Німців він не любив здавна, вже й задля своїх словянских поглядів, а послідня війна зробила ёго справдешним німцеїдом. Про свої власні околичности він якось не хотів зачинати розмови, то я й не допитувався. Як лягли спати, кашель будив ёго раз-но-раз и він обертався до шкляночок з ліками, що привіз з собою, хочай, як можна було запримітити, мало на них покладав надії. Пробув він у мене днів зо три. Силкувавсь я одігнати сумні думки,

але-ж даремне. Часом ставши коло вікна и дивлячись на світову завірюху, зачиняв він жалібно:

„Чого ти, козаче, чого ти бурлаче,
Як вітер осінній в діброві заплаче,
Головоньку схляпш...?“

але кашель перебивав пісню.

„Що ви думаєте робити далій? питав я. Похитав він головою: „Думаю садити капусту, та діток учити.“ Тільки... по неводі приходилось наvertати розмову на політику, щоб одвернути ёго від сумного передчуваня. Наvertався він до мене ще кілька разів, завжди цікавий до новин, що надходили з газетами.

„Що ви все про Францію — казав я — а про Україну, — ніби вона й не ваша?“

— „Еге-ге! Хіба-ж ви вбачаєте що-небудь веселого, оглядаючись на-вкрути себе? Интелигенція гине в роспусті, а нарід в п'яництві. Ні, діло наше надовге відкладене. Та що й балакати — жити мнї не довго!“

Раз просидів він у мене якусь годину з вечора. Був спокійніший. „Іду, казав, на хутір — одвезу дітей и приймусь лічтись.“ Через два дні завернув до мене один з наших спільних знайомих и як громом уразив: „Помер Василь!“ — „Де? коли?“ „Учора там, у Ковалівці! Я тільки що звідтіля.“

Там, у Ковалівці, поховано ёдо поруч з першою жінкою. У Полтаві, опріч кількох ёго знайомих, ніхто и слова не вимовив, ба, мабуть, и не відав, що вмер там якийсь-то бідолашний аптекарчук. Полтавське панство тоді веселилось, відраваючи святкові бали.

Помер Кулик як-раз у кінці 1870 року.

Може, я не в міру розбалакався. Може, Кулик не заслужив на такі биографічні подробиці, — най читальник мнї вибачить. Дружні гадки й споминки мають своє право...

Справді Кулик не був поетом вищого ряду; він належить до наших, можна-б сказати poetae minores, написав він мало, — але-ж як згадаємо, що якби теперя звайшовся загублений віршик якого небудь Катудла, то скільки-б то він наробив руху між нашими філологами, скільки-б було написано коментарів? А як гаразд придивитись, то вірші нашого Кулика по щирості й простоті почутя, по оригінально-народній формі, можна-б прирівняти до менчих поетів класичної старожитности и зберегти їх годилося-б. Най прибільшується капітал нашої невеличкої літератури. Задля того

не зайво буде, мені здається, коли нагадаю усе, що зісталося у моїй пам'яті. У 1862 році одіслав він до редакції „Основи“ (у Петербург) цілий зшиток віршів, з котрих де-які редакція „Основи“ тоді надрукувала. Годилося-б запитати В. М. Білозерського (бувшого редактора „Основи“), чи не задержався у ёго той зшиточок. З того всього надрукованого й ненадрукованого вийшов би чималий збірник, котрий міг би обрисувати нам літературну и поетичну фізіономію Кулика. Треба-ж сказати, що редакція „Основи“ дозволяла собі перемінати по своїй вподобі вірші, часом я не до-ладу. Так, наприклад, початок вірша на смерть Шевченка був напечатаний у „Основах“ так:

Поховали... Україна
Загадавшись плаче,
Поховали дух великий
И сердце гаряче;
Кобзаря свого втерля
Вдова-Україна, —
Поховала бідна мати
Найкращого сина!...

(Осн. 1861 р. Іюнь 17 стор.)

А в автографі Кулика сі вірші написані так:

Поховали... тихесенько
Україна плаче...
Поховали дух великий
И сердце гаряче;
Поховала наша мати
Найкращого сина, —
„Вічну пам'ять“ заспівала
Уся Україна.

Заголовок вірша „Столітній Запорожець“ редакція змінила на „Питання“.

Також запропастився у редакції „Основи“ прехороший вірш, у котрому мати, прочувши вро близьку волю, „Пречисту благає“, щоб побачити дітей своїх вільними. Ще задовго до еманципації, змолоду, народня воля була ёго idea fixe, а неволя видавлювала з ёго душі гіркі тони. Ось віршик, котрий зберігся у мене, написаний, здається, ще за часу ёго блукання по степах Новоросійського.

Стоять села... вишневі
Сади зеленіють;
Степом подем, як в золоті,
Лани наші спіють.
И здається, на ті села

З неба щастє лєтьося!
 Чого-ж така думка чорна
 Коло серця вється?
 Подивлюся, Україно,
 Подивлюся, мамо,
 Подивлюся... та й заплачу
 Гіркими слєзами,
 И подумаю: вернися,
 Велика руїно,
 Нехай ще раз попробує
 Щастя Україна;
 Нехай ще раз своє слово
 Вимовлять гармати —
 Може, нового Богдана
 Народила мати.
 Не хотів би, мамо, крови,
 Пожежі, недолі,
 Якби не так важко бачить
 Братів у неволі!

А ось вірш, навіяний також Херсонскими степами, де за царя
 Миколая переховувались так звані офіційно — „бродяги“ а по
 народнєму — „люде захожі“, що утікали від панскої неволі
 з люднійших Україн, степами, що й досі у народі прозиваються
 запорозким назвиском „палестинами“:

Захожий косарь.

Захмарилось сонце,
 Вітрець повіває,
 Легесенько травка
 У покїє лягає;
 Співаючи пісню,
 Дівки й молодниці
 У валки громадять
 Зелєну травцю.
 Лежу та дивлюся:
 „Вродливий та гожий,
 Як дуб кучерявий,
 Косарю захожий!
 Як дуб кучерявий,
 По-над бурянами,
 Так ти виступаєш
 По-між косарями;
 Перед усїй валці
 Ведеш по травци!
 Дивляться на тебе
 Дівки й молодниці,
 На красу козацьку,

На личко червоне, —
 И ніхто в покосі
 Тебе не нагоне;
 Ніхто краще тебе,
 Не вивершить стога,
 А корця-горілки
 И рука не трога'!
 Чого-ж, мій косарю,
 На косу схвилвся?
 Чи то-ж занедужав,
 Чи так зажурився?
 Чого, одвернувшись,
 Косу виклепаєш,
 Щоб ніхто не бачив
 Слєзу утираєш?
 Спочинок настане, —
 Від гурту відходиш
 Та таку-ж то пісню
 Жалібну заводиш?
 Чого, мій косарю,
 Як зірки засяють

Й дівчата снівають,
Як опочити треба, —
З своєю журбою
Лежиш під копою,
Дивлячись на небо
Смутний-невеселий?

.....
Скажи, мій косарю?“
— „Спасибі за ласку,
Пане господарю!
Спасибі!.. а перше
Мушу запитати:
Чи вам же нетягу
Мене розважати?
От бачите, пане,
И сила косарська,
И краса-б то козацька,
Та що з того стане,
Як доля ледацька!,..
Згадав, що з косою
Цілий вік блукаю
По чужому краю,
А нігде притулку
Й хатини не маю;
Що важко працюю
На чужому полі,
А дітки десь дома
Не вчені и голі;
И сохне та чахне
Бідна молодиця,

Що не прийде батько
На них подивиться;
Що дубає десь там
Старенькая мати,
Що нікому буде
Стару й поховати,
Та над грішним тілом
Хрест поставити!...
Та все-б те нічого,
Бога-б не гнівити!
Як би було вільно
Правду доказати,
В Гетьманщину тую
Назад простувати
По чесній дорозі...
Не сором сказати!
Прийшлось ув острозі
Мури оглядати!...
Щось там напишов наш
Мизерний п'яничка...
Прощавайте діти
И жінко бідоличка!
Повели небогу...
Сира кам'яниця...
Що маєш робити?!
Проситись! молитись?!
Як Господь не гляне, —
И добрий, та — злодій!...
Не домовлю пане!“...
— „Годі, брате, годі!“

У зшиткові, посланому, як сказано, до „Основи“, знаходилась перехороша епистола до п. Л. В. К-скої, одної найшановнішої особи з Полтавського нелічного польского товариства. Епистола, памятаю, починалась такими віршами:

Питається, пані,
Чого я журюся,
З веселої хати
Додому плетуся?
Не мині до пари
Оченята карі
И не до-любови
Мині чорні брови

.....

Змисл епистоли той, що журба поета є журба народна, загальна.

Написав Кулик уже в пізніших літах водевіль з українського життя, и читав ёго мнї и одному з наших учених. Скільки пам'ятаю, в водевилї була сценїчна жизнь и непримусний українский жарт. Дуже жалкую, що не випрохав тоді в ёго рукописа, бо тепер я ёго нігде не зміг допитатись. Маю за потрібне додати слїдуючі строки з вірша „Україна до синїв“, (Осн. 1861 р. Авг. стор. 46) що були виїзані тогочаснїю петербурскою цензурою. Після слів „те, що сниться, колись, може, и правдою стане“ він каже —

Руки щиро брат братові
 Попадуть Словяне;
 Тоді блисне наша зоря
 З слов'янского неба,
 А до того....

Кулик не мав наукової ерудиції. З наук він добре знав тільки ботанику, в котрій дуже кохався, и мав собі на мислі видати коли-небудь популярну ботанику, задля чого зберав дуже пильно наші народні назви рослин. Я бачив у ёго той збірничок, але ж и тая праця десь загубилась. По исторії читав він дуже багато и мав на де-які историчні епохи якийсь оригінальний погляд, хочай маючий більш поетичню, а ніж наукову підставу. Так напр., у нашій козацькій епосі він вбачав зарїдок слов'янської республіки, и слова Наполеона I, що через сто літ Европа буде „republique ou cosaque“ він, жартуючи, перероблював так: „помилївся Наполеон, бо нашої сторні*“) не відав: треба було сказати „republique et cosaque.“

З слов'янских народів, після свого, найбільш він любив Сербів и вбачав не тільки в їх пройшлому щось подібне до нашого козацького, не тільки ворогів Туркові, але й силу, котра єдино може зробити протівувагу московській жадобі привернути славянску идею на користь північному деспотизмові. Коли в Полтаву вислано на пробуване Луку Вукаловича з товариством, Кулик почав вчитись у одного Сербина іхній мови, маючи замір перекласти з сербского де-які поетичні твори. Московским пориванням до свободи, ба часом, и до революції, він простісінько не йняв віри, й можна сказати, що мав на московску націю погляд не зовсім згоджаючийся з правдою, и впадав у своїх поглядах до екстремів. У розмовах у ёго часто виривалося, що „голова московска не здатна зрозу-

*) У Слободяїщині в на Побережї у розмові кажуть „сторія“ (зрив. италіане „storia“).

міти справдешнієї політичної свободи; що Москва не підмога, а перепона задля розвою Слов'янщини; що Москва ніколи не зможе зрентися своїй історичній традиції, а та не дозволить їй бачити у інших Слов'янах рівних братів, а тільки будучих підданих“ и т. и. Любив він часом кумедно копіювати запалених столичних павичів, що навертались на Україну. „Ось побачите, — сі столичні Стеньки Разіни, з ріпсе-pez на носі, років через три-чотири перероблються на таких консерваторів, що сміливо можна було-б посадити їх поруч з „государевими людишками“ вічної пам'яті царя Олексія.“

Хочай у всьому тому видко тільки крайній запал и однобіч, але-ж не можна сказати, щоб частина його передчуття не справдилась за нашого часу.

З французких поетів найбільш любив Кулик Беранже и Барбе, з німецьких — Гейне, котрого знав тільки з московських перекладів. Найбільший вплив з московських поетів на його мав Некрасов. З теорією поезії він знався мало, а писав так, як наїмало на душу. Раз дав я йому діло п. Тулова „о родахъ и видахъ поезіи“, але-ж він не знайшов в йому ятересу, и всі свої теоретичні ідеї зводив до такої гадки, що, тримаючись форми нашої пісні, треба нашому поетові в неї вкладати сегочасні учутя, гадки й образи.

Що до форми, то на мій погляд, Куликів вірш завжди легкий и граціозний, багатий на мелодію, пливе, ніби граючись, без приміти жадної праці, як напр. у „Веселій удові“ и „Загублених душах.“†)

В. Торчик.

Чи не есть дума „про поход старшого поганского князя на Цареград*)” апокриф?

В XII книзі московского часопису „Бесѣда“ за 1872 р. надруковано, межи другим, кінець висліду п. Костомарова: „Исто-

†) III. автора отсего гарного житєписного начерка упрашаємо займитись и дальше відшукванем віршів и писавь покійного Кулика, котрі, може, ще не затрапались на віки. Може, що читачи отсю згадку про покійного, знаємі його, у кого такі письма знаходились би, звольте переслати їх в редакцію „Правди.“ Ми постарались би о тім, аби всі вірші и писаня Кулика видати себною книжкою, враз з отним биографичним начерком, — бо вони стоють сего, та я не забувалась би пам'ять одного з людей, котрих вся Україна з набожністю згадувати повинна! Редакція.

*) Дав. Зап. о Юж. Руся т. 1 стор. 172.

рическое значеніє южно-русскаго народнаго гісеннаго творчества.“
 Межи многими красними гадками, виголошеними в сім вислідові, ми вбачаємо два погляди, постановлених на таких хибких підставах, що ніяк не можна з ними згодитися. Сі погляди суть: неговани а) правдивости дуи „про поход старшого поганскаго князя на Цареград“ та б) стародавности пісні „про зруйнованє Батнеи Києва.“ Поглянемо тепера тільки на першу гадку п. Костомарова.

Щоб повалити усякі закидання о неправдивість дуи, роздвигнємось кожний арґумент п. Костомарова, що він виголосив супротив неї:

1) „Дума без початку й без кінця.“ — Чудно! Записуючи в різних місцях пісні „про Саву Чалого“, завжди чув я їх тільки уривками: часто один початок, часто один кінець, а звичайно тільки середину. Багато дум явне мають виривки й їх приходиться доповнювати з другої дуи про сю-ж пригоду, як прегарно зробив п. Куліш з думою „про Ганджу Андібера.“ Коли нарід забуває дуи та пісні про такі недавні пригоди, то тим більш він міг забути початок та кінець дуи, належачої до IX віку.

2) „Фабула дуже вяла, ритмована, вона схожає на дуи, але зовсім не має ні поетичнєго пориваня, ні сили виразу, ні лагідности оповіданя, що є належність послідніх.“ — Вже казав я, що отся дума належить ще до поганскаго миру. Гучна козацька доба, що уволікла усі сили народу физичні, розумові й моральні, безпремінно примусила нарід забути пригоди з життя єго, складені раніше сієї доби. Цілком захоплений тогочасними своїми недолями а вдачами, він трібував собі епічних утворів, котрі уславлювали єго теперешину. Кобзарі, як й усякі артисти, мусіли догожати смакові своєї публики, инакше-б вона їх геть відкинула. Задля сєго, догожуючи потребам и смакові народа, кобзарі були самі цілком уволочені теперешиною, й наострюючи своєго таланта на композиованях з сєгочасних ім, козацьких пригод, потрохи забували дуи й епічні пісні до-козацької доби. Відомо, що епічні пісні та дуи слухало не одне тільки козацтво: молодіці та дівчата, симпатизуючи своїм чоловікам, братам та батькам, з великою осолодою заслухались дум та епічних пісень, замінявших за того часу красну літературу. Так як жіноцтво найбільш живе почуттєм, особливо жило за того часу, и так як єму доводилось слухати кобзарів рідчш, аніж козацтву, а розум й учутє трібували собі уконтентованя, то що у тім дивного, що дівчинка, почувши думу, а може й не раз, затримувала її в памяти до старих літ, и дев'яностолітнєю бабусею передала її кому небудь. Такі випадки бувають не рідко. Мині са-

тому доводилося чути такі варіанти епічних пісень від жінок, яких нема в друкованих збірниках. Як на такий трап покажу на статтю п. Ревякіна „мої воспоминання“, надруковану в Основі. Таким побутом дума, що перейшла в уста жінок, безпремінно змінюлася, бо Кобзарі довголітнєю практикою виробили завжденні, так сказати, формули епічного співацтва, як сеє знаємо з епічних народніх творів и других народів, по котрим вони складали думи; жіноцтво-ж, поставлене в інші умови життя, під іншими впливами, шукаюче в піснях більш виразів учуть, аніж оповідання про пригоди, не могли удержати, не знівечивши, поетичного складу дум и приносило в їх щось инше, неналежаче до дум. Характер думи пропадав в устах жінок, а від сего в сій, наприклад, думі є щось таке, що здалося п. Костомарову вялим, нелагідним и довело єго до неговання правдивости справжньої думи. Що-ж до небутності поетичного поривання, котру вбачає в сій думі п. Костомаров, то відомо, що чим давніша пригода, про котру співається, тим тон епічного оповідання спокійніший; поетичні-ж поривання бувають в тих епічних народніх утворах, у котрих виспівається пригода недавня, уразини котрої ще свіжі у народа. Що до сили виразу, то вона проявляється у таких епічних оповіданнях, в котрих співається про пригоду, вельми уражаючу співака.

3) „Таке псованє (с. т. в устах жінок) справді може бути; ... (але) ... ми не зустрічали, щоб жінки навчались дум й співали їх.“ Чи мало ми ще чого не зустрічали за недавню й малу науку нашої народности. Коли ми такого трапу не зустрічали, то ще сеє не значить, що єго нема; се тільки показує, що таких совістних патріотів, вислідників, як п. Куліш не було в нас більш, як він один. Хто, опріч єго, так довго серед народа вчився нашої народности?! А від сего й не диво, що не зустрічали ми, щоб жіноцтво навчалось й співало думи. Воно не співало їх громаді, але нічого немає дивного, що в декотрих жінок вони могли задержатись у пам'яті, й часом співатись біля хатньої кабиці.

4) „Оповіданє не могло бути належністю одної тільки Гуйдиhi в світі.“ Нічого й казати, що сю думу знала колись не одна тільки Гуйдиha, бо ся дума співає про дуже далеку пригоду. Через козацьку добу гурт людей, що знали її, зменьшувався й нічого нема дивного, що ся дума задержалась в пам'яті тільки у дуже не многих особ, з котрих на одне трапилось наскочити Шипацькому Ильичеві. Нащо-ж думати, що він підробився? Адже-ж можемо ми з певністю гадати, що яка небудь дума, перше певно многим відома, коли-б не була надрукована, зісталася-б коли небудь у па-

мяті тільки якого небудь діда або баби, доживаючих свого віку в глухій слобіді.

5) „... Коли, може, ніхто, окрім Гуйдихи, не міг передати ёго (оповідання про поход старшого поганского князя) у та кій формі, у якій вона ёго передавала, то не можна, щоб вже окрім неї не знав ніхто змісту її ритмованого оповідання, коли тільки таке оповіданє було коли небудь.“ П. Костомаров думає, що коли не зісталось нікого, окрім Гуйдихи, хто-б пам'ятав сю думу в її віршописовій формі, то безпремінно її зміст повинен був би схоронитись ще де-небудь звичайним оповіданєм. Чи можна-ж на таких хибких підставах сумніватися на правдивість народно-епичнєго утвору! Адже-ж сам п. Костомаров, мабуть, не має за підроблені дум „про Марусю Богуславку“, „про трєх братів“, „про Кушку Самійла“ й десятка других, а тим часом змісту їхнєго нігде немає звичайним народнім оповіданєм. „Як тільки виявиться (а воно конче виявляється, наприклад, що до думи про Кушку Самійла) що ёго ніхто не знає й не чув, пише далі п. Костомаров, тоді прямо являється сумнінка, щоб и Гуйдиха ёго знала.“ А як так, то п. Костомаров, коли взяти до уваги тільки сю послідню підстанову, мусітиме й думу про Кушку Самійла мати за підроблену. Конче, він може відповісти, що ся дума записана від кількох співаків, але-ж вже вище було сказано, що задля усякого епичнєго оповідання може прийти час, коли воно зістанеться в пам'яті тільки у одної особи, й коли-б воно було записане тоді, п. Костомаров міг би те-ж сказати, що каже теперя про думу „про поход старшого поганского князя на Цареград.“

6) „В самій сій, так званій, думі суть вирази, коли не зовсім примушуючі нас признати сю думу підробленою, то нобуджуючі до великих сумнінок; так нпр. вірші

Як стадо лебедів вони од берега одпливали,

По синєму морю як бжолы сновали

Що аж море собою, неначе хмарами тими, крильми укривали.

мають вигаданий склад річі: трохи лиш чи де можна знайти на один предмет зразу три зрівняннє, з котрих двоє виразів через *як*, а третє з орудним спадком.“ Чим далі в глибиню часів, тим чоловік був ближче до природи, тим вона більш говорила ёму. Від сего стародавній чоловік дуже любив виражатись зрівняннєми й нічого нема дивного, що в такій стародавній думі вбачаємо зразу три зрівняннє. Се є тим натуральніше, що наш нарід межі всіма слов'янскими народами, здається, найбільш любить багато зрівняннє.

7) „Бжолі сновали — вираз не народний й ніколи не говориться про бджіл сновали.“ Нераз чули ми, що говориться: „мухи снують по хаті“, й вираз „снують“ дуже до-ладу приходить до бджіл. Чи так, чи инак, а сям не можна колихнути правдивости думи.

8) „Епитет круглеє море — тутки являється в першій раз в народніх поезіях й здається нам трохи лиш чи народник.... круглеє море має на виду вимір и вислід географичнего становища моря. Задля народнєї пісні такий епитет дуже науковий.“ Нам здається, що п. Костомаров помиляється, думаючи, що епитет „круглеє море“ належить до фігури Чорного моря. Се просто вираз того, що пливач бачить серед моря: се належить до горизонту, котрий тутки не затемнюється хвилями, які трапляються на поверсі землі, и на наш погляд сей епитет доладній й поетичній, а зовсім не науковий. Він доказує старовину сієї думи, коли епитети були виразами прикмет предмета, найбільш кидуючихся в вічі, а се коло, на котрому стоїть небосклон, єсть именно прикмета перше всего звертаюча увагу чоловіка серед моря. Дивуємось, що п. Костомаров не звернув на се уваги, доказуючи сам, що „море називається звичайно по відсобині, кидуючихся в вічі прикметам: синєє море и т. и.“ Що-ж до вірша

Да круглеє спне море из своего ложа вивертати,

в котрім п. Костомаров вбачає якусь квітчастість, незвичайну в народній річі, то скажемо, що сей вірш належить до сорту таких виразів, як „Волгу весли розскропити“ або „Дон шеломи вильяти“^{*)}, звичайних в народніх епічних утворах.

9) „Накінець нам здається непевним — каже п. Костомаров, спомин про Макошу. Навряд чи могло не забутись иня Бога, зовсім нетямне й чуже народній мові сего часу, найбільш там, де вираз про ёго додано юмором, тоді, як народ именно гіден копкувати тільки з того, що ёму відоме й близьке.“ Так як за часу зложеня сієї думи Макоша був добре відомий народові, то иня ёго й уживано в думі, а пізніщі співаки, вже забувши значини слова Макоша, уживали ёго по пословиці: „з пісні слова не викидати.“

И нарід не викидає слова нетільки з пісні, але й з приказок, як то видно з сих: „Щоб на тебе Дяг прийшов“, „Щоб Тебе Чорний бог убив“^{**}) „Цур тобі, Нек тобі.“ Таки-ж слова,

*) Слово о Полку Игореві.

**) Українські приказки, Номиса, ст. 73.

як „даха“, тепера вже все вживаючись в шародній мові, часто грапляються в думах. Під впливом християнства народів нічого не стоіло покепкувати з Макоші, з Соломяного бога (се було за царя Гороха, за Соломяного бога, пословиця, що инакше не говорить, як з жартом), гаразд тоді ёму відомих. Таким побутом піддержуються ще слова п. Костомарова, що нарід гіден кепкувати з того, що ёму відоме и близьке.

10 Вираз „У ляк постановити“ п. Костомаров має також за квітчастий. Аджеж и вираз „в нівець обертати“ також квітчастий як и сей, и вже не уживається народом, а таких архаїзмів багато. Досі ще в Полтавщині можна чути вирази: „у каліцтво вводити, „у костульки позбивати“ и т. и. Усі отсі вирази мають рівновагу з виразом „у ляк постановити“. Дивуємось, як ш. п. Костомарів не звернув на іх свої уваги.

Я повиписував усі аргументи п. Костомарова супротив правдивости думи „про поход старшого поганского князя на Царград,“ держучись навіть того порядку, у якому вони надрюковані. Усі отже аргументи являються дуже хибкими. Але сперечним робом не можна ще доказати, що ся дума не підроблена: сим доказується тільки, що ся дума в найменших своїх подробицях зовсім народня. Але являється питанє: чи не навчився Шишацький-Ильіч так добре народнєго духа, чи не був він такий жвавий и талановитий, що так хоронне підробився? Доказ, що се не може діло, й буде доказом правдивости сієї думи.

Задя того щоб підробитись так добре під народнєго духа й склада дум, треба було довго й щиро вчитись народовости й учитись їй не тільки посеред народу, але й по многолічним зібраним вже етнографичним засобам. Але-ж не тільки тоді, коли збір наших народніх утворів ще тільки що розпочинався, але й тепера засоби задя науки народовости нашої дуже й дуже малі, а від того Шишацькому-Ильічеві приходилося-б вчитись тільки посеред народу нашої народовости. Але-ж коли ми й гадатимемо, що ненатурально, щоб Шишацький-Ильіч довгою та великою працею дуже добре навчивсь нашої народовости, то сідаючи за таку велику працю він, конче, мав би й яку-небудь велику мету. Тим часом ми знаємо, що опріч сієї думи та книжки аби-яких віршів, Шишацький-Ильіч не видав нічогосінько. И так, задя чого-ж би він працював? Задя любви до штук? — Але се вже зовсім незнать-що. Роздивлюючись вірші Шишацького-Ильіча „Українська квітка“, знайдуємо в авторові іх менш, а ніж малий талант, тоді як задя того, щоби скомпонувати сю думу, він мусів би мати величезний

талант й добре знате народовости. Такому-ж чоловікові, як Шишацький-Ильіч, не можна було й братись поставити перед очі читальника таку далеку добу. Ми навіть думаємо, що така зловредна гадка, як підроблюване народніх епічних пам'яток, не могла прийти й у голову бідоласі Шишацькому-Ильічеві. Неміг ніхто й другий сего учинити. В Україні не могло тоді бути та навряд чи й тепера навіть є, ідея змоги підроблювання народніх утворів: Українська публіка та й самі наші учені не так високо цінували пісні кобзарів, щоб силкуватись до їх підроблювання: з високости своєї цивілізації вони тільки що звертали на їх уваги, опріч хіба п. Куліша. Се зовсім не те, що підроблюване класичних авторів, або яких небудь єгипецьких старовин, обіцяюче гроші або європейську відомість. Принади тутки ніякої не могло бути, а таке нечесне діло, як підроблюване, викликається значним інтересом матеріальним або моральним, й ніколи не робиться задля любови до штук. Коли-ж де-які народні утвори рідних нам народів небувають критиками й підроблюване їх виясняється політичними тенденціями, то усякий, хоч трохи знаємий з ділом, знає, що в початку 40-х років, коли була записана ся дума, в Україні не було, та не могло й бути, через усі відомі тодішні умови життя, ніякої політичнєї тенденції. Не можна також вияснити підроблюване сієї думи тенденцією релігійною, як се могло-б трапитись з де-якими утворами московского єретицького миру. В XIX в. в Україні ніхто не сумнівався на те, що Біг Християнський красший, аніж поганські боги, и в сій країні, зовсім благочестивий и не єретицький, в 40-х роках найбільш, вбачати який небудь фанатичний рух з сего боку зовсім не можна. До того-ж и самий зміст сієї думи не дає змоги гадати про такий вчинок. А після сего усього ні до чого не можна дорозумоватись, як признати правдивість думи.

Через недовгий час попробуємо розібрати також питання, зачеплені п. Костомаровим про пісню „про зруйнованє Батиєм Києва.“

Е. Сахун.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Археологічний з'їзд у Києві.

Небавом, бо дня 14. с. м., відкриють в Києві археологічний конгрес, котрий буде тревати до дня 3-го вересня (с. ст.). Росправи то-чтитується, після програми, тільки о старожитностях російських, під чим розуміються вже и старожитности краю малорусского, яко по більшій часті входячого в склад російської держави. Підчас тревання сего з'їзду, в саях университета буде споруджена вистава старожитностей, поділена на два відділи: російський и слов'янський. До відділу російського будуть влічені также и старожитности польські, переховуючія в границях російського царства.

Отся обставина, що межи старожитностями російськими — велико- и малорускими — не зроблено ніякої різниці, и обнято їх спільним родовим названем руских, дальше що до тихже за-лічено и старожитности польські, котрі під отсю родову назву не підходять, споводувала тутешні днівники польські кількома наворотами виразитися о тім з'їзді дуже неприхильно: що ніби сей з'їзд не що инше, як тільки друге виданє ославленої етнографічної вистави в Москві, що се буде род демонстрації, аби згромадитися на Русь яко на московській землі, и о старожитностях Руси розправляти яко о московских; одним словом: що той з'їзд не має інтересу наукового, тільки інтерес чисто тенденційний.

Згадавши подрібно о тім, що учені товариства польські, по-мимо запросин зо сторони комітету уряджаючого з'їзд, від офі-ціального обіслання того з'їзду відказалися — виймивши одно Учене Товариство познаньске; — що поминувши може кількох, котрі пойдуть до Києва тільки з цікавості, учені польські не возьмуть участя в тім з'їзді, *Gazeta Narodowa* кінчить: „И дуже похваля-ємо наших археологів, що вони оступилися від того участя, бо тим оступленєм руководив здоровий змісл народній. Нехай там Москалі самі, скілько ім завгодно, розправляють о одностайности народів з над Волги, Неви и Ками з Русинами над Дніпром и Ся-ном. Участє Поляків там зовсім непотрібне и непригідне. Не по-зволено би ім заперечити тим виводам; загукано-б їх; мусіли би слухати мовчки, дивлячись, як нашу честь народно прилюдно бють по лицю.“

Передовсім не годимося з тим, що з'їзд археологічний в Києві єсть тільки другим виданєм етнографічної вистави в Москві; бо коли речена вистава, споруджена за старанем так званих „добродієвських комітетів“ для науки етнографії не представляла ніякого важнішого інтересу, и мала характер найбільше демонстраційний, то конгрес київський, котрого почин. вийшов від людей науки, хочби навіть не був зовсім вільний від тенденцій убічних, політичних, все таки представляє під зглядом науки інтерес дуже важний. Віримо, що не всі виводи з пересправ того конгреса дались би заперечити, а именю не дались би заперечити ті виводи, що основуються на самій історичній правді; але-ж наука не може мати й рації в тім, аби заперечувати правду, — на відворот, її заданєм є: правду, що ржа віків, невіжа або тенденція заморочила, відкривати и на світ виводити. Виводи-ж з правдою не згідні, не тільки можуть але й повинні бути заперечені. Можливість такої конечности є власне одним поводом більше, аби и польські учені взяли участь в тім з'їзді; а як з одної сторони не сумніваємося о тім, що межі ученими польськими знайшлись би такі, котрі те завданє сповнили би з гідністю и належкою добитістю, так з другої — погляд польської газети на учених російських, яко на орду якихось дикарів, котрі не посоромилисьби загукати польських учасників конгреса и частувати облизнями народню честь польську, показується нам дуже чудноватий.

Становне ореченє тутешнього дневникарства польского, відраджує ученим польським взяти участь в київській археологічній з'їзді, об'ясняється отже тільки одною колізією політичної ідеї польської з такою-ж ідеєю російською, котра через яке-небудь зближенє, хотьби тільки на ґрунті науковім, могла би в де-якій мірі ослабнути и не остатись без яких практичних наслідків.

Знаючи отсе, ми не будемо питатись Поляків: длячого вони не зречуться своєї політичної ідеї на користь — Росії? То значило би стілько, що питатись живого чоловіка, для чого він не зрікається свого права на житє? Не питаємо дальше й про те, на скільки Поляки переконані о більшій животності польської ідеї політичної в прирівняно до такої-ж ідеї російської, — ані про те, яким способом вони свою ідею осущити гадають: чи силоміцю, чи може ждатимуть, аж — діло розгодить судьба? Але ми в праві запитатись Поляків: для чого вони колізію тих ідей ставляють завсіди, так сказати, на вістрю ножа? Не вже-ж вони тим способом досі що-небудь доброго узискали? Хиба-ж не від того похрять їх чим-раз більші утрати? Хиба-ж єсть надія, що

тою дорогою в будучім часі до чогось кращого добються, ніж було до тепер?

Отсі питання самі насуваються на ум всякому розсудливому и безпристрастному чоловікові, и навряд чи більша часть самих же Поляків на отсі питання в душі своїй не відповідає так, як кождий розсудливий чоловік відповів би. Та біда в тім, що польські органи опинії прилюдної дають вираз тільки тим переконанням, котрі раз на завсіди постановлено заявлювати прилюдно; а властивої тайної думки не виявлять ніколи, хіба нехотячи. Значить: здоровий розум польского народа приходить сам в колізію з польскою идеєю політичною, и беззглядним її піддержованєм, що проявляється навіть в польских органах прилюдної гадки.

За доказ того, що дотеперішня постава Поляків супротив Росії стається чим-раз більше неможливою, що треба-б лічитись з даними, — послужать нам виемки из кореспонденцій, заміщених в тутешніх газетах польских, власне по поводу того з'їзду.

Dziennik Polski подає допись з Волиня, — здається, оригінальну — в котрій, не зважаючи на суб'єктивні погляди автора, межи иншими виявляється и фактичний стан успособлення теперішнього в соспільности польській. Межи иншими читаємо от-що: „Каламутня в понятях, котра що-раз видніше зачинає закрадатися в найвищі сфери нашої соспільности о відносинах до заборців, сталася останнім часом одною з найнебезпечійших прояв, що можуть причинитися до розірваня звязків, злучуючих досі нарід Польщи в одну цілість. Якийсь непонятний заблуд запанував в дивникарстві и поміж ученими в заборах пруским и австрійским, а особливо в тім першим, зглядом Москви; тим дивніший, що зі сторони сеї послідніє не тільки преслідованє не перестало, але з рафинерством що-раз більшим лютиться над нами. Чи мав же би розум послужити поміж нами до того, аби видерти з нас чувства людяности и справедливости, як се неперестанно ретрогради и ультрамонтанці голосять? Се мусіло-б наступити дійсно, якби ми коли небудь спустили з очей житєдайне и чудове світло патризму, руководяче неомильно кроками нашими в кождій пригоді житя... Та о скілько-ж більше підноситься вина учених наших, бажаючих фігуровати у Києві, коли схочемо застановитися над теперішнім положенєм політичним... Зверх того всего страх подумати, як пагубно оддіювала-б отся візита на нашу молодіж київську, котра вже нині горнеться до Москалів, перта туди нуждою духа, яка посеред нас запанувала. Не присвічують їй нині великі постаті Лелевелів, Мицкевичів, Мохнацких — замість них товчється фа-

лан'га угодовців и бездушних утилітаристів, готових відпродати право первородства народу за ледачий супокій, або ще ледачіші здобутки матеріальні. Звідкіля-ж тут житє возьметься!...“

Ото-ж тут видимо: и зміну в поглядах вищих сфер польских о відносинах до заборців, и напрямок угодовий в одній частині соспільности, и прихильність молодежи до Росії — очевидні признаки, що натура річей зачинає брати своє, — що патріотизм приходить в колізію з розумом.

А київський дописувач *Gazet-и Narodow-oi*, згадуючи о залічованю польских памяток до російского відділу старожитностей, виражається так: „Се присвоюване бувальщини, навіть нашої, показує московский напрямок конгреса, помимо запевнювання многих аґентів, котрі силкувались тутешніх Поляків, знаних з замилована до археологичних вислідів, нахилити до участя, представляючи, що сей конгрес станеться першим кроком до зближення Москалів до Поляків. Навчені сумними досвідченнями минувшости, Поляки не дались приманити, и нині дуже з того задоволені, бо чим більше зближається хвиля отвореня конгреса, ёго пан-московский характер робиться що-раз визначнійшим. За те Русинам здається, що взятєм щирого участя в конгресі зможуть ослабити московску недовірчивість до них.“

Тут знову бачимо, що головна народність краю, — що власне Русини о участю в конгресі щиро гадають. Видко, не зближаються тим, що старожитности малорускі залічено до відділу, означеного загальною родовою назвою руских; раз, що не можуть заперечити народові північно-східному права на уживанє тої назви яко своєї назви народиї, хоч вона єсть ораз и видовою назвою народности полуднево-західної, а по друге — Русини привикли вже до того, що іх самостайну народність уважають яко приналежність, яко домашній инвентарь або Росії, або Польщі, — що хоча й дуже неприємно, однакже нічого боятись Русинам аби ті мильні погляди на віки утвердилися в світі, бо етнографично-исторична осібність полуднево-рускої народности на занадто кріпких спочиває основах, котрі так легко колихнути не можна. Дальше видно з того, що Русини українські не видать для себе ніякої колізії з політичною идеєю російскою, уважаючи питанє о своїй будущій політичній екзистенції яко білий незаписаний лист паперу, котрий могла би колись, з добром для народу малоруского и з великою користю для себе, записати и Росія так само, якби й яка небудь инша словянска або для Словян прихильна и справедлива держава. Против такого погляду Русинів українских ми нічого не

можемо закинути, бо вони-ж и нам оставляють вільну руку до упорядкованя наших відносин політичних, а про те о зірваню звязків, соединяючих нас в одну народню цілість, ніхто и не думає.

Коли отже діло так собі мається — коли межі соспільністю польскою в її найвисших сферах змінився погляд о відносинах до заборців, коли в руских західно-полудневих краях Роснії утворилася вже фаланга угодовців, а молодіж, як сказано, прихильється до Роснії, — коли нарешті відносини Русинів українських до Роснії суть такі, як вище сказано; то не бачимо рації, для чого публіцистика польська тутешня так усильно працює над удержанем напружених відносин межі Поляками и Росцією, и для чого, боячись аби напружене те не ослабилося через яке небудь зближене, хоч би тільки на ґрунті науковім, противиться участю учених польських в конгресі кнївскім, де власне було би навіть їх обовязком явитися, хочби тільки для спростованя можливих мильних або с правдою незгідних виводів.

Адже-ж и так уже газети польські неперестанно повторяють, що „Кнїв стався огнищем людей, як Юзефович, Іванишів, и Антонович, працюючих в Археографичній Комисії надь фалшованєм документів историчних, и тенденційним перекручованем историчних фактів; що там для теорії тотожности Русинів а Москалів приспособлювано підстави ніби-историчні, вигадувано або перекручувано значене забитків давних; що там перевертні Русини або Поляки на тім полю дослугувались у Москалів кар'єри и хрестів“. Ми в сім твердженю на голе слово вірити не можемо, именно що до фалшованя документів. Річ така: в исторії народу україно-руського мають свій інтерес и Поляки и Росція. Поляки представляли досі исторію Руси в такім світлі, и охотно публікували такі документи, котрі виходили на користь Польщі, що навіть зовсім понятно. Так само поступає и Росція, публікуючи передовсім документи, котрі мають для неї більше інтересу. В богатім зборі актів полудневої Руси є з чого зробити вибір, та не треба прибігати аж до таких нечесних середків, як фалшованє. Тенденційний вибір можна-б попрікнути, но від тенденційности зглядом исторії Руси не слобідні й Поляки. Що же до перекручованя фактів, то факти звістні перекручені бути не можуть, хіба тільки однобічно обсуджені, що впрочім не перешкоджає нікому обсудити їх всесторонно; факти же не звістні не уважаються за факти в науці историчній, а де факту нема, там и о перекрученю ёго не може бути ніякої мови. Однак же допустивши навіть, що ті винованя в фалшерстві документів и пере-

кручуваню історичних фактів мають підставу правдиву, — чи не було-ж би то власне найважнішим поводом для учених польських взяти участь в конгресі кнївскім, и поважними розправами той факт доказати? Тоді може увесь світ переконавсь би о справедливости повищого винованя, повторающогося в газетах польських; а тепер вірять їм хіба лиш той, хто на голе слово вірити хоче.

НОВИНКИ.

— Старанем и коштом товариства *Прогресса* саме тепер надруковано нові виданя книжочок: 1) „Як ярмаркували Тарас з Мотрею“ в 5000 екземплярів, по ціні 6 кр., и 2) „Дванадцять гісней о Св. Николаю“ в 800 екземплярів, по ціні 5 кр. А ще друкуються: 3) нова книжка, „Мотиль, читанка для руского народу, уложена фармацевонами перемискими“ в 5000 екземплярів по ціні 10 кр., и 4) Квітчинне оповідане „Добре роби, добре буде“ в 8000 екземплярів по ціні 10 кр.

— В одній кнївській дописи до *Gaz. Narod.* читаємо: „Треба дійсно зазначити, що в останніх часах російскї власти сталися зглядливішими для руских видань письменничих. Появляються вони від часу до часу в Києві, Одесі и Петербурзі. Се переважно — *казки*, любий род письменництва руских беллетристів. „С. Петербургскія Вѣдомости“ подали в фельстоні обширну оцінку їх. До найліпших належать казки И. Левицького, котрий багато писарського талану заявляє. Казки єго отсі: „Не можна бабі Парасці за лихими сусідами на селі прожити“ (Київ, 1874), и „Запорожці“ (Київ, 1874). Отсея послідня, під зглядом письменничим багато слабша від першої, обіймає неприязні для нас виступи. В загалі сказати можна, що пописка нехітю до нас (до Поляків) ввійшла в звичай у беллетристів руских, и була навіть остро зганоблена через справоздавця „С. Петерб. Вѣдомостей.“ Учинивъ се по поводу казки під заголовком: „Ніженський полковник Иван Золотаренко“ (Київ, 1874). В казці тій руский беллетрист, мовлячи о Ляхах, не занепах бризнути отрутою ненависти до нас, и назвати унію нечестивою вірою. „Чи годиться-ж — занитусе справоздавець С. Петерб. Вѣд. — виражатися в такий острый спосіб о Ляхах и о нечестивій унії? Атже-ж Ляхи живуть и нині, есть и нарід Ляхи, а не самі тільки *Ляшки-панки*, о котрих дума руска знає; исповідують же „нечестиву унію“ ще й тепер три и шів мільона народа руского.“ — Окрім казок рідко що инче появляється в літературі рускій. Дільниця популярних викладів наукових майже зовсім занедбана. Можна згадати в тім предметі одну тільки брошурку під заголовком: „Розмова про небо та землю.“ Вона є згращенем популярних викладів, котрі відбувалися в Полтаві ще перед роком 1865.“

— Ще за часів правліня гр. Гогенварта дотичне міністерство уділило позволене до пересмотреня актів старого архива при тутешній

ц. к. Прокуратурі Скарбу, для виділення и збереження грамот маючих историчну ціну, и уповажнило так консерватора старожитностей краєвих, п. Потоцкого, як и Митрополиту Консисторію від св. Юра, аби взначили до тої праці своїх делегатів. Консерватор призначив до того літерата п. Шнайдера, консисторія же вибрала университетского професора п. д-ра Шараневича. — Хоч архив Прокуратурі Скарбу не сягає часів старожитних, а тільки часів основаня її, се-б то за австрійського правління, однак в актах ёго знаходиться много грамот межи иншими и знаменитої археологічної та историчної ціни. Делегати займаються пильно пересмотром актів; особливо-ж з замилованем трудячий наш професор-историк посвячує тій праці що-дня по 4 години часу, и відкриває за всіди нові нахідки. Можна дождатись, що ш. професор о вислідку тих находок, бодай важнійших, подасть в свою пору відомість печатну.

— З угорско-рускої газети „Карпат“ виймаємо тут деякі статистичні дані, відносячіся до минушого курсу двох північно-угорських гімназій, *унгарської и прлішівської*. И так до 8-клясової гімназії в Унгарі на шкільний рік 1873/4 вступили всего 424 ученики, а з кінцем року осталися 384, межи тими 50 з некористними клясами. Из тих 384 учеників було: а) після віри: католиків грецького обряду 164, католиків римского обряду 119, евангельців обоіх исповідань 23, жидів 78; б) після народности: Мадяр 305 (!), Русинів 64, Німців 7 и Словаків 7. Отже видко, що до Мадяр полічено значну часть греко-католиків, котрі звичайно суть Русинами, и всіх жидів — *ad majorem gloriam* Мадяр, яко народа культурного! Увільнених від оплати шкільного було в першій піврічю 212, в другій — 208. Испит доспілости обстали 25 учеників межи тими самих Русинів 17, и то три з відзнакою. — В прлішівській гімназії всіх учеників було 301, а межи тими Русинів 72. Відзначившихся в науці було на цілу гімназію 54, а межи тими третя часть (18) Русинів. На 174 учеників діставших 1-шу клясу було 49 Русинів, між-тим коли на 41 ученика з некористними клясами випало Русинів тільки 5. На 18 гімназистів, що обстали испит доспілости, було 5 Русинів, а межи тими 2 з відзнакою. В урядовім справозданю тої-ж гімназії виказало після народности: Мадяр 204, Русинів 55, Німців 6, а Словаків тільки 4, хоч ученики тої гімназії походять из тих комитатів, де понайбільше живуть Словаки. Видко, що в отсім случаю, для слави мадярского имени, офіру мусіли понести Словаки!

ОБЯВЛЕНЄ.

В Книгарні М. Левченка и Л. Ильницького в Києві:

Находиться склад мало не всіх українських книжок.

Приймається підписка на „Правду.“ Ціна за 1 рік без пересилки 6 руб., з пересилкою 7 руб.

Книгарям звичайна уступка.

2—3.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

3 друкарні Товариства Києва Шевченка. — Від редакції Фр. Стороженка.

Виходять випу-
сками в 2¹/₃ арк.
3. (15.) и 18. (30.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50
кр. Оден номер стоить 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться
по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПОЛТАВА.

Поема О. С. Пушкина.

Вільний переклад на українську мову Є. Гребінки.

ПІСНЯ ПЕРВА.

Багатий дуже Кочубей:
єго ланам кінця немає,
єго отара скрізь гуляє
В зеземі лузі — без людей;
А луг аж стогне під водами,
Під кіньми чорними й вівцями.
Багацько у єго добра,
Отласу, хутра и срібла
На видночі и під замками.
Та пишній Кочубей не тим,
Не довгогрявими конями,
Не злотом, бачите, яким
Єго що-год дарує Крим —
Дочкою гарною своєю
Ти забогатів, Кочубею!
Та й правди нічого ховать,
Нігде нема Марусі рівні:
Вона мов квітка та дубрівна,
Що тільки стала розцвітать;
Тополя буцім на могилі,
Тонкий та гнучий стан премилый;

Як шум біліє вся вона;
Кругом дівоцького чола,
Мов хмаря, коси бованіють,
Як маківочка — рїт красніє,
Очиці — як зірки блищать.
Вродливая, ні втять, ні взять!
Та не одною ліпотою
Маруся звісна стала всім;
А більше розумом своїм,
Вітливим серцем и цнотою.
За те моторних женихів
Свати товчуться у порога,
Та щось вінця, мов кайданів,
Лякається моя небога;
Всім молодим — гарбуз як тут;
Аж ось — свати гетьмана йдуть.

Старий він, ошітканий війною,
Годами, працею, смутою:
Що-ж? дух Мазепи закипів,
И — знову гетьман полюбів!

Хоть він до пелеха сідого
 Из парубіки молодого
 Не перескочив — пережив.
 Не сарна під байрак втікає,
 Орла почувши на синні;
 По сіням панна помагає,
 И жде, що скажуть: так, чи ні.

Ось вийшла мати, и з слёзами,
 Приголубливими словами,
 За руку взявши, каже їй:
 „Бридкий, мерзенний, глянть, пога-
 нець!

Чи можна? ні, паскудний ланець,
 Тріха ти не збудуєш, злий!
 Тобі-б, як то ведеться віком,
 Хрещенициним батьком быть...
 Їго чорти у неклі ждуть —
 Він хоче быть їй чоловіком!⁴

Маруся задрижала, з рук
 Спустилась хустка шовковая,
 Поблідши, ніби неживая,
 Упала дівка на рундук.
 Хоч одійшла вона, та знову
 Зомкнула очі; ні пів слова
 Не каже. Батько, мати тут
 Біля її усе возились;
 Хрестились, плакали, молились.
 Вони того, сердешні, ждуть,
 Щоб їй на сердці лехше стало,
 Щоб дитячко хоч закуняло.
 Не тут було. Два цілих дня
 Все мовчки хлинала вона,
 Нічого ні пила, ні їла,
 Опріч людей собі ходила;
 Тинялась, утинка, як гич
 Од вітру гнеться при дорозі;
 Було смутнесенько небозі,
 Все рюмала. На третю ніч
 Диха годинюнька настала:
 Ї світлиця — снуєткова.

Ніхто не знав, коли вона,
 Під нічку, силхнула з двора;
 И тільки мов козацький гомін
 Ту ніч в саду рибалка чув,
 Та в ранці слід на лузі був,
 Що по росі скакали коні.

Не тільки парубоцький чорний,
 Закручований вус моторний
 Чарує молодих дівчат;
 А деколи й старого взгляд,
 Що дивиться мов сич з-під стріхи,
 Давно забувши жарти й сміхи,
 Знаходить не дівчину — клад.

Не знаю, як робилось тее;
 А швидко и до Кочубей
 Такая звісточка дойшла,
 Що, позабувши Бога й сором,
 Їго дочка в гетьманський хором
 Як полюбовниця ввійшла.
 Що тут робить? и батько й мати
 Соромляються ввійти з хати,
 Не слухають, що каже люд.
 Да як хрещених обмануть?
 Тогді усім, бач, стало явно,
 Чого збентежила так марно
 Вона веселость літ своїх;
 Чого тихенько все здихала,
 И на залицання молодих,
 Забаскаличившись, мовчала;
 Чого в беседі за столом
 Вона все слухала гетьмана,
 Коли горілка шумовала
 И чарка повнилась вином;
 Чого все пісні ті співала,
 Що він колись компоновав,
 Коли їго ніхто незнав,
 Коли їго ще доля снала;
 Чого, мов парубок, вона
 Любила військо и коня,
 И гук, и галас барабана,
 Як тільки в чистий степ з двора
 Блисне бунчук и булава
 Ясновельможного гетьмана.

Нівроку, має Кочубей
 Худібчину; мов у людей,
 В їго приятелів багато;
 Їму нічого, сиди в хаті,
 В Полтаві смуток заплотить;
 Він здужа' гетману злодію,
 Сріблехвилівастому змію,
 У серце ніж загородить;
 Він здужа', здужа'... Да не тее
 Лежить на думці Кочубей.

За білого царя Петра...
(Колись давно робилося дуже)
Він був розумний, гарний, дужий,
Шмигляв — в шатро из під ша-
тра —

За тридевять земель в чужині:
Дививсь на дивовижі там,
И те заводив в Московщині,
Що льготою було людям.
Попавсь, небіжчик, в анацію,
Як Швед крутив, бач, веремію,
В Москву слав військо відусіль,
Поки не вивчивсь воювати
Петро — тай дав поганцям знати,
Оддяковав за хліб, за сіль.
Вершляг, хоч шклянку розбиває,
Та штуку з криці вигинає.

Карл, постягавши Німців силу,
Ишов війською на Москву,
Змітавши Москалів дружини,
Як вихорь пил жене з долини
И на облозі гне траву.

Тоді Україна мурмотала,
Мов літом бжіл на сонці рій.
• Вона до себе Карла ждала,
Щоб волю дав скоріше їй.
Кругом гетьмана обзивався
Негарний гвалт: „пора! пора!“
А все, здавалось, оставався
Мазепа вірним до Петра.
Буцим нечуючи нічого,
Гетьман ні на що не дививсь,
Цуравсь умисне од усього,
З бенкетами, то що, водивсь.

„Що-ж гетьман!“ парубки гукали:
„Чого він жде, старий Явтух?
Годи та праця зовсovali
У його атаманський дух.
Чого жіночою рукою
Йще він носить булаву?
Тепер ушкварить би війською
На ту ненависну Москву!
Коли-б старий нам Дорошенко
И Самоїлович молодий,
Або Палій и Гордієнко
Из козаками стали в стрій,

Тоді в снігу, в лихій годині,
В Москві не дохли-б козаки,
И скрізь по селах України
Рушали-б сотні и повки.“

Хто зйде в річку, як покрпе
Из верху крига річку ту?
Хто з вас, підлизи, темноту
Лукавого — хто врозуміє
Єхидновату простоту?
Чим серце у кого поганше,
Тим з виду він буває краще.
Плохенький, буцим ягнени,
Мазепа з дідусем товкує
О старосвіцьких, гарних днях,
Из безталанним сам жалкує,
З бурлаками собі міркує
Про волю, се то те плете,
Дівчатам меле про кохання,
Из молодим про залцяння,
З дурним розумну річ веде.

Давно у пазусі під боком
Мазепа гадину зогрів;
Та Кочубей орлячим оком
Ту злість гадючу прослідив.

„Я сором свій, и сором жінки
Не заховаю між людей,
Скрегоча каже Кочубей:
„Я не займу твої будинки,
Турьму Марусеньки мої;
Ти не зпечешся на пожарі,
Втечеш и шабельної кари —
Тобі се трохи. Ні, в Москві,
Як вьюн вьючись в кліщах мо-
сковських,

В гарячій пливучи крові,
Изкорчившись од мук бісовських,
Ти проклянеш той день и час,
Коли дочку хрестив у нас,
И беседу, де повну чашу
Тобі я з чести наливав,
И ніч, як голубятко наше,
Старий шульїка, заклывав!“

Колись то времичко бувало,
Вони братацьки, мов, жили;

У купі їли хліб чимало,
Або й варену пили.
Колись и на-полі скакали
Їх коні поруч на невір;
Дня не було, щоб не вітали
Вони один другого двір.
Балакаючи з Кочубеем,
Тоді гетьман не постерігсь;
Бач, закидав на те, на сес,
Та в дурні ні відсіль постригсь.
Тепер одно суддя кохас,
Бажа умисне одного:
Дочку од лиха одвалас,
И ворога свого здолає,
Або пздохне од ёго.

Він, злість у сердці затаївши,
Прикинувся, буцім забував
Свою біду; и дочку гірше
Перед народом кепковав.
Але, проміж рідні шукав
Собі товаришів вірніших.
И жінці нишком розказав,
Що на гетьмана він доносить.
(Мабуть самий нечистий просить
Жінок до діла вербовать!)
Ні їсти не дає ні спать,
Все шепче жінка Кочубею,
Домовиком за ним літа',
Щоб листи слав він до Петра;
Гірчить з доукою своєю:
„Мабуть не зробиш? забожись!“
— Ну, добре, тільки відступись!
И він кленеться перед нею.

Поміркували, погадали,
Зробили все, як добре знали,
Зкомпоновали лист Петру,
Лист на гетьмана препоганий;
И Искра, Кочубей и пані,
Що знали, все мостили тут.
Та хто-ж яснійшому цареві,
Московському государеві,
Папір сей вірно донесе?
Вродилось на біду усе.

Був найкращий між козаками
Один ще молодий козак;

И сей, з другими парубками,
Гарбуз ізхрумав, неборак.
Марусеньку кохав він дуже,
Про ёго все було байдуже,
Але про милу гадав
И в думках ніченьки не спав.
Блукав що дня, або край річки,
Або ховався у порічки,
Щоб подивиться, як вона
З господи куди небудь йшла.
Коли-ж між людом про Марусю
Негарний поговор літав,
Не переміг свою він душу,
Про неї мовчки жалковав,
А все кохать не переставав.
Имя пресучого гетьмана,
Мов жид якесь имя Гамана,
Кусавши чорний вус, ворчав.

Хто місяцем, та по зорі
Закатно скаче на коні?
Чий кінь, мов кримський хірт
піджарий,
Степом так швидко, нрудко па-
рить?

Козак в Московщину летить;
Козак ні їсть, ні п'є, ні спить,
Ні в чистім полі, ні в дуброві,
Ні на дубу, ні на поромі.

Як скло, шаблюка так блищить,
Капшук у пазусі бряжчить;
Не спотикавшись кінь порскливий
Біжить, пуска' по вітру гриву.

Забавка шабля молодцю,
Дукатів треба-ж, бач, гонцю,
Коня собі в підмогу має,
Та в шапці грошей не складає.

Радіший він за неї дать
Коня, дукати и булат;
Пі-б оддав хіба-б як куля
ёго з коня навзнич зіпнула.

Чого-ж за шапку він крешить?
Бо в шапці тій папір лежить,

Папір на лютого гетьмана,
Царю од Кочубея пана.

Гетьман хуртовини не чує,
По своєму усе мудрує.
Якийсь то старець, то чернець,
Що вечір лізуть у дворець,
И там всю ніч, мов розбишаки,
Або у вівчаря собаки,
До світа білого гарчять.
Недобре щось вони товкують,
Землею рідною торгують,
Торгують Богом и царем
З невірним шведським королем.
Поганці, наймити гетьмана,
Від річки Ворскли до Лимана
Пускають між народ ману;
Заворушились Запорожці,
Загомоніли Чорноморці,
Гудуть станиці на Дону;
В Очакові, землі турецькій,
Зібралась, щось не по братацьки,
Песіголовців череда;
В Москві король воює шведський,
Гогоче кримська орда.

Якже псяюха він злякався,
Коли над ним ушкварив грім,
Коли ёму з Москви прислався
Папір з доносом тим самим,
Що на ёго відсіль послали.
Боярство из Москви писало
Ласкавий до ёго привіт,
Таким ським ёго вітало,
Бо вовка за ягнятко мало.
Такий и був и буде світ!
Сам царь Петро, вельможний, бі-
лий,

Муштруючи великі сили
Насупротив німецьких військ,
В смуті не розібрав доноса,
И нахвалявсь утерти носа
И вибить з невгомонних віск.

Облившись теплими слёзаяи
(Хоч мабуть тер по під очаяи)
Мазепа лист к царю писав,
И так ёму слезезовав:
„То бачить світ и Господь знає,
Що я гетьманом двадцять літ.
Цареве все, що я пі маю!
И я — тепер нікчемний дід —
Коверзовав би ще про зраду?
Глянь, що не вимудрує зло!
На що мені бентежить славу?
Хйба-ж не я то Станіславу
Відказ одрізав ла голо?
Хйба-ж не я поклонів хана
И цареградського султана
И чуть и бачить не хотів?
Не жалуючи праці й крові
Из одной к царю любові,
Що-раз по переду повків
Кришив паскудних ворогів.
Хйба-ж не я?... та що й казати!
Тепер-же — ён ёго я мати —
На мене навели туман!
Чого я не чував из роду!
Мабуть из пальця смокчуть воду
И Кочубей и Искра пан!
Я з ними жив як из братами!...“
И з прикидливими слёзаяи
Бажає смерти іх гетьман!

Чого ти хочеш, песький сину?
Чого еси ти забажав?
Ти Кочубесву дитину
Хйба давно як обнімав?

Маруся, бідная Маруся! —
Ох, страшно, вимовить боюся —
Коли-б пізнала те, кого
Вона до серця прихияла!
Про те вся Україна знає,
Одна не знаеш ти того...

(Дальше буде).

СПОМИНКИ МОЛОДИХ ЛІТ

Миколи М.

ЯКОВ ЯКОВЛЕВИЧ.

(Повість П. Куліша.)

(Конець.)

VIII.

Магічне слово нарешті виголошено.

Легкими кроками, наче-б не дотикаючи землі, проходжувався я по двору Яковлевича, оглядаючи з розрадуваням просту, не багату ёго огорожу. Все видалось мині якби украшене празничними гірляндами. Для мене наступило вже щастє, яке я готовив Якову Яковлєвичу.

Мартуся перешкодила мині дальше маячити. Осторожними кроками підійшла вона до мене, як би до якої птиці, що готова злетіти при її зближеню.

„Миколясю, голубчику“, сказала вона, „нехочеш ти орішків? У мене єсть славні торічні оріхи. Ходи за мною до комори.“

Я не міг не згодитись на такий ласкавий зазив, двічі для мене приманливий.

Відкривши солом'яник, дістала вона кілька горстей справді прегарних оріхів, и даючи мині, сказала:

„Чим се ти так стрівожив Якова Яковлевича?“

„Хіба-ж він стрівожений?“ спитав я.

„Та він весь дрожить. Не сказав ти ему що небудь обидного?“

„Хорони Боже! Я тільки напіжкнув ёму на ёго щастє.“

„Голубчику мій!“ скрикнула Мартуся, обійнявши мою голову и притиснувши до своєї голови, „голубчику мій, що-ж се такого?“

„Дайте мині перше віддихнути свобідно“, сказав я, визволяючись з її об'ятя.

„Що такого?“ спитала вона, все таки тримаючи мене за плечі. „Яка в тебе новина? Невже-ж?..“

„Так“, сказав я. „Я виджу, що ви вже догадуєтесь.“

„Кася?“

„Так, Кася!“

„Цапшинська?“

„Так!!“

„За Якова Яковлевича?“

„Так, так!!!“

„Ах, моє ти золото!“ вскрикнула Мартуся, знов загрожаючи моїм щокам и носови новим об'ятем; але я відступив назад, щоб об'яснитись з нею „на благороднім віддаленю.“

„Та якже ти дізнався про те?“ спитала вона, повертаючи до розуму, котрий, здається, на разі була втеряла.

Тут розповів я, як вступив по обіді до Дениса, як видів Касю, як чув її розмову з Иваном Теодоровичом, и що вона говорила про Якова Яковлевича.

Мартуся кілька разів поривалась мене обіймати, але я кожного разу штучно райтерував то за який солом'яник, то за мішки з мукою. Якже-ж розповів я, що Кася бажає видітись з Яковом Яковлевичом, тоді вже не було міні де сховатись в коморі, и я поспішив переслизнутись під її руками на двір.

Я увільнився від Мартусиного переслуху; міні хотілось остатись на самоті. Через садові дверцята війшов я до саду и почав ходити по нім на всі сторони, незабуваючи користуватись лакітками Мартусі. Тепер вже я не боявся, щоб Мартуся не прогнала мене хворостоїною, и міні здавалося, що коли-б навіть Яков Яковлевич побачив мене тепер налюбимій своїй грушці, то похитав би тільки головою, як за hier с'єдні в школі. Дійсно я був у такім дивнім настрою духа, що готов був лазити по деревах, бігати по грядках и нищити Мартусині овочі. Все те видалось міні маловажним, безцінним и непотрібним, як чоловікови, що переселяється з пустині в об'цяну, цвітучу землю — повну розкішного жита. Може бути я-б и витяв був яку небудь дитинячу штуку, — але мене скоро покликали до Якова Яковлевича.

„Ах, ти черевяче!“ сказав міні Яков Яковлевич з радістним видом. „Так ти говорив з нею? и чув від неї самої?“

„И говорив и чув“, відповів я сміючись.

„Та якже ти так, як ти, хлопче, так сязати, осмілився заговорити з нею?“

„С Касенькою? Ось и диво! Я з нею давно знакомий.“

„Ей же?“

„Так; и як часто угощала вона мене фруктами, та якими чудовими!“

„Ах, ти кашпуку! Ах, ти мушкатир!“ всликував Яков Яковлєвич, затераючи руки. „Он дивн, який пустак. И вона сама дала тобі фрукти?“

„Сама угощала, Якове Яковлєвич, — а які у неї ручки! я кожного разу готов був поцілувати.“

На се розсміялись голосно Мартуса, Яков Яковлєвич и Филимонович, и всі разом всликнули майже в одну ноту:

„Ах, ти капустяний червяче!“

„Роскажи-ж но міні, хлопче, всё на ново“, сказав Яков Яковлєвич: „як ти, то єсть, як ти прийшов тудя, як ти її побачив, и як вона с тобою розмовляла.“

Я намалював ёму подрїбно цілу сцену моєї стрічі з Касею, и задоволив ёго, здається, у повні. Кілька разів переривав він міні восклицом: „Ах ти, червяк такой!“ и здалося, завидував йому щастю.

Мартуса подала підвечірок з пиріжків с сиром и сметаною; але тільки я, вона и Филимонович покористувались тими ласощами, Яков Яковлєвич не торкав їх. Він прохожувався по світлиці в своїх вовняних пончохах, заклавши руки назад, сміявся, обертався на одній нозі, и часто повтаряв: „Эх, ты этакой кашпукъ“! або: „Эхъ, ты червь этакой!“ а раз назвав мене бригадиром.

„Так роскажи-ж міні, як то все, так сказати, було,“ обернувся він знов до мене, начеб я ёму ще пічого не розповідав.

Міні не кучилось повторяти мою повість. Стріча с Касею являлась мой уяві в такім цвітистім виді, що, здалось, я ніколи немігби вичерпати всіх красок и всіх відтінків тої сцени. И мое повторене оповідане було так свіже, так нове, що Яков Яковлєвич дійсно повинен був слухати ёго с цікавостю. Я запалаявся своєю власною річею. Уява моя грала, як метелик в сонячних промінях. Я приходив в захват, як чародій, що обявляє убогим людям блескучу будучність.

Але те не перешкодило міні слїдити за враженєм, яке мое оповідане мало на Якова Яковлєвича. Ще ніколи так не відживав ні оден цвіток, винесений с темного закутка на сонячне промінє, як Яков Яковлєвич від мого оповіданя. Се завважав я, и все більше та більше оживляв ёго.

Наконець кинувся Яков Яковлєвич на ліжку и закрив лице руками. Міні здалось, що він плаче; зрешта неміг я о тім пере-

конатись, бо широчезні підшви ёго черевиків закривали ёго зовсім від мене. Потім знов вскочив и почав ходити по своїм музеум так живо, як ще певне ніколи не ходив, від часу коли учився артикулів.

„Так завтра,“ сказав він, „завтра в монастирській році? Мартусю, чи може се статись? Чи не злишне се діло? Як міні, то єсть, як явитись туди?“

„Та як же, Якове Яковлєвич! Ось я винию вам чистенько білу краватку, Филимонович оголить вас як можна найлучче и підстриже. У него тепер виострені ножиці; він зберається стричи вівці у сусідів. Я и проведу вас, и поговорю за вас, коли хочете: наше діло жіноче — нічого вагатись.“

„Ні, Мартусю, не треба провожати,“ сказав Яков Яковлєвич.

„Якже-ж ви висловитесь?“ продовжала клопотлива сестриця. „Хоч Филимоновича возьміть: він, слава Богу, говіркий, хоч куди,“

„Говорили ми и с Суворовим,“ заговорив про себе словечко Филимонович.

„Ні, ні, не треба,“ сказав Яков Яковлєвич. „Я возьму с собою тільки ось се червя. Він лучче всіх нас зуміє поговорити з нею.“

Всі витріщили очі на мене и сам я наче-б виріс від тих слів ня цілу пядь.

Филимонович мав з вечера вичистити мої чоботи так само чисто, як и чабани Якова Яковлєвича, а я мав знов виняти з кунфєрка красний, новий сурдутик, котрий отець наказав міні носити тільки в свята; а Мартуся приготвила для мене хусточку до носа в цвіті. Я творив наче-б то частину самого Якова Яковлєвича, и дійсно був я душею цілої тої події.

Вечер проминув на приготвлєнях до завтрішного дня, и на розговорах о тім, як устроїти сватанє. Тут була Мартуся першим оратором, Филимонович кілька разів заговорив про Швайцарский похід, про Альпейські лєдівники, про страшні вертепи, куда він продерався з Суворовим; але Яков Яковлєвич далеко з більшою охотою наклоняв слух до розговору о білизні, як до світлих подвигів италійского героя. Він прислухувався своїй сестриці с таким занятєм, наче-б вона була Шехерезада, и переривав їй хіба тільки для того, щоб сказати: „Әх, червь-то онъ какой!“ Потім знов слухав и затримував її словами:

„Пожди, Мартусю: питаємо що сего капшука, як то все те, так сказати, було.“

Я виступав на сцену, як импровизатор, и чуда творив з моїми слухачами. Навіть Филимонович забував про Суворова и здавалось чув, що єсть ще в життю щось далеко більше займаюче як Альпейські гори, схватки в ущіях, нічні райтеради и торжество над побитими.

Наконець півні Мартусині звістили, що пора вже спати (у Якова Яковлєвича не було зиґара.)

Филимонович відлично вичистив чабани и мої чоботи, и відійшов до своєї хатини, а ми розмістились по наших постелях.

Я заснув дуже сильним, дуже любим сном, и не бачив ві сні нічого, крім Якова Яковлєвича. Вже не памятаю добре, чи не бачив я Якова Яковлєвича безсонного, чи був я тільки переконаний, що Яков Яковлєвич не буде спати цілу ніч. Згадаю лише, наче-б се дійсно так було, — що Мартуся кілька разів в ночі питала :

„Що ви не спите, Якове Яковлєвич?“

На те ніби то відповідав Яков Яковлєвич, ходячи по кімнаті :

„Розбуди міні, Мартусю, того капшука. Спитав би я ёго ще раз, як то все було?“

„Та що вам прийшло до голови, Якове Яковлєвич?“ відповіла здавалось, Мартуся. „Як можна будити дитину серед ночі? Гляньте як солодко спить.“

Я кажу, що се могло бути на ділі, а може се тільки обманчива споминка тодішних моїх вражень; не видаю те за правду. Тільки пробудившись на другий день, и сказавши Якову Яковлєвичу добридень, завважав я на ёго лицю дивну зміну: він був рум'яний, щоки ёго горіли; мож було думати, що з ёго плечей усунулось яких двайцять літ. Але по червоних очах можна було пізнати, що се справді походило з взбуреня крови и, може бути, з безсонности. Зрешту Яков Яковлєвич був веселий и черствий. Він втішився дуже моїм пробудженем и сей час зачав наново розпитувати мене, — не начеб ніч загладила в ёго голові всі вчорашні враження.

Я знов розповів ёму мою чарівничу повість — и се, здавалось, покріпило ёго більше, як чашка кави або бульйону. Воно було и на місці, бо Яков Яковлєвич не снідав рано в свята.

IX.

Яков Яковлевич запемогає під незвичайним тягаром щастя.

Обідня починалась в монастирі рано. Нам тільки старчило ще часу на те, щоб виголити Якова Яковлевича, підстригчи овечими ножицями його волосся и склонити його вимити лице милом, чого він перше ніколи нечинив. Так стався з Якова Яковлевича молодець хоч куди. Причепуруючись перед Мартусею, котра була йому намість зеркала, наганяв він мене чим боршій збератись. Я про себе и не думав. Міні, Мартусі и Филимоновичови ходило найбільш о те, як би найлучче приборати Якова Яковлевича. Наконець зібрались ми зовсім и вийшли. На дорогу благословили нас Мартуся и Филимонович.

День був прегарний, и то мене дуже втішило, бо якби була непогода, то Яков Яковлевич зотягнув би свої калози и знищив би свій новий ясно-зелений фрак и свою парадну шинелю. Правда, и тепер його рапаві, потріскані чоботи, и шапка, блискуча на деяких місцях чорним ляком, нарушали почасти гармонію його парадного строю; але широкі фалди парадної шинелі закривали почасти холяви чабанів, а безформність шапки можна було звинити неувагою залюбленого молодого чоловіка, яким тепер являвся Яков Яковлевич.

Скоро дійшли ми до школи, звідкіля мав Яков Яковлевич провозжати школярів до церкви. Всі здивувались незвичайною його чепурністю: и коли він хотів здійняти шинелю, кинулося кількох помочи йому розібратись, и с торжеством понесли її в куток, де зараз и робили свої критичні уваги. Яков Яковлевич відбув переклик школярів, але моє торжествуюче hier не зробило на нім вже жадного враження. Потім казав нам виходити в порядку и пішов на чолі нашої фалянди великим кроком вперед.

В церкві коло лівого кріпосу завважав я Касю. Вона стояла с пониклою головою и ні разу не зглянула в ту сторону, де стояв Яков Яковлевич. За те її няня перелічила, здається, очима всі зморщини на його лицю и всі фалди на його шинелі, що поробилися від довгого лежання. Яков Яковлевич стояв нерухомо. Я дивився на його з заду, але нічого не завважав незвичайною, крім того, що він часто переступав з одної ноги на другу. А як обідня вже скінчилась, він оглянувся кілька разів позад себе з якимсь неспокоєм, шукаючи очима за мною. Не знаю, для чого він се робив.

Наконець почав нарід виходити з церкви. Школярі кинулись, розуміється, наперед, як вівці на пасовиско, а я з Яковом Яковлевичом затрималисьмося, и дали вийти на перед Касі. Вона також чекала, поки не вийшли інші жінки.

Яков Яковлевич прозяб в церкві, хоч, здається, и не було дуже холодно. Міні дуже жаль зробилось над ним — не для того, що він дрожав, але для того, що щоки ёго почали бліднути. Все те негодилось до надходячої стрічи. Я радив ёму спершу трохи походити по рощі, щоб обігрітись, на що він дуже охотно згодився. Він, здається, все більше и більше боявся тої хвилі, котрої так нетерпеливо вижидав від вчєра, и коли-б було можна, післав би мене самого до переговорів с Касєю.

Ми скоро перейшлися по рощі, але Яков Яковлевич не тільки не обігрівся, але дрожав ще більше як перед тим. Я не знав, що з ним зробити. А тим часом час уходив и волею-неволею треба було явитись на звіданє.

Чи бачили ви труса, що на одну гадку о надходячим атаку блідніє и губитьсє; але як на конєць страх и гибель стануть у ёго перед посом, и він побачить, що втікати так само згубно, він зажмуривши очи кидаєтьсє на перед и вже ёго невтримає ніякий страх. Так було и з Яковом Яковлевичом. Як підійшли ми до кладовища и він побачив з за корчів рожевий капелюшик Касєньки, кроки ёго приспішились, він вже не вперав в мене певного погляду, и навіть, здаєтьсє, перестав дрожати.

Кася сиділа на памятнику и нерухомо гляділа на могилу своєї матери. Вона була блідша як звичайно, але на її лицю виражалосє якєсь чудно притягаюче чутя. За нею стояла нянька; вона далеко водила своїми острыми очима, и проникала ними на скрізь проходячого Якова Яковлевича. И мині здавалось, що коли би Яков Яковлевич стрітивсє очима з її поглядом, то у него заболілоби в костях: так чортівськи зиркала та жінка. Але нам було байдуже и про її саму и про її досаду на Касю за те, що вона була готова вийти за старика. Ми підійшли до Касі, близько тримаючись одєн другого, як відважні вояки, одного чутя и одного бажаня, — и низенько поклонилисьмося перед нею.

По відвазі, з якою виступив Яков Яковлевич наперед, сподівавсє я, що він незапенитьсє а проговорить їй одно з привитань, знаних ёму з „Німецьких Розговорів“, але він заикнувсє на першій скові и мало що не проговорив, — так бодай мині видалосє —: „Молодцы, остановитесь и послушайте учительскаго обьясненія.“ Але я виручив в тім мого приятеля.

„Яков Яковлевич тепер так щасливий“, сказав я, „що у ёго відняло язик. Він неспав цілу ніч, все думаючи про вас.“

„Невже-ж ви справді мене любите?“ спитала Кася взрушеним голосом, обертаючись до Якова Яковлєвича.

„Я?“ ледви тільки проговорив Яков Яковлєвич и, закривши шапкою лице, заплакав.

Се була справді трогательна сцена. Одна нянька дивилась обоятно. Ми-ж с Касею були поражені таким незвичайним вираженням чутя.

„О чім ви плачете, Якове Яковлевич? спитала Кася ніжним голосом.

„Я. . .“ міг тільки проговорити Яков Яковлєвич и знов залявся слєзами.

„Катерино Васиљвна“, сказав я тоді, „ви може бути и не знаєте, скільки добра чинете Якову Яковлевичу. Ёго ніхто не знає и не любить, крім сестри, мене и Филимоновича. А у Якова Яковлєвича дуже добре серце; він буде вас леліяти, як птичку в клітці. Справді, Катерино Васиљвна.“

„Ви не будете обходитись зі мною сурово, Якове Яковлевич?“ спитала Кася.

„О Боже мій!“ проговорив Яков Яковлевич зміненим голосом, и упав перед нею на вколішки, а лице своє закрив в фалдах її салєпа и гірко плакав.

При тім упала ёго шапка на землю, вітер пірвав її и поніс за корчі. Але ніхто не зважав на те, тільки нянька одна мала с того утіху.

Кася погладила обома руками сиві волося Якова Яковлевича, и ніжним голосом казала ёму встати. А я наклонився и шепнув:

„Ручку, забудьте поцілувати ручку.“

Інакше не вважав би я церемонію за скінчену.

Яков Яковлевич послухав мене и поцілував досить удачно свою невісту в рукавичку. За те поцілувала вона ёго в чоло, що няньці дуже не подобалось.

Кася встала и сказала до Якова Яковлевича:

„Так приходіть, Якове Яковлєвич, до батька; тепер він вас инакше привитає. Прощайте!“

Яков Яковлєвич, обтираючи хусткою слєзи, поклонився так низько, що мало не впав, а як розігнувся, Кася була вже за кор-

чами. Побачив ще тільки голову няньки, завиту в хустку — та и то, на своє щастє — ззаду.

Так кінчилась ся стріча, що мала, як се скоро побачите, безталанний вплив на Якова Яковлевича. Я пішов шукати за шапкою и знайшов її на кінці році під парканом. Колиб не сей паркан, то Якову Яковлевичу прийшлося би вертатися до дому по старому, без шапки. Вернувшись на кладовище застав я Якова Яковлевича в тім самім положеню як перше: з лицем оберненим в ту сторону, де скрилася Кася. Я подав ёму шанку. Він взяв и вбрав її, не зважаючи на те, що вона прорвалася підчас своєї воздушної подорожі.

Мині якось дивно стиснулось серце: темне пречутє запало мині в душу...

„Ходім до дому, Якове Яковлевич“, сказав я.

Махиально послухав він мене. Але хід ёго не був вже такий легкий и він ишов помалу. Через цілу дорогу він мовчав мимо того, що я всіми способами старався впровадити ёго в розмову. Тільки як я говорив о Касі, о її доброті и ласкавості — звертав він на мене очі з явною жичливостю, и бажав, здається, щоб я продовжав моє дитиняче щебетанє.

Мартуся и Филимонович очікували нас на порозі фірточки.

„Що, Якове Яковлевич? Що, ваше благородіє?“ сказали вони в оден голос.

„Всє скінчено!“ відповів Яков Яковлевич.

„Боже мій!“ всликнула Мартуся, доглянувши незвичайну блідість и зболіле лице Якова Яковлевича. „Що-ж се значить? Голубчику Микольцю...“

„То значить“, відповів я за Якова Яковлевича, „що діло в шапці.“

„А шапка з дірою“ завважав з натиском Филимонович.

„Кася наца?“ питала Мартуся.

„Тепер хоч вмерти!“ сказав Яков Яковлевич. „Ух, якже я змучився, Мартусю!“

И, захитавшись, вийшов він на ганок.

„А ось у мене піріжки готові“, сказала Мартуся. „Ходіть, посиліться, Якове Яковлевич.“

„Ні, Мартусю, дай мині роздягнутись та трохи полежати,“ відповів Яков Яковлевич.

Вийшовши до хати, всі ми прийнялися помагати Якову Яковлевичу роздягнутись, и уложили ёго на ліжко. Чи подумав

Яков Яковлевич, чи подумала Мартуся, чи подумав Филимонович, чи подумав я сам, — що Якову Яковлевичу вже більше не встати з вітцівського ліжка? Так, — се була послідня подія ёго однообразного, бідного, буденного життя. Щасте повалилось до ёго нараз и ушкодило ёго вже з натури несильну складню; як яркий денний світ, так благодійний для всякого Божого твору, нівечить и осліпляє на віки очі, що довго томились в темноті.

Він утратив апетит, и горячка вправила ёго в маяченє. Неперестанно робив він арифметичні задания, приказував „молодцям остановитись, и послушать учительскаго объясненія“, прозивав їх шалунами, кашуками, капустяними червяками, вітраками, що мелють, мелють, а муки немає, — пчолами, що гудуть-гудуть, та меду не несуть; потім починав плакати, як перед Касею; накінець розвеселявся, и уявляючи собі, здається, мене, радісно кликав: „Әх: ты червь этакой!“ або: „Роскажи-ж но миші, хлопче, як те все, так сказати, було!“ Але що я ні оповідав ёму: нічого він не тямив и не пізнавав мене. Він очевидно погасав с кождим днем.

Прикликано лікаря, але на дармо; пявки, горчичники (везикаторія), микстури и всё, що можна було ужити до ёго вилічення, непомагали. Смого дня рішено призвати священика. До Якова Яковлевича повернула притомність, наче-б тільки для того, щоб піїняти змісл святої тайни. З глибоким чутєм причащався він, и першим ёго ділом було написати послідну волю. Священик сей час прийнявся за услуги, и Яков Яковлевич подиктував ёму в притомности всіх нас, що він все своє майно и саму сестричку Мартусю повіряє з безодвітну распорядимість дівіці Катерині Цапінській.

Але тут Филимонович підіс голос:

„Әх, ваше благородіє! Бог знає, як то ще прийдеться Мартусі Яковлевні коротати своє життя!“

Священик одобрих сей заміт, и Яков Яковлевич за загальною радою згодився додати до завіщаня осібну статью: щоб, як Мартусі не подобається жити на опіці дівіці Катерині Цапінської, то вона, Цапінська, обовязана що року виплатити ёго сестрі певну суму грошей. Зрешту, Яков Яковлевич зараз и сказав, що він чинить се для спокою сестри, але ні трохи не похибується о доброті Касі и о незміпности її стараня о Мартусі. Опісля згадав Яков Яковлевич и про Филимоновича и завіщав ёму також щорічну виплату дванайцять рублів асігнаціями, що довело

Филимоновича до сліз. Мене не включив Яков Яковлевич до завіщання; але поручив священникови, щоб переказав Касі його просьбу — прийняти мене до себе на квартиру и леліяти як рідне дитя. Се було зрешту и злишне, бо між мною а Касею була вже здавна щиро братерска звязь.

Не буду вас томити дрібницями послідних хвиль Якова Яковлевича. Досить того, що його не стало. Струни, що довгий час мовчали, видали кілька чудних, потрясаючих голосів під рукою могочого артиста — любви, лопнули и замовкли навіки.

Що сталося с Касею, кожний догадається. Я тільки ще скажу, що Мартуся и Филимонович найшли в домі її и її чоловіка такий привіт, як тільки можна собі жичити на старі літа. Я також жив якийсь час в домі купця Цапінського, и дружний з ним до сього часу. Домок Якова Яковлевича віддано в найми. Мартуся відказалась в нім жити після смерти брата...

З російского перевів Василь Барвінський.

Подоріже

од Полтави до Гадячого.

(Конець.)

Одначе що-ж кажуть люде про сего Гнидку?... Ось як розказував міні про його мій машталір.

— Бідова голова сей Василь Гнидка був! на все вдатний, до всего здався, чи до ремества, чи до роботи якої — його пошли, йому дай. Сам чоботи шив, у млині знав діло, и стрілець з його запалений був! Отута в долині (ми тоді саме спустилися з гори у глибоку долину, уже покриту споришем чи болотяною травою, тоді як гора з обох боків чорніла ще своїми гноіщами, та жовтіла глинищами; — перед нами на горі стояли Заїчинці, а за нами синіла чагара з колись рослого й густого лісу) туди далі є озеро; то він, бувши, кожен день бродить з рушницею по-над водою. И вже коли забачив що, те не втіче його рук. Миткий стрілець! Тут він зхожувався з своїм товариством и на раду, коли й де їм погуляти.

— Хто-ж його товариші були.

— Тутешні-ж козаки. Тута їх у його ціла згряя була, а то й три москалі пристади. З Опішні — пушкарі, що з пушок палать.

— Й заможний він був?

— Та чорт ёго не взяв! Дві хаги там такі збудував, що хоч нехотя задивнився. Тепера їх попечатано, то там ніхто й не живе. Стоять собі — валяться. Одна сова серед печи кричить.

— Як же й де ёго зловлено?

— Аж ось як: Не далеко від Заїчинець, — от як будемо їхати, то и побачимо, — жив собі хутором уже з-давна один козак. Заможний и грошовитий. Скоту в ёго — повна загорода, а грошей — то й свині не ідять. При ёму жили ёго й сини, аж три. Двох він уже й поженив; у старшого й дитинка була, а менчий ще парубкував. Сего він уже у москалі готував и грамоти навчив, щоб не так важко у службі було. Ще й дочка у ёго, так півдівка, була; ото вона одна й зосталася тільки жива. Гнидка добре ёго знав, знав що туди так у двох починати нічого; та різдвяних свят, зібравши дванадцяти самих найздоровших товаришів, и скокнув до того козака празникувати.

— Як празникувати; вони-ж їх, кажуть, вирізали.

— То то-ж и празникувати. Змовилися вони, а як стемвіло, то й рушили. Приїдять, аж уже на хуторах и спати полагали. Звісно святки, повечеряли та й рано спати лягли.

От сі до вікна, стукають, просяться в хату. Їх не пускають; вони просять хоч нияк показати. Дорога тоді була забитна, не давно сніг увалив. Батько й послав парубка. Той тільки що одсунув двері — вони так прожогом усі в хату, аж дванадцять душ. Та й почали правитися. Парубок хотів у вікно вискочити, так хтось з їх як бебехнув з рушниць, та прямо у спину так кулю й увігнав, — та й так у вікні й застр'яв. Вони тоді до жонатих, хто з ножем, хто с сокирою, — повбивали. Зостались невістки, дід та баба; та ще дочка, що як побачила ту баталію, то непримітно залізла під під, та там и сиділа, дух притаївши. Зостались ото ті; вони їх повязали гаразденько та й питають: де гроші? Питали, питали, — мовчать; вони тоді давай у печі огонь розводити; розвели; та возьме жменю соломи, зверне верчик, запалить, та до ніг, — отак и пече. Пекли, пекли, та чи то вже так їх запекли, чи може вже ті затялися, — ні слова, та й годі. Стара одначе знемогла, сказала, що в пічурці 50 карбованців замазано.

Виколупали, та знову до неї. Більше, каже, немає. Вони знову пекти, мучити; так ні, не сказала. Тоді вже вони взяли гаразденько усіх поскладали в рядок, зайшли з-за голови, та обухом у голову; так голови й попровалювали. Тоді ото й дитин

прокинулася; або воно може й давно прокинулося, та мовчало, а то почало кричати. Кричить як нерозірветься; так Гнидка узяв та й простромив ёго пожем, як галушку. Коли ёго питали на слідстві: на що ти, Василю, хоч дитя убив? Що воно тобі заборонило? — Я ёго, каже, не бив, поки воно не кричало; а як підняло лемент такий, хоч безвісти тікай, — я тоді взяв та й простромив пожем. — Як упоралися зовсім, тоді зачали грошей шукати. Шукали, шукали, все перерили, не знайшли, та с тим и поїхали. А та дівчанка, що під подом була, як побачила, що вже нікого немає, та як була гола й боса й простовлоса, то так и майнула аж до села. Прибігла до першої хати, а то хата самого Гнидки. И як вона вже тута не піймалась, то вже, видно, сам Господь так їй судив. Прибігла, а вже було у досвіта; правда, всі спали, и Гнидка спав з товаришами, тільки у другій хаті, що од двору, а в сій, що од улиці, — мати Гнидчина. Вона до сеї то стука' у вікно, добивається. Мати слуха': — щось стука' — вийшла. Коли гляне — аж дівчина ув одній сорочці и уся в крові. Що се? питає. Відкіля ти, дівчино? — Я, каже, бабуся, з хутора... розбишаки набігли... батька, матір... братів... усіх, усіх побили, тільки я й zostалася... утекла... — Як утекла? — Поїхали розбишаки, так я й утекла. — Коли-ж се сталося? — Отсе недавнечко... вони тільки що поїхали... багато їх... — Цить же, цить, дівчино, — каже мати; мовчи, то мій син! — А вона бачила, як син увіходив у її хату, й без світла руки мив. Та за дівчину, накинула на неї яку там одежину, та тихенько до волости. Там усіх зразу на ноги підняла, та прямо по сина й справила.

— Хіба він матері так уже дозолнив, що вона на ёго вказала?

— Та вже-ж, видно. Уже-б яка мати на сина сказала? Вона, кажуть, нераз ёго й просила й молила; раз и жалілася, так ще її виноватою зробили, а син ще й вибив.

— Ну, так далі?

— Ну, ого-ж як справила, то їх усіх так сонних и забрали. На другий день до нас в Опішню дали знати Слідователеві. Я тоді саме з ним и іхав. Як увійшли у хату, то по кісточки крові було; так усе у крові й шавало; аж страшно дивитись. Таки не абн-зна-що — вісім душ положити! Записали ото там усе. Почали їх питати. Так куди? не знали: и духом не знаємо, й невідаємо. Так раз мати доказує, та в друге дівчина пізнала де-яких; уже щось через тиждень, чи що, усе по правді розказали, як там бу-

ло, побачили, що не викрутяться. А як вели Гнидку у Подтаву, то нахвалявся втекти, та матір порішити. А тепер, кажуть, либонь и з ним уже порішили.

— Як порішили? Я чув, що він утік аж з Москви.

— Утік же був, та піймали. Та він хотів ще у-друге втекти, так москаль узяв та й застрілив.

— Як застрілив?

— З дороги, значить, втівав. Гнидка одбіг, а москаль вистрілив та й положив.

— А де-ж мати та жінка живе?

— Матір приняв до себе тутешній таки козак. А жінка хотіла було йти за ним, та як распиталася, що там не можна у двох жити, то й залишила. Живе тепереньки тут з одним чоловіком, тягається. У чоловіка й жінка є, а вона одбила, та й живе з ним. Пянують в-двох, распутствують.

— А та дівчина, що зосталася жива?

— Е, е, та дівчина тепер уже велика дівка и, кажуть, либонь уже засватана за благородного. Та де їй и не вийти за благородного, коли десятин двісті поля, та грошей щось тисяч з десять.

— Так и гроші знайшлися?

— Знайшлися. У скрині в холодній хаті, у полотні були заховані.

— Як же гроші переберегли, й де живе дівка?

— Гроші у касу положили; а дівчина живе у дядини своєї, батькової сестри. Така хороша дівчина вийшла, висока, брова й хозайка добраша.

Ми виїхали геть од Заїчинець.

— Ото, дивіться: у долині верби сивіють, ото той хутір. Там їх и поховали усіх. Хотіли саме коло Заїчинець хрест поставити, и на хресті виписати, коли, як и ким вони побиті. Та громада Заїчинська одпрохала, що, мов, худа слава об нас піде. Так їх там у хуторі поховали и хрест поставили.

Далі я вже не памятаю, що ми балакали з машталіром; знаю тільки, що цілу дорогу балакали, але все те Гнидка собою затер, зарівняв у мойй памяті; тільки сам зостався, як здоровенний пржавий цвах, забитий у білу гладеньку стіну мого спомину; ломив він мою голову и поривав думку розгадати його чудовну появу.

Далі ми доїхали до станції. Там пересівши, попхався я до Зінькова, де й заночував.

Зіньков розлігся по долині річки Груні, котра літом зовсі пересиха, та по надгірях. Лежить він на нездоровому болотяному

місці, через віщо, тільки піде маленький дощик, вже він и калний и смердячий.

Зіньков місто тихе; мирне, хліборобське, и якби не облупана мурована турма, що стоїть над шляхом и сумно зазирає у вічі проїзному, то подумав би, що сам Господь берегає спокій сего краю.

Одно, що тільки запримітив я в обличі людей, то се невеличкі носи у жінок и дівчат, схожі на сливи-угорки, та невисокий їх зрост. И се не тільки в самому місті, але и в повіті. Одначе такі носи, трошечки підняті вгору, не тільки не калічать самої вроди, а ще надають їй якусь красу особну: рум'яне личко, з блискучими карими очима, викликає симпатию.

Рано вставши, я зараз виїхав. На моє питанє у машталіра: що у вас доброго — нового, він одказав грубим голосом:

— Немає нічого. Кажуть либонь, що у Павлівці (містечко в верстах семи від Зінькова) щось біга' за звірюка: сама на собаку схожа, а ноги, копита — кінські. И кого стріне де, зараз розірве, серце та печінку вирве, та й покине; так у двох хозінів собак порозривало; на приспі лежали, так воно їх там и порозривало. А то в ліску й чоловіка знайшли пошматованого. Пізно з вечора вийшов з Зінькова, так воно видно ёго й зустріло.

— Що-ж воно за звірь такий?

— А Господь ёго знає! Кажуть, що само на собаку схоже, а копита кінські.

— Чому-ж ёго ніхто й досі не вбив?

— Боятся. Звісно вже кара Господня! закінчив мій машталір, та й замовк.

Що справді за звірь? Видно з звірятника якого вирвався, як нераз уже бувало.

Далі станція ще. Там бір, піски; Будища красуються на горі, видивляються на свою красу у Пслові води. Піднявшись на круту гору — уже й Гадяче видно. Чим далі ми наближалися до рідного місця, тим я дужче благав машталіра погоняти коней. От уже з-за гори та лісів и піски, по котрих ріжеється Псло, забігли; от и сам він своєю синією хвилею заледів; далі Заоря (одна сторона Гадячого) видно, у садках воно ховалося; ще далі — й своя хата, з високою соломяною оселею, манячила у вічу, и як магніт тягла до себе. Ось и улиці пішли, знакомі будинки. Де-які вже постаріли, де-які валяються, а де-які знову побудовані. Знаємі стриваються, той шапку скидає, той слово замовить.

— До дому?

— Еге...

Коні побігли, знаёмий зостався далеко з-заду... А ось, ось розчинились ворота з свого двору, и на ганку видно товпляться рідні: батько радісно усміхається, мати з слёзами на очех, сестра хапається руками за груди, и незабаром усі обняли мене, радіючи та цілуючи...

Далі? Годі!... Іншим разом, кращим часом може я розкажу вам де-що й про Гадяче*), а тепера буде й сего!

О стародавних сельских громадах в Югозападній Русі

(Иванишева).

Иванишев знайшов в Київському центральному Архиві небогато актів XVI. и XVII. віків, из котрих можна запримітити, що в сі віки були ще в Югозападній Русі старинні вічеві суди, — останок громадського строю стародавньої Рюрикової Русі, як що можна так сказати. П. Иванишев перший відкрив сі акти, а цисьмо, в котрому він оповістив своє відкритє, се розправа „О стародавних сельских громадах в Югозападній Русі“, котору напечатав він в журналі „Русская Беседа“ за 1857 р. в 3. книжці. Переклад сеї розправи на руську мову ми робимо з другого виданя Київської Археологичеської комисіи (Київ 1863 р.).

В актових книжках Київського Центрального архива зосталось скілька судовних діл, посвідчаючих о зборищах сельских громад, котрі були в югозападній Русі з незапамятних часів.

Сі судові діла мають таку-ж вагу для исторії руского и нинішних словянських законодательств, яку мають для исторії німецького права акти стародавніх німецьких громад, котрі зуться у них *Ordeel* и *Veisthümer*. Відкритє и розбір сих актів помогли німецьким юристам виучити германську общину з її законними и юридичними звичаями. Судові діла сельских народових зборищ, в Югозападній Русі, точнісенько як акти германських маро², мають склад громад, склад народових зборищ, порядок судоводства и ті юридичні звичаї, по котрим велись ріжні судові діла. Відкритє и розвідки сих народових юридичних звичаїв мають значні перепони. Приговори народових зборищ не записувались, а жили в народовій пам'яті. Тільки в пізніші часи, як судові міста правильно організовались, акти народних зборищ приставлялись в урядовий суд до записуваня в актові книги; та тільки се не часто

*) Замилувавшись у припаднім оповіданю Вашім, дожидаємось дальшого.

лучалось, бо се було в волі громад и тих людей, котрі належали до громадського зборища. Через се саме я, розгледівши до трех сотень актових книжок Луцьких, Владимирських и Житомирських, відкрив між ними не більш як двацяти двох актів громадського суду; найстаріший з них писався в 1564 році, а найпізніший 1622 р.

На основі сих матеріалів, я розкажу стрій югозападної сільскої громади, устрійство сільських народових зборищ и юридичні звичаї, по котрим розслідувались діла и постановлялись судові приговори. Щоб читатель зміг наглядно перевірити наші роспитки, я мусів прикласти до сеї книжки ність найзначнійших по содержанию актів. Перший из сих актів (1564 г. 18. Травня) значний тим, що в нему зборища сільських громад нарікаються вічами; другий акт (1570 р. 12. Січня) освічує, з якою зневагою дивились пани и їх урядники на сільські віча; у третьому акті (1583 р. 2. Січня) наглядно малюється древній спосіб прослідки виноватого, по єго слідам; в четвертому акті (1596 р. 5. Серпня) знаходимо порядок слідства над тілом незвісного лица; пятій акт (1608 р. 15. Цвітня) доказує, що сільські віча, бувши зібраними найбільш из крепаків, мали право кликати на свій суд не тільки поселян, а ще й панів; а в решті в шестому акті малюється порядок суду уголовного: из сего акта видно, що сільські громадські суди мали право муками карати виноватого, а окрім того ще й смертю наказувати єго.

По своєму складу сільські громади югозападної Руси зъявляються в різних формах. Одно здорове село могло бути самостайною громадою. В таку громаду складалось село Богужиньске в Луцькому повіті, належавше до різних волостелів.

Однакже громади, из одного тільки села зложені, зустріваються дуже рідко; більше таких, котрі збирались из скількох сел, від чотирох до девяти¹⁾. Яке небудь одно найбільше село було центровим містом вічового зборища. Часті сходки народу до сего села розвивали в нему городську промишленність, ремества й

¹⁾ В відкритих мною актах я знайшов шість таких громад: 1., Громада у Владимирському повіті мала в собі чотири села: Низвеничі, Бутятніч и Варески панські, а четверте єпископа Владимирського Ташкевича (Прип. VI.). 2., Громада того-ж повіта мала в собі 5 сел: одно королевське село, Стехверецьке, и 4 панських: Овлучин, Вербье, Руда и Вохновичі. 3., В Луцькім повіті громада мала в собі 6 панських сел: Крупье, Ставок, Дворець, Підгайці, Передні Підгайці и Вишки. До сеї громади належало и предмісте Луцьке (книга город. Луцька 1583 р. лист 265). 4., У Владимирському повіті громада складалась из сел панських: Могильне, Гіньне, Турье,

торговлю. Тоді село робилось місточком, а не то й городом; жителі его називались міщанами; вони постарому належали до громади, котра складалась из містечка, або города, и сусідних сел²⁾. Як що містечку, або городу, центральному для всієї громади, давалось магдебурське право, то городський люд відділявся від громади, складався в самостайну корпорацію, вводив осібне правленє, засноване на вибірнім началі, и був вже вільний од сельських народових зборищ. Через се громада, розуміється, слабла, хоч звязь між селами, її складаючими, оставалась. Можна думати, що таким робом відділився город Луцьк від своєї громади, бо, хоч він и мав магдебурське право, его предмісте Окопище належало до громади сел: Вишок, Жидичина, Терейного, Яровиць, Двірця и Липляного, и було разом з ними в єдній громаді³⁾.

Села, котрі належали до одної громади, звались селами околичними. Трудно зрозуміти на яких основах и в яке время зародилась и закріпилась між ними громадська звязь. Сей вопрос можна буде рішити тоді, як будуть відкриті дреннійші акти. В пам'ятках писаного законодавства, котрі зістались до наших часів, нема нічого об сих громадах. Иноді крестяне жалуються в урядовий суд, що декотрі села, будучи в єдній громаді з ними, відхиляються від громадських обовязків; але звязь поміж селами крестяне доказували не законами и договорами, а єдною тільки давністю: „вони здавна з нами о шкоди всілякі схожались⁴⁾.“

Кожне село мало простір землі, з певними границями. Се було потрібне, бо як лучалось переступленє, одвітність за то перш усього падала на село, на землі которого знаходили убиток. Округ громади сягав доти, доки сягала земля.

Смолянка, Колин, Войчів и Вербєс (кн. гродьска Владимірска 1602 р. л. 131.). 5., Громада в Луцькому повіті мала вісім сел: Велицьке, Сельське, Підлісе, Арсонове, Корсян, Читогош, Брехове и Уголе (Пр. I.). 6., В тому-ж повіті громада складалась из девяти паньокких сел: Прицька, Жмучи, Волі Жмудьскої, Мельниці, села пана Остапа Коровая, села пана Андрія Коровая, сельця пані Малиньскої, села Углів, и села Підлісів (Кн. гродьск. Луцька 1591 р. лист 47).

²⁾ До такого роду громад належали: 1) містечко Турійськ и села Ставок, Туровичі, Ключковичі, в повіті Владимірському (кн. гродьск. Владимірк. 1622 р. лист 658); 2., Містечко Рожичі, и села: Любеч, Рудка, Козин, Став, Соловин, Душ, Новоз, Соколи и Смердин в повіті Луцькому (Прикл. III.).

³⁾ Книга городьска Луцька 1596 р. лист 237. Иностранні писателі середних віків поминають багато городів словянських югозападної Руси. Автор Географических Мюнхенських записок, що жив ще до Нестора, каже о Бужанах, або Волинцях, котрі жили по ріці Бугу: „Бужане мають 231 городів (civitates).“ Можна навірилка рєсчитувати, що під городами тут розуміється центрові міста громад.

⁴⁾ Прикл. III.

Як тільки старі руські області Югозападної Русі з'єдналися з Литвою, а потім з Польщею, громадські землі то до королевських маєтків привернені були, то роздані були панам, городам и монастирям; звідси слідує, що ті громади, об котрих дійшли до нас акти, не мали прав до земель, на яких вони жили. Але кожний крестянин мав право наживати поземельні частки и володіти ними на прзви повної власности.

До сільської громади належали всі лица „простого стану“, котрі мали в її окрузі постійну оселю; такими були: крестяне королевські, панщане, монастирські й церковні крестяне, сільчане, або слободні поселяне⁵⁾, міщане, котрі не мали у себе права магдебурского.⁶⁾ Опріч сих, до громади належали и ті королевські земляне, або безземельні шляхтичі, котрі господаровали над королевськими маєтками з уговором одбутки воєнних повинностей⁷⁾.

Перечитані нами громади були тільки у двох повітах: Луцькому и Владимирському, але з Статута Литовського видко, що се установлене було по усій Русі и в других місцях⁸⁾; Русь же в тіснійшому змислі складалась из воєводств: Волинського, Подольського, Белзкого и Руського, до которого належали землі: Львовська, Саноцька, Галицька, Холмська, Перемиська и Жидачівська⁹⁾. Опріч того, видно из актів, що сільські громади були и в Київщині.

Головна мета з'єднання сел в громади (общини) була в тому, щоб перегородити наруху законів, відкривати и просліжувати преступників, судити и карати їх, а нарешті присуджати и давати зобиженому надгороду. Кожде село само по собі оддільно и вся громада разом одвічали за вини усіх своїх членів. В своїм окрузі громада ручалась за безпечу жизни и пажигків як своїх власних членів, так и пришелців. Ми говоримо тут об тій сільській громаді, якою вона завляється в відкритих нами актах XVI. и XVII. в.; в древнійші часи, вона могла мати ширший круг власти и одвітности.

⁵⁾ Гл. прикл. I.

⁶⁾ Ки. справ поточних гродьских Луцьких 1550 року, лист 942 на обор.

⁷⁾ Книга гродьска Луцька 1583 р. л. 255—259.

⁸⁾ Статут Литовський розділ XIV., артикул 9. Тут правда говориться не об сільских громадах, а о копах: „на Русі и инде, гдѣ здавна копы бывали.“ „Копы обираны и отправованы быти мають, яко ся на Русі заховывало и заховуєть.“ Але-ж копами, як побачимо далі, звались народіві сборища сільских громад; значиться. де була копа, там була и сільска громада.

⁹⁾ Starożytna Polska, Balińskiego T. 2. st. 36.

Кожда сельська громада мала свої народові зборища для нарад и рішенья діл до неї належавших. Таке, народне зборище звалось копа, або купа, также гром ада, велика громада. Рада народового зборища звалась віче: копа сбиралась на віче, т. е. на нараду¹⁰⁾. Звідси видно, що ті віча, о котрих споминає ще Нестор в літописи, були не в одних тільки городах, городських громадах, але и в сельских. Слово віче лучилось мені в самому древнішому из відкритих мною актів (1564) — в пізніших актах зустрічаються инчі назвиска: купа, копа и громада; в актах XVII. в. слово копа счезає, а замість его скрізь находимо слово громада¹¹⁾.

Не всі лица, належавші до сельської громади, складали народне зборище и сходилися на его наради; право на се мали одні тільки хазяїни, мавші сталу свою оселю. Іх сини й брати, не мавші віддільних господарств, а також и жінки, приходили на зборище тоді, як іх кликали, и не для наради, а за для свідків¹²⁾; копа иподі поручала хазяїнам допрошувати синів и братів и представляти зібрані ними свідки народовому зборищу¹³⁾. На копу приходив и піп, але він бував тільки за-для проводу присяги и яко свідок, не маючи уділу в народівій раді¹⁴⁾.

Господарі, складавші народове зборище, звались: сходатаи, сходатаи суграничнии, сосѣди околичнии, сосѣди - сограничники, судьи-копнии, мужеве, панове-мужеве, обчїи, т. е. обшинні (громадські) мужі. Поміж ними відзначувались старці, совіт котрих поважався найбільш в тих случаях, як треба

¹⁰⁾ Гл. Прик. I.

¹¹⁾ Слова: купа и громада дуже старі, вони зустрічаються в перводі Библии: „И прїнесли десятинну отъ тельцы овецъ, и десѣтныи отъ козь и посвятѣша Бо-оподу Богу свосму. И внесоша и положиша тупы многи. Мѣсяца третьяго начала купамъ полагати основанїя. И внде Езекия и видѣша купы“ и проч. (Втор. кн. Парал. гл. 31. ст. 7—10). „И наметаша громаду каменїя велику“ и пр. (Кн. Тов. гол. VII. ст. 26).“ Замітимо до того, що и слово обшина стрічається в перводі Библии: „Душа еже ще огрѣдѣниѣ и солжетъ другу о вданїи или о обшинї.“ (Лев. гол. 6. ст. 1—3). Слово громада, в зміселі народного зборища, приходить в крадєдворецїй рукописи, в по-ємі о Бенеші Германови: „Ai ta Benes' Hermanow tamo bud v hromadu zve protiv sazikom.“ Kralodwo rski Rukopis'. У Праге 1820, ст. 140. В законі Винодольскім (1280) народове зборище зветься куп, або вкуп: „Скуишиеее все на куп, „Избраше се одъ всякого града старїйши на вкупъ.“ Чтенїя въ общ. иет. и древи. росейск. 1846 Н. 3 У Сербїи ще й досі народове зборище називається куп: гл. Обществении и домашїи бытъ Сербовъ. Журн. Мин. Нар. Пров. 1856 г. Апрель, стр. 91.

¹²⁾ Кн. городьска-Луцька 1583 р. лист 255 259.

¹³⁾ В тія же книжці лист 274.

¹⁴⁾ Там же л. 297

було постановити приговор на основах давнього присуду народного зборища.

Так як кожний господарь мусів бути при народовому зборищу, и так як и молодці, оженившись, відділювались и виходили на своє хазяйство, то по сему кожний з них міг через кілька літ навчатись народнєму праву и тим же порядком передавати другим поколінням. Звідси віче було не тільки народним судебним зборищем, але й школою для навчення праву, котре, без письма, заховувалось в пам'яті мужів-сходатаїв, переходячи від одного покоління до другого.

Опріч сходатаїв, в народове зборище закликались люде з трех сусідніх сел сусіднєї громади, по одному, або по два чоловіки з кожного села. Сі лица звались людьми сторонними; вони не брали уділу в нарадах ані в засуді, але слідили за ходом діла в народовому зборищу, щоб, як треба було, засвідчили о запавшій суді.

Пани и їх управителі могли теж бути на копі; се лучалось тоді, як вони сами приводили своїх крестян на віче. Однак же ні пани, ні їх управляючі не брали уділу ні в нарадах копи, ні в постанові засудів. Народове зборище и сами засуджені мали право закликати возного из городського уряду. В такому случаї возний був на копі як свідок, робив протокол и приставляв своє донесенє в уряд городський до записованя в актові книжки.

Число сходатаїв було иноді дуже велике. Копя, збиралася в 1601 р. мала в собі до 100 чолов., хоч зборище було не повне, бо де-які пани не пустили своїх крєпаків на віче.¹⁵⁾ Копя, котра збиралась в 1602 р. мала до 150 судів копних¹⁶⁾.

Копя збиралась в центровому місті сельської громади, котре звалось коповище, або копище, и займалась роспиткою и рішенем діла під відкритим небом. Для роспитки діл уголовних копя збиралась на місці переступлення: в діброві, в бору, під горою. Як що треба було рішати спір за землю, копя збиралась на спірній землі, а як в окрузі громади знаходили убитого чоловіка, копя збиралась в тому місці, де було тіло, або єго роскидані члени.

Відомству копи підлежали всі лица простого стану, мавші свою осідлисть в окрузі сельської громади, именно: королевські крєстяне, панщане, монастирські и церковні, слободні поселенці и городські міщане, не мавші магдебурського права. В деяких слу-

¹⁵⁾ Книга гродьска Владим. 1601 р. ласт 131—132.

¹⁶⁾ Гл. прикл. V.

чаях власть копи ширилась и на самих панів. Пани, по вільній згоді, мали право представляти копі розсуд спорів, котрі зарожались між ними. Так в 1591 р. зародився спір між панами — Малинським и Вишинським о право власности на ниву и копань. Замість того, що-б судитись в городському уряді, пани зібрали копу, на котрій старці показали, що на спірній ниві, кілька літ тому назад, покрадена була ріпа, и що копа присудила надгороду пану Малинському. На сих основах спірна нива признана власністюю пана Малинського. Рішене було записане в актову книжку и мало законну силу¹⁷⁾. Як що в панському маєтку, бувшому в окрузі общини, зроблена була яка шкода, и як що в сему заздрівався один або скілька папів, господаровавших в окрузі тоїж громади, то пан, потерпівший шкоду, мав право збрати копу й просити, щоб вона розслідила діло й присудила удоволнене за шкоду. Тоді копа послала возних и жадала, щоб винні пани разом з своїми крєпаками явились перед зборище и оправдались в вині. Як що пани не являлись, копа три рази завзивала їх, а за тим поставляла своє рішене — жадати од непослушних панів и їх крєстан удоволненя за весь веред позівчика. По закінченю суду, копа відсилала своє рішене в городський суд через возних до записуваня в городські книги.¹⁸⁾ Копа мала право завести судове слідство над паном. Як він був при слідстві и запримичав, що відкривається де-що, уличающе ёго в вині, то він міг требовати, щоб дальше слідство йшло в суді городському. На копі, робившій слідство о убийстві жидів - митників Луцьких, був пан Яков Шибеньский с своїми крєпаками (1581 року). Дворова жінка Таця показала, що убийство зроблено завідома Шибеньского. Тоді пан Шибеньский сказав: „Чую, що тут вже й о мині річ; підла жінка и мене вмішала в діло. Коли-ж так, щоб доказати свою невинність, передаю городському уряду всіх замішаних в се діло, и сам являюсь в уряд в назначений час.“ Затим копа розійшлась, покинувши розслідки діла¹⁹⁾.

Все білш та білш рісна власть поміщиків, ограничаюча громадські права поселян, зробила значну перемену в строї народових зборищ. В XVII. в. мужі-сходатаі теряють свою першу значність, віддаючи свою власть панами. Околнчі села послають від себе тільки по одному депутату; пан або пані, с кількома приятелями, иноді при

¹⁷⁾ Кв. грод. Луцька 1591 р. л. 47 на обор.

¹⁸⁾ Гл. Прик. V.

¹⁹⁾ Кв. грод. Луцька 1583 р. л. 297—300.

попові, судять и правлять на основі Литовського статута. Крестьяне, прислані з околичних сел, стоять безмовно, годяться на рішене пана и ёго приятелів; громадський суд перестає вже зватись копним судом, а просто зветься судом сельским (sad wiejski)²⁰. (Д. б.)

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

МІСЦЕВІ ДІЛА.

Одна з неурядових, але рядових, газет дуже зобовязала собі всіх політичних и неполітичних людей в Австрії, заявляючи нижніші погляди и прямованя правління з такою щирістю, що можна би навіть похибувати, чи вона тим не стягне на себе високого незадоволення своїх патронів, — вийшовши хиба той случай, що те заявлене вийшло простісенько таки з — літературного бюро. В таким случаю, очевидно, що зобовязане для газети прийшлося би не по властивому адресу, бо тоді, за науку на словах, повинні би подякувати самому-ж правліню ті из непонятних прихильників ёго в де-яких краях, особливо в Галичині, котрі из самих подій досі нічого не навчилися.

Ото-ж таку науку дає тепер скликаним до сегорічного згромадження соймам краєвим, високо-офіційна Montagsrevue, обясняючи їм їх теперішнє становище и показуючи виразно, що вони вже не мають ніякого вищого значеня політичного; що від тепер не повинні займатися загальною політикою державною, а віддатися тільки управлюваню и розвиваню діл місцевих — *lokaler Interessen*. Такий погляд правління на теперішнє значенє соймів краєвих не задивує нікого, хто має очи на те, аби дивився и — видів, уши, аби слухав и — чув, розум, аби помічав и бодай догадувався. Хто від самого початку слівив уважно за ходом конституційного розвою в Австрії, и за змаганями партії німецько-централістичної, дбаючої завсїди передовсім про те, аби в переду правління станули люде з її десятка, той знає, що досі кожде правління централістичної барви сказало в ділі нашого конституційного розвою своє рішуще слово, и кожде правління наступаюче бодай одним кроком наперед посунуло централістичну систему свого попередника. Як далеко поточило ту систему правління теперішнє, то знає кождий,

²⁰ Гл. прикл. VI. Теж кн. грод. Владим. 1622 року, л. 480. и друга тогож року листь 638.

хто застановлявся над значенем доконаної устави о виборах безпосередніх до Ради державної.

Для відсвіження памяти не завадить пригадати тут коротенько историчні вислідки нашого конституційного розвою.

Вже первісна лютова устава в різкій суперечности з жовтневим дипломом — альфою нашої конституції — заявила замір, становище соймів краєвих — котрим жовтневий диплом признавав право законодавства по правилу, а Раді державній лиш виємково, для справ заспільних — знизити до значеня апаратів, помічних для адміністрації провинціальної, через утворене засадничого парламенту центрального. Той стосунок бувби непохибно й наступив, якби лютова устава була узнана загально, и коли-б через те и проєкована заспільна Рада державна прийшла була до skutku. Але лютовий патент все таки узглядняв ще державо-правну самостійність королівств и країв, а с тим и историчний федеративний характер габсбурскої монархії — через те, що соймам краєвим, яко репрезентантам осібностей політичних. признаю право вибрати депутатів до Ради державної, На тім мусів очевидно розшибитись централізм парламентарний, котрий з державопривною самостійністю країв погодити годі. Отож піддаючись тій конечности, покиено заспільність конституційну и розпабвано монархію на дві половині.

Однакже в обох половинах узгляднювано ще федеративний характер монархії. В Залітавічині велике князтво Семигородске знехтовано вправді зовсім, — хоч ще й нині, именно при пересправах в угорскім соймі над новою уставою виборчою, показалося, що той край має справедливий титул-правний до відрубности політичної, коли ёго взаємнии місцеві не позволили законодавцям угорским підпорядкувати ёго під заспільну уставу виборчу, и ті виділися зневоленими установити для него окремішні виємкові параграфи; — але натомість королівство Хорвація зберегло за собою право на обсилане угорского сойму через депутатів свого сойму краєвого. По сім-боці Літави конституція груднева оставила те право всіх соймів краєвих непарушеним. В державі Степановій діло під тим зглядом пішло так гарно, що Хорвація, через нову угоду, для своїх внутрішніх справ ввєднала повну автономію — дарма що в найновійшій часі угорске правліє ту внутрішню самостійність по-своему толкувати пробує, — отже тут зреченося в засаді централізму парламентарного, а признано на ділі правність стосунку федератійного. В Долітавічині-ж захотілося грудневикам, власне по відлученю від Угорщини, удворити зовсім централізацію парламентарну. Однакже централізм грудневий мусів би розбитись був на тім самім шолбі, на котрім розшибся централізм конститу-

щі лютової, именно на відрубности житєвих інтересів, а тим самим и на управненій самостійности осібностей краєвих.

Тоді приступили грудневики до так званої реформи виборчої через котру — в противорічю з основним началом устави — соймам краєвим віднято право вибирати послів до Ради державної, а через те королівства и краї потеряли послідній останок державно-правної самостійности, який сім лютова, — ба навіть груднева устава ще оставляла. Забір сеї реформи був очевидно той: позбавити сойми краєві значеня и впливу політичного, зробити їх тільки помічниками адміністрації краєвої, а наконєць зовсім лишніми. Сей забір був явний усім в Австрії — и централістам, котрі єго мали, и федералістам, котрі против него ставали. В одній тільки Галичині більшина и в краю и в соймі не второпала мабуть того заміру централістів. Більшина сойму домагалася залягодженя своєї резолюції — значить, жадала більшої автономі для свого краю, ніж признавала кожда из дотеперішніх устав державних. Між тим, обстаючи прм резолюції, більшина соймова через своїх делегатів завсїгди переговорювалась з централістами — без skutku, а помимо того не рішилася ніколи становно підперти системи федераційної ані за Белькреді ані за Гогерварта, — бо не хотіла розширення автономі для всіх країв Австрії, тільки для Галичини. При такім поступованю більшина соймова перехитрила ся, бо її делегати до Ради державної, знаючи добре еґоїстичну політику своїх відпоручателів, не багато привязували ваги до тої кукли, що названо резолюцією, и замість щиро домагатися розширення автономі хочби вже тільки для самої Галичини — и відповідно тому напрямкові поступати, вони зовсім не вважали отсе за погрішність против консенквенції, аби в даім разі, коли ходило о перепроваджене виборів безпосередних з конечности, а потім о саму реформу виборчу — отже властиво о ще більше обмежене автономі країв — дотичні ухвали уможливити.

Що галицький сойм не зачервонівсь од встиду після такого вислідку своїх змагань резолюційно-автономичних, се моглоби показатись дивним лиш тому, хто не нознакомлений з самими найвнутренніми побудками, якими руководиться в своїй політиці більшість того сойму. До того інтересовного темату повернемо пізнійше, щоб уяснити собі властиве політичне положене краю в загалі, а рускої народности в особенности, котре було би дуже незавидне, еслиби та партія польска, котра враз з більшістю послів руских становить більшість в соймі, и на дальше верх затримала.

Чи волітикове більшини в соймі нашім застановилися над тим значенєм сойму, яке ёму відтепер, именно від перепровадженя устави о виборах безпосередних, належить?... Здається, що ні; бо неможемо зазначити пі якого факту, котрим би сойм заманіфестував свідомість свого найвищого — та не коректно по уставному — усуненого права, в спосіб достойний репрезентації краєвої. Здається, що и погляди о жаданім в резолюції розширеню автономії були также самій же більшині сойму зовсім неясні, коли від поза-соймових однодумців тої більшини, власне по перепроваженю устави о безпосередних виборах, а тим самим по позбавленю соймів їх значеня політичного, вийшов проєкт на обмеженє автономичних атрибуцій виділу краєвого и виділів повітових. Ото-ж можна сказати, що ані більшина в соймі, ані більшина в краю нашім на разі не уяснила собі тої позиції, в яку сойм и край поставлені тепер супротив остаточних замірів и ступневих змагань централізаційной системи, с котрою край и ёго репрезентація від нині змушені будуть боротись крок за кроком, — що очевиено аж тоді наступить, коли край и репрезентація ёго найперше уяснят собі отсе питанє: длячого властиво автономія для краю есть донкочне потрібна? и як би тим правом користуватись належано, аби від него справдешнєго добра для краю сподіватися можна? Досі и під тим зглядом понятя в краю нашім були дуже неясні.

Нам здається, що рядова *Montagsrevue* мала на виду особливе тільки ту неясність и баламутність понятій автономичних в Галичині, виступаючи супротив соймів з поясненєм їх теперішнєго значіння. Після її впроку, сойми краєві суть тепер „пожиточними посередними огнивами в нашім організмі репрезентаційнім.“ Отож сойми королівств и країв вже тепер не те, чим були перед зъєдначенєм и по зъєдначеню під габсбурскою династією, се-б то заступниками державоправної самостійности країв, заступниками питомих, староисторичних, власноуправлених організмів політичних, а тільки посередними огнивами в репрезентаційнім організмі штучно и примусово зложеної будови політичної. Стоїть уваги и те, що вони суть тільки пожиточними, а вже не конечними огнивами в організмі репрезентаційнім, — значить, пожиточність їх буде уважана так довго, як довго вони окажуться пожиточними для пануючої системи; коли-б однакже вони в очах репрезентаційного організму центрального и централістичного правління такими не оказались, то очевидно, що, не признаючи за соймами права конечности, система зберегає собі право, діяльність соймів ограничити, або навіть ті „посередні огнива“ зовсім усунути, — в спосіб так

само неконституційний, в яким устава о безпосередних виборах, — а згідно о позбавленю соймів їх значеня політичного — перепроваджена зістала.

Поминувши деякі інші вирази рядової газети, именно „о неслухнім підозрівано, з яким можна було дивитись на переможні сойми ультрамонтанско-федералістичних агітаторів“ — на котр можна би відповісти фразою о соймах с переважною більшиною¹ прусофільських централістів — приходимо на той природний круг діяльности, який соймам тепер указаний“. Той круг діяльности, після Montagsrevue розтягається на „управлюване и спроможене місцевих інтересів.“ — Отож місцеві діла суть властивим полем діяльности соймів краєвих, чого ніхто впрочім не заперечає, бо всі діла, в котрих край має безпосередний свій інтерес, можна назвати — з оглядом на тойже край — місцевими. В противостайности до діл заспільно-державних, котрі з інтересами країв лиш посередню стичність мають, ті послідні називаються краєвими. Назва — байдуже. Ходить властиве, о те, чи мають властиво сойми краєві право и власть до залагоджуваня тих справ краєвих, котрі тільки в соймах краєвих могли би бути залагоджені з добром и пожитком для краю, — бо очевидно, що тільки репрезентація краєва може розуміти добро краю, и бажати відповідного залагодженя ёго інтересів. Отож інтереси місцеві суть властиво поводом всіх змагань автономичних, а спір жежи федералізмом и централізмом єсть властиво тільки спором о границю жежи ділами краєвими — чи там місцевими — а державними. Не о що инше ходить федералістам, як власне тільки о виснєданє репрезентаціям краєвим ширшого круга діяльности для належитого и взаєминам кожного краю відповідного „управляня и розвиваня інтересів місцевих“; між тим коли система централістична, залічивши значну часть „інтересів місцевих“ до круга діяльности репрезентації державної, буде трактувати ті справи зо становища загального, з більшим узгляднюванєм потреб сего або того краю монархії, що знову буде в різькій противорічности с пожаданим управлянем и розвиванєм інтересів якого-небудь иншого краю. Для належитого залагоджуваня справ, стоячих в тісній звязи з інтересами місцевими, такого залагоджуваня, котре відповідало би потребам кожного краю, репрезентація державна не може мати аші достаточного знаня, а часто навіть її більшости не стане и доброї волі до того.

Возьмім для прикладу який один край, и один або другий из ёго важнійших інтересів місцевих. Ото в нашії Галичині скрізь чу-

ється н. пр. недоладність безварункового знесеня устави о лихві, и брак устави, обмежаючої пагубне для краю и народностей ёго вивлащоване селян. При scentралізованю судебного уставодавства о догодженю тим пекучим интересам місцевим навіть подумати не можна. Парлямент центральний, руководячись загальними теоретичними засадами національної економії, до тих питань ніколи не поверне, уважаючи се als überwundenen Standpunkt; він не схоче застановитися над тим, що шподі вїємка від засадничого правила показується конечністю там, де сама засада з другої сторони більше приносить шкоди ніж пожитку. Рекомо поступова и ліберальна більшина центрального парляменту буде мотивовати свободу лихви пожиточністю свобідної конкуренції капіталу а вивлащуване селян пожиточністю зміни в посідательстві менших маєтностей поземельних — заміни лїнєвих и нездарних працєвитими и оборотними. Ніхто и не згадає о тім, що власне вивлащуване селян, котре в краю нашім приборало вже так застрашаючі розміри, є тільки наслідком свобідної лихви; и що таким способом свобідна лихва — чи там свобідна конкуренція капіталу, як воно по ученому називається — для краю, розуміється для нашого, більше приносить шкоди ніж пожитку, бо пожиточність свобідної конкуренції капіталу можлива єсть тільки тоді, коли жежи факторами є менше-більше якась рівність під зглядом промисловости и оборотности, чого власне в нашім краю — а то для браку загальної, доси так занедбаной, просвіти люду, ще не має. Се обставане ніби-то при засаді не буде впрочім без побудки чисто-єгоїстичной, для-того що шкоду в отсім случаю поносить властиво елемент місцевий, а натомість зискує елемент чужий, посторонний, або такий, котрий в краю промощує дорогу елементові посторонному, німецько-культурному, и для котрого таким побитом пануючий елемент в парляменті центральнім завсігди буде мати більше симпатїі, ніж для народних елементів краєвих, елементів словянских.

Таких важнійших интересів місцевих, котрих управлянем и залагодженем на користь місцеву, значить — на користь краю — сойм краєвий займитись не може, для того що система централістична, уважаючи ті интереси яко заспільні, до круга діяльности Ради державной іх залічила, знайдеться много, дуже много. Интереси місцеві, на котрі указує рядова газета яко на властивий круг діяльности теперішніх соймів краєвих, не обіймаються в тих вузких рамцях, які истнуюча конституція визначила для законодавства соймового. Треба не забувати, що в статутах краєвих, ко-

трі все-ж такі становлять складову часть нинішньої конституції, ще находиться той параграф, після котрого соймам краєвим прислужає право зглядом зміненя деяких истнуючих або ще маючих видатися устав, о скілько вони касаються добра поодиноких країв, ставляти відновідні внески. Можемо бути певні, що сойми, без поученя рядового органу, знатимуть властивий круг своєї діяльності, и непохибно займуться также важнішими интересами місцевими, котрих остаточне рішене, після теперішньої конституції до нарляменту центрального належить. Після дотеперішніх досвідчень, котрі відслоняють далекий вигляд на будучність, можемо з рівною-ж певністю заключати, що в парламенти центральнім майже жадне з тих діл не буде рішене так, як того вимагає интерес місцевий, а зглядно користь краю. Колізія, яка, після погляду рядового органа, усунена зістала через позбавлене соймів їх значеня політичного, віджиє на ново межі соймами, котрим прислужає право внесків, и радою державною, котрій приналежить право рішення. Интереси локальні, котрі рядова туба указує ініні соймам краєвим яко властивий и природний круг їх діяльності, стануться власне тою школою, в котрій народи с часом научаться шанувати найвищий интерес локальний, а тим єсть для кожного краю и народу право збереженя своєї природної, народної и исторично-політичної самостійности. Буде то школа практична, котра виразніше промовить до переконаня, ніж усі теорії о автономній відрубности и автономній федеральній, котрі доси дуже яловими оказались так на Русинах як и на Поляках в краю нашім. А доки так діло стоїть, то трохи за-рано триюмфує централізм в своїх органах, що ніби ёго система в Австрії затверджена вже пунктом и павзою.

Перегляд політичний.

— На день 10 вересня скликано сойми краєві. — Віденьські Press-и запитувались, дячого правліне не порозумівається з виділами краєвими в справі предложень, котрі в соймах внесе, и дячого навіть не заявляє, чи внесе які предложеня. За те попрікнула їх остро министримальна Montagsrevue, котра так виразилася: „Се дивні запитаня, та тим дивнійші, що виходять від органів централістичних. Централістична преса щиро помагала до

обезвладнення соймів, отож замість запитувати про співництво правління в діяльності соймів, повинна би згори засуджати всяку отаку діяльність правління. И в самім ділі річ майже непохибна, що правліне зовсім не буде трудити соймів під зглядом уставодавчим. Устави державні, в переважній частині країв введені в жите, а тим дана вже підвалина до одностайного трактованя всіх тих справ, котрі соймам переказані. Відтепер буде заданем соймів; залагоджувати ті справи, удосконалювати установи шкіл, інституцій гуманитарних и санитарних, поправляти дотичне уставодавство, займатися также иншими, але місцевими потребами людности и тимже угоджувати.“

— Близько рік тому, як Хорвація заключила нову угоду з Угорщиною, наслідком котрої признана їй досить широка автономія. Хорвати знали, для чого жадають автономії. Яко нарід полуднево-словянський, повен свіжої животної сили, — рідні брати Сербів, котрі усеми світові показали, скільки годен зробити нарід для свого розвитку культурного, коли має доконче потрібні для сего вимінки самостійности и волі, — Хорвати з усею ревністю взялися до використання своєї автономії на полі уставодавства красивого.

Правліне хорватске в короткім часі виготовило много внесків до устав для предложеня їх соймові Трєдиного королівства, котрий тепер займається їх ухваленем. Межи иншими виготовлений був и проєкт до уставу о новій админістраційній організації краю після котрого край мав поділений бути на двадцять повітів, з начальниками именованими через правліне, а дотеперішня невідповідна вимогам часу и коштовна установа жупанів мала бути знесена. Між-тим сей проєкт не узискав контра-спілатури угорского правління, именно с того поводу, що він закраує в саму истоту спільної конституції, бо жупани входять яко члени висшої изби угорского сойму державного, а по знесеню їх 8 місць в тій избі остались би порожніми. Однакже проєкт той буде внесений до сойму по зробленю відповідних змін, через котрі згадана трудність контра-спілатури усунеться.

— Сербський церковний конгрес в Карловці був відкритий з холодною святочністю и без перешкоди. Народовці не внесли протесту, котрого правліне боялося, а приступили порядковим способом до діла. Напруженє умів було велике й різке. Народне сторонництво, під приводом Милетича, мало природним побитом верх; воно зовсім було згідне дотично того мужа, котрий був би

гідним засісти на патріаршім престолі, — и одногосноє вибрало за патріарха єпископа Стойковича. Прихильна правліню меншість (6 голосів) здержалася від голосованя, и через те сталося річю неможливою, аби правліне, опираючись на истнуючій чудноватій законній постанові, затвердило патріарха, через меншість вибраного. Як о одногоснім виборі Стойковича з одної, так и о тім, що правліне сего вибору не одобрить, можна було знати наперед. И в самім ділі, на представленє правліня вийшло королівське рішенє, завзиваюче до нового вибору. Правліню ходило именно про те, щоби вибраний був для него *persona grata*, а найрадше, щоби ним був дотеперішній адміністратор патріархату, єпископ Груїч. Ходила погрозка по дневниках, що якби члени конгреса не схотім приступити до нового вибору, и зложили свої мандати, то конгрес був би розвязаний, патріарх именованій, а рівночасно *було би* взято під розвагу, чи не треба-б для сербської церковної автономії зачеркнути вузні границі. Між тим члени конгреса мандатів своїх незложили и приступили до нового вибору. Великою більшою голосів вибрано румунського митрополита Івачковича, Сербина родом. Через той вибір угорське правліне зістаю вибавлене з великого клопоту, бо скоро би члени конгреса були свої мандати зложили, або поновно Стойковича вибрали, тоді не оставалося иншого способу, як: або уступити перед заявленою волею репрезентантів сербських, або виступити з замахом против церковної автономії Сербів, що нарешті могло би бути небезпечним. Для того правліне, скоро лиш Івачкович вибір приймив, зараз затвердило єго, невходячи в те, чи вибір сей єго виглядам лучше відповідає, ніж вибір Стойковича. Дня 18 серпня відбулася в Карловцях инсталяція патріарха з урочистим церемоніялом. Рядові органи угорські виражаються о вибранім патріарсі с такою осторожністю, котра позволяє вносити, що правліне на сей вибір не зовсім було приготоване, и що для того сей вибір є зовсім по мисли народній партії сербській, коли конгрес той вибір знаменитою більшою голосів ухвалив, — а треба не забувати що конгрес, з внемкою невеличкою меншици, складається власне з самих репрезентантів тої партії. Заслугує на особливу увагу що рядові органи угорські, признаючи вповні впливове становище патріарха сербского в згляді політичнім, пригадують Івачковичеві, що дальша політична постава Сербів супротив угорского правліня од него залежить. Отож на патріарха вкладається ніби одвічальність за дальшу політичну поставу Сербів, — а з того можна заключати, що Сербі знали добре, кого вибрали.

— Як звісно, на день 15. и 16 с. и. городи галицькі в-значили згромадженє своїх заступників у Львові, чи так зване городове віче (wiec miejski). Министерство стараюся перешкодити тому згромадженю в дорозі приватній, запевне для того, що воно для Шомер-Израеля оказалось дуже ненаручним, и що власне на тім згромадженю могли бути порушені и обговорені дуже важні ин-тереси місцеві! Именно президиальний секретарь ministra-rodaka розіслав приватну телеграму до ёго політичних приятелів, в котрій заявив, що minister-rodak не жичить собі, аби ёго приятели в тім згромадженю участь взяли. Причиною того було отсе: що комитет приготовляющий був різко анти-централістичної барви. Помимо того згромадженє відбулося, хоч для нарад тільки один день ему позволено. З'їхалося над 100 відноручників з усіх сторони краю. Найбільше часу в нарадах забрав перший пункт програми, відно-сячийся до справи побільшеня послів міських в соймі краєвім. При тій спосібности редактор Gaz. Narodow-oi, п. Добжанский, вмові, прийатій голосними похвалами, звернув дискусію на питанє жи-дівске, котре ёго газета вже через довший час обрабляв. Він ука-зав на жалке положенє маломіщан супротив всемогучости жидів, малював моральну и материяльну руїну, в яку християньска люд-ність міст неминучо попаде, скоро не буде їй принесена швидка и радикальна поміч, а наконець поставив внесок, аби сойм зай-мився випрацёванєм устави конфесийної в формі статута жидівского, и подав министерству для предложеня раді державній. И сей вне-сок ухвалено. Ииші точки програми відносилися: до реформи устави громадскої з узглядненєм міст, до реформи администрації, до відне-сеня индустриї по малих містах, до введеня шкіл промислових и т. п. В кругах польских народних — анти-централістичних — мають надію, що ті ухвали городского згромадженя не остануться без побуджающего впливу на політичний рух в краю нашім, чому оче-видно ні Шомер-Израель ні „поступовці“ польські не раді. — Отсе згромадженє репрезентантів міських показує довідно, що в краю нашім одна часть обивателів, именно міщане, зачала вже думати о интересах місцевих, и маємо надію, що довший студия тих ин-тересів доведе весь край до яснійших ніж доси поглядів полі-тичних.

— Заповіджена вже від кількох неділь подоріж цісаря до Чех, для смотреня при великих маневрах войскових, наробила багато розголосу в дневниках — особливо централістичних, — именно с того powodu, що цісарь при тій спосібности навістить Прагу, и від дня 7. серпня 4-ої години с полудня до дня 9. рано забавить в королевськім замку Градчини. При тім побуті будуть товаришити цісареві гр. Андрашь и бувший намістник чеський, теперішній министр війни, барон Коллер. Ся околочність, що власне и гр. Андрашь приїде з монархою до Праги, набавила централістів великого страху, що в Празі при тій спосібности моглови що небудь статися для угоди с Чехами, для мирового залягодження питання чеського. Забавно було читати в дневниках централістичних, як одні старалися самі себе упевнити, що нічого в тій справі не станеться, инші-ж не могли знову утаїти своїх обав, посуваючись навіть до заявленя такого погляду, що для уникнення всяких підозрівань о які небудь заміри угодові, належало лучше маневри войскові урядити де инде, н. пр. в Моравіі, а не в Чехах, и т. и. Из того богатого говірканя про цісарську подоріж до Чех показується чим раз яснійше, що в Празі могло би на всякий случай щось стати ся, а бодай спробоване бути для мирової розвязки питання чеського. Ми однакже не підемо за приміром вірноконституційних, щоб завчасу віддаватись яким надіям, так як вони віддаються обавам. Угоду межі короною и Чехами можна справедливо уважати яко точку, знаменачу становний оборот в ділах внутрішній політики Австрії, — оборот до лучшего. З того взгляду угоду с Чехами, коли-б вона справді наступила, всі народности монархії, котрі в політиці своїй руководяться кращими побудками ніж елоїзм и зарозумілість, уважають за подію зо всіх мір пожаданну. Однакже знаючи з многих досвідчень, що в політиці Австрії, так внутрішній як и внішній, звичайно и найбистроумнійша комбинація омиляє, не будемо и по поводу сеї цісарської подорожи ставляти ні яких гороокошів. Близкий час покаже, чи обави централістів були узасаднені.

— Висша изба угорского сойму поробила де-які досить важні зміни в ухваленій низшою избою новелі до уставы виборчої, а то поминю жвавого опору министра Санапі, котрий при тій спосібности потерпів голосну поразку. Між-тим сойм угорский заключено, и реформа виборча, що соймовій лівіці и фракціям народним була так ненавистна, не прийшла до skutku.

НОВИНКИ.

— ВПр. Митрополит Сембратович видав архиєпископське посланіє звизначи священників до завязованя межи народом брацтва здержанности, котрим папа римський, на просьбу О. митрополита, надав великі одпусти. — Хто застановлявся коли над тим страшним недугом моральним, від якого страждають цілі маси народа, в таких особливо краях, де просвіта люду на низькім стоїть ступені; — хто застаневлявся коли над тим, що порок пияництва, котрий так закоренився и межи нашим сельским людом, є головною причиною ёго темноти и убожества, а що більше — головною перепорою до подвигнення ёго з того упадку: той певно болів сердечно над тим, що майже не находиться способу, яким би люду наш від того пороку вибавити. В инших краях брацтва здержанности приносять много добрих наслідків у гім згляді; у нас же, як показало досвідчене в сорокових роках, такі брацтва щось не довго удержалися. Не можна однакже сумніватися, що ті брацтва були би и в нас заявили свій вплив добротинний, коли-б тільки духовенство з усею витривалостю, гідною так чесної справи, смотрило за дальшим тпх брацтв розвоєм. Правда и те, що духовенство, замість піддержки, дізнавало з другої сторони перешкод найрозмаїтших у тім прямованю, бо звісно — брацтва здержанности не годяться з умноженем доходів пропинаційних. З того згляду можна бути певним, що в тій справі духовенство и тепер стрітиться с сильною контра-пропагандою жидів-арендаторів; однакже звісно и се, що духовенство наше, від часу, коли у нас перший раз завязовано брацтва здержанности, перебул вже тверду школу, в котрій научилось боротися з усікими противними впливами. Для того оціняючи високо почин ВП. Митрополита, маємо надію, що сей раз брацтва здержанности межи народом нашим утревляються и стануть приносити пожаданні овочи. Духовенству нашому, котрому архиєпископ поручає сю справу, зо всіх мір гідну іх душпастирського званя, заявляємо щиро-руске „помагай-біг!“

— На замовлене „Просвіти“ виготовляється тепер в городі Ейнзидель, швайцарского кантона Швиц, красивий образ *Св. Николая* барвистим друком, в великім форматі и в значнім числі екземплярів, котрі будуть продаватися по низькій ціні. — Хоч розповсюджене образів не належить до зачерку властивого заданя „Просвіти“, однакже з оглядом на ті несмаковиті, а часто навіть карикатурні образи святців, куповані за добрий гріш, якими набожні селяне наші украшають покута своїх хат, можна похвалити отсей учинок „Просвіти“, бо тим способом вона причиниться до направлення малярского смаку у нашого оільського люду, а образоване художничого смаку все таки належить до засягу повного образованя, — до зачерку просвіти.

— Надослане. Дня 14 лат. с. м. помер в Снятині Северин Ганкевич. Покійник укінчив студію правничі, та тяжка кілька літ триваюча слабість не дозволила ему збирати овочів науки и зігнала ёго з сего світа в самому цвіті віку. Від наймолодших літ заявлявся покійник щирим патріотом-народовцем, пильно вчився рідної історії и лі-

тератури и захоочував ще своїх товаришів до науки воєго рідного. Русь стратила в нім надійного робітника для добра народа. — Вічная ёму память!

— Дня 7. (20.) с. м. відбулося в Коломиї згромаджене Русинів для основаня „Товариства имени Михаїла Качковського.“ Згромаджених було около 300 осіб, а межі тими більша половина селян. Після поминального богослуженя за душу покійного Качковського, приступлено до дебат над статутом Товариства, котрий прийнято, и вибрано тимчасовий комитет, в склад котрого ввійшло 13 осіб, з о. Наумовичем яко председателем. Цілю Товариства єсть підмагане просвіти и уморальненя народа. Ціль незаперечно прекрасна и гідна похвали. С того згляду новозавязане Товариство повинно би визвати симпатію для себе у кожного патріотичного Русина; однакже досвідчене научило нас, що в таких случаях безвимінової симпатії віддаватися годі. Заходить бо отся околичність, що в новозавязанім Товаристві дають тон люде с тої партії рускої, в котрої руках находячись деякі заведеня рускі звихнули свій напрямок народний и через те заснітились, — перестали бути позиточними и симпатичними. Ми не засуджасмо згори нового товариства; воно може заявити ще напрямок чисто народний, незвихнений; однакже з надміненої вище причини не можемо увільнитися від деяких обав, бажаючи при тім сердечно, аби обави ті не справдилися.

— В „Слові“ читаємо сяжніший через кілька чисел продовжуючийся артикул під надписом „Наши школьніи и народно-эдукаційнии отношенія“, в котрім автор виступає с проєктами, дуже замашистими вправді, але, як видно, и для него самого неясними, а для того и зовсім не практичними. Ходить ёму именно о переобразование „Матиці“ з організацією духовно-єрархичною, з філіями деканальними; окрім того хотів би мати заведеними Митиці повітові, котрі также були би філіями Матиці центральної. Из того виходить, що матичні філії лічилися би у нас на сотки. Питаємось, кілько в таким случает прийдеться членів на одну філію, скоро, після проєкту, „українофили“ повинні бути від прийнята до тих „матичь“ виключені?... Сама монструальність сего проєкту увільняє нас од всяких уваг о ёго непрактичності.

ОБ'ЯВЛЕНЄ.

В Книгарні М. Левченка и Л. Ильницького в Києві:

Находиться склад мало не всіх українских книжок.

Приймається підписка на „Правду.“ Ціна за 1 рік без пересылки 6 руб., з пересылкою 7 руб.

Книгарям звичайна уступка.

3—3

Одвічальний редактор: Др. Александр Огоновский.

3 друкарні Товариства Києва Шевченка. — Під надзором Фр. Свєрідного.

Виходять випу-
сками в 2¹/₂ арк.
3. (15.) и 18. (30.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50
кр. Один номер стоїть 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться
по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПОЛТАВА.

Пома О. С. Пушкина.

Вільний переклад на українську мову Г. Гребінки.

ПІСНЯ ВТОРА.

Мазена дуже щось сумний;
Стоїть Маруся біля ёго.
Він небалакає нічого,
Звичайно кажуть: сам не свій.
Хоч що вона ёго й питає,
Він, буцім то, недочуває.
Мовчанка їй надопекла,
Їй дуже, дуже жалко стало,
Небога щиро заридала,
И так казати почала:

„Чогось ти не з добра сумуєш,
Од мене утікаєш ти;
Мабуть погане щось мудруєш,
Мабуть... не любиш сироти!
Ох, серденько недобре чує,
И день и ніченьку болять,
Не знаю, що воно віщує,
А щось мене не веселить.
Дарма що в ту... ти знаєш... нічку,

Як, погасивши в хаті свічку,
Божився вік мене любить;
Тоді, як стала я твоєю,
Як розріднилася з ріднею,
Ти мусив без мене не жить;
Тепер зовсім не тее діло...
Мабуть тобі я надоїла;
Ти день-денички в стороні,
Зознався з Дульскою якоюсь...
Ну, од чого-ж, скажи мені,
Ніколи ти передо мною
Про Дульську слова не сказав?

Мазена.

Воно! я й перше угадав!
Отсе ти, серденько, ревнива.
З якого-б, навіжений, дива
Я за дівчатами гасав?
Хиба-ж отсій сідій чуприні

Дотепно кланяться дівчині?
 Не знаєш добре ти мене!
 Минеться од дівчат охота,
 Як в голові сидить робота,
 Та всяка думка шию гне...
 А ти из діла злидні робиш...

Маруся.

Ти окоlesiцю городиш!
 Не хочу, вспражки розкажи.

Мазепа.

Ну, слухай, серце! годі, годі!
 Да що почувеш, то мовчи.
 Давно ми заварили діло,
 Тепер воно кипить у нас;
 Година гарна насніла,
 Прокалатає швидко час.
 Давно без батьківської слави
 Ми, як воли, в ярмі жили
 У подданстві або Варшави,
 Або великої Москви.
 Возиться годі з Москалями,
 Україні царством быть пора:
 Я из моїми козаками
 Шпурну на мощного Петра!
 Москаль жажнеться перед нами,
 И може... буду я царем...
 З собою за одно я маю
 И Карла з польським королем.
 Книгиня Дульская оттая,
 Та старець той, та езуїт
 Од їх до мене листи носять.
 Ну, е за що мене журить?
 Оттак жінки що дня голосяць,
 А розпитай — сама не зна'
 Чого саалиться навісна.

Маруся.

Ти будеш царь на Україні:
 Як гарно на сідій чуприні
 Засяє золотий вінець!

Мазепа.

Та почекай, ще не кінець!
 Бог вісь про те, що далі буде!

Маруся.

Тебе всі поважають люде,
 На смерть за тебе кожний рад —
 Ти краший будеш царь од миру!
 Тебе жде царство...

Мазепа.

А як кат?

Маруся.

Піду с тобою під сокиру.

Мазепа.

Марусё, рибонько моя,
 Марусё, ти мене кохаєш?

Маруся.

Хто, я?

Мазепа.

Еге.

Маруся.

Хіба не знаєш!

Мазепа.

Дорожчий хто тобі: чи я,
 Чи батько?

Маруся.

Годі, серце миле!

Мазепа.

Що, якби люде присудили,
 Щоб кого небудь з нас убили,
 А ти-б обом була суддя,
 Кого-б пустила ти на муку?
 За ким би вспражки потягла,
 За батьком, чи за мною руку?

Маруся.

Геть угамуйся, глянь на себе,
 Який страшний ти п блідий!
 И в пелко я піду за тебе.

Мазепа.

Не забувай, що кажеш ти!...

Давно вже сонечко зайшло
 За гору, ген по той-бік річки.
 Ущухнув гомін. Дав Бог нічку.
 На дворі тихо все було.
 Зірки в горі мигають, сяють;
 Вода як чисте скло стоїть;
 Из хмари місяць випливає:
 Усе мов золото блищить. —

Білоцерківка, сад гетьманський,
 Будинок старосвіцький, панський
 И річка повная води.
 Ніщо нігде не зашастує,
 Осика листом не жартує;
 В будинці-ж є за те смуги:
 Там шепчуть тихими річками,
 Там у світлиці, за замками,
 В залізах Кочубей сидить
 И в небо сумно він глядить.
 У ранці смерть. Не ма' він

страху,
 Бо смерть для праведних покій.
 Та мовчки як ити на плаху!
 Мов у різницях віл на біл,
 Ити на смерть за праве діло,
 За те, що має ворог власть,
 Вести приятеля в напасть,
 Нести на муку честь и тіло!...
 Як він скалитиметься сімло,
 Махне, и жаба цицьки дасть!...

И здумав Кочубей Полтаву,
 Семью веселу, й козаків,
 И пісні дочки, й першу славу,
 Беседу зимніх вечорів,
 И те село, де він родився,
 Будинок батьківський, старий,
 Де він добро любить зучився,
 Де після праці мав покій.
 Теперя треба все оставить!
 За що? про що?...

А клякка стук;
 Забрызкотіло щось замками.
 „Отсе мабуть изнов для мук
 Иде Мазепа з наймитами.“
 Раз лусь замок: холодний піт,
 У другий раз: сипнуло жаром.
 „Ні, може то з Христовим даром
 Иде до мене чесний піп.“

Ось двері скрин: сусіль до ёго,
 Мість нанотця, з хрестом, свя-
 того,
 Худенький, у очу дрібний,
 Полигач бісів, Орлик злий.
 На зустріч Кочубей мовляє:
 „Мене ти знову мучить маеш!“

Орлик.

Не все казав; ти ще кажи.

Кочубей.

Изгинь, маро, геть, прич біжи,
 Покинь мене!

Орлик.

Одне діло
 Нам зараз треба показать.

Кочубей.

Що показать? и так насилу
 Я сам на себе набрехать
 Зумів, що ви міні казали —
 Чого-ж ви знову забажали?

Орлик.

Ми знаємо, из давніх літ
 У тебе є клади зарпті;
 Тепер ти оставляєш світ —
 Скажи-ж, твої де гроші скриті?

Кочубей.

Так! мав и не один я клад,
 Та ви зуміли одібрать;
 Один — як кров мою смоктали —
 На вік од мене одтягали:
 Той клад був честь; другий була
 Дочка — од вас же не втекла...
 Зазнаю и ту ніч прокляту,
 Як осоромляли ви хату...
 А третій клад в душі сидить;
 Він мусить з Богом говорить...
 То вічне безголове кату.

Орлик.

Покинь невісь-що городить!
Старий та дурень. Глянь на небо
Оттам ти будеш завтра жить.
Каж, де гроші, те нам треба.
Чого-ж замовчав?

Кочубей.

Наймит злий!
Роби, що хоч, та згинь швид-
чий.

Дай хоч лягти у домовину,
Навіки очи дай закрить,
Тоді бери мою дитину,
Иди из нею скарб лічить,
Біжіть кривавими руками
Ламать комори из лѣхами,
Беріть и злото и срібло;
Дочка вам схованки покаже,
Де, як лежить моє добро —
Вона все зна', и вам розкаже.

Орлик.

Сховав де гроші, покажи!
Не хочеш? гроші де, скажи?
Ти швидко заспіваш, враже!
Каж, де зхоронив ти клад?
Мовчиш? Га? що? ану лиш кат!

И кат прийшов...

Лиха година!...
А де-ж Мазепа, песький син,
Де він, поганая личина?
Балака' про себе один,
На ліжку сидячи Марусі.
Мов гад ёго кусає душу,
А в голові нечпсте все
Невісь-як розумом мугує:
„Хоч так, хоч сяк, а треба се —
Хай ворог до чортів мандрує!
Та як Марусенька внесе,
Коли про смерть отця почує?
А більше нічого влять,

В мішку не заховаш шида...
Мині тебе хоч жалко, мила,
Біди не можна одволать.
У ранці завтра в Україні
Всі, від старого до дитини,
Про смерть судді загомонять.
Зробить хто хоче невне діло
И незатопити душу й тіло,
До себе жінки не мани,
Бо з роду з віку не чували,
Щоб коли небудь у ярмі,
Хоч би возили, хоч орали,
У купі від и козеня!“

А місяць блись из за вікна.
Мазепа гульк: Маруся спала.
„Як тихо, гарно спить вона,
Бо ще про лихо не пізнала;
А завтра!“... И паскудний гад
Від єї очи відвертає;
Встає, з світлиці виповзає
И шамотить у темний сад.

Давно вже сонечко зайшло
За гору, ген по той-бік річки;
Ущухнув гомін; дав Бог нічку;
На дворі тихо все було;
Мазепа вибився из моці,
В душі-ж Мазепа щось страшне,
Зла думка думку злу жене;
Ёму здається — зірки ночі,
Мов Бога праведного очи,
На ёго карою глядять,
И тополі, ростучи у ряд,
Тиняючися головами,
Про ёго дещо шепотять
Недовідомими річами.
И літня ніч ёму душна,
Буцім підземная турма.

По малу небо занімалось
И край ёго почервонів;
Все ворушплось, все рушалось,
И ліс и степ заблискотів;
Уже й пташки защебетали,
Година вранішня настала,
Хрещений люд загомонів.
Маруся ранком ще купляла.

Крізь сон вона не розібрала,
 А чула — не одна була;
 Єі за ногу щось будило,
 Вона очиці відвела
 И знов, зажурившись, за-
     крила;
 Бо світ зовсім їх засновав.
 З просонок дівка потягнулась,
 До-долу з неї килим зпав.
 „Се ти, Мазепо?“ и жакнулась:
 Другу їй мову хтось казав.
 Розкрила карі оченята —
 Здається, перед нею мати!
 „Хто се такий?“

Мати.

Мовчи, мовчи!
 Не зкампути нас: я в ночі
 Сюди прошилась, ніби муха,
 Тебе щоб тільки ублагать,
 Щоб у гетьмана одволать
 Смерть батькові. Ой, доню,
     слухай!
 Зртайуй ёго!

Маруся.

Що? батько... як?
 Якая смерть?

Мати.

Хиба не чула?
 Хиба-ж се ліс, або байрак?
 Ти бачу, нас зовсім забула!
 Ще між народом ти живеш,
 А не де-небудь серед степу...
 Катують батька — ти зовеш
 До себе гаспида Мазену!
 Віжи мерщій, моли ёго,
 Щоб одустиив отця твого.
 Очумайсь, дочко, пізно буде!
 Зирни, збираються вже люде!
 Тебе послуха' гетьман злип;
 Для ёго сором ти забула,
 Рідню и Бога и покій
 Навік згубила...

Маруся.

Що я чула?
 Лиха годинонька моя!
 Катують баткка... гетьман... мати
 Передо мною тута в хаті...
 Чи з глузду зсунулася я?
 Мана се, чи що?

Мати.

Господь з нами!
 Се не мана — перед очами
 Твоїми матінка твоя.
 Чи вже-ж сёго ти не чувала,
 Що як від нас помандрувала,
 На звірость ворогам, як знав,
 Царю твій батько на гетьмана
 Про де-що певне одписав?
 Шо в муках каторжних, бі-
     дашний,
 Сказав, що з дуру, враг зна
     на що,
 Він нісенітницю брехав.
 Гетьману цар ёго оддав:
 Й перед громадою людською,
 И старшиною військовою,
 Ёму гетьман — боюсь казать —
 Зібрався... голову одтять!

Маруся.

О, милий Боже! мамо душко!
 Як порятую батька я.

И дівка блиснула в подушки,
 Зовсім, мовляють, як мерця.

Списи блищать. Шапки ря-
     біють.
 Б'ють тулумбаси. Сердюки
 По полю скачуть; окрізь повки
 Рівняються. Люд гомоніє;
 А шлях, мов той гадючий хвіст,
 Знай крутиться, та все хви-
     лює.
 На-відшиб у степу поміст,
 По ёму ходячи, жартує

У кров помазане, побите.
 А про Марусю не привіз
 Ніхто ні яку, кажуть, звісь.
 Буцім єї з землі не стало,

Покинула мов дівка мир.
 Без неї мати пропадала,
 З бідою горе коштувала
 В чужині, що зовуть — Сибір.

(Дальше буде.)

Розлука й обхожа.

Оповіданє після німецького.

I.

З братового листу.

.....Так бачиш, люба сестричко, що я маю всякі поводи задоволенням бути з мого так скорого авансу и переміщення до Д. Воно собі місто досить велике, аби на апанажованого князя Фердинанда, з ёго, як чую, трохи плохеньким двором, за-надто не зв'язати; кружки діляться: урядницький світ держиться купи; ми-ж військові жиємо досить розосібнено. Змисл для музики має тут бути дуже живий; околиця досить гарна, щоб розбудити на-ново моє давнє пристрасте до краёобразового малярства и до рисованя с природи; службові взаємини — найвигіднійші и найприємнійші. Ото-ж старайся тільки успокоїти матусю: — тут можна нежонатому майорові зовсім добре кілька літ видержати. — З навістом був я лиш там, де воно доконче потрібне здавалося. Ти знаєш мою відхильність від так званого товариского житя. Чи с током часу знайду я де-яких родин, де-б я чув себе як у своїх, — хто-ж се знати може? — Погодім! — На всякий случай домовляй матусі, котора, з надто великої любви и жури не перестає страхатись про мене: що мені добре ведеться, и я думаю, що мені в отсім новім затишковім житю нічого досквиряти не буде, окрім хйба иноді туга за вами, сердешними, — за малим приютним домочком з верандою и садом, де по-конець ёго Мозель шумить, котора нам, як дітьми були, найвеличезнійшого з усіх рік здавалася.

Ще одна вість, о которій я до нашої матусі впрост написати не одважуюсь, и тому найперше в твої руки її складаю: — Лизеля фон Берген є тут, — її чоловік, земський совітник Д-ского

округа, тільки зимою живе в столиці, а літо перебуває на своїй маєстности Вильдберґ, що ледве на милю від Д. положена. — Я се-го вечера перший раз побачу їх знову на балі, що дає місто для нашого офіцерського корпусу. Сестричко, Каролько любя, я уявляю собі той чутязно боязький погляд твоїх сарніх очниць при самій згадці ния тої жінощини, що, дівчиною, була першим и до сеї години єдиним коханєм твого брата! Дай мені уцілувати ті оченятка вірні, що може пильливо слідитимуть за почерком того письма: чи й супокійна була рука, коли я отсі стрічки писав! — Зовсім супокійна! Дванадцят літ уже минуло, відколи та дівчина вісімнадцятилітка, послухавши намов щедушної матери, одвернулася од бідолашнєго поручника, и заручилася з молодим, багатим маєстником. — Була то саме така подія, яка що-дня случается и случатиметься, докіля найдуться ще убогі поручники и богаті маєстники для — розумних дівчат. — Мов поблеклий сон став в моїй нагадці отсе роїне, що прогулкою при місячному світлі зачалося, а на тім балі закінчалося, де Лизеля перного вальца, замість зо мною, с паном фон-Берґен танцювала. — Що поміж тим — те було не більше рожаної пори, — прекрасне, мов весняні святки, о которих мелянхолична пісня згадує: що вони тривають лиш три дні... Та пора давно вже минула, и ледве що слабій рожаний запах по ній ще остався...

Желізна рука жизни тоді в сам час ухватила мене й одвела; — вона силувала мене йти дальше — не давала мені часу постояти й назад озирнутись. Воєнні путаниці займали мене мимо волі, и шлезвицько-гольштинська пригода одним махом шпурнула в сам кипяток діяльности. — Коли опісля знову все утихомиралося, то я вже знав, що в мене було зване, — я чув, що від мене чогось вимагали, и второпав помалу, що для кожного знайдеться праця, хто тільки працювати хоче, — праця поважна, внутрішня и внішня, и що кохане для нас може бути и повинно бути не самим ділом, а тільки відпочинком. — Матуся помилляється, думаючи, що я страждати мушу, тому що досі не найшов ще часу, аби по такому змислу одпочити. Мені жаль, що вона, но пристрасности свого чутива, при горячому бажаню побачити мене щасливим після її гадки, завсідн ще не годна без нагальної горести згадати о тім епізоді мого життя, — між-тим коли я сам так супокійним стався. — Кажуть, що для многих людей музика, без розрад которої тисячі жити-б не могли, показується чимось безцінним. Чи не могла-ж би отже й для чоловіка, которий свідим своїм хочби й як малої задачі у великанськім ділі твореня загаль-

ного, солодка розривка любови показатися також чимось таким лишнім? Є то питане пекуче, надпись довгої и важної глави, се-стричко люба, котрої читане однакже я тобі заощадити хочу.

А на-послід — пані Гизеля фон-Берген для мене зовсім чужа: нічого немає, що для мене й для мого способу мислення могло-б чужішим бути, аніж — жінка иншого. — Ти мене в сему знаєш и мої погляди о всіх таких точках, и з-за того часто, жаргуючи, взивала мене задвійним Витом Гулоном из Стифтерової гарної новелі „Давня печать“. — Я так саме, як він, за пайбільшу нужду вважаю натху на зеркалі чести.... Отся проста подія, що Гизеля єсть панею фон-Берген, перестригла на завсіди всі нитки межи мною а нею. При моїй вдачі яка-ж сила змогла би знову їх повязати? — А до-того имя її дуже часто зісполюють з именем князя, которий, кажуть, дуже у неї заласкується. — Сёго для мене більше ніж треба, щоб бути супокійнісеньким, зустріваючись з нею. На доказ того, який холод и супокій буде у мене в голові, в серці, в руці після того звиданя, а за-разом щоб угодити твоїй жіночій цікавості, котора певне зараз рада-би знати, як Гизеля тепер виглядає — в яким строю була, я отсей лист закінчу аж в ночі, по балі. — Так до опісля.

По опівночі.

Бач, я додержую слова! — Баль, правда, ще не скінчився, але я оставив танці молодшим товаришам. Докучно парно було, глітно и гамірно. Я сёгодні сам собі здавався за-здаlegідь старим, и вже не розумів сёго зовсім, як колись то для мене бал був найкращою з усіх приємностей земских. — Багато незнакомих лиць, багато представин, багато непотрібних слів, и кілька обовязкових танців, *voilla tout*. Коли танцёвано першого вальца, которого я „підприймив“ з одною дуже ваговитою панею, полковничкою М., прийшли панство Берген. Він виглядає невідмінний, тільки значно товщий. Той сам зимний та гордий закрій около уст, той сам уклад гладкий. — Паню фон-Берген я може-б ледве пізнав, побачивши найперше її саму не в ёго товаристві. Вона показала мені багато вищою против давнішого, багато смуклішою; и волосе у неї потемніло. Люде називають її гордою, — а мені здається, що вона тільки виглядає по пански, та одцвіло. Без прирівняня пишно голова вжеться до шиї. У мене є вже раз своє замиловане до недоганности тої лінії и до лагідно-спадистих плечей, як отсе у пані фон-Берген. Що відмінилось найбільше, то мабуть її очі. Ти чейже ще ясно нагадуєш собі ті сміхучі сині очі; вони-ж и тебе колись-то полоняли, — можна було тоді

забожитися, що ті очі ніколи, ніколи не заплачуть, — а тепер думається, що ті великі сині очі не могли-б ніколи засміятись, ніколи й не сміялися. Погідна синева неначе загасла, — вони мають тепер той особливий глибокий та блискучий погляд тих очей, що до плачу привикати учились. — Ми зрешта привіталися, здається мені, дуже супокійно, и підчас всеї забави обмінялись заледво десятком пролётних фраз. Голос, той особливо любий голос, остався ввесь тот сам, так що мене аж якийсь жах проник, почувши уперше її мову. Атже-ж се мова коханої колись-то Лизелі, — дарма, що не була то вже Лизеля. — Се було майже аж німно. — Пан фон-Берген привітав мене, яко давнього приятеля своєї дружини, своїм гладким способом и холодною ввічливістю, що мені від самого разу так опротивіли були, и запросив мене притім навідатись до ёго дому. — Жінка ёго не сказала до того ні слова. — Помимо того мені буде трудно, після сеї стрічи, оминути сёго, аби не бути у них з навістом, — та й з-за чого-ж би ні? — Атже-ж се, наконець, ніщо инше, як тільки сповнене простого товариського звичаю, которого занехане могло би довести до всіляких непотрібних заміток и запитань, — сповнене, которе не буде сполучене з ніякими наслідками для мене. Значить, віддати свою карту, показатися може один раз до дому у великім товаристві яко гість, що вміє найтись, и на тім конець. — Також залежить мені на тім, аби пані фон-Берген показати, що я бувальщину поховав так глибоко, якби отсе тільки її самій коли-небудь завгодно було.

А тепер чи успокоєна ти? Чи досить докладно сповістив я? Mais non — я забув о туалеті. — Ти помовляєш мене, наче-б то я до того надзвичайно багато змісли и ока здраджаю. Ну, отож и сего разу помітив я, що з усіх дам пані фон-Берген показалася найодностайнішою и найоказальшою. Убрана була в білій шовковій сукні з довгим по помості шелестячим волоком, зашпиленій високо, у шиї, брилянтовою спинкою, приоздобленій потопом кружев, о коштовности которих поміж дамами шепіт обуреня ходив; в волосю розцвітали свіжі чаєві рожі та искрились брилянтові шпильки. В руці мала великий букет з незвичайних теплярняних квітів, — з Вильберга, як сказала мені, коли я замітку вчинив о чудовій красі тих квітів. — Князь, само собою розуміється, був те-ж на балі. Він виглядає старшим, аніж єсть, пережилим и утомленим; тільки як розмовляв с панею фон-Берген, тоді оживлялось охляле ёго обличчє; а він таки багато, дуже багато розмовляв з нею.

Тепер же на прощане вам с повної душі. — Північ давно вже минула, — утомлені очі клеяться... А пишій скоро до вашого
Гаральда.

*

А отсе-ж таки дивно, що саме ті „утомлені“ очі довго ще на-розтвір и задумчиво дивились у світло лампи, між-тим коли писавша рука давно вже спочивала — и що навіть святаючий ранок, заглянувши на-послід у вікно, с тими очима ще зустрівся... Чого-ж не нашли вони супочнику? Що-ж се було, що не давало тим очем утомитись?...

*

„Він уже не любить її, матусю; вір мені,“ промовив лагідний голосок смуклої дівчини, по прочитаню Гаральдового листу, — „якже би инакше міг він так писати!... А-далі... мамо... професор Фрідрих велів саме звідатись, чи можна ёму сёгодні прийти на чай,“ додала тихше и трохи непевно. „Який маю дати ёму одвіт?“

„Вітаємо — вітаємо!“ відповіла пані фон-Вертерн, не тямлючи, — бо гадки її були у сина, кумира душі її, — вона ані помітила сёго, як дочка зарум'янилась и трохи змішалась. Вона зовсім не була, зглядом тої через него описаної стрічі, так безпечна и супокійна, як Кароля; имя „Гизеля“ неначе холодна сталь влізло в її серце.

„Гаральд мусить подати о переміщенє,“ озвалась прудко, прокинувшись из своїх гадок, коли дочка знову до неї приступила. „Ох, та жінощина! Я прочувала, що вона ёму ще раз в дорогу влізе!“

„Але-ж, матусю — вона сама певне сёго не вчипила... хто знає...“

„Ти знову пробуєш обороняти її? Атже-ж ти повинна би міркувати, що Гаральд доти не стане щасливим, доки не пайде такого серця, которе помогло-б ёму на-послід о прошлім зовсім и навсіди забути... ёму доконче треба одружитись... він мусить бути щасливим!... О, я думала, що він тепер уже рівним шляхом простував туди! Він стався був далеко привітнійший, далеко веселійший. — А тепер?... Я напишу до него — він мусить подати о переміщенє!“

*

Аж у два тижні після того балёвого вечера був майор фон-

Вертери з першим навістом у Берґеновім дому. Ёго приймав тільки совітник сам у своїй щегольській працёвій кімнаті.

„Моя жінка від балю простудилася и нездужає на нервах; жаль, що не можу провести вас до неї; вона певне простудилася,“ сказав. „Сей малий недуг приходить ся двичі mal-à-propos, бо масковий балъ князя був уже назначений, а тепер треба було відпочити, тому що Ёго Ясність доконче бажає, щоб недужа туди явилася. — Ви-ж непохлибно таки навідаєтеся на тій забаві — а чи можна знати, в якім костюмі? Тайність, як при сватъбових запросах, сама собою розуміється.“

„Я жалію, що не годен дати вам ні якої вивідки,“ одвічав Гаральд, „тому що до сёго часу не прийшов мені ще ні один помисл, в яку-б то як найнепоказнійшу обволочку себе закуклати. Але товариші записали цілу скриню маскових костюмів, то мабуть щось поміж тим и для мене знайдеться, думаю.“

Берґен звернув увагу свого гостя на де-які гарні рисунки коней, завішені над ёго письмовим столиком. „Ви повинні доконче оглянути мою невеличку копошню у Вильдберґу,“ сказав. „Я тут очутився як в полоці, одлучений від усіх моїх пристрасток, — також и мого любимця, Нельзона, найкращого Нейфундляндця, якого носить семля, мусів я там оставити. — Щастє, що тих кілька місяців минуть. — Дивіться, онде ёго портрет.“

Гаральд трохи боязько оглянувся, — він обавлявся на отсім місці що-хвилі зустрінутись з образом ґизелі. Обава була безпідставна, — самі образи звірят були на стінах и на малярських станках, — ніде ані сліду о иствованю якої жінки, — ані якого мережання, ані якої оздобы з жіночої руки, — була то кімната холостяка.

Сходячи по сходах, Гаральд здивався з совітником лічебности, Майеном, которий вийшов від пані фон-Берґен. Земский совітник стояв ще на горі, и покликнув за ним: „Чи мухи нашої soi-disant недужої ще не виловлені, докторе?“

„Се не мухи, пане фон-Верґен,“ ясив одвіт, „ваша пані жена має горячку. Я думаю, краще було-б не намовляти її до навідання балю, а то нова простуда могла би довести діло до небезпечної стадії!“

„Ет, нісенітниці! Ви, панове лікарі, за-над-то легко даєтесь уярмити! Прибаги жіночі, я знаю се! Нема ні якої можливости, щоб моя жінка відказала, коли вже задля неї забава на вісім день відрочена. Вона мусить бути здорова! — Князь такий привітливий для нас, а розривка є иноді, при де-яких взаєминах, найдо-

віднійшим ліком. Так ви прогоніть горячку, докторе, а потім підемо мадам Ляфлер з її картонами до моєї жінки, то все буде добре! — До веселого зобаченя, мої панове!“

„Отже справді не саме тільки так зване розстроєне нервів?“ запитав Гаральд, виходячи на улицу.

„Нічого того, що так називати звикли. Пані фон-Берген належить, правда, до найчутязніших жіночих натур, які мені инколи попадались, але вона тут-же й панує над собою в високій мірі. Тут, здається, заходить простуда, а наслідком сего той горячковий стан, в яким я, случайно впрочім, застав її, бо вона мене не призивала.“

„Але якже-ж чоловік її може так не зважати на той стан її здоровля, щоб смів на правду бажати...“

„То то и есть, що він бажає дуже много, и таких річей, которих инший чоловік може ніколи не бажав би,“ ясила відповідь, сказана з особливом усміхом. „Ми знаємо се; лікарь є завсіди щось ніби сповідником того дому, де він від довшого часу заходить.“

За кілька днів потому дістав Вертери запрошене на „малий музикальний вечір“ — як виразився земський совітник — до дому панства фон-Берген.

„Отже таки жіночі прибаги,“ подумав собі Гаральд, прочитавши билет; „здоровле прийшло як-раз, тому що забажалось пописатися співом, для подивлюваня співачки. — Мене призначено може до якого грацького столика в убічній кімнаті-“

Хвиль скільки вагався, чи не ухилитись від запрошеня; — „рад би я побачити її хоч раз в її дому“ — отсе бажане озвалося в нім, и споводуваю ёго приобіцятись.

*

„Чи багато на горі товариства?“ запитав Гаральд медицинального совітника, зустрівши з ним у бардеробній кімнаті.

„Ні; се тільки так званий вужчий кружок — будуть музикувати и грати. На біду, моя незаслужена грацька слава приковує мене до вистового столика. Ви учете приборне тріо, будете подивляти князя, которий майже заслугує на те, щоб назвати ёго п'янистом-виртуозом, а може — але тільки може — почувете спів самої-ж пані фон-Берген.“

„Вона ще співає?“ запитав Гаральд живо.

„Ще? Мій Боже, атже-ж вона молоденька жінка!“

Горяча червоність перейшла по чолу Вертерна. Прошле так безконечно далеко за ним оставалося. — „Я хотів тільки сказати,

що я колись то давніше чув раз ентузіастичну річ о її співі, — але як-що тут ніхто мені о тім не говорив, з-за того думав, я, що вона може з якого powodu перестала співати. *Souvent femme varie, звiстно.*“

„Ії то спів таки не для глоту, и я навіть зовсім запертив би її співати — вона доспiвається до смерти. А людем все таки голос її покажется слабий и незнакомий. Таким треба-би пузанами в ухах загреміти! Я надiюсь, що вона сiгодні співатиме, бо князь, її найгорливший подивувач, не надстане просити її об тім.“ — —

Підчас тої розмови прийшли аж до дверей так званої малої салі; прислужник розтворив двері, — панове ввійшли.

Товариство сиділо около чайного стола, тільки князя ще не ставало. — Берген повітав прихожих з звичайною ёму ввічливостю, и повів їх потім до своєї жінки. — Овдівила президентиня фон-Галлер, своячка хозіяня, з двома ладними дочками; живка та трохи залётна генералова фон-Арнштейн из своїм чоловіком, два молоді музики, члени придворної капелії, особливі опікуванці князя, старий граф Сельден, пристрастний грач в виста — складали нинішнє товариство.

Пані фон-Берген сиділа за оздiбним прибором, складаючимся из срібного чайника и всіляких кристалевих фляконів, хинських ящиків и чашок, и звільна піднесла голову за зближенем нових гостей. З найповабнішим усміхом вітаючи, подала лікареві руку, и просила Гаральда сісти насупротив неї поміж молодими дівчатами, которих він знав, и которі небавом засипали ёго пакостивими питаннями о прийдучім масковім балі. Розмова крутилась загално лиш около тої від усіх так бажно очікуваної події, що увесь город розбуркала. Рисунки костюмів лежали на обічній столику, — молоді дами мали в руках оловець и табличку, рисували, одмінювали, закидували. — Підчас того жвавого заворушення глянув Гаральд на паню фон-Берген, розмовляючу з медицинальним совітником. Рожево ослонена лампа, антикової форми, кидала томне світло на чайний стіл и групу пишних лнстяних рослин, що були тлом для Гизелиної постаті. Весь покій показував богацтво и вигоду. Темно-зелений ковер, дрібними осипаний букетами, устилав підлогу, — здавалось, що нога по луку ступає; темно-зелені шовкові занавіси с широкими золотими шляками, с по-за которих білі кружева виставлялись, ослонювали вікна; красиво уформований бронзовий люстер, уношений повабними постатями дітей, держачими в руках томно-світячі кулі, спускався від стелі. В углах стояли

канделябри, освітляючи Групи квітів, статуї, краєбрази на стінах; крісла, столики, етажери, шафа с книжками — все було в рококовім стилі; на право великі подвої, що вели до музичної салі; на против них через половину відхилена темно-зелена занавіска, відділяюча млаво освітлений будоар хозяйки від мешкальної кімнати.

„Всюди збиток — достотку так, як вона собі бажала,“ подумав Гаральд, позволивши очем трохи роздивитися. „Вона мала рачію: їй належитья така обстановка!“

Знову подивився на неї. — Вона сьогодні вбрана була в поединчій фіолетово-шовковій сукні с чорними кружевами; в волосо біла камелія. Поневолі нагадав він собі, як вона любила у фіялках, бувало, за давніх, давніх літ. Чи вона ще й тепер запах фіялок краще волить, аніж арому інших квітів, як колись-то?... Чи воно справді так, що він колись-то, поруч из сею пишною по-статю, при сонічних весняних днях, проходжувався поміж огорожами; що він зривав колись фіялочки, которі вона ссипувала на долоню, аби потому, нахиливши любе усміхнене личенько над дрібненькими квіточками, неначе упоюватись фіялковим запахом?... Він тону в морі фіялково-голубих думок и ясних споминок: якби з далекого даю озивались голоси до него. Видивившись на малий костюмовий рисунок, которий в руку взяв, не тямлючи як, він чув, як усе навкруги него розпливалось в имлу..., тільки дві по-статі остались — він сам, и та жінка, що супротив него сиділа... простором цілого світа розлучена з ним. — Голубе небо простералося по-над ёго головою, дерева цвіли, пташки співали, — легонька ручка дівчини спочивала на ёго рамени, и солодкий голос дівочий співав ясно и весело:

„Ein Veilchen auf der Wiese stand —“

„Але-ж, шановний майпоре, віддайте мені нарешті той рисунок,“ сміючись озвалася Генералова Арнштейн, „и скажіть мені, за якими квітками освідчились би ви, на убране до сёго костюму?“

„За фіялками!“ одвічав він мимовільно, ще заворожений своїми нагадками.

„Ei donc, — фіялки до рожевого коліру — німецькі сантиментальні квітки до гишпанскої туалети! Я бачу, що вас не можна радитись у туалетових питаннях, якби ні важно ви, судячи після вашої міни, над тою річю застановлялись. Фіялки!... як можна попасти на фіялки!“ —

„Ёго Ясність — князь!“ заповістив прислугач.

(Дальше буде.)

О стародавних сельских громадах в Югозападній Руси (Иванишева).

(Дальше.)

Росказавши устройство (общин) громад сельских и состав народоных зборищ, ми представимо юридичні звичаї, котрими руководилась копа при роспитках и рішеню діл. Але, щоб воскресити сі звичаї во всій їх повноті, за для сего мало відкритих нами актів; в них маються тільки судові звичаї, з прикладом до небогатѣх, частю уголовних, частю горожанських діл. В двох актах мається суд о вибрані бджіл з бортів¹⁾; в одному актові мається діло о порубі бортного дерева и покражі з бортів меду²⁾; в другому о покражі вола³⁾, одно діло о піджозі⁴⁾, два діла об убийстві⁵⁾, одно діло о найденім в окрузі громади тілі незвісного чоловіка⁶⁾, а в решті одно діло спору між двома панями о праві свійности на ниву и копань⁷⁾.

В порядку судопроизводства копа ишла за своїми старими звичаями: „воде стародавнѣе звыклости, водлугъ давного звычаю, водлугъ стародавного звычаю.⁸⁾“ Сумма народоных юридичних звичаїв зветься копним правом; суд, котрий робився по сим звичаям, — копним судом; сходатаї казали: „звычай права нашого копного,“ кладучи ёго против права посполитого, за котре вони считали писані закони, зложені в Литовському статуті. Деякі звичаї копного права ввійшли в статут и получили увагу писаного закону. Об таких звичаях сходатаї казали: „копний звычай, въ правѣ посполитомѣ описанный.⁹⁾“

Як що шкодою зрушались права приватного лищя, по копному праву, то обиженный мав право сам доискуватись свого шкод-

1) Прикл. I. кн. гродьск. Луцьк. 1601 р., л. 131.

2) Прикл. V.

3) Прикл. II.

4) Прикл. III.

5) Кн. гродьск. Луцьк. 1583 р. л. 255—253, 274 и на обор. аж до 277; л. 297—300, 331 на обор.; кн. справ поточних Луцьк. 1590 р. л. 942.

6) Прикл. IV.

7) Кн. гродьск. Луцьк. 1531 р. л. 47 на обор.

8) Гл. прикл. III. кн. гр. Луцьк. 1591, 47; кн. гр. Влад. 1601 р. л. 131.

9) Кн. гр. Д. 1569 р. л. 237. Тут есть следствие и суд об найденю в окрузі тіла убитого чоловіка. Сей звычай в Статут ввійшов (артикул 31, розд. 11).

ника. Истець роспитував людей, збирав писані доказательства, відшукував улики. Се називалось обиском. Як що истець, при всьому щирому шуканю, не міг відшукати свого шкодника, и як що він міг думати, що шкодник знаходиться в окрузі громади, він мав право требовати, щоб зібрана була копа. За для сего він просив панів, щоб вони вислали на копу своїх крестян. Истець теж міг обращатись до уряду гродьского, котрий давав єму урядовий лист до всіх околичних сел, складавших громаду, велячи, зібратись на копу (йти на копу, йти до права), в назначене время и в назначеному місці. Такі-ж листи уряд розсилав по околичним селам¹⁰⁾, Крепак, котрий хотів предложити своє діло на рішене копного суда, обращався до свого пана, котрий звіщав околичні села, назначивши місце й время зборища.

Всі села, складавші громаду, мусили зібратись на копу в назначений рок. Як що яке-небудь село не приходило на зборище, то копа вибирала депутатів, котрі вкупі з возним йшли в те село й звали сходатаів на копу. Як сходатаі не хотіли йти, депутати приходили назад й оповіщали об сьому копу. Тоді копа, по стародавньому звичаю, поставляла приговор, що села, котрі не прийшли на віче, за їх упорство в ослушности, мусять удоволнити истця за всю єго шкоду, а собі шукали виноватого. От який звичай був, на котрому копа засновувала свій приговор: „невыходь платить шкоду.“¹¹⁾⁴

Як усі околичні села, складавші громаду, були зібрані на копі, истець мав право перекликати — чи всі сходатаі тут; затим він розказував свою жалобу и зроблений ним обпск, просячи сходатаів розслідувати діло й поставити приговор, на основі права. Жалобу истця копа мусила вислухати, не перебанчая.

По вислуханю жалоби, копа мусила р'язяснити всі обставки шкоди и відкрити шкодника. Для сего було два способи: спершу роспитки на копі сходатаів и других лиць, прикосновавших до сього діла; а вдруге розслідки самих знаків, т. е. улик, доказующих шкоду. Перший спосіб звався „опытъ“ (чинити опытъ, выслуhati опытъ), другий спосіб звався „ликъ“ (копа ликомъ доходить шкодника, копа выходит на ликъ о шкоды).

Право робити опытъ належало истцю. Сходатаі, сразу як вислухають жалобу, починають совіщатись, міркуючи об нєму поміж собою. Як що в сему міркованю який небудь сходатай про-

¹⁰⁾ Кн. грод. Луцьк. 1583 р. л. 255.

¹¹⁾ Гл. прикл. III.

горювався, або сам відкрито об'являв, що він знає шкодника, або знає на кого небудь підозріне, то истець мусив освідчить се об'явлене перед копою, и тоді вже копа потребувала, щоб проговорившийся сходатай об'явив ймення шкодника и все, що ёму звісно об шкоді. Як він не хотів сего робити, то мусив удовольнити истця по приговору копи, але удовольнивши истця, він мав право відшукувати шкодника и требовати від него удоволення, або віддати ёго на суд.

Як сходатай, зкінчивши міркуване, об'являли, що їм нічого не звісно ні об шкоді, ні об шкодникові, тоді истець указував на кого-небудь и підтверджував свої слова доказательствами. Підозріне могло бути двоякого роду: вперше истець міг об'являти, кого він считає шкодником (кому дає вину); вдруге він міг з'явити, що хто-небудь из членів громади знає, ким зроблена шкода, але не хоче видати шкодника. Обвиняемий, против улик истця, мусив дати „вивідь“, т. є. скинути з себе підозріне, або показати свою невинність. Як що копа знаходила одвітника невинним, висвобожала ёго від підозріння; але як истець не соглашався с копою, він міг потребувати, щоб підозріваемого питали, и копа мусила сповняти ёго требованє. Але як допрошуємий був чоловік чесний, „віри годний“, добрий, то истець міг потребувати питки тільки тоді, як ствержав своє підозріне присягою. Як тільки через питку истець нічого не доходив, и підозріне оставалось недоказаним, то він мусив платити обвиняемому за муку, по приговору копного суду. Питка робилась при битності копи; обвиняемого сікли різками и пекли вогнем.

Истець міг три рази збирати копу, як що роспитки сходатаїв и розслідки судових доказательств потребували того. Після первого судебного зборища, истець до кінця суду, віддав панові на поруки, в назначеній сумі грошей, всіх крестян того села, на котре падало підозріне. Пан мусив стерегти, щоб крестяне, відвертаючись від одвітності, не розбіглись. Від одної сходки до другої назначалось три дні проміжності. В се время истець розшукував нові доказательства для свого діла, а сходатаї мусили збирати свідків, роспитувати своїх синів и слуг.

Як що копа на всіх трех сходках заявляла, що вона нічого не знає и не відає ні об шкоді, а ні об шкоднику, и як що истець від себе ні накого не міг з'явити підозріння, то ёму давалось право вибрати по скілька чоловіків з кожного села и потребувати від них присяги в тому, що вони нічого не знають об шкоді и о шкоднику. Після третєї сходки на другий день копа збиралась

знову, и сходатаї, вибранї истцем, давали присягу; єднак же истець мїг требувати присяги не од усіх, а тільки від одного, а як той не хотїв присягати, мусив, по приговору копи, удоволнити истця.

Опріч роспитків сходатаїв, средством для відкриття шкоди були ще „знаки.“ До них відносились слїди, оставлені шкодником на дорозі, по котрій він тікав, зробивши шкоду; те-ж тіло вбитого й роскидані єго члени. Як що уликою були слїди, оставлені шкодником, истець, зібравши на копу сходатаїв зо всіх сел громади, и приклилавши околичних людей, „гнав слїд.“ Копа, „взявши слїд“ в тому місті, де зроблена шкода, вела єго до кінця. Кожне село громади (общини) мусило відвести слїд від своїх земель. Як би яке-небудь село не прийшло на копу, а між тим слїд був би доведений до єго землі, то копа, ставши на слїду, визивала сходатаїв, щоб вони, вийшовши, взяли слїд від копи и відвели єго від своєї землі до чужої границі, по стародавньому звичаю. Як що ніхто не приходив на визів, копа ночувала на слїду, а на другий день вдруге и втретє викликала жителїв села. Як що й після третєго визову ніхто не приходив, копа, стоячи на тімже слїду, присуджувала все село, котре не приходило на слїд, к удоволненю истця за зроблену єму від шкодника шкоду, и за всі вбитки. Жителї сєго села, вдовольнивши истця, мали право відшукувати шкодника.

Як що в окрузі громади знаходили тіло безвісного вбитого чоловіка, и як що ніхто не приходив з жалобою на убійство, то пан, або єго губернатор, бережучи тіло, скликали сходатаїв околичних сел для роспитків, котрі робилися на убитім. Перш усєго роспитували крестян того села, на землях которого знайдене тіло. Затим пан, або урядникъ єго, три рази роспитував хазяїнів, чи не звісно кому-небудь з них, хто вбив єго? Як сходатаї обявляли, що не знають ні вбитого, ні розбійника, то кожний з них мусить присягнути, що він не знає вбитого, и шкодника не відає, и що ніхто з громади не робив сеї шкоди. Опісля сєго копа ховала вбитого, робився акт копного слїдствія й записувався в актові книжки.

Як що истець, роблячи обиск, відшукував свого шкодника в якому небудь селі, то він обертався до сельської громади, котра, вислухавши єго жалобу и розгледївши приставлені докази, мусила вибадати шкодника. Истець мїг помиритися зо своїм шкодником, взявши від него удоволненє, по вольному соглашеню, або мїг припровадити єго на місце шкоди й віддати єго на суд копи. Як що шкодника треба було карати смертю за зроблену шкоду,

истець мусив кликати ката. Копа, вислухавши жалобу истця и роздивившись на ёго докази, допрошувала обвиняемого, а як вільного показаня мало було, то питали ёго. На решті слідствія, копа поставляла приговор, и, як що обвиняемий за свою шкоду мав бути покараний смертю, то ёго зразу віддавали катові.

Перед казню кожний міг потребувати, щоб шкодника питали, чи не зробив він іще чого небудь; се найбільш тоді потрібно було, по мислі копи, як в окрузі громади шкоди часто случались. Шкодника й тоді питали, як хто обговорював в шкоді кого-небудь другого; обговор мав увагу тільки тоді, як осуджений ствержав свої слова перед самою казною, стоя на остатнєму щєблю драбини перед шибеницею („на послѣднєму стопню у шибеницѣ, на драбинѣ“). Опісля того кат карав шкодника при всєму зборищу.

Приговор копи звався: выналязок,¹²⁾ знайденє копное, усказанє или всказанє копное¹³⁾. В пізніших актах зустрівається слово декрет, декретѣ копный¹⁴⁾. Приговор поставлявся общим голосом всіх сходатаїв народного зборища (копа сказала, копа всказала, копа заборопяла). Незвісно, що робила копа при розмові між сходатаями при рішеню діл; такого случая не зустрічається в відкритих нами актах.

В юридичних звичаях югозападної Руси, як и в древніх слов'янських и германських законодательствах, начало частного права було найвищим не тільки що в ділах гражданських, але й в уголовних. Лице, котрого право зрушалось шкодою, могло віддати шкодника всій строгости законів, або скінчити діло вільним соглашенєм; в послѣднєму случаю шкодник свобожався від усякої кари. Найбільшу увагу мало прощенє, котре давав своєму убийці смертельно ранений; шкодник свобожався тоді від усякого суда и не платив родичам убитого головщини. Навіть и в тім случаю, як шкодник до смертної казни був приговорений, він міг поєднатися, т. є. помиритись з истцем й ослобонитись від кари¹⁵⁾. Як що діло сим не кінчалось, копа робила приговор по Литовському Статуту¹⁶⁾.

¹²⁾ Кп. грод. Луцьк. 1583 р. л. 274.

¹³⁾ Гл. прикл. I.

¹⁴⁾ Кп. гр. Луцьк. 1535 р. л. 70. кп. гр. Владим. 1622 р. листъ 480.

¹⁵⁾ Так в селі Підгайцях копа осудила на смертну казнь, за убийство тіуна, розбійників: крєпака Грушу с сивами; но осуждені поєднались й ослобонились від кари. Кп. гр. Луцьк. 1583 р. л. 274.

¹⁶⁾ Кп. гр. Влад. 1622 р. л. 480 и 638, прикл. VI.

Зробивши приговор, копа приймала міри до ёго сповнення. Як що шкодник приговоренний був до смертної казни, приговор зразу сповнявся при самій копі, на місті суду. Як що копа присуджала крепака до грошевої кари, и як що він відказувався платити, всі сходатаі йшли до пана и потребували, що-б він приказав своєму крепаку, сповнити приговор копного суду¹⁷⁾. Право власности на бортне дерево в общім лісу визначалось на самім дереві клеймом хазяіна. Як хто жалувався об уніщеною клейма и незаконному захваті дерева бортного, копа пішла в ліс и, стерши клеймо незаконного владільця, робила знову клеймо настоящего хазяіна¹⁸⁾. В всіх случаях, коли одвітчик відрікався сповняти приговор копного суду, сходатаі, прикликавши возного, розказували ёму діло, и вмісті з ним посламали від себе посланців в уряд гродський, просячи записати приговор в актові книжки.

Сельска громада югозападної Русі, з її юридичними звичаями и самостайним составом копних судів, має знак глибокої древности. Об началі й виході сёго установленя ми не знаходимо ніяких свідків ні в літописях, ні в писаних законодательних памятках. З більшою вірою можна предположити, що сельські громади (общини) зародились в той час, як словянські племена, живші втутешній Русі, ще не звязувались государственною звязю, ще не мали царя. Се предположене ми от на чому основуємо: старинні князі руські, як великі, так и удідні, не основували сельських громад. В перший період зародження руского царства городські громади були в югозападної Русі зо всею їх мицністю, показуючи свою силу в народових зборищах, котрі звались вѣчами. Демократичне начало, на котрім засновались сі зборища, було зовсім противне політиці великих князів руських, жадавших самодержавности; через се древня история Русі представляє довгу й упорну боротьбу високої власти князів з мицними городськими громадами. Неможна думати, щоб руські князі, стребляючи городські громади вогнем и мечем, в ту-ж саму годипу засновували сельські громади, тим більш, що й городи руські, по крайній мірі ті з них, котрі зарожувались не по волі правительства, а по натуральним економичним законам, через приріст люду и через розвій промислів, зарожались из сельських громад и від них черпали свою живучу силу.

(Конець буде.)

¹⁷⁾ Гл. прикл. II.

¹⁸⁾ Гл. прикл. V.

З наук природних

ВОРОБЕЦЬ.

Птах дуже звичайний. Скрізь де не обернемося, в місті чи на селі, стрічаєм ся с тим пірнатим сотворінєм; всюда его повно. Коло будинків міських стрибає сміло серед вороху и короткі снующих ся людей, на плянтах (саднях) швиркає по спадерах серед гуляющих, на торговици шмигляє коло покушців шукаючи квапно поживлія в порхкій персти, шарить по смітищах, дріботить коло коней, роздзёбуючи нестравлені зеренця, що в калі конячим попаде, вештає ся коло гостинців и корчем, нипає на обійстю сільских хат, біля шпіхлірів, стодол, шоп, комор — шниряє по поли, яко невідступний майже, хотяй вельми интересований а не конче пожадапий, товариш женців — в лісах, теплою порою, яко пильний и спосібний збирач комах — мало що не кожде оживляє місце. Метушиться також по дзвіницях и коло церков, а иноді лучить ся, що крізь вибите вікно або щелину загостить и у середину церкви, саме під час хвали Божої — хоть те не діє з боговійности, а лишень з цікавості; — не полохаючись ні світлом, ні співом хору, буває, усяде собі над жертовником, напушиться, мов би то ему каджено и співано „слава во вишних“, відтак покрутиться сюди-туди, чичиркне тай опять випурхне отвором, котрим влетів.

В загалі єсть воробець влізливий втиркун, але при тім обачний и хитрий. В ярні, а именно під час жив на поли, робить часом шкоди, а задля того декуда старано ся его вигубити зовсім до поги. И так пр. в Німеччині, за часів Фридриха Великого, визначили були навіть нагороду за голови воробців, яко настоящих шкодоробів. За одного плачено по грошеви (феникови); а селяне и неселяне ишли на випередки в видушованю середників нищення тих птахів. Стріляно их, ловлено в самоловки, а навіть тровно затрутили ідом. Так господарювано років з шість. Воробці гонені так завзято, стали у тих краях великою рідкістю. Здавало ся, що справу зорудувано до ладу, що вже позбулося тих ненависних шкідливців, тай що все буде гаразд. — Однак завели дождання. Правда, що поля, сади и городи були вже вільні від воробців, але далеко небезпечнійшій неприятель там тепер розгостився. неприятель сам собою малий и неказний, однак тим лютийшій, бо ведучий скрито діло нищення. Ото хробачня и пікідні комахи розмножились так численно, що люде и не успіли собі по-

радити. С тим то неприятелем необчислено ся перше належно, а також призабуто, що, воробці, живлячись (именно під час лягівки) хробаками, усільницями хрущами и иншими комахами, значну діють прислугу чоловікови, бо охороняють много ростин, чоловіком управляних, від знищення. Неврод вдаряв рік за роком. Люд простий, всюди и завсїгди нахильний до забобонів, твердив, що проклон упав на поля и города. Доперва мужі науки виказали дійсну причину тої недолі в беззгляднім вигублєваню воробців, а заразом розьяснили, як дуже нерозумно єсть, не вислїдивши точно способу житя звірят, окричати их за шкідних та иритьмом вигублєвати — и що господарка подібна може стати причиною шкод, котрі потом дуже трудно приходить ся направити, а иноді и так, що „каята буде, а ворота не буде“. И справді Німці спокутували свою похибку. Бо потом з дальних сторони за добрі гроши мусіли спроваджувати до себе воробці, и парами пускали у сади города и на поля, що-б опять в их краю розмножились сі птахи и сплянали надто сильне розмножуване комах шкідних. Тепер вже Німці не тільки що не гонять воробців, але навіть с розчотом шанують, завішаючи на дерева одвітно улажені скриночки, щоби тим птахам улегшити кладене гнізд.

Жаль згадати, що тепер єще у нас декотрі вважають воробця тільки за шкодороба, „за найбільшого злодія, що то „обкрадує наші поля и полон зібраний на току в стиртах“, не пригадуючи собі заслуг того птаха jako губителя шкідних комах. Унесені ревностю, ніби в добре понятім ділі господарства, стяжають безпощадно воробців. Сі люді найби собі взяли науку з поді висше приведеней! Окрім того прибавио єще, що французский вислїдовач Рау, обчисливши цифрами пожиток и шкоду, які від воробців бувають, назвав воробця до броді єм чоловіка. Слїдивши років кілька гніздячі ся парки, помітив він, що одна парка 60—65 усільниць, хрущів, и инших комах доносить молодятам, а так в часі вихованя одной версти нищить до тисяча шкідних комах. Примішаючи, що половина зїдених комах була самочками, виводить, що одна парка вигубляє приближно 12.500 яець, зь котрих би лягли ся шкідні комахи. Уважаючи дальше, що воробці звичайно три рази в року гніздяться, виходить, одна парка ослобожає нас від 37.000 комах! Справді число поважне, а коли звадим, кілько то воробців коло людских обійстїй, на поли и пр., то и справді мусимо признати, що воробці, хоть иноді и втямлять ся своїми навідами на зріюче збіже, мак, коноплі и иншу городовину — так з другої сторони бивно нагорожають шкоду рільникови зроблену.

У нас бувають два роди воробців. Один рід держить ся переважно людських осель; другий же пробуває найрадше на отвертих місцях, и лише в зимі прилітує на гумна, а підчас тріскучих морозів пхавсь до шоп, стодол, стаєн и пр., де найчастійше вільністю або житєм приплачує своє гостюванє у негостинного чоловіка.

Первий рід, названий воробцем домовим (*Pyrgitta domestica*, L. Haussperling. Moineau franc. House Sparrow) є $5\frac{1}{2}$ цілів довгий, верх и карк сизий, на боках голови має пасок каштановатий. Пера хребтові и покриви суть чорні з обережками червонобрунатними, крила при пасаді с перевязкою маровато-білою. Літки (*Schwungfedern*) и кермівки (*Steuerfedern*) темнобрунатні. Підгорле чорне. Спід білаво попеластий. У самочки барва бере ся більше в сіре, пасок за оком жовтавобілий.

Ноги у воробця короткі, тож не успеє проворно скакати. Також в літаню містечь не великий, крила бо розмірно досить короткі не дозволяють швидко уносити присадковате тіло. Воробець теж рідко коли літає, а коли тоє діє, то лише в потребі, а признати греба що штудерна головка у того воробця. Досяглість небезпеченства заздалегідь оціняє. З досвіду користає и стає відтак дуже осторожний. И так удасть ся иноді одного зловити на самотріск, але відтак можемо наставляти, кільки хочем, и самого красного сипати зерна, більше воробців приманити годі; они бо бачили нещастє товариша, а тоє их и навчило: западню тепер вже здалека обминають. Помітивши скригульця або иншого пернатого хижака падає наглим летом у густе галузе дерев и в корчі та криєсь в гушавину. З сховника не вилазить так довго, доки не упевнить ся, що вже небезпеченство минуло. Коли ж скригулець ударить на летячого воробця у місци отвертім, тогді найчастійше воробець стає жертвою хижуна.

Ласун великий: любить поноісти и добре и богато, а поживу бере розличну. И так рано з весни висмотрює собі молоді зеленинки, відтак иде на ягоди, черешні, вишпі, виннички (парічки), верпинки (ягрес) и другі овощі. По при тім глядить також невтомимо за комахами, уміючи их дуже зручно вишукovati то в розпалинах (розсілинах, розпучинах) кори, то на листю дерев, то по низькім зілю; пипнає*) також по гноищах, де окрім зернят витребує усільниці ріжних комах, мушки, жуки и пр.; з комах найліпше

*) Пипнати або гнпнати (ужив. в Стрийщині, == вишпорити (Укр.) довбати; — пипнаниця — довбаниця. —

любить хрущі маєві и их рупи.*) Під час жив летить на поля, що-б пити зріюче молочковате ще збіже. Буває иноді так обі-пьються молочком зерня, що відтак судорожно тріпаючись виблю-вають корм назад; однак тоє им не мішає, випорожнившись тим способом опять летять пировати. Тоє повтаряєсь 3—4 раз на день. Пізніше летять на мак, соняшник, колопні, капусту, ріпу и т. п. — де разом с колопеннипатиками**) лущать насінок тих горо-довин, або лише випивають, коли зерно недозріте.

Воробець любить товариство. Все-ж таки в певнім обрубі водиться лиш обмежене число воробців. Здає ся, число тоє, сто-сує ся до бивности поживи, яку подає околиця, Стадко певної околиці чужого втиркуна не терпить, клює дзёбом и проганяє. В день звичайно не озиваєсь; рідко коли зголосить: чвірк! чвірк! або чичирк! За тоє вечером любить громадно злітуватись на по-близькі дерева (именно тополі), де цвіркають галасливо з кілька годин, аж зовсім не потемніє. Впрочім, хоть за-для уладу гортани належить до співаків (Oscines, Singvögel), має „спів“ зовсім неприємний для уха людского. Сидячи або скачучи озивають ся: чвірк! чвірк! лігаючи або переганяючись кличуть: чів-чів! — в небезпеченьстві черкають храсливо: чер-р-р-р! коли дібрались до бивної поживи, скликують товаришів: чилик! чилик! Пере-дераючись між собою видають мов: цвір-цвір-цвір! цві-цві! цвірінь-цінь! цвірінь-цінь! Самця спів мож би ось як віддати: ціп-ціп! ців-ців! — чвірк! цвір-цвір-цвір! чи-чирк! чив! чижив! чижив! Инколи чути лише низьке: чи-жив чи-жив! або чи-чирк! — Самочка вабить: чи-ці! чи-ці-ці-ці! чи-ці-ці-ці! — а кормлячи писклятка кличе: кши-к ши! кши-к ши! чи-чи! чи-чи!

*) В Милошовичах коко Наварні зовуть борозняки (Engerlinge. Glimen. Maikäferlar-ven рупами [ном. sing. рупа; „рупы виточують бульбу“; — у Лияного руп', ia, m. rупіе plur. (Boh. гаур оwad, Slov. руп, obad, asilus, tabanus. Vind. ripezh gzyzacy; Bosn. rупpa foramen, lustrum, horreum, rупpia meatus. Holl. rупpe, roere; Loth. roupe; Inf. Sax. Rupe; Germ. Raupe. e f. Lat. repere) robaki w żywocie. Eingeweidewürmer. — rупіе cz. nedok kasać, gryść, Vjnd. ripiti nagen, beissen. У новітших польских на туралієтв rупіе = пернаки, перналі, Larven der Rinderbremse, Oestrus bovis L. — В старосл. роупа-foramen] — коло Білки и Риманова лежухами („бо лежать в землі“.) — коло Синевідєка б у л ь б о і да ми (ном. sing. бульбоід; ість бульбу), — коло Шоломні понура ми (ном. sing. понур, „нуриць в землі по під корінці“).

**) Макопійку (Fringilla cannabina L. Bluthaenfling, Artsche) зовуть в околиці Красного (коло Калуша) колопенником або сіменником, а в околиці Вовкова (коло Львова) конопником (ном. sing. колопенник, сіменник, конопник) — де инде також макодзёбою, макоїдом, макотрясом, макотрусом, розсадином, р і п н и к о м и маколядрою.

Хоть воробець за-ддя свого співу и сірого одінку не дуже примітний, так з другої знов сторони задля своєї юрности и чепурности справлює вид приятний. Іменно під час гніздівки воробці на себе увагу звертають. Самців буває завсігди більше від самиць; то-ж кавалерія и загалом конкуренти мусять доперва вести, кєр-ваві бої, щоб в нагороду посісти дзєбик избранної. Бої ті мов турніри у середних віках, відбуваються перед самицею, котра напушена приглядаєсь супокійно, а побідителя одаряє своїми зглядами. З ним то улїтає в місце відьокремїшене, що-б там винагородити єго хоробрість; липшаючи нещасного риваля з розщибленою головою и росчепіреними крильцями, жалісно репетуючого на все горло: цїп-цїп! цїп-цїп! цїп-цїп! цві-цві-цві! Буває иноді и те, що самиця приглядаючись киплющій борбі завзятців — чи то не злюбивши их, чи не домітивши в убігателях належного жару и енергїї — чи може за ддя якої химери — бо о се прецінь у жіночого роду не трудно — недожидаючи кінця нагло зірветься и геть улетить — борці же лишаются ні в сих, ні в тих.

Коли-ж удасться самцєви позискати подругу, тогді обмисляють они, де-б им гніздити ся. Коли єсть у них давнє гніздо єще ужитнє, тогді займають єго сей час; инакше вьють собі нове. Гніздо мостять в стрїхах хат, на підрах в шопах, в стодолах, (клунях), дзвінницях, церквах мурованих рівно як и деревляних и пр.: рїдко коли також и в дуплавінах. В декотрих околицях дістав паш воробець навіть особі назви взятї від місця, де виводить молоді. И так в околиці Красного, коло Кагуша зовуть их баняниками (банєниками), від того що гніздяться радо в склепїнях (банях) — церковниками від гостюваня по церквах, и с у х а р н и к а м и *) від того, що иноді мешкають в дуплі. По містах найчастїйше кладе гніздо в ринвах, при дахах домів. Дивна річ, що птах такїй прозорливий, як воробець, вибирає подібні місця. Звісно, що вода дощева, спливаюча ринвами, вшкoджує гніздо и підмиває яйця, а також и чоловік, вичищуючи що року ринви, вимїтує кубла разом ис голопузатами, бо, сама річ, через воробинї домівки спиняєсь стїканє води — все те их не відстранує: в раз усмотрене місце зносять опять знадобок и на

*) Красня:є, питає, чому називають воробця, „с у х а р н и к о м“ одвічали одні, що „птах сей має таку барву, як та просуш в лісі“ -- другі — що „гніздо має в дуплі.“ — Вважаючи се послїднє, пропонував бимзнаєву „сухарник“ на *Ruggitta montana L.*, котрий то воробець и справді найчастїйше в дуплах мостить гніздо

ново кладуть гніздо на давнім місці. Іноді гніздить ся вь хворості кубел інших більших птиць, пр. бузьків и др. Те діє не тільки за для вигоди, яку має межі галузками, межі котрим як та миш шмигає и слоняєсь — але також и для легшої виживи. В гнізді бо згаданих птахів находить завсїгди досить хробачні и всїляких відпадків — а тоє все хапає квапно без розбору, утішний, що може поживитись чужою працею. Іноді однакож дерзость свою приплатить: бо бузько або другий птах більший, до котрого унадив ся, угніваний, добру дасть єму щипку; а навіть и на смерть єго зарубає дзѣбом.

Яко будівник, воробець не оказує багато спосібности. Гніздо єго велике, однак неправильне, швятке, недбало вистелене соломою и бадиллом усохлих ростин. Впрочім бере також и інші знадоби (матеріяли), именно шкомате, волосє людске, шерсть, вовну, щетинє, ключе, мох и т. п. В середині вистелює гніздо пірем, а о скільки бути може, пухом, ніби перинами. В збіраню знадобів (матеріялів) єсть самчик найбільше дійним; самочка же по більшій часті лише мостить и уладжає их, подібно як у людей, де звичайно муж старає ся, наспорює — а жена наспореним запоряджує. На весну часто лучає ся, що воробці не стелять собі гнізд самі, но займають их по інших птицях: именно часто однімають насильно гнізда ластівкам. Нераз уходить им тоє безкарно: правні властителі з своїми ніжними дзѣбниками самі нічого не відіють против грубих и сильних дзѣбів воробиної пари. Та іноді мстяться ластівки за вчинену им кривду: скликують подруг з цілої околиці и заліплють унадників в гнізді, накидуючи на отвір болота, так що небавки галапаси (паразити) ненависні достоту замуровані не вспіють з вязниці видобутись и крадіж приплачують голодною смертю.

(Конець буде.)

Межі грецькими островами

Після англійского.

Було се під конець липня 1870, коли я, побувши довший час у Царьгороді, навернув гадки свої до єгипецьких пирамид, та охочо и приймив місце подоріжне, що підніс мені давний другака, властитель малого купецького пароходу, що двичі на місяць воро-

часться межи Царьгородом и Александриєю. А що сей пароходець на тому шляху причаює до всіляких островів, та навіть до помєнчих, чоґо з инчими кораблями не буває, то мені показувавсь такий вигляд, которому подорожник анґліський аби-як опертись не годен. З-за того, в кілька день пізнійше, гледів я с чутєм задоволення, як заходяче сонце озолочувало минарети Стамбула, між тим коли ми, під небом безхмарим, при воздусі справді оживляючим, плили собі по Білому (Marmora) морі.

Наш капітан був з Яркширу, чоловік укладний з веселим поглядом, багатий на жарти и путні приказки, з завсідшнім усміхом в ротових кутках; а ёго корманч — малий чепурнатий чоловічок, трохи кульгавіючий, що походило від ядрового оскалка с кримської війни. Окрім мене було ще трєх каютних постояльців, один подоріжник, которого те-ж кортіло до Фараонових могил, жінка анґліського инженіра, що відправлялася до свого чоловіка в Суєз, и один купець, понехавший діло, що іхав до Александриі, навістити брата. Булий купець, старий и мовчазний, до-полудня курив, с-полудня спав, а цілу ніч прожджувавсь на помості; він живійшав лиш тоді, як було згадати про війну межи Прусам и Францією, чим наш капітан звичайно після обіду, за Ёролом, підбоджував ёго. Вже то старий тоді запалювавсь, та бувало аж закричить: „Французи тільки на танцєвих учителів зґожі, а Німці знають лиш пиво пити та ковбасками заїдати; я іх ненавижду обоіх!“ Найлюбійшим ёго бажанєм було: як-би то останнёго Німця убив останній Француз, а сёго щоб потім за убиство повісили.

Третєго вечера нашої плавлі, повечерявши, ціле наше товариство зішлося у корабельної корми, з виємкою вище-спімненої дами, що нездужала морским недугом. Джон Буль, після ситого наїдку, завсіді любить пофилософити, та згодом же й ми, розвернувшись кождий по свому, як кому вигіднійше, почали сей улюблений спосіб травлення. Капітан зачав:

„Ну, джентлеменове,“ каже, „чи не краще-ж отсе, аніж на березі пражитися? Що?

Авже-ж краще,“ кажу я; „море таки хороше згодилось на те, щоб залюбки полінувати. Тут нікуди вганяти за ділом, нікому робити церемонних навістів, нічого зодягатись убірно, переписуватись — ні с ним, думати — ні об чім, хіба об тій одній події, що чоловік жиє, що вже само по собі — приємність.

„А найкраще те, що не треба платити щотів,“ озвався подоріжник. „При тім ніхто не мучить чоловіка найновійшими вістами з боевища. А хоче хто слухати оповідань, то треба посягнути

дальше в-зад. Еге, капитане Джекобсон, ви-ж сливете яко оповідач. Я чував об тім. Чи не ласка чим то урачити нас?“

„Сливу?“ засміявся капітан. „Сёго може й ні; але хто, як я, оглядався по світу, а до того довше, анж ёму завгодно, той либонь досвідчував всілякого. Так саме-ж отсе місце, де ми на-ходимось тепер, нагадує мені дуже особливу подію з мого життя.“

На тліючому недопадку своєї силари закуривши нову, про-довжав:

„Отсе вже тому гарна купка літ — бо я між тим таки вже й старіюся — досить за того часу, коли ще купецьких па-роходів не було, кораблював я на отсих водах, яко капітан купецького бриґа, на пути до Александрії. Як став комендантом, була се моя перша ізда, и я ще думав, що нічого не могло-б зробитися до-ладу, коли-б я сам всюди при тому не був. На щасте мав я корманича, которий миш за шістьох варт був, чоловік лиш тро-хи старший від мене, знакомий с кождим островом и проміж ними так добре, якби с своєю власною кешенею. Бідашній Джек Вайтль! Він мав своїх шість стоп заввишки, груди широкі як у молодого бика, а в рамени и кулаці таку силу, якої не що-дня найти мо-жна. Нераз розвеселив він нас своїми співанками и приказками!“

Капітан разів скілька здорово смокнув из своєї силари, а потім оповідав дальше: „Ми іхали швидко с попутнім вітром, и були майже на отсім самім місці, що тепер, коли отсе Джек Вайтль (се було в-раці) приступає до мене на помості, и так супокійно, яко ось я тепер, каже до мене: „Биль, я сёгодні в ве-чір уиру!“ — Ну, ви уявите собі, як я отсе прийив. Я взяв се за жарт, засміявся та й кажу: „А вже-ж, Джеку, ти виглядаєш дуже хорьй; я именно боюсь, що ти виріш від здоровля!“

„Еге,“ каже він, „ти думаєш, що я жартую, та воно не те. Ось, подивись лишень!“ Притім випружив ліву руку, и засукав на ній рукав від катапки.

„Аж тепер я здивувався не мало. Я мушу имепно додати, що Джек уродився з знаком на руці, с червоною плямою на до-середішнім боці лівого рамени, трохи повище кістки. Сей знак мав вид серця, и він нераз говорив мені, що ёму мати казала: як отсей знак коли щезне, то ёму треба тоді умерти. А знак дійсно щез, ані слідку по ёму ве осталоь, неначе-б ёго ніколи й не було. Се було щось так незвичайного, так дивовижного, що я й слова промовити не зміг.

„Ну,“ каже, „тепер бачиш, що я маю рацію, и ще тільки бажаю від тебе, аби ти обіцяв мені, що до-певна сповяни мою

останню волю так, як я її тобі передам.“ — „Авже-ж,“ кажу я, рад, що зможу його тим успокоїти. Ми устиснули собі руки, и він пішов знову до свого діла, неначе-б нічого й не зайшло. Що дотичиться мене, то отсе все безпокоїло мене більш, аніж розказати можна.

„День уходив, аж так около полудня настало безвітря. Ми находились тоді саме неодадь малого острівця на північ від Скарпанто, а між-тим, як наші наруси оспало пообвисали, побачили ми надпливаючий до нас від острівця байдак. Тоді Джек каже до мене: „Капитане, отсей островок знакомий мені дуже добре, и я знаю, що там не знайдеться ані одного чоловіка, которий би тобі, за саму тільки одежу, що на собі маєш, з утіхою горла не підрізав. Так ото я думаю, що онтой байдак сюди тільки на звідні заходить, щоб побачити, чи нас є сила, чи ні; а скоро ми не будемо матись на сторозі, то вони в вечір купами на нас нагрянуть. Тенер вони прикидатимуться, що буцім то лиш овочів та живностей продати хотять, а ми повинні-б таки дечого й купити, щоб вони не ймили підозріння; тільки-ж, капитане, не пусти ані одного з них на поміст: бо с того могло би вийти якесь лихо.“

Зaledве докінчив річ, байдак був уже біля нашого корабля, а ті, що правили ним, були з обличчя справді на шибеників похожі. Джек, знаючий їх мову лучче мене, сторгував у них дещо з овочів; але як Греки с своїм товаром хотіли зійти на палубу, зведів ім остатися там де були, а ми на верівках потягли куплені овочі: пишні виноградзла и кавуни. Один старий ланець тої породи підніс нам також грецького вина на продаж, а Джек раїв мені сторгувати його, добавляючи, що він постарається о тім, аби від вина ніякої не сталося шкоди.

Нас було на палубі всего дванадцять чоловіка, всі Англіїці, виймивши двох Мальтанців, и всі були собі добрі моряки, тільки-ж вино небезпечно було для всіх. Джек знав отсе також, и з-за того позносив все вино до доброї схованки у найпіднійшій містці корабля, а я сам, по відправленю грецького байдака, промовив до людей.

„Хлющі,“ кажу, „у нас є важні причини, щоб овочі и вино оставити нерушеними до завтрёго, бо в вечір буде в нас певно роботи для всіх рук. Ті грецькі волоцюги росчитують на те, що ми в вечір будемо п'яні, та не станемо держати доброї сторозі, а тоді певне с півтора десятка їх вернеться знову, щоб нам гортанки пошдізувати. За-для того держіть сторожу чуйну, приладьте гар-

мати, понабивайти мушкетів, скільки їх є, — нехай застануть нас готових. Пан Вайтль нехай про вечір дасть кожному подвійну порцію гробу. Вино питимемо аж тоді, як від тих харцизак буде дежо безпечні.“

Люде з найкращою охотою взялися до роботи, до захід-сонця все було готове, а ми пильнували очима й ушима. Три до чотирёх годин ждали ми дармо. Ніч була темна, лиш де-не-коли од місячного світла трохи замріло. Аж на-конець бачимо, як зо три, с чотири темних довгих предметів, неначе товсті водяні гади, повзуть до нас по морі від острова. Сей вид непокоїв мене чимало. Коли-б вони галасували та стріляли, то воно-б мене менче непокоїло, а то сей мовчязний, видьмецький спосіб був не до того смаку. Але я не мав досить часу, щоб думати о тім. Чоловік, що стояв коло одної з гармат, випалив, та вистріл тільки по воді й пішов.

Зручнійший був матроз у другої гармати. Взяв собі на ціль самий передущий з наближаючихся пиратских байдаків, и розтросив ёго, мов скаралушу з яйця. Тут знявся рев такий, якого я на віку своїм ще й не чував, а останні два байдаки з усею нагальністю кинулись на нас, закіль ми ще встигли понабивати гармат. Тепер розпочалась пальба з мушкетів и pistolів, на-поміш из шабельною січею, аж отсе ми пиратів, що хотіли загачити нас, одперли на море, и вони кинулись до втіки. Ми післали їм у слід ще скілька мушкетових вистрілів, и тоді все успокоїлося. Ми не потеряли ні одного чоловіка; що у пиратів мались убиті и ранені, те було непохибне.

Я стояв на помості и гледів на ті дві темні точки — на одпливаючі байдаки пиратів. Джек приступив до мене и подав мені руку.

„Ну, старий хлопцюго,“ кажу, „а що тепер з умертем?“

Ледве що отсі слова вийшли з уст моїх, як на одному с пиратских байдаків нараз заблисло, грюкнуло, и Джек, зойкнувши глухо, повалився в мої наручя. Дрігнув ще слабо и став — труп. Бандитська куля влучила ёго в саме серце.

В ёго кешені найшли ми ёго заповіт, розпоряджаючий о срібнім зигарку, перстені, медаліоні з волосем ёго помершої жінки, и готівщині 80 фунтів стерлінгів на користь чотирелітнёго Джекового сняка, що був на вихованю у одного ґрунтового чиншівника (фермера) в Яркширі. Я занявся вірно сповненем ёго останнёї волі, и в Александрії поховав тіло Джека Вайтля. Від того ча-

су не проїжджаю ніколи путем проміж отсих так гарних та стільки-ж и зрадливих грецьких островів, щоб не згадати з жалём про того гідного чоловіка. К.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Редактор „Слова“ в Києві.

В „Кієвлянинъ“ (нр. 98. з 17. (29.) Серпня с. р.) поміщена отся стаття п. Шюцанского, редактора „Слова:“

„Ш. п.! Я надіюсь, що ви дасте місце в многоповажній вашій Газеті кільком словам брата вашого галичанина, котрий перед кількома днями навістив историчній ваш город.

Вам звісна боротьба русских галичан за своє истноване з різнородними елементами. В тій боротьбі приймають дуже чинну участь з одной сторони: представителі справдешиї Руси, т. є. Руси, вважаючої себе по крові, праву и исторії одноплемінною и тотожнєю с прочим русским світом, пізнавши своє народне достоинство и тому жадаючої для себе від свого ряду національних прав, на рівни з иншими народами Австрії, — з другої сторони: противні первим елементи, чужинці або виділившіяся в протягу часу, під впливом нещасних політичних відносин, з русскої суспільности. Останні, не маючи за собою найлучшого оружя до боротьби с первими, яким є правда, змушені були хапатися способів, в моральнім світі незволених, однако для них п іх тенденцій конечних. Які способи, такі и оружя, за котрі хваталася партия, щоб сєлгнути свої ціли.

Недавно ще в нашій Галичині стояла одна русска партия против одной польскої або полонофільскої, обі з докладною свідомостю своїх цілей. Головна-ж ціль наших галичан спершу не могла бути инша, як збудженє народно-русского самопізнання в масах люности австрійскої Руси, поліпшенє матеріального єї биту и просвіта єго на народних підставах. Задача тая очевидно не так легка, коли зважимо, що прямованє другої сторони, польско-шляхецкої, поставило собі зовсім противну ціль. Ми, русскі галичане, помимо дуже сильних борб и интриг, при помочи божій и сочуттю одноплемінних нам братів, успішно хотя не скоро поступали на перед.

Позаяк ми солідарно бороли ся з нашими ворогами и в такій згоді ставали за права нашого народа, впливаючи при тім на піднесенє его моральної сили, то наші, на єзуїтских засадах виховані противники постановили, між иншими способами, ужити против нас яко свого оруддя декотрих з недосвідченої нашої молодежи, зістаючої під впливом людей „ненадежного характера.“ О утвореннє партії, котра би під русскою маскою помагала польским мріям, роз'єднала нашу суспільність, ослабила єї діланнє, наші антагоністи старали ся дуже, и жаль сказати — се діло по части и удало ся, особливо-ж, коли автономічні власти провінції перейшли, ще за попереднєї адміністрації, в руки польскої шляхти. Від того часу піддержується „молода партія“ мрійців о роз'єдненні Руси всіми від ворогів наших зависячими способами, не виймаючи значних запомог грошевих, достарчуваних їй що-року с краєвих фондів. Головною підпорою тої партії в Галичині був ще недавно віцемаршалок львівського сойму Лавровський, которий, як звісно, мав великий вплив у Поляків.

Мож було ожидати, що по смерті Лавровського наступить конець роз'єднення в рускій суспільности, позаяк партія его, помимо всіх своїх намагань, не знайшла для себе підстави в нашім краю — коли-б не постороння поміч, котра тепер більш ніж перше, стала показуватись. Именно с Києва розлило ся богате жерело зла на нашу нещасну сторону. Матеріяльні средства (на виданнє фонетичною правописсю и в ворожій напрямку редактованого журналу, на заложеннє окремої друкарні имени Шевченка и и.) и Газетарські статті (до „Правди“, „С. Петербурских Вѣдомостей“ и и.) стали сильнійше ширити недовіре к нам и сіяти роздор межі нами. Газета „Слово,“ против котрої від початку вимірені були с польско-українскої сторони всі удари, пояснивши докладно, о що ходить, дальше вважала непотрібним и недостойним себе звертати увагу на ворожі напасти.

Не може бути задачою мого короткого письма, подрібно описувати вам наші відносини и наші ділання, вісти о котрих подає впрочім видаване мною „Слово.“ Але визваний вами в „Кієвлянині,“ которого нр. 83 я що ино дістав у Києві, вважаю своїм обовязком, коротко одвітити вам на статтю під заголовком „Правда-ли?“

Знаний з зонамірених своїх тенденцій київський корреспондент „С. Петерб. Вѣдомостей,“ котрого корреспонденції с превеликим вдоволенем в сей час поміщають в своїх колюмнах наші польські Газети, як краківський Czas, львівські Gazeta Narodowa и

Dziennik Polski, старає ся перед всім ослабити симпатію до руских галичан и розірвати звязь, яка иснує між австрійською Руссю и прочим русским світом. И коли з одної сторони прихильники его в Галичині що дня піддають австрійському рядови и польским властям, що ми, яко, „москалєфіли“ и „московскі агенти,“ вельми шкодливі и небезпечні Австрії и відтак повинні бути придушені, то з другої сторони київскій брат старає ся своїми выводами изолювати нас в Росії. В тій цілі критикує то уживаний нами до тепер язик, то наші політичні ділання, хотя він в душі пересвідчен, що для осягнення успіха в наших положеню инакше постушати не можна. В останній свій кореспонденції, о иснуванню котрої ми також довідали ся с польских газет и котра визвала ваше запитанне: „Правда-ли?“, він злосливо почитує яко вину „Русскій Раді,“ „Слову“ и всім русским галичанам слова адвоката Мохнацкого, висказані в процесі, котрий він з власної охоти розпочав в имени „Русскої Ради“ против редакції польского Tygodnika Niedzielnego, именно за статтю, поміщену в часі виборів, в котрій утверджувалось, що для виборової алітації „Русска Рада“ дістала 16.000 рублів від російского ряду. „Русская Рада,“ а властиво неповний в тім часі виді еї, поручаючи п. Мохнацкому розпочати процес против польскої редакції, не міг наперед знати, якого роду и якого змісту буде бесіда его перед судом львівських присяжних. П. Мохнацкий поміж гарними річами наговорив також багато дурниць, с чим ми не можемо згодити ся. О „кнутах московских“ говорять тенденційно у нас тільки коренні вороги руского имени; але справдешній русский патріот, котрий любить правду, не висказав би того ні в письмі ні в публичній бесіді; також ніхто ще з нас не заперечав, що він любить одноплемінний єму, за границями Австрії проживаючий народ, то є що він руссо-, або (як подобає ся полякам) москалєфіл. Зрозуміно, що ми, яко русскіє, конче мусимо бути москалєфіли, хотя не в такім зміслі, як розуміє п. Мохнацкий, котрий на моє запитанне одвічав, що він під „москалєфілами“ розуміє людей, прямуєчих до відорвання Галичини від Австрії и прилученя еї до Росії.

Як з одної сторони дивно для нас, що комітет „Русскої Ради“ повірив на стілько важну справу п. Мохнацкому, котрий що лиш недавно заявив бажанне бути членом „Русскої Ради,“ де він в бесіді своїй дораджував русским галичанам держатися польского міністра Земляковского и его партії и через те стрітив загальний воркіт — так з другої сторони не менше дивно, що могли на

Руси знайтися русскі люде, котрі, идучи за тенденційними виводами справдешних ворогів русскої суспільности, склали вину на всіх нас — за слова одного чоловіка, адвоката, котрий що ино тепер и в незнаній ціли признає ся до русского народу.

Прийміть и и. — В. М. Площанскій, редактор-видавець „Слова.“

Ми привели сю монструальну статтю „редактора-издателя Слова“ цілу, щоб раз на яснім и очевиднім примірі оказати поступованє наших противників з рутено-русского табора: помимо всеї перфідні сеї статті, ми подаємо одвіт наш супокійно, без гніву, хотя з омерзінем.

Поминаємо твердження п. „редактора-издателя Слова,“ що всі, що борються за права руского народа в Галичині, „вважають себе по крови, праву и исторії одноплемінними и тотожними с прочим русским світом“ — на котрі слова досить указати, щоб ложність їх сама впала в очи —, а приступаємо до дальшого твердження п. Площанского, що буцім-то недавно еще в нашій Галичині було лиш одно сторонництво руске, але Поляки ужили деяких недосвідчених молодиків за своє оруддє для утворення собі партії між Русинами, котра-б помагала їх мріям и т. д.

Не новий се закид, зроблений народній партії галицьких Русинів. Повторяє его „Слово“ невтомно від кількох літ, у передових статтях, у корреспонденциях, фелетоні, Новинках, повторяють его редактор „Слова“ и деякі святоюрскі мамелюки в письмах и розговорах, в усякім часі и при всякій нагоді: деякі без мисли, з незнання, однако найбільша часть, між котрими и п. „редактор-издатель Слова“ из злої волі, помимо противного пересвідчення в душі... Ми-б за далеко зайшли, коли би-смо хотіли тут виказувати цілий розвій народної рускої идеї и руского сторонництва у Галичині від незабутнього Маркіяна Шашкевича: досить коли згаємо о найновіших часах и о подіях, котрих п. Площанскій був наочним свідком. Загріті любовою и почуттєм свого рідного, під впливом згадок о Маркіяні Шашкевичу и его товаришах, а особливо зънтузиязмовані літературою українскою, зачали деякі молоді люде в 1862 р., в рік по настанню „Слова,“ видавати часописьмо „Вечерниці“ в чисто-народній мові. З запалом кинулася майже вся молодіж до идеї, пропагованої „Вечерницями, идеї розвою малорускої літератури на чисто-народних підставах. А ніколи руска молодіж не була так патріотична, ніколи жите народне не

проявлялося в ній так сильно, як в л. 1862 и 1863, літах „Вечерниць“ и вслід за ними видаваної „Мети.“ Хто вів тогді або коли небудь у нас завзятійшу борбу с Поляками, як не молода козацька громада? хто боровся за руский язик на Львівськім університеті? хто уживав перший народних строїв, рускої мови по всіх місцях публичних, не зважаючи ні на гоненя з гори, ні на крики и напади львівських уличників? Се-ж був початок народної рускої партії, котру — як каже п. Площанский — утворили Поляки для своїх цілей! — В рік по настаню „Слова“ помістив в нім п. Дідицкий 3 сонети, завзиваючі до згоди с Поляками: а перші українофіли за те заявляли голосно своє обуреннє! А як тогді о. Наумович (не висказавший еще свого панруссизма, а противно задля деяких своїх популярних статеек вважаний народовцем) виступив с справою обрядовою, то українофільська молодіж вислала ему адресу довіря и зачала ходити у Львові до православної церкви (що у неї було однако лиш ознакою лібералізма, а не клерикалізма)... И ся молодіж, сі перші українофіли — то оруда Поляків!

Не легко й було-б тогді Полякам позискати кого для себе в Галиччині, коли вся власть — були се часи міністерства Шмерліґа — почивала в руках Німців, с котрими в сердечних взаєминах стояли Рутенці. Не розкішні се були часи для Русинів-народовців, бо не тільки що від Поляків терпіли, але й від німецько-рутенської бюрократії. Хиба-ж тогдішній инспектор Гімназійський п. Яновский не переслідував молодих учителів-Українофілів?...

Мимо настаня партії народної, тогді хлопоманскою, пізнійше українофільскою називаної, цілковите роз'єдиненє Русинів галицких ще не зараз наступило, позаяк народовцям ходило тільки о утворюванє власної літератури и о захованє малорускої народности насупротив як польської так и великорускої: нинішні-ж рутено-руські тогді ще раз-в-раз повторяли свою окремішність народню од Великої Руси, а и літератури української, хотя свою окремішню рутенську літературу вироблювали, не відкидали зовсім. Аж коли по битві під Садовою набрали відваги и призналися явно до цілковитої народної єдности з Великоруссами, коли відтак зачали отверто виступати против розвиваня літератури малорускої яко сепаратизма, аж тогді мусіло роз'єдиненє статися цілковитим. „Слово“ зачало безперестанно клеветати на Українофілів, а коли тиїж забралися до видаваня „Правди,“ рутено-руські грішми и обітницями (особливо посад в Россії) зробили роз'єдиненє між рускою

молодіжю и притягнули одну часть до себе, котра стала насупротив „Правди“ видавати „Бояна.“ Що роздор ставав чим раз більшим, тому не Поляки винні, хотя вони очевидно ним сердечно радуються, але „Слово,“ котре від 1866 р. поставило собі задачою знищити партію народню и за для того розсівало о ній безчисленні брехні. „Слово“ зробило, що на заложене при кінци 1868 р. народовцями товариство „Просвіта“ стали многі люде дивитись неприязно; не Поляки, але рутено-русскіє стали відтак не приймати народовців до Рускої Бесіди, викинули вже принятих (насупротів ясных постанов статута) из Рускої Ради, кинули відтак в Рускій Раді на них анатему, а наконець викинули Руску Бесіду з локалю в Народнім Домі — и довели роздор до такого степеня, що всякі, навіть вншні, взаємини між обома партіями зовсім устали.

Спір зразу чисто-літературний стався и політичним аж тогді, коли п. Лавровский, видячи неможливість вести дальше політику в дусі сервілізма централістам а не могучи потягнути за собою на нову дорогу федералізма рутено-руських вузкоглядів и реакціонерів, покинув рішучо стару партію а приступив до народовців. Сі, давнійше лиш федералісти в словах, стали тепер свій федералізм заявляти и ділами. На идеї и прямованя іх п. Лавровский однак не мав майже жадного впливу, и як вони яко партія истнували и перед приступленєм до них п. Лавровского, так очевидно не було ні найменшої причини, чому би ся партія мала упасти по его смерті, як того ожидав наївний п. редактор „Слова.“

Коли вже в сій першій части своєї статті и. Площанский явився яко клеветник, котрий, будучи очевидцем настаня и першого розвою народної рускої партії, представляє се діло цілком фальшиво: то в другій части стає він просто денунціантом. Приїхавши яко гість до Києва, одним с перших діл его було заденунціювати Київських людеї яко союзників Поляків, яко справдешних ворогів рускої суспільности, котрі с Києва ведуть агітацію в Галичині, щоб роздерти руский світ. П. редактор „Слова“ очевидно сподіває ся, що російський ряд бодай „нігіліста“ - корреспондента до С. Петерб. Вѣдом. вишле на Сибір, деяких передовців українських „агітаторів“ також укарає, а прочим завдасть такого страху, що не тільки не посміє ніхто нічого писати против „Слова“ в С. Петерб. Вѣдомости або яку небудь статтю в „Правду,“ але зараз й сотки запрепумерують „Слово.“ На своє нещасте, п. Площанский мабуть помилився грубо. Він, котрий яко головний пропагатор єдинства „русскихъ галичанъ съ осталь-

нымъ русскимъ міромъ“ найліпше повинен знати сей „русскій міръ“, не бачить и не знає, що нині вже інші обставини и погляди на українофільство в Росії, як за часів Катковщини. П. Площанскій надіявся повернути с таким самим триумфом и с такими самими реальними користями с Київського конгресу, як его товариші з Московского; — між тим и ряд російський міг пересвідчитися, що рекомі сепаратисти українофіли суть що найменше не гіршими патріотами від великоруских централістів, и що галицькі народовці не думають зовсім відривати України від Росії, и також Росіяне познайомились вже ліпше с славянскими братами, котрі приїзджають до них за грішми: тож п. „редакторъ-издатель Слова“ замість триумфів зробив фіяско, — а хто знає, чи и „блатотворительный комитетъ“ схоче довго піддержувати захитану екзистенцію „Слова.“ Нинс illae irae п. Площанского.

На клевети и денунціяції одвіtimo ще лиш кілька слів. Називати ураїнофілів в Росії союзниками Поляків, коли самі Великоруси нераз ім закидують надмірну ненависть до сих-же, є чисте absurdum; правда, що „Слово“ назвало и С. Петерб. Вѣдомости польским орґаном! Друкарню товариства им. Шевченка називає п. Площанскій в Києвлянині заложеною за гроші Київських сепаратистів, перед галицькою-ж публікою представляє таки в „Слові“, що вона заложена за польські гроші — що-ж властиво правда? Що „Правда“ має підмогу з України, сѣго не перечимо: т. є. має вона немало передплатників в Україні, и російська цензура ласкавійша від п. Площанского — мабуть мусять бути и цензори російські и ті урядники, що таких людей поставили цензорами — скриті Поляки! Також и „Вѣстникъ Европы“, перший журнал російський, котрий не менше С. Пет. Вѣдомостей осуджає політику „Слова“ и его партії, дальше „Недѣля“, трактуюча часто прихильно о українских справах, також — польські орґани; ба и сам Катков мусів на старости літ пійти в Поляки, коли написав статтю против поступованя ряду с Холмскими уніятами (гл. нр. 3. „Правди“)!

Що пишете дальше, п. Площанскій, буцім-то галицькі народовці денунціюють вас яко шкодливих и небезпечних Австрії московских аґентів, се знов брехня. Ви шкодливі и небезпечні тільки для руского народу в Галичині, але узнавати вас небезпечними аж для цілої Австрії — се за багато чести для вас. Хиба-ж денунціяцією називаєте передрукованє с Київського календаря виказу запомог, уділюваних славянским благотворительным комітетом, в котрім виказі фігурує й „Слово“?

Минаємо напади Ваші на київського кореспондента „С. Петер. Вѣдомостей,“ котрий, сли вважати ме се потрібним, сам на них відповість, а хочемо ще лиш пояснити коротко Вашу писанину о Раді рускій и п. Мохнацкім. Що и Ви в бесіді п. Мохнацкого видите „много негѣпостей,“ сему ми віримо: таж він назвав *Bas simplex servus dei*, котрий лиш *nakreca jazyk ruski do moskiewskiego*. Що Ви однако пишете о п. Мохнацкім, будьто він що ино тепер став признаватися до руского народу (*recte* рутенської партії) и приступив до Рускої Ради — се не правда. П. Мохнацкий приступив до Рускої Ради зараз, як тільки ся Рада заложилася, и вже перед 4-ма літами позискав собі великі симпатії Рускої Ради своїм внеском, щоб инавѣрууючу бесіду о. Павликова прийняти яко программу тоїж Ради. Так само позискав собі симпатії на зборах в минушім році, де в поганий спосіб напав на умераючого тогді Лавровского. Щоби він ставленєм внеску о висланю адресу довіря п. міністру Земляковскому аж скомпромітувався в очах Рускої Ради, того ані на тих зборах Рускої Ради не було видко ані в далышій поступованю Рускої Ради, котра преціж опісля заходила в переговори з рядом и п. Земляковским, а п. Мохнацкови яко мужеви свого довіря поручила ведене виборової аітациі до Ради державної.

На тім и кінчимо. И Россияне и Галичане можуть с самого листу п. Площанского пересвідчитись, які то люде пропавають єдинство галицьких Русинів з Великоруссами: невелику би честь принесло російским славянофілам, колиб и далыше ще хотіли послугуватись такими елементами, як и невелику се честь приносить галицьким рутено-руським, що такі люде виступають яко їх репрезентанти перед Россією.

Перегляд політичний.

— Подоріж цісаря до Чех, и навіщене Праги, були справдешнім походом триумфальним. Приняте, якого дізнав цісарь, вѣхавши на землю ческу, було надзвичайно блискуче и пишне, а Чехи и Німці перестигали себе взаімно в тім, аби як найдостойше ушанувати прибуваючого монарха. Сама подоріж и сполучені з нею урочисті принятя, привіти и промови, відбулися строго після програми. Цісарь урадований був щиро принятєм, которого блискучість перейшла всякі ожиданя. На промови ческі відповідав

цісарь по чеськи; заступники тих місцевостей, де людність мішана вітали ёго на обох мовах краєвих, а цісарь в такий сам спосіб відповідав. Приїхавши до Праги, второго дня оглядав цісарь будівлю чеського народного театру, заявив свою жичливість для тої інституції и пожертвував значну суму на докінченє будівлі. Дня 9. с. м. рано поїхав цісарь до Брандиса на маневри войскові, по укінченю которих, при Галєвім обіді, в день імянин російсько-го цісаря, згадуючи мило о присутности „офіцерів, и камратів з війська російського“, цісарь підніс тост за „свого приятеля, російського цісаря Александра.“

Подоріж цісарска була передовсім урочистим святом лояльности, заявленої від обох народностей; при тім однакже Німці виражали задоволенє своє и вдячність монархові за теперішнє становище краю, ховаючи бажанє, аби те становище и на дальше удержати, а Чехи знову, заховавши глибоко в серці свій смуток о теперішнім становищі королевства чеського, и позволивши заявитись тільки чувствам вірности для монарха, показали, що не втратили надії на сповненє свого справедливого бажання и исторично управнених жадоб, и добровільно від них не відкажуться. — На тепер не бачимо ні яких результатів тої чеської надії: тимчасом все остається по давньому; питанє чеське находится до-стотку в тім самім стані, що й перше. Вірноустановники можуть тимчасом потішати себе тим, що вони все остались єще в *statu quo*, а чеська опозиція не потребує особливо журитись тим, що мусить ще ждати. — Іншого результату на разі не можна й ожидать було. Не міг же цісарь, прибувши до Чех, сказати: я прийшов сюди, щоб угодитися з вами! хоть централістична партія, судячи по заявленям її органів, чогось подібного обавлялася, и через те свою слабість показала. Згідно с тим, не міг цісарь, приймаючи адресу депутацію Праги, одвічати зараз на той уступ її, де з великою лояльністю згадується о распрі девжавоправній, и одповів тільки зглядом самої Праги, згадуючи о даних ним законах и установах, отже о законі громадскім и громадській автономії. На той уступ промови бурмістра, де сказано отверто, що заступники празкої громади підносять своє довіре тільки найвисшій особі цісаря и короля свого безпосередно (отже не теперішньому правлію), цісарь не одповів также, але адресу приймив, и не сказав того, що передасть її до залагодження своєму министерству. — Особливо знаменаюче есть отсе, що цісарь, через цілий час свого пробування в Чехах, в промовах своїх ані разу не згадав о конституції, до котрої нарід чеський стоїть в опозиції, а тим способом монарх узнавав мовчком

управнене тож опозиції. — Не менче важним був одвіт цісаря на промову кардинала кн. Шварценберга, в имени католицького клера ческого, прийнятого яко корпорація. Одвіт сей, обіймаючий приобіцянь обороняти церкву, переразив німецьких лібералів, тим більше, що—як показалося — не був редагований в министерстві.

— Сім депутованих молодоческої партії вступили дійсно до сойму краєвого, и маршал краєвий повітав їх дуже урочисто. Органи молодоческої партії називають їх піонірами здорової, щирої и практичної політики, а притім представителями лібералізму. Після меморіяла, поданого до сойму через їх провідника Дра. Трояна, хотять вони берегти державо-правного становища, обороняти свою народність, и заспільно участвувати в усіх питаннях материяльних, в которих край интересований. Воно би все гарно було, тільки що не сказано, яким вони способом се осягнути можуть, коли заявили, що не будуть ані интерпелляцій, ані самостійних внесків ставляти, и головну вагу кладуть тільки на участие в дебатах. Чи вони річами своїми, хочби и як частими и важними, много заважуть, се здається дуже сумніве. Яко головний повід до вступлення до сойму краєвого подає др. Троян отсе, „що тепер настигла пора, коли заспільне діланє всіх ліберальних елементів показується дуже пожадане.“ Значить молодоческа партія хоче прилучитися до вірноустановників. Як-же вона при тім аліансі зможе зберегти становище державоправне, и обороняти народність ческу, коли ліберальні вірноустановники суть власне завзятими централістами-германизаторами, которі ческим правом державним и народністю ческою гордують и на сміх підіймають!

— Клерикальні депутовані італіянської частини Тиролю хотять вступити до тирольского сойму краєвого; ліберальні же товариші їх однакже ще вагаються. Клерикали підкріплять консервативну більшину того-ж сойму, а ліберали ввійдуть лиш з-за того, аби домагатися відлученя італіянської часті від німецької часті Тиролю. Централістичні ліберали не мають отже ніякої причини, радуватися активною політикою полудневих Тирольців.

— В хорватскім соймі ухвалено уважати мови хорватску и сербску яко одну и ту саму, признаючи зовсім рівне право обоім її проявленям. З того поводу віденьскі германизатори підняли крик, наче-б то в сёму була яка зрада. Як так, то и вони мусять до зрадників лічитись, бо и вони дуже горячо обстають за літературною и духовою спійністю Австрії з Німеччиною.

ИЗ СОЙМУ.

Нині відбулося перше засідання, 5-го згромадження, 3-го періоду нашого Сойму краєвого. Правління внесло три проекти до уставу: 1) о охороні звірини; 2) о подвигненню скотоховлі; 3) о охороні деяких звірят, пожиточних для управи землі. — Sprawozdane Vidілу краєвого в ділі відобраня під заряд репрезентації краєвої архівів актів городських и земських, без відослання до якої комісії, призначено до другого читання. — Sprawozdane Vidілу краєвого в ділі вибудованя палати для помістки Сойму и Vidілу краєвого відослано до комісії адміністраційної, котора складатиметься з 7-мох членів. — Sprawozdane Vidілу краєвого о проекті до реформи установ громадських и повітових відослано до комісії громадської, котора складатиметься з 9-їх членів. — Sprawozdane Vidілу краєвого о викупі права пропинації відослано до осібної комісії пропинаційної, котора складатиметься из 7-мох членів. — Sprawozdane Vidілу краєвого о проекті до уставу водної відослано до осібної постійної комісії, котора складатиметься из 8-мох членів, и здасть справу ще на сегорічній згромадженю. — Sprawozdane Vidілу краєвого о проекті до уставу доріжної відослано до комісії доріжної, котора складатиметься из 7-мох членів. — Sprawozdane Vidілу краєвого в ділі признання дороги зо Шавниці до желізничої стації в Пивничій відослано до комісії доріжної. — Sprawozdane Vidілу краєвого о уповаженню Ради повітової в Надвірній до зятягнення позички в кількості 50.000 зл. з фондів краєвих, відослано до комісії бюджетової, котора складатиметься з 9-їх членів. — Порядок второго засідання: вибір згаданих вище комісій, и комісії петиційної, котора складатиметься из 15-їх членів, перше читанє справоздань Vidілу краєвого: о бюджеті краєвим на 1875 р.; о діяльності Vidілу краєвого; о уповаженню до ужитя з фондів краєвих суми 50.000 зл. на управильненє ріки Сяну межі Перемишлем и Складом-соляним; о проекті до уставу, змінючої постановлення §. 98. уставу громадської; о принятє на шот фонду краєвого шкоди, зділаной Раді повітовій ясельській через покражу 10.525 зол.; о справі одлученя передмість від міста Біча, и утвореня двох осібних громад адміністраційних; о позволеню кільком громадам на побиранє висших додатків до податків безпосередних, — и справдженє виборів.

НОВИНКИ.

— **Бюст Шевченка**, прекрасний утвір знаменитого скульптора п. Т. Баронча, великодушно дарований ним на власність нашому Товариству имени Шевченка с так благородною цілю, як отсе ш. читателям нашим с попередущого звіщеня нашого відомо, — пересланий з Варшави до Львова, и находится вже в розпорядку нашого Товариства, которе без проволоки приступило до зробленя ужттку с прислужаючого ёму права репродукції, а тим самим до сповненя вложеної на него через той дар и охотно-принятої обовязанности. Сам бюст, утворений с теракоши, в повній природній величині представляючий нашого народного віща в тій постаті, в якій він знаний у нас з літографованих ёго портретів, в своїй типично руській смушевій шапці, пліняє погляди всіх приглядачів и визиває одноголосні, артистичною красою утвору патхнені, теплою естетичного чувства вигріті похвали. Оригінальний утвір п. Баронча зо всіх мір заслугує на те, аби виставлений був тут у Львові, приступно ширшому колові публіки, що пізнійше, при надаряючійся спосібности, незавідно наступить. Тепер-же бюст Шевченка, після надісланя ёго з Варшави, зараз поступив у фотографичний ательє п. Тшемеского для знимки ёго в дволкім форматі: більшім — кабинетовім, и менчім — в величині карт визитових. Відти же перейшов зараз в працёву кімнату професора тутешнієї Техничної Академії, п. Марконі, которий, на замовлене Товариства имени Шевченка, під особистим приглядом самого-ж творця-артиста виготовляє форму для гипсових відлитків того-ж бюста, почім відлитки ті будуть виготовлювані під особистим приглядом самого-ж професора, п. Марконі. Від заспільного діяня самого-ж автора с п. Марконі можна ожидати, що копії оригінального бюста будуть мати знамениту стійність артистичну. Надіємося, що отся перша плястична репродукція того бюста відповість як найкраще тій часто заявлюваній потребі нашої патриотичної публіки, котора від давна попитувала за подібним виображенем геніяльного поета нашої Руси-України; и для того з особливим задоволенем поміщаємо розписане передплати на гипсові копії того бюста, подане від Виділу Т. И. Шевченка. Не десятки, а сотні Русинів поспішать набути плястичне виображене нашого Тараса, украшаючи ним свої кімнати, которі через те заміняться в святині уособленої любови до нашого народу и ёго идеалів — любви, уособленої в великім Тарасі. Набуваючи сей бюст, або хочби тільки фотографію ёго, кождий Русин причиниться тим грошем до утвореня фонду для поставленя знаменитого памятника нашому поетові тут, в столиці нашого галицького

королівства, а отся цілї повнина з'єднати фотографичним виображенням и плястичним копіям того бюста не менче многолічних попитників, як и сама-ж артистична ёго стійність.

— **Руска гімназія у Львові и „Слово.“** Про руску академічну гімназію у Львові донесло „Слово,“ що помимо санкціонованя устави соймові о введено руского викладового языка в висших клясах єі, в сім шкільнім році зачалася наука в 5-ій клясі подавати в польській мові, и що наука польского языка, насупротив постанови основних законів державних, уважаєся в нії и при рускій викладовій мові обовязуючою. Оба донесєня „Слова“ суть неправдиві: в 5-ій клясі акад. гімназіи сєго шкільного року не було жадних викладів в польській мові, а наука польского языка є предметом тільки взглядно обовязуючим, так само як в гімназіях з викладовим языком польским наука руского языка (т. є. записуєся на ню тільки той, хто хоче). — Мусимо и сєго року з жалем зганути, що многі Русини — між ними не мало и священників — записують своїх дітей у Львові до польскої гімназіи. Е там коло 90 учеників Русинів, котрі не тільки руского языка не учаться зовсім, але навіть и релігії учаться в польській мові!

— **Галицка Рада шкільна красава** має той вигідний для членів єі звичай, що святкує також вакації. Ми би не мали нічого против тому, коли-б вона перед вакаціями приготвила все, що на будущий шкільний рік потрібно, — але так не є. Аж в першім місяци нового шкільного року зачинаються именованя и переміщуваня учителів, и сей місяць, котрий би найбільше пожитку для школи повинен принести, коли то молодіж є свіжими силами и звичайно з добрим постановам вертає з вакацій, минає без хісна, а навіть зі шкодою; бо учителів або не ма або суть тільки тимчасово, а за пару неділь мають прийти инші, через те наука не подасєся порядочно, а молодіж, помимо доброї своєї волі, тільки деморалізуєся. Давнійше у Львівскім намістництві був тільки оден совітник и два инспектори, а ліший був лад, ніж тешер при 11 членах Шкільної Ради!

— **Руский театр,** стоячий під зарядом Рускої Бєсїди у Львові а під дирекцією панни Теофілі Романович, пробує в Коцмані (на Буковині). Як признає корреспондент самого „Слова“ с Коцманя, руска сцена уряджена дуже добре, так що представленя и труднійших кусників, н. пр. „Циганів“ Корженєвского, удаються зовсім. Публика цілком задоволена представленнями и приходить до театру майже зовєігди численно.

— **Посмертна згадка.** Дня 3. Вересня упокоївєся о. Михаїл Огоновский, парох в Чагрові, в 68-ім році свого житя а 42-ім своєї пастирскої діяльності. Покійник, хотя не виступав много на ширшій арені публичного житя, но за те ділав много для добра свого народа и людскости в тіснійшій крузі, пасучи вірно и щиро повірене єму стадо и виховавши 7 синів на пожиток краю и народу. — Вічна єму пам'ять!

— **Подякованє.** Смерть непощадна видерла нам на дни 22. серпня (3. вересня) с. р. найліпшого Отця... Єдиною потіхою и одрадою в тім нашім невисказанім горю и тяжкім смутку було сочуте численно на похорони зібраного ВЧ. Духовенства из деканата журавеньского, рогатинського, ходорівського и галицького. Глибоким смутком и слезою вдячності тронуті дякуємо прилюдно и сердечно всім ВЧ. Отцям приспівшим на той сумний обряд и почитившим память нашого бл. п. найдорожшого Отця, — а именно ВПр. О. О. деканам М. Горалевичу з Мелничча, А. Медвецькому з Вербиловець, и Т. Ступницькому з Молотова; вице-деканам У. Кернякевичу з Чернева и И. Гошовському з Володимирець; дальше ВЧ. О. О.: П. Медвецькому з Чесник, А. Авдиківському з Мостища, І. Шараневичу з Козари, К. Допушанському з Вербіжа, М. Левіцькому з Сівки, У. Чирнянському з Тулашовець, М. Громницькому з Журавна, М. Струмінському з Голешева, Н. Кучинському з Лучинець, Ст. Бачинському з Васючина, И. Глодзінському з Журова, Ю. Яновичу з Луки, К. Красніцькому з Конюшок, Ю. Калінському з Букачовець, Д. Колодніцькому з Загіречка, У. Заревичу з Явча, Р. Бобікевичу з Дубовиці, Г. Грицяєви з Демянова, И. Гургулі з Путятинець, И. Гарасевичу з Вишнева, А. Білецькому з Монастирця, У. Товарницькому з Ляхович подоріжних и проч; не менше сердечно дякуємо ВЧ. О. А. Кульчицькому з Бортник за сказане над могилою трогательне слово, а ВЧ. О. Т. Теліховському з Колоколина, доброму сусіді нашого бл. п. найдорожшого Отця, приспівшому зараз в першій хвилі нашого горя з словами повними потіхи и щирого сочутя, за сердечне заняте цілним похороном, — як и всім почетом и знакомим віддавшим покійному послідню прислугу. — Чагрів дня 25. Серпня (6. вересня) 1874. — Омелян, Тит, Филімон, Олександр, Микола, Петро, Іллярий, Юлія, Антоніна и Марія — діти-сироти но бл. п. Михайлу Огоновским, пароху в Чагрові, дек. Журавеньского.

Витяг из протоколу засідань виділу „Просвіти“, почавши від мая с. р.

IV. Засіданє з дня 6. червня.

Притомні члени: голова Федорович, Ильницький, Ом. Огоновский, Романчук, Партицький, Вахнянин, Стефанович, Ганкевич, Барвинский.

1. Рішено до ферий печатати: 1) Перекотиполе, 2) Житє чесного чоловіка, 3) Фармазони (II. виданє).
2. Рішено о. Юліяну Мандичевському, сотрудицькови парафіи в Зарванци, вислати всякі книжки Просвіти, давнійші в меншій числі, новійші в більшій, wraz з листом, упрашаючи єго заняти-сь розпродажею тихже.
3. П. Барвинский має зложити Читанку для народа, до 1. вересня.
4. Принято до відомости, що п. Барвинский запросить до праці популяризованя науки п. п. Желєхівського Евгенія, Бучинского Мелитона и обох Воробкевичів.

5. Рішено видавати життєписи святих, именно руских, навязуючи життя их до исторії Руси.
6. Щоб усталити контролю над грішми, котрі вилізати-муть до канцелярії Просвіти, рішено купити дві книжки. В першу має листовнош записувати власноручно всі рецєписи на листи грошеві; в другу будуть записувати квоту, плачену до канцелярії, тпі особи, котрі не листовно, а впрост до рук канцеляриста її складають.
7. Комітет адміністраційний предкладає бюджет на рік адміністраційний Просвіти від мая до мая. Бюджет сей прийнято в цілости.
8. Рішено печатати через рік дільця популярні найменше в 20 аркушах, и то один аркуш по 5 цент.
9. Портрет покійного голови товариства Віце-маршалка Лавровского, вямалєваний Корн. Устияновичем, прийнято, и рішено ввасилновати ему за працю 50 зол. р.
10. Прийнято в члени товариства паню Марцінковску, жінку урядника банку рільничого.

V. Засіданє з дня 20. червня.

Присутні: Голова Федорович, Ильницький, Ом. Огоновский, Партицкий, Романчук, Савицкий, Стефанович, Вахнянин, Погорецкий.

1. Рішено давати образкареви Чайковскому книжки популярні Просвіти за рабатов 25% на реверси.
2. Рішено робити кварталний білянс.
3. Прийнято в засаді, що літографованє образів святих для народа є потрібною річю. Дальші кроки в сім ділі поробить комітет адміністраційний.
4. Прийнято рішенє комітету адміністраційного за своє, щоби постарався виді о статуті для осннів громадских и кас позичкових. Дальші кроки поробить комітет адмін.
5. Рішено зробити инвентар річей канцелярійних Просвіти.
6. Рішено урядити вечер в честь Маркьяна Шашкевича. Виконанє поручено п. Романчукови.

VI. Засіданє з дня 13. липня.

Присутні: Заступ. голови Партицкий, Савицкий, Романчук, Ом. Огоновский, Вахнянин, Барвинський, Стефанович, Погорецкий.

1. Прийнято до відомости, що секція адміністраційна уконституовалась в той спосіб, що контролором вибрано проф. Романчука, а економом книжок шкільних Погорецкого.
2. Поручено урядникови, зробити инвентар канцелярійний.
3. Рішено упросити о. Стефановича, щоб занявся написанєм життя св. Николая.
4. Рішено з днем 1. липня друковати: а) Житє чесного чоловіка в 4.000 екземп. и б) Ластівку, читанку для руского народа.
5. Урядником канцелярії вибрано п. Петра Погорецкого. П. Погорецкий зложить кавццю 100 зол. р., а то: 50 зол. р. зараз, а 50 місячними ратами по 5 зол. р. до 10 місяців.

6. Коли п. Погорецький обійме канцелярню, вступить до виділу п. проф. Борковський.
7. На час ферій вибрано повномочником для наглих справ Барвинського и Вахнянина.
8. В справі відозви одної книгарні в Києві, котра хоче брати видання Провіти в коміс, рішено:
  - а) вийти в пересправи з нею; б) вислати їй по одному примірникови з кожної популярної книжки; в) дати 30% рабату, наколи вартість крейцара при популярних кдужках буде піднесена на копійку; г) кошта пересилки покрити тая книгарня; д) вона дасть також лваранцію, що посылки не будуть пропадати на кордоні.

VII. Засіданє з дня 19. вересня.

Проводить: заступник голови Ом. Партицький. Присутні члени: Савіцький, др. Ганкевич, Романчук, о. Стефанович, Гузар, Вахнянин, Барвінський.

1. Секція адміністраційна здає справу з своєї діяльності від 13. липця: через той час відбула 4 засіданя, 6., 30. и 31. серпня и 6. вересня. Всі ухвали сеї секції прийнято; именно прийнято також до відомости, що др. Ганкевич, подужавши, вступає назад до виділу и обіймає знов функцію касієра, а відтак обіймають знов Савіцький функцію контролора, а Романчук економа до книжок шкільних. Просьба до Виділу краевого о виплату другої рати за-помоги соймової (1500 зл.) вже вислана.
2. На внесеие секції адміністраційної прийняті в члени дійсні:
  - а) Осип Терешкевич, священник в Лисовцях; б) Михайло Цар, священник в Яричові; в) Иван Войтович, священник в Судовій Вишні; г) Антін Воліньський, слухач філософії; д) Иван Навроцький, окінчений богослов; е) Лука Шуст, окін. бог.; ж) Олекса Темницький, ок. бог.; з) Иван Чировський, ок. бог.; и) Никола Кумановський, ок. бог.; к) Лев Лагодинський, ок. бог.; л) Теофан Бородайкевич, ок. б.; м) Иван Рогожинський, ок. б.
3. Принято справозданє з діяльності секції літературної, именно з засідань з 15. липня и 17. вересня. Від посліднєго засіданя виділу видано популярні книжочки: а) 12 пісень о. св. Николоау (2. вид.); б) Мотиль; в) Добре роби, добре й буде; д) Як ярмаркували Тарас з Мотрею (2. вид.).
4. Постановлено, щоби економ и касієр на найблизшім засіданю здали справу з розпродажи книжок и з обороту грошового.
5. Принято до відомости, що Вахнянин заложив аленцію в Судовій Вишні на имя И. Білобрама.
6. Принято яко готове до друку дільце И. Бічая: „О управѣ ролѣ.“

Сей нр. видаемо в 3 аркуші, котрий задля того и більше опізнив ся; по-слідуючий нр. за те виїде в 2 аркуші.

Запрошенє до передплати.

✂ На лисові одлитки **Шевченкового бюста**, виконаного п. Т. Барончем, розписується передплата до кінця місяця листопада с. р.

Ціна одного екземпляря в дорозі передплати вносить **6 зол. а. в.** По ухвалі визначеного для передплати часу ціна буде підвищена значно.

Листовно посиляється передплата до „Виділу Товариства Имени Шевченка у Львові, улица Осодинських, ч. 12^а“; ш. передплатителі місцеві зовлять складати передплатну ціну у Завідателя друкарні того-ж Товариства, п. Ф. Сарницького, в конторі той-ж друкарні (Крива улица ч. 2.).

Ш. передплатителі позамісцеві зовлять в своїх листах ознаймити, чи передплачений бюст одберуть самі у Львові, чи слідує переслати ёго поштою. В другім случаю пересилка доконається на їх кошт, с побранем почтовим належитости за відповідне опаковане.

Замовлення без долученя передплатних грошей не приймаються.

Фотографичні виображення Шевченкового бюста можно купити в магазині п. М. Димета, и конторі друкарні Товариства Имени Шевченка, именно:

більший формат по ціні 70 центів,
менший „ „ „ 35 „

Від Виділу Товариства Имени Шевченка.

ТОВАРИСТВО

ГАЛИЦЬКОЇ КАСИ ЗАЛІЧКОВОЇ

(Львів, улица галицька, ч. 21.)

приймає

ВКЛАДКИ НА КНИЖЕЧКИ ЩАДНИЧІ

від одного зол. а. в. до кожної високости,

нарощаючи їх

по	6 ⁰ / ₀	с	3-днемним	виповіщенєм
„	7 ⁰ / ₀	„	14-	„
„	8 ⁰ / ₀	„	30-	„

Участки-ж членів нарощаються від дня першої вкладки.

1—6.

Одвічальний редактор: Др. **Олександр Огоновский.**

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Виходить випу-
скам в 2^{1/2} зр.
З. (15.) и 18 (30.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолівеких.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сили и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50
кр. Один номер стоить 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться
по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПОЛТАВА.

Поема О. С. Пушкина.

Вільний переклад на українську мову Є. Гребінки.

ПІСНЯ ТРЕТЯ.

Щоб краще одурить Петра
Прикинувся хирявим Мазепа.
Всі знахорі, хто из шатра,
З Німеччини хто, з лісу, з стєну,
Всі панькали біля ёго.
Він дивиться у домовицу:
На ёго груди и на сивну
Набгали враг-знає чого,
Коржами тімя обліпили,
У хаті ладаном кадрили.
Цураючись від усёго,
Бажав він тільки одного,
Щоб так умерти як хрещений.
Архиерея він зове;
И по голові ёго мерзеній
Святеє миро скрізь пливе.

Московщина все Шведа ждала
Чи швидко в гості причвала',
И мовчки військo зобірала,
Щоб певно прочухрать з двора.

Тоді пізнали злу личину:
Дременув Карл на Україну;
Мазепа миттю з ліжка встав.
Той, що пять раз вмірав учора,
И сле ворущивсь, қонав,
Теперь ёму — не має горя —
Він став Петрові ворог злий,
Не ма' він страху за плечима;
Блискотючи кругом очима,
Обзирює козацький стрій.

Скрізь сая вістка полетіла.
Україна заклєкотіла:
„Мазепа Москалю змінив;
Він сгав теперь подигає вражий“.
Не гарная зійшла зоря —
Зоря кривава.

Хто роскаже
Всю злість правдивую царя?
Гетьмана увєс люд кєнкує,

Їго обличчя кат шматус,
А душу у церквах кленуть;
На раді кожний коверзує
Гетьмана иншого добуть.
Від річки, кажуть, Єнисея
Увесь рід Искри й Кочубея
Назад як мога привезли:
До-дому їх Петро вертає,
Сріблом и золотом обеніає.
Відтіл, з тієї-ж пак землі,
И Палія притеребили...
Він не любив, — крий Боже мп-
лий! —

Як не любив Мазени він,
Як дуже на ёго сварили.
На шибениці не один
Моторний парень опинився:
Изгинув Чечель, мов блоха,
Да и вельможного, бач, нана
Из Запорожжя отамана
Щось доля не була плоха.

Коханець військової слави
Снієкаптанковатий Швед
Надвинув на степи Полтави:
Петро туди-ж новів перед.
Насупротив вони постали,
Як треба військо вгамовали,
Все під мушкетом, ні безмес.
И бачить Карл зовсім не тее, —
Тут не рушення військовеє,
Не парських бачить неотес;
Тут військо все було одбірие
В строю, и пішее в кінне,
Штиків блискучих цілий діє.
И він сказав: „Ось завтра в-ранці
Я вам, Москалки, поганці,
Цибульки піднесу під ніє.“

Ніч світ обкутала собою.
Москаль и Швед уже хроне.
Ген, під налаткою одною,
Щось то шушука', то гуде.

Мазена.

Послухай, Орлик: ні, я бачу,
Що тута добре обнявивсь!

Зробив без глуду, на удачу:
Из Карлом рано подруживсь
Він хлопець ніби то проворний,
До різанини геть моторний,
Регочеться проги гармат;
Та не ёму, мені здасться,
Петра посмикать доведеться:
Петро ёму не пані-брат.
Карл приндяться, да унирує,
На долю все свою кладе,
Про Нарву тільки и толкує.
Не знаю, як нам принадле...
Соромляюсь, та що робити!
Здурів и я, на старі літа,
Кругом себе оциркловав.

Орлик.

А я-б не так отсе казав;
Підождемо кінця ми ділу,
Як поскубем цареву сяду,
Дамо замирря Москалю.

Мазена.

Ні, пізно вже тепер царю
Зо мною, братику, мириться.
Не те в душі моїй сидить
Давно мій дух на ёго злиться
И серце ние и кипить.
В noci — Азов як воювали —
С царем у ставці ми гуляли.
З ёго бояр тут де-хто був.
Я не до шмиги щось белькнув:
Злякались гості, обомліли —
Царь з серця чарку упустив
И за отсії уєн білі
Мене — чи чуєш! — ухопив.
Замовчав я, зігнувши сиину,
У грудях злість мою здавив;
Єі, мов мати ту дитину,
До сёго часу доносив.
Тепер нехай собі літає,
Єі не треба хоронить!
Я знаю, як Петро бажає,
Щоб знов мене за ус водить.
Та ще побачим, хто зволає,
Кому тікати... Коли-б зоря!..“

Сказав, и очи зачине
Израдник білого царя.

Дав Господь світ, настав день
білий;

Бляснула на траві роса.
Ревуть гармати; дим преспивий
Геть-геть пішов під небеса
Повки ряди свої зімкнули;
Стрільці шатирять по терну;
Черкають ядра, свищуть кулі;
З штиків збудовано стіну.
Извикши з малку побивати
Знай, лізуть Шведи на гармати;
Мов вихор конниця летить;
Піхота швендяє за нею.
Все поле як огнем горить;
Нечуть нічого за різнею:
Скрізь гвалт, зик, галас, скрізь
гремить.

Аж ось — куди нам дичше стало!
То там, то там втікає враг:
У сучочки дав Розен драла,
Издавсь сердега Шлісенбах.
Спінкаптанників здавили;
Багацько склизло їх значків.
Сам Бог дав Москалеві сили,
И їх царя и праве діло
Святий з небес благословив.

Між військом мощно щось гукає—
Почули річ царя Петра:
„За діло, з Богом!“ Из шатра
Він сам з боярством вихожає,
Мов матка з роєм вилігає.
Цареві підвели коня.
Він сів. Кінь огирем гарцює,
(Стриба', на взаводи басує,
Кача' в середину огня.
Уже обіди. Сонце гріє.
Ущухла трохи гуркотня,
Не-де козак зачервопіс....
Нема ні диму, ні огня,
Агу! все поле заревіло,
Скрізь обізвалося: „ура!“
Повки побачили Петра.

За ним бояре копотіли,
Чоло Москви, один в один:

И Шереметьєв благородний,
И Брюс, и Боур, и Репнин

.....
Ген перед Шведами своїми
Карл із посилок виглядав:
Він дупав, мов сова, очима,
И щось пильненько сумував.
Не залюбив, небіжчик, кулі,
Єго що в-ранці підоцькнула...
Рукою мовчки він кивнув
И на Петра повки пужнув.

Зійшлося військо знов на полі:
Трещать, бряжчать шабуюки голі,
Грім із гармат заклекотів,
З гвинтівок кулі засвистіли,
Заржали коні, захропіли.
Уруч схопилися повки,
Москаль и Швед и Козаки.
Як дрова народ так кришили,
Шингали підбоки штики,
Між людом ядра заскакали
Від крові людської шкварчали;
Кругом ревіло та гуло...
Прямес некло там було!

Усе староство військове
Як-мога на-ноле глядить:
Хто беться дуже, хто не тес,
Хто драла дав, а хто стоїть,
Кому післать підмогу треба,
Кому ити куди пора,
Про те балакають між себе.
Віли московського царя
Стоїть дід дуже, дуже свивий;
Кониченько хвилясто-гвиний
Єго до війська не несе.
Під руки два єго держало,
На білий світ дививсь він мало;
Для єго повмірало все.
Палій! Сибірь тебе зсушила!
Уже на жак твій козаки
Не позбіраються в повки!
Захляля молодецька сила.
Чого-ж він так замікував?
Чого він став темніший почи?
Чого так страшно світять очи?—
Отсе Мазепу він пізнав.
То ворог! Серце заболіло,

Свій рік, своє немощне тіло
Мабуть у-перше він прокляв.

По серединці сердюків
Та де-не-яких козаків,
Мазена ходячи сумає.
Из заду вистріл. Він зирнув:
То Войнаровський так лизгнув;
В його руках мушкет димус,
А недалечко молодий
Козак в шилу, в крові валявся;
Почувши волю, кінь порекий
Геть стеном вибриком побрався.
Козак на гетьмана скакав,
Єго убить козак бакав.
До його гетьман підбіжає,
Чогось у його ще питає,
Та пізно вже питать тепер:
Козак мовчить, козак умер!
Из любовщ загубив він душу,
З любків и голову поклав,
Бо ймя коханеє Марусі
Вміраючи іще шептав.

Настала гарная година:
Пятами Шведини накиннав,
Москаль у тришня погнав;
Дала до лясу Німців сила,
За ними конница піра',
Шаткує на здогінці, коле.
Від крові червоніє поле,
А мертвих скрізь лежить гора.

Петро на radoцax гуляє,
Він Шведів плінних сам вітає,
Вітає и бояр своїх,
И чарку повну наливає,
Мовляв: „за снєкторів моїх!“
Та де-ж той Карл, що в гості

ждали,
Кого, мов щінку, обчухрала?
Чому до гурту він не йде?
Нема бо тут його нігде.
Король, у куні и Мазена,
Далеко парють серед стєну;
И вавку Карл свою забув;
Як-мога дєнь и ніч чухрає,
На-сиду чеждає з ним збіжжає.
Так с-під Полтави він дмухнув.

У Карла з боку гетьман скаче,
Кругом очима обзира';
Гульк — хутор у стєну побачив;
Ушкиарив прудко край двора,
Щось буцїм-то його злякало.
Без народу стояв той двір,
Де перше вешталось чимало;
Знай вітром хвїрткою качало,
И сад став, сказано, пустирь.
Пізнав будинок ти, гадоко,
Де заплодив и смерть и муку,
Хоч перше й весело було?
Де ти гуляв нераз, поганий,
Де чарку пив в бесєді гарній,
Ховаючи своє жало;
Поки до того не влєстився,
Що зло компоновать пустився:
Дитину у ночі украв
Од батька рідного... пізнав?

Скрїзь хмари небо застилають,
Нїчна доба. Віля Дніпра
На березі собі кунають
Невірні вороги Петра.
Забувши війсьєко и Полтаву,
И Москалів велику славу,
На спорніші Карл гарно спав.
Та сон Мазєну облігає,
Покій від його утікає;
Єму все жарко, він стогнав.
Аж чує, хтось його позвав...
Зирнув, из ляку затрусився:
До його близько хтось схилився.
Обшарпана, худа, блїдна,
Дивоцьку косу роспунєтила,
Очима, ніби звірь, світїла,
Нагнувшись перед ним, вона.
„Що се таке? се ти, Марусє?“

Марусє.

Мовчи, почувють нас, боюєся!
Тихенько шєпоти тепер:
И мати, й батько мій умер!

Мазєна.

Та що ти мелєш, Бог с тобою;

Маруся.

Послухай, що вони зо мною
Хотіли зараз изробить!
Як мусиди мене дурить!
Куди втікати в таку пору?
Куди діваться з поговору?
Як річ скажених зупинить?
Вона мені тепер казала,
Що батька вже мого нема...
Єго я голову держала,
Да то не людська голова,
А вовча... Бачиш, як дурила
Вона Марусю — чуєш ти —
Щоб не гадала й не хотіла
С тобою, серденько, втекти!
Чи можна?“

Гетьман мовчки слуха',
Що дріботить йому вона.
И знов, не перебивши духу,
Вона казати почала:
„Я знаю празник... тиск народу...
И мерцяки... якого зброду!...
Туди я з матерю ишла.
Та де-ж ти був? с тобою різно
Нужуся далєбі що я!
Ходім до дому; глянь, як пізно...
Скрутилась голова моя!
Тебе я мала за другого...
Ти, старцюга, який страшний!
Ні, гарний був Мазєна мій,
А ти, так здавєш на чорта злого.
В єго очу як жар любов,
А річі від огню жарчіші;
Від снігу ує єго біліший,
А твій помазаний у кров.“

И з реготом завизкотіла —
И мов ляхий сі злизав.
Мазєнинє трусилось тіло,
Єго циганський піт процьмав.
Мов смертю на єго соннуло,
За шкуру снігом мов сишнуло,
И волос шапку підсував.

Изклизла ніч и небо сяє.
Ось швидко сонєчко блисне.
Швед не хрєпе. Доба другає
Изнову на коня жеє.

Потраву козакї варили,
А гєн, на березі Дніпра,
Драбантї коників поїли.
Прокїнувєь Карл. „Ого, пора!
Вставай, Мазєно. Вже світас.“
А він давно, давно не снить.
Туга ввєсь дух єго зїрає
И серце теплєє крушить.
Він мовчки чорного сїдлає;
За королєм поконогів —
И очі гетьмана блищали,
Коли вони перєсказали
Конець українських стєнїв.

*

Уже сто літ перевернулось,
Як се робилось на землі.
Давно и племя те минулось;
Сини шукать батьків пішли.
Рушення військового слави,
И різаннини, и побід,
Як дим пропав червоний слїд,
И тільки ти, сподарь Полтави,
Мїж людом моцної держави —
За те всі дякують тобі —
Втяв гарну памятку собі.
Де вітряків окіл крилатий
Бєндери мов обгородив,
Де бродять буйволди рогаті
Мїж дуже давнїшніх гробків,
Там видно цєгли ворох цілий;
Та цєгла мохом поросла.
И кажуть, що от відтіля
Король, до дуру дуже смілий,
Вєю чєлядь під мушкет зібрав,
В останнє с Турком жартував.
А про Мазєну пі пів слова
Ні од кого и там не чуть,
Єго заклекотіла путь;
И тільки, бац, що год то знову
В церквах анаєму клєнуть.
Да є святає та могила
Де Искра й Кочубєй лежать:
Іх церков з миром схоронїла.
Цвіте в Деканці цілий ряд
Дубів; вони підчас шумлять
Унукам, як дїдів згубили,
Бо приятелі їх садили
Тогдї на памятку у сад.

А де-ж дочка? — ніхто не знає;
 Не чуть про неї ні словця.
 Ніхто не зна' її кінця.
 Хиба в селі, як старець грає
 На кобзі, всячину бриньчить,
 Про єї пісню заспіває:

Кругом козацтво аж кишить;
 Слѣзки в очах дівчачих сяють,
 Чубами парубки кивають,
 И дід накупившись сидить
 Згадавши стародавній світ.

Розлука й обхожа.

Оповіданє після німецького.

I.

(Дальше.)

Повставали. — Гаральд одступив на бік з якимось гнівом на себе самого и на ту, котора ёго в таке нерозумне задуманє погрузила. Майже караючим поглядом подивився на неї. Лизеля встала разом з другими, але рукою опералася о стіл — ціла постать, якби в тім русі на один миг зупинена, обернулася, її очи зіткнулися з Гаральдовими очима, погляди обоїх зустрілись. Мов струя незнаного блаженства нахлинула на ёго серце — а притім неначе морозом розливалось по ёго жилах. Ті очи, що тепер на ёго дивилися, се не були очи тої жінощини, котора ёму на непроглядну даль від него розлучена здавалась, — молода свавільна истота оної солодкої весняної пори подивилась отсе на ёго чутязним благаючим поглядом, и мелодия Моцарта в усі гула:

„Ein Veilchen auf dor Wiese stand — — “

Хвильку, стільки як раз оддихнути, здавалось, неначе час в ходу зупинився, неначе діється якесь чудо, неначе він заворожений, — але при тім все таки майор фон-Вертерн механічно склонивсь перед князем, відступив від чайного стола, и тутже займив ёго Генерал Ариштейн, звідуючись пильно про ёго гадку о гнідїм коні одного молодого кавалерійского офицера, що Генерал рад був купити.

Опісля знайшовся Гаральд знову біля крісла президентинї в музичній салі, вистові грачі удалилися до кімнати хозаїна, — а перві тони Бетговенского трія привернули ёму опамятанє знову.

Князь сидів при фортепяні, обіч ёго оба ёго „капельмистри“, як отсе він жартом називав молодого скрипака и челїста, а Гене-

ралова взяла на себе довжність обертати ноти княжому музикові. Вона виглядала прелюбо в ясных локонах и білій сукні, хоч обі молоді Галлерівні находили, що вона сьогодні зовсім не має свого beau jour, а убірається завсіди як яка пансіонерка.

Де-ж була пані фон-Берген? — Гаральд постановив собі, зовсім не глядіти за нею. Що ёму до того, де вона була? — И він аж случайно помітив її по окінченю второго уступа. — Вона сиділа в найтемнійшій углу, біля коминка — дрібна ніженька її на табуреті показалась иноді освітлена потухаючим поломям, ніженька, що тільки на те й сотворена здавалась, аби походити по гладких, квітчастих стежках, як колисьто, — тендітна як у дитини. Та по яких го, бува, дорогах с того часу не ходила вона?!

Гаральд затиснув уста. Нащо отсе питане? — чи вони-ж ёго сьогодні не одчепляться, ті нагадки? — Він одвернувся живо, сердячись гірко на ту ніженьку в чорнім атласовім черевичку, та й на ту фіолетову барву сукні, с-під котрої ряснин вона виглядала. „Що за облічена гра, убратись сьогодні у фіялковий колір! А може що й князь любить те-ж ті дрібненькі „сентиментальні“ квіточки? — Як воно слабо, и не по-мужньому, датись обаламутитись такою залётністю!“ — Такий був рефрен ёго думок.

И він з властивим собі гордим способом підніс голову догори, и з усею уругостою волі вліпив очі свої в тих двоє гарненьких дівчат, що сиділи супроти фортепяна у яснім освітленю, так просто, так незадумчиво, так зовсім бездоганно в поставі и виразі, не показуючи кінчика кніжки, з очима невідворотно на князя напрямленими, так, що навіть шильно назираюча мати не пайшла найменшого поводу закашляти або сукнею зашелестіти. Вони чарувалися Бетговенем, ті молоденькі дами, але як скоро пайшли самі, то признавалися одна другій, що вони ще в друге стільки подивляли би того „добрячого чоловіка“, коли-б він не компопував був ні яких симфоній, трій, квартетів, ні сонат, и що музикальні вечери у „тітки Берген“ були би справденим чистилицем на-землі, коли-б кожного разу не було при тім дійсного князя в особі власній. — З найрадійшими обличчями приймили вони майора Вертерна, сподіваючися в нім тайного союзника, коли він, після окінченого трія, ближче до них присунув своє крісло, и не сказавши о тільки що переслуханій музиці ані слова, запитав о французскім театрі любителів, що приготовляли в товаристві, аби дати кілька видовищ на користь убогих.

Князь між-тим перейшов поперек кімнати, и оперся у кмишка, щоб побесідувати с панею дому. Вона не рушилася, тільки Гаральд не бачив уже дрібної ніжки на табуреті.

„Що вони завжди о такій музиці мають так довго розмовляти с собою“, замітила Гертруда Галлер, обернувшись повірливо до Вертера, которого вважала за дуже пожаданого утікача до обозу умірковано-музикальних, — „наша Ясність с тіткою Берген! — Чоловік такий рад, коли вона минеться, — а властиво гадаю, що радніше говорилося би о чимось иншим, — а вони обое мають ще й опісля вічно щось о музиці до розмови, так що иншому в голові закрутилося би, коли-б случайно, мимоходом, кілька слів с того перехватив.“

На нищечкову пакість молодих дам, музиковано ще багато; князь Губерт був справді мистерний грач на фортеп'яні, а президентиня була-б усі свої фамілійні дорогоцености а може навіть одного из своїх предків пожертвувала, щоб „діти“ були музикальними и могли перед князем показатись. Коли-б тільки доправили до граня в чотири руки, — було постійним бажанем матернього серця, — того найдогіднійшого и найщогольнійшого способу, яким руки и серця одні до одних зближаються, — та здавалось однакж, що дорога наука музики до тенор була зовсім даремна. Старша дочка, поміжо неперестаних цвічень, доправила тільки до Калькбрешерового *le retour du marin*. після десятилітнього ученя, та, на жаль, сього дива ніхто вже й слухати не хотів; а молодша при цілковитій недостаті слуху и такту, співала англійську народню пісню:

„long, long ago — “

з особливим залюбованем. До того в салоні Бергенів ніколи не просили Гильдегарди співати, „з зависти“, як мати усім приятелям в ухо шептала. Натомість Генералова брилювала яко одбірна співачка в колоратурах, а князь був найкращий привторач, якого тільки бажати собі можна було. Він являвся зовсім свідомий побіди, коли вона біля ёго станула у роля и, неначе граючись, ті малі бігульки и дрібушки Россинієвої арії:

„una voce russo fa“

из повних червоних уст виливала, иноді кінчиком вахляря музичного пульта з легка доторкаючись, щоб зазначити де-яке темпо.

Оповідано собі, що вона, ще не дуже давно тому, стояла у ближчих взаємних до князя, що однакж він завбачно її занедбує від часу появиеня Лизелі.

Князь Губерт вже не був молодий. По його обличчю и його постаті перейшли завірюхи прудкого життя, й оставили сліди свої. Та недбала, але закінчена певність в його заходженю, легкий, дотепний тон в розмові, таємнича слава незлічних любовних пригод, и його справді знаменитий дар музикальний, при обряску його ранги, пояснювали зовсім достаточну інтересованість жінощин для його особи.

Знеможений, в найобширнішій зміслі слова, через життя після своїх забагів, яко молодший син малого пануючого дому до вічної бездіяности засуджений, без яких небудь пльюзий, старався за незначну роль, яку йому доля призначила, нагородити собі тим, що підчас зимових місяців виступав яко самодержець в малому городі Д., згромаджував вкруг себе дружину музиків, оплачував малу капелю и платив значну підмогу для городського театру, — а на літо й осінь удалявся до своїх виль коло Уші и Ніцци. В своїй зимовій резиденції уряджував правильно квартетові вечери перед добірним кругом, де тоді звичайно пані фон-Ариштейн гонори робила. До дому Бергенів навідувався князь ще дши від недавнього часу, — та був поговорі о тім, що князь не менче очаровується музикальним таланом, як и самою-ж особою Гизелі.

„Чи ви чули вже спів пані фон-Берген?“ запитала тепер Гильдегарда фон-Галлер свого сусіда.

„Я паню фон-Берген сьогодні перний раз бачу в її дому“, ясив одвіт.

„Матуся каже, що вона співає за надто с чутєм“, говорила дальше сусідка. „Так зовсім не слідвало-б співати, и я отсе думаю те-ж!“

„Що ти говориш, Гилію“, замітила Гертруда, „я-б рада, щоб ти так співала, — мені завсїгда якось так чудно на душі діється, коли я її вчую. Мені хотїлось би, щоб вона сїгодні співала, — але вона рїдко се чинить — може князь попросить її о тім. Я так залюбки слухаю її, неначе-б не позволену книжку читала!“ докінчила річ, смїючись.

„Але-ж, Геро, якби отсе матуся вчула! Ніби то ми не позволену книжку коли небудь у руки взяли — що подумає собі о нас пан Вертерн.“ —

Закіль Гаральд встиг відповісти, зробилося порушенє в товаристві — пані фон-Берген, об-руч из князем, перейшла через саю и сіла у фортепяна.

„Отже він її просив и воца — співатиме,“ отся гадка зійшла в нїм, и наповнила дивною гіркостю його серце. Він чув, як

ёно затовклось сильнійш, и нагальний ляк напав ёго. Здавалось яму — що хочби встати и геть вийти — далеко відсіль, все дальше — куди? — все одно, щоб тільки вийти з сеї кімнати, з сего дому. —

Він мало не благословив президентиню Галлер, котора в тій хвилі сказала ёму, що в мешкальній кімнаті далеко лучше слухається, ніж в отсій саді, и що вона туди зайтп хоче, бо тут їй трохи холодно зробилося. — Так він одпровадив її туди до одного крісла, и окрив її плечі аксамитовою мантилею — а потім через ухилену занавіску вступив тихенько до будоару.

Глибоко віддихнувши, станув, — ёму здавалось, неначе-б він оцілів від великої небезпечі.

Ся мала кімнатка була освітлена тільки одною червоною лампадкою. Узкраєм брунатних аксамитових тапет висликувались золоті листви. Столчок с квітками, козеза, столик письмовий, шафа с книжками, и кілька вигідних крісел около малого мазаїкового столика у засклепі вікна, творили ввесь знаряд сеї принадної схованки.

Гаральд станув коло занавіски обіч письмового столика. Жадного образа и жадної з малих оздобок не можна було докладно розізнати при тім слабім освітленю; тільки статуета Венери з Милос визначувалася ясно у своїй власній блискучій красі. Коло письмової мапи, котору розізнав, в алябастровій вазочці, був малий букетик из свіжих фіялок. Серце у ёго затовклось живійш. — Мов с переляку одвернувся. Ёму здавалось, неначе з отсих кількох квіточок ударять на ёго величезні хвилі пахоців и обезтямлять ёго. — Фіялки, всюди фіялки. — И цвіт и запах сей готов був як-раз прогнати из сего світа.

В ту хвилю озвались звуки фортепяна. В ёму заперло дух, бо отсе-ж голос, тонко замрачений, а знакомий ёму як нічого на землі, заспівав шкотську народню пісню:

„Коли-ж ти прийдеш,
Мій вірний Джемі — — “

безконечно солодка мелодия, тихесенький жаль, умильна просьба, по которих завсїди знову наступає розрадний одвіт:

I will come to thee
My sweet and bonnie — — “

Несказанна туга, мов намітка, запала на ёго душу. Голосок отсей доторкався ёго неначе любою, ніжною дитинячою рученькою, ёму не можна було опертися, він ёго ймив. Гаральд мимоволі піддався якомусь очарованю, против которого опором стати

не було зможно. — Пісня за піснею наступала, знакомі и незнані мелодії шикувались, неначе квіти и лекіи хвилястий Гирлянді, — він слухав, неначе сон який бачив. Аж на раз доторкнулось ёго, мов розкаленим желізом. — Пригравка до Моцартової пісні о фійалці поховзла по клявіатурі; Лизеля заспівала:

„Ein Veilchen auf der Wiese stand — — “

Якби гнівом закипіло в нім. — Отсю пісню, — для чого між иншими отсю одну злощасну спісню — як сміла вона одважитись? „Залётниця без серця“ процідив крізь зуби, в боротью з жалем, що тепер на ново розбудився, — „але-ж погоди, на панцерного попадеш. Чого вона силоміцю хоче нагадувати мені ті часи, о которих забути вона либонь більше причини має, аніж я?! И тут, — в домівці свого чоловіка! — Невже-ж вона хоче затрюмфувати надомною, которого колись-то пометнула? — Чи тепер я завгодний до її забавки підчас скучного зимового сезону — — чи Ясність для розривки не вистарчає? — — Маю-ж я...“

Es sank und starb — und freut sich noch — — “

дихнуло тепер найсолодшим голосом.

Звук и слова, и запах фійлок біля ёго, трусили ёго нервами, — трохи боротя и померкле сонце давнішнієї любви проглянуло впять крізь хмари гніву — тепер він готовий був кинутись до тої жінки, щоб пригорнути її до свого серця, и запитати: „чи тямииш — — чи ти ще тямииш, Лизелє? — Чи вона, як та фійлочка, таки не вмерла ще, тота наша перша нерозумна любов?!“

„Das arme Veilchen — es war ein herzig Veilchen —
Musste es denn sterben? Und du bist es, die es so gewollt!“ —

Голос пролунав — а в очах Гаральда скружилися горячі слєзи. — О, якби то теперя нищечком вийти можна — та всё, тільки ні-ж-одної людини не побачити! — —

Тут як-раз піднялася безконечна постать президентині и приблизилася до ёго. Гаральд учув слова: „Сей малий випочинок понутрив мені, коханий майоре; прошу вас, одпровадьте мене впять до музичної салі! я думаю, що чей ніхто про наше tête à tête не стане вигадувати,“ додала жартуючи, и поклала свою руку важко на ёго рамя.

Завороженє склизнуло. Гаральд звів голову; супокійно паню фон-Галлер до салі одпровадив. Товариство покупувалося. Гильдегарда вийшла за зустріч матери. „Ну, пане фон-Вертерн, чи прислухались моїй тітці?“

„И очарувались?“ додала її сестра.

„А вже-ж!“ ясьв одвіт.

„Ви просто варвар!“ перекликнулась пані Аршштейн від найближчої купки, дrouchливо. „Музика не чинить на вас ні якого вражіння! Я-ж бачила добре, як отсе ви, підчас моїх найкращих фігур, роздівлялись забудьковато Грлянди на стінах, а тепер, коли пані фон-Берген співала, ви удались навіть від усякого назору, и втекли! Вас би до таких нагідностей більш и незапрошувати! — Ви мабуть останні пісні й не затамили? — Я впекаменую вас. Так: сюди-ко, сюди“ — дріботіла дальше, — „об чім толкувала остання пісня?“

„О рожах — колючках — и гарних — жінках!“

„Я оскаржу вас — мій пане! О чім то ви так пильненько розмовляли з ним, кохана президентині, що він и прислухуватись забув?“ запитала красавиця-жінка, сміючись.

„Пан фон-Вертерн, дуваю, окутавсь-було в одвірну занавіску від будоара, — го крайній мірі здавалося, що з її ряснин впять вишпрунув, — ми супокою нашого обопільно не мугили,“ звучав одвіт.

Чи чула Лизеля отсю жартовану розмову? Вона аби найменшою міною с'єго не зрадила. Перелистуючи тетрадку нот, що їй підсунув князь, нильно розмовляючий з нею, вона здавалась як найуважійшою єго прислухачкою. — Ані разу не піднялись її спущені рясниці. Трохи румянійший здавався тільки цвіт її щок, а дрібна ручка перекидала прудко великі листи. — Раз, на хвилю, Гаральдові очи переховзнулись по обличю князя: воно являло пристрасно розбуджений вираз — очи, звичайно так холодні, блискали. Мимовільно Гаральд затиснув уста, дивно-щемливе чутє нахлинуло на єго серце.

„И вона переносить такий погляд?“ подумав.

(Дальше буде.)

З наук природних.

ВОРОВЕЦЬ.

(Конець.)

Самочка зносить в гнізді 4—6 яєць білавих, бруватно дзюканистих, а висідує их два тижні. Голопузята ляжуть ся сліпі и доперва по кількох днях (3—4) прозирають. Суть дуже

істовигі, а на студінь дуже чулі. Тому, як не ма родителів дома, пишцать до розпуку, рознімаючи раз у раз свої жовтими заїдами обрублені дзѣбикн. Старі воробці а именно самчик не завсїгди спішаться вдоволити прошеню молодят, бо яко собі не абнякі, тямлять все о заспокоєню власного жолудка и инших своїх потреб, а потом на другім плані о вигодуваню діток. Тож бідолашні жовтодзѣбкн пишцать роздираючо, просячи о прокорм, а иноді пхаються так нагально на край гнізда, що викочуються и на смерть забивають. Часто теж бачити біля гнізд, молоді забиті. Самочка, як майже у всіх птиц и не-птиць, більше оказує чулости для дітей, але и она далека від пожертвованья, яке стрічаєм у инших пірнатих. И так одного разу, глядаючи за молодими голубами, случайно сягнув я рукою під Гонтяне піддаше, де мало рукою не накрив воробицю гріючу в гнізді молоденькі, сліпі ще воробчата. Не маючи и гадки видерати гнізда, я лиш примічав, що станесь дальше. Сполохана самочка цвіркотаючи улетіла на дах, де вскорі подибалась з самчиком, оповіщаючи єго відай о зайшім, бо обсе разом, підметіли до отвору, що вів у гніздо и там стали довго цвіркати и чиживкати. Між тим молоді страшенно пискали — бо хоть и діялось тоє при кінци Липця, то день був холодний и дуже вітряний — тож бідні голита*) мерзли и кричали до старих о ратунок. Старі однакож заєдно радились між собою и таки не спішили ратовати дітей. Так трівало з десять минут. Пискане що раз слабло, на-останку утихло. Знаючи, як дуже ніжні молоді воробці поспішив я, бачучи нерішучість старих, щоб хоч укрити пухом молоді — но було вже за пізно. З гнізда витяг я пятеро молодих, закостенілих вже від студени! — Самочки других птиц радше дали-б ся зымати, ніж би знесли квлене дітей перед их очима коченіючих від студени! Та вже така воробина вдача, о свое я памятують перед всім, пожертвованя не знають а и привязаня до місця, до котрого увикли вчашати, у них не помігити. Воробці то справді представителі характера многих людей, нинішнього часу, у котрих заласе єдина мета жизни. Навіть гніздо по можности опускають, если найшли собі догіднійше. Воробець то собі, нічим не журиться, навіть коли молоді для недогляду, ознобляться и згинуть, довго не посумує, дрібку почвірінькає, викине трупи — а на другій день оиять несєся самочка.

Розкішник, якого пошукати. Твердят, що воробець на день до 100 разів сподує, що самець так вичєрає свої сили, що попа-

*) Пташки-гніздюхи, що не убрались еще в піре зовуть у нас галапупами або галапузятами (мов з голім пухом т. зн. червом).

дає в совершенну неміч, падавку (епилепсію) и т. п., що трохи не кождий гине з обезсилена и пр. Якби ні було, всі помічателі годять ся в тім, що у жадного птаха споловане так часто не відбуваєсь, як у воробця. Воробіці суть також дуже руйні: избраного воробця майже не спускають з ока, а з виємом зносу и висідування яець ваблять и зводять до безконечности своїм пестивим чи-ці! чи-ці-ці-ці! тріпотаючи при тім филитерно кридельцями, маючи хвостиком и улудно причикаючи до долу. Молодята кормлять, як згадано, переважно комахами, а гнізяться найчастійше три рази до року. Перший раз (при кінци Марця) мають звичайно 4, другий раз в Маю 6, а третій раз в Липцю 3—6 молодих. В нагодних обставинах однакж виводяться воробіці чотири а навіть и пять разів на рік. Гнізда вороблячі з дрібними, голими писклятками находив я вже при кінци Серпня ($\frac{18}{8}$ — $\frac{23}{8}$).

Як самчик так и самочка часто люблять купати ся. Іменно в дні горячі и кількакрати влазять до води. Виполоскавшись доволі влітають по-тяжко, — бо крила и піре омочені — и гріються на сонци, щоб скоро осушитись. Набурені пірця вигладжують дзёбом, а видусивши з желези купрової не много товщи, смакують нею все піре мов помадою, надаючи ему через тоє вскорі прежнёго виліску и гнбкости. Також и молоді-підітки виводять до купели. Тії з-разу бояться води, однакж старі их всміляють, оприскують водою и поволі вводять у стругу. По первій купели молодята вельми непорадні. Вилізши з води обгалапані, тремтячи від студени цівкають жалісно не здужуючи пурхати за старими. Однакж згодом звичається до купелей, котрі відтак и самі радо повтворюють. Окрім купели водяної вживають воробіці також и піскової. Іменно коли жарке сонце літне розгріє персть, таряють ся*) в поросі и паршають, а відтак улітують стріпуючи з себе пил. Купелі служать им не лише до скріплення себе, але також и до прогоні докучних комах, котрі яко галапаси (паразити) живуть на них, и ниоді им дуже доскуляють.

Голопузята вскорі поростають в налкі (пишки, туляки, тулії) а там вже добре уберуться в піре. Настає время, коли вже им самим прийдеся о собі промишляти. Поки що однакж самець приучує молоді літати и шукати жиру. Забавна се річ, дивитись, як молоді заїдники о куртім хвостіку и прикоротких крилах непроворно гузкають за старим и цівкають придержуючи яку там комашку, або зерно, що им кине. Але в короткім часі набірають

*) таряти ся (коло Дрогобича) — качати ся.

через вправу певности и мітності — а тоді (звичайно в три неділі по вилязї) воробій и виводить их з гнізда, до котрого им потом вже не льяз вернути. Молоді мусять відтак самі пропитуватись. Зпочатку бідують, але „навчить біда попити“ небавом уміють заспокоювати свої потреби, не пуще старих. Молоді одного гнізда якийсь час спомагаються взаїмно. Відбуваючи далші маудрівки, стрічаються с такими-ж, як они сиротисками, а понеже *similis simili gaudet*, лучаться разом и поволі постають отті численні стада (гурми, гурби, гуні) молодих воробців, які то именно в осени бачити на наших полях. В таких гурбах проводирами бувають иноді старі самці-кавалери. Треба примітити, що и у воробців бувають старі кавалери-бездітники, живучі як літом, так и зимою на одшибі лишень собою заняті. Иноді однакож лучаться с гурбами молодих, даючи недосвідченим молодикам привід до всякого діла, що для воробинного роду пожиточним бути може. В осени находять воробці, де не обернуться, бивну поживу. Тому то и кажуть селяне, що „в осени воробець богатий.“

У воробців парами живучих звязь заключена лише на теплу пору року. Коли постуденіє, тоді опускає самчик самочку, и вже одно про другого не дбає. Окремо збіраються самці, окремо самочки. А й надто самці не одличаючіся ніколи великою ввічливостю не раз витискають самочки з вигіднійшого становища. В гляданю поживлія одні хитрійші других. „Воробець на все удалець“ иноді справді викине штуку. И так через малий отвір збитої шибки влетить иноді до снижарні (комори), наїється всячини, що ино єму за корм служить, иде також и до муки, а тоді обліється мов той мучар-перекупень — а коли вже угодив своему черевцю, видітає тудою, кудою внадився, тай прав. — Господиням даєся часто також в-ознаки, бо хоть и непрошений залітує до всіляких припасів зерна, сира, крохмалю (коли сушать на сонци) и пр. и ласує добре, коли завгодя єго не проженєся. Пхаєсь також до курей, коли им посипано зерня; добрячі кури не прогонюють воробця, котрий безстыдно не раз більшую часть поживи для курей призначеної видає, а при тім такий упертий, що и чоловік ледви успіє єго тоді від дробу відогнати. — На вижки (стрих) також вчащає, именно на селі, де звикли там проховувати зерно — тут однакож вельми боязький, бо тут частійше ніж де инде стрічаєся с страшеним свої рідні ворогом — котом. Розумієся, що на вибіжках воробці не завсїгда щасливі — часто попадаюгься то в руки дітей — то в лабети котів, псів и инших хижих звірюк, тому то и каже приповідка „воробець на себе смерти не має.“ —

В небезпеченьсві оказує иноді велику змислність и второпність, и так накритий сітею, стараєся снасть підкинути и по під сіть шмигнути а не раз удасться ему вичапаратись з біди.

Де воробці сильнійше розмножились, можуть стати иноді докучними, именно підчас жнив. Тому то стараються воробців відстрашити так званими страхопудами, опудами, пудлами або страхопільними. *) Звичайно кіл приберають в шмате, и застропляють відтак на верх соломяний або й повстяний капелюх. Таке страхопільне однак не богато поможе. Воробець з почину жахаєся того ніби хлопа в капелюсі, але згодом привикше до прояви, наближаєся що раз більше — а на-останку так всміяєся, що навіть таки били страхопільного ласує, чликаючи при тім мов би на глум тому, хто висадив страхопільне, хоть яко птах прозорливий на него не сідає боячись зради. С більшим успіхом проганяєся воробці страхопільним з розпятими крилами мов руками, котрі одвітно улажені за найлегшим подувом вітра ходічуться. Еще лучше, коли до крил присилені прилади фуркотячі (вітрячки, тріскала, хуркала). Мимо всеї второпности воробець дуже боїться подібних страшил.

Під час жнив, коли и справді воробці иноді павкучаться, мож их по-декуди и вистрілювати, коби лише тоє полёване з потреби, не переходило в пристрасне гонене. Також ставляють у місцях, де падають воробці, ріще обмазане ліпом. Однак сим способом рідко коли уловляться. Лиш молоді иноді підуть на ліп, прочих воробців, котрі бачили зраду, обманути годі. Те само тикаєся до самоотрісків, силёк и інших самоловок. И сітею не легко их зловити. Еще найлегше дадуться воробці зымати вь зимі, коли то имь тяжше за поживу. Зголюднілі кидаются хітляно на розсипане зерно и бувають иноді так неосторожні, що их и решетом мож накрити. В стодолах и стайнях лапають часом воробці нічу до світла. Заперши двери иде один с ліхтарнею до середини будинку, а другі полохають воробці бьючи жердками о стріху. Сполохані птахи не можучи на борзі відшукати звичайних своїх виліток, пурхають перепуджені до світла, и легко мож их помчати. В загалі воробці летять прямо до огню, що именно мож помчати, як горить, тому то и приговорка в прикладі до людей нерозважливих: „летять як воробці на огонь.“ Способом повисше описанним

*) Страшило на воробці називають майже скрізь на Галичкій Русі „страхопудом“ або „опудом“; в Давидові коло Львова кажуть „пудло“, в Бориславі коло Дрогобича „страхопільне“.

мож іноді досить багату здобич приобріти; однакж лівка ся не повинна за часто відбуватись, бо як сказано, воробець єсть по переважній часті пожиточний — чоловік же повинен знати міру в хіснуваню з природи, інакше скургає *) не багато — а о много більше тратить. М'ясо воробців темне и досить ликовате — нахо- дить однакж смаків**), що дуже в нім любуються. Іменно цїняться воробці в осени, коли то, як більшою частю и друге птаство в тій порі, сьть жирні або, як кажуть стрільці, „обточені.“

В зимі бувають воробці майже все коло людських осель; а заразом по обійстях оказуються декотрі роди птахів полєвих, що зимують у нас, іменно посмітюхи (*Alauda cristata* L. Hauben- lerrehe чикирдеї, підциркі), жовтогрудки (*Emberiza citrinella* L. Goldammer, жовтобрюхи), стерники звичайні (*Emberiza miliaria* L. Gerstenammer, ячмінники, каразії) и побратимці воробця домового, так звані мазурики (*Purg. montana* L. (*campestris* Schrk.) Feld- sperling, Friquet, Free Sparrow), котрі зовуться теж жидниками, москальками и воробцями лісовими або полєвими. Мазурики дер- жаться теплою порою переважно близько піль, а гніздяться в ду- плах верб и дерев овочних (тому то мож би их par excellence назвати сухаринками). Поров тих полєвих воробців подібний, як у домових. Лучаються рідше и не такі множині. Суть дрібку менші від домових, іменно лиш 5“ довгі, з верхи більше черво- нобрушатні, на білім полічю мають з обох сторон чорну пляму полумісяцевату, а крила украшені двома біленькими перевязками. В прочім поставою вдають на воробця звичайного.

Межи воробцями як домовими, так и мазуриками лучаються також білі, нестрі а навіть зовсім чорні особини (*individua*). Ви- роди сі однакж дізнають найчастійше від воробців звичайної бар- ви немилосердного гоненя — а так бідолахи мусять жити окре- мішно — одшельниками. Іменно нетерпимі бувають білі воробці (альбіноси), котрих сірі часто на смерть задзбують. От и тут примір, який іноді межи людьми лучаєся, хоть в виді не много одміннім....

Про воробячі борби в часі брачні була вже перше бесіда. Тут доложимо, що и другим часом ніколи заведуться між ними бучі. Найчастійше иде спір за для поживи, або коли одні других хочуть вперти з вигіднійшого становища. Права не знають сі дійсні бродяги між птицями, у них сила перед правом. В бійці

*) скургати (коло Дрогобича) — wskórać, ausrichten, den Zweck erreichen.

**) смаків (Більше в Чортківщині) — смаку.

суть дуже загонисті — а ніколи так необачні, що кусаючись падають сполом на землю, де легко стають дупом своїх неприятелів. Також згадати випадає и те, що такі ніколи межі воробцями бувають спражні суди, подібно як и у інших птахів (н. пр. у бузьків, ластівок). До того можу навести слідующе: На високій тополи, де що вечера богато воробців злітувалось и оживляло околицю веселим щebetом и жвавим игранєм, помітив я одного разу, коли вже повечоріло, надзвичайний рух межі воробцями. З усіх сторони доколичних злітувались воробці прямо до одного місця, знімаючи завзятущій галас. Цікавий, що такого межі ними діє ся, глядів я пильно, однакож межі густим галузем не міг нічого добачити; лише воробці сюди туди передітували цівркаючи, цівкаючи, и пискаючи без перестанку. Однакож вскорі дізнався я о причині того их метушеня, бо ото за яких десять минут упав один воробець, звичайний, сірий — на смерть задзібаний з тої тополи на землю.

Запримічано, що підчас пошестій (пр. в Галичині підчас холери 1866 и 1873) воробці а подібно тож ворони и кавки зникали в місцях оселяних. За причину того зъявища подають, що в часі пошести холеричної воздух дуже мало заключає в собі озона, котрого именовано птаци літущі в більшій потребують скількості до удержаня житя, тому відлітують підчас пошести*) в околиці здоровійші т. е. в такі, де у воздуху більше озона.

Яко покоєві птахи оба роди воробців не мають приміт знатних. В пташарни тримають их хиба для комплекту. В неволі сумніють и рідко коли виводять молодята. Найчастійше суть понурі и полохливі. Воробець домовий однакож иноді звичиться, привязуєсь до чоловіка и стає дуже ласкавим. И так приводить німецкий орнитолог Бехстейн из журналу французского (Journal de Paris 18. Jul. 1809), що якийсь инвалід освоив був молодого воробця; привязавши птахови до шні маленький звоночок, хотів, було, его випустити на волю. Однак воробець хоть и пуджений все повертав назад до свого пана. Другим инвалідам не давався ловити. Коли его пан ляг спати, прилітав до нёго и не удалявся так довго, доки пан не прочувся. Раз знімали того воробця чужі, и зняли з шні звоночок. Воробцеви однакож удалось по двох днях утечи; миттю поспішив він до свого пана. Відтак був дуже сумний и не ів так довго, доки не завішено ему опять звоночок. — В Парижі мав один священник два воробці, отця и сина, котрі че-

* пошестъ ужив в Галичині (кор. шьд; по-шьд-ть; що ходить по людях) == шидомня; (подібно и греч. 'επι δ'ημια з 'επι == по и δ'ημος == люд).

тверту, няту, шесту и сему заповідь уміли прорекати. Дуже смішно видавалось тоє, як сі птахи деручись над поживою один другому замітовав: *tu ne voleras pas!* (не кради!) — Мазурик ніжнійший від воробця домового в неволі звичайно нидіє, чахне и вкоротці гине. Іноді удаєся дістати мішанців від мазурика и воробця звичайного. К тій цілі беруть самчика-воробця звичайного и самочку мазурика (відворотно не має удаватись), и ладять им в місці супокійнім пр. за печею одвітну скриньочку, в котрій сі птиці кладуть гніздо и виводять молоді. Після декотрих пташників мають також удаватись мішанці з канариці и самчика воробця звичайного або мазурика.

На-останку приходиться еще сказати о повірках и забобонах, які наш люд прикладає до воробців. И так думають, що воробці на першого Вересня одлітують геть у ліси, на так звані воробині ради. Тоді то бувають ночі дуже бурливі з лискавками и тучами. Чорт міряє міркою воробців, а лабою все счеркає, при чім страшенно блискає и гремить. Всі воробці у мірці під саму щерть гинуть, прік же, що чорт счеркне, остаєсь при житю. По так званих „горобиних почах“ оказуються воробці опять в селах та в числі значно перерідженім, літають неспокойно з плота на пліт та все запитують один одного: чи-жив? чи-жив? — Зникаєсь воробців в тій порі дається витолковати фізіологично. Воробці летять тоді у ліси для визбириваня дорослих вже усільниць и инших комах, котрі тою порою численнійше в лісах являються. Через якийсь час забавляють ся в лісах; колиж усільниць и других комах стане менше, тогді вертають опять у селіща. Розуміє ся, що на своїх вибіжках многі гинуть од хижих птиць и пр. а тому опісля воробців менше.

Смішним и безтолковим єсть забобон слідующий. Щоби устеречись перед навідами воробців на городовину, в ночі роздягаються и бігають докола грядок держучи в руках паляницю-забудьку, що з усего печива сама зосталась в печі забута, приговорюючи: „як не може по світу голе ходити, щоб так не могли горобці соняшників (маку и. пр.) пити!“

Вбиваючи спійманих в збіжю воробців приказують: „Так всіх вас буду драти, як будете в просо (жито и пр.) літати.“

На Україні вірять люд, що, як жиди мучили Христа, воробці „се літали біля него, тішили ся мов з его мук, та питали лукаво: вчи жив? чи жив?“ Тому, буває и досі, нерозсудливі діти злоївши воробця виколують єму очи, и мучать єго всяким спосо-

бом, а коли бідна пташина зачне озиватись з боли, тогді приговорюють: „а що жив? чи жив? — оце тобі жив!“ — и пр. пр.

В руских піснях людових именно жартовливих згадуєсь досить часто за воробця як пр. у пісні:

Гей учинив воробець на припічку жнива,
Змолотивши пшениченьку тай наварив пива,
Три тичили хмелю дав,
Потом дуже жаловав,
Став гости збирати,
Пивом трактовати и пр. *)

И. Веррашский.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Російська критика роосійського доброчинковання Слов'янам.

Ще перед археологічним з'їздом у Києві поміщена була в С. Пет. Вѣдомостях ось-яка стаття:

Перед нами лежить брошурка з двоїстим заголовком: „О значеніи общенія нашего съ сваянами и средствахъ къ его развитію. Обзоръ дѣятельности кіевскаго отдѣла славянскаго комитета за 1873 годъ. Читаль предѣдатель одѣла Н. А. Ригельманъ в годичномъ собраніи 23-го декабря 1873 года.“

Слов'янські комитети займають у нас дивне соснісьне положення, що проявляється и в їх відозвах до публіки: вони звичайно то нарікають на слабість сочуття для них у соснісьности, то оправдуються, то самі обвиняють, то — найчастійше з усього, чинять отсе все до-кучи. Ми Росіяне — Слов'яне, західні Слов'яне ведуть боротьбу за своє иснуваннє; в більшости случав правда по стороні Слов'ян; слов'янські комитети кажуть, що їх ціль є: знакомити нас (Росіяне) из Слов'янищиною и помагати їй в єї моральнім бороттю за иснуваннє. Здавалось би, що діяльности слов'янських комитетів повинна би була сочувствувати, коли не вся наша соснісьність, то бодай єї передова часть. А між-тим ми ба-

*) Пр. В статті „Воробець“ просимо поправити в ч. 14. на стор. 591. ст. 12. в дол. місто доносить молодцям — доносить що день молодцям; на стор. 593. ст. 7. з гори місто колопенниганами — колопенниками.

чимо, що сёго нема, и що більша часть органів нашої явности відноситься до тих комітетів скорше з иронією, аніж із сочуттем.

Що-ж сёму за причини? — Де-які наші словянолюбці и приятелі їх в західній Словянщині прибігають до найчудноватійших висвіток, в роді того, которе не так то давно читали ми в одній поважній ческій газеті — що наша печать находиться під давленнєм Німців, которі, для противодіяння словяно-российскому самосвідінню нашому, видумали пигilizм, яким и опутали російську печать. Другі, хоч и не йдуть так далеко, то все-таки за байдужність и неприхильність нашої соспільности до словянских комітетів вищать, кого и що їм завгодно, тільки не самих комітетів. А між-тим пора би вже й отсим посліднім трохи уважнійше прислухатись до того, що говорять о них и в соспільности, и в печаті, та віднестиь критично до самих себе и до своєї діяльности. Соспільність має основні причини мало сочувствувати словянским комітетам, приймаючи на увагу як и склад їх, так и діяльність. Нема ніякої сумнівки в тім, що в складі їх є особи гідні; тямущі, щиро-заинтересовані словянским ділом в душі просвіти; але соспільности не може не впасти в очи те „старшинованне“, яке в словянских комітетах — и пр. в московскім — належить особам, немаючим належитого розуміння тої звязи, яка повинна би бути межі Россією и иншими словянскими племенами. Отсе старшинованне не може не оказати впливу на сам-же склад словянских комітетів, втягаючи до него осіб, не виючих одрізнити Сербів дужицьких від дунайских, Хорутан від Хорватів, и т. д.; которі в словянофильстві бачать уособленне тенденції до „закидання шапками“, а в участю в словянских комітетах находять дешевий спосіб уявляти себе соспільними діячами, иноді виголошувати речі, маючі собі за ціль, нагадувати світові, що, мовляв, „у городі, тім а тім, живе Петро Іванович Добчинский, которий дуже любить Словлян, и бажає їх з'єднання від Адриатика до Амура.“

Не мало відтручує соспільність від словянских комітетів и неясність їх цілей: члени комітетів або радять Словянам покинути всяку роботу над осібними словянскими літературами, бажають „обрусівня“ Словян, або хотять „ословянення“ Россії, буцім то дуже проникнутої німецькими и, в-загалі, західними елементами культури.

Але особливою неприхильністю користується у нас та сторона доброчинкуючої діяльности словянских комітетів, котора обіймається в тім, аби притягати до нас (в Россію) всілякого рода

„словянских братів“ на всілякі службові посади. Не перечимо, що межі Словянами є люде здібні, знаючі, котрих переселенне до Россії, так потребуєчої всілякого рода робітників, було-би дуже хіснуйте. Але нехай вони прийдуть до нас и проложують собі дорогу особистою працею и таланом, а не спускаються на привилеї и беззглядну опіку, якої від-разу дізнає всякий, скоро-б він тільки назвався „словянским братом.“ Така опіка з одної сторони — річ дуже несправедлива, перше всего зглядом своїх, Россиян, а з другої сторони — претенсії до тої опіки визивають природну реакцію в соспільности, як усяка, не основана на справдешній близости, натрутливість „своаяків“. Зглядом „братів-Словян“ треба нам бути більше перебірчивими, аніж зглядом кого небудь иншого, дякуючи тим вимінкам, на котрих виховуються соспільности західно-словянські. Ми можемо жаліти о тих вимінках, можемо, на скілько отсе від нас зависить, помагати до змінення тих вимінок, але ми не повинні закривати очей на природні продукти їх. Многі західно-словянські племена живуть на вимінках мало сприяючих культурі и моральному вихованню; без перебору прийняті до нас діячі из тих Словян, можуть занести до нас привички, вироблені, н. пр., під впливом турецьким. Многі словянські землі, н. пр. угорска Русь, Галичина, мають дуже жалкі учебні установи, дуже бідну літературу, свідкуючу о відсталости тамошньої соспільности на кілька десятків літ. Накопець, виключно або хоч особливо національні інтереси, котрими с конечности займаються західно-словянські соспільности, ведуть за собою вузкість и бідність идей. Россії, н. пр., довго ще прийдеться ждати, аби масса народна була так шпсьменна, як у Чехах; однакже російської висшої соспільности, за-для єї розвитку и обширности інтересів, російської словесности, за-для скількости загальнолюдского елемента, за-для скількости перекладової літератури, не можна и прирівнювати до соспільности и літератури ческої, — так бідна отся послідня; а про инші й казати нема-що. Між-тим у діяльності наших словянских добротинців замічаємо прямованне, помагати упередливо кар'єрі заїжджих Словян перед Россиянами висшого образования. Не завадить взяти на увагу й отсю обставину: західно-словянські соспільности втягнені в національну боротьбу, а отся послідня завсїгди породжає клясу людей, которі готові, як то кажуть, служити и нашим и вашим; вони, як до обставин, бувають и Чехами, и Німцями, и Мадырами, и Россиянами, и Поляками. Отся кляса людей, природним способом, пускається в еми-

грацію и ми наражаємось на те, що у нас назбирається їх достаточний гурт, коли тільки зачнемо ужичати їм безглядної опіки.

Здається, петербурський словянський комітет уже почув, що ступив на хитку дорогу, взявшись добродіяти словянським братам. Бодай те, що якийсь час тому назад ми читали, що сей комітет постановив помагати тільки тим из Словян, котрі остаються в своящині и там відаються шкільній праці; а дома, в Росії, заявив бажанне займитися особливо піддержованнем літературно-наукового знаомлення соспільности нашої из словящиною. Такого навороту годі не похвалити. Нехай словянські комітети знакомлять нас з життям и літературою Словян, споруджаючи за-для того відчити, видовища, видаючи книжки, навіть журнал, нехай подають добрі запомоги, нехай входять в звязь з усім живим, просвіченим, широко відданим народному ділу в словянських землях, — а тоді вони помалу завоюють собі сочуття нашої соспільности. Годі не забжати, щоб те проявленне критичного відношення до своєї діяльности, которе, якийсь час тому, показувалося в петербурських словянських комітеті, пустило глибші корені.

Але нічого подібного на проблески тверезого відношення до своєї роботи не видно в київському відділі словянського комітета, которого відчот тепер перед нами. В Києві діяльність такої установи, котра взялась би бути моральним посередником меж соспільностями західно-словянськими и російською, має під ногами ґрунт вячний. Київ, по свому положенню, близький до західно-словянських земель, и з давна привик до звязей з ними. Богато діячів полуднево-словянської церкви и школи діставали ще недавно своє образование в київських академіях и університеті. З другої сторони полуднево-руська людність, представляючи значну помішку з західно-словянським елементом (Серби и Поляки), етнографічно досить близька до західних Словян, и легко може виучувати наріччя отсих послідніх и. пр. Сербів. В полуднево-західнім краю (Росії) є дуже много людей, знаючих польську мову, а отсе облягає доступ и до ческої. А помимо того, київський словянський комітет, проистнувавши кілька літ, парікає на брак успіха, брак сочуття для него в соспільности, походячий очевидно від того, що комітет не вмів взятися за діло. О справедливости сеї послідньої гадки переконуємося из перегляду відчотів комітета за отатні два роки.

Послідій відчот переконує нас перше всего о тім, що члени комітета правдоподібно досить байдужні до діяльности свого бюро, якше навряд чи дозволили би надрукувати сей відчот и річ пре-

сідача, за котору згромадженю трудно взяти на себе одвічальність in corpore. Відчот перш усього поражає тоном, справляючим відчасти вражінне жаби, захотівшої зрівнатися з волом, або звичайного чоловіка, з дуже скромним зачерком діяльності, виголошуючого щось ніби тронову річ з звичайними приналежностями тої-же: з урочистим тоном в одних місцях, з зелнчаво-солодким в других, з придержаним предписованнем вимінок — в третіх, и т. д. Немож незамітити, що, окрім розмірів діяльності, ані ясність идей, ані пізнання в данім случаю не одвітують урочистости тону. Укладач відчоту, н. пр., прирівнює положенне Словянщини, під зглядом культури и мови, до положення Італії и Німеччини, між-тим, як споконвіку відносини, н. пр., Росії до Чех, не були схожі з відносинами, н. пр., Ломбардії до Неаполі, або Баварії до Прус, а схожі з відносинами Італії до Франції, Німеччини до Голяндії або Скандинавії. Ясність и логичність цілї в-загалі не представляє звичайної власности наших словянофілів; але київський відчот, здається, переріє усе, чого можна було скидати в сім роді. Відчот сей скорбує о тім, що в літературнім згляді у Словян истнує ще „удільна система“, и подає голос за безроздільне панованне російської мови — и в ту же саму пору запевняє, що „внучованне словянских нарічій дало би нашій (россійській) мові багато хорошого матеріалу під зглядом слів и форм, більше відповідних єї складові, аніж чудовищні чужиньські слова и обороти, которими так часто напестрюють нашу річ, и що наша красорічна література багато виграла би на самостійности и розмаїтсти, коли-б їй доступний був світ словянської поезії.“

Взорець такту київського відчоту представляє те місце в которім він обсуджає причини малого успіху в діяльності комітета и, межи иншими, бачить їх в „рівнодушности до комітета у любителів малоруских пісень и малорускої літератури, которі нідозріввають комітет в нежичливости для них, и ухпляються від него.“ Пресідач київського відділу запевняє вище-згаданих любителів що комітет — те-ж горячий любитель „творів українского народу, дорогоцінних своїми поетичними красотами, и творів тих дарвітих писателів, которі внображали нарід єго власною малюноквою річчю,“ бажає появиення „нових талантів, наслідників славних имен поетів и романистів народних, и обіцає возхищатися узоромі тих нових талантів не менше записних поклінняків українизм,“ (Вже нащо більшого поклінняка, як автор відчоту, після вище пригочених слів!) Пресідач комітета ставляє малорускій народній літературі тільки дві вимінки: „аби вона уживала народного нарічч

тільки для того, що не може бути виражене так саме точно, а навіть лучше, письменною мовою загально уживаною, и щоби в ній не чулося вороговання до тої родової спільної мови и її творів, которі виробила история.“ „Нема сумнівки,“ каже п. пресідач, „що наші народолобці (?) в истоті сподіяють вище-приточений погляд, и я надіюся, що отсе обьясненне ухилить надалше їх перозположенне до нашого комитета.“ Але-ж трудно зрозуміти, о чім нерозположенню, недовірливости и т. н. тут говориться; відки комитет довідався о тім нерозположенню? Любителі малоруских пісень и літератури, а навіть народолобці — мабуть те-ж малорускі — не творять корпорації, навіть такої, як словянський комитет; теперішнього часу навіть нема друкового органа, который мав би собі за особливу ціль оброблюварне малорускої літератури (Автор, очевидно, має тут саму тільки Россию на увазі, де справді нема тепер ані одной часописи малорускої. *Р. Пр.*); по українски друкувалося и друкується немало річей всіякого калібру, и де-чого путнього, и всякої віршовисної пісенітниці — як и на кожній мові буває — з rozmaїтими тенденціями и идеями; так дивно-ж отсе, щоб уявлювати собі читальників и любителів сих писань яко щось однолітного, и оборочатись до них з відозвами и подаванем приязни. Ми знарочна переглянули список членів кївського комитета, приложенний до відчоту, и побачили в ній из знакомих в літературі „любителів малоруских пісень,“ видавців таких пісень: пп. Максимовича, Галагана, и Лисенка. Не знаємо, чого треба ще п. пресідачеві відділу? Невже-ж він не розуміє сього, що можна любити російський язык, Пушкина, Гоголя, Тургенева, можна навіть любити Словянщину, бажати ві взаємности, а навіть працювати для неї — а все таки не принадлежати до певного комитета, и навіть, власне по всьому сказаному, не сочувствувати єго діяльності? Сочуттє, любов, позискуються заслугами, ділом. Обернімся-ж тепер до діл кївського словянського комитета, на скільки о них можна судити по єго відчотах.

Последній відчот жалується на те, що ніби то в Кїеві є всего два-три чоловіка, которі знають словянські наріччя. На 261 чоловік членів комитета, из которих либонь хоч одна третина живе в Кїеві, сього мало. Члени, значиться, не дуже горливі словянофили, и доброчинкують, не вмючи осудити, с ким вони мають діл. Та и виконавчий комитет не дуже горливий: хто єму перешкоджає урядити курси словянских нарічій? Відчот жалкує о тім, що не тільки о „Словянскім Перегляді“ ані думати в Кїеві, але пайть відозва комитета о присиланню артикулів до „Словянського

Сборника“ осталась безовочною. А хто-ж перешкоджав членам комитету приготувати артикули для такого збірника? Літературна плідність комитету обмежилася виданням двох брошурок: п. Зарецького о „Юнгманъ“ и п. Терлецького „Возрожденіе чувства народности между угорскими русскими.“ Таким побитом комитет зробив дуже мало для досягнення одної из своїх цілей — знакоми нашу соспільність из Словянищиною. Не багато зробив він и для другої — розпросторювати знаомство з нашою літературою у Словян, бо вислав книжок тільки на 50 рублів, та й то не пише яких и кому: може він вислав такихъ книжок и тому, чогу и кому не варте було й посилати.

Що-ж робив комитет цілий рік? — Добродчинкував. — Кому? — Київский комитет має собі за ціль добродчинкувати особливо австрійским Русским. Коли в добродчинности „словянским братьям“ в-загалі треба більше розбірчивости, то в відношеннях до австрійских Руских треба бути особливо осторожним. Се, поперше, хоч и найближчі наші свояки по титулу, та ледве чи не найдальші по духу — по крайній мірі, коли судити по їх літературі, — а наслідком того и найнебезпечнійші свояки. А по-друге, виніжки виховання и биту тих свояків такі, що з ними скорше всего можна попасти в діру. Нч-вряд чи де-небудь можна найти стількі прикладів переступництва, як між австрійским Русским. Достаточно указати на такі приміри, як п. Дідицкий, недавній редактор „Слова“, который зразу держав с Поляками (и з ними навіть козу доів. *Р. Пр.*), потому залвив себе „Малороссом“, без толку громив „непачитный централизм Москва“, а потому, як-стій, перевернувся в усердного „общерусса;“ як Шехович, недавно померший, который из „Общерусса“ став „Русино-Поляком“ и пропагатором польского алфавита для Русинів в Австрії; як п. Климкович, що в р. 1863 видавав козанофільский журнал „Мету“, ярий ворог Москви, в р. 1867 — редактор журналу „Славянская Зоря“, маючий замір, замінити всі літературні мови Словян російскою, „московскою“, а ще через два роки редактор газети „Основа“, бажавшої союза между Русинами и Поляками, на всій волі послідніх, и т. д., и т. д. До сего можна додати, що школа, которую проходять австрійські Рускі, — найзапівзильша и притупляюча; що щирість и позиточність галицької колонизації до нас ми мали спосібність дізнати на бувшій халмській епископі Куземській, и на ёго прибічних. Яке запутанне понятій у галицько-русскій соспільности — се бачили читателі из ресумованого в свою пору в газеті нашій (С. Петерб. Вѣд.)

„Письма з України в редакцію Правди“, в котрім сказано, що й ті, котрі називають себе в Галичині представителями партії „общерусскої“ и члени партії, називаючи себе пародною и українською, конкурують межи собою в тім, хто окажется більше консервативним в австрійськім змислі, се-б то, приятелем конкордата, або в цілости, або в частях. По всіх отсих причинах годі не дивитись з особливою недовірливостю на таку установу, котора поставила собі за ціль добротчинкувати австрійським Русским и помагати їх переселенню до нас, як отсе робить кнівський одділ словянського комитета.

Из відоту сего комитета за минувший рік бачимо, що він видав 350 руб. холмскому „Пріюту для галичан“, а 450 руб. ужив до запоможення літературних и артистичних підприємств; але відот не каже — яких, и сею неповнотою явности він навряд чи починається до розбудження довірности до себе. Згідно с цілями комитета и попередніми відчотами слідує думати, що підприємства ті принадлежать австрійським Русским. В році 1871 комитет вислав газеті „Слово“ у Львові 250 руб., бувшому єї редакторові, п. Дідицькому, 100 руб., 300 руб. Товариству „Русская Бесѣда“ в Чернівцях, 305 руб. „Обществу св. Василя“ в Ужгороді. Що робило Товариство „Русская Бесѣда“ в послідні роки — незнати; тільки в останнім часі воно збиралось видати календарчик. „Слово“ в тім часі друкувало повісти на тарабарском нарѣчіи, о котрих вже ніяк не можна сказати, що ніби в нім видно прямуванне приблизитися до літературної мови (волю видно, та тільки уміння не стал, дарма, що наші Русскі твердять, буцім то мова малоруска и великоруска — одна, та тільки дві вимови; дарма що попередній редактор „Слова“ видав брошурку, після котрої Русин в „одинъ часъ“ вивчить письменну мову російську. *Р. Пр.*), як отсе сказано в відчоті, — та переводило на таку-ж мову повісти німецького писателя Захер-Мазоха „о плотской любви“, як виразилось саме „Слово“. В політиці „Слово“ останнім часом проповідало союз уніятських свашенників з жидівськими крамарями и друкувало, яко програму своєї партії, циркулярь львівського митрополита на тему циркуляря кардинала Раушера. На довершенне всего, в часі сеї політичної кампанії „Слово“ тричі одрікалося від словянського комитета, називаючи клеветою відомість, що воно дістає від него субсидию. Сторонники „Слова“, „вірньо-конституційні кореспонденти віденьських газет из Ругенів“, запевняли публику, що „рутенскі проводці „одкидують всі заходи московських панславистів“ и навіть не хотять зливати своєї літературної мови з російською;

вони запевне находять, що галицько-малоруске наріччє не спосібне бути літературною мовою, але не хотять и „великорускої“, а бажають, поправивши „руську“ мову (russische Sprache) церковними и місцевими елементами, виобразувати наріччє, „вірно-конституційних Рутенів“ зовсім достойне. Подібну гадку виразив минувшого року один из визначних галицьких літератів и ораторів, п. Наумович, протривоставляючя мужицькій мові свого краю не мову Пушкіна и Тургенева, а якийсь окремиий „церковно-руський“ язик. Можна поздоровкати словянський комитет, так жаліючий о удільній системі в літературнім життю Словян, що він патронує утворенню такого уділу, которий ні змістом ні мовою не похожий ні на яку живу літературу. О політиці и моралі того уділу ми вже не говоримо. Годі не помітити, що кїївський комитет, не друкуючи тепер імен осіб и видань, которим він доброчинкує, помагає ім грати двояку гру — дома и в Россії.

Видана кїївским комитетом брошура єромонаха Володимира Терлецького, д-ра богословія и медицини, „Угорская Русь и возрождение сознания народности между русскими въ Венгрии“ подтверджає все сказане нами о потребі особливої розбірчивости в доброчинкованню австро-руській інтелігенції и єї літературі. Из сеї брошури ми довідуємося, що між угорскими Русскими були и є люде, щиро віддані ділу обродження своєї народности, та, на жаль, мабуть нема між ними людей просвічених и тямущих, нема справдешніх народолобців, а є любителі тільки офіційної народности. Инакше чим-же обьяснити повний недостаток чогось похожого на живість, на талан в угорско-руській літературі? Чим обьяснити те, що всі видання, н. пр., „Общества св. Василя“ визначаються таким характером, що у нас (в Россії) компанія дячків у яким небудь закутку видала би щось більше живущого и тямущого? Чим обьяснити такий жалкий брак народного образования між угорско-руским народом? Гоненнями чужих, та бідністю, всего обьяснити немож, як отсе роблять звичайно наші покровителі „заграничних братів“ и їх попрошайки. Из брошур п. Терлецького видко, що літ 10 після 1849 р. иснувала окремішня область угорско-руска, а в переду її администрації стояли Русскі; що де-які з послідніх закупували и маєтности, іздили в каретах, и т. д. Сам єромонах и доктор Терлецький, которий оповідає кїївському комитетові жалкі перипетії угорско-русского патріотизму, quorum pars fuit, вводить в заблудженне комитет, а сей послідній, при повній своїй незнакомости з ділом, не добачує противорічій у власних словах єромонаха и доктора Терлецького. П. Терлецький

запевняє, що „интелігентна часть угорскої Русн єдинодушно приймила велико-руську мову за свою літературну“ (стор. 7. 21): він запевняє, що „Общество св. Василя“ узнало руску літературну мову за свою мову, и на тій мові видавало „Світ.“ Але в нас є під рукою кілька нумерів „Світа“, и ми готові предложити їх для поучення київському комитетові, нехай би полюбувався тою мовою, яким пише той пібн російську літературну мову присвоївший собі орган. Не будемо утомляти читателів куріозними взорцями того неможливого язика, а скажемо тільки на закінченні, що яко Россияне, виховані на новій російській літературі, ми „съ ужасомъ ретипуемъ“ — одно из виражень „Світа“ — від такої братецької літератури, як та, котрій покровителює київский словянский комитет.

Л.

Д О П И С Ь.

Из Підгаєць. Другі загальні збори руского ремісничого Товариства „Поміч“ у Підгайцях відбулися дня 19. серпня 1874, в цілі нових виборів и зміна де-яких артикулів уставу. Из 12 запрошених посторонних священників — мусімо тут з жалєм заявити — зволіло тільки 2ох явитись, а двох було місцевих. Мимо того загальні збори відбулись дуже добре.

Збір отворив голова „Помочи“, міщанин Юсеф Титла, короткою промовою, в котрій представив дотеперішній розвій товариства, розбудженє життя народнєго проміж міщанами підгаецькими, особливо тую велику зміну, яку товариство викликало в їх пожитю. При кінци заявив, що товариство булоби в далеко більшу силу и значіне: вросло, наколиб число членів почетних, яко голов просвіщених, змоглось було.

По сій промові відчитав секретарь Товариства, міщанин Андрій Маркевич, справозданє з діланя виділу Товариства, за рік 1873/74. Вибрані на пернім загальнім зборі члени виділу в числі 9, мали дня 10го серпня 1863 р. своє посідженє, на котрім тайним голосованєм уконституованося.

Через протяг цілого свого урядованя виділ мав 7 посіджень, на котрих залагоджено из важійших справ слідуєчі: Ухвалено: в який спосіб має уділятися позичка членам. Після тої ухвали мають уділятися позички членам тимчасом за наростом 10 від ста; члени мають спдачувати позичку разом з відсотками в одиннадцятєх ратах; членам позичаєся тільки за виставленєм векся. Ухвалено, що кождий член Товариства „Поміч“ (с. є. молодий,

коли буде женитись, або отець, коли буде своїй дитині весіля справляти) має весіля в 24ох годинах цілком відбуту; дальше установлено: щоби хрестини відбувалися тільки одною перекускою для кумів и найблизших кривних; щоби всі члени Товариства заховували як найстрожшу тверезість, молодіж, щоби ані ногою, особливо в неділю и свята, до шинків не вступила. За переступлене кожної из тих установ ухвалено відповідні кари.

Ухвалено також реґулямин приймання в члени людей не конче поправного провадження. Після того реґулямину вписуєся вправді тоґо чоловіка в книгу членів, але заперечаєсь єму кредит, а взглядно запомога з каси Товариства так довго, поки не окаже цілковиту поправу.

Рішено також брати книжки из Товариства „Просвіта“ на розпродаж за відступленем 20⁰/₁₀₀ рабату в користь Товариства „Поміч“.

По прийнятю сёго справоздання Товариством до відомости, здавав каснер „Помочи“, міщанин Ил. Кучма, справу о веденю діл касових, и о стані майна Товариства. В часі від 14. серпня 1873 до половини серпня 1874 були приходи и розходи слідуючі:

Приходи:

З вкладок членів почетних	20 зр.	— кр.
З дарів добровільних	48	” 30 ”
З вкладок вступних и місячних членів дійсних	102	” 95 ”
Відсотки	21	” — ”
Разом	192	” 25 ”

Розходи:

Закуп книжок и пренумерати газет коштує	20 зр.	78 кр.
Стемплі	2	” 50 ”
Порта, кореспонденції и телеграми	5	” 63 ”
Справленє річей належачих до инвентаря	9	” 32 ”
Видатки при уконституованю Товариства	11	” — ”
Разом	49	” 23 ”

Порівнавши прихід з росходом, то остаєся с кінцем року 1874 чистого маєтку товариства 143 зр. и 2 кр.

Товариство за цілий рік уділило пожичок для членів в квоти 210 зр. До тепер не уділено жадних запомог, бо каса товариства єсть еще за мала.

Відтак приступлено по днешному порядку до вибору нового

виділу, відбулося тайне голосоване картками (бо майже всі члени Товариства суть письменні), по чім скрутатори занялись своїм ділом, а збір обрадував дальше, именно приступлено, на внесок виділу, до зміни деяких артикулів уставу. Именно §. 5, котрий передше гласив: „Членом почетним може виділ або товариство именовати всякого, хто в протягу одного року зложить до каси товариства 20 зр., або річно (що найменше) по 5 зр. платити зьобовязується,“ змодификовано в той спосіб, що член почетний має в протягу одного року зложити до каси Товариства 10 зр., або річно (що найменше) 2 зр. платити зьобовязується. Через те улекшено приступ членам почетним и рішено вислати до посторонних священників и інших людей интелігентних запрошеня до ласкавого приступленя до Товариства „Поміч“, через що много узискає так матеріально як и морально Товариство, а тим самим и сирава руска; в §. 8 змінено вкладку вступну членів дійсних из 20 кр. на 1 зр. и вложено на кожного моральний обовязок, щоби старався всіми силами нового члена до Товариства впровадити, а §. 35. змінено цілком. Після передшого §. на случай розвязаня Товариства припадав весь маєток тогож на фонд стипендийний для учеників підгаецьких рускої народности, и право надаваня тим стипендией мало прислужати Товариству „Просвіта“, а слиби тоє розвязалося, „Институтуви Ставропігійскому“; а тепер на случай розвязаня Товариства припадає весь маєток на фонд, из котрого мають уділятися запомоги для Русинів рукодільників до праці не здібних, або маючих численну родину, також для їх вдів и сиріт. При роздаваню такої запомоги мають першєнство ті рукодільники, котрі були членами „Помочи“, и взглядно їх вдови и сироти (розумієся в перших часах). Право надаваня тих запомог буде прислужовати комитетови, избраному загальним збором, рішившим розвязанє Товариства. Комитет сей буде складатися из 5 членів, а доповнаєся в той спосіб, що на случай смерти або виступленя котрого из комитетових, прочі вибирають из руских міщан підгаецьких нового на єго місце. В состав сего комитету входить все руский парох підгаецький. Комитет сей буде мати також право означити число згаданих запомог и спосіб адміністрованя фонду того.

Між тим скрутатори закінчили свою роботу и оголосили слідуєчий результат: Голосуючих було 45. Значною більшостію, а почасті майже одноголосно, избрані до нового виділу: Пр. Оо. Д. Гузар, парох из Завалови, Игн. Якимовичь, адміністратор из Підгаєць, Д. Микецей, сотрудник підгаецькій и 6 міщан. Відтак при-

ступлено до вибору голови, и в тайнім голосованю картками вибрано одноголосно Пр. О. Д. Гузара.

По докопанім виборі виділу и Голови, Вп. О. Гузар заняв місце предсідателя и распочав своє урядоване мовою, котрої зміст, спосіб виголошення, тон и спогляд проникнули всіх до глибини душі, и у всякого змоглась еше більше надія, яку уже доконуючи вибір голови, покладавано на Вп. О. Гузара.

Потім наступив дальше переважний внесок міщанина Луки Садовського, щоби Товариство занялось долею сиріт, оставших ся по членах, „Помочи“, и також дітей убогих членів, посилаючи їх до школи и заосмотрюючи їх в одежину, книжки и инші потрібні річи. По довшій дискусії над сим внеском висадив загальний збір, на внесок Вп. О. П. Якимовича, комитет складаючийся из 4ох священників и 3 міщан, котрого головою вибрано Вп. О. П. Навроцкого, пароха из Голіч. Обязком сего комитету буде заняты збиранем добровільних дарів, де тільки зможно, на закуплене того, чого дитині потрібно буде, аби могла до школи усащати, яко також старатись и о тое, щоби по возможности придбати и осібний фонд постійний, из котрого би уздібненим дітям запомоги уділяти и по за границями міста, се есть, щоби тій дитині помагати висші школи в якім другім місті навідати, и нею так довго опіковатись, доки не буде в силі сама себе дальше в школах удержати. На тім збори по 4-годинних дебатах закінчились.

ТОВАРИСТВО

ГАЛИЦЬКОЇ КАСИ ЗАЛІЧКОВОЇ

(Львів, улица галицька, ч. 21.)

приймає

ВКЛАДКИ НА КНИЖКЕЧКИ ЩАДНИЧІ

від одного зол. а. в. до кожної високости,
парощаючи їх

по	6 ⁰⁰ / ₁₀₀	с	3-	днівним	виновіщенєм
„	7 ⁰⁰ / ₁₀₀	„	14-	„	„
„	8 ⁰⁰ / ₁₀₀	„	30-	„	„

Участки-ж членів парощаються від дня першої вкладки.

1—6.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

3 друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зорлом Фр. Сєрєдкого.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
3. (15.) и 18. (30.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
н. 12. на улиці
Осволенских.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер стоить 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

П'ЯНИЦЯ.

I.

Стояла темна осіння ніч над сонною землею; місяць примеркав, и вже ген к світу показував свої золоті роги; зорі сумно лупали в темному небі. Тихо було всюди, як в усі. Ні собака ніде не гавкне, ні вітрець не повійне и не зашелестить пожовклим листом: — покій и сон усе покрили своїм темним пологом, и все заснуло у німому забутті.

Тільки у хаті Микити Йвановича Ливадного, що з панів один тільки и жив на ціле козаче село Недогарки, видно не спали. У чисте й високе вікно падали стяги ясного світу на зелене подвір'я; часто у вікні з'являлися темні тіні, котрі шпарко перебігали з одного боку на другий; иноді вони задержувалися на довше, и виразно виходила чоловіча постать з лисою головою, а тут коло неї и друга сметушилася — дрібна, невеличка... Ось ще одна... И все вікно — немов закрите віконницею, — де-не-де тільки з крайків пробивалися тонкі стяги ясного світу... Ось знову захиталося все, и немов разом дві голови показалося у вікні. — И вони походили-походили — и пропали. Знову на землі лежало од шибок шість ясных плям, відрізаних одна від другої рівними и темними поясами...

То Микита Йванович споружав свого третєго сина Івана у місто на службу. Се вже ёму була не первина. Він вирядив

уже двох, — та старшого скрутило лихо — умер, бідага, а середуньший, осівшись на теплім місці, панував собі. Маючи таку надію и на третєго, посліднєго, Микита Іванович був веселий, говіркий; вичитував синові всякі пригоди з свого багатого ними життя; ставив ёму ріжні перестороги; забезпечував ёго від ледачого товариства; раяв шанувати старших себе, годити ім, коритися....

— Знай, сину, — казав він: — покірне телятко дві матки ссе! Не дивися ти на других, що дуже бришкають у-гору: — начальник ёму слово, а він ёму десатеро... Такі завжди тратять своє. Тихше, кажуть, ідь — далі будеш. Так и тута. Коли тебе начальник и полає, — иноді так ні-за-що, — як ти, Господи, свят! — змовчи на той час: може ёму тоді припало лаятися, та ти перший підскочив під руку. Коли ти не змовчиш, то піднімеш тільки більшу бучу, та втратиш за себе добру славу... Тоді скажуть: сякий — такий, нікому не змовче! Коли-ж ти змовчиш, — хай, мов, собака бреше — вітер несе... о! тоді він сам побачить, що ти за чоловік, и що за чиновник... И знай, сину: той самий, що тебе ні-за-що вилаяв, — коли лучиться як тобі оступитися, горою стоятиме за тебе, и не дасть на поталу! Я сам по собі се добре знаю. Чи був би я тим, що тепер є, коли-б не годив старшим, та не корився? ніколи з-роду! Покійний батько не кинув після себе нічого. Мати вмерла ще за молодих літ; у-друге він не захотів одружитися, — то так усе и пішло за люде. Виражаючи, він не дав мені нічого, окрім трьох лихих сорочечок та ще лихішої одежинки. А як виражав, то наказував: „Гляди мині себе: спіткнешся — пропав! не спіткнешся — підеш у-гору. Знай, що козак сам собі повинен знайти долю. Иди и шукай її, а від мене нічого не жди!“... Як я бідував, як иноді и голодний сидів, — те одному Богові відомо, та мині, а більше нікому... А от, бач, тепер? И свій притулок на старости літ маю, и вас таки, як батько, и вивчив и наділив на перший раз, чим Бога послав... А через віщо? Через те, що, де треба, поклонюся и покорюся. Від поклону, кажуть, голова з вязей не спаде, а за тебе добре слово прибуде. Иди-ж и ти, сину, та шануй себе и своїх батька та матір, — ім легко и радісно буде чути про вас: от, мов, у Ливадного, діти! А не то що усяке вас буде ганити та проклинати...

Микита Іванович був собі низенький, натоптуваненький чоловічок, з невеличким пузцем, з круглою лисою головою, з масним и добре виголеним лицем, з невеличкими блискучими очима. На сей раз очі ёго якось особливо блищали: — вибивалася з-під їх

лукавого погляду и тепла батькова любов до своєї дитини, и радість удачі, и якась глибоко захована туга, — що як, мов, не справдяться надії? Голос ёго, завжди тоненький, бринів тепереньки ще тонше и голосніше.

Іванко, син ёго, понуро сидів собі недалеко від батька и слухав ёго мови. З виду видко було, що слова батькові дуже ёго займали. — Запалі щоки ще мов дужче позападали, аж усмокталися у середину, показуючи з обох боків глибокі и темні западини; молоде и зовсім дитяче личко пожовкло, змарніло; одні здорові очі блищали якимся непокійним світом, та лоб білів, мов з крейди виструганий. До того ще невеличкий зріст та сухорлявість домалёвували картину глибокої урази. Важко було дивитися на молоде личко, на котрому спражне життя, не дитяче, проводило свою першу борозну, — на першу стрічу з ним молодої дитячої сили, — на рій важних думок та гадок, — на острах перед тим, що буде...

И Марина Костянтинівна, жінка Микиги Івановича, від-разу прочула своїм серцем ту синову тугу. Вона болізно на ёго поглядала и думала: „Воно ще дитина, ще таке молоде-зелене, та не бачило ні світа ні людей... Перші, як їхали, то все-ж таки були старшенькі; та й то одного підкосило... А се-ж — дитина, зовсім дитина, — на Головосіка тільки шіснадцять минуло.. Ті-ж були и здоровенькі и показні; а се з самого малу таке замліле та хоре вдалося...

Та тож недавнечно з школи, — ні передихнуло, ні вибігалося; як и зразу на службу. Бог ёго знає, які там люде, які начальники!. Воно таке тихе... Накричать на ёго, — воно й перелякається: скажуть — роби! — и через силу робитиме, поки надсадиться. Що ім? хіба вони дивляться на силу? Роби, та й роби!. Тепер же уп'ять — и хозяйка яка буде;... Добре, як добра; а як лиха — сидітиме и голодне й холодне... А там и в товариство яке піймає... Пійметься між п'яниць, волочюг — розіпьється, разволочиться... Доброго, кажуть, пошукай, а лихе тебе всюди знайде...“

Все отсе дуже клопотало голову Марини Костянтинівни, дуже уражало її материне серце, и вона, слізьми гіркими обливаючи рушнички та простиньки, укладала їх у скриньку, промовляючи:

— Отсе-ж дивися, Івануку; отсе тобі дванадцять сорочечок, — я ось зверху ложу; а се шість рушничків — тута в бокку; а се три простиньки!.. Дивися-ж бо!... ти не дивисся, де я ложу, — та потім и переб'єш усе, шукаючи. Сорочки, дитино моя,

більше тижня не носи, та давай задалегідь мити, щоб не прийшлося у чорній ходити. Та дивися, щоб добре мили, а не як там — виполоще у воді, та й годі...Хай таки відзолить добре, тай рук доложе!

— Добре, добре, мамо; спасибі вам за ваші турботи. Усе буду робити, як ви кажете, — відказував Іван Микитович.

— О-ох! робитимеш!! сумно промовила Марина Костянтинівна — и слёзи залили їй очі, так що вона и світу білого не побачила.

— От уже й слёзи, от и слёзи! крикнув Микита Іванович. Ну, чого ти плачеш? На той світ виражаєш, чи що? Слава тобі, Господи, що так випало! Хай іде, — послуже, побаче світа и людей... Тут де-б радіти, а вона плаче...

— Та як же?... як же?... схлипуючи, відмовляла Марина Костянтинівна; — воно таке мале, бездоровне... на сему слові голос її обірвався, и вона залилася гірким плачем.

Іван Микитович и собі плакав за своєю старенькою матусею. Шкода ёму було її; шкода було кидати свого дворища, де він зріс и викохався, де ёго пестили и били; свого рідного села, котре він зміряв и вздовж и впоперек, знав усякі закутки, усі ліски, садки, калюжі; людей — и ввічливих и привітних, — всего ёму стало шкода, и страшно — до чого тепер він споружався... Все те, що було, стало назад ёго, привітно хитало ёму головою — мов прощалося, усміхалося и манило до себе... А там? на переді!.. Невідомість закутала ёго в туман, острах повив своїм холодом... И гірко плакав Іван Микитович разом з своєю матінкою...

Геть за-північ уже полягали спати. Плачем та журбою Іван Микитович так був виморений, що зразу заснув. Старий теж не забаром захріп на усю хату. Одна тільки Марина Костянтинівна не змикала ні на волосину своїх очей за ту ніч.. То їй душно було, — вона розкривалася; то здавалося, що Іванко прокинувся, вона схоплювалася, прислухалася... Нечутно нічого, тільки хропе Микита Іванович, та миша у кутку скребе... Прокляті коти! думає вона; — скільки їх, а миші трохи під ногами не бігають!.. И скриботання те мишаче давить її душу, а писк — силпе морозом по всьому тілові... Марина Костянтинівна здригує и шика'... Миша затихла... У хаті темно, як під землею, и тільки одно харчання Микити Івановича розкотується в тій темності, та колине-коли цвірконе цвіркун у кутку — и немов шпигоне у серце Марини Костянтинівни. — „От же ёму и спиться, и байдуже, —

хропе собі!...“ Слѣзи починають навертатися на очі — и тихо, зливаючи їх, падає знеможна Марина Костянтинівна лицем у подушку...

Так перебула вона цілу ту ніч. Тільки що почало на світ благословлятися, уже вона й схопилася, оділася и пішла будити челядь, щоб готували всячину в дорогу. Трохи перегодом, вийшов на двір и Микита Іванович, и почав порядкувати коло воза, та коло коней. Парубок літ 20 бігав за ним и робив, що він ему наказував.

Не забаром коло ґанку стояла пара добрих коненят, запряжених у простеньку, хазайську повозку. Іван умошував у неї то скриньку з збіжжям Івана Микитовича, то подушки, то всякі торбинки, які тільки ёму не подавали з хати — то сама Марина Костянтинівна, то товста, обірвана, невмита молодиця-кухарка.

От уже повозка зовсім налаштована. На передок зліз парубок и прибрав віжки до рук, погукуючи коли-не-коли на пристяжного, що, вистоявшись добре, починав загривати. Через скілько часу вийшов з хати Іван Микитович, заплаканий, зарюманий; за ним Микита Іванович — з червоними очима и хусткою у руках, котрою він протерав свої слѣзи; далі Марина Костянтинівна — и лица було не видно у крушеної матері за великою тугою, та за гирькими слѣзами; ззаду ха руку піддержувала її куховарка...

Іван Микитович скочив на повозку.

— Прощайте-ж! гукнув.

— Прощай, сину, та гляди себе! сказав батько, поцілувавшись. Мати обвила синову шию руками, припала до ёго лицем, та й скаменіла...

— Пи-ш-ш-и, пи-ш-ш-и, моя дитино... ледве чутно вимовляла вона.

— Не плачте, мамочко, невбивайтеся, моя голубочко, — умовляв Іван Микитович, и собі плакав.

Куховарка, дивлячись на плач, и собі ронила слезу за слезою. Один тільки парубок сидів собі, и понуро, аж надто сердито, позирав з боку на бік. Чи скоро вони нарюмтяться? казав ёго острый погляд; — хоч би вже погоняти великі, а то — слинять!

— Годі, годі вам! крикнув Микита Іванович, одводячи Марину Костянтинівну від повозки.

— Поганяй, Андрію! та гляди панича в дорозі, — гукнув він до парубка.

Парубок зразу замахнув батогом; коні сіпнули — помчали...

— Боже вам поможи! крикнув на здогінці Микита Іванович. Та ті вже не чули. Незабаром сіра кинтяга закрила їх зовсім з очей.

Марина Костянтинівна вернулася у хату, горем та слізами бита... Хата їй тепер стала якоюсь холодною пустокою, не мов вона тільки що винесла на кладовище найближчих до неї людей, и вернулася, що б и собі умерти... Микита Іванович довго її вмовляв та вговорював, — не помагало! Він плюнув, и пішов собі по хазяйству порядкувати.

II.

Іван Микитович ще з малечку все болів та хирів. Ні над котрим з синів своїх не вимучилась так Марина Костянтинівна, як над ним. Хвороба, з появою ёго у світ, зараз учепилась за ёго. У колісці ще напала ёго різачка, — день и ніч кричала дитина, день и ніч надавала спокою Марині Костянтинівні, аж цілих сім тижнів, — уже вона радша-б була ёго смерти.... Трохи перегодом—почали прорізуватись зуби;— знову занедужала дитина, знову невпокій Марині Костянтинівні. А піднялось на ноги, — кір, гвіздочки, та кашлі, страшні залівні кашлі, підкошували дитячі сили. Коли ему минуло 10 літ, то він схожий був на малюсіньке хлоп'ятко літ шести-семи, вирощене в нужді та неволі: худе сухе, щупле, невеличке зростом, бліде як з крейди, з болізним поглядом, — воно виглядало сиротятком... И завжди тихе, мовчазне, боязке. Між своїми ёго не почувеш, бо й голос мало слабший та тихий; а між чужими — то мов ёго й не було там.

На одинадцятім році віддали ёго до школи. Спершу учи лось воно дуже-погано. Сиділо над своїми уроками и день и ніч, и незмогло ніяк їх зразу завчити. Аж три роки посидів Івась у однім класі, и Микита Іванович уже збирався вибити добре, та Марина Костянтинівна випрохала. На чотирнадцятому — мов переродився Івась: почав учитись, як ніхто з ёго товаришів, — у кожному класі був першим; та ще до того при тихому своєму морові, він побирав однакову вповагу й шанобу як від учителів, так и від товаришів. Учителі ёго шанували, що був тихий та добре вчивсь; товариші за те, що ніколи нікого не видавав з своїх, коли ёго допитувались, и завжди відстоював за кожного.

Скінчив він школу 17-ого року. Де які з учителів радили ёму ити далі у гимназію, й університет. Він би то й не від того. Ёму подобалася наука, тиха та щира праця за нею. Думка ёму

малювала рожеву надію: мати колись не величку покійну хатину, кругом обставлену книжками, котрі-б він перечитував та набіравсь розумової моци... Кругом тихо, ні гомону, ні шелесту, одні — листочки папіру шурчать, перегортувані ёго пальцями; а в голові — ціле море думок, картин... Там такі люде виразно вималёувалися з своїми звичаями та обичаями; там инчі вже; там ще инчі... Він, як дух, літає по світу, и він те баче, він те озирає, чує їх розмови, спірки, згоди. Одним він засилає свою невідому дяку; другим — сишне проклёни; з третіх — усміхається; на четвертих дивиться з ненавистю... — „Я-б нічого нехотів кращого, Господи, тільки сего!“ мовляв він.

Та марно пішли ті жадання, розвіяло життя ёго молитви. Батько, викоханий на побутовій стороні життя, на чиновничих звичаях, нічого кращого не знав у світі, як бачити своїх дітей такими-ж чиновниками, як и він сам; спершу молодими, веселими, безжурними, котрі тільки й дбають про те, як би найвеселіше провести вільні від служби часи; далі жонатими, хорошими сім'янинами, що дбають про свою сім'ю, про своїх дітей, щоб дочок повидавати за чиновників, а синів поробити чиновниками... Покладаючи такі надії на своїх дітей, Микита Іванович, коли почув від Івана про ёго жадання, — обізвав їх дурницею, нікчемницею, вилаяв добре, щоб и думок таких не мав у голові, и написав у місто до знаёмого ему секретаря, товариша молодих літ — чи неможна-б прийняти сина під ёго „покровительство“? Секретарь, як давний товариш Микити Івановича, и такий же батько-чиновник, як и він, — близько прийняв те прохання до свого серця, и не заставив довго дожидати; — зараз же відписав, щоб Микита Іванович прислав свого сина, — він ёго привітає, як батько.

Іван Микитович поїхав, сходив до секретаря. Той погудив ёго малий зріст, болізний вид, похвалив писання, и пораяв ще до одного більшого пана сходити. Іван Микитович сходив — и через тиждень став уже чиновником, сидів за порізаним ножиком столом на ослоні, умочив у каламарь з помадної пляшечки піро, и виводив виразно літеру за літерою.

На перший раз дали ему списувати копії з бумаг. Він їх писав, справляючись з своїм розумом: що, мов, додати, — додавав; що, мов, залишне, — викидав. Коли подав він свою працю старшому, то той не тільки порвав ёго писання, а ще й вилаяв и наказав писати тільки те, що в бумазі було написано, а не вдумувати своїх „Х а р ь к і в з м а к о г о и к а м и.“ — „Так там нозаприкладу було,“ — виправлявся Іван Микитович.

Старший так глянув на ёго, що Іван Микитович зразу замовк і почав писати, що ёму велено. И що то було за писання нудне, що за робота тяжка?«

Коли-б не страх, що батька-матір'я уразе, — кинув би він зразу свою працю, як нікчемницю. Страх же переміг. И сидів він над папіром, и виводив без толку стрічку за стрічкою. Коли же не було старших, то, буцім пишучи, він з підлоба лукаво позирає на своїх товаришів, — таких же молодих, як и він, паничків, — котрі вертілися, жартували, шуткували один з одного, борюкалися, бігали, — звісно, як молоді.

Іван Микитович дослухувався до того живого гомону, до часом колючих жартів, и одводив свою душу. Коли-ж надходив хто з старших, — зараз усе молоде розбігалось по своїх місцях, втихомирювалося — и, ухопивши піро у руки, писало — писало... Затихав тоді гвалт — гармидер; наставала така тиша, що чути було, як муха пролетить — и тільки один скриб пера, та читання в голос діла старшими, порушала її. Сумно тоді ставало, тяжко, душно. Усяк, виводячи пером одно, — думав про себе друге — свою думку, кинути тихо свою роботу. Іван Микитович раз був заснув, сидячи над таким писанням.

Як же ёго, по наказу старшого, збудив сторож, скубучи за чуба, на великий сміх та жарти товариства, — тоді він почав відшукувати утіхи у самому писанні, у виводі и голосі пера. Бувало аж губи язиком облизує, виводячи ту або другу літеру; дивиться на неї то з того то з другого боку — и знову приймається, и знову пише... Таким побитом навчився він добре писати; ніхто за него не напише так розбірно и красиво; самі найважніші бумаги уже не кому другому давалися, як не ёму. Се ёго, правда, й повисло трохи: жалування давали ёму більше від другихъ, и старші дивилися на ёго, як на доброго робітника.

Оже така робота зовсім невдовольняла молоді ёго жаги до знаття; ёго розуму, збуженого шкільною наукою. Він сумував, и потай усіх шкодував за школою, за своїм товариством школьним. У ёму вбачав він більше и сміливости, и чогось кращого, вишчого, — чого не було у ёго нового товариства. Там прониру якого, ябедника, осміють и оглузують, часом и виб'ють гуртом; а тут — боляться сміливо глянути ёму у вічі, виказати усю правду, а скоріше лижуться до ёго, потурають ёму, хоч у душі и серці носять зло. А тільки хай чоловік оступиться як небудь, — все те зле устане... И нема тоді ёму теплого кутка на всему світі широкому: пі одна рука не допоможе ёму підня-

тися; ні одно серце не обігріє ёго братерським жалем... Хай скніє, пропадає в самотній тузі! Тут у перше Іван Микитович побачив життя з ёго лихого боку — и серце у ёго похололо... Він одвернувся від того життя и серцем и душею.

Незнаходячи утіхи на службі, він почав шукати її поза нею, на квартирі, між чужими людьми. При своєму боязкому норові він не осмілився близько зіходиться з чужим чоловіком. Зоставалася одна квартира, невеличка хатинка, з одним віконцем у двір. Хочби вікно на вулицю було, — він би з-за вікна, як невільник, виглядав на людей, що в свято, знай, снували то сюди, то туди; а в дворі ёму видко було тільки курей свиней та собак. Спершу він знаходив и в тому утіху, любувався цілими годинами виступцями півня, прожорістю свиней, злістю та играми собак. Потім и се ёму, що дня, та що-дня — остогидло... Стало ёму ще тяжше. Почав він перекидати у своїй скриньці свої шкільні книжки; у десяте їх перечитував, на память повитвержував... Знов сушо та пусто... Ні одного живого слова, ні одной нової розумної думки ні одради, ні утіхи! Іван Микитович кинувся у синє небо, хороше синє небо з ясним сонцем, блідим місяцем, з світючими зорями, — кинувся и заплутався... Наука ёго денні и нічні світла зводила на здоровенні мертві гала, котрі, як коні на корбі, знай ходять знай крутяться кругом сонця; ясні зорі, ті ангелячі оченята та праведні душі, — ведичали такими-ж галами, тільки далі лежачими від землі. Він незнав — чому вірити. И наука про все те казала розумно з доказами; та серце нехотіло тому йняти віри, не хотіло ламати ту чудовну оману, ту фантастичну облуду, ті святого письма перекази, перенначені у народній перемові, котрі він уссав з матернім молоком, котрі стілько раз займали думки у ёго дитячій голівоньці, будячи в серці то острах перед Бозею, то одраду перед ангелятами... „Ох! ні, — промовляв він сам до себе, — щось тут та не так... Щось иначе... Не вже за тим просторим пологом синёго неба одні мертві гала?... ні, ні... Я хочу тебе зрозуміти, німа німого; я хочу розгадати твоє мовчання!“... И на крилах легенької думки мчався він у синє небо; літав від зірки до зірки; шукав Божого престолу... Ёму так легко було летіти туди; так хороше и радісно... Иноді з такими думками він и засипав — и снилися ёму чудовні сни, котрі він потім так ховав у своєму серці, неділячися ні с ким, — бо ні с ким було ёму и ділитися.

Оже сповна такими снами душа, налита ними уже, почала знову схилитися під натовпом нерозгадної сили думок, — почала нити, шукати другої души и серця, у котре-б хоч трохи надити того п'яного трупку, задуреного самотою розуму... Душі не знаходилося, Иван Микитович почав и тут сумувати, и тут ёго туга та нудьга почали сповивати.

Раз у сусідньому дворі гралось весілля. Бубон бухкотів; скрпки цигикали и вили; люде співали, гомоніли, танцювали.., Серед того гвалту та крику донеслася до ёго уха якась, незнаропне виведена скрипачем, ноточка... Струна забриніла якось сумно — и вирвався з під неї плакучий, болізниий голос... Глибоко він уразив Ивана Микитовича, як рідна мати заглянула у ёго душу, як жалібниця сестра привітала ёго у час негоди... Задрижало у ёго усе тіло, мороз и вогонь пробігли по жилах. „Хоч по отсю! — мовив він сам собі, провівши рукою по горлі, — а вже достану скрипку, та й буду учитись грати“...

Добувши скрипку, Иван Микитович потонув у морі голосів. Опріч скрипки не було у ёго одради, немав він утіхи. На службу бігав ранком за-для того, що служба давала ёму хліб; списував там скілько зміг паперу, чуючи у скрипі пера заводи струни. З служби-ж біг, яко мога, звертаючи кожному на шляху; біг по-під тинню, як злодій, на квартиру; там, чи перехопив чого, чи ні, зараз за скрипку... Тоді нічого} на світі за для него не було: все вимерло, навіть він и сам непам'ятав об собі... Хвилі голосів захоплювали ёго душу, як легенький човен хвилі синього моря, и несли незнать куди, незнать на-що... Він нісся за ними, як дух, у безкраї простори тонів; він з ними плакав и сміявся; сумував и радів... То було божевільне поривання болячої души, повного почуття серця, котрих він незнав, як збути — и вереливав їх у голос плакучих мелодій.

Почав він спершу усёго з пісень. Тихий журливий голос, безкрая туга, що зможе проиняти на скрізь и кам'яне серце, припали як раз до ёго меланхолічній, тікаючої людей, натури. У плачу тих пісень він веселив свою душу, намагаючись виграти їх найвиразнійше. Трохи та потроху, виучуючи одну пісню за другою, почав він завязувати їх голоси, — спершу одні плакучі, а далі роздвоював їх илаі веселими танцюристими перебойями; далі увів ще й вимову позсяк-часного слова, намагаючи як найвиразнійше виграти слово ляку, радощів, лютощів... И вийшло з того вигравання щось не-аби-яке, ще ніколи не чутне; але міцно хапаюче за серце, глибоко зариваючесь у душу. Як той павук-ткач тче

з своєї тонкої павутини дивні коля сітин, — так він з голосів витикав, виливав житечне побуття, з його гореньком и радощами, з його пудьгою и веселощами. Слабий тілом, боязкий норовом, — він виявляв велику міць у грі, и корив тим самим запеклі душі, скаменілі серця; вони перед ним схиляли свою горду голову и лили слізи... Иван Микитович, — зінське щеня, як прозвали його товариші по службі, — прикмета їх жартів та глуму старших, — став потрібним чоловіком при кожному балі, при кожній гулянці, які часто й густо відбували старенькі столоначальники, ради своїх теж немолодих дочок, котрих вони бажали хоч першому стрічному чоловікові, аби він був чиновник, накинути на шию. Він став дивовижею, прекметою турботні та клопіт усіх сільських панянок. Кожній з їх бажалося то сим то тим догодити своєму укоханому скрипачеві, котрий, водячи смичком по німх струнах, викликав у їх слізи, то радощі, то лоскотав танцюристу їх жилочку.

— Чи Иван Микитович ів що? знай дітало питання по хаті.

— А ну лишень, Ванюша, — казав хазяїн, столоначальник, пузатенький, и червоний як рак, стариган, коли його чай з прилавкою и геть-то розберав, — а ну лишень, годі тобі все панянкам та паничикам вигравати, — заграй лишень и нам, старикам!... Та знаєш? такої, щоб аж жижки двигтіли! щоб самі ноги носили!

И Иван Микитович рубав або дудочки, або горлиці, або козачка. А батьки садили по хаті так закаблуками, що аж стеля гула. Пузаті, низенькі, — вони качалися, мов качани, то навприсядки, то з викрутасами. Вся молодіж стояла попід стінами, двивалася, сміялася; а иноді и собі, піднявши поли сертуків, пускалася навприсядки; хто не танцював, то тільки вигукував та пристукував ногами... И серед того галасу та стуку Иван Микитович заливався солов'єм, роскочував не мов горох по долівці, то гув, як у забій дзвони...

— Годі! годі! буде! — кричав, переводячи дух, господарь — Музико! годі, перестань! Иди пий!

— Иван Микитович переставав грати.

— Иди пий! кричить знову господарь.

— Я-ж нічого не п'ю, — скривившись, гугнавив Иван Микитович.

— Погань! ще й воно комезиться! пий, коли кажуть!

— Йй Богу, я нічого не п'ю, — молився Иван Микитовичь.

Господарь не слухав и, наливши чарку, давав пити.

— Пий, бісеня! гукав він на ёго.

— Вони-ж, папо, нічого не пьють. На віщо-ж ви силуєте? казала яка небудь з дочок батькові.

— Не пьють! — силуєте! передражнявав її батько.. — Ну не хочеш нити, — так ось тобі на! казав батько, підсовуючи під ніс Івану Микитовичу дулю.

Вихорь сміху зразу обхопив усю хату. А Іван Микитович як не плаче... За мою працю, та така дяка — думав він — и слёзи виступали на ёго очех. Що як би сила та воля, — так би й дав у пику бісовому пузраневі!... Погляд ёго темнів, брови насуплювалися.

— За що ви зобижаєте Івана Микитовича? знову приста-вала дочка до батька, — Господи! —

— Господи! знов передражнявав дочку він. — Ну, не хоч бісеня, пити, — то грай же!

Іван Микитович знову грав, молоді ташцювали, а старі сиділи, дивилися на ташці, слухали вигравання, та сопли тяжко.

— Ну, тай гра'-ж, бісів син! кричав батько, коли затихали танці и розливалися одні заводи скрипки, — ну, — всю тобі душу так и перевертає!... І де він навчився так? Де ти навчився грати? гризно питав Івана Микитовича.

— Сам, — промовлював покірно.

— Талан... талан, Іване Мойсієвичу, — казав батько якому небудь пузатенькому, як и сам, старичкові; — без талану нічого не подієш... А й то правда: що з сёго талану? Пограєш, пограєш, а істи все таки нічого! Я сам учився за молоду грати, — та спасибі батькові, як побив на міні скрипку, то я й покинув. Бо що-б з мене було? Чи мав би я те, що тепер маю? Шкода!... Учатися грати тільки великим дукам, від нічого-робити, а не нам; нам треба на пері грати: перо — наша скрипка, и наш хліб; а то все — наплюй, тай годі! Я добре знаю, що коли-б и сей, ёрж, покинув свою скрипку, та почав краще писання пилювати... о-го! при ёго талані далеко-б пішов. А тотак и пропаде, так и слизне, як руда миша. Се ще гра, поки молодий, та не обридло; а там, побаче, що багато води утекло, и почне пити... Знаємо ми тих скрипачів... Що скрипач та швець — всегосвітні ньяниці!...

— Та — а — к, — позіхаючи одмовляв Іван Мойсієвич... Одже щось спати хочеться.

— Чи не випити-б нам по марусин поясок? як ви думаєте?

Батько схоплювався — и пішло чаркування. А там знову танці, крики, співи...

Не злюбив Іван Микитович сих балів, не злюбив ні своїх товаришів, ні старших.

Вони що дня тільки приносили тугу та жаль до ёго серця, тільки кололи ёго гіркими глузами та посміхами — ніхто ёго не піддержував, ніхто не хотів пораяти нічого, — хоча усі під часи гульні й хвалили ёго гру. Гірко ёму ставало на душі, жалко на серці; він тікав ласки панянок, — вони ёму здавалися не щирими и противними. Як червак, зарившись у свою темну конуру, знаходе у їй свою утіху, а витягнений на світ білий, болізно вється и швидко пропадає: так Іван Микитович у гостей почував себе ніяково. — Кожного боявся, кожного соромлива, и тільки дома на квартирі він був сам по собі.

(Дальше буде.)

СВІТОГЛЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА.

Бог громовик-воїн.

Грім и блискавка більш од усіх небесних зъявищ звернули на себе увагу народа в давні доісторичні часи. Страшна, грізна картина неба, и разом з тим така пишна, така благодворна для землі, наперед усёго зачепила фантазію народа, и дала багатий матеріал для митології. Більше всего грім и блискавка, здавались народові війною, котру веде на небі якийсь бог в образі воїна. Зібравши все, що стусується до того лиця, розкидане в колядках, повних митології, ми можемо намалювати таке лице бога громовика. Громовик роду княжого и найбілше зветься Іваном. Він молодий панич, гарний, гордий и сміливий. Ёго руки в залізі а ноги аж горять сріблом та золотом. Він служить у гетьмана або в польського короля. Громовиків двір обмурований білими стінами з мідними жовтими ворітьми. Серед того двора стоїть білий шовковий намет, в наметі стоїть золотий стілець, а на стільці сидить Іван Княжевич, грається, підкидаючи три золоті яблука, и готує собі сагайдак. Кругом ёго двора стоїть сторожа и, побачивши ворогів, починає стукати в ворота. Вставши рано, Іван зсукав три свічки: при одній умив личко, при другій убрався, а при третій коншка

сіддав, и виїзджав у поле. У ёго сагайдак золотий и ясна шабля. Під ним кінь незвичайний: в коня золота грива, що вкриває ёго всього, срібні копита, шовковий хвіст; він ухами слухи слухував, очима лічив зорі, срібними копитами лупав гору и збудував церкву з трёма вікнами. Мати виправляє ёго на війну и не велить ёму вихвачуватись поперед війська и не zostаватись назад війська. Молодий Иван на те не вважає, поперед війська коником грає, а позад війська мечем рубає, з сагайдака стріляє, та все наступає на ворожу Невір-землю, на турків, на татар. Він хоче з війском завоювати Виври-город, чи Виж-город, у якогось царя Ворота. Иван ударив з війском на город, на золоту баню, полетів соколом, пустив коні дрібним дощиком, блиснув шаблями, як сонце в хмарі, и загремів стрімами, як грім у небі. Під ним кінь припав, золота грива прилягла. Він розбив ворота з щирого злата. В городі всі бігають, руки ламлють та раду радять, що ёму дати. Винесли ёму миску червінців, він на те й не подивився; вивели ёму коня в наряді, він и не поглянув; вивели ёму панну в наряді, він на неї подивився, шапочку зняв и подякував. Вертаючись до дому, він везе з собою троякий напій: вино, солодкий мід и шумну горілку. Всі ёму бажають щастя: в городі зілля, в дому веселе весілля. ¹⁾

В такій поетичній грізній картині описується грім и блискавка.

Сам Иван розказує про себе, якого він роду. В колядках споминається дуже ясно про ёго рід. Иван, тоді як на ёго напали в горах розбійники, розказує їм на запитання їх, якого він роду; що в ёго батько — ясний місяць, мати — ясне сонце, сестра — ясна зоря, брат — сивий соколонько. ²⁾ Сивий соколонько, то дощева хмара, котра в мітології часто показується птицею. Иван княжевич, як можна дуже ясно бачити, то бог-громовик, бог блискавки й грому. Нічого нема простішого, нагадати картину війни, дивлячись на небо в час грому й блискавки. Сама блискавка похожа на огневі стріли, що летять з неба на землю. Народ український навіть вірить, що ті стріли входять в землю и через сім літ знов виходять наверх. Страшне тріцання дуже похоже на стріляння з рушниць та гармат. Бог-громовик розбиває ворожий город — тоб-то чорні хмари. Та царівна, котру виводять ёму — то

¹⁾ Чтенія И. Общества 1. 61. 62. 63. 65. 68. 69. 1864. Мелітського пісні 334—335. 337. 338.

²⁾ Чтенія Истор. Общ. 1. 53. 1864. Меліт. пісн. 57.

сонце, котре після дощу з'являється на небі у всій красі. Ті напої, що Іван привозить з собою, то дощ, котрий иде зараз після того, як грім розіб'є хмару. Після дощу росте добре псяке зілля, а громовик справляє весілля, бо картина розбивання блискавкою хмари описується в давній індійській митології, як весілля. Ще давні Арійці дивились на грім, як на бога-воїна, котрий оплодотворює богинню-хмару, из хмари лється на землю живущий и плодючий дощ.

В Ведах Индра, бог-громовик, описується воїном, з мідним и золотим оружжям, а блискавка зветься золотими списами. Побіждаючий Индра своєю палицею розбиває города Врітри, злого бога темних хмар и холоду, котрий зімою буде города, запирає туди небесних корів, тоб-то дощові хмари, и держить там золото, тоб-то сонце. Индра проверчує небесні скелі — хмари, виливає на землю воду и засвічує на небі сонце. Він вічно воюється з Врітрою, бо Врітра встає й поправляється після кожної побіди Индри. Помагачами Индри в тій боротьбі служать Марути, вітри, котрі в колядках певне служать ніби сторожею Иванового двора й ёго грізним військом. Индра ще зветься подавачем харчі, так-само як и Іван-громовик привозить з собою до дому три напої, як Ілія пророк, котрий зайняв місце Громовика в фантазії народа, возить по небі колачі, тоб-то дає землі родючу й плодючу силу. Грецький Юпітер так-само узброєний стрілами. В скандинавський Едді Одін описується маючим блискучий спис, и ёго вороги, на котрих він тільки наведе свій спис, не втічуть од смерти. Одін має золотий шолом, блискучі лати, восьминогого коня. Він страшенно летить на небі, а за ним біжить грізне військо. Грім — то шум від ёго оружжя, а блискавка — то искри, що сипляться з мечів. Старославянський ідол Святовита в Арконі мав при собі здорового меча. Для шанування ёго держали в Арконі 300 узброєних воїнів. Ідол Руевіта мав при собі коло боків сім мечів, а восьмого держав у правій руці. На Білій Русі додержався переказ про Перуна, що він в лівій руці носив стріли, а в правій — сагайдак. Теперечки на Україні Іван-Громовик з'являється в християнізованій формі. Народ розказує, що як гремить грім, то то Бог колачі возить, іздачи на небі, а чорт літає попід небом и перекривляє, як той гуркає по хмарах. А Бог розсердиться та й пускає в ёго громову стрілу. Як тільки збирається на дощ, то чорти вже знають, и зарапí ховаються в ліс, неначе вихрі, один за другим ховаються в ліс. Чорти ховаються під деревом, в дуплах, під звірями, навіть під чоловіком. А не знаходять вбитого

чорта тим, що він розливається смолою, и смола ввіходить в землю. Вбитому чоловікові Бог дає спасіння душі.³⁾ Той чорт в народній фантазії назначає собою дощові хмари, чорні, як смола, котрі зараз розливаються дощем, як тільки загремить на небі грим и розіб'є хмари блискавкою. Тим то селяне христяться, зачувши грим: вони одганяють од себе нечисту силу. Ті чорти, та темна сила, то — та давніша Невір-земля, Вирви-город, про котрого співається в колядках, и котрий має в собі митичного царя Ворота. Не трудно вгадати в тих прізвищах Вирви, Ворота, зміняне ймення давнього злого бога Вед, Врітри.

Громовик - пастух.

Окрім того, що Иван-Громовик описується воїном, він заявляється в народній фантазії в поетичнім образі пастуха-вівчаря. За високої гори виходить отара овець, як чорна хмара. Поперед отари виходить пастух, гордий, білий з себе, в сірій гуньці. Він підперезаний ужевкою або ожиною, а до ожини привязані три труби: одна золота, друга мідна, третя яворова або зуброва. Як затрубить він у яворову трубу, йде голос по всіх долинах, по лісах и по полях; як затрубить у золоту, йде голос під небеса; затрубить у мідну, йде голос по всему світу. Раз вівчарь розгнівався на матір и покинув її, забравши череду. Переганяючи череду через кам'яний міст, він провалився з него и потопив в воді свої вівці. Він жалкував не так за отарою, як за сивим конем, на котрому він об'їздив три землі: турецьку, німецьку й угорську, котрий лупав копитами білий камінь и збудував церкву з трьома дивними вікнами.⁴⁾

Пастух-вівчарь, то — самий Иван-громовик, тільки роздвоєний, як можна догадатись по тому, що він має достоту такого дивного коня, як и Иван княжевич. Ще в Ведах хмари звались небесними коровами, котрих лхий бог Врітра займає в кріпості, а їх о дімає и вигонить звідтіль Индра-громовик. Отара овець к колядках просто зветься чорною хмарою, виступаючою зза горн. Сам вівчарь — білий и сидить на сивому коні, має блискучі золоті й мідні труби, бо він світле божество грому й блискавки. Ожина, котрою підперезаний пастух, то блискавка, все одно як та свічка, котрою

³⁾ Поэтическ. возр. славян. А. Афанасьева 1. 265.

⁴⁾ Чтв. И. Об. 1. 59, 60. 66. 1864 р. 1. 610. 1866 р.

підперезаний митичний Христос, про котрого співають у колядках. Голос од ёго труб розноситься по всьому небі, по всій землі, бо то голос грому. В кінці всього, одрізнившись од своєї матері, тоб-то од сонця, котре в колядках описується в женськїм образі княгині-господині, пастух-громовик провалюється на мосту и топить у воді череду, тоб-то розливає хмари дощем по землі и разом з тим тратить свого блискучого дивного коня, бо блискавка счезає, як тільки дощ з хмар розліється по землі.

Народня фантазія перенесла теперішніми часами характер пастуха-громовика на св. Юрія, котрий їздить на білому коні. На Юрія на Україні и Білій Русі закопують кістки свяченого проссяти на полі на межах, святять поля й криниці, вважаючи на Юрія, як на бога родючої сили землі и плодючої сили товару, коней и овець. На Юрія и в Великороссії и всій Славянщині є звичай кропити товар свяченою водою, правити молебні коло криниць и виганяти в поле товар свяченою вербою. На весняного Юрія там буває пастуший празник. Пастухів подаряють пирогами, яйцями, молоком. В Болгарії й Сербії на Юрія ріжуть и смажать ягнят, надівають їм на голову вінок из квіток и зелені, до рогів ліплять воскові свічки и кадять ладаном. Образ пастуха-громовика мабуть давніший од образа громовика-воїна, бо він скопирований з дуже давнєю пастушою становища українського народа. Пастух-громовик, підперезаний огудиною з ожини, натякає на бит народа, ще дуже патріархального, коли може українські вівчарі и справді підперізувались ожиною або ужевкою. Ужевка одначе служить символом блискавки, бо похожа на гадюку й ужа, в образі котрих народи споконвіку зьявляли собі блискавку. Тепер на Україні народ говорить про св. Юрія, що він звіря пасе,⁵⁾ тоб-то вовків, а вовків зве Юровими собаками. Рядом з св. Юрієм народ на Україні становить и другого вовчого пастуха, Полісуна або Лісовика. Полісун гонить вовків туди, де народи воюються один з другим, и жене їх пугою. Він так ляскає тиєю пугою, що її чуть дуже далеко. Те ляскання пуги — то грім. Полісун и св. Юрій становляться рядом и мають однакову роль, як роздвоєний образ пастуха-громовика, давніший и пізніший, християнізований. Народ розказує, як було собі два брати: один багатий, а другий бідний. Раз бідний виліз на дуба ночувати. Коли так як опівночі бачить він, якийсь чоловік жене силу звіря, а позаду другий чоловік іде на возі. То були Лісуи и св. Юрій. От пригнав Лісуи

⁵⁾ Приказки Номиса. 10.

звіря, та як раз під того дуба, де сидів чоловік. Св. Юрій начав розділяти крайці хліба, що були на возі. Один окраець зістався на возі. Св. Юрій оддав ёго бідному та й каже: „се тобі Господь дав щастя! З сёго крайця ти вже, певне, що розживеся.“ И справді, бідний ніяк не міг зсісти того крайця. Що зсість, то назавтра знов и приростає та й стане таким, як и був. Позавидував багатий брат бідному, пішов та й сів на дубові, на самому верхечку. Лісун и Юрій пригнали вовків. На той час не стало одному вовкові хліба: Юрій звелів ёму зсісти багатого брата. Народ вірить, що вовки бігають тічками тільки до Водохрещя. Як тільки на Ордані вовки зачують стріляння, то й розбігаються. То назначає, що зимові хмари повинні розбігтись и счезнути, як заgrimить на небі перший весняний грім.

Громовик-хлібороб.

В колядках бог-громовик описується ще в третім образі: як орач якоїсь незвичайної ниви. Якийсь Господарь, певне бог світа й блискавки й грому, має поле не міряєне, не оране й не сіяєне. Ёго міряли три господареві сини списами, орали шаблями, волочили струсовим пером и сіяли яру пшеницю. Само поле описується, як угорська земля, поорана й засіяна, заволочена павиным пером, обгорожена ясними мечами од злої тучі. На тому полі оре золотий плуг шістьма половими волами з золотими рогами. На волах ярма тесові, кедрові, а занози мідні. За тим плугом ходить сам Господь. Св. Петро поганяє воли, а Мати божа носить золоте насіння. На тому полі вродило насіння — зелене вино, стеблосрібло, золотий колос. Женці наклали на полі снопів, як дощу, кіп, як зірок на небі; возітники возили, як чорна хмара, складали скирти як гори. Сам господарь став меж копами, як ясний місяць меж зорями. А поверх тих скирт сидить птиця сокіл, дивиться на синє море, на всю землю. ⁶⁾ Таке пишне поле, та угорська земля, то — небо, котре в митології часто показується полем, засіяним золотим насінням — зорями. Господь и св. Петро, то тільки подвійний образ громовика, котрий оре ниву, тоб-то небо, своїм золотим плугом, золоторогими волами. Воли служать образом небесних хмар, а золотий плуг — образом блискавки, котрою и справді громовик ніби поре небо на всі боки, заводікуючи павиным и стру-

⁶⁾ Чтения Имц. Об. 1. 8. 16. 17. 57. 1864 р.

совим пір'ям. Пір'я нагадує птиць, в образі котрих показуються часто в мітології вітри, ніби заволокуючі небо. Мати Божа, розсипаюча золоте насіння, то богиня-хмара, бо те насіння просто називається зеленим вином, а вино в колядках назначує собою дощ. Снопи, копи, скирти, то зорі й хмари, котрі вкривають небо, як копи й снопи — поле, літніє пори. Сокіл поверх скирти та кіп — то сонце, що озирає все море, всю землю, бо в образі сокола в колядках часто описується сонце, як побачимо послі.

Грім и блискавка в образі орання и сійби, се все було звісно и в инчих народів. Скити-хгїбороби вели свій рід од меншого сонцевого сина. Раз з неба упав плуг з гарячого золота з золотим ярмом. Два старші сонцеві сини, взявшись за той плуг, попекли собі руки. Тільки менчий син зумів орудувати тим плугом, а через те він став царем у Скитів.⁷⁾ Грецький Язон орав поле мідними волами, котрі дикали полум'ям, и засіяв ёго драконовими зубами, з котрих поставали воїни. Одна великоруска білина розказує про Мікулу Селяниновича, котрий орав позолоченим ралом. Український переказ про Кирила Кожемяку розказує, що Кирило, побивши Змія, запряг ёго в плуг, проорав ним борозну до моря, та й утопив ёго в морі. В другім оповіданні розказується, як з'явився страшний змій, и ёму давали по хлопцеві з кожної сім'ї. Дійшла черга и до царського сина, и ёго одвели до змія. Тоді янгол явився ёму и навчив ёго говорити „Отче наш“ звелівши втікати од змія, та все говорити молитву.

Три дні и три ночі втівав царевич и вже не міг далі бігти. Він побачив залізну кузню, в котрій св. Глїб и Борис кували первий плуг для людей. Вони вхопили змія, запрягли в плуг и проорали борозну, котра й тепереньки є під Києвом и зветься „Змієвим валом.“ Таких валів є доволі на Україні. Прикмету громовика-хлібороба український народ потім переложив на Глїба й Бориса и на Паликопу, а трохи и на Ілію пророка. В день тих святих люде бояться жати, щоб грім та блискавка не спалили кіп на полі. Українці вірять, що сам Бог дав перший плуг Адамові, а Єві — кужіль, вигнавши їх з раю. З'являючи собі грім и блискавку в образі орання и сійби, український народ обставав празник Коляди всіми прикметами сійби й орання. На кутю на покуті ставлять снопи жита й пшениці, а в Галичині кладуть на стіл чересло од плуга, щоб кроти й миші не псували хліба, навіть ходять перед повним роком по хатах з плугом. Звідтіл вий-

⁷⁾ Поетич. возр. славян. А. Афанасьєва 1. 558.

нов и звичай на новий рік посипати зерном в хатах. Народ злучив ті обряди, нагадуючі на сійбу й орання, з часом повертання небесних світил з зими на літо.

И. Нечуй.

О стародавніх сільських громадах в Югозападній Русі (Иванишева).

(Конець.)

Не можна теж и древніх королів польських считати основниками сільських громад в югозападній Русі. Вони теж, як и рускі князі, жадали самодержавности, и через се хотіли ослабити громадське начало у всіх славянських племен, котрі належали до польского королевства. Сеі міти королі польські досягали тим, що заводили німецьке право в покірних їм землях и закріпляли християн за панами. Німецьке право, котре зайшло в Польщу с часів Болеслава I. (992—1025), засновувалось на вибірному началі; замість народового зборища, (або віча) являвся войт з лавниками та ратманами. Сі особи мали адміністративну и судову власть; народові зборища під відкритим небом замінялись зборищами в магистратах и ратушах, народові юридичні звичаї поступались перед німецьким правом, народові громади або зовсім счезали, або слабіли, гублячи свою стару юридичну значність.

В статуті Литовському в перший раз знаходим ясні свідки о битности сільських громад — в югозападній Русі, об¹⁾ їх древньому звичному праві и народових зборищах.

У всіх трьох редакціях Статута, сільська громада зъявляється не новим, а стародавним установленєм; народове сільське зборище або копа, робить суд и розправу по стародавнім звичаям.

Статут Литовській 1529 р. в перший раз дав народовим сільським зборищам законну силу. Копа збирається, робить слідствіє й суд, в таких случаях: 1., в случаі шкоди в чужому селі (розд. VIII. арт. 5.); 2., в случаі присвоєння чужої борті (розд. VIII.

¹⁾ В Рускій Правді знаходимо теж сліди громади и народових юридичних звичаїв, хоча с примією німецького права. Але об сій законодавчій памятці ми не будемо говорити доти, доки не відкрим більш активв кошиного права.

арт. 6.); 3., копа теж робила слідствіє й суд о покражі, як шкодник був незвістний, и як підозріне в покражі падало на ціле село. Єднак законодавель не считав нужним заносити в Статут — цілу систему звичного права, считаючи се право більше звисним, чим писані закони. Через се в Статуті постановлено рішати діла по стародавнім звичаям в всіх тих случаях, на котрі нема писаних законів (розд. VI., арт. 1, 5, 25; розд. VIII., арт. 6.) Звичне право, або копне право, мавше своєю основою автономію громад, стверджене було верховною властю и прийняло силу закона врівні з писаними законами.

Другий Литовский Статут, виданий в 1566 р. ствердив статі першого Статуту о копних судах и, опріч того, заняв з копного права ще скілька постановленій, котрі не ввійшли в перший Статут. Сюди відносяться: слідствіє и суд над тілом вбитого чоловіка проіжжого, або безрідного, за котрого нікому було брати голову (розд. XI., арт. 31.); слідствіє й суд об спаші хліба скотом (розд. XIII., арт. 2.); об відшукуваню й відкритю шкодника, по ёго слідам (XIV., арт. 6.).

Третій Литовский Статут, виданий в 1588 р. взяв постановлення об копних судах, котрі містились в двох перших Статутах²⁾, скріпив битість сельских старих громад в югозападній Русі й розширив се установлене на де-які другі області, належавші до королевства Польского. Поминаючи о відшукуваню шкодників, Статут постановляє, що на Русі и в других містах, де здавна бували народові зборища сельских громад (коп), там вони мусять бути на старих коповищах, по старому звичаю. В тих місцях, де запреж не було їх, мусять збиратись по такомуж порядку. Подкоморії, котрі завідували розгряниченем и розмежівкою земель, мушили в тих місцях, де запреж не було кіп, назначати збірні місця, чи коповища, приписавши к сии центровим містам всі околичні села, котрі були з всіх четирёх сторін на округи на милью³⁾.

Не глядячи на постановленне Литовс. Статута, мавше на миті розширити сельскі народові зборища в югозападній Русі и дати їм законну силу, сельскі громади в XVI. и XVII. вв. зовсім упали й розрушились. Будучи в противности з новими государственними началами, а найбільш з властю панів, и з тим состоянем хрестян, в якім вони були в ті часи, сельскі громади югозападної

²⁾ Розд. XI. арт. 26; розд. XIII., арт. 2; розд. XIV. арт. 2., 9, 17 и 18.

³⁾ Стат. Литв. 1588 р. розд. XIV. арт. 2.

Русі, з своїми вічами и копним правом, являються руїнами древнієї, колись широкої постройкі серед заново вистроєного города. Власть віча и юридичні звичаї, ним вироблені, в давні часи мали основою автономію громад. Але ся автономія мусила скінчитись, як тільки верховна власть прийняла нові начала и розвила неограничену власть панів. С того часу громадське, або копне, право мусило зоставатися недвижимим; вся ёго сила мусила бути в тому, що мужі-сходатаї стерегли в своїй пам'яті звичаї, як пам'ятки старини и давности. Звідсі лучалось те, що як сходатаї приходили до уряду, и потребували сповнення їхнього приговору, то вони нічим біли не могли доказати правоту свого домагання, як тільки давністю свого копного права. Так общинна зв'язь поміж селами, обов'язанність приходити на копу и одвічати за зроблені в окрузі громади шкоди, засновувалась тільки на тому, що хрестяне сих сел були сходатаями давно: „издавна о шкоды вшелякія схожалися.“ Теж и основні положення копного права, котрими руководились зборища громад при слідствію и суді, засновувались на єдній тільки давності: „издавна межи нами шкодника ничѣмъ инимъ, якъ только копою доходятъ;“ або: „невыходъ всегда платитъ шкоду, по стародавнему обычаю;“ „копа вела слѣдъ, водле стародавновъ звыклости⁴⁾.“ Засновуючись на давності и зстановившись недвижимо в своєму розвою, копне право в XVI. и XVII. віках являється несѣгочасним, неодвітуючим новим условіям громадської жизні. При сѣму-ж, в ті часи були правительственні міста, по різним вітам управи: до гродьских урядів належала містна поліція, суд над шкодниками и рішенє спорів за здвигиму власність; діла за земельну власність належали до уряду земского; підкоморські суди відали межові діла. Сі міста, обнімаючи всі віти містної управи, руковожувались писаними законами; от через отсе копні суди, из своїми стародавними звичаями, котрі зоставались на пам'яті сходатаїв, мали чудовну аналогію в общому составі правленя.

Сходатаї, котрі бували в народових сельских зборищах, безправі и бідні, не мали способу зостатися непідкупними роспитниками, розумними судьями и правовідами.⁵⁾ Через отсе, при розслідках шкод, вони діють несміливо, а рішеня не всякий раз

⁴⁾ Гл. Прикл. III.

⁵⁾ В актових Луцьких книжках єсть опис декотрых сел, котрі були в одній из названих вище громад, именно: Топольного, Волі Рожняскої, Пожарок, Теремного, Лицля и містечка Рожняца. Возний докладав урядові, що всі ті села „зубожные, дворы покажоные, погилые, люде розогнаные, знищеные.“ Книга грод. Луцька 1591 р. л. 324—318. Гл. Прикл. I.

робляться по праву. Такечки на копі, котра розслідувала в 1564 р. о видранню бджіл з бортів, истці, крепаки Сенько й Демян, вказали, як на злодія, на господарского поваря Степана. Сей давав одвід, беручи в свідки міщанина Мельницького Зінька. Запрещ усёго треба було, по копному праву, роспитати Зінька; але ж истці, не слухаючи приговору копи, начали питати Степана, — били ёго різками й пекли вогнем. Сходатаі, замість того, щоб здержати мучителів, розійшлись, и допрошуемий вмер від мук.⁶⁾ Приниження й бідність почали нівечити норовственність в сельському народі; селяне, замість того, що-б відвертати шкоди, відшукувати й карати шкодників, сами розбійникували, підпалювали и грабили господарства сусід-панів, зовсім не хотіли бунати на вічі, ддя відшукування й кариння шкодників.

Судова власть, котру мали хрестянські зборища, зовсім супротивна була безграничній власті панів. Пан и ёго губернаторь ні перед ким не одвітували за карання смертю своїх прислужників и крепаків.⁷⁾ Сі самі крепаки, зібрані на копу, змогли-б, в деяких случаях, требувати панів на свій суд и зискувати з них (Прикл. V.). Сходатаі, пригнуті панамн, й радючись при них, не мали вже тієї слободи мислей, котра потрібна ддя безприхильного

⁶⁾ Прик. I.

⁷⁾ Панам дали се право в 1557-му р. (Voll. Leg. 607). Датьша виписка з актових книжок дає зразок паньского суду и доказує, що пани й губернаторі їх мали право карати смертю своїх крепаків. В 1593 р., генеральний возний докладав уряду гродскому: „Був я в містечку Степанівскім, як пан Василь Золотолинський судив прислужника свого Миша, котрий вбив Петра Творевского, прислужника пана Богдана Омеляновича, старости Степаньского. И як той Мишо, вбийця, приставлений був на суд, пан Золотолинський питав ёго: „чи признається він у свій шкоді?“ и Мишо сказав ёму: „я нічого, ніякої ворожди с П. Творевским не мав, тільки гріх мене спутав, що я ёго вбив.“ Пан Золотолинський, чуючи таке вільне признаня свого Миша, судив ёго, як вбийцю, на смерть. Тоді-ж таки зразу, передомною возним, осужеюю віддали катові и він був четвертован.“ (Кн. гр. Луцьк. 1594 р. л. 498). В 1573 р., возний Кременецкий, Грицько Гуляницький, докладавав уряду кременецькому: „Був я у папа Ласка Секуньского вмісті з наймитом князя Миколи Збаражского, Лаврином Козудею. И Лаврин спитав пана Михайла Ласка: „Ддя чого він звелів безвинно повісити буярину господарского Евхима, котрий мав братів й оселю в Жолобі?“ И пан М. Ласко відказав: „Хто безвинно звелів покарати буярину Евхима, той за нёго гарно й заплатить; а повісити ёго я звелів за тим, що він в той час був крепак мій.“ Потім спитав Лаврин у пана М. Ласка: „За що ти звелів замучити буярину Семена Воронка, Протаса Лавриновича й Степана Сидельника, и на що забрав собі всю їх маєтність?“ Пан Ласко признавався, що Воронко вмер у нёго в темниці, а за Лавриновича й Степана відказав: „Відплачено ім по заслуді, а я нікому не мушу давати в сёму відсот, бо вони були крепаки з моїх сел.“ Кн. грод. Луцьк. 1573 р. л. 166 на обор.

розбору діла й совісного суду. Інчий раз панський урядник, буваючи на копі, вишувався в діло, не даючи истцеві говорити, перериваючи роспрос сходатаїв лайкою, и самохїть забірав крєпаків из зборища, не дожидаючи судового рішення. ⁸⁾ Роблячи слідствіе й суд по волі панів и їх урядників, копа поставляла приговори не всякий раз по праву. Наприклад копа, котра збиралась для розслідки и рішення діла о покражі яблук и хмелю з садка Остапа Коровая, щоб угодити сему панові, не по правді рішила діло. Один між сходатаями, Хведько Гнатів син, оповістив на копі, що він бачив, як сини крєпака Кузьмича везли хміль через село від садка пана Остапа Коровая. Послі такого показання треба було-б, по праву копному, допитати синів Кузьмича; але-ж копа, роблячи суд при панові, рішила діло инчим робом, давши истцеві право вибрати 6 чоловіка из бувших на зборищу крєпаків, котрі мусили присягнути, що вони про покражу нічого не знають и шкодника не відають. Крєпаки, добре знаючи своє копне право, відреклись присягами й сказали: „як ти вже собі хочеш, пане Коровая, а ми присягати не підемо и не хочемо, як Хведько Гнатів син, що Кузьмичеві сини везли через село хміль, від садка пана Остапа Коровая до двору свого пана.“ Тоді п. Коровай вибрав єдного з шести сходатаїв, крєпака Гараська Кузьмича, и потребував від нєго єдного присяги. Гарасько теж відрікся присягати. Тоді копа присудила Гараськові Кузьмичеві, яко відрікшомуся присягати, заплатити за всю шкоду, зроблену покражею в садку н. Коровая. Сим приговором зрушене було копне право в истотних єго основах. Так як громадський суд не міг відібрати шкод и давати безпеченство, то папи робили між собою заруку: вони робили договір, по котрому крєпаки одного села, зробивші шкоду другому селу, мусили, зверх удоволнення за потрати, платити кару грїшми, скілько значилося в договорі. ⁹⁾

Через те, що дуже вже гірко приходилось хрестянам, и через безусловну належність їх до панів, народіві сельські зборища відбігали від усякої віри; їх копне право переставало вже прикладатись, їх судові приговори зоставалися без сили, викликаючи на себе тільки панську нешанібність. Такечки раз оповістили приговорі копи пані Хребтовичовій в Вогурині. По сєму приговору вся копа прийшла до пані и потребувала, щоб вона веліла урядникові своєму заплатити за покражу вола. Пані одвічала: „Я на го-

⁸⁾ Гл. Прикл. II.

⁹⁾ Ки. гр. Луцк. 1595 р., л. 40 на обор.

де мужицьке слово платити не вею.¹⁰⁾ На решті, в XVII. в. декотрі пани зовсім не звелили своїм хрестянам ходити в народні сельські зборища й бути в громадських судах. В 1602 р. зібралась копа у владмирському повіті, коло села Могильного. Крепаки с. Овадного, належавшого до громади, не прийшли на раду. Тоді сходатаї послали від себе депутатів в село Овадне и потребували, щоб хрестяне сёго села прийшли на копу. Хрестяне из Овадного сказали депутатам: „Ми-б раді були піти на копу, так пани-ж наші веліли, що-б ми ні на яку копу не ходили; от через се, боячись панів своїх, ми не підемо.“¹¹⁾

Намадёвана нами сельска громада або община югозападної Руси в XVI. и XVII. в. доказує, що се установлене вже віджило свій вік, що воно, як остаток стародавніх часів, супротивне було новим формам жизни обческої, громадської, и мусило згинути від розширення власти правительственных міст и лиць, від норовственного и економичного упадку поселян, нарешті від того, що власть панів над крепаками все більше и більше росла¹²⁾.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІЯЛЬНА.

Діяльність сегорічного Союму.

I.

З наступившим сегодня закриттем Союму нашого не від річи буде придивитися ближче ёго 34-дневій діяльності и оцінити ёї по справедливости так під зглядом обьому dokonаної праці в загалі, якоже під зглядом доладности деяких важнійших ухвал.

¹⁰⁾ Гл. Прикл. II.

¹¹⁾ Ки. грод. Влад. 1601 р. л. 131.

¹²⁾ Зроблена мною розслідка рештовно не рішає діла об сельських громадах в югозападній Руси. Я розгледів до 300 актових книжок; але в Київському центральному архіві є таких книжок 6,715, и окрім того, 377.307 віддільних актів. Такі-ж архиви маються у Вільні и Витебску. В Вильнському централь. архіві знаходиться 9,870 актов. книг; а скілько у Витебському — міні не звісно. Самі древніші актови книжки від 1824 р. до 1784-го бережуться у Львові, в Бергардинському монастирш, до 3000 томів. Дивлячись на сю массу зовсім пошти не зайнятих актів, второпаши, чому воно найзначнійші вопросы внутрішній жизни древній Руси зостаються не розрішеними, не глядячи на совісну працю наших вчених: ми ще дуже мало розшукали й видали друковано историчних матеріалів.

В тій цілі обмежимося тепер на простім переліченню фактів, а на другий раз додамо наші замітки.

Від 15-го вересня до 18-го жовтня відбув Сойм всего 23 засідань. — Предмети ёго обрад поділимо на чотири розряди: 1) внески правління, 2) справоздання Виділу краєвого, 3) внески из самого Сойму, 4) деякі петиції важнійші.

Для розсмотрення справ вибрав Сойм 10 комисий, именно: 1) адміністраційну, из 7-ох членів; 2) громадску, з 9-ёх членів; 3) пропинаційну, з 7-ох членів; 4) водну з 7-ох членів; 5) доріжну з 9-ёх членів; 6) бюджетову з 9-ёх членів; 7) петиційну з 15-ёх членів; 8) правничу з 9-ёх членів; 9) комисию культури краєвої из 9-ёх членів; 10) едукаційну з 9-ёх членів.

I. Внески правління.

1. Внесок о подвигненню скотоховлі, відосланий до комисии культурної, при другім читанню залагоджено ухваленнем внеску п. Скршиньского: „Проект правління до устави о скотоховлі переказується Виділові краєвому с тим, аби діло дослідив, и предложив Соймові внесок відповідний засадам господарства и відносинам краєвим.“

2. Внесок о охроні деяких животин, пожиточних для управи землі, відосланий до комисии культурної, на внесок тоїже ухвалено в цілій основі.

3) Внесок о охороні звірини, відосланий до комисии культурної, на внесок тої-же ухвалено з деякимп змінами в §. 1. під зглядом означення часу, в которім полёванне на які звірята забороняється. — Зверх того ухвалено резолюцію, зглядом права ношення и уживання стрілецького оружжя.

4. Внесок в ділі передання фонду поліційного під заряд ц. к. правління, відосланий до комисии адміністраційної, на внесок тої-же залагоджено ухвалою, призвальною на віданне доходів поліційного фонда краєвого, а навіть самого-ж фонда, в заряд правління під виразними вимінками.

5. Внесок о охроні плодів землі від гусінниць, хрущів и инших шкідливих комах, відосланий до комисии культури краєвої, при другім читанню відступлено Виділові краєвому для здання справи на слідуючім згромадженню.

6. Внесок о викупі права пропинаці, відосланий без читання до комисии пропинаційвої. (Гляди Справозд. Виділу 4).

7) Щот Ради шкільної о зужиткованню 150.000 зол. визначених до ві розпорядности — відосланий до комісії бюджетової. На внесок той-же принято до відомости.

Рада шкільна ужила 149.504 сол. на підмогу для шкіл народних.

8. Щот фонду індемнізаційного, и преліминарь того-ж фонду, відослани до комісії бюджетової, и залагоджені прийнятем внесків той-же.

На покриттє видатків фонду індемнізаційного Галичини східної и західної ухвалено на рік 1875 додаток до податків прямих по 51, а в вел.-князтві Краківскім по 41 кр. від золотого.

II. Sprawozdania Widłu краєвого.

1. Sprawozdanie zglądom відобрання архівів гродских и земских під заряд репрезентації краєвої, при первім читанню відослане до Видлу, яко до комісії, при другім, по довшій дебаті, до комісії правничої.

2. Sprawozdanie в ділі вибудовання палати для помістки Сейму и Видлу краєвого, відослане до комісії адміністраційної, и на внесок той-же, по довшій дискусії, запала така ухвала:

„Підносячи ухвалу свою з дня 14. жовтня 1869, а именно уступ той-же, орекаючий, що слідує збудувати будинок для обрадовання Сейму и поміщення Видлу краєвого, Сейм поручає Видлові краєвому, аби, негаючись, приступив до приготовальних чинностей и предложив Сеймові на слідуючім згромадженню умову о грунт під будівлю, плян будинку з кошторисами и плян фінансовий, бачучи пильно на те, що кошт будівлі не повинен перевишшати суму 500.000 зол., и що будова буде виконана в дорозі підприємства.

Для покриття коштів з чинностями приготовальними полученных, визначає Сейм суму 15.000 зол.“

3. Sprawozdanie о проєкті до реформи установ громадских и повітових, відослане до комісії громадскої, и на внесок той-же залагоджене ухваленнем трёх новель до уставу громадскої и уставу о репрезентації повітовій.

4. Sprawozdanie о викупі права пропинації, відослане до комісії пропинаційної.

Комісія предложила проєкт до уставу о викупі права пропинації, и двох осібних ухвал.

Після довшої пересправи, котора відбувалася на 22. и 23. за-сіданню, поставлено три внески на відроченне, и більшстю голо-сів, 58 против 49 голосів, прийнято внесок п. Ковальского: „Про-екти устав в справі пропинації и внески в тім ділі ставляні, пере-силаються до спеціальної комісії, маючої бути вибраною, для ближчого дослідження и предложення справоздання на найближчій згромадженню сойму.“

До тої комісії вибрано 7 членів. Ті суть: Грос, Мадейский, Кршечунович, Тишковский, Фрухтман, Ковальский, Смаржевский и Краінський.

5. Sprawozdanie o proєкті do уставу водної, відослане до комісії водної, на внесок тойже, залагоджено по довгій дискусії ухваленнем уставу водної.

6. Sprawozdanie o proєкті do уставу доріжної, відослане до комісії доріжної.

7. Sprawozdanie в ділі признання дороги з Щавниці до же-лізничої стації в Півничній, відослане до комісії доріжної, по дов-шій дискусії при другім читанню з порядку дневного усунено.

8. Sprawozdanie o уповаженню Ради повітової в Надвірній до зятягнення позички 50.000 зол., відослане до комісії буже-тової, на внесок тойже, залагоджено ухвалою призволяючою.

9. Sprawozdanie o бюджеті на рік 1875, відослане до ко-місії бюджетової.

Виді краєвий прелиминув на рік 1875 видатки на потреби краю в квоті 1.941.961 зол. — комісія-ж бюджетова піднесла єї до 2.563.266, отже вище о 621.305 зол.; бо ухвалами Сойму зістали підвишені видатки на дороги краєві (500.000), на кошти лічення убогих хорих (100.000), на кошти реуляції Сяну (12.500), на цілі наукові, на докінченне шпиталу в Кульпаркові, и т. в. На підставі тих змін заходила би потреба піднесення додатку до податків прямих на 50 кр. від 1 зол. Sprawozdawець однакже за-явив, що наслідком всіляких обнижень, які по випечатанню бюджета можна було починити, додаток той не буде вищий над 35 кр.

Бюджет прийнято. — В бюджет, як звичайно, внесено и сего року субвенцію для руского театру в квоті 3000 зол.

Сумаричне складення бюджету оказує:

Приходу всего . . . . . 169.914 зол.

Видатки :

1)	репрезентація краєва	142.110	зол.
2)	адміністрація	185.530	"
3)	лічення убогих хорих	270.000	"
4)	кошти щеплення віспи	25.000	"
5)	" санитарні	40.000	"
6)	підмоги для заведень добродійних	11.902	"
7)	підмоги для заведень наукових и виховання публичного	376.336	"
8)	удержання пам'ятників историчних	8.250	"
9)	кватурунок жандармерії	57.319	"
10)	дороги краєві	893.612	"
11)	дотації заведень краєвих	196.110	"
12)	видатки шубпасові	10.000	"
13)	всілякі інші видатки	135.077	"
	Всього	<u>2,351.736</u>	<u>зол.</u>

Оказується недобору . 2,181.822 зол.

На покриття того-же комісія вносить ужити 150000 зол. з активів позички, затягнутої в році 1863, а решту покрити додатком до податків, котрий буде вносити 34 кр. від 1 зол.

Сей внесок ухвалено.

10. Справозданне з діяльності Виділу краєвого, відслане до комісії бюджетової.

11. Справозданне о зміні уставу краєвої в ділі звернення коштів шубпасових, відслане до комісії адміністраційної — залягоджено при другім и третім читанню ухваленням нової уставу.

12. Справозданне в ділі регуляції ріки Сяну межі Перемишлем и Складом-Сольним, відслане до комісії бюджетової, на внесок той-же ухвалено в слідуєчій виді:

I. „Сойм уповажяє Виділ краєвий приступити до виконання регуляції Сяну на просторі межі Перемишлем а Складом-Сольним з датком з фонду краєвого до високости 50.000 зол. однакже тільки в такім случаю:

а) если ц. к. правління відступить від проєктованого розложення робіт регуляційних на 10 літ, а натомість уділить спеціальної дотації, котора уможливила би їх виконання в протягу чотирьох літ;

б) если по потрученню повищих 50.000 зол. решта суми, котра від конкуренції належиться, а до суми кошторисової бракує, зістане покрити через сторони інтересовані.

II. Сойм краєвий заявляє бажанне, аби первенство в узисканню підприємства на виконанне робіт регуляційних, через ц. к. правління, конкуренції признане зістало.“

13. Sprawozdanie o projekcie do ustawy, zmieniającej postanowienia §. 98. ustawy gromadzkiej, dla bliższego oznaczenia nadzoru Vidłuy kraєowego над цілостью маєтків громадских и маєтків инсти-туцій громадских, відослане до комисні громадскої, и на внесок той-же залагоджено ухвалою трёх новель. (Гляди справозд. 3.)

14. Sprawozdanie o przyjęciu na szot фонду краєвого шко-ди, здіаної Раді повітовій ясельській через покражу 10.525 зол., відослане до комисні петиційної, — залагоджено ухвалою, приймаючою шкоду на шот краєвий.

15. Sprawozdanie w ділі відлучення передмість від міста Біча и утворення двох осібних громад, відослане Виділові краєвому, а при другім читанню до комисні адміністраційної, почім, при третім читанню прийнято уставу призволяючу на утворенне двох громад.

16. Sprawozdanie w ділі поношення через край коштів за лі-ченне убогих хорих в шпиталях публичних, відослане до комисні адміністраційної, залагоджене ухваленем внеску більшости комисні, після котрої то ухвали кошти лічення убогих хорих в цілости переносяться на край и на ту ціль вноситься в бюджет 270.000 зол.

17. Sprawozdanie o szotach фондів краєвих, відослане до ко-мисні бюджетової, на внесок той-же залагоджено ухваленем абсо-люторії для Виділу, и деяких показок для будущего ведення шот-тів. — 3 шотів за рік 1873 осталося дійсно 260.708 зол. и 55 кр.

18. Sprawozdanie w ділі оснoвання середньої школи господар-ства лісового, відослане до комисні культурної, — на внесок той-же залагоджено ухвалою, приймаючою оснoвання такої школи, яко заведення краєвого, до відомости, зізволяючою на затягненне в тій цілі пожички 9.000 зол., и визначаючою з фонду краєвого квоту 5.800 зол. на покритте недобору в р. 1875, 2.400 зол., на стипендії по 100—200 зол., и 600 зол., на покритте коштів наукових поїздок.

19. Sprawozdanie w ділі признання „заведення для спорадично хорих и сифілітичних“ в шпиталі загальнім в Кракові за заведен-

не краєве — залагоджено, на внесок комісії адміністраційної, ухваленням признання за заведення краєве.

10. Sprawozdanie в ділі організації заведень лічебних у Львові — відслане до комісії бюджетової, — на внесок тойже, залагоджено відроченням пересправи до слідуючого року, и порученням Виділові краєвому, предложити етат служби лікарської и адміністраційної для тих институтів у Львові, враз с проектами статутів органічних.

21. Sprawozdanie в ділі будинку для божевільних в Кульпаркові, відслане до комісії бюджетової, на внесок тойже, залагоджено ухвалою, котора на ту ціль призволяє додатковий кредит на рік 1874 в квоті 95.977 зол. 50 кр., и на докінчення будівлі признає суму 221.249 зол.

22. Sprawozdanie в ділі оснoвання у Львові краєвої школи ветеринарії, відслане до комісії культури краєвої, на внесок тойже залагоджено ухваленням оснoвання такої школи. Ухвала обіймає 12 точок. Сейм постановляє постійну школу ветеринарії вкупі зо школою ковання коней и шпиталем звірячим у Львові, и признає єї за заведення краєве. Виділі уповажняється до умови с правлінням о субвенцію; постановляється, що школа буде управлявана через кураторію, зложеноу з відпорученика Виділу краєвого, з відпорученика Товариства госнодарчого, а по признанню субвенції и з відпорученика правлінняго. Сейм зверх того ухваляє етат школи, уповажняє Виділі краєвий до зятягнення пожички 30.000 зол. на дім, назначений до поміщення школи; до виплачення 42.200 зол. яко рештової ціни купчої, и на покриття текучих видатків, вносить в бюджет суму 10.000 зол., обовязуючи Виділі докладати старань, аби школа в слідуючим році шкільнім уже могла бути відкрита.

23. Sprawozdanie в ділі збудовання власного будинку для краєвого заведення положниць, відслане до комісії адміністраційної, на внесок тойже відрочено до слідуючого року.

24. Sprawozdanie в ділі будовання доріг, признаних за наглі, также перебудовання истнующих доріг краєвих, — відслане до комісії бюджетової, при другім читанню залагоджено в спосіб слідуючий.

I. „Дорога, ведуча з Решова на Глогів и Ниско до Надбржезя узнається за дорогу краєву.

II. Сейм ухвалить слідуючу резолюцію.

1. Заміщається в бюджеті на рік 1875 квота 500.000 зол. на будовання нових доріг краєвих, ухвалою Сейму з дня 5. гру-

дня 1872 об'являється, якое на будовання дороги з Решова на Глогів и Ниско до Надбржезя; враз же на перебудовання 145 миль доріг краєвих — с тою приміткою, що при означенню порядку, в яким будовання речених доріг підправлятися буде, Виділ краєвий буде руководитися зглядами на потреби комуникаційні околиць, а при тім также на готовість околичних жителів до улекшення з своєї сторони доконуваної будівлі, и до зменшення єї коштів.

Поручається Виділові краєвому, аби вже не реалізував решту пожички, ухваленої на будівлю сіти доріжної.

2. Взивається ц. к. правління, аби виеднало субвенцію из скарбу державного по 150.000 зол. на милю, на будовання двох клії жезіниць второступневих в треугольнику межі границею польско-российскою, а жезіницями львівско-бродского и львівско-томашівскою.“

25. Справозданне в ділі помноження числа ветеринарів краєвих, відослаше до комісії культури краєвої, ухвалено на внесок тої-же в виді отсеї резолюції: „Взивається ц. к. правління: 1) аби відповідно до постанов §. 6. уставу з дня 30. цвітня 1870 и зо згляду на виказану недостаточність дотеперішних способів охорони против скотскої зарази, установило в королівстві Галичині и Володимирі з великим-княжеством Краківским, в як найскоріш часі відповідне число системизованих посад правлінних ветеринарів повітових; 2) аби, в браку хвилевім достаточного числа ветеринарів для всіх повітів, насамперед обсажені були посади ветеринарів в повітах положених вздовж границі від Кракова до Буковини.“

26. Справозданне о потребі виплачення на рік 1875 засилку для дитячого шпитальця у св. Софії у Львові — відослаше до комісії бюджетової, на внесок тої-же, залагоджено, при ухваленню бюджета, признапнем запомоги 1200 зол.

ІІІ. Внески из Сойму.

1) Внесок п. Черкавского о утвореню факультета медичного на университеті львівским, коштом скарбу державного, відослаше до комісії едукційної.

2) Внесок п. Коциловского о залічуванню шкід, понесених через мороз, сніть и миши пільні, до тих страт, которі потягають за собою опущенне податків, — відосланий до комісії культурної, а на внесок тої-же ухвалений в виді резолюції: „Взива-

ється ц. к. правління, аби постаралося о уставу, силою которой були би опускані податки ґрунтові в случаю ушкодження ріл-ничих плодів через морози, сніги, миши и сніть, а поки те наступить, аби політичним властям повітовим, дане було право узглядняти ті шкоди в поодиноких случаях и одписувати за них податки.

3) Внесок п. Завадовского: „Взивається в. правління, під-приймати відповідні кроки, аби стопа процентова для Галичини установлена була в дорозі уставодавчій,“ відосланий до комісії правничої, на внесок тої-же залагоджений ухваленнем слідууючої резолюції:

„Взивається ц. к. правління до введання в дорозі уставодавчій слідууючих змін в истнуючій уставодавстві.

1. Истнуючі дотепер ограничення правні що до умовленої стопи відсоткової від позичок грошових зносяться.

2. Відсотки умовлені без певної міри їх, не менши-ж відсотки правні, належні по уставі, виносять шість від ста річно.

3. Найвищі відсотки умовні, які суд убезпечати, признавати и стягання таких в дорозі екекуційній дозволяти може, виносять двападцять від ста річно.

4. Інші постановлення кодекса цивильного, повищим не противні, що до умовлення позичок, и кари конвенціональні остаються нерушеними.“

На внесок посла Скршиньского ухвалено: отсю резолюцію предложити правлінию враз из справозданием комісії. — Ухвала запала одноголосно.

4) Внесок п. Еразма Воляньского: завізвати правління до змінення дотеперішнієї устави о запобіженню скотячій заразі відосланий до комісії культурної и на внесок тої-же залагоджений ухваленнем двох резолюцій, ззиваючих правління до споводовання відповідних змін в уставі з дня 3. вересня 1864, и завізвання правління російского до введеня подібних же мір осторожности.

5. Внесок п. Антоновича о зниженню ціни соли, відосланий до комісії культурної.

6) Внесок того-ж посла о знесенню або улекшенню увільнення від оплати шкільної в школах середних, відосланий до комісії едукаційної, на внесок тої-же залагоджено ухваленнем слідууючої резолюції:

Взивається ц. к. правління, аби постановило слідууче:

а) ученики I. класи шкіл середніх уже в первім курсі можуть узискати увільнення від оплати шкільної;

б) окрім увільнювання від цілости дозволяється в школах середніх увільнення від половини оплати шкільної.

7) Внесок п. Еразма Воляньського: завізувати правління, аби як найскорше приступило до будовання мосту на Дністрі в Заліщцях — відсланий до комісії доріжної.

8) Внесок п. Стемпка, візвати правління до споводовання устави о недозволюванню екекуції на вищий процент, як 12⁰/₀ при позичках, затаганих в Галичані через людей, не маючих фірми протоколованої, — відсланий до комісії правничої. (Залагоджено разом з внеском п. Завадовського; гляди внес. 3.)

9) Внесок п. Скршиньського о помноженню послів сойшових від міст відосано до комісії правничої.

10) Внесок п. Бндржеєвського о реформі устав зглядом так званого податку спадщинного, и переказання переведення актів по смертних самим-же громадам, відсланий до комісії правничої.

11) Внесок п. Гневоша; „Сойм ухвалить залучений проєкт устави о установленню урядів розъємчих“ — відсланий до комісії правничої, а на внесок той-же ухвалено уставу о урядах розъємчих, складаючуса з 32 §§.

12) Внесок п. Стемпка о виготовленню устави против пьянства, відсланий до комісії адміністраційної.

13. Внесок п. Гошарда в ділі яснійшого оречення в устані о обовязку повітів причинятися до фондів шкіл округових, — відсланий до комісії правничої, и на внесок той-же усунений з порядку дневного на тій підставі, що зміна §. 28 устави з дня 2 мая 1873 не є потрібна, бо о обовязку повітів до засилування шкільних фондів окружних до висоти 4⁰/₀ додатку до податків не підпадає ніякому сумнінню.

14. Внесок п. Замойського о ухваленню резолюції дотичащої управильнення ріки Сяну, ухвалено в цілій основі.

„Взивається ц. к. правління :

1. аби заряджено як найскорше роботи, маючі на цілі охрону прибережжя ріки в нових перекопах ;
2. аби при дальших маючих доконуватись регуляціях Сяну роботи того рода завчасу вже обдуману и в кошторисах уміщувано ;
3. аби з роботами регуляційними, нині веденими, сполучено загальний плян будущего огреблєвання Сяну и рік до него вливаючихся.“

15) Внесок п. Сівця, о признанє доріг в посіті Живецькім, именно Межибродзкої, Полугорської и Петрасиньської, за дороги краєві відовланий до комісії доріжної.

16) Внесок п. Поляновського: завізвати правління до узи-скання субвенції з фондів державних, по 150000 зл. на милю, для будовання второступневої колії залізної Перемишль-Рава-Белз-Сокаль-Стоянів — відосланий до комісії доріжної, а відтам до бюджетової, залагоджено враз зо справозданнем Виділу. (Гляди Справозд. 24.).

17) Внесок п. Аександра Ясиньского о введеню примусо-вого щеплення віспи, — відосланий до комісії адміністраційної.

18) Внесок п. Еразма Волянського: завізвати нравліще од упорядковання стосунків служебних и наймитских на підставі нових предписів о карах за викрочення, — відосланий до комісії адміністраційної.

19) Внесок п. Хржановского о зміні регулямину соймового: аби протоколи соймові не читано, тільки на 24 годин до перегляду в бюрі соймовім предклядано — відосланий до комісії правничої и, на внесок тоїже, ухвалений.

20) Внесок тогож посла о другій зміні регулямина соймо-вого, именно о опущенню §-фа, не дозволяючого розправи над интерпеляцією и одвітом, — відосланий до комісії правничої, и на внесок тої-же, ухвалений.

21) Внесок п. Озаркевича о узнапне дороги з Косова через Рожнів, Тучапн, аж до двірця колії залізної в Снятині-Залучу, за дорогу краєву — відосланий до комісії доріжної.

22) Внесок п. А. Яворского: завізвати правління до узис-кання субвенції з фондів державних, по 150000 зл. на милю, для будовання второступневої колії залізної Львів-Стоянів — залагоджений враз зо справозданнем Виділу (Гляди Справозд. 24),

23) Внесок п. Білоуса: завізвати правління до основання 2-ої реальної школи у Львові з викладом предметів частю по руски, частю по німецки; — упав при першім читанню.

24) Внесок п. Сівца: завізвати правління, аби ревизия ак-тів сервитутових, на жаданне сторон, заряджувана була, а де покажется потреба, аби нове досліджуване вводити, — упав при першім читанню,

25) Внесок п. Скршницького: о утворенню бюра гірничого при Виділі краєвім, по довшій дебаті відослано до Виділу кра-євого, яко до комісії.

26) Внесок п. Поляновського: о утворенню Ради культури краєвої, яко органу посередного межи Товариствами рільничими а властями краєвими, с подібною організацією, як ческа — ві-дослано до комісії культурної.

27) Внесок п. Еразма Волянського: о подвигненню хову коней в краю нашім — відослано до Виділу краєвого, которий, порозумівшися с товариствами рільничими, має починити відповідні кроки.

28) Внесок п. Славинського о зменшенню податку гірничого до половини теперішньої високости — відослано до комісії культурної.

39) Внесок п. Савчинського в ділі переміни уставу шкільної з д. 2. мая 1873, особливо під зглядом плати учителів — відослано до комісії едукативної, и на внесок тої-же ухвалено в цілости, с тим, аби для покриття видатків, ухваленням того внеску споводованих, внесено було в бюджет 78400 зл.

IV. Петиції важнійші.

1. Петицію Петра Циґи о ухваленню уставу против п'янства відослано до комісії адміністративної.

2. Петицію того-же о обмеженню важности підписів на вексях, відослано до комісії правничої.

3. Петицію того-же о знесенню лотерії числової залагоджено, на внесок комісії петиційної, ухвалою: Сойм завзиває ц. к. правління до скорого знесення числової лотерії в дорозі уставодавчій.

4. Петицію того-же в справі писарів закуткових на внесок комісії залагоджено ухвалою: Сойм завзиває вис. правління, вплинути на президію ц. к. висших судів в Галичині, аби наново поручили судам першої настої, слідити епергично писарів закуткових, и карати по всій строгости права.

5. Петицію міста Снятина о введенню мирових судів залагоджено ухвалою: Взивається Виділ краєвий, аби на слідуючій згромадженню предложив проект уставу краєвої для примінення загальної уставу о мирових судах до нашого краю.

6. Петицію Виділу повітового Кольбушівського о підвищенне оплат від підвод ухвалено відступити Виділові краєвому с препорученнем, постаратися у правління о виробленне нової тарифи винагороджування за підводи, достарчувані в службі публичній.

7. Петицію галиц. Товариства господарчого о примусову коммасацію ґрунтів ухвалено відступити Виділові краєвому до урядового трактовання.

8. Петицію Петра Циґи о обмеженню ділення ґрунтів селянских ухвалено переказати Виділові краєвому с препорученнем, аби на-рік зложив своє справозданне в тій справі.

9. Кілька петицій в ділі примусової асекурації ухвалено передати Виділові краювому с тим, аби поручив Виділам повітовим при кожній нагідности повчати нарід о пожитку асекурації.

10. Петицію погорілого міста Горлиць о запомогу, відослану до комисні бюджетової, на внесок тої-же залагоджено признаннем доразної запомоги в квоті 2000 зол.

11. Петицію міста Горлиць о пожитку 250.000 на відбудованне міста, відослану до Виділу краювого, и на внесок того-же ухвалено уділенне гваранції тільки на пожитку в сумі 100.000 зл.

12. Петиція погорілої громади Ульгувок, на внесок комисні бюджетової, залагоджена визначеннем 200 зол. доразної запомоги.

13. Петицію Товариства „Просвіта“ о субвенцію в квоті 5000 зол., на внесок комисні бюджетової, залагоджено ухваленнем субвенції в квоті 2000 зол., с тим однакже застереженнем, аби ті гроші ужиті були на видавництво книжок шкільних.

НОВИНКИ.

— **Рука руку мие.** Отся приповідка народна могла би виражати великий змісл моральний, — н. пр. о спасенних наслідках взаємности в ділах гідних, — якби не те, що вона в повседневнім життю уживається власне до означення поступків, підходячих під відворотну сторону моральности. — Сей раз хочемо під отсим надписом сконстатувати кілька фактів, характеризуючих одного з діячів и проводирів партії, називаючої себе „русскою,“ а властиве партії „Слова“ — тому що внутрішня и основна грість тих фактів дуже точно виражається повищою приповідкою. Богатирем нинішній реляції нашої не є ніхто инший, як сам Впр. О. Теофіл Павликов, почесний крилошанин митрополичого собору св. Георгія, бувший референт консисторский, парох знаменитої міскої парафії ставроунгійскої у Львові, Предсідатель Товариства „Русская Рада“ и пр. и пр. Ми охотно ошадил би О. Павликову тої неприємности: згадувати о нім в нашій часониси, — бо воно, правду сказавши, и для нас не велика приємність —; але ми обовязані до того вже з самого титулу „Правди“. *Amicus Theophilus, sed magis amica veritas*, — а що прїточені нижче факти містять в собі саму чисту правду, за те ручається нам особи зовсім віри годні.

Звісно, що О. Павликов посідає одну з найліпших греко-католицких парафій в Галичині; звісно и те, що О. П., хоч и перестав вже бути референтом консисторії, однакже *Referentengehalt* все еще побирає; звісно дальше, що диети соймові и райхсратові приносять О. Павликову не малий дохід; звісно на конець, що син О. Павликова, слушаючий вкладав на университеті в Відні, дістав — мабуть зо згляду на райхсратове становище О. Павликова — знамениту стипендию, через що знову розходи О. Павликова о значну квоту уменшилися.

Взявши теє все на увагу, трудно приходиться зрозуміти такі н. пр. поступки, як ті, що О. Павликов удався ще о запомогу з фонду призначеного на запомоги для бідніших священників, и о запомогу з Інститута Ставропігійського... А по мимо того воно було так в самім ділі.

Знаючи добре о тім, що Намістництво не вважало би за річ оправдыву зробити О. Павликова учасником в 70-гульденових запомогах для бідніших священників — уже з самого згляду на ёго обставини маєткові —, О. Павликов удався в тій справі з особистою просьбою до самого министра, и очевидно зараз мав приобіцяну запомогу в квоті 70 зол., кажу: сімдесят золотих австр. валюти! Приїхавши до Львова, О. П. ходив до Намістництва, и кланявся маніпуляційним урядникам, аби були ласкиві борзо внекспедиювати ёму ту запомогу. Мабуть О. П. находився в якімось надзвичайнім притиску грошевім, коли, номимо амбіції особистої, незважаючи на свою годність яко крилошанин и до того „Предсідатель Русской Ради“ — ба що більше — не зважаючи на годність краєвого посла до Соїму и посла до Ради державної, міг допуститися подібного кроку.

Не досить того, О. П. удався также о запомогу до Інститута Ставропігійського. Сеніор того-ж Інститута, п. совітник Ковальський, вніс просьбу О. Павликова на засіданню Інститута з внеском на уділенне безворотної запомоги в висоті 300 зол., котора то запомога більшою голосів дійсно завогована зістала.

Як з одной стороны дивно отсе, що О. Павликов и до министра и до Інститута о запомогу удався, так з другої стороны зовсім нічого дивного не видимо в тім, що він и тут и там запомогу дістав, — бо воно дуже добре обьясняється приповідкою: „рука руку мие“... Министра, и. пр., нічого некоштувало дати 70 зол. з фонду призначеного для бідніших священників, тим більше, що він міг за те сподіватися в заміну деякої услужности від О. Павликова, именно коли-б ходило о введнанне яких кошцесій для народности рускої, — бо навряд чи посол, удаючийся до министра о таку дрібницю для своєї особи, буде мати сміливість виступити з жаданнем хочби тільки якоїсь „дрібниці“ для народности рускої, коли отсе министрові було би не на руку. А хто знає, після вище сконстатованого факта, чи О. П. більших концесій для народности „рускої“ не відступив би п. министрові за якусь — значнійшу запомогу?... Більше застановляє учинність институтского сеніора для О. Павликова, коли погадати, що обовязком сеніора єсть дбати також о маєток Інститута, и радше помножати доходи, ніж обтяжати Інститут новими неоправданимидь видатками. Однакже один из познакомлених з ділом обьяснив нам ту річ в той спосіб: Сеніор Інститута (Ставропігійського) потребує зглядів О. Павликова, коли ходило-би, и. пр., о підвищення чиншу за помешканне, бо п. сеніор мешкає за пів-дармо*) в однім из домів „Дому Народного,“ а до старшини „Д. Н.“ належить власне и О. Павликов. Потім — сеніор Інститута, ц. к. совітник вищого суду краєвого, п. Ковальський, чей-же

*) П. Ковальський, займаючи тепер помешканне, складаючися з 4-ох покків фронтоних з балконом, которе при тутешніх обставинах моглиб коштувати 700 зол., платити річного чиншу тільки 380 зол.; давнійше за 7 покків платив тільки 500 зол.

не в тім битий, аби не зміркувати сього, що О. Павликов, яко посол райхсатовий, міг би для него або для кого з його родини часом помічним бути у Відні, и для того вже з самої „доляльности“ уважав за річ відповідну не відказати просьбі О. Павликова о уділенне запомоги. Атже-ж отся учинність на шот институтської каси не коштує п. Ковальського нічого, так само як О. Павликова не буде коштувати учинність на рахунок каси Дому Народного, котра побере тільки о половину менший чинш за помешанне, аніж би могла була побрати. А до того, незамутнена дружба межи двома особами, маючими свої впливи в деяких сферах, може в певних случаях приносити взаємну вигоду. Звісно, н. пр., що холмський єпископ, ВПревосв. Михайл Куземський, завдяки подібним впливам, все ще побирає п'ятсот-тисячну платню архипрезвитера капитули митрополічної львівської, а плинність тої плати піддержується заневне представленнями в Відні: що холмський єпископ не побирає від російського правління ніякого жаловання. По крайній мірі „Слово“, орган тої партії, до котрої, яко вибігні особистости, принадлежать О. Павликов, п. Ковальський, и його тесть єпископ Куземський, по кількакратно нарікало на те, що єпископ Куземський не дістає ніякої платні від російського правління. Очеvidно, „Слово“ розуміється також на „митти рук“, и в отсім случало зпарошина — обмовлює правління тої держави, звідкіля воно само — розуміється, не від правління — побирає субвенцію. Мимоходом сказавши, ми сумніваємося дуже о правдивости тих помовок „Слова“, маючи краще розуміння о правлінню російським, которе, як звісно, навіть єпископам з політичних зглядів удаленім, платило значне жалованне; якже би те правління могло відказати платні єпископові Куземському, которий, оставляючи владичий престол в Холмі, висвідчив йому так значну услугу?

— **Дар для „Побратима“**. П. М. Димет подарув. в Товариству „Побратим“ 20 штук фотографій, виображаючи: могилу Шевченка. Фотографії ті можна купити в канцелярії друк. рні Товариства имени Шевченка, по 1 зол. за екземпляр.

— **Спростованне**. Недавно тому завязався у Львові комитет с цілею придбання фонду для закуплення двох образів, „Унія любельська“ и „Баторий гід Полоцком“ знаменитого маляря Матейки. „Слово“, згадуючи о тім, доносилъ своїм читателям, що О. Стефан Качала, превосв. єпископ Ступицький, и профессор Анатолий Вахрянин зістали вибрали на членів того комитету, и вибір приймили. Між-тім ми уповачені через О. Качалу и Превосв. Ступицького зачвиги, що вони того вибору, которий впрочім без їх відомости відбувсѧ, не приймили.

Запрошенне до передплати.

✂ На гипсові одитки Шевченкового бюста, виконаного п. Т. Барончем, розписується передплата до кінця місяця листопада с. р.

Ціна одного екземпляря в дорозі передплати виносить 6 зол. а. в. По уплчві визначеного для передплати часу ціна буде підвишена значно.

Листовно посидается передплата до „Виділу Товариства Имени Шевченка у Львові, улица Осолинських, ч. 12“; ш. передплатителѧ

місцеві зволють складати передплатну ціну у Завідателя друкарні того-ж Товариства, п. Ф. Сарницікого, в конторі тої-ж друкарні (Крива улица ч. 2.).

Ш. передплатителі позамісцеві зволють в своїх листах ознаймити, чи передплатлений бюст одберуть самі у Львові, чи слідує переслати ёго поштою. В другім случаю пересилка доконається на їх кошт, с побрансч почтовим належитости за відповідне опакованс.

Замовленя без долученя передплатних грошей не приймаються.

Фотографичні виображеня Шевченкового бюста можно купити в магазині п. М. Димета, и конторі друкарні Товариства Имени Шевченка, имено:

більший формат по ціні 70 центів,
менший " " " 35 "

Чистий дохід призначений на утворенне фонду для поставлення Шевченкові памятника у Львові.

Від Виділу Товариства Имени Шевченка.

Отсей н-р выдаемо о кілька днів пізнійше, подаючи в нім справозданне о діяльности Сейму.

З сим н-ром зачинається IV-ий квартал VII-ого рочника „Правди“.

„Правда“ виходити ме и дальше два рази на місяць, с. е. кожного 3. (15.) и 18. (30.) в 2½ аркуша. Ціна передплати на чверть року і зр. 50 нр.

Просимо о скорс надсмаанне передплати.

Можна еше дістати „Правду“ за перші три квартали с. р. по ціні передплатній 4 зр. 50 нр., и рочник VI-ий по ціні 5 зр. а. в.

ТОВАРИСТВО

ГАЛИЦЬКОЇ КАСИ ЗАЛІЧКОВОЇ

(Львів, улица галицька, ч. 21.)

приймає

ВКЛАДКИ НА КНИЖЕЧКИ ЩАДНИЧІ

від одного зол. а. в. до кожної високости,

нарощаючи їх

по	6 ⁰ / ₀	с	3-днівним	виповіщенєм
"	7 ⁰ / ₀	"	14-	" "
"	8 ⁰ / ₀	"	30-	" "

Участки-ж членів нарощаються від дня першої вкладки.

1—6.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницікого.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
3. (15.) и 18. (30.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Осесолнських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сили и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер стоить 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

П'ЯНИЦЯ.

(Далше.)

III.

Іван Микитович стояв на квартирі у міщанки Барабашихи, котра перепродувала у літку різними овочами — грушами, яблуками, кавунами — на базарі, зимою ж — солоною рибкою — дома. Усяк знав тітку Настю (як звали її), низеньку й гладку з чорним, завжди политим якимися масним потом, лицем, з товстим кирдатим носом, з товстими оддутлими губами и здоровенними сіро-мутними очима, що сиділи зверху, як дві цибулі. Яка сама була не чепурна, так и одягалася на чепурно: завжди очіпок, старий и засмальцьований, стояв на бік, а с-під ёго часом и на очі вибивалися сіді пасма волосся; — завжди у брудній лхій сорочці, у вистріпаній спідниці, котру вона носила так, що один бік волочився по землі, а другий — бовтався аж біля коліна, и через се здавалася неюв кривобока. Товста, як бочка, сама; товсті, як стовпці, ноги, котрими вона якось чудно совала; товсті, як макогін, руки; чорна, не чепурна, обідрана и засмальцьована, — вона була одмінна на усе місце. Усяк її знав добре; не тільки старі и молоді, а й малі діти. Старі її знали з безпутнёго життя, котре вона тягла, зостались ще молодкою удовою з невеличкою дочкою Наталею. Ще за життя покійника, високого й грізного чоловіка, котрий так часто лупив її, що сусіди, віднявши, мусили одивати водою, — ще за життя ёго вона

часто й густо, назберавши сестриць, гуляла з ними цілими тижнями, волочилася з молодими паничами, та вдівцями.

Коли ж віп помер, лизнувши раз так, що ёго й запалило, — вона тоді повела життя по своєму. Отсе перепродує — перепродує цілий тиждень, вторгує грошенят, а в неділю — й прощє їх з сестрицями, такими ж як и сама перекупками. Прогуляє так до середи, — там знову перепродує, и знову до неділі, або до свята якого. — Малі-ж діти знали її по її чорному не привітному виду, товстому охрипшому голосу, та по смашних овощах, які вона завжди десь уміла доставати: у неї и груші, и яблука, и кавуни найсмашнійші були.

Барабашиха мала у самій середині місця двориче з домівкою у три хати. З трёх хат, одна світлиця завжди віддавалася у найми и приносила невеличку користь до того, що виробляла вона з торгу, Якби не безпутне життя, яке вела вона, то з тих грошей, що виручала, не тільки зажила-б добре, а щєб змогла відкласти що року хоч невеличку дещицю и про чорний день; а при такому господарювані — и вона сама ходила обшматаная, и дочку водила обірваную. Поки ще Наталія була малою, то й байдуже. Бігала собі по калюжах з діворою, дражила п'яних по улиці, показувала языка жиденятам, пасмівалася з п'яної матері и її товаришок. А стала підростати — узяла її — звісно — дівоча думка: у тих подруг и те й отєє а в мене одно дрантя; ті, як лави, розряжені похожають, а я як старчиха. Стала матері прохати; мати стала лаяти; дочка у плач, у спірку.

— Коли б ви не пили, та не гуляли що дня Божого, то й у мене-б було усе те, що другі мають; а то тільки й знають понаводити сюди п'яниць таких, як сами!

— Мовчи, сучко! мовчи, відьмо! мовчи, сяка — така! бубоніла п'яна мати. А то, як устану, то тобі дам! — А сама й голови підняти не зможе — так лизнула.

— Мовчи!... хоч-би віддавали мні ті гроші, що панич за квартиру платє.

— Ось! на тобі! на, сучко! на, відьмо! — кричала, даючи дулю.

— На?! хай те вашим товаришкам, а не мні... он панич каже, що він через ваше п'яньство сидить иноді голодний, — що як так — то він и з квартирі зійде.

— Хай зходе! хай! не дуже побиватимуся...

— А де ж ви знайдете такого другого, тихого та смирного? Другий — як заковерзує, то й хати буде трохи, а сей — усе тихенько, просючи... Так нехай и сходе.

— А-га, сучко! се воно ось що... закохалася з паничем, відьмо, та й шкода, кажеш! Підождиж! Ось я до тебе доберуся, я тобі дам, як до паничів лабузнитися... Поганко!..., молоко коло губів ще не обсохло, а вона вже й з паничами!

— Та що се ви кажете, — схаменіться.

— Ні, стій! я до тебе доберуся... и почала рачкувати, — я тобі дам!

— Та лежить уже на тому місці, де звалилися, — спить.

— И буду спати... буду спати... а ти думаеш робитиму що? Спатиж, на твоє буголовья спатиму!... И швидко заспала.

Невеселе таке життя. Наталю часом и слези брали, и зло велике приймало; та нічого невдіє. Почала хитрощами під матір підходити: коли було зводять бариші, то вона украде не примітно карбованця-другого; иноді й випросе, коли баче, що мати добра; иноді брала від Івана Микитовича у перед. И все те тратила на себе, на свої убори, бинди, намисто, перстні. Мати угляде, лютує.

— Хто тобі, сяка — така, сучко, дозвіл на те дав? Як ти сміла без моєї відомости робити?

— Та ви-ж бачите сами, що ні в чому міні ходити; як жидівска наймичка — виправляється Наталя.

— А заробити, заробити — не знаєш?

— Не вже вам, мамо, не соромно перед людьми буде, коли я у вас одна одним та піду у найми?

— У найми? — И мати прикро — боязко дивилися на неї. — Чого ж ти підеш у найми? Хіла в мене нігде жити?

— Та я ж то й кажу те! А де ж я зароблю, сидючи дома?

— Ти все мні так! Ти мні завжди наймами очі вибиваєш. А я нехочу, що б ти йшла у найми. Не хочу, не хочу! От хоч по сю, — и вона проводила по горянці рукою — а не пущу тебе у найми... Роспустися, розволочися? — не пущу! — бубоніла мати уже геть тратячи и лютощі и суворість голосу.

Не можна сказати, щоб вона й нелюбила своєї Наталі. Одна одним — вона була у неї завжди прикметою гордоців та вихвалок перед сусідами.

— От у мене доня; от у мене господня! хвалиться вона; — нею тільки й живу, нею й на світі держуся! Не будь її — давно б уже сконала десь під тином; а то-ж все вона, моя голубонька, и хозяйствечка прибереже и матір пригляне... И біля кватиранта ж вона... И все сама, и все одна... Сказано, як у окропі, день цілий викрутиться, а ще й весела.

Наймів-же боялася мати гірше вогню. Вони малювали їй у думці найгірший занепадок її господарства и самої себе. — Як? скажуть: дочка Барабашихи у наймах? У невилній роботі знесе свої чорні брови, свою молоду красу? Краще я не випью ні одної чарки горілки за цілий мій вік, чим се му бути! думала вона. И коли Наталя нах валялася наймами, то вона зразу попускала їй у всему; роби, мов, що знаєш, тільки нейти у найми!

Віддана на волю сама собі, Наталя виростала й роспускалася під впливом того або другого почуття, під уразою того або другого випадку; ніхто їй не ставив у житті таких міцних перегород, котрих вона б не нарушила. Мати була їй не страшна; вона її и ухом не вела; подружки мали вплив на жіночу прихильність до уборів, до веселого життя. И Наталя відділася сему: наряжалася на скільки змогли дати достатки; гуляла — на скільки було зайвого часу; співала, жартувала, веселилася.

З Іваном Микитовичем держала вона себе просто, як дівчина з парубком; жартувала з ним, гралася. Бачучи його неспіливу натуру, вона перша зачіпала його; задивляючись на його сумну постать, болізнний вид, — вона хотіла розгадати и розігнати той сум.

— Чого ви, паничу, такі сумні та не веселі? Чи не болять що у вас?

— Ні, нічого не болять.

— Чого ж ви такі сумні? Завжди сидите одні у хаті, та тільки знай виграєте на своїй скрипці. Он другі паничі: гуляють, з панянками водяться; а ви все дома та дома. И не обридне воно вам?

— А що я там буду робити по тих гулянках? я немію панянкам брехень точити, як вони... суворо одмовляє Іван Микитович.

— Такі-ж ви!

— Який?

— Ось які! — — И вона кривила жалісно свій вид, щоб передражнити його. Се передражнювання було таки хороше и таке любе, що Іван Микитович не сердився.

— Постійте-ж, приїде мати, — я мятері скажу, — острахує він її.

— Що ж мінї мати? шпарко питає Наталя.

— Лаятиме, битиме.

— Ні; не битиме.

— Ну, так лаятиме.

— И не лаятнме.

— Ну, так битиме.

— И не битиме, и не лаятнме!

И піде межн ннмн отака сварка, покн такн Наталя, буцім нехотя, зачепе як небудь ёго рукою. Иван Микитович н собн почне одбиватнся — н підуть між ннмн такн перебої, від котрнх хороше стає н Івану Микитовичеві, н самій Наталі.

Щоденні такн перекидки, звичка одного до другого, молоді літа обох, — узяли такн своє. Иванові Микитовичу сумно якось стає, колн він, прнйшовшн, незастане Наталі дома, Наталі сумно — колн Івана Микитовнча забарнтн служба; н обоє радн, як збіжуться до купн; почнуть зараз спорнтнся, гратнся, борюкатнся.

— Паничу! кричить отсе Наталя з другої хатн.

— Чого вн?

— Угадайте що я роблю?

— А що ж вн робнтє?

— Блохн трусю, одказує, сміючнсь Наталя.

— А я до вас зараз увійду.

— Не йдїть, не йдїть, — не пущу! кричить Наталя, н не пускає дверей. Иван Микитович услковується — н зразу відчнне двері. Наталя, спрожога, одбігає на серед хатн н залнвається дзвінкнм сміхом. Вона брехала; їй тяжко хотілося, щоб Иван Микитовнч увійшов до неї у хату, щоб погратнся, посміятнся з ннм.

А колн просе вона ёго загратн що небудь, Иван Микитовнч бере скрипку н почнна' гратн. Аж хата розлягається та туже, аж стїни потемніють та насупляться, як заведе він жалісливої. Наталя сндть, слухає — н по личку вдко, як гра прнймає її серце, як проходять уразлнві смужкн по виду; то збїдне вона, то зачервонїється, то слїзи заблнщатн на гарннх вїях — й от упадуть, от упадуть... Наталя зднхне н глнбоко н важко; — слїзи розїйдуться по очех, умащуючн її бїлі блнскучї бїлки. Иван Микитовнч трохн потроху переходе на вевелїшу, на дрїбнїйшу... Що не вдарнтн по струнї, — лице Наталі неначе хто водою збрнзне; у сумннх та задуманнх очїх зажеврїє искорка одради — н розїмється по виду молододою умїшкою; уже у неї н пальці на руках заходнли, внбиваючн на колїнах такту під нгру, н жнжки у ногах здрнгнули... Понїсся танцюрнстнй казачок, або дудочка, н Наталя, схопнвшнсь, внбиває ногами. Се разом кндається на Івана Микитовнча, лоскоче ёго; валнтн на лїжку — н сміються, сміються обоє...

— И хто вас навчнв так гратн? загадавнсь, прнтає якось раз Наталя Івана Микитовнча, сндячн поруч кодо ёго. — Ска-

зано : сприкка мов словами вимовляє, слёзами виливає, и до душі и до самого сердца доходить!

— Сам вивчився. Хіба-ж ви не знаєте, що я у вас и скрипку купив и учився?

— И дасть-же Господь такий талан чоловікові! Чому-ж я нічому не навчилася? Сказано, безталанниця!

— Чого-ж ви безталанниця?

— Того, що не вию нічого, не навчено мене нічому. И як воно люде читати навчаються? Я-б, здається, ніколи не навчилася. А то: розверне книжку, дивиться, та так и читає.

— Хіба ви думаете труденько навчитися читати?

— А вже-ж не легко.

— То тільки так воно здається; а там усього тільки 36 значків треба запам'ятати.

— Тай годі? — дивується Наталя.

— Тай годі!

— А там уже й читати усе можна?

— Можна.

— Е-е, дурите!

— Ні, не дурю.

— Так як-же 36 значків, коли там їх ціла книжка?

— Так що-ж, що ціла книжка? У тій книжці всего тільки 36 значків ріжних, а то все однакові.

— Та як же-ж воно так?

— Перестановлюються значки. От, наприклад ваше йменн: Наталя, н-а, т-а, л-я, буде: Наталя. От, бачте; тут 6 значків. И почав їй розказувати, як зоветься кожний.

— На-та-ля, — поспитала вона — На-та-ля... А ваше як?

— И-ва-н.

— И-ва-н-я. — Ивамя, а не Иван!

— Ну, хай я Ивана. Хочете, я вас навчу читати?

— Справді?

— Справді.

— И я буду усяку книжку читати?

— Усяку.

— И книжку, и писане?

— И книжку, и писане.

— Ну, навчіть. Навчіть, ваничку! навчіть, голубчику! навчіть! Я вам, поки мого й віку, дякуватиму.

— Добре; хай-же, завтра пошукаю книжки такої, та з за-трею й почнемо.

Наталя раділа, як мала дитина. Вона довго не спала ту ніч — и все шептала по складам ймення то своє, то паничеве, то товаришок своїх; часом переходила на назви хатнього господарства, як лави, кочерги, горшки, и дивом дивувалася, як воно так виходе, и як вона досі сама до сего не дійшла. При складанні назвів хотнього господарства, вона засміялася... „Тфу! чи я не дурна, чи я не скажена? — діло об грамоті идеться, а я свої горшки та кочерги проважу! Сказано, дуренище!“

На другий день Иван Микитович почав учити Наталю. Наука пішла и швидко и користно; Наталя виявила и цікавість и до-тепність; уже більшу половину азбуки пройшли, — доходили вже до *ы*.

— Єри, яри? запитала Наталя Івана Микитовича. — Які яри? ті, що глину беруть?

— Ні, се літера так зоветься. Наприклад: ты — т-ы.

Е, е, ні: се яри ті, що у глинищах весняна вода повикручувала, сумно якось замовила Наталя, не дивилась ні в книжку, ні на Івана Микитовича, а кудись в вікно, далеко: — глибокі такі, глибокі, з боків руді та жовті, а на дні темні такі, що и не видно..., аж голова закрутиться, як глянеш униз....

— Та годі вам вигадувати казна-що. Ну те, кажіть за мною — ери!

— Нехочу... боюся... упаду... задумано и якось не хотя одмовляє Наталя.

Иван Микитович здивувався.

— Що се з вами, Наталю?

Наталя почала плакати.

— Чого ви? га? Наталю! Наталю!

— Чого? крізь слізи сумно вирвалося слово у Наталі.

— Чого ви плачете?

Наталя розсердилася, устала и пішла до себе у хату.

Що за оказія така? дивуючись, думав сам собі Иван Микитович, и тільки здвигував плечима. Що воно за знак? Чи то на добре що, чи на лихе? Щось у мене серце, дивлячись па неї, немаче хто у мені здавив, ваче до ёго вогню приложив.... Ги...

Иван Микитович взяв скрипку у руки и заграв. Скоро під голос струн замовкло ёго серце, заснула туга, немаче дитина заколихана матірью. Скоро и Наталя, зачувши, ускочила до ёго весела, безжурна, и еліду не видно було її незадавієї туги; заспівала вона своїм тонким голосом під вигравання Івана Микитовича, —

спершу протяжних пісень, а далі и веселеньких до танців. И вже геть пізно вони розійшлися, веселі та ясні обоє.

IV.

На другий день, тільки що світ розкрив свої сонні очі и визирав хорощим соняшним ранком, як під двір квартирі Івана Микитовича підыхала невеличка повозочка парою кіньми. На передку сидів парубок у солом'яному брилі, у чорній товстючій сорочці, у вибійчаних штанях, засуканих аж до колін; лице, ноги и руки були у ёго чорні, засмалені, закурені, — одні очі та зуби біліли та блищали. У задку сидів панич, ще молодий, убраний до доріжнёму; літня біла одежа паничева припала пилом, а личко молоде и біле червоніло від смаги. Як коні стали, панич устав з повозки и пішов у двір; а парубок, прив'язавши коней до стовця, поніс за ним невеличкий сак. У дворі на їх кинулася собака, — та видно приїджі не були боязкі; — панич палицею, а парубок батоном обмахувалися и прожогом шшли до рундука. На лемент' собачий вибігла на рундук ще заспана, неросчесана и невмита Наталя. Кругле личко її горіло здоров'ям и красою, чорні очі застигло просоння своїм м'яким и темним килимом, — вони були чорні, як вугіль, здорові, як ягоди, и м'які, без искорок, як аксамит.

— А чого вам треба? спитала вона приїджих.

— Іван Микитович тута на квартирі? запитав панич.

— Тута. Ще сплять.

— Куди-ж до ёго ити? знову пита' панич, сходячи на рундук и кидаючи цікавий погляд на дівчину.

— Сюди. Тільки, кажу, що ще сплять.

— Сплять! підбираючись під голос Наталі, передражнив панич и ущипнув Наталю за руку. Наталя махнула рукою и трохи не заїхала панича по виду. Від замаху просоння її зразу сплиснуло, лице загорілося гнівом и в чорних очіх зажеврили скалочки.

— Ось нуте! так и дам! скрикнула Наталя, замахуючися кулаком:

Панич уже не чув. Він побрався у сіни, а разом за ним и парубок з сакком. Іван Микитович ще спав, як панич увійшов у хату, и зірвав з его ковдру. Іван Микитович розкрив широко очі.

— Петро! скрикнув він, схоплюючись. — Де ти узявся?

— Іване! промовив приїджий — и кинулись одні одного обнімати.

— Сідай-же, та спочивай, поки я вдягнуся та умиюся, — каже Іван Микитович.

Тай міні з дороги треба умитися. Та ще десь мій машталір з саком.

Панич кинувся до дверей, як парубок у двері.

— А-га, — сюди, сюди! Став отут коло печі...

Парубок поставив сак, а сам став коло порога.

Ну, Грицьку: на-ж тобі на могорич, та їдь собі з Богом, — промовив до ёго панич, даючи у руку копу з шагом.

— Спасибі вам, — подякував парубок, низко вклоняючися, и вийшов з хати.

Паничі почали чепуритися, умиватися та прибиратися. Прибравшись, вони посідали коло столу, зажидаючи самовара, и почали розмову.

Приїжджий був сердуньший син Ливадного, старший від Івана двома роками. Глянувши на обох, не можна-б було ні за що назвати їх рідними братами, — одного батька, одні матері. Іван, худий, сутулий, блідий, завжди похмурий, задуманий; Петро — бравий, середнього росту, широкоплечий, краснощокий, при здоров'ю, — воно у ёго так и грало и в постаті вертливій, и в погляді веселім, и в розмові шпаркій, жартовливій.

— Яким-же-ж ти побитом, брате, завітав у наші краї? питає Іван Микитович.

— Довга річ усе, брате, розказувати. Приїхав у суд по ділу. Коли виграю — заживемо на всю губу; коли ні — то, що-ж, пропаду, як собака... Діло идеться за 20 тисяч, що зазичила у мене одна пані.

— У тебе зазичила? розкриваючи широко очі, запитав Іван Микитович. — Де-ж ти узяв таку силу?

— Та вже де не взяв, — то моє діло.

— Та як-же? та що-ж? я нічого не второпаю!

— Гм... мугикнув Петро Микитович, и якось сумно спустив у низ голову. — У нас там була одна поміщиця, Красовська; удова, не молода вже. Не знаю, чи був у неї коли чоловік, чи не було, бо вона про ёго ніколи не згадувала; а про те все удова та й удова. Так її усі в місті и звали. Завжде бувало, набере низку паничів, та й водиться з ними. Я, ти ж знаєш мене! — зараз одбив від неї всю ту шушваль, що шведдяла коло неї, та оббивала пороги: — все-ж, бач, Секретарь у Поліції, молодий и не взяв же мене враг, показнійший таки над якого там столоначальника! Одначе я уперед заїхав; почну тобі з початку... Тільки що ото я приїхав, показавсь між люде, — бачу — удова посила' міні чортики очима; то як сучка, після ополоника, засвітить ними

то облизується, не мов чого солоного або кислого поїза; то задумасться, кусає кінчики пальців, не мов справді маленька дитина; то пусте очі під ліб и зітхне глибоко — глибоко та тяжко... Бачу я те, питаю: що вона за пані? — Удова, кажуть, багачка. Ага! коли удова, та ще й багачка, треба замотати се. Закрутив, знаєш, я уса, хожу по хаті, ніс задравши, тріпну волоссям, поведу розмову з висока, а там й зиркну скося на неї. Удова моя и рїт роззявила — та слухає... Одначе, думаю, підожди ще трохи; підстрелю я тебе ще дужче! Був бал. Я йду — и вона там. Музика грає, молоді крутяться — танцюють; а удова моя з мене и очей не спускає. Я до неї, прохаю танцювати, — пішла відразу. Танцюю, а вона голову ложить на плече та скося поглядає, як не ззість очима, та так тяжко зітхає, так зітхає! Протанцював я з нею, посадив. Другі підходять, прохають. — Утомилася, — відказує. Я знову до неї, — иде. Еге, тепера ж, думаю, можна й до діла! Протанцював, посадив — и сам сів коло неї, та й почав їй бісикки пускати. — Чому ви ніколи до мене не зайдете? питає. Ага, — коли так, то й зайду! На другий день зараз и зайшов, та незабаром и зовсім там оселився. Добре мині; як сир у маслі купаюся. Тут тобі, брате, лакеї, слуги, дівчат повен двір... Роскіш та й годі! За дівчат тільки й сердилася... Не одну, брате, бувало остриже, дѣттем годову обмаже, на конюшні вибьє, та й спроваде на село; а до мене тільки день або два не говорє. — Мовчу я. А потім знову помирилося, и знову подавнїму заживемо! Так аж до прошлого року жив. Торїк вона на весні поїхала на погулянки на річну. Поїхала, та й перекинулася; а холодно було ще. Раз — злякалася, а в другє — замочилася, — занедужала, злягла. Бачу — не переливки: лікарі кажуть, не перенесе!.... Я до неї. — Не вже ви мене, Маруся Ивановна, забудете — шалїбно так питаю. — Ох лихо ж моє! каже, — чи мині тебе забувати? Коли б мині Бог дав очуняти, я б тобі усе своє добро одписала. — Хто его знає, кажу; ми усі під Богом ходимо... А знаєте; ви як умрете, то син зараз приїде, та й прибере до рук усе... А в неї був син, уже молодець, котрий раз як приїхав, та її й вибив, — хванїлася сама, — видво, за тако безпутне життя, — та як поїхав, то ні разу й звістки не подавав. — Вона зітхнула. Може б, кажу, ви поки що, хоч вексель дали? — Знову вона зітхнула и заплакала. Я зараз за панїр, настрочив на 20 тисяч, несу до неї, несу цїро и чернило. Підписала и ведивилася. Янї підписала, — я вексель у решеню, та від неї, — загуляв собі. А вона щось на тре-

тій день и вмерла! Як умерла, — зараз кинулися все описувати та печатати, а я вексель: — а подавай міні гроші!

Усі аж руками розвели... „Підлог! підлог!“ закричали. А тут и син приїхав, став предводителя, прохати. Пішла, брате, перепалка! Мене трохи з служби не кишнули, та спасибі, справник заступився. Пішло, брате, діло... Виграю — заживу; а ні... та вже — хоч пан, хоч пропав!

Іван Микитович мовчки слухав и сумно дивився на брата, „Не вже так можна? не вже він мій брат?“ мелькнуло у ёго в думці, и аж мороз пробіг у ёго по за спиною.

— Що се у тебе за дівчина. Вогонь, а не очі! перебіг зразу на ипшу мову Петро Микитович, бачучи, що брат мовчить.

— Дівчина? спитав понуро Іван Микитович, и серце у ёго стукнуло. — Яка?

— А тута, в дворі.

— То хазайска дочка, Наталя.

— Що-ж ти?... запитав Петро Микитович, и жартовливо дивився на брата. Іван Микитович, скинувши погляд — злякався брата и спустив у землю очі. Серце ёго ще дужче застукало, повернулося так болізно...

— Хаява ти, як я бачу!... скрикнув Петро Микитович. Брат мовчав и тільки зблід на лице.

— Що, у вас рано зіходяться на службу? знову перемінить розмову Петро Микитович.

— Та так, як и всі.

Розмова не йшла далі. Іван Микитович засумував, Петро Микитович ходив по хаті та посвистував...

Потім вони попили чай и вийшли разом з дому; Іван Микитович потяг на службу, Петро Микитович — по своєму ділові.

Іван Микитович на силу висидів свої часи на службі, и тільки вони не днями, а віками; нетерплячка ёго пекла, як згага; у думках літало чорним вороном темне почуття якогось лиха. Вийшовши з служби, він не ходою пішов, а підтюпцем побіг до дому. Тихенько увійшов він у сінн и став під дверима своєї хати. З хати доносився голос братів:

— Я вам сережки золоті куплю, персінь на руку... Добре?

Іван Микитович миттю відчинив двері и — трохи не впав... На кознах у брата сиділа Наталя, обвинивши стан ёго и ехилити голову на плечі. Вона була не то що задумана; в очі грали якась тиха радість, личко горіло, як у вогні; а зітхання було

поривчасте, тяжке. — Петро Микитович гладив її по горячій щоці рукою.

Зуздівши Івана Микитовича, Наталя порвалася скочити, та Петро Микитович задержав.

— Не лякайтеся! не бійтесь! казав він, не випускаючи з рук.

— Пу-с-тять! пустять! обідати час давати... прохалася Наталя.

Іван Микитович, скося глянувши, почав роздягатись. Серце его, як молотком било у грудях; він не міг слова вимовити...

Петро Микитович випустив Наталю и почав розмову з братом:

— Одначе довго-ж вас надержують. У нас се вже давно-б пообідали. А я, брате, справився: діло йде гаразд. Пообідав секретареві 200 руб. — нічого; каже: коли піймали у руки, то не випустимо!

Іван Микитович, мов сонний, слухав; слова летіли и пролітали, не зачіпаючи ні его серця, ні розуму; розмова якось усе рвалася. Пообідали, полягали, зашмаливши папириси.

— То ти на скрипці граєш? спитав Петро Микитович, водячи поглядом по хаті и побачивши скрипку на стіні.

— Граю.

— Вивчився?

— Та так трохи...

— Добре трохи? ускочивши у хату, защебетала Наталя; — Іван Микитович так грають на скрипці, мов словами говорять.

— Багато честі! понуро одмовив Іван Микитович.

— А ну, справді заграй, я послухаю. Заграй, Іване! просив брат.

Іван Микитович зняв скрипку. Довго-довго він її направляв, рвучи часто струни, чого з ним до сего ніколи не траплялося. Ось таки паправив: ударив смичком раз, удруге, провів вдововж струни, — струна випустила такий важкий та болячий голос, що у Івана Микитовича заблищали слези на очіх и трохи не бризнули... рука скочила, затіпалася... Гляне — Петро Микитович уже заграє з Наталею. Зо зла надавив він смичком на струну; струна лопнула — и зичний бренькіт пробіг по хаті, усіх полякавши...

— Ні, не заграю, — сумно вимовив Іван Микитович, и положив скрипку на стіл. Сам ліг на ліжко — и одвернувся до стіни. Наталя, запримітивши се, зараз юркнула з хати.

— А гарна, брате, дівчина отся, Наталя! Ій Богу хороша! мовив весело Петро Микитович до брата.

— Суч..! трохи не бевкнув Іван Микитович, та здержався.

Петро Микитович, полежавши трохи, почав розказувати про своє життя, про бали, танці, співи.

— Як я тепер співаю, коли-б ти почув! Куди не появлюся, зараз мене просять співати. Паньки так и вьються коло мене, та у всьому домагають. Постій, я тобі заспіваю. Яку-б то? Ну, хоч: „На що міні чорні брови?“ Шевченкову, — знаєш?

И почав... Голос его молодий, дзвінкий и гнучкий, так и лився, так и розливався, перегинався у сто-крат тонів; захоплював глибоко душу то тихою тугою, та разив серце скриком горя, які почувалися у пісні. Співання вразило Івана Микитовича; він миттю скочив з ліжка, ухопив скрипку — и на трьох струнах, спершу не сміло, и далі все дужче та дужче, виводив тяжну тугу, поки не розлився гірким плачем зраженої дівчини... Петро Микитович застановився.

— Далі! далі! кричить Іван Микитович — и одно веде, одно розливає слізи...

— Далі не має, — каже Петро Микитович; — вже кінець. Ну, та й ти-ж, брате, граєш! я ще нечув такого виразного грання ніколи! А ну, ще що заграй.

Іван Микитович заграв „Гриця“, „Ой виїду я на шпилечок“, „Ой на ставочку, та на бережечку“; потім веселеньких-танцюристих; потім знову жалісливих, и так програв аж до самого вечера. Забулося його лихо; вилилося у грі. Ів. Микитович знову просиав, повеселів, и з великою охотою згодився на раду братову, піти проходитися, роздивитися місто.

У вечері, пьючи чай, він и сам загравав з Наталею; щипав її пухкі білі руки, лоскотав по під боками, — хоч Наталя тепер и одбивалася и одверталася від його жартів, а ловила погляд Петрів. — Одначе Іван Микитович не впадав уже в тугу. У ночі, вийшовши на двір и заставивши Наталю, що стояла сама у сінях, обперившись об одвірок, и задумана дивилася па місяця, вің знову ущиннув її и веселенько посварився пальцем коло її чорного ока.

— Чого ви сваритесь? задумано спитала вона його.

— Бійтеся, Наталю, лихої години; як раз та два наскочите! тихо з жалем вимовив він. Краще було би кінчити грамоту.

Наталя россердилася, відвернулася и пішла у свою хату.

Се знову приложило Івану Микитовичу вогню до серця; знову туга та досада обняла його. Лягли спати. Петро зараз заснув. Іван ворочався з боку на бік и, як ненасилував себе зімкнути очі, ні-як сон не приходив. Думки розходилися мов хвилі, заграли свою гру — не ту, що він вигравав на скрипці, а живу, болісну.

що серце, як обценьками, давить, як вогнем пече... Сказати ёму?.. думав він... попрохати? Стидно! Яке моє діло?... И справді: яке моє діло? Що вона, моя дитина, жінка? Хай ступає на слизьку кладку, — тим більше, що словом моім нехає, дивитися на мене не хоче... И що я за нещасливий такий? Ось живу тут більше ніж три роки, а не зможу привернути її до себе, — тоді як Петро усього день — и вона вже обнімає ёго, сидить у ёго на колінах, цілує... Суч... ні стида, ні сорому!... Сказано: яка мати така и дочка! яблучко від яблуньки не далеко відкотиться!... Чого-ж мнї її шкода? Чого жаль проймає усього, коли я нагадую про те?... Здається, своїми-б руками задавав ёго... Кого? Рідного брата?... Ні, не варт вона слова доброго, не варт тих мук, які я носю у своєму серці! Адже-ж як би вона була... вона-б почула, яким я її голосом остерегав сьогодні від лихої години... А то — відвернулася, пішла, не мов не до неї річ... Пропадай ти пропадом!... Отсе закриє очі — и перед ним знову виступає вона, він, — знову покотилися роем думки, знову жаль, проклёни, досада... На силу перед світом зімкнув очі.

(Дальше буде.)

СВІТОГЛЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА.

Слід пантеїзма в українській митології.

По народній устній літературі можна вислідити, що найдавніша форма начатку світа, в давній українській митології, була пантеїстична. Бо тільки од пантеїзма могла розвинути політеїстична релігія, котра допроважує народ до кращої, свіжішої поезії, ніж строгий монотеїзм, котрий не любить поезії в пластичних формах, як релігія духа.

По індійським Ведам весь світ став з Брами: з черепа ёго сталося небо, з ёго рідких елементів стала вода, з волосся — рослина, з ёго очей — світ и сонце, з грудей місяць, з костей тверда земля, з тіла люде. Скандинавска Едда розказує, що світ став з крові вбитого богатыря Имира. В великорускій Голубиній книзі говориться, що сонце красне — од лица Божого, молодий ясний місяць — од грудей божих, густі звізди — од риз божих, білі зорі — од очей господніх, вітри — од дихання, грім — од глаголів, дощ та роса — од ёго сліз. Литовці думають, що бо-

гня Каралуні, молода и гарна богиня світа, має голову, вінчану сонцем; вона носить одержу, обсіпану зорями и застебнуту на правому плечі місяцем. Дощ — то її слізи, а зоря — її сміх.

В українській митології колядок идея пантеїстичного початку світа дуже християнізована. Однак її можна прояснити аналогією и деякими дуже ясними, хоч и коротенькими місцями в колядках, в котрих ще додержались сліди митів. В українських колядках дуже багато митологічної давнини. Колядки співають колядники або господареві дома, або господині, або синові, або дощі господаря. В деяких колядках вже просто колядники хвалять та величають господаря, його жінку и дітей. Але є колядки, в котрих можна бачити, що вони співались не господареві и господині дома, та дітям їх, а якомусь инчому Господареві, инчій Господині, а найбільше якому непростому синові Іванові и дощі, красній панянці. Давно колись наші предки співали колядки, як обрядові пісні, як молитви своїм богам світа й сонця, котрих празник припадав разом з нашим Різдом Христа, тоді як сонце повертає з зими на літо. Звернемо-ж увагу на господаря, про котрого співається в колядках.

Господарь обмалёвуеться в колядках такими фарбами, котрі певно не пристануть ні до одного хозіяна господи. Той господарь гарний, пишний, гордий та багатий. Він має дуже великий двір; на тому дворі стоять понакривані столи. Господарь сидить за столами, жде гостей. Кругом його стоять слуги, поздіймавши шапки. Перед ним колачі з ярої пшениці, золоті свічі, золоті кубки з вином ¹⁾. На господареві сорочка, як лист, тоненька, як біль біленька. Іздить він на білому коні. Господарь рідко описується в колядках, як воїн, и тим він не похожий на сина Йвана княжевича, красного панича. Господарь більше любить сидіти за столами або в церкві, навіть на престолі. На його дворі калинові та золоті мости ²⁾. Через ті мости йдуть до його в гості: боженко — ясне сонечко, місяць, зорі й дощик ³⁾. Сам він через калиновий міст, через Дунай — до раю. Його стрічають янголи, несуть у церкву, кладуть кінець престола, де янголи служать йому службу. В таких митологічних образах малюється той господарь, в котрому можна впізнати давнього найстаршого бога світа. Господарів двір широкий, як небо, з калиновими й золотими мостами (калина назначає

¹⁾ Чтен. Им. Об. 1. 20. 1864 р.

²⁾ Чтен. Им. Об. 1. 14. 1864 р.

³⁾ Там лист. 8.

світ). Кругом ёго сяє золото, але він сам тільки білий, весь у білому, и не такий блискучий, як молодий син Івап. В кінець усёго той господарь часом зветься св. Василем, або св. Николаем, котрі обидва описуються при обставі, зовсім аналогічній з господарем. Обидва вони сидять, задумавшись, поважно, навіть плачуть... В тому господареві треба признати старославянського бога Сварога, бога світа, Білбога, однакового з литовским Зничем, богом вогню. Треба пригадати, що український народ зве Бога в приказках старим господарем: Бог багатий, то й нам дасть; у Бога всёго много; Бог старий господарь: має більше, ніж роздасть⁴⁾.

Сей господарь будує церкву на своєму подвір'ї⁵⁾. Та церква у всіх колядках описується однаково; вона з трёма верхами, з двома — але більше всёго з трёма віконцями. В перше віконце світить сонце, в друге — місяць, в третє — світять зорі. В деяких колядках просто говориться, що перше віконце — сонце, друге віконце — місяць, третє — зорі. Та церква стоїть на святій, на сіянській горі: в неї попом сам Бог, а дяки — янголи⁶⁾. В тій церкві служить службу Син Божий в щирозолотій короні, в поясі з жовтої свічки, в срібному патрахилі. Та церква збудована знизу з білого каменя, середина її з дерева, а верхи срібні-золоті. Її будують то волохи, то три орли, котрими одначе порядкує один орел⁷⁾. В тій церкві самі ворота й вікна одчиняються, самі дзвони дзвонять, самі свічі засвічуються, самі книжки розгортуються. Ті свічі, дзвони й книжки привозить у церкву сам такий господарь.

Що така церква — то пізніша форма, на котру наші предки християне змінили давніший образ, те можна бачити в одній щедрівці. Там описується корабель достоту так, як церква: на сивому морі плаває корабель; в тому кораблі троє ворітець: в одні ворітця світить місяць, в другі сонце сходить, а в треті сам Господь ходить. Замість церкви корабель, замість широкого двора з мостами, котрі зовсім непотрібні на суходолі, на дворі, тут являється сиве море. Корабель має три віконці, як и церква.

Не трудно впізнати в тім кораблі и в християнізованій формі церкви, світ, мир з сонцем, місяцем и зорями. Сіянська гора, котра в казках зветься скляною горою, на котру вилазять змії й

4) Номвса прик. 2.

5) Чтен. Им. Об. 1. 34. 1864 р.

6) Чтен. 1. 34. 1864 р.

7) Чтен. 1. 51. 1854 р.

богатири, и на котру будуть лізти душі на тім-світі, — та блискача гора и єсть те сиве море, тоб-то небо, в котрому світить сонце, місяць та зорі. Те чудо, що в церкві самі свічки запалюються, вікна и ворота одчиняються, книжки розгортуються, дзвони дзвонять, натякає на невільний акт сотворіння світа и на вічний, незмінний, неперестаючий процес живої природи, и на рушення небесних світил. Таку церкву господарь будує на своєму дворі. Є дві колядки, в котрих говориться, що таку церкву збудував син, котрий розгнівався на батька, покинув ёго и збудував церкву своїм незвичайним конем, котрий очима звідни рахував, копитами білий камінь лупав и мурував церкву⁸⁾. Той син, то бог-громовик, давній Перун, певне молодче покоління богів.

Яким способом збудована та дивна церква?

В аналогічних колядках, дуже християнізованих, ймення давніх богів вже зовсім зміняні на ймення Христа, св. Николи, Василя, Юрія й Богородиці. Але під тими прізвимищами, наприклад, Христа, Миколая й Василя, нетрудно впізнати давнього господаря а може й громовика, Івана княжевича, бо в колядчаного Христа нема нічого євангелского. В одній колядці говориться, що звісна чудова церква з трьома віконцями сталася с тіла Христа, розірваного жидами:

Де кривця цяне — церковця стане,
 Де плечі впали — престоли стали,
 Де руки впали — там свічі стали,
 Де очі впали — там книги стали,
 Де лячка впали — образи стали,
 Де зуби впали — дзвонойки стали⁹⁾.

Євангелского в тих словах колядки нема нічого істинного. В такій формі, зміняній може на десятій лад, ще можна впізнати, що та церква з тіла Христового єсть мир, ставший сам по собі з якогось давнього язического світлого бога. С тих слів колядки, християнізованої аж до самих дрібязків, можна тільки догадуватись, що світ став з крові якогось світлого бога, як в Едді світ став з крові вбитого богатиря Имира; що з твердих суставів: губів, плечей, рук, стали тверді часті мира, з очей явився світ, а може сонце, бо народня приказка невченого чоловіка уявляє темним, и конечно народ зриває світ з книжкою. Що з рідких частей тіла Христового стала вода, про те просто говориться в колядці:

⁸⁾ Чтен. Им. Об. 1. 609. 1866 р.

⁹⁾ Чтен. Им. О. 1. 23. 1864 р.

А з тні кривці — та стали ріки;
 А у тих ріках Господь купався,
 Господь купався, з Петром змагався¹⁰).

Св. Никола, котрий змінив у колядках якогось давнішого бога, ніби сидить на метених дворах за столами, сидить и задумався. Він схилив голову и вронив слізозньку, а з тнеї слізозньки стала ясна керничка. З сёго можна впевнитись, що вона стала на світі з крові та сліз якого ясного світлого бога, котрий зажурився и плакав, котрого вороги розшмагували на шматочки, як єгипецького Озириса. Ті вороги світлого бога, од котрих він терпить, аж плаче й журиться, котрі розірвали й згубили з світа, то темна сила природи: темнота ночі, холод, зима з чорними страшними хмарами. Та темна сила вічно бореться з світом и теплом и таки доходить до свого, встигає побідити світлого бога и згубити ёго з світа, хоч и ненадовго. Боротьба світа з темнотою, літа з зимою, змагання негоди з погодою лежить в основі кожної давнєї релігії, як пантеїстичнєї так и дуалістичнєї. Й в українській народній поезії видко, що першим мотивом створення світа була боротьба меж двома силами и перемога над світлим богом, котрий мусів розпастиись на части, але не згинув на віки. З ёго став увесь світ. Народня приказка каже, що світ сотворили царь-огонь и цариця-вода. И мир певне од того зветься світом, що став з світлого бога, що в основі мира покладено головний живуций початок — світ и тепло.

Колядка про розшматованого Христа аналогічна з думкою, очевидно давнішою, в котрій говоритья, як удова шукала в Бескидах свого сина Іванойка и розпитувала про ёго в сонця, в місяця й зірок. Зоря розказує удові, що тому Іванойкові сваткове — в лісі птачкове,

ёму музики — в лісі словіки,
 ёму жінойка — дрібна рібойка,
 ёму дружина — в воді лозина.

Сей богатьр Іванойко, згинувший в лісі та в воді, чи, може й сам ставний лісом та водою, аналогічний з житичним Христом, з тіла котрого сам по собі сотворився весь світ.

¹⁰) Починається ота звісна колядка так: „Ой як бувало едрезде дімо. Славец сон.“

Є ще одна колядка, трохи похожа на козацькі думи. Турки й татари везуть у возі вбитого хлопа Мигалья; за возом іде турецький кінь, а на коні сидить царський хлопець, держить в правій руці палаш, з котрого дзюрчить кров. З тої крові біжить річка, а над річкою виріс явір. Мати плаче за Мигалем, котрому порубали на часті голову й руки, а тіло — на маківі зерна. Де впала Мигалева голова, там виросла могила,

Куди впали білі руки,
Туди бігли бистрі ріки;
Куди впало біле тіло,
Там виросло от чим кійло; (?)
Куди впали білі ноги,
Там виресли два явори.

Та думка тільки має форму козацьких дум, в котрих часто похоложено описується смерть козака. Царський хлопець трохи нагадує козацького джуру, але він давніший од джури, — може ще княжий джура. Але з того Мигалья виростають: могила, явори; з крові його течуть річки. Мигаль, як й Іванойко в колядках — то певпе дуже давні митичні образи, аналогічні з колядчаним Христом и давнім богом світа, з котрого тіла сотворився мир. Саме слово Мигаль, од мигати, натякає про світ. Пригадаймо народню приказку: на горі гай, а за гаєм мигай; тоб-то: на голові волосся, а за ними очі. А очі в митології назначають світ.

Пантеїстична релігія дає широке місце для миту и конечно для поезії. Вона сповняє весь мир, всю землю й воду й небо, богами, дає жизнь, в фантазії народа, мертвій натурі, дає жизнь, язик, голос, зорям, сонцєві, місяцєві, деревам, квіткам, птицям, звірям, тоді як монотеїзм все морить, одіймає од усєго жизнь и дає її тільки душі та людській мислі. Перед єврейским Єговою все мусить дріжати, замирати од страху; перед ним все смерть, а в єму тільки справдєння жизнь; тоді як давні пантеїстичні релігії робили з мира якийсь чарівничий храм, повний жизни, повний усякого чуда, де все думало й говорило, нарівні з людьми й богами. Тим-то митологія й поезія так розцвілася в Инді, розкішно розвивалася у Греків, Латинян. Давня українська пантеїстична релігія була причиною, що українська народня поезія так розкішно розвивалася, дякуючи українській природі и багатій природженій фантазії народа. В поезії нашого народа ми бачимо чудовий фантастичний мир, повний живих образів, повний усякого дива. Ні один теперішній народ, окрім давніх Греків, не має в своїй поезії таких багатих метафраз, такого поетичного обертання людей в дерева,

квітки, в птиць, в звірів, які ми бачимо в українській народній поезії. Де-які метаморфози походжі на метаморфози грецькі, и вони затвержують мисль, що давня релігія українского народа була пантеїстична, коли чоловік, як мікрокосм, розпускається в части натури, з котрих певне ёго виводила давня релігія.

И. Нечуй.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Галицько-руський нарід и галицько-руські народовці.

(Замість справознання с кївської археологічної подорожж).

I.

Тільки ми в Галичині не пишемо и не говоримо про Росцію! У всіх партій галицьких симпатія або антипатія до Росції то одна из головних засад програми політичної, и коли одні від неї ждуть освободження народа не під тяжкого ярма домашних ворогів, другі з відразою відвертаються від неї, бачивши у ній тільки томительку усіх прояв народної и людської волі.

А ні одні ні другі не потрудилися еще ніколи заглянути глибоше в ту Росцію, чи справді від неї мож сподіватися освободження народа, або чи справді она тільки томителька усіх прояв народної и людської волі. Кожда партія ограничувала свої стосунки до Росції тільки до того, що після свого політичного становища вибирала або одну догму або другу у свою програму політичну; більш їй до Росції не було ніякого діла. Після вибраної догми обсуджувалися и обсуджуються усі справи російські: одні и ті самі справи одна партія підносить до неба, а друга обкидає болотом.

А тимчасом и одна и друга партія у своїх поглядах на Росцію дуже далеко відійшла від об'єктивної правди, и в зовсім неправдивім світлі представляє собі російські стосунки. И ті, що ждуть від Росції повторення мессіяди, помилилися, и ті, що бачать у ній антихриста, теж помилилися. А с тих помилок вийшли

в життю політичнім обох партій нові помилки, котрі дуже шкідливий вплив мають на життя політичне нашого народа в Галичині.

Обернімся насамперед до поглядів старорускої партії. — Люде старорускої партії, сподіваючися кожної години, що Россія прийде зробити за них діло освободження народного, позакладали руки и майже нічого не роблять; вони з погордою дивляться на тих людей, котрі толкують про те, що ніяк не годиться дармувати, позакладавши руки, коли из усіх боків домашні вороги давають темний нарід, запроваджують панські и жидівські порядки и відбирають у него послідний кавалок землі.

Хотьби навіть ті надії мали яку небудь реальну підставу, то все-ж оно великий гріх політичний, на користь якогось заграничнього протектора зрікатися усякої ініціативи в домашнім життю політичнім. Пасивність з політики може дуже швидко перейти у пасивність з привички; а коли партія яка раз своє життя політичне піддасть під чужу контролю, хотьби навіть під контролю найширшого прихильника, то нехай она не сподівається, що она зможе коли-небудь стати чинним фактором в відбуваючихся політичних перемінах свого народа, або що она як-небудь зможе причинитися до піднесення того народа, для котрого зреклася самостійного мислення и ділання.

Але партія староруска в Галичині зреклася самостійного мислення и ділання, незнаючи навіть, на-що а для кого она ёго зрікається. Она с самого початку свого істновання дуже мало мала того, що називається розум політичний; складаючися з людей несамостійних, вийшовших из під старої поліцейської системи образования, вона немала найменшого представлення о тім, що то значить, провадити самостійну раціональну політику народню, и навіть не догадувалася, що помочи для народа шукати треба в народі самім и совісною роботою видобувати из народа самого ті сили, котрі-б ёму дали можливість, опертися шкідливим впливам сильного ворога. Коротко сказати: вона від самого початку свого істновання провадила політику крайнього непотизму, и ми-б дармо шукали хоть одної якої небудь праці, про котру би можна сказати, що люде старорускої партії самостійно перемислили и самостійно зробили. Вони „боролися“ с Поляками; але тільки за помочю правительства; вони хотіли закладати школи народні, але тільки за помочю правительства; вони у соймі и у раді державній багато говорили и політикували, але говорили и політикували тільки так, як того хотіло правительство. При кожній спо-

сібности и при кожній справі, в котрій їх голоси нераз рішати, вони не читалися, чого хочуть інтереси народні и якби своє вигідне положення мож використати на користь народа, а питалися тільки, чого правительство від них хоче. Замість стояти на сторожі інтересів народних, вони пішли у правительственні лакеї.

А тимчасом лакейська політика, політика крайнього сервалізму, крайньої нещасті свого „я“ не тільки не приносить ніколи ніякої користі для партії, але приносить їй несказанну шкоду, бо затруває усілякі накорінки здорової народньої політики, бо відбирає силу и розум для самостійного діяння и відлучає від вироблення самосвідомости в собі и в народі.

Воно-б еще нічого, якби староруска партія в Галичині могла була задержати на стільки самостійности в собі, щоб могла припершій невдачі, яку спровадити мусіла така політика, визнати її шкодливість; якби в ній задержалось було хоть крихіточка критичного зміслу, твердого погляду на світ и на людей. Тоді невдача могла-б більш причинитися до відродження народа, як найкращі придбання протекційної політики, бо она усю енергію партії кинула-б у противну сторону, в сторону провадження здорової, раціональної політики народньої.

Тільки шкода сподіватися від сліпого, щоб він ициюв простою дорогою, коли сліпуючи ковтне головою о камінь; він як-раз повернеться у другу сторону, и доти буде ишов другим боком, доки и там не ковтне де-небудь головою. И се нікому дивно не стане; на те він сліпий, щоб раз-у-раз ковтатися.

Коли одже правительство, погравивши на ру років с старими дітьми, покинуло їх и обернулося ис своєю помічю и симпатією у польску сторону, они повернулись прямисінько у противний бік шукати другого помічника и вкровителя, котрий би за них робив діло народнього освободження. Легко догадатися, чому вони ис своєї невдачі не витягнули такої науки, яку на їх місці кожний тверезий політик повинен був витягнути: покинути дотеперішній спосіб провадження справ народних, и взатися до тихої, органічної роботи коло просвіти народньої. Вони не уміли мислити, и не мали коли навчитися мислити, бо за них мислило и робило правительство; и усю свою роботу після великої невдачі вони отримали тим, що собі вицайшли другого такого, щоби за них мислив и робив.

Сей другий помічник, то — — Росія. Прому не сміятися; староруска партія справді думала, що Росія заступить її місце няньки, и що вона непременно прийме на себе ту роллю,

котру до недавна с таким майстерством грало правительство централістичне Шмерманга.

И справді, — богато було говорено и писано про те, що Россия вступиться за покинуту німецького політикою староруску партію, и що її интереси найдуть собі в Росії теплу обігрону. Особливе у Галичині чутка тота наробила була дуже богато галасу и неспокою.

Тай из Росії доходили у Галичину вістки, с котрих староруска партія великі собі робила надії. Газети росспійські, котрі в очах Галичан усіх народностей и партій політичних репрезентовали погляди правительства и всієї образованої Росії, отверто говорили, що треба староруску партію приймати під опіку Росії, що її треба матеріально и морально підперти у нерівній боротьбі.

И хоть теперка Поляки, діставши у свої руки Галичину, почали впроваджувати усюди свої порядки, хоть усё те, що випрошено було у давнього централістичного правительства за покірну службу, нові правителі відобрали, хоть положенне народа погіршилося до крайности, — староруска партія не тільки не тратила надії, але навіть почала сміливіше виступати наперед. Аджеж за її плечима стояла Россия, — а хто тому не хотів вірити, той міг є тим переконатися из „Моск. Вѣд.“ або з „Голоса.“

И коли она перше дуже мало дбала про потреби народа, то тепер зовсім покинула про них журитися, бо и чого їй було турбовати себе такими справами, коли уже хто инчий дбати почав про прибитий нарід, коли найшовся ему могучий протектор.

А тимчасом нікому в Галичині и в думку не прийшло спитатися, хто отее тота Россия, що так швидко поквалилася заявити свої симпатії для збитої з глузду старорускої партії.

А якби хто був тогді зміг доглянутися до російських стосунків, то певне би не піднявся був такий великий галас из-за тих тенденційно виголошуваних симпатій, не збужилося було стільки сил на завзятущу полеміку против старорускої партії и її опікунів, и ми сёгодні не потребували би встидатися за те, що ми за ласкою наших старих пошпилися в дурні, и скажену найну славянофільських самодурів держали за усю Россию.

Усі ми у Галичині думали, що по за плечима старорускої партії стоїть Россия, — а сама староруска партія найбільше вірила в те. И тота віра підтримувала її именованне и її силу. И на тій вірі кладені були найдивачніші плями народної будучности ;-

для неї видалося усё те, що тиха праця совісних робітників зробила була для свого народа гарного, доброго и пожиточного; усё, до чого липло кожде щиро руске серце в Галичині, що становило найкращі споминки відродження нашого народа, пішло на сміх и на потаду, бо виходило просто з рук народа, и из усёго того вів простий хлопський дух.

Аджеж прийти мав незабавки могучий протектор и освободитель и треба було для него прилагодитися. Він мав принести инчі рускі споминки, и инчий руский дух мав зійти на староруску партію, а за її помочю на увесь галицько-руский нарід. То треба було до того часу упоратися як-небудь з домашніми певатами.

З домашніми певатами упоралася як-небудь староруска партія. Тепер у Галичині рідко мож найти такого чоловіка нисьменного, щоби не ветидався своїй хлопській мови, своїх хлопських традицій, щоби не доплав ногами усё, що простий наш нарід зробив коли-небудь для збереження своїй народности и для заспокоєння своїй соціяльних потреб.

Сказати по правді, люде старорускої партії ніколи й не мали великих споминків для тої хлопської минувшости свого народа, и для того с такою сквашливістю стали її тепер покидати; вони відродженне народа свого представляли собі так, що тото відродженне має бути перенесеннем панських звичаїв польської народности на нашу хлопську землю. Їх рвала до себе та блискуча поверховність польського панства, їм бажалося стати на рівні ис тим панством, що с такою насмішкою дивилося на прості обстанови убогого руского життя, и тим-то идеальна ціль усеого їх політикування лишла до того, щоб те життя блискуче и розкішне ис під богатої панської палати стягнути під убогу попівську стріху. Дбати серіозно про піднесенне простого народа из матеріяльної и моральної нужди, добути ёму, здоровою народнєю політкою, політичної и соціяльної рівноправности, и зробити его спосібним до пробудившогося життя політичного, — їм ані а думку не приходило. Їм хотілось пановання над массою, а не рівноправности маси. Вони с такою самою насмішливою погордою дивилися на прості и нужденні обстанови хлопського життя, з якою дивилося панство на них самих.

И тим-то ви не побачите у всім життю політичним старорускої партії ні одного серіозного діла для народнєї просвіти; а за те, куди не повернетесь, усюди вам в очи впаде те сліпе наслідование панських обстанов. Найкращу характеристику їх політичного життя дає нам оден лист Якова Головацкого у Петер-

бурску Основу 1862 року: „Поклоніться панові П. Ал. Кулішеві и его чесній сопрузі, пише теперішній президент Виленкої археографічної комиссії, и скажіть їм, що той стишок — („Нинішня пісня“ В. Шашкевича) — голошений був при отворенню нашого народнього касина під имям „Руска Бесіда“ в Народнім Домі, в тім куті, де за его буття ві Львові, закладалися фундаменти и звідки він взяв собі на памятку каміньчик. *Тепер нехай би вони, чесні, побачили розмалёвані и красно устроєні кожнати з воскованими паркетами, украшені зеркалами та меблями, освітлені газом..... коби, сердешні, були приїхали зоть на пробу танців в „Бесіди“, або и на наш руский балъ, котрий відбувся.. в редутовій салі на вдововужу всего Львова; най би шановний пан Куліш побачив, як то гарно по козацьки (!) поубиралися наші молодці студенти, та гуляли з нашими львовськими красавицями козачи и коломийку, побрязкуючи брязначами! Ех, сказавби сердешга: еще не вмерла козацькая (!) руская мати!... (!) Нашим публичним виступом показали ми нерадивим ворогам и недоброжелателям нашим, що Руски суть и жиють своєрідним (!) життєм с древній столиці руского князя Льва.....“*

Вони сподівалися дістати собі усею того блискучого життя за помічю Шмерлінга; він мав їм добути и воскованих паркетів, и кожнат из пишаними меблями и зеркалами, він мав їм помагати устроювати и пробі танців и балі рускі на вдововужу всёго Львова, а с там усім мав їм відати в руки простий нарід, бо они хотіли не тільки жити по пански, але хотіли бути фактичними панями.

Тимчасом Шмерлінг не встиг їм добути паркетів; ёго міністерство упало, а нові міністри не тільки не квапилися на їх услуги, але еще віддали їх у польські руки.

Що с того вийшло, ми вже бачили; замість покинути політику паркетову и завернути її на инчу, справді народню дорогу, вони прилипли до Россії; и коли они оберталися до Россії, щоби она нарід освободила ис під польского ярма, то слова ті переведені на галицько-руську мову значили: дай нам воскованих паркетів...

Вони постаралися и о таку літературу провізоричну, котра-б серед пишно-умеблёваних салонів не разила диссонансом, и разом могла їх приготувити для грядущого мессії, и зіпили собі до неї провізоричний язык літературний, найчудеснійшу мозаїку усіх живих, мертвих и еще ненарожденних языків славянских.

Яка-ж вона була, отта література провізорична? А вже-ж не хлопска, а хоть и не зовсім панска, то все таки благородна. Из найбільшою неохотою відверталися поети — *sit venia verbo* — старорускої партії від тих часів української історії, у котрих нарід боровся и кров свою проливав не за восковані паркетни, а за свій хліб насущний. А за те из якою несказанною симпатією обернули они очі свої у князівській період української історії!

До тих давних часів липло їх панськими химерами підбите серце; у них находило воно відраду за своє теперішнє убожество, и коли не могло само уживати панських роскошей, то радувалося принаймій тими роскошами, що панували колись у князєських та боярських теремах, тішилося їх золотими скарбами, їх пишними одежами та паволоками.

Вони не хотіли бачити того моря народнєї крові, у котрих кувалися отті паволоками та золотом одіті князі та бояре, не хотіли бачити, що за тими князями усюда шли пожарница та руїни убогих хлопських хат, оберталися у пустку тисячі городів та сіл.

Вони не хотіли дивитися на той образ князівських порядків, якій змалював князь Ігорь у слабій хвилі, серед тяжкої неволі половецької; ім байдуже було про те, що те, що сказав Ігорь про себе, історія сказати мусить про усе те князівське гайвороння, що мов сарана покривало увесь край руский, пожирало усі добутки и усю працю руского хлопа. Вони рилися у тій славі князівській та боярській, у тих споминках найпоганішої доби історичнєго нашого життя, над котрими плакати повинно кожде живе руске серце, про котрих найлучше було-б, як би їх мож забути на віки. Якби мож забути!

Так ні; недали нам наші старовіри забути про них, — — — своїми непевними руками вони розкрили перед нашими очима той плюгавий образ кєрвавого князівського пановання, тай ще показували на него народови як на образ найбільшої слави и щастя народнєго, як на найкращий темат до згадування славної бувальщини!

Оттакими ідеалами корнили себе ті люде, що взялися за велику працю піднесення народа! Не серед самого народа, не під сільською стріхою, не из життя теперішнього и не для життя теперішнього вони збирали той матеріял, котрий послужити мав за підвалину для нового життя народнєго. Десь ис-під передисторичних могил, из предвизнєної старосвітської минувшости вони позбирали кілька спорохнєлих трупів, кілька зогнених трісочок из давно завалившогося народнєго будинку, и тими трупами, тими зогненими

трісочками, тими мертвими и студеними як камінь споминками хотіли воскресити нарід!

И як усё, с чого вони брали теми для своїх літературних праць, ис чого укладали свою політично програму, було мертво и спорохніле, так и усё, до чого ні доторкнулися вони у своїй роботі, заходило смертю и деревіло. Найживотніщі питання політичні стратили в їх руках усю свою животність и увесь свій інтерес; найважніщі справи народні вони накрутили на свої старосвіщкі погляди и, замість залагодити їх на користь народа, вони зробили из них поле для своїх божевільних експериментів.

Кому-ж після сего всёго дивно стане, що староруска партия и в Росії немогла найти собі помічника для своїх цілей?

Немаючи найменшого представлення о тім, що таке Росія, вона галас кількох славянофільских самодурів — у котрих окрім имени теж нема нічого живого и славянофільского — приймила за симпатичний відгомон усєї Росії. На той галас вона відцуралася усёго домашнього патриотизму, и так сказати розспилася в якимесь туманнім загальнорускім патриотизмі, від котрого сподівалася и еще відай и тепер сподівається помочи и підпомочи для своїх політичних спекуляцій.

Шкода тільки, що той загальноруский патриотизм теж такий мертвий и студений, як и усё, до чого староруска партия звертає свої симпатії; до него в самій Росії жаден розумний чоловік не признається, бо жаден розумний чоловік не може признаватися до якоїсь на скрізь дурної и пустої химери, немаючої в фактичних обставинах теперішности найменшої підпори.

Я уже згадував, що староруска партия зреклася самостійного мислення и ділання, незнаючи, на що и для кого вона зрікається. В тій глибокій вірі, що отсе уся Росія зазиває її устами славянофілів під свої теплі крила, вона, ненадумуючися богато, побігла відогріти в них свої трошечка приморожені надії. И справді: славянофіли приймали їх дуже щирим серцем; се-ж була перша мушка, що влетіла в тонесеньке славянофільське павутиння. Того, чого бажала староруска партия, славянофіли и не думали дати, и староруска партия за-пізно доглянулася до того, що то хтось инчий її зловив в руки, не Росія, и що те павутиння, у котре вона запуталася, тільки для ока називалося общеруским.

А самій Росії зовсім що инчого тогді було в голові, як пусті фрази про общеруский патриотизм. В Росії тільки що

недавно почалась епока великих реформ на полі соціальної. Кріпацтво упало, и усі живі люде в Росії, від найбільше уміркованого ліберала до найзавзятішого соціаліста, зайнялися розбиранням и залагодженням нових питань и стосунків, котрі впливали ис сего найбільшого историчного факту в Росії.

Почались заводити річи, для Росії зовсім нові и небувалі, почалось вироджуватися щось в роді репрезентативности губернской, и хоть тут мож було розбирати тільки справи чисто-економичні, то все-ж таки вони були дуже важним починаем для дальшого розвою: „мисль в Росії гей-би від сну пробудилася, поснилася усілякі погляди, усілякі стремління, появилися люде з усілякими переконаннями політичними. Такого життя еще ніколи в Росії не було, и Росіяне почали почуватися поволі до того, що вони дійсні горожане образованої держави....“

И хоть „тота хвиля дуже була коротенька, хоть в вищих сферах гей-би перепудилися такої великості починаючих виказуватися животних сил, хоть почали їх здержувати, путати и ослаблювати, и хоть поволі остигати и притихати став новий рух,“ то все таки він не завмер и пустив глубокий корінь між образованою громадою в Росії.

Легко зрозуміти, що Росії було не до того, щоб інтересоватися клопатами галицьких „ташкентців“, и кожний зможе догадатися, яке становище російська демокрація займе проти галицької старорускої партії, коли їй прийдеться зійтися коле-небудь із нею.

И голоси, котрі ис табору російської демокрації почали доходити до старорускої партії, були на усє похожі, тільки не на симпатичний відгомон.

Староруска партія сама починає бачити, яка велика пропасть її ділить від російської демокрації, и починає догадуватися, що їй нічого ждати від Росії підпомогі. Інчі идеали у неї, а нічі у Росії; и она у своїх політичних стремліннях так само тепер покинута Росією, як була недавно покинута німецькою політикою.

Своїми силами вона ніколи не стояла и ніколи стояти не може: и для ратования свого життя вона тепер накидається кождому, хто їй попадеться; при послідних виборах вона не встидалася опертися на руки жидівські, на ті самі руки, котрі послідню сорічину и послідній кавалочок землі відбирають у темного хлона.

І се може послідній альянс старорускої партії. Жидівські руки не такі, щоб пустили того від себе, кого раз між себе дістануть, и коли правительство давне и Россія тільки відтрутили від себе староруску партію, то здорові жидівські руки чей її живої не пустять від себе. А їй між ними тепер так тепленько та веселенько, як в раю!

Остан Терлецький.

Діяльність сегорічного Союму.

II.

На сегорічнім згромадженню більше ніж коли порушено такі справи, которі дотичаться спеціально інтересів людности селянської. До справ тої категорії, в першій ряді, залічаємо ті, которі до речених інтересів відносяться безпосередно. Такими суть:

- 1) Внески послів Завадовского и Степика, маючі на цілі ограніченне стопи відсоткової в дорозі законодавчій.
- 2) Внесок посла Єдржеєвского о розложенне оплати податку спадщинного.
- 3) Внесок посла Степика и множество петицій о виданню устав противи пьянства.
- 4) Внесок посла Антоневи́ча о зниженню ціни соли.

Перша з тих справ, надзвичайно важна, як звістно, зістала залягоджена ухваленнем резолюції, визнаючої правліппе ввєднати в Раді державній уставу спеціалну для паного краю, в силу которої відсотки, умовлювані без певної міри, як не менше відсотки правні, після уставу належні, мали би вніосити 6⁰/₁₀₀, а найвищі відсотки умовні, які суд обезпечати, признавати и в дорозі екекуції стяганне тихже дозволити може, могли би вніосити по 12⁰/₁₀₀.

На біду, остаточне залагодженне справи так важної, так животної для економичних інтересів нашої соспільности, не належить до уставодавчої компетенції нашого Союму, а буде залежати від ласки министерства и Раді державної. Відєньске дневникарство, и зістаючі під єго впливом німецькі котерні в Раді державній, будуть виступати против сєго жадання нашого Союму з ліберальним говірканнем о свободі грошевого обороту. Можна навіть приготованим бути на те, що резолюція та в Раді державній буде відкинєна, а може навіть не буде їй через министерство предложєна. Та справа однакже є для нашого краю так животпа, що в случаю

не узгляднення єї в дорозі уставодавста держарного, Сейм буде прижмушений, роблячи ужиток з прислужаючого ему права инициативи, свою резолюцію зо всею енергиєю поновляти, и ввесь край, без згляду на ріжницю народностей и партий, мусить тоді ужичити Сеймові своєї підмоги.

З тої причини уважаємо за річ конечну, аби справа та була як найдокладнійше трактована в органах прилюдної гадки, и аби переконанне о конечности пожаданного залагодження тої-же перейшло в сок и кров найобширнійших кругів людности в краю нашім.

В тій ціли, робимо початок, поміщаючи передовсім в цілій основі „справозданне комісії правничої о внесках послів О. Завадовского и О. Стемпка“ — которе то справозданне, по ухвалі Сейму, wraz з резолюцією, министерству предложене зістане. Є отсе працёвий, мотивований прикладами, черпаними з усіх законодавств авропейских, реферат д-ра Ридзовского.

„Високий Сейме!

Внесок посла, О. Завадовского звучить: В. Сейм звольть ухвалити: Взивається правління, аби з своєї сторони підприймло кроки, щоб відсоткова стопа для Галичини и В. князтва Краківского в дорозі законодавчій установлена була.

Внесок сей переказав В. Сейм, ухвалою з д. 21. вересня с. р., комісії правничій до розпізнання.

Внесок посла, О. Стемпка, звучить: Взивається правління, аби постаралося о виданне устави в дорозі властивій, для королівства Галичини и Володимирі и В. князтва Краківского обовязувати маючої, щоб при позичках, без згляду на форму, під якою позичка зятяжена: зістала, — з виємкою позичок гипотечно убезпечених — не була дозволена ексекуція на вищий річний відсоток, як 12 відста, від чистого випожиченого капіталу, з ухиленнем всяких відсотків за зволку, кар умовлених, або застережень иншої назви, и обострень, домагаючихся дальших виплат.

Сей внесок відслав В. Сейм ухвалою з д. 24. вересня с. р. также до комісії правничої для розпізнання.

Комісія правнича вивязується з того задання свого в спосіб слідующий:

Новиці два внески, ріжні що-до форми, сходяться с собою в гадці и ціли; в гадці: що знесенне всяких ограниченъ що-до стопи відсоткової відділює на на край наш дуже икідливо; в ціли: аби Сейм зарадив тому лиху, на екільки отсе в ёго змозі.

Сойм наш немає вправді компетенції ухвалити устави в предметі права цивільного и крального; але призвавшем Сойму (§. 19. статута кравового), отже не тільки вже правом, але обовязком ёго єсть: обрадувати и ухвалювати внески над оголошеними загальними уставами и установами під зглядом їх особливого відділювання на добро краю.

Такою уставою є власне устава з дня 14. червця 1868, Дн. зак. держ. ч. 62, порушена в повищих внесках, котора не тільки вичеркнула лихву з коденса крального, але зверх того знесла всякі ограниячєннє устав цивільних що-до стопи відсоткової и кральной конвенціональної, а ввела так звану свободу капіталу, — все теє в тій ціли, аби підвигнути всякі віти промислу, и відчинити тим способом нові и розширити истнуючі жєрєла добробиту материяльного.

Хотя новіші теорії о державі и єї заданню, а наслідно всякі установи так званої держави правної, на жаль, дуже мало глядять на моральну сторону соспільности, маючи єдино на мїті єї потреби материяльні; хотя з-за того и повищу уставу ціхує та односторонність, що перед правом ставляє нарівні так баришівника, которий годиться на слухний відсоток від позички, як и того безсумлінного здирача, що видавлює з шїдїмаючого позичку такий відсоток, якого в стосунку до даного капіталу — ані земля ані ираця ніколи дати не може; то все таки помимо того комиссия правнича, вже не зо становища теорії о державі, и не зо становища моральности, а єдино зо становища тихже самих материяльних зглядів, уважає повищу уставу згубною для нашого краю, бо єї відділованнє на наші взаємини є так застрашаючо шкідливе, що вона, може в недалекім часі, мусить довести до майже загального вивлащєннє землянина.

Речєна устава, під зглядом економії соспільної, є вислідком тої засади, що земля, капітал и праця, своєю — так сказати — силою физичною, остаються в таких нерозлучних взаєминах між собою, и що одно так гармонійно відділовує на другє, що наслід одно над другим переваги взяти не може; під зглядом права є вона вислідком засади о индивидуальній свободі розпоряджування своїм майном.

Правда, що в краю обилуючим каніталами, заведеннями кредитовими и товариствами взаємної помочи, которі навіть найдрібнішій маєтности и найнижчому робітничому ужичають кредиту, нема тої небезпечі, аби капиталист визискував землянина и ирадївника; що овшім — там рєнта з землі, нагорода праці и від-

сотки капіталу майже завжди рівноважитися будуть. Але отся засада окажется пагубною там, де — як н. пр. в краю нашім — брак капіталів; де промислу майже нема ні якого; де торгівля обмежається єдино на сирових добутках, або тільки на збуванні виробів заграничних; де нелічні заведення кредитові суть приступні тільки для малого числа жителів; де для меншої маєтности нема ще книг гіпотечних; де залічкові каси занадто малолічні, а товариства взаємної помочи ще лиш в завязку; де напоследі судове доходження прав, так по поводу пережилої судової процедури цивільної, як по поводу недостаточного числа судів и недостаточного числа судових урядників, єсть довге и коштовне.

В такім краю о конкуренції капіталів мови бути не може; в такім краю баринівник буде визискувати землянина и працевника; в такім краю капіталіст доконче стається монополістом, а в такім случаю засада втора, се-б то, свобода заряджування своїм майном по своїй волі, перестає бути свободою, а стається примусом до позбутку свого майна. Так отже установа необмежености відсоткової, замість отворити нові, або розширити існуючі жерела добробиту, мусить в краю нашім доконче затикати перві, а ослабляти другі; бо рілник и промисловець, которий згори знає, що з землі и праці своєї не зможе видобути стілько пожитків, аби зміг ними и відсотки оплатити и довг свій уморити, — мусить уважати себе за провизоричного тільки держителя маєтности, з котрої нині або завтра вивластить єго несумлінний капіталіст; — так він витягне з маєтку свого, що тільки на разі витягнутись дасть, без згляду на будучність, и обезвладнює в той спосіб єго продукційну силу.

Отож повища устава викликала в краю нашім наслідки зариним просто противні — а викликала тим пагубнійші, що майже всі позички у нас не затягаються на цілі продукційні, але майже завжди на спожиток.

Комісія правнича не має статистичних виказів під рукою, але правліню легко постаратися о викази, скілько рік в рік лаетків земляних, а особливо селянських, в краю нашім, дорогою примусової продажі, переходить в чужі руки. Те число переразить єго своєю величезністю. А важна в тім є отся обставина, що те вивлаштування, майже загалове, є на порядку деннім, зачавши від впровадження уставу векселевої и загальної здібности видавання векслів — тої найдогіднійшої форми кредиту, по за котрою ховалася лихва, котора по виданню уставу з р. 1868 навіть таїтися

уже не потребує, бо єї опіка устав, яко стипуляцію законну, ослонює, хоронить, и ужичує їй всякої помочи.

Нехай правліinne запитається судів, на які відсотки и кари конвенціональні вони васуджають сторін, и які відсотки за зволку дозволяють гипотечно убезпечувати; які стипуляції що-до відсотків, кари конвенціональної и відсотків за зволку, бувають предметом угод нотаріальних а наслідно предметом екекуції судової з таких актів, а переконається, що звичайним майже процентом є 2⁰/₀ на місяць, чи 24⁰/₀ на рік, при позичках гипотечних; 50⁰/₀, 100⁰/₀, а навіть 200⁰/₀ при позичках не гипотечних; що кари конвенціональні доходять майже завсіди до висоти капіталу, а часто кількакратно перевищають єго.

Суддя, которий любить край свій, находиться тоді в страшеннім положенню. Він — пістун справедливости, охоронець покривджених — з закрівавленим серцем и дріжучою з перераження рукою видає нещасливого довжника в руки безвстидного грабителя и сромотного кривдника.

И отсе називається — справедливість! И куди-ж отся справедливість нас доведе? Ото многолічні петиції, до В. Союму в тім предметі внесені, свідчать, що край марніє з року на рік, що властители ґрунтів, по вивлащенню, замінюються на невільників, которі, як бувало в Римі, в поті чола працюють на своїй колись-то вітцівщині для пана-капіталіста за нужденну заплату; нужда приберає страшні и що-раз страшнійші розміри; за нуждою иде розклад взаємин соспільних, недовірність, зависть и головництво, — коротко мовлячи: край наш прямує неодхильно до великої катастрофи соспільної.

По таким представленню діла здавалось би, що комісія правнича повинна засудити беззглядно уставу з д. 14. червця 1868 (ч. 62. Днев. зак. держ.) яко злу и хиблену. Сего комісія не чинить беззглядно, але натомість утврждає, и — як думає — виказала, що та устава тільки для нашого краю є пагубна; що зглядом нашого краю була вона видана за вчасно, а отже, що в нашім краю видала вона овочі заміреним супротивні; що після того уставу ту для нашого краю на довний протяг часу завісити слідує.

Та устава була, в відношенню до нашого краю, скоком дуже пагальним, а коли в дечім, то в законодавстві розум політичний власне на тім полягає, аби не видавати устав після деяких, тільки в теорії утертих, засад, але що ті засади належить примінювати до особливих відносин краю, а именованно до ступеня єго вровіти, економичних єго засобів, и инших индивидуальних єго вла-

етивостей; а енеціальною властивістю нашого краю єсть и те, що не тільки в жаднім краю австрійської монархії, але в цілій може Европі нема так величезного числа лихварів по заводу, як в Галичині. Слідувало би про те в отсім случаю пійти в сліди інших цивілізованих держав, с. є., ступшево и приготовляючо, а не прихопно и горячково, тим певніше, що навіть в цивілізованих державах західних ограниченість відсотків доси истнує.

И так: Нема беззглядної неограничености в Англії, а до тої зглядної неограничености, яка там єсть, прямовано там звільна. Почавши від 1833 р. бачимо неперестанні змагання, аби усунути дуже строгі устави против лихви. Через двадцять літ з верхом розвивалося в тім напрямку законодавство Великої-Британії. Знесено там, в тім протязі часу, 11 устав для Англії, 5 для Шкоції а 4 для Ірляндії. Однакож навіть и отся богата царця моря и торговлі не ввела у себе беззглядної неограничености відсотків, но овшім — уставою з д. 10. серпня 1854 задержала вона истнуючу, силою устави з д. 25. червця 1839, ограниченість відсотків при позичках на застави и при позичках нижче 10-їх фунтів стерлінгів, чи нижче 100 зол. а. в. Так отсе практична Англія розширює оніку права над всіми тими без ріжниць, которі дають безпечність заставу для позички, яко-же и над всіми тими, которі змушені суть користати з позички дрібної.

У Фрянції, скілько нам відомо, истнує доси ограниченіє стопи відсоткової. Після арт. 1907 Наполеонского кодекса з р. 1804 вільно там було умовлятися про відсоток вищий над 5⁰/₀ и 6⁰/₀; суддя одкаже присуджав зразу, на моци права звичаєвого, тільки відсоток правний, с. є. 5⁰/₀ в справах цивільних, 6⁰/₀ в справах торговельних. Уставою з д. 3 вересня 1807 заказано брати вищий процент над 5⁰/₀ а зглядно 6⁰/₀, а частійші перекрочення того заказу карано яко лихву. Та устава раз тільки була завішена у Франції на кідькамісячний час, а именню декретом з д. 15. січня 1814, на протяг часу до 1 січня 1815, але тільки для залічок на товари (ломбард) без ріжниць в особі даючого позичку; но з другої же сторони уставою з д. 19. грудня 1850 обострено ще більше кари на лихварів по заводу. В р. 1865 застановлялася комісія Ради державної над справою знесення стопи процентової, але, скілько відомо, не дійшла ні до якого вислідку.

Коли отже в таких державах, як Велика-Британія и Франція, истнує ограниченіє стопи відсоткової — а годі-ж ті дер-

жави що - до взаємин матеріяльних и промислових ставляти на рівні с котрою небудь державою в Европі, — то питає так званої свободи капіталу, з практичного становища, не може бути таке легке до рдзвязання, як отсе думають прихильники індивідуальної свободи розпоряджуванця своїм майном.

В Норвегії истнує від р. 1842, а в Швеції від р. 1864 свобода відсоткова тільки від позичок на шість місяців затяганих; для позичок же гіпотечних, якоже и для позичок на довший час (вище над 6 місяців) затяганих, стопа відсоткова виносить 5⁰/₀

В Гишпанії правління, в порозумінню з Радою державною, що року установляє правну стопу процентову.

В Прусах вийшло в р. 1866 королівське розпорядження, котрим зноситься обмеження стопа відсоткової єдино при позичках, не покритих гіпотекою.

В Баварії ухилено 1861 р. всі устава карні и поліційні против лихви, але проєкт до устава цивильної задержав стопу відсоткову 6⁰/₀ з поводів виразно висказаних, що гелос публичний не освідчився ще за повною свободою відсотковою, а часть людности потребує ще опіки против визискування капіталістів.

В Баденскім дозволено умовлятися о відсотки вищі відірваних, але такі відсотки не мають права застава, и, при позичках обезпечених, судовно жадані бути не можуть.

В Ольденбурзі знесено (1858) стопу процентову, але задержано заказ побирання процентів від процентів, якоже процентів перевищуаючих висоту капіталу; подібно мається діє в князстві Саксонско-Кобургскім (1850). В Бремені и Любеці є свобода відсоткова, але рапорти о наслідках сего згадують тільки, що стопа відсоткова від позичок гіпотечних через те не піднеслася.

Натомість в ГанOVERі обовязує устава карна, силою котрої умови лихварські караються яко прості обманства, а ще строжче ті, котрі по заводу трудняться лихвою.

Комісія збрала те, що на швидці з діл, виданих в тій матерії по рік 1868, зібрати могла, єдино в тій ціли, аби виказати, що обмеження стопа відсоткової истнують не тільки в державах західних, але навіть в осередковій Европі, и що всюди законодавства з великою оглядністю підоймають яку небудь реформу в тім питанню, без згляду на те, що теорія освідчилася вже давно за повною свободою капіталу.

И в Австрії не по первий раз в р. 1868 зроблено експерименти знесення обмежень стопа процентової и устав о лихві.

Патентом з д. 29 січня 1787, отже в минулому столітті, ще за часів цесаря Осипа, пробовано знести и знесено ті огранчєння. Але вже в 26 літ потому вийшов патент з дня 2. грудня 1803, которий зачинається отсим словами: „Досвідченє многолітне, многими стверженє прикладами, обманудо аж надто очікування, які малися при виданню устави з д. 29 січня 1787, зносячої устави против лихви. Місце сподіваного свобідійшого ужиття капиталів до піддержовання підприємств ужиточних займила непогамова хіть зиску, котора на глупоту, роскидливість и на пригніт потреби росчитувала, пильність и запобігливість підконала, кредит приватний пригнітила и пайшкідливіші наслідки на обичаї и успособлення рознесла.“

Таким то введеннєм австрийский законодавець мотивував уставу з р. 1803, котора зносила патент з д. 29. січня 1787, а заразом, очеркнувши понятє лихви, считала єї за вчинок кари гідний, підпадающий карі грошевій и карі арешту від 8 днів до 6 місяців, а инколи навіть виставкою лихвяря на видовище прилюдне, вигнаннєм з місця побуту, а коли був чужосторонним, то з цілої монархії (§. 17).

А піднести тут греба отсю надзвичайно важну обставину, що навіть патент з д. 29 січня 1787, дозволяющий умовлятися о висоту відсотків, відіймив лихві тільки значенє вчинку кари гідного, а ще не узаконив єї під зглядом права цивильного. Сей патент каже, що ні-ж-один суд не може присуджувати або дозволувати екекуції для вищих відсотків, як 4⁰/₀, від позичок, которі мають покриттє гипотечне, а 5⁰/₀ від позичок, затыганих безгипотечно. Обставина отся для того так важна, що законодавець через те виповів отсю попадну гадку, що стипузація любовільних відсотків вправді не єсть переступом карним, але все таки не перестає бути неправностю цивильною.

Патент з р. 1803 обовязував зверх 60 літ. Проміж тим часом змагалися на полі науки найзнакомтійші уми: вислідок тої боротьби перехилився на сторону тих, которі в необмежености відсотковій бачуь осущенє засади индивидуальной свободи.

(Конець буде.)

НОВИНКИ.

— **Субвенція для руского театру.** (Дебата соймова). Дня 16. с. м., підчас пересправи над бюджетом, вносить комісія: „для руского театру, під зарядом касина Бесіда, признається до розпорядку Виділові красвому 3.000 зол., через що петиція Омеляна Бачинського о ту субвенцію залагоджена.“

Посол о. Заклинский занитує справоздавця: хто сего року дістав ту субвенцію, и чи здав відсот о виданню тих грошей не ту ціль?

Посол Пьетрусский: Виділ краєвий установив комітет, маючий доглядати рускої сцени. Сей комітет, зложений з людей знаних, по-свідчає, що сцена давала представлення в різних місцях, навіть у Львові, що ті представлення були відповідні під зглядом вибору штук и мови, и просить о дальшу субвенцію на руки Бесіди. Виділ полягав на мнінню комітета, бо иншої контролі не мав.

Посол Заклинский, незадоволений тим виясненнем, жадає, аби субвенціонований директор складав рахунок перед Виділом. Кажє, що викидаються тисячі незнати для кого; що 24.000 ухвалено на театри польські, а на руский 3.000; між-тим коли рускому театрові слідвало би дати 24.000, а польському тільки 3.000 (сміх); бо польські театри вже и так добре маютьсья, тому що Поляки мають интелігенцію, котора до театру ходить, а до руских ледве кількох на представлення приїде. Для того вносить, аби рускому театрові дати 6000 зол.

Посол Павликов не має надії, аби від більшини соймової можна дістати 6.000 на руский театр, отже и не ставляє такого внеску, з другої же сторони він находиться в непримнім положенню, бо, яко Русин, хотів би приймати, що більшина дає, але волів би бюджету не обтяжувати, тим більше, що він не задоволений тим, що сказав п. Пьетрусский. Він незнає нічого о тім, кому ті 3.000 зол. дісталися и для того сумлінно не може голосувати за тим, хоч, яко Русинів, прикро би йому було, коли-б руский театр субвенції не дістав.

Посол Грохольский відповідає п. Заклинському, що не бачить поводу, аби Виділ краєвий жадав рахунку від підприємців сцен руских. Театрам польским ніколи не ставляється тої вимінки*) Виділ учинив що до него належало. Мовець находиться в труднім положенню, бо один з попередних мовців жадає більшої субвенції під позором, що руский театр слабій — хоч слабому ніколи не дається багато, а лиш тільки, скільки йому треба, — а другий мовець того-же сторонництва хотів би виразно, аби рускому театрові нічого не дати. Для того мовець голосувати буде за внеском комісії, котора, видко, безстороннійше на те діло дивиться.

Посол Хршановский вияснює п. Заклинському, що субвенція не дається для народу руского, але для театру. Дивується, длячого о. Заклинский, которий кажє, що навіть не знає, де єсть театр, жадає

*) Помимо того Руска Бесіда складає Виділові красвому рахунки з ужиття отриманої для руского театру субвенції, о чім мовці, видко, не знали. Род.

для него підвищення субвенції? Коли театру нема, то трудно з отсега витягнути внесок, що йому треба дати більшу за допомогу.

Посол Ковальський не жадаючи більшої субвенції ставляє поправку, поручаючи Виділові красвому узглядненню петиції Бачинського.

Посол о. Заклинський толкує, що не жадав, аби театри, львівський и краківський, складали рахунки з субвенції, бо вони мають дирекції; але с театром руским річ инша. Жадає для того театру 6.000 зол., але під винятком, аби був такий рахунок.

Посол о. Качала: Я не хотів заберати голосу в тій справі, яка тут порушена; однакж мене змушують до того ті панове, котрі тут забирали голос. Відомо що п. Білоус, коли подав петицію Бачинського, о субвенцію для руского театру, то так тепло промовляв за нею. Нині знову другі промовлять о субвенцію для театру, и то більшу, — хотя й тяжко відгадати, о що властиве ходить: бо раз просять о більше, и знову скаржаться на те, що не знають, на що гроші з субвенції тої обертаються. Аж з поправки п. Ковальського показується, о що ходить, для кого він хоче субвенції. В своїй поправці п. Ковальський робить додаток, аби слова: „Бесіди рускої“ опустити, а додати: „з узглядненнем петиції Емиліяна Бачинського“. Я тої петиції п. Бачинського не знаю; не знаю, чи п. референт ту петицію читав, — мені він єї не показував. З поправки п. Ковальського показується, що тут ходить о то, аби Рускій Бесіді субвенцію відняти, и до рук Бачинського підзарядженнем Виділу краєвого віддати. Отож ходить тут о підконтанне Рускої Бесіди.

Комисія бюджетова ставляє ту субвенцію для руского театру під зарядом Рускої Бесіди и контролею Виділу красвого. — Як же той Виділ виконував ту свою контролю? Ото він постановив виділ артистичний, котрий здає справозданне, и каже: чи добрі штуки давано, — чи варто театрові дати субвенцію, ему призначену. Але з другої сторони еще и Бесіда контролює. Так є властиво дві контролі, т. є. виділ артистичний и Бесіда, котрі контролюють при тім, в якім язиці представлення даються.

Що до Бачинського. Відомо панам, відки повстала та субвенція для руского театру. Ото на внесок бл. и вице-маршалка Лавровського. Тодж вправді не було розділу, — тодч був один театр руский, котрий давав представлення в Народнім Дому. Директором був Бачинський довгий час. Не було двох труп, тільки одна. Але по кількох літах Лавровський не міг собі порадити з Бачинским, бо він зачав керунок висмівати. Уживав до того Слова. Потім прийшло до того, що Лавровський був змушений Бачинського віддаляти, и контракт з Бачинскою заключити. (Веселість).

Пізнійше Бесіда постановила розписати конкурс. Бачинський не стає до конкурсу. Бесіда приймає Моленцкого. В остатнім разі, як усунено Моленцкого, Бесіда уформува ла осібну трупу; и та була під дирекцією Теофілі Романович. Отся дирекція зробила контракт з Бесідою, котрий предложений Виділові краєвому. П. Ковальський сказав, що не знає тої трупи, т. є. що небув на єї представленнях. (П. Ковальський: Ні!) То прошуйти до Виділу краєвого, а там знайде контракт зложений. (П. Ковальський: Але на папері!) В тім кон-

тракті також вказав: керунок народовий, язик народовий, чистий, що застерігається.

Я не противник Бачинського, и овшім, желаю, аби ті дві трупи злучилися, и аби була одна сильніша. Але Бачинский на остатнім конкурсі поставив варунки, которих не можна було приймати. Ото він хотів, аби ті три тисячі ему в руку дати; дальше аби ему салю наймати. То не було в наших силах, (бо в театрі Скарбка платиться 300 зол. за один вечір); до того хотів, аби ему бібліотеку и цілий репертоар на его власність віддати. На такі варунки Бесіда не могла пристати, бо не була в стані. Отже-ж річ мається так: нині театральна трупа стоїть під дирекцією Теофілі Романовий; під зарядом Бесіди.

Дивна мені одна річ: що власне ті панове промовляють о більшу дотацію, а салі в Домі Народнім на театр руский дати не хотять навіть за гроші. А однакож Дім Народний ті господинове не самі побудовали... Приточу ще один факт. Коли був огонь коло Народного Дому, то якби не молодіж руска (П. Павликов: наша молодіж!) ті самі молоді люде, котрих нині викидають, не були воду носили и дах зривали, Дому Народного може би нині не було.

Отож повторюю, о що ходять: — ходить властиво тим панам о то, аби Бесіду підкопати и субвенцію для театру руского відняти. (Веселість).

Не промовляю за тим, аби більше давати, понеже виджу, що бюджет краєвий черетяжений; а що до того, кому давати, чи Бесіди, чи Бачинському, то на те сєть Виділ краєвий, котрий може орікати хто буде годен тої субвенції. (Браво).

Посол Пєструский просить, аби Соїм не прихилився до внеску п. Ковальського, бо Виділ краєвий не можн шукати по провинції вандрівних театрів, а мусить мати діло с товариством, що єсть у місті.

Посол гр. Водзіцки й висказує, що комісія бюджетова, не жадаючи рахунків від Бесіди, тільки доводу виплачення субвенції, доповнила строго свого обовязку.

Справознавець посол Зиблікевич, відповідає о. Заклинському, що субвенції даються на те, що вже истнує, а не на те, аби щось утворити; и що, коли-б руский театр мав уже оперу, або хоч оперетку, то мав би право домагатися більшої підмоги від Соїму. Там, де єсть сили, належить ся подати їм поміч; творити такі інституції не єсть заданнем Соїму. Що до гадки о. Павликова, мовець заявляє, що длятого напрямку руского, которого п. Павликов собі не бажає, Соїм спромігся и спроможеться на тисячі; але на противний напрямок не дасть ані шєлюга. (Притакування. Зо сторони святоюрців: „Ого!“). Що до п. Ковальського, мовець в имени комісії покликуюється намініне о. Качали, и виражає надію, що руский театр під зарядом Бесіди буде відповідати своему заданню так під зглядом союзільним як и язиковим.

При голосованню поправки о. Заклинського и п. Ковальського унали, и дотична позиція бюджету принята після внеску комісії.

Запрошення до передплати.

✂ На гипсові одлтки **Шевченкового бюста**, виконаного п. Т. Барончем, розписується передплата до кінця місяця грудня с. р.

Ціна одного екземпляра в дорозі передплати виносить **6 зол. а. в.** По упливі визначеного для передплати часу ціна буде підвищена значно.

Листовно посилається передплата до „Виділу Товариства Имени Шевченка у Львові, улица Осолінських, ч. 12“; ш. передплатителі місцеві звольть скласти передплатну ціну у Завідателя друкарні того-ж Товариства, п. Ф. Сарницького, в конторі той-ж друкарні (Крива улица ч. 2.).

Ш. передплатителі позамісцеві звольть в своїх листах ознаймити, чи передданий бюст одберуть самі у Львові, чи слідє переслати його поштою. В другім случаю пересилка доконається на їх кошт, с браєм почтовим належитости за відповідне опакованє.

Замовленя без долученя передплатних грошей не приймаються.

Фотографічні виображеня Шевченкового бюста можно купити в магазині п. М. Димета, и конторі друкарні Товариства Имени Шевченка, имено:

більший формат по ціні 70 центів,
менший " " " 35 "

Чистий дохід призначений на утворенне фонду для поставленя Шевченкові памятника у Львові.

Від Виділу Товариства Имени Шевченка.

ТОВАРИСТВО

ГАЛИЦЬКОЇ КАСИ ЗАЛІЧКОВОЇ

(Львів, улица галицька, ч. 21.)

приймає

ВКЛАДКИ НА КНИЖЕЧКИ ЩАДНИЧІ

від одного зол. а. в. до кожної високости,

нарощаючи їх

по $6\frac{0}{10}$ с 3-днєвим виповіщенєм
" $7\frac{0}{10}$ " 14- " "
" $8\frac{0}{10}$ " 30- " "

Участки-ж членів нарощаються від дня першої вкладки.

1—6.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

3 Друкарні Товариства Имени Шевченка. — Від зарядєн Фр. Сарницького.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
3. (15.) и 18. (30.)
кождого місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50
кр. Один номер стоить 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться
по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

П'ЯНИЦЯ.

(Дальше.)

V.

Через тиждень поїхав Петро Микитович. Брат виражав брата радий, веселий: він сполохнув його тихе щастя, він привіз з собою тугу та горе, — як його не радіти, виражаючи такого брата?! Одна Наталя певтішно плакала потай усіх, и щось тижнів зо три не показувалася и в хату до Івана Микитовича. Сама мати ходила коло столу, — Наталя прикинулася недужою. Іван Микитович, радіючи, що не стало його ворога, клопотався и сумував, що Наталі не видко.

— Що Наталя — дуже не здужає? рано й вечір питався він у матері. Чи не полегчало їй?

— Та Бог його знає, що з нею таке? Вона мов и здорова, але все лежить — не встає. Тільки-б ото й хвороби усеї, що лежить.

— Перележе, перетерпе — думає Іван Микитович, и радіє.

А тимчасом на Наталю сусіди понесли недобру славу. Вони в один голос кричали, що — видко — дуже шкода панича, которого з такими слёзами виражала у дорогу... Певно ті слёзи — не дурниця!...

Слова ті дійшли до матері. Мати вилаяла людей, щоб не клепали такого на її дитину, а про те їй ще тяжче стало, и вона запила. Пьяна напалася у ночі на дочку, даяла — ганьбила;

дочка мовчала, як у рот води набравши. Так мати и заснула, ляжучи. На другий день тихенько увійшла вона у хату до Івана Микитовича.

— Що я вас, паниченьку, повитаю? бояжко почала вона.

— А що? — скажіть.

— Чи ви чули, яку за мою Наталю лихі люде поголоску пустили?

— Ні, не чув.

— Кажуть, буцім вона за вашим братом плаче. Чи воно так правда тому? Адже-ж він жив тут цілий тиждень, и я нічого не запримітила. Чи не запримітили ви, паниченьку: — не було чого між ними? Не даром вона чогось щоночі плаче...

Івана Микитовича проняв усього холод, не мов хто леду приложив до серця. Зразу похолою, а потім и запалало усе...

— Не знаю, — тремтячи, вимовив він. — Хозяйка пішла з хати, не дізнавшись нічого, и знову запила.

Іван Микитович ходив мов зачумлений. Через тиждень він одібрав листа від брата. Пише, що діло ёго пішло, як по маслу, що вже маєток тії панії описаний, и будуть незабаром продавати... Коли одберу гроші, — кидай, мабуть, и ти службу, та їдь до мене, та разом и Наталю захопи! Поклонися їй; скажи, що коли вона приїде, то панією заживе... Коли-б ти знав, брате, як вона сподобалася міні, — як щиро пригортає, горяче цілує?!“

Іван Микитович не скінчив листа. Голова у ёго закрутилася; в очі заходили кружала; в ухах забили у дзвони... Як на смерть приговорений, устав він з-за столу, за котрим на службі сидів и писав, и не загортуючись, не збираючись, ухопив чужу шапку и нрямо потеліпався до дому, несучи лист у руках, як своє лихо, як свою тяжку кару.

Прийшовши до дому, на порозі зустрів він, закутану у чорний платок, Наталю. Вона, побачивши ёго, зараз пішла у свою хату.

— Вам обідати давати? гукнула вона крізь стіну до ёго.

— Давайте! одгукнувся він, не памятаючи сам себе.

Вона внесла борщ, и постановила на столі. Як тільки ще відхилила вона двері, він звів на неї свій жалісливий погляд: ёму хотілося дознатися на її погляді, чи справді тому правда, — так вона одверталася від ёго, не мов боялася, стрінутися з ёго очима.

— Паталю! гукнув він, як вона вже, вертаючись, доходила до дверей.

— Чого вам? не повертаючись, запитала вона.

— Ви недужі?... Голос його задріжав, слізи заблиснули в очі...

Голова Наталини нахилилася, постать, як від морозу, затіпалася; не відказуючи нічого, вона вийшла з хати.

— Хіба тому правда? правда?!... закричав він їй у слід, болізно здавлюючи руками голову.

Вона знову не одмовила нічого, тільки трохи перегадом почувлося з другої хати тихе и тяжке ридання.

Іван Микитович знеміг: уткнувши лице у руки, и злігши на стіл, сам заплакав. Слізи його спершу тяжко и трудно витікали з очей, не мов їх хто видавлював; а далі все легче и більше ишли, — на столі під руками, де він зліг, було мокро...

Наталя, поплакавши и насунувши платок на очі, витягла другу страву з печі и понесла до його. Постановивши її, вона вже хотіла брати першу, коли — глядь! борщ не початий — застиг, улився зверху лосем.

— То се ви й досі не їли? охриплим від сліз голосом спитала вона.

Іван Микитович мовчав, и ховав глибоче у руки своє лице, щоб не примітно було сліз.

Наталя постояла-постояла коло столу, подивилася на мокрі плями... Плаче! — мелькнуло у неї в голові — и серце заболіло, защеміло.

— То ви й небудете їсти? нерівним голосом знову питає вона.

— Беріть, — одказав він, и закрився від неї ліктем.

— Наталя забрала страву и вийшла. Він не зміг далі сидіти и внав на ліжку, лицем у подушки...

— Над вечір прийшла мати, и полізла у піч собі за стравою.

— Що се за знак? Панича немає дома? питає Наталі.

— Ні, дома.

— Що-ж він не обідав? — борщ цілий?

— Ні.

— Чому?

— Не знаю. Плакав чогось... Голос у Наталі дріжав.

— Чого-ж він? спитала вона сама себе, и тихо пішла у хату до Івана Микитовича. Тихесенько, без рипу, відхилила вона двері и просадила голову. Іван Микитович лежав на ліжку, лицем на хату. Лице його було біле-болізне; з заплющеного ока тихо випливала сліза и стікала по щоці на подушку; подушка була

мокра. Він, видко, спав, бо не ворухився. Мати подивилася-подивилася, тихенько висунула голову, тихенько зачинила двері, и пішла у свою хату.

— Спить — и плаче... подушка під щокою уся мокра, — тихо промовила вона до дочки, сідаючи їсти.

Тільки перед заходом сонця Іван Микитович прокинувся. Голова — боліла, серце — щеміло, на душі — важко та тяжко. Голодний, заспаний и сумний, він здався аж злим.

— Чи не має чого їсти? запитав він тихенько, увійшовши у хату до хазяйки.

— Чому се ви не обідали, паннчу? Хіба не здужаєте чого? спитала хазяйка.

Іван Микитович мовчав.

— Я зараз — скрикнула Наталя и хутко кинулася до печі. Іван Микитович пішов у свою хату.

— Що се з ним? здвигнувши плечима, промовила мати. — Мабуть щось по службі! подумала, и впокоїлась.

Наталя застала Івана Микитовича уже за столом, хмурого як осінній день. Вона подала борщ; він мовчки прийнявся їсти, — страва не йшла на душу. Полизькав він, полизькав и, положивши ложку, задумався...

Задуманого застала ёго Наталя и з другою стравою.

— Приймати? спитала вона, вказуючи на борщ.

— Приймайте.

Іван Микитович покоштував и другої страви — и знову задумався. Як прийняла з столу, він кинувся зараз до своєї скриньки. Виняв папір, перо, каламарь, и почав писати.

„Є на світі люде, — почав він, — з виду добрі, хороші, красиві. Так їх усі й знають, так и величають. Думка у їх — як-би найвеселіше вік прожити, прогуляти, пробайдикувати. Устають вони з глибокою своєю думкою: — де-ж то сьогодні прогуляти? Лягають веселі, задоволені прогулянням днем и ніччю. Такі люде бувають завжди молоді, завжди чиновники, пани... Вони улюблені громадою, вони коханці панянок; без їх, коли бува' нема їх на гульні, — и гульня не гульня, и игри не игри, и сміхи — не сміхи; без їх усе хмуре, усе насунилося, важко дише; при їх — літає, грає, б'є у вічі своїм гармидером, переливається сміхом, одрадою.... Такі люде дивляться на життя, як на череду святка, гулянок: аби хороше нарядитися, хороше погуляти, добре поїсти, добре поспати!... Ім ніколи не йде на думку людске горе, людскі слізи, безталання, нужда, — вони, не соромлячись, на тих

слёзах, горі, нужді будують своє щастя, свій спокій, свою одраду... Що їм до того, що другий плаче? — аби я сміявся?! що до того, що він цілий вік нарікає через мене па свою долю? аби мині було добре!... Для їх немає нічого, що-б викликало їх жаль, зачіпало серце; немає нічого святого — чому-б вони молилися, на що-б покладали свою віру... Бог для їх — якийсь страховище, котре терпить, терпить, да вже як и попаде у свої руки!... Через те вони, підгоптавшись, ростративши молоду люблячу силу душі, — робляться боязкими, бояться самих себе, своїє тіні, свого прошлого молодого віку, и турбуються замолити гріхи свої, — будують церкви, ллють дзвони, правлять молебні, панахиди; хочуть Ёго умилостивити... И люде про їх кажуть: „От людина, от добряща! за-молоду погуляла — на старість покаялася!...“ А ті безталанні, котрі віддали своє щастя, своє добро? Ті або з голоду пропадають, або під землею тліють, зариті як небудь, не оплакані ні кими, а обляані усіма: вони не вмiли на сёму світі жити, — така їм и честь!... Господи! доки-ж ти будеш терпіти сю сромотною на землі?!

„До тільки що обмалёваних людей належиш и ти, брате. Життя твое — щоденні гулянки; думки и турботи твої — як би й де ёго найкраще прогуляти, поїсти, виспатися. Одначе не цілий же вік у чужих та чужих, — треба и своє мати, и себе кудись приткнути? От тобі й клопіт про багатство. Нажитися, яким не є побитом, а нажитися! Згадай, брате, свій переказ за паню-вдову? Згадай — через кого ти став и богатим и щасливим?

И що ти за те заплатив — за те щастя, за те багатство?... Вона віддалася тобі усею душею, усім серцем; а ти, знай, тільки кривив перед нею, зводив з другими зводні, а над її серцем глузував... Настала тяжка пора лежати на смертній постелі... Ти не то, щоб обігріти її душу, заспокоїти її злякані думки, — ти зараз до неї з веселем, плакатися перед нею своєю нуждою... И вона, добра, бачучи те, підписала ёго... А ти? ухопивши її добро, кинув здихати її, як собаку, одну, покинута всіма — и людьми и дітьми... Пригадай, що тоді було з нею? з якою важкою думкою, з яким горем закривала вона свої очі... тоді як ти сміявся над нею, як над дурненькою, у веселій компанії свого товариства?... Сид и сором на твою голову за се одно!... Оже тобі и сего мало, и сего трохи... Ти приїхав до мене — и квіточку рожеву, що роспускалася у закинутому городі, не милосердно зірвав и кинув на поталу лихим людам... Зшій, у котрого тільки й гадки, що лихо, — не зробив би такого, як ти!... Ще й тепер ти

не вдовольнився тим, що погнав її щастя, закрав одраду на цілий вік слёзами та наріканнями: — ти хочеш до краю її доіхати, — кличеш її до себе на нову селитьбу; хочеш до тих сліз, на котрих збудувалося твоє щастя, долити другі слёзи, нові: ті вже забулися, просохли: а живих тобі хочеться нищитися, бо без їх немає тобі життя, немає щастя... Нехристе! людоїде! Никого ти вибіраєш орудою у сему ділі? Через кого ти хочеш зовсім ростопати надламане життя дурненької, простенької, але з теплим серцем, з палкою людською душею, дівчини? Кого? — питаю. Мене, свого брата?... З тихого куточку мого щастя ти хочеш витягти мене у розкішні палати, добути зрадою, — однією з найтяжчих зрад, які тільки винесли життя не людске; облили мене розкошами, видавленими з людських сліз та крові? Знай-же: що ніколи сему не бути! Не заманиш ти мене, як и її, ніколи — ніколи!... Скоріше мою голову одігнуть, ні-ж ти будеш мати її у себе! Скоріше візьмуть її від мене з моїми руками, котрі я хочу звязати з її на віки, щоб заглядати ті провини, що накоїла твоя лиха душа....“

Іван Микитович положив піро, и ліг на ліжко. Їму було легче, не мов хто надлив з ёго повного серця важкої тури — и хоть воно ще боліло, але вже в очі ёго світилася якась одрадня думка: вона, сполохнувши з лица темну туму, освічувала ёго немов ранковим світом.

Полежавши, він знову устав, узав лист, перечитав — и задумався... „Я ще ніколи так не писав... Чи посылати то? думав він. Що-ж, як я ёго сам зобіжу? Що-ж, коли він, скаже, ще й не виноватий ні в чому?“ Знову він зажурився... „Господи! хоч-би сказав хто, натякнув хоть, моргнув бровою, хитнув головою — чи тому правда?...“

У той час Наталя внесла шумучий самовар. Іван Микитович звів погляд на неї: — Нічого не видно, нічого не написано: сумна трохи та й годі.

— Наталю! тихо та любо окликнув він її, коли вона стала виходити з хати.

— Чого ви?

— Ідїть сюди.

— Чого?

— Ідїть, я щось скажу.

— Кажіть.

— Так ідїть сюди!

Вона тихо, неспішливо вшла до ёго. Він ловив її погляд,

вона одхиялась, поки не стрілася... Жалощі, слёзи, туга погляду Івана Микитовича уразили її серце.

— Наталю! молився він.

— Чого ви?

— Вам сумно? Правда — сумно?

— Чого-ж міні сумно? крізь слёзи тихо вимовляла вона.

— Того, що той... поїхав... Правда?

У Наталі забігали по лиці смужки жаю, очі налилися слёзами...

— Наталю — голубонько!...

Вона схилилася над ёго.

— Було що між вами? Кажіть: — було?

Наталю, як дитина, заридала...

— Боже-ж мій! Хіба-ж я не казав вам? Хіба я не остерегав вас? Не послушали ви мого слова, не послушали мене, незavidного на взір, щуплого, болізного: — ёго блискуча краса, ёго жваво-весела натура усе одібрала від вас — розум, волю... Усе... От тепер и нарайтеся!

Вона тужила, як над мертвим, схилившись на ёго плече.

— Цитьте, Наталю.. Наталочко!... Цитьте... Годі!... Хіба, ви думаєте, міні легче?... Мое серце на сто-крат крає... Годі!... Слухайте, що я вам буду казати. Слухайте: — пішли-б ви за-між?

— Не хочу я заміж, — чутно крізь слёзи, — чоловік битиме мене...

— Та не за когє другого, Наталю, — за мене... Підете, кажіть? Підете?

Вона обхопила ёго шию руками, пригиснула до свого лоня, довго и палко цілувала...

— Панячу, лебедику мій! мій братику, мій голубоньку! Не піду я за вас. Буду я вас до самої смерти згадувати, а не піду за вас... ні за когє... Я своє щастя втерляла, не хочу завязувати и другим очі... не хочу, не піду! Ви мене шкодуєте, треба-ж и міні вас шкодувати... Та я вам и не рівня, не під пару, — розливалася Наталю, припадаючи та цілуючи ёго.

На той час мати сама одхилила двері.

— Сучко! загукала вона, — так отак-то ти! Там через се и недужа... Безстиднице! Срамотнице! На шию чоловікові вішати-ся?... Во-о-н, сучко! — И вона ухопила Наталю за коси, и почала бити. Иван Микитович кинувся розбороняти.

— Чи ви мати своєї дитини? Чи ви віруєте у Бога? Що ви робите? кричав він, висмикаючи задубілі руки старої з шовкових кіс Наталі.

— Паничику! лебедечку! Ваше благородіє! — кричала собі мати, — не лізьте; геть-те! Я — мати, я знаю, що роблю! Я її, сучку, убью, я її задавю! — — І потягла Наталю за коси у свою хату.

Незабаром доносилася до ёго лайка та крик матері, ляскання важкої її руки и тихий писк Наталі. Иван Микитович ходив по хаті, як з креста знятий. Він ламав свої руки, кусав до крові губи. Ёму було шкода Наталі. Кожен її писк, як острій ніж, городився у ёго серце... Він би неміг полетів туди и вирвав її з рук матері, так сором, страх здержували ёго... „Вона цілувала мене, вона плакала над моєю головою, а мати застала“... Він упав на ліжку, лицем у подушку, и затуляв уха, щоб хоч не чути лайки божевільної, та писку вразливого...

Мати, набившись дочки, пішла з дому, — и вже світом тільки-тільки що прилізла до дому, та така п'яна.

— Наталочко! Наталю! иди, моя дитино, ратуї мене!... О, смерть моя! Наталю! гукала вона на рундуці.

Иван Микитович не спав, и на крик вибіг з хати. Мати лаяла по рундуці, и знай хапалася коло серця рукою.

— Наталю! Наталочко! моя дитино! Я тебе била сьогодні, нівечила... Прости мене... міні-ж шкода тебе... Жалко... А ще сучку буду бити... битиму ще... битиму, поки дух буде чутно... Не вішайся, сучко, паничам на шию... Не вішайся... Битиму... ще — промовляла вона сама до себе, плазуючи по рундуці.

Иван Микитович повернув у хату до Наталі.

— Наталю! Наталю! гукнув, ступивши на поріг.

— Чого ви? — І чорна постать заколихалася на полу.

— Ідїть, матір візьміть.

Наталія устала и вийшла на рундук.

— Мамо, мамо!

— Чого? кризь сон одізувалася мати.

— Ідїть у хату... Господи, твоя воля, — напиться отак!!...

Вона допомгла матері підвестися и поволокла її за руку у хату.

Иван Микитович стояв и дивився на все; потім плюнув, пішов у свою хату и зацепнувся.

Рання літня зоря загорілася своїм рожевим світом и обляла

Барабашишину хату, не мов вона була кармазином обмазана. Одні тільки вікна чорніли своїми шибками, та часом п'яний викрик Барабашихи виривався з них на зустріч ранковій зорі.

Другого дня Іван Микитович не ходив на службу, и не виходив з хати. Третєго прийшов сторож, и приніс єго шапку, а чужу назад узяв. — Барабашиха не допустила сторожа до хати, сказала, що спить; а про те сама турбовалося: Що се за знак, — панич, от уже другий день, ні сам не виходить и не допускає нікого до себе? Чи не наробив бува' сам з собою чого? — Вона вже скілько раз стукалася до єго, — ніхто до неї не обзивавсь, ні відчиняв. Теперя отсе вона вже в останнє забажала, або-ж достукатися, або-ж прикликати сусід, та силоміць відчинити.

З такою думкою підійшла вона під двері и почала добуватися.

— Кий там чорт стукає? гукнув хтось з хати незнаємим голосом.

— Та се я. Час самовар наставляти, — пустить — візьму!

Трохи перегода, ліжко рипнуло, щось зашамотіло по хаті — и впало. Ще скілько часу минуло — и чиясь рука зацокала залізним крючком. Барабашиха потягла до себе двері... На порозі стояв Іван Микитович — як земля п'яний! Вікно, котре уже літ пять як відчинялося, було тепер розчинене; на долівці й по столу валялися порожні пляшки; з хати несло горілкою...

Барабашиха сказала, що приходить сторож з суда, приніс шапку, и питався єго, так вона відказала сторожеві, що панич недужий.

Іван Микитович мотнув головою.

— Вони думають, я боюся їх?... боюся?... Ні! було колись, що боявся, а теперь — ось вам! — И він ткнув у глухий кінець хати дулю, та й сам поточився.

Барабашиха підвела єго, помогла лягти на ліжко, и почала прибірати пляшки, змитати з вікна, з столу.

— А се що у вас? пита', піднявши з столу якийся папір, дрібно списаний; він увесь прокис горілкою, писання порозиливалося, порозходилося.

— Де?

Барабашиха подала папір. То був лист до Петра. Іван Микитович узяв, подивився, зібгав-зібгав — и кипув лід ліжко.

Барабашиха, поприбравши, пішла з хати, и з-тиха промовила до Наталі.

— Панич наш теє... випив!...

Наталя отетеріла и не відказала нічого.

Иван Микитович почав пити. На службі терпіли ёго, терпіли, — та й прогнали. Приїздили батько-мати, щоб узяти ёго до-дому, та він не захотів; а коли до ёго пристали, то він в одну нч и зник кудись, узявши одну тільки скрипку, та те, що на ёму: а то все покинув! Про ёго и чутка запала. Довго батько-мати побивалися за ним до самої смерти. Умираючи, передали усю худобу Петрові, котрий оженився багато, и зажив великим паном. Батьківщину він спродав, а гроші віддав на церкву, щоб поминали батька-матір.

(Конець буде.)

Розлука й обхожа.

Оповіданє після німецького.

(Дальше.)

I.

Старійші панове вернулись назад з кімнати совітника, двері від столової салі відчинено, — пан фон-Берлен приступив до майора Вертерна и шепнув: „прошу, ангажуйтеся.“

Гаральд подав рамя найближче стоячій дамі, щоб пійти за другими — в тій хвилі Лизеля с князем перейшли побіля ёго; фіялково-голубий колір осліпив ёго очи — аж посидівши якийсь час обіч своєї сусідки и поговоривши між-тим о всячині, хоч и сам вже не тямив, об чім — він запримітив, що отсе молодшу Галлерівну проводив до столу.

Оподаць від пані дому заняв він своє місце. Судинка, повна тепличних квіток з Вильдберга, стояла на середині стола, и тільки тоді, як він трохи на бік вихилився, показувалось ёму задумчиве чоло и красива голова Лизелі, не-мов с проміж квітів винурялась. Тоді здавалося ёму, що її погляд, неначе сонішний промінь, вражав ёго очи. — Живчики у ёго забились сильно, гадки и нагадки мутували душею, мов хвилі половіддя, а з омуту сёгу випливало на верх постановленне: „я до сёго дому не зайду більш ніколи.“

А між тим він так живо, як досі ніколи, розмовляв с своїми сусідками о костюмах и масках, о кадрилих и лижвах, о Павлі Гейзе и паризких модах, о французких комедиях и англійських мідєритах, після которих замислювано уставляти живі образи.

Опісля ще ціла мішанина фраз усякого рода при загальному встанню — и, як після баламутного сонного привида, Гаральд фон-Вертерн очутився нарешті знову у своїй затишній кімнаті. — Письмо від матери лежало на столі. — Гаральд отворив його, глибоко зітхаючи. Немов лагідною жичливою рукою диткнувся його в отсій хвилі знакомий почерк письма. — Пані фон-Вертерн писала ось що:

„Кароля не змогла успокоїти мене, коханий сину, — боязка турбота про твій супокій нагоняє мене обізватись до тебе. Зрозумій мене добре — я знаю достаточну твердість твого характеру, що-б побоятись мала хоч на хвилю, аби та жінощина не допровадила тебе до якої распри с самим собою; знаю и твою гордість, котора не дасть тобі ніколи забути отсе, як тобою згордовано, як тебе покнинено; але я знаю й твоє пристрасне серце, и дріжу на саму гадку об тім, що де-які спомини могли би болізнише тебе порушити, аніж би повинні. Отсе палке серце твоє було поводом, що твоя доля вже тоді журила мене, коли ще хлопчиком був. Як отсе я, пишаючись та радіючи, бачила виростаючого тебе с тим идеальним рисом твоєї истоти, твого способу мислення, с тою дільністю волі, яку я бувало на твоїм батьку подивлювала, тоді я дочувалася с таємною трівогою, що коханне не покажеться тобі ніколи самою играшкою — що вона не перейде по при твою душу, як вона переходить мимо душ богатих мужчин, немов той запах, що тільки прихорошує хвилю, — я віщувала, що вона тобі станеться подією, котра принесе або несказанне щастє, або невимовне горе. — Кажуть, що матері своїх синів звичайно сердечнійше люблять, аніж дочок. Се видиться мені зовсім природне — вони нагадують нам чоловіка, котрого кохаємо, або — кохали колись. Кароля похожа на мене, и з-за того була наперсницею твого покійного батька; твої-ж очи припосили мені найсолодший спомин и єдину відраду після того, як Бог його покликав. Я люблю в тобі щасливу минувшість, провіток своєї теперішности, и надію своєї будучности, — твоя любов була и є моїм щастєм. Щиро и явно признаюсь тобі, що в глибині серця свого я не жичила ні одній жінощині бути коханою від тебе так, як отсе я прочувала, що ти колись-то кохатимеш; а все таки я що-день просила Бога об таким щастю для тебе, и дякувала йому горячо и щиро, дивлячись тоді на любовне блаженство твого молодого серця. Мою таємну турботу о тім, чи Гизеля на дарунк серця твого заслужила, я старалася поконати, — атже-ж твої очи сяли так ясно, — до того її принадність полонила мене так само,

як вона всіх полоняла, а мою відхильність від її матери, колишньої співачки, перемогла я задля тебе. Чого не переможе любов матери! Але отруйний дух тої атмосфери, в котрій Лизела вросла, не понехав и пупіночка, — дочка тої празної, гоняючої за утіхами, матери, котра не могла ніколи обійтись без того збитку, що був свідком її колишнього блиску, и своєї дочки уживала яко оруддя до того, аби поліпшити свої розтрушені обставини, — мусіла думати ичувувати низким способом: прийшов багатий жених, и біднішого обожателя відправлено. — Від тої хвилі я зненавиділа Лизелю. — Цілі роки тривоги и смутку, жалощі найприкрішої розлуки я завдячую тій жінощині. Кождий погляд на твоє обличчя, кожде здихнення, — кождий лист пізнійше прибавляв мені неказаної муки. Не те пригноблю мене, що ти розійшовся зо мною — атже-ж я знала, що тобі не при мені бути, — тільки отсе, що ти с таким пошарпаним серцем на чужину йшов, коштувало мене горячих сліз.

Що ти ніколи не жалувався, ніколи ані слухати ані говорити не хотів о тій, котра цвіт твоєї молодости зимовим инеем розчаровання поволокла — се лиш побільшувало мій смуток. Що воно нам обоім поможе, коли я тепер скажу тобі, що від розірвання тих взаємин я бодай чи не стільки страждала, як ти сам, и що я немов від горячки дріжала, нагадуючи тебе, котрого я в тій перній болесті мусіла зіставляти самого. О, коли-б я змогла описати тобі, як отсе я перевела дух, помічаючи, що ти помалу знову ставався веселішим, так сказати-б — ставався знову молодим; коли из твоїх листів не гледіли вже на мене ті тяжко-сумовиті очи, що бувало мені серце роздирали; и коли я, при першій звиданню с тобою, давнішній жаль твій ще тільки не мов легоньку хмариночку на чолі твоім запримітила. Одначе я почувала й те, що и зо мною зайшла якась переміна: я не була вже така перебірлива в гадках о моїм сині и тій жінощині, котра мала-б статися товаришкою його життя, — з радістю я пригорнула би була кожду, котра-б сказала йому: „я люблю тебе!“ — Ані словечка свого не хотіла я вже промовити до твого вибору, и я бажала тільки, щоб отсе тобі доказати. Воно помалу сталося найгорячішим бажанням мого серця: побачити тебе жонатим. Але ти не вибрав — ти йшов самотний своєю дорогою дальш, хоч я й знала, що саме ти, як мало инших, вважав би отсе за своє щастє, щоб ити „у двох.“ З року на рік сподівання моє було даремне. — Човечик Каролин, як видиться мені, забіг уже до безпечної пристані: професор Фрідрих старається о неї, и вона його кохає; — але ти, мій

сину?! — Ох, тота нещаслива стріча!... Коли-б я сміла тобі по-раїти, Гаральде — то я-б прохала тебе об однім: „одірвись так скоро, як тільки зможеш — прожени сам себе — дай переміститись — возьми відпустку“... Тривога, мов гора, налягла на мої груди. — Прости мині, — серце, що отак просить, кохає тебе так, як жадна жінка не кохатиме ніколи, — бо воно серце твоєї матери.“

Гаральд фон-Вертерн, перечитавши сей лист, и згодом зложивши ёго, приступив до свого письмового столика, відчинив тайну схованку и вийняв відтам малу касетку. Пружина в вічку скочила за подавленням пальця — в касетці містились засохлі квітки и лист. Папір був пожовклий, складки розложилися и показалось красиве письмо, майже заплиле від сліз. Він вдивився в те письмо — письмена ожили: се був Лизелин прощальний лист.

„Се не бувай-з-доров, що я тобі сказати мушу“ — так вона колись дріжучою писала рукою — „матуся хоче сёго, и я думаю, — що вона має право на те. Вона каже, що треба доконче щось зробити, щоб її обставини упорядкувались, — що вона вже близька до упадку, и тільки я одна ще можу допомогти їй. О, ти не знаєш сёго, як ми досі жили, бо, з усіх людей, тобі власне тільки на самім останку була би я об тім розказала; завсіди під гнітом затаєної журн, — як бідашня мати нічого поплатити не змогла, а об чім все таки ніхто знати не смів. Як часто мусіла я усяких поганих людей, що приходили до нас и до неї чіпалнся, любенько прохати так довго, аби одступили від неї, поки вони и не вчили сёго; скільки страшних листів мусіла я читати, и писати на них відповідь, що мині мати диктувала! — Як часто бачила я, що вона плакала и руки ломала, — як часто чула я в ночі її зітхання... и я всё була-б віддала за те, щоб їй допомогти! — Вечерами, коли ми були в товаристві, виглядала вона завсіди така весела и гарна, що ніхто й не прочував усїї нашої нужди. „Мині не бракує нічого, окрім багатства,“ казала, „я не можу в убожестві жити — до того я не вдалась!“ — Ох, як я нераз не ломала собі голови над тим, щоб так скоро, як тільки можна, зробити матусю багатую! Я-ж її люблю, як нічого на світі. Мого батька я ледве зазнаю, — він умер на поліванню: один приятель застрілив ёго, — як ми ще у хорошому Л. проживали — а з ним поховали и безжурність матусиних днів. — С того дня ми завсіди з журою жили, и я сама пізнала, що нема нічого страшнішого над щоденну боротьбу с прожитком, — я й сама тужила до иншого суття, мов до неба. — Як ти був коло мене,

Гаральде, то — розуміється — я забувала на все, — я думала що ні якої нужди й на світі не має;... ох, та побачивши журливе обличчє матусі знову, я и каляла себе за своє щастє. — — Я злякалася тим, що в моєму серці, обіч матусі, знайшлося ще містечко, котре инша постать займила, и що думки мої так часто иншини ходили дорогами. — — Тепер приходиться міні рішити, кого я більше люблю: тебе, чи її?... О, Боже мій — — тепер я знаю, кого-б я обвила моїми руками, до чиєго серця притулила би свою бідну змучену голову на завсідн — — але-ж я мушу помогти своїй матусі — воно инакше немож, Гаральде... Я на колінах клячала, молила Бога сотворити яке чудо, — та либонь тільки отсе чудо станеться, що я — розпрощаюся с тобою на віки, и не умру від того! — — Ти не багатий — ти ще молодий — — але він, чие имя в отсім письмі до тебе назвати не годиться — він буде в стані увільнити матусю від усякої жури на всі часи, зробити її такою щасливою и супокійною, як бувало в ті золоті дні, про котрі вона так часто згадує. — Чи смію-ж я тут пепяти? — Ні! — Я не покажу їй сєго, як важко болить моє серце за тобою!... Не пробуй прийти на розпрощанне до мене — мене-б покинула відвага — а я хочу мати відвагу! — Прощавай же ти — ти — по тисячу разів. Не згадуй о мнї з гнівом! — Як воно хороше було — о Боже — коли ми разом бували. А як ми знову коли побачимся, то подамо собі руки, як брат и сестрою, и скажемо: було-ж то хороше?! — Гаральде — прощавай! — — Я-ж тебе все на віки, на віки кохатиму — инакше не могу. — Боже, прости мене, що я для моєї матери приношу жертву з розпукою в серці. О, не забудь її, твоєї безталаннїї Лизелї, и прости її! — — —

Лизеля.

Як отсе добре, що материнї очи не бачили єго, того искрено любленого сина — и той жаль, що мелькав по єго обличчю и з єго очей пробився, між-тим як він лист складав и знову замкнув. — З глибоким зітхненнем, що на глухий стогон похоже, — випростувалась напослед висока постать мужчини — смукла рука єго нагально пересунулась по чолу, неначе хотїлось затерти останки якогось омраку; але в темних очах стремїло вже тверде постановленнє, між-тим коли по обличчю мигали ще блискавки важкої боротьби: — „воно минулося, — поховане и забуте“ — мрукнули єго уста. — — „Тепер можна положитися спати!“ —

*

Два тиждні минуло; Гаральд фон-Вертери вимовився від усіх запросин, яких кипяча твань товариского сезону в багатїм

числі надаряла, и став „пустинником“, як отсе ёго товариші називали.

Було се на передодні маскового балю, коли він писав до матери от-що:

„Кароля позавидувала-б мині, бо отсе на моїй софі лежить розстелений чорний, щеголястий доміно, — венецька маска отут коло мого каламаря, — а як радо вткнув би я кого небудь иншого в отсю оболуку, замість себе! Коли-б моє тутешнє становище зглядом моїх молодих товаришів не вклало на мене обовязку бути щось ніби їх дозорчим у княжій палаті, я справді не пішов би туди. — Отсих два тижні „за моїми актами“ — так именно кажу я другим, — за моєю рисунковою мапою, — кажу вам, — спровадили на мене знову мою давню „хоробу“, як ви отсе називали: я стався відлюдним, а притім супокійним и веселим. Забуті студії з исторії штук займали мене знову, архитектоничні начерки, трохи акварелі, — инколи навіть потайна робота за маллярским станком; — хто знає, що за несподіванку зроблю я на різдвяні святки для вас и для Каролі. — Тільки-ж до того часу будьте гарненько ввічливі, се-б то, не мучте мене напоянками до навіщування забав, и — погодіть ще хвилю з вашими сватбовними проєктами. На-рік возьму я раз порядну відпустку и пійду до Риму, до ціли моєї давнєї туги, — може я звідтія привезу собі товаришку, — хоч тільки й марморову. — Отсе вже так, що не всі мужчини згожі до женитьби, а ще менше всі жінощини вдалися на те, щоб можна з ними оженитись. Нехай тільки Кароля спитає професора Фрідриха, чи не згодиться він також на мою гадку. — Я маю велику охоту и всю здібність до того, щоб впровадити на ново в курс здискредитовану трохи фігуру дідичного дядька, отсю колись так пожиточну як и приємну появину в життю, в драматі и в романах. Ще с кілька літ, и я, в очех молодих дам, належатиму до вирангованих зовсім, — я вже й тепер прочуваю щось подібного, коли тільки ввійду в балєву саю — молодого товариша предпочитают мині значно, и тільки материні та сестрині очи видять мене вічно молодим, вічно хорошим. Але хто знає — може на завтрішньому балі постиже мене моя доля. Сеї неділі розкажу вам об тім. — До того часу позволяю вам вірити в непоправність вашого Гаральда, але ніколи сумніватися о ёго любові до вас.“ —

Гаральд Вертерн саме закінчив отсі стрічки, коли ёго прислугач приніс ёму гарненький листовий куверт. Дивно якось здався той тендітний листик в ёго грубим смаглим кулаці.

„Від вельможної пані фон-Берген“ сказав, и положив маленький листик на столі.

„Чи жде хто на відповідь?“

„Ні!“

„Добре.“ —

Гаральд, зіставшись сам, взяв білет, и легонька блідність мелькнула по ёго обличчю, коли осмотрював почерк письма и печатку, на котрій визначувався повійковий лист з написом: je meurs ou je m'attache.

Чи отсе той тонкий фіялковий запах, яким з паперу віяло, спровадив на ёго те заворушення, котре він називан „слабістю“? Рука и око не були вже так кріпкі и певні, як отсе він розвертав лист из знакомим ёму коханим почерком. Письмо відмінилося, як и сама-ж писарька відмінилась; воно зробилося кріпче и певнійше. Він читав.

„Ви знарочна дім наш оминали; докоряти вам за те — не смію. Я тільки бажала-б ще раз поговорити з вами. — Від смерти моєї матери я не бажала вже ні якого звидання для нас обоіх — — та коли те звидання сталося без нашої причини, то наша друга розлука не повинна би бути гірчійша від першої. — Після мого чутива, для нас є тільки дві дороги: цілковита розлука — мільями перемежена, — або таке заходження, як між двома приятелями. В сёму неможе бути ані неправости, ані небезпечі. Нема такої глибокої пропасти, як отся: між тим що було колись, а тим, що сьогодні, — отся Гизела, що до вас пише тепер, се вже не тота дівчинна с колишнёго часу, — се вже дві окремішні истоти, між котрими спільного дуже небагато. С тамтого часу нічого не зісталося, як — трошки фіялкового запаху. — Я рада-б тільки раз поговорити з вами про мою матір и про ваших — — я-ж не чинила сёго вже десять літ — відколи матуся умерла. Воно для мене мов добродійство яке, побачити у своїм близу такого чоловіка, котрий знав мене ще с того часу, коли я доброю була, и щасливою. — Чого ви хочете держатись одалеки від мене? Кождий примус, кожда неприродність пімщається и впливає розоряючо мов повільна отруя, — годі-ж неприродність усеого мого життя, — увінчати ще якимось дивним стосунком до вас. — Позвольте мині и самому собі, на отсім світі джі, заходитись між собою завсіди щиро. Хотите? — Ми завтра побачимося, а тоді скажіть мині: „хочу!“

Гизела.

*

Масковий баль у щегольских покоях княжої палати годивсь би справді для якої столиці, так блискучі були туалети, так брилянтне ціле урядженне. Тільки интриги и маскові жарти були неможливістю, бо кождий знав кождого, хоч и в найстараннійшій оболочці. Кравці и кравчині, помимо найсвятійших побожень, не показалися мовчливими, и таким побитом лиш зрідка одважився хтось на дрочливу промову, котру тоді завсіди, з якимось здивованнем, збувано одвітом з вираженнем повного титулу смілковатого зачіпника. Пані фон-Берген явилася у балєвім тільки убранню, між-тим як Генералова Арнштейн яко Madame Pompadour з найкращою Грацією гонори робила. Аркадских пастушок, огородничок, рибалок и мисливок було без ліку, и князь був словно обсипаний вигадливими подарунками: цукровими ягнятками, рибками, квітками и стрілками. Він показав себе найумильнійшим хозяїном, и всі були ёму дуже вдячні, коли, в несповна годину такого сюди й туди обзиваня, дав знак до демасковання. Тепер вже-ж то можна показатись було, як кому ялося в костюмі — погана маска була такою неодагною причїнкою. Добре, що за кождим кроком переходилося по-при великі зеркала, — аж тепер то почали всі натїшуватись самі собою, залєтничати, дрочитись — и забава осягнула найвищий шебель тоді, як появилася музика, убрана в рококових костюмах, и заграла Спорового „Фауст“ -полонеса. Передували князь з Генераловою — за ними слїдували пані фон-Берген з Генералом Арнштейном. Мов яскравий лискучий вуж захвилював похід через саді и покої. Майор фон-Вертерн проводив президентню Галлер на здивованне усіх своїх молодших товаришів, котрі добачували в тім умисну показку на прийдуче подружжє. При однім из замотань походу с перемїною дам, Гаральд як раз зустрївся з Лизелею. Обєрнувши до ёго цілком своє блїде обличче, и зводячи до ёго очи, промовила звільна: „я прошу о відповідь.“ — „Хочу!“ відповів твердо и супокійно, и випустив дрібну рученьку, що в отсій хвилі, підчас chaîne, до ёго руки доторкнулась була. — Легенький румянець пролетїв по Лизелїнім личку — потім усміхаючись голову схилила и — похід пішов дальше.

Того вечера майор фон-Вертерн, на велику радість президентині, ташцював з її молодшою дочкою, а старшу проводжав до столу.

„Запевне можна побратуловати?!“ шепнула Генералова до ушасливленої матери. — А проходячи по-при Гаральда сказала тихцем та докучливо:

„Бачність на право — там маєтку нема, — позір на ліво до панни Гельфенштейн — хоч не молода и не красива, але за те найбогатша партія на все містечко!“ —

„Яка пані фон-Берген сьогодні пишна виглядає!“ замітила панна Гельфенштейн незабаром опісля; „але князь, здається, зовсім очарувався нею, — він завбачно занедбує Арнштейнову, хоч вона й показує, що ніби сёго й не бачить, та кокетує з адъютантом Штернфельдом, котрий би міг був її сином бути. — За те добрячий совітник здається радуватись триумфом своєї жінки. У ёму нема ні крихіточки зависти. Ми всі чаруємось ним, тільки ёго жінка здається бути иншої думки зглядом ёго!“

„По чім ви отсе міркуєте, моя шановна пані, смію запитати?“ —

„Ну, по тім що дозволяє князеві залицятись до себе, и так рідко буває в товаристві, між-тим коли він так любить бувати на забавах и забави давати — через силу виможе на ній, аби що року дали один баль, а до Вильдберген и не запросила би нікого, коли-б прийшлося по її волі! — Жінка повинна стосуватися до свого чоловіка у всіх річах, особливо коли він дав їй становище. — Мати Бергенової була співачкою, батько був задовженим шамбеляном якогось малого князька. — Господь знає, з-за чого Берген оженився з нею, — атжеж-ж ледве, щоб отака краса змогла осліпити ёго! Мужчин часто не можна зрозуміти!“ —

„Воно тільки дивно отсе, що жінощини часто ще незрозуміліші бувають!“ одвітив Гаральд, кепкуючи. — —

Підчас тої байдужої розмови за вечерею гадки ёго знову и знову верталися до сказаного: „хочу!“ — Він був незадоволений з себе. Її запитаннє, її погляд, вирвали у ёго те рішуще слово скоріш, аніж він думав ёго дати. — Але може вона таки мала рацію: при отсім неоминальнім зближенню, після розтрошеного кохання, уратувати бодай явне заходженнє між ними, було таки найлучше з усёго. — Він замислив навідуватись до її дому — але бодай без тої звиклої конвенціональної маски — яко давний, щирій приятель. — Минуше мало бути нерушане. Небезпечі не було й справді обавлятися ні якої. Вона мала рацію — проміж ними обоими зівала пропасть. Але чого-ж отсе вона властиве хотіла від ёго? — Що могло ще залежати їй на заходженню з ним? — — Чи змогла-б вона перенести всю ту шерстку отвертість ёго истоти — чи стерпіла-б вона, якби він зганив її відносини до князя, якби він накинувся їй за Ментора? —

Що-ж отсе властиве було, що споводувало ту жінощину в такий спосіб заговорити до ёго? — Атже-ж любов давно вже мертва и похована — — може оставалася яка щелина в її життю, котру мав би заповнити він? — — Чи їй треба було справді якого ретельного дорадця и приятеля, чи тільки — якої нової забавки? — —

(Дальше буде.)

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Галицько-руський нарід и галицько-руські народовці.

(Замість справоздання с київської археологічної подорожж.)

II.

Коли нарід у борбі за свою самостайність упав, коли борба та виссала усі животні сили ёго, коли усі верстви соціальні изнеможені и придавлені стратять надію на кращу будучність, и під впливом нових відносин дійдуть до того переконання, що ім уже нічого сподіватися від себе, и що ім уже навіки бути тільки наймитами в своїй хаті, тогди история має право перейти над таким народом до порядку дневного. Такий нарід вже пропав для світа, так як пропав для себе.

Але ледви чи є такий нужденний нарід на світі, щоби не видобув из себе людей, котрі навіть в найтяжчих хвилях народнёго истновання підтримували-б усё те, шо народови дороге и святе, що складає ёго політичні и соціальні ідеали.

Коли здавалобися, що нарід уже послідні свої сили спотребував на оборону свого „я“, коли здавалобися, що уже послідня искорка життя в нім завмирає, тогди на арену виходить звичайне одна верства соціальна, на котру складаються усі инчі, и коли тота верства потрафить зрозуміти инстинкти и потреби народні, и добуде собі усіх средств потрібних до трудного діла, тогді и найбільші нещастя не годні будуть зломити підвалин народнёго истновання, не зможуть на смерть скалічити народнёго організму.

Тота верства соціальна, то — молодіж.

Коли у котрого народа молодіж здорова духом и серцем, повна патріотизму и готовости, для свого народа усе покласти в офіру, свої домашні традиції, свої надії, — тогди нарід спо-

кійно дивитися може у свою будучність, бо на сторожі її стоїть ёго молодіж, свідома свої великої задачі.

Се не пуста фраза, се чистісінька правда. Яка молодіж, така народня будучність. Подивімся на ідеали, які молодіж гріє в серцях своїх, подивімся на напрямок, яким иде дух, образование молодіжи, а ми майже з абсолютнов певностей будемо могли сказати, куди повернеться найближча історія народа.

— Зрозуміє молодіж своє становиско в народі, и добуде собі усіх средств наукових, потрібних до того, щоби в відповідній хвилі вступити в акцію історичню, тогди будемо могли менче більше с певностей догадуватися, що інтереси народні не потерплять шкоди, що люде, котрі будуть стояли в їх обороні, потраплять добути народови усёго того, чого він потребує.

А запізність молодіж своє становиско, буде гналася за пустими и неясними мріями, буде замість поважною науковою працею займатися пустопорожними деклямаціями, плаксивим сентименталізмом, тогди нетяжко догадатися, якою дорогою піде найближча історія народа.

Міні здається, що я не дуже помилюся, коли скажу, що єдиною надією нашого народа на краще будуще, то ми, ёго молодіж. Ряд в руках наших старих и польского панства, а властиве наші старі и польске панство в руках ряду, — и дарма нарід виглядав би від них, щоб вони дбали про ёго інтереси, борожили ёго правди. Вони до того не мають ані часу, ані охоти, ані розуму. Їх виплекала або давна абсолютистична система австрійска из перед 48го року, або традиції панські, котрі в тім мають свій ґрунт и свою силу, щоби недопустити нарід до матеріяльного и морального відродження. Перший ступінь до народнєї волі то так же перший ступінь до їх погибели, и тим-то вони добре дбають, щоб ніхто из посеред народа не додумався до того, що ёго політичне и соціяльне положенне то наглий посміх над усіма правилами справедливости и публичнєї моральности.

Політика старорускої партії еще міцно стояла на плечах ряду, коли из посеред молодіжи рускої почали озиватись протести против неї, зразу злегенька, несміло, потім чим раз голосніше, аж наковець стали протестом цілої партії, котра и своїми переконаннями и своїми тенденціями стала агтиподом загніздившоїся у нас політики протекційної и паркетової. Уже коли не чим инчим, то тим одним, що зірвала она с політикою народнєго непотизму, що ділання свої поставила не під контролю ряду, але під суд громадський, молода партія дуже богато причинилася до піднесення

самовіжі народяї. Перше слово, перший протест против давнїї політики був першим віщуном озиваючоїся совісти народнїї.

Справи публичні, що доси спочивали у руках одної котерпї, піддала молода партія публичній дискуссії; в публичних журналах стали поєдинокі люде голосно и сміло виказувати свої субєктивні погляди на справи народні и острою критикою карали ділання. а лучше сказавши, пассивність и апатию провідників старорускої партї.

Здавалобися отже, що коли молодїж руска в Галичинї станула в оппозиції до рускої єрархї и до польского панства, то вона встигне догадатися, якими средствами вона має провадити оборону інтересів народних, а то тим більше, що тепер майже у всіх народів європейских питання подібні до нашого стоять на порядку деннім.

Ба, навіть у себе дома молодїж руска мала спосібність доглянутися до того, яких їй средств потрібно для її ціли. Вона з ентузіазмом читала поезїї Шевченка, першого и найбільшого хлопского поета в цілій майже Європі. Хоч схована по за поетичною окрасою, хоть часом троха неясно и млаво висказана, все таки в них в своїм часі містилася ціла пробрамма політичної и соціальної роботи для усіх живих руских людей, а найдужче для рускої молодїжи. И молодїж руска горячим серцем прийнялася за перепровадження єго программи.

Програма Шевченкова мала тільки оден блуд, — вона була писана віршами. С того вийшло, що замість щоб її перепроваджувати мали люде з досвідом и с практичним зміслом, вона дісталася в руки найнебезпечніщїй класї народній, — декляторам; и що вона більш говорила до фантазї як до розуму.

Поезія уже сама собою не богато приносить користи в тїй хвилї историчнєго життя народного, в котрій на першїм пляні стояти повинно залагодження питань рїшаючих народне „бути або небути.“ Вона в найліпшїм разі кормить тільки пажерливе серце и фантазію. Де-ж, як у нас, уся исторія склалася на те, щоб фантазію виплекати на кошт всіх других спосібностей інтелектуальних, де, як у нас, природничі відносини майже до ґрунту підкопали енерґію чину и студеної розваги, а задержали тільки енерґію фантазї, там поезія просто тільки шкоду приносить народови. Бо така поезія нездорова, вибує дуже и заглушить собою решту інтелекту.

И нарід такий звичайно мало дбає про задоволення реальних своїх потреб. Він буде нарікав на недолю, буде плакав и заводив,

буде рвав кайдани, що давлять єго заголомшене тіло, але їх не пірве; він буде рабом від коліски до могили. А чому? Бо до пірвання кайданів потреба великої енергії, сили, а він ані одного ані другого не має.

Фантазія єму породила пишну поезию, таку пишну, що часом навіть и кайдани озолотить своїм ясним світлом, але не дала єму більш нічого. Не дала єму ані науки, ані навіть зміслу для науки. А нарід с поезією а без науки то чоловік с квіткою на голові без кусника хліба, бо тільки наука ставить позитивні результати, дає кусник хліба.

Хто з нас не памятає тих часів, коли у нас дома тільки що появилися перші накорінки утворення народнєї партії, коли тільки-що по раз перший почувися Шевченкові поезії? На золотих крилах фантазії великого поета кожде молоде серце руске думало вирватися из тої душної атмосфери щоденного життя, из єго понурої дійсности, из єго тяжкого невідрадного положення. Якимсь одним великанским поривом горячого серця, якимсь одним героїчним ділом ми хотіли на шматочки пірвати ті кайдани, що всадили в тіло народне; хотіли переініти усі ті відносини, що таким тяжким каменем лежать на руках и ногах простого хлопа, — ми думали: що тим одним поривом ми добудемо тому хлєпови золотої волі. Хто годен зміркувати, кілько горячих надій, кілько смілих думок ми привязували до кожної хотьби найдрібнішої праці громадскої, — кілько чистого и честного ентузіязму ми давали до усєго, що-сьмо ні починали робити в имени народа и для народа!

Хто не знає нашого убожества великого? А прецінь на кожний заклик из діравих моношок убогих Гімназійних студентів сипалися сотки за сотками, утримувалися цілі масси газет, брошур и книжочок, складалися фонди громадскі, мов гриби по дощеві виростали товариства та клуби. Що ні задумали, те зробили, — ми-ж що дня, що години виглядали, що станеться щось нового, нечуваного, щось дуже великого, и що тото „щось“ зробить кінець усій нашій недолі народній, виведе нарід из вавилонскої неволі и вілле в него самосвідомість людску и народню, добробит моральний и матеріяльний, — а нас, великих поборників святого діла, нагородить найкращою заслугою, яку вольний нарід може дати своїм освободителям: чистою, непорочною славою громадскою...

А тимчасом тота понура дійсність, від котрої ми мов від злого духа утікали на крилах Шевченкової поезії, почала лисок

за листком, квітку за квіткою зривати из того пишного вінка, що ми сплели собі були из наших поетичних мрій: упали „Вечерниці“, упала „Мета“ перша, упала „Мета“ друга, упала „Нива“, упала „Руска Читальня“, упав „Руский Театр“, упала „Русалка“... Почав поводи холонути ентузіазм молодежи. Вона усіма силами сіпнулася була до того одного великого діла, котре мало спровадити рай на руску землю, — и певне, якби того, чого вона хотіла достигнути, мож було достигнути якимсь одним великанским подвигом, то вона-б була ёго достигнула, бо може нігде на світі не було такого горячого и безкористного патріотизму, який був у рускої народнєї молодежи.

Та не одним великанским поривом серця, не одним незвичайним ділом достигалися и достигаются тоті идеали, за котрими рвалася народня руска молодіж. Богато дрібної, часом дуже прикрої и прозаїчної праці, потрібно, щоби нарід годеи був здобутися на якесь більше діло, котре-б ёго поставити могло о оден ступінь вище в громаді цивілізованих народів. Власне на підставі того, від чого наша молодіж так утікала, на підставі тої понурої дійсности потреба було починати будованне народнєго благобиту...

И тота понура дійсність тяжко ся відплатила рускій молодежи за те, що вона так зневажила її була, розпочинаючи свою громадску роботу. Замість що молодіж мала на шматочки піврвати кайдани народні, то понура дійсність на шматочки піврвала усє те, що в молодій фантазії складалося у поетичний образ народнєго освободження. Вона не тільки забрала увесь тяжко запрацєваний гріш бідних студентів, але и с пекучою иронією почала називати той гріш грошем зовсім змарнованим; вона не тільки знищила пляни молодих політків, але й покалічила їх морально, відобрала їм віру и надію в себе и ві усє честне и праведне.

По два Губльдени на днину продавали потому деякі молоді люде свій патріотизм и наймалися нині у наймити до тих, котрих учора еще називали найбільшими ворогами народнєї справи. Из честних, хоть не завсігди з розумом рахуючихся робітників в громаді, вирости ті брудні, відрозливі креатури, котрі своїми нечистими руками підтримували „Бояна“ и усє те, що мов заболочений хвіст потягнулося за ним и еще до нині тягнеться на глуи и сором кождому чоловікови...

А яка велика половина молодежи покинула по тих перших невдачах зовсім життє політичне! Замаю маючи твердого характеру, щоби и в прикрій хвилі вистояти при праві народа, а за богато маючи чести, щоби пуститися на дорогу моральної прости-

туції, вона зовсім усунулася від життя політичного и з заложеними руками и рівнодушними очима дивиться на наші теперішні змагання. То були може найгорячіші душі, найбільші ентузіясти; та швидко спалахкотіли вони мов ті трісочки, що ними підкладають огонь під великими дровами. Дрова тільки що починають розпалюватися, а трісочки давно вже стали студеним попелом.

Та дуже би помилився той, хто би їх самих тільки винував в тім. Богато, а може найбільше винні наші недоспілі відносини домашні, недостаток серйозної праці, недостаток розумної дисципліни в життю політичнім, а найдужче недостаток критичного виховання. Що мож було зробити за помочев тільки самої фантазії, те молода партія зробила; а дарма було-б вимагати від неї, щоб вона зробила и те, до чого потрібно основного, всестороннього виховання, довгої, совісної, невгомної науки.

Від самого початку публичного свого виступлення молода партія ступила на криву дорогу; и коли галас патріотичний перешумів и настала пора до поважної роботи, вона опустила крила и до нині не може добитися до свідомости своїх обовязків.

Без виховання ширшого, навіть без почуття потреби такого виховання вона майже зовсім знидила и стратила надію и віру і себе и ві все, що становити повинно її найдорожчий скарб и ві найвеличніші ідеали.

Тота молода партія, що с таким смілим протестом виступила була против непотичної політики старорускої партії, що с таким горячим серцем забралася звертати розвій народа из блудної дороги, — де вона поділася, що вона зробила? Горячі серця тепер студені як лід, а смілий протест вийшов на карнавальську фарсу, стався пустов забавков безглуздох комедиянтів.

Де ся поділа тотя велика, тотя горяча любов для народа, для усєго доброго и красного, без котрої, як сказав професор Гіртль, nichts Grosses geschieht auf Erden, und die allein die Armuth des alltäglichen Berufslebens erträglich machen kann, und den einzigen Ersatz bietet für seine Leere?

Гірко воно писати остру критику на себе самого, перед усім світом показувати свої блуди, нівечити свої учерашні ідеали. И певне, кому у своїм життю довелося дожити до того, той не без великого жалю розоставався из ними. Вони склали найкращу частину молодого життя, вони підносили духа по над брудну прозу щоденности, леліяли золоті надії будучности, и яке-ж людске серце не жалувало-б за ними?

Дарма-б ми між теперішнов молодіжев шукали тої безграничної любови для народа, тої давньої охоти до громадської праці, того безкористного патріотизму, що не хотів нічого для себе а усёго для народа; — таке ideale розумінне справ народних не для нинішних часів и не для нинішньої молодежи.

А однакж той идеалізм не здався в наших молодім життю народнім до нічого, не приніс жадних результатів, котрими ми могли-б похвалитися. Гіркі овочі, які вродилися из ёго пишного цвіту, кождої хвилі показують нам, що то поетичне житте недавньої нашої минувшости було тільки одним великим політичним блудом, було тільки монотанієв молоді партії, котра своїми фантастичними поривами дурила себе и других.

Ціль, до якої вона рвалася, була їй зовсім неясна, и тільки темними чертами відбивалися у її программі політичній; її катехиз політичний не виходив ніколи по за рамки гарних але неясних слів, котрі пменно своєв неясностей викликали такий великий ентузіазм. Під ними мож собі було розуміти, чого тільки горяче серце и буйна фантазія захотіла, — и молоді голови, и так не конче швидкі до ясного и стислого формулювання понятій, для пишного слова, для блискучої фрази готові були усё покласти в офіру.

Посвятитися для справи свого народа, для ёго морального и матеріального відродження, — се кождому чоловікови найперший громадський обовязок; тільки-ж слово: „посвяченне для морального и матеріального відродження народа“ само собою більш нічого як гарне слово, котре каже усё и нічо, обовязує до всего и до нічого. Головна річ, щоб справді из того посвячення виийшла яка небудь користь для народа, и щоб робота коло ёго відродження не ограничувалася не пересипованне из пустого в порожне. А майже вся робота народної партії коло піднесення народа єсть именно таке пересипованне из пустого в порожне.

Вона робила дуже богато, и уся її робота розпочиналася для відродження народа; але не знаючи ясно и докладно, в якій формі виявитися має того відродженне, не маючи ясної ціли, виразно сформулюваної программи, вона и в усю свою роботу впровадила неясність и невиразність. Роблено и се и те, роблено п сяк и так, але ніхто ніколи не знав, для чого пменно роблено так а не инакше, и о скільки одна або друга робота причинитися мала до відродження народа.

Кожда газета, кожда книжочка, кожда маніфестация партії вернена була передовсім до застереження етнографічної особности

нашого народу від близьких ему по крові и по історії сусідів. Від них сподівалася молода партія найбільших перепон у своїй громадській роботі, и для того при кожній спосібности підносила свою особність и найбільший акцент клала на відрубність свого народу.

Молодій партії здавалося, що неприхильні сусіди из-під рук вирвуть їй той нарід, для відродження которого вона хотілася посвятити; вона думала, що перш, ніж вона може взятися до пере-провадження своєї народнєї проґрамми, що перш вона мусить оборонити теоретичну самостійність свого народу поміж громадою народів славянських и сконстатованем его етноґрафічнєї відрубности добути собі моральне право говорити в его имени и працювати для его піднесення на підставі своїх політичних поглядів.

И вона усі свої сили обернула на збираннє матеріялу, котрий мав їй стати помічним в тій теоретичній обороні теоретичної відрубности. Кому схочеться переглянути газети народнєї партії, той побачить, що найбільша половина усєї праці ишла на сю галузь, на збираннє и відповідне ґрупуванє того матеріялу.

Найбільша половина робітливих сил молодой партії ишла отже на виробленнє сеї, так сказати, неґативнєї сторони народнєї проґрамми; народня партія більш силувалася сказати те, чого вона не хоче, як те, чого вона хоче; більш силувалася відвернути від себе шкідливі впливи, як добути своєю роботою позитивних результатів, залагоджувати по змозі потреби народу, підоймати его просвіту, будити его промислові сили, и тихою, орґанічною роботою вибороти поводи народови таке становиско, котре б его поставило в можливість, зовсім не оглядатися на те, що его сусіди толкують про его етноґрафічну відрубність. Вона була більш похожа на партію неґації, як на партію позитивной роботи; вона більш полемізувала, як працювала.

По за сею неґативною роботою молодій партії ніколи було оглянутися на питання практичної вартости, зійти из поля теорії на поле звичайного життя, зрозуміти его потреби, его невзгоди, и самий нарід поводи впровадити в підоймаючєся из сну життя політичне. Раз стративши з очей практичну сторону народнєго питання и загавшиися на широке поле полеміки, вона его уже и не покинула: тут блискучий талант більш мав спосібности показати свою силу, пописатися своєв ерудициєв, ніж на полі тихої роботи коло піднесення просвіти в народі. З того той непрактичний, нездоровий напрямок усєго життя народнєї партії.

Вона забула, що с такої неґативної роботи ніколи великий хосен не виходить. Нарід може бути самостійною ґрупою етноґрафічною и все таки не добитися самостійного життя літературного и політичного, коли сила ворожих факторів за-надто велика а сила народних робітників за мала або на неурожайне поле звернена. И на оборот: дуже часто несамостійна етноґрафічна ґрупа добивається під впливом прихильних обставин самостійности політичної и літературної. Справи такі то річ життя а не теоретичної полеміки, річ обставин, в яких нарід находиться, часу, в якім він хоче добитися самостійности и способів, якіх він уживатиме для виборення собі її. Можна мати усе за собою, и правду и исторію и мораль, а не мавши одного, не мавши сили, можна жарно пропасти помимо найяснішого сконстатовання теоретичної своєї відрубности.

А того именно и єсть найбільший блуд нашої партії, що вона с таким завяттем кинулася в тоту сторону, в котру власне не повинна була кидатися, що вона взяла ся доказувати те, що уже само собою ясне як сонце, а лишила на боці найважніші стороны народнього питання, без залагодження котрих и виборота самостійність була б тільки самостійностей поверховнов. Питання животні, котрих залагодженне дало би народови фактичну самостійність и волю, вона лишила доста рівнодушно; але напади на єго теоретичну самостійність вона відбивала з найбільшов силов и завяттем. Йї більш ходило о метафізичний теорем, як о практичне життя, більш о дпльом на право бути самостійним, як о саму самостійність.

Не маючи зрозуміння того, с чого именно складатися має відродженне народа, вона с питання народного зробила виключно питанне язикове и викинула с своєї проґрамми усі инчі питання, котрі або далеко більшу практичну важність мають, або єму в важности що найменче не уступають. Питань чисто хлопских ніхто ані порушив; питання шкільного о стільки лиш тикалися, о скільки воно мало філологічну вартість; про питанне піднесення за помочев школи культури між народом писано вправді подеколи в ґазетах, але так тільки мимоходом, як не було чим инчим запхати місце в ґазеті. Загалом сказавши, усі питання практичної політики уступитися мусіли перед питаннем язиковим, питаннем, можна сказати, єдиним цілої народної партії. Тото питанне давало усю силу и усе життя тій партії; тим питаннем вона держиться єще и нині. Але воно уже таке перемелене, що ніхто ним не интересується, и в конечній консеквенції партія, котрої єдиною

основою вона є, стратила свою свіжість и починає пліснити. А тимчасом в народі питань нерішених, ба зовсім нетиканих так багато, що партія, котра зветься народнєю, мала би десятки літ що робити, якби зрозуміла своє становиско в народі.

Тота крайна односторонність потягнула за собою другу крайність: поставивши собі оборону етнографічної відрубности свого народа за єдину майже ціль свою, вона дуже швидко дійшла до того, що окрім свого народа нічого більш не бачила на світі; для усєго, що було не своє, не народне, ставалася байдужною, часом навіть неприхильною; що почала ідеалізувати усє, що складало власности народа, а зневажати усє, що діялося по за вузкими єго границями. Вона попала в такий ексклюзивний націоналізм, що майже зовсім відсунулася від ширшого духовного життя.

А відома річ, що для народа починаючого відроджуватися до нового життя нема нічого більш шкідливого, як ексклюзивність; сам из себе він може видобути тільки здоровий, гарний матеріал, але для оброблення того матеріалу, для піднесення єго до високости впливового фактора на житте народне, він мусить волею-неволею оглядатися за помочев по за вузкі границі свого краю. Инакше усє він буде мусів починати ab ovo, и нім дійде сам из себе до становиסקа нинішньої культури, тотя нинішня культура уже давно зістаріється, уступить місце новій, вищій; а він все таки останеться по-заду, и тільки дармо сили тратити буде, доки не знищить їх у первинній конкуренції и марне не пропаде.

Наш нарід дуже багатий в спосібности інтелектуальні, він має багату поезію, гарні історичні споминки, и певне має перед собою велику будучність. Але він нарід дуже убогий, — а убогий для того, бо не має як, и не знає як розвинути ті багаті спосібности. Він до теперка тільки добрий матеріал в руках тих, котрі знають єго спосібности використати для себе.

Завдання народної партії повинно-б именно бути, щоб ті справді дуже великі спосібности народа обернути на хосен самого народа, а не дати робити из него наймита для чужих цілей и чужих інтересів, не з'уживати їх на зовсім неурожайні праці, не марнувати а прибільшувати їх.

А тимчасом народня партія зашкаралупившиися у свій тісний світогляд виключного націоналізму и не давши навіть в тих вузких границях силам духовним відповідного простору, сама собі и народови заперла дорогу до дальшого життя и розвою.

Ві всіх питаннях, від котрих залежить її істнування, вона так далеко відступилася від потреб теперішности, так глибоко за-

стрягла в домашних пересудах, що конець-кінцем уся її робота політична виходить па дитинячу забавку. Найсвятіші справи народні трактуються с таков легкодушностей, що справді по-неволі насувається питанне, из-за чого та партія називається партією народною, и из-за чого вона так сердито утривається с партією старорускою. Її світогляд такий самий вузкий, такий самий ограничений; способи, якими вона береться до залагодження справ народних, такі самі нездалі; у людей, котрі займаються справами народними, такий самий великий недостаток серіозности и щирої охоти до праці.

Кілько ми наприклад не пишемо и не говоримо про просвіту нашого народа! Хто тільки зачинає у нас жити життем політичним, у того першою и найважлишою частиною програми політичної: просвіта народа. Розуміє він дуже добре, що сама образована верства народа не потрафить гаразд попровадити справ народних, не маючи за собою народа свідомого свої сили и розуміючого свої інтереси. Розуміє він дуже добре, що нарід той тільки дорогою просвіти прийти може до тої самосвідомости, и тим-то кождий пише и говорить про просвіту; тим-то и партія, називаюча себе народною, не могла поминути такого важного питання, и для ёго ліпшого залагодження заложила навіть осібне товариство.

Річ ясна, що воно дуже важна річ, пояснити собі гаразд отсе слово: „просвіта“. Що таке „просвіта“?

Колиб розуміти після того, як у нас дома розуміють просвіту в практиці, то головнов складовов частев просвіти нашого народа єсть: знати читати и писати. Сі дві річи то ніби якийсь універсальний медикамент, котрий из народа віддалити має усе те, що ёго житте політичне и соціальне затримує и спиняє, и вложити в него те, що ёго сили в скорший, здоровіший рух впровадить. Сі дві річи після поглядів людей займаючихся у нас просвітою то тая оживотворяюча сила, котра годна усё нагромаджене зло направити. Тимчасом як ми покинемо практику галицьку и здоровими очима подивимося на цілу справу, то незнав чи зможемо на сей погляд підписатися. Ось возьмім наприклад такий приклад. В теперішній Раді державній віденській сидить багато руских людей знаючих читати и писати, а чи можемо ми сказати, щоби с тих людей читанне и писанне зробило людей образованих, репрезентантів народа свідомих свого народнёго достоїнства и розуміючих народні інтереси? Ні. Уберіть ви котрого з них в опанчину и кажіть ему якийсь час поробити так як хлоп робить в поли, а будьте певні, що може ніхто не потрафить пізнати, що тут в опан-

чині стоїть перед вами чоловік раховавшийся колись до найінтелігентнішої верстви народа. Він господарку свою буде провадив таким самим робом як и мужик невміючий читати и писати; на економічні питання він може еще менче критично буде міг дивитися, як и звичайний мужик, так само як звичайний мужик попаде в жидівські руки и так само перед старостою та комисарем гнути буде свою шию. Не найдете в нім ані живого погляду па світ ані зрозуміння відносин людських, не найдете ідеалів; коротко сказавши не найдете нічого, чого ви звикли шукати у чоловіка маючого претенсію до приложного слова: образований.

Виходить отже, що читанне и писанне само собою еще не конечно містить в собі просвіту; не містить в собі в прикладі до верств соціально вищих, а тим менче в прикладі до простого народа.

Я знаю, що міні зараз скажуть, що ніхто й не думає ограничувати просвіту народа читаннем и писаннем. Ми, скажуть, уважаемо читанне и писанне тільки першим початком просвіти. Найважливіша річ, щоби нарід навчився читати, щоби засмакував в книжках, а коли він в книжках засмакує, то ми єму уже потрафимо вложити головні засади правдивої просвіти. — Добре. Тільки, чия же заправлені будуть ті книжки, котрі нашому неписьменному чоловікови додати мають смаку и охоти до читання? Подивімся на те, якою дорогою иде в сій справі народня партія, — може вона нам дасть добру відповідь на се питання. Народня партія складається з людей нового покоління, з людей плеканих світською наукою, и книжочки, котрі вона пише для простого народа, певне нас — так ми собі міркуємо — справлять на добру дорогу. Вони певне будуть нарід знакомити з важнішими придбаннями найновішої науки, способом таким, щоби чоловік неписьменний, не маючий по за турботами за хлібом насущним богато часу для наукової розривки, міг все таки винести с читання тих книжок яку небудь користь. Окрім того велику часть своєї уваги книжочки народнєї партії звертають певне на спосіб буденного життя народного, пояснюють в прикладі до реальних потреб и відносин нашого народа поєдинокі економічні питання; показують при нагоді народови спосіб, як видобути себе розумною працею с теперішного некористного економічного положення; загалом сказавши великий натиск кладуть на цілу економічно-соціальну сторону руского питання.

Дуже велику увагу звертають десь также популярні книжочки народнєї партії еще на одну річ. Знаючи, що пересуд, котрий

глибоко вкорінитися в погляд нашого чоловіка, годен не раз помішати найкращі придбання правдивої просвіти, вони при кожній відповідній спосібності практичними прикладами, впадаючими в очи, виказують шкодливість пересудів або інституцій підтримуючих ті пересуди. Правда, єсть не раз такі пересуди, особливо в справах метафізичних, що нето-що їх поборювати але навіть на них показати уважається актом великої нерозважності, — часом навіть гріхом народним. Але народня партія — міркуємо собі — знає, що від поборення сих пересудів залежить удача або невдача усїї її ціли, именно тої просвіти, без котрої для народа лишається тільки неминуча погибель. Вона знає, що, не поборовши сих пересудів а по крайній мірі не зломивши сили інституцій підтримуючих ті пересуди, ніколи не буде могла витиснути теперішних паразитів народних з їх впливового становиска и постановити на їх місце людей своїх, образованих, нових, людей розуміючих народні інтереси.

Ми тим більш будемо від неї того сподіватися, бо єсть багато таких людей, людей зрештою дотепних и розумом богатих, котрі усю науку добути дома або на заграничних університетах, як які невідомі тайни у себе між чотирма стінами ховають, щоб не дай-боже пустити її між нарід або показати на практичні консеквенції, котрі из неї виходять.

То ми собі так міркуємо. А взявши книжочки печатані для народа — їх дуже небогато —, взявши тай перечитавши їх „од краю до краю“ ми будемо мусіли зовсім що инчого собі поміркувати. От якою дорогою ми, нові люде, провадимо нарід до просвіти! Не книжочками, котрих перечитанне розширювало би горизонт умисловий народа, котрі вносили би в него погляди на світ відповідаючі теперішньому становиску науки, збудити хочемо смак и охоту до читання, а тим, що схлібляємо его релігійним пересудам и суевірству! И от вийшло, що ми, така крайня оппозиція в поглядах на народність, рука в руку идемо с старорускою партією в поглядах на нарід. Наша Зоря и їх Наука то собі ріднісінькі сестри.

Скажім щирю правду: чи виніс наш нарід велику користь з тих книжок, що ми для него понадруковували? Чи причинилися ті книжочки богато до піднесення умислового нашого народа? Чи справили вони нарід на дорогу, по котрій він дійти би міг до самосвідомости політичнєї и економічнєї? Певне ні. И ті гроші, и та праця, котру ми видали на печатанне біографій усіляких святих, пішли марно, а читателі марно стратили той час, котрий

уживали на перечитаннє тих біографій. Нового и розумного вони з них нічого не довідалися и не навчилися. ¹⁾

Здається, сам нарід, с своєї власної ініціативи буде мусів починати скидати с себе ярмо тих пересудів, що так тяжко запоморочили его світогляд, его духове життє; — у нас за мало відваги и за мало енергії для сего важного але трудного діла.

Якби у нас в Галичині нарід розпочав що-небудь в роді штунди? Аджеж и нашого народа в Галичині соціальні и культурні потреби такі самі як и на Україні, и те, що там спровадило таку здорову реакцію, чей и тут реакцію спровадить. В яким світлі покажуться тогді наші популярні книжочки, и що ми пічнем с своїми біографіями? — Я знаю, ми може тогді заспіваємо таку саму пісню, яку заспіває голос народа, та тогди..... невелика отсе буде штука.

Але не тільки на поли прстонароднєї літератури ми не поставили жадного розумного результату, але и на поли літератури ученої ми не зробили нічого такого, що могло-б показати, що ми ясно зрозуміли своє становище.

Ми звичайно дуже остро дорікаємо старорускій партії, що її літературний язык то тільки карикатура языка великоруского, — а самі ми попали в дуже подібний блуд, бо тота мова, що ми Галичане уживаємо в своїх літературних працях, то знов карикатура народнєї бесіди ²⁾. Ії без пересади мож на рівні поставити з языковою мозаїкою старорускої партії. А ми прецінь маємо у себе дома такий гарний, такий богатий и поетичний язык народний, що тільки крайня ілнорация могла его закрити перед нашими літературними робітниками.

А який язык, така й література наша. Десь часом лучиться побачити якусь поважну працю літературну, оперту на глибокій науці, на ясному зрозумінню духа и життя народнєго; а решта усє, сказати по правді, самий послід літературний. В ній усє той давний, нездоровий напрямок, котрий з одної сторони заражений крайним сентименталізмом а з другої сторони прикований через наше на-скрізь польське вихованнє до зопсованого смаку и духа польської літератури. Він не тільки не стоїть у звязи из здоровою народнєю літературою, з її живим реалізмом, але навіть зовсім противен духови народному — и навіть не знає хоть троха

¹⁾ Між двадцять тількима книжочками популярними, виданими „Просвітою“, суть тільки дві книжочки містячі самі біографії святих. — Пр. ред.

²⁾ ???! — Ред.

покористатися з назбираних скарбів народнєї літератури. Усюди панський смак, панські теми, або коли хлопські теми, то на панський лад заведені...

И куди не повернемося до робіт народнєї партії, усюди великий недостаток живих идей, живих поглядів на світ. И в політичнім и в літературнім нашім життю крайне розстроєння, крайне знеохоченне. И с того упадок партії, с того той великий індеферентизм молодежи, котра, відорвана від європейского умислового життя, не має при чім покріпити сил своїх, не має чим розширити свій світогляд умисловий и політичний.

Справи народні пішли у нас такою крутою дорогою, що доконечне будемо мусіти розпастися, коли не найдемо способів, котрі-б заплісниле життя громадске направили, котрі-б єго увільнили від баламутного резонерства и дали-б єму напрямок зовсім реальний и зовсім практичний. Такий реальний и практичний напрямок принесе нам ту велику користь, що попровадить нас до залагодження фактичних потреб народа випливаючих з єго щоденного життя. Тим самим робитиметься поступ в народній исторії и збільшуватимуться сили народа. Именно така робота займаючися практичними питаннями народними становить того, що називається життя політичне и соціяльне народа. Не баламутні и неясні фрази про самостійність народа и літератури, не сентиментальні скарги на ворогів складають життя народне. Се не життя народне, се тільки шумовина життя народного. Богато ми приесли користи народови, що-смо виробили таку богату полемічну літературу против Польщі и Росії? Та о користи нема що й говорити, а лучше подумати, кільки ми шкоди принесли народови оттаким провадженням народних справ. Найліпші сили наші ми ужили и зъужили на вироблення тої полемічної літератури, и тим самим відвернули цілу массу робітників від питань реальних, питань не дуже голосних але за те дуже важних, таких важних, що не залагодивши їх ми ані думати не можемо о поправленню нашого положення в Галичині.

В цілім нашім теперішнім життю чи звернув хто серіозно увагу свою на соціяльне положення нашого народа? чи розміркував хто те, що ми в Галичині, коли хочемо по правді освободження нашого народа с під панської та жидівської переваги, головний акцент власти мусимо на економічну сторону нашого питання? Що самостійність літературна або й політична варт без самостійности економічнєї?

Аджеж піднесення морального и матеріального положення нашого народу то одна з головних засад нашої політичної програми, а якже ми піднесемо його положення, не виробивши собі ясної соціальної програми, не давши тій програмі відповідного її важности становиска и акценту и не взявшись поводити за її практичне перепровадження? И нащо здалася ціла наша програма, коли в ній неставатиме відповіді на се питання?

Викиньмо з нашого народнього руху питання соціальне, а не лишиться нам нічого тільки порожня лупина; відберім народови надію, що він від нас має сподіватися повного и справедливого залагодження своїх матеріальних відносин, а він нас так само назве панями, як назвав панями усіх тих, що під фірмою народолюбства и оборони народних інтересів збогачують тільки свої кишені.

Усі-ж наші революції, в котрих ми вищділи стільки своєї и чужої крові, то були переважно революції соціальні; нещасливий нарід сподівався, що кривду свою разом с своїми ворогами утопить в тім кєрвавім морі, и що тов купелев кєрвавов сполоче усю нужду, яков сусідска неправда прибила його тіло. И коли політичні революції западнєї Європи уже тільки историчне значіння починають мати, соціальні революції нашого народу мають для нас нині еще безпосередне значіння, бо справа, за котру нарід и народовці XVII. и XVIII. віку голови свої складали, еще и нині стоїть незалагоджена перед нами, народовцями віку девятнадцятого! Ті самі кривди и неправди, ті самі вороги, тільки нужда більша; більше народу, а менче хліба и менче землі; більше рук жебраючих за кусником хліба, а менче таких людей, щоби голодне череве накормили, щоби голе тіло накрили.

А з нуждов матеріальнов шириться и нужда моральна: розпуста чим раз більша, сили духові чим раз менчі, змисл для ужитків духових чим раз тупіший и вуций и чим раз тупіший и вуций бути мусить, бо нужда чим раз більша и страшніша. Бсть еще одна панщина, и більша, як та, від котрої его увільнили революційні часи 48го року; и доки тота панщина давитиме його тіло, доти не виглядаймо піднесення його морального и не сподіваймося, щоби він интересовався справами, приступними тільки для того, у кого добра хата и тепла страва. Він землі не має, він хліба не має, він просвіти не має, а ми з нашої олімпійської високости сердимося, що ему байдуже про правила нашої здушавілої и спорохвілої моралістики.

И не думаймо собі, що так само потрафимо затуманити наш нарід кількома блискучими фразами, як єсьмо потрапили себе отуманити; він до того занадто багато має практичного змісту. А будемо ми рівнодушні на ёго соціальні потреби, то й він буде рівнодушний на наші потреби політичні; аджеж ёму усе риба, хто визискувати буде ёго тяжку роботу, чи ёго неприхильні сусіди чи таки ми самі.

Коли дамо народови разом з залагодженим питанням соціальним виробленню, багату літературу, то він з вдячностей прийме її від нас яко великий причинок до нашої головної громадської задачі; а коли ёму не виробимо справедливого соціального положення и не дамо ёму окрім літератури більш нічого, то він нам в лице плюне и усю нашу літературу під ноги нам кине, бо ёму не література тепер потреба, не поезиї, але хліба.

Тут не півмір потреба, не деклямацій, тим потреба основної переімени нашого дотеперішного життя народного. А до переімени потреба людей, котрі-б її уміли перепровадити, а для людей потреба зрозуміння положення народного потреба наукової праці, великого знання. А тимчасом по-над нашими головами без сліду переіминають усі придбання найновіщої європейської науки; и коли в западній Європі и навіть в Росії — краю без свободи печати и слова — на всіх кінцях и ві всіх галузях науки и життя ведеться завзята борба нового реалістичнёго напрямку політики и науки из давним, метафізичним, у нас у Галичині тихо як в гробі. Снуються правда якісь мари одна проти одной, але се тільки мари; нема в них ні життя свіжого, нового, ні нових ідеалів; усё старосвітське, пережите. Так колись и повалить їх всесвітня буря и роздавить їх спорохнілі кости, їх порожні голови...

Остан Терлецький.

(Дальше буде.)

Діяльність сегорічного Сейму.

II.

(Конець.)

Під напором тої теорії приступлено в Австрії до реформи законодавства о лихві и видано уставу з д. 14. грудня 1866. Тою уставом знесено обмеження що-до високости відсотків умовлених и інших свідчень при позичках грошевих, як не менше

и заперт побирання відсотків від відсотків; задержано однакже всі постановлення кодекса цивільного що-до уговорів позичкових, а зверх того залічено лихву до уинків карн гідних, коли хто визискує нужденне положенне, легкомисленність, недосвідченість або невторопність розуму у позичаючого, з діткливою ёго стратою, в тій ціли, аби для себе або для трегёго, від якою небудь формою, запевнити таку користь, котра поражає своєю несорозмірністю до звиклої в тім місцю стопи відсоткової и до сполучених с своїм свідченнем видатків, утрат и інших жертв.

Отже засадою тої устави є отся, що умові позіставляється устанавленне високости відсотків без обмеження, але натомість задержується лихву яко переступництво законів карних. Таким побитом устава з р. 1866 ріжниться засадничо від патента з р. 1787, и є майже прямо ему противостапна. Бо коли тота устава задержує карний характер лихви, а під зглядом цивільним зносить всякі обмеження відсотків умовлених — то патент з р. 1787 усунув карний характер лихви, але не допускав сёго, аби суддя цивільний признавав истцєні відсоток вищий над устанавлений правом; вищий відсоток уважав законодатель за неправність цивільну.

Устава з р. 1866 обовязувала тільки півтора року. Вже д. 14. червця 1868 видано уставу вище згадану, — уставу, котра, як знаємо, вичеркнула лихву з кодекса карного и знесла всякі ограничення цивільні що-до умовної стопи відсоткової и високости карн конвенціональній.

Як отся устава відразилася на взаєминах нашого краю, вказано повище. Отож ходить о те, що в отсім случаю вчинити слідуює, аби лихву зарадити.

Комісія вносить найперше завісити уставу з р. 1868 в нашім краю, и заступити єї уставою иншою.

Комісія не радить однакже вертатися до устави з р. 1866, се-б то до привернення лихві характеру карного; вона обстає за позіставленнем свободи уговорів при позичках грошових, о вищий відсоток, аніж відсоток правний; але при тім держиться тої гадки, що відсотки умовні, вищі над $12\frac{0}{100}$, се-б то вищі від відсотка, який принести можуть найкористнійші папери публичні враз с прямою лосу и дивидендою, належить уважати в краю нашім за неправність цивільну, — се значить: вільно умовлятися и побирати відсотки умовлені, вищі від правних, вищі над $12\frac{0}{100}$ річно, як довго довжник їх платить. Суд однакож не може дозволити забезпечення відсотків вищих над $12\frac{0}{100}$, не може признавати їх, и не може дозволяти на них екекуції.

Такий внесок пропонує комісія. Отже отсе було би наворотом до засади патенту з д. 29. січня 1787, але рівночасно й узглядненєм нинішнєго нормального відсотка від паперів публичних.

Так від-части було в річі-поспільній Краківській. Вільно там було умовлятися о відсоток аж до висоти 12⁰/₀ річно, але суд признавав и дозволяв екзекуцію тільки відсотка правного, т. є. 5⁰/₀, а зглядно 6⁰/₀.

Таке постановленне буде, по гадці комісії, природним переходом до повної необмежености що-до стопи умовного відсотка, и вплине на відповідне управильненне стопи відсоткової в краю нашім, бо по крайній мірі буде установлена границя, по за которою суд відкаже вірителеві своєї опіки. Відсоток правний и відсоток за зволоку, має вносити, як доси, 6⁰/₀. Інші постановлення кодекса цивильного що до уговорів пожичкових, кари конвенціональної, відсотків за зволоку, и відсотків від відсотків, мають, після гадки комісії, остатися в своїй силі.

Тут слідує также згадати, що в Угорщині ухвалила в р. 1861 конференція Iudex-куріяльна артикули соймові LI. з р. 1715, CXX. з р. 1723, и XXI. з р. 1802, в силу которых побиранне вищих відсотків над 6⁰/₀, застереженне звернення більшого капіталу аніж капітал даний, вимовленне собі сподіваного зажинку, также вишлаганне від селян ручної роботи або збіжжя, котрих міра перевищує відсоток законний, узнаються за лихву. Такі уговори суть неважні, а провинителі мають карані бути пенями грошевиими або арештом.

В королівстві Польскім истнує также ограниченне стопи відсоткової так як у Франції.

Єсли-б прихильники индивидуальної свободи розпоряджування своїм майном замітили, що такі ограничення не дадут погодитися с тою свободою, то одвіт на се легкий: що подібні ограничення истнують и истнувати мусять. И так, після §. 934 закона цивильного можна жадати знесення уговору по поводу покривдження над половину стійности. Після §. 951 маючий потомків, котрим обовязаний оставити обовязкову часть спадщини, се-б то легітиму, може дарувати тільки половину свого майна. Після §. 1371 неважна єсть умова, в силу которой застав має пропадати на власність вірителя, скоро би довжник в означенім речинці свого довгу не заплатив. Після §. 1372, контракт убічний, оставляючий вірителеві свободу ужитковання заставленої річі, є неважний. Є ще й інші ограничення в законі цивильнім, а коли-б звітна засада

основпа мала бути беззглядно правдивою, то слідувало би знести всі обмеження. Отож бачимо з того, що свобода розпоряджування своїм майном не може иснувати без певних обмежень, котрі диктує справедливість, а котрої виразом, помимо всіх теорій, в границях можливости людскої, повинні бути всі устава. Устава, котра управлює кривду, не є справедливою, а безправністю.

Комісія правнича, прямуючи до крайного вислідку испитовань и нарад своїх над внесками, с початку сего справоздання приведеними, вносить:

Високий Сойм зволить ухвалити:

„Сойм королівства Галичини и Володимирі з вел. князвом Краківским взиває ц. к. правління ввєднати, в дорозі законодавства державного, уставу для королівства Галичини и Володимирі з вел. князвом Краківским, котра завісила би уставу з д. 14. червця 1868, ч. 62 Дн. зак. держ. в тімже краю а натомість, обіч звєсення патенту з д. 2. грудня 1803, ч. 640, розпорядження з д. 14. грудня 1866, ч. 166 Дн. зак. держ. и §. 485 кодекса карного обіймала би в собі слідуочи постановлення: — “

Дотичну ухвалу замістили ми в передпоследнім числі нашого письма при дотичнім внеску соймовім.

Одногосне ухваленне звісної резолюції після внеску комісії свідчить явно, що переконанне о потребі виемкової для нашого краю установи зглядом свободи капіталу було в нашім соймі загальне, без згяду на репрезентацію інтересів, після котрої Сойм наш зложений, без згяду на всілякі партії и фракції народні и політичні, которі в інших питаннях иснуванне своє різко заявляють. Одномисленність Сойму є знову явним доказом, що Сойм в тій справі був вірним виразом бажання всего краю, стогнаючого важко під гнетом тої експлоатації, яку підприїмили посідателі роздробленого капіталу, користаючи з беззглядної свободи відсотків. Ті обстанови позволяють надіятися, що репрезентація краєва не перестане домагатися тої зміни в уставі державній, яка в тім згляді для краю нашого доконче потрібна, — бо се єсть власне один из наших найбільше пекучих інтересів місцевих, котрими теперішнє правління, по відняттю значення політичного у Соймів краєвих, тімже виключно займатись препоручало.

Після справи о обмеженню свободи відсоткової найважнішим уважаємо внесок о ухваленню уставу против п'янства, — а власне та справа зістала не залагоджена, — може для того, що вона стоїть в певнім звязку зо справою невикупленого ще

права пропинації. Ухваленне устави против п'янства є однакже з оглядом на поліпшення материяльного биту селян наших доконче потрібне, — бо без подібної устави сама устава о обмеженню свободи відсотків утратила би дуже много на вартости и досяглости сподіваних добродчинних своїх наслідків.

Перегляд політичний.

Рада державна. Засідання соймів краєвих покінчили ся до дня 17. Жовтня, а 20. зачали ся засідання Ради державної. Характер сєгорічної сесії має бути відмінний від давнійших, бо головною и майже єдиною задачею єї мають бути реформи економічні. Реформа політична доконана введенєм безпосередних виборів, реформа церковна уставами конфесийними; економічні ж обставини держави через велику катастрофу в Маю минушого року захитані так, що грозять підкопанєм животної сили держави. С прелімару приходів и видатків на р. 1875, котрий міністер фінансів представив на першім засіданню, показує ся, що помимо всякої ощадности, недобір виносити ме звиш 12 міліонів зр.

Впрочім сторонництва в Раді державній уґрупповали ся так само як и минушого року. Чехи не явили ся знов (крім Моравян), навіть и „молоді“, котрі, покинувши по части пасивну політику, вступили були до сойму краєвого. Дня 21. Жовтня відбували ся в Чехах нові вибори до Ради державної, и коли остатнєго разу молоді пересадили були лиш одного свого кандидата, тепер узискали вже 3 мандати; особливо важно, що їх кандидат Греґер переміг самого начальника чеських фєвдалів ґр. Клям-Мартиница.

В кількох первих засіданнях займала ся Рада державна уставою о платнях або емеритурах людей війскових, котру и ухвалено, в загалі після предложєня ряду. Одною з важнійших справ, трактованих в Раді державній, був внесок Фукса (з Морави), поставлений еще при кінци минушої сесії, на весні, щоби членів спільних делеґаций не, як доси, вибирали послы кожного краю, але ціла комната послів. В обороні сєго внеску виступав горячо п. Ковальський, и нарікав між иншими, що интереси Русинів в делеґациях спільних не суть заступлені. Ми не перечимо консеквентности внеску Фукса, однак не видимо причини, чому

би за ним дуже горячитись. Найважливіші бо и найбільше руских інтересів рішають ся в соймі кряєвім, а відтак также в Раді державній; спільні ж делеґації тільки малу и посередню вагу мають для справ нашого народа. Відтак, при всякій приязни централістів до пп. Ковальських и Павлікових, мабуть більше би вишло до спільних делеґацій Мізесів и Генісманів, ніж наших Рутенорусских. Впрочім Німці-централі узнали, що внесок Фукса еще передчасний, що не треба тепер викликувати спорів політичних або національних, и відкинули его значною більшістю 153 голосами против 57.

Міністерство фінансів займає ся регуляцією податку ґрунтового. На завізане міністерства вибрала також комната послів спомежи себе комісію до регуляції сього-ж податку з 18 членів и 18 заступників. З Галичини вибрані пп. Кржечунович и Смажжевський, а яко заступники Козубовський и ґр. Баденій.

Дня 3. Падолиста зачалися наради над уставою о товариствах акційних. Потребу нової устави акційної оказала дуже ясно велика кризис біржева з минушого року и наступивший вслід за нею упадок многих банків и товариств акційних. Проект нової устави акційної вніс ряд еще в попередній сессії; комісія, вибрана комнатою послів для пересмотру єї, злагодила трохи деякі §§. проєкту. Именем комісії реферував посол Томащук. В генеральній дебаті всі бесідники всяких сторонництв промовляли за уставою. П. Шранк (с клуба поступового) указував на злу сторону акційних товариств, котрі згромажуючи більші капітали пригнітають и нищать менші и середні и не боять ся конкуренції; виборовши собі таким ділом монополь накладають після виюдоби ціни н. пр. на пиво, цегли и и. Міністеріальний п. Беер сказав, що жаден закон не в силі зовсім усунути швіндель. Демократ Кронаветтер жадає декуди яснійших означеній в уставі, в котрій н. пр. нема пояснення слова *Gründer*, хотя институція *Gründer-ів* була головною причиною швіндлю. О. Пеліль (клерикал) винув „траскоту“ біржевого складав на ряд и централістів, и виступив против деяких *Verwaltungsrat-ів* засідаючих в комнаті послів. В обороні ряду виступав (на засід. с 5-го Падол.) міністер справедливости Глязер, и виразив також своє пересвідченє, що дотично проєкту акційної устави ряд є в згоді с комнатою послів. Відтак постановлено одноголосно приступити до спеціальної дебаті и прийнято 1 §. після внесків комісії. — На засіданю с 7. Падол. предложив міністер справедливости, серед оплесків комнати, проєкт нового кодексу карного и додав, що уложене нового поліційно-

карного закона поступило вже далеке. Відтак дебаттовано над внеском Фореллера о признаню права истнованя вольномулярским людам. Внесок сей, против котрого говорив п. Грохольский, як и давнійший внесок Кронаветтера о реформі устави о стоваришенях, придлено до розсмотру окремії комісії з 9 членів.

З дальших дебат над уставою о стоваришенях акційних найважнійшою єсть постанова, предложена рядом але відтак одкинена в комісії, після котрої и меншости в радах надзорних будуть заступлені. Имено прийнято 128 голосами против 92, що членів ради надзорчої має ся вибирати кожного окремо, а сли при кождім голосованю кандидат меншости отримав хоч $\frac{1}{4}$ голосів, то уважає ся вибраним.

З засідань комісійних комитати послів найважнійшими для нас були засідання комісії бюджетової. При розправах над середніми школами Гр. Бонца, посол дальматинский с фракції итальско-централістичної, интерпеловав міністра Штремаєра що до справ в Дальматії, котрої намістник бр. Родіч подався до димісії и тільки тогді в уряді лишити ся хоче, сли буде санкціонована ухвала сойму краевого о введеню славянського языка в школах. Мін. Штремаєр одвітив рішучо, що ряд не гадає ввести славянського языка в школах дальматинских и ухвали соймової не подасть до санкції. — Відтак о. Юзичинский говорив о школах в Галичині, имено нарікав, що нема в Галичині приготавлиючих шкіл, с котрих ученики рускої народности могли-б переходити до шкіл німецких; противно, уживають всяких способів, щоб Русини ходили до польских шкіл. Мін. Штремаєр відповів на те, що в рускій Гімназії у Львові в році 1873/4 було учеників 323, в німецкій Гімназії 344, а в польській 749. Проте оказала ся потреба заложеня другої польської Гімназії. О. Юзичинскому відповідали польські послы Дунаевский и Лневош, а декотрі Німці нарікали на зовсім відрубне становище Галичини під зглядом шкіл. Ми с своєї сторони додали-б до заміток о. Юзичинского, що німецька Гімназия мало нас обходить, а до польської Гімназії у Львові деякі Рутенці и Русские записують самі, з власної волі, своїх дітей, помимо того, що мають в тім самім місті Гімназию руску. — Важнійшу справу підніс о. Юзичинский на засіданю бюджетової комісії з 12. с. м. Забравши голос при рубриці „учительські семінарії“ жалувався, що роспорядженя міністерства о рускім викладовім язичі в тих заведенях не виповнено. Поводом того є всемогучість крайової Ради Шкільної, котра, яко нікому непідвластна, господарує по свій волі. Дальше доказував кривджене прав руского на-

рода Радою шкільною, навів, що в ній — насупротив єї статута — не ма жадних досвідчених в шкільництві людей, що вона переносить и деградує учителів и директорів тільки задля їх руского патріотизму, що член єї Шміт написав історію Польщі, котра була уживана в школах, аж її міністерство яко антиавстрійську заборонило, що в одній книжочці для шкіл народних опущено гимн народний, що для науки руского языка призначено годину по рисунках, від чого половина часу иде марно и т. д. В кінци поставив резолюцію, щоби галицка Рада шкільна краєва була зрєорганізована на спосіб инших рад шкільних в инших краях. Таа резолюція, котрій не супротивляв ся и мін. Штремаєр, була, помимо опору польских послів, значною більшстю принята. Ми, як звісно, не належимо до прихильників нашої Ради шкільної, виступали против неї досить и діждалися навіть конфіскати за дія виступлення против тої інституції; з найбільшою частею закидів, роблених о. Юзичинским, зовсім годимося, и додали-б ще деякі закиди, реформи Ради шкільної також бажаємо, — тільки маємо дві примітки зробити. Одна, що такий закид, як опущене австрійского гимна народного в читанці, міг був о. Юзичинский лишити, щоб хто инший зробив; — а друге, в великій части враз з Радою краєвою винне єсть и міністерство. Так н. пр. міністерство видало вправді приписи, щоб в декотрих семінаріях учительских учено зарівно в рускім и польскім языках, але о виконуванє сих приписів зовсім не дбало: воно потверджувало всякі именованя учителів в семінаріях, предкладані Радою шкільною, помимо того що насупротив єго власного розпорядження компетенти зовсім не виказались знанєм руского языка. Тоє повинен був о. Юзичинский також піднести, щоб міністерству показати, що ми вміємо своїх прав против всякого боронити, и не дамо ся самими слівцями збаламутити.

Мадярский сойм. Вскорі по отвореню Ради державной зачав також мадярский сойм свої засідання (24. Жовтня). При отвореню єго президенти обох комнат в своїх бесідах всказали на важність и конечність предложених питань. Президент комнати послів пригадав крім того, що комната лиш ревностю и невтомною працею буде могла вивязати ся с своєї задачі, и поручав послам всіх партій уміркованє и обьєктивність при трактованю всіх питань. Міністер фінансів лічи вніс 9 проєктів о реформі податків; велику вагу приложено именованю до правильного стягання податків, до тепер бо все показувались великі залаглости податкові. Проєкти ті мають на ціни тільки справедливе розложене тягарів

и усунене багатолітніх надбужитій. Розсмотр їх поручено окре-
мій комісії. — На засіданню з д. 29. Жовтня предложив Гічи
прелімінар приходів и видатків на р. 1875. Недобір виносити ме
27¹/₂ міліона зр.

И в Угорщині, ще більше як в Долитавії, уладжене справ фінан-
сово-економічних, особливо після залагодження справи Кроацкої,
стоїть на першій пляні. З заключеня рахунків за р. 1873 пока-
зує ся, що дійсний прихід виносив майже в кожній позиції далеко
менше ніж було преліміновано. Особливо оказали ся надзвичайні
залежності податків.

З устав ухвалених комнатою послів заслугоє на згадку по-
станова в уставі о нотаріятах, після котрої допущені суть всі
краєві язики при списуваню нотаріяльних документів.

Д О П И С Ь.

З Відня. (Справозданне з діяльності товари-
ства „Січ“ за рік 1873/4). Виділ вибраний загальним збором
на рік 1874 чув, які обов'язки бере на себе, тож и старався
усіма силами, щоб товариство, віддаючи свої справи в його руки,
на них не завелось.

Головним старанням виділу було, щоби на місячних вечорни-
цях, крім части музикально-декляматорської, відбувалися також и
відчити літературно-наукові. Що се виділови, як слід, удалося,
свідчить слідуєчий результат. Читали: 1. П. Терлецкий: „Про
секту Штундистів на Україні.“ 2. п. Г...в...ч: „Де-що про від-
чит п. Терлецького о штундистах на Україні.“ 3. П. Скобельский:
„Розбір поеми Т. Шевченка Сон.“ 4. П. Бабій: „Про медичну
термінольоію.“ 5. П. Ив. Пулюй: „Про нашу термінольоію.“
6. П. Ил. Гарасимович: „Розбір Перебенді, поеми Т. Шевченки.“
7. П. Теоф. Гарасимович: „Становиско женщины (після Леккого).“
8. П. Білівский: „Стара віра и нова віра (за Штравсом).“
9. П. Танячкєвич: „Децо про Дарвінізм,“ и 10. П. Горбачев-
ский: „Про кров.“

Що до співу, то мусить виділ подякувати пп. Яюсови и Га-
поновичови за їх труд и захід около піднесення хору, як и не-
менче усім пп. співакам, котрі брали чинну участь в хорі.

Як давніших літ, так и сього року, обходило товариство роковини смерти Тараса Шевченка. Виділ вислав у сім році телеграми: на перші загальні збори товариства имени Шевченка до Львова, на музикально-декляматорський вечір в роковини смерти Тараса Шевченка до Львова, и на святочне отворенне хорватского університету до Загребу. Виділ післав 25 зр. товариству имени Шевченка, з тою вимінкою, щоби воно, коли загальний збір нашого товариства ухвалить сплячувати решту вкладки річниши ратами, вписало „Січ“ у дійсні члени товариства. Виділ відповів на зазив цурихского товариства „Руский Кружок“ до заложення „Общої каси Руснів - академиків,“ що наше товариство до проєкту сього, за для браку материяльних середків, приступити не може. Виділ розписав премію 20 гульденів, зложених на сю ціль п. п. Ул. Медвецким и Ів. Пулюєм, за працю наукову або белетристичну, написану в малорускій мові и признав тую-ж п. Теоф. Гарасимовичови за ёго розправу: „Аналіза хемічна.“ Крім п. Гарасимовича убігалося о сю премію еще трёх членів. Надіслали именно свої праці: п. Подоланин (псевд.): „Чому ми бідні?“ п. Долішний (псевд.) „Дещо про пословиці“ и п. Олексів (псевд.) „Земля наша яко планет в просторі.“

Не мож було не запримітити, що наше товариство виявило у минувшому році більшу, ніж звичайно, діяльність, тож и більше, як коли, далася одна хиба чути т. є. брак читальні. Хибі сій старався виділ зарадити, и постановив з початком нового року шкільного с. є. від 1. Жовтня 1874 отворити читальню. Що брак її дійсно дався чути, и що заложенне читальні було дійсно дуже потрібне, свідчить сей факт, що члени товариства сю постанову виділу з великим задоволеннем до відомости прийняли и що вони в короткім часі 290 зр. 50 кр. на сю ціль зложили. Ся офірливість членів уможливила зарадити фактичній потребі, и ось читальня отворена, у которій 23 політичних и наукових часописьм и журналів на рускій, російській, польській и німецькій мові. Велику заслугу положив около переведення сього діла п. Остап Терлецкий, котрий не тільки своїми добрими радами виділови помагав, але и своєв запобігливостей и надзвичайнов офірлиवостей до гарного стану читальні причинився, за що ёму виділ в имени цілого товариства сердечну подяку складає.

З задоволеннем може виділ згадати и про бібліотеку товариства, котора у сім році майже у двоє побільшилася. А найбільша подяка належить ся опять п. Терлецькому, которий, при нагоді своєї поїздки до Києва, для товариства багато цінних книжок, так из

паної, як и спорідненої великорускої літератури придбав. Крім того дав п. Терлецький свою приватну бібліотеку, складаючуся из дібраних найновітших діл європейської літератури, до ужитку товариства.

Не менше вдоволяючий и стан сѣгорічної каси:

Д о х о д и :

Капітал переданий тогорічним віділом	109 злр. 24 кр.
Вкладки членів	319 " 50 "
Разом доходу	428 злр. 74 кр.

Р о з х о д и :

За хату на три місяці	90 злр. — кр.
За Газети на три місяці	42 " 24 "
На видатки канцелярийні, оправу книжок и справленнє річей належачих до инвентара товариства	37 " 11 "
Перша вкладка до товариства имени Шевченка	25 " — "
Разом видатків	194 злр. 39 кр.

Порівнявши розходи з доходами лишається 234 злр. 39 кр. готового маєтку.

Усіх членів було 41.

Відесь 31. Жовтня 1874.

Петро Скобельський
Голова товариства.

Щасний Сельський
секретар товариства.

Сѣгорічний віділ: Остап Терлецький, голова; Щасний Сельський, заступник голови; Мирон Зарицький, секретар; Иван Горбачевський, касієр; Денис Білінський, бібліотекар; Мирон Яюс; Теофіль Гарасимович.

Мирові судьді: Пп. Евстах Волощак, Петро Скобельський, Иван Скоморовський.

НОВИНКИ.

— Рада шкільна краєва и руский язик в Золочівській гімназії. Вже тамтого року доносили-смо, що до заложеної що ино тогді гімназії Золочівської не именовано жадного учителя Русина, а науку руского язика, помимо того що сам директор п. Плахатко позискав був дла

неї місцевого руского катихита, поручено учителеви в тамошній школі народній, п. Иравтови, не тільки ультра-Полякови, але зовсім не ознакомленому з рускою мовою, граматикою, літературою, котрий ще до того публично кпить з руского язика! Мож було однак потішатися гадкою, що на сей рік, коли місця аж двох учителів будуть обсаджуватись, Рада Шкільна узгляднить и потребу учеників Русинів и займенує хоч одного учителя, котрий би міг учити руского язика. Марна надія! Оба місця обсаджено Поляками, котрі по руски не уміють, — а науку руского язика и на сей рік поручено п. Иравтови! Ученики Русини знеохочені ним до крайности, бо не оден з них сам більше знає руского язика, ніж его учитель. — Дивне то поступоване нашої Ради шкільвоі! В одних місцях віддає науку руского язика не уміючим по руски и насміваючимся з того язика Полякам, а в инших Рутено-Русским, котрі також насміваються з (мало)-рускої мови, а учать якоїсь рутено-рускої. Атже знайшли би ся и учителі Русини, знаючі добре и люблячі щиро руский народний язк, не тільки між кандидатами, але и між учителями Русинами пробуваючими в західній Галичині, в Кракові, Решові и и.

— **Рутенці, Рускіе и „Слово.“** Сёгорічні дебати в соймі краєвім над уділенем запомоги рускому театрови подали на ново сумний доказ фанатизму и елоїзму наших Рутено-русских. Користаючи с петиції п. Бачинского, щобн ему, а не Рускій Бесіді, виплачено уділювану соймом що-року підмогу для руского театру, виступили вони перед Поляками с скаргами и закидами против Рускої Бесіди, и с превеликої дбалости о фонди краєві (3000 злр.), голосували за віднятем всякої субвенції рускому театрови, щоб тільки оя субвенція не була виплачувана Рускій Бесіді! Дарма, що театр, котрий стоїть під зарядом Рускої Бесіди, хвалять чужі, хвалять навіть самі іх сторонники — пп. Ковальский и Павликов не можуть знеести, щобн була яка руска инстиуція, котра-б обходилась без іх „покровительства.“ Боячись утратити своє користне для них становище мнимих репрезентантів галицкої Руси, раді-б знищити всё, хочби воно и по іх власному пересвідченню хосенне було сій Руси, коли тільки стоїть по за границями іх впливу а само має який вплив на нарід. Се причина, чому вони и іх прихильники старалися и стараються всіма способами знищити „Просвіту“, „Руску Бесіду“ и руский театр, стоячий під зарядом тої-ж Бесіди. Як довго президентом Рускої Бесіди був п. Ковальский, вона була в іх очах дуже доброю инстиуцією, а тогдішній виділ Бесіди навіть перед власними членами не хотів складати рахунків з завідуваня фондом театральним; але скоро в Бесіді верх взяли „Українофіли“, навіть письменні рахунки, котрі вона складає виділови краєвому, не вистарчають п. Ковальському. Він et сопр., хочачи Бесіду знищити, наперед виступили з неї громадно; коли се не помогло, викинули її з „Дому Народного“; а коли и тим нічого не вдіяли, старалися бодай відобрати їй завідуване руским театром....

Не дивниця, що таке — поступоване пп. Ковальского и Павликова обурило о. Качалу, и він из своєї сторони виступив з закидами против них. Дуже сумно, що сваряя межн репрезентантами ріжних

сторонництв Русинів велася перед Поляками, але-ж за се нехай подякують Русини пп. Ковальському и Павликову. „Слово“, розбираючи закиди о. Качали против сих панів и їх сторонників, трикомфуе, що зловило своїх противників буцім-то на противорічності. О. Качала — каже — закидує нам в соїм галицкім москвофільство, а п. Драгоманов закидує нам в С. Петерб. Вѣдомостях рутенство. Етго одно и друге неправда! — Наївне „Слово“! Після того, що воно само писало від битви під Садовою в 1866 р., и після того, що писали его приятелі в корреспонденціях до Голосу, а особливо до Биржевих Вѣдомостей, всяка „денунцияция“ о москвофільство на нѣго непотрібна: тіі статті самі суть найбільшою денунцияцею. Однак и п. Драгоманов, чи хто там є корреспондентом С. Петерб. Вѣдомостей, не менше каже щирю правду. Помпнувши бо тих людей в Галичині, котрих є не мало а котрі відхрещуються від названи їх „Москаляки“ (се-б то русскими, Россиянами), у самого п. Площанского и его товаришів, котрі так сердечно аспірують до „общерусскости“, в їх літературній мові, у всіх поглядах, на дні їх цілої публичної діяльності є мізерна, заплісіла Рутенщина. Чей же-ж прийде час, де й Россія опізнає, що сі люде тільки з неї користи стараються тягнути, — те-ж, що вони вділя и діють для Россії, може бути догідно хвилевій системі, але на будуще ій тільки шкоду приносить, представляючи її в фальшивім світлі за границею и насилаючи до неї множество „ташкентских“ елементів.

Що до ролі, яку п. редактор „Слова“ зачав грати именно від археологічного з'їзду, скажемо ему німецкою приповідкою: *Der Mann hat seinen Beruf verfehlt!* Денунцияції годяться для шпівнів тайної поліції, але не для редакторів незалежних часописей. А може п. редактор, котрого орган, як сам голосить, є в своїм биті заквестіонований, вже тепер аспірує о яку посаду при тайній поліції в Россії?

— **Неспокої в рускій духовній семінарії у Львові и Віденьска Presse.** В першій половині сѣго місяця в рускій духовній семінарії у Львові зайшли були неприятели с такої причини: Коли читано питомцям нову уставу дисциплінарну, деякі постановлення сі видались декотрим с питомців так острими и дивними, що заявили голосно свое зачудованє. С тої причини начальство семінарії кількох с питомців виключило; се-ж прочих так розъярило, що зязалися присягою, що с семінарії всі виступлять, сли їх товаришів назад не приймуть и при тім деякі инші жаданя їх не сповнять. З разу митрополит, о котрого ціла справа оперлася, не хотів ні в чім прихилитися до жадань семінаристів, и здавалось, що вони дійстно виконають свою грозьбу; потім однак обі сторони уступили, и ціла справа вже залагоджена спокійно. Сі неприятели дали повід Віденьській газеті *Die Presse*, котра має бути органом міністра справ внутренних Ляссера, помістити вступну статтю, в котрій цілу вину неспокоїв в семінарії припиоує интригам Поляків, а руску партію народню в Галичині представляє також яко викликану махінаціями польскими. Гратулюємо шановній *Presse* до єі глубокого знакомства справ галицко-русских. Уже-ж то Віденьскі газети доказали нераз, що ім справи и партії Отагайтські більше знані, ніж рускі: народовців руских ріжні, а часом и ті самі газети представляли яко Мо-

скалів, Русинів и Поляків, яко федералістів п централістів, и Бог знає ще як. Ми порадили-б Press-і, п в загалі Віденьським Газетам те, що одна з них, Neue Freie Presse, сими днями дораджувала Gazet-і Lwow-sk-ій за статтю сеї газети о чеській опозиції: Нехай замітають те сміте, котрого богато лежить перед іх власним домом; а нехай не мішаються до справ, котрих зовсім а зовсім не розуміють!...

— **Русий театр.** Трушна театральна панни Теоф. Романович, дававши через якийсь час представлення в Коломиї, прибула недавно до Станіславова. Польска часопись „Hasło“, виходяча в Станіславові, хвалить представлення сеї трупи в загалі, а також и деяких членів єї, н. пр. п. Людєвича, „дуже доброго тенора, котрому недостає тільки школи, щоб міг бути цінним придбанем для кожної опери“, — додає однако, що публіки, именно рускої, на сих представленнях буває дуже мало. Здавало-б ся, каже „Hasło“, що Русини на кождім представленю заповняють театр, між тим сая театральна стоїть завжди пустою. — Сумно, що аж польска газета муєть пригадувати Русинам іх обовязки зглядом власного народу и народних институцій іх. Сподіваємось, що сая одна пригадка буде достаточна для Русинів як в самім Станіславові так и в околиці, и що докажуть ділом, що важність такої институції народної, як театр, и добре розуміють и щиро про неї дбають.

ТОВАРИСТВО

ГАЛИЦЬКОЇ КАСИ ЗАЛІЧКОВОЇ

(Львів, улица галицька, ч. 21.)

приймає

ВКЛАДКИ НА КНИЖЕЧКИ ЩАДНИЧІ

від одного зол. а. в. до кожної високости,

нарощаючи іх

по $6\frac{0}{10}$ с 3-дневним відповіщенем

„ $7\frac{0}{10}$ „ 14- „ „

„ $8\frac{0}{10}$ „ 30- „ „

Участки-ж членів нарощаються від дня першої вкладки.

1—6.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Сгоновский.

З друкарні Товариства Имени Шелеченка. — Під зарядом Фр. Сервідого.

Виходить випу-
сками в 2^{1/2} арк.
3. (15.) и 18. (30.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер стоить 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПЬЯНИЦЯ.

(Конець.)

VI.

Багато після того часу ушло, багато де-чого у світі перевернулося.

Глибокої осени в одному губерському місті, у гостинниці, гуляли паничі — чиновники. На столі було настановлено усяких пляшок з горілкою, винами и др. трунками; шматки хліба валялися пороскидані по столу й попід столам... Паничі кричали, гукали; слуги бігали, подавали, прибірали... Гармидер стояв у хаті. Найбільше усього паничі вьязли до якогось старенького низенького чоловічка. Одежинка на ёму була лихенька, лице худе, порите зморшками, лисина на всю голову, так що тільки жовтуваті хвостики висіли у ёго по висках та на потилиці! Він був п'яненський уже: очи якось мутно дивилися, лисина — як жар червоїла.

— Гей, ти? Лисагоре! гукав на ёго один з паничів. — Чому ти не пьєш? Чарки треба...

— Я вже не хочу.

— Пий!

— Й-Богу не хому, — зложивши руки хрестом на грудях, молив він.

— Пий! а то вилмо на лисяну! крикнув швидкий молодісінський паничик.

Старенький підняв руку и провів по лисині долонею.

— Та як ти ёго назвав? Лисагор? Се ёго фамілія така? допитувався хтось.

— Фамілія-ж.

— Е, ні, — скочивши миттю, замовив старенький. А ви хочете знати мою фамілію? хочете знати її? Ось моя фамілія:

Въчно юный, молодой,
Сердцу милый, дорогой!...

Хе-хе-хе! Ось моя фамілія! Хе-хе-хе-хе! — Сміявся він оббігуючи кругом столу, заложивши руку за спину и скося на всіх поглядаючи.

— Бач! бач! що видумала стара лиса собака! бач! — повертаючись до товариства, замовив високого зросту, з здоровенною головою, з чорним лицем и п'яними очима панич.

Старенький ще більше засміявся сміхом и бігав несамовито по хаті: Се привернуло до ёго очи цілої п'яної громади.

— За се ёму випити! крикнув хтось.

— Випити! випити! загукали з усіх боків.

— Давай! гукнув и старенький — и миттю вилигав чарку горілки.

— А п'є, стара собака! знову крикнув чорний по виду панич и ухопив старенького за в'язи. Той аж посинів, почав пручатися.

— Держи! держи! затарабанчив молоденький низенький паничик и скочив старенькому на спину; старенький упав до долу... Сміх, регіт знявся навіжений, розскачувався на всі боки, розливався по всіх кутках.

Старенький устав, сміючись и кривлючись.

— Ну бо! жалібно промовив він; — ви бо шуток не знаєте!...

— А ви знаєте пак, чому він ніколи ы не пише? — питався смуглявий паничів.

— Чому? крикнув молоденький.

— Допитайсь ёго!

— Чому ти, стара собако, ёри не пишеш? гукнув на ёго, штовхнувши так у плече, що старенький аж обкрутнувся.

Лице старенького зразу похмуріло. Сумний и гнівний відішов він від товариства...

— То чому-ж, чому, справді, не пише? питав знов молоденький панич.

— Учив, каже, дівчину грамоти... почав смуглявий.

— Ну?

— Ну, та ёри прорило яри...

— Бач, бач, стара собака, що він витворював! кричав, біжучи до ёго, молоденький панчик. — Так ти грамоти дівчат учив? Бач!

— Республіканець! крикнув хтось п'яним охриплим голосом. Регіт знову піднявся.

— На низ ёго!

— На низ! на низ! загукали усі разом и обступили старенького. Він на усіх жалібно дивився: — Не чіпайте, мов, мене, — я-ж вас не займаю!

— Ходімо, дядечку! ходімо, голубчику! в'яз до ёго молоденький. — Ну, я тебе поцілую!

Миттю ухопив він ёго за шию, погнув — и поцілував у лисню так, що аж луна роздалася... Знову несамовитий регіт прикрив усе.

— На низ! на низ ёго! Так ти нам и на скрипюньпі заграеш!

— А хіба він и на скрипці гра?

— Гра', стара собака, та ще як!

Ой під вишенькою,

Під черешенькою!...

— Так на низ ёго, стару собаку! На низ!..

И вхопивши під руки, повели старенького з хати...

Як навіжені, неслися з гори хурки, повні п'яного чиновництва, котре кричало, гукало, свистало...

— Гайда! гайда! придави!...

Аж ось одна з брик круто повернула па бік — и всі полетіли в колюку. Лайка, крик піднялися страшенні... Де хто уставав, де хто брѣхався в колюці. Старенький лежав підгорнувши голову під себе и ухопившись рукою за в'язи, стогнав. Паничі кинулися до ёго, підвели. Він не міг прямо держати голови, — упручено ёму в'язи. Швиденько посадили ёго паничі знову на хурку и помчалися назад, на гору.

Се був Іван Микитович Ливадний. Змандрувавши багато світа, прибився він у губернію, и знову поступив на службу. Хоча и знали ёго порок, усе держали, як старого чоловіка, та ще й скрипача, котрий у п'яній кумпанії часто й густо потішав їх своєю грою.

Івана Микитовича відвезли у шпиталь, де він третёго дня и Богові душу віддав. Перед смертю він усе кликав Наталю и докоряв прокляте ери, що воно и ёго и її вік загубило. Сиділка, уся у чорному и сама чорна, дивлячись на ёго страшні муки,

слухала ёго божевільні речі и, зітхнувши, тихо промовила: „Упокой, Господи, мучену душу ёго!“

Ёго покарбували, склеїли, зашили и поховали. Ні одна слёза не упала на ёго могилу на чужій чижині, ні одна дуня не шкодувала за ёго життєм. Один тільки молоденький паничк, що стрибав ёму на спину, під часи молодечих гулянок, нагадував про ёго товаришам: „А шкода, братця, що немає отсе старої лисої собаки! Як би він заграв нам!“ И той викрик, як диссонанс, бренив у веселому гуку товариства...

Стара Барабашиха умерла. Наталя заступила її місце. Так само, як и мати, роспилася, розволочилася, перепродувала овощами та солоною рибою. Лучалися їй женихи, — та не схотіла ні за кого виходити, и все де далі старіла, осувалася, та нікчемніла... А про те кожної неділі давала у церкві на часточку за раба Божого Івана.

Розлука й обхожа.

Оповіданє після німецького.

(Дальше.)

Сего вечера Гаральд тільки раз зустрівся з Лізелею знову — коли вона за-підруч из своїм чоловіком, на виході, вступила до підпокою. Гаральд був там с тим самим заміром, и шукав свого шолому.

„Ага — также втікач“, кликнув земский совітник, сміючись; „в такім случаяю чейже смію просити вас, щоб провели мою жінку до повозу, — вона боїться своєї мірени. Прислугач жде в Гардеробі, а я, на біду, замовлений ще до одной партії. Adieu, дитя моє, найдальше за годину я, надійсь, увільнюся также. Прошу, уважай трохи на княжий букет, а то вже мало що не забула ёго в салі. Ті ирєкрасні рожі справді заслугоують на те, щоб поцвіли ще хвилику в твоім будоарі. — Argoros — ви-ж зайдете завтра в вечір до нас на скілька годин, щоб побалакати? Добра-ніч — знаючи, що моя жінка в добрих руках, я тепер лишній.“ —

Він вернувся впять у саю. —

Гаральд подав рамя пані фон-Берген, щоб провести її до Гардероби. „Чи ви справді нездужаєте, ласкава пані?“ запитав, — її обличчя здавалось йому блідніше, ніж уперше.

„Ні“, відповіла, усміхаючись, „я тільки змучена, смертельно змучена. Ви бачите, я перша роблю початок за щиростю.“

„Чи не смів би я сеї чести до себе стягати? Я-ж уперше питаю: чи ви справді не здужаєте?“

Вона весело на його подивилась. „Ні, ні, — се нічого не значить — се тільки на-пів підхилена прилбиця!“

„Я думаю, що ви иноді злякаєтеся щирого лиця и щирої мови.“

„Ах, не позавидуйте-ж міні такого взрушення! Атже-ж у моім життю всі такі чувства, як переляк, радість, несподіванка, від давна уже заглохли, а ви мабуть ще нагадаєте собі, як дуже любила я рух у всякій постаті!“

— — „Якби я теперя не хотів собі нагадати?!“...

Рука її, спочиваюча на його рамени, дрогнула. Лізеля опустила очи и після короткої перепинки сказала:

„Отсе був початок щирости. Так воно добре — — я рада з вас.“

З легким уклоном вступила пані фон-Берген до Гардеробного покою, щоб за кілька хвиль вислизнутись відтам завита в кашмировий шаль и в футро з лебеджим пухом. Старушний слуга поскорив наперед до повозу.

„Богу дякувати, що ми вже так далеко поступили“, шепнула вона, йдучи дальше за-під-руч из ним через вистелені коврами хідняки ик сходам. — Из красивого капюшона тепер як-раз усміхнулось до його її обличчя, так рожево так весело, що він майже злякався, дивлячись на неї.

„Добре, що вас в отсій хвилі ніхто не бачить, тільки я, ласкава пані“, сказав, — „бо хто-ж, помимо насвятийшої божби, повірив би в мігрону. Ви нагадуєте институтку, що на один день вислизнеться из кляштора, аби — мотилів ловити.“

„Воно міні так и єсть на душі, та коли-б я не мала балёвих тягарів новні руки, то хто зна', об чім би я маячила тепер!“ —

„Де рожі князя — вони-ж таки належать до того?“

„Андрій запевне взяв їх — ви бачите, я опакована вахлярем, фляконом, и т. и.“

Він мимовольно взяв у неї з руки кружевляний вахляр.

На широких сходових ступнях поміж високими ляврами, миртами и олеандрами було тихесенько; з прислуги нікого не видно. Ступання по товстих коврах ані чути. Гаральд глянув на ту жіночу постать у ёго рамени, — небезпечна думка прошибла ёго: „Що, якби ти мав право товаришити їй далше — якби вона до тебе належала — була твоєю жінкою!“

Нічого не найшлося тут, щоб вирвати ёго из тої завороті. Лізеля мовчала — її крок ставався повільніший. З далека долітали до них тони музики танцювої. В тій хвилі капюшон зсу-нувся їй з волося на плечі. Вона станула.

Се було зовсім природно, що він схилився, легеньку оболочку взяв и знову окрив нею її волося, те кучеряве брунатне волося, що він так часто подивлював.

Вона дозволила се, — и неначе крізь сон глянула на него. Пальці ёго діткнулись її чівки, очи ёго проховзлись по її обличчю — жаль, якого перше ніколи не дізнав, рвав ёго серце: втрачена, втрачена для життя — на віки! —

„Прошу, ходім трохи скорше; я боюсь, що тут за холодно для вас, ласкава пані,“ промовив на-раз майже сурово.

Вона, затрусившись, загорнулася в свій плащ.

„Так — правда ваша: kühl bis ans Herz hinan,“ відповіла, задумавшись. —

У низу сходів стояла прислуга. Повіз заїхав, — Гаральд піддержав легеньку постать при всіданню, „добра-ніч“ озвалося відси й відти, дрібна рученька зачинила вікно. Коні рвонули — и сонне видінне счезло. Гаральд стояв один серед темної ночі, держачи в руці щось таке тендітне и лімке — се був вахляр из чорних кружев, з запахом фіялок. Перед ним лежали на землі рожі князя з оброненими лепісточками.

*

Минуло тижнів кілька після балю в палаті князя, а Гаральд загощував часто в дім Берґенів. Правда, що приходив він лише на вечери, в котрих там гостей приймали, и що з рідка був сам з Лізелею, тільки спосіб, в який він розмовляв из нею, був инакшій, як звичайно в других добрих знайомих, и ёму здавалося, що вона в ёго товаристві веселійшала та ставала спокійнішою. За ёго порадою взялась вона знов за любиму роботу колишніх дитинячих часів, за рисоване околиць та малёване цвітів, и давала ёму свої роботи переглядати.

Ті роботи знаходив він в єї спальні на бюрку и часто пересиджував над ними довго в самоті, перемінюючи та поправляючи на них де що, коли інші гості в світлиці весело розмовляли. Иноді списував він тільки свої увагу єї олівцем на кавальчику паперу, лишаючи їй самій справлене рисунків після сих уваг. Тоді то не раз лучалося ёму знайти жартобливу відповідь на ті уваги, до котрої зробити жартуючи примітку зібрала ёго не раз охота. Мана тога певна, що промайнула по ёго думках тогді, як він вів Лізелю по під руку из сходів, лякала ёго кожний раз, як тільки сидів за єї бюрком при єї маленькій лампі, окружений тими самими річами, котрих вона що день дотикалася, и користувався внімковим якимсь правом, котрого другі очевидно не мали. Тоді то забував він и за рисоване, заслонював очі руками та причаївши дух наслухував, чи не зашелестить від дверий сукня принадним шелестом шовку, не повіє легкий запах перфуми фялкової. Иноді таки бувало прибіжить та квапно и лагідно попросить, щоб він ишов до товариства. Инишим разом и постоїть хвилю коло него, кине оком по над ёго плечі на рисунок, він почує її віддих на своїм лицю, або її довга коса доторкнеться ёго рамени. Та мова ёго була все після такого зближення зимна та поважна, а вона відповідала голосом зовсім супокійним. И кожний раз казав він до себе після такої стрічи з повною гордостю мужам природною: „се не може статися для мене небезпечним, бо я сёго не хочу!“

II.

З дневника Лізелі.

Годі мені довше витримати одній під тягаром думок та чувств. Мені треба конче вговоритися, а тут нема в мене крім ёго ні одної людини на всёму світі, до котрої хотілобися заговорити. Треба взятися за давно покинену забавку давних літ, за писане дневника. Се так, начеб дружня рука простягалася до мене. — Перекидаю листки. — Як чудно се все виглядає, и се дитяче письмо и єї пословиці та любовні вірші; — пересадно чулі описаня заходу сонця и сходу місяця, жалю за птичкою, що погубла, та за проїздкою; що через слоту невдалася. Скільки тут потрачено слів за для таких малих втіх та жалів. Не знать чи й тогді так думати меш, як станемо по за краєм тернистої дороги життя и, позбувшись сегосвітнёго иstownаня, переглядати мемо дневник нашого життя?! Чудна річ, що я нічого за перше моє коханє не писала. Тут тільки всёго запримічено: Булам з Гаральдом. — В лісі з Гаральдом. — Гуляла з Гаральдом. — Ходила з ним по горі. —

Гляділа за фіялками. — Співала... Нема більше ні словечка. Сі павзи, се само щасте, що не можна ёго описати. — Відтак знова засушені листки та вінці з трави майстерно сплетені. — В одному написано: Бачити мемо Рим. — Мені сёго забалося и соломиці як раз надалися до себе. И від сёго дня почали ми у двоє учитися италіянскої мови. — Дальше трохи е примітка: „Познакомилася з п. Берленом, приятелём татовим. — Посміялася над ним не трохи, чудно якось кланяєся та усе хоче цілувати мене в руку. Тільки неня мені каже, щоб я була статочна та привітлива до нёго. Неня багато розказує про ёго богатства та ёго майно Вільдберґ. Мабуть се добра річ, мати грошей скілько треба, купувати усе, що злюбиться, та неня заєдно править, що Гаральд чоловік не заможний“. — И на віщож я се усе читаю? Ні, дальше, дальше читати хочеться, аж до посліднєї примітки з часів дівочих. — Конець ось який: „Мати так хотіла.“ Дня 11. мая 185... Се день мого вінчаня. Остатнёго цвітня відъїхав Гаральд и я побачила ёго знов аж по десяти літах.

Мати поплатила усі свої довги и іздила ще двічі до Баден-Баден. Вмираючи сказала:

„Через Тебе зазнала я щастя!“ — Вісім літ минуло від сёго часу, вісім літ тяжкого осамоченя серця — аж тут и Гаральд є, моє світло, моє щасте и — моє горе! Наче з просоня спитала я себе самої, як можна мені було було жити стільки без нёго?! Я-ж тепер почула, як ни́дла и завмерала я без нёго. — Наче злочинство яке лежить мені каменем на душі віжа, що я жила стільки без любови. Так щож, не було кого любити! Хибаж можна було любити чоловіка, котрого жінкою я стала? На гробі матери в жалю безпомічнім просилам ёго: „люби мене, щоб я любов твою серцем почула!“ А він відповів мені усміхаючись: Е, з тебе бо ексалтована дитина!“ Швидко я запримітила, що в него любови до нікого не має, тільки до себе самого, и що я для него нічим иншим не була, тільки декорацією найбільше вкращаючою его хату. И забанувала я за світлом, за теплом, а вічне милосерде не посидало мені ні жадної потіхи, ні дитини ні дружнєї руки. Літа минали, — я жила наче сонна, начеб якась апатія заморозила, холод смерти вистудив моє серце. Князь Гумберт очутив мене з сеї закостенілости. Наче теплим вітром обвіяло мене від ёго знатного таланту музикального и стопило ледову кору з мене. Ёго залицяня припадали мені до вподоби и я нехотя давала ім приступ. Був се час небезпечний, серце допоминалося свого природного права. Тоді то появился Гаральд, начеб ёго само небо

у друге поставило в дорогу и я спізнала, що нікого не любила и любити не могла крім ёго одного!

Пізнійше.

Вчера говорили-смо з ним у перше про князя. Було се на танцях у Галлерів. Як инші гуляли вальця, сидів він за моім кри-слом при дверёх входових. Я его стала прохати, щоб прийшов до нас слідуячого вечера, тогді мали ми пробувати маленьку композицію князя, якесь тріо.

„Чого князь так часто до Вас навідуєсь?“ спитав він неожидано. — „Бо мені треба ёго самого и ёго музики.“ — „Вам треба ёго? Се якось чудно виглядає.“ — „Коли так, то скажу се яснійше. Мені приємно в ёго товаристві а музика стала мені конечною потребою.“ — „Ніхто вам й зборонити не може слухати музики й самій грати, тільки дя чого притім без него ніколи не обійдеться?“ — „Мені треба конечно до товариства чоловіка з теплим чувством.“ — „Та чи знаєте Ви, що сей Ваш вибір звертає увагу всіх на Вас?“ — „Не вже би ви хотіли, щоб я вагу клала на поговорі сих нікчемних цокотух, що іх людьми називають?“ — „Ні, сёго зовсім не хочу, тількиж стережіться й самого позору! Знаєте лиху славу князя.“ — „Колиж мій чоловік сам мене з ним познакомив.“ — „Чи знаєте Ви про те, та чи міркує Ваш чоловік, яка то слава ходить? Слыве — що — князь — Вас — любить?“ — „Не знаю, чи чоловік мій таке зачував, та здається мені, що сміяв би ся таке зачувши; а я...“ — „Щож би Ви на теє казали?“ И голос ёго був зовсім змінений, як вимовляв сі слова. На мене прийшло щось ніби бута и жартуючи відповіла: „Я би могла тільки дякувати за те, що хтось ще на світі мене любити хоче!“ Генерал Арштайн підступив як раз до мене, я зачула, що Гаральд підвівся з місця, и поглянула на него. Він був блідий наче смерть, не показався більше того вечера, а нині казав перепросити, що прийти не може.

Пізнійше.

Чи є ще в ёго серцю хоч крихітка давнєї любови? Чи може ще нині Лізеля, така як вона тепер є, стати тим, чим могла для него статись колись? Щоб хто зміг се збагнути та наче талісман який приложити до серця пересвідченє, що любов ся є вічною, то сталоб воно потіхою на довгій мандрівці через пустиню життя! Тількиж він замкнений у собі, а з лица ёго не можна нічого спізнати, бо панує над собою при кождім порушеню, при кождому слові. Часами тільки, як слухає музики, наче туман насяде на ёго лице и щось ніби мука душевна виразиться в устах. Одна

музика може ёго видимо зворушити. Я прочуваю, що він ніколи не відважив би ся признаватися, що не забув ще за мене досі!

Пізнійше.

Аж нині, по вісмох довгих та невеселих днях, був у нас знову. За тою розлукою витерпіла я несказано багато! — Казав, що нездужав досі! — Мусіло так справді бути, бо він дуже змінений. Я споглядала на него так радісно, що ёму, кажеться, було чого весело всміхатися, а він так сумно всміхнувся, що мені слізи в очах стали. Вже й не тямлю, що я до нёго в першій хвили з великого зрушення сказала. — „Чи дійсно Вам трохи вкучилося за мною, добродійко?“

Мені здавалося, що серце моє таки и пукне.

В тій хвили відвернувся він квапно, бо увійшов був князь и я пішла ёго стрічати. — Гаральд ввійшов до моєї спальні. — Усе мені нані обмерзло: и люде и розмова а більш усёго князь. Мислю я все була при нёму, що сидів на самоті! — Чому відносини меж нами такі неприродні, чому-ж у них тільки муки? Чому ж він и слова не скаже про минувшість, слова, з котрого можнаб спізнати, що простив за давне? Чому ніколи не питає, як проживаю, чи в щастю, чи в горю? Чи він ще гнівається на мене, чи мною гордує, чи може любить нещасну Лізелю? Хаос питань и догадок виром ходив в моїй голові, хаос горя й бажаня наповняв моє серце. А через той час сидів коло мене біля коминка оден князь стиха розмовляючи, інші гості розмовляли та сміялися ходячи. Ми видалися самітною парою щасливих. Ох з таким щастём! Мабуть ніколи не почула я тяжше мого горя, ніколи не любила горячійше Гаральда, як в ту хвилю. — И я ёго таки люблю дійсно. Се чиста неправда, що женщина скорше забути, скорше перемочи себе може, як мужчина. Нам є більше коли думати про него, як ему про нас. — Після сёго був Гаральд холоднійший и недоступнійший, як звичайно. Гільдегард Галлер розмовляв з ним заедно. Сміх ёго був неприродний, він говорив так голосно, що я лячно за ним оглядалася. Здавалося, наче се не той самий чоловік.

Пізнійше.

Прегарно се сказано: „Празник твого серця нехай тобі буде все у памяти и не занедбуй ёго святкувати. А спляють тебе у сёму, то слобонися від них або погибай!“ А я тогді не зважала на сей празник, я дала себе спинити, — бо думала, що добре починаю. Тепер ще раз задзвонили дзвони празничні — чи не приказують вони хоч тепер слобонитися? Незнаю, що б він сказав про се, як би ёго спитати?

Пізнійше.

Як лист трясуча ще й досі зо зрушення. Пішла нині розмова про нерозлучність подружжя. Багато там всіякого говорили, а я тільки слухала наче крізь сон. Тоді то обізався Гаральд видимо шорстким и рішучим тоном: „Розвід повинен бути тільки в дуже рідких випадках дозволений, а розділ подругів ніколи.“ — „Чи и тогді ні, як в подружжі нема любови, сего висшого посвяченя?“ спитав хтось из товариства. — „П тогді ні. Бо де не вяже любов, там повинен се робити обовязок, заложене слово.“ — „Як же-ж жінка за для недостатку любови пропадає, як її властива, її найлучша сущність неосвічена проміням сонця-любови нидіє; як спочиваючі у ній задатки тільки через те й не розвиваються, що вона не може статися тим, чим статися була повинна: чи й тогді не повинна знайти помилованя?“ — „Ні. Лучше най пропадає, як хочете річ сю так назвати. Тількиж моральне почуте, що сповняє свій обовязок, що дотримує даного слова, повинно їй додати сили.“ — „Тількиж чи не булоб сціпеніле тріванє у таких відносинах свого рода неморальністю?“ — „Я думаю, що покіннене тих відносин булоб неморальним. Не ма вже принади непорочности в жінки розлученої, а тільки жінку принадну непорочністю можемо дійсно шанувати й любити!“

— — — — Ах який він нечулий, який суровий! Він не любив мене ніколи! —

Пізнійше.

Перестану ёго любити, забуду ёго! Нехай мене хоч поважає, коли вже не любить. — О Господи, бачиться легко прийшло би за него вмерати та неказано тяжко жити без него! На віщож Господи післав еси ёго мені у дорогу!? — Чи ще може за мало я витерпіла?“ — — —

Через обід виданий князём для самих мужчин збиралися гості сей раз пізнійше у пані Берген, через те й застав Гаральд у перше Гізелю саму. Він прийшов раньше як звичайно, очевидячки мав щось важного їй сказати. Сего ранку подав він просьбу, щоб ёго перенесли. На сей крок надумався швидко через одну ніч, вважаючи ёго єдиним ратунком від грізного небезпеченства. Він сказав собі, що ёму конечно треба віддалитися від жінки, котра непримітно запанувала усіми ёго гадками, так що аж ёму самому лячно стало. Наче на тисячах ланцухів тягнуло ёго до неї. Давне коханя воскресло и наче та дитина пустуючи стануло до борби зо всіми ёго зясадами. Дитинячою своєю рукою зрушила вона всі ёго пересвідченя, усі забобони, з котрими він зріс, и наче заба-

вочки поперевертала усі ёго наміреня. Скільки собі не повторяв, що нинішня Лізеля дуже не похожа на ту дівчину, котру він хотів поняти за жінку, як ні силкувався вважати її яко приналежну другому: доля її серця, котру читав ій з очей и котра відбивалася в тоні її мови, займала ёго думку без впину. Раз в раз приходило ёму на думку: „яка вона була-б из ним побравшиися и якою вона ще тепер стала-б за ним, під впливом ёго любви?“ — Силою великана опирався він перемагаючій ёго скуці за розмовою з нею и поминав всяку нагоду бути з нею сам на сам. Ёму казалось, що сі тонко закросні уста зараз и вітворяться и вискажуть тяжкий закид: „Чиж не бачиш ти, як я горюю, чиж не хочеш мене ратувати, поки ще пора? Колись любив-єсь мене, а тепер не пожалуєш мене? И хтож змилуєся надомною крім тебе? Я була ще дитиною віддаючи мое истнованє, мое жите чоловікови, котрому не мене треба було, а жінки, котрий не дбає про мое серце, тільки про мій стрій, котрому байдуже про мого духа, тільки щоб представителька ёго родини знала як слід поводитися між людьми. Через розділ зо мною не зазнає він и одной години горя. Через те, що я ёго покину, буде що найбільше трохи неладу в ёго домі. Тільки тогді він любуєся мною, як другі мене похваляють яко ёго власність. Инша ще краща від мене жєнщина сталаб ёму в повні за мене. Яж таки зовсім за ним пропаду — пропаду без ратунку. И комуж пристало мені руку помічну подати, мене слобонити, як не тому, що колись мене кохав?“ — Иногда трібував він не видатися з нею. Він не приходив тогді до Берленів в гості и оминав товариства, у котрих сподівався стрінутися з нею. Тількиж годі ёму було довго стерпіти таку самохітну розлуку. Після недовгої розлуки приходив опяť до салону стільки для него принадного, блідий та понурий, и дріжачи з захвату стрічав сі любі очі, що дивлячись на него говорили наче: „Тут твоє щастє!“ В таких разях радість якась майже надземня наче уносила її тендітну постать, а на лиці її всказувалися сліди свіжости молодої, котра колись її чоло скрашала, як вона ще дівчиною молодою збирала з ним разом фіялочки.

Нічо не всякое справжнєї пристрасти більше, як розлука, чи вона була добровільна, чи вимушена, — а кожда стріча після такої розлуки ще збільшає небезпеченство. Як полумя блискає з кожного погляду, з кожного слова втіха, що довелося нам бути знову разом з особою, з котрою бути бажали-смо, за котрою банували-смо. Чи може хто вважати у такім щастю на те, як він дивиться, важити слова, котрі вимовляє? Тогді думаємо, що по-

винні-смо самі собі нагородити за нашу сталість, а тота нагорода буває більшою, як наша заслуга. Як може яке щастє на світі нас оголомшити и збити з твердої дороги, то швидше всякого иншого може се вдіяти щастє нам зборонене. И якеж то неказано велике щастє — бачити, як від самого нашого появиеня, без всякої мови, любі нам очі заблищать, любі нам уста до сміху складуться, захмарене чоло наче сонце розясниться и щезне всякий слід смутку з облича! —

Не раз не тямився зо щастя Гаральд витаючись у перше з Лізелею після розлуки, и тогді не жалував, що витерпів стільки муки в добровільній розлуці. — Щож вона? З чувством безкраєго щастя помічала, що не перервалася ще тота золота нитка, котра було вязала їх серця до себе и що її любов відкликнулася відгомоном у єго серцю, як він ні оперався тому. Пересвідченє об тім надавало їй тільки відваги, що вона готова булаби в таких хвилях узяти всє горе сегосвітне на свої плечі. Байдуже їй було про те, що він и слова не промовив, що поводився як зовсім чужий чоловік и що сквапно від неї віддалювався шукаючи товариства инших осіб! — Мимоходом кинений погляд, зморщенє чола, скривленє уст, зітхненє — усе те було привітом, котрий душа душі посидала. Усе те було ознакою глибокого зрушеня серця, котру ознаку однакож тільки серце витолкувати змогло, що само переповнене було пристрасною любовю. — Мимо того догадувалася вона, що колись він перший покине забиваючу її внутрішню борбу и скаже: „Мука се пекельна жити так біля себе а ще більший гріх як мука. Гріх мені тебе любити, бо подруже — се святощі. Не можна мені присвоювати собі того, що другий своїм назвати має право. Треба нам розлучитися!“ — — Тисяч раз питала себе, чи булаб в неї сила до такого кроку, и кождий раз відповідала собі: „ні, бо мені прийшлося би загинати без него!“ Тільки в єго товаристві забувала вона за своє нещасне подруже и не могла вже й зобразити собі, як би вона жила бсз него.

(Далше буде.)

ЛИТОВСКІ НАРОДНІ ПОЕЗИИ *).

(Переклад з висліду п. Костомарова).

Коли де-побудь рельефіше видає ся справдешність догадки, що народні поезиі суть вирази долі того народа, до котрого належать, — то се в литовских піснях и казках. Доля постановила литовське племя на историчнѣму полі дуже не твердо и послідком ёго гучної появи в гисторіі було не більш, як матерьяльний вплив на словянський мир. Вглядуючись в сенс пригод XIII. й XIV. віків, можна вбачати, що навіть и тоді сей нарід, починаючий своє гисторичне життє, годувався и жив рускими елементами, а не литовськими. Вже Миндовг й ёго послідники жили в Новогродку посеред Руснів й уживали рускої мови: у Литвинів не позісталося навіть власних письмен. Недивно, після сего, що гучна доба XIII. й XIV. віків, що внесла имя Литви на поле політичних пригод, сливе пройшла мимо й зіставила на Литвинах мало витиску, й в своїх піснях литовський нарід являє ся не тим воєвнчим, руйнуючим та плюндруючим, котрим звикли-смо ёго бачити у війсках Гедиминів й Ольбердів, але тихим, сільським народом, без жадних силкувань вирватись на ширшеє поле життя. За те рідко у поезиях якого народа знайде ся стілько непопсованих образків первіснєї краси, які мають литовські поезиі. Найглибшої старовини Литва дійшла до першого ступня освіти — сільської, а розвила в собі її починки стільки, скільки не вські розвити багато инших народів за того часу, що переходили через такий же період свого гисторичнєго життя; але за те Литва позосталась з ними назавжди; вона не доросла не тільки до політичнєго спізнання, але навіть до городянського — навіть, сливе, до сільського побуту. Литовські пісні й традиції бачато де в чім схожі з словянськими не тільки духом, але й формами, однак схожі такеньки, як невеличка

*) Dainos oder lithauische Volkslieder, gesammelt, übersetzt und mit gegenüberstehendem Urtext herausgegeben von L. S. Rhesa. Königsb. 1825.

Die Volkssagen Ost-Preussens, Lithauens und West-Preussens, gesammelt von W. S. A. Tettau und S. D. H. Temme. Berlin. 1857.

Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie, zebrał Lucyan Siemieński. Poznań. 1845.
Dajnes Ziamajtiŭ pagal žediŭ Dajninikū iszraszyłas. Petrop. 1846.

Lithauische Volkslieder, gesammelt, kritisch bearbeitet und metrisch übersetzt von G. H. F. Nesselmann. Berlin. 1853.

Lithauische Märchen, Sprichworte, Räthsel und Lieder. Gesammelt von August Schleicher. Weimar. 1857.

глуха слобідка на велике село. Коли в поезіях слов'янських народів має ся юнацка краса, то в литовських більш свіжості й дитинячої простоти духової; вони якось неповні, неясні формами, так сказати, недороблені. Литовські пісні дихають затишною, непроїздною слободою, де життє проходить поруч з природою, цураючись усього иншого мира, в нескладній громаді близьких межи собов людей, з'єднаних чуттєм, а не громадянскою повишностю, не потребуючи ні законів, ні адміністрації; воно покірне відсобним (exteris) силам, але уперто хороняче усобну святиню душі и від того заховане, навіть иноді удане. В литовських піснях почуття глибокі й ніжні, але запали такі малі, що рідко виявляють ся на світ; бажання невеликі, за те неотрутна осолода в лоні природи; нема хіти до мізкування; учуттє не хоче руйнувати чарівничого, безсамовіжного спокою сухим аналізом; немає ворогування, нема заздри, нема силкування вперед; фантазія, иноді витійкувата, скоріще повертає ся назад, а ніж уперед, рідко утворює картини життє вищого над світогляд слободянского життє, але утікає в дубові гаї, заслухує ся дзюркотання потоків й морского рева, рідко гадає про палати й убрання добуткового мира, а коли часом и заходить в сю середу, то переступає границі — й губиться в маргах недійсности, як тєє завжди буває при думках про те, що дуже далеко від життє.

Майже усі пісні Литвинів мають у собі непримусну моральність й звичайність, и з сего боку чистіщі над слов'янські так само, як дитяче життє чистіще над юнацке. Литовська муза не знаходить краси в злочинствах и злодійствах, не тішить виобразні нічим зводячим з ума й розпустним. З сего боку вона, по зрівнанню з поезіями слов'янських народів, дальш усього стоїть від поезій Москалів, що більш аніж другі Слов'яне перейшли за межу сільского побуту в городянский. В литовських поезіях немає рельєфного в картинах, ні виразного в рисах: вони легкі, туманні; не можна узвати їх огурними й сумними, не можна узвати й веселими, гуливими. В їх не чути ні роздираючого лементу розпуки, ні навісного сміху; немає ні засліпляючого очи світу, ні темної ираки; якась таємність розлита в їхніх утворах; мир, куди вони уводять нас, нагадує весняний вечір, коли при ясній зорі, в пахучім повітрі молоді, ледве вийшовшої з-під снігу природи, чує ся разом й осолода молодого життє й легенький смуток. Литовське племя, и в своїм житті й у своїх поезіях, виявляє перехід від жвавої индовропейскої натури до пасивного побуту финських народів, поєднання живучости західних народів зі східною иверцією.

Прийнявши християнство пізніше над інші усі індо-європейські народи, більш и довше, а ніж другі, Литвини схоронили до нашого часу слідів мітології у своїх піснях, казках, переказах и звичаях; з усіх мітологічних віровань уцілили більш усього сліди віри сонцеві й небесним світилам та проявам. Воно й натуральне, бо в хліборобскім побуті и життє и праця відповідають роковим и метеорологічним перемінам. Сонце в литовских піснях являє ся истотою жіночого роду, й зве ся божою дочкою (saulyte dewo dukte). Воно — истота добра, чоловіколюбива, правдива й чула до горя. Де ти пробувала, Савлито, дочко божа? говорить ся в єдній пісні. Савлита відповідає: за морями, за горами; пригрівала-м, гріла-м вівчарів, усім роздавала я добра! Йй прислугують й ранішня (auszrine) й вечірня (wakarine) зірки: ранішня запалює йй світло, вечірня-ж готує йй на ніч постелю *).

Місяць (menes) являє ся в піснях чоловіком Савлити (сонця). В одній пісні співає ся, що місяць перше ходив по небі з жінкою, й виходили йй заходили вони разом, й на ніч укупі вертали ся. Але єдного разу, як Менес повів свою Савлиту до дому йй поклав її спати, сам пійшов погуляти, йй закохався в Аушрину (ранкову зорю). Сонце прокинулось и пішло по небу єдне, без чоловіка. Девідавшись про се, Перкунас розрубав зрадника мечем на-двоє, йй від того місяць виходить з половиною обличчя, йй від того світ єго такий сумтний. Але за нашого часу не можна по сих

*) Saulyte Déwo dukte,
Kur taip ilgay užtrukai?
Kur taip ilgay gywenai,
Nu musū astojusi?

Po juriū, po kalneliū
Kawojau sirateles,
Suszildau pemenaczus,
Daug mano duwaneliū.

Saulyte Déwo dukte,
Kas rytaiš wakareleis
Prakure taw ugnele?
Taw klojo pataleli?

Auszrine, wakarine,
Auszrine ugnužele,
Wak'rine pataleli;
Daug mane gimenelės.

(Nesselm. 1.)

неясних уривках бачити, щоб за поганства був такісінський погляд, як у пісні. Народня виобразня працювала й потім, після підъупаду поганства, й не завжди є змога гаразд означити, що вона виробила раніще, а що пізніше.

В народніх поезиях є ще инший погляд на світила: в одній пісні ранішня зоря виставляє ся не коханкою Менеса, не розлучницею Савлиту з чоловіком, а її дочкою; Перкунас знову-ж розрубав не місяця, а дерева — дуба. Савлита видає дочку заміж; коли се прийшов Перкунас, и розрубав на-двоє зеленого дуба; з ёго потекла кров та й забрызкала весільне убранне й дівочий вінок Аушрини; сонцева дочка плаче й цілих три роки збира' розсипане листя свого дівочого вінка. „Де я вимию своє убранне?“ питає вона у матері. Савлита відповідає: „у тім ставі, куди течуть девятеро потоків.“ Де я сушити му ёго?“ пита' Аушрина. „На луці, де росте девятеро рож,“ оддає мати. „А коли я носити му ёго?“ — „Тогді, як зійдуть девятеро сонців.“ Сей уривок, певно складаний за поганства, дуже неясний, и мусить бути шматком якоїсь поганскої священної гисторії. Лік „девятеро“ — священний в поганській литовській лічбі, як и в скандинавській мітології. Перекладчик хроніки Івана Малали каже, що Литвини вірують, буцім би Совия мусів ззісти девятеро кіс (splen) й опісля проходити скрізь девятеро воріт в пекло. Святость ліку девяти, здає ся, витікає з ліку трёх, котре у всіх відомих народів землі має святі й символічні значини; девятеро є то тричі три, себ-то тричі святе, трисвяте.

В піснях говорить ся про божих синів и божих дочок; мабуть, під тими й другими мали, мітологічного часу, духів або богів, вітаючих в природі. Одна пісня каже: „Під кленниною тече ручайчик; тамки, при місяшному світові, танцюють божі синове з божими дочками.“ Мабуть, тутки сі божі дочки — Вандинні, водяні нимфи, те-ж таки, що в нас Русалки. Нарід вірує, що сі Вандинні, прехороші з себе, виходять з води й танцюють в хоровах; їхні очи блищать небесними зорями, а їхні кучері ворухать ся з чаруючою музикою; але жаден чоловік не може побачити їхнёго хороваду, від того, що як тільки почує музику кучерів, то зараз засне; тільки той, хто, бува', добуде чарівницької квітки з папороти, може побачити несказано гармонічні танці й почути чаруючі співи водяних красавиць. Сего ще мало: той може підгорнути під свою владу Вандинній й примусити їх ловити ёму рибу. Ті, або-ж може й другі, божі дочки прислугували героям, як от

и скандинавські Валькирії. „Хто прислугувати ме тобі в далекій угорській землі?“ питає мати від'їздячого на війну сина. Він одповідає: „божі дочки білими руками, ласкавими словами!“ В широкім змислі, здає ся, божими дочками звались загальне усі богині й фантастичні жіноцькі істоти. До їх відходять и Лайми, добрі дівчата, протекторки родин дітей и самих дітей; про їх зістались перекази в піснях; сі дівчата також звуть ся божими дочками. Хто колихати ме твою дитину? питає ся мати дочки. Іі колихати ме Лайма у своїй колисці, оддає дочка. Про Лайми зістались ще в народі поетичні оповідання. Сі Лайми — добрі дівчата — генії, що бережуть життя чоловічого. Геть потім, під впливом християнства, погляд на їх перемінив ся, и як істоти поганского мира, котрих каляли попи, вони стали в народніх поезиях злими демонами. Нарід думає, що Лайми крадуть маленьких діток. Забобон сей має аналогію з стародавніми значинами Лайми, як дитячої богині. Лайми крадуть у матерей немовляток и зоставляють на-то-місць других, котрих роблять з соломи або з прутиків, и чудово дають ім життя. Підкинуті таким побутом, намісць справжніх, діти ніяк не можуть дійти повного зросту. Одного разу підглядів наймит в хаті, як дві Лайми вкрали у господині манісіньку дитинку и понесли до пекарні; тамечки зробили з помела другу дитину й засварились: кому нести іі й підкласти біля матері в колиску; не згодившись ніяк, порішили вони нести іі обидві, й зіставили справжню дитину на столі. Наймит узяв іі. Лайми, вернувши ся до пекарні, не знайшли дитини й почали лаятись межі себе; коли се заспівав півень, и вони позчезли. Всилу після того розбудив наймит господиню: такий глибокий сон наслани на неї Лайми. Прокинувшись, дякувала господиня наймита, що збудив іі, й розказала, що того часу ій снило ся, наче величenna вага навалилась на неї. Побачили й двох діток — оден на одного схожих, але та дитина, котру зіставили Лайми, була неначе пів-жива, й наче недоношена. Наймит розказав про все попові. Заставивши заприсягнути, що се правда, піп звелів Лайминій дитині відрубати голову, але не инакше, як до кінця доби з тієї години, як зробили іі Лайми: бо вона буде через добу зовсім жива й не можна буде забити живої істоти. Наймит однак дочекав господаря, що іздив до міста, и як у двох вони відтинали голову Лайминому синові, то з жил ёго потекла кров, але ще де-де в тілі були солом'яні стебла, що не вспіли ще стати жилами. Але не завжди підмінені діти роблять ся з соломи або з прутиків; іх мають також и за справдешних дітей Лайм, але все таки вони зістають ся якимись недоносками й мають вели-

чезну непомірну голову. В однієї жінки була така дитина, котра доросла до дванадцятилітнього зросту, не вмiла говорити, и була така хвора, що їй треба було водити, й навіть носити. По науці якогось характерника, мати розвела вогонь, узяла куряче яйце й випустила в миску з водою, повісила двоє маненьких казанків и хотiла варити алуc (сорт свiйського пива). Коли се озве ся дитина: „мамо! що ти маєш робити?“ — Алуc варити му. — „Я такий вже старий, що памятаю, як виходив з землі великий ліс, котрий всох тепера, а такого дива я ще не вбачав!“ Промовивши се, дитина занедужала и вмерла. Лайми вештають ся межи людьми и роблять свої капости вечорами у четвер, и тогдi то матері повинні-б найпильніше берегти своїх недавно роджених діток; тогдi жінки держать усю ніч вогонь у хаті; сими вечорами також стережуть ся прясти, бо може прийти Лайма, що попряде трохи сама та й занесе з собою усе чуже прядиво. Иногдi вони, як и не занесуть з собою дитини, то зроблять їй ушкоду: раз мати купала дитину и вийшла з хати; Лайма се бачила й, убiгши в хату, налила окропу й поклала в ёго дитинз; від сего у неї облiзла уся шкура и вона вмерла.

Але про Лайм зістали ся не одні тільки погані вiсти; иногдi вони ще й досі являють ся добрими истотами. Наприклад, одній бідній сироті Лайма носила полотно й перісті паволоки на білизну й на убрання, але з умовою: не міряти сего нічого. Сирота не послухала й одразу зчезло усе, подароване Лаймою.

Лайми в народних поезиях красавиці. — В одну господу приходила Лайма й душила сонного парубка. По парі характерників, він пішов у ліс, зрубав в непрохідній гущі дубка, зробив з ёго довбню, клинком до гори заострену, обтесав її сокирою, збитов з девяти платків заліза, з липовим топорищем. Сією довбнею трабуло забити дірку в стіні, куди пролазила Лайма. У-ночі, почувши, що Лайма в хаті, він устав та й забив щіль. Цілу ніч до самого світа чув він, як в кутку щось вовтузилося та драпало, наче кітка. Ранком побачив він перед собою прехорошу дівчину. Він одружив ся з нею. Вона була дуже тиха й покiрлива, але дуже й чудна: не могла нічого ні почати, ні скінчити; треба, щоб хтось почав діло — вона й робить по ёму, але скінчити мусить знову хто инший. Як ни моцював ся чоловік — ніяк не міг її перемінити. Відіткни щілину, каже вона: то тогдi я зумію й почати й закінчити діло! Чоловік довго не хотів, догадуючись, що вона втече від ёго; але опісля вона якось таки ублагала ёго. Він відіткнув —

и Лайма першої-ж ночі утекла; після того що-вечора у четвер вона приносила своїм діткам по білесенькій сорочці, але вже не показувала ся чоловікові.

Межи багатою лічбою оповіднь про Лайм дуже значна по своїй старовині одна казка такого змісту: особа, звана в казці теслярем, пійшла по світу й зустріла ся з Перкунасом — духом грому й блискавки, потім з вітром, котрий в казці зве ся дияволом. Вони укупі виривали з коріннем віковічні ліси; тесляр зробив плуга та борону, посіяв хліба й усякія овочів и збудовали вони хату. Коли се з іх города стала пропадати у ночі ріпа. Треба було підстергти злодія. Зпершу пійшов диявол (вітер), хотів схопити злодія, а той так лудуснув ёго, що він ледві не вмёр; потім пійшов Перкунас, и ёго також побив злодюга. Навпослі, коли довело ся йти трётему — тесляреві — стеретти города, він узав з собою скринку тай грає. Злодій прийшов та лясаючи пугою, кричав: пич! пач! залізний візок, дротяная пужка! Тесляр заграв; злодій заслухав ся: се була Лайма, дика дівчина, що жила в лісі: ніхто її здоліти не міг. Йй так вподобала ся музика, що вона підійшла и стала прохати навчити її. Тесляр показав, що в неї пальці дуже товсті и треба їх обтесати. Він розколов дерево и Лайма, по ёго нараї, заклала туди пальці обох рук. Тесляр так здавив їх деревом, що аж кров виступила з пальців, а сам шмагнув її по спині кілька разів тією самою дротяною нагайкою, котрою вона була ёго товаришів. Вона стала дуже прохатись и він її визволив. Вона зчезла й зіставила у ёго свого залізного візка й дротяну пугу.

З того часу трое товаришів жили спокійно, оброблюючи поле, и ніхто вже не був їм поміхов и не крав у їх плодів и овочів. Але опісля таки надокучило їм жити у товаристві; хай, сказали вони, — орудує оден з нас усім. Порішили, щоб кожен по черзі лякав двох других, и хто не злякає ся, а навиворіт, сам більш налякає других, той орудувати ме господою. Спершу став лякати товаришів вітер: повіяв він так, що аж стіни затремтіли й Перкунас вискочив у вікно, а тесляр розвернув свій молитовник й вітер не міг ёго налякати. Після того Перкунас заgrimів й заблискав так блискавкою, що здавалось не тільки хата, а й увесь окільний ліс піде кризь землю, а блискавка сяла так, що здавалось ось-ось усе попалить — й вітер вікном утік, а тесляр не злякав ся, бо мав при собі молитовника. Коли-ж по черзі третїї ночі довело ся лякати тесляреві товаришів, то він узав залізний візок й

дротяну пугу, що відняв у Лайми, ляскає пугою, візок котить, а сам гукає: пич! пач! залізний візок, дротяная пужка! Перкунас з вітром як почули — подумали, що се та сама Лайма, що так їх відчухрала, та й повтікали! и таким побутом тесляр став Глаздою над усім господарством, кепкуючи з товаришів, що не могли ёго налякати ні віхолою, ні грозою, а він їх налякав візком та пужкою.

У сій казці вбачаємо стародавнє спізнаннє звияжства чоловічого розуму над силами природи. Під теслярем, може, тутки розуміє ся блукаюча світоносна божественна сила, заводяча освіту на землі як грецькі Аполлон, Тезей, Геркулес, Святovit словянський, Бальдур скандинавський. Що до Лайми, то мею, здає ся, тутки замінене геть потім, помилкою, друге митологічне имя — може, лісова Рагана — те-ж, що сербска Вила, дика, дужа й во-ѣвита истота, але уступаюча розумові чоловічому більш, а ніж усякій велетенній силі.

З других митологічних истот Парстукі, коли не в піснях, то в казках грають и досі не малу ролю. Сі підземні божки являють ся вельми хитрими, роблячими капости чоловікові.

В одній казці троє мисливців пішли на лови; двоє мусіли що-дня ходити в ліс за здобиччю, а третій, по черзі, готувати обід, ноки вони вернуть ся. Але коли, таким побутом, зістав ся в хаті оден кухарювати, явивсь маненький чоловічок, завдовжки з ступінь, з саженою бородою, й жалібно плакав, и прохав істи. Ёго прохання були такі порушаючі, що не можна було не дати, але як тільки давали ёму шматок мяса, капостник упускав ёго й прохав підняти, запевняючи, що сам від хвороби не має сили ні піднятись, ні нагнутись. Як-же роздобрілий кухар подавав ёму шматок, Парстук вискакував ёму на плечі й душпарив кулаками. Вимучивши ёго доти, поки він падав від знемоги, Парстук зчезав з хати. Таким побутом капостник вспів вимучити двох, одного за другим, але як прийшла черга третёго, сей не дав ся в обману, але ввіймав самого Парстукі за величезну бороду, й розколовши молоду, засадив її туди. Парстук визволив ся звідти, зіставивши шів бороди.

(Конець буде.)

Літературні звістки.

— При кінці сього літа вийшли в Києві: „Историческіе пѣсни малорусскаго народа, съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Томъ первый.“ Зміст сього тому ось який: Предисловіе. Часть I. Пѣсни вѣка дружиннаго и княжескаго (1—20). Часть II. Пѣсни вѣка казацкаго. Отдѣлъ I. Борьба съ Татарами и Турками (21—69). Пісни суть зібрані з цілого простору земель, де лиш живуть Русини. До кожної пісни додані суть варіанти и обясненя. — Ширшу статтю про се дуже важне видане помістимо в перших н-рах після нового року.

— Відчити професора Калужняцього на археологічнім з'їзді в Києві. На 3. засіданю VI. відділу (для пам'ятників язика и письма) Київського археологічного конгресса дня 13. (25.) Серпня читав п. Калужняцкий, профессор в академічній гімназії у Львові, реферат під заголовком: „Обозрѣніе древнѣйшихъ русско-словенскихъ памятниковъ языка и письма, находящихся въ бібліотекахъ и архивахъ Львовскихъ.“ Крім головних палеографічних и историчних даних, передав п. Калужняцкий короткі звістки о змісті тих по части дуже важних рукописей, поділивши їх на такі групи: 1) богослужебні книги (евангелія, літургікони, мінеї, октоїхи и н.); 2) бесіди и письма св. отців всхідної церкви; 3) збірники церковних бесід и інших богословских и канонічних матеріалів; 4) торжественники и прологи, т. е. життя и муки святих (між тими н. пр. жите Володимира В., кн. Ольги, св. Теодосія Печерського, Петра митрополита и н.), також и згадки о важнійших подіях всхідної, а именно и руско-славянської церкви; 5) канонічні книги и списки Литовського права; 6) письма полемічні; 7) метрикальні записи (т. е. метрики роджених, вінчаних и померших) и помянники шляхоцьких и посполитих родів, закладані при всіх монастирях и церквах Галичини; 8) инвентарі, реєстри и рахунки монастирів, церковних брацтв и приватних осіб; 9) дуже важні историчні акти и документи, котрі др. Шараневич и пр. Калужняцкий приготавлиють до друку. При розглядюваню поодиноких громад рукописей, находячих ся в Львівських бібліотеках и архівах, указував п. Калужняцкий особливо на не видані до тепер полемічні письма XVII-ого в., поміж котрими перше місце займають дуже важні для исторії брестської унії свідоцтва сучасного аноніма, и рівно цікаві виводи другого аноніма в обороні православія, показуючі в авторі широку обчитаність и докладне ознайомлене о всім оборотами схолястичної методи. — Находячі ся в Львівських и інших Галицких бібліотеках пам'ятники канонічного права послужили п. Калужняцкому предметом до осібної розправи (с котрої на тім засіданю передані були тільки декотрі частини) під заголовком: „Обозрѣніе кормчей книги и другихъ памятниковъ каноническаго права по хранящимся въ бібліотекахъ галицкихъ спискамъ.“ Оба реферати п. Калужняцкаго будуть надруковані в „Трудахъ кievскаго археолог. конгресса“, так само и „Палеографіческіе снимки“ (рисунокки з рукописей и актів), котрі під надписом „Specimina codicum slovenicorum rerumque manuscriptorum, quae in bibliothecis et tabulariis Leopoltanis inveniuntur,

cura et opera Aemiliani Kałużniacki profess.“ виготовлені були и предложені на Київській археологічній виставі и звернули на себе увагу знатоків палеографії.

— **Новий переклад євангелія Луки** на нашу мову появил ся в сих тижнях у Львові в 2-х виданнях під надписом: **Євангеліє Луки. Львів. Наклад: П. Рейхард et comp. и Evangelie Luki. Lvov. Naklad A. Reichard et comp.** Оба видання різнять ся тільки тим, що в однім є кирилиця и якась цілком нова, ні фонетична ні етимологічна правопись, а в другім латинська азбука є правописю переважно чешкою. Уже-ж то такі видання популярні, яким має бути Євангеліє, не повинні ужити ся на те, щоб в них робити проби орфографічні. Ще до того правопись в сій книжочці трудна, бо в ній повно значків над буквами и під буквами, як самогласними так и согласними: далеко лекше отже читав би наш селянин книжку, писану правописю фонетичною, яка тепер звичайно у нас уживає ся, и якою виданий н. пр. т. з. український переклад євангелій. А й не тільки зі згляду на простий нарід ся правопись є хиблена. Вона не задовольє етимологів, бо де в чім йде ще дальше ніж кулішівка; а з другої сторони кулішівка далеко лекша и простійша від неї. — Що до язика, автор за надто уживав галицьких провінціялізмів, и то навіть таких, котрі лиш в декотрих сторонах Галичини подібують ся. Помінаємо навіть, що перекладчик пише: *се, почеток, поредок, свеченик и т. д.*, бо при его правописи мож сі слова читати також: *ся, початок, порядок, свяченик*; але находимо еще слова и форми як *ніч* (зам. ніщо, нічо), *же* (зам. що), *контектувати се* (зам. вдовольати ся) и т. и. Взагалі однак видко, що перекладчик знає добре мову народа особливо декотрих сторін, и переклад читає ся плавно. — Що до вірности перекладу ми порівнували декотрі місця з грецьким оригіналом, и знайшли-смо їх переложеними вірно. Взагалі сей переклад має свою вартість, хотя не доходить перекладу українського и потреба видання его після недавного видання перекладу українського є дуже проблематичною. — На що однак по при виданю кирилицею вийшло еще друге виданє латинськими буквами, сего вже зовсім не можемо зрозуміти.

— **Товариство Просвіта** видало сими днями знов дві книжочки для народу: 1) Старый Ефремъ, оповіданє о. Николая Устияновича, передрукованє з „Галич-руского Вѣстника“ 1849 р. 2) Що насъ губить, а що намъ помочи може, о. Степана Качали, в 3-тій виданю. До сеї книжочки прилучена дуже практична наука закладаня сільских кас пожичкових. Для улєкшеня закладаня таких кас видруковані еще окремі формулярї.

— П. Рапацкій, бувший редактор Slawianina, видав невеличке (128 стор.) але дуже важне и цікаве дільце під надписом: **Ludność Galicyi**. Зміст сеї книжочки такий: *Słowo wstępne. Ludność bezwzględna i względna. Ludność pod względem skupienia w osady. Ludność Galicyi pod względem narodowości i wyznań. Ludność Galicyi pod względem podziału na klasy wieku. Stosunek płciowy. Ludność podziałem na ludność wolnego stanu, na zaślubionych, na owdowiałych i rozwiedzionych. Ludność Galicyi pod względem zatrudnień, zarobkowości i źródeł utrzymania*

До книжочки прилучені 6 карт: 1. Ludność względna. 2. Lokalna aglomeracja. 3. Etnografia. Polacy. 4. Etnografia. Rusini. 5. Stosunek żydów do chrześcijan. 6. Stosunek płoicywu. Статтю про се дільце подамо у однім з найблизших н-рів, тепер тільки звертаємо на нєго увагу наших читателів.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Археологічний з'їзд у Києві.

(Корреспонденція з України.)

Давно вже треба було написати Вам про археологічний з'їзд наш, та я думав, що може хто и з Галичан, що були у Києві, зробить се діло; воно й цікавіше бачити розказ и погляд приїзжого, нового чоловіка, ніж нас, тутешніх. Не кидаючи надії побачити у „Правді“ статтю про Київ и з'їзд, писану Галичанином, я тепер дам тільки саму коротеньку звістку про найголовніше, котору вважаю за потрібну тим більше, що галицькі Газети, як польські так и „Слово“, почали вже писати про з'їзд таке, що усякий знакомий з ділом чоловік може тільки сміятись над ними.

Почну з того, що скажу кілька слів про погляди львівські на з'їзд, висказані ще перед ним, як то видно и в „Правді“ нр. 12. Що польским ученим треба було переломити себе, для того, щоб поїхати у Київ, се діло натуральне; — ми не будемо зачіпати того питання, що може їм и треба переломити себе де у чому. Але, коли вже не хотів хто їхати, то могла польска печать знайти тисячу кращих резонів, ніж ті, які вона висказала, — буцім то у Києві будуть маніфестації політичні против Польщі, що дрезности малорускі, а навіть и польські будуть залічені у „московські.“ А найстидніше усєго було витягати з памяти 1860—63 р. такі давно вже осміяні брехні, що буцім то київска археографічна комісія, у которій тепер праця виключно майже лежить на проф. Антоновичеві, фалшує акти.*) Поперед усєго треба сказати, що

*) Скільки раз вже каже таке польска пресса, але доси ні разу не вказала нр. акта, який сфальшовано. Нехай би хто приїхав у Київ та сам, узявши у руки печатні акти, провірив їх у архіві з рукописями. Брехня про київску комісію стала locus topicus не тільки в газетах, а и в книгах польських: так ц. Кіркор, которий хотів показатиов безсторонним у своїй книзі *O Literaturze pobratymczych narodów*

вистава древностей у Києві була упорядкована по системі географічній, — и через те древности польські, литовські, волинські и т. д. стояли окрімно, — и нічого ніхто не думав змішувати. У купі стояли хіба древности митологічні, — але се для легкости порівняння, а не для політичної маніфестації. За те окрімно стояли древности Києва, колекція козацьких древностей п. Терновского, буковинські речі церковні, колекція фотографій з музеїв познанських и краківських, виставлена Гр. Уваровим, и т. д.

Короткий перегляд рефератів, які читались на з'їзді, покаже, чи займались там пустими маніфестациями, чи мав конгрес який науковий інтерес, чи ні.

Конгрес київський означався, як се замічено усіма, великим числом рефератів місцевого характеру и читаних місцевими ученими. З таких треба назвати: Антоновича, о монетъ съ именемъ Владимира, Волкова — о малорусской орнаментикъ, — Дашковича, о Бологовской землѣ, Драгоманова, слѣды дружиннаго быта въ малор. колядках и малор. пѣсни о кровосмѣшеніи, сравненныя съ западными пѣснями и митами, Житенкого — о Пересошницкомъ Евангеліи XVI. в., о малор. думках, Константиновича — про кургани Черниговского повіту, Лашкарева — архитектура древніх київських церквъ, Лебединцева — о Софійскомъ Соборѣ, Лучицкого — о малорусской демонологіи, Малышевского, о соцініяхах на Руси (з powodu одной грамоти).

Коли „Труды“ з'їзда будуть напечатані, тогді можна буде бачити, яку вагу має той чи другий з названих вище рефератів. Поки Гр. Уваров, закриваючи з'їзд, сказав, що він мав успіх найголовніше через працю місцевих учених. Треба помянути, що ж з'їзду були приготовлені и кілька книг; між ними: „Сборникъ матерьяловъ для исторической топографіи Києва и его окресностей,“ зроблений пп. Антоновичем и Терновским, вид. К. археолр. комм., и І. т. „Историческихъ пѣсенъ малорусскаго народа“, пп. Антоновича и Драгоманова. Послѣдня праця послужила поводом для красномовного реферату п. Ор. Миллера и для интересныхъ дебат на трѣх засіданнях. Для з'їзда була видана також и археологічна карта берега Дніпра од Вишгорода до Канева.

«Złotiański», хвалить видання петербурької комісії и докоряє фадшом книжку (252, 255), тогді як видання Костомарова у Петербурзі (Акты Южной России) и Антоновича у Києві (Архивъ Югозап. России) одного характера. Треба у загалі сказати, що у книзі п. Кіркора багато фантастичного, а які там омиляки, можно бачити з того, що Иван Тургенев змішаний з Александром и Николаем и объявлений умершим!!

З рефератів учених приїзжих, торкаючих більш або менш питання южнорускої археології и етнографії, найбільш виставляються: Костомарова — про княжу дружину, Миллера — порівнянне великор. былин и малоруских дум, Самоквасова — про кургани и городища Сєверскої землі, де п. референт зробив дуже интересні розкопки, особливо у Чернигові, у которому здобуто у курганах цілу зброю и багато з хазяйства воїна X. в., Павлова — про фрески Софійського собора, Гаркави — про Київ у арабских писателів.

Багато рефератів торкало важні питання славянско-российскої археології; з них найинтересніші були: п. Ивановського — про кургани Водскої землі, котрих референт розкопав до 900 и знайшов цілу Помпею словяно-новгородских древностей, гр. Уварова — о первобутних древностях Ярославскої Губ., Павіньского (Поляк з Варшави) про гроби первобутні у Польщі, п. Мержинського (Поляк) про литовску мітологію (дуже живо читані два реферати), п. Срезневського — про сказаня о св. Софії в Константинополі, п. Тихонравова — про апокрифи словяно-руські, Забьліна — про географію Пантисапейского краю, Илловайского — про Дунайских Болгар и початок письмен словянских, Терновского — преданія про шапку Мономаха, барми и т. д.

З рефератів чужосторонних гостей интересніші були: п. Дудика (Мораван, читав по німецьки) про могили у Моравії, п. Новаковича — культура Сербів до турецького полону (по сербски), п. Дзяловского — труди польські по археології (по польски), п. Лєжє — про одну глаголітську рукопись в Турі (по російски), п. Калужняцкого — палеографічні знаходки у Львові (по російски).

Для Вас буде интересно дізнатись подрібніше про ті злучаї на зїзді, котрі подали повод до газетної полеміки у Галиччині и у Росії, — а именно про реферати п. Головацкого и проф. Ор. Миллера. Реферат п. Головацкого про руску колонізацію у Галиччині и Буковині не давав майже ніяких нових фактів и поглядів. Се був набор фраз, які завсїгда бачиш на пр. у „Слові“. Російській публиці, котора ёго слухала, реферат п. Головацкого кинувся в очи хіба довготою своєю та польською вимовою и чудним язиком, далеко гіршим від того, яким говорили варшавські польські учені, котрі теж говорили по російському. Але присутні польські учені зобидились кількома фразами п. Головацкого про Поляків, — и щоб вдовільнити їх, гр. Уваров сказав у кінці зїзду, що „усі реферати не зходили з наукового поля, окрім одного, про которий можно тільки пожалкувати“. От и все! Більш про се

ніхто не говорив й не говорить у нас, ні устно, ні в печаті, — и ті немогі, що читають галицькі газети, на пр. „Слово“, тільки вдивляються шумові, який з сього powodu підняла печать галицька й тому незнанню Росії, яку вона, не виключаючи й „Слова“, при сему показує.

За те реферат п. Миллера викликав цілу літературу в газетах київських и петербурських, — й не так реферат сам по собі, як ті инсинуації, у які пустивсь „Кієвлянинъ“ з ёго powodu. Реферат мав дві теми, — що, як признавсь п. Миллер сам, трохи було причиною до затемніння діла й до мороки: п. Миллер хотів звести сліди великорусских былин на Малоруси й порівнати биліни сі з малорускими думами по духу й формі. — Для першої цілі референт вибрав усі порівняння пісень українських з билінами, які проведені у збірнику пп. Антоновича и Драгоманова, добавивши їх де якими другими. П. Драгоманов одповідав п. Міллеру — й, звісно, не міг спорити против себе самого, т. є. против тих порівнань, які брав п. Міллер з збірника п. Антоновича и Драгоманова и з котрих видні були сліди билін великорусских у піснях малорусских, а оспорував тільки двоє порівнань п. Міллера, которі тичились дум про Олексія Поповича и про Ганджу Андібера. (Тут треба замітити, що у спеціалістів у Росії термін дума має не такий широкий змісл, як у Галиччині або у Поляків, де, як можна бачити з збірника п. Головацкого, душою зветься усяка епічна пісня, тогді як Срезневській, Лукашевич, Максимович и др. установили термін дума тільки для немногих пісень речитативного характеру, як н. пр. названі вище думи, або про Марусю Богуславку и т. д. Навіть козацька пісня, як про Нечая, Саву Чалого и т. и. — усе таки не дума, коли не має сього характеру метра. З полеміки, котра піднялась з powodu реферату п. Міллера, видно, що багато з газетчиків и у Росії не розуміють, що то думи, й думають, що то пісні українські у загалі). В замін того п. Драгоманов вказав ряд баллад, казок, прозаїчних переказів малорусских подібних до билін великорусских. Реферат п. Житецького о думях розходивсь в принципах як з п. Міллером, так почасті и з п. Драгомановим, бо п. Житецький говорив против порівнючої методи у загалі, а за историчню методу. Сею методою п. Житецький старавсь вяснити початок дум українско-козацьких. Само собою, що п. Міллер, котрий не міг мати й заміру одрікати историчній характер дум українських, одвітив, що у загалі він не спорить ні против п. Драгоманова, ні против

п. Житецького, — и спір мусів зійти зовсім на историко-літературні спеціальности.

И з сього то спору редактор газети „Кієвлянинъ“ зробив бучу, мов би то на з'їзді говорилось про повну одрубність поезиї малорускої й великорускої й розказувалась теорія Духинського. Треба сказати, що редактор „Кієвлянина“, п. Шульгин, уже кілька разів у останньому року брався за чисто особисту полеміку з п. Драгомановим, намікаючи, що сей — є автором одної кореспонденції у Вѣстнику Европы, де редактор Кієвлянина названий „провінціальним ретором“, и статті у СПет. Вѣдомостях „Десять лѣтъ кіевской газеты“. П. Шульгин кілька разів перебріхував слова п. Драгоманова у засіданні комітету од Географічного товариства по переписи, у статті про Максимовича и т. д., и видумував сплетні, котрі були у свій час опротестовані у печати київській. Яко орудє особистої пімсти п. Шульгин вибрав сплетні про український сепаратизм, которий буцім то знову завівся в Києві, — и для сього почав навіть говорити протилежне тому, що говорив сам попередю про оперу Р'здвяна ніч, — казав, що сепаратисти „прикриваються именем Максимовича“, которому було посвячено кілька річей у Географ. товариству и т. д., далі помістив повне брехень письмо п. Пшоцанского.

От и з дебат по поводу реферата п. Міллера „Кієвлянину“ захотілось зробити пугало сепаратизму, тим більше, що у сю хвилю кілька молодих людей у Полтавщині, Черниговщині и у самому Києві були або арестовані, або оглядені прокуратурою з powodu діла, которе не має жадного звязку з українофільством, — діла про проклямації Долгушинські, чи Бакунінські. Ся хвиля давала полеміці п. Шульгина осібний характер: редактор „Кієвлянина“ не зупенявсь ні на якій неправді, навіть не думав про те, що ёго неправду викриють за кілька днів: хай, думалось явно, після завтра мене опрокинуть печатно, але завтра арестують, кого мені треба. Ось по чому п. Шульгин и ёго сотрудники сипали такими вже забутими у Росії речами, як те, що українофіли — се орудє и союзники Поляків, політичні сепаратисти, хотящі викоренити російський язик з низших й висших шкіл, вернути гетьманщину и т. д., ось од чого „Кієвлянинъ“ пустився перевертати увесь змісл и характер спору пп. Міллера, Драгоманова и Житецького, не бравши в розщот, що, навірно, й сам Міллер буде протестувати. На поміч редактору „Кієвлянина“ пішов п. К. Воскресенський, учитель однії Лімназиі у Києві, недавно перед тим не прийятий у Київський відділ Географічного товариства. Він передав слова п.

Житецького так, що буцім то сей ставив малоруску и великоруску поезию и народність зовсім одрубними и одрікав у білінах кийвський шар зовсім; з слов же п. Драгоманова п. Воскресенській зовсім сховав усі порівняння великоруских білін з сказками, переказами и баладами малорускими.

„Кієвлянинъ“ пішов ще на більшу дерзість. В Августовській книжці „Вѣстника Европы“ напечатана була стаття „Народныя нарѣчія и мѣстный элементъ въ обученіи“, підписана Л. Д. и написана явно українцем. Стаття ся смирно трактує педагогічне питання й викладає проект книг для шкіл, которі-б починались краєвим елементом и мовою, а кінчались національно-державним, се-б то на Україні починалась книга з української мови, а кінчилась російською. Стаття вказувала на авторитети французькі, німецькі й російські (Ушинський, Вессель, Водовозов) — и, звісно, мусіла прийтись як раз против видумок „Кієвлянина“ на тенденції українофілів. Так „Кієвлянинъ“ ухитрився и похвалив статтю, — але сказав, що українофіли, особливо кийвські, не того хотять, що стаття, — а хотять вигнати зовсім російську мову з шкіл на Україні од елементарних до університетів.

Підхопив ще „Кієвлянинъ“ справді неудачний переклад „Тараса Бульби“ Гоголя, у которому перекладчик подавав дещо багато од себе, — й закричав, що українофіли хотять одрізнити Україну од Росії, бо перекладчик скрізь написав замість Русь — Україна, од чого одна фраза так виходила, що мов-би то українофіли (т. є. Тарас Бульба въ XVII. в.) хотять свого царя поставити на Україні. „Кієвлянинъ“ и ёго вістуні не подумали, що вони своїми инкримінаціями не признають царів од Алексѣя Михайловича — своїми на Україні.

Напів, як бачите, „Кієвлянинъ“ багато; „Голосъ“, — у редакції которого сидить п. Бильбасовъ, которому не пошастилося у Києві, де ёго університет не схотів вибрати у екстраординарні професори, після того, як було вибрав у доценти, не знаючи ёго, — підхопив видумки „Кієвлянина“, додавши ще й усиливни тон їх од себе..... Спелось вже щось зовсім фантастичне, такий пухир видули, що він мусів лопнути. Не гляючи на те, що пп. Житецький й Драгоманов опротестували видумки й неточности п. Воскресенского и „Кієвлянина“, п. Мілієр опротестував їх од себе, написав три статті у „Кієвлянинъ“, „СПет. Вѣдомости“ и „Голосъ“, — прямо й чесно вясняючі діло. Окрім того у „Кийвському Телеграфі“ (газеті, виходячій, як и „Кієвлянинъ“, 3 рази на тиждень — ред.) було напечатано три статті: „Релетіловъ

(брехун у комеді Грибоєдова „Горе отъ ума“) въ „Кіевлянинъ“, „Фальшивая тревога въ Кіевлянинъ“, „Русскіе українофілы и польская печать въ 60-е годы“, которі вийшли зараз брошюрою під заголовком „Выдумки Кіевлянина и польскихъ газетъ о малорусскомъ патріотизмъ“. В сю брошюру взято й одно з писем п. Міллера, которе я-б радив перепечатати и в Галиччині, и замітку „Новое божество в Кіевъ“, у которій обсміяні видумки „Кіевлянина“ на югозапад. одді росс. Географ. товариства, видумки, которі „К—нъ“ сміє звати голосом народу — голосом Божим. З петербурских журналів „Недѣля“ два рази осудила „Кіевлянинъ“, а въ „Петерб. Вѣдом.“ член редакції п. Незнакомецъ (Суворинъ) написав про „Кіевлянинъ“ и „Голосъ“ фелетон дуже гумористичний з одного боку й теплий з другого. Газети, которі колись помилялись на щот характеру українофільства й виступали против ёго, як „Биржевыя Вѣдомости“ и „Московскія Вѣдомости“, тепер мовчали, — так що можна вважати, що видумки „Кіевлянина“ и „Голоса“ тепер засуджені самими великорусами.*)

Уже по сѣму одному треба сказати спаси-Біг „Кіевлянину“, которий прислуживсь тому, щоб пропав у Росії фантом „українського сепаратизму“ не тільки політичного, але й культурного. В недавній полеміці київскі українофіли не тільки доказали, що вони не орудє Поляків й не думають про гетьманщину, козакофільство й т. д., — що вони не одрікаються од русского брацтва з великорусами, але що вони вважають російську літературу рідною й собі, й думають розвивати свою народню літературу не в ущерб російській, не против їй, а у гармонії з нею, маючи надію, що така малоруска література буде навіть у пригоді не тільки

*) Досить сумно однак и некористне дав свідощтво російській пресі, що знайшли ся дві газети, и то одна Петербурска, котрі по просту забавляли ся в денунцияції. Ми як найисильніше пересвідчені, що ніхто з учених мужів на археогр. з'їзді не вірять в теорію Духінського, як и самі в неї не віримо; однак, коли-б така теорія и справді була висказана, то належало-б було на слово мужів учених відповідати науковими аргументами, а не денунцияціями. Впрочім не розуміємо зовсім, для чого великорусскі центральні мішають справу окремішности и самостійности малорусского народа з теорією Духінського о туранскім походженю Великорусів а славянскім Малорусів. Зовсім що иншого одно, а що иншого друге. — И ми бажали-б и вважаємо се користним для обох сторін, коли малоруска література буде розвивати ся у згоді з великорускою. Такі-ж виступленя великорусских централів більшє причиняють ся до роблення сепаратизму, ніж виданє перекладу Тараса Бульби. Нехай же зважати пп. від „Голоса“ et consр., що адміністраційно-поліційні міри не дадуть ся завжди ужити. —

Малоруси, але й усій Росії, котра вже навчлась цінити Шевченка, М. Вовчка и інших. А той факт, що в недавній полеміці Великоруси (п. Міллер, которого можна вважати славянофілом, п. Суворин, редакция Недѣл) виступали навіть енергічніше од самих українців, показує, що се руске братство й спільність чесних и освічених людей на півдні й півночі Росії не є химерою, але міцним фактом, результатом російсько-європейської культури XIX-ого в., виробленої вкупі українцями й великорусами, против котрих такі гноми и пілмеї, як п. Площанский, Шульгин и т. д., нічого не значать.

Своїм же прямим послідком зїзд археологічний у Києві мав близьке ознакомління учених гостей як великоруских, так и славянских и французских з Києвом и полудневою Руссю, котра доси оставалась з боку од тих доріг, по котрим гості з западу їхали у Росію. Обміном річей на зїзді, розмовами особистими, громадними екскурсіями для розкопок курганів у селі Гатнім и для огляду давних городищ по Дніпру до Трахтемирова и назад до Вишгорода положений був начаток знакомства гостей з нашою землею и народом и інтелігенцією, зародились симпатії, котрі дадуть свій плід. Реферати про нашу землю и народ, ёго орнамента, пісні й деклямації кобзаря Вересая — дали не мало интересного матеріалу для гостей, котрих интерес скріпить енергію до роботи в Кіяхах. Кіяне як найщиріше привитали гостей особисто й прилюдно. На вечері у городского голови и на останнім товаришкім обіді членів зїзда Кіянин (п. Драгоманов) виголосив тости за *просвіщенних славянских гостей и за процвітання науки о славянстві у Росії у загалі и по часті у Києві*, — и за *гостей славянских и романских и за братську спільність науки російської, славянської й западної*. На сі тости тепло одізвились п. Новакович (у голови, по сербському) и п. Лежé и Рамбо (на останнім обіді, по російському). Дописи про зїзд, Київ и Україну мусять появитись тепер в западних журналах, славянских и французских. Одну з таких, доволі живу, читали ми вже в трёх н-рах Le Temps. На сёму діло, певно, не стане. Особливо щиро були витані у Києві й багато вивезли книг відсіля з иноземних гостей пп. Новакович, Лежé й Рамбо. Радістю, хоть дуже короткою, була візита Галичанина з Відня, п. Терлецкого, котрий теж вивіз багато книг по історії, етнографії и літературі Русн.

Українець.

Ч Л Е Н И

славянских благотворительных комитетів

и

Галичане в часі археологічного з'їзду в Києві.

Під тим написом помістили С. Петерб. Вѣдомости з 7. (19.) Жовтня нр. 286 цікаву статтю, котру подаємо тут в скороченню:

В часі археологічного з'їзду приїхало до Києва кількох учених и літератів, котрі разом належать до різних відділів славянського благотворительного комітета, а також и кілька западно-славянських гостей. Їх запрошено натурально на засіданє членів Київського відділу славянського комітета, 10. (22.) Серпня, котре таким способом набрало подекуди характер з'їзду представителів тих відділів и дає можливість означити, на яким степені находиться тепер сирава славянського комітету в Россії и як до него відносяться просвічені люде в западнім славянстві.

На тім засіданні прочитано письмо п. Корнилова, председателя Петербурского відділу, в котрім між иншим говориться, що відділ той постановив давати заповоги Славянам в Петербурзі тільки в крайних злучаях, а средства відділу уживати на учені виданя, на приготовленє спеціялістів в славянських науках, на заповогу славянским писателям, матицям и т. д. Тепер відділ приготовляє „Сборникъ“, видає етнографічну мапу Славян, устроює славянську бібліотеку в Петербурзі и т. и.

П. Попов, секретар московского відділу, заявив, що роздаванем стипендій відділ має на гадці спомоганє осіб а не народу, и що найважнішим є піддержувати всілякі славянські товариства, матиці, читальні и літературні передприїми („однакож добре було-б щоб лиш такі — додає від себе корреспондент С. Петерб. Вѣдомостей, — котрі значно бідніші від славянського комітета и котрі не можуть бути піддержані домашними средствами. А то н. пр. Київський відділ помагає виданю, котре служить орґаном таким институціям, як Ставропілія у Львові, Народний дім. Галицко-русская Матица, с котрих послідня має капіталу над 20.000 зр. а Народний Дім маєтку над 200.000 зр.“).

Особливо цікаві слова п. Новаковича, котрий, яко бувший міністер народної просвіти в кн. Сербії, яко учений, літерат и журналіст, добре ознакомлений и з літературою в Россії (він видавав в 60-х літах літературну часопись „Вила“, в котрій поміщав переклади с Тургенева, Шевченка, Марка Вовчка и и.),

